

ספר

דרכי אבות

על פרקי אבות

חלק א

פרק ראשון

פרק שני

פרק שלישי

פרק רביעי

ספר
דרכי אבות
על פרקי אבות

פירושים וביאורים
מלוקטים מדברי הראשונים והאחרונים
עם הוספות וצינונים בדרך דרוש ומוסר,
משולב עם סיפורי צדיקים וגדולי הדורות ומשלים נחמדים.

בעזרת החונן לאדם דעת
מאתי יהושע דוב בלאאמו"ר
הג"ר משה שמואל מרדכי שליט"א געלבואקס
רב ביהמ"ד נר ישראל
מתוך שיעורים שנאמרו בבית מדרשנו
עיה"ת לעיקוואוד

שנת תש"פ

מהדורת
גאת נחמת

להארות והערות
וכן לכל עניני הספר
נא לפנות

בארה"ק:

הרה"ג ר' יצחק צבי פריעדמאן שליט"א
רח' רבי יוסי בן קסמא 13, בית שמש
טל: 053-3111-218
p992331@gmail.com

בארה"ב:

המחבר שליט"א
733 Ridge Ave.
Lakewood NJ 08701
FAX: 732-363-2144
bb6@thejnet.com

© כל הזכויות שמורות

יצא לאור ע"י

מכון סופרים
לעריכת והדפסת ספרים וכתבי

732.330.6653 MachonSofrim@gmail.com

יִשְׁכַּר בַּלֵּה רֹאקֵחַ

קְרִית הַסֵּלֶסֶל

יְרוּשָׁלַיִם ת"ו

בס"ד, ימי הרחמים והרצון תשע"ט לפ"ק

הנני בזה לברך את ידידנו הרה"ג המו"מ בתו"ש, חו"ב בחד"ת, מוה"ר ר' יהושע דוב געלבוואקס שליט"א – רב ביהמ"ד "נר ישראל" בעיר לעקוואד יצ"ו נכד החסיד הנגיד המפו" מוהר"ר שמואל מרדכי ז"ל מביאלא, שזכה לארח בביתו את כ"ק מרן זקני זצ"ה וכ"ק מרן דודי זצ"ה זי"ע, בבואו להעלות על מכבש הדפוס את פרי ביכורי חידו"ת, ספר "דרכי אבות" על מסכת אבות, שיעורים שנמסרו בפני חברים מקשיבים שומעי לקחו בבית מדרשו הנ"ל, ותיתי ליה שזכה להרביץ תורה ולהורות הוראה בישראל.

השי"ת יהא בסעדו שיזכה להוציא את ספריו לאור עולם בלי שו"מ, ויזכה ללמוד וללמד לשמור ולעשות ולקיים ולהרביץ תורה מתוך הרה"ד ולהורות הוראה מתוך סייעתא דשמיא בלי שו"מ ח"ו, ולברכה והצלחה בכ"ע.

ובעז"ה אקח ספר אחד כאשר יצא ממכבש הדפוס במחיר אשר יושת עלי ע"י המחבר שליט"א, וממני יראו וכן יעשו כל שוחרי תורה ויראה.

א"ד ידידו המברכו בכוח"ט ובשטו"מ וכט"ס

ד"ר יצחק יצחק

בס"ד

Rabbi Yaakov Schnaidman
815 Vine Street
Scranton PA 18510

חבר יעקב שניידמאן
ר"ם ישיבה בית ששח
סקרענטאן, פא.

לכבוד הרב' יהושע געלבוואקס שליט"א טו' לחדש אלול תשע"ט

בא לפני תלמיד ישיבתנו הרב' יהושע געלבוואקס שליט"א וספרו דרכי אבות על מסכת אבות בידו. עיינתי בו וראיתי מלא תורה ויראת שמים. וכשמו ק הוא שמלבד פירוש המשנה המלמד לנו דרכי האבות המקובל לנו מסיני למעשה, הביא מעשים מגדולי עולם איך בהנהגתם קיימו דברי המשנה והדרכים שנמסרו לנו מאבות העולם. ודבר גדול הוא זה שהרי מצינו כמה ענינים שהם הלכה לא למעשה. ויש מסורה מיוחדת על ההנהגה למעשה אף כשעל פי דין מותר לעשות באופן אחר. וזה אמת בין לענין הלכה ובין לענין ההנהגה במדות ובהשקפות. וכן מצינו שחז"ל תפסו ליעקב אבינו עליו השלום על ששלח מלאכים לעשיו ואף שבדאי עשה ע"פ הדין אלא שהיה מקובל אצל חז"ל שלמעשה היה לו להתנהג עם עשיו באופן אחר.

וכמה מן הראוי לו לר' יהושע שליט"א לחבר ספר כזה מלא יראת שמים על פי דרכי האבות שכן נתחנך אצל אביו [שגם הוא מתלמידי ישיבתנו] וכל משפחתו שהיא מהמיוחסות בישראל ההולכים בדרך ישראל סבא. וכבר היה ניכר בר' יהושע שליט"א עצמו כשהיה אצלנו בישיבתנו הקדושה רב כחותיו הן בהגנתו ובהתמדה בלימוד תורתנו הן ביראת שמים ומדותיו התרומיות בהנהגתו בין אדם לחבירו. וכעת הוא מהרבנים המפורסמים בעיר ליקוואוד ומנהיג קהלתו ע"פ הדרך הנמסר לנו מהאבות.

ויה"ר שיתברך מאת ה' עם כל בני משפחתו ויזכו לקבל פני משיחנו.

יעקב שניידמאן

RABBI YERUCHIM OLSHIN
BETH MEDRASH GOVOHA
LAKEWOOD, N.J. 08701

בע"ה

ירוחם אולשין
בית מדרש גבוה
לייקוואוד, נ.ד.

בס"ד יום א' לפ' שמות ט"ו טבת תש"פ

שמחתי מאד לראות את הספר החשוב מאד על פרקי אבות "דרכי אבות" פרי עמלו וגיעה רבה של יד"נ מאד נעלה הרב הגאון ר' יהושע געלבוואקס שליט"א ידיד בן יד"נ הרה"ג ר' משה שליט"א מנהל ד'חדר' דליקוואוד בהצלחה רבה רבות בשנים.

וידוע כי פרקי אבות הוי היסוד של יר"ש ומדות טובות וחשיבות התורה וקניני התורה, ואיתא במס' ב"ק (דף ל') "מאן דבעי למהוי חסידא לקיים מילי דאבות". והספר דרכי אבות נלקט ונערך מתוך השיעורים שנאמרו ע"י הרה"ג ר' יהושע שליט"א בבית מדרשו, וכמו שע"י השיעורים נתעלו ונתרוממו אנשי קהילתו כ"כ, בעז"ה ע"י ספרו יתרבה יר"ש ומדות טובות וחשקת התורה אצל הלומדים ספרו דרכי אבות.

והנני לברכו שיתקבל ספרו בחבה בעולם התורה ויזכה להמשיך בעבודתו הק' ללמוד וללמד ולחדש עוד הרבה חידושי תורה ולהוציאם לאור עולם, ולנהל את קהילתו הק' בהצלחה רבה מתוך מנוחת הנפש והרחבת הדעת ונחת ושמחה ממשפחתו החשובה.

הכו"ח לכבוד התורה ולומדי' ומרביצי'

י"ח א"ת
שלמה

Rabbi Hersh Noach Portugal

172 Ridge Ave.
Lakewood, NJ 08701

צבני נח פארמונאל

בן ב"ק אאמו"ד הרה"צ מסקולען שליט"א זצלה"ה
לעיקוואר, נ.ה.

בעזה"ת אדון כל

יום ד' פרשת לך לך ח' חשוון ה' שת"פ

ראיתי הספר דרכי אבות על פרקי אבות שחיבר הרה"ג ידידינו מו"ה יושע דוב
געלבוואקס שליט"א רב דק"ק נר ישראל, שהם אוצר חביב והדרכות וסיפורים
מגדולי ישראל והצדיקים הקודמים, מלא חיזוק בתורה וביראה ובחסידות, ובוודאי
מי שלומד ויעיין בו ימצא מה שלבו חפץ, ויעזור השי"ת את מעכ"ת שיזכה להפיץ
תור"ש ומדות טובות וחסידות ולהרים קרן התורה והיראה כשאיפתו הטוב,
בברהנוה"ג לאוי"ש"ט מרבה תורה מרבה חיים.

ונזכה בקרוב להגאולה שלימה ולבנין ביהמ"ק השלישי בב"א.

הכו"ח למען הרמת קרן התורה והחסידות'

לבי עי לאזאמור הרה"צ שטא אגריקס זצלה"ה
מסקולען הרה"צ

שיטה

מאור התורה

• הרב אברהם צבי שניידא •

לכבוד ידידי היקר הרב הג"ר יהושע שליט"א

במשנה אבות פ"א משנה א' משה קבל תורה מסיני ומסרה ליהושע... כתב רש"י דבר נפלא, דמ"ט מסרה ליהושע ולא לפנחס דכתוב עליו תורת אמת היתה בפיהו, משום דביהושע כתוב לא ימיש מתוך האהל וגם קנה שם טוב בעולם.

והנה זה הרבה שנים שהרב יהושע שליט"א ממשיך השלשלת של מסירת התורה מדור שעבר לדור הצעיר בעזרת "ת"ת במסירות נפלאה וקניית שם טוב בעולם, בהשיעורים הנחמדים הממולא ביר"ש וחסידות בבהמ"ד המפורסם בעירנו למקום של עליה בתורה ויר"ש "נר ישראל".

ויה"ר שתזכה להמשיך לישיב באהלה של תורה להגדיל תורה ולהאדירה כל ימיך

ידידך המוקירך

אברהם צבי שניידא

Rabbi Avrohom Spitzer

625 W. Kennedy Blvd.
Lakewood, N.J. 08701
(732) 961-9056

אברהם שפיצער

דומ"ץ
דקהל תולדות יעקב יוסף
דחסידי סקווירא - לעיקוואד

ח' אב תשע"ט

באתי בשורות אלו לכבוד ידידי הרה"ג מוה"ר ר' יהושע געלבוואקס שליט"א רב
דביהמז"ר נר ישראל, אשר הראה לפני חיבור נפלא ונחמד על פרקי אבות הנקרא
"דרכי אבות" והוא אוצר נחמד מהשיעורים שמסר מידי שבת בשבתו בבית מדרשו
לפני חברים מקשיבים, דברים נחמדים ומתוקים ודברי חיזוק והתעוררות להלהיב
לבותם של בני ישראל לאביהם שבשמים, ודבר גדול עשה בזה להוציאו לאור,
ובטוח אני שרבים יהנו מאורו, ויתעוררו מדבריו לתורה ועבודה ולמדות טובות.

ויה"ר שיזכה המחבר שליט"א עוד רבות בשנים להמשיך בעבודתו הקדושה מתוך
הרחבת הדעת וכל טוב סלה.

הכו"ח לכבוד תוה"ק'

אברהם שפיצער

בעזה"י

מהדורת "זאת נחמתי"

לע"נ האשה החשובה

מרת **נחמה רעלא ע"ה**

בת הרה"ח רבי ישראל ראזענבוים זצ"ל

הונצח ע"י משפחתה החשובה

ושבחה נחרט ע"ג המצבה שבמקום מנוחתה, וז"ל:

פ"ב

האשה החשובה

מרת **נחמה רעלא ע"ה**

דרייפוס

בת הרה"ח

רבי ישראל רוזנבוים ז"ל

מגזע השל"ה הק', בעל ה"ברכת הזבח",

הרבי ר' העשיל, בעל "מגלה עמוקות",

והגאון רבי שאול המגיד

זכותן יגן עלינו

אשת הר"ר מיכאל דרייפוס שי'

נצר נאמן לקדושי עליון היתה

אכמות נשים בנתה ביתה

מלחנכת היתה צאצאיה לתורה ויראה

האהיבה אצלם שמו ית' בצורה נדירה

רבים מנשברי לב חזקה מהונה

עודדה תמיד לאמונה בשוכן מעונה

לייסד מוסדות תורה תפילה וחינוך זכתה

אשריה בזה ובבא ותגן עלינו זכותה

"זאת נחמתי בעניי כי אמרתך חייתני"

נלב"ע בשם טוב ביום י' באלול תשע"ד

ת.נ.צ.ב.ה.

לזכרון עולם בהיכל ה'

לעילוי נשמת

הרה"ח ר' יצחק אברהם

בן ר' שמואל מרדכי ז"ל

געלבוואקס

ולעילוי נשמת

אשתו החשובה

מרת **ביילא** בת ר' משה ע"ה

ולעילוי נשמת

הרה"ח ר' **משה** ב"ר אשר אנשיל ז"ל

רינגעל

תהא נשמתם צרורה בצרור החיים

הונצחו ע"י נכדם

לזכרון עולם בהיכל ה'

לעילוי נשמת

הרה"ח ר' ישראל בן ר' מאיר זצ"ל

ראזענבוים

אשר על שמו ולזכרו נקרא שם בית מדרשינו

"נר ישראל"

ולעילוי נשמת

אשתו החשובה

מרת **בינה** בת ר' דויד ע"ה

ולע"נ בתם החשובה

מרת **נחמה רעלא** בת ר' ישראל ע"ה דרייפוס

שהוזילה זהב מכיסה להנציח אביה על ביהמ"ד

ולע"נ אחיה החשובים

הרה"ח ר' בנימין **בינוש** בן ר' ישראל ז"ל

והרה"ח ר' **מאיר** ב"ר ישראל ז"ל

והרה"ח ר' **יעקב דוב** בן ר' ישראל ז"ל

תוכן הענינים

כרך א

דברים אחדים.....ה

פרק ראשון

תוכן הענינים.....יג

הקדמה לפרקי אבות.....כג

פרק ראשון.....לט

פרק שני

תוכן הענינים.....קפג

פרק שני.....קצה

פרק שלישי

תוכן הענינים.....שנט

פרק שלישי.....שעג

פרק רביעי

תוכן הענינים.....תקפג

פרק רביעי.....תקצח

דברים אחדים

האי מאן דבעי למהוי חסידא, רבא אמר לקיים מילי דאבות.
(ב"ק ל' ע"א), ופי' ר"ח - פרקי אבות.

מודה אני לפניך ה' אלקי ואלקי אבותי ששמת חלקי מיושבי ביהמ"ד, וזיכיתני לדור בעיר התורה 'לעיקוואוד', שהיא עיר מלאה חכמים וסופרים, אשר בתי ננסיות ובתי מדרשות לרוב מעטרים את רחובותיה, וביותר אודה לה' על שזיכני במתנת חנם להיות שלוחא דרחמנא, לסייע ולחזק קהילה קדושה אשר בה מאוגדים יחדיו אנשים חשובים ויקרי ערך, אברכים תלמידי חכמים ויראי שמים, חסידים ואנשי מעשה השותים בצמא את דבר ה', והעמיד אותי להשמיע בפניהם תמידין כסדרן דברי חיזוק והתעוררות, שעל ידם נוכל להוציא לפועל את השליחות המוטלת עלינו לעשות בהאי עלמא, לעבוד את השי"ת ולעסוק בתורתו ולקיים מצוותיו, שיהא לנח"ר לו ית', לטוב לנו כל הימים בזה ובבא.

והנה במשך השנים שעברו עלינו לטובה, זכיתי בסייעתא דשמיא לקיים את הנהוג בתפוצות ישראל מזה דורות, לומר שיעורין כסדרן בפרקי אבות, מדי שבת בשבתו לפני תפילת מנחה בימות הקיץ, בין כותלי בית מדרשינו "נר ישראל" לפני חברים מקשיבים. וזה כבר כמה פעמים שביקשו ממני אברכים חשובים מקהילתנו הק' שיחיו לאוי"ט, להוציא לאור עולם את הדברים שנאמרו באלו השיעורים, למען יעמדו למשמרת ימים רבים, ובכדי שיוכלו לחזור על הדברים ולשננם וללמוד מהם ארחות חיים. ולפי ששבחו חז"ל הק' (שבת קיח ע"ב) את דברי רבי יוסי שאמר 'מימי לא עברתי על דברי חברי', חשבתי לנכון ללקט מן השיעורים את הדברים שיש בהם דברי חיזוק והתעוררות ולהוציאם לאור עולם, בכדי שיהיו לתועלת ציבור יראי ה' וחושבי שמו. וכרוב חסדי ה' עלי הנני זוכה כעת לברך על המוגמר ולהוציא לאור את החיבור הלזה על כל מסכת אבות.

במשך כל אותם שנים שזכיתי למסור שיעורים על פרקי אבות, רחש לבי דבר טוב להעלות ע"ג הכתב את כל מהלך השיעור שיש בדעתי למסור לחברים המקשיבים, והתועלת מכך היתה כפולה ומכופלת, וזאת משום שידוע לכל יושבי ביהמ"ד שעצם כתיבת דברי תורה מחייבת את הלומד לסדר את הדברים באופן ברור, וזה גורם שיתעמק בדברים עד שתהיה לו בהירות גדולה בלימודו, ופשוט שאחר לימוד כזה נחקקים הדברים במוחו ולבו באופן מיוחד, וע"כ הכתיבה גרמה לי לצלול היטב בנושאים הנלמדים ולהעלות מרגליות טובות ודברים נפלאים. תועלת

נוספת היתה לי בזה, שע"י שנשלתי עמי את הגליונות הללו בשעת מסירת השיעור, היה ביכולתי למסור את דברי המפרשים דבר דבור על אופניו בסדר ראוי ומובן, בלא בלבול ודילוג מענין לענין. ועל זאת הנני להודות ולשבח להקב"ה, שנתן בלבי מחשבה זו לחרוט הכל ע"ג גליון, אף שהוצרכתי להשקיע בכך זמן רב, ועל ידי כן מלבד מה שהכתיבה סייעה לעצם מסירת השיעורים, עוד הנני זוכה כיום הזה לברך על המוגמר בהוצאת ספר זה לאור עולם, ולזכות את הרבים בהני מיילי מעלייתא מדברי רבותינו מאורי הדורות זכותם תגן עלינו.

פשיטא ואין צריך לומר, שכל זה אינו בזכותי, ולא כחי ועוצם ידי עושה לי את החיל הזה, אלא הכל בהשגחה פרטית מאת הבורא ית"ש, והוא אשר זיכני ברוב חסדיו להוציא את מחשבתי מן הכח אל הפועל ולהדפיס את זה הספר, וכמו שכתב רבינו יהודה החסיד בספר חסידים (סי' תקל) וז"ל הקב"ה גוזר מי יהיה חכם ומה חכמתו, וכמה שנים וכמה ספרים יעשה, יש שגוזר עליו שעושה ספר אחד או ב' או ג', וכן בתלמוד וכן לפתור קרייה (לפרש הפסוקים) וכן בסודות אחרות עכ"ל.

עוד זאת אדבר, כי הנה ראיתי ספרים רבים שנתחברו על מסכת אבות, אולם לא כתבו ביאורים על כל המשניות, אכן אנכי השתדלתי מאד בעת הכנת השיעורים למצוא על כל משנה ומשנה דברים הראויים לעלות על שלחן מלכים, ובאמת זיכני השי"ת למצוא דברי חפץ על כל המשניות בלי יוצא מן הכלל ולאמרם בעת השיעור, ומעתה גם הספר הזה אשר הנני נותן לפניכם היום ברכה, יש בו ביאורים על כל המסכת בשלימות, ובודאי יש מעלה מיוחדת בדבר זה ללמוד וללמד מסכת יקרה זו באופן מושלם.

ובזאת הנני לציין, כי מאחר שרבו כמו רבו ספרים הרבה על פרקי אבות, ע"כ לא היתה מטרתי בחיבור זה לחדש ולבאר עוד חידושים וביאורים, אלא לברור וללקוט מן היין המשומר שהותירו לנו ברכה רבותינו מצוקי ארץ נ"ע, לכאר ולפרש את דבריהם הקדושים, מה שנוכל ליקח מהם לעבוד את ה', אלא שלפעמים הוספתי מעט נופך, להטעים את דבריהם וליתן בהם תבלין.

ובגודל מעלת הדפסת ספרי ליקוט מתורתם של קדמונים מבואר בהקדמת ספר מעדני שמואל וז"ל, אציג לפניך קורא נעים איזה משל נאה השייך לספרי זה, כפי מה שמצאתי כתוב בשם ספר כרם שלמה וז"ל, רבים אומרים כי הדורש דברי עצמו משובח יותר מן הדורש דברי זולתו, וכשרואים ספר מלוקט מספרים אחרים יפטירו בשפה יניעו ראש לאמר, ראו הביא לנו איש עברי דברים ישנים וכל מעשיו בספר נכתבים, גם שואלים זה לזה כיצד הלה עושה סחורה בפירותיו של חברו, ישמיענו נא דברי עצמו אז נטה אוזן לשמוע בכל דברו. כל זה הוא דיבת רבים, אבל לו חכמו ישכילו יקחו משל מן העכביש והדבורה, הנה העכביש תארוג חוטים

דקים יותר משערות הראש, מעשה אורג באריגה נפלאה, אשר עין הרואה ישוב יתפלא אל מלאכתה, אשר מקרבה תביא המטוה מבלי עזר זולתה, אך אם בידיים תתפש מה הוא, הלא קורי עכביש לא יצלח לכל מלאכה. לא כן הדבורה, היא תעוף על ציצים ופרחים, ודבורה מינקת נופת צוף מתק עסיסיהם, ותאגור בקיץ לחמה, ונמצא הדבש אשר כל יורידהו אל כפיו תאורנה עיניו עכ"ל בעל כרם שלמה, והנמשל מובן עכ"ד. הרי לנו גודל החשיבות והמעלה שיש במה שמלקטים ומביאים מצוף אמריהם של רבותינו הקדמונים, עד שיש בזה חשיבות יתירה אפילו ממה שיחדש ויטוה האדם בעצמו.

ברם התבוננתי ואראה, כי על כל מחבר ספר, בין אם הם דברים שנתחדשו לו עצמו, ובין אם ליקטם ממקורות נאמנים, עדיין מוטלת עליו אחריות גדולה להוציא דבר ברור ומתוקן בתכלית הדיוק, וכמו שכתב בתפארת ישראל על מסכתין (פ"ב, בועז אות ב) מדי דברו אודות הענין שהרוצה להצליח בלימודו עליו לחזור כמה פעמים על כל ענין שלומד, הוסיף וכתב הוראה למחברי ספרים וז"ל, וביחוד דבר זה הוא חובה על כל מחבר ספר לעשות מהדורא על החיבור (היינו לעבור עליו פעם נוספת טרם הדפסתו) ולפשפש בסדקיו ובזויות העמומים והכהים, ומי לנו גדול מרז"ל, והרי גם רב אשי עשה מהדורא על כל הש"ס (כדמצינו בב"ב קנו ע"ב), וכמדומה לי שמשכתות נדרים, נזיר, ערכין, כריתות, תמורה, מעילה, תמיד, נחטפה השעה ולא נעשה עליהן מהדורא, ולכן באמת לשון מסכתות הללו אינן כסגנון שאר הש"ס עכ"ל. ולאור דברים אלו נשאתי על עצמי את העול והאחריות שהדברים המובאים בספר זה יהיו נכונים ואמיתיים ולא תשלוט בהם הטעות, ולפיכך השתדלתי ללבן את הדברים בליבון אחר ליבון כפי שידי יד כהה מגעת, בכדי שיהיו הדברים מנופים כסולת נקיה, וראויים לעלות על שלחן מלכים.

וכאן המקום להודות להשי"ת על אשר הזמין לי את האברך החשוב הרה"ג ר' יצחק **צבי פריעדמאן** שליט"א מבית שמש ארה"ק, אשר עמל הרבה לערוך את הדברים בטוב טעם ודעת, עד אשר בחסדי ה' יצא דבר נאה ומתקבל. והנה זה כמה שנים שעסקנו בצוותא לברר וללבן את דברי הראשונים והאחרונים שהובאו בשיעורים ולבאר את כוונתם, וביותר שיש הרבה מדברי הראשונים כמלאכים שנכתבו בקוצר אמרים, והיה עלינו לעמול ביגיעה רבה לבאר את דבריהם ולהאריך במקום שאמרו להאריך, ולהוציא מהם דרכי חיים ותוכחות מוסר שידריכונו נכונה בעבודתו ית'. כמו כן עמלנו למצוא מראי מקומות למאמרי חז"ל המובאים בספרים, ובמקום שמצאנו שגיאות בגין טעויות הדפוס השתדלנו לתקנם על נכון. ובוה הנני להודות לו מקרב לבי על העמל הרב שהשקיע בזה, אשר א"א לתאר את מסירותו הרבה על כל ענין ונקודה שהובאה בשיעורים לעיין ולהתעמק בהם ולהבינם

בשלימות, ולהגישם לפני הלומד כשלחן הערוך ומוכן לאכול. ברכת תודה מיוחדת לש"ב הרה"ג ר' ישראל שטערן שליט"א מעיר התורה בני ברק, שנעתר לבקשתנו ועבר על רוב הספר, והחכימנו בהרבה הערות והארות נחוצות.

קראתי את שם הספר דרכי אבות משום שהוא מיוסד על פרקי אבות, וגם כי כל הפירוש מיוסד על פירושי אבותינו ורבותינו נ"ע, וכן מפני שבתוך השיעורים הוספנו כמה סיפורים ועובדות מדרכי אבותינו ורבותינו למען נלמד מהם את המעשה אשר נעשה, וכלפי מה שכתב הרוקח שיש לרמוז שם המחבר בספר, הנה גם מרומז בזה שמי כי האות הראשונה ואחרונה בתיבת דרכי הם ראשי תיבות של שמי יהושע ד"וב.

והנה למודעי אני צריך שבמסכת זו ישנם כמה נוסחאות בסדר חילוק המשניות, אך מכיון שהבאנו בשיעורנו הרבה מדברי בעל "מדרש שמואל" שהוא מן המפרשים היסודיים על המסכת, אמרתי לילך בעקבותיו גם בענין זה, לסדר את המשניות לפי הנוסח שהיה לפניו.

'מה טובו אהליך יעקב משכנותיך ישראל', ה"ה קהילה קדושה "נר ישראל" אשר בשבחה דיברתי ואותה רוממתי בריש אמרי, ועתה אכפול ואומר שזכותם היא שעמדה לי להרביץ תורה בכלל, ולמסור שיעורים אלו בפרקי אבות בפרט, ובזכותם - זכות הרבים, הגיעני השי"ת היום הזה להוציאם לאור עולם. ובהזדמנות זו אביע בשער בת רבים את גודל הכרת הטוב שהנני חב להם בגין כך שהם מוכנים ומזומנים תמיד במסירות נאמנה, לסייעני לחזקני ולעודדני לרומם את בית ה', ואף נשא לבם אותם ברוח נדיבה להרים תרומת ה' בסכומים הגונים בכדי לבנות את בית מדרשינו וגם להחזיקו בכל המצטרך, ומעומק לבי אשא תפילה בעדם שיתברכו בכל מיילי דמיטב בגשמיות וברוחניות, ויזכו לגדל את צאצאיהם שיחיו לתורה לחופה ולמעש"ט ויזכו לראותם הולכים בדרכי אבות מתוך מנוחה ורוב נחת רוח דקדושה אכ"ר.

בהרדת קודש ובהדרת כבוד אשגר ברכות לראש משביר כ"ק מרן אדמו"ר מבעלזא שליט"א אשר במשך חמשת שנות שהותי בארץ ישראל בירושלים עיה"ק זכיתי לחסות בצל קדשו, ולהתפלל מדי יום ביומו בבית מדרשו המתנוסס לתפארה, וגם לרבות בשבתות ומועדי קודש תמידין כסדרן. ואמנם ההתקשרות לחצר הקודש בעלזא מושרשת במשפחתנו זה כמה דורות, ובפרט מאבי זקני הרה"ח רבי שמואל מרדכי געלבזואקס זצ"ל מהעיר ביליץ-ביאלה [שהיו מכנים אותו בבעלזא בשם 'ר' שמואל ביאלער'] אשר זכות גדולה ועצומה נפלה בחלקו, שרבותינו הק' מבעלזא -

הרה"ק רבי ישכר דוב ובנו הרה"ק רבי אהרן זכר צדיקים לברכה זי"ע ועכ"י - קבעו אכסניא בביתו, ומאז נמשכת התקשרותנו לבית בעלזא דור אחר דור. והנה באותן השנים האמורות זכיתי לקרבה יתירה מאת כ"ק מרן אדמו"ר שליט"א בזכות זקניי שהיו מקושרים אליו בלב ונפש. יהא רעוא מקמי שמיא שימשיך לנהל עדתו הק' על מי מנוחות, ויאריך ימים על ממלכתו מתוך בריות גופא ונהורא מעליא, עדי נזכה לקבל פני משיח צדקנו במהרה בימינו אמן.

עוד אדבר בכבוד אכסניה של תורה, הלא היא מבצר התורה האדיר "בית מדרש גבוה" פה עיר התורה לעיקוואוד, היא הודה והדרה של העיר, ועליה הושתתו אדני התורה והיראה בעירנו, וממנה יתד ופינה לכל היכלי התורה המתנוססים כאן לתפארה, ובזכות גדולה זכיתי להיות נמנה בין תלמידי הישיבה הק' רבות בשנים. אפריון נמטייה לאדירי התורה והיראה מרנן ורבנן ראשי הישיבה שליט"א על העידוד והחיזוק התמידי שהם נותנים לכל היכלי התורה שבעירנו ובית מדרשינו ביניהם, ובמיוחד אודה להם על הקירבה הגדולה שזכיתי מהם, ובכל עת ועונה הנני מוצא אצלם אוזן קשבת ונהנה מהם עצה ותושיה. כה יתן ה' וכה יוסיף להרבות להם כח ואון להמשיך במלאכתם הקודש, להגדיל תורה ולהאדירה בהרבצת תורה לאלפי תלמידים העומדים להיות דור העתיד של כלל ישראל.

חובה נעימה עבורי להזכיר גם את שאר אהלי תורה שזכיתי לחסות בצילם ולשאוב מים חיים מבארם, שם קניתי דעת ובינה להבין ולהשכיל גודל חשיבות ומעלת התורה"ק, והם החדירו בקרבי שאיפה ורצון לקיים את מאמר הכתוב (תהלים כז, ה) אחת שאלתי מאת ה' וגו' שבתתי בבית ה' כל ימי חיי לחזות בנועם ה' ולבקר בהיכלו. הלא המה ישיבת בית משה ד'סקרענטאן העומדת תחת נשיאותו של מו"ר ראש הישיבה הרה"ג רבי יעקב שניידמאן שליט"א, וכן ישיבת בריסק בירושלים עיה"ק בהנהגת מו"ר ראש הישיבה הרה"ג רבי אברהם יהושע סאלאווייצ'יק שליט"א. עוד מקום אתי להביע תודתי להרה"ג רבי יעקב מאיר שטרן שליט"א מעיר התורה בני ברק דיין ומו"צ בבית דינו של פוסק הדור בעל שבט הלוי זצ"ל, אשר זכיתי לעשות אצלו 'שימוש חכמים'. וביותר עלי להודות להרה"ג רבי אברהם שפיצער שליט"א דיין ומו"צ דחסידי סקווירא פה לעיקוואוד, שזכיתי ללמוד ממנו את דרכי ההוראה במשך למעלה מעשר שנים, ובעינו הטובה נטה חסדו עמי וסייע בידי לקיים את מאמר חז"ל (ברכות ז ע"ב) גדולה שימושה של תורה יותר מלימודה, והיה עומד מוכן ומזומן בכל עת להשיבני דבר ה' זו הלכה, ופילס את דרכי בנתיבות הפסק הן בחלק אורח חיים והן בחלק יורה דעה. ואל מול כל מורי ורבותי החשובים האלו אעמוד ביראת הכבוד ואברכם מעומקא דלבא - יה"ר שיזכו להמשיך במלאכת הקודש להגדיל תורה

ולהאדירה ולהעמיד תלמידים הגונים לתפארת בית ישראל מתוך בריות גופא ונהורא מעליא כל הימים אכ"ר.

'עטרת זקנים בני בנים ותפארת בנים אבותם' (משלי יז, ו). על כן, שפתי לא אכלא מלהודות להשי"ת על אשר זיכני במשך כשלשים שנה להתחמם לאורם של הני תרי צנתרי דדהבא, ה"ה זקניי היקרים החשובים משרידי דור דעה, אשר טעמם היה טעם זקנים. האחד הוא זקני מצד אבי הרה"ח רבי יצחק אברהם געלבוואקס ז"ל שהיה תלמיד 'ישיבת חכמי לובלין' בפולין, ונמנה על חבורת ה'יושבים' בעיר בעלזא המעטירה בימי הרה"ק מהר"א זי"ע, שזכיתי לשמוע מפיו דברי תורה ועובדות טבין ורברבין וכן הנהגות קדושות מרבותינו הק' לבית בעלזא ושאר צדיקים וקדושים זי"ע, ועי"ז קבלתי ממנו רבות בבחי' שימוש תלמיד חכם.

השני הוא זקני מצד אמי הרה"ח רבי משה רינגעל ז"ל מעיר ליז'ענסק, שזכה לדור בכית אחד עם רב ואב"ד ליז'ענסק זצ"ל, וזכה להיות שליחו הנאמן לכל מיני שליחויות קדושות, וגם ממנו שמעתי עובדות רבות ומופלאות אודות אורח חייהם הנעלים ומנהגיהם ומידותיהם האציליות של אחינו בני ישראל מן הדור הקודם שלפני המלחמה. ועל ידי ששאבתי משני בארות הללו מלא חפנים, זכיתי שהיה לי קשר אמיץ עם הדורות הקודמים, כי הם היו עבורי כגשר ליטול מפירותיהם המתוקים של הדור העבר, ועי"ז היה ביכולתי להעביר את רוח הדברים גם לצאצאי היקרים שיחיו.

אשא עיני אל ההרים ודרשו חז"ל (ב"ר סח, ב) אל ההורים, הלא המה הורי היקרים והחשובים אאמו"ר הרב משה שמואל מרדכי שליט"א מנהל רוחני 'חדר' ד'לעיקוואוד, ואמי מורתי מרת איטא דבורה תליט"א שגידלוני לתורה ולחיי עולם, ובחרו לדור בעיר התורה לעיקוואוד בכדי שיהיו צאצאיהם מצויים בסביבות תלמידי חכמים ואנשי מעלה, ומעודי חינוכי לאהבת תורה ולירא"ש מתוך שמחה וחשק רב, ואף כאשר זכיתי לבנות את ביתי המשיכו לעודדני ולטפחני ולהרעיף עלי תמיד מאונם והונם, ובכל עת עיניהם נתונות עלי לטובה בלא היסח הדעת, לסייעני ולתומכני בכל הדברים שבקדושה שזיכני השי"ת להתעסק בהם, והם היו לי לעיניים ושימשו בעבורי כדוגמא חיה היאך לנהוג עם ציבור וכיצד להשפיע על אחרים. ובלב מלא אהבה והערכה אשא להם ברכתי - 'ברכם ה' בברכות טוב, ויהי רצון שיזכו לרוות רוב נחת רוח דקדושה מאתנו ומכל יוצאי חלציהם מתוך בריות גופא ונהורא מעליא, ויזכם ה' לראות דורות ישרים ומבורכים, ולא תמוש התורה מפי זרעם וזרע זרעם עד עולם, ויקויים בהם מקרא שכתוב 'עוד ינובון בשיבה דשנים ורעננים יהיו' לאורך ימים ושנים טובות אכ"ר.

שפתי לא אכלא מלהודות מעומק לבבי ולהביע רוב תודות וברכות מאלופות למו"ח הרב מיכאל דרייפוס שליט"א ולהבחל"ח חמותי האשה החשובה מרת נחמה רעלא ע"ה לבית ראזענבוים, אשר מאז שזכיתי להכנס לביתם נוכחתי לראות כי זה שכרם מכל עמלם וזאת היא שאיפתם לגדל את צאצאיהם על אדני פו, ולחנכם לאהבת התורה וליראת שמים, ולהשריש בקרבם את היסודות הנכונים והאמיתיים, והגדילו חסדם עמדי בכך שנטלו את הריחיים על צווארם בכדי שאוכל לישב באהלה של תורה ולהשקיע כל כחי ומרצי בעסק התוה"ק היקרה מפז ומפנינים וגם בהרבצת התורה, ועודדוני להיות ספון בבית ה' ולהתעלות בעבודתו מתוך הרחבת הדעת ושלוות הנפש באין מפריע. וברגשי הכרת הטוב אברך את מו"ח שליט"א שבעל הגמול ישיב לו כגמולו הטוב, ויזכה לרוות רוב נחת רוח דקדושה, ולראות דורות ישרים ומבורכים מתוך בריאות איתנה, ויתקיים בו מאמר הכתוב 'כי אורך ימים ושנות חיים ושלוש יוסיפו לך'.

קראתי את ההוצאה הזו בשם "מהדורת זאת נחמתי" שבו מרומז שמה של חמותי היקרה מרת נחמה רעלא בת רבי ישראל ע"ה, והנצחה זו תהיה מצבת זכרון על עמלה הרב ומסירות נפשה בכדי שאוכל לעסוק בתורה כאמור, ובודאי ניתן לומר עליה את דברי רבי עקיבא (נדריס נ ע"א) שלי ושלכם שלה היא, משום שכל מה שזכיתי לעסוק בתורה וללמדה לאחרים הוא בגין סיועה ועידודה במשך כל השנים

והנה כל מגמתה של חמותי ע"ה בשנותיה האחרונות היתה לפאר ולהדר את זכרון הוריה החשובים ע"ה, ולעשות פעולות רבות לעילוי נשמותיהם בגנוי מרומים, ובין כל פעולותיה הנשגבות הוזילה זהב מכיסה בכדי לבנות את בית מדרשינו בית לה', לזכר ולע"נ אביה היקר איש מורם מעם הרה"ח רבי ישראל בן הרה"ח רבי מאיר ראזענבוים זצ"ל, ועל שמו נקרא ביהמ"ד בשם "נר ישראל" להיות לו לנר עולם בבית אלקים. וע"כ ודאי מן הראוי והנכון לעשות ענין זה לזכרה ולעילוי נשמתה הטהורה, להוציא לאור עולם את השיעורים הללו שנאמרו בפני חברים מקשיבים בביהמ"ד שנבנה מנדבת לבה הטוב, ויהא זה לאות הכרת הטוב אליה על כל מעשיה האדירים עבורנו בכל עת ועונה, ויה"ר שתהיה מליצת יושר בעבורנו ובעד כל בני המשפחה עדי נזכה לתחיית המתים בשובנו לירושלים עיה"ק בב"א.

מונשים באהל תבורך נוות ביתי הרבנית החשובה מרת שולמית תליט"א אשר עומדת לימיני בכל כחה לסעדני ולסמכני מתוך מסירות אין קץ, ובלב ונפש חפצה נטלה על שכמה את עול ניהול הבית וכל צרכיו בשלימות בכדי שאהיה פנוי לישב בבית ה' ולשקוד על דלתות התוה"ק מתוך שלוות הנפש.

ישלם ה' פעלה ותהי משכורתה שלימה מעם ה', ויה"ר מאת השי"ת שנזכה יחדיו לרוות רוב נחת רוח דקדושה מכל יוצאי חלצינו היקרים שיחיו לאוי"ט, ויהיו בנינו עוסקים בתורה ועבודה ויר"ש טהורה, וה' הטוב יסייע בעדנו שנזכה לראות דורות ישרים ומבורכים הצועדים בדרכי אבותינו ורבותינו ועולים במסילה העולה בית א-ל בדרך ישראל סבא, מתוך סייעתא דשמיא ובריות גופא לאורך ימים ושנים טובות אכי"ר.

ובצאתי מן הכרך אבקש מאת יוצרי ובוראי, שיהיה ספר זה לתועלת מרובה למען עבודתו ית' ולא תצא תקלה מתחת ידי ח"ו. וכשם שעזרני עד עתה כן יוסיף לעזרני ברוב רחמיו וחסדיו, להמשיך בעבודת הק', לעמוד על משמרת משמרת הקודש בהרבצת תורה, יראת שמים וחסידות בקרב בני קהלתנו הק', ולהגדיל תורה ולהאדירה, מתוך בריאות הגוה"נ ורוב נחת דקדושה שלוות הנפש וכט"ס עד ביאת גואל צדק בב"א.

הכו"ח למען התורה ולומדיה

יהושע דוב געלבזואקס

תוכן העניינים

דברים אחרים ה.

הקדמה לפרקי אבות - מעם הדבר שנהגו ללמוד מסכת אבות כג

לימוד מסכת אבות לפני חג השבועות - כדי שיהא הכנה למתן תורה ביראת שמים ומידות טובות ☆ בחודשי הקיץ היתה מסירת התורה לעם ישראל ולכן קורין פרקי אבות שעניינם הם התורה וקבלתה ☆ הימים שאחר הפסח מסוגלין לתשובה ולטהרה ואז יכנסו דברי מוסר ללב האדם ☆ קורין פרקי אבות בכדי שלא ילך האדם שולל אחרי הבלי העוה"ו בתקופת האביב ☆ תיקון המידות גורם לטהר את האויר ☆ בזמן שאדם דואג לבריאות גופו, עליו לחוש לבריאות נפשו במצוות ומעש"ט ☆ בכדי שלא יטה האדם אל הגשמיים אחר ריבוי הסעודות בחג הפסח, תיקנו לקרות פרקי אבות ☆ בפרקי אבות מבוארים דרכי לימוד התורה והנהגתה, ולכן קורין אותם לפני זמן מתן תורה ☆ לימוד פרקי אבות מועיל להבריא את נשמת האדם ולחזקו ברוחניות ☆ האדם צריך ללמוד פרקי אבות בהתבוננות

מעם שנקראת המסכת בשם "מסכת אבות" כז

המוסרים נלמדו מן האבות הק' ☆ במסכת אבות נכתבו עיקרי המוסר ויסוד חיי אדם ☆ רבותינו התנאים שבמסכתין המדריכים אותנו בדרך הישר, נחשבים לנו כאבות ☆ עניני מידות טובות יכול כל אב ללמד את בנו אפילו אם הוא אינו בר אוריין ☆ כשמודותיו של האב מתוקנות יזכה שגם צאצאיו יהיו בעלי מידות טובות ☆ מגידי שיעורים בפרקי אבות לא יאריכו בפרושים שונים וכדברי אגדה על המשניות

מעם שקבעו לומר משנת "כל ישראל יש להם חלק לעוה"ב" לפני לימוד פרקי אבות ... ל

בכל מה שיעשה האדם בעבודת ה' יזכה לחלק מסויים בעוה"ב ☆ ע"י שידע האדם שבעבודת המידות יזכה לעוה"ב יוכל להשיגה בנקל ☆ בלא עבודת המידות יהא חלק האדם בג"ע בחי' נהמא דכיסופא ☆ בני נצרכים לעסוק הרבה בעניני מוסר ותיקון המידות לפי שהם עתידים לירש חיי עוה"ב ☆ בקרב כל איש ישראל יש נשמה קדושה ובגינה מועיל המוסר שהוא לומד ☆ לימוד פרקי אבות והחדרתם בלבות בני אדם מצריך יישוב הדעת ופתיחת הלב

כָּל יִשְׂרָאֵל יֵשׁ לָהֶם חֵלֶק לְעוֹלָם הַבָּא, שְׁנֵאמַר וְעַמּוּד פְּלִים צְדִיקִים,

לְעוֹלָם יִירְשׁוּ אֶרֶץ, נֶצֶר מִפְּעֵי, מַעֲשֵׂה יְדֵי לְהַתְפָּאֵר. לו

לכל אחד יש חלק מוכן לעוה"ב אך קבלתו בפועל תלוי במעשיו ☆ האדם מקבל חלק ריק בנן ערן וע"י מעשיו בעוה"ו בונהו בכל טוב ☆ לכל א' מישראל יש "חלק לעוה"ב", אך הצדיק הוא "בן העוה"ב" ומקבל שכרו בדרך כבוד ☆ הרשע מקבל שכר מצוותיו בעוה"ו בדברים כלים ונפסדים, אך הצדיק שכרו שמור לעוה"ב הנצחי

פרק ראשון

משנה א

מֹשֶׁה קָבַל תּוֹרָה מִסִּינַי, וּמִסְרָהּ לְיִהוֹשֻׁעַ, וְיִהוֹשֻׁעַ לְזִקְנִים וְכוּ'. לז

גם דברי המוסר והמידות שבפרקי אבות נמסרו למשה מסיני ☆ עצם הדבר שהקב"ה בא בכבודו לעולם השפל ליתן לנו את תורתו, מחייבנו לשמוע בקולו ☆ משה רבינו סבר שהתורה ניתנה על ידו מחמת גודל שפלותו ☆ משה קבל תורה מפני שע"י דבריו למלאכי השרת קיבלו בני"א את התורה ☆ קבלת התורה היא כפי הכנת המקבל, ומשרע"ה לא קבל מהקב"ה את שלימות התורה

יד דרכי תוכן העניינים אבות

- מב. הם אמרו שלשה דברים.
- מב. היו מתונים בדין.
המתונות בדין גורמת שיצא הצדק לאור * יחשוב הדיין כאילו הוא עצמו נתון בזה הדין
- מג. ותעמידו תלמידים הרבה.
לא יזלזל הרב בשום תלמיד * צריך לספק לתלמידים כל צרכם ולהעמידם על הגלם
- מד. ועשו סניג לתורה.
כל אדם יעשה סניג לעצמו בדבר שנוטה להכשל ובפרט בלימוד התורה

משנה ב

- מז. שמעון הצדיק היה משידי כנסת הגדולה. הוא היה אומר על שלשה דברים העולם עומד על התורה, ועל העבודה, ועל גמילות חסדים.
ג' ציוויים של אנשי כנה"ג באו כנגד ג' עמודי העולם
- מח. הוא היה אומר.
התנאים היו עמלים בנפשם באלו המידות לפני שהורום לאחרים
- מח. על שלשה דברים העולם עומד, על התורה, ועל העבודה, ועל גמילות חסדים.
תורה עבודה וגמ"ח - כנגד שלשת האבות הק'
- מט. על התורה.
עסק התורה מקיים את העולם
- נ. ועל העבודה.
מעלת התפילה שמתקיימת בכל הווייתו של האדם
- נ. ועל גמילות חסדים.
גמילות חסדים נצרכת לכל אדם ובכל עת ועונה * בכל יום ויום צריך האדם לנמול חסד עם סוכביו * בכך שגומל חסד עם חברו מחזיר להקב"ה באפס מה על טובותיו עמו

משנה ג

- נג. אנטיגנוס איש סוכו קבל משמעון הצדיק.
אל תהיו בעבדים המשמשין את הרב על מנת לקבל פרס, אלא היו בעבדים המשמשין את הרב שלא על מנת לקבל פרס.
- נד. לא יעבוד האדם את ה' ע"מ לקבל שכרו בעוה"ז אמנם יכול לרצות שבר בעוה"ב * על אף שהקב"ה הבטיחנו קבלת שכר אנו לא נעבדו עבור זאת * בשעת קיום המצוות לא יהרהר אודות קבלת השכר * מי שעובד את ה' בשלימות בחי' "עבד" מותר לעבדו ע"מ לקבל פרס * כאשר האדם עושה עבודתו למען אהבת בוראו ולא עבור השכר, אזי שכרו כפול ומכופל לעד ולנצח נצחים * מצד הכרת הטוב כלפי הקב"ה אין זה מן הראוי שיעבוד האדם לבוראו במטרה לקבל שכר

נח..... אֵלָא הוּוּ פְּעֻבְדִים מְשֻׁמְשִׁין אֶת תְּרַב שְׁלָא עַל מְנַת לְקַבַּל פְּרָם.

עובדא נפלאה עם הגאון מוילנא אודות קיום המצוות שלא ע"מ לקבל שכר

נמ..... וְיְהִי מוֹרָא שְׁמַיִם עָלֵיכֶם.

יש לאדם ללמוד ממערכות השמים שעושים רצון קונם אף שאינם מקבלים שכר ☆ יראת הקב"ה על בני"ל לכל יארע להם רעה ח"ו ☆ ירא האדם מן העבדות עצמם ולא מהעונש שמקבלים בעבורם

משנה ד

סא..... יְהִי בֵיתְךָ בֵּית וְעַד לְחַכְמִים וכו'.

על ידי התכנסות החכמים בביתו זכה להחכים בתורה, אם יבניעו עצמו לפניהם וישמעו דבריהם בחשק ☆ האדם ישכיר את ביתו שיהיה אכסניא של תורה ☆ האדם צריך להחשיב את ביהמ"ד כעיקר ביתו

סב..... וְהוּוּי מְתַאבֵּק בְּעַפְר רְגְלֵיהֶם.

ישמש האדם את החכמים אף בדברים שאינם לפי כבודו ☆ גם משיחת חולין של ת"ח אפשר ללמוד הרבה ☆ ע"י שיתאבק בעפר רגלי החכמים זכה להיות בעצמו ראש לחכמים ☆ עוונות הצדיק נחשבים למצוות אצל אדם פשוט ☆ אם יש לו קושיות על תורת רבו, יש לו ללבוש עמו הרברים ותצא האמת לאור

סג..... וְהוּוּי שׁוֹתֵהָ בְּצַמָּא אֶת דְּבָרֵיהֶם.

דברי התורה נלמדים בהנאה אם צמא אליהם ☆ יש למסור את התורה כמו שקיבלה ☆ האדם צריך לשמוע ד"ת בנעורו ואז לא ישכחם במהרה ☆ ישמע דברי תורה בהדרגה ולא כבת אחת

משנה ה

סד..... יְהִי בֵיתְךָ פְּתוּחַ לְרוּחָהּ וכו'.

האדם צריך להקל לאורחים את הכניסה לביתו, וכן שיהא ביתו פתוח לכל צרכי האדם ☆ ע"י הכנסת אורחים זוכה להרווחה

סה..... וְיְהִיו עֲנִיִּים בְּנֵי בֵיתְךָ.

לא יזלזלו בעניים אלא יחשיבו אותם כבני הבית ☆ האדם צריך לצמצם בהוצאות עבור עצמו אך לעניים יתן בריווח ☆ ע"י שהאדם מרחם על העניים, ירחמו גם על צאצאיו אם יצטרכו לבריות ☆ יתן צדקה לעניים בשמחה כמו שנותן לבני ביתו ☆ ע"י שמכנים גם את העשירים, לא יתביישו העניים לבוא ☆ אל יפרוץ בנתינתו לעניים יותר מיכולתו, וע"ז יוכל להמשיך במצות הכנסת אורחים ☆ כשם שמספק לבני ביתו אכילתם וכל צרכם, אף אם אין התנהגותם כראוי, כן יתן גם לעניים ☆ האדם צריך לזון גם את העניים הפוקדים את ביתו מדי יום ביומו ☆ יתן לאורחיו הרגשה שהם רצויים כמו בני הבית ☆ כשידמה בעה"ב בלבו שהעני הינו מבאי ביתו ייטיב עמו בסבר פנים יפות ☆ יקח עניים מבני ישראל שישמשוהו בכדי לפרנסם, ולא יקח מן הגויים ☆ גם האורחים צריכים ליטול חלק בעבודות הבית

עד..... וְאֵל תְּרַבָּה שִׂיחָה עִם הָאִשָּׁה וכו'.

האיסור בשוחה עם האשה הוא בדברים בטלים ☆ לא ירכה שיחה עם האשה אף לצורך הכנסת אורחים ☆ לא ישמע לעצת אשתו בענין הצדקה ☆ בעה"ב צריך ללמד את אשתו שא"צ להרכות במאכלים משוכחים ויקרים לצורך האורחים ☆ לא יימנע מהכנסת אורחים מפני שמונעים ממנו לדבר עם אשתו

מפאן אַמרו חַכְמִים כָּל הַמְדַבֵּר שִׁיחָה עִם הָאִשָּׁה גֹרֶם רָעָה לְעַצְמוֹ וכו'. עז
 ע"י שמערב את אשתו במריבותיו נתבוה בעיניה וגורם רעה לעצמו ☆ ע"י ריבוי שיחה עם האשה יתגבר עליו
 היצה"ר ועי"ז יירש גיהנם רח"ל

וְסוּפוֹ יוֹרֵשׁ גֵּיהֵנִם. עז

משנה ז

עֲשֵׂה לְךָ רַב. עז
 ייחד האדם לעצמו רב אחד שממנו יקנה תורה ☆ יעשה האדם לעצמו רב אף אם אינו ראוי לכך ☆ צריך
 האדם להשתדל מאד בפעולות מעשיות בהעמדת הרב ☆ לגרוסא ילמד מרב אחד, ולפלפול ילמד מכמה
 רבנים ☆ החיוב לשמוע ולציית לדעת תורה

וְקִנְיַה לְךָ חֵבֵר. עמ
 ג' תועלויות הבאות ע"י חבר נאמן, לדברי תורה למצוות ולעצה ☆ כדי להחזיק בחברות צריך לעתים לסבול
 את חבירו אף אם יעשה דבר מה נגדו ☆ תועלת החבר הנאמן היא בכל עניני האדם וגם בעסקי עולם הוה ☆
 חבר אחד נאמן עדיף מחברים רבים שאינם נאמנים ☆ אין ביד הרב למצוא תלמיד שילמד ממנו

וְהוֹי דִן אֵת כָּל הָאָדָם לְכַף זְכוּתוֹ. פג
 את מעשי הרשע יש לדרון למיד לחובה, ואת מעשי הצדיק יש לדרון למיד לזכות, ואילו את הבינוני יש לדרון
 לזכות כשאין למעשה הכרע ☆ יש לדרון את האדם בכלליות ולא רק לפי מעשה פלוני ☆ ע"י שהאדם דן את
 חבירו לכף זכות גם הקב"ה דנו לזכות ועי"ז גם את הדן ידינו לכף זכות ☆ ע"י לימוד לכף זכות ינצל מלה"ר
 וכן יהא נחשב כצדיק ☆ גם כשאין נראה כלל צד הזכות אסור לדרון לחובה ועוברא נפלאה בענין זה

משנה ז

הִרְחַק מִשְׂכֵּן רָע. פז
 שכנים רעים עלולים להשפיע על האדם לרעה ☆ התרחק משכן רע - אדם שהוא רע בענייניו בין אדם לחבירו,
 ואל תחבר לרשע - אדם רשע בענייניו בין אדם למקום ☆ אף אם אינו יכול לעקור דירתו לגמרי מהשכן רע,
 יתרחק ממנו ככל האפשר ☆ יש להזהר אנשים אחרים שלא ידורו בשכנות הרשע ☆ זרעי הטומאה של
 הרשע עלולים להרעיל את סובביו במיתת רוחנית

וְאַל תִּתְחַבֵּר לְרָשָׁע. צ
 אם הרשע מתקרב לצדיק מאליו, לא יתרחק ממנו כי יתכן שיחזירו למוטב

וְאַל תִּתְחַבֵּר לְרָשָׁע, וְאַל תִּתְיַאֵשׁ מִן הַפְּרָעָנוּת. צא
 אף אם האדם שרוי בדחקות לא יתחבר לרשע בכדי לקבל ממנו פרנסה וכדו' ☆ המתחבר לרשע יש לו חלק
 בכל העבירות שעושה ☆ עונש הרשע יבא בפתע פתאום ועמו יענשו כל אוהביו

וְאַל תִּתְיַאֵשׁ מִן הַפְּרָעָנוּת. צב
 לא יתייאש האדם בשום אופן, אלא יקוה אל ה' והוא יושיענו ☆ הרחק משכן רע - מהיצה"ר השוכן בקרב
 האדם ☆ אף אם הרבה לחוטא לא יתייאש מן התשובה כי השי"ת מוחל וסולח

משנה ח

אל תעש עצמך בעורכי הדיינים. צד

פלוגתת רבותינו אם מותר להיות מוען ברין * הדיין עצמו לא יהא בעורכי הדיינים במסיה לפי תומו * הדיין צריך להפך בזכות ב' בעלי הדין בשוה, ולא יטה לזכות הבעל דין שבחרו לדין * לא ילמד האדם זכות לעצמו על מעשיו הרעים אלא ישוב בתשובה

וכשיתקו בעלי הדין עומדים לפניך, יהיו בעיניך כרשעים. צז

ע"י שיחשוב הדיין את שני בעלי הדין כרשעים לא יטה לבו לצד אחד

יהיו בעיניך כרשעים. צח

בדור האם מותר להביט בפני בעלי הדין כיון שהם כרשעים

וכשנפטרים מלפניך, יהיו בעיניך כזכאין, כשקבלו עליהם את הדין. ק

גם כשנעשה פשרה ברין, או שכפו עליהם את הדין נקראו זכאין כשקבלו את הדין

כשקבלו עליהם את הדין. ק

צריך ללמוד זכות על הבעל דין שנתחייב בדינו * מה שרע לצדיק בעוה"ז הוא כדי שיענש על עוונותיו ויזכה בשלימות לחיי העוה"ב

משנה ט

שמעון בן שמח אומר הוי מרבה לחקר את העדים. קא

שמעון בן שמח הזהיר על חקירת העדים לפי שנהרג בנו ע"פ עדות שקר

הוי מרבה לחקר את העדים, והוי זהיר בדבריך, שפא מתוכם ילמדו לשקר. קב

הזהירות באופן חקירת העדים שלא ילמדו לשקר * יחקור הדיין את העדים בשאלות רבות בלי שהות באמצע * לעתים צריך הדיין לגנוב דעת העדים שלא ילמדו ממנו לשקר ועובדא נפלאה בענין זה * אם הדיין לא יחקור את העדים כראוי, ילמדו שאר אנשים להעיד שקר * כאשר העדים מעידים בסגנון אחד ובלשון אחד בלא שינוי יש לחוש שעדותם שקר

משנה י

אהב את המלאכה. קו

המלאכה מצילה את האדם מן השעמום והעצלות * המלאכה מחזקת את כח השכל * צריך לשמוח במלאכה שנגורה עליו * המלאכה מצילה נפשות

ושנא את הרבנות. קז

לא יימנע ממלאכה מפני כבודו * המלאכה מבריא את הגוף ומונעתו מחולי * יזהר מלהתגאות בהוראתו * ישנא את השררה שברבנות ולא את הרבנות עצמה * על הרב מוטלת אחריות גדולה * על האדם לשנוא כל סוגי התנשאות * מחזיק ישיבה צריך לאהוב גם את מורח הגשמיות של הישיבה * העוסק ברבנות אינו יכול לעסוק בתורה כ"ב לגודל טרדותו

ואל תתודע לרשות. קיב

ע"י שיתקרב לשלטונות יפרוק מעליו עול מלכות שמים * ע"י שיעסוק במלאכה לא יהא נחפס למלכות * הכמלה והנאוה גורמים שישלוט היצה"ר על האדם

יה דרכי תוכן העניינים אבות

משנה יא

אֲכַמְלִיזֶן אֹמֵר, חֲכָמִים הִזְחֵרוּ בְּדַבְרֵיכֶם, שְׁמָא תְּחֻזְבוּ חֻזְבַּת גְּלוּת, וְתִגְלוּ לְמָקוֹם מִיַּם הַרְעִים, וְיִשְׁתּוּ תַּתְלִמִּידִים הַפְּאִים אַחֲרֵיכֶם וְיִמּוּתוּ, וְנִמְצָא שֵׁם שָׁמַיִם מִתְחַלֵּל. קיג
יִשְׁנָא אַת הַהִתְנַשְׂאוֹת וְלֹא אַת הַרְבֵּנוֹת * יִזְהָרוּ הַחֲכָמִים בְּדַבְרֵיהֶם שֶׁלֹּא יִתְפָּרְשׁוּ בְּאוֹפֵן מְקוֹלֵקֵל * צְדוּק
וּבִיִּתוּס הַבִּינוּ דַּבְרֵי רַבִּים שֶׁלֹּא כַּהֲלַכָּה וּפְרָשׁוּ מִכֻּלֵּל יִשְׂרָאֵל * אִף הַהֲדוּסוֹת צְרִיכִים לִיְזַהֵר בְּדַבְרֵיהֶם *
כֹּאשֶׁר יִגְלוּ וְלֹא יִהְיוּ הַחֲכָמִים אֲצִלֵּם, יֵשׁ יוֹתֵר לַחֲשׂוֹשׁ לַמַּעוֹת

וְנִמְצָא שֵׁם שָׁמַיִם מִתְחַלֵּל. קמז
עַל הַעוֹסְקִים בְּחִינוּךְ יֵשׁ לִיְזַהֵר שֶׁלֹּא לִפְגוֹעַ בְּתַלְמִידֵיהֶם בְּשׁוּגַג * הַחֲכָם צָרִיךְ לִהְיוֹת נָאֵה דוֹרֵשׁ וְנָאֵה מְקִיִּים
* אִף הַחֲכָמִים עֲצָמִם צְרִיכִים לִיְזַהֵר בְּגִדְרֵיהֶם וְסִיּוּגִים * לֹא יִתְנַאֵה הַחֲכָם בְּדַרְשׁוֹתָיו

משנה יב

הִלֵּל אֹמֵר תְּוִי מִתְלִמִּידָיו שֶׁל אֶהְרֵן, אוֹהֵב שְׁלוֹם וְרוֹדֵף שְׁלוֹם,
אוֹהֵב אֶת הַבְּרִיּוֹת וּמְקַרְבֵּן לַתּוֹרָה. קיט
כֹּאשֶׁר הִגִּיעַ אָדָם לְמַדְרִיגַת אֶהְרֵן, אוֹי נִקְרָא שֶׁהוּא אוֹהֵב שְׁלוֹם * צָרִיךְ הָאָדָם לְרַדּוֹף שְׁלוֹם אִף אִם אֵין זֶה לְפִי
כְּבוֹדוֹ * אֶהְרֵן פֶּעַל שְׂיוֹכְלוּ בְּנֵי אָדָם כְּכֹל הַדּוֹרוֹת לְרַדּוֹף שְׁלוֹם * הַרוֹדֵף שְׁלוֹם זוֹכֵה לְלַמּוֹד בִּג"ע בִּישִׁיבַת
אֶהְרֵן הַכֹּהֵן

תְּוִי מִתְלִמִּידָיו שֶׁל אֶהְרֵן. קכ
כֹּל אֶחָד יוֹכֵל לִשְׁנוֹת אֶת מַבְעוֹ וְלִהְיוֹת אוֹהֵב שְׁלוֹם * לֹא סָגִי שִׂיֵּאֵהֵב שְׁלוֹם אִלֵּא אִף יִרְדּוֹף שְׁלוֹם כְּפּוֹעֵל *
אֶהְרֵן הַכֹּהֵן הַשְּׂפִיעַ בְּדִבּוּרוֹ עַל הַמַּתְקוּמְטִים שִׂירְצוּ לַעֲשׂוֹת שְׁלוֹם זַע"ז * יִטְרַח וַיַּחֲפֹשׂ אַחֵר עֲשִׂיית שְׁלוֹם *
יַעֲשֶׂה שְׁלוֹם לְשֵׁם אַהֲבַת הַשְּׁלוֹם וְלֹא בְּכַדֵּי שִׂיחֻקָּיו לֹא מוֹכֵחַ * לַפְעָמִים צָרִיךְ לִקְלֹקֵל אֶת הַשְּׁלוֹם

אוֹהֵב אֶת הַבְּרִיּוֹת וּמְקַרְבֵּן לַתּוֹרָה. קכב
צָרִיךְ לֵאמֹר אֶת בְּנֵי הָאָדָם מִצַּד שֶׁהֵם בְּרִיּוֹת הַשֵּׁי"ת * ע"י אַהֲבַת הַבְּרִיּוֹת יוֹכֵל לִקְרַבֵּן לַתּוֹרָה * ע"י
שֶׁהַצַּדִּיק מְקַרֵּב אֶת הַחַוְסָא וּמַחֲשִׁיבֻ, יַחֲזוֹר בְּתוֹכָהּ * מִי שֶׁאוֹהֵב אֶת הַבְּרִיּוֹת בְּאַמַּת הָרִי הוּא מְקַרְבֵּן לַתּוֹרָה
וּמְקַרְבֵּן לַתּוֹרָה. קכג
ע"י שִׁילְמַד אֶת יִשְׂרָאֵל תּוֹרָה יַחֲזִירֵם מוֹטֵב * צָרִיךְ לְהַחֲדִיר אֲמוּנַת הַשֵּׁי"ת בְּלֵב בְּנֵי

משנה יג

נְגִיד שְׁמָא אֲבֵד שְׁמֵת, וְדָלָא מוֹסִיף יָסֵף וְכו'. קכד
הַרוֹדֵף אַחֵר הַכְּבוֹד הַכְּבוֹד בּוֹרַח מִמֶּנּוּ * טוֹב לָאָדָם שִׂיֵּצֵא עֲלָיו שֵׁם טוֹב, בְּתַנְאֵי שִׂיֵּצֵא לֵאלֹא הַשְּׁתַדְלוֹתוֹ *
כְּשִׂישְׁפִיל עֲצָמוֹ יִתְחַדֵּשׁ לוֹ שֵׁם טוֹב

וְדָלָא מוֹסִיף יָסֵף, וְדָלָא יִלִּיף קְטָלָא תִּיב. קכו
אִם אֵין הָאָדָם עוֹסֵק בְּתוֹרָה לְמַה לוֹ חַיִּים * אִם אֵין הָאָדָם מִתְעַלֵּה הָרִי הוּא יוֹרֵד * אִם לֹא יִשְׁנֵן הָאָדָם
הָאָדָם אֶת לִמּוּדוֹ יִשְׁכַּחְנוּ * שְׁנָה וּפִירֵשׁ קֶשֶׁה מְכוּלֵם * מִתּוֹךְ שֶׁלֹּא לִשְׁמַחַת בֹּא לִשְׁמַחַת

וְדָאִשְׁתַּמֵּשׁ בְּתַנְאֵי חֵלְף. קכז
הַמִּשְׁתַּמֵּשׁ בְּכַתֵּר תּוֹרָה מִחֻלָּל אֶת הַקּוֹדֵשׁ * אִיסוּר הַשְּׁתַמְשׁוֹת בְּת"ח הוּא דוֹקָא כְּשִׂאֵינוּ תַלְמִידוֹ

משנה יד

קל. הוא הִיָּה אֹמֵר אִם אֵין אֲנִי לִי, מִי לִי וכו'.

האדם צריך לעורר את עצמו לעבודתו ית' ולא ימתין עד שיעוררוהו אחרים ☆ רק קניני עוה"ב תלויים בהשתרלות ☆ האדם יעסוק בתורה במטרה להשלים את נפשו ☆ לכל אחד יש עבודה המיוחדת לו שרק הוא יוכל לעשותה ☆ האדם שעסוק רק בעבודת ה', ישלים ה' חפצו וימלא כל צרכיו ☆ קניני האדם אינם בשליטתו ולכן אין לו במה להתגאות ☆ אסור להשתמש בת"ח מפני שהם צריכים לעסוק בעבודת השי"ת

קלג. וּבְשֵׁאֲנֵי לְעֶצְמִי, מָה אֲנִי.

רק ע"י שיטת האדם הרבה בעבודתו, יוכל להשיג חלק מן המוטל עליו ☆ הדואג רק לעצמו חשוב כבהמה ☆ יכות אבות מועילה רק כשהולך בדרכיהם

קלה. וְאִם לֹא עֲבָשׁוּ, אֵימָתִי.

בימי הבחרות יכול האדם בנקל להטות דרכו לטובה

משנה טו

קלו. שְׂמַאי אֹמֵר עֲשֵׂה תוֹרַתְךָ קְבֹעַ.

עיקר קביעות האדם תהיה בעסק התורה ☆ כאשר יש לאדם זמן קבוע ללמוד התורה נחשב כאילו עסק בתורה מחצית מימיו

קלח. עֲשֵׂה תוֹרַתְךָ קְבֹעַ.

מותר לאדם לחשוב שעל ידי עסק התורה יתמלאו משאלותיו, משא"כ בתפלה ☆ הרב ינהג בעצמו כמו שמורה לאחרים בין לקולא ובין לחומרא ☆ בגדר הקביעות נכללו חמשה כללים להצלחת הלימוד ☆ יתרחק מעצלות הגוף ועצלות המחשבה ☆ ילמד מתוך מנוחת הנפש ובתנאים המרחיבים את דעתו ☆ ילמד בקביעות ובלא הפסק ודילוג בשום ענין ☆ הלימוד יהא ברור אצלו וקבוע בנפשו ☆ יברח למקום שאין לו ביטולים מלימודו ☆ רק יגיעת האדם בתורה נשארת אצלו לעולם ועד, ולכן יעשנה קבוע

קמא. אֹמֵר מְעַט וְעֲשֵׂה הַרְבֵּה.

על ידי שיאמר לאורח שיעשה מעט ועושה הרבה, תהא הנאתו שלימה ☆ הקב"ה אומר מעט ועושה הרבה, והנסים ונפלאות שבנאולה העתידה יהיו הרבה יותר מהבטחות ☆ אף אם עשה האדם הרבה, ייחשב בעיניו כמעט ☆ חשיבות המעשה בפועל גדולה מאד ☆ לא ירבה האדם בנדרים, אלא יתן צדקה אף בלא נדר ☆ אף אם אינו יכול ליתן צדקה לכה"פ יראה לעני סבר פנים יפות ☆ דיבורי האדם עלולים לגרום שלא יוכל להוציא רצונותיו הטובים מן הכח אל הפועל ☆ האדם יקבל על עצמו קבלה קמנה ועי"ז יוכל לעמוד בה ולהוסיף עוד ועוד

קמד. וְהָיוּ מְקַבְּלִים אֶת כָּל הָאֲדָמָה פְּסָרָה פְּנִים יְפוֹת.

יש לאדם להראות לאחרים פנים של שמחה ויתרחק ממידת הכעס ☆ גם האדם שקובע כל זמנו לתורה יקבל כל אדם בסבר פנים יפות ☆ המכניס אורחים יתן לאורחיו צרכם בסבר פנים יפות ☆ רק את האדם הכשר צריך לקבל בסבר פנים יפות ולא את השואל שאלות רשע

משנה טז

רַבִּן גַּמְלִיאֵל אוֹמֵר עֲשֵׂה לְךָ רַב, וְהִסְתַּלַּק מִן הַסֶּפֶק. קמו
 בדורות הראשונים היתה התורה בקבלה לחוד, אך לאחר שרבו המחלוקות הוצרכו התלמידים לפלפל
 מדעתם * יש לבני העיר למנות עליהם רב, וגם כ"א יקה לעצמו רב פרטי * גם הת"ח יעשו להם רב כדי
 שלא יטעו * יעשה לעצמו רק רב אחד ובוה יסתלק מן הספק

עֲשֵׂה לְךָ רַב. קמח
 יעשה לו רב שיפשוט ספיקותיו ואפילו אם הוא קטן ממנו במעלתו * צריך לעשות לו רב מיוחד שיקבל דבריו
 תמיד ככל ענין * יקבל דברי רבו באמונה ולא יסתפק בדבריו * עשיית הרב הוא בכדי שיפשוט את
 ספיקותיו בעבודת ה' * האדם צריך לעשות לעצמו רב והוא ידריכנו מה עליו לעשות, ועי"ז לא יצטרך לבא
 לידי יסורים ח"ו * יעשה לו רב אף אם יצטרך להכריח את הרב שיסכים ללמדו * עשה לך רב - היה אתה
 בעצמך הרב

וְהִסְתַּלַּק מִן הַסֶּפֶק. קנ
 כשיסתפק המורה בדיון, יצרף עוד חכם עמו * ספק חטא חמור יותר מן הודאי

וְאֵל תִּרְבֶּה לְעֵשֶׂר אַמְדוֹת. קנב
 המרבה במעשרות, מעשרותיו מקולקלות * האדם צריך לעשות כפי ציווי התורה ולא כפי דעתו

משנה יז

שְׁמַעוֹן בֶּנִי אוֹמֵר כָּל יָמֵי גְדֻלָּתִי בֵּין תַּחֲבָמִים, וְלֹא מִצְּאֵתִי לְגוֹף טוֹב אֶלָּא שְׁתִּיקָה. קנג
 מדברי רשב"ג נלמד מוסר לענוה ושפלות הרוח * אפי' בדברים שיש לאדם ריוח מהם, לא ירבה בדיבורו
 ואצ"ל שלא ידבר דברים בלא תועלת * גם בעת שיחרפוהו ישתוק ולא ישיב למחרפיו דבר * ע"י שהאדם
 אינו משיב למחרפיו זוכה להשפעות טובות ועובדא בענין זה * על השותק סומכין בני אדם * מעלת
 השתיקה היא רק בדברי הרשות ולא בדברי תורה * תענית דיבור עדיפה עשרת מונים מתענית אכילה

וְלֹא תִמְדַּרְשׁ הוּא הָעֵקֶר, אֶלָּא הַמַּעֲשֵׂה. קנו
 לפני שידרוש לאחרים על קיום המצוות, יראה לקיים בעצמו * אהבת בני אדם אליו, לא תבוא מחמת
 דיבוריו אלא מחמת מעשיו * המוכיח צריך לשזור בדבריו גם ד"ת בכדי להמתיק את הדברים באוני
 השומעים וכן שע"ז לא יגרום ביטול תורה * הדורש לרבים, צריך לדרוש באלו העניינים שצריכים השומעים
 לתקן מעשיהם

וְכָל הַמְרַבֶּה דְבָרִים מְכִיא חַמָּא. קס
 אף בד"ת לא ירבה דברים * המרבה בדברים היינו שמדבר יותר ממה שעושה * גם בענייני דעלמא לא
 ירבה בדברים, ועובדא נוראה בענין זה * צריך האדם למנוע שפתיו מלדבר בחבירו * כאשר באים החכמים
 לעמוד בפרץ לא ירבו בדברים אלא יעסקו בעיקר בתיקון המעשים * הנשמה תנהיג את פעולות האדם ולא
 הגוף

משנה יח

רשב"ג אוֹמֵר עַל שְׁלֹשָׁה דְבָרִים הָעוֹלָם קָנָם, עַל תְּדִין וְעַל הָאֱמֶת וְעַל הַשְּׁלוֹם. קסד
 על איזה שלשה דברים עומד העולם, על תורה עבודה וגמ"ח, או על הדין אמת ושלום * רבינו יונה: בריאת

דרכי תוכן העניינים אבות כא

העולם היתה בנין תורה עבודה וגמ"ח, והמשך קיומו בנין דין אמת ושלום ☆ החסיד יעב"ץ: עד זמן המקדש היה זכות תורה עבודה וגמ"ח, ולאחר שנחרב סגן בזכות הדין אמת ושלום ☆ מדרש שמואל: הדין אמת ושלום באו חילוף עמוד העבודה שנפסק בזמן שנחרב ביהמ"ק ☆ ג' מיני הקרבנות שנחסרו בזמן החרבן, נשלמו ע"י הדין אמת ושלום ☆ רע"ב: בריאת העולם היתה בזכות תורה עבודה וגמ"ח, ואילו ישוב בני אדם בעולם ע"י דין אמת ושלום ☆ ע"י העמדת דיינים שאינם ראויים, ימוטו כל מוסדי ארץ

על הדין. קסח.

כוונת הדין תהא רק להוציא משפט אמת ולא יצרף עם המשפט גם אהבת הבעל דין

ועל האמת. קסמ.

יתרגל האדם לדבר אמת גם בדברים דעלמא ☆ קושטא קאי שיקרא לא קאי ☆ האמת גורמת שפע טוב בעולם ☆ ע"י האמת נדבק האדם בבוראו ואין למלאך המות שליטה עליו, וגם נמנע מן החטא ☆ כלפי אחרים יסתפק במעט מן האמת שיש להם, ואילו מעצמו ידרוש שלימות במידה זו ☆ כאשר משנים מן האמת אפי' במקצת, כבר אינו נקרא אמת

ועל השלום. קעג.

ענין השלום כולל את כל הטובות שבעולם ☆ ע"י השלום יש שלימות בבריאה ובאדם ☆ מעלת השלום היא רק כאשר הוא בא יחד עם דין התורה הק'

שנאמר אמת ומשפט שלום שפטו בשעריכם. קעד.

מעלת הפשרה בדין

משנת רבי חנניא

רבי חנניא בן עקשיא אומר רצה הקדוש ברוך הוא

לזכות את ישראל, לפיכך הרבה להם תורה ומצוות וכו'. קעד.

ע"י שידע האדם שריבוי המצוות והמוסרים הם לזכותנו, יקל בעיניו לקיים מה שנצטווה ☆ המצוות שנקל לקיימן יגרמו שיוכל לקיים גם את החמורות כי מצוה גוררת מצוה

רצה הקדוש ברוך הוא לזכות את ישראל, לפיכך הרבה להם תורה ומצוות. קעו.

ישנם מצוות שאנו מבינים שצריך לקיימם גם בלא ציווי השי"ת, והוא ית' ציונו בהם רק כדי להרכות שכרינו ☆ ריבוי המצוות הם לסיבה שע"ז יקיים האדם לכה"פ מצוה אחת בשלימות לשמה ובכך יזכה לחיי העוה"ב

רצה הקדוש ברוך הוא לזכות את ישראל. קעח.

כל מצוה שהאדם מקיים מוככת את האבר שעומד נגד המצוה ההיא

לפיכך הרבה להם תורה ומצוות. קעח.

הקב"ה נתן רשות לחכמים להוסיף גדרים וסיוגים בכדי שירבה שכרינו ביותר ☆ הקב"ה נתן לנו מצוות בכל פרט מחיינו כדי שירבה שכרינו למאד ☆ כל אחד יכול לעבוד את השי"ת לפי המצב שהוא נתון בו ☆ הקב"ה הרבה לנו תורה ומצוות בכדי שלא ישאר בידנו זמן לעסוק בהבלי העוה"ז, ונרכוש קנייני נצח ושכר רב בעוה"ב ☆ ריבוי המצוות מועיל לשנות לב האדם לטובה כי אחר הפעולות נמשכים הלככות

שנאמר יי חפץ למען צדקו. קפב.

ונדיל תורה ונאדיר. קפב.

הקדמה לפרקי אבות טעם הדבר שנהגו ללמוד מסכת אבות

לימוד מסכת אבות לפני חג השבועות - כדי שיהא הכנה
למתן תורה ביראת שמים ומידות טובות

בס"ה"ק בני יששכר (מאמרי ניסן מאמר י"ב אות ו') כתב בהיות שמעשי האבות הק' קדמו בתורתנו למעשה נתינת התורה, לכן גם אנחנו עוסקים במסכת אבות לפני זמן מתן תורתנו חג השבועות, ובפרט לפי דברינו שכל הנהו מילי מעלייתא שנכתבו במשנת חסידים מסכת אבות, נלמדים ממעשי האבות הק' אשר מבוארים בתורה, ולכן גם נקראת שם המסכתא "אבות" לפי שדבריה נלמדים ממעשי האבות הק', ע"כ.

ואילו רבינו יונה ואבודרהם מבארים עוד בענין זה, כי הנה התורה לא תשכון רק באדם שאין לו מידות רעות, וע"כ לפני קבלת התורה אנו לומדים מסכת אבות בכדי ליישר מידותינו ואז נוכל לקבל את התורה. וכעין זה כתב בילקוט מעם לועז שטעם לימוד פרקי אבות בחדשים אלו, הוא מפני המאמר שא"י באבות (פ"ג מ"א) כל שיראתו קודמת לחכמתו חכמתו מתקיימת, ואמחז"ל (שבת לא ע"ב) מכריז רבי ינאי חבל על דלית ליה דרתא ותרעא לדרתא עביד, והיינו שהאדם שיש לו תורה בלא יראת שמים דומה למי שעושה שער של חצר בלא שיש לו חצר. וע"כ לומדים מסכת אבות לפני זמן מתן תורה, בכדי שילמד האדם שלפני לימוד התורה צריך להקדים יראת ה', ועי"ז יוסיף אומץ ביראתו ית', ובכך יהא קיום להחכמה והתורה שמקבל ע"ע בזמן מתן תורתנו. ומה שממשיכים בלימוד זה בכל ימות הקיץ, הוא מפני שהלימוד הראוי הוא כאשר שונים את הדבר לכה"פ ד' פעמים, וע"כ כאשר יחזור האדם על לימוד פרקי אבות בכל שבתות הקיץ, יעלה הלימוד לד' פעמים, ויקבע הענין היטב בלבו.

בחודשי הקיץ היתה מסירת התורה לעם ישראל ולכן קורין
פרקי אבות שעניינם הם התורה וקבלתה

כתב רבינו החתם סופר זי"ע (על שו"ע או"ח ס' ת"ל סק"ה, הובא בחי' חת"ס להש"ס סדר מועד) לא שמעתי טעם מקובל למה אומרים פרקי אבות בקיץ. ואולי הוא ע"פ הנאמר שלא נגמרה תכלית בריאת העולם עד יציאת ישראל ממצרים, שהרי זאת היתה תכלית הבריאה (שבעת יציא"מ נעשינו לעמו של הקב"ה כדכתיב

כד דרכי מסכת אבות אבות

"ולקחתי אתכם לי לעם", וכל גלגולי האבות הק' וסיבותם נכללו בכלל הבריאה, כי זאת היתה תחילת צמיחת עם בני" עד שנגמרה בנין האומה ביציא"מ.

וע"כ משבת בראשית עד חג הפסח - שבהם קורין בתורה את פרשיות הבריאה וגלגולי סיבות האבות הק', וכן את פרשיות יציאת בני" ממצרים ובניית המשכן - אומרים פרק ברכי נפשי שבתהלים שמדבר אודות הבריאה. ואילו מזמן יציאת מצרים, שאז התחילה נתינת התורה לישראל, (שהרי מצות החודש הזה לכם שהיתה ראשונה שנצטוו ישראל, היתה בזמן יציאת מצרים), וכן כתיב "שם שם לו חק ומשפט", שתיכף לאחר יציאת מצרים החל הקב"ה לצוותם במצוותיו, ונסתיימה מסירת התורה ביום הכפורים זמן נתינת הלוחות השניות, ע"כ עוסקים בימים אלו בפרקי אבות ששם נשנה סדר שלשלת הקבלה ממשרע"ה, וכן נתבארו בה סייגי התורה, מנהג עוסקיה וכבודה, עכ"ד.

הימים שאחר הפסח מסוגלין לתשובה ולטהרה ואז יכנסו דברי מוסר ללב האדם

בילקוט מעם לועז ביאר מה שהנהיגו הקדמונים לקרוא בימים אלו פרקי אבות שהם דברי מוסר, כי הנה כאשר יצאו בני ישראל ממצרים, הנה אף שבאמת ביום א' דפסח התנתקו ומשכו ידם מן העבודה זרה, אבל עדיין נותרה טומאת הע"ז דבוקה בנפשותם, אמנם בכל שבוע מימי הספירה נטהרו נשמותיהם מעט מאותה טומאה, עד בוא סוף השבת השביעית שאז נטהרו נשמותיהם מכל וכל מטומאת הע"ז וזכו לקבל את התורה. וע"כ בימים אלו שאחר חג הפסח שהם ימים מסוגלים לטהרה כמו שהיה אצל אבותינו, לומדים אנו דברי מוסר בכדי למשוך לבנו לתשובה, ולטהרנו מטומאת העוונות כפי שנטהרו בני" מטומאת הע"ז.

עוד ביאר לפי שימי הספירה הם ימים קדושים ונוראים בדומה לימי חודש אלול, שהרי הם ימי דין ובהם מתו תלמידי רבי עקיבא, ולכן ראוי לאדם להחריד לבו ולהתעורר בתשובה בימים אלו, ומפני שלב האדם נכנע בתקופה זו, אם יקרא דברי מוסר יכנסו הדברים בלבו ויפעלו את פעולתם יותר מאשר בשאר הימים. וכן מפני שנוהגים בהם מנהגי אבילות בגין פטירתם של תלמידי ר"ע, מסוגלים הימים להכנס בהם דברי מוסר ללב האדם.

קורין פרקי אבות בכדי שלא ילך האדם שולל אחרי הבלי העוה"ז בתקופת האביב

בהקדמת מדרש שמואל ביאר את טעם הדבר, לפי שזמן זה הוא עונת לבלוב הגינות והפרדסים, והאדם עלול להמשך אחר עצת היצה"ר המשיאו

לילך ולטייל בגינות ובפרדסים, לראות ביפי פריחתן וליהנות מאכילת פירותיהם, ע"כ קורין פרקי אבות בכדי לעורר את לב האדם לבל ימשך אחר עצת יצרו, ולא ילך שולל אחר הבלי העוה"ז הכלים ונפסדים, אלא ישתדל לרדוף אחר המצוות ומעש"ט, שעל ידם יזכה לעולם הבא ולקבלת שכר בגן עדן.

תיקון המידות גורם לטהר את האויר

ובענין זה יש בנותן טעם להביא עובדא שסיפר כ"ק האדמו"ר מהר"ש מבאבוב זצ"ל אודות זקינו הרה"ק רבי שלמה (הראשון) מבאבוב זי"ע (הובא בהקדמת אוצרותיהם של צדיקים למסכתין), העיר באבוב היתה שוכנת במעלה ההר, ולפיכך היה שורר שם אויר צח ונקי, באחת משכתות הקיץ אחרי הצהריים יצא הרה"ק אל הגן שעמד בסמיכות לביתו בכדי לשאוף אויר צח, ויהי בעת טיולו ראה מספר בחורים מתלמידיו היושבים ועוסקים בפרקי אבות, נהנה הרה"ק מאד ממראה עיניו ואמר להם, היודעים אתם מהיכן נובע האויר הטוב המנשב כאן, זהו משום שאתם לומדים פרקי אבות. ונכדו מהר"ש ביאר את דבריו, שכוונת קדשו היתה שכאשר בני האדם עוסקים בקנין מידות טובות הקשורות בעניני בין אדם לחבירו הרי הם מטהרים עי"ז את האויר.

בזמן שאדם דואג לבריאות גופו, עליו לחוש לבריאות נפשו במצוות ומעש"ט

עוד טעם כתב, לפי שבימים אלו דרך האדם להתחיל לעסוק בבריאות גופו, וע"כ הוא אוכל ושותה מאכלים בריאים ועוסק ברפואות, כדי שיהא גופו בריא וחזק בכל ימות השנה, ע"כ הזמן מסוגל ללמדו דעת והשכל שכשם שחש מאד לתיקון בריאות גופו, כך יחוש לתיקון נשמתו ע"י מצוות ומעש"ט, שהם הרפואה האמיתית להחיות את נפשו חיי נצח בעוה"ב.

בכדי שלא יטה האדם אל הגשמיות אחר ריבוי הסעודות בחג הפסח, תיקנו לקרות פרקי אבות

מזעם נוסף כתב בילקוט מעם לועז, שכן בימי חג הפסח נמשך לבו של אדם אחרי אכילה ושתיה מרובה, שהרי אינו עושה מלאכה ויוצא מסעודה לסעודה בימי החג, ויש חשש שיפנה לבו ויטה אל הגשמיות, ע"כ תיקנו שיקרא פרקי אבות כדי להכניע את לבו. עכ"ד.

והנה אף שגם בחג הסוכות אוכלים ושותים כמו בחג הפסח, אין לחשוש בו לחשש זה, כיון שבימי הסוכות עדיין לב האדם נכנע מחמת אימת הדין של הימים הנוראים שעברו זה עתה, וכן מחמת שעומד לפני יום הושענא רבה

שהוא גמר יום הדין ויום החתימה לטובה, ע"כ אין האכילה ושתייה הלזו מביאתו כ"כ לידי נטיה אל הגשמיות.

בפרקי אבות מבוארים דרכי לימוד התורה והנהגתה, ולכן קורין אותם לפני זמן מתן תורה

טעם נוסף כתב המדרש שמואל בהקדמתו לאבות, כי הנה בעצרת ניתנה תורה, ולפני שמקבל האדם את התורה צריך הוא לדעת את דרך לימודה, ואיך יתנהג בה לאחר לימודה, ע"כ תיקנו ללומדה טרם בוא יום מתן תורה, כדי שיהיה כל א' מישראל מוכן לקבל את התורה בלב שלם, ולהתנהג בה כדת וכשורה. וכן כתב בסה"ק בני יששכר (מאמרי אייר מאמר א' אות ה') שההכנה לקבלת התורה היא ע"י המידות, ולכן פתחה התורה עם מעשי האבות הק' לפני שציותה אותנו במצוות, כיון שבמעשי האבות מבוארים ענייני המידות טובות שהם קודמים אל התורה עצמה.

לימוד פרקי אבות מועיל להבריא את נשמת האדם ולחזקו ברוחניות

ובספר 'ולאשר אמר' ביאר את טעם הדבר שלומדים מסכת אבות לאחר חג הפסח, ודימה את הענין למושג הקיים ברפואת הגוף שנקרא 'שיקום והבראה' (REHABILITATION), שמשמעותו היא שכאשר אדם נחלה במחלה שיש בה משום סכנת חיים ובחסידי שמים נתרפא ממנה, הנה גופו עדיין חלש מחמת המחלה שקיננה בגופו, ובמשך תקופת זמן עליו להרבות במנוחה ולהקפיד לאכול ולשתות רק מאכלים ומשקים קלים ובריאים שייטיבו עם גופו, וכמו כן הוא נצרך לטייל הרבה ולשאוף אויר צח, ועד"ז גם בדברים נוספים כיוצ"ב, עד אשר יתחזקו כחותיו קימעא וישוב לאיתנו. והנה הדבר הזה ממש הוא גם בעניני רפואת הנפש הרוחנית שבאדם, כי הנה ישנם מצוות מסוימות שיש בהם כח קדושה רב ועצום, והם מסוגלות לרפאות את נפש האדם ולהוציאה מסכנת מיתה רוחנית, ודוגמא לדבר היא מצות מצה החביבה שנקראת בזוה"ק (ח"ב קסג ע"ב) מיכלא דאסוותא, שהכוונה בזה היא על רפואת הנפש, וזמן חג הפסח גופא מסוגל מאד לכך שיוכל האדם להוושע מכל חולאי נפשו, שהרי בזמן הזה יצאו בני"י ממצרים אף שהיו שקועים שם במ"ט שערי טומאה, ואז נתעלו לקדושה עילאית בעזר הבורא, וע"כ גם בזמנינו הימים הללו מסוגלים לכך ביותר. אמנם אף כשהאדם זוכה לצאת בימי הפסח מכל חולאי נפשו - אין הוא יכול לעבור תיכף לסדר יומו הרגיל בלא משען ומשענה, שהרי הוא עדיין

דרכי פרק א אבות כז

חלוש ברוחניות, והוא נזקק לסיוע וסעד רוחני בכדי שיתחזק כחו ויבריא לגמרי בבחינת הנוסח האמור (כפיוט ידיד נפש) א-ל נא רפא נא לה בהראות לה נועם זיוך, אז תתחזק ותתרפא והיתה לה שמחת עולם, ולכן תיקנו ללמוד פרקי אבות תיכף ומיד לאחר חג הפסח, כיון שדיבורי הקודש האמורים במסכת אבות יש ביכולתם להבריא את נפש האדם ולהעלותו על דרך המלך.

האדם צריך ללמוד פרקי אבות בהתבוננות

כתב בילקוט מעם לועז בהקדמתו למסכתין, וראוי מאד לאדם להרגיל את עצמו ללמוד תדיר במסכת אבות ולהבין הדברים שמוציא מפיו, שהרי דברי המסכת קצרים, אבל הם אם לבינה ואב לחכמה, דבריהם של ארזי הלבנון היוצאים מלב קדושי עליון, ואם ישים האדם לבו לדבריהם תתעורר נפשו ע"י נועם מוסרם וישוב אל ה' וירחמהו, וכאשר יתבונן האדם בדברי המוסר והמידות יערוך חשבון נפשו היכן עומד הוא במידה זו, והעיקר שיתן אל לבו לתקן מידותיו באמת ובאמונה וישתדל בזה בכל כחו.

טעם שנקראת המסכת בשם "מסכת אבות"

המוסרים נלמדו מן האבות הק'

בספר בני יששכר (מאמרי ניסן יב, ו, והובא לעיל) ביאר לפי שכל הני מילי מעליותא של מסכת אבות נלמדים ממעשי האבות המבוארים בתורה, לכן נקראת שמה מסכת אבות. (וכע"ז כ' במטה משה אות תפ"ו בשם כל בו).

במסכת אבות נכתבו עיקרי המוסר ויסוד חיי אדם

רבינו עובדי' ברטנורא פי' שלשון "אבות" פירושו עיקרים, וע"ד לשון חז"ל שכינו את עיקרי מלאכות שבת בשם "אבות מלאכות", וכיון שהמוסרים שבפרקי אבות הם עיקרי המוסר ויסודות בחיי אנוש ואמונתו, לכן נקראת בשם מסכת אבות.

רבותינו התנאים שבמסכתין המדריכים אותנו בדרך הישר, נחשבים לנו כאבות

במדרש שמואל ביאר משום שדברי המסכת הם דברי תוכחות ומוסרים ומילי דחסידותא, וכל המדריך את חבירו בדרך ישרה נחשב כאילו עשאו,

כדרך שנכתב אצל אברהם ושרה "ואת הנפש אשר עשו בחרן" מפני שגיירו את גויי הארץ, והרי המדריך חבירו נקרא אביו, וכמו שאמר שלמה המלך בספר משלי (ז, א) בני שמור אמרי, וקרא את הלומד בשם בן, שכיון שכל דבריו הם דברי מוסר המדריכים את האדם בדרך ישרה, הרי השומע לעצתו הרי הוא כבן השומע בקול אביו. נמצא שהתנאים הק' השונים את משנתם במסכת זו שהם מדריכים את בני האדם בדרך טובה, הרי הם אבות העולם, וכל השומעים את דבריהם נחשבים להם כבנים, ולכן נקראת מסכת אבות.

עניני מידות טובות יכול כל אב ללמד את בניו אפילו אם הוא אינו בר אוריין

מֵעַם נוסף לקריאת המסכת בשם "אבות" ביאר הגאון רבי שלמה ליפמאן וועלדלער זצ"ל אב"ד שאלאנקע (שהיה תלמידו המובהק של בעל הכתב סופר זצ"ל), כי הנה לא כל אב יכול ללמד את בנו תורה, שהרי אם האב אינו בר אוריין ולא זכה להביין גמרא בודאי לא יוכל להנחיל את לימוד הגמרא לבנו, ועכ"ז יש לו אפשרות לקיים את ציווי ה' (דברים יא, יט) ולמדתם אותם את בניכם - ע"י שישכור מלמד שילמד את בנו תורה, אכן כלפי המידות והמוסרים שנשנו במסכת זו - כל אדם מישראל בכל מצב שהוא יודע את ערכם וחשיבותם ומבין כמה הם נצרכים, וע"כ יוכל כל אב ללמדם בעצמו את צאצאיו, ולהדריכם לרכוש את אלו המידות והמעלות, וזוהי הסיבה שנקראו משניות אלו בשם "מסכת אבות", לפי שכל אב ואב - אם הוא בעצמו איש ישר דרך ובעל מידות טובות - יוכל ללמוד מסכת זו עם בניו, ובזה יקיים בפועל את מצות "ולמדתם אותם את בניכם".

כשמידותיו של האב מתוקנות יזכה שגם צאצאיו יהיו בעלי מידות טובות

ונ"ל לומר טעם לדבר באופן אחר, בהקדם דברי הרה"ק מרן מהר"י מבעלזא זי"ע בביאור הכתוב (שמות י, ב) ולמען תספר באזני בנך ובנך בנך וגו' וידעתם כי אני ה', ולכאורה יש לתמוה שהכתוב היה צריך לומר "וידעו כי אני ה'" שהרי הוא מדבר כעת אודות הבנים. וביאר שכאשר האדם רוצה להשריש עניני אמונה בלב חבירו, או שהוא חפץ להוכיחו אודות דבר מסוים, הנה בראשית צריך הוא בעצמו להאמין בשלימות בדברים הללו, וכן לקשט את עצמו תחילה שתהיה הנהגתו כדבעי בענין זה, ורק אז יהיו דבריו יוצאים מן הלב ונכנסים אל לבות השומעים ויעשו עליהם רושם לטובה, אבל אם לא יחזק

את האמונה בלבו לא יוכל להשפיע על אחרים בשום אופן. וזו היא כוונת הפסוק "למען תספר באזני בנך ובן בנך" את מעשי הנסים שנעשו ביציאת מצרים, אמנם לזה נצרך תנאי קודם למעשה "וידעתם כי אני ה'", היינו אתם האבות המספרים יש לכם לקבוע תחילה את האמונה בלבותיכם כיתד שלא תמוט, ואז תוכלו לחרוט גם בלב בניכם את האמונה הק' בהשי"ת וביצי"מ.

ומעתה י"ל שבדומה לדבר זה הוא גם בלימוד המידות והמוסרים, שכאשר אין מידותיו של האב עצמו מתוקנות - בודאי לא יהיה ביכולתו להשפיע על בנו שיהא 'בעל מידות טובות', והדבר נכון גם מצד טבע הבריאה, לפי שדרך הבן לעשות כמעשי אביו, ואם אביו נוהג במידות שאינן מתוקנות, מסתמא גם בנו ילכו בדרכיו, ומזה הטעם קראו את המסכת הזו המלאה מזן אל זן בעניני מוסר ומידות - בשם "מסכת **אבות**", בכדי להורות לנו שההקפדה וההתנהגות בדרכי המוסר צריכה להתחיל מן האבות, ורק אחר שהם הולכים בדרך זו יוכלו לחנך גם את צאצאיהם שיעמלו לתקן את מידותיהם.

שוב מצאתי שביאור זה הובא גם בדברי הגה"צ רבי אלימלך בידערמאן שליט"א (הגש"פ באר החיים עמ' קג ד"ה והגדת לבנך) וכתב שם שעפ"ז יש שהסבירו מפני מה לא נקראת מסכתא דידן בשם "מסכת מידות", שלכאורה שם זה ראוי לה ביותר לפי שענינה ומהותה היא מידות והנהגות טובות, אכן להנ"ל מבואר היטב, שחז"ל רצו ללמדנו שבכדי להשריש מידות טובות ומתוקנות בלב הבנים צריכים ה**אבות** להתנהג בדרך הישר ולתקן את מידותיהם, ולפיכך קראו את שם המסכת **אבות** בכדי לרמוז ענין זה.

והסמך לכך דבר צחות לחדד ענין זה, מעשה בנער שבטרם הכנסו לעול המצוות קרא לו אביו ודיבר עמו ארוכות אודות גדולת ומעלת יום הבר מצוה והחובות הכרוכים בעול התורה שמקבל ביום זה, וכמה עליו להקפיד מכאן ואילך בשמירת המצוות, ובין הדברים אמר לו שמיום היותו בן י"ג שנים עליו להתפלל כראוי, ויש לו לעמוד על מקומו באימה וביראה כעומד לפני המלך, וכן להזהר מאד שלא לדבר בעת התפלה, שמע הבן את דברי אביו ולקחם לתשומת לבו ואכן השתדל לקיימם ולהתנהג בעת התפלות כראוי וכיאות. והנה כעבור זמן מה ראה הילד את אביו כשהוא מטייל בביהמ"ד בעת התפלה ומשוחח עם מכריו על דא ועל הא, תמה הילד מאד על הדבר בזכרו את כל אשר הזהירו אביו, ויהי באחד הימים כאשר שהה עם אביו שאלו בתוך הדברים, אבא, אימתי עומד אתה להעשות 'בר מצוה'...

מגידי שיעורים בפרקי אבות לא יאריכו בפירושים שונים
ובדברי אגדה על המשניות

בספר מפי ספרים וסופרים (על מסכתין פ"ב מי"ג עמ' רנח) כתב שבעל החזון איש זצ"ל הורה למגידי שיעורים בפרקי אבות שבעת שהם מוסרים שיעור במסכת זו לפני הציבור, לא יאריכו הרבה בפירושים שונים ובדברי אגדה, שהרי בריבוי דברים מעין אלו יהיה העיקר חסר מן הספר, מאחר שמטרת רבותינו בעלי המשנה בפרקים אלו היתה להנחילנו דרכי קניית מידות טובות וללמדנו את האופנים שבהם נוכל לקיים מילי דאבות, ודבר שפתיים אך למחסור להוסיף דברים שאינו ממין הענין.

טעם שקבעו לומר משנת "כל ישראל יש להם חלק
לעוה"ב" לפני לימוד פרקי אבות

בכל מה שיעשה האדם בעבודת ה' יזכה לחלק מסויים
בעוה"ב

בבל בו (סי' מ') כתב שהטעם שקבעו לומר משנת כל ישראל (סנהדרין פ"י) לפני לימוד פרקי אבות, הוא בכדי לפייס דעתם של עמי הארצות שימשכו גם הם ללימודה, ע"כ. היינו כי כאשר יראה האדם את הדברים שנאמרו במשנת אבות, שהם דברים נשגבים בדרכי התורה והנהגות מידות טובות, יחשוב בדעתו כמה יקשה עליו להגיע למדריגות אלו, ולא ינסה להתחיל לקיימם במה שביכולתו, ע"כ פותחין בכך שכל ישראל יש להם חלק לעוה"ב, ועי"ז יתחזק בלימוד המסכת כי ידע שבכל אופן שהוא יזכה לעוה"ב, ועי"ז ידבק במוסרי חז"ל ויטיב מעשיו, וכן אי' גם במחזור ויטרי שהוא כדי להמשיך בעלי בתים שלא יתייאשו מן התשובה ומן הגאולה לומר אבדה תקוותם מחמת קצת עבירה שבידם, עכ"ל.

ובאופן דומה לזה ביאר בהקדמת ספר מדרש שמואל בהיות שכל המוסרים ניתנו למשה מסיני וצריך האדם לקיימם, אולי כשישמע האדם יכבד עליו עול כובד המשא ויטיאש, בחשבו שלא יזכה לחיי עולם הבא עד שיקיים כל מילי דאבות, ואפי' מעט ממילי דאבות קשה לקיימם וכ"ש כולו, לכן הקדימו משנה זו ללמד דעת את העם, שכל ישראל יש להם חלק לעוה"ב ואף אם לא יקיימו את כולם אעפ"כ יש להם חלק כלשהו.

דרכי פרק א אבות לא

ע"י שידע האדם שבעבודת המידות יזכה לעוה"ב יוכל להשיגה בנקל

ובספר ילקוט מעם לועז כתב טעם אחר, משום שכל מלאכה שאדם מתחיל, צריך שידע מתחילה את התכלית של אותה מלאכה, כי אם אינו יודע את תכליתה ואת התועלת היוצאת ממנה, אינו עוסק בה מתוך אהבה ורצון, ולכן נוהגין לקרות משנת כל ישראל לפני כל פרק שלומד, כדי שיכיר ויתבונן האדם שתכלית הלימוד הוא לקיים את המידות האלו שעל ידם יזכה לחיי העוה"ב, ובכך תהי' כל מלאכתו במעלות המידות בחשק רב.

ובחקדמת ספר מדרש שמואל מוסיף על טעם זה, שבנוסף לידיעת התכלית היוצאת ממלאכתו בתחילת פעולתו, צריך לדעת גם שיוכל להשיג את הדבר בנקל, כי כפי כמה שאפשר לבא אל התכלית בנקל יותר, כך תגדל שמחת הפועל, וכפי גודל שמחתו כך תהיה רוב זריזותו בפעולתו. ולכן ברצוננו להודיע כמה הדבר בר השגה בנקל, מקדימין לומר "כל ישראל יש להם חלק לעוה"ב" להורות כי כל איש אשר בשם ישראל יכונה, לא תמנע ממנו השגת עולם הבא.

בלא עבודת המידות יהא חלק האדם בג"ע בחי' נהמא דכיסופא

ובילקוט מעם לועז כתב טעם נפלא להקדמת פתיחה זו לפני לימוד פרקי אבות, ע"ד משל לעשיר מופלג שהיה לו בן יחיד, ויהי כי קרבו ימיו למות אמר לבנו הנה בדעתי להוריש לך את כל ממוני הרב, אמנם בכדי שלא יאמרו הבריות שהורשתי הוני לבן היושב בטל, ברצוני שתלך למקום פלוני ותלמד מלאכה עד שתהיה בקי ומומחה בה, שמע הבן לקול אביו ונסע לדרך רחוקה בכדי ללמוד האומנות, ובהגיעו לשם נוכח לדעת שצריך בשביל זאת המלאכה כלים יקרים למאד שאי אפשר להשיגם שם, וע"כ ביקש מאביו שישלחם אליו, ואכן האב טרח הרבה עד שהגיעו אליו הכלים ויכול היה להשתלם במלאכתו, וכאשר סיים ללמוד את המלאכה פנה לחזור אל אביו, אולם בהיותו בדרכו היה קשה עליו טורח משאם הרב של הכלים היקרים והטילים הימה, ויהי כאשר הבין בדעתו גודל האיוולת שבמעשהו, שאיבד את הכלים היקרים שעל ידם היה יכול לעשות אומנותו, התמרמר והתחרט למאד, כי על אף שידע שגם עתה יקבל את הממון הרב, אך חשב בנפשו איך אוכל לראות את פני אבי ומצבי שפל כמקודם, כאשר אין עמי את הכלים המסייעים בידי לעשות מלאכתי.

והנמשל הוא כי נשמתו של אדם חצובה מתחת כסא הכבוד, ונשתלחה אל העוה"ז ללמוד אומנות יקרה שהיא התורה והמצוות, כדי שתוכל לקבל שכרה בעוה"ב בדין ולא תצטרך לאכול נהמא דכיסופא (לחם חסד), וכדי לסייעה לבוא לאומנות זו ניתן לה גם כלים יקרים שהם המידות טובות, שעל ידם יוכל האדם לקיים את התורה והמצוות, אך אם האדם אינו מתקן את מידותיו ולכן אינו יכול לקיים את התורה והמצוות בשלימות, אף אם לבסוף יהנה בעוה"ב יהיה זה רק בבחי' נהמא דכיסופא שהוא צער גדול ונורא לנשמה.

ולבן כאשר רצו לעורר לבב האדם לתקן מידותיו כראוי כמתבאר במסכת אבות, פתחו במאמר זה "כל ישראל יש להם חלק לעוה"ב", והיינו כי ודאי כל אחד מישראל יהא לו איזה חלק בעוה"ב וכמאמר הפסוק "לעולם יירשו ארץ", כלומר שבכל מצב שהוא תזכה הנשמה לעוה"ב, אך אופן העוה"ב תלי' במידותיו, כי אם לא תיקנם יאכל נהמא דכיסופא, ולכן ישכיל האדם להשלים נפשו במידות המבוארות במסכתין בכדי שיהיה אוכל שכרו מן המגיעו בדין ולא בחסד.

בנ"י נצרכים לעסוק הרבה בעניני מוסר ותיקון המידות לפי שהם עתידים לירש חיי עוה"ב

ובספר מקוה ישראל - להגאון רבי ישראל איסר פרוסטיץ זצ"ל מגיד מישרים בק"ק פרעשבורג - ביאר את טעם הקדמת משנת כל ישראל לפני פרקי אבות, כי הנה בעת לומדנו מסכת אבות מתעוררת ועולה קושיה גדולה, מהו פשר הדבר שדוקא בני ישראל שהם העם הנבחר נצרכים לתקן את מידותיהם יותר משאר כל האומות, עד כדי כך שתיקנו במיוחד בעבורם מסכת שלימה המלאה וגדושה עם דברי מוסר והדרכה מה שלא מצינו אצל שאר האומות, והרי מצד הסברא היה צריך להיות להיפך, וכדוגמא לאדם שיש לו ב' בנים, האחד מעוטר טובות והשני הינו בעל מידות רעות, ודאי שאת הבן הרע הוא צריך לייסר עם הרבה מאמרי מוסר ודברי הדרכה, ואילו לבנו הטוב אינו נצרך כמעט לומר מוסר, ומעתה מה מאד תגדל הפליאה, הנה בנ"י שהם ביישנים רחמנים גומלי חסדים ומעוטרים במידות טובות והגונות, למה זה נצרכו לדברי מוסר רבים כל כך.

אבן הדברים יבוארו בהקדם מה דאיתא במדרש (ויק"ר יג, ב) וז"ל משל לרופא שנכנס לבקר שני חולים, אחד לחיים ואחד למיתה, אמר לזה של חיים זה תאכל וזה לא תאכל, ושאינו של חיים אמר כל מה דבעי הבו ליה, כך אוה"ע

שאינם לחיי עוה"ב כתיב בהם (בראשית ט, ג) כירק עשב נתתי לכם את כל (ומותרים לאכול הכל כרצונם) אבל ישראל שהם לחיי עוה"ב (נאמר גביהם) זאת הבהמה אשר תאכלו ע"כ. וכעין דבר זה הוא גם לענינינו, שאוה"ע שאינם מעותדים כלל לירש גן עדן לא אכפת לנו מהתנהגותם וממידותיהם הנלוזות, משא"כ בני"י עם קדוש שלאחר שמסתלקים מן העולם מיועד עבורם חלק לעוה"ב, יש להם לעדן את מידותיהם ביותר בכדי שיהיו ראויים לישיב בגן עדן וליהנות מזיו השכינה, ולצורך זה עליהם לעסוק הרבה במוסרי חז"ל, ולפיכך תיקנו להם את מסכת אבות. וזהו הטעם לכך שאנו מקדימים לומר משנת "כל ישראל יש להם חלק לעוה"ב" טרם שאנו אומרים פרקי אבות, משום שזה שיש לנו חלק לעוה"ב - זהו גופא הטעם לכך שאנו עוסקים במסכת זו, כיון שע"י המידות לא נאבד את חלקנו המיועד לנו בגן עדן ונזכה לירש חיי העוה"ב.

בקרוב כל איש ישראל יש נשמה קדושה ובגינה מועיל המוסר שהוא לומד

ואילו הגאון רבי יהודה ראזנער זצ"ל גאב"ד סעקעלהיד בספרו אמרי יהודה כתב ביאור נאה להקדמת משנה זו, כי הנה לכאורה יש להקשות היאך אפשר לומר כ"כ הרבה דברי מוסר, והרי ידועים דברי הגמ' בערכין (טז ע"ב) אמר רבי טרפון תמה אני אם יש בדור הזה מי שמקבל תוכחה, נמצא שאין כל תועלת בריבוי המוסרים.

והדברים יבוארו בהקדם דברי המגיד מדובנא זצ"ל בספרו אהל יעקב, שביאר ע"ד משל לאדם אחד שהגיע לבית מלאכתו של הנפח (שמיד), וראה שכאשר הוא נצרך לאש לצורך עבודתו הרי הוא נופח במפוח שיש לו [שהוא כלי המיועד להעלות שלהבות, וזאת ע"י תנועות שעושה בידו או ברגל], וע"ז עולה השלהבת במהרה, חשב האדם בלבו הנה כאשר אנכי חפץ להעלות את האש בביתי עולה הדבר בידי בקושי רב, והנני נצרך לנפח בפי בכח עד אשר אני מצית אש גדולה המספקת עבורי, והנה זה עתה ראיתי את הנפח הזה עושה פלאות עם המפוח שברשותו, למה זה לא ארכוש גם אני מפוח בעבורי, שאל את הנפח היכן קנה את המפוח והשיב לו, ואכן הלך האיש ורכשו בחדוה, כעבור ימים מספר שב האדם אל הנפח וטענתו בפיו, הלא עשיתי כמעשיך ונפחתי עם המפוח פעמים רבות ולא הועיל מאומה, חקר אותו הנפח על אופן השתמשותו והבין שהיה הכל כראוי, עד אשר שאלו האם בעת שנפח עם המפוח היה שם ניצוץ של אש, אמר לו ולמה לי לשים ניצוץ אם המפוח עושה אש גדולה, אמר לו אם לא יהיה שם ניצוץ תוכל לנפוח כל היום ולא תצא אש,

תועלת המפוח היא רק כאשר יש אש קטנה ואפילו ניצוץ בודד, שאז הוא גורם להגדיל את שלהבתו ולהוציא ממנו אש גדולה.

והנמשל הוא כי הנה בקרב כל איש ישראל קיים ניצוץ של אש, שהוא כח הנשמה שנפח ה' בקרבו, והתורה שהאדם לומד נדמית לרוח המלכה את הניצוץ עד שהוא נעשה כשלהבת גדולה. וזהו הרמז בדברי התנא "כל ישראל יש להם חלק לעוה"ב" וזה רומז על חלק הנשמה שיש בכל אדם מישראל, וכיון שכן יועילו דברי המוסר שהאדם לומד לרומם ולהגביר את הניצוץ הקיים בנשמתו ולהבעירו בשלהבת קודש. ולפיכך מקדימים אמירת משנה זו ללימוד פרקי אבות, לפי שבה נרמזת הסיבה לכך שלימוד המוסר מועיל.

לימוד פרקי אבות והחדרתם בלבות בני אדם מצריך יישוב הדעת ופתיחת הלב

ביאור נוסף אמר כ"ק האדמו"ר מהרש"צ מספינקא וויליאמסבורג זצ"ל, כי הנה לימוד מסכת אבות שונה ביסודו מלימוד שאר חלקי התורה, והוא כי את כל חלקי התורה לומד כל אחד מבני"כ כפי מדריגתו ומצבו, משא"כ מסכת אבות שבהם כתובים עניני מוסר ומידות שהורו לנו חכמינו ז"ל, וכל אלו המידות לא יצאו מפייהם בבחי' אמירה בעלמא, אלא חכמינו הק' עמלו הרבה לקנותם בנפשם קנין גמור, וכדוגמת מה שרמזו בספרים הק' על הלשון "הוא היה אומר" שנזכר כמה פעמים בפרק זה, שפירושו "הוא" היינו מה שהוא היה בעצמו ומהותו, זאת "היה אומר" לתלמידיו ודורש מהם שגם הם ישלימו עצמם במידה זו. והנה בכדי לקנות את המידות התרומיות והנעלות שנכתבו במסכתין לא די שילמד האדם את אלו הפרקים בהעברה בעלמא, שהרי תיקון אלו המידות וזיכוכם באופן שייקבעו בנפש האדם היא עבודה שלימה שאינה באה בנקל, ובעבור זאת צריך האדם לפנות כל טירדה מלבו טרם שהוא מתחיל לעסוק בלימוד זה, ובזמן לימודו עליו לעיין בדברים ולהחדירם בעומק לבו, ועי"ז יזכה שיהיו המידות הטובות הללו נחקקות בנפשו.

וחנה בספר חתן סופר דייק בלשון התנא שאמר "כל ישראל יש להם חלק לעוה"ב", והלא את החלק לעוה"ב אין בני"כ מקבלים רק לאחר אריכות ימיהם ושנותיהם, ולפיכך היה לו לומר "יהיה להם חלק לעוה"ב", וביאר שגם בעת שאדם חי בעוה"ז הוא מתעורר לפעמים להתקשר בהשי"ת ונפשו מתענגת בו ית', ועידון רוחני זה הוא בבחי' "חלק לעוה"ב" שיש לאדם כבר עתה, ולפיכך שפיר אמר התנא "יש להם חלק לעוה"ב" בלשון הווה.

דרכי פרק א אבות לה

ומעתה לפי דבריו יובן שפיר, כי לפני שמתחילים לעסוק בפרקי אבות שלצורך לימוד זה נדרש יישוב הדעת ועיון המח כנ"ל, עלול האדם לשאול כיצד זה אוכל לבוא ליישוב הדעת הנצרכת לכך, לזה אמר התנא "כל ישראל יש להם חלק לעוה"ב, כלומר שכבר עתה יש באפשרותו של כל אדם מישראל שתהא דעתו מיושבת עליו ונפשו מעונגת ולבו פתוח כאולם, ועי"ז הוא יכול להשקיע את כל כחו ומרצו בלימוד מסכת אבות וליתן את כל דעתו במימרות התנאים ולהחדיר בלבו את ההשגות והמידות השנויות בפרקים אלו.

מסכת אבות

כָּל יִשְׂרָאֵל יֵשׁ לָהֶם חֵלֶק לְעוֹלָם הַבָּא, שֶׁנֶּאֱמַר וְעַמּוּד כָּלֵם צְדִיקִים,
לְעוֹלָם יִירָשׁוּ אֶרֶץ, נֶצֶר מִפְּעֵי, מַעֲשֵׂה יָדַי לְהַתְּפָאֵר:

כָּל יִשְׂרָאֵל יֵשׁ לָהֶם חֵלֶק לְעוֹלָם הַבָּא, שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיה ס, כא) וְעַמּוּד
כָּלֵם צְדִיקִים, לְעוֹלָם יִירָשׁוּ אֶרֶץ, נֶצֶר מִפְּעֵי, מַעֲשֵׂה יָדַי לְהַתְּפָאֵר.

לכל אחד יש חלק מוכן לעוה"ב אך קבלתו בפועל תלוי
במעשיו

הגה"ק בעל חפץ חיים זצ"ל הקשה על הא דתנן כל ישראל יש להם חלק
בעוה"ב וכי מפני מה יזכה זה שהרשיע את מעשיו בעוה"ז, שיהא לו
חלק לעוה"ב. עוד יש לבאר שאם באמת גם הרשע יודע לבטח שיהא לו חלק
לעוה"ב, הרי לא ייטיב מעשיו ולא ידאג מעוונותיו לשוב בתשובה שלימה
עליהם.

ותירץ דחז"ל הק' דייקו בלשונם ולא כתבו "כל ישראל יהיה להם חלק
לעוה"ב" שהיה משמע שמובטחים הם בוודאי שיהי' להם חלק לעוה"ב,
אמנם נאמר "יש להם חלק" ומשמעות הדברים שחלקם קיים ועומד, כיון שלכל
בר ישראל מזומן חלק לעוה"ב, וכמו שאי' בחגיגה (טו ע"א) בשם רבי עקיבא
הקב"ה ברא צדיקים ברא רשעים, ברא גן עדן ברא גיהנם, כל אחד ואחד יש לו
ב' חלקים אחד בג"ע וא' בגיהנם, זכה צדיק נטל חלקו וחלק חבירו בגן עדן,
נתחייב רשע נטל חלקו וחלק חבירו בגיהנם, הרי שמזומן לכל אחד חלק גם
בג"ע, אך אם באמת יזכה לזאת בפועל ליטול חלקו המזומן, זה תליא במעשיו
שסיגל בעודו בעוה"ז.

דרכי פרק א משנת כל ישראל אבות לז

האדם מקבל חלק ריק בגן עדן וע"י מעשיו בעוה"ז בונה בכל טוב

עוד ביאר החפץ חיים באמרם "חלק לעוה"ב", שהוא מלשון חלקת ארץ וכלשון הכתוב (בראשית לג, יט) "חלקת השדה", ופירושו שלכל ישראל בגן עדן יש חלקה שלא נעבדה כלל, ועל האדם מוטל לחרשה לזרעה ולסקלה ולעשות כל מלאכתה, עד שיצאו ממנה פירות טובים ומתוקים, והיינו שירבה בקיום מצוות ומעש"ט ועי"ז יהא חלקו בגן עדן בנוי בכל טוב.

וע"ז מביא התנא ראייה מן הפסוק "ועמך כולם צדיקים לעולם יירשו ארץ", וביאר איזה ארץ יירשו "נצר מטעי" היינו מה שהשכיל לנטוע ולגדל בחלקו, ואם אכן סיגל מצוות ומעש"ט וחלקו בג"ע עלה והצלחה וגם עשה פירות נאים, אזי נאה וראוי להכריז עליו ולפארו "מעשה ידי להתפאר".

לכל א' מישראל יש "חלק לעוה"ב", אך הצדיק הוא "בן העוה"ב" ומקבל שכרו בדרך כבוד

עוד עמד החפץ חיים על דקדוק הלשון שכאן נאמר "יש להם חלק לעוה"ב", ואילו בכמה מקומות בחז"ל אי' לשון "בן העוה"ב", וכמו (מגילה כ"ח ע"ב) כל השונה הלכות בכל יום מובטח לו שהוא בן העוה"ב, וכן אמרו איזהו בן העוה"ב שייף עייל שייף נפיק וכו', ומה חילוק יש בין ב' לשונות אלו.

וביאר ע"ד משל לעני הבא ליטול חלק בשמחת נישואין של בן עשירים, הנה אף שגם הוא יקבל מנתו בסעודת הנישואין, כמו כל המזומנים, אמנם חילוק עצום יש בין הצורה שהוא מקבל לבין בן המשפחה המכובד ששמחים בבואו, והוא כי בעוד שהעני צריך להמתין בפתח בלי מקום ישיבה, עד אשר יסיימו המחלקים ליתן לכל המסובים את מנתם, ורק אח"כ יתנו להעני ממה שנותר, ולפעמים אף יצטרך ליקח בעצמו בדרך בזיון וכדומה, הרי שאת האורח המכובד מבני המשפחה מקבל בעל השמחה בעצמו בסבר פנים יפות, ומושיבו במקום מכובד לפי ערכו, ומגישים לפניו תיכף ומיד מנה יפה מן הטוב והמובחר שבסעודה.

וזוהו שאמרו "כל ישראל יש להם חלק לעוה"ב", היינו אף הפחותים יקבלו חלקם, אבל חלק זה יקבלו כהעני שבשמחת הנישואין, שצריך להמתין

עד אשר יקבל וגם צורת קבלתו היא מתוך בזיון כנ"ל, אך אשרי חלקו של האדם שהוא "בן העולם הבא" שכל ימי חייו עברו בשרשרת אחת של קיום רצון ה', והוא מן החשובים שבסעודה שנוטל חלקו בראש ומקבל מן היפה והמהודר.

**הרשע מקבל שכר מצוותיו בעוה"ז בדברים כלים ונפסדים,
אך הצדיק שכרו שמור לעוה"ב הנצחי**

ביאור נוסף ביאר החפץ חיים דהן אמת שלכל ישראל יש חלק לעוה"ב, אך החילוק הוא היכן נמצא מקומו אשר יקבל.

ויבואר ע"פ משל לעשיר שבנה ארמון מפואר וגדול, אשר כל חדר מחדריו הוה בנוי בטוב טעם ביופי אדיר, וגם כל כלי הבית היו נאים ביותר ומקושטים בכל מיני קישוטים, וכל אלו גרמו לבעל הבית הנאה מרובה. פעם אחת פרצה שריפה בחדרים הפנימיים שבארמון והחדרים נתקלקלו לגמרי מחמת השריפה, ואז הוכרחו להוציא את כלי תשמיש הבית והרהיטים אל הפרוזדורים הצרים שבמבוא הבית, ושם הוכרח בעל הבית העשיר לאכול ולישן באופן שכל הנאתו מן הכלים הנאים נפגמה, מפני שלא היה יכול להשתמש שם בריוח כאשר היה הרגלו מכבר.

והנמשל הוא כי הגנה בהיות האדם בעוה"ז ומסגל מצוות ומעש"ט, בונה לעצמו כלים נאים בטרקלין שבגן עדן, בכדי שיקבל שכרו בכוא העת, אך הרשע ברשעותו, כאשר עובר עבירות שורף ומכלה את הטרקלין שהוכן עבורו, אולם כיון שאין הקב"ה מקפח שכרו על המצוות שעשה, הרי שמעבירים את הכלים הנאים מן הטרקלין אל הפרוזדור שהוא עולם הזה, והוא מקבל שכרו בעוה"ז שהנאותיו כלים ונפסדים.

הרי לנו כי באמת "כל ישראל יש להם חלק לעוה"ב", אולם מה בצע לאדם בחלק כזה אם הוא מקבלו בעוה"ז, והחכם עיניו בראשו לשמור את דרכי ה' ולקיים מצוותיו וליזהר מעבור על רצונו, ואז יהיה שכרו משומר עבורו לקבלו בעוה"ב הנצחי.

פרק ראשון

א מֹשֶׁה קָבַל תּוֹרָה מִסִּינַי, וּמִסֵּרָה לְיִהוֹשֻׁעַ, וְיִהוֹשֻׁעַ לְזִקְנִים,
וְזִקְנִים לְנָבִיאִים, וְנָבִיאִים מִסֵּרָה לְאַנְשֵׁי כְנֶסֶת הַגְּדוּלָּה. הֵם

רבינו עובדיה מברטנורא

א משה קבל תורה מסיני. לומר אני, לפי שמסכת זו אינה מיוסדת על פירוש מצוה ממצות התורה כשאר מסכתות שבמשנה, אלא כולה מוסרים ומדות, וחכמי אומות העולם גם כן חזרו ספרים כמו שבזו מלצם בדרכי המוסר כיצד יתנהג האדם עם חבירו, לפיכך התחיל התנא במסכת זו משה קבל תורה מסיני, לומר שהמדות והמוסרים שבזו המסכתא לא צדו אותם חכמי המשנה מלצם אלא אף אלו נאמרו בסיני: מסיני. ממי שנגלה בסיני: לזקנים. שהאריכו ימים אחרי יהושע. ואותם הזקנים לזקנים אחרים עד שהגיעו למחלתם של נביאים שהן עלי הכהן ושמאל הרמתי: לאנשי כנסת הגדולה. מאה ועשרים זקנים היו. זרובבל, שריה, רעליה, מרדכי בלשן, שהיו בימי עזרא כשעלו מן הגולה בצית שני. ומכללם, חגי זכריה, ומלאכי, ונחמיה בן חכליה, וחזריהם. ונקרא כנסת הגדולה לפי שהחזירו העטרה ליושנה (יומא דף קט:), שמשא אמר (דברים י) האל הגדול הגבור והנורא, באו ירמיה ודניאל ולא אמרו גבור ונורא, והם החזירו כנסתה, לפי שאמרו, הן הן גבורותיו הן הן נוראותיו, שאלמלא כן

משנה א

מֹשֶׁה קָבַל תּוֹרָה מִסִּינַי, וּמִסֵּרָה לְיִהוֹשֻׁעַ, וְיִהוֹשֻׁעַ לְזִקְנִים וכו'.

גם דברי המוסר והמידות שבפרקי אבות נמסרו למשה מסיני

כתב ר"ע ברטנורא בפירושו, לפי שמסכת זו אינה מיוסדת ע"פ מצוה, אלא כולם מוסרים ומידות, וחכמי הגויים ג"כ חיברו ספרים מה שבזו מלבם בדרכי המוסר כיצד יתנהג האדם עם חבירו, לפיכך התחיל התנא מסכת זו וכתב "משה קבל תורה מסיני וכו'", לומר לך שהמידות והמוסרים שבזו המסכת לא בדו אותה חכמי המשנה מלבם, אלא אף אלו נאמרו למשה מסיני.

עצם הדבר שהקב"ה בא בכבודו לעולם השפל ליתן לנו את תורתו, מחייבנו לשמוע בקולו

הגה"צ רבי שלמה זלמן בלוך זצ"ל תלמידו של מרן החפץ חיים זצ"ל אמר בשם רבו, שהמוסר הגדול והחזק ביותר שיש בידינו, הוא זה אשר

אָמְרוּ שְׁלֹשָׁה דְבָרִים הָיוּ מְתוּנָיִם בְּדִין, וְהַעֲמִידוּ תַלְמִידִים הַרְבֵּה, וַעֲשׂוּ סִיג לַתּוֹרָה:

רבינו עובדיה מברטנורא

היאך אומה כזו יכולה להמקיים צפני כמה אומות: הם אמרו שלשה דברים. הרבה דברים אמרו, אלא שלשה דברים הללו אמרו הן שיש בהן קיום התורה: הווי מתונן בדיון. שאם צא דין לפניך פעם ושחיס ושלש, לא תאמר דין זה כבר צא לפני ושימי ושלשתי בו, אלא הווי מתונים, כלומר ממתנים קודם שתפסקו הדיון: והעמידו תלמידים הרבה. לאפוקי מרבן גמליאל דאמר (ברכות כה). כל תלמיד שאין תוכו כזרו אל יכנס לבית המדרש, קמשמע לן שמלמדין תורה לכל אדם ואין נריך לבדוק אחריו. ובלבד שלא יהיה ידוע מענינו שמעשיו מקולקלים וסאני שומעניה. אי נמי אשמועינן (יצמות סג): שאם העמיד תלמידים צמרותו יעמיד תלמידים צוקנותו, דכתיב (קהלת יא) צבוקר זרע זרעך ולערב אל תנח ידך: ועשו סייג לתורה. גדר שלא יצוא ליגע באיסקור תורה, כגון שניות לעריות, ושצות לשצת, דכתיב (ויקרא יח) ושמתם את משמרתך, עשו משמרת למשמרת:

"משה קבל תורה מסיני", והיינו שעצם הדבר שמלכנו - הרם והנישא ממ"ה הקב"ה - ירד בכבודו ובעצמו אל העולם השפל הזה שהוא מקום זוהמה, בכדי ליתן לנו את תורתו, הוא המחייב הגדול ביותר שנהיה חרדים למוצא פיו ולקיים את מצוותיו. והמשיל את הדבר למלך בשר ודם, שבא לבקר את אנשי ממלכתו שדרו בכפר קטן שהיה מזוהם ומלא טיט ורפש, כמה מחוייבים אנשי הכפר הזה בכבוד המלך, אם זכו לכך שעל אף גודל פחיתותם ושפלות מקומם, בא אליהם בכבודו לבקרים. כ"ש הוא לגבי מלכנו בוראנו צור כל העולמים אשר על אף גודל כבודו ויקר מלכותו, בא לעולמנו השפל והנבזה בכדי ליתן לנו את התורה"ק, ודאי הוא שנשמור לעשות את כל דברי התורה הזאת.

משה רבינו סבר שהתורה ניתנה על ידו מחמת גודל שפלותו

בספר עוללות אפרים הקשה, מפני מה כאשר ציוה הקב"ה את משרע"ה להוציא את בני"מ ממצרים סירב ואמר שלח נא ביד תשלח, ואילו כאשר רצה ליתן את התורה על ידו הסכים מיד. ותירץ דכאשר ראה משה שהר סיני נבחר להיות מקום קבלת התורה, הבין שרצון הבורא ליתן תורתו על ידי הנמוכים והשפלים, ולכן בחר בהר סיני הנמוך ולא בשאר ההרים הגבוהים, וע"כ כאשר ברוב ענותנותו סבר שהוא האדם השפל ביותר בבני ישראל, וכמו שהעידה התורה

עליו "והאיש משה עניו מאד מכל האדם אשר על פני האדמה", ע"כ מן הראוי שתינתן התורה על ידו. וזהו מאמר המשנה "משה קבל תורה" ולא סירב שתינתן על ידו, מפני "מסיני" כיון שראה שהר סיני נבחר מחמת קטנותו ונמיכותו, ע"כ גם הוא מחמת שפלותו כביכול, ראוי הוא שתינתן על ידו.

**משה קבל תורה מפני שע"י דבריו למלאכי השרת קיבלו
בנ"י את התורה**

במדרש שמואל תמה על לשון המשנה, שהתחיל בלשון "משה קבל" וייחס את הקבלה למקבל, ואח"כ אמר "ומסרה ליהושע" וייחסה להנותן, והיה לו להשוות דבריו ולומר "משה קבל תורה מסיני ויהושע קבלה ממשה וכו'" או "הקב"ה נתן תורה למשה והוא מסרה ליהושע".

ותירץ ע"פ מה דאי' בשבת (פח ע"ב) שמלאכי השרת קטרגו על נתינת התורה לישראל, ואמרו לפני הקב"ה מה אנוש כי תזכרנו, אמר לו הקב"ה למשה החזיר להם תשובה וכו', אמר להם כלום אתם עושים מלאכה שאתם צריכים שבות וכו', משא ומתן יש ביניכם וכו', אב ואם יש לכם ע"כ, נמצא מזה שע"י רוב השתדלותו וטענותיו של משרע"ה שהשיב למלאכי השרת תשובות ניצחות, זכו בנ"י לקבל את התורה. ע"כ שפיר ראוי לומר כי "משה קבל תורה", מפני שהוא הי' הגורם לקבלתה ע"י אמרי פיו, כי לכאורה אם לא היה מענה נכון בפיו, היתה התורה נשארת בשמי רום אצל מלאכי השרת, וכמו שאחז"ל (נדרים לח ע"א) עה"פ (שמות לד, כז) כתב לך את הדברים האלה, בשבילך נתתי תורה לישראל, ולכן דייקא גבי משה נקט התנא לשון קבלה ולא אצל יהושע והזקנים, כי משה היה הגורם לקבלת התורה.

**קבלת התורה היא כפי הכנת המקבל, ומשרע"ה לא קבל
מהקב"ה את שלימות התורה**

עוד ביאר במדרש שמואל, כי משרע"ה לא קיבל את כל שלימות התורה מאת הקב"ה, מפני שלא היתה בו הכנה מספקת לקבל את כולה. ולכן אמר התנא "משה קבל" ולא "הקב"ה נתן", כי רצה לייחס את הענין אל המקבל, להשמיענו כי כפי מיסת ההכנה וכלי הקיבול של משה, כך קיבל. ומפני כן גם לא אמר התנא "התורה" בה"א הידיעה, כיון שבאמת לא קיבל את כל התורה בשלימות אלא רק חלק ממנה.

ובזה מיישב גם הא שלא אמרו "משה קבל תורה מהקב"ה" אלא כינו קבלתו לסיני, כי כיון שלא קבל את התורה בשלימות, אין זה מן הראוי לייחס אל

הבורא ית"ש שנותן מידו דבר חסר, ולכן לא אמרו "בסיני" שאז היה נשמע כאילו נתכוונו לפרש את מקום הנתינה, אלא נקטו "מסיני" להורות כי מטרת הייחוס לסיני, הוא שלא לתלות דבר חסר בהבורא, ולכן ייחסו כאילו קבלת משה היתה מההר.

והוסיף לבאר דבעבור כן נכתב בהמשך המשנה "ומסרוה לאנשי כנה"ג", ולכאורה ענין המסירה מיותר כאן, שהרי נאמר ומסרה ליהושע ויהושע לזקנים וזקנים לנביאים, ולא הזכיר מסירה בין כל אחד ואחד אלא בתחילה. אמנם בא התנא לומר כי דורות הראשונים של מוסרי התורה, מסרו לדור הבא בשלימות את כל מה שקיבלו, וזה היה עד אנשי כנסת הגדולה, אך לאחר מכן נתמעטו הלבבות ושוב לא היתה מסירה שלימה אלא לפי המקבל. וע"כ חזר התנא במשניות שלאחריהם ונקט לשון "קבלה", כגון אנטיגנוס איש סוכו קבל משמעון הצדיק, יוסי בן יועזר ויוסי בן יוחנן קבלו מהם וכן הלאה, עכ"ד.

ובענין הדיוק למה נאמר "מסיני" ולא בסיני, כתב בילקוט מעם לועז שהמ"ם באה לרמז על ארבעים הימים והלילות שהיה משה במרום בעת קבלתו את התורה, ובגין שהיה שם בלא אכילה ושתייה ומופרש מכל תענוגי עוה"ז, זכה לקבל את התורה עבור כלל ישראל.

הם אָמְרוּ שְׁלֹשָׁה דְבָרִים.

במדרש שמואל ביאר שכל אלו שלשת הדברים מטרתם להעמיד את התורה על תילה, שלא תשכח מפי בני ישראל עד עולם, וכמו שיתבאר.

הָיוּ מְתוּנִים בְּדִין.

המתנינות בדין גורמת שיצא הצדק לאור

פירש רבינו יונה שהיא הוראה לדיינים לבל יסמכו על מחשבתם הראשונה שעולה בדעתם אודות הדין ויפסקו כמוה, אלא ימתינו ויעיינו היטב בפסק הדין בכדי שלא יטעו בשיקול הדעת. כי האדם הממהר לפסוק לפני העיון נקרא פושע, ואע"פ שחשב לומר האמת, אין זה שוגג אלא קרוב למזיד, מאחר שלא עיין היטב בדבר, וכמו שאמרו חז"ל הגס לבו בהוראה שוטה רשע וגס רוח עכ"ד.

ובמדרש שמואל פירש דזהו כוונת דוד המלך ע"ה באומרו (תהלים עה, ג) כי אקח מועד אני מישרים אשפוט, והיינו "כי אקח מועד" כלומר כאשר הנני לוקח מועד וזמן מספיק בכדי לעיין ולדון את הדין במתינות, אזי "אני מישרים אשפוט" כי יצא המשפט באמת ויושר.

אך כתב במדרש שמואל דהמתינות הנצרכת היא רק עד אשר ידעו הדיינים בבירור את אשר עליהם לפסוק, אולם לאחר שהוברר הדין בעיניהם, אסור להם לענות את הדין אלא צריכים לפסוק תיכף ומיד.

יחשוב הדיין כאילו הוא עצמו נתון בזה הדין

עוד ביאר בשם הריטב"א דלשון 'מתונים' הוא כמו "נתונים", כלומר שיהיו הדיינים מדמים בנפשם כאילו הם הנתונים עתה בדין, וכמו שאם היו צריכים לדון דין עצמם היו מדקדקין בו הדק היטב, וחוקרים את כל צדדי הזכות שלהם כדי שיצאו זכאים בדין, כן יהא גם כשיעמדו אחרים לפניו בדין, שידקדקו היטב ויזכו למי שאכן זכאי בדין, ויחייבו למי שאכן חייב ע"פ דין תורתנו הק'.
 תורתנו הק'.

ובילקוט מעם לועז ביאר ע"ד מוסר דאם רואה האדם שמידת הדין מתוחה כנגדו, אל יטיח דברים כלפי מעלה ח"ו כדרך שעשה איוב, אלא יהיה מתון בדין ויקבל דינו באהבה.

והעמידו תלמידים תרבה.

לא יזלזל הרב בשום תלמיד

רבינו יונה ומדרש שמואל כתבו שבהיות שנחלקו ב"ש וב"ה (אבות דר"ב, ט), שב"ש אומרים אין מלמדים אלא לתלמיד הגון וצנוע וכשר וירא שמים, וב"ה אומרים מלמדין לכל אדם, הרי דנקט התנא כשיטת ב"ה שיש להעמיד תלמידים הרבה ועי"ז יצאו כמה תלמידים הגונים. וכדאי' שם שמלמדים למאה כדי שיצאו מהם עשרה הגונים, לעשרה כדי שיצאו שנים, ולשנים לפי שאינכם יודעים איזה מהם יכשר, זה או זה.

והביא רבינו יונה עובדא בענין זה, שהלל הזקן כינס את כל תלמידיו ושאלם האם כולם נמצאים כאן, אמר לו אחד מתלמידיו כולם כאן חוץ מקטן שבהם, אמר להם יבא קטן שעתיד דור להתנהג על ידו, והביאו לו את רבן יוחנן

בן זכאי. הרי לנו כי אין לדחות את התלמידים הקטנים, כי ריב"ז שהיה קטן שבתלמידי הלל הזקן הנהיג את הדור ברבות הימים.

ובשפת אמת ביאר שהחידוש הוא דהיה סלקא דעתין שעדיף ללמוד עם מקצת תלמידים מאשר שילמד עם הרבה, כי אז לא יוכל ללמדם יפה מחמת ריבוי השומעים, ויקשה לו לשית עיניו בפרטיות על כאו"א. ע"כ אמר "והעמידו תלמידים הרבה", כי עכ"ז הוא טוב יותר כי בכך תרבה הדעת בעם ישראל.

צריך לספק לתלמידים כל צרכם ולהעמידם על רגלם

ובמדרש שמואל ביאר אומרו "והעמידו", ולא "ולמדו תלמידים הרבה" כי בזה כלל גם את בעלי הממון מחזיקי התורה שהם מספקים את צרכי התלמידים, וציוו להם התנא שישתדלו להעמידם ולהספיק להם כל צרכם כדי שיוכלו לעסוק בתורה. ובילקוט מעם לועז פי' בזה ביתר שאת ע"פ משאחז"ל (סנהדרין קי ע"א) כי ממנו של אדם מעמידו על רגליו, וזהו "העמידו תלמידים", להעמידם על רגלם בסיפוק ממון כל צרכם, כדי שיוכלו לעסוק בתורה בלא דאגת פרנסה.

וביאר המד"ש עוד מה שסיים בלשון "תלמידים הרבה" ולא "תלמידים רבים", כי רמז בזה שיספיקו צרכם זמן הרבה, ולפ"ז "הרבה" קאי על כמות הזמן ולא על כמות התלמידים. נמצא כי הציווי בזה הוא הן על הרב המלמד את התלמידים, והן על תומכי התורה המפרנסים ומחזיקים את לומדי התורה.

עוד ביאר בילקוט מעם לועז לשון "העמידו" שבא לרמוז שיהא הרב משתדל ליטע בתלמידיו תורה ויראת שמים, באופן שיחזיקו בהם כיתד שלא תמוט גם לאחר שיסתלק הרב לבית עולמו, ולא תיפסק השלשלת.

מזן החזון איש זצ"ל דייק באומרו "והעמידו תלמידים הרבה" ולא "והעמידו הרבה תלמידים", וביאר ד"הרבה" לא קאי על מנין התלמידים אלא על אופן ומהות ההעמדה, שתהיה העמדת התלמידים באיכות רבה ומופלגת, וכן היה דורש הגאון רבי גדליה שור זצ"ל שלא יהא הרב מסיים בהרצאת שיעורו וילך אל מקומו, אלא ימשיך להחזיק את הקשר עם תלמידיו לאורך זמן.

ועשו פניג לתורה.

ביאר רבינו יונה שהוא כענין שנאמר ושמרתם את משמרת, והיינו שיעשו משמרת למשמרת, והוא דבר גדול ומשובח כאשר האדם ברוב יראתו עושה סייג וגדר לבל יכשל באיסורי התורה.

ובמדרש שמואל ביאר דלפי שאמר התנא קודם לכן "והעמידו תלמידים הרבה", הרי לא ימלט שברבות התלמידים יהיו שם גם תלמידיו שאינם מהוגנים, ע"כ הסמיך מיד וציווה "ועשו סיג לתורה" ר"ל שיעשו משמרת למשמרת, בכדי שהתלמידים האלו לא ישפיעו לרעה על התלמידים ההוגנים.

כל אדם יעשה סייג לעצמו בדבר שנוטה להכשל ובפרט בלימוד התורה

ובספר ילקוט מעם לועז כתב דמלבד הסייגים והגדרים שתיקנו לנו חז"ל יעשה כל אדם משמרת לעצמו בדברים שהוא נוטה להכשל בהם. שהרי כל אדם יודע נגעי עצמו, וכיון שהיצה"ר אינו מנסה את כל בני האדם באופן שוה, אלא מחפש אצל כל אדם דרכים איך יוכל להתגבר עליו ולהכשילו, ע"כ יעשה סייגים ומשמרת ובכך יקל עליו להלחם נגדו. והוסיף עוד שם דבכלל המשמרת הזו נכלל גם שישים לעצמו גדרים בענין לימוד התורה וע"כ יקבע בכל יום ויום שעה מיוחדת לעסק התורה, ולא יבטלנה בעבור כל הון דעלמא.

והביא עובדא בענין זה ביהודי שהיה עוסק לפרנסתו במלאכת החייטות, והיה בקי באומנות זו באופן מיוחד, עד שיצא שמו הטוב למרחוק, ואפי' המלך והשרים היו מבקשים ממנו לתפור להם את בגדיהם היקרים. והנה החייט הלז היה לו מנהג כשר, שהיה קובע מדי יום ביומו שעה אחת ללימוד התורה, ובכדי שלא יפריעוהו מלימודו היה מסתגר בחדר ולומד את תורת ה', ובשעה זו לא היה מניח שיכנס אצלו שום נברא להטרידו במילי דעלמא ולמונעו מעסק התורה"ק.

פעם אחת בא אליו באותה השעה שר נכבד משרי המלוכה ברצותו שיתפור החייט עבורו בגד, ויהי כאשר רצה להכנס אל החייט אמרה לו האשה שכעת לומד בעלה תורה וא"א להפסיקו מלימודו, אך אם יש את נפשו להמתין לו עד גמר השעה שיסיים את חוק לימודו, ואכן המתין השר עד שיצא החייט מחדרו. כאשר יצא החייט וראה את השר הנכבד ממתין לו, ביקש את סליחתו ואמר לו, הנה אמרו חכמינו ז"ל אין התורה מתקיימת אלא במי שממית עצמו עליה, הרי כי בכדי לזכות להשגה בתורה צריך האדם להשים עצמו כמת. והנה אילו הייתי כעת מוטל מת, וכי היה אי מי מנסה לעוררני ולקרוא לי לצורך עסק כלשהו, וכיון שכך, הרי גם בזמן שהנני עוסק בתורה הנני רואה את עצמי כאילו הייתי מת, ואיני מתעסק בשום עסק גשמי, וכשמוע השר את הדברים האלו הוטבו בעיניו, ולא הקפיד על החייט שלא פנה לשרתו מיד.

ב שְׁמַעוֹן הַצְּדִיק הָיָה מְשִׁירֵי כְּנֶסֶת הַגְּדוּלָּה. הוּא הָיָה אוֹמֵר עַל
שְׁלֹשָׁה דְּבָרִים הָעוֹלָם עוֹמֵד, עַל הַתּוֹרָה, וְעַל הָעֲבוּדָה, וְעַל
גְּמִילוֹת חֲסָדִים :

רבינו עובדיה מברטנורא

ב משיירי. משיירי. שלאחר שמתו כולן נשמירה הקבלה צדו. והוא היה כהן גדול אחר עזרא: הוא היה אומר. כלומר, כך היה מרגל צפומיה תמיד. וכן כל רבי פלוני אומר, הוא היה אומר, שבמסכתא זו, פירושן היה רגיל לומר כן תמיד: העולם עומד. לא נברא העולם אלא בשביל שלשה דברים הללו: על התורה. שאלמלי לא קבלו ישראל את התורה לא נבראו שמים וארץ, דכתיב (ירמיה לג) אם לא בריתי יומם ולילה חוקות שמים וארץ לא שמתי (שבת פח.). ועל העבודה. עבודת הקרבנות. שכך שנינו במסכת תענית (דף כו:), שאלמלא מעמדות לא נתקיימו שמים וארץ. ומצינו שבשביל הקרבנות שהקריב נח נשבע הקדוש ברוך הוא שלא יבא מבול לעולם, הרי שהעולם עומד על הקרבנות: ועל גמילות חסדים. דכתיב (תהלים פט) עולם חסד יבנה. וגמילות חסדים הוא, לשמח חתנים, ולנחם אבלים, ולצק חולים, ולקצור מתים, וכיוצא בזה:

ועובדא הוי עם הרב יעקב יוסף הערמאן זצ"ל שהיה עוסק לפרנסתו במסחר עורות ופרוות, והיה לו מדי יום זמן קבוע ללימוד התורה ולא הניח ששום אדם יפריעהו מלימודו בזמן זה בשום פנים אופן, פעם אחת בא לחנותו סוחר הפרוות שהיה מספק לו סחורה תמיד, ואמר לבני ביתו כי היות שהינו נזקק בנחיצות למעות, מוכן הוא למכור סחורה במחיר מוזל אם יתנו לו את המעות כעת, אמנם כיון שהיה זה בעת הקבועה ללימודו אמרה לו אשתו כי אין אפשרות להפריע כעת את בעלה מלימודו, אך הסוחר שהיה זקוק מאד למעות, אמר שהוא מוכן ליתן את הסחורה במחצית מחירה אם יקבל את המעות תיכף ומיד, וכשמוע האשה זאת היתה סבורה שבעבור ריוח עצום שכזה ודאי לא יקפיד בעלה אם תפסיקנו מלימודו, מפני שע"י הכסף שירוויח בעסק זה יוכל מעתה לעסוק בתורה יותר שעות בהרחבת הדעת, וע"ז נאמר ביטולה זו היא קיומה, ולכן דפקה על פתח חדרו, וכשלא ענה לה פתחה מעט את פתח החדר, ורצתה לפתוח פיה ולספר לו אודות המציאה הגדולה שנזדמנה לפתח ביתם, אך רבי יעקב יוסף לא הפסיק לרגע מתלמודו, וסימן לה בידיו בבקשה לבל תפריענו מלימודו כלל. כאשר ראתה זאת האשה חזרה אל הסוחר ואמרה לו שאי אפשר כעת לדבר עם בעלה אודות המסחר בשום אופן, והסוחר עזב את החנות בכעס גדול, כעבור מספר שעות בסוף היום חזר לפתע הסוחר שוב אל

החנות ואמר כי על אף כל מאמציו במשך היום לא הצליח עדיין למצוא קונה לסחורתו, וע"כ הינו מוכן עתה למכור את הסחורה בשליש משווי האמיתי אם יקבל תיכף את המעות. רבי יעקב יוסף נתן לו את המעות וגמרו את הקנין על הסחורה בריווח עצום של שני שלישי משווי, ואז הוברר כי לא רק שלא הפסיד מאומה מכך ששמר בחזקה על הסייג שעשה שלא להפסיק מזמן לימודו, אלא אדרבה לימודו גרם לו שהרוויח הון רב.

משנה ב

שְׁמַעוֹן הַצַּדִּיק הָיָה מְשַׁיְרֵי כְּנֶסֶת הַגְּדוּלָּה. הוּא הָיָה אוֹמֵר עַל שְׁלֹשָׁה דְּבָרִים הָעוֹלָם עוֹמֵד עַל הַתּוֹרָה, וְעַל הָעֲבוּדָה, וְעַל גְּמִילוּת חַסְדִּים.

ג' ציוויים של אנשי כנה"ג באו כנגד ג' עמודי העולם

כתב המדרש שמואל שדברי שמעון הצדיק באים כהמשך למשנה הקודמת, דכיון שהיה משיירי כנסת הגדולה, בא ליתן טעם מפני מה הזהירו אנשי כנה"ג על ג' דברים בלבד, ודוקא על אלו הדברים של הו מתונים בדין וכו', לזה אמר לפי שעל ג' דברים העולם עומד, ע"כ הזהירו בג' דברים, ואזהרותיהם באים כנגד ג' עמודי העולם.

כנגד עמוד התורה בא הציווי "העמידו תלמידים הרבה", כי ע"י שיעמידו הרבה תלמידים הגונים, הם ימסרו את התורה לתלמידיהם אחריהם, ובכך תתרבה הדעת בעולם.

וכנגד עמוד העבודה שעניינו הוא עבודת ה' בקיום תורתו ומצוותיו, אמרו "ועשו סייג לתורה", כי הסייגים וההרחקות שהוסיפו חז"ל למצוות, גורמים שיוכלו לקיים את התורה והמצוות כתיקונם ולהתרחק מן העבירות לחלוטין.

ואילו כנגד עמוד גמילות חסדים ציוו אנשי כנה"ג "הו מתונים בדין", כי אין לנו גמילות חסד גדולה יותר מאשר להציל את העשוק מיד עושקו, וע"כ כאשר ידונו את הדין במתינות ובהתבוננות אמיתית להוציא דין אמת לאמיתו, מקיימים גמילות חסדים כי הממון ילך אל בעליו האמיתיים, עכ"ד. [ובילקוט מעם לועז הוסיף בזה שכאשר מוציאים דין ישר וצודק, מרבים שלום ואחוה בין בריות העולם ומסתלקת המחלוקת].

הוא היה אומר.

התנאים היו עמלים בנפשם באלו המידות לפני שהורו לאחרים.

יש לבאר מפני מה שינה התנא דרכו במסכתין משאר מקומות שבש"ס, שבכל מקום נשנה דין תנא מסויים בלשון "רבי פלוני אומר", ואילו כאן מקדימין שמו ואח"כ אומרים "הוא היה אומר".

וביאר בילקוט מעם לועז (בשם הרה"ק רבי אהרן מקוידנוב זי"ע) דלפי שמאמרים אלו הם עניני מוסר ומידות, שצריך האדם לעמול עליהם הרבה עד שיקנם קנין גמור בנפשו, הנה התנאים הגדולים האלו לפני שאמרו לאחרים מוסרים אלו ללמדם את המעשה אשר יעשון, היו עמלים בעצמם לקיים דברים אלו, כדי שיהיו בכלל "נאה דורש ונאה מקיים", וכפי שכתב בהקדמת ספר חובת הלבבות שלפני שחיבר את ספרו עמל בנפשו כדי להרגילה בכל אלו המידות שכתב להנחילם לאחרים.

וזהו שאמרו "הוא היה" היינו שמקודם היה פועל בנפשו לנהוג באלו המידות עד תכליתם, ורק אח"כ "אומר" היה מורה ומלמד לאחרים שינהגו גם הם כך.

עַל שְׁלֹשָׁה דְבָרִים הָעוֹלָם עוֹמֵד, עַל הַתּוֹרָה,
וְעַל הָעֲבוּדָה, וְעַל גְּמִילוּת חַסְדִּים.

תורה עבודה וגמ"ח - כנגד שלשת האבות הק'

הרה"ק מקאצק זי"ע ביאר שאלו ג' העמודים הם כנגד ג' אבות העולם אברהם יצחק ויעקב, שכל אחד מהם היה דבוק באופן מיוחד באחד מאלו העמודים, כי אברהם היה דבוק במידת גמילות חסדים, יצחק היה נגד עמוד העבודה לפי שמסר נפשו על קדושת ה' בעקידה, ואילו יעקב אבינו היתה מדתו עמוד התורה כמו שנאמר (מיכה ז, ב) תתן אמת ליעקב, והיא התורה שנקראת תורת אמת.

על התורה.

עסק התורה מקיים את העולם

הנה העולם נברא בעבור התורה וכמו שפי' רש"י עה"פ (בראשית א, א) בראשית ברא אלקים את השמים ואת הארץ - בשביל התורה שנקראת ראשית, וכן אמחז"ל (נדרים לב ע"א) אמר ר' אליעזר גדולה תורה שאלמלא תורה לא נתקיימו שמים וארץ שנאמר (ירמיה לג, כה) אם לא בריתי יומם ולילה חקות שמים וארץ לא שמת.

ובן מצינו גם בדברי הזוה"ק (פר' בראשית דף מז ע"א) וז"ל כל מאן דאשתדל באורייתא בכל יומא, יזכי למהוי ליה חולקא בעלמא דאתי, ויתחשב ליה כאילו באני עלמין, דהא באורייתא אתבני עלמא ואשתכלל וכו' וכל דאשתדל בה שכליל עלמין וקיים ליה, ע"כ. [פי' שכל מי שעוסק בתורה בכל יום, יזכה שיהיה לו חלק בעוה"ב, ויהיה נחשב לו כאילו בנה עולמות, כי בעת בריאת העולם נבנה ונשתכלל ע"י התורה וכו' וכל המשתדל בתורה הוא משכלל ומקיים את העולמות], הרי לנו מזה כי הן בריאת העולם והן קיום העולמות תמיד הוא ע"י התורה הק'.

ובן איתא עוד בזוה"ק (פר' צו דף לא ע"א) וז"ל פתח רבי אלעזר ואמר (ישעי' נא, טז) ואשים דברי בפיך ובצל ידי כסיתך, תנינן, כל בר נש דאשתדל במלי דאורייתא ושפותיה מרחשין באורייתא, קדשא בריך הוא חפיא עליה ושכינתא פרשא עליה גרפאה וכו', ולא עוד אלא דהוא מקיים עלמא, וקב"ה חדי עמיה כאילו ההוא יומא נטע שמיא וארעא, ע"כ, [פי' כל אדם העוסק בדברי תורה ושפתותיו דובבות תורה, הקב"ה מכסה עליו, והשכינה פורשת עליו כנפיה וכו' ולא עוד אלא שהוא מקיים את העולם והקב"ה שמח עמו, כאילו אותו יום נטע שמים וארץ], נמצא מבואר כי ע"י עסק התורה זוכה האדם לקיים את העולם [וזהו גם הביאור במה שהקב"ה שמח עמו כיום בריאת שמים וארץ, שהרי ע"י לימודו הוא מקיימם והוי כמו שבוראם מחדש].

ובענין גודל מעלת עסק התורה"ק בחיות, מתאמרא משמיה דהגה"ק בעל אבני נזר זי"ע, שדיבר בקדשו ואמר ברור לי הדבר שכל הצרות שסובלים עם בני" בעוה"ז, הכל הוא מפני שלומדים את הגמרא בלא חיות וכאדם שחפץ לילך לישן, ואם היו בני אדם מצייתים לדברי ולומדים גמרא בחיות הרי אני ערב בדבר שלא יחסר לשום אדם פרנסה וכל טוב, עכד"ק.

ועל העבודה.

מעלת התפילה שמתקיימת בכל הווייתו של האדם

הנה היכן מצינו שהעולם עומד על העבודה, ביאר הרבינו יונה כי הקב"ה בחר בעם ישראל מכל האומות, [וכאמרינו (ברכה"ת) אשר בחר בנו מכל העמים] ובארץ ישראל מכל הארצות, ובחר בירושלים מכל א"י, ובחר מירושלים את ציון, ומן הכל בחר את בית הבחירה בשביל העבודה שנעשתה בו, [כי ע"י עבודת המקדש שרתה השכינה], הנה לך כי מפני העבודה נברא כל העולם כולו, ע"כ. והיינו דכיון שבית המקדש היא תכלית כל הבחירות שבחר ה' בעולמו, הרי כי היא מטרת הבריאה, ובגינה ובגין העבודה שנעשית בו העולם קיים.

ובתב עוד הרבינו יונה שכאשר בחטאינו חרב בית המקדש ובטלה העבודה, הרי התפלה עומדת במקומה, עכ"ד.

ובגודל מעלת התפלה אמר מרן החפץ חיים זצ"ל כי אין עוד מצוה ממצוות התורה שמתקיימת ונעשית בכל הווייתו של האדם כמו התפילה, שהרי את כל המצוות מקיים האדם בחלק מאבריו הנוגעים למצוה זו, וכגון קשירת התפילין בראשו ובזרועו, ואכילת מצה בפיו וכדו', אבל התפילה יסודה בלב האדם שהיא כוללת את כל מהות האדם, וכאמרם ז"ל (תענית ב ע"א) עה"פ (דברים יא, יג) ולעבדו בכל לבבכם, איזו היא עבודה שהיא בלב, הוי אומר זו תפילה.

ונ"ל בזה כי כפי שנתבאר שהתפלה בזמנינו היא במקום עבודת הקרבנות, הרי שגם בקרבנות עצמן מצינו ענין זה שמתקיימות בכל גוף האדם, וכדביארו הראשונים שיסוד הקרבן הוא שיחשוב האדם שהיה ראוי לעשות כל אלו העבודות בגופו, והוא ענין מסירות נפש, והרי במחשבה זו נחשב לו כאילו באמת מסר כל גופו ונפשו על קדושת ה'.

ועל גמילות חסדים.

גמילות חסדים נצרכת לכל אדם ובכל עת ועונה

כתב הרבינו יונה שהוא כענין שאמרו חז"ל (סוכה מ"ט ע"ב) גדולה גמילות חסדים יותר מן הצדקה, שגמילות חסדים היא בין לעניים ובין לעשירים, והצדקה אינה אלא לעניים, גמילות חסדים היא בין בגופו ובין בממונו והצדקה

אינה אלא בממונו, ומה ששייך גמ"ח אף לעשירים הוא להלוות להם ממון בשעה שאינו מצוי בידם, וכן לתת להם עצה כשנצרכים לכך, וזהו גם ביאור מעלת הגמ"ח שהיא בגופו, היינו שמעודד ומחזק את חבירו בדברים בעת שצר לו, ועי"ז משמח את לבו ומסייע בידו לצאת משברון רוחו.

ובענין גמילות חסדים אמר מרן בעל החפץ חיים זצ"ל, כי על האדם עוברים בכל מהלך ימי חייו כל מיני עתים וזמנים, חלקם לטובה וחלקם להיפוך, וכן יש הרבה מיני מצבים שבהם האדם שרוי, ובכל עת וזמן ובכל מצב שנמצא צריך הוא לסעד ועזר מאת סובביו, הן בשעת שמחה וכגון בשמחת נישואין שאי אפשר לו לשמוח ביחידות, וצריך שיבואו אנשים אחרים שישמחו עמו. והן בזמן אבילות ח"ו נצרך הוא לבני אדם שיבואו לנחמו באבלו ולדבר על לבו ולשמוע ממנו מה מעיק על ליבו, וכן אם הוא חולה ומוטל על ערש דוי, צריך הוא שיבואו אנשים לבקרו ולשאול בשלומו, או כאשר נושא משאוי כבד שצריך לעזרת חבירו שסייעו בנשיאתו, או כשנצרך להתארח בבית חבירו כשנזדמן לעיר אחרת לצורך כלשהו, שזקוק הוא שיקבלוהו כראוי וכיאות, וכדומה בכל עת וענין.

ומן הראוי להביא עובדא נפלאה שהיתה אצל ב' בני אדם שהיו חולים מסוכנים ל"ע, ושכבו יחדיו בחדר אחד בבית הרפואה, ואחד מהם לגודל יסוריו ומצבו הקשה היה במרה שחורה, והיה מתאונן כל העת על מר מצבו, שבעוד כל האנשים יכולים לצאת ולבוא והולכים לעיסוקיהם זה בכה וזה בכה, הרי הוא מוטל במטתו בחוסר מעש כאבן דומם ואינו יכול לעשות מאומה, וחבירו שראה בצרתו כי רבה רצה לשמחו ולעודדו, וע"כ שאלו בהיות שמיטתו סמוכה אל חלון החדר אם יש ברצונו לשמוע מן הנעשה והנשמע מחוץ לכתלי בית הרפואה, והחולה השני שמח מאד על דבר זה, ומני אז במשך כל מהלך היום היה מתאר בפניו את הנעשה והנשמע, ובבוקר סיפר לו שכעת באה מכונית משא להביא סחורה לביה"ח, ואח"כ סיפר שילדים עולים על האוטובוס שיובילם לבית תלמודם, ובשעות הצהריים סיפר שכעת עובר ראש ישיבה מפורסם עם קבוצת תלמידים ועוסקים בריתחא דאורייתא, וכן היה מספר כל איזה זמן מה קורה כעת, והשני היה שואלו שאלות לפי הענין, עד שנתמלא חיות מכך וקיבל טעם בחייו, וכך נמשך הדבר תקופת זמן ארוכה. ויהי היום והחולה שעל יד החלון השיב נשמתו לבוראה, וכיון שכבר ידע השני את מעלת החלון שאפשר לידע דרכו את כל הנעשה והנשמע, ביקש מן האחיות שיעבירוהו אל המיטה הסמוכה לחלון, וכאשר נשא את עינו להביט חוצה ולראות את פלאי הרחוב כפי שתיאר לו חבירו בטוב טעם,

הופתע לגלות כי כותל אבנים מבדיל בין החלון לרחוב, וכי באמת אי אפשר לראות כלל מה שיש ברחוב העיר, ואז נתברר למפרע גודל החסד שגמל עמו חברו בכך שהיה טורח ויגע לבדות מליבו את כל הנעשה בכדי להיטיב את הרגשתו של חברו.

בכל יום ויום צריך האדם לגמול חסד עם סובביו

ובספר של"ה הק' (סוף מסכת פסחים אות תקכ"ט) כתב כי הנה כתיב (תהלים פט, ג) כי אמרתי עולם חסד יבנה, וע"כ יזהר האדם שבכל יום ויום מימי חייו יעסוק במידת החסד לגמול חסד עם חברו, בגופו או בממונו או בנפשו כגון שילמדנו תורה או שיחזק את נפשו בדיבור טוב, ורמז לדבר מה דכתיב (תהלים נב, ג) חסד א-ל כל היום, היינו שבכל יום ויום יהדר לעסוק באיזה גמילות חסדים, וכיון שהשפע העליון נשפע ע"י מדת החסד, יזכה בכך האדם שישפיע עליו הקב"ה חסדים ורחמים מן השמים, עכ"ד.

ובע"ז זה כתב מרן החפץ חיים זצ"ל בספר אהבת חסד (פרק יב) שצריך האדם להזהר למאד שלא יחסר לו מידת החסד אפילו יום אחד מימי חייו, כשם שצריך האיש הישראלי ליזהר בענין קביעות עתים לתורה בכל יום ויום, וזהו בכדי להוציא מן הטעות המצויה בלב בני אדם שסבורים כי מאחר שעשו פעם אחת גמילות חסד לאיזה אדם, יצאו בכך ידי חובתם לכמה שבועות, אמנם לא זו היא הדרך, אלא בכל יום ויום אימתי שמזדמנת מצוה זו לידו הינו מחויב לעשותה, ואפילו כמה פעמים ביום אחד, עכ"ד.

בכך שגומל חסד עם חברו מחזיר להקב"ה באפס מה על טובותיו עמו

ומה שנקטה המשנה "גמילות חסדים" בלשון רבים ולא כמו על התורה ועל העבודה שנכתב בל' יחיד, הוא משום שכשם שהמלוה עושה חסד עם הלוה, כמו כן גם הלוה עושה חסד עם המלוה, בכך שע"י החסד הלזה יושפעו עליו חסדים מן השמים, נמצא שיש כאן ב' מיני חסדים, גם מה שהנותן עושה, וגם מה שהמקבל עושה,

וי"ל עוד ובזה גם יתבאר לשון "גמילות" והוא כי האדם צריך להודות להשי"ת על חסדיו המרובים עמו בכל עת ובכל רגע, וכמו שדרשו חז"ל עה"פ (תהלים קנ, ו) כל הנשמה תהלל י-ה, על כל נשימה ונשימה תהלל י-ה, ובכך שהאדם עושה חסד עם חברו שהוא מברואיו של הקב"ה ונברא בצלמו, הרי הוא גומל באפס מה על טובותיו המרובים של הקב"ה עמו, וזהו "גמילות"

ג אַנְטִיגֶנוֹס אִישׁ סוֹכּוֹ קִבֵּל מִשְׁמֵעוֹן הַצְּדִיק. הוּא הָיָה אוֹמֵר אֶל
תְּהִיוּ פְּעֻבָּדִים הַמְּשֻׁמְשִׁין אֶת הָרֶב עַל מְנַת לְקַבֵּל פָּרֶס, אֲלֵא הָוּוּ
פְּעֻבָּדִים הַמְּשֻׁמְשִׁין אֶת הָרֶב שְׁלֵא עַל מְנַת לְקַבֵּל פָּרֶס, וַיְהִי
מוֹרָא שָׁמַיִם עֲלֵיכֶם:

רבינו עובדיה מברטנורא

ג פרס. לשון ערך. בערך מתרגמין פורסניה. והוא מה שאדם נותן למי שעבד אותו והוא אינו חייב
בדין ליתן לו כלום, כמו מה שיתן אדם לבנו קטן או לאשתו או לעבדו מפני קורת רוח שעשו לו.
ואפילו לתקות פרס כזה לא יעבוד אדם את זוראו. אלא מאהבה בלבד: ויהי מורא שמים עליכם.
אע"פ שאתה עובד מאהבה, עבוד גם כן מיראה. שהעובד מאהבה, זריו צמנות עשה. והעובד
מיראה, נוהר מנמנות לא תעשה. ונמנאלת דעבודתו שלימה. וכן אמרו חכמינו זכרונם לברכה, עבוד
מאהבה עבוד מיראה. עבוד מאהבה, שאם זאת לשנוא דע שאתה אוהב ואין אוהב שונא. עבוד
מיראה, שאם זאת לבטוט דעת שאתה ירא ואין ירא בועט:

חסדים" שע"י החסד עם חברו גומל האדם כביכול להקב"ה על החסדים
המרובים שעושה עמו לאין קץ.

משנה ג

אַנְטִיגֶנוֹס אִישׁ סוֹכּוֹ קִבֵּל מִשְׁמֵעוֹן הַצְּדִיק.

במודרש שמואל ובילקוט מעם לועז (לעיל במשנה א') ביארו דהסיבה שלא נכתב
לשון מסירה כבמשנה א' (ומסרה ליהושע) אלא לשון קבלה, הוא כי הכל
הולך אחר המקבל. וכפי ההכנה מצידו ובית הקיבול שהכין, כך עלה בידו לקבל
(וכפי שנתבאר לעיל משנה א' אות ד) וכיון שמשרע"ה לא קיבל מהקב"ה את כל
התורה רק את מקצתה, לכן נזכר רק משה קיבל ולא שהקב"ה נתנה לו, וכן לא
נאמר "משה קיבל את התורה" אלא "קיבל תורה", יען כי קיבל רק מקצתה. וכן
כתיב "מסיני" ולא שקיבל תורה "בסיני" שהוא במכוון כדי ליחס קבלתו להר סיני
ולא להקב"ה, אמנם אח"כ כשהעביר את התורה ליהושע, וכן מזקנים לאנשי
כנה"ג, נכתב לשון "מסירה", כי הם מסרו את כל מה שקיבלו בשלימות בלא שום
מגרעת (ולכן נכפל ענין המסירה) אבל בדורות שלאחר מכן נתמעטו הלבבות, ולא

היתה המסירה באופן גמור ומושלם, לכן חזר התנא לנקוט לשון "קבלה" כגון אנטיגנוס איש סוכו קיבל, וכן במשנה ד' יוסי בן יועזר ויוסי בן יוחנן קבלו מהם.

אֵל תִּהְיוּ בְעֲבָדִים הַמְשֻׁמְשִׁין אֶת הָרֵב עַל מְנַת לְקַבֵּל פָּרֶם,
אֲלֵא הָיוּ בְעֲבָדִים הַמְשֻׁמְשִׁין אֶת הָרֵב שְׁלֵא עַל מְנַת לְקַבֵּל פָּרֶם.

לא יעבוד האדם את ה' ע"מ לקבל שכרו בעוה"ז אמנם יכול
לרצות שכר בעוה"ב

ובמדרש שמואל כתב דהעקידה והאברבנאל הקשו שדברי המשנה אלו סותרים לדברי התורה הק' בכמה וכמה מקומות, שהתורה קוראת לבני אדם ומעוררתם לעבוד את ה' מחמת השכר שיקבלו על קיום המצוות, וכדכתיב בעשרת הדברות גבי מצות כיבוד אב ואם "למען יאריכון ימיך ולמען ייטב לך, וכן במשנה תורה (דברים ד, מ) ושמרת את חקי ואת מצוותי אשר אנכי מצוך היום למען ייטב לך ולבניך אחריך ולמען תאריך ימים, וכהנה במקומות רבים (כגון פרשת ק"ש ועוד). ומה לנו עוד מדברי הקב"ה עצמו שכביכול עומד ומצפה ואומר "מי יתן והיה לבכם זה להם ליראה אותי ולשמור את כל מצוותי כל הימים למען ייטב להם וגו'", וא"כ אם חזינן שרצון השי"ת שתהא עבודתנו להנאתנו ולתועלתנו שנקבל שכרינו משלם איך זה שאמר אנטיגנוס שעבודה כזה פסולה ואין מן הראוי לעשותה.

ותירץ האברבנאל (עפ"י דברי רש"י עיי"ש), דכוונת המשנה היא לבל נשים מגמתנו וחפצנו לקבלת השכר בעולם הזה הגשמי, כי באמת קיי"ל שכר מצוה בהאי עלמא ליכא, אבל לא נתכוונה כלל על השכר המובטח לנו בעוה"ב, שבזה אין כל חסרון אם יעבוד האדם את בוראו בכדי לקבל שכרו בעולם העליון. וכוונת התורה"ק במה שייעדה שכר טוב למקיימי התורה היתה שיקבלו שכר בעוה"ב, נוכחו שדרשו חז"ל בקידושין "למען ייטב לך" לעולם שכולו טוב ולמען יאריכון ימיך" לעולם שכולו ארוך].

והמעם בזה כי באמת אין גנאי בדבר אם עובד האדם את בוראו במטרה לקבל שכר, אלא שאם מטרתו בקבלת השכר היא שיספיק לו הקב"ה צרכיו בעוה"ז, יתכן ויצא מזה קלקול, כי לפעמים רצון השי"ת הוא שלא יהא לאדם כל צרכו בעוה"ז, בכדי לענותו ולנסותו האם גם במצב זה ילך בדרך התורה אם לא, אך האדם לא יבין זאת ולא יסבור שהוא נסיון בעבורו, אלא יבעט במלכו ח"ו, בראותו שעל אף שהוא מקיים את התורה ואת המצוות, אין הקב"ה

מאכילהו ומשקהו כדי צרכו, ויהיה תוהה על הראשונות מה שכבר עבד את בוראו, ויפסיד כל שכרו המזומן לו בעוה"ב. וע"כ ציוונו התנא שלא יעבוד האדם את ה' על מנת לקבל פרס, ואז ידע האדם שאין מידת השפע הגשמי תלוי בקיום המצוות, וע"כ אף אם לא יהי' לו כל צרכו בעוה"ז, לא ישפיע הדבר מאומה על עבודתו את בוראו ית', עכ"ד האברבנאל.

על אף שהקב"ה הבטיחנו קבלת שכר אנו לא נעבדו עבור זאת

אמנם המדרש שמואל עצמו יישב הענין, כי אין בדבר כל סתירה, כי באמת הקב"ה מצידו מבטיחנו הבטחות נמרצות ויעודים גדולים אם נקיים את מצוותיו אשר ציוונו, אך אנו מצדינו אין נאה שנקיים את המצוות רק עבור הפרס אשר הבטיחנו, אלא בגין רוממותו הנעלה וכי הוא בוראנו ויוצרנו.

בשעת קיום המצוות לא יהרהר אודות קבלת השכר

ובספר אוצרותיהם של צדיקים ביאר הענין בשם צדיקים, שדימו את הדבר לאנשים המהלכים ע"ג חבל המשוך בגובה רב מעל הארץ, שאע"פ שעושים זאת בכדי לקבל את שכרם הרב המוכטח להם תמורת הפעולה, עכ"ז אם יחשוב אודות הממון בשעת ההליכה על החבל, עלולים הם ליפול מן החבל ולהסתכן בחייהם, כי בשעת מעשה כל מחשבתם צריכה להיות נתונה אך ורק בזהירות העצומה לילך לבטח דרכם.

ומעתה תובן כוונת המשנה שבזמן קיום המצוה עצמה אסור לאדם לחשוב אודות הפרס שיקבל כי בזמן שירות המלך צריך לחשוב רק אודות רצון המלך, אלא כמו שכתב הרבינו יונה שלא יחשוב בעת אשר יעשה את המצוה שעושהו בעבור השכר, אך לפני קיומה ואחר קיומה מותר להרהר על קבלת השכר.

מי שעובד את ה' בשלימות בחי' "עבד" מותר לעבדו ע"מ לקבל פרס

עוד תירץ במדרש שמואל את קושית האברבנאל, דהנה יש לדקדק בלשון התנא שפתח בלשון "עבדים" וסיים בלשון "משמשיך" ולכאן הול"ל או "כעבדים העובדים את הרב" או "כשמשים המשמשים", אמנם יש חילוק בין עבודה לשימוש, כי ענין עבודה הוא מין עבודה קשה דומיא דעבודת הארץ בחרישה וזריעה וכדו', והלשון נגזר מלשון "עבד" שהוא קנוי לאדונו לעבוד את כל עבודתו, אולם ענין שימוש מורה על שירות קל כתלמיד המשמש את רבו לכבודו, וע"ד לשון חכמינו ז"ל גדולה שימושה יותר מלימודה.

והנה בניי המה בחיי עבדים להשי"ת, כי הוא הוציאנו ברוב רחמיו וחסדיו מארץ מצרים בכדי שנהיה לו לעבדים, וכמאמר הכתוב "כי עבדי הם אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים". וכיון שכן היה מן הראוי שנעבדו ית' עבודה עבודה ועבודה משא ונקיים את כל תרי"ג מצוותיו הק' אשר ציוונו, ויומם ולילה לא נשבות מעשות רצונו. אמנם בעוונותינו הרבים ומחמת השאור שבעיסה המונענו מעבודת ה', איננו עובדים לו ית' אלא בדברים שקל לנו לעשותם, והלוואי שיוצדק בעבודה זו שם שימוש.

ולבן אמר התנא אנטיגנוס, כיון שהינכם צריכים להיות "עבדים", אמנם למעשה אינכם רק "המשמשים" שמשמשים את רבם בדברים שנקל לעשותם, א"כ אין זה מן הראוי שתעשו שימוש זה ע"מ לקבל פרס. אלא "הו כעבדים המשמשים את הרב שלא ע"מ לקבל פרס", כי דייכם שלא יהיה השי"ת תובע ממכם את תשלום עבודתכם הראויה לו מן הדין שתהיו בחיי עבדים, ולפחות זה המעט שאתם משמשים אותו בשירות קל, יהיה שלא ע"מ לקבל פרס. אמנם האדם שיזכה להתעטר בתואר "עבד ה'", ויהיה עבד נאמן להשי"ת ויקיים את כל התורה מרישא ועד גמירא, הוא ראוי לעבוד את ה' בכדי לקבל פרס, כי לגביו נאמרו כל ייעודי התורה. והתנא לא נתכוין אל האדם הלזה אלא לכללות העם שלא הגיעו לדרגה זו, ולכך דקדק בדבריו ואמר "אל תהיו" בלשון רבים כי מילתו אמורה ומכוונת לכללות העם. (ועיי"ש שביאר בכך את כפל הלשון במשנה)

כאשר האדם עושה עבודתו למען אהבת בוראו ולא עבור השכר, אזי שכרו כפול ומכופל לעד ולנצח נצחים.

בספר אהל יעקב להמגיד מדובנא ז"ע (פרשת חיי שרה) המשיל על משנתינו משל לשר גדול ונכבד שיצא לטייל עם בני ביתו ומשרתיו, וכבואם על אם הדרך הוצרכו לפוש, ונכנסו ללינת לילה במלון שעמד שם, ובעל המלון קיבלם בכבוד גדול והאכילם והשקם מן המיטב שהיה ברשותו כראוי וכיאות לשר נכבד שכזה ופמלייתו. ויהי בבוקר כאשר עמדו לילך מן המלון אמר השר לבעל המלון נקבה שכרך ואתנה, ואכן שילם לו את הסכום שקצב והלך לדרכו, ושוב לא זכר השר מן האיש ההוא לעולם.

לימים נצרך השר ללון שוב במלון, ואיקלע אצל אדם אחר שגם כיבדו כראוי וכיאות, והאכילו והשקו כמעשה בעל המלון הראשון, אמנם בבוקרו של יום כאשר שאלו אודות התשלום המגיעו בעבור האירוח, לא אבה כלל לשמוע אודות דבר זה. ואמר להשר עצם הדבר שזכיתי בזכות גדולה זו שהשר בכבודו ובעצמו יבחר להתאכסן בביתי, היא לי לשמחה עצומה ולכבוד גדול, ואדרכה

עלי להודות בהודאה רבה להשר על שזיכני לשרתו, ואיך זה אעיז פני עוד לבקש תשלום על דבר ששוה אצלי כל הון שבעולם.

כשמוע השר את דבריו נתעוררו בלבו אהבה וחיבה יתירה אל האיש ההוא, ועבור זאת הפציר בו שיאבה לקבל ממנו מתנה ששוויה עולה שבעתיים כשכרו, אך הוא בשלו וכשום אופן לא רצה לקבל שכר עבור אירוח השר, וליווה את השר לדרכו בכבוד גדול. אמנם השר לא שכח את המסירות והנאמנות שהראה לו האיש הלז, וזכרונו הטוב נשאר חקוק בליבו לעולם, והיה פוקד את מעונו מפעם לפעם ושולח לו מתנות יקרות ונכבדות כל ימי חייו.

והנמשל מובן כי האדם העובד את השי"ת ע"מ לקבל פרס, הרי הוא כמו בעל המלון הראשון ששירת את השר בשביל קבלת השכר, ואף כי עבודתו רצויה, אמנם אין לו אלא שכרו הקצוב בלבד, אבל העובד הנאמן ששמח בעצם הדבר שזכה לעבוד את השי"ת בלימוד תורתו וקיום מצוותיו ואינו נותן עיניו כלל על השכר, כי נחשב הדבר לאין ואפס בעיניו לעומת הרגשת הזכות שיש לו על שיש ביכלתו לשרת את בוראו רם על כל רמים, אזי שכרו לא יסולא בפז, והשי"ת ישלם לו על פעלו בכפלי כפליים באיכות וכמות לעד ולנצח נצחים לאורך ימים ושנות חיים.

מצד הכרת הטוב כלפי הקב"ה אין זה מן הראוי שיעבוד האדם לבוראו במטרה לקבל שכר

איתא בילקוט מעם לועז ביאור על משנתינו, ע"פ הידוע לנו מרבתינו כי ענין הכרת הטוב היא יסוד מוסד בעבודת השי"ת, כי עלינו להכיר טובה להקב"ה על כל הטוב שגמלנו, וזה יגרום שנעשה רצונו בכל עת.

ובתבו הספרים שידמה האדם בנפשו שאילו היו הוריו מתים עליו בינקותו ל"ע, והיה נשאר בלא זן ומפרנס ולא היה מי שישגיח עליו וידאג לכל צרכיו. ואז נכמרו רחמי אדם א' עליו, ואספו לתוך ביתו וסיפק לו מזונו ופרנסתו, וכל צרכיו היו על ראשו ועל צווארו עד אשר הגדיל. הנה מה גדולה ועצומה מידת הכרת הטוב ונתינת התודה שיהיה חייב להודות למטיבו ואיש חסדו, ואת כל חייו הוא חייב לו מאחר שלולא רחמיו המרובים היה מת ח"ו ברעב ובצמא. והנה על אחת כמה וכמה שיש לאדם להודות לבורא ית' על אשר בראו ויצרו, גידלו ופרנסו מיום יצירתו ועד הלום ועל כל שאר חסדיו המרובים עמו לאין שיעור.

ובן ידמה בנפשו אילו היה נולד בלא ידיים ורגליים רח"ל, ובא רופא מומחה ועשה כל מיני תחבולות להתקין לו איברים אלו בכדי שיוכל לילך ולמשש

בידיו כאחד האדם, כמה היה אוהבו וזוכר חסדו ומכיר לו טובה כל ימי חייו. א"כ כ"ש שצריך האדם להכיר טובה להשי"ת יוצר האדם שהתקין כל אבריו למען יוכל להשתמש בהם לכל צרכיו, והוסיף לחוננו דעה בינה והשכל וגם חוש הדיבור נתן לו יותר מכל בעלי החיים, בכדי שיוכל להביע את אשר על לבו. וכן הטובות המרובות שעשה עמנו כעם שהוציאנו משעבוד מצרים ונתן לנו את תורתו הק', ושאר חסדיו המרובים שעשה עמנו כהנה וכהנה רבות, ודאי וודאי שעלינו לשבחו ולרוממו בכל עת ועונה, ועל אף שנרבה בכך מאד לא נוכל לצאת ידי חובתינו אל מול רוב שפעת רחמיו וחסדיו.

והנה בדוגמת התינוק הנ"ל לו יצוייר שהיה האדם ההוא שגידלו ופירנסו מבקש ממנו שיעשה דבר מה עבורו, והיה משיב לו אעשה זאת אם תשלם לי שכרי עבור הדבר הלז, הלא בוודאי היה הדבר נחשב לחוצפה גדולה ולבושה וחרפה לאדם כזה שאחר הטובות המרובות שעשה עמו, עוד הינו כפוי טובה ומבקש שכר עבור עשיית השירות.

וזהו כוונת התנא "אל תהיו כעבדים המשמשים את הרב ע"מ לקבל פרס" ר"ל להיות כאלו העבדים קלי הדעת החפצים לקבל שכר על שימושם את הרב, על אף שרובם קנה אותם ופירנסם ונתן להם כל צרכיהם מעודם. שאם יעבוד האדם את בוראו מתוך ציפייה לקבלת השכר, ה"ז כפיות טובה ונחשב לחטא ועוון, וע"כ סיים "ויהי מורא שמים עליכם" לבל תנהגו כך, כי על עבודה לשם קבלת שכר אפשר עוד להענש ר"ל, כי דבר זה מורה על חוסר הכרת הטוב.

אַל תְּהִי כְעַבְדִּים הַמְשֻׁמְשִׁין אֶת הָרֵב שְׂלָא עַל מְנַת לְקַבֵּל פְּרָס.

**עובדא נפלאה עם הגאון מוילנא אודות קיום המצוות שלא
ע"מ לקבל שכר**

בספר ענף עץ אבות הביא עובדא נפלאה בענין זה על הגאון מוילנא זצ"ל, שבשנה אחת עקב בצורת קשה שהיתה, לא היה באפשרות להשיג אתרוגים למצות נטילת ד' מינים בחג הסוכות, וסוחרי האתרוגים חפשו אתרוגים בכל כוחם בקרוב וברחוק והעלו חרס בידם. והגאון זצ"ל שלח שליח מיוחד שיחפש בכל כוחו אתרוג למצוה היקרה הזו, ופקד עליו שיקנהו אפי' בדמים מרובים עד מאד, ואכן אחר עמל וטורח רב עלה בידו למצוא אתרוג כשר ומהודר אצל אדם א', והשליח הפציר בו מאד למכרו לו, אך הוא סירב באמרו שאתרוג זה מיועד עבורו לקיים בו את המצוה, ואיך ימסור מצותו לאחרים. ואז גילה לו

השליח כי הוא שליחו של הגאון מוילנא, בחשבו שלמען כבוד רום מעלת תורתו יסכים למכרו, כשמוע זאת בעל האתרוג אמר שבעבור הגאון מסכים הוא למסור האתרוג שבידו חנם אין כסף, אולם הציב תנאי קודם למעשה ששכר מצות נטילת ד' מינים שיקיים הגאון בשנה זו יזקף לזכותו. השליח נבהל מן התנאי כי חשב שדבר זה יהיה למורת רוחו של הגאון, וע"כ הציע לו סכום כסף עצום מאד בכדי שיוותר על תנאו, אך האיש עמד בשלו ולא ויתר על תנאו אשר העמיד. בלית ברירה ובצער רב הסכים השליח ונטל את האתרוג, ומסרו להגאון ששמח בו שמחה רבה עד מאד, אולם השליח לא אזר עוז לצערו ולהשבית את שמחתו, וע"כ לא סיפר לו על דבר התנאי שכל שכר העוה"ב על מצוה זו שייך לבעל האתרוג. אכן בבוא ערב יו"ט עם פרוס החג אמר בנפשו כי אם לא עכשיו אימתי, והוכרח להכנס אל הגאון וסיפר לו ברוב צער אודות התנאי שהציב בעל האתרוג, וסבר כי גם הגאון יתמלא צער ותוגה על כך, אולם מה רבה היתה פליאתו כאשר אורו פניו בשמעו זאת ואמר בשמחה, הנני מוכן ומזומן להעניק את כל הזכות של קיום המצוה הזאת, ובלבד שאוכל לקיים את מצות נטילת ד' מינים כהלכתה, ולעשות נחת רוח להשי"ת יוצר הכל.

ויהי מורא שמים עליכם.

כ' הרע"ב אע"פ שאתה עובד מאהבה, עבוד גם כן מיראה, שהעובד מאהבה זריז במצות עשה, והעובד מיראה נזהר ממצות לא תעשה, ונמצאת דעבודתו שלימה עכ"ל. וכן כתב במדרש שמואל בשם רבינו אפרים בסמיכות דברי המשנה, כי הנה העובד שלא ע"מ לקבל פרס עובד מאהבה, ולכן הזהירותו המשנה שיהא מורא שמים עליו ולא ינהג מנהג קלות מרוב האהבה, כבן המתחטא לפני אביו מחמת האהבה שלבו גס בו.

ובן כתב גם האור החיים הק' בפרשת יתרו עה"פ (שמות לג) כה תאמר לבית יעקב ותגיד לבנ"י, כי בחינת אהבה יש בו צד גורם רעה כי לא תספיק לבעליה להשמר בתמידות לבל עבור איזה פעם באקראי, כי יאמר שמצד קרבתו לבורא וחביבותו לא יקפיד עליו ע"ז, כמנהג וסדר הרגיל בין הנבראים, (ועיי"ש שהביא ראה לדבר מדברי משרע"ה בפרשיות שמות וארא) אמנם הקב"ה לא כן דרכו, אלא אדרבה מקפיד על אהובו ביותר לייסרו בתוספת מרובה על עברו אפי' פעם אחת, ואפי' על הקלה שבקלים, כאומרו (תהלים נ, ג) וסביביו נשערה מאד, ודרשו חז"ל (יבמות קא ע"ב) שמדקדק עם חסידיו כחוט השערה, וע"כ בבואו לדבר עם עמו כשעמדו לקבל תורתו דיבר אליהם גם בלשון רכה וגם בלשון

דיבור קשה, כדי שתהיה קבלת התורה גם מחמת היראה, ומדרך הירא לפחד על דקדוק אחד כהעבד הירא מרבו, עכ"ד.

במדרש שמואל ביאר בשם ספר לב אבות וז"ל ואולי באמרו עליכם דקדק משרז"ל כי הרשעים הם על אלקיהם, והצדיקים אלקיהם עליהם, ולכן אמר עשו שמורא שמים תהיה עליכם ולא אתם עליה, עכ"ל.

יש לאדם ללמוד ממערכות השמים שעושים רצון קונם אף שאינם מקבלים שכר

עוד פירש במדרש שמואל שהדבר בא כהמשך להציווי הקודם, שיש לעבוד את הקב"ה שלא ע"מ לקבל פרס, וזאת ילמוד האדם ממערכות השמים השמש והירח וכל צבאם, שאינם עומדים לקבל שכר כלל על שימושם, ועכ"ז כלם עושים באימה וביראה רצון קונייהם. וכמו שאי' במדרש (ויק"ר לא, ט) כי יציאת השמש על הארץ בכל יום קשה לו עד למאוד כמו האורח אצל הנשים, ועכ"ז שמח בהאירו על הארץ. וע"ז קאמר קרא (תהלים יט, ו) ישיש כגבור לרוץ אורח, דהיינו שהשמש שש בכואו ובצאתו על הארץ על אף שהוא לו כאורח, מחמת יראתו מאלקיו יוצרו ובוראו יתברך. ולכן ראוי לבריות שילמדו מהם ויעבדו את בוראם אף שלא ע"מ לקבל פרס, "ויהי מורא שמים" היינו המורא שיראים כל צבא השמים מבוראם, יהיה גם "עליכם", לעובדו מתוך יראה.

יראת הקב"ה על בני"ל לכל יארע להם רעה ח"ו

עוד כתב בשם רבינו יוסף קארו לבאר מאמר המשנה ויהי מורא שמים עליכם, היינו שהקב"ה יהיה ירא עליכם, שלא יאונה לכם כל רעה, וכדרך האב שאוהב את בנו אהבה עזה, שירא הוא למאד לכל תבא אליו רעה, ומשתדל להצילו מכל נזק.

ובדרך אחר פירש "מורא שמים" שהשמים עצמם ייראו מכם, שמיד שתאמרו משיב הרוח ישיב הרוח, וכשתאמרו מוריד הגשם יוריד גשם, כמי שירא מהמלך שעושה מצותו מיד.

ירא האדם מן העבירות עצמם ולא מהעונש שמקבלים בעבורם

בילקוט מעם לועז ביאר מאמר המשנה בדרך משל לבן אהוב על אביו שהלך יחף ונתקע קוץ ברגלו, האב שחשש שמא יעלה הקוץ מוגלה בבשר בנו ויבא לידי סכנה, נטל מחט והוציא את הקוץ, ועל אף שנגרם עי"ז יסורים לבנו, מוכרח היה לעשות כן כדי לרפאותו. כעבור זמן מה ראה האב את בנו כשהוא

ד יוסי בן יועזר איש צרדה ויוסי בן יוחנן איש ירושלים קבלו
מיהם. יוסי בן יועזר איש צרדה אומר יהי ביתך בית ועד

רבינו עובדיה מברטנורא

ד יוסי בן יועזר איש צרדה ויוסי בן יוחנן איש ירושלים. כל המנאים המוכרים בפרק זה זוג זוג פלוני ופלוני קבלו מפלוני ופלוני. הראשון מהם נשיא, והשני אב בית דין: יהי ביתך בית ועד לחכמים. כשילכו החכמים להתקבץ ולהוועד, יהיה ביתך מוכן לדבר זה, שיהיו רגילים לומר נתקבץ בבית של פלוני. שאי אפשר שלא תלמוד מהם איזה דבר חכמה. משלו משל למה הדבר דומה, לנכנס

מהלך יחף, אמר לו הזהר בני ואל תלך יחף, כי אם יתקע שוב קוץ ברגלך אצטרך להכאיבך עם המחט בכדי להוציא את הקוץ, והזהירו עם כאב המחט יען כי הבן אינו מבין בשכלו שהקוץ עצמו עלול לגרום לסכנה גדולה יותר, וכיון שהקוץ עצמו אינו מכאיבו כ"כ אינו חושש עליו. אולם כשגדל הילד וכבר מבין את סכנת הקוץ, שוב אין מזהירו אביו על כאב הוצאת הקוץ במחט, אלא על עצם הסכנה העלולה להגרם ע"י הקוץ שתעלה מוגלה בבשרו.

בן הם הדברים לענין החטאים שהם עצמם סילון מכאיב בנפש האדם ומחשיכים את אור נשמתו, וע"כ לא ימנע האדם מן העוונות רק משום העונשים הבאים עליהם, אלא מחמת החטא עצמו שהיא הסכנה האמיתית.

וזוהו שאמר התנא "ויהי מורא שמים עליכם" ר"ל שלא תתייראו מלחטוא רק בגין העונשים והיסורים שסובלים עבורם, אלא תיראו מן החטא עצמו שהוא מכלה את נפש האדם.

משנה ד

יהי ביתך בית ועד לחכמים וכו'.

על ידי התכנסות החכמים בביתו יזכה להחכים בתורה,
אם יכניע עצמו לפניהם וישמע דבריהם בחשק

ביארו המפרשים (מדרש שמואל, ילקוט מעם לועז ועוד) דכוונת המשנה היא שיהא ביתו מוכן ומיועד לכך שיתקבצו שם החכמים לדרוש וללמוד תורה, וע"י שיהיה ביתו אכסניא לתורה אין ספק שיזכה גם הוא ללומדה.

לְחַכְמִים, וְהוּי מְתַאֲבֵק בְּעֵפֶר רַגְלֵיהֶם, וְהוּי שׁוֹתֵה בְּצִמָּא אֶת דְּבָרֵיהֶם :

רבינו עובדיה מברטנורא

לחנותו של צמס, אף על פי שלא לקח כלום, מכל מקום ריח טוב קלט והוציא עמו: והווי מתאבק בעפר רגליהם. כלומר שחנך אחריהם. שהמהלך מעלה אצק צרגליו, וההולך אחריו מתמלא מאצק שהוא מעלה צרגליו. פירוש אחר, שמש לרגליה על הארץ, שכן היו נוהגים שהרצ יושב על הספסל והתלמידים יושבים לרגליו על גבי קרקע: והווי שותה בצמא את דבריהם. כאדם אמא ששמה למאזון. ולא כאדם שצנע שקן צמוזו שמואס אפילו צדכרים הערצים וטושים:

והוסיף האברבנאל לבאר שהמשנה כתבה ב' תנאים לדבר שעל ידם תועיל ההתכנסות החכמים בביתו שיקנה את שלימות התורה, האחד שלא יתגאה על החכמים כשירגיש שהוא בעל הבית והם אורחיו, וע"כ אמרה "והווי מתאבק בעפר רגליהם" בהכנעה וכשפלות שתדמה בנפשך כאילו הם בעלי הבית ואתה האורח. והשני שלא יקוץ דעתו בריבוי התורה, ולא תקל לימודה בעיניו מחמת שמתאספים אצלו יום יום, אלא "והווי שותה בצמא את דבריהם" שיהא מקבל דבריהם בתאווה נמרצת כאילו הם חדשים אצלו, ויהיו דברי תורה אצלו כמים קרים על נפש עייפה. והחסיד יעב"ץ נתן סימן על דברים אלו שכולם נרמזו בתיבת חש"ק, שהוא ראשי תיבות ח'שק ש'פלות ק'ביעות, והיינו: ק'ביעות - יהי ביתך בית ועד לחכמים, ש'פלות - הווי מתאבק בעפר רגליהם, ח'שק - הווי שותה בצמא את דבריהם.

ובתבו עוד המפרשים דאף אם האדם אינו ברה"כ ואינו מסוגל ללמוד ולהבין את דברי התורה, אפ"ה ישתדל שיהיה ביתו בית ועד לחכמים, כי ע"י שיתקבצו החכמים אל ביתו, אי אפשר שלא ילמד מהם איזה דבר תורה או חכמה. וכמו שכ' הרע"ב ע"ז משל לא' שנכנס לחנותו של בשם אע"פ שלא לקח עמו כלום, מכל מקום קלט ריח טוב והוציאו עמו, וכמאמר הכתוב (משלי יג ב) הולך את חכמים יחכם, כי בודאי אם יתחבר אל החכמים וילך עמם, ילמד ממעשיהם ומדרכיהם הטובים.

האדם יכשיר את ביתו שיהיה אכסניא של תורה

ובילקוט מעם לועז כתב שיש ללמוד מן המשנה שיכשיר האדם את ביתו שיהיה מקום ראוי ומוכן ללמוד בו תורה, וכמו שהיו נוהגים עשירים נכונים

בדורות הקודמים, שהיו אוספים הרבה ספרים יקרי ערך וקובעים ישיבה בביתם, וכמו שנהג הגביר רבי דניאל יפה מעיר ברלין אשר זכה להיות אכסניא של תורה, שבנה בית המדרש ומילאהו בספרים רבים מחידושי רבותינו הראשונים והאחרונים, והגאון רבינו יוסף תאומים זצוק"ל היה יושב בבית מדרשו וחיבר שם את רוב ספרו המופלא "פרי מגדים", וכמו שכתב בהקדמתו לחידושו על יורה דעה וז"ל כעת אני נמצא בק"ק ברלין בבית מדרשו של הגביר המרומם המפורסם הר"ר דניאל נ"י, ושם מצאתי בית מלא ספרים הרבה מאד, ובתוכם ספרים הצריכים לחיבור הזה וכו', אשרי חלקו ומה נעים גורלו של הגביר הנזכר בעוה"ז ובעוה"ב וצדקתו עומדת לעד, שזכה להיות אושפיזכן לשכינה, עכ"ל, וכן כתב גם בהקדמתו לספר נוטריקון אודות ר' דניאל הנ"ל, ובסוף דבריו כתב וזכיתי שרוב תורתו וספרי חיברתי בבית המדרש של הגביר רבי דניאל יפה הנזכר, והמניח כתר תורה על ראש הנדיב הזה לא משתבש. עכ"ל. [ובספר חפץ חיים האריך למענייתו על משנה זו אודות מעלת הזוכה להנות תלמידי חכמים מנכסיו, וכדברי הגמ' בברכות (י' ע"ב) המארח ת"ח בתוך ביתו ומהנהו מנכסיו מעלה עליו הכתוב כאילו מקריב תמידין, ועוד דברי חז"ל שנאמרו באיזהו מקומן, ועיין בספר ענף עץ אבות מש"כ בענין זה].

האדם צריך להחשיב את ביהמ"ד כעיקר ביתו

ביאר הספורנו בכוונת המשנה שאמרה "יהי ביתך בית ועד לחכמים" שעיקר בית האדם יהא במקום בית הועד שעוסקים בו בתורה, (וכן פי' גם בשפת אמת) וכמו שכתב בספר מילי דאבות, כי האדם שלומד בביהמ"ד ובהגיע עת סעודתו אומר עתה אפנה לביתי לאכול, נראה מאופן דיבורו שעיקר ביתו וישיבתו הוא הדירה אשר דר בה, ואילו ישיבתו בביהמ"ד היא על צד ההכרח. אבל הדרך הנכונה היא שיחשוב האדם להיפוך שביהמ"ד יהא ביתו העיקרי, והליכתו לביתו בכדי לאכול ולשתות או עיסוקו כמו"מ הם לו כהכרח, ודוגמת הלן במלון בדרך ארעי, שאינו מחשיב את מקום לינתו כביתו.

ונודע כי אצל החסידים היה ענין גדול בזה שיעשו את עיקר דירתם בביהמ"ד, וכמו ששמעתי שאמר כ"ק האדמו"ר מסטאלין שליט"א לחסידיו שישוהו הרבה בביהמ"ד, ושם יעשו כל צרכיהם ואפי' מענייני עוה"ז כגון לאכול או לדבר ואפי' לזמר, והעיקר - שיהיו מיושבי ביהמ"ד. [וכמו שאמרו חסידי פולין בדרך צחות למה נקרא ביהמ"ד בשם "שטיבל", וזהו כמו שיש לאדם שם עצמי, וכשאוהבין אותו קורין אותו בשם חיבה כגון ליעקב קורין יענקל, וע"כ גם

לאדם יש את ביתו הרגיל שנקרא "שטוב", ואילו את ביהמ"ד שהינו אוהב ביותר הוא קורא "שטיבל" בשם חיבה].

ובעין פירוש הנ"ל על יהי ביתך בית ועד לחכמים, כתב במדרש שמואל בשם רבינו משה אלמושנינו שפירש שביהמ"ד עצמו יהיה ביתו וישב בה תדיר כי עי"ז ילמד תורה הרבה.

וְהוּי מִתְאַבֵּק בְּעֵפֶר רַגְלֵיהֶם.

ישמש האדם את החכמים אף בדברים שאינם לפי כבודו

פי' הרע"ב כלומר שתלך אחריהם, שהמהלך מעלה אבק ברגליו, וההולך אחריו מתמלא מאבק שהוא מעלה ברגליו. פירוש אחר, שתשב לרגליהם על הארץ, שכך היו נוהגים שהרב יושב על הספסל והתלמידים יושבים לרגליו ע"ג הקרקע, עכ"ד.

ובמדרש שמואל פירש בשם רבינו מנחם לבית מאיר, דכיון שהתחיל התנא ואמר "יהי ביתך בית ועד לחכמים" והיינו שישוהו החכמים בביתך, ע"כ סיים ואמר "והוי מתאבק בעפר רגליהם" שצריך הינך לשמשם בכל מה שיצטרכו ואף בדברים שאינם כ"כ לפי כבודך וערכך.

גם משיחת חולין של ת"ח אפשר ללמוד הרבה

עוד פירש שם כהמשך לתחילת המשנה, שהמשנה מציינת שיהיה ביתו בית ועד לחכמים, לפי שע"ז אפי' אם אינו ראוי ללמוד מהם תורה ולא יבין שיחם ושיגם, עכ"ז יקלוט מהם ענייני מוסר ומידות טובות, וע"כ דימו הענין ל"הוי מתאבק בעפר רגליהם" המרמז על שיחה קלה של החכמים, יען כי גם מזה יוכל האדם ללמוד מוסר ודרך ארץ.

ובעין זה כתב בסה"ק תולדות יעקב יוסף בשם הבעש"ט הק' זי"ע, דהכוונה ב"עפר רגלי החכמים" הוא שישים האדם אל לבו להדבק בכל דברי החכמים וגם בשיחת חולין שלהם, וכמו שאחז"ל (סוכה כ"א ע"ב) דאפי' שיחת חולין של תלמידי חכמים צריכה לימוד, והיינו שאפי' דברי חולין שלעניני אדם נראים כדברים של מה בכך שאין בהם חשיבות, ודומה לאבק שתחת רגלי האדם, ג"כ ילמד מהם, וע"כ אמרו "והוי מתאבק בעפר רגליהם" שגם שיחת חולין שלהם צריכה תלמוד.

ובמו שמסופר על מלך שהוצרך להלחם באויביו, ושלח את בנו בראש אנשי חיל רבים לעמוד נגדם בקשרי המלחמה, ולפני צאתו אל המערכה אמר לו, שמע נא לעצתי ואל תשליך את פסולת האוכל אלא הצניעם במקום מיוחד, בן המלך לא ירד לסוף דעתו של אביו וחשב, וכי למה לו לצבור פסולת בזמן שיש באוצרותיו מאכלים רבים עד אין מספר, אך עכ"ז קיים את דברי אביו. אחר זמן מה כאשר גברה המלחמה הצליחו אויביהם לסובבם במצור, ולא היתה להם שום אפשרות להכניס דברי מאכל מן החוץ, ובכל ימי המלחמה קיימו את נפשם מן הפסולת הלזו, ורק אז הביין את עוצם חכמת אביו שהיתה טמונה בהוראה זו. כן הוא גם בכל שיחת חולין של התלמידי חכמים, שאף שבמושכל ראשון יתכן שיהא נראה לאדם שאין לו בהם שום תועלת, מ"מ ברבות הימים יווכח לראות שמונחים בהם דברים רבים וחשובים.

ובן אי" גם בשם הרה"ק המגיד מקוז'ניץ זי"ע דכמו שכאשר האדם להוט לשנות מחמת גודל צמאונו, אינו מבחין בין מים עכורים לצלולים, באותה מידה צריך האדם להשתוקק אל דברי החכמים ולקלוט אפי' שיחת חולין שלהם, מה גם שאין שום דיבור בטל יוצא מפי החכם, ואפי' כשמדבר בענייני עוה"ז ובחפצי חול, חזקה עליו שמטמין בשיחתו כוונות רוחניות.

ובמו שהוי עובדא אצל הרה"ק מהרי"ד מבעלזא זי"ע, כאשר עמד פעם לנסוע למארינבד להנפש, והיה עומד בביתו ודיבר עם משמשיו אודות ההכנות לדרך ואיזה דברים צריכים ליטול עמם, והמשמשים הסתובבו במעין קלות ראש, אך בנו הרה"ק רבי אהרן זי"ע עמד כשכולו אומר יראה ופחד, לתמיהת המשמשים על ככה, אמר הנכם חושבים שאבי מדבר כעת דברים של מה בכך, הנני יודע כי הוא מדבר מדברים העומדים ברומו של עולם.

ע"י שיתאבק בעפר רגלי החכמים יזכה להיות בעצמו ראש לחכמים

פירוש נוסף כתב במדרש שמואל על סמיכות הציוויים "יהי ביתך בית ועד לחכמים והוי מתאבק בעפר רגליהם", דכאשר יכנע האדם וישפיל א"ע לפני החכמים ויהי' מתאבק בעפר רגליהם, יזכה לעלות מעלה מעלה ויהיה הוא עצמו ראש לחכמים, עד שיהיה ביתו בית ועד לחכמים, היינו שיבואו כל החכמים להוועד בביתו ולקבל תורה מפיו כי יהיו נצרכים לתורתו. וזהו שאמרה המשנה שהדרך לזכות לכך ש"יהי ביתך בית ועד לחכמים" הוא ע"י ש"הוי מתאבק בעפר רגליהם".

עוונות הצדיק נחשבים למצוות אצל אדם פשוט

כ"ק האדמו"ר מוהרנ"צ מבאבוב זצ"ל ביאר דברי המשנה ע"פ העובדא שהיתה עם הרה"ק מראפשיץ זי"ע שהלך אל הנהר בעת שחזר רבו הרה"ק החוזה מלובלין זי"ע מאמירת סדר תשליך, וכששאלו רבו להיכן הולך כעת, אמר לו שהולך ליטול את העוונות שהשליך הרבי לנהר, יען כי העבירות של הרבי נחשבות אצלו לזכויות.

וביאר בזה כי הצדיק שב בתשובה אם אירע שבא לפניו עני ואביון והצדיק ריחם עליו ונתן לו מיד מנה יפה, אך מרוב חמלתו על מצב העני האומלל שכח לכוין בנתינתו שתעלה המצוה לרצון לפני השי"ת, אלא השקיט בזה את שברון לבו שנתעורר בו, וע"כ בהשליכו את העבירות משליך גם "עוון" זה, אך לסתם בני אדם נחשב דבר זה למצוה רבתי.

וזה מרומז במאמר המשנה, כי הנה עפר הוא ענין לכלוך וזהו "הוי מתאבק בעפר רגליהם", ר"ל שתקח את עפרם ואת העבירות שלהם יען כי לך הם נחשבים כמצוות ומעש"ט, עכ"ד.

אם יש לו קושיות על תורת רבו, יש לו ללבן עמו הדברים ותצא האמת לאור

בספר רוח חיים להגר"ח מוואלאזין זצוק"ל ביאר ד"הוי מתאבק" הוא מלשון הכתוב (בראשית לב, כה) ויאבק איש עמו, שפירושו הוא ענין מלחמה. וכוונת המשנה להורות לתלמיד שיש לו קושיות על תורת רבותיו, לבל יחשוב שעליו לקבל את דברי רבו כמות שהם, אלא יאבק על דעתו וסברתו וילבן את הדברים עם רבו עד שיצאו הדברים בהירים ומחורים ויכוונו דעתם אל האמת, כי לפעמים יתברר שהאמת היא עם התלמיד, והאבקות זו נקראת מלחמת מצוה, עכ"ד.

והדברים יובנו היטב ע"פ מש"כ רבינו ישעיה מטרנאי בשו"ת הרי"ד להרב השואל, מה שכתב מר שלא אחלוק על רבינו יצחק הזקן חלילה לי מלשמוע לעשות זאת, כי זאת אתי, שכל דבר שאינו נראה בעיני, אפי' אמרה יהושע בן נון לא צייתנא ליה ואיני נמנע מלהביע דעתי מה שנראה לי לפי מיעוט שכלי, שאף שאני ננס לפני ענק, מ"מ ננס הרוכב ע"ג צואר הענק הוא צופה למרחוק יותר מן הענק, עכ"ל.

וְהוּי שׁוֹתֵה בְצָמָא אֶת דְּבָרֵיהֶם.

דברי התורה נלמדים בהנאה אם צמא אליהם

פירשו המפרשים דמקור הדבר הזה הוא מן הפסוק "הוי כל צמא לכו למים", והיינו שאם רוצה האדם להביין את דברי התורה היוצאים מפי החכמים, עליו להשתוקק אליהם כמו אדם הנמצא במדבר ציה והוא צמא מאוד, וכל חפצו הוא שיהא לו מעט מים להחיות את נפשו, ואם ישתוקק האדם כן אל התורה ימצא בה טעם.

והגאון רבי יצחק הוטנר זצ"ל ביאר את דברי המשנה ע"פ מה שנפסק בשו"ע בהל' ברכות דהשותה כל משקים צריך לברך עליהם אף אם אינו צמא, אבל כששותה מים מברך עליהם רק אם הוא צמא לשתות. והטעם כיון שמכל המשקים גופו נהנה אף אם אינו צמא, אך מן המים אינו נהנה רק אם הוא צמא כעת. וכיון שהתורה נמשלה למים, הרי שגם בלימוד התורה, כדי שילמדנה בהנאה ובשמחה צריך שיהא צמא אליה בכל מאודו, אבל אם אינו צמא לתורה, לא יהנה כ"כ בלימודו ולא יועיל לו לימוד התורה, כמו האדם הלומדה בהנאה.

יש למסור את התורה כמו שקיבלה

ובילקוץ מעם לועז פי' כוונת המשנה, שהוא ציווי שלא ישנה אדם מאומה מהתורה שקיבל מרבו, אלא ימסרנה לאחרים כדרך ששמעה מרבו, דומיא דהמים שכמו שהם יוצאים ממקורם כגון מעין או נהר, כן הם גם נכנסים לתוך גופו של אדם בלא שינוי כלשהו, ודלא כמיני מאכלים שנטחנים ומשתנים בעת שהאדם בולעם.

האדם צריך לשמוע ד"ת בנערותו ואז לא ישכחם במהרה

במדרש שמואל פירש את מאמר המשנה בשם ספר לב אבות, דקאי על זמן נערותו של אדם לפני שנשרשו בו מידות מגוננות ואמונות כוזבות, שאז הוא עדיין צמא לדברי תורה, ומקבל את כל דברי התורה שישמע, והדברים שנכנסים בלבו אז, ישארו בקרבו לאורך ימים ולא ישכחם במהרה, עכ"ד. נמצא מזה שפירוש "הוי שותה בצמא" אינו שאופן שתייתו יהיה בצמא, אלא שזמן השתיה יהא בעודו צמא בעת נערותו.

ה יוֹסִי בֶּן יוֹחָנָן אִישׁ יְרוּשָׁלַיִם אוֹמֵר יְהִי בֵיתְךָ פְּתוּחַ לְרוּחָהּ,
וְיִהְיוּ עֲנִיִים בְּנֵי בֵיתְךָ, וְאֵל תִּרְבֶּה שְׂיָחָה עִם הָאִשָּׁה. בְּאִשְׁתּוֹ

רבינו עובדיה מברטנורא

ה יהי ביתך פתוח לרוחה. כנימו של אברהם אבינו עליו השלום שהיה פתוח לארבע רוחות העולם כדי שלא יצטרכו האורחים להקיף למנזח הפתח: ויהיו עניים בני ביתך. ולא יקנה עבדים לשמשו. מוטב שיהנו ישראל מנכסיו, ולא זרע כנען הארור: באשתו אמרו. מדקאמר עם האשה, ולא אמר עם

ישמע דברי תורה בהדרגה ולא בבת אחת

ובשם הרב חיד"א זצוק"ל אי' לפרש דכמו האדם השותה מים לצמאו, אם ישתה הרבה בבת אחת עלול להינזק מרוב השתיה, אלא צריך לשתות לאט לאט. כן הוא גם בלימוד ד"ת, לא יחפוץ שילמדו הרב הרבה תורה בבת אחת יותר מיכולת קיבולתו, אלא ילמד בהדרגה ולפי השגתו ואז ייקלטו הדברים היטב במוחו.

משנה ה'

יהי ביתך פתוח לרוחה וכו'.

האדם צריך להקל לאורחים את הכניסה לביתו, וכן שיהא
ביתו פתוח לכל צרכי האדם

כתב הרע"ב ורבינו יונה דהיינו שיהא ביתו פתוח כביתו של אברהם אבינו ע"ה,
שהיו לו ד' פתחים לד' רוחות העולם, כדי שלא יצטרכו האורחים להקיף
את ביתו בכדי למצוא את הפתח.

והנה אף שבזמנינו לא שייך ענין זה של ד' פתחים, מ"מ יהיה לימודנו מן
המשנה כמו שפי' היעב"ץ שפתח הבית יהיה פתוח למקום רחב ולא
למבואות האפלים, כדי שע"ז יוכלו העניים להכנס לביתו בנקל.

וביבין וכו' פי' פירוש נאה בתיבת "לרווחה" דהיינו שיהא ביתו פתוח לא רק
לעני הנצרך למזון או לממון, אלא כל אדם שיבקש הרווחה בין בגוף
ובין בממון, או בעצה ותושיה, וכן אם נזקק לחיזוק או לחמימות ומילות שבח
(א גוט ווארט און א שמייכל) ימצאנו בביתו.

**אָמְרוּ, קַל וְחֹמֶר בְּאִשֶּׁת חֵבְרוֹ. מִכַּאֲן אָמְרוּ חֲכָמִים כָּל הַמְרַבֵּה
שִׂיחָה עִם הָאִשָּׁה גֹרֵם רָעָה לְעֵצְמוֹ, וּבֹטֵל מִדְּבַרֵי תוֹרָה,
וְסוֹפּוֹ יוֹרֵשׁ גֵּיהֶנָם:**

רבינו עובדיה מברטנורא

אשה, למדנו שבאשתו אמרו. אית דמפרשי, באשתו נדה בלבד, שלא יצוא לידי הרגל עבירה, ומדברי המשנה נראה דאפילו באשתו טהורה, וכן אמרו חכמינו זכרונם לזכרה (מגיגה ה) מגיד לאדם מה שיח, אפילו שיחה קלה שבין איש לאשתו מגידין לו בשעת הדין. אלא אם כן צריך לפייסה לדבר מנוה, כגון רב דשח ושחק ועשה לרכיו: מכאן אמרו חכמים. רבינו הקדוש שסידר המשניות כתבה, מדברי חכם זה שאמר ואל תרצה שיחה עם האשה למדו חכמים לומר כל זמן שאדם מרצה שיחה אעס האשה גורם רעה לעצמו. מנאמתי כתוב, כשאדם מספר לאשתו קורוצתיו כך וכך אירע לי עם פלוני, היא מלמדתו לתרחק ריב, כגון קורח שסיפר לאשתו מה שעשה משה שהניף את הלויס תנופה, והביאתו בדצריה לידי מחלוקת. אי נמי, מתוך שהוא מספר לה שמצירו גינהו וציישוהו, אף היא מצוה אותו בלבד, וזה גורם רעה לעצמו: ובוטל מדברי תורה. שנמשך אחר דברים בטלים ואינו עוסק בתורה:

ע"י הכנסת אורחים יזכה להרווחה

ובמדרש שמואל כתב דיש לפרש את מאמר המשנה שאינו ענין אזהרה, אלא הבטחת שכר, והיינו "יהי ביתך פתוח" שאם יהיה ביתו פתוח לכל דצריך, ויהיו עניים שרויים תדיר בתוך ביתו, אזי יזכה "לרווחה" שיהיה לו בית מרווח ויהא לו כל צרכו.

ויהיו עניים בני ביתך.

לא יזלזלו בעניים אלא יחשיבו אותם כבני הבית

פירש בספר לב אבות (הובא במדרש שמואל) דכאשר יבואו העניים לביתו בהיותו פתוח לרווחה, לא יהיו בני הבית מזלזלים בכבודם ומשתררים עליהם, אלא "יהיו עניים בני ביתך" ר"ל שבני הבית יחשיבו את עצמם כעניים. וכן יהיו עניים בני ביתך שיתנו כבוד להעניים כאילו הם בני הבית.

האדם צריך לצמצם בהוצאות עבור עצמו אך לעניים יתן בריווח

עוד פירש בלב אבות (הובא שם) מאמר המשנה "יהי ביתך פתוח לרווחה", היינו שלעניים ולמחוסרי כל צריך ליתן מחסורם בריווח ולא בצמצום (מיט א

ברייטקייט), אך לבני ביתו יתן בצמצום שיסתפקו במועט ההכרחי כעניים ודלים, וזהו שסיים "ויהיו עניים בני ביתך" שבני ביתך יהיו מעונים כעניים.

והרב חיד"א זצוק"ל מביא בספרו כסא דוד (הובא בספר ענף עץ אבות) אודות אחיו של רבינו עובדיה מברטנורא זי"ע (בעל פירוש הרע"ב על המשניות) שהיה דר בעיר ברטנורא שבאיטליה, והיה מכניס אורחים באופן מיוחד מאד. פעם אחת נזדמן לעירו ת"ח א' ופנה לעבר ביתו ברצותו להתאכסן שם, וכאשר נכנס לפרוודור שלפני הבית, שמע שהגביר מצוה למשרתו לקנות ירק לצורך הסעודה, אך הורהו שיקנה מן הירק שנלקט אתמול באשר הוא נמכר בזול יותר, וכשמעו זאת הבין שאין ידו משגת כעת, וע"כ לא רצה להטריח עליו ופנה להשיג אכסניא אחרת. ויהי כראות העשיר בעד החלון את הת"ח הלז פונה והולך יצא אליו וקרא לו שיחזור לביתו, ואמר לו מסתמא פנית ללכת מפני ששמעת מה שאמרתי למשרתי, תדע לך כי נפשי חשקה במצות הכנסת אורחים והחזקת תורה, וגם הנני שולח לאחי רבינו עובדיה סכום נכבד לפרנסתו, כדי שיהא לו די מחסורו, ואם אתנהג בביתי כמנהג העשירים בהוצאות האכילה והשתיה וכדומה, לא ישאר בידי מספיק בכדי לקיים מצוות נשגבות אלו, ולכן הנני רשאי לקמץ בשבילי, אך בשביל חפצי שמים אין אני רוצה לצמצם (ועיי"ש מעשה כעין זה שהובא בירושלמי פסחים סו"פ מקום שנהגו).

ע"י שהאדם מרחם על העניים, ירחמו גם על צאצאיו אם יצטרכו לבריות

עוד ביאר במדרש שמואל ע"פ מאמר הגמרא (שבת קנא ע"ב) אמר רבי חייא לדביתהו, כי אתי עניא אקדימו ליה ריפתא, כי היכי דליקדמו לבניך, אמרה ליה מילט קא לייטת להו, אמר לה קרא כתיב, כי בגלל הדבר הזה, ותנא דבי רבי ישמעאל גלגל הוא שחוזר בעולם. הרי לנו מזה כי כיון שהעניות גלגל החוזר בעולם, ע"י שמרחם האדם על העניים ונותן להם כל צרכם, גם אם ח"ו יהיו צאצאיו מיוצאי חלציו מתנסים בנסיון העוני, יהיו בני אדם מרחמים עליהם ופותחים ביתם לפניהם.

וע"כ מזהירה המשנה ואומרת "יהי ביתך פתוח לרווחה" להכניס את העניים וליתן להם כל צרכם, מאחר ש"יהיו עניים בני ביתך" כי צאצאיך עלולים להיות עניים מאחר שהעניות גלגל החוזר בעולם וכנ"ל, וע"י שתפתח את ביתך לעניים, גם לבני ביתך וצאצאיך אם יצטרכו לבריות יפתחו בני אדם את ביתם וירחמו עליהם.

יתן צדקה לעניים בשמחה כמו שנותן לבני ביתו

עוד פי' במדרש שמואל כי התנא בא להזהיר אודות נתינת הצדקה בשמחה ובטוב לבב, ולא יצטער האדם בנתינתו מממונו לעניים וכדכתיב נתון תתן לו ולא ירע לבבך בתתך לו, ולכן קאמר "ויהיו עניים בני ביתך" דכשם שהאדם נותן לבני ביתו בשמחה, ואינו חש צער שהם מחסרים ממנו, כך גם יתן לעניים בשמחה.

ע"י שמכניס גם את העשירים, לא יתביישו העניים לבוא

עוד כתב המדרש שמואל שצריך האדם לפתוח את ביתו בפני כל בני האדם, בין העניים ובין העשירים, כי אם יכניס בביתו רק אורחים עניים, יתבייש העני לבוא לביתו, מפני שהוא מבין כי קוראים לו רק בעבור עניו, אבל אם יבואו גם עשירים לאכול בביתו, לא יתבייש העני לבוא מפני שהרי דרך האדם הלז לעשות חסד עם הכל.

וזהו שאמרה המשנה "יהי ביתך פתוח לרווחה" ר"ל לכל בני האדם גם לעשירים, ועי"ז "יהיו עניים בני ביתך" ויבואו העניים לביתך, ולא יתביישו לבוא.

אל יפריז בנתינתו לעניים יותר מיכלתו, ועי"ז יוכל להמשיך במצות הכנסת אורחים

כתב מרן החפץ חיים זצ"ל בשם אביו כי יש אנשים הנמנעים מלהכניס אורחים לביתם, כשמענה בפיהם שלא הכינו מספיק באופן מכובד כראוי לתת לאורחים, וע"ז מייעץ התנא "ויהיו עניים בני ביתך" כלומר שלא יכביד האדם ע"ע בסברו שהוא מחוייב לכבדם במאכלים נאים ומהודרים מאד, אלא יתן להם כפי שרגיל ליתן לבני ביתו בדרך כלל, ואז לא תכבד המצוה בעיניו ויוכל להכניס אורחים בכל שעה שיזדמנו לבוא.

כשם שמספק לבני ביתו אכילתם וכל צרכם, אף אם אין התנהגותם כראוי, כן יתן גם לעניים

ואילו החפץ חיים זצ"ל הוסיף על דברי אביו ופירש מדיליה כי יש בני אדם הנמנעים מלהכניס אורחים לביתם, בטענה כי אין התנהגותם כראוי בדרכי התורה וכציווי ההלכה, וכגון שאין נוטלים ידיהם כראוי לפני הסעודה, או שאין מברכין על מאכלם בתחילה וסוף כראוי, וע"כ אומר שאין זה מן הראוי שיתן לאדם שכזה מאכל ומשתה כשאינו מקיים ההלכות הנצרכות.

עב דרכי מסכת אבות אבות

אבן להאמת כמו שלבני ביתו הוא נותן לאכול ולשתות אף אם אין נוהגים בדיוק כציווי ההלכה, ואין מדקדקים בברכתן וכדו', ולזה לא ימנע אכלם מפיהם, כן צריך גם להתנהג עם אורחיו.

וע"ב אומרת משנתינו "ויהיו עניים בני ביתך" דכשם שנותן לבני הבית כל צרכם בכל מצב שהוא, ואף אם אינם מקפידים על ההלכות כדבעי, כן תתן גם לעניים הבאים בצל קורתך ואל תדקדק על מידת יראת שמים שבקרבים, אלא תספיק להם כל צרכם, עכ"ד הח"ח.

ולדין נראה להוסיף בזה דרך שלישי, בשנבאר טענות איזה אנשים שאינם מכניסים אורחים לביתם, מאחר שאין העניים נוהגים במידת דרך ארץ, וכגון שאינם מבקשים לאכול כראוי, אלא תובעים לאכול כאילו מחוייבים ליתן להם, וגם עצם אכילתם ושתייתם אינו כדרך בני אדם המתנהגים בנימוס אלא באופן מבוזה ביותר, ועוד שבגמר אכילתם אינם מודים כראוי למטיבם ואיש חסדם שטרח והכין להם סעודתם.

וע"ב באה המשנה לסתור דבריהם ואמרה "ויהיו עניים בני ביתך" דכשם שלבני ביתך הינך מספק כל צרכם בריווח, ואף אם אינם יודעים איך להתנהג בכל אלו ענייני דרך ארץ שמנינו לעיל, כן הדבר גם לענין העניים שתכניסם לביתך ותתן להם מאכל ומשתה, על אף שאינם מתנהגים כראוי וכיאות בעניני דרך ארץ.

האדם צריך לזון גם את העניים הפוקדים את ביתו מדי יום ביומו

וב"ק האדמו"ר מצאנו שליט"א ביאר את דברי המשנה, כי הנה לעתים מצוי שאדם מסכים להכניס אורחים ועניים לתוך ביתו, אולם אם הוא רואה שעני מסוים מרבה לבוא אצלו, והוא חפץ להתארח בביתו יום אחר יום, אזי אין הוא מסכים כ"כ להכניסו ואומר לו הן כבר היית כאן אתמול ושלשום ולמה זה תחפוץ לבוא שוב, בקש לך עתה מקום אחר לסעוד שם, אמנם אין הדרך הלזו נכונה, והאדם צריך להכניס את האורח אף אם הוא בא אליו בקביעות. ולזאת אמר התנא "ויהיו עניים בני ביתך" כלומר שהעניים ידמו בעיניך כאילו הם ילידי ביתך, וכשם שהאם לא תאמר לילדיה כאשר יבקשו ממנה לחם למאכלם - כבר אכלתם אצלי אתמול ולמה זה תבקשו ממני אוכל מדי יום ביומו, אלא תתן להם בשמחה מזון לסעוד את לבם, כך גם אתה תתן דברי מאכל לעניים הבאים להתארח אצלך למען תשבע נפשם, ואף לאלו הפוקדים את ביתך בקביעות.

יתן לאורחיו הרגשה שהם רצויים כמו בני הבית

ועפ"י פשוטו יל"ב מאמר המשנה ויהיו עניים בני ביתך, דהיינו שיתנהג האדם עם אורחיו באופן שירגישו כי הם רצויים בביתו כמו שאר בני הבית, ועי"ז יחושו את עצמם כאחד מבני הבית ולא כאורח או גר.

ובהעובדא שהיתה עם הרה"ח רבי יעקב לעווינסאן שליט"א מלונדון (שהיה בעל אכסניא של הגרא"ל שטיינמאן זצ"ל) הידוע כמכניס אורחים באופן נפלא ביותר, ויש לו בביתו חדרים מיוחדים המיועדים ללינת האורחים, ויחד להם גם חדר אכילה מיוחד ומפואר, ובכדי להיטיב הרגשתם הרי הוא עצמו סועד עמם מדי פעם. ופעם אחת ניגש אליו אחד האורחים שהי' עני מדוכא ביסורים, בלא שידע שהוא מדבר עם בעה"ב, ושאלו האם הינך יודע לכמה זמן נותנים בעלי הבית רשות להאורחים לשהות כאן. ענהו ר' יעקב הסר דאגה מליבך, הן אני נמצא כאן זמן ארוך ביותר, ושום אדם לא פצה פה כנגדי לשלחני מכאן, ע"כ שהה נא ככל צרכך ואל תירא.

**כשידמה בעה"ב בלבו שהעני הינו מבאי ביתו ייטיב עמו
בסבר פנים יפות**

ישנו ביאור נוסף ע"ד התנא ע"פ עובדא שהיתה עם הגאון רבי ישראל מסלנט זצ"ל, שביקש פעם אחת מאת אחד העשירים שבעירו שיואיל בטובו להקצות בביתו מספר מיטות עבור כמה תלמידי ישיבה עניים שלא השיגה ידם לשכור מקום לינה, השיב לו הגביר שאין בביתו מקום מיותר לצורך כך, רבי ישראל שהכיר את ביתו רחב הידיים של הגביר תמה מאד על תשובתו, ואמר לו הלא יש לך בית גדול כ"כ, האם לא תוכל לפנות חדר אחד לצורך נחוץ זה, החל העשיר למנות את כל החדרים ולפרט למה הם מיועדים, הנה חדר זה הוא חדר שינה ומשנהו משמש כמשרד, החדר הסמוך לו הוא חדר נגינה, והרביעי הינו חדר ספרים, וכך היה הולך ומונה את כל חדרי ביתו ומסביר לרבי ישראל מפני אין לו אפילו חדר אחד מיותר. כעבור תקופת זמן נולד בן לאותו עשיר, וכאשר פגשו רבי ישראל שאלו בנימה של דאגה והיכן יהיה מקום בביתך לרך הנולד, והרי כל חדרי הבית משמשים כבר לדברים נחוצים אחרים, השיב הגביר בעלבון, וכי באמת סבור הרב שלבני יקירי עצמי ובשרי לא אמצא מקום בביתי, אמר רבי ישראל למלוויו הנה עתה זכיתי להבין את כוונת התנא באומרו "ויהיו עניים בני ביתך", כי רצה לומר לאדם המסתפק האם להכניס אורחים לביתו, שידמה בנפשו כאילו אותו עני הוא בן ביתו וממשפחתו, ואז בודאי ימצא עבורו מקום בביתו ויארחנו בסבר פנים יפות.

יקח עניים מבני ישראל שישמשוהו בכדי לפרנסם, ולא יקח
מן הגויים

הרע"ב פירש וז"ל ויהיו עניים בני ביתך, ולא יקנה עבדים לשמשו, מוטב שיהנו
ישראל מנכסיו ולא זרע כנען הארור, ע"כ.

והנה לכאורה בהשקפת שכלנו היינו סבורים להיפוך, שעדיף שניקח עבדים
גויים לשמשנו, ולא נשתמש בכני ישראל זרע אברהם יצחק ויעקב,
לבזותם בעבודות פחותות כאלו, אכן המשנה מגלה לנו דעת התורה הק'
שמעלה גדולה היא ליקח משרתים ישראלים כדי שיתפרנסו ישראל מממונינו.

גם האורחים צריכים ליטול חלק בעבודות הבית

כ"ק האדמו"ר מפשעווארסק זצ"ל ביאר את דברי התנא ע"פ עובדא שהיתה עם
הרה"ק מהרי"ד מבעלזא זי"ע, שכששהה בעיר מונקאטש היתה אכסנייתו
אצל אדם מסוים שהיה מפורסם במידת הכנסת אורחים שלו, בהזדמנות אחת
כאשר שוחח הרה"ק עם בני ביתו של המארח שאלם מי הולך לשאוב מים
כאשר ישנם אורחים רבים ויש צורך במים הרבה, אמרו לו שהאורחים העניים
הולכים בעצמם לשאוב מים, נהנה מהרי"ד מאד מכך ואמר שדבר זה הינו טוב
מאד, שהרי גם האורחים מחוייבים לקיים מצוה רבתא זו של הכנסת אורחים,
ובכך שהם מביאים את המים הרי הם ג"כ זוכים לקיימה.

ועפ"ז ביאר האדמו"ר מפשעווארסק את מאמר משנתנו, שהתנא נתכוין להזהיר
את העניים עצמם שיש להם להתנהג כבני הבית, וגם הם יושיטו את ידם
בדברים המצטרפים, וזהו "ויהיו עניים" שהעניים יתנהגו כ"בני ביתך" כאילו גם
הם מבני הבית ולא יימנעו מלעסוק בצרכי הבית עכ"ד. ונראה להוסיף
שהדברים הללו לא נאמרו רק לגבי אורחים עניים, אלא כלפי כל אדם המתארח
אצל זולתו, שלא יאמר בלבו הן אני אורח כאן ויש לי לנהוג כמו אורח לכל
דבר, ואני אשב במקומי ובני הבית ישמשוני ויגישו לי את כל צרכי, אלא יש לו
להשתתף עם בני הבית בכל עניני הסעודה והלינה, ויעזור להכין ולתקן את
הנצרך, ויסייע גם בסידורי הבית לאחר האכילה והשינה.

ואל תרבה שיחה עם האשה וכו'.

האיסור בשיחה עם האשה הוא בדברים בטלים

כתב המדרש שמואל כי ענין "שיחה" קאי על הדיבור לבטלה שאין בה צורך
כלל, ועליה הזהירנו התנא לכל נרבה שיחה בטילה עם האשה, אבל על

דרכי פרק א משנה ה אבות עה

הדיבור עמה בצרכי הבית לא הזהירו, מפני שאז אינו גורם רעה לעצמו, כיון שהמחשבה טרודה בצורך הענין ואינו בא לידי מכשול.

והגרש"ר הירש זצ"ל כתב דאם אדם מחשיב את אשתו כראוי, לא ידבר עמה דברים של מה בכך שאין בהם תועלת, אלא ידבר עמה דברי תכלית ועניינים בעבודת השי"ת שיהא להם לתועלת לכל ימי חייהם, וכנודע שהגאון ר"ע אייגר זי"ע כתב באגרתו לבניו לאחר פטירת אשתו, שלבו נשבר בקרבו מיגונו הרב, ובתוך דבריו כתב שהיו מדברים תדיר דברים יסודיים ביראת השם ועבודתו ית' עד אמצע הלילה.

לא ירבה שיחה עם האשה אף לצורך הכנסת אורחים

והאברבנאל ביאר את שייכות הדבר לתחילת המשנה ע"פ פשוטו, כי אע"פ שהזהיר התנא שיהיו עניים בני ביתך, הנה כאשר יבואו לביתו נשים עניות לא ירבה שיחה עמהם, אף אם תהיה כוונתו לטובה לשם מצות הכנסת אורחים.

לא ישמע לעצת אשתו בענין הצדקה

עוד כתב האברבנאל במה שאמר אל תרבה שיחה עם האשה בה"א הידיעה, דקאי על אשתו, והיינו דכשבא לעשות צדקה עם העניים (שע"ז דיברה המשנה) לא ישמע לעצת אשתו בענין זה, כי הנשים בטבען נוטות אל הכילות והקמצנות, והיא תייעצנו שלא להרבות במתנת עניים [וכדברי הגמ' בב"מ פז ע"א הוא אמר קמח והיא אמרה סלת מכאן שאשה עיניה צרה באורחין], ולכן לא ישאל בדעתה אודות הצדקה.

ובתבה המשנה עוד שאם ירבה שיחה עם האשה "גורם רעה לעצמו" כי אם ישמע לדבריה בענין הצדקה, תשתרר עליו גם בדברים אחרים שבענייני תורה ומצוות בראותה שעצותיה מתקבלות, ועי"ז יתבטל מתורה ומצוות "וסופו יורש גיהנם".

בעה"ב צריך ללמד את אשתו שא"צ להרבות במאכלים משובחים ויקרים לצורך האורחים

והנה ביארו בספרים מה שאמרו חז"ל (בב"מ פז ע"א) אשה עיניה צרה באורחים, שהוא לפי שהאשה סבורה שבכדי לכבד את האורחים כראוי יש להכין להם מאכלים משובחים ויקרים העולים ממון רב, וכיון שטבע האשה נוטה אל הכילות אין היא חפצה להכניס אורחים ביודעה שבגינם יצטרכו להוציא סכום כסף גדול, אמנם העצה לדבר זה היא שהאדם ילמד את אשתו שדי ליתן

לאורחים מאכלים פשוטים ואין צורך להרבות בדברים יקרים, ועי"ז תסכים האשה להכניס אורחים לביתה. ועפ"ז ביאר מרן החתם סופר זצ"ל את דברי המשנה בדרך הלצה, "ויהיו עניים בני ביתך" שתוכל להכניס אורחים לביתך, ובכדי שאשתך לא תתנגד לכך "אל תרבה - שיחה עם האשה" כלומר שבכל עת תהיה שיחתך עם אשתך על כך שאין צריך להרבות במאכלים משובחים לצורך האורחים, ואז תסור התנגדותה להכניס עניים ואורחים לתוך ביתך.

לא יימנע מהכנסת אורחים מפני שמונעים ממנו לדבר עם אשתו

עוד ביאר במד"ש בקשר הדבר לתחילת המשנה כי הנה לעיתים נמנע האדם מלהכניס אורחים לביתו, מפני שהוא רוצה לשהות ביחידות עם אשתו ולדבר עמה בפרטיות, ואם יבואו אורחים לביתו לא יוכל להאריך בדברים עמה, לזה אמר התנא "אל תרבה שיחה עם האשה" היינו שלא יהיה רצונו עז כ"כ להרבות שיחה עם אשתו, ואז לא ירע בעיניו שמונעים אותו העניים הנכנסים לביתו משיחתו עמה, ועי"ז "ויהיו עניים בני ביתך" שיכניס את האורחים לביתו.

מכאן אמרו חכמים כל המרבה שיחה עם האשה גורם רעה לעצמו וכו'.

ע"י שמערב את אשתו במריבותיו נתבזה בעיניה וגורם רעה לעצמו

איתא באבות דרבי נתן (פ"ז ה"ג) אל תרבה שיחה עם האשה כיצד, בזמן שאדם בא לביהמ"ד ולא היו נוהגין בו כבוד, או שערער עם חבירו, אל ילך ויאמר לאשתו כך וכך ערערתי עם חבירי, כך וכך אמר לי, כך וכך אמרתי לו, מפני שבוזה את עצמו ובוזה את חבירו, ואשתו שהיתה נוהגת בו כבוד עומדת ומשחקת עליו וכו', ע"כ. נמצא שע"י ריבוי שיחה עם האשה נגרם רעה להאיש, וזהו שאמרה המשנה וגורם רעה לעצמו.

ע"י ריבוי שיחה עם האשה יתגבר עליו היצה"ר ועי"ז יירש גיהנם רח"ל

רבינו יונה מפרש דמה ש"גורם רעה לעצמו" הוא שע"י שירבה שיחה עם האשה יתגבר עליו היצה"ר שנקרא רע, [כדברי חז"ל קשה יצה"ר שאפי' בוראו קראו רע שנא' כי יצר לב האדם רע מנעוריו] והיינו שריבוי שיחתו עם האשה, גורם יכולת ואפשרות שידבק היצה"ר בנפשו להחטיאו, ועי"ז גם "בוטל מדברי תורה" כי לא יכוננו לנגד עיניו מחשבות התורה"ק בעוד שלבו פונה אל האשה, כי אין הלב סובל כאחד שני מחשבות אלו.

וְהוֹשֶׁעַ בֶּן פְּרַחְיָה וְנִתְאִי הָאֲרֵבְלִי קִבְּלוּ מֵהֶם. יְהוֹשֶׁעַ בֶּן פְּרַחְיָה אוֹמֵר עֲשֵׂה לְךָ רַב, וּקְנֵה לְךָ חֵבֵר, וְהוּי דָן אֶת כָּל הָאָדָם לְכַף זְכוּת:

רבינו עובדיה מברטנורא

וְעֲשֵׂה לְךָ רַב. רמב"ם פירש אע"פ שאינו ראוי להיות לך לרב, עשה אותו רב עליך ולא תלמוד זינך לבית עמך. ואני שמעתי, עשה לך רב, שיקבל לו רב אחד שילמוד ממנו תמיד, ולא ילמוד היום מאחד ולמחר מן האחר. ואע"ג דבמסכת עבודה זרה (יט) אמרו הלומד תורה מרב אחד אינו רואה סימן ברכה, כבר פירשו ואמרו, הני מילי בסצרה, שטוב לו לשמוע סצרת הרבים. אבל לענין גמרא, מחד רב מעלי, כי היכי דלא לפגום לישינה: וקנה לך חבר. ואפילו אתה צריך לקנותו צדמים יקרים ולפור עליו ממון כדי שתקנה אהבתו. אבל ברב לא שייך לומר קנה לך רב, שהרב צריך ללמד בחנם: והווי דן את כל האדם לכף זכות. כשהדבר בכף מאזנים ואין לו הכרע לכאן ולכאן, כגון אדם שאין אנו יודעים ממעשיו אם נדיק אם רשע, ועשה מעשה שאפשר לדונו לחובה, שלא אמרו אלא (שבת 15). החושד בכשרים לוקה בגופו, מכלל שהחושד ברשעים אינו לוקה:

וסופו יורש גיהנם.

כתב הרבינו יונה שסופו לבא לידי עבירה רח"ל, שכיון שהולך בשרירות לבו ומרבה בדברים עם האשה, ודאי יבא לידי חטא וירד שאולה.

וזהו כוונת שלמה המלך ע"ה בקהלת (ז, כו) ומוצא אני מר ממות את האשה, כי המות מסירה רק מחיי העוה"ז, ואילו כאשר ילך לבו אחר האשה, היא תאבד את נפשו מן העוה"ב שהיא מיתה לנצח נצחים, וע"כ האשה עלולה להיות מרה לאדם יותר ממות.

משנה ו

עשה לך רב.

ייחד האדם לעצמו רב אחד שממנו יקנה תורה

ביארו המפרשים (מדרש שמואל) דאע"פ שלעיל (משנה ד') נשנו דברי רבי יוסי בן יועזר "יהי ביתך בית ועד לחכמים" והיינו שיהיו החכמים מצויים בבית

האדם ועי"ז יקנה מהם דברי תורה וחכמה, מ"מ בא רבי יהושע בן פרחיה ולימד "עשה לך רב", היינו שיעשה האדם לעצמו רב מיוחד שילמד ממנו תורה ולא יקבל על עצמו רבנים הרבה, כי שמא תהיינה סברותיהם שונות זו מזו, ויתבלבל התלמיד מכך, וכדאיתא בחולין (יה ע"ב) אודות רב יהודה שאין לסמוך על שמועתו לפי "דמכולי עלמא גמר". לכן אמר "עשה לך רב" שייחד לו רב אחד שממנו יקנה תורה.

יעשה האדם לעצמו רב אף אם איננו ראוי לכך

הרע"ב כתב בשם הרמב"ם דלשון "עשה לך רב" מורה שאע"פ שאינו ראוי להיות לך לרב, עכ"ז עשה אותו רב עליך, וביארו המפרשים (מדרש שמואל בשם רבינו מנחם בסו"ד) שאפי' חכם שבחכמים נצרך שיהי' לו אחד לאב ולראש, ואע"פ שלא ימצא גדול כמוהו, יעשהו מן הפחותים ממנו, כי האדם אינו רואה בענייני עצמו, את העצה הנצרכת לו כמו שיראנה זולתו, ולפיכך אף אם באמת אינו ראוי להיות לך לרב, כדאי הדבר לך שתעשהו רב על עצמך.

ובספר מגן אבות מביא את דברי הגמ' בב"מ פרק השוכר את הפועלים (פה ע"ב) א"ל ר' ירמיה לרבי זירא מאי דכתיב (איוב ג, יט) קטן וגדול שם הוא ועבד חפשי מאדוניו (שמייירי אודות מה שנעשה עם האדם בעוה"ב לאחר מותו), אטו לא ידעינן דקטן וגדול שם הוא, אלא כל המקטין עצמו על דברי תורה בעוה"ז נעשה גדול לעוה"ב, וכל המשים עצמו כעבד על ד"ת בעוה"ז נעשה חפשי לעוה"ב, ע"כ. הרי לנו גודל הענין כמה שמים האדם עצמו כקטן בעוה"ז ומקיים האמור "עשה לך רב" אף אם הוא קטן ממנו במעלתו, שעי"ז נעשה גדול לעוה"ב.

צריך האדם להשתדל מאד בפעולות מעשיות בהעמדת הרב

ובמדרש שמואל מוסיף (בשם ה"ר מנחם לבית מאיר) בחילוק הלשונות שבין "עשה לך רב" ו"קנה לך חבר", דענין "עשיה" מורה על דבר שצריך לטרוח ולהשתדל עבורו, והנה תועלת הרב הוא גדול כ"כ, עד שאם לא ימצא לו רב מזומן לפניו, ישתדל לעזור ולתמוך ת"ח מצויין שיוכל לגדול בתורה, כדי שאחרי עבור זמן יוכל לקבלו עליו לרב, ויוכל ללמוד ולקבל תורה הימנו, משא"כ בחבר אינו צריך לעמול כ"כ על קנייתו, אלא יקנה חבר מן המזומן אשר ימצא, ולכן נקט בלשון "וקנה לך חבר" ולא "עשה לך חבר".

לגירסא ילמד מרב אחד, ולפלפול ילמד מכמה רבנים

כתב הרע"ב על מאמר המשנה "עשה לך רב" בלשון יחיד, ומשמע שצריך שיהא לאדם רב אחד, דאף שאמרו חז"ל בע"ז (יט ע"א) הלומד תורה מרב אחד אינו רואה סימן ברכה לעולם, כבר פירשו ואמרו שם שהני מילי דסברא אבל גמרא מרב אחד עדיף, ופירש"י סברא ללמוד חריפות וחיידוד הלב, לאחר שלמד ושגורה בפיו גירסת התלמוד, עכ"ל. והיינו שאת עצם דברי התלמוד ומסקנת ההלכה יש לאדם ללמוד מרב אחד כדי שלא ישתבש מן הגירסאות השונות שיש לכל רב, אבל כשלומד את סברת ההלכה ומפלפל בדברי התלמוד, ילמד מכמה רבנים בחי' "מכל מלמדי השכלתי", ואם ילמד רק מרב אחד לא יראה סימן ברכה בתלמודו.

החיוב לשמוע ולציית לדעת תורה

הגה"צ רבי שלום שבדרון זצ"ל אמר (הובא בספר הוא היה אומר) דבמשנה זו נכלל גם הציווי שנצטוונו לשמוע ולציית לדעת תורה, וכדברי חז"ל (שמו"ר ה יב) א"ר עקיבא למה נמשלו ישראל כעוף, מה עוף אינו פורח אלא בכנפיים, אף ישראל אינם יכולים לעמוד אלא בזקנים, ומבואר בקידושין (לב ע"א) ד"זקן" היינו מי שקנה חכמה, הרי לנו מזה כי א"א להאיש הישראלי להתקיים בלא שישאל את הזקנים לדעתם דעת תורה.

וקנה לך חבר.

ג' תועליות הבאות ע"י חבר נאמן, לדברי תורה למצוות ולעצה

כתב הרע"ב אפי' אתה צריך לקנותו בדמים יקרים ולפזר עליו ממון כדי שתקנה אהבתו, ע"כ, או שיקנהו ע"י דיבור רך והתקרבות (מדרש שמואל) ובפיוס דברים (רבינו יונה).

וביאר הרבינו יונה דלג' דברים צריך אדם שיהא לו חבר טוב, הראשון לדברי תורה, וכמו שאמר התנא "הרבה למדתי מרבתי ומחברי יותר מרבתי" [וכדא' בתענית (ז' ע"א) אמר רבה בר בר חנה נמשלו ד"ת לאש שנאמר הלא כה דברי כאש נאם ה', לומר לך מה אש אינו דולק יחידי אף ד"ת אין מתקיימים ביחידי, וכדאמר ר' יוסי ב"ר חנינא מאי דכתיב חרב אל הבדים ונאלו, חרב על שונאיהם של ת"ח שעוסקים בתורה בד בבד].

התועלת השניה היא למצוות, והיינו שאף כשאין חבירו חסיד (ירא שמים) יותר ממנו, ופעמים שגם חבירו עושה שלא כדת, היינו שכשהוא עצמו נהנה בדבר הרי הוא עובר עבירה, אבל לא ירצה שחבירו ג"כ יעשנה כי מה הנאה יש לו בדבר, וכמאחז"ל אין אדם חוטא ולא לו. ולכן כל אחד יזהיר את חבירו כשאינו עושה כהוגן (כי לעתים לא יבחין לכד במעשיו שאינם כראוי שהרי "אין אדם רואה את נגעי עצמו"). ועי"ז יחזרו שניהם בתשובה [ובענין זה אי' באבות דרכי נתן (פ"ח ה"ג) מלמד שיקנה האדם חבר לעצמו וכו' שכשיושבין ועוסקין בתורה וטעה א' מהם הלכה או ראש הפרק וכו' או שיאמר על אסור מותר ועל מותר אסור חבירו מחזירו, ומנין שכשחבירו מחזירו וקורא עמו שיש להם שכר טוב בעמלן שנאמר (קהלת ד, ט-י) טובים השנים מן האחד אשר יש להם שכר טוב בעמלן, כי אם יפולו האחד יקים את חבירו, ע"כ. וכן אי' במסכת תענית או חברותא או מיתותא, והיינו שבלא חבר טוב עלול הוא ליפול הרבה ממדריגתו ומעבודת ה' שלן].

הדבר השלישי הוא לענין העצה שיוכל לקחת ממנו עצה טובה כי הוא יודע את כל ענייניו ומצבו, ויכול להיות בן סודו כי הוא חברו הטוב ולא יגלה סודו לאחרים עכ"ד. וכן כתיב (משלי יב, כה) דאגה בלב איש ישיחנה, ודרשו חז"ל (סוטה מב ע"ב) ישיחנה לאחרים, כי לעתים נפשו של האדם סוערת עליו בגין דבר מה העובר עליו, והוא צריך רק שחבירו יטה אוזן לשמוע דבריו ודאגתו וישתתף עמו באמת בצער, וזה לכד יועיל לו הרבה בשעתו הקשה, אף אם לא יוסיף חבירו לעזורו במאומה זולת ההקשבה.

והנה הפסוק בשלימותו הוא דאגה בלב איש ישחנה ודבר טוב ישמחנה, ופירש"י דלדברי האומר ישחנה לאחרים, פי' סוף המקרא הוא, שהדבר טוב שינחמנו חבירו על דאגתו, ישמח את הדאגה ע"כ.

כדי להחזיק בחברות צריך לעתים לסבול את חבירו אף אם יעשה דבר מה נגדו

ומחמת כל אלו המעלות שיש בחבר טוב, כתב הרבינו יונה שצריך האדם לסבול את חבירו, אף אם לפעמים אין עולה החברות כדבעי בדרך טובה ובא לו עם סבל מעט, עכ"ז כדאי הוא הדבר לסבול עבור החברות, וכגון שלפעמים יאמר או יעשה חבירו דבר שאינו כרצונו, עכ"ז יש לו לסבול הדבר ולא ישיבנו דבר ועי"ז ירוויח את המעלות המרובות היוצאות מן החברות.

פא דרכי פרק א משנה ו אבות

וזהו שאמר שלמה המע"ה (משלי יז, ט) מכסה פשע מבקש אהבה, ושונה בדבר מפריד אלוף, והיינו "מכסה פשע" ר"ל כאשר חבירו פשע כנגדו, הוא מכסה הדבר ואינו משיבו מאומה, הרי הוא "מבקש אהבה" כי עי"ז שייסבול פשעיו תתקיים אהבתם, אך "ושונה בדבר" ר"ל אם כשחבירו אומר או עושה דבר מה כנגדו, והוא שונה את הדבר וחוזר ואומר נגד חבירו ראו מה אמר או עשה פלוני כנגדי "מפריד אלוף" הוא גורם להפריד אוהבו ממנו.

ובמדרש שמואל פי' עפ"ז את המשך דברי המשנה "וקנה לך חבר והוי דן את כל האדם לכף זכות" היינו שתצטרך לדון את חבירך לכף זכות, בכדי שתוכלו לעמוד זמן רב בחברתכם ואהבתכם, ולא תצטרכו להפרד איש מעל אחיו.

ובדבר הזה פי' החסיד יעב"ץ במאמר שלמה המע"ה בקהלת (פ"ד פ"ט) טובים השנים מן האחד אשר יש להם שכר טוב בעמלם, ולכאוי יש לדקדק דהול"ל אשר יש להם שכר טוב בחבורתם ולמה נקט בעמלם, אך ביאר כי ידוע שטבעי בני אדם ומזגיהם מתחלפים ומה שהאחד אוהב בענייני אכילה וכדו' חבירו שונא, וצריך עמל ויגיעה רבה בכדי שיתחברו יחד. אמנם עמל זה הוא כדאי והגון ביותר מפני הטובות המרובות היוצאות מן ההתחברות, וזהו "אשר יש להם שכר טוב" היא הצלחת הנפש המרובה היוצאת עי"י "בעמלם" ויצא הפסדה בשכרה, עכ"ד.

תועלת החבר הנאמן היא בכל עניני האדם וגם בעסקי עולם הזה

בילקוט מעם לועז כתב דהחבר שצריך האדם לקנות אינו דוקא לענייני לימוד התורה ורוחניות, אלא גם לכל ענייני החיים, שכל אדם צריך שיהא לו ידיד קרוב שיהא בעל מעלות טובות, נכון וירא שמים, ויתייעץ עמו בכל ענייניו. כי האדם לבדו אינו יכול לשקול את ענייניו ולהחליט כדת מה לעשות, כיון שיש לו נגיעות עצמיות והרגשות הלב שהם מטים את דעתו לצד אחד. וכשהוא לבדו בלא חבר נאמן הרי הוא נמשל לאדם שנקטעה יד ימינו רח"ל ונותר רק עם יד שמאל, אמנם כאשר יתייעץ עם החבר הלז הוא יסייע בידו לשקול את הדברים במאזני פלס ועי"ז יוכל לידע את המעשה אשר יעשה.

אמנם בודאי צריך לזהר לבל יקח חבר שאינו הגון בעל מידות מגוננות או כעסן שאז לא יוכל לקבל תועלת ממנו, ולכן יבחן אותו מתחילה אם מידותיו

הגוננות, ואם יראה שאכן הוא שליט על מידותיו ושולט על כעסו יבחרהו כחבר טוב.

חבר אחד נאמן עדיף מחברים רבים שאינם נאמנים

והביא עובדא בחכם אחד ששאל את בנו, בני כמה חברים קנית לך בימי חייך, השיבו הבן קניתי כבר מאה חברים, א"ל האב דע לך מה שאמרו חכמים שאין אדם יכול לאהוב את ידידו ולשבחו, אלא א"כ העמידו בתחילה בכור המבחן לבחון מידת ידידותו, ודע כי אף שהנני גדול ממך הרבה בשנים, לא עלה בידי לקנות בכל אלו השנים אלא חצי ידיד, וא"כ איך זה תאמר שכבר הצלחת לקנות מאה ידידים. עתה שמע בקולי צא ובחון אותם ותמצא כמה רעים אוהבים ונאמנים יש לך, הלך ובחנם, חזר אצל אביו בפחי נפש ואמר לו אבי צדקת בדבריך, כי מכל המאה ידידים שסברתי שנתברכתי בהם, לא היה אחד מהם שעמד לימיני בעת צרתי, עכ"ד.

ונ"ל דיש לדקדק ענין זה במאמר התנא שאמר "וקנה לך חבר" בלשון יחיד, ולא נקט לשון רבים "חברים", והוא כי ישנם אנשים הסבורים שהם נצרכים לחברים רבים מאד, וככל שהוא מוקף בסיעת מרעים גדולה יותר, כך תגדל חשיבותו וגדולתו בעיני ההמון אמנם התנא לא כן אחז דרכו אלא נקט "וקנה לך חבר" שיהא לאדם חבר אחד בלבד, אך שיהיה נאמן אליו ללא סייג ויהיה חבר טוב והגון בכל העניינים, והוא יעמוד לימינו בגשמיות וברוחניות בכל המצבים.

אין ביד הרב למצוא תלמיד שילמד ממנו

בספר מדרש שמואל הקשה בשם רבינו יהודה לירמא ז"ל, דכיון שהפליגו חז"ל בתענית (ז ע"א) במעלת התלמידים ואמרו א"ר חנינא הרבה למדתי מרבתי ומחברי יותר מרבתי, ומתלמידי יותר מכולם. ע"כ אם הזהיר התנא עשה לך רב וקנה לך חבר, היה לו להזהיר ג"כ על התלמידים שיראה שיהיו תלמידים הגונים. ותירץ כי התלמיד אינו רוצה ללמוד מכל אדם אלא ממי שלבו חפץ בו ביותר, או ממי שנראה לעיניו שיהא לו יותר תועלת בלימודו הימנו (וכגון שמחבב את דרך לימודו או את צורת דיבורו וחיתוך לשונו), הרי שאין מציאת התלמידים תלוי ביד הרב, ולכן לא הזהיר התנא על דבר זה כיון שיתכן הדבר שיחפש הרב תלמיד שילמד ממנו ולא ימצא.

וְהוּי דַן אֶת כָּל הָאָדָם לְכַף זְכוּת.

את מעשי הרשע יש לדון תמיד לחובה, ואת מעשי הצדיק יש לדון תמיד לזכות, ואילו את הבינוני יש לדון לזכות כשאין למעשה הכרע.

ב' הרע"ב דהיינו כשצדדי הזכות והחובה נתונים בכף מאזניים ואין הכרע בדבר לכאן או לכאן, וכגון אדם שאין אנו יודעים ממעשיו אם הוא צדיק או רשע, ועשה מעשה שאפשר לדונו לזכות ואפשר לדונו לחובה, מידת חסידות הוא לדונו לכף זכות. אבל אדם שהוחזק כרשע מותר לדונו לחובה, שלא אמרו (בשבת צז) אלא החושד בכשרים לוקה בגופו, ומשמע שהחושד ברשעים אינו לוקה ע"כ.

ועד"ז פירש הרבינו יונה (במשנתיו) מאמר הכתוב במשלי (כא, יב) משכיל צדיק לבית רשע מסלף רשעים לרע, היינו שלא נחשוב כי הצדיק כיון שאינו עושה רע, אינו מכיר במעשי הרשע, לא כן הוא אלא "משכיל צדיק לבית רשע" ויודע ומכיר מעשיו ומשגיח רוע מעלליו יותר משאר בני אדם, ואדרבה אף כשרואה מעשה הרשע שנראה כמעשה טוב הרי הוא "מסלף רשעים לרע", כלומר שמטהו לדונו לכף חובה, ומסביר כוונתו שעושהו רק בכדי להחזיק עצמו כצדיק (וכהחזיר שמראה טלפיו לומר כשר אני) ע"כ, הרי כי את האדם המוחזק לרשע, צריכים לדונו לחובה אף כשעושה מעשה טוב.

אמנם מאידך גיסא כתב הרבינו יונה כי את האדם הידוע לצדיק גמור, אפי' אם רואהו שעושה מעשה שכולו רע, ג"כ ידינהו לזכות, ויאמר כי היתה שגגה שיצאה מלפני השליט, וכבר ניחם על מעשיו וביקש מחילה מריבונו על חטאתו, וכמו שאמרו חז"ל אם ראית ת"ח שעבר עבירה בלילה אל תהרהר אחריו ביום שמא עשה תשובה, ומקשה שמא סלקא דעתך, אלא אימא ודאי עשה תשובה, ע"כ.

נמצא מכ"ז כי את האדם המוחזק לרשע יש לדון לכף חובה אף אם מעשהו נראה כמעשה טוב, ואילו את הצדיק יש לדון לכף זכות אף אם מעשהו נראה כרע גמור, ודברי המשנה "הוי דן את כל האדם לכף זכות" מיירי באדם בינוני והמעשה שעשה אין לו הכרע לזכות או לחובה, שיש לדונו לכף זכות.

יש לדון את האדם בכלליות ולא רק לפי מעשה פלוני

והשפת אמת דייק למה נאמר והוי דן את כל האדם ולא "כל אדם", וביאר כי הגם שבמעשה מסויים לא עשה האדם כהוגן, אין לדונו על המעשה הזה בפני עצמו, אלא צריך להתבונן על כל האדם בכלליותו (דער גאנצע מענטש) ולראות את

כל מעלותיו ואת מידותיו הטובות, וזה יכריע אותו לזכות, וזהו אומרו "הוי דן את כל האדם" היינו כל מצב האדם בכלליות ועי"ז תדונו "לכף זכות".

ע"י שהאדם דן את חברו לכף זכות גם הקב"ה דנו לזכות ועי"ז גם את הדן ידינו לכף זכות

א' בשבת (דף קכו ע"ב) מעשה באדם א' שירד מגליל העליון ונשכר אצל בעה"ב אחד בדרום ג' שנים, ערב יוהכ"פ אמר לו תן לי שכרי ואלך ואזון את אשתי ובני, א"ל אין לי מעות, א"ל תן לי פירות, א"ל אין לי, תן לי קרקע אין לי, תן לי בהמה אין לי, תן לי כרים וכסתות אין לי, הפשיל כליו לאחוריו והלך לביתו בפחי נפש, אחר הרגל נטל בעה"ב שכרו בידו ועמו ג' חמורים, א' של מאכל א' של משתה וא' של מיני מגדים, והלך לו לביתו וכו'. א"ל בשעה שאמרת לי תן לי שכרי ואמרת לי אין לי מעות במה חשדתני, אמרתי שמא פרקמטיא בזול נזדמנה לך ולקחת בהם וכו', ובשעה שאמרת לי אין לי כרים וכסתות במה חשדתני, אמרתי שמא הקדיש כל נכסיו לשמים, א"ל העבודה כך היה וכו', ואתה כשם שדנתני לזכות המקום ידין אותך לזכות, ע"כ [ועי"ש עוד כמה עובדות כעין זה שדנו לכף זכות], הרי לנו כי ע"י שהאדם דן את חברו לכף זכות, משמים ידונו גם אותו לכף זכות.

ובשפת אמת תמה מה שייך לומר שבשמים ידונו את האדם לכף זכות, והרי כלפי שמיא גליא האמת לאמיתו ויודעים מה היתה כוונת האדם בעשייתו זאת, ואיך יהפכו את דינו וידינוהו לכף זכות.

ותירץ בהקדם דברי הרה"ק החוזה מלובלין זי"ע שהקשה על מאמר המשנה הוי דן את כל האדם לכף זכות, וכי מי שם ומינה את האדם לדיין על מעשה חברו לדונו לזכות או לחובה, שנצוהו שידונו לזכות. אמנם האמת היא שדין חברו על מעשהו תלוי ועומד במה שידונוהו בני האדם, ואם האדם הלז שרואה במעשה חברו מחפש לדונו לזכות, גם משמים ידונוהו כן, ויהפכו בזכותו, לפי שכך גזרה חכמתו ית' שדין האדם תלוי כפי שידונוהו התחתונים, וע"כ שפיר אמרו רבותינו הוי דן את כל האדם לכף זכות, כי ע"י שידונוהו לזכות גם משמים ידונוהו כן.

ובזה ביאר השפ"א את דברי הגמ', שהדן את חברו לכף זכות, משמים יזמנו לו אנשים שגם הם ישפטו וידונו את מעשיו לזכות, ועי"ז יצא דינו לזכות בדין שמים, עכ"ד.

ובנודע שהיו צדיקים רבים שזאת היתה דרכם בקודש, שפירשו כל מה שראו אצל זולתם לטובה, וגם אם היה נראה ברור ומוכח לעין כל שכוונתם היתה לרעה ח"ו. וכן הי' דרכו בקודש של הרה"ק מהר"א מבעלזא זי"ע שהיה מלמד זכות אף על מעשי אנשים פחותים למאד, נוכפי שהיה פעם אחת בהולכו ברחוב העיר ביום שב"ק עם כמה מחסידיו, ועבר אדם הנראה כיהודי כשסיגריה בוערת בפיו, ואמר הרה"ק שלבטח שכח ששבת היום ולכך הוא מעשן בשבת, אמרו לו שכאשר אמרו להאיש הלז ששבת היום אמר "אני יודע", נענה הרה"ק ואמר ודאי אמר "איני יודע".

ע"י לימוד לכף זכות ינצל מלה"ר וכן יהא נחשב כצדיק

כתב מרן החפץ חיים זצ"ל (בספרו שמירת הלשון) כי לפי רוב הרגלו של האדם בענין זה של לדון את חבריו לכף זכות, כך גם יתמעט ממנו עון החמור של לשון הרע, מפני שאם יראה דבר שאינו הגון בחבריו ידונו לכף זכות ולא ימהר לילך ולספר הדבר לאחרים.

עוד כתב החפץ חיים שצריך האדם להתחזק מאד בענין זה של לדון את חבריו לכף זכות, כי ע"י האופן שבו הוא דן את מעשי הסוככים אותו אם לזכות אם לחובה, עי"ז הוא משים א"ע כצדיק או כרשע. וסיבת הדבר כי הנה בענין לימוד התורה וקיום המצוות שסיגל האדם לעצמו, אף אם ירבו עד מאד כחול אשר על שפת הים, הנה אם ינהג עמו הקב"ה במדת הדין גמורה, לא ישאר בידו כי אם מעט מזעיר, כי כמה וכמה מצוות לא עשה כהוגן בכל פרטיהם ודקדוקיהם, ואפי' אלו שזכה לעשותם כהוגן, הרי לא נעשו עם האהבה והיראה והשמחה הראויים להיות כאשר עושה האדם מצוה לכבוד המלך מלכו של עולם. לכן על האדם לחפש עצות איך יוכל לגרום שיתנהג הקב"ה עמו במדת הרחמים, ויהפך בדינו לזכות בכל מעשיו. אכן דבר זה תלוי ועומד לפי ההנהגה שנהג עם הבריות במשך ימי חייו, כי אם דרכו היתה לדונם לכף זכות גם הקב"ה ידון אותו לכף זכות, ואם ח"ו דרכו היתה לימוד חובה על הבריות, גם מלאכי השרת ידברו עליו רע בשמי מעונה רח"ל. וע"כ מה מאד ישכיל האישי הנלבב להתחזק במידה זו, ויראה רק טוב אצל חבריו וידונם תדיר לכף זכות ועי"ז יזכה להחשב כצדיק.

גם כשאין נראה כלל צד הזכות אסור לדון לחובה ועובדא נפלאה בענין זה

ומענין החובה לדון כל אדם לכף זכות מן הראוי להביא עובדא (הובא בספר הוא הי' אומר) שאירעה בשנת תרע"ד בירושלים עיה"ק ששרר אז בעיר רעב

גדול עד מאוד כתוצאה ממלחמת העולם, ושם דר יהודי ירא ושלם ששימש כמוהל לפרנסתו, והי' מונח בביתו ע"ג הארון מטבע נפוליון זהב שהיה שוה הון רב, והיה די בזה לפרנס משפחה שלימה לזמן רב. ויהי היום ובנו שהיה ילד רך בשנים הבחין במטבע שהיה מונח ע"ג הארון, והוא לא הבין את החילוק שבין מטבע זהב למטבע נחושת ששוויו כמה פרוטות, ורק ידע שעם מטבע אפשר לרכוש מיני מתיקה, ואכן לקח את המטבע אל החנות וקנה עמו מיני מתיקה. כאשר בא האב אל ביתו וראה שהמטבע איננו, נבהל מאד ושאל את בני ביתו אם ראו את המטבע ואף אחד מהם לא ידע מאומה, עד שהבן הלז השיב שהוא נטלו וקנה עמו מיני מתיקה בחנות.

האב שידע שכל תכולת החנות אינה מגיעה לשווי הרב של הנפוליון הבין שבעל החנות הטעה את ילדו, ונתן לו תמורת כספו כמה מיני מתיקה, ונטל את הנפוליון לעצמו, וע"כ הלך אל החנות והרים קולו על המוכר בצעקות ובטענות שהוא גנב וגזלן, אך המוכר עמד על שלו שקיבל מן הילד רק מטבע נחושת, והילד קיבל את מלוא תמורתו. ויהי כאשר ראו שאין מגיעים אל עמק השוה פנו לדון בדין תורה, ויצא הפסק שהמוכר צריך להשבע שלא קיבל מטבע זהב ויפטר, אך האב ויתר על השבועה בסוכרו שמה יתן ומה יוסיף לו שישבע המוכר ועוד יכשילנו בשבועת שוא, ולכן לא נשבע המוכר, אך יצא שמו בכל הסביבה כגנב והוא ומשפחתו סבלו חירופים וגידופים מאנשים רבים, ולאט לאט גם פסקו מלקנות בחנותו, ונתמעטה פרנסתם לגמרי והמשיכו לסבול סבל רב עד למאד.

לאחר כמה שנים אחר ששכחו מוראות המלחמה קיבל המוהל איגרת שלוחה מעבר לים בצירוף נפוליון זהב, ובאגרת סיפר השולח שבאמצע ימי המלחמה היה מצבו בכי רע, וכבר כמה ימים שלא בא אוכל לפיו ופיות אשתו ובניו, ובהיותו מהלך ברחוב העיר אובד עצות ראה לפתע ילד קטן המהלך כשמטבע זהב בידו, והוא סבר שכודאי בית הילד מלא במטבעות כאלו עד שנותנים לילד קטן מטבע שוה ערך רב כזה, וע"כ לא יארע מאומה אם כדי להציל נפשות ביתו העטופים ברעב ילוה לעת עתה את המטבע מן הילד ויחזירנו לכשירחיב, וע"כ החליף את המטבע שבידו למטבע נחושת בלא ידיעת הילד, וכעת שהרחיב ה' לו הינו מחזיר את ההלוואה. למותר לציין את הצער והעגמת נפש שהיה מנת חלקם של בני המשפחה שחשדו לשוא במוכר המסכן ומחמת זה נגרם לו ולמשפחתו סבל רב. ומזה נלמד כי גם אם אין נראה לעין כלל איך אפשר לדון את האדם לכף זכות, צריך להמנע מלדונו לחובה כי תמיד יש אפשרות שאינו אשם כלל.

ז נתאי הארבלוי אומר הרחק משכן רע, ואל תתחבר לרשע, ואל תתיאש מן הפרענות:

רבינו עובדיה מברטנורא

ז הרחק משכן רע. שלא תלמוד ממעשיו. ועוד, שלא תלקה עמו במפלתו, דאוי לרשע ואוי לשכנו: ואל תתחבר לרשע. שכך אמרו חכמים, כל המתדבק לרשעים אע"פ שאינו עושה כמעשיהם נוטל שכר כיוצא בהם. למה הדבר דומה, לנכנס לבימו של צורסי, אע"פ שלא לקח ממנו כלום, מכל מקום ריח רע קלט והוא יא עמו: ואל תתיאש מן הפרענות. שלא תאמר רשע זה מעשיו מזליחין אלך ואדבק עמו הואיל והשעה משחקת לו, לכך אמר ואל תתיאש מן הפרענות, כלומר דע שמהרה תצוא עליו פרענות כי פתאום יצוא אידו:

(ועייין בספר ענף עץ אבות ב' עובדות נפלאות מענין זה, א' עם בעל הכתב סופר זצ"ל שהיה ברשותו מטבע נדיר של מחצית השקל מזמן בית שני, ואבד בעת כינוס רבנים, וכמעט שנחשד רב חשוב מאד שהי' נוכח שם כי החליט לגנוב את המטבע, עד שנתברר כי גם לו היה מטבע שכזה. ב' עובדא עם הגאון רבי צבי הירש הורביץ זצ"ל שהיה לו משמש בשם ר' מאיר אנשיל רוטשילד, וחשדוהו שגנב סכום כסף עצום מאת הרב, עד שנתברר לאחר זמן רב שהשפחה הנכרית גנבתו).

משנה ז

הרחק משכן רע.

שכנים רעים עלולים להשפיע על האדם לרעה

כתב הספורנו דהציווי להרחיק משכן רע בא ללמדנו, שלא סגי בכך שהאדם ימנע מלהתחבר עם האדם הרע, אלא עוד ירחיק מלדור עמו בשכנותו, כיון שהוא מועד להזיק. ולכן כתב רבינו יונה דכשהאדם רוצה לקנות או לשכור בית דירה לדור בה עליו לברר תחילה על מהות השכנים הדרים בסמיכות לדירה זו, ואם ישמע כי אינם טובים יתרחק מדירה זו ולא ידור בה, כיון שאם אדם מצוי בשכנותו של אדם רע, הינו עלול ללמוד ממעשיו הרעים. והחסיד יעב"ץ הוסיף וכתב שהשכנות הרעה גונבת טבעו של אדם, (פי' שאף אם טבע האדם

ומהותו טוב, יתהפך לרעה ח"ו מחמת שכניו הרעים) וע"כ צוה התנא להתרחק הרבה מאהלו של השכן הרע פן ילמד ביתו מבית הרשע ולא ירגיש.

ובתבו המפרשים (ילקוט מעם לועז ועוד) כי המשנה הקודמת (מ"ו) נסתיימה במאמר והוי דן את כל האדם לכף זכות, וע"כ עלול האדם לחשוב שכיון שיש למצוא את כף הזכות בכל אדם, א"כ יכול להתחבר גם עם חבר רע ושכן רע, וימצא זכות בהם ובמעשיהם. לכן הורתה המשנה "הרחק משכן רע ואל תתחבר לרשע" כי האנשים המפורסמים במעשיהם הרעים ובני אדם הסובכים אותם עלולים ללמוד מהם ולנהוג כמותם, בהם לא נאמר ענין זה שיש לדון אותם לכף זכות, אלא צריך להתרחק מהם מכל וכל.

התרחק משכן רע - אדם שהוא רע בענייני בין אדם לחבירו, ואל תתחבר לרשע - אדם רשע בענייני בין אדם למקום

כתב המדרש שמואל (ד"ה ואפשר עוד) שאפי' אדם שהוא צדיק גמור בכל מעשיו אם רק יהיה "שכן רע" ר"ל שבענייני בין אדם לחבירו ושכנות הינו רע ומתרחק ריב, ועינו צרה במה שיש לאחרים (ער פארגינט נישט) ובלבו בווערת אש הקנאה והשנאה, יש להתרחק ממנו למאד. וזהו שאמר התנא "התרחק" מאדם אשר הוא טוב בעצמותו בענייני בין אדם למקום, אך הוא "שכן רע" בענייני בין אדם לחבירו.

אמנם לפעמים ישנו אדם שהוא בחי' "שכן טוב" ר"ל שהוא בעל עין טובה, והוא שבע ממה שיש לו, ומוותר משלו לאחרים, והוא בעל מידות טובות ונפלאות ובכל ענייני בין אדם לחבירו הינו מיוחד מאד, אפ"ה אם הוא רשע ובעל עבירה, בל יאמר האדם הן כיון שבענייני בין אדם לחבירו הוא מתנהג כראוי מה אכפת לי מרשעותו בינו לבין קונו, אלא גם ממנו צריך להתרחק כדי שלא ילמד ממעשיו. וזהו שסיים התנא אחר שציוונו להרחיק מן ה"שכן רע" גם "ואל תתחבר לרשע" וקאי על האדם שמתנהג כראוי בענייני בין אדם לחבירו, אך הוא רשע בינו לבין קונו, שגם ממנו צריך להתרחק מאד.

ועובדא הוה בעיה"ק ירושלים בער"ש אחת לאחר זמן הדלקת נרות שב"ק, כאשר יהודי חשוב ונכבד עבר ברחוב העיר בדרכו לביהכנ"ס, וכאשר הגיע סמוך לבנין שבנו דר שם, ראה את אחד השכנים עומד בחצר שלפני ביתו ומצחצח מנעליו, מיד רץ היהודי לעבר דירת בנו וביקשו שיחליף דירתו בהקדם, הבן שמע את בקשת האב, ושאל בפליאה, מה אירע שעלי לעבור מדירה טובה שכזו הממוקמת בשכונה טובה, אמר לו האב, הן ראיתי כמו עיני את שכינך

שאינו מקבל שבת כראוי ועושה מלאכה עד הרגע האחרון שלפני שב"ק, וירא אנכי שמא הוא ישפיע עליך ועל משפחתך שתזלזלו ח"ו בכבוד השבת, וע"כ מבקש הנני ממך שתעבור לדירה אחרת. שמע הבן בקול האב ותיכף ומיד ביום ראשון עקר יחד עם בני משפחתו לדירה אחרת, בכדי לקיים מאמר התנא "הרחק משכן רע".

אף אם אינו יכול לעקור דירתו לגמרי מהשכן רע, יתרחק ממנו ככל האפשר

כתב המדרש שמואל בשם רבינו מתתיהו היצהרי דכוונת המשנה באומרה "הרחק משכן רע" הוא שאע"פ שהשכן כבר שוכן בסמיכות אליו ואי אפשר לו בשום אופן להפרד ממנו מאיזה סיבה שהיא, עכ"ז יתרחק ממנו ככל שיש באפשרותו, כי יש להתרחק משכן רע.

ונראה שלשון המשנה מורה כדבריו, שמירי משכן שכבר שרוי בשכנותו, ולא ברוצה כעת להתיישב מחדש במקום מסויים, שהרי לא כתב התנא "אל תתקרב לשכן רע", אלא "הרחק משכן רע", שמשמעו הוא שכבר דר בשכנותו, ואם יכול להפרד לגמרי משכנותו יעתיק משכנו למקום אחר, ואם אינו יכול לכל הפחות ירחיק ממנו ככל היותר.

יש להזהיר אנשים אחרים שלא ידורו בשכנות הרשע

ובמדרש שמואל כתב בשם רבינו יהודה לירמא זצ"ל שדייק מלשון המשנה שכתבה "הרחק משכן רע" שמשמעו לשון להפעיל, ולא כתבה "התרחק" שמשמעו לשון מתפעל, וביאר הענין שחובת האדם הוא שאם רואה אדם אחר הבא לדור בשכנות אדם רע, לפי שאינו מכירו, עליו להודיעו שהוא אדם רע ויזהירו לבל יקבע דירתו בשכנותו.

זרעי הטומאה של הרשע עלולים להרעיל את סובביו במיתת רוחנית

הגה"צ רבי שלום שבדרון זצ"ל ביאר ענין זה של הרחק משכן רע (הובא בספר הוא היה אומר) עפ"י מעשה ששמע מהגה"צ רבי אליהו לאפייאן זצ"ל שלמד בישיבת לומז'ה שבליטא, ושם היה בנין בית חולים מפואר עתיק יומין שאף זקני העיר לא ידעו אימת נבנה. בתקופה מסויימת החלו לשים לב לענין פלא שקורה בביה"ח, כי חולים ששהו בביה"ח לתקופת זמן, אף כי נתרפאו ממחלתם, אבל תיכף לאחר מכן נחלו במחלה אחרת. וכגון אם היה חולה במחלת הכבד, נתרפא ממנה אולם נחלה במחלת הריאה, וכשנתרפא ממחלת

הריאה נחלה במחלת הלב, ולא ידעו מהו הסיבה לדבר. וע"כ זימנו מנהלי ביה"ח הרבה רופאים ופרופסורים מומחים בעלי שם בעיקר מוורשא הבירה לרדן מה אפשר לעשות בכדי למנוע את המחלות, ונתקיימה שם אסיפת הרופאים וכולם העמיקו בדבר והתייעצו יחדיו, זה אומר בכה וזה בכה, עד שהוחלט על דעת הרוב כי ככל הנראה סיבת הדבר הוא יען כי ברבות השנים שהו בין כתלי ביה"ח חולים רבים למאות ואלפים, שנשאו על גופם נגיפים שונים. וכתוצאה מכך נבלעו בדפנות העץ חיידקים רבים נושאי מחלות וכעת הם אלו שגורמים את המחלות לשוהי ביה"ח כיום, ולכן אינם מצליחים להרפא מתחלואיהם. וע"כ החליט מושל העיר שיש להרוס את כל בנין ביה"ח על כל תכולתו ואח"כ לבנות אותו מחדש ועי"ז יסתלקו כל אלו החיידקים. וביום המיועד נתאספו כל אנשי העיר לראות במחזה הנדיר איך שהורסים במחי יד את הבנין הגדול ביותר בעיר, ובגמר הריסתו נשכרו פועלים רבים בכדי להוציא את הריסותיו אל מחוץ למחנה במקום רחוק ושם שרפו הכל באש.

ובזה ביאר רבי שלום, כי אם כן הוא במחלות הגוף, אשר בלי עשות מאומה יכולים אנשים העומדים מסביב להדבק מן החיידקים ולחלות כתוצאה מהם, הרי על אחת כמה וכמה שזרעי הטומאה הנמצאים אצל אדם רשע, בכוחם להרעיל את כל הסובב ואת הבנין והמקום שנמצא שם הרשע - במחלות רוחניות, ועלולים לגרום היזק רוחני רב לכל הנמצאים סביב הרשע. וע"כ ציוונו רבותינו ז"ל "הרחק משכן רע ואל תתחבר לרשע".

ואל תתחבר לרשע.

אם הרשע מתקרב לצדיק מאליו, לא יתרחק ממנו כי יתכן שיחזירו למוטב

במדרש שמואל כתב בשם רבינו משה אלמושינו שדייק מפני מה אצל שכן רע כתב התנא בלשון הרחקה "הרחק משכן רע", ואילו גבי רשע נשנה בלשון התחברות, "ואל תתחבר לרשע". ועוד דקדק שגבי שכן רע נכתב בלשון חיובי "הרחק" ר"ל שחייב האדם לעשות פעולה להתרחק ממנו, ואילו אצל הרשע כתב בלשון שלילי "אל תתחבר לרשע" ולא ציוה לברוח מחברתו.

וביאר כי לפעמים באה ההתעוררות מצד הרשע להתחבר לאיש ישר דרך, ובאופן זה יהיה הרשע הטפל ואילו האיש הישר העיקר, שהרי הרשע

פנה אליו ורצה להתחבר עמו. ובאופן זה מן הראוי להתחבר אליו כי שמא יוכל להחזירו למוטב, והיא מצוה גדולה להציל נפש אחת מישראל ולהטותה אל דרך הישר. אך התנא מזהיר "ואל תתחבר לרשע" היינו דבאופן הפוך שהאיש הכשר מתחבר מעצמו אל הרשע, שאז יהא הרשע עיקר והוא טפל, זאת אין נכון לעשות, כי בזה יגיע לאיש השלם נזק גדול מחברתו ללא ספק [משא"כ לענין שכן רע שחייב האדם להתרחק ממנו בכל אופן, מפני שאין ראה מכך שהרשע בא לדור בסמיכות אליו, שרוצה להתחבר אליו ויהא טפל אליו, שהרי נתכוין רק לדור בדירה זו ואין לו כונה בהתחברות אל האיש הכשר, ובזה יש לנו לחשוש למאד שהשכן רע ישפיע לרעה על שכינו הישר].

ובזה נתיישב מה שדקדק על מה שאמר התנא רק "ואל תתחבר לרשע", ולא "הרחק מן הרשע" כי באמת אין צריך הרחקה ממנו, שהרי באופן שהרשע מחפש את חברת הצדיק, צריך להתחבר אליו ולנסות להשפיע עליו לטובה. והזהירות היא רק לבל יתחבר הצדיק אליו, כי אז עלול הוא להיות נשפע מן הרשע.

וְאֵל תִּתְחַבֵּר לְרָשָׁע, וְאֵל תִּתְיַאֵשׁ מִן הַפְּרָעָנוֹת.

אף אם האדם שרוי בדחקות לא יתחבר לרשע בכדי לקבל ממנו פרנסה וכדו'

כתב בילקוט מעם לועז שאפי' אם האדם שרוי בדחקות, ויש לו תקנה להתחבר לרשע לקבל ממנו פרנסה וכדו', עכ"ז לא יתחבר לרשע. וע"ז מסמין התנא "ואל תתייאש מן הפורענות" היינו שאפי' אם האדם נמצא בעת צר ומצוק, לא תעבירונו הפורענות על דעתו להתייאש מן הרחמים, ויחשוב כי הוא מוכרח להתחבר אל הרשע, אלא יש לו להאמין בהשי"ת שלא יעזבנו ולא יטשנו, ורווח והצלה יעמוד לו ממקום אחר.

המתחבר לרשע יש לו חלק בכל העבירות שעושה

והרע"ב המשיל על דבר זה, למה הדבר דומה למי שנכנס לחנות של בורסי (מעבד עורות) שאע"פ שלא לקח עמו כלום, מ"מ ריח רע קלט והוציא עמו. והרבינו יונה האריך בדבר וכתב דברים נוראים, כי מי שמתחבר אל הרשע, יש לו חלק בכל העבירות שעושה הרשע, ונמצא עושה חטאים רבים גדולים ועצומים, אפי' אם היו ידיו אסורות, ולא נהנה מעבירותיו של הרשע מאומה. וכן אי' באבות דרבי נתן (פ"ל ה"ג) כל המדבק לרשעים אע"פ שאינו עושה

כמעשיהם נוטל שכר כיוצא בהם, והמדבק לצדיקים אע"פ שאינו עושה כמעשיהם נוטל שכר כיוצא בהם. ובביאור הדבר כתב בספר מגן אבות כי ע"י התחברותו עם הצדיק או עם הרשע, הרי הוא מחזיק ידם ומעודדם לעשות את מעשיהם, ולכן כל אשר הם עושים, נחשב לו כאילו הוא היה עושה.

עונש הרשע יבא בפתע פתאום ועמו יענשו כל אוהביו

והרבינו יונה ביאר המשך מאמר המשנה ואל תתיאש מן הפורענות, שלא יאמר האדם הן הרשע עדיין עומד בשלוה והשעה משחקת לו, א"כ אתחבר אליו וכשיעבור מזלו אתרחק ממנו, ע"כ אמר התנא שלא יוכל האדם לעשות כן כי לא ידע מה ילד יום, וברגע יבוא אידו, וכאשר יתחיל לנפול ילקחו עמו כל אוהביו, וכן כתב גם ברע"ב. ובתוס' יו"ט כתב שכך מצינו אצל המן שבטח בעושרו הרב וכהרף עין נהפך עליו הצלחתו ונכחד.

והרמב"ם בהל' דעות (פ"ו ה"א) האריך בענין משנה זו וכתב דרך ברייתו של אדם להיות נמשך בדעותיו ובמעשיו אחר רעיו וחבריו, ונוהג כמנהג אנשי מדינתו, לפיכך צריך אדם להתחבר לצדיקים וכו' כדי שילמד ממעשיהם, ויתרחק מן הרשעים ההולכים בחושך כדי שלא ילמוד ממעשיהם.

ואל תתיאש מן הפרענות.

לא יתיאש האדם בשום אופן, אלא יקוה אל ה' והוא יושיענו

פירש רש"י שאם אתה עשיר אל תבטח בעשרך, לפי שהפורענות ממהרת לבוא, לכן תהיה כל שעה בפחד, וכן הוא אומר (משלי כח, יד) אשרי אדם מפחד תמיד.

עוד פירש רש"י באופן אחר אם באה עליך רעה אל תתיאש, כי קרובה הישועה לבוא, וכן הוא אומר הן לא קצרה יד ה' מהושיע. וכן מבאר במדרש שמואל כי אפי' אם תבא על האדם פורענות גדולה, וחרב מונחת על צווארו, אל יתיאש מן הרחמים כאילו כבר נשפך דמו, כי ה' יתברך יצילו. וזהו אמרם "אל תתיאש" מן הרחמים, "מן הפורענות" כלומר מפני הפורענות שרואה שבאה אליו. אלא קוה אל ה' חזק ויאמץ לבך, כי שבע יפול צדיק וקם (משלי כד, טז). ובענין מה שנתבאר לעיל שאף שהשעה משחקת לרשע, פתאום יבוא אידו ויקבל עונשו. מן הראוי להביא עובדא שהיתה עם מרן החפץ חיים זצ"ל

(הובא בספר חפץ חיים להרב ישר ח"ג עמ' תתרל) ביהודי שהשכיר דירתו למגורים לאלמנה עניה עם בתה היתומה, כעבור חדש ימים בא המשכיר ותבע את שכרו, אך להאלמנה לא היה ממון עבור התשלום, וע"כ דרש ממנה לפנות את הדירה ולא הסכים להמתין עוד זמן, אך מכיון שלא היה לה מקום אחר לדור בו, נשארה בלית ברירה בתוך הדירה.

וביזוץ שהיה זה באמצע החורף, בא בעל הדירה והסיר את הרעפים מעל גג הדירה, והגשם והשלג ירדו לתוך הבית וקור עז שרר בתוכו. יהודים רחמנים פנו אל בעל הדירה ובקשו ממנו בתחנונים שיחוס על האלמנה ועל היתומה, ויניח להם לשהות בבית עד סוף ימות החורף. אך הוא אטם אזנו משמוע, והוכרחה האלמנה לעזוב את הדירה כשדמעתה על לחיה, באין חומל ומנחם על מצוקתה, עד שמצאה מנוח באיזה מערה. כל האנשים דיברו על אכזריותו של בעה"ב, והחפץ חיים שהיה עד למעשה שפל זה הצטער עד למאד, וקרא בקול את פסוקי התורה (שמות כב, כא-כג) "כל אלמנה ויתום לא תענון, אם ענה תענה אותו, כי אם צעוק יצעק אלי שמוע אשמע צעקתו, וחרה אפי והרגתי אתכם וגו'" ואמר הבה ונראה מה יהיה בסופו של האיש האכזרי. שנים עברו ועדיין לא בא עונשו כי השי"ת ארך אפים ומרחם על בריותיו וממתין להם שיחזרו בתשובה, אך לסוף עשר שנים בא כלב שוטה ונשכו, והתייסר ביסורים נוראים כמה שבועות ולבסוף מת ביסוריו ל"ע. ועל כגון דא אמרה המשנה "ואל תתיאש מן הפורענות" כי סוף האדם לבא על עונשו המגיעו, ואין חכמה ואין תבונה ואין עצה נגד ה'.

הרחק משכן רע - מהיצה"ר השוכן בקרב האדם

במדרש שמואל כתב ביאור חדש בכל דברי המשנה ואלו דבריו, "הרחק משכן רע" קאי על היצר הרע, שהוא השכן הקרוב ביותר לאדם. כי הוא שרוי בתוך מעיו ובחיקו ישכב, וע"ז מזהירו התנא שיתרחק מן השכן הרע הלזה. וענין ההרחקה היא, שאם יביא יצרו הרע לידו דבר עבירה, צריך לברוח הימנה כצבי הרץ במהרה, ויתרחק מן העבירה הרחקה גדולה, וזאת היא אף אם כבר באה העבירה לידו והיא קרובה אצלו, ג"כ ירחיק עצמו ממנה מרחק רב.

אכן אם לא הצליח האדם לעמוד בנסיון, והיצה"ר הצליח לגבור עליו, ולא עצר האדם כח בנפשו לעמוד נגדו ונכשל בחטא, הנה לכל הפחות דבר זה מורה לו התנא במצבו "ואל תתחבר לרשע", ר"ל שלא יתחבר האדם מעצמו אל היצה"ר, ולא יחפש הוא אחר העבירה.

ה יהודה בן טבאי ושמעון בן שטח קבלו מהם. יהודה בן טבאי
אומר אל תעש עצמך פְּעוֹרְכִי הַדִּינִין, וכְּשִׁיְהִיו בְּעֲלֵי הַדִּין

רבינו עובדיה מברטנורא

ה אל תעש עצמך כעורכי הדיינים. כאותן אנשים שעורכים ומסדרים טענות בעלי הדין לפני הדיינים. שאסור לאדם לגלות דינו לאחד מצעלי הדין לומר לו עשה כך בשביל שתזכה בדין, ואף על פי שידע שהדין עמו. פירוש אחר, כעורכי הדיינים כגדולי הדיינים, וצתלמיד היושב לפני רבו מדבר, שלא יעשה עצמו כגדולי הדיינים לדבר לפני רבו כפוסק את הדין. עורכי, לשון ערכאות של נכרים (גיטין ט:). ערכאות של צית דוד. ומפי אחרים שמעתי, אל תעש עצמך כגדולי הדיינים לכוף בעלי

אף אם הרבה לחוטא לא יתייאש מן התשובה כי השי"ת
מוחל וסולח

ונמר התנא אומר "ואל תתייאש מן הפורענות", כלומר אף אם כשל האדם בעוונות, ונתפתה אחר עצת יצרו הרע, וחזר אחר העוונות, והרבה לחטוא ולהוסיף חטא על פשע, כל יתייאש מחמת גודל שפלות מצבו, ולא יסבור שנעלה דלת התשובה בפניו ולא תקובל עוד וא"כ אין לו מה לשוב בתשובה, אלא יחזור בו מעוונותיו כי לא כלו רחמי ה'. וזהו שאמר "ואל תתייאש" ר"ל שלא יתייאש החוטא מן הרחמים לומר שאין לו כפרה עולמית, בסיבת "מן הפורענות" מחמת העבירות אשר הגדיל לעשות. אלא ימהר לשוב בתשובה כי הבורא יתברך מרבה מחילה לחטאים וסליחה לפושעים.

משנה ח

אל תעש עצמך פְּעוֹרְכִי הַדִּינִין.

פלוגתת רבותינו אם מותר להיות טוען בדין

פי' הרע"ב אל תעש עצמך כאותן אנשים שעורכים ומסדרים טענות בעלי הדין לפני הדיינים, (שהוא מה שנקרא בלשוננו "טוען") מפני שאסור לאדם לגלות דינו לאחד מבעלי הדין ולומר עשה כך בשביל שתזכה בדין, ואע"פ שידע שהדין עמו.

וברבינו יונה כ' בשם הרמב"ם דודאי לא מיירי המשנה במי שמלמד את הבעל דין לטעון טענות שקר, כי הוא מיקרי רשע גמור, ואין מן הצורך

עוֹמְדִים לְפָנֶיךָ, יְהִיוּ בְּעֵינֶיךָ כְּרָשָׁעִים, וּכְשֹׁנְפְטָרִים מִלְּפָנֶיךָ,
יְהִיוּ בְּעֵינֶיךָ כְּזֹפְאִין, כְּשֹׁקְבָלוֹ עֲלֵיהֶם אֶת הַדִּין:

רבינו עובדיה מברטנורא

דיינים שיצואו לדין לפניך: יהיו בעיניך כרשעים. שלא יטה לנך לאחד מהם לומר איש פלוגי חשוב הוא ולא יטעון טענת שקר. שאם אחת אומר כן, אין אחת רואה לו חוצה: כשקבלו עליהם את הדין. שלא תחשוד החייב לומר גולן היה זה, אלא תאמר שמא טועה היה ולא נתכוין לגזול. אי נמי, נתחייב אחד מהם שזועה ונשבע, לא תאמר לשקר נשבע:

לומר כי אסור לעשות כן. אלא מיירי אודות מי שמסדר לחבירו את טענותיו, ועורך לפניו את הדינים ומגלה ליחיד דינו, שאף שאין חסרון בדבר בעצם, עכ"ז אין מן הראוי לעשות כן מפני שיחשדוהו שאינו עושה כהוגן וידברו עליו רעות.

ומביא את דברי הגמ' בכתובות (דף נב ע"ב) לענין אלמנה שדינה שמקבלת מזונות מכנסי היתומים, ואם נצרכת לרפואה, ג"כ דינו כמזונות וצריך ליתן לה [ופירש"י כיון דתרוויהו חיותא נינהו], והני מילי רפואה שאין לה קצבה דדמיא למזונות, אבל אם יש קצבה לרפואה זו, מנכין לרפואתה מחשבון כתובתה.

ומספרת הגמ' שלרבי יוחנן היה קרוב שאשת אביו נחלתה, ובאה כל העת לתבוע ממנו ממון לצרכי רפואתה, יעץ לו רבי יוחנן שיקוצו לה מידי לרופא, ופירש"י שיקבל עליו רפואה עולמית בכך וכך, שע"ז יהא קצבה לרפואתה ולא דמיא למזונות ויוכל לנכות הממון שנותן לה מכסף כתובתה.

הדר אמר רבי יוחנן עשינו עצמנו כעורכי הדיינים (והיינו שלא נכון היה הדבר ליעצו מה לעשות). ומקשה הגמ' מעיקרא מאי קסבר ולבסוף מאי קסבר. ומתוך מעיקרא סבר ומבשרך לא תתעלם, ולבסוף סבר אדם חשוב שאני.

נמצא מכ"ז דמפשטות דברי המשנה נשמע שאסור להיות "טוען" ולסדר לבעל דין טענותיו. אך התוס' יו"ט כתב דאזהרת המשנה קאי רק על אדם חשוב וכמאמר ר' יוחנן בגמרא לעיל. אבל לאדם מן השורה אפי' ממדת חסידות אין לו למנוע מלהיות מעורכי הדיינים. עוד כ' התו"ט בסיבת ההיתר עפ"י דיוק לשונו של הרע"ב שכתב שאסור לאדם לגלות דינו לאחד מבעלי הדין ולומר לו

”עשה כך”, ומשמעות הדבר שהאיסור הוא דוקא לייעצו בעשיית מעשה מסויים, אבל ללמדו סידור דבריו וטענותיו מותר, אם אין בזה שקר.

והרבינו יונה פי' דקאי על הדיינים, והיינו שהתובע בדין תורה יבא אל הדיין לשאול מה הדין באופן כזה, והוא יאמר לו את הדין, ואחר שישמעוה ממנו הולכים הם לדון אצל דיינים אחרים, ואומרים להם כבר אמר לנו דיין פלוני שכך הדין. לכן אמר התנא שלא יעשה הדיין כך (לומר הדין בפני בעל דין א' בלא שישמע טענת שניהם).

הדיין עצמו לא יהא כעורכי הדיינין במסיח לפי תומו

ובמדרש שמואל פירש ג"כ דקאי על הדיינים, אמנם לדעתו נתכוונה המשנה על הדיין עצמו הדין את הדין, והזהירה המשנה דלפעמים בתוך שמסיח הדיין לפי תומו הינו מסדר לבעלי הדין טענותיהם, ובלא שיתכוין לכך הרי הוא כעורכי הדיינים. וכגון שאינו נזהר מלהיות נושא ונותן בדין כשהם נמצאים שם, וכן ששואל מהם את פרטי המעשה, ואומר אם היה הדבר כן יהיה הדין כך ואם לאו לא יהא כך, ומתוך שאלותיו ודבריו ילמדו לשקר, ואז תלוי הדבר בקולר הדיין כי הוי כמו שהוא עצמו סידר לבעל דין את טענותיו, הגם שעשה כן בהיסח הדעת ובלא כוונה. ולכן כתב התנא אל תעש עצמך כעורכי הדיינין בכ"ף ולא כתב "מעורכי הדיינין", מפני שאינו מדבר במי שמסדר בפועל ממש את טענות בעלי הדין לפני הדיין בכוונה תחילה, אלא בעושה כן בלא כוונה כנ"ל וזהו "כעורכי הדיינין" שאינו עורך ממש אלא כמו עורכי הדיינין כי בסיבת דבריו יהא הבעל דין למד מה לטעון.

הדיין צריך להפך בזכות ב' בעלי הדין בשוה, ולא יטה לזכות הבעל דין שבחרו לדון

עוד פירש במדרש שמואל דכאשר בוחרים דיינים לדון, כל צד בורר לו דיין אחד ושני הדיינים יחדיו בוררים להם דיין שלישי, ודרך העולם הוא כי כל דיין מצדד ומהפך לזכות מי שבחר בו, ומשתדל בעדו כאילו הוא עצמו הבעל דין ואילו נוגע הדבר. אמנם ע"פ האמת אין צריך להיות כן, אלא ששני בעלי הדין יהיו שוים בעיני הדיין הן מי שביררו והן השני שלא ביררו.

ולכן הזהיר התנא את כל א' מן הדיינים (ולכן נקט דייקא לשון יחיד) "אל תעש עצמך כעורכי הדיינים", דהיינו שלא יהיה הדיין כאותו שערך ובירר אותו לדיין, כי בזה הוא עושה עצמו כאילו הוא הינו הבעל דין בעצמו, ואילו הדיין צריך להפך בזכות ב' הצדדים כאחד בלא שום נגיעה עצמית.

ובזה פירש את מאמר הכתוב (דברים טז, יח) שופטים ושוטרים תתן לך בכל שעריך אשר ה' אלקיך נותן לך לשבטיך, והיינו שלקחו דיינים מכל שבט ושבט בפנ"ע, אך עכ"ז לא יהיה הדיין ששייך לשבט מסוים מחזר אחר זכות הבעל דין שנמנה על שבטו, אלא "ושפטו את העם משפט צדק" כלומר כל העם יהיו בעיניהם שוים לשפטם משפט צדק, ושני בעלי הדינים, הן בן שבטו והן מי שלא נמנה על שבטו, יהיו בעיניו כאחד לשקול את זכותן באופן שוה עד שיצא משפט צדק ואמת.

לא ילמד האדם זכות לעצמו על מעשיו הרעים אלא ישוב בתשובה

ובענף עץ אבות לימד דבר מוסר מן המשנה הזו, שבא לומר לכל אדם "אל תעש עצמך כעורכי הדיינים", כלומר שלא יערוך דינו ויהפך בזכות עצמו במעשה שעשה, לחפש התירים ולומר שאינו חטא. אלא יהיה מודה על האמת אם נכשל באיזה דבר, ויחזור בתשובה על מעשהו, כי אין לך דבר העומד בפני התשובה.

וְכִשְׁיָהוּ בְּעֵלֵי הַדִּין עוֹמְדִים לְפָנֶיהָ, יְהִיוּ בְּעֵינֵיהֶם כְּרָשָׁעִים.

ע"י שיחשוב הדיין את שני בעלי הדין כרשעים לא יטה לבו לצד אחד

ומפרש רבינו יונה שכוונת התנא שלא יטה לב הדיין אל אחד מבעלי הדין, ולא יחשוב כי הוא צדיק בדינו, שא"כ לעולם לא ידין הדין לאמיתו, כיון שיהיה לבו נוטה אל אחד מהם ולא יוכל לראות לו חובה, אלא יהיו שניהם בעיניו כאילו הם רשעים בדינם, ודבריהם וטענותם שקר המה, ובכך לא יטה לבו לאחד מהם ויצא הדין לאור על נכון. עכ"ד. ובילקוט מעם לועז כתב שע"י שיהיו שניהם בעיניו כרשעים יפשפש יפה בטענותיהם, שמא ימצא רמיה בתוך דבריהם ועי"ז תצא האמת לאור.

ובספר אוצרותיהם של צדיקים הביא עובדא שהיתה עם הרה"ק רבי נחום מטשערנאביל זי"ע שערך גלות והיה נע ונד ממקום למקום יחד עם קבוצת אנשים, פ"א הגיע יחד עם כל בני הקבוצה להשתתף בסעודת נישואין ושם נעלמה כף אחת עשויה כסף, וכיון שלא מצאוה נפל החשד כי אחד מן העניים גנבה, ומחמת איזה סיבה החליט הבעה"ב שרבי נחום הוא הגנב ודרש ממנו שיחזיר מיד את הכף, ובאם לא יחזירנו יביאהו לפני הרב, אך רבי נחום

ענהו כי באמת נקי הוא מעוון, אמנם אם אין בעה"ב מאמינו, מוכן הוא לשלם את מלא שווי הכף עם פרוטותיו שיקבץ, ובלבד שלא יתבענו לדין תורה לפני הרב. עוד הם מדברים באו אנשי הבית והודיעו להבעה"ב שהכף נמצאה והעני נקי מאשמה. מיד ביקש בעה"ב את סליחת העני אך ביקש ממנו שיסביר לו מפני מה לא חפץ בשום אופן ללכת אל הרב ולהוכיח שהוא נקי מעוון, ועוד הסכים לשלם את מלוא שווי הכף מפרוטותיו המעוטות. הסביר לו הצדיק, הן אמרו רבותינו במשנה וכשיהיו בעלי הדין עומדים לפניך יהיו בעיניך כרשעים, וכיון שאיני חפץ לעמוד לפני הרב בשעה שהוא חייב ע"פ תורה להביט עלי כרשע, עדיף לי ליתן את כל ממוני ובלבד שלא אצטרך לעמוד לפניו לדין.

יהיו בעיניך כרשעים.

בירור האם מותר להביט בפני בעלי הדין כיון שהם כרשעים

כתב הש"ך (ח"מ סי"ז ס"ק יג) בשם ספר חסידים שלפי דברי המשנה האלו, אסור להביט בפני בעלי הדין בשעה שטוענים טענותיהם, מפני שאסור להסתכל בפני אדם רשע, וכן כתב בספר אור החיים הק' (דברים א, טז) וז"ל ושמעתי מפי חכם גדול חסיד וגדול בישראל חביב עלי כרוח, ה"ה הרב רבי משה ברדוגו זלה"ה שהיה מדקדק בשעת הדין שיהיו עיניו למטה, ולא היה נושא עיניו (לראות את בעלי הדין) כל עיקר עכ"ל.

אמנם הפתחי תשובה שם מביא מדברי הרב בעל עטרת צבי שטוב שיראה הדיין בפני בעלי הדין ויטיל עליהם אימה בכדי שיטענו רק את האמת, ואילו כשלא יראה את פניהם יטענו מה שירצו וזה בדוק. וכיון שיש בזה ב' דיעות כתבו האחרונים (עי' בספר ענף עץ אבות) שהכל לפי ראות עיני הדיין מה יהיה עדיף לטובת הדיין.

ובענין זה היתה עובדא (מובא בספר ענף עץ אבות ובספר הוא היה אומר) עם רבה של ביאליסטוק הגאון רבי משה זאב וואלף זצ"ל בעמח"ס מראות הצובאות, שבעירו היו ב' שותפים מחשובי פרנסי העיר רבי זימל אפשטיין ורבי קאפל הלפריץ, אשר הם נתאמצו מאד להביא לבחירתו כרב העיר, ואכן מחמת השפעתם הרבה נבחר לרב. ב' השותפים הצליחו מאד במסחרם וגם קיבלו את הזיכיון מטעם הממשלה לסלול מסילות וכבישים ולבנות גשרים בסכומי עתק, ומפני זה גדלה עשירותם למאד, אמנם הם ידעו גם לפזר מממונם לצדקה, וידם היתה פתוחה לצורך כל דבר שבקדושה ולצרכי יהודי העיר, ונדבו מקוואות בתי

כנסיות ובתי מדרשות וכדו', והם עצמם היו תלמידי חכמים מביני מדע וקבעו עיתים לתורה.

פעם אחת פרצה ביניהם מריבה אודות ענין ממוני, והחליטו לשטוח את טענותיהם לפני הרב שיפסוק עם מי משניהם הצדק, בלילה שלפני הדין תורה ישבו שניהם ועיינו בשו"ע חושן משפט ובספרי הפוסקים, בכדי להוכיח את צדקת טענותיהם ע"פ ההלכה. ובשעה היעודה לדיני התורה באו שניהם לבית הדין, והשמש בראותו את הפרנסים החשובים נכנסים לבית הדין נכנס אל הרב בבהלה לומר לו כי ב' פרנסי העיר באו וממתינים לדין תורה, אמר לו הרב צא ושאלם לשם מה באו לדין תורה, האם לצורך ענייני הקהילה או לצורך עצמם, השיבו שבאו לצורך עצמם. אמר הרב א"כ ימתינו בתורם עד שיכנסו כל המתדיינים שהמתינו לפניהם, ואכן הם המתינו בחוץ.

כאשר הגיע תורם ונכנסו אל הרב, שלשל הרב טליתו על עיניו ולא פתח בשלומם, ולא אמר להם לשבת, אלא פתח ואמר זימל וקאפל מי מכם התובע יפתח ויטעון ראשון את דבריו, הפרנסים שהיו רגילים שכולם קוראים אותם בתואר רבי מפני עשרם וחשיבותם, נעלבו מאד מהאופן שבו התייחס אליהם הרב וכמעט שנסתתמו טענותיהם. פתח ר' זימל ואמר אני התובע, וכאן מנה ואמר את טענותיו בקיצור נמרץ בלא שהזכיר מאומה מכל הראיות שהכין מדברי השו"ע והפוסקים, וכשסיים פנה הרב אל הפרנס השני ואמר לו ואתה קאפל מה הינך משיב על טענותיו של זימל. וגם ר' קאפל ענה בקיצור נמרץ את תמצית טענתו ולא הוכיח את טענותיו מדברי הפוסקים, וכאשר סיימו דבריהם יצאו מן החדר והדיינים דנו בינם לבין עצמם מה לפסוק, וכשבאו לכלל החלטה קראו להפרנסים שיכנסו ואמרו להם את פסק הדין. ואז שאלם הרב אם הם מקבלים עליהם את פסק הדין, ושניהם השיבו הן. מיד הפשיל רבי משה זאב את טליתו מעל פניו, והושיט ידו לקראתם בחביבות גלויה ואמר להם שלום עליכם רבי זימל שלום עליכם רבי קאפל, וציוה להשמש שיביא להם מיני מאכל ומשתה. וכראותם זאת התפלאו הפרנסים למאד ושאלו את הרב ילמדנו רבינו, הן עד עתה היינו בעיניו זימל וקאפל ולא הוסיף תואר לשמנו ואילו כעת קוראנו רבי זימל ורבי קאפל, ומפני מה לא נתן לנו הרב שלום מיד בבואנו אל הבי"ד ורק בגמר הדין נתן לנו שלום, ענה להם הרב ואמר הנה זוהי משנה מפורשת, וכשיהיו בעלי הדין עומדים לפניך יהיו בעיניך כרשעים, והרי כתיב אין שלום אמר ה' לרשעים (ישעי' מח, כב) ולכן לא נתתי לכם שלום, אולם עתה שקיבלתם עליכם את הדין, שבתם לצדקותכם וחשיבותכם ושוב יכולתי לקבל פניכם כראוי לערככם הרם.

וְכִשְׁנַפְטָרִים מִלִּפְנֵיהֶם, יְהִיוּ בְּעֵינֶיךָ כְּזָכָאִין, כְּשֶׁקָּבְלוּ עֲלֵיהֶם אֶת הַדִּין.

גם כשנעשה פשרה בדין, או שכפו עליהם את הדין נקראו זכאין כשקבלו את הדין

השפת אמת דקדק למה אמר התנא יהיו בעיניך כזכאים בכ"ף הדמיון דהיינו שהם כמו אנשים זכאים ולא אמר יהיו זכאין בעיניך, והרי הם קיבלו עליהם את דין התורה, ותירץ דאף באופן שעשה הדיין פשרה ביניהם, שלכאורה בכה"ג לא נעשה הדין האמיתי, כי כל א' מבעלי הדין קיבל חלק מתביעתו, עכ"ז יהיו בעיניך כמו שהם זכאין. עוד תירץ דאף אם לא קבלו את הדין מרצונם העצמי, אלא בי"ד הוצרכו לכפותם לקבלו, ג"כ יהיו בעיניך כזכאין.

ובספר לב אבות (הובא במדר"ש) פירש אמרו "וכשעומדים לפניך", דהיינו כשמתעכבים זמן רב לפני הדיינים בחוסר רצונם לקבל את הדין, ומנסים עדיין לעמוד על עמדם ועל דעתם, אזי יהיו בעיניך ששניהם כאחד רשעים. אך "כשנפטרים מלפניך" והולכים לדרכם אחר שכבר קיבלו עליהם את הדין, אזי תחזיקם כצדיקים. (וכן פי' ברוח חיים ע"ד הלצה).

כְּשֶׁקָּבְלוּ עֲלֵיהֶם אֶת הַדִּין.

צריך ללמוד זכות על הבעל דין שנתחייב בדינו

כתב הרע"ב שלא יחשוד הדיין את מי שנתחייב בדין לומר ודאי גזלן היה, אלא יאמר שמא טועה היה במעשיו ולא נתכוין לגזול. ובספורנו כ' שיש להמליץ עליו זכות שלפעמים היתה כוונתו לדחותו לזמן מה, וסבר שכשיהיה לו ממון ישלם לו את ממונו המגיעו. וכמו דאי' בכתובות (דף יח ע"ב) אשתמוטי קא משתמיט, סבר עד דהוו לי זוזי ופרענא ליה. והרבינו יונה כתב דדבר זה הוא ממדת חסידות, דאחר שנתברר שהאחד טען שקר בדין, לא יהיה בעיני הדיין לעולם בחזקת שקרן ובעל דין קשה, אלא כיון שקבל עליו את הדין, יש לחשוב שחזר בתשובה ואין בדעתו לעשות כן כל ימיו.

ובבלי יקר פרשת שופטים (טז, יח) פירש ע"פ משנתנו בדרך רמז את מאמר הכתוב ושפטו את העם משפט צדק, "ושפטו את העם" שבשעת המשפט יהיו בעלי הדין בעיניך בחי' "עם" שהוא כינוי לרשעים, אמנם לאחר המשפט יהא "משפט צדק" שנתהפך הרשעות לצדק, ויהיו בעיניך כצדיקים לפי שקיבלו עליהם את הדין.

ט שְׁמַעוֹן בֶּן שֵׁטַח אוֹמֵר הָיִי מְרַבֶּה לְחַקֵּר אֶת הָעֵדִים, וְהָיִי זֹהִיר
בְּדַבְרֵיךָ, שְׂמָא מִתּוֹכְכֶם יִלְמְדוּ לְשִׁקֵּר:

רבינו עובדיה מברטנורא
ט והוי זהיר בדבריך. שלא יאמר הדיין שמה כך וכך היה מעשה, או, אם היה הדבר כך היה פלוני
זכאי, ומתוך הדברים הללו לומד צעל הדין או העדים לומר דבר שלא היה:

מה שרע לצדיק בעוה"ז הוא כדי שיענש על עוונותיו ויזכה
בשלימות לחיי העוה"ב

במדרש שמואל פי' בשם רבינו משה אלשקאר דכל דברי המשנה הולכים על
ענין צדיק ורע לו רשע וטוב לו, ובאים כהמשך לדברי המשנה הקודמת
ואל תתחבר לרשע. דהנה סיבת הדבר שהאדם חפץ להתחבר לרשע, הוא מפני
שרואה את גודל הצלחתו בהאי עלמא, וא"כ יש בעיניו קושיות על הנהגת
הבורא ח"ו מפני מה טוב לרשע.

לכן הזהיר התנא ואמר "אל תעש עצמך כעורכי הדיינים" ותהיה תמה על הנהגת
השי"ת בעולמו מדוע צדיק ורע לו רשע וטוב לו. ואמר "וכשיהיו בעלי הדין
עומדים לפניך", היינו הצדיקים האלו שהינך תמה על רעתם בעוה"ז, "יהיו
בעיניך כרשעים" יש לחשבם כרשעים, כיון שאין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא
יחטא, ומחמת שיצאו רשעים בדינם קבלו ענשם ונתייסרו בעוה"ז, ואם יאמר
האדם א"כ איך יקיים דברי רבותינו והוי דן את כל האדם לכף זכות, לזה סיים
התנא "וכשנפטרים מלפניך" היינו בשעה שנפטר הצדיק מן העולם, אזי לא יחקור
על דינם, אלא "יהיו בעיניך כצדיקים כשקבלו עליהם את הדין", היינו שמתו
מחמת חטאם כדי שיזכו בשלימות לחיי העוה"ב, וכבר קבלו עליהם את הדין.

משנה ט

שְׁמַעוֹן בֶּן שֵׁטַח אוֹמֵר הָיִי מְרַבֶּה לְחַקֵּר אֶת הָעֵדִים.

שמעון בן שטח הזהיר על חקירת העדים לפי שנהרג בנו
ע"פ עדות שקר

כתב הספורנו דסיבת הדבר ששמעון בן שטח הזהיר אודות חקירת העדים, הוא
מפני שבנו נהרג מחמת עדי שקר. וגופא דעובדא איתא בירושלמי (חגיגה

פי"ב הובא ברש"י סנהדרין מד ע"ב) שהיו שמונים נשים מכשפות במערה באשקלון, ושמעון בן שטח כינס שמונים בחורים בעלי קומה וכח והתגברו עליהן, והוציאן מן המערה ותלאום. ונתקנאו קרוביהן על הדבר ובאו שנים מהם והעידו על בנו של שמעון בן שטח שהרג את הנפש וחייב מיתה (עי' בפירוש פני משה על הירושלמי סנהדרין פ"ו ה"ג) וכשיצא ליהרג אמר הבן (כן הוא בסנהדרין מד ע"ב) אם יש בי עוון זה לא תהא מיתתי כפרה על כל עוונותי, ואם אין בי עוון זה תהא מיתתי כפרה על כל עוונותי, ובי"ד וכל ישראל מנוקין ואילו להעדים לא תהא מחילה לעולם. כשמעו העדים דבריו חזרו בהם והודו שהעידו עדות שקר, ונתנו טעם לדבריהם שעשו כן מחמת קנאת הנשים המכשפות. ושמעון בן שטח רצה להחזירו שלא יהרגוהו, אך בנו אמר שכיון שכבר נגזרה גזירה וקיי"ל (מכות ג ע"א) כיון שהגיד אינו חוזר ומגיד, א"א להחזירו, אלא יהרג ויהא הקולר תלוי בצואר העדים, ואכן נהרג. וע"כ מחמת מעשה זה היה שמעון בן שטח עומד ומזהיר על הדבר "הוי מרבה לחקור את העדים".

ובשפת אמת כתב כי ציווי זה להרבות בחקירת העדים קאי רק על דיני נפשות, ואילו לענין דיני ממונות אי' בסנהדרין (לב ע"א) שתיקנו חכמים שלא בעינין דרישה וחקירה כדי שלא תנעול דלת בפני לוויין.

הוּי מְרַבָּה לְחַקֵּר אֶת הָעֵדִים, וְהוּי זֹהִיר בְּדַבְרֵיהֶן, שְׂמַא מִתּוֹכָם יִלְמְדוּ לְשִׁקֵּר.

הזהירות באופן חקירת העדים שלא ילמדו לשקר

ביאר הרבינו יונה דהיינו שיעשה להם דרישה וחקירה פעמים רבות וכזה יתגלה סודם, כי ברוב דברים לא יחדל פשע, ומדבריהם ילמד הדיין אם העידו שקר.

עוד ביאר והוי זהיר בדבריך שמא מתוכם ילמדו לשקר. הזהיר התנא כי כשיחקור הדיין את העדים על איזה ענין, יתכן שידבר דבריו באופן שיבינו באיזה צד יתחייב בדינו, כלומר שיבינו מן הדיין שאם יאמרו דבר פלוני יהא חייב, ואם יאמרו באופן אחר יהא פטור, וילמדו מתוך דבריו מה הם צריכים לשקר כדי לזכות, עכ"ד. (וכן פי' רע"ב שלא יאמר הדיין שמא כך וכך היה מעשה, או אם היה הדבר כך היה פלוני זכאי, ומתוך דברים הללו לומד בעל הדין או העד לומר דבר שלא היה.)

ובעין זה פירש במדרש שמואל בשם הרמ"ה "הוי זהיר בדבריך" פי' בשעת דרישה וחקירה הזהיר בדבריך, שלא יוכלו להבין את דעתך, איזוהי הדרך

הישרה בעיניך כי שמא מתוך זה ילמדו לשקר, אלא הוי דורש וחוקר בסתם, כדי שיצטרכו העדים או בעלי הדין להשיב על דעת עצמם ולא על דעת הדיין.

יחקור הדיין את העדים בשאלות רבות בלי שהות באמצע

במדרש שמואל ביאר מאמר המשנה, שלא יתנהג הדיין בחקירותיו את העדים בכבודות ולאט ולאט, כי אם ישאלם באופן זה ששואל מעט ושוהה מעט, וחוזר ושואל מעט ושוהה מעט, בין כך ובין כך יהיה להם זמן לשית עצמות בנפשם ולחשוב מחשבות איך להשיב תשובה שקרית לחזק דברי עדותם.

ולכן ציוה "הוי מרבה לחקור את העדים" דהיינו ריבוי בכמות, לחקורם חקירות רבות, וגם "הוי זהיר בדבריך" ר"ל שישאלם בזהירות גדולה, ובמהירות שאלה אחר שאלה בלא שהות בינתיים (בכדי שלא יהא להם פנאי לחשוב תשובת שקר), והטעם לכך הוא "שמא מתוכם ילמדו לשקר" היינו כי בתוך הזמן שהדיין מדבר דבריו בנחת, יטכסו עצות ויחשבו איך לשקר, ולכן ימהר לשאול שאלותיו בזה אחר זה ולא יוכלו לשקר.

לעתים צריך הדיין לגנוב דעת העדים שלא ילמדו ממנו לשקר ועובדא נפלאה בענין זה

בספר רוח חיים פירש דברי המשנה, כי הנה לפעמים בעת חקירת העדים צריך הדיין לעשות תחבולות הנראות כעין גניבת דעת, בכדי לרמות את העדים ולהוציא מפייהם את האמת לאמיתה (וכעין המעשה שיובא להלן), אמנם יש עליו לעשות זאת בחכמה נפלאה שלא יבין זאת העד, ולא יוכל לומר אחרי כן הדיין גנב דעתי, וא"כ הרי הותר הדבר ויעשה גם הוא כן (ולא ידע כי להדיין מותר כי מטרתו לטובה לשם חקר האמת).

ועובדא הוי (הובא בספר ענף עץ אבות) בזמן הגאון רבי שמואל די מודינא, בנערה שקיבלה מעות קידושין מב' בני אדם בזה אחר זה, ולא נתברר מי מהם קידשה בראשונה. הלך אחד מהם ושכר ב' עדי שקר שיעידו בבי"ד כי העדים שהעידו על קידושי חבירו פסולים לעדות, ונמצא כי קדושו פסולין ועי"ז יוכל הוא לישאנה. ובא לפני מהרשד"ם ובית דינו והעידו שראו בעיניהם שהעדים הללו אכלו שקצים ורמשים ולכן המה פסולים לעדות, ובאותו זמן נזדמן בבי"ד שליח מארץ ישראל ושמע את דברי העדים וביקש רשות מממהרשד"ם לחקור את העדים, כי ראה בחכמתו שהם בורים ועמי הארצות, והבעל דין שם את הדברים בפיהם ואינם מבינים כלל מה הם אומרים, ואכן

מהרשד"ם נתן לו רשות, ואז ניגש אל א' מן העדים ואמר לו, הגידה נא לי מה היו אלו השקצים והרמשים שאכלו העדים, האם היו מבשר שור או מבשר כבש. והעד נתבלבל ולא ידע מה להשיב, ובראותו שאין לו ברירה הודה על האמת שלא ראו אותם כלל באכילתם, וכל עדותם היתה מפני שהמקדש את האשה שכרם בעשרה דינרים, והוא שם בפיהם את אלו הדברים שדיברו. וכשמוע זאת הדיינים בטלו את עדותם. ומרוב התפעלות עמד מהרשד"ם ונשקו להשליח על מצחו.

והנה בכגון דא שהותר לגנוב דעתם של העדים בכדי לבא אל חקר האמת, כתב הרוח חיים דלעיל שצריך לעשותו בחכמה בכדי שלא ילמדו מן הדיין שמותר לומר שקר ולגנוב דעת הבריות.

אם הדיין לא יחקור את העדים כראוי, ילמדו שאר אנשים להעיד שקר

במדרש שמואל פי' עוד בדברי התנא שהזהיר את הדיין שיהיה מרבה בחקירות, ויהיה זהיר ובקי ואומן בענין החקירות, שאם לא יהא בקי בענין זה לחקור את העדים ולידע אם דבריהם אמת או שקר, אז יבואו לפניו עוד עדי שקר ויעידו, מאחר שראו שהצליחו העדים במזימתם ולא נתגלה ששקרו, גם הם לא יתייראו שיתפסו אותם בחקירות. וזהו אומרו "שמא מתוכם" היינו מתוך דברי הדיין, שיבחינו שאינו יודע היאך לחקור את העדים, "ילמדו" כל שאר האנשים "לשקר" ויבואו להעיד לפניו עדות שקר כי לא ייראו מחקירותיו. ולפי זה מה שאמר "ילמדו לשקר" לא קאי על העדים הללו בדוקא, אלא על שאר אנשי העולם שבגין כך ילמדו לשקר.

כאשר העדים מעידים בסגנון אחד ובלשון אחד בלא שינוי יש לחוש שעדותם שקר

כתב בספר מגן אבות דאפי' אם יהיו דברי ב' העדים מכוונים בדיוק רב, עדיין צריך הדיין לחקורם בחקירות ודרישות. ואל יאמר כיון ששניהם מעידים בסגנון אחד, ודאי כך היה הדבר כפי שהעידו, אלא אדרבה יש לו לחוש דכיון שעדותם כ"כ מכוונת, אולי שכרם הבעל דין להעיד עדות זו והוא לימדם מה לומר, ולכן הצליחו לכיין עדותם, וכן אי' בירושלמי (סנהדרין פ"ג ה"ז) רב כד הוה חמי סהדי מכוונים דבריהם הוה חקר להו. ע"כ.

ובענין זה מסופר עובדא שהיתה בעיר שקלוב (הובא כמעשה אבות ובענף עץ אבות) שלאחד מחשובי הקהילה היתה בת יחידה כלילת המעלות, והוא השיאה

לבחור תלמיד חכם. ויהי לאחר שנתיים ובחור א' שהתגורר בקרבת מקום נתן עיניו בה וחפץ שתינשא לו, וע"כ שכר עדי שקר שיעידו שהאשה חטאה חטא גדול, וסבר שעיי"ז יגרשנה בעלה והוא יוכל לישאנה, והנה האשה ואביה צווחו מרה ששקר מדברים העדים, אך העדים באו והעידו את עדותם בבית דינו של הגאון רבי יהושע ציטלס זצ"ל, והוא חקר ודרש את העדים ולא מצא כל סתירה בעדותם, אך מצד שני עמדו לפניו דברי האשה שטענה בכל תוקף ששקר הדבר, ולא יכול היה להכריע את הדין.

והנה הגאון רבי יהושע הנ"ל היה ג"כ שר בממלכה הרוסית, והיה צריך לנסוע לפטרבורג באותה תקופה עבור ענייני הממלכה, והחליט לעבור בדרך בעיר וילנא אצל רבו הגר"א מווילנא זצ"ל ולשאל את חוות דעתו בענין קשה זה שאיקלע לפניו, וע"כ צירף אליו את הבעל והאשה והעדים, ובבואם לפני הגאון ביקש ממנו אם יוכל להכריע ולפסוק הדין. הגאון ביקש מן העדים להעיד לפניו על מה שראו, ושמע עדותם זה שלא בפני זה, ויהי כאשר סיים העד השני את דבריו, קם הגר"א על רגליו ואמר בקול רם עדי שקר הם, התלמידים שנכחו בחדר נשתוממו למאד על הכרזתו, אמנם על העדים נפל אימה ופחד, ותיכף ומיד הודו ששיקרו בעדותם להוציא שם רע על בת ישראל כשרה, והגר"א פסק שאין לחוש לעדותם.

באשר יצאו העדים שאל רבי יהושע את הגר"א ילמדנו רבינו, האם פסק את דינו לפסול עדותן ע"פ נביאות, אמר לו רבו הגר"א זי"ע הנה אי' בגמ' (סנהדרין כט ע"א) אם נמצאו דבריהם מכוונים נושאים ונותנים בדבר, ובירושלמי (הנ"ל) אי' רב כד הוה חמי סהדי מכוונים דבריהם הוה חקר להו, והטור (ח"מ סי' כ"ח ס"י) הביא את דברי הירושלמי, ומפרשם דכשהיה רואה עדים שהיו אומרים עדותן ומכוונים בלשון אחד, היה חושש שמא שקרנים הם ובעצה אחת כיוונו לשונם, והיה חוקר ודורש אותם. אבל אם לא היו אומרים ממש בלשון אחד, אלא זה אומר בכה וזה אומר בכה, רק שתהא עדותן מכוונת בלא הכחשה לא היה דורש כ"כ, עכ"ל (וכן פסק המחבר בשו"ע שם).

וביאר הגר"א דכששני אנשים מספרים עובדא אחת, מן ההכרח הוא שכל אחד מהם יספר את העובדא בלשון שונה מחבירו, אך אם שניהם מכוונים דיבורם באופן שוה ממש, הרי יש מקום לחשוד שמא הם מעידים שקר, אלא שחזרו ושיננו את לשון עדותם כדי שתהיה עדותן מכוונת, ולכן כאשר שמע את עדותן וראה כי לא רק תוכן דבריהם שוה, אלא גם סגנון דיבורם והשפה (שפראך) שבה הם מספרים את הדבר אחד הוא בלא שינוי כלל, הבין שעדי שקר

י שְׁמַעְיָה וְאַבְטַלְיוֹן קָבְלוּ מֵהֶם. שְׁמַעְיָה אָמַר אֱהָב אֶת
הַמְּלָאכָה, וְשֵׁנָא אֶת הַרְבָּנוֹת, וְאֵל תִּתְּוֹדַע לְרִשׁוֹת:

רבינו עובדיה מברטנורא

י שְׁמַעְיָה וְאַבְטַלְיוֹן. גרי דדק היו, ומצני בניו של סנחריב הם. ושמעמי שמפני שהיה אבטליון אב בית דין נקרא בשם זה, שפירושו אב לקטנים, כי טליא בלשון ארמי קטן, כמו אמר ר' יוחנן כד הוינא טליא (מגילה ה:), כשהייתי קטן. ליימו טליא וטלייתא (יצמות קיד.), יציאו קטן וקטנה. אף כאן אבטליון אביהם של יתומים קטנים: אהוב את המלאכה. אפילו יש לו צמה להמפרנס, חייב לעסוק במלאכה, שהצטלה מציאה לידי שעמוס (כתובות נט:): ושנא את הרבנות. ולא תאמר אדם גדול אני וגנאי לי לעסוק במלאכה, דאמר ליה רב לרב כהנא (פסחים קיג.), פשוט נצלתא צשוקא וטול אגרא, ולא תימא כהנא אנא, גברא רבה אנא, וסניא צי מלתא. פירוש אחר, ושנא את הרבנות, התרחק מלנהוג שררה על הצבור, שהרבנות מקצרת את בעליה: ואל תתודע לרשות. כדי ליטול רבנות על ידיה. אי נמי, אל תתודע לרשות, שלא יעצרוך על דעת קונך, כמו שאירע לדואג האדומי. לרשות, השררה קרויה רשות, מפני שהרשות צידה לעשות כרצונה:

הם, אכן העדים ששמעו הכרזתו כי עדי שקר הם, סברו כי דברי נבואה הוא דובר, ונבהלו מאד וע"כ מיהרו להודות ששקר הם דוברים.

משנה י

אָהַב אֶת הַמְּלָאכָה.

המלאכה מצילה את האדם מן השעמום והעצלות

כתב רבינו יונה והרע"ב דאפילו מי שיש לו די פרנסתו חייב לעסוק במלאכה, מפני שהבטלה מביאה את האדם לידי שעמום, והיא מידת החולי אשר עליה נאמר (משלי כא, כה) תאוות עצל תמיתנו כי מאנו ידיו לעשות. דהיינו כאשר העצל מרגיל את איבריו להתבטל מן המלאכה, גורם בזה שימאנו ידיו אפילו בעת שירצה לעבוד כי ההרגל שולט בו. והגם שהעצל חושב שכשיושב בטל מן המלאכה יש לו מנוחה, אין הדבר נכון כיון שדוקא היגיעה היא לו למנוחה, מפני שאח"כ כשיצטרך למזון יהיה לו די סיפוק ויחיה בנחת ובמנוחה, וכמאמר הכתוב (משלי, כח, יט) עובד אדמתו ישבע לחם. משא"כ העצל הגם שמתחילה יש לו מנוחה מפני שאינו טורח בעבודה, אבל אחרי כן

כשיצטרך למזונו יטרד ממנוחתו לגמרי כמאה"כ (שם כ, ד) מחורף עצל לא יחרוש ושאל בקציר ואין.

המלאכה מחזקת את כח השכל

ובתנ"ס' יו"ט הוסיף בזה דע"י המלאכה מחזק האדם את כח שכלו ואינו מניחו להחלש. ונראה לומר הטעם בזה, דכל זמן שעוסק באיזו מלאכה שהיא, אזי צריך תמיד לחשוב איך לעשות וכמה לעשות, ואם נעשה כראוי או לא, ובאיזה אופן תהיה אחיזת ידיו וצורת החומר וכדומה, וממילא מחדד את כח שכלו.

צריך לשמוח במלאכה שנגזרה עליו

במדרש שמואל מדייק בלשון המשנה דנקט בלשון אהוב את המלאכה, ולא "עסוק במלאכה", או "למוד מלאכה". ופירש בשם החסיד בן שושן דהתנא בא ללמדינו שצריך לאהוב את עצם המלאכה שעוסק בה, ולא רק את שכר המלאכה והממון שירוויח על ידה, ולא כמקצת אנשים אשר שונאים את מלאכתם וקצים בטרחתה ויגיעתה, אלא צריך שיאהוב וישמח במלאכתו כאילו אינה עליו לטורח אלא לתענוג. ועל כגון דא אמרו חז"ל (ברכות ח' ע"א) גדול הנהנה מיגיע כפו יותר מירא שמים, דהכוונה שנהנה מעצם יגיע כפו ולא רק מממון שמרויח בה, והיינו משום ששמח בחלקו אשר חלק לו האלוקים מלאכה זו להתפרנס בה, ולעסוק בישובו של עולם.

ובאמת כתב בילקוט מעם לועז דדרך העולם שכל אחד שונא את מלאכתו, כי נדמה לו שאילו היה עוסק במלאכה אחרת היה מתפרנס בריוח יותר או בנקל יותר, ועל זה מזהיר התנא אשר לא כן הוא הדרך שיבור לו האדם, אלא "אהוב את המלאכה" המיוחדת לך בגזירת שמים, ושמח בחלקך ותאמין שהיא הטובה ביותר בשבילך להתפרנס ממנה.

המלאכה מצילה נפשות

ומצינו שהפליגו חז"ל מאד במעלת העוסק במלאכה, וכדאיתא במד"ר פרשת ויצא (עד, יב) א"ר ירמיה חביבה מלאכה יותר מזכות אבות, שזכות אבות הצילה ממון ומלאכה הצילה נפשות, זכות אבות הצילה ממון שנאמר (בראשית לא, מב) לולי אלקי אבי אלקי אברהם ופחד יצחק היה לי כי עתה ריקם שלחנני, אבל מלאכה מצלת נפשו שנאמר (שם) את עניי ואת יגיע כפי ראה אלוקים ויוכח אמש, כלומר שלכן צוה ללבן השמר לך פן תדבר עם יעקב מטוב עד רע.

ובילקוט מעם לועז הביא מעשה איך נתקיימו בפועל דברי המדרש שמלאכה מצלת נפשות, דמעשה היה במלך שהיה לו בן יחיד, ורצה לשדכו עם בתו של אחד מהמלכים הגדולים, אמנם בנו סירב לזה, ואמר אין רצוני בבת מלכים אשר גדלה בתפנוקים (באקוועמליכקייטען) וחושבת אך ורק על צרכיה, אלא חפץ אני באשה פשוטה הבאה מבית עניים שתדע להוקיר את בעלה. שמע המלך את דברי בנו וקיבלם, וביקש ממשרתיו שיחפשו אשה טובה מבנות עניים, הלכו ומצאו רועה אחד מכפר נדח (דערפל) שהיתה לו בת צנועה ובעלת מידות טובות, אמרו לאביה שלוחי המלך אנו ורוצים אנו לשדך את בתך לבנו, כמובן שהסכים מיד, וקראו לנערה ושאלו את פיה, אמרה שהיא נותנת הסכמתה בתנאי שילמד בן המלך אומנות המפרנסת את בעליה, שבו והודיעו זאת למלך, הסכים לדבר ושלח את בנו ללמוד מלאכת אריגת השטיחים עד שנעשה אומן גדול במלאכה זו, והיה יודע לצרף כל מיני חוטים ולשוזרם בצורות נאות ביותר, ואז התחתנו בן המלך עם בת הרועה. לימים הלך בן המלך לשוח בשדה והתרחק מעיר המלוכה מרחק רב, לפתע התנפלו עליו שודדים (רויבערס) והכניסוהו למערתם ולא הכירו שהוא בן המלך. שאלוהו אם יש לו ידיעה באומנות, לאשר ברצונם היה למוכרו לעבד. אמר להם אורג שטיחים אני, תנו לי חוטים ואארוג שטיח יקר אשר תוכלו למוכרו למלך, ובודאי יתן לכם תמורתו סכום עצום. הלכו והביאו לו חוטים יפים מכל מיני צבעים וגוונים, ואכן ארג להם מהם שטיח יקר מאוד, ובין חוטי השתי והערב רמז בחוטי צבע מיוחדים את כל אשר אירע לו והיכן מקום המצאו, ומסר השטיח לשודדים למכרו למלך. ואכן כשרעייתו כלת המלך ראתה את השטיח הבינה בחכמתה את אשר כתוב בו, ומיד יצאו חיל המלך אל המקום ההוא ומצאו את המערה והצילוהו. הרי שיש בכח האומנות להציל נפשות, וכן איתא בירושלמי (פאה פ"א ה"א) ובחרת בחיים זו אומנות.

ושנא את הרבנות.

לא יימנע ממלאכה מפני כבודו

כתב רבינו יונה דסמך התנא מאמר "ושנא את הרבנות" ל"אהוב את המלאכה", שלא יאמר האדם איני עוסק במלאכה, מפני שאני ראוי לרבנות או לנשיאות, ואינו לפי כבודי לעבוד במלאכה, שהרי אמרו חז"ל פשוט נבילתא בשוקא ואכול אגרא, ולא תימא כהנא אנא גברא רבא אנא.

ועל כגון דא היה הגאון רבי ישראל סלנטר זצ"ל אומר על מי שמת ברעב, שלא מת מחמת שלא היה לו מה לאכול, כיון שאם ירצה האדם, תמיד ימצא מלאכה לפרנסתו, אלא מת מחמת "כבוד", לפי שלא רצה לעסוק בכל מיני מלאכות שלפי דעתו אינם לפי כבודו להתעסק בהם.

המלאכה מבריאה את הגוף ומונעתו מחולי

ובמסכת גיטין (סז ע"ב) איתא שרב ששת היה מתעסק בקורות, שהיה נושא קורות לחמם גופו ואמר גדולה מלאכה שמחממת את בעליה. דיודע שעשיית מלאכה טובה היא לבריאות הגוף, וכן כתב הרמב"ם (דעות פ"ד ה"א) צריך אדם להנהיג עצמו בדברים המבריאים ומחלימים ולהתרחק מן הדברים המחלישים ומאבדים את הגוף. עוד כתב שם (הט"ו) וכל זמן שאדם מתעמל ויגע הרבה אין חולי בא עליו וכחו מתחזק, וכל מי שיושב לבטח ולא מתעמל אפילו אם שומר עצמו להתנהג ע"פ הרפואה כחו תשש וכל ימיו מכאובים, עכ"ל. ישמע חכם ויוסיף לקח, ולכן ראוי להשתדל לילך ברגליו כל יום לפחות כמחצית השעה לצורך בריאות גופו (ענף עץ אבות).

יזהר מלהתגאות בהוראתו

בילקוט מעם לועז מבאר מה דסמך התנא "ושנא את הרבנות" ל"אהוב את המלאכה", דהכוונה בזה לאלו העוסקים במלאכת הדיינות וההוראה, שהוגים בתורה יומם ולילה כדי שיהיו בקיאים בהלכות להורות כראוי, והזהירם התנא שלא יתנשאו בזה, לכן אמר "אהוב את המלאכה" שיראו זאת כמלאכה ומשא עליהם וכעבודת לעם קדוש, ולא יתגאו בזה אלא "ושנא את הרבנות" והשררה.

ישנא את השררה שברבנות ולא את הרבנות עצמה

רש"י והרע"ב פירשו ושנא את הרבנות שיתרחק מלנהוג שררה על הציבור, שהרבנות והשררה מקברת את בעליה, וכדאיתא בגמרא (ברכות נה ע"א) שיוסף הצדיק מת קודם לאחיו מפני שנהג עצמו ברבנות, שאמרו השבטים לפניו "עבדך אבינו" ושתק ולא מיחה בידם.

ובספר מגן אבות כתב חלילה לאדם להמנע מרבנות של תורה וזיכוי הרבים מחמת מאמר התנא ושנא את הרבנות, וכן איתא מהבעש"ט זי"ע שדייק בלשון התנא שלא אמר "לא תקבל הרבנות", ואמר ע"פ משל למלך אחד שקיבל על עצמו להתנהג בענוה, מה עשה, כשרצה לרכב במרכבתו ציוה שתיסע המרכבה לפניו והוא ילך ברגליו אחריה, א"ל משרתיו לא זו הדרך אלא

תשב במרכבה ועכ"ז תתנהג בענוה. לכן אמר התנא ושנא את הרבנות ולא ציוה שלא יקבל עליו את הרבנות, אלא יקבלנה ועכ"ז יזהר שלא יתגדל ויתענג בזה אלא יהיה עליו כעול ומשא.

ומסופר שפעם הציע החפץ חיים זצ"ל לאחד מתלמידיו שיתמנה לרבנות, אך אותו תלמיד סירב באומרו כי שונא הוא את הרבנות, מפני שירא מן האחריות הזאת פן יפסוק שלא כהוגן. אמר לו החפץ חיים, א"כ מי יתמנה לרבנות, וכי מי שאינו ירא מאחריות זו, אדרבה הירא ושונא הרבנות הוא הראוי לזה. ולזה נתכוין התנא באומרו ושנא את הרבנות, דהיינו שיקחנה רק לשם שמים.

על הרב מוטלת אחריות גדולה

כתב החפץ חיים זצ"ל בענין זה דהרבנות אחריות גדולה היא, וכל מילי דמתא (צרכי העיר) עליה רמיא, ולא עוד אלא שעליו להוכיח את בני קהילתו ואם אינו מוכיחם אזי משמים יגלגלו (מיועט ארויפלייגען) עליו את ענשם.

וסיפר הח"ח את אשר אירע כחמישים שנה קודם לכן, שהיה עיר אשר דר שם איזה איש ישראלי שזיין שטרי כסף במרתף ביתו, וכן היה מעשהו כמה וכמה שנים, לבסוף תפסוהו שוטרי המלכות ופסקו עונשו להגלותו לסיביר לחמש עשרה שנים, לפני ששלחוהו ביקש שרוצה לדבר עם רב המקום, ואמר להרב הנה אני עומד עכשיו לגלות לסיביר, ידע אדוני הרב שהוא אשם בזה, כי הלא בודאי ידע הרב ממעשי ומדוע לא התרה בי, הלא חובת הרב היא להזהיר את קהל עדתו על החמס והעול אשר בכפיהם, ומכיון שלא הוכיחני הרב נתפסתי לגלות, ומעתה אם בני ביתי ירעבו ללחם הכל נופל על אחריות הרב.

ואמר הח"ח זצ"ל ומה אם אדם כזה אשר לא טוב עשה, הוכיח את הרב שישא באחריות גלותו לסיביר לכמה שנים, א"כ על אחת כמה וכמה בעת שכל אדם יבא ליתן דין וחשבון בעוה"ב על מעשיו אשר לא טובים המה, ויתבעו מכל אחד ואחד על עוונותיו ופשעיו, אשר בעבורם נשתלח לשאול תחתית יותר מכמה שנים, שהרי לעתים דינו נגזר לעולם ועד רח"ל, ודאי וודאי שיתבעו את הרב ע"ז שלא הוכיחם והדריכם בדרך הישר, לכן כל בעל נפש יברח מן הרבנות כמטחוי קשת.

דרכי פרק א משנה י אבות קיא

על האדם לשנוא כל סוגי התנשאות

במפרשים ביארו דענין זה של "ושנא את הרבנות" יכוונו בו לכל אדם ולא רק לרבנים, אלא כל אדם ורבנותו, אם איש על אשתו, או אב על בנו (קינדער), אשר בטבע האדם שאוהב להיות גבוה וחזק יותר מן הזולת, ודבר זה נותן לו הרגשת חשיבות ויקר (וויכטיג), ויוכל להתנשא במעמדו על אשר במדריגה תחתיו, ולזה הזהירו התנא "ושנא את הרבנות" היינו את ההתנשאות על מי שתחתיו.

מחזיק ישיבה צריך לאהוב גם את טורח הגשמיות של הישיבה

בילקוט מעם לועז מביא דיש מפרשים אהוב את המלאכה ושנא את הרבנות דקאי על ראש הישיבה, שצריך לאהוב את המלאכה הגופנית המצטרפת להחזקת הישיבה, מלבד היגיעה הרוחנית הנדרשת ממנו. לזה אמר אהוב את המלאכה היינו את הדאגה לצרכים הגשמיים. עוד ביאר שאם רוצה שתלמידיו יוקירו אותו ויקבלו ממנו, ינהג עמם בקירוב הדעת ולא בהתנשאות וגאווה, לזה אמר ושנא את הרבנות.

העוסק ברבנות אינו יכול לעסוק בתורה כ"כ לגודל טרדותיו

עוד פירש הילקוט מעם לועז את מאמר התנא ושנא את הרבנות, שלא יחשוב החכם שאם יגיע לרבנות יהיה לבו פנוי לתורה ועבודת השי"ת, אלא אדרכא הרבנות גורמת לדאגת יתירות, [וכמו שמצינו (הוריות י" ע"א) שאמר רבן גמליאל לשני תלמידי חכמים, כלום שררה אני נותן לכם, עבדות אני נותן לכם].

ומן הענין לציין עובדא שהיתה עם דודי זקני הרה"ג ר' יצחק לאופער זצ"ל שהיה ת"ח מופלג וגם עסק לפרנסתו במסחר, [שגאב"ד טשעבין זצ"ל סמך עליו שנים רבות שיבחן את הבחורים מאמריקה שביקשו להכנס לישיבתו הרמה], ואמר לו גאב"ד טשעבין שהעולם עתיד ליתן את הדין על שהניחוהו ליכנס לעסק המסחר, ובכך לא היה יכול לעסוק בתורה כשאיפת לבו, וכשאמר זאת להגאון רבי שניאור קוטלר זצ"ל אמר לו תדע שבתור בעה"ב הינך יכול ללמוד הרבה יותר מאשר אם היית נוהג ברבנות.

ואל התודע לרשות.

ע"י שיתקרב לשלטונות יפרוק מעליו עול מלכות שמים

הרע"ב פירש דרשות היינו המלכות, ומקרי רשות מפני שהרשות בידה לעשות כרצונה, והטעם לכך שלא יתודע לרשות פירש רבינו יונה כיון דעבודת השלטונות קשה היא מאוד, ואם יקבל עליו את עול המלכות סופו לפרוק מעליו עול מלכות שמים ולא לקיים מצוות ה', מכיון שפחדו מהשלטון רב, תהיה מלאכתו מרובה לצאת ידי חובתו כלפיהם, וע"כ יעשה מלאכת ה' רמיה מחמת עומס המלאכה אשר עליו. ולא זו בלבד אלא שלבסוף ירד מנכסיו, ולא תהיה לו כל תועלת ממלאכת השלטונות, שהרי אין מקרבין לו לאדם אלא לצורך עצמן.

ע"י שיעסוק במלאכה לא יהא נתפס למלכות

ובמדרש שמואל (ד"ה ואמר) כתב דבהיות האדם אוהב את המלאכה, ממילא לא יהיה נתפס למלכות כי דרך שלטון העיר כאשר אירעו גניבות בעיר, לתפוס את האיש אשר בטל מן המלאכה, ולחשוך בו כי הוא הגנב, שאל"כ מהיכן פרנסתו, לכן אחר שאמר אוהב את המלאכה המשך ואמר שע"ז לא תתודע לרשות.

הבטלה והגאווה גורמים שישלוט היצה"ר על האדם

עוד פירש במדרש שמואל אמרם אל תתודע לרשות, ע"ד שפירש הרע"ב דקאי על המלכות מפני שיש לה רשות לעשות כרצונה, כן יתפרש על היצה"ר שמפתה את האדם לאמר הרשות בידך לעשות כרצונך ומי יאמר לך מה תעשה. והנה יש ב' גורמים שעל ידם יוכל היצה"ר להתגבר על האדם, הא'. הבטלה שהיא הגורמת לאדם לבא לידי זימה ולידי הרהורים רעים, הב'. גאווה ושררה וכמאה"כ ורם לבבך ושכחת את ה' אלקיך, וכנגד ב' דברים אלו הזהיר התנא "אהוב את המלאכה" וע"ז לא תהיה בטל לבא לידי זימה, "ושנא את הרבנות" ולא תבא לידי גאווה, ואז לא יוכל היצה"ר להתגבר עליך, וזהו אומרו שע"ז "לא תתודע לרשות" היינו להכנע ליצה"ר האומר לאדם שרשות בידו לעשות ככל העולה על רוחו.

יֵא אֲבֹטְלִיּוֹן אוֹמֵר, חֲכָמִים הִזְהָרוּ בְּדַבְרֵיכֶם, שְׁמָא תְּחֻבּוּ חוֹבַת גְּלוֹת וְתַגְלוּ לְמָקוֹם מִיָּם הָרָעִים, וְיִשְׁתּוּ הַתְּלַמִּידִים הַבָּאִים אַחֲרֵיכֶם וְיָמוּתוּ, וְנִמְצָא שֵׁם שְׁמַיִם מִתְּחִלָּל:

רבינו עובדיה מברטנורא

יא הוזהרו בדבריכם. שלא תניחו מקום למינים לטעות בדבריכם: שמא תחובו חובת גלות. כלומר, אע"פ שצמקום שאתם צו אין שם מינים, יש לחוש שמא יגרום החטא ותחייבו גלות ותגלו למקום שיש שם אנשים שמראים פנים בתורה שלא כהלכה, והם כנוי למינים הרעים, וצינו מתוך דבריכם דברים שאינם הגונים וישמו התלמידים הבאים אחריכם מאותם דברים דברי מינות וימותו בעונם: ונמצא שם שמים מתחלל. שישארו אותן דעות בטלות בעולם. כמו שקרה לאנטיגנוס איש סוכו עם דוקן וצייתוס תלמידיו שאמר להם אל תהיו כעבדים המשמשים את הרב על מנת לקבל פרס ואמרו הם, אפשר פועל עושה מלאכה כל היום וטורח ולערב אינו מקבל פרס, ויאלו למינות הם ותלמידיהם ונקראו דוקים וצייתוסים עד היום:

משנה יא

אֲבֹטְלִיּוֹן אוֹמֵר, חֲכָמִים הִזְהָרוּ בְּדַבְרֵיכֶם, שְׁמָא תְּחֻבּוּ חוֹבַת גְּלוֹת וְתַגְלוּ לְמָקוֹם מִיָּם הָרָעִים, וְיִשְׁתּוּ הַתְּלַמִּידִים הַבָּאִים אַחֲרֵיכֶם וְיָמוּתוּ, וְנִמְצָא שֵׁם שְׁמַיִם מִתְּחִלָּל.

ישנא את ההתנשאות ולא את הרבנות

בתורת אבות מבאר סמיכות משנה זו למשנה הקודמת לה, דשם תנינן שמעיה ואבטליון קבלו מהם שמעיה אומר אהוב את המלאכה ושנא את הרבנות, ושמע אבטליון הא דאמר שמעיה ושנא את הרבנות, ויש מקום לטעות בדבריו ולפרשם כפשוטם שישנא ממש את הרבנות, אמנם באמת הכוונה היא שיש לשנא את השררה וההתנשאות אבל לא את הרבנות עצמה. לזה בא אבטליון ואמר "חכמים הזהרו בדבריכם" שתפרשו את דבריכם היטב, שאם לא כן יבואו התלמידים הבאים אחריכם לשנא את הרבנות עצמה, וממילא לא יעמלו בתורה כראוי, ואז עלול הביטול תורה לגרום להם מיתת הנפש ונמצא שם שמים מתחלל.

במדרש שמואל פירש בשם המפרשים ששם אבטליון מורה על כך שהוא אב לקטנים, שבלשון ארמית טליא הוא קטן. וכיון שאבטליון היה אב

לקטנים כלומר לתלמידים, והיתה דאגתו נתונה עליהם שלא ישתו מן המים הרעים וימותו, לכן אמר מימרא זו להזהיר גדולים על הקטנים.

יזהרו החכמים בדבריהם שלא יתפרשו באופן מקולקל

פירשו המפרשים (רבינו יונה בשם רמב"ם בפיהמ"ש, רע"ב ומדר"ש) דכשידברו החכמים דברי חכמה אשר בהם אמונה ושרשי ידיעת אלוקות, ראוי שיזהרו בדבריהם שלא ידברו דברים שיהיה בהם מקום להבין פירוש אחר זולת הפירוש האמיתי. ולכן לא אמר התנא הזהירו שלא יתפרשו דברים רעים או דבר מגונה, אלא "הזהירו בדבריכם" והיינו אף בדבריכם הטובים הזהירו שלא יסבלו פירושים אחרים, משום דנפקא חורבא מיניה "פן יתחייבו גלות ויגלו למקום מים הרעים" היינו למקום שיש אפיקורסים, והם יפרשו את דברי החכמים לפי דברי כפירתם שלא באופן האמיתי. וחיישינן שמא ח"ו לאחר מיתת החכמים כאשר כבר לא יוכלו להעמיד דבריהם על אמיתתם, ופן אז "ישתו התלמידים" ויקבלו את הפירוש המקולקל מן האפיקורסים, וזה יגרום להם "וימותו" היינו מיתת הנפש בדעות כוזבות, "ונמצא שם שמים מתחלל", כי יתלו האפיקורסות באילן גדול, שהחכמים המפורסמים האלו הם אמרו דברים אלו. לזה הזהיר שיזהרו החכמים בדבריהם שיתפרשו רק באופן האמיתי ולא יבואו לחשוש הנזכר.

צדוק ובייתוס הבינו דברי רבם שלא כהלכה ופרשו מכלל ישראל

ובתבו המפרשים (רע"ב, ילקוט מעם לועז) דבאמת הוא אשר אירע לצדוק ובייתוס תלמידיו של אנטיגנוס איש סוכו, ששמעו ממנו לאמר (פ"א מ"ג) אל תהיו כעבדים המשמשים את הרב ע"מ לקבל פרס, אלא הוו כעבדים המשמשים את הרב שלא ע"מ לקבל פרס. והם לא הבינו דבריו יפה, וסברו שאין שכר ועונש בעוה"ב ח"ו, ואמרו איש לאחיו הרי אמר רבינו שאין לנו לצפות לשכר, א"כ מה תכלית כל עמלינו בעוה"ז ופרשו מכלל ישראל, והסיתו רבים מישראל ומשכום אחריהם, והם היו הצדוקים ובייתוסים שבכל דור. לכן מזהיר אבטליון חכמים הזהירו בדבריכם, שלא יצאו עי"ז אפיקורסים ויתחלל שם שמים.

ובמדרש שמואל הביא בשם רבינו יוסי בן שושן עוד מעשה בדומה לזה שנתפרשו דברי חכמים באופן מוטעה, והוא מגמרא דפסחים (מה ע"א) דא"ר יהודה אשה לא תלוש אלא במים שלנו, והטעם בזה כמבואר שם ברש"י (ד"ה שלנו) דבימי ניסן המעיינות חמין [ויגרמו המים להחמיץ העיסה] לכך מלינן

בלילה ומצטננין, ודרשה רב מתנא בפפוניא, ולמחר אייתו כולי עלמא חצבייהו ואתו לגביה ואמרו ליה הב לן מיא, אמר להו אנא במיא דביתו אמרי [פרש"י תרגום של "לנו" דביתן], ובזה ג"כ חזינן שצריכים החכמים ליזהר בדבריהם שלא יהיו מתפרשים בב' אופנים.

אף ההדיוטות צריכים ליזהר בדבריהם

עוד כתב שם המד"ש דמה שהזהיר התנא "חכמים הזהרו בדבריהם" אין הכוונה דוקא לחכמים, דגם שאר בני אדם צריכים ליזהר בדבריהם, אלא דאצל החכמים עלול יותר להגרם להשומעים טעות בדבר הלכה, משא"כ בדברי הדיוט שאין משגיחין עליהם כ"כ, אבל באמת גם הוא צריך ליזהר בדבריו.

בספר מעשי אבות הביא בשם הגאון רבי ישראל סלנטר זצ"ל אשר הרבה לשאת דרשות בענייני מוסר ויראה, והיה דרכו שכל אימת שנסתפק אם מותר לומר דבר כלשהו בדרשתו, מחשש לשון הרע או שאר איסורים, היה מפסיק את דרשתו ואמר לקהל השומעים הבה נעיין ונברר אם מותר לנו לומר זאת, והיה פותח את ספר חפץ חיים לעיין בו אם מותר לומר את הדבר או לא. הרי מזה עד כמה נזהר חכם זה בדבריו.

כאשר יגלו ולא יהיו החכמים אצלם, יש יותר לחשוש לטעות

במה שכתב התנא שמא תחובו חובת גלות ותגלו למקום מים הרעים, פירש הספורנו דחובת גלות אין הכונה בדוקא למקום רחוק, אלא אפי' רק מעיר לעיר, והחשש הוא פן יגלו לעיר אשר יש שם אפיקורסים שיפרשו דברי החכמים לפי דעותיהם הנפסדות (פארדארבן).

והאברבנאל הקשה מפני מה תלו חשש זה דוקא בסיבת הגלות, הא אף בלא זה צריכים החכמים ליזהר בדבריהם. ותירץ דבלא גלות אין לחשוש בדבר מפני שהחכמים עצמם יוכלו לפרש דבריהם כראוי ולהוציא מדעת האפיקורסים, אמנם כשיגלו ולא יהיו ליד רבותיהם, שם יש לחוש שיטעו בפירוש דבריהם.

והחתם סופר בדרשות (ח"ג י"ט) תירץ באופן אחר, דבארץ ישראל אדמת הקודש אין צריך להקפיד בזה כ"כ לפרש הדברים באופן ברור, מפני שאנו סומכים על חכמתם שהרי מפתחות החכמה והבינה שם, ולבם של התלמידים שם פתוח כפתחו של אולם, והחשש הוא רק כאשר יגלו לחוץ לארץ ששם צריכה התורה בירור מדעות הנפסדות.

וּנְמָצָא שֵׁם שָׁמַיִם מִתְחַלֵּל.

מִפְרֵשׁ רִשׁׁי לְפִי שֶׁהַכֹּל יֹאמְרוּ רֵאִיתֶם הַלְלוּ בְּנֵי אָדָם שֶׁהָיוּ תַלְמִידִים הַגּוֹנִים וּמְתוּ בַחֲצֵי יְמֵיהֶם, וְלֹא הִגִּינָה תּוֹרַתְם עֲלֵיהֶם, הָרִי עַל הַתּוֹרָה כְּתִיב כִּי אֹרֶךְ יָמִים וּשְׁנוֹת חַיִּים, וְכִתִּיב כִּי הוּא חַיִּיךְ וְאֹרֶךְ יָמֶיךָ, וְכִתִּיב עֵץ חַיִּים הִיא לְמַחְזִיקִים בָּהּ, וְתִהְיֶה מִיתַתֶם חִילּוּל ה'.

עַל הַעוֹסְקִים בַּחֲנוּךְ יֵשׁ לִיזְהַר שֶׁלֹּא לִפְגוּעַ בַּתְּלַמִּידֵיהֶם בְּשׁוּגֵג

בַּסֵּפֶר אוֹצְרוֹתֵיהֶם שֶׁל צְדִיקִים מְבִיא בְּשֵׁם כ"ק אֲדָמוֹר מִצְאָנוּ-אַרְהֵ"ק שְׁלִיט"א שֶׁאִמַר בְּשֵׁם הַגֵּר"א קוֹטְלֵר זצ"ל, שֶׁמָּה שְׂרוּאִים שְׂרָאשֵׁי יִשְׁבּוֹת צְרִיכִים לְנִדּוּד וּלְנִסּוּעַ לְאַסּוֹף מַעוֹת לְהַחֲזִקַת יִשְׁבּוֹתֵיהֶם, זֶהוּ מִשּׁוֹם שֶׁמִּתְעַסֵּק עִם בַּחּוֹרִים לְהַשְׁפִּיעַ לָהֶם תּוֹרָה, לֹא יִמְלֹט שֶׁלֹּא יִכְשַׁל בְּטַעוֹת לּוֹמֵר לָהֶם דְּבָרִים קְשִׁים לִפְעָמִים וְעִי"ז מְבִיִּשֵׁם, אוֹ לִפְעָמִים יֵשׁ בַּחּוֹר מֵר נֶפֶשׁ אֲשֶׁר לְבוֹ שְׂבוּר בְּקִרְבוֹ, וְכִשְׂאִין מִתִּיחָסִים אֵלָיו כְּדַבְעֵי, אֲפִילוֹ שֶׁהוּא בִּשְׁבֹב וְאֵל תַּעֲשֶׂה הָרִי זֶה בְּבַחֲנֵת מֵאֲבָד נֶפֶשׁ מִיִּשְׂרָאֵל בְּשִׁגְגָה, וְעַל כֵּן דִּין הוּא שִׁיתְחַיִּיב גְּלוּת. (וְקָרוֹב לְזֶה מְבִיא מֵהִישָׁמַח מֹשֶׁה (פ' וִיצָא) שֶׁחֲשַׁשׁ יַעֲקֹב שֶׁנִּתְחַיִּיב גְּלוּת מִפְּנֵי שֶׁגָּרַם שִׁירְצָה עֲשׂוֹ לְהוֹרְגוֹ, וְגַבִּי גוֹיִים קִי"ל שֶׁמִּחֲשָׁבָה רַעָה הוּא כִּמְעַשֶׂה, וְנִמְצָא שֶׁנִּחְשַׁב לוֹ כְּמוֹ שֶׁהִרְגָה אֶת יַעֲקֹב, וְיַעֲקֹב שָׂרַק גָּרַם לוֹ זֹאת הוּא כְּהוֹרֵג בְּשׁוּגֵג, וְלִכֵּן "וִיצָא יַעֲקֹב" לְקִיָּים גְּלוּת בְּעַצְמוֹ).

וְעַפ"ז פִּירֵשׁ אֶת מֵאִמַר הַמִּשְׁנָה חֲכָמִים הַזֵּהָרוּ בְּדַבְרֵיכֶם, שֶׁלֹּא לְדַבֵּר לְתַלְמִידִים דְּבָרִים קְשִׁים בְּיֹתֵר, מִפְּנֵי שֶׁהַדְּבָרִים עֲלוּלִים לְקַלְקֵל וּלְפַגּוּעַ בְּנַפְשׁוֹת הַתְּלַמִּידִים בְּשִׁגְגָה, וְעִי"ז תַּחֲבֹבוּ חוֹבֵת גְּלוּת כְּנ"ל.

הַחֲכָם צָרִיךְ לְהִיֹּת נָאָה דוֹרֵשׁ וְנָאָה מְקִיָּים

בְּמִדְרַשׁ שְׁמוּאֵל הַבִּיא בִּיאֹר אַחַר בְּדַבְרֵי הַמִּשְׁנָה חֲכָמִים הַזֵּהָרוּ בְּדַבְרֵיכֶם, שֶׁבֵּא לְהַזְהִיר לְהַחֲכָם שִׁיְהִיָּה נָאָה דוֹרֵשׁ וְנָאָה מְקִיָּים, וְהֵינּוּ שִׁיְהִיָּה הוּא נִזְהָר תַּחֲלִילָה בְּכָל הָעֲנִיִּינִים שֶׁמִּזְהִיר לְאַחֲרֵים וְיִקְשׁוּט עֲצָמוֹ תַּחֲלִילָה, וְאֲח"כּ יִקְשׁוּט אַחֲרֵים. וְזֶהוּ אֹמְרוֹ "חֲכָמִים הַזֵּהָרוּ" אֲתֶם עֲצָמְכֶם "בְּדַבְרֵיכֶם" קוֹדֵם שֶׁתַּזְהִירוּ לְאַחֲרֵים, שֶׁאֲל"כּ יִרְאוּ שֶׁאַתֶּם אֵינְכֶם מְקִיָּיִם הַדְּבָרִים וּמִכֶּם יִרְאוּ וְכֵן יַעֲשׂוּ, וְאִז כִּשְׁיִתְחַיִּיבוּ הָעַם גְּלוּת עַל עֲוֹנוֹתֵיהֶם, יִהְיֶה עוֹן הַגְּלוּת עַל צוֹאֲרֵיכֶם, וְזֶהוּ שֶׁאִמַר "שֶׁמָּא תַּחֲבֹבוּ חוֹבֵת גְּלוּת" וְלֹא אִמַר תַּחֲבֹבוּ גְּלוּת, וְהֵינּוּ שֶׁאַתֶּם חוֹבֵת הַגְּלוּת שֶׁל הַצִּיּוֹר תַּחֲבֹבוּ עֲלֵיכֶם שֶׁבְּגִלְלַתְכֶם בָּאוּ לְמָה שֶׁבָּאוּ. "וְתִגְלוּ לְמִקּוֹם מֵיַם הָרַעִים" הֵינּוּ לְמִקּוֹם שֶׁנִּמְצָאִים בּוֹ גוֹיִים רַעִים וְעִזִּי פָּנִים שֶׁלֹּא יִרְחַמוּ עֲלֵיכֶם כֻּלָּל, וְכֵן יִהְיֶה גַם עַל הַתְּלַמִּידִים הַבָּאִים אַחֲרֵיכֶם, הֵינּוּ אֲשֶׁר נִמְשְׁכוּ אַחֲרֵיכֶם לְהִיֹּת

דורשים ואין מקיימים, וע"ז אמר "ונמצא שם שמים מתחלל" דאין לך חילול ה' גדול מזה שדורשים ואין מקיימים.

ועד"ז מפרש המד"ש מאמר שלמה המלך ע"ה (משלי, כו, יז) אל יקנא לבך בחטאים כי אם ביראת ה' כל היום, דנתבאר שצריכים החכמים לזוהר בדבריהם כשמוכיחים לאחרים, שקודם יקיימו הם מה שדורשים לאחרים, וזהו שאמר "אל יקנא לבך בחטאים" יקנא הכוונה שמקנא קנאת ה' ומוכיח לאחרים שלא יחטאו, וקנאה זו לא תעשה בעוד שחטאים מצויים בך, ולכן דייק לומר בחטאים ולא לחטאים כיון שקאי על המקנא, "כי אם ביראת ה'" היינו כשהמוכיח ירא ה' אז יקנא לאחרים שיהיו יראי ה' ודחלי חטאין.

אף החכמים עצמם צריכים לזוהר בגדרים וסייגים

עוד פירש במדרש שמואל את כוונת המשנה באופן אחר, דקאי על הגדרים והסייגים שעשו והוסיפו חכמים על דברי התורה בכדי להרחיק את האדם מן העבירה, וכאמרם עשו סייג לתורה עשו משמרת למשמרתי, והטעם בזה שיגדור האדם עצמו בגדרים אלו לבל יבא לעבור על איסור תורה ח"ו. ואשר על כן היה מקום לסבור דכל זה נצרך רק לפשוטי עם, אבל לא לחכמים עצמם, לפי שהם זריזים ביותר בקיום התורה, וע"כ אינם צריכים לזוהר בגדרים וסייגים שתיקנו לעם. לזה בא התנא והזהיר חכמים הזהרו בדבריכם, שאף אתם עצמכם תקיימו את תקנת חכמים וגדריהם. והטעם לדבר כי גם החכמים כאשר לא ישמרו על הגדרים וסייגים יוכלו ח"ו להכשל בדברים קלים, ומן הקל יבואו אל החמור כי עבירה גוררת עבירה, עד שעלולים להכשל אפי' בחמורות ממש שענשם גלות, וכאמרם לקמן (פ"ה מ"א) גלות באה לעולם על עבודת אלילים ועל גילוי עריות ועל שפיכות דמים, וזהו שאמר "שמא תחובו חובת גלות" שבהעדר קיום הגדרים וסייגים יכולו ח"ו ליכשל אפילו בעבירות חמורות המחייבות גלות.

לא יתגאה החכם בדרשותיו

בספר ברית אברהם להרה"ק ר' יוסף משה המגיד מזאלזיץ זי"ע כתב, שהחכם הדורש לרבים צריך לזוהר שלא יחשוב שכחו ועוצם ידו עשה לו את החיל הזה, שיוכל לדרוש ולעורר את העם בתורה ויראה, שאז יבא לו לידו גאווה והתנשאות, אלא יתן אל לבו לידע באמת שאת כל הדיבורים נותן הקב"ה בפיו, ורק אותו ישמור לדבר וממילא לא יבא לידי גיאנות, ויהיה זכות הרבים תלוי בו במה שיעוררם למוסר ה'.

**יב הִלֵּל וְשִׂמְאֵי קִפְלוּ מֵהֶם. הִלֵּל אֹמֵר הָיִי מִתְלַמְּדֵיךָ שֶׁל אֶהְרֶן,
אוֹהֵב שְׁלוֹם וְרוֹדֵף שְׁלוֹם, אוֹהֵב אֶת הַפְּרִיּוֹת וּמְקַרְבֵּן לַתּוֹרָה:**

רבינו עובדיה מברטנורא

יב הוי מתלמידיו של אהרן אוהב שלום ורודף שלום. פירשו צאנות דר' נתן כיצד היה אהרן אוהב שלום, כשהיה רואה שני בני אדם מתקוטטים היה כהולך לכל אחד מהם שלא מדעת חזרו ואומר לו ראה חברך איך הוא מתחרט ומכה את עצמו על שחטא לך והוא אומר לי שאצוא אליך שמתחול לו, ומתוך כך כשהיו פוגעים זה בזה היו מנשקים זה את זה. וכיצד היה מקרב הצרות לתורה, כשהיה יודע צאצא שעצר עצירה היה מתחזר עמו ומראה לו פנים נהויות, והיה אותו אדם מתבייש ואומר אילו היה יודע לדיק זה מעשי הרעים כמה היה מתרחק ממני, ומתוך כך היה חוזר למוטב. הוא שהנציח מעיד עליו (מלאכי ז) צלום וצמישור הלך אחי ורצים השיב מעון:

ופירש בזה מאמר הכתוב בירמיה (ט, כב-כג) אל יתהלל החכם בחכמתו וגו', כי בזאת יתהלל המתהלל השכל וידוע אותי, דקאי על החכם הדורש לרבים שח"ו לא יתהלל בחכמתו ודבריו אשר אומר לפניהם, והדרך שעל ידה יוכל להזהר מהתהללות זו, הוא ע"י השכל וידוע אותי, כלומר שישכיל בדעתו וידע שכל דיבוריו וחכמתו הם רק מאתו ית' ואינם מכחו כלל.

וזהו מאמר משנתינו "חכמים הזהרו בדבריכם" שתזהרו שלא תחשבו שהדברים שאתם דורשים לעם הם דברי עצמכם ותבואו ח"ו להתנשאות, אלא הוו יודעים שגם הדיבורים הם אך ורק ממנו ית"ש.

ובענין זה מסופר שהרה"ק בעל אהבת ישראל מויז'ניץ זי"ע היה רב העיר ויז'ניץ בחיי אביו הרה"ק בעל האמרי ברוך זי"ע, ולאחר פטירת אביו שימש כאדמו"ר וגם רב אב"ד דויז'ניץ, לאחר מכן כשראה שעול ההנהגה מטרידו מרבנותו, העביר את הרבנות לבנו הגדול הרה"ק ר' מנחם מענדל זצ"ל, וכאשר מינהו לרב התנה עמו שבכל עת שישא מדברותיו לפני אנשי העיר ידבר כשעיניו עצומות, וזה מפני שהיה לו פה מפיך מרגליות, וחשש שיהנה בראותו את היושבים לפניו שותים בצמא את דבריו, ועי"ז יבא להתנשאות בבחי' דקה מן הדקה, ולכן ציווהו שיהיו עיניו עצומות ובכך לא יבא לידי גאווה.

משנה יב

הלל אומר הוי מתלמידיו של אהרן, אוהב שלום ורודף שלום, אוהב את הפריות ומקרבן לתורה.

כאשר הגיע אדם למדריגת אהרן, אזי נקרא שהוא אוהב שלום

הקשו המפרשים מפני מה הוצרך התנא להקדים לדבריו הוי מתלמידיו של אהרן, ולא הספיק באמרו הוי אוהב שלום וכו'. ותירץ המדרש שמואל דמפני שדרך איש ישר בעיניו, ואף איש בעל קטטות ומריכות אינו רואה חובה לעצמו ותמיד יצדיק את עצמו לאמר איש שלום אנכי. לכן נתן התנא גבול לדבר ואמר הוי מתלמידיו של אהרן אוהב שלום כו', וכל זמן שאין אתה בבחינה שהי' עושה אהרן, עדיין אינך בכלל אוהב שלום. ונקט מתלמידיו של אהרן ולא כאהרן עצמו, דזהו דרגה גדולה מאד שאין ביד כל אדם להשיגה, וסגי להיות אף כתלמידיו, [והאברבנאל ביאר באופן אחר מה דנקט התנא דוקא כתלמידיו של אהרן, כדי ליתן חיזוק לאיש המתקשה במדה זו, דאף אם כאהרן עצמו לא יוכל להיות, מ"מ כתלמידיו של אהרן יוכל אף הוא להיות]

צריך האדם לרדוף שלום אף אם אין זה לפי כבודו

והחסיד יעב"ץ כתב טעם אחר להקדמת התנא הוי מתלמידיו של אהרן, משום דלפעמים עלול האדם להמנע מלהיות רודף שלום, באמרו הן איש מכובד אנכי ואין זה מכבודי לילך לבית אדם פחות ממני להתעסק בשלום ביתו, לכך רמז התנא הוי מתלמידיו של אהרן, שזה היה גם מעשהו של אהרן שהיה כהן והיה אחיו של מלך משה רע"ה, והיה מעמדו חשוב מאוד, ועכ"ז השתדל עם ההמון ורדף את שלומם, וכי אתה יותר מיוחס ממנו, א"כ גם לך ראוי להיות עושה כמעשהו.

אהרן פעל שיוכלו בני אדם בכל הדורות לרדוף שלום

והשפת אמת כתב בזה דבא לומר שאף מי שהגיע למדריגה זו להיות אוהב שלום ורודף שלום, לא יחזיק טובה לעצמו, אלא ידע שאהרן הכהן הוא אשר פעל זאת שיוכלו אחרים לידבק במדה זו בנקל, ואינו אלא מתלמידיו של אהרן.

הרודף שלום זוכה ללמוד בג"ע בישיבת אהרן הכהן

בספר חרדים כתב דכמו שבעולם הזה יש כל מיני ישיבות שלומדים שם תורה, כמו כן בגן עדן יש כמה וכמה ישיבות, ואיתא בזוהר הקדוש (פרשת שלח),

דישיבתו של אהרן שהי' אוהב שלום ורודף שלם נקראת מתיבתא דרחימותא (ישיבה של אהבה). וכאשר האדם מתנהג בעוה"ז כתלמידיו של אהרן להיות אוהב שלום ורודף שלום, אזי זוכה להיות גם בגן עדן מתלמידיו של אהרן ולומד במתיבתא דרחימותא.

הוי מתלמידיו של אהרן.

כל אחד יכול לשנות את טבעו ולהיות אוהב שלום

כתבו המפרשים בביאור הלשון הוי, ולא אמר למד מתלמידיו של אהרן, וכדומה, משום דיש אדם שהוא קפדן בטבעו וקצת אוהב את המחלוקת, ופן יאמר אני לא אוכל להיות אוהב את השלום, לזה גילה התנא באומרו "הוי מתלמידיו" היינו שאף איש כזה יש בכחו להפוך את הוויתו וטבעו, ולהתהפך לאיש חדש בטוב בחירתו, ולהיות במהותו אוהב שלום ואוהב את הבריות.

לא סגי שיאהב שלום אלא אף ירדוף שלום בפועל

הרבינו יונה פירש את כפל הלשון אוהב שלום ורודף שלום, דאוהב שלום היינו בלב, כלומר שאוהב בלבו את מדת השלום, ואילו רודף שלום היינו במעשה, שרודף בפועל אחר השלום, כי יש בני אדם שהם אוהבי שלום אבל אינם טורחים בדבר זה שיהיה שלום בעולם. ומתלמידיו של אהרן הוא דוקא מי שגם רודף בפועל לעשיית שלום, וכמו שכתב הרע"ב בשם אבות דרבי נתן כיצד היה אהרן אוהב שלום, כשהיה רואה שני בני אדם מתקוטטים, היה הולך לכל אחד ואחד שלא מדעת חבירו, ואמר לו ראה את חברך איך הוא מתחרט ומכה את עצמו על שחטא לך, והוא ביקש ממני שאבא אליך ואבקשך שתמחול לו, ומתוך כך כשהיו נפגשים היו מנשקים זה את זה ועושים שלום ביניהם, ופעולות כעין אלו הם בכלל רדיפת השלום.

אהרן הכהן השפיע בדיבורו על המתקוטטים שירצו לעשות שלום זע"ז

ובדברי אבות דר"נ הנ"ל נתקשו החסיד יעב"ץ ועוד מפרשים איך יכול היה אהרן לומר דבר שקר שחבירו מבקש אהבתו, ותירץ היעב"ץ דמדת השלום יותר חשובה ממדת האמת [וכדאמרו חז"ל דמותר לשנות מפני השלום] וע"כ בכדי לעשות שלום הותר לו לשקר.

דרכי פרק א משנה יב אבות קכא

אמנם הרה"ק בעל אהבת ישראל תירץ (פרקי אבות מפי ספרים וסופרים) דלאהרן הכהן היה כח גדול בהשפעת השלום, ותיכף כשפנה אל אחד מבעלי המריבה כדי לעשות שלום ביניהם, מיד פעל בזה שיכנסו הרהורי תשובה ואהבת שלום בלב חבירו ונמצא דהיוצא מפי אהרן שחבירו חפץ לעשות שלום היה אמת לאמיתו, ופירש בזה האהבת ישראל את דברי רש"י (פרשת בהעלותך) עה"פ ויעש כן אהרן, מלמד שבחו של אהרן שלא שינה, דהכוונה שהגם שכפי ראות העין היה נראה שמה שאמר אהרן שחבירו מבקש אהבתו הוא שקר, אכן באמת זה היה שבחו ומדריגתו העליונה של אהרן, שבדיבורו השפיע שיתעורר אף השני לאהבתו, וממילא לא שינה ולא הוציא דבר שקר מפיו.

יטרה ויחפש אחר עשיית שלום

איתא באבות דרכי נתן לפרש הפסוק בקש שלום ורדפהו, בקשהו במקומך ורדפהו במקום אחר, ומפרש בספר ענף עץ אבות הכוונה בזה, דהנה יש כמה מיני מצוות שאין האדם מחוייב לחזור ולחפש אחריהם לקיימם, ורק בהזדמן לפניו צריך לקיימם, וכגון מצות שילוח הקן והשבת אבידה. וכמבואר בגמרא חולין (קלט ע"ב), יכול יחזור אחריהם בהרים ובגבעות כדי שימצא קן ציפור, ת"ל כי יקרא במאורע לפניך, לכן תנא כאן דגבי מדת השלום לא כן הוא, אלא בקש שלום במקומך, ואף רדפהו במקום אחר, שמחייב אף לחפש ולרדוף אחר עשיית השלום.

יעשה שלום לשם אהבת השלום ולא בכדי שיחזיקו לו טובה

במדרש שמואל פירש את כפל הלשון אוהב שלום ורודף שלום דיתכן לפעמים שיהיה האדם רודף שלום, אך מטרתו בזה היא רק בכדי שיחזיקו לו טובה ולא מפני אהבתו לשלום, לכן אמר שיהא האדם אוהב שלום ורודף שלום והיינו שמטרתו ברדיפת השלום תהיה רק משום אהבתו לשלום.

לפעמים צריך לקלקל את השלום

בספר מגן אבות פירש כוונת הלשון רודף שלום, דלפעמים צריך האדם לרדוף את השלום דהיינו לגרום שלא יהיה שלום, וכגון לעשות מחלוקת עם הרשעים עוזבי התורה, או אם חברו כמה אנשים יחדיו לעשות הרע דצריך לרדוף שלומם, ולעשות קטטה ופירוד ביניהם ולבטל מחשבתם. לזה אמר "הוי וכו' אוהב שלום ורודף שלום" שלפעמים צריך להיות אוהב שלום, ולפעמים צריך להיות רודף את השלום ולקלקלו.

קבב דרכי מסכת אבות אבות

אוהב את הבריות ומקרבן לתורה.

צריך לאהוב את בני האדם מצד שהם בריות השי"ת

כתבו המפרשים (החסיד יעב"ץ, תפארת ציון, ועוד) דהכוונה בזה דאף לאדם שאין לו שום מעשה טוב, עכ"ז יאהב אותו מחמת שהוא ברייתו של הקב"ה, שנברא בצלם אלוקים ומחזיק באמונתו ית', לזה לבד כבר מצוה לאהוב אותו [לכן נקט "אוהב את הבריות" ולא "את האנשים" כי האהבה צריכה להיות מפני שהוא ברייתו של הקב"ה].

ע"י אהבת הבריות יוכל לקרבן לתורה

ובענין עץ אבות כתב לפרש דע"י שיהיה האדם אוהב את הבריות, יתקיים הכתוב כמים הפנים אל פנים ואף הבריות יאהבו אותו, ואז יוכל להשפיע עליהם ולקרבם לתורה. וכמו שאמר האדמו"ר מאמשינוב זצ"ל שכשרוצים לקרב מישהו לתורה, אזי צריכים מקודם לאהוב אותו, ולא סתם אהבה אנושית, אלא אהבה המאחדת אותנו, והוא האהבה לשם שמים.

ע"י שהצדיק מקרב את החוטא ומחשיבו, יחזור בתשובה

הרע"ב ורבינו יונה כתבו איך היה אהרן הכהן מקרב את הבריות לתורה דכשהיה אדם עובר עבירה בסתר, היה אהרן הולך אליו ומתחבר עמו ומראה לו אהבתו, ואז היה החוטא חושב בליבו אילו היה אהרן יודע מצפוני ליבי כלום היה רוצה בחבורתי אלא ודאי מוחזק אני בעיניו לאדם כשר ובעל מצוות. וזה היה גורם לו שיתנחם על רעתו ויהרהר בתשובה, וזהו שאמר הכתוב (מלאכי ה, ו) בשלום ובמישור הלך אתי ורבים השיב מעון, שע"י שהלך בשלום וקירב את החוטאים השיבם בתשובה.

ובענין זה היה עובדא אצל האדמו"ר בעל אמרי חיים זצ"ל כששהה בשבת קודש בטבריה וערך את שולחנו שם בשטיבל של חסידי באיאן, ובין הנוכחים שם היה יהודי אחד שהיה איש פשוט מאוד והאמרי חיים קירבו באופן מיוחד, והיה מוזר בעיני כל הנוכחים שהאמרי חיים משתעשע עם אדם זה שלא היה בן עליה כלל. אח"כ בתוך דברות קדשו הביא דברי משנתנו, ודברי הרבינו יונה הנ"ל דע"י שהיה אהרן מקרב בעלי עבירה היו מתביישים ומתוך כך חזרו בתשובה. ותמה האדמו"ר דהרי יכול היה הרשע לחשוב איפכא, אילו היה להצדיק רוח הקודש וידע את מעשי בודאי לא היה מקרב אותי ועל כרחך שאין לו רוח הקודש, א"כ יכול אני להמשיך בדרכי הרעים. ותירץ דההיפך הוא הנכון דודאי מאמין הוא שיש להצדיק רוח הקודש וא"כ יודע מצבו של כל אחד, וזה

דרכי פרק א משנה יב אבות קבג

גופא מחזק את הבעל עבירה, שהרי עיקר נפילתו בא מפני שהוא מיואש ממצבו אחרי עוברו עבירות חמורות, וסובר שלא תועיל לו תשובה עליהם, אבל בראותו שאף הצדיק שיודע ברוח קדשו את מצבו הנחות ועכ"ז מקרבו ואוהבו, סימן ברור הוא לו שעוד לא אבדה תקותו ויכול לחזור בתשובה, שהרי אם לא היה יכול לשוב בתשובה לא היה הצדיק מקרבו, אלו היו דברי קדשו. ואז הבינו כל הנמצאים שדבריו היו תשובה לתמיהתם עליו.

ועפ"י יש לרמוז בכוונת הפסוק ואהבת לרעך כמוך היינו שע"י שתאהוב את רעך ותקרב אותו, בסופו של דבר יהיה גם הוא כמוך, דע"י שיתחזק מאהבתך אליו ישוב בתשובה על מעשיו וכנ"ל.

מי שאוהב את הבריות באמת הרי הוא מקרבן לתורה

כ' בילקוט מעם לועז בביאור שייכות העניינים, דמי שאוהב את הבריות באמת ואכפת לו מטובתן, הרי הוא מקרבן לתורה כיון שהוא חס על נפשם ביודעו שהוא הטוב האמיתי בעבורם וע"כ הוא מביאם לדרך הטוב ומקרבם לתורה. עוד פירש בזה דעצם הדבר שאוהב את הבריות זה גופא גורם שמקרבו לתורה, שכיון שיראו הבריות שדרך לומדי התורה לאהוב את הבריות ולרדוף אחר השלום, ממילא ירצו גם הם לידבק בדרך זו ויתקרבו לתורה.

ומקרבן לתורה.

ע"י שילמד את ישראל תורה יחזירם מוטב

עניינו הוא שחייב כל אדם להשתדל בכל כוחות נפשו לקרב כל אחד ואחד מישראל שיעסוק בתורה, והרבה פושעים היו שחזרו למוטב ע"י עסק התורה, ונתקיים בהם אמרם ז"ל והמאור שבו מחזירו למוטב.

ובגמרא (שבת פז ע"א) איתא ג' דברים עשה משה רבינו ע"ה מדעתו והסכים הקב"ה עמו. וכו'. שבר את הלוחות, מאי דריש, אמר ומה פסח שהוא אחד מתרי"ג מצוות אמרה תורה וכל בן נכר לא יאכל בו התורה כולה כאן וישראל מומרים על אחת כמה וכמה. וכתבו שם בתוס' (ד"ה ומה פסח) דאין זה ק"ו גמור דאם מומר אסור בפסח שהוא קרבן, מ"מ לא היה לו למנוע מליתן להם התורה ולהחזירם בתשובה. והיינו דע"י התורה אפשר להתקרב ולחזור בתשובה, וכך היו מעשיו של אהרן הכהן שהיה מחזר על פתחי ישראל ומלמדם גופי תורה ועי"ז גופא היה מקרבם ומחזירם למוטב.

יג הוא הִיָּה אֹמֵר נִגִּיד שְׁמָא אֲבָד שְׁמָה, וְדָלָא מוֹסִיף יֶסֶף,
וְדָלָא יֶלֶיף קְטָלָא חֲיִב, וְדֹאֲשְׁתַּמֵּשׁ בְּתַגָּא חֵלְף:

רבינו עובדיה מברטנורא

יג נגד שמא אבד שמויה. מי שנמשך שמו מרחוק מתוך שררה ורצנות, מהרה יאבד שמו, שהרצנות מקצרת את זעליה. נגד, לשון משיכה. תרגום משכו, נגידו: ודלא מוסיף. מי שאינו מוסיף על לימודו: יסף. יסוף מפיו מה שכבר למד וישכח תלמודו. ויש שגורסים יאסף, כלומר יאסף אל עמיו וימות בלא עמו: ודלא יליף. קשה מדלא מוסיף, הלכך קטלא חייב, כלומר ראוי הוא שיהרגוהו, כמו שאמרו (פסחים מט:): עם הארץ מותר לקרעו כדג, ומגבו: ודישתמש בתגא חלף. המשתמש בכתרה של תורה כאלים המשתמש בכליו, חלף ועצר מן העולם. תגא כלשון ישמעאל כתר. ויש מפרשים, תג"א ראשי תיבות ת'למיד ג'צרא א'חרינא. שאסור לאדם להשתמש בתלמידים שאינם תלמידיו. ואני שמעתי, ודישתמש בתגא, המשתמש בשם המפורש, חלף ואבד, שאין לו חלק לעולם הבא:

ושמעתיה עובדא מאברך שנכנס לדור בבנין שכל הדרים בו לא היו שומרי תורה ומצוות, וביקשו ממנו למסור להם שיעור בקביעות, ולא ידע מה ללמוד עמם. ושאל את הרב אורי זוהר שליט"א, ואמר לו תלמד אתם מה שאתה לומד בכלל, ונתפלא האברך מאד והרי הם לא יבינו זאת, אמר לו וכי אינך מאמין בכח התורה, הרי אמרו ז"ל שבכח התורה להחזירם למוטב, וע"כ מה שתלמד עמם מן התורה יחזירם למוטב.

צריך להחדיר אמונת השי"ת בלב בני

כתב בילקוט מעם לועז שבכלל זה הוא ג"כ ללמד את אמונת השי"ת, שכשם שמצוה ללמד לישראל תורת השי"ת, כך מצוה ללמד אמונה שיש לעולם בורא ומנהיג יחיד ומיוחד, וזה נכלל במאמרם ומקרבם לתורה, דהיינו שצריך לקרב את הבריות אל התורה ודרכיה שהיא אמונת השי"ת.

משנה יג

נִגִּיד שְׁמָא אֲבָד שְׁמָה, וְדָלָא מוֹסִיף יֶסֶף וכו'.

וצ"ב מפני מה דיבר התנא במשנה זו בלשון ארמית ולא בלשון הקודש כשאר משניות, וכתב המדרש שמואל (פ"ה מכ"ב) בשם רבינו אפרים שהטעם הוא לפי שמירי כאן התנא אודות גודל חיוב לימוד התורה, אשר כל אדם בישראל

דרכי פרק א משנה יג אבות קכה

מחוייב בה ואפילו פשוטי העם, ע"כ בכדי שיבינו כולם את הוראת המשנה כתבו בלשון ארמית ששפה זו היתה שגורה בפיהם בזמן המשנה.

ובספר אוצרותיהם של צדיקים (בשם הרה"ג ר' יחיאל מיכל שטרן) תירץ דכיון שיש במשנה זו קללה למי שאינו עוסק בתורה, לא רצה התנא שיהיה בבחינת פותח פיו לשטן, ולכן נקט בלשון ארמית שאין המלאכים מכירים לשון זו. והיינו טעמא נמי דבמשנה לקמן (פ"ב מ"ו) תנא על דאטפת אטפוך וסוף מטייפך יטופון בלשון ארמית, משום דהוי נמי קללה.

הרודף אחר הכבוד הכבוד בורח ממנו

פירש רבינו יונה דאדם המתגאה ויוצא שמו בעולם ע"י גאוותו וגדולתו ועושה לו שם כשם הגדולים אשר בארץ, אזי כגודל שמו הנמשך בגאוותו כן יאבד שמו אבדון גדול ולא יזכר ולא יפקד. ובדומה לזה מפרש בספורנו דהמשתדל למשוך שמו בעולם להשיג כבוד, אבד שמיה, יברח הכבוד ממנו, וכמו שאמרו חז"ל כל הרודף אחר הכבוד הכבוד בורח ממנו. וכן אמרו בגמרא (סנהדרין קו ע"א) היינו דאמרי אינשי, גמלא אזלא למיבעי קרני, אודני דהוו ליה גזינן מיניה, והיינו שהגמל תבע מהשי"ת שיתן לו קרניים גדולות כפי גדלו, וכמו שלכהמות הקטנות ממנו יש קרניים כפי גודלם, ונענש ע"ז שגזזו לו אף את אזניו, כפי שענינו רואות שאזניו קטנות לעומת גדלו, וכן הוא גם לגבי כל המבקש גדולה וכבוד, שאף מה שיש לו נלקח ממנו.

ובתב בילקוט מעם לועז בענין זה, שהכבוד שונה משאר קניינים שבעולם, שבכל קנייני עוה"ז אם האדם משתדל אחריהם, יכול הוא להשיגם, ואף אם לא ישארו בידו לאורך זמן, מ"מ לזמן קצר יהנה מהם, משא"כ הכבוד שדוקא ההשתדלות אחריו להשיגו היא הגורמת שיברח ממנו.

טוב לאדם שיצא עליו שם טוב, בתנאי שיצא ללא השתדלותו

הר"מ אלמושנינו הקשה דהנה משמעות דברי המשנה כאן דאין טוב לאדם שיצא עליו שם טוב, ואילו שלמה המלך ע"ה אמר (קהלת ז, א) טוב שם טוב משמן טוב וכו', וכן מצינו בגמרא (ברכות יז ע"א) אשרי מי שגדל בתורה ועמלו בתורה ועושה נחת רוח ליוצרו וגדל בשם טוב ונפטר בשם טוב מן העולם וכו', חזינן מזה דדבר טוב הוא לאדם שיצא עליו שם טוב. ותירץ דבאמת טוב הוא לאדם שיצא עליו שם טוב, ומה שגינה זאת התנא הוא דוקא כאשר האדם רודף אחר זה ועושה מעשים טובים עבור להגדיל שמו הטוב.

כשישפיל עצמו יתחדש לו שם טוב

במדרש שמואל דקדק בלשון המשנה שנקט בתחילה "נגד שמא" שהוא שם בעלמא, ואח"כ אמר "אבד שמיה" שהוא שמו המיוחד לו, ומפרש בזה דהנה אין שם טוב נמשך אל האדם, אלא אם ישפיל עצמו מקודם בתכלית השפלות עד עפר, ואז הקב"ה מקים מעפר דל ומאשפות ירים אביון, וימשך לו שם טוב. וזהו שאמר התנא "נגד שמא" אימתי ימשך לו שם טוב שעדיין לא היה לו מקודם, זה יהיה כש"אבד שמיה" ר"ל כשיאבד מעצמו שמו המיוחד לו ע"י שישפיל עצמו, ואז יתחדש לו שם טוב.

ובתב המדר"ש שכן מצינו אצל אברהם אבינו ע"ה שאמר לו השי"ת לך לך מארצך וממולדתך ומבית אביך וגו', והיינו שיאבד ממנו שמו הקדום שהיה לו, ואז "ואעשך לגוי גדול", שיזכה לשם גדול שיתחדש עליו מה שעוד לא היה לו מקודם. וכתב שם שזהו מוסר לאדם שלא יתייאש מן הרחמים, ודוקא כשיהיה בירידה התחתונה אז יגאל מנפילתו, וכמאה"כ כי שחה לעפר נפשנו דבקה ארץ בטננו קומה עזרתה לנו, והיינו דכאשר האדם מגיע עד לעפר אזי יושיענו השי"ת.

וְדָלָא מוֹסִיף יֶסֶף, וְדָלָא יִלְיָף קְטָלָא חַיִּיב.

אם אין האדם עוסק בתורה למה לו חיים

פירש רבינו יונה דהחכם שאינו רוצה להוסיף חכמה על חכמתו, ואומר בלבו כבר למדתי את כל התורה מה לי לטרוח בה עוד, ומה אתבונן בה שלא הבינותי עד עתה, עליו אמרה המשנה "ודלא מוסיף יסף", היינו יהי רצון שזה האיש ימות ויאסף אל עמיו רח"ל, שכיון שעומד מלימודו למה יחיה עוד, "ודלא יליף קטלא חייב" כי נמשל לבהמה, שהרי האדם נברא כדי להבין התורה ולהורותה, וזה שאינו עוסק בה אין ראוי שיחיה עוד יום אחד. וכן אי' בספרא (קדושים פ"כ) עה"פ רק עץ אשר תדע כי לא עץ מאכל הוא אותו תשחית וכרת, והרי דברים ק"ו ומה אילנות שאינם עושים פירות לא חס עליהם המקום מלכרותם ולהעבירם מן העולם, אדם שיכול לעסוק בתורה ואינו עוסק, ואינו עושה רצון אביו שבשמים, כ"ש שלא יחוס עליו המקום מלהעבירו מן העולם, ע"כ.

אם אין האדם מתעלה הרי הוא יורד

הרע"ב פירש ודלא מוסיף יסף, היינו דאם אין האדם מוסיף בלימודו על מה שלמד כבר אזי יסף, כלומר יסוף מפיו אף מה שכבר למד וישכח

תלמודו. ומבאר בזה הרוח חיים ע"פ הפסוק במשלי (טו, כד) אורח חיים למעלה למשכיל, למען סור משאול מטה. כי הנה לעתים יאמר האדם מה לי לילך בגדולות די לי להחזיק במדרגתי אשר אני אוחז בה עכשיו, ולא ירצה להתעלות יותר בעבודת ה'. אכן באמת מחשבה זו בטעות יסודה, כי האדם אינו יכול לעמוד במקום אחד, אלא הוא תמיד בבחינת הולך, אם לא ילך ויתעלה מעלה, בהכרח יפול למטה. לכן אמר הכתוב "אורח חיים למעלה משכיל" היינו שילך ויתעלה בעבודתו "למען סור משאול מטה" כי אם לא יתעלה ודאי יפול לשאול מטה, נוכחו דאמרי אינשי דוגמת דבר זה מאדם שעולה לכיון מעלה ע"ג מדריגות נעות היורדות כלפי מטה, דאם יזדרז ויטרח מאד לעלות נגד התנועה יוכל להגיע למעלה, ואם לאו אע"פ שלא ירד רק יעמוד על עומדו, עכ"ז יגיע למטה ולא יוכל להגיע למעלה, וכן הוא גם בעבודת ה', שמי שאינו מזדרז לעלות, ממילא יהא יורד למטה].

הוה עובדא עם הרה"ק בעל התניא זי"ע שהיה דר בסמוך למקום שלמדו התשב"ר, והיה שם עמוד גבוה, והיו הילדים מקנטרים זה לזה, מי יוכל לטפס ולהגיע עד ראש העמוד, וביניהם היה נכד הבעל התניא הילד מנחם מענדל [שנתפרסם לימים כהרה"ק בעל הצמח צדק זי"ע] וכל הילדים ניסו את כוחם, אך לא הצליחו לעלות רק עד אמצע העמוד ומיד נפלו למטה. אבל הילד מנחם מענדל אכן הצליח לעלות עד למעלה, וכל חבריו מחאו לו כפיים, לקול הרעש הביט בעל התניא דרך החלון וראה את נכדו שעומד ע"ג ראש העמוד, רמז לו באצבעו שיבא אליו, ושאלו: מענדלי מפני מה עלית לראש העמוד, ענה לו כי כן דיברו הילדים ביניהם לראות מי יוכל עלות עד למעלה, וכולם לא הצליחו חוץ ממני. שאלו הבעל התניא ובמה כחך יפה מכולם, ענה לו אני הסתכלתי בפניהם וראיתי שכשהגיעו לחצי העמוד הביטו כלפי מטה וראו שהם גבוהים מן הקרקע, התחילו לפחד ומיד נפלו, לכן החלטתי לא להסתכל למטה כי אם למעלה ועי"ז הצלחתי לעלות עד ראש העמוד. אמר לו בעל התניא, בני טוב עשית ומקרא מלא הוא אורח חיים למעלה למשכיל למען סור משאול מטה, וכן גם בלימודך אל תסתכל למטה על הקטנים ממך בחכמה פן תסתפק במועט, אלא הוי מסתכל רק בגדולים ממך ואז תזכה גם אתה לעלות מעלה מעלה ולהגיע לרום המעלות.

בילקוט מעם לועז מביא דיש אנשים האומרים מפני מה הנני צריך ללמוד כ"כ הרבה ולקיים כ"כ הרבה מצוות, די לי במה שלמדתי ועשיתי, ואהיה מסתפק במועט. אמנם צריכים המה לדעת כי הרי בענייני גשמיות לא די להם במה שיש להם, אלא מוסיפים בכל יום דברים חדשים מצרכי עוה"ז, ואם

קב"ח דרכי מסכת אבות אבות

בגשמיות כך, ק"ו שברוחניות צריך להוסיף כל יום, וכמו שכתב המסילת ישרים (פ"ד) יש מן הפתאים שכל רצונם רק להקל מעליהם, ואומרים למה לנו לטרוח כ"כ בחסידות ופרישות, אין אנו צריכים חלק גדול בגן עדן, די לנו בחלק קטן, אבל שאלה אחת יש לשאול אותם, אם יראו בעוה"ז אדם אחד נכבד מהם, או אחד מעבדיהם שהתנשא וצריכים להיות כפופים לו, האם לא ירתח דמם בקרבם על כך, ואם כ"כ קשה להם להיות שפלים במעלות עוה"ז שהן מעלות כוזבות, כיצד יוכלו לסבול אם יראו חבירם מתנשא יותר בעוה"ב שהוא מקום האמיתי והנצחי, עכ"ד.

אם לא ישנן האדם האדם את לימודו ישכחנו

במחזור ויטרי פירש מאמר המשנה ודלא מוסיף יסף, דקאי על חזרה, שהאדם שלמד כמה מסכתות, אם אינו מוסיף לחזור עליהם, "יסף" מלשון וזכרם לא יסוף מזרעם, דהיינו שישכח מה שלמד.

שנה ופירש קשה מכולם

בילקוט מעם לועז דקדק במה ששינה התנא לשונו, דלעיל כתב ודלא מוסף יסף, שהוא לשון מיתה כדכתיב ויאסף אל עמיו וכדפירש רבינו יונה, ואילו כאן כתב לשון קטלא חייב, וביאר דלעיל קאי על מי שלמד כבר מקודם, וכעת אינו רוצה להמשיך, אלא מפסיק מלימודו, הנה אדם כזה עונשו גדול יותר ממי שלא למד מעולם, ולכן "מאן דלא מוסיף" בלימודו "יסף" שנאסף אל עמיו ובודאי ימות רח"ל, אך במשנתנו שנאמר "ודלא יליף" מיירי מאדם שלא למד כלל, דאין עונשו גדול כ"כ כמי שפסק מללמוד, הלכך הוא "קטלא חייב" כלומר שיש עליו חובת מיתה, אבל לא ימות בודאי, כי אם יהי' לו זכות ינצל ממיתה.

אמנם רש"י והספורנו פירשו ש"דלא יליף" קאי על מי שלומד אבל אינו מלמד לאחרים וחייב מיתה משום שמונע טוב מאחרים.

מתוך שלא לשמה בא לשמה

בספר רוח חיים להגאון רבי חיים מוואלזין זי"ע מבאר דכוונת המשנה להוכיח את האדם האומר שכיון שאינו עומד במדריגה נעלה זו של לימוד תורה לשמה, והרי אם ילמד שלא לשמה ענוש יענש, ולכן סובר שמוטב שלא ילמד כלל כיון דשב ואל תעשה עדיף. על איש כזה כיון התנא באומרו "ודלא יליף קטלא חייב", כי האדם צריך עכ"פ ללמוד ואפילו שלא לשמה, כי אם לא יעסוק בתורה יתחייב מיתה, אך מ"מ תהיה כוונתו בלימודו שעי"ז יבוא ללמוד לשמה,

דרכי פרק א משנה יג אבות קכט

וכאמרם ז"ל (נזיר כ"ג ע"ב) לעולם יעסוק אדם בתורה אפילו שלא לשמה שמתוך שלא לשמה בא לשמה.

ובנפש החיים (שער ג' פ"ג) כתב דאם אדם לומד הרבה תורה אע"פ שלימודו הוא שלא לשמה, בודאי פעמים רבות בתוך לימודו יבואו לו גם מחשבות של לשמה. ומה שהבטיחו לנו חז"ל שמתוך שלא לשמה בא לשמה, לא היתה כוונתם על זמן העתיד שיהיה לשמה, אלא גם כעת בכל פעם שעוסק בתורה זמן מה, א"א שלא יכנס בלבו באמצע לימודו כוונה רצויה לשמה עכ"פ לזמן מועט, וע"כ כל מה שלמד באותו זמן שלא לשמה, נתקדש ונתעלה ע"י אותו המעט שנתכוין בו לשמה.

וְדֹאשְׁתַּמֵּשׁ בְּתַנָּא חֵלְף.

המשתמש בכתר תורה מחלל את הקודש

רש"י ורבינו יונה מפרשים דהיינו המשתמש בכתרה של תורה ונהנה מכבודה ועושה אותה ככלי לעשות בו צרכיו, [וכמו שמזהיר התנא לקמן אל תעשם עטרה להתגדל בהם ולא קרדום לחפור בהם] ואם עושה כן הרי הוא חלף ובטל מן העולם. וכתב הספורנו דסיבת העונש החמור הוא מפני שהוא ראוי למות על מה שהוא מחלל את הקודש, ומשתמש בו לדברי חולין, וכדכתיב ומתו בו כי יחללוהו.

ובספר מילי דאבות ביאר שטעם הדבר שנתחייב מיתה הוא משום שכשמשתמש בכתר התורה הרי הוא מהפך את כוונת התורה, כיון שמהות התורה היא להיות כמו כתר המלך המורה שהוא מושל על הכל, ואדם המהפך הכוונה ומשתמש בתורה כאילו הוא המושל על התורה, לכן אף התורה"ק נהפכת מסגולתה ושוב אינה עבורו כסם חיים.

איסור השתמשות בת"ח הוא דוקא כשאינו תלמידו

פירש הרע"ב דאשתמש בתגא חלף, היינו המשתמש בתלמיד חכם, כיון שהוא איסור גדול ולכן חייב מיתה. ובילקוט מעם לועז הביא עובדא מהגמרא (מגילה כח ע"א) דריש לקיש אזיל באורחא, מטא עורקמא דמיא [שלולית של מים מכוונסין, רש"י] אתא ההוא גברא ארכביה אכתפיה וקא מעבר ליה, אמר ליה קרית א"ל קרינא, תנית, תנינא ארבעה סידרי משנה, א"ל ריש לקיש אם למדת ד' סדרים ה"ז כמו שקטעת ד' הרים גדולים, ואתה נושא אותי על כתפך השלך

יד הוא הָיָה אֹמֵר אִם אֵין אָנִי לִי, מִי לִי, וּכְשֶׁאֲנִי לְעַצְמִי, מָה אָנִי, וְאִם לֹא עֲכָשׁוּ, אֵימָתִי:

רבינו עובדיה מברטנורא

יד אם אין אני לי. אם אין אני זוכה לעצמי, מי יזכה בשבילי: וכשאני לעצמי. ואפילו זכיתי לעצמי מה הוא הזכות הזו וזמנה נחשב הוא כנגד מה שאני חייב לעשות: ואם לא עכשיו. בעולם הזה: אימתי. כי אחר המות אי אפשר לזכות עוד. פירוש אחר, אם לא עכשיו בימי הצרות, אימתי, שמה בימי הזקנה לא יעלה לידי:

אותי למים. א"ל אדרבה שמח אני לשמש אדם גדול כמותך, א"ל ר"ל א"כ אלמדך דין אחד ותהא חשוב כתלמידי ואז תוכל לשמשני ולא יהא איסור בדבר. נמצא מזה דכל האיסור להשתמש בת"ח היינו דוקא כשאינו תלמידו, אבל אם הוא תלמידו רשאי להשתמש בו ואדרבה מצוה יש בדבר.

ובן כתב הרע"ב כאן תג"א ר"ת תלמיד ג'ברא א'חרינא, והרמז בזה שאסור להשתמש בתלמידי חכמים שאינם תלמידיו, והיינו דאם הוא תלמידו, אף אם הוא ת"ח מותר להשתמש בו.

משנה יד

הוא הָיָה אֹמֵר אִם אֵין אָנִי לִי, מִי לִי וכו'.

היעב"ץ דייק מפני מה שינה כאן התנא מלשונו בשאר משניות, שמדבר בהם לאחרים, וכמו הוו מתונים כו' העמידו תלמידים כו' אל תהיו כעבדים כו', ואילו כאן הוא מדבר אל עצמו אם אין אני לי מי לי וכו'.

וביאר השפת אמת דבאמת בלשון הזה "אם אין אני לי מי לי וכו'" היה דרכו של הלל לומר לעצמו תמיד, ושמעו אחרים מה שהיה אומר לעצמו ולקחו מוסר.

האדם צריך לעזור את עצמו לעבודתו ית' ולא ימתין עד שיעוררוהו אחרים

אם אין אני לי מי לי. פירש הרע"ב אם אין אני זוכה לעצמי מי יזכה בשבילי. ורבינו יונה פירש דאם לא אוכיח את עצמי לקיים מצוות, מי לי להוכיחני ולזרזני, כי זירוז אחרים טוב הוא לפי שעה, אלא כשיעורר האדם את עצמו,

דרכי פרק א משנה יד אבות קלא

ובכל יום ויום יוסיף במחשבות ובעשיית מלאכת ה', אזי לא תהיה שכחה לפניו כיון שלבו חפץ לעבוד את השי"ת.

ובמדרש שמואל מוסיף בזה דיש אנשים החושבים בלבם כי בהיות שמחוייב כל אדם להוכיח את חברו כדכתיב הוכח תוכיח את עמיתך, א"כ מה לו להזהר ולחפש במעשיו, והלא די בזה שיקבל על עצמו להיות מקבל מוסר מכל מי שיוכיחנו, וכל אשר יאמרו לו יעשה, וסובר שכל עוד שאין שום אדם מוכיח אותו מוכחא מילתא שאין בו שום דופי, לזה אמר הלל "אם אין אני לי" היינו שלא אחפש במעשי להוכיח את עצמי, "מי לי" מי יוכיחני, ואפשר שלא יתנו לב להוכיח אותי והריני מאבד עצמי לדעת.

רק קניני עוה"ב תלויים בהשתדלות

אם אני לי מי לי, כתב הספורנו דקניני עוה"ב שונים המה מקניני עוה"ז, שהרי את קניני עוה"ז יכול האדם לקנות גם ע"י שליח, משא"כ קניני עוה"ב שא"א לקנותם ע"י שליח, וע"ז אמרו "אם אין אני לי" להשתדל בקניני עוה"ב "מי לי" אין אחר שיוכל להשתדל במקומי.

וברומה לזה פירש בספר רוח חיים, דהנה היצה"ר מסמא את עיני האדם באמרו אליו איך תוכל לעסוק בתורה, והלא מוכרח אתה לעסוק בפרנסת בני משפחתך, אבל באמת הוא טעות דבגמרא (נדה טז ע"ב) איתא שקודם יצירת הולד נגזר על הטיפה מה תהא עליה עשיר או עני, וכן אמרו בגמ' (ביצה טז ע"א) מזונותיו של אדם קצובים לו מראש השנה, נמצא שחרף כל יגיעותיו לא ישיג האדם מאומה יותר מאשר נגזר עליו, וזאת יוכל להשיג אף בעמל מועט, אבל בדברי תורה מידת השגתו תהיה לפי גודל יגיעתו, וככל שיוסיף להתייגע בה יוסיף דעת. וזהו שאמר התנא דלענין עסק התורה, "אם אין אני לי מי לי" והכל תלוי באדם עצמו כמה הוא טורח בזה, "וכשאני לעצמי מה אני" היינו לעניני עוה"ז שאין תלוי כלל ביגיעת האדם אלא במה שגזר השי"ת, מה תוסיף יגיעתו.

האדם יעסוק בתורה במטרה להשלים את נפשו

האברבנאל מפרש דהתנא בא לומר שכוונת האדם בעוסקו בתורה צריכה להיות בשביל השלמת נפשו, ולכן אמר "אם אין אני לי", אם אין כוונתי בלימוד התורה להשלמת נפשי אלא להתפאר, אזי "מי לי" לא יהא מי שידאג עבור נפשי, אמנם "כשאני לעצמי" שכוונתי בעסק התורה עבור השלמת נפשי

קלב דרכי מסכת אבות אבות

אזי "מה אני", מה גודל החשיבות שיהיה לי בעוה"ב, והוא מלשון הכתוב (תהלים לא, כ) מה רב טובך וגו'.

לכל אחד יש עבודה המיוחדת לו שרק הוא יוכל לעשותה

כתב החידושי הרי"ם שלכל אדם יש תפקיד המיוחד לו כאן בעוה"ז, שאין אדם אחר בעולם שיוכל לעשות זאת מלבדו, ולכן על כל אדם מוטל למלאות תפקידו בשלימות, אמנם מאידך גיסא אע"פ שהוא עצמו צריך לעשות את שלו, אבל לא יוכל להיות יחידי בעולם, מאחר שהוא צריך גם לאנשים אחרים בכדי לקיים את הנצרך לעבודתו הפרטית. וזהו כוונת התנא "אם אין אני לי", שאקיים את עבודתי כאן בעוה"ז, "מי לי" שום אדם אחר לא יוכל לעשות זאת במקומי, ומאידך "וכשאני לעצמי מה אני" אני לבדי לא אוכל להשלים פעולתי בלא סיוע מאנשים אחרים.

ובזה מפרש גם את המשך המשנה ואם לא עכשיו אימתי, דכמו שלענין בחינת נפש צריך כל אחד לעשות את שלו, כן הוא גם לענין בחינת שנה דהיינו הזמן, שאת כל חלק מהזמן צריך למלאות בתוכן חיובי, והזמן הזה אינו דומה לא לשלפנו ולא לשלאחריו. ואם האדם הולך בטל ולא מנצל את זמנו כדבעי יחסר לו חלק הזמן ההוא, ובודאי לא יחזור אליו, ולזה אמר התנא "ואם לא עכשיו אימתי".

האדם שעסוק רק בעבודת ה', ישלים ה' חפצו וימלא כל צרכיו

במדרש שמואל כתב לבאר המשנה, ע"פ דברי הזוה"ק דתיבת מ"י הוא כינוי אל השי"ת, וכמאה"כ שאו מרום עיניכם וראו מי ברא אלה, כי מ"י בגימטריא חמשים ורומז על חמשים שערי בינה שעל ידם ברא את הבריאה. וזהו פירוש המשנה "אם אין אני לי" שאין אני דואג יותר מדאי על צרכי הגשמיים, אלא כל חפצי ומגמתי הוא לעסוק בעבודת הבורא, אזי "מי לי" הקב"ה הנקרא "מי" ישלים חפצי בכל המצטרך לי, אבל "כשאני לעצמי" אם הנני עסוק רק בצרכי הגשמיים "מה אני" ולא אוכל לעשות כלום.

קניני האדם אינם בשליטתו ולכן אין לו במה להתגאות

עוד הביא במדרש שמואל לבאר דבא לומר לאדם שיש לו עושר ונכסים או שאר קניינים כגון בניו אשר חננו ה', לכל יתגאה בכל זאת. כי ישא ק"ו בעצמו, ומה גופו עצמו אינו בטוח בו כי היום כאן ומחר יוכל להיות בקבר, כ"ש שאר קניניו שאינו שליט עליהם ובקל עלולים ליאבד ממנו וא"כ במה יתגאה. וזהו שאמר "אם אין אני לי" אם על עצמי וגופי אינני שליט, א"כ "מי

דרכי פרק א משנה יד אבות קלג

לי" מי ומה הוא הדבר שכן יוכל להיות שלי ובשליטתי הלא הכל תלוי רק ברצון השי"ת וא"כ אין לי במה להתגאות.

אסור להשתמש בת"ח מפני שהם צריכים לעסוק בעבודת השי"ת

עוד כתב המדרש שמואל לבאר דמשנה זו באה כהמשך למשנה הקודמת, דשם תנינן ודאשתמש בתגא חלף, והיינו שאסור להשתמש בתלמיד חכם מפני כבוד מלכו של עולם כדפירשו בגמרא (מגילה כח ע"ב), [וכדאיתא בגמרא נדרים (לב ע"א) מפני מה נענש אברהם מפני שעשה אנגריא בת"ח שהוציאן למלחמה כדכתיב (בראשית יד, יד) וירק את חניכיו].

וזהו שסמך התנא "ודאשתמש בתגא חלף" שאסור להשתמש בת"ח, ובא ליתן טעם לזה ואמר "אם אין אני לי", כלומר ק"ו מגופי עצמי שאין אני רשאי לעשות בשביל עצמי ולאבד זמני בענייני עוה"ז לשמש את עצמי בדברים שאינם לצורך, מפני שאני עבד לו ית"ש וצריך אני לעסוק בתורתו יומם ולילה, ק"ו שלא אוכל להשמש בת"ח אחרים ולבטלם מתורתם, וזהו שאמר "מי לי" מי כן יוכל להתבטל מלימודו ועבודתו לצרכי, שהרי האחרים ג"כ עבדים שלו ית' ואיך מותר להשתמש בהם.

ובשאיני לעצמי, מה אני.

רק ע"י שיטת האדם הרבה בעבודתו, יוכל להשיג חלק מן המוטל עליו

פירש הרע"ב ואפילו אם זכיתי לעצמי, מה הוא חשוב כנגד מה שאני חייב לעשות, ורבינו יונה מוסיף בזה משל למה הדבר דומה למלך שנתן שדה לעבדיו לעבדה, ופסק עמהם על שלושים כור לשנה [שיתנו לו שלושים כור מיכול השדה והנותר יהיה שלהם], והם טרחו בה הרבה אך בסוף השנה הביאו למלך רק חמשה כורים, אמר להם המלך הלא פסקנו שתביאו לי שלושים, אמרו לו אדוננו המלך, שדה שנתת לנו זיבורית היא, טרחנו בה הרבה ולא היינו יכולים להוציא ממנה יותר מחמשה כורים. כך אמרו בני"י לפני הקב"ה, יצה"ר נתת לנו מנעורינו ואפילו אם נטרח הרבה לעשות הישר בעיניך, לא נוכל להשיג ולעשות אלא דבר מועט ממה שאנו חייבים. וע"ז מעורר התנא "אם אין אני לי מי לי", כי אם לא אטריח את עצמו בכל עוז לחזור אחר המצוות, אשאר ריקן מהן, שהרי "וכשאני לעצמי מה אני" פירוש אף כשאטרח ביותר ואתאמץ בהם

קלד דרכי מסכת אבות אבות

הרבה לא אוכל להשיג רק חלק קטן מן המוטל עלי, וא"כ מה אשיג אם לא אטרח כראוי.

הדואג רק לעצמו חשוב כבהמה

בספורנו ביאר לפי דרכו במשנה הקודמת שפירש "ודלא יליף קטלא חייב" היינו מי שאינו מלמד לאחרים, וזהו גם מה שאמר התנא כאן "וכשאני לעצמי" כלומר אם איני דואג גם ללמד אחרים, "מה אני", מה חשיבות יש לי אם רק בי יושלם רצון קוני ולא באחרים.

ועד"ז פירש בספר הגיוני אבות להגה"צ ר' צבי הירש פארבר זצ"ל את מאמר משנתינו בדרך צחות, דהנה מדרך העולם כשרוצים לברר על אדם מסויים מי הוא, לשון השאלה הוא בלשון "מי הוא זה", משא"כ על בהמה שואלים "מה היא", כלומר איזה מין היא. וזהו שרמז התנא "אם אין אני לי" כלומר אם אני דואג רק לצרכי עצמי אלא גם לצרכי אחרים, אזי "מי לי" הריני מוגדר כאדם ששואלים עליו מי הוא, משא"כ "וכשאני לעצמי" והנני דואג רק לצורכי עצמי ולא לזולת, אזי "מה אני", הריני כבהמה שדואגת רק לצרכי עצמה.

ובעין זה הוה עובדא (הובא בממעיינות הנצח) אצל הגאון רבי מאיר שפירא מלובלין זצ"ל שהיה דרכו לאסוף כספים עבור ישיבתו ישיבת חכמי לובלין, ודרכו היתה לדבר אל העשירים בהרגשת חשיבות יתירה והיה תובע מהם ממון בקומה זקופה, פעם אחת א"ל עשיר אחד הלא מדרך העולם שהאדם הנצרך לאחרים ומבקש מהם ממון, הרי הוא בא בבושת פנים והכנעה, ואיך זה שכבוד הרב בא בקומה זקופה, נענה ואמר לו רבי מאיר הן אמת כי אם הייתי מקבץ מעות בשביל עצמי הייתי בא בהכנעה, אבל היות שמטרתי היא בכדי להקים דור של תלמידי חכמים איני צריך לבא בבושת והכנעה. ופירש בזה את מאמר משנתינו "אם אין אני לי", אם אין אני מאסף כסף בשביל עצמי א"כ "מי לי" מי יוכל להשתוות אלי, הרי מעשי חשובים מאד, אך "כשאני לעצמי" שמטרתי היא לצרכי עצמי "מה אני" איני חשוב כלום והנני בא בבושת פנים.

זכות אבות מועילה רק כשהולך בדרכיהם

החתם סופר מפרש המשנה לענין זכות אבות, דבאמת זכות אבות היא מעלה גדולה, רק בתנאי שהולך בדרכיהם הטובים, אבל אם אינו הולך בדרכיהם אדרכה הוי זה קטרוג עליו, כיון שתובעים ממנו הרבה יותר. ומאידך כאשר מתנהג בדרך הישר אינו בא לידי גאוה, כי יודע שלא זכותו עמדה לו כי אם זכות אבותיו. וזהו שאמר "אם אין אני לי" שאינני נוהג כהוגן ואינו הולך

דרכי פרק א משנה יד אבות קלה

בדרכי אבות אזי "מי לי" איזו זכות תעמוד לי, כי אז מעשי אבותי יהיו לי לקטרוג וכנ"ל, אך "וכשאני לעצמי" כאשר זכיתי לילך בדרך הראוי שאז עומדת לי זכות אבות, אזי "מה אני" הנני מביין שהכל בזכותם ולא בכחות עצמי.

ואם לא עכשו, אימתי.

בימי הבחרות יכול האדם בנקל להטות דרכו לטובה

פירש הרע"ב ואם לא עכשיו בעוה"ז, אימתי כי אחר המות א"א לזכות עוד. אי נמי פירושו אם לא עכשיו בימי הבחרות אימתי, כי שמא בימי הזקנה לא יעלה בידי. וכתב רבינו יונה אל תאמר למחר אפנה ואעסוק לתקן דרכי, כי שמא לא תפנה. ואפילו אם כן תפנה מ"מ היום ההוא חלף ועבר, וכבר ביטלתו ממלאכת שמים, ולא תוכל להשלימו לעולם. [והחסיד יעב"ץ הסמיך לזה את מאמר הפסוק שאמר פרעה כלו מעשיכם דבר יום ביומו, והיינו שבכל יום צריך לעשות את עבודת ה' המוטלת על יום זה, וא"א להשלימו עם מעשי יום אחר].

והוסיף רבינו יונה בזה ע"פ פירוש השני של הרע"ב דקאי על ימי הבחרות, דהנה האדם נמשל לעץ וכמאה"כ כי האדם עץ השדה, וכמו העץ שבתחילת נטיעתו יוכל האדם בנקל להטותו ולגרום לו שיגדל ישר בלא עקמימות, אך לאחר שגדל בעקמימות קשה מאד לתקנו וליישרו, כן גם האדם שבעודנו בשנות נעוריו יוכל לילך בקל בדרך הישר והטוב ולסור מן הרע, אבל אם כבר הזקין ברשעו, יקשה עליו מאד לסור מדרכו הרעה. ואף אם ישוב בתשובה הרי בימי הזקנה אין התשובה שלימה כיון שאין יצרו תוקפו ואין חשקו והנאתו כ"כ בעבירות, ועוצם התשובה הוא כאשר יצרו מתגבר עליו בעוז, ולכן "אם לא עכשיו אימתי".

וע"פ דברי רבינו יונה אלו פירש במדרש שמואל את תחילת דברי המשנה, "אם אין אני לי" היינו בימי זקנותי שכבר אינני שולט בגופי ובעצמי "מי לי" מי ילמד עלי סגוריא, כי יאמרו על תשובתי שאיננה כראוי מפני שאין בי עוד כח לחטוא, אך "וכשאני לעצמי" אם אעבוד את השי"ת בעוד כוחי במתני, אז "מה אני" הנני חשוב מאד וכלשון הכתוב מה רב טובך וגו', ומקובלת תשובתי ברצון.

ואם לא עכשיו אימתי, מפרש במדרש שמואל בשם הר"י בן שושן "ואם לא עכשיו אימתי", שאם אנוח כעת ולא אעסוק בתורה יהיה עלי לטורח עסק התורה בעתיד, כי ההרגל על כל דבר שלטון, ואחר שנתרגל האדם אל הבטלה, יקשה עליו לעזוב את הרגלו, ולכן כבר עכשיו ירגיל א"ע לעסוק בתורה ועבודת ה'.

טו שְׁמַאי אוֹמֵר עֲשֵׂה תוֹרַתְךָ קְבֵעַ, אֶמֶר מְעַט וְעֲשֵׂה הַרְבֵּה, וְהוּי
מְקַבֵּל אֶת כָּל הָאָדָם בְּסִבָּר פְּנִים יְפוֹת:

רבינו עובדיה מברטנורא

טו עשה תורתך קבוע. שיהיה עיקר עסקך ביום ובלילה בתורה, וכשתהיה יגע מן הלמוד תעשה מלאכה. ולא שיהיה עיקר עסקך במלאכה וכשתפנה מן המלאכה תעסוק בתורה. ומנאמי כמוז, עשה תורתך קבוע, שלא תחמיר לעצמך ותקל לאחרים, או תחמיר לאחרים ותקל לעצמך, אלא תהא תורתך קבוע לך כמו לאחרים, וכן הוא אומר (בעזרא ז) כי עזרא הכין לבבו לדרוש את תורת ה' ולעשות וללמד לבני ישראל, כמו שהכין לבו לעשות כך היה מלמד לבני ישראל: אמור מעט ועשה הרבה. כמו שמצינו באברהם אבינו עליו השלום, שאמר תחלה (בראשית יד) ואקחה פת לחם, ובסוף ויקח בן בקר רך וטוב: והוי מקבל את כל האדם. כשאתה מכניס אורחים לבייתך לא תתן להם ופניך כצושות בקרקע, שכן הנותן ופניו כצושות בקרקע אפילו נתן כל מתנות שבעולם מעלין עליו כאילו לא נתן כלום. שלש אזהרות הזהיר שמאי, כנגד שלש מעלות שהזכיר ירמיה, חכם גבור ועשיר, כנגד חכם אמר עשה תורתך קבוע, כנגד עשיר אמר אמור מעט ועשה הרבה, כנגד גבור אמר הוי מקבל את כל האדם בסבר פנים יפות, שיכבד יצרו וילחום כנגד לבו הרע, ושנינו איזהו גבור הכובש את יצרו:

הרה"ק רבי דב בער מראדושיץ זי"ע בעת שהותו אצל רבו הרה"ק החוזה מלובלין זי"ע, היה מעורר את שאר התלמידים לנצל את זמנם, באמרו התעוררו התעוררו כיון שבא אלינו אורח שמעולם לא ראיתם, וכאשר ילך מאתנו לא ישוב לעולם, וכששאלוהו מי הוא זה אמר להם הוא "היום".

במדרש שמואל מדייק בלשון המשנה שאמרו אם לא עכשיו אימתי, ולא נקטו "אם לא היום" והוא מפני כי אפילו במשך היום הרי האדם בספק אם יחיה או ימות, ואין לו רק שעתו.

משנה טו

שְׁמַאי אוֹמֵר עֲשֵׂה תוֹרַתְךָ קְבֵעַ.

עיקר קביעות האדם תהיה בעסק התורה

פי' הרע"ב שיהא עיקר עסקך ביום ובלילה בתורה, וכאשר תהיה יגע מן הלימוד תעשה מלאכה, ולא שיהיה עיקר עסקך במלאכה וכשתפנה ממנה תעסוק בתורה, ע"כ.

ורש"י פירש עשה תורתך קבע שלא תהא קובע עתים לתורה, אלא כל היום תעשנה עליך קבע, ע"כ. והיינו דכיון שנצטוונו והגית בו יומם ולילה, יש לנו לעסוק בתורה תמיד בכל עת, ולא שייך לומר שיש לקבוע זמן ללימודה, ואילו בזמן הנותר א"צ ללמוד, אלא צריך לעסוק בתורה בקביעות בכל עת.

עוד פירש רש"י תקבע לך עתים ללמוד בכל יום ד' פרקים או ה', וביאר הענין בילקוט מעם לועז, שיקבע האדם לעצמו עתים ללמוד תורה, באופן שיקבע לכה"פ זמן מסויים ביום ובלילה, שבהם יעסוק בתורה אף אם יהיה טרוד מאד על המחיה ועל הכלכלה, ובענין זה נשאל האדם בעת עמדו לדין, ביום הדין הגדול והנורא בעוה"ב "קבעת עתים לתורה", ואין די בכך שיקבל האדם ע"ע שכשיהיה לו זמן פנוי יעסוק בתורה, כי כאשר יאמר כך לא ימצא לעולם זמן פנוי עבור עסק התורה. וע"כ יקבע האדם זמן ללימודו, וכאשר יבוא אותו העת יסיח את דעתו לגמרי מכל עסקיו וטרדותיו, בכדי שיוכל לקיים את החיוב המוטל עליו לעסוק בתורה. ואם אינו יכול בשום אופן ללמוד באותו זמן, יפרע את חובו לאחר מכן, ולא יעלה על משכבו לישן אם לא סיים את חוק לימודו, אלא ילמד מתחילה ואח"כ ינום את שנתו.

ואולי י"ל בכוונת המשנה, שצריך האדם לעשות כמנהג יפה שנהגו כמה אברכים ממתפללי בית מדרשינו, שעושים לעצמם קביעות איזה כמות מן התורה"ק ילמדו בכל יום, ועי"ז הם משעבדים א"ע ללימוד התורה, כיון שהם יודעים שיש להם חיוב לסיים קביעות זו עוד באותו יום.

רבינו יונה הביא מה שאי' באבות דרכי נתן כל העושה תורתו עיקר ומלאכתו טפילה, עושין אותו עיקר לעוה"ב, וכל העושה תורתו טפילה ומלאכתו עיקר, עושין אותו טפילה לעוה"ב, ע"כ. ומזה נשמע דבר נורא כי אף אם לא היה האדם בעל עבירה, אם לא עשה את התורה לעיקר, כאשר יקבל שכרו בגן עדן יהיה טפל שמה.

ומזה נלמד כי עיקר רצון האדם בחייו צריך להיות לימוד התורה וקיום המצוות, ואף שצריך לעסוק גם במלאכה בכדי להביא טרף לביתו, יהיה זה כטפל אצלו ורק מחמת ההכרח, ולכן אם לא הזדמן לו לעשות עסקיו, לא יהיה אכפת לו כיון שהם רק טפלים אצלו.

וביאר הרבינו בחיי דזהו היפך מהנהגת המון העם שתורתם נגררת אחר שאר עניניהם, דהיינו שרק אם סיימו לעשות כל שאר צרכיהם מתפנים לעסוק בתורה, ונמצאת התורה מתבטלת, אלא אדרבה צריך האדם לגרור את שאר עניניו ועסקיו אחר התורה, שהדבר הראשון שצריך לעשות הוא לימוד התורה,

קלח דרכי מסכת אבות אבות

ואם אח"כ יהא אפשר לו לעשות את שאר עניניו יעשם, ועי"ז לא יתבטל מלימוד התורה בשבילם.

כאשר יש לאדם זמן קבוע ללמוד התורה נחשב כאילו עסק בתורה מחצית מימיו

ובפלא יועץ כתב דאם יש לאדם קביעות זמן ללמוד תורה, והוא כמו שנתבאר שהתורה היא אצלו העיקר והיא קבועה וקיימת, אזי פסקינן גביה (שו"ע יור"ד סי' ק"י ס"ג) כל קבוע כמחצה על מחצה דמי, והיינו דאף אם ברוב שעות היום הינו עסוק במלאכתו, כיון שיש לו זמן קבוע ללימוד התורה שאינו זו הימנה כמלוא נימא, אין זמנו שעוסק בתורה בטל ברוב לעומת הזמן שעוסק בענייני העוה"ז, אלא אדרבה הזמן הקבוע שעוסק בתורה נחשב לו כאילו היה זה מחצה משעות היום, כיון שכל קבוע כמחצה על מחצה, ומקבל שכרו כאילו עסק בתורה מחצית היום.

ובנושא זה מסופר שפעם בא חסיד שהיה עוסק לפרנסתו במלאכת הסנדלרות (שוסטער) אל רבו, ורבו שאלו אודות סדר היום שלו ומהלך חייו, והבין מתוך דבריו כי עיקר מחשבתו נתונה במלאכתו, ואין נותן דעתו על הרוחניות שהוא תכלית חיי היהודי. וע"כ נענה ואמר לו בתוכחת אהבה, הן ידעתי כי אנשים מניחים רגליהם במנעליהם, אבל למה זה תניח אתה את ראשך ומוחך בתוך המנעלים. ונתכוין לומר לו כמו שנתבאר כי התורה והמצוות צריכים להיות עיקר חיי האיש הישראלי, ובהם תהיה מחשבתו נתונה, ועסקי הפרנסה צריכים להיות רק לצורך ההכרח.

עשה תורתך קבע.

מותר לאדם לחשוב שעל ידי עסק התורה יתמלאו משאלותיו, משא"כ בתפלה

ביאר במדרש שמואל שכוונת המשנה לומר שעסק התורה שאני מתפלה, כי לענין תפלה אמר רבי שמעון (להלן פ"ב מט"ו) אל תעש תפלתך קבע, והיינו שלא יחשוב האדם שתפלתו ראויה להתקבל וקבועה היא, וע"י התפלה יתמלאו כל בקשותיו. ע"ז אמר שמאי במשנתנו, כי אף שבתפלה ראוי שלא יחשוב כן, מ"מ כשעוסק בתורה מותר לו לחשוב שבשכרה ימלא ה' כל משאלותיו, ושהיא קבע לבא על ידה כל מה שישאל, מפני שתלמוד תורה כנגד כולם.

הרב ינהג בעצמו כמו שמורה לאחרים בין לקולא ובין לחומרא

הרע"ב בפירושו השני למשנתינו (וכן אי" במד"ש בשם התשב"ץ) פי' "עשה תורתך קבע" שלא תחמיר לעצמך בפסק ההלכה ותקל לאחרים, או שתחמיר לאחרים ותקל לעצמך, אלא תהא תורתך קבועה בין לך ובין לאחרים, ותהיה נאה דורש ונאה מקיים. וכדכתיב בעזרא (ז, י) כי עזרא היכן לבבו לדרוש את תורת ה' ולעשות, וללמד בישראל חק ומשפט, הרי כי כמו שהכין את לבו לעשות כך היה מלמד את בני" תורה ומשפט. וכיון שדיבר התנא אל הרב המורה לעדתו, מובנים המשך דברי המשנה "אמור מעט ועשה הרבה", והיינו שיזהיר את בני האדם מעט, והוא עצמו יעשה הרבה, ואז יהיו דבריו נשמעים.

בגדר הקביעות נכללו חמשה כללים להצלחת הלימוד

בתפארת ישראל (בועז) כתב דשמאי כולל בדבריו ה' כללים המועילים להצלחת הלימוד ולזכרון ואלו הם:

יתרחק מעצלות הגוף ועצלות המחשבה

א) שלא ילמד בדרך ארעי, כלומר בין עראי מצד עצלות הגוף דהיינו ללמוד כששוכב או כשמגביה רגליו למעלה, שדברים אלו מיישנים את המחשבה שלא יבין את תלמודו יפה, וכ"ש שלא יאכל או יתעסק במלאכה אחרת בשעת הלימוד. ובין עראי מצד מחשבתו שיחשוב אודות דברים אחרים בשעת לימודו, כי אין דבר שמפריע ומבלה את השגת הלימוד וכח השכל והזכרון כמו פיזור המחשבות.

ונ"ל תקנה לזה, שיגביה האדם את קולו בלימודו ולא ילמד בלחש, ועי"ז יסתלקו ממנו שאר המחשבות. ומלבד זה הלימוד בקול עושה רושם גדול בנפש האדם והלימוד נשאר יותר בזכרונו, כדאי' בעירובין (נד ע"ב) על תלמיד א' שגרס בלחישא, לאחר ג' שנים שכח את תלמודו. גם הדאגות מזיקות לזכרון הלימוד, וכמו שאמרו חז"ל מחשבה מועלת לדברי תורה, ופירש"י הדאגה משכחת את הלימוד, ע"כ, וגם מחשבות שמחה יתירה בעת הלימוד מזיקות להבנתו ולזכרונו, זולת השמחה בעצם הדבר שלומד שזה מחזק את כח הזכרון).

ילמד מתוך מנוחת הנפש ובתנאים המרחיבים את דעתו

ב) ענין קבע מורה גם על המנוחה והיינו מנוחת הנפש, וע"כ לא ילמד במקום המולה כאשר יש אנשים רבים המדברים, או שיש שם קול דופק או רעש אחר, כי כל אלו משביתים את ההבנה התפיסה והזכרון, אלא יהא לו

ללימודו מקום שקט שיוכל להתבודד שם, וזה יועילנו הרבה להבנה ולזכרון, ולכן טוב יותר שילמד בחדר מרווח ויפה עם חלונות רבות, ובספר נאה המודפס בדפוס נאה, כי הדברים הללו יתנו מנוחה ושמחה לנפשו.

ילמד בקביעות ובלא הפסק ודילוג בשום ענין

ג) עוד נכלל במשמעות תיבת קבע, ענין ההמשך, והיינו שלא יהיה לימודו פסקי פסקי, כלומר שילמד מעט ויפסיק ושוב ילמד מעט ויפסיק, כי ההפסקות משכחות את הלימוד. וכן לא ידלג הרבה מענין לענין בלימודו ולא ישנה את הספר שלומד בו מדפוס אחד למשנהו, וגם לא יחליף מקומו מבית לבית או מחדר לחדר ואפי' ממקום למקום באותו חדר, וגם את סדר קביעותו לא ישנה מזמן לזמן, מפני שכל ענייני קביעות וסדר יחזקו את כח הזכרון, וכל שינוי יחלישנו.

הלימוד יהא ברור אצלו וקבוע בנפשו

ד) משמעות נוספת יש בתיבת קבע, והוא ענין חיזוק וברור, כלומר שיעשה האדם חיזוק ללימודו, ולא יזוז מהענין עד שיחוש שהלימוד נבלע בדמו וקבוע בו כבמסמר, וגם בהיר וברור אצלו בלא שום גמגום.

יברח למקום שאין לו ביטולים מלימודו

ה) קבע הוא גם מלשון גזילה וחטיפה ומלשון הכתוב וקבעתי את קובעיהם, דכיון שצרכי אדם מרובים, וכאשר ישב ללמוד יזדמנו לפניו הרבה ביטולים, לכן יחטוף את עצמו בחזקה ויברח מהמון טרדותיו, וילך למקום צנוע שאין באים לשם כל הדברים שמבטלים אותו מלימודו, והבא ליטהר מסייעין אותו.

רק יגיעת האדם בתורה נשארת אצלו לעולם ועד, ולכן יעשנה קבע

בספר רוח חיים פירש כי הנה כל מה שהאדם יגע להשיג הון, אינו לצורך עצמו כי אם לצורך אחרים, וכמאמר הכתוב (תהלים מט, יא) ועזבו לאחרים חילם, וכמו שאמר מונבז המלך (כ"ב יא ע"ב) אבותי גנזו לאחרים. אבל מה שהאדם מתייגע בלימוד התורה, הוא שמור עבור עצמו לבד לקבל שכרו בעוה"ב, וזהו שאמר התנא "עשה תורתך", היינו שהתורה שהינך לומד היא לבדה נשארת שלך לעולם ונעשית תורתך, וע"כ מה נכון שתעשנה "קבע" ותשקיע בה את כל כוחותיך.

אמר מעט ועשה הרבה.

על ידי שיאמר לאורח שיעשה מעט ועושה הרבה, תהא הנאתו שלימה

כתבו המפרשים (רבינו יונה ועוד) דהנהגה זו למדנו מאאע"ה שאמר למלאכים כשבאו אליו (בראשית יח, ה) ואקחה פת לחם וסעדו לבכם, ואילו לבסוף כתיב (שם ח) ויקח חמאה וחלב ובן הבקר אשר עשה ויתן לפניהם.

ובסיבת הדבר שיש מעלה לנהוג כן כלפי האורחים, ביאר הרב חיד"א זצוק"ל, כי כאשר בא אורח, עלול הוא לחשוב בדעתו שמא אין בעה"ב מכניסו בלב שלם, ורק מוכרח להכניסו מאיזה סיבה שהיא, וע"כ אין הנאת האורח שלימה. לכן הצדיקים ברצותם לקיים מצות הכנסת אורחים בשלימות ולתקן חשש זה, אומרים בתחילה לאורח שבדעתם להביא לו מעט, ובפועל מביאים הרבה, ועי"ז נתברר לאורח שהכניסוהו בחפץ לב, כי אם לאו לא היו מוסיפים על דבריהם שבתחילה, אלא היו מסתפקים בקיום המיעוט שאמרו, ובזה הנאת האורח שלימה.

הקב"ה אומר מעט ועושה הרבה, והנסים ונפלאות שבגאולה העתידה יהיו הרבה יותר מההבטחות

ומוסיף רבינו יונה בזה שחז"ל למדו מידה זו מהקב"ה, שלא הבטיח להעניש את מצרים אלא בב' אותיות, כדכתיב (בראשית טו, יד) וגם את הגוי אשר יעבודו "דן" אנכי, וגאלם בעשרים ושבע תיבות כדכתיב (דברים ד, לד) או הנסה אלהים לבא לקחת לו גוי מקרב גוי וגו' (שבפסוק זה יש כ"ז תיבות), ועי"ז אמר רבינו סעדיה גאון שאם ראינו שביציא"מ הבטיח הקב"ה בב' אותיות, ועשה להם כ"כ הרבה נסים ונפלאות, כ"ש הוא על גאולה העתידה שנכתבו עליה כמה דפין וכמה ספרים מההבטחות, וכמה נחמות בירמיה ושאר נביאים, עאכו"כ כי נפלאים יהיו מעשיו יותר ממה שהבטיח. וסיים רבינו יונה וכתב ויש לו לאדם לדעת ולחשוב בדבר ולתת את לבו, כי שכר גדול יהיה לו מפני הבטחות הבורא, ע"כ.

אף אם עשה האדם הרבה, ייחשב בעיניו כמעט

בספר רוח חיים וכן בילקוט מעם לועז פירשו דהמשנה מרמזת על מידת הענוה, שאף אם עשה האדם ופעל הרבה, "אמור מעט" פי' יאמר ויחשוב שעשה

קמב דרכי מסכת אבות אבות

רק מעט ועוד רבים ועצומים הדברים שעליו לעשות, ועי"ז "ועשה הרבה" יהיה לו חשק ורצון לעשות הרבה יותר.

והרה"ק המגיד מקוז'ניץ זי"ע (עבודת ישראל, אבות) פירש "אמור מעט" היינו שתהיה אמירתו מתוך המעטה עצמית והכנעת הלב.

חשיבות המעשה בפועל גדולה מאד

וב"ק האדמו"ר רבי חיים מרדכי מנדבורנא זצ"ל (הובא בממעיינות הנצח) פירש שכוונת המשנה לומר את גדול חשיבות המעשה לעומת מיעוט חשיבות הדיבור, וזהו "אמור מעט" היינו ערכה של האמירה מועט הוא, ולעומת זאת "ועשה הרבה" כלומר ערך וחשיבות המעשה בפועל, גדול ורב הוא למאד.

לא ירבה האדם בנדורים, אלא יתן צדקה אף בלא נדר

במדרש שמואל ביאר את דברי המשנה בענין הזהירות מן הנדורים, והיינו שיעשה האדם צדקה פעמים הרבה, אך לא יקדים לידור נדר לפני שיעשה את המעשה, וזהו "אמור מעט" כלומר שלא ירבה האדם לידור, רק כשיש הכרח לכך, אמנם "ועשה הרבה" שיתן צדקה הרבה פעמים בלא הקדמת נדר לפני כן.

וברדך זה פירש גם מאמר הכתוב "מוצא שפתיך תשמור" היינו שישמור האדם את שפתיו לבל יצא מהם הנדר, אלא יעשה צדקה בלא שום נדר, מפני שיש חשש שלא יקיים את נדורו, וכמו שאמר הכתוב טוב אשר לא תדור משתדור ולא תשלם. ואי תימא שטוב יותר לנדור על הצדקה, כי עי"ז יתן הרבה יותר, לזה גמר הכתוב אומר "ועשית", כלומר שיעשה בפועל אף בלא נדר, "כאשר נדרת" כאילו היה נודר, ולא תהיה מניעת הנדר סיבה להמעט בנתינתו.

אף אם אינו יכול ליתן צדקה לכה"פ יראה לעני סבר פנים יפות

ובי"ן שנתבאר דהמשנה קאי על נתינת צדקה, פירש עד"ז גם את סיפא דהמשנה "והוי מקבל את כל האדם בסבר פנים יפות", והיינו שאפי' אם אין ביכולת האדם ליתן צדקה הרבה, לכל הפחות יש להראות להעני פנים מסבירות, ודבר זה יהא נחשב לו הרבה יותר מאשר אם יתן לו שור מפוטם כשפניו כבושות בקרקע.

במדרש שמואל כתב שיש מי שפירש שקאי אתחילת דברי המשנה עשה תורתך קבע, וכוונת המשנה להזהיר שאף כשיזכה האדם לעשות את תורתו

קבע ועיקר, יזהר שלא יוציא בשפתיו שרוצה לקבוע לימודו יומם ולילה, כי יש לחשוש שמא לא יוכל לקיים את הדבר ונמצא מפר את נדרו, לכן אמר "אמור מעט ועשה הרבה" שלא יאמר הרבה בפיו אלא מעט, אך העשיה בפועל תהיה מרובה.

דיבורי האדם עלולים לגרום שלא יוכל להוציא רצונותיו הטובים מן הכח אל הפועל

המפרשים (מדרש שמואל, רבינו דוד הנגיד והחיד"א, ילקוט מעם לועז) ביארו כיאור נוסף במשנתנו, ששמאי מזהיר את האדם שלא יוציא מפיו להדיא את הדברים הטובים שהוא חפץ לעשות, כגון אעשה מצוה זו היום או אלמד כך וכך פרקים, כיון שאז השטן מקטרג עליו ומביא לו כל מיני עיכובים, לבל יוכל להוציא את מחשבתו מן הכח אל הפועל, שהרי המקטרגים שומעים דבריו ומעכבים בידו, וכדאי' בסנהדרין (כו ע"ב) אמר עולא מחשבה מועלת אפי' לדברי תורה, ופירש"י בפירושו השני (ד"ה מפר) מחשבה שאדם מחשב כך וכך אעשה וכו' מועלת להשבית הדבר שאין מחשבתו מתקיימת אפי' לדבר תורה, כגון האומר עד יום פלוני אסיים כך וכך מסכתות בגירסא, עכ"ל.

וזהו מאמר המשנה "אמור מעט" היינו שלא תוציא בפין כל מה שבדעתך לעשות בתורה ומצוות, ועי"ז "ועשה הרבה" שבאמת תוכל לקיים אותם, אבל אם תוציא מפין, לא תוכל לעשות אפי' מעט, כי המקטרגים ימנעו ממך.

ועפ"ז פי' בילקוט מעם לועז את מאמר הפסוק בקהלת (ז, כג) אמרתי אחכמה והיא רחוקה ממני, והיינו דע"י ש"אמרתי אחכמה" והוצאתי בפי שרצוני להחכים וללמוד כך וכך, עי"ז "והיא רחוקה ממני" הדיבורים גרמו שירחקו הדברים ממני, ולא יכולתי ללמוד מה שהיה ברצוני ללמוד.

האדם יקבל על עצמו קבלה קטנה ועי"ז יוכל לעמוד בה ולהוסיף עוד ועוד

סיפר הגה"צ רבי שלום שבדרון זצ"ל, (בספר הוא היה אומר) שפעם א' בתקופת הימים הנוראים פנה לרבו הגאון רבי לייב חסמן זצ"ל ושאלתו בפיו, איזה קבלה טובה יקבל על עצמו להיטיב מעשיו לכבוד הימים הללו. השיב לו רבו, חשוב בלבך על דבר קל שבודאי תוכל לעמוד בו למשך שנה שלימה, לאחר שחשב על דבר מסוים שיוכל לעמוד בו, אמר לו רבו כעת תחלק את הקבלה לחצי ותקבל על עצמך רק את חציו.

ומזה למד רבי שלום יסוד גדול בעבודת ה', שעדיף שיקבל האדם ע"ע דבר פעוט, אך יעמוד עליו בעוז ותעצומות ויקיימו לאורך ימים, מאשר יקבל ע"ע דברים רבים ולא יקיימם, או אפי' אם יקיים את רובם, אך את מקצתם לא יקיים. והדרך הנכונה שילך בה האדם היא שיקבל על עצמו מעט, ואח"כ יוסיף בזה לאט לאט עוד ועוד, עד שלבסוף יעשה הרבה.

וְהוּי מְקַבֵּל אֶת כָּל הָאָדָם בְּסִבְרַת פְּנֵים יְפוֹת.

יש לאדם להראות לאחרים פנים של שמחה ויתרחק ממידת הכעס

רבינו יונה פירש שיראה לכל אדם פנים של שמחה כדי שתהא רוח הבריות נוחה הימנו. עוד פירש שכוונת התנא להזהיר את האדם שיתרחק ממידת הכעס שהיא מידה רעה מאד, וינהג את עצמו במידת הרצון שיהיו מרוצין ממנו בני אדם, ובזה יהיו לו אוהבים רבים וישמור את נפשו מנזקי בני אדם, כי המראה לאחרים פנים של זעם, ישנאוהו ויבקשו להרע לו.

גם האדם שקובע כל זמנו לתורה יקבל כל אדם בסבר פנים יפות

ובמה מפרשים ביארו דברי המשנה באים כהמשך לתחלתה שאמרו עשה תורתך קבע, והיינו שאפי' האדם שזכה לקבוע את עצמו לתורה ואינו מבטל אפי' רגע אחד מתלמודו, עכ"ז יקבל את כל האדם בסבר פנים יפות.

ובענין זה מסופר (אוצרותיהם של צדיקים) אודות בעל ה"שדי חמד" זצוק"ל שהיה מנהגו בעת לימודו, שבכל פעם שנכנס אליו אדם לתוך חדרו לדבר עמו, היה מרכין תחילה את ראשו ומביט לעבר איזה כתב שהיה מונח במגירת שולחנו, ורק אח"כ היה פונה אל האיש הנכנס ומדבר עמו, ואחד ממקורביו התפלא תמיד מהו הדבר שמתבונן בו הצדיק בכל עת, וסבר שמסתמא נכתב שם שויתי ה' לנגדי תמיד או דבר מה בדומה לזה, אך מה רבה היתה פליאתו כאשר לאחר פטירת השדי חמד, ראה שעל הנייר ההוא נכתב מאמר המשנה הוי מקבל את כל האדם בסבר פנים יפות. והבין מזה אותו מקורב שמפני שהשדי חמד היה טרוד ועסוק בלימודו ובגודל עיונו כידוע, חשש שמא יבוא אליו מאן דהוא באמצע לימודו, ולא יקבלו בסבלנות הראויה ובמאור פנים, וע"כ כתב זאת לעצמו והביט בו בכל עת שנכנס אדם אליו, כדי שיזכור תמיד את אזהרת

חכמינו להתייחס אל כל אדם בסבר פנים יפות. והוא כמו שנתבאר שאף האדם הקובע כל זמנו לתורה, נצרך לקבל כל אדם בסבר פנים יפות.

המכניס אורחים יתן לאורחיו צרכם בסבר פנים יפות

הרע"ב פירש דקאי על האדם המכניס אורחים, שבעת שמכניס אורחים לביתו, לא יתן להם מאכל ומשתה כאשר פניו כבושות בקרקע, שבכך הוא מראה להם שאינו נותן מתוך שמחה וטוב לבב, אלא יתן להם במאור פנים ובסבר פנים יפות, וכל הנותן כשפניו כבושות בקרקע, אפי' אם נתן כל מתנות שבעולם, מעלין עליו כאילו לא נתן כלום.

רק את האדם הכשר צריך לקבל בסבר פנים יפות ולא את השואל שאלות רשע

במדרש שמואל דייק במאמר התנא "את כל האדם", שהוא בכדי ללמדנו שרק את מי שעומד במדריגת אדם ושואל שאלות כאדם, צריך לקבל בסבר פנים יפות, אך אם הוא שואל שאלות נבל ורשע אין לחוש לו, וכדכתיב (משלי כו, ד) אל תען כסיל כאולתו.

וע"פ יסוד זה יישב השפת אמת מה שקשה במשנתינו, הא מצינו (שבת לא ע"א) שכאשר בא נכרי אל שמאי, וביקש שחפץ להתגייר ע"מ שילמדנו את כל התורה כשהוא עומד על רגל אחת, לא קבלו שמאי אלא דחפו באמת הבנין, וכן דחה את הנכרי שביקש להתגייר ע"מ שימנהו לכהן גדול, ואיך זה שלא קיים שמאי עצמו את מאמרו שאמר במשנתינו והוי מקבל את כל האדם בסבר פנים יפות. אך להנתבאר יובן היטב, שהרי באמת דייק שמאי בדבריו ואמר "את כל האדם", ואילו נכרי שחפץ להתגייר רק בתנאים כאלו, אינו בכלל אדם.

הרה"ק רבי יצחק מוורקא זי"ע היה אומר, שהאדם צריך לקבל כל אדם בסבר פנים יפות, ואף אם אינו יכול לסבלו, יש לו להזהר שחבירו לא ירגיש בדבר ותהיה לו חלישות הדעת, אלא יחשוב שהוא שמח עמו באמת. ופירש בזה את מאמר המשנה והוי מקבל את כל האדם "בסבר" פנים יפות, כי אף שלעתים אינו שמח לפגוש את חבירו, עכ"ז יקבלנו בפנים יפות כך שחבירו "יסבור" ויחשוב שהוא שמח עמו עד מאד.

טז רבן גמליאל אומר עשה לך רב, והסתלק מן הספק, ואל תרבה לעשר אמדות:

רבינו עובדיה מברטנורא

טז עשה לך רב. לענין הוראה מדבר עכשיו, אם צא דין לפניך ונסתפקת בו, עשה לך רב: והסתלק מן הספק. ולא תפסוק עליו אתה לדך. כי הא דרצא כי הוה אחי טרפתא לגביה הוה מכניף לכולהו טבחי דמתא מחסיא, אמר, כי היכי דלמטיין שיצא מכשורא: ואל תרבה לעשר אמדות. שהמפריש מעשרות מאומד אינו ניזול מן הקלקלה. אם פוחת ממה שראוי ליתן, מעשרותיו מתוקנים ופירותיו מקולקלים. ואם העדיף על שהיה ראוי ליתן, פירותיו מתוקנים ומעשרותיו מקולקלים:

משנה טז

רבן גמליאל אומר עשה לך רב, והסתלק מן הספק.

בדורות הראשונים היתה התורה בקבלה לחוד, אך לאחר שרבו המחלוקות הוצרכו התלמידים לפלפל מדעתם

בספר לב אבות דקדק שמתחילת המסכת עד עתה אמרו על כל אחד ממעתיקי השמועה מאיזה רב קבל, וכגון משה קבל תורה מסיני, שמעון הצדיק היה משיירי כנה"ג, אנטיגנוס קבל משמעון הצדיק, יוסי בן יועזר ויוסי בן יוחנן קבלו מהם, וכן הלאה. ואילו אצל רבן גמליאל במשנתו הפסיקו לילך בדרך זו ולא ביארו מאיזה רב קבל את תורתו. וכתב שמעתי אומרים דכל הראשונים שנזכרו לא הוזכר בהם תואר רב רבי או רבן, אלא שמם בלבד, ולכן הוצרך התנא לשבח את דבריהם ולחזקם בעינינו לבל נקל בערכם, ואמר שקבלו את תורתם איש מפי איש מפי משרע"ה שקיבל מפי הגבורה. אך מרבן גמליאל ואילך שהתחילו להכתיר את גדולי ישראל בתואר רב רבי ורבן, לא הוצרך לשבחם בדבר זה שקיבלו מפי רבותיהם, כי כבר ידענו מתוארם את גדלם ומעלתם. אכן בעל לב אבות עצמו לא ניחא ל"י בביאור זה (והוא מפני כי מוסכם וידוע אצלינו שחכם שאנו קוראין אותו בשמו לבד, גדול הוא ממי שנתכנה בשם רבן, וכנודע ביטוי "גדול מרבן שמו").

ולכן ביאר באופן אחר, כי עד דורו של רבן גמליאל היו כל התנאים מקבלים את תורתם מרבותיהם המובהקים בדרך קבלה ומסירה לחוד, ולא היו מפלפלים בעיונם העצמי, מפני שעדיין לא נפלו ביניהם ספיקות וקושיות רבות כמו שאירע בדורות שאחריהם, ולכן דייק התנא והזכיר בהם לשון קבלה, וכיון

שהיו מעוטרים בשלימות הלזו רצו לשבחם, וע"כ לא הוסיפו לשמם תואר כלשהו, אלא היו קורין אותם בשמם לבד כמו הנביאים וזקנים הראשונים. אמנם בדורות שהיו אחרי כן מזמן תלמידי הלל ושמאי, שאמרו חז"ל בסוטה (מז ע"ב) שנעשתה התורה כשתי תורות, מפני שהיו מחלוקות רבות ביניהם, ונוצרו ספיקות רבות בתורה, והיו התנאים צריכים לפלפל ולהתבונן בדברים אלו ולחדש פירושים חלוקים בהלכות, לכן לא נאמר בהם לשון קבלה, מפני שהוצרכו לחדש הרבה בעצמם ולא הכל בא אצלם בקבלה, ובעבור זה הוסיפו לשמם תואר רב ורבי כי היו מתחכמים ודורשים מעצמם.

וע"פ דבריו ביאר במדרש שמואל את דברי רבן גמליאל במשנתנו, דכיון שבזמנו רבו המחלוקות והספיקות, אמר "עשה לך רב" שממנו תלמד את הדרך היאך לעיין ולפלפל כדבעי, וע"י שתוכל לפלפל ולעיין בעצמך, יצא הדין לאמיתו. ויתפרש גם כפשוטו שיעשה לו רב ללמוד ממנו את הדין בכל דבר ועי"ז לא יהיו לו ספיקות.

ובזה נראה ליישב את קושיית המפרשים שתמהו למה הוצרך ר"ג לומר עשה לך רב, והרי כבר לעיל (מ"ו) אמר יהושע בן פרחיה עשה לך רב. אכן להנבאר יובן שפיר כי יהושע בן פרחיה דיבר אודות הדורות הראשונים, שהיו מקבלים איש מפי איש בבהירות בלא שום ספיקות, ובזה מובן וברור הדבר כי צריך כ"א לעשות לעצמו רב בכדי לקבל את התורה ממנו. אכן במשנתנו שמיירי בזמן ר"ג כאשר כבר לא היתה מסורה ברורה, וכל א' היה צריך לפלפל ולהתבונן בעצמו בכדי לברר את הענין לאמיתו, היה סלקא דעתין שבטל הצורך בעשיית הרב וכ"א ילמד לעצמו, לזה בא ר"ג ללמד כי עדיין צריך כ"א לעשות לו רב לברר ספיקותיו ולברר את ההלכה, ולכן אמר גם הוא "עשה לך רב והסתלק מן הספק".

ובעיקר קושיא זו בכפל המימרא של עשה לך רב, ביארו הראשונים (רמב"ם, מאירי ועוד) כי לעיל איירי בעשיית רב בכדי ללמוד ממנו ולקבל את שמועותיו, ואילו כאן מיירי כאשר מתעוררת אצל האדם שאלה בדבר הוראה, לא יוציא את ההלכה לבד מדעת עצמו בסברא או בראיות רחוקות, אלא יעשה לו רב וישאל הימנו כדת מה לעשות.

יש לבני העיר למנות עליהם רב, וגם כ"א יקח לעצמו רב פרטי

בתפארת ישראל יישוב, דלעיל מיירי ברב כללי שיש לבני העיר למנות רב ואלוף לראשם, ואילו כאן מיירי שיעשה האדם רב פרטי לעצמו, שיוכל להתייעץ עמו בכל ספק ושאלה שתתעורר אצלו.

קמח דרכי מסכת אבות אבות

גם הת"ח יעשו להם רב כדי שלא יטעו

ובילקוט יהודה תירץ באופן אחר, דלעיל מיירי בפשוטי העם שצריכים שיהא להם רב, ואילו רבן גמליאל חידש שאפי' התלמידי חכמים שהם יודעי תורה ומביני מדע, ג"כ יעשו להם רב, בכדי שלא ידמו מילתא למילתא בטעות כשיסתפקו בדבר מה.

יעשה לעצמו רק רב אחד ובזה יסתלק מן הספק

במדרש שמואל כתב שכוונת המשנה "עשה לך רב" לומר שיעשה האדם לעצמו רב אחד בלבד שממנו ילמד תורתו, ולא ילמד מהרבה חכמים, שכן מצינו בחולין (יח ע"ב) שאין לסמוך על שמועתו של רב יהודה משום דמכולי עלמא גמיר, ועי"ז "הסתלק מן הספק" כי אם ילמד מכמה חכמים יתערבב שכלו, כי לפי מה שקיבל מרב אחד יאסר, ולפי קבלתו מן הרב השני יצטרך להתיר, ויהא שרוי בספיקות, וע"כ כאשר יהיה לו רק רב אחד יסתלק מן הספק.

עשה לך רב.

יעשה לו רב שיפשוט ספיקותיו ואפילו אם הוא קטן ממנו במעלתו

רבינו יונה פירש דר"ל שיקבל עליו לרב אפילו את חבירו השווה אליו במעלתו, ואפי' אם ימצא רק מי שפחות ממנו במעלתו, מ"מ יעשה אותו עליו לרב כדי שיסתלק מן הספק, כי לפעמים גם החכם מסתפק איך להורות, לכן יעשה את חבירו לרב עליו וישאל ממנו את ספיקותיו, ואם הוא יפשוט לו ספיקו יורה על פיו, כי בכגון זה אמרו הגאונים ז"ל שבמקום דלמר מספקא ליה ולמר פשיטא ליה, הלכתא כמאן דפשיטא ליה ואפי' הוא תלמיד לפני הרב.

צריך לעשות לו רב מיוחד שיקבל דבריו תמיד בכל ענין

ובספורנו כתב שאע"פ שאמרו חז"ל הרוצה לעשות כדברי ב"ש עושה, כדברי ב"ה עושה, מפני שאלו ואלו דברי אלקים חיים, מ"מ צריך האדם לעשות לו רב מיוחד שיעשה תמיד כפי דעתו, ובזה יסתלק מן הספק, כי אז לא יטה לבו לעשות לפעמים כדברי רב זה ופעמים כדברי רב אחר, ועל אדם הנוהג כך שבכל פעם הולך אחר דעת רב אחר, אמר הכתוב (קהלת ב, יד) הכסיל בחושך הולך.

יקבל דברי רבו באמונה ולא יסתפק בדבריו

בספר לב אבות כתב ד"עשה לך רב" צריך להיות באופן שהתלמיד יאמין ברבו מאד ויסמוך לגמרי על דבריו, "והסתלק מן הספק" היינו שלא יהא לתלמיד שום ספיקות בדברי רבו אלא יסמוך עליו לחלוטין, כי בלא זה לא יועיל לו מאומה מה שעשה לו רב.

עשיית הרב הוא בכדי שיפשוט את ספיקותיו בעבודת ה'

הרה"ק רבי שמעלקא מניקלשבורג זי"ע היה רגיל לנסוע אל רבו המגיד הק' ממעזריטש זי"ע, פעם אחת שאלו הנודע ביהודה זי"ע מפני מה הינו נוסע אל רבו והלא עי"ז הוא מתבטל זמן רב מלימודו, השיבו רבי שמעלקא הנגה אמר ר"ג במשנה עשה לך רב והסתלק מן הספק, ופי' ספק זה הוא מה שהאדם מסתפק באמונת השי"ת, כי את הרב צריך האדם להעמיד לא רק עבור התורה וידיעת ההלכה, אלא גם עבור יסודות האמונה ועבודת השי"ת. וכך ביאר גם כ"ק האדמו"ר רבי משה יחיאל מאוז'רוב זצ"ל, כי האדם צריך לעשות לו רב שיפשוט את ספיקותיו בעבודת ה', כאשר אינו יודע מהו טוב ומהו רע, מהו העיקר ומהו הטפל, ואיזוהי הדרך הישרה שיבור לו, וע"י שיעשה לו רב ידע היאך למלאות את רצון השי"ת.

האדם צריך לעשות לעצמו רב והוא ידריכנו מה עליו לעשות, ועי"ז לא יצטרך לבא לידי יסורים ח"ו

בילקוט מעם לועז ביאר אומרו "עשה לך רב", דהנה ישנם ב' דרכים שעל ידם מחזיר אותנו הקב"ה לדרך טובה, האחד ע"י הצדיקים שהעמיד לנו בכל דור ודור, שהם רופאי הנפשות המורים לנו את הדרך אשר נלך בה, אמנם אם אין האדם שומע בקולם ואינו חוזר בתשובה, אזי שולח לו הקב"ה יסורים ח"ו והם לו במקום תוכחה, ועי"ז משנה האדם את אורחותיו לטובה.

אמנם יש חילוק בין ב' הדרכים האלו, כיון שהצדיקים מבררים לנו את מצבנו הרוחני, ועי"ז הננו יודעים בבירור מה עלינו לעשות וממה לחדול, לא כן היסורים שאינם מדריכים אותנו להורותינו את הדרך הישרה שנלך בה, אלא רק מעוררים אותנו לשפר דרכינו, ואנו צריכים לבדנו לבדוק מה עלינו להיטיב במעשינו. וע"כ אמר רבן גמליאל "עשה לך רב" ובחר לך את הדרך הראשונה שהרב ידריךך בדרך טובים, ובזה "הסתלק מן הספק" ותדע בידעה ברורה מה עליך לעשות, ולא תגשש באפילה מחמת הספק לחפש לבדוק מה ה' שואל מעמך.

ובספר אהל בנימין (הובא בממעיונות הנצח) ביאר את תיבת עשה "לך" רב, כי כאשר תשמע דברי תוכחה, אל תאמר בלבבך ודאי מתכוין הרב אל אדם אחר שצריך להיטיב דרכיו בדבר זה, אלא שמע והבן כי הדברים מכוונים "לך" ורק לך, וקבל את דבריו.

**יעשה לו רב אף אם יצטרך להכריח את הרב שיסכים
ללמדו**

היעב"ץ פירש כי ענין עשיה פירושו כפיה והכרח, והיינו דכיון שראוי לאדם שיברח מן הגדולה והרבנות, שהרי אמרו רבותינו שהרבנות מקברת את בעליה, ולכן לפעמים יקשה על האדם להשיג לו רב כי הרב יסרב בדבר, וע"כ אמר התנא "עשה לך רב" אפי' אם תצטרך לכפותו ולהכריחו להיות לך לרב.

עשה לך רב - היה אתה בעצמך הרב

כתב במדר"ש בשם מהר"ם אלשקאר דבכדי שיסתלק האדם מן הספק יהיה הוא בעצמו רב, וישתדל מאד בלימודו כדי שיוכל להוציא את הדבר לאור בבהירות, וזהו "עשה לך רב" היה אתה עצמך לרב, ובכך "הסתלק מן הספק".

ובדומה לכך ביאר בספר מילי דאבות, דבכדי שיסתלק האדם מן הספק, יהיה הוא עצמו רב ללמד תורה לאחרים, ולא ילמד לבדו, לפי שאין תורת האדם שלימה בלומדו לעצמו כמו כאשר מלמדה לאחרים, שהרי דברים הרבה מתבארים היטב כאשר מוציאם בפה, וכן ע"י שאלות ובירורי התלמידים, וגם הלימוד לאחרים מועיל מאד לזכרון.

והסתלק מן הספק.

כשיסתפק המורה בדין, יצרף עוד חכם עמו

פי' הרע"ב שנתכוין התנא לומר שכאשר יבוא הדין לפניך ותסתפק בדינו, אל תדון בו לבדך אלא תצרף עמך עוד חכם, ודון עמו יחד בענין הזה, וכדאי' בסנהדרין (ז ע"ב) שכן היה רב אשי נוהג שכאשר באה לפניו שאלה בדיני טרפות, היה מכנס את כל השוחטים שבעיר ודן יחד עמם בשאלה זו, כדי שאם יטעו ח"ו ויפסקו שלא כדין, יתחלק העונש בין כולם ויהיה יותר קל לסובלו, וכן היה עושה רב הונא כשהיה יוצא לדון והיה אומר כי היכא דנמטיין שיבא מכשורא. (פי' שייגיענו נסורת קטנה מן הקורה, כלומר שאם נטעה ישתלש העונש בין כולנו ויקלו מעלי, רש"י).

ספק חטא חמור יותר מן הודאי

כתב במדרש שמואל דהטעם שהזהיר ר"ג להתרחק מן הספק, הוא מפני שמצינו שעונש הספק מרובה מן הודאי, וכגון לענין אכילת חלב, שהאוכל חלב בשוגג חייב חטאת בשוה מעה כסף, ואילו כשיש לו ספק אם אכל חלב או שומן צריך להביא אשם תלוי ששוויו לכה"פ ב' סלעים שהם מ"ח מעות. וטעם הדבר הוא כי מי שידוע שחטא בודאי, נפשו מרה עליו ומתחרט על מעשיו, ומתפלל אל אלקיו בלב נשבר ונדכה ומבקשהו שירחמהו ויכפר על עונו, אך מי שרק מסתפק אם חטא אין לבו שבור בקרבו, ואינו חוזר בתשובה כראוי כיון שסובר שלא חטא.

הגה"צ רבי שלום שבדרון זצ"ל אמר (ספר הוא הי' אומר) כי לעתים בעניני תורה ומצוות כאשר אנו מסתפקים בדבר כלשהו, הננו מחליטים מסיבות שונות להקל ולהתפשר ולהסתפק במועט, אבל בנוגע לחפצי עוה"ז שלנו אין אנו מקילים במקום ספק, אלא מחמירים שיהא על צד היותר טוב. וע"כ בא התנא ר"ג להזהירנו "והסתלק מן הספק" שבעניני רוחניות, ותחמיר שיהיו עניני התורה והמצוות מתוקנים לגמרי, ולא יהיו עניני הרוחניות גרועים מעניני הגשמיות.

וסיפר כי פעם אחת נכנס לביהמ"ד וראה אדם שהיה מניח תפילין ישנות ובלויות, שלמראה עינים היה מקום להסתפק אם הם כשרות בכלל, ושאלו הגר"ש מפני מה אינו מחליפם בתפילין אחרות שיהיו בתכלית ההידור, אמר לו הלז, הן תפילין אלו היו שייכות לסבי ויש להם חשיבות רבה אצלי, וע"כ אינני מוותר עליהן. אמר לו רבי שלום, אמור נא לי, כאשר נצרך אתה למנעלים לרגליך, האם הינך נוטל את מנעלי סבך הישנות לגודל חשיבותן בעיניך, או שמא רוכש אתה מנעלים חדשות שיהיו בתכלית הטיב והיופי, ואם גבי חפצי עצמך הינך מקפיד כ"כ שיהיו טובים מאד, ודאי יש לך להקפיד על חפצי שמים שיהיו מתוקנים בשלימות על הצד היותר טוב.

ודוגמא מצויה בדבר זה הוא מדרך בני אדם שאת כותנתם מחליפים מדי זמן מועט, ואילו את הטלית קטן וטלית גדול שלהם מחליפים רק אחר זמן רב, וע"ז יש לאדם לשים לבו ומחשבתו שבחפצי שמים ג"כ יהדר לכה"פ כמו בחפצי גופו, ויקיים דברי חז"ל שלמדו מן הפסוק "זה קלי ואנוהו" שצריך לקיים את המצוה באופן נאה ומהודר.

ואל תרבה לעשר אמדות.

המרבה במעשרות, מעשרותיו מקולקלות

ביאר הרשב"ם כי מה שמזהיר ר"ג בדבר זה דוקא על המעשר, כי גבי תרומה קיי"ל חטה אחת פוטרת את כל הכרי, ולכן אף אם יפריש תרומתו באומד יצא, אבל לענין מעשר צריך להפריש דוקא עשירית ולא יותר, ולכן לא ירבה האדם לעשר אמדות. ומבאר רבינו יונה דאפי' אם כוונתו בכך שמעשר באומד, כי חפץ לעשר בעין יפה ומוסיף יותר ממה שנתחייב, עכ"ז לא טוב הדבר, כיון שמה שמפריש יותר מעשירית התבואה הוי טבל, וע"כ אף שפירותיו מתוקנים, המעשר שהפריש מקולקל כיון שמעורב בו טבל. והרע"ב הוסיף דאם נמצא שהפריש פחות מעשירית, מעשרותיו מתוקנים ופירותיו מקולקלים, כי לא הופרש מעשר על כולם ואסורים באכילה.

והחסיד יעב"ץ ביאר בדרך זו את לשון המשנה "ואל תרבה", כי לכאורה גם מיעוט אינו נכון בזה, ולמה הזהיר דוקא על הריבוי, אמנם להנ"ל יתבאר כי אף אם כוונתו לטובה למען הרבות במעשר לטובת הלויים, וחפץ להוסיף על השיעור, לא יעשה כן, ולא ירבה במעשר לפי אומד, אלא יתן בשיעור הראוי במדוייק.

כתב הספורנו דכוונת המשנה היא, דכיון שאמרו חז"ל אין הברכה שרויה בדבר המדוד, ע"כ לא ירצה האדם למדוד את תבואתו אלא יעשר באומד כדי שתשרה בה הברכה, לכן הזהיר התנא שלא יעשה כן, כי שמא יטעה באומדן דעתו ויעשר פחות מהנצרך, ונמצא אוכל טבל ויצא שכרו בהפסדו.

האדם צריך לעשות כפי ציווי התורה ולא כפי דעתו

ביאר החסיד יעב"ץ דכיון שרגילותו של האדם קובעת את הנהגתו, יש לחוש שאם יתנהג כן תדיר לעשות את מצוות ה' לפי דעתו וליתן יותר מהנצרך, שמא יבוא לעתים גם ליתן פחות מהנצרך, ורצון התורה היא שיעשה האדם מה שציווה עליו התורה וכפי שנפסק בהלכה, ולא מה שדעתו מורה לעשות, כי עי"ז יבואו מכשולים רבים.

ובענין זה מסופר כי בישיבת קלם פתחו חנות קטנה לצורך הבחורים בכדי שלא יצטרכו לילך מחוץ לישיבה, ובכדי שלא יתבטל אף אחד מלימודו, לא העמידו בחור לנהל את החנות, אלא הניחו שם תיבה עבור המעות, וכ"א היה לוקח מה שצריך והניח מעות עבורו לתוך התיבה. לאחר תקופת זמן עשו

יז שְׁמַעוֹן בְּנוֹ אוֹמֵר כָּל יָמַי גְּדַלְתִּי בֵּין הַחֲכָמִים, וְלֹא מִצָּאתִי
לְגוֹף טוֹב אֲלֵא שְׁתִּיקָה. וְלֹא הַמְדַרְשׁ הוּא הָעֵקֶר, אֲלֵא
הַמַּעֲשֵׂה. וְכָל הַמְרַבֵּה דְבָרִים מְבִיא חֵטָא:

רבינו עובדיה מברטנורא

זי ולא מצאתי לגוף טוב אלא שתיקה. מי ששומע חרפתו ושומק: ולא המדרש הוא העיקר
אלא המעשה. ומדע לך שהשתיקה טובה, שאפילו המדרש והדרש והדיבור צמורה שאין לך מדה
טובה הימנה, אין עיקר קיצול השכר אלא בשביל המעשה. והדורש ואינו מקיים, נוח לו אם היה
שומק ולא היה דורש: וכל המרבה דברים מביא חטא. שכן מלינו צמורה שהרצתה דברים, שאמרה,
אמר אלהים לא תאכלו ממנו ולא תגעו בו, והוסיפה נגיעה שלא נאסרו בה, ודחפה נחש עד שנגעה
בו, ואמר לה, כשם שאין מיתה בנגיעה כך אין מיתה באכילה, ומתוך כך באתה לידי חטא שאכלה מן
הפרי. הוא ששלמה אמר (משלי ל) אל תוסף על דבריו פן יוכיח בך ונמצת:

חשבון מן המעות שהיו מונחים בתיבה, ונתברר שהיה שם יותר ממה שהיה
צריך להיות לפי הסחורה שנטלו הבחורים, והסבא מקלם זי"ע הורה תיכף ומיד
לסגור את החנות, והסביר כי ריבוי הכסף שהיה בתיבה, הוא מסתמא מפני
שלפעמים לא היה בה מספיק עודף ולכן ויתרו הבחורים ושילמו יותר ממה
שהוצרכו, וכיון שהורגלו שלא לשלם את המחיר הנכון, יש לחשוש שמא יכנסו
לחנות ולא יהיה להם די ממון בשביל לקנות, ואז יחשבו שכיון שבעבר הכניסו
יותר מן הנצרך, ע"כ יכולים הם לקחת עתה דבר בלא לשלם את כל מחירו ויצא
זה בזה, ודבר זה אינו מן הישרות (ס'איז נישט ערליך), ואינו חפץ שיהא בישיבתו
דבר כזה המביא את הבחורים לידי חוסר ישרות.

משנה יז

שְׁמַעוֹן בְּנוֹ אוֹמֵר כָּל יָמַי גְּדַלְתִּי בֵּין הַחֲכָמִים,
וְלֹא מִצָּאתִי לְגוֹף טוֹב אֲלֵא שְׁתִּיקָה.

מדברי רשב"ג נלמד מוסר לענוה ושפלות הרוח

פירש המדרש שמואל דכוונתו במה שאמר כל ימי גדלתי בין החכמים הוא
לומר, דכיון שהרבה בדקתי וניסיתי את הדבר בימים שגדלתי בין
החכמים, ונתברר לי שאין טוב לגוף אלא שתיקה ע"כ ראוי לסמוך עלי בזה.

עוד כתב כי יש ללמוד עוד מדברי רבי שמעון שאמר כל ימי גדלתי בין החכמים, כי הגם שרשב"ג היה נשיא ישראל, עכ"ז גם בהיותו נשיא היה מקטין את עצמו בפני החכמים כאילו הוא הקטן שבכולם, וזהו שאמר "כל ימי" היינו לרבות גם אחר שנתמנה לנשיא, "גדלתי בין החכמים" הייתי כקטן המתגדל בין ברכיהם (ודומה ללשון חז"ל "המגדל יתום בתוך ביתו"). ומתוך הדברים נתגלה לנו גודל ענוותנותו שהיה מתנהג עם החכמים כאילו הוא טפל אליהם. ומזה ילמד כל אדם להתנהג במידת ענוה ושפלות הרוח.

אפי' בדברים שיש לאדם ריוח מהם, לא ירבה בדיבור ואצ"ל שלא ידבר דברים בלא תועלת

כתב הרבינו יונה, כי יש כמה מיני דיבורים, מין אחד יש הגורם נזק לאדם המדברו, המין השני הוא שאף שיש לאדם ריוח ממנו, אולם מצד אחר הוא גורם לו נזק, והנה על ב' מינים אלו לא הוצרך התנא לומר דהשתיקה טובה יותר מן הדיבור. אמנם כוונת התנא היא לחדש דאפי' בדיבור שאין לאדם נזק ממנו כלל, אלא אדרבה כולו ריוח וכגון אדם שמדבר מענייני פרנסתו או צרכי גופו הנצרכין לו, אפ"ה צריך הוא למעט בדיבורו ולא יאריך בו. אמנם בדיבורי הבל שאין לאדם שום תועלת מהם, א"צ לומר שלא ידבר בהם האדם כלל. עכ"ד.

ובמו שגילו לנו חז"ל אודות מעלת השתיקה (מגילה יח ע"א) ואמרו סמא דכולא משתוקא (פי' שמבחר כל הסממנים הבאים לרפואה היא השתיקה), במערבא אמרי מלה בסלע משתוקא בתרין, ופירש"י אם תרצה לקנות הדיבור בסלע, תקנה השתיקה בשתי סלעים.

גם בעת שיחרפוהו ישתוק ולא ישיב למחרפיו דבר

וכתב המדרש שמואל שאפי' אם יבזוהו ויחרפוהו ג"כ ישתוק, וכמו שאמר שלמה המע"ה (משלי כו, ד) אל תען כסיל כאולתו, וכמאמר החכם שהדריך את בנו ואמר לו מי שאינו סובל דבר אחד, ישמע דברים הרבה. ופירוש הדברים הוא כמו שמביא החפץ חיים זצ"ל את דברי החכם שאמר אני שומע דברים הרעים שמדברים לנגדי ואני שותק, אמרו לו למה, אמר להם אם אשיב ואענה למחרפי, ירא אני שאשמע חרופים אחרים יותר קשים מן הראשונים. וזהו שאמר החכם שמי שאינו סובל דבר אחד, היינו כששומע חרפתו, אינו יכול לסבול ומשיב למחרפיו דבר, הוא יצטרך לשמוע דברים הרבה, כי מחמת זאת ישיבוהו דברים יותר קשים, ולכן עדיף לו לאחוז בפלך

דרכי פרק א משנה יז אבות קנה

השתיקה, ואז אף אם יחרפוהו, בראותם שאינו משיב לא ימשיכו לבזותו. [וכמו שפירשו בספרים את הפסוק "ואני כחרש לא אשמע" שכאשר אני משים את עצמי כחרש שאינו שומע ואינני משיבם כאולתם אזי נעשה המחרף "וכאלם לא יפתח פיו" שאין לו עבור מה לפתוח פיו, וע"כ אינו מוסיף שוב לגדף ונעשה כאלם].

ובמדרש שמואל הביא מימרא נוספת כי אין דרך טובה להלחם עם הנבל כמו שיחריש לדבריו, כי בזה יכניעו ושוב לא יוציא חרבו. וגם בגמ' אמרו (שבת פח ע"ב) דהשומע חרפתו ואינו משיב עליו הכתוב אומר ואוהביו כצאת השמש בגבורתו, ומה שדימה הכתוב את השומע חרפתו ואינו משיב לשמש, הוא מפני שכמו שהשמש שמעה חרפתה כשאמרה הלכנה א"א לב' מלכים שישתמשו בכתר אחד, וא"ל הקב"ה לכי ומעטי את עצמך, כן השומע חרפתו ואינו משיב, האיש שמחרפו יתמעט, והוא יאור באור החיים כמו השמש בגבורתו.

ע"י שהאדם אינו משיב למחרפיו זוכה להשפעות טובות ועובדא בענין זה

ובענין זה שצריך להיות מן השומעים חרפתם ואינם משיבין, מן הראוי להביא עובדא שאירעה עם הרה"ק רבי יחיאל מיכל מזלוטשוב זי"ע (ואם כי הסיפור ידוע, עכ"ז כדאי לחזור עליו לגודל מוסר השכל שבו) שנפלו לו בירושה התפילין של אביו, וחסידי אביו שהיו עשירים מופלגים ביקשו הימנו שימכרם להם בעבור הון רב, אך הוא סירב למכרם אף שהיה נצרך מאד למעות, וגם כאשר זוגתו הרבנית הפצירה בו שימכור את התפילין לצורך פרנסתם הדחוקה, לא הסכים בשום אופן למכרם לגודל קדושתם וחשיבותם בעיניו.

שנה אחת בפרוס חג הסוכות לא היו בנמצא אתרוגים למצוות נטילת ד' מינים, אך לפתע בא איש אחד לעיר ובידו אתרוג נאה ומהודר ודרש בעבורו סכום כסף גדול, ורבי מיכל שחפץ מאד לרכוש אתרוג למצוה ולא היה בידו מעות עבורו, נאלץ למכור את התפילין שהיו לו מאביו בסכום נכבד, ועם מעות אלו רכש בשמחה את האתרוג. כאשר נודע הדבר לזוגתו, גבר כעסה למאד וטענתה בפיה דבכל העת הזאת שבני הבית היו רעבים ללחם לא אבה למכור התפילין, ואילו כעת בכדי לקנות אתרוג הסכים למוכרן, וברוב כעסה נטלה את האתרוג ונשכה בו במקום הפיטם ונפל הפיטם ונפסל האתרוג, רבי מיכל בראותו זאת לא אמר דבר, ולא הראה אפי' סימן קל של כעס וקפידא, רק אמר לפני המקום,

רבש"ע את התפילין המהודרות כבר מסרתי, והאתרוג שקבלתי תמורתן כבר נפסל, הנני מקבל גזירתך באהבה ולא אבוא לידי כעס ואת שלום ביתי לא אקלקל.

בליל חג הסוכות נתגלה לו אביו בחלום, וגילה לו שדבר זה שכבש את יצרו, ולא הקפיד על זוגתו ולא בא לידי כעס, עשה רושם כביר בשמי מרום, והוחלט כי לבעבור זה יושפע עליו מכאן ואילך שפע רב ופרנסה טובה ולא יחסר לו כל טוב.

והנה יש ליתן תבלין לעובדא זו ע"פ מה שאמחז"ל (חולין פ"ט ע"א) מאי דכתיב תולה ארץ על בלימה, מלמד שאין העולם מתקיים אלא על מי שבולם את פיו בשעת מריבה. והנה אם ע"י בלימת הפה בשעת מריבה זוכין לקיים את כל העולם, ודאי הוא שאפשר לזכות על ידה להשפעות טובות בעוה"ז, וע"כ כאשר התגבר הרה"ק וכבש את יצרו ובלם את פיו בשעת המריבה ולא השיב מאומה לזוגתו, זכה שיושפע עליו משמים שפע רב ופרנסה טובה.

על השותק סומכין בני אדם

ובענין מעלת השותק, כתב החפץ חיים דאדם כזה סומכין עליו חבריו וסוכביו ומספרים לו גם דברים שאינם חפצים שידעו מהם אנשים אחרים, כי יודעים שכיון שאינו מורגל ברוב דברים ומחזיק בפלך השתיקה, לא יגלה את סודותיהם לאחרים.

מעלת השתיקה היא רק בדברי הרשות ולא בדברי תורה

הנה מעלת השתיקה היא דוקא בדברי הרשות, אבל בדברי תורה אדרבה מצוה על האדם לדבר, וכדאי' בחולין (דף פט ע"א) עה"פ (תהלים נח, ב) האמנם אלם צדק תדברון, מה אומנתו של אדם בעוה"ז ישים עצמו כאלם, יכול אף בדברי תורה, ת"ל צדק תדברון.

והנה לכאורה אינו מובן איך שייך לשון אומנות על האדם שיושב ושותק ואינו מדבר, והלא ענין "אומנות" הוא כשהאדם יוצר ופועל, ולא על מי שאינו עושה כלום. וביאר בספר "מפי ספרים וסופרים" דכיון שסיימו חז"ל ואמרו שבדברי תורה צריך האדם לדבר, ואסור למעט כדיבור, א"כ נמצא שלעתים צריך לדבר ולעתים לשתוק, הנה בזה צריך אומנות יתירה לדעת מתי לדבר ומתי לשתוק.

ובזה מוכן מה שדייק התנא ואמר "לא מצאתי לגוף טוב משתיקה", כי רק בדברים הנוגעים אל הגוף טובה השתיקה, אבל בענייני הנפש בתורה ועבודת השי"ת חובה על האדם לדבר ואסור לו לשתוק.

והחפץ חיים זצ"ל ביאר כי הפה הוא בחינת פתח לגוף האדם, וכמו פתח הבית שלעתים הוא פתוח אך יש זמנים שחייבים לסגרו, כי אם יהיה פתוח כל העת יבואו גנבים ויגנבו את כל תכולת הבית. כן צריכים להיות פתחי פיו, כי עת לפתחו לדבר ד"ת ושאר דברים הכרחיים, ועת לסגרו לשאר דברים האסורים או לדברים בטלים, ואם ישאירנו פתוח כל העת יפסיד הרבה.

אמנם גם בדברי תורה יש זמן שהשתיקה יפה יותר מן הדיבור, וכמו שכתב המאירי כי התלמיד בתחילת לימודו צריך להטות אוזנו לשמוע ד"ת מאחרים, ואז עדיף לו לשמוע מאשר לדבר בעצמו.

תענית דיבור עדיפה עשרת מונים מתענית אכילה

כתב המשנ"ב בהל' תענית (סי' תקע"א סק"ב) בשם ספר אחד דכשאדם רוצה להתנדב תענית, טוב יותר שיקבל ע"ע תענית דיבור ממה שיקבל ע"ע תענית מן האכילה, כי מתענית דיבור לא יהא לו נזק לא בגופו ולא בנשמתו ולא יחלש עי"ז, משא"כ מתענית אכילה. וכעין זה כתב רבינו הגר"א מוילנא זצ"ל באיגרתו, שלא ייסר האדם א"ע בתעניות וסיגופים, אלא בריסון פיו מן הדיבורים והתאוות, ועי"ז ישוב בתשובה, ע"כ.

וע"פ דברים אלו אי' לפרש את דברי התנא במשנתנו "ולא מצאתי לגוף טוב אלא שתיקה", והיינו כי אין צריך למנוע מהגוף לא מאכל ולא משתה, כי עי"ז יחלש גופו ולא יוכל לעבוד את בוראו כראוי, אמנם השתיקה היא הסיגוף הטוב ביותר להגוף, כי על ידה גם יבוא לידי תשובה וגם לא תמנע את גופו מעבוד את השי"ת.

ולא המדרש הוא העקר, אלא המעשה.

לפני שידרוש לאחרים על קיום המצות, יראה לקיימם
בעצמו

ביאר רבינו יונה דכוונת המשנה היא שלא ידרוש האדם לאחרים אודות מעשה המצוות אך הוא עצמו לא יקיימם, אלא יעשה אותם הוא עצמו תחילה ואח"כ ילמדם לאחרים, וכמשאחז"ל נאים דברים היוצאים מפי עושיהם, וזהו

“לא המדרש עיקר אלא המעשה” שלא יהא עיקר בעיניו מה שמלמד לאחרים את קיום המצוות, אלא העיקר יהא שהוא עצמו יקיימם.

אהבת בני אדם אליו, לא תבוא מחמת דיבוריו אלא מחמת מעשיו

ובמדרש שמואל הביא מה שפירש רבינו מתתיהו היצהרי, שדברי המשנה באים בהמשך אל הדברים הקודמים שאמר רשב"ג “כל ימי גדלתי בין החכמים ולא מצאתי לגוף אלא שתיקה”, אמנם יאמר האדם ויטען שצריך הוא להרבות בדברים עם בני אדם, בכדי שיאהבוהו מצד רוב ידיעותיו שיתברר מכשרון דיבוריו, ועי"ז יקרבוהו ותהיה לו תועלת רבה, לזה אמר התנא “ולא המדרש עיקר אלא המעשה” כי לא תהיה אהבת בנ"א אליו מחמת המדרש והדיבור, אלא מחמת מעשיו הטובים, וכמאמר החכם מעשיך יקרבוך ומעשיך ירחקוך.

המוכיח צריך לשזור בדבריו גם ד"ת בכדי להמתיק את הדברים באזני השומעים וכן שעי"ז לא יגרום ביטול תורה

ובספר “מפי ספרים וסופרים” ביאר את מאמר המשנה בהקדם דברי הייטב לב (פר' דברים) דכאשר המוכיח אומר דברי מוסר לאחרים, יש לו לשזור בדבריו גם דברי תורה כביאור פסוקי התורה ומאמרי חז"ל, מפי שעי"ז הוא ממתיק את דברי התוכחה בפירושים נחמדים הערבים על שומעיהם, ובכך יתקבלו על ליבם עיי"ש, והנה יש ליתן עוד טעם לדבר, כי אם לא יצליח להשפיע בדבריו על השומעים, נמצא שיצאו דבריו לבטלה, וגרם לבטל את זמנו ואת זמן העם השומעים לריק, אך אם מוסיף בדבריו גם דברי תורה ופנינים יקרים, נמצא שלא איבד זמנו וזמנם לריק, שהרי גם למד עמם תורה בזמן זה.

וזהו שאמר התנא “וכל המרבה דברים מרבה חטא” כי ריבוי דברי מוסר גרידא עלולים לגרום לחטא ביטול תורה אם לא יתקבלו דבריו באזני השומעים, וע"כ מן הראוי לשלב באמרותיו גם דברי תורה, ואף ש"אין המדרש עיקר אלא המעשה” שיועילו דבריו ויחזרו השומעים בתשובה, מ"מ בעשותו כך הרי הוא מציל את עצמו מחשש חטא של ביטול תורה, מפני שסוף סוף לימד תורה ברבים, עכ"ד.

הדורש לרבים, צריך לדרוש באלו העניינים שצריכים
השומעים לתקן מעשיהם

עוד יתבארו דברי המשנה בהקדים העובדא שהיתה עם הגה"ק רבי הלל מקאלמייא זי"ע שהיה כוחו בדיבורו נשגב כנודע, והיה דרכו בקודש לילך מעיר לעיר לדרוש דרשות, ולהוכיח בני אדם שייטיבו מעשיהם וישובו בתשובה. פעם א' דיבר בקדשו ודרש בעיר אחת למשך ג' שעות אודות חובת הזהירות לשמור על גוף נקי לתפילה, שיש בני אדם שאינם נזהרים בדבר כל הצורך, והלא קיי"ל (או"ח סי' ע"ו ס"ה) דצואה במקומה במשהו, ואפי' אם כבר התפלל, לדעת רוב הפוסקים לא יצא יד"ח וצריך לחזור ולהתפלל (עיין במשנ"ב שם ס"ק יז), הדברים שיצאו מלבו הטהור של רבי הלל בלשון צחה וברורה, עשו רושם אדיר על הנוכחים שקיבלו ע"ע להתחזק בדבר, ואילו אחד מן השומעים שנתרגש עד למאד מדבריו, כאשר שמע שפניו של הצדיק מועדות אל העיר הסמוכה לדרוש גם בפניהם, החליט לנסוע גם לשם בכדי לשמוע מפיו דרשה נוספת. אולם למרבה פליאתו נוכח לשמוע שהמגיד חזר על דרשתו הקודמת בהתלהבות נפלאה כבראשונה, וע"כ לגודל חשקו לשמוע דרשה בענין אחר ולהתחזק בעוד נושא בעבודת ה', בירר להיכן פונה הצדיק כעת, וגם לשם הגיע ברצותו לשמוע את הדרשה, אך גם הפעם שמע שהצדיק חוזר ודורש בקול חוצב להבות אש בענין חובת הנקיות קודם התפילה.

בשהוא מלא פליאה ועגמת נפש פנה היהודי להגה"ק רבי הלל ושאלו מפני מה חזר על אותה דרשה זה ג' פעמים. אמנם רבי הלל לא הבין כלל מה פליאה יש בדבר והסביר לו את הענין ע"פ משל לאדם שלמד את חכמת הרפואה, וכאשר סיים ללמוד חפץ לראות רופא בפעולתו בכדי ללמוד ממנו איך ליישם למעשה את הדברים שלמד. וע"כ קיבל רשותו של רופא מומחה לשבת בחדרו כאשר נכנסים אצלו חולים, ועי"ז יראה את מעשיו ויוכל ללמוד מהם. ביום המיועד ישב אצל הרופא, והחולה הראשון שבא התלונן שיש לו כאבים בבטנו, והרופא הורה לו מה עליו לעשות וגם נתן לו מרקחת לרפואה. לאחר שיצא נכנס אדם אחר שגם סיפר שיש לו כאבים בבטנו וכמעטו בראשונה גם עתה חזר הרופא על דבריו שאמר לחולה הראשון ונתן לו את אותה התרופה, שוב נכנס אדם שלישי וגם הוא התאונן על כך שבטנו כואבת, והרופא הורה לו כדבריו הקודמים. בצאתו פנה התלמיד אל הרופא ותמה, וכי איזו חכמה היא זו ליתן לג' חולים מין רפואה אחת, ולדעתו כל חולה צריך לקבל תרופה שונה. השיב לו הרופא המומחה שוטה שבעולם, והרי אף אם יבואו מאה אנשים שלכולם מחלה אחת, ודאי צריכים כולם לקבל מין תרופה אחת שתרפא את

חוליים. וכי מפני שלפניו נכנס חולה כמותו, אתן לו תרופה שלא תועיל למחלתו.

וזהו גם ההסבר בענין הדרשות, כי ודאי אין מטרת הדרשה לכבוד הדורש ולגלות לעין כל את כח כשרון דיבורו, אלא התועלת היוצאת מן הדרשה היא להוכיח את השומעים על מעשיהם הטעונים תיקון ולהחזירם בתשובה שלימה, וע"כ כאשר נודע לי כי בני כל אותם העיירות סובלים בנשמתם ממחלה שוה, שאינם מקפידים על גוף נקי בתפלה כדרישת התורה, לכן השתדלתי לעוררם בענין זה דוקא, ולא נלאיתי מלחזור שוב ושוב על אותם הדברים בכדי שישפרו מעשיהם.

ובזה יובנו דברי המשנה המכוונים אל המגידים בעם שמעוררים את העם להיטיב דרכיהם "ולא המדרש עיקר" כי אין עיקר המטרה יופי הדרשה, ולדרוש דרושים נחמדים לשומעיהם "אלא המעשה" היינו לעוררם בתשובה על אותם הדברים שהם לקויים בהם, ועי"ז יחזרו בתשובה וייטיבו מעשיהם.

וְכָל הַמְרַבֵּה דְבָרִים מְבִיא חַטָּא.

אף בד"ת לא ירבה דברים

פירש רבינו יונה כי דברים אלו מכוונים אל דברי תורה, שאף בהם לא ירבה האדם, אלא ימתין ויחשוב מה שיאמר, ויהיו דבריו במשקל ולא ימהר להוציאם מפיו כי ברוב דברים לא יחדל פשע, עכ"ד.

ובמדרש שמואל ג"כ כתב כענין זה שגם בדברי תורה אסור להרבות דברים, וכמו שאחז"ל בפסחים (דף ג ע"ב) לעולם ישנה אדם לתלמידו דרך קצרה. הרי שיש להרב השונה לתלמידו לתפוס דרך קצרה ולא להרבות דברים.

ובאבות דרבי נתן (פ"א ה"ה) הביא ראיה לדבר שהמרבה דברים אף בד"ת מביא חטא, מאדם הראשון שהוסיף דברים בצוותו לחוה אודות עץ הדעת, ואמר לה כי גם הנגיעה בעץ אסורה, מפני שרצה לגודרה ולהרחיקה מן החטא, אולם זאת היתה סיבה להחטיאה. (מפני שדחפה הנחש על העץ ולא אירע דבר, אמר לה כשם שאין מאומה בנגיעה כך אין מאומה באכילה).

המרבה בדברים היינו שמדבר יותר ממה שעושה

ובמדרש שמואל כתב בשם רבינו משה אלמושנינו שדייק מהו לשון "המרבה", שלכאורה הוא שייך רק כאשר האדם מוסיף יותר מן הגבול הידוע

דרכי פרק א משנה יז אבות קסא

שזה נקרא ריבוי, אמנם כאן לא הודיענו התנא מהו גבול הדיבור הרצוי שנדע מתי נחשב כמרבה.

וע"ב צ"ל שהגבול הרצוי הוא המעשים אשר האדם עושה, ו"כל המרבה דברים" היינו כאשר הוא מדבר יותר ממה שעושה, וכיון שאינו מקיים כל מה שאומר, הרי הוא "מרבה חטא" וגורם חטאים לאנשים השומעים את דבריו, כי ע"י שיראו שהוא מרבה בדברים יותר ממה שעושה, שוב לא יאמינו לשום דבר מדבריו.

גם בענייני דעלמא לא ירבה בדברים, ועובדא נוראה בענין זה

אמנם פשטות דברי המשנה "כל המרבה דברים", קאי על האדם שמרבה בדיבורים של מה בכך שאין בהם תועלת, שריבוי דברים כזה ודאי מביא חטא.

וכפי שביאר זאת הגה"צ רבי שלום שבדרון זצ"ל (הובא בספר הוא היה אומר) ע"פ עובדא שהיתה עם מרן החפץ חיים זצ"ל שנסע פעם לצורך דבר מצוה עם אדם גדול נוסף, ויהי בעת בואם לאכסניא אחת, חרד לקראתם הבעה"ב שראה לזכות גדולה שב' גדולי תורה אלו באו בצל קורתו, וערך לכבודם סעודה גדולה כראוי וכיאות לכבוד התורה. לאחר הסעודה ניגשה בעלת הבית אל האורחים הנכבדים וביררה אצלם האם הסעודה היתה לשביעות רצונם. הרב השני שהיה עם החפץ חיים נענה ואמר, הסעודה היתה כראוי וטעמה היה ערב, אך הוסיף וציין כי לו היו מוסיפים במאכלים עוד מעט מלח היה טעמם יותר משובח. בעלת הבית יצאה מן החדר ואז החל החפץ חיים להתאונן במר לבו, הן כל ימי חיי נזהרתי מאיסור אבק לשה"ר ואילו כעת נכשלתי בלשה"ר גמור, והביע את חרטתו על עצם נסיעתו עמו יחדיו, ואמר שעתה שיצא מן הנסיעה מכשול גדול כ"כ, הוברר הדבר שמתחילה לא היתה הנסיעה ראויה להעשות.

אותו גדול נענה בפליאה ואמר וכי מה הזקתי באמירתי, הן אמרתי שחסר מעט מלח אבל גם אמרתי שטעם המאכלים היה ערב, וע"כ למה זה יסער מר כ"כ. אמר החפץ חיים הבה ואבאר לך מה עלול לקרות מדברייך, הן יתכן שבעלת הבית לא בישלה בעצמה את הסעודה, אלא המשרתת, שיתכן שהיא אלמנה, וכששמעה בעלת הבית את דבריך והאמינתם, פנתה מיד אל המשרתת וגערה בה מפני מה לא הניחה במאכלים מלח ככל הצורך, אך המשרתת האלמנה שלבטח חוששת לפרנסתה, הכחישה ואמרה שהמליחה את המאכלים כפי הצורך, אך בעלת הבית כעסה עליה ביותר ואמרה לה הן שקר הינך דוברת,

כי ודאי הגדול הלז צודק בדבריו יותר ממך. וכך נמשך הויכוח ביניהם, עד שבעלת הבית אמרה כי אינה מעוניינת שדוברת שקרים תעבוד אצלה, וע"כ הינה מפוטרת מעבודתה. וכך נשארה האלמנה העלובה מחוסרת פרנסה בגין דבריה. נמצא מזה שדבריך המיותרים אודות חסרון המלח גרמו לכ"כ הרבה איסורים, אתה דיברת לשה"ר וכן הכשלת את בעה"ב בחטא של קבלת לשה"ר, וכאשר אמרה דבריך להמשרתת עברה על רכילות, המשרתת שהכחישה את הדברים עברה על איסור שקר, ובעלת הבית עברה על לאו של "כל אלמנה ויתום לא תענון".

אותו גדול בשמעו את כל סדר הדברים שמנה החפץ חיים, לא הסכים עמו וטען שלא יתכן שכ"ז נעשה בגין אלו הדיבורים המועטים, וכי הח"ח גוזמא קאמר, א"ל החפץ חיים הבה ונכנס יחדיו אל חדר המבשלות ונבדוק מה אירע, כאשר פנו שני הרבנים אל המטבח מצאו כי האמת עם החפץ חיים וכאשר אמר כן היה, ולא נפל דבר מדבריו ארצה. אז החל הגדול הלז לבכות וביקש מחילה מן האלמנה, ואף נתן לה סכום מעות משלו כדי לפייסה, וביקש מבעלת הבית הבטחה מפורשת שתוכל המשרתת להמשיך בעבודתה, ורק כאשר הסכימה על כך ונתנה הבטחתה נרגע מצערו.

וזהו - סיים הגה"צ רבי שלום שבדרון - פירוש דברי המשנה "כל המרבה דברים מרבה חטא", כי אפי' על כמה תיבות בודדות שאינן נצרכות, יכולין לגרום לכ"כ הרבה חטאים, ומזה ילמוד האדם על הצורך הגדול לשמור על דיבורי פיו.

צריך האדם למנוע שפתיו מלדבר בחבירו

בתיב במשלי (פ"י פי"ט) וחושך דבריו משכיל ופי' במצודת דוד כי המנוע אמרי שפתיו מכל וכל הוא משכיל. אמנם בילקוט (סוף רמז תקמו) ביאר שהחושך שפתיו מלדבר בחבירו הוא משכיל, והביא עובדא בשני יועצים שעמדו לפני המלך אנדריינוס, אחד מהם היה מלמד על הדיבור שהוא יפה וחשוב מן הכל, וא' היה מלמד על השתיקה שהיא יפה מן הכל. זה שלימד על הדיבור אמר והרי אין טוב מן הדיבור בעולם, א"ל המלך למה, א"ל אילולא הדיבור לא היו המלכים מתמלכין, ולא היו המתים נגמלים חסד והכלות מתקלסות, ולא היה משא ומתן בעולם, א"ל המלך יפה דיברת. ואמר לזה שהיה מלמד על השתיקה שהיא יפה, היאך אתה למד על מעלת השתיקה, כיון שבא לדבר עמד חבירו וסטרן על פיו, א"ל המלך מפני מה סטרת אותו, א"ל אני משלי על שלי למדתי, וע"י הדיבור מניתי את מעלת הדיבור, וזה בא ללמד

משלי על שלו, היינו ע"י הדיבור חפץ ללמד על מעלת השתיקה, משלו על שלו ללמד, לפיכך סטרתי אותו. וסיים הילקוט אמר שלמה לא אמרתי שתאלם פיך ותהא יושב ושוק ולא מדבר לעולם כלל, אלא חשוך שפתיך מלהשיח בחבירך כדכתיב נצור לשונך מרע, ע"כ.

נמצא מזה כי מעלת הדיבור רבה מאד, אמנם מדברים רעים וכגון דברי לשה"ר על הזולת צריך האדם ליזהר מאד, וכדברי הילקוט כי החושך שפתיך מלדבר בחבירו משכיל, וע"ז אמר התנא "כל המרבה דברים מרבה חטא".

כאשר באים החכמים לעמוד בפרץ לא ירבו בדברים אלא יעסקו בעיקר בתיקון המעשים

במדרש שמואל תמה על משנתינו בה' קושיות עיי"ש. וביאר דסיפא דמשנה קאי על עניינים הנוגעים להנפש, וחידש התנא דגם בהם לא המדרש עיקר אלא המעשה, דהנה לפעמים מתקבצים חכמי העיר לעמוד בפרץ, כיון שרואים שהעם פרצו גדר באיסור כלשהו, וחפצים להוכיח את העם שישבו מדרכם הרעה, ורוצים לתקן תיקונים וסייגים בכדי שלא יעברו על האיסור ההוא. אמנם אח"כ מוציאים כל הזמן בדרשות בהראותם את גדולת תהילת חכמתם, שישמע העם את דבריהם כי נעמו, ועושים מזה העיקר ואילו התיקון אשר אליו היתה הכונה לא יצא לפועל, כי הוציאו זמנם בדרשות. ולכן אמר התנא כי לא המדרש עיקר, אלא תיקון המעשה הוא העיקר. ואדרבה החכם שהאריך בדרשה והרבה דברים מביא חטא לשתי סיבות, א) כי מעתה יכבד ויגדל עונש העוברים על האיסור ההוא כי הם מותרים ועומדים, ומוטב שיהיו שוגגים ואל יהיו מזידים (שהרי לא הספיקו לבוא לחלק תיקון המעשים בפועל, ונותרו רק עם הודעת חומרת הדבר). ב) כי מזכיר עוונותיהם של ישראל לפני הקב"ה, וזהו "מביא חטא" כלומר שמביא ומכניס החטא שיקטרג עליהם לפני השי"ת, ולכן העיקר הוא שיעשו התיקון שרצו לעשות ולא יוציאו זמנם בדרשה לבד.

הנשמה תנהיג את פעולות האדם ולא הגוף

בשפת אמת פירש מאמר המשנה "ולא מצאתי לגוף טוב אלא שתיקה", דהיינו שעיקר הטובה היא כשהגוף שותק ואינו מנהיג את מעשה האדם, ואינו נוגע בשום דבר לטובת הנאתו, אלא כח הנשמה והרוחניות תנהיג את פעולות האדם, וע"כ גם בעסק התורה והמצוות לא יפעל האדם כלום למען הנאת וטובת הגוף אלא למען כבוד השי"ת.

יח רבן שמעון בן גמליאל אומר על שלשה דברים העולם קיים, על הדין ועל האמת ועל השלום, שנאמר אמת ומשפט שלום שפטו בשעריכם :

רבינו עובדיה מברטנורא

יח העולם עומד. ישונן של בני אדם מתקיים. אין זה כמו העולם עומד לעיל: על הדין. לזכות את הזכאי ולחייב את החייב: ועל האמת. שלא יסקרו איש בעמיתו: ועל השלום. בין המלכות. ובין אדם לחברו:

משנה יח

רשב"ג אומר על שלשה דברים העולם קיים, על הדין ועל האמת ועל השלום.

על איזה שלשה דברים עומד העולם, על תורה עבודה וגמ"ח, או על הדין אמת ושלום

חקר במדרש שמואל וכן בילקוט מעם לועז האם שלשת דברים אלו הם אותם השלשה שהובאו לעיל במשנה ב', שאמר שמעון הצדיק על שלשה דברים העולם עומד על התורה ועל העבודה ועל גמילות חסדים, או שמא אלו דברים אחרים לגמרי. ואם יש אופן לבאר שהם אותם ג' עצמם שנתבאר לעיל מפני מה הוצרך רשב"ג לאומרם שוב.

רבינו יונה: בריאת העולם היתה בגין תורה עבודה וגמ"ח, והמשך קיומו בגין דין אמת ושלום

ובתב המד"ש שרבינו יונה גרס במשנתנו על ג' דברים העולם קיים, ויש לפרש כוונתו דמה שאמר במשנה ב' "העולם עומד" הכוונה שבגין ג' דברים אלו נברא העולם מתחילתו, והיינו שהבריות שברא הקב"ה בעולם עולין לרצון לפני הבורא ית' ע"י עשיית ג' דברים אלו, והם סיבת בריאת העולם, ואילו כאן נאמרו ג' דברים אחרים שמחמתם "העולם קיים" ומחזיק מעמד לאחר שכבר נברא.

אמנם תמה ע"ז החסיד יעב"ץ, דאם התורה עבודה וגמ"ח שנזכרו במשנה ב' הם סיבה לבריאת העולם מתחילתו, כ"ש שיהיו סיבה לקיים את העולם

דרכי פרק א משנה יח אבות קסה

לאחר שנברא שלא יחרב, ולמה הוצרך רשב"ג למנות ג' דברים אחרים שבעבורם ימשיך העולם להתקיים.

החסיד יעב"ץ: עד זמן המקדש היה זכות תורה עבודה וגמ"ח, ולאחר שנחרב סגי בזכות הדין אמת ושלו

ולכן תירץ דשמעון הצדיק (במשנה ב') דיבר בזמנו כאשר היה ביהמ"ק עדיין עומד על מכונו, והיתה אפשרות לקיים את שלשת הדברים תורה עבודה וגמ"ח, אמנם רשב"ג במשנתו שדיבר בזמנו לאחר שחרב ביהמ"ק בעוה"ר, בא לחדש שעל אף שכבר אין לנו את אלו ג' היסודות של תורה עבודה וגמ"ח כראוי, [וכמו שביאר הבית יוסף (בחור"מ ריש סימן א') שבזמנינו שאין ביהמ"ק קיים, לא רק עמוד העבודה נחסר, אלא אף עמוד התורה והגמ"ח נפגמו, מפני שאין אנו יכולים לעסוק בתורה ובגמ"ח כראוי מחמת עול הגלות]. עכ"ז עדיין מתקיים העולם בזכות ג' דברים אחרים.

והמשל בזה הוא למים צוננים דבכדי לחממן צריכין אש חזקה, אך לאחר שכבר נתחממו היטב, סגי באש פחותה כדי לשמור חומם. וכן הוא נמי לענין בריאת העולם, דבכדי לבראו מתחילה הוצרכו עמודי תורה עבודה וגמ"ח, (והקב"ה החשיב את זכות ביהמ"ק שעתיד להבנות), ואילו זכות האמת הדין והשלום לא היה מספיק לבראו מתחילה, אך לאחר שכבר נברא העולם, כיון שנחרב ביהמ"ק ואין זכותו קיימת, שוב סגי בזכות האמת הדין והשלום כדי לקיים את העולם שלא יחרב. (וכע"ז יישב הב"י בחור"מ שם).

מדרש שמואל: הדין אמת ושלו באו חילוף עמוד העבודה שנפסק בזמן שנחרב ביהמ"ק

אכן המדרש שמואל מדייק מדברי רש"י במשנה ב' שגם תורה עבודה וגמ"ח הם סיבה לקיום העולם, ולא שהם סיבה לבריאת העולם מחדש, ומוכח מפירושו שאין חילוק בין "העולם עומד" לבין "העולם קיים" (עיי"ש בדברי רש"י). וע"כ מפרש דבאמת כדי שיהא העולם קיים צריכין את ג' הדברים תורה עבודה וגמ"ח, ובתנאי שאחת מהנה לא נעדרה, ואם חסר א' מעמודים אלו לא יהא קיום לעולם ח"ו, והנה רשב"ג היה לאחר חרבן ביהמ"ק כאשר עמוד העבודה לא היה קיים, אך עמוד התורה וגמ"ח קיימין כבראשונה, כי בני" עדיין עוסקים בתורה ועושים חסד זה עם זה. ונצרכו רק למלאות חסרון עמוד העבודה, וע"ז באו דבריו של רשב"ג, שהאמת הדין והשלום שלשתן כאחד באו למלאות את חסרון עמוד העבודה.

ג' מיני הקרבנות שנחסרו בזמן החרבן, נשלמו ע"י הדין
אמת ושלו

וביאור הדבר הוא כי הנה הקרבנות מתחלקין לג' חלקים, האחד הוא חטאות ואשמות הבאים לכפרת עוון. השני הוא נדרים ונדבות שבנ"א מביאים מרצונם הטוב. והשלישי הוא זבחי שלמים, וג' חלקים אלו נכללו עמוד העבודה.

והנה כאשר חסרנו כל אלה בא רשב"ג לומר שיש ג' עמודים אחרים כנגד עמוד העבודה שנחלק לג' כנ"ל, וכנגד חטאות ואשמות אמר "על הדין", והטעם לזה הוא כי הנה בזמן שביהמ"ק היה קיים, כאשר היה האדם חוטא, היה הקרבן מכפר עליו ומצילו מן העונש ומן הדין. וכמאמרם ז"ל לא היה אדם לן בירושלים כשחטא בידו. וע"כ כהיום שאין לנו קרבנות להצילנו מן העונש על העוונות, יש לנו כנגדו את ענין "הדין", כי כשיש דין למטה אין דין למעלה, והיינו שאין מענישים משמים כאשר ישראל מקפידין על הדין, ועי"ז מתכפרים עוונותיהם של ישראל, תחת קרבנות חטאת ואשם שהיו בזמן הבית.

ובנגד החלק השני שהוא נדרים ונדבות אמר שצריך האדם ליזהר במידת "האמת" להיותו נודר ומקיים, ויעשה כל מה שמבטיח, ואם ידור נדר ליתן צדקה לעניים יקיים נדרו ולא יהיה ממחוסרי אמנה. ועי"ז יהא נחשב לו כאילו הקריב קרבן, כיון שהנותן לעני מעלה עליו הכתוב כאילו נתן להקב"ה (וכענין הכתוב (משלי יט, יז) מלוה ה' חונן דל, והיינו כי מי שחונן ונתן לדל ולאביון נחשב לו כאילו נתן להשי"ת).

ואילו כנגד חלק הג' של הקרבנות שהוא זבחי שלמים, אשר מטרתם היתה בכדי לשים שלום בין ישראל לאביהם שבשמים, הזהיר על "השלום" בין אדם לחבירו, כי בהיות האדם אוהב שלום ורודף שלום בינו לבין חבירו, גם הקב"ה יתנהג עמו במדת השלום וירבה שלומותיו.

רע"ב: בריאת העולם היתה בזכות תורה עבודה וגמ"ח,
ואילו ישוב בני אדם בעולם ע"י דין אמת ושלו

והנה ר"ע ברטנורא בפירושו פירש את משנתנו וז"ל העולם עומד, ישובן של בני אדם מתקיים, אין זה כמו העולם עומד דלעיל, עכ"ל. נשמע מדבריו כי רצה ליישב את הקושיא באופן אחר, כי לעיל מיירי משלשת הדברים שבגינם נברא העולם והם התורה העבודה וגמ"ח, ואילו כאן מיירי על קיומו של יישוב בני האדם בעולם, כי בלא האמת הדין והשלום לא יתכן שיישבו אנשים עם

דעות ורצונות שונות בצוותא חדא, אלא איש את רעהו חיים בלעו. (וכעין זה פי' גם במד"ש לפי שינוי הגירסאות ד"העולם עומד" קאי על עמידת הארץ עצמה שלא תתמוטט, ואילו "העולם קיים קאי על האנשים הדרים בארץ שיהא להם קיום).

והלבוש (חו"מ ס"א ס"א) כתב רמז על ענין זה בפסוקי התורה בפרשת בריאת העולם, דהנה כתיב (בראשית א, יא) תדשא הארץ דשא עשב, ולכאורה תיבת דשא מיותרת והול"ל תדשא הארץ עשב, אמנם דש"א ר"ת דין ש'לום א'מת, ובא הכתוב לרמז כי הדין השלום והאמת הם מזריעים לנו את זרע השלום. (ובספר אגרא דכלה ג"כ ביאר את הפסוק על דרך זו, והוסיף כי מפני שבני האדם נוטלים פרנסתם מן הצומח על הארץ, ועלולים לבוא לצורך זה לידי גזל ומחלוקת, ע"כ בראשית צמיחת הארץ נרמז התיקון לזה ע"י דש"א שהוא ר"ת דין ש'לום אמת).

ובספר אוצרותיהם של צדיקים כתב רמז כעין זה (בשם ספר דברי תורה מונקאטש) בפסוק (תהלים כג, ב) בנאות דשא ירביצני על מי מנוחות ינהלני, דש"א ר"ת דין ש'לום א'מת כנ"ל, והיינו שאם היה "דש"א ירביצני", שיתקיימו מידות אלו של דין ש'לום ואמת, אזי "על מי מנוחות ינהלני" יתקיים ישובן של בני אדם בדרך מנוחה והשקט.

חרי לנו כי בלא ג' דברים אלו לא היה יישובם של בני אדם מתקיים, וכמו שכ' בילקוט מעם לועז דלולא הדין והמשפט היו בנ"א מתנהגים באופן של כל דאלים גבר ועי"ז היה העולם חרב.

ע"י העמדת דיינים שאינם ראויים, ימוטו כל מוסדי ארץ

ובילקוט מעם לועז הביא עובדא שהיתה עם הרב הגדול רבי אברהם חג'אג' זצ"ל שלעת זקנותו הסכים בדעתו למנות בית דין, ובחר עבור כן באנשים שהיו ראויים לפי דעתו, אמנם היו שם אנשים שבחרו בקרוביהם ואוהביהם אע"פ שלא היו ראויים לשמש כדיינים, והשתדלו אצל השררה לקיים את מינויים. וכראותו זאת סבב הרב בשווקים וברחובות והכריז בקול רם, הנה כתיב לא ידעו ולא יבינו בחשכה יתהלכו ימוטו כל מוסדי ארץ. דעו אחים, כי אותם הדיינים שמבקשים הפרנסים להעמיד, "לא ידעו" את התורה, ואם תחשבו ומה בכך, הלא מעכשיו ילמדו ויחכמו, דעו כי "לא יבינו" בתורה כלל מפני שדעתם קצרה, ואם תאמרו מה אכפת לנו, דעו כי "בחשכה יתהלכו" והדיינים האלו שמים אור לחושך וחושך לאור, ואם תחשבו כי יהא העונש תלוי על צוארם לחוד ואנחנו נקיים, דעו כי בהעמדת דיינים אלו "ימוטו כל מוסדי

ארץ", שכיון שא' מעמודי העולם הוא הדין, אם יתמוטט הדין, ימוטו עמו כל מוסדי הארץ ולא יהא קיום לעולם. וכך היה סובב ומכריז בכל רחובות העיר למען ידעו הכל חומרת הדבר.

על הדין.

כוונת הדיין תהא רק להוציא משפט אמת ולא יצרף עם המשפט גם אהבת הבעל דין

פירש הרבינו יונה דהיינו שידון דין אמת לאמיתו, וכן פי' הרע"ב דהיינו לזכות את הזכאי ולחייב את החייב.

ובמדרש שמואל כתב כי יש לפרש שכל אלו שלשת הדברים (דין אמת ושלום) מענין הדין הם. כי הנה אמחז"ל (שבת דף י ע"א) כל הדין דין אמת לאמיתו נעשה שותף להקב"ה במעשה בראשית. ויש לדקדק בדבריהם שאם הוא דין אמת ודאי שהוא לאמיתו ומהו "דין אמת לאמיתו". אמנם לפעמים אף אם הדיין דן דין אמת, מ"מ יש לו רצון וחפץ עצמי שיצא הדין לזכות א' מבעלי הדין מפני שהוא אוהבו, וכאשר בסוף יוצא הדין לטובתו שמח הוא בדבר. הנה על דין כזה לא יקבל הדיין שכר של "דין דין אמת", מפני שלא דן אותו לתכלית האמת לבדה, כי אם גם לאהבת בעל הדין שחפץ בטובתו, ולכן רמזו לנו חז"ל באומרם "כל הדין דין אמת לאמיתו", להורות לנו כי המכוון בדבר הוא כאשר לא היו לדיין בדין הזה כל כוונות אחרות, רק תכלית אמיתת הדין, ועל דין שכזה נעשה הדיין שותף להקב"ה במעשה בראשית.

ומעתה יובן שג' הדברים יתקיימו בפעם אחת, דהיינו "על הדין" שידון את הדין כראוי וכדין התורה, ובצירוף "על האמת" כלומר שמטרת דינו הוא למען האמת לחוד ולא מחמת אהבתו לא' מבעלי הדין, ומזה נמשך גם "על השלום" כי ע"י הדין משים שלום בין אדם לחבירו.

אך יש לבאר דאם באמת כל הג' דברים אחד הם, מפני מה מנאן בשלשה דברים. ותי' המד"ש כי השי"ת ברוב טובתו מעלה עליו כאילו עשה ג' דברים נפרדים, ונותן לו שכר שלשה דברים ולא שכר דבר אחד לחוד. וע"ז מייתי רשב"ג ראייה מן הפסוק "אמת ומשפט שלום שפטו בשעריכם" כי הנה לכאור' היה לו להפסוק לומר "אמת שלום ומשפט שפטו בשעריכם", ולצרף תיבת משפט לשפטו, ולמה זה הפסיק ביניהם בתיבת שלום. אמנם כוונת הפסוק להורות כי "משפט" יהיה נדרש הן לפניו והן לאחריו, ויהיה נקרא "אמת

ומשפט וכן "ומשפט שלום" כי גם האמת וגם השלום מענין המשפט הם כנ"ל, ועל שלשת הדברים - אמת משפט ושלום - קאי סיום הכתוב "שפטו בשעריכם".

עוד פירשו המפרשים (מדרש שמואל וילקוט מעם לועז) כעין זה ששלשת הדברים עולים על הדין, אלא שמתחלקים לג' חלקים נפרדים בדין, הדיינים, העדים והבעלי דינים, ולכולם הזהיר התנא שיעשו חלקם כראוי. וכה יתפרש.

על הדין - מזהיר את הדיין שיהא דן דין אמת ולא יטה את המשפט. על האמת - הוא אזהרה להעדים, שידבקו באמת ולא יעידו עדות שקר, ועל השלום - בא להזהיר את בעלי הדין, שלאחר שנגמר הדין ונפסק כפי דעת תורתנו הק', יקבלו עליהם את הדין בשמחה ובטוב לבב, ויחזור השלום לשרור ביניהם.

וכמו שהיתה עובדא אצל הגר"ח מבריסק זצ"ל שבאו ב' שותפים לפניו לדין תורה, וסיפרו שעד לא מכבר היו ידידים נאמנים בלב שלם, אך לאחרונה פרצה ביניהם מחלוקת אודות ענייני ממונות, ועי"ז נגרמה שנאה עזה ביניהם, וכיון שאינם חפצים להחזיק במחלוקת החליטו כאחד לבא לדין תורה, וכאשר יפסקו להם כן יעשו, ועי"ז ישוב השלום לשרור ביניהם כמקדם.

שני השותפים הרצו טענותיהם לפני הגר"ח, והוא שקל הדבר בדעת תורתו ופסק לטובת אחד מהם, השותף השני שהפסיד בדין, ניגש אל חברו וחייבנו ונשקו, מרוב שמחתו על כי כעת יקיים את דין תורה"ק והשלום יחזור למעונם. ושניהם הודו מקרב ליבם לגר"ח על שסידר את הענין על צד היותר טוב. ואכן כך צריך להיות בכל דין תורה שלאחר שנפסק הדין ישלימו בעלי הדין ביניהם ולא יהא להם כל טינה בלב זה על זה.

ועל האמת.

יתרגל האדם לדבר אמת גם בדברים דעלמא

כתב רבינו יונה כי הנה כתיב והלכת בדרכיו, וכיון שהקב"ה אמת ותורתו אמת, הרי ההולך בדרכיו צריך ג"כ ללכת תמיד בדרך האמת, וע"כ אמחז"ל כי אפי' בסיפור דברים בעלמא אין לאדם לשקר, שהרי כתיב (ירמיה ט, ד) למדו לשונם דבר שקר, ומזה נלמד כי האדם המרגיל לשונו לדבר שקר בדבר שאין לו בו לא הפסד ולא תועלת, גם כאשר יבוא לדבר דבר של עיקר, לא יוכל לומר האמת כיון שכבר נתרגל לומר שקר.

ובילקוט מעם לועז ביאר הענין שהעולם קיים על האמת, כי כוונת המשנה היא שידברו בני האדם זה עם זה דברי אמת, ויהיה הן שלהם צדק ולאן שלהם צדק, ואז יוכלו לסמוך האחד על דברי חברו, וזהו יסוד קיום המין האנושי.

קושטא קאי שיקרא לא קאי

ובמדרש שמואל כתב בשם הרשב"ץ ע"פ דברי הגמ' בשבת (דף קד ע"א) דצורת אותיות תיבות "אמת" ו"שקר" מורין על כך שקושטא קאי ושיקרא לא קאי, שהרי אותיות אמת יש להם בתחתיתם מקום עמידה ומושב, כי האל"ף המ"ם והתי"ו יש להם ב' רגלים ועומדות ביציבות. ואילו אותיות שקר הם תלויות, כי קוי השי"ן יורדים באלכסון ולמטה יש רק זוית אחת, והקו"ף רגלה תלויה, ולהרי"ש יש רק רגל אחת, ולהורות בא כי להאמת יש קיום ואילו להשקר אין קיום. ולפ"ז כתב הרשב"ץ דאם נהפוך את תיבת שקר ונעמידנה על ראשה, שיהיה החלק העליון שלה למטה אזי יש לה קיום ומעמד, כי לראש השי"ן יש ג' רגלים, וכן הקו"ף והרי"ש שראשם רחב דיו. וזהו לנו לאות כי היפוך השקר שהוא האמת יש לו קיום. נמצא מכ"ז שאין קיום לעולם כי אם על האמת וע"כ העולם עומד על האמת.

האמת גורמת שפע טוב בעולם

בספר ילקוט מעם לועז כתב דכשכני אדם דוברים אמת, יורד שפע טוב מן השמים, אך כשדוברים שקר ח"ו אזי כועס הקב"ה מאד ח"ו. ודבר זה שאנו שרויים בגלות המר הלזה הוא מפני שהשקר רווח מאד בפיות הבריות בעניינים שונים, דאף שמפני השלום התירו לשנות ולשקר, אינו מפני היתר השקר, אלא בכדי להרחיק את המריבה ולקרב את השלום, אבל אסור לאדם להרבות בהיתר זה מפני שע"ז יתרגל לשקר, והרי היצה"ר אומן גודל בדבר להראות לו בכל פעם התירים לומר שקר.

ע"י האמת נדבק האדם בבוראו ואין למלאך המות שליטה עליו, וגם נמנע מן החטא

כתב החפץ חיים זצ"ל בספרו שפת תמים (פרק ז'), כי כל הזהיר תמיד במידת האמת מציל את נפשו ונפש בניו ובנותיו מן המיתה, וכמו דאי' בסנהדרין (דף צו ע"א) שאמר רבא מריש הוה אמינא ליכא קושטא בעלמא, אמר לי ההוא מרבנן שהיה כ"כ זהיר במדת האמת, שאפי' אם היו נותנים לו כל ממון שבעולם לא היה משנה מדיבורו, שפעם אחת נזדמן למקום ששמו קושטא,

שבני המקום לא היו משנים בדיבורם ולא מת שם אדם כי אם זקן ושבע ימים, ולקח אשה מבנות המקום וילדה לו שני בנים. פעם אחת היתה אשתו חופפת ראשה, ובאה אחת משכנותיה והקישה בדלת ורצתה לדבר עמה, אמר בלבו אין זה מדרך ארץ שתכנס השכנה לתוך הבית כאשר אשתו פרועת ראש, וע"כ אמר לה שאין אשתו בבית, מיד מתו שני בניו. באו אנשי המקום ושאלוהו מה עון יש בידך שמתו שני בניך, אמר להם כך וכך היה המעשה, אמרו לו צא מעמנו ואל תגרה את המות במקום הזה.

וביאר הח"ח דכאשר האדם נזהר בשלימות במידת האמת, הרי הוא מתדבק בעודו בחייו באלקים חיים שהוא מקור האמת, ואז אין ביכולת מלאך המות לשלוט בו, ורק כאשר הינו זקן ושבע ימים מוכרח הוא למות. ולכן ירגיל האדם את עצמו לדבוק במידת האמת בכל יכולתו, ויודה על האמת בכל ענין שיעבור עליו בין לטוב ובין למוטב, ומידה נשגבה זו תביאנו לעשות אך טוב, ולמשוך את ידו מכל רע.

ובעובדא שהיתה עם בעל עבירה אחד שעבר על כל העבירות שבתורה, פ"א נכנסו בלבו הרהורי תשובה וחפץ לשוב מדרכו הרעה, בא לפני החכם שיורוהו דרך תשובה, והדריכו החכם שתשובתו תהיה ע"י שיזוהר בתכלית הזהירות מלומר דבר שקר. וע"י דבר זה בלבד נעשה בעל תשובה גמור, מפני שכאשר הסיתו יצרו לחטוא, חשב בליבו איך לא אבוש כשתתוודע שחטאתי, ואילו לשקר ולומר שלא חטאתי, לא אוכל מכיון שקבלתי על עצמי שלא לומר דבר שקר. ועי"ז נמנע מכל חטא ועון ומשך ידו מכל רע, עכ"ד.

כלפי אחרים יסתפק במעט מן האמת שיש להם, ואילו מעצמו ידרוש שלימות במידה זו

בספר "מפי ספרים וסופרים" הביא בשם צדיקים שהאחים הק' הרה"ק משינאווא זי"ע והרה"ק מגארליץ זי"ע בני הרה"ק בעל דברי חיים מצאנז זי"ע, היו דבוקים וקשורים מאד במידת האמת, אמנם חילוק אחד היה ביניהם, כי הרה"ק משינאווא לרוב אהבת האמת שבערה בקרבנו, היה מחבב אפי' אדם שכמעט כולו היה שקר, ובלבד שימצא בו קורטוב ממידת האמת, ולעומתו הרה"ק מגארליץ לרוב קנאתו אל מידת האמת וגודל שנאתו את השקר, לא סבל אלא מי שכל כולו אמת, והשקר הקל ביותר היה מאוס אצלו בתכלית המיאוס. **אמנם** יש לברר א"כ מהי הדרך הישרה שיבור לו האדם בהתנהגותו, האם יאחז באהבת האמת או בשנאת השקר. וכתב שם בדרך אפשר שיש לחלק בדבר, שכלפי בנ"א אחרים ינהג בדרכו של הרה"ק משינאווא, שאף אם ימצא

קעב דרכי מסכת אבות אבות

אצלם מעט מן האמת, כבר ימנע מלשנאותם ואדרבה יאהבם בכל לבו. אך מאידך גיסא כלפי עצמו יתנהג בדרכו של הרה"ק מגארליץ, וידרוש מעצמו את שלימות מדת האמת וישנא את השקר בתכלית השנאה, ולא ישקר אפי' מעט מן המעט.

ולפ"ז א"ש שכרך התנא את ענין האמת והשלום בהדי הדדי, ללמדנו שלא תהא מידת האמת סיבה לבטל את השלום ולחיות במחלוקת, ולגבי אחרים לא ידקדק על מידת האמת שלהם, אלא יהא אוהב שלום ורודף שלום, ורק על עצמו יזהר שלא לסור מן האמת כמלא נימא.

ומתאמרא בשם הרה"ק החוזה מלובלין זי"ע שאמר שהוא מעדיף יותר את הרשע היודע שהוא רשע, על פני הצדיק שיודע שהוא צדיק, דכיון שאדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא, נמצא שהסבור שהוא צדיק גמור אינו דבוק בשלימות במידת האמת, שהרי אין שייך להיות האדם צדיק תמים בלא פגם, משא"כ הרשע היודע ומכיר ברשעותו, הן סוף סוף אוהו הוא במידת האמת, עכ"ד.

כאשר משנים מן האמת אפי' במקצת, כבר אינו נקרא אמת

סיפר הגה"צ רבי שלום שבדרון זצ"ל (הובא בספר הוא היה אומר) שלמד את טיבה של מידת האמת מיהודי זקן מופלג שהיה קרוב לשנת המאה ודר באמריקה, וכיון ששמע רבי שלום שהיהודי הלז למד בבחירתו אצל הסבא מסלבודקה זצ"ל, פנה אליו ברצותו לשמוע קצת מזכרונותיו על רבו הגדול. אך היהודי סירב לדבר אודות הימים ההם, באומרו דכיון שהזקין וזכרונו אינו פועל כבעבר, ירא הוא שמא לא יוכל לדייק בפרטי המאורעות, ויאמר דברים בשם הסבא לא כפי שאמרם ונמצא דובר שקר ח"ו. אך לאחר הפצרות מרובות נעתר לו והסכים לומר לו דבר חידוש אחד בשם הסבא, והדבר הזה היה למעשה הסבר מפני מה לא אבה לומר לו מאומה.

ואלו היו דבריו, פעם אמר הסבא כי מידת האמת דומה לכלי קיבול, שאם שופכים דבר מה לתוך הכלי, הרי נותר הדבר בתוכו ונאצר בו, אולם אם ישפכו את הדבר בסמוך לכלי ולא לתוכו, הרי שלא ישמרנו הכלי אלא יתפזר הדבר ויאבד. ואין חילוק בזה במידת המרחק מן הכלי, כי בין אם הוא רחוק ממנו כאצבע ובין אם רחוק מרחק רב, בין כך ובין כך לא יכנס אל תוך הכלי. כן הוא הדבר בנוגע למידת האמת, כי מי שנוטה מן האמת, אין חילוק אם נוטה מעט או נוטה הרבה, בשניהם אין זו אמת.

וכמו שאירע אצל הגרי"ד סאלאוויצ'יק זצ"ל, שפ"א סיפר לו אדם אחד עובדא מסויימת אודות גדול א', והגרי"ד הגיב למשמע הדבר שהוא שקר וכזב, אמנם למחרת בעת שהגיד שיעורו לתלמידיו סיפר להם את העובדא הלזו, לאחר השיעור שאלו א' ממקורביו והלא אתמול אמר הרב שדבר זה הינו שקר וכזב, א"ל הגרי"ד הנה אתמול אמר המספר שאירע הדבר ברחוב פלוני, וכיון שלא היה במקום זה אלא במקום אחר, נמצא כי דבריו הם שקר וכזב, אך אני שסיפרתי את העובדא עם שמו הנכון של הרחוב נמצא המעשה אמת לאמיתו. והוא כמו שנתבאר שאם אין האדם מדייק בדבריו לגמרי, שוב אינו אמת ואין חילוק בדבר כמה הוא רחוק מן האמת.

ועל השלום.

ענין השלום כולל את כל הטובות שבעולם

פי' הרע"ב דקאי על השלום שבין המלכיות ובין אדם לחבירו, ואילו רבינו יונה פי' ששלום כולל את כל הטובות שבעולם ואין קצבה לתועלתו.

ע"י השלום יש שלימות בבריאה ובאדם

והמהר"ל מפראג ביאר דשלום הוא מלשון השלמה, כיון שכאשר אין שלום, הרי כל אדם בפני עצמו הינו חלק מפוצל וחסר, ורק ע"י השלום מתאחדים כולם לחטיבה אחת שלימה, ודבר זה שייך בין בעולם הגדול, כלומר בכללות הבריאה, שרק ע"י השלום בין העצמים יש שלימות בבריאה. ובין בעולם הקטן - שהוא האדם, אין שייך שלימות אלא כשיש שלום הן בינו לבין קונו, הן בינו לבין חבריו והן בינו לבין עצמו.

מעלת השלום היא רק כאשר הוא בא יחד עם דין התורה הק'

והמהר"ם שיק (הובא בספר כנסת ישראל) דקדק במשנתנו מפני מה מנה התנא את השלום באחרונה, וביאר כי אין ענין השלום ראוי אלא כאשר הוא בצירוף עם האמת שהיא התורה הק', שהרי אסור לעשות שלום עם הרשעים שאינם הולכים בדרכי התורה. ולכן לאחר שנשנו האמת והדין, שנה התנא את השלום, ללמדנו כי רק כאשר השלום בא יחד עם הדין והתורה הק' אזי הוא לשבח, אבל כאשר השלום סותר ח"ו את דת תורתנו, אזי האמת עדיפה מן השלום אלף אלפי פעמים.

רבי חנניא בן עקשיא אומר רצה הקדוש ברוך הוא לזכות את ישראל, לפיכך הרבה להם תורה ומצוות, שנאמר יי חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר:

רש"י

רבי חנניא בן עקשיא אומר וכו'. לא אמר למילתיה גבי מסכת אבות, אלא במסכת מכות נאלו הן הלוקין. ולפי שיש צה סיוס נאה, נהגו כל העם לאמרה בסוף כל פרק ופרק. לפי שאין אומרים קדיש על המשנה אלא על האגדה, דאמר מר [סוטה מט. עולם אמאי קאי מיקיים, אקדושה דסידרא] ויהא שמייה רבא דאגדתא. ונקראו אלו פרקי אבות, מפני שנסדרו הנה דברי אבות הראשונים שקבלו את התורה זה מזה, כגון משה ויהושע והזקנים זה מזה עד אנשי כנסת הגדולה ושמאי והלל ורבן יוחנן בן זכאי ותלמידיו. והודיענו רבי איך היו מעשיהם נכונים והיו מזהירים לאנשי דורם ומדריכים אותם בדרכי ישרה. כמו כן ראוי לכל חכם להזהיר את בני דורו ולהודיעם דרך ישרה:

שנאמר אמת ומשפט שלום שפטו בשעריכם.

מעלת הפשרה בדין

כתבו הטור והשו"ע (חו"מ סי"ב ס"ב) דהדיין שעושה תמיד פשרה בדין הרי הוא משובח, שנאמר אמת ומשפט שלום שפטו בשעריכם, איזהו משפט שיש בו שלום, זו היא הפשרה. והדיין שעושה פשרה יש בו ממידת קונו, שאף הקב"ה עשה פשרה בין מידת הדין למידת הרחמים, וע"כ מצוה על הדיין לעשות פשרה בין בעלי הדין כדי שיהיה שלום ביניהם.

ובספר ענף עץ אבות ביאר כי שם פשרה הוא מלשון מים פושרים, שאינם לא חמים ולא צוננים, אלא ממוצע שביניהם, ואף דין זה הוא ממוצע בין ב' בעלי הדינים. וכתב בעל הטורים עה"פ ואלה המשפטים אשר תשים לפניכם, המשפטים נוטריקון הדיין מצווה שיעשה פשרה טרם יעשה משפט.

משנת רבי חנניא

רבי חנניא בן עקשיא אומר רצה הקדוש ברוך הוא לזכות את ישראל, לפיכך הרבה להם תורה ומצוות וכו'.

ע"י שידע האדם שריבוי המצוות והמוסרים הם לטובתנו, יקל בעיניו לקיים מה שנצטווה

הנה משנה זו אינה חלק ממסכת אבות אלא היא משנה בתרא של מסכת מכות, ונוהגים לאמרה בגמר כל אמירת פרק מפרקי אבות. ואם אומרים אותו

דרכי פרק א משנה רבי חנינא אבות קעה

בציבור, אומרים לאחר אמירת משנה זו קדיש דרבנן, וכמ"ש הפוסקים (עיין משנ"ב סי' נ"ד סק"ט בשם מג"א) שאם אומרים אחר הלימוד מקצת דברי אגדה אפשר לומר קדיש דרבנן, כי עיקר קדיש זה נתקן על דברי אגדה, ולכן מנהג כל ישראל לומר אחר פרקי אבות ואחר כמה מדליקין, מאמר רבי חנינא בן עקשיא, בכדי שיוכלו לומר אחריו קדיש דרבנן, עכ"ל.

אמנם במסורת הש"ס תמה דכיון שפרקי אבות עצמם הם דברי אגדה, אפשר לומר קדיש דרבנן מיד לאחריהם, וא"כ למה זה הוצרכו לומר משנת רבי חנינא בן עקשיא.

אך בשפת אמת ביאר דיש טעם מיוחד לומר משנה זו אחר פרקי אבות, דמפני שפרקי אבות הם דברי מוסר ותוכחות, ויתכן שיהא נראה בעיני האדם כעול גדול שקשה לקיימו, ויימנע האדם מלקיים את מה שלמד, ע"כ אומרים מימרא זו שממנה נלמד כי ריבוי התורה והמצוות באו בחסדי ה' עלינו כי רצה לזכותינו, ומזה נשמע כי כל הדברים האלו המה לטובתינו, ובכך יהיה לאדם רצון וחשק לקיים את מוסרי חכמינו ז"ל.

ובעין זה כתב בילקוט מעם לועז דבכדי להפיס את דעתו של האדם, שלא יפול רוחו בקרבו כאשר יראה את גודל חיובו בעבודת ה' ואת קוצר עבודתו, ע"כ אומרים את מימרא דרבי חנינא שהיא מחזקת ומרוממת את לב האדם ונותנת בו חיות ושמחה.

המצוות שנקל לקיימן יגרמו שיוכל לקיים גם את החמורות כי מצוה גוררת מצוה

עוד ביארו בספרים בטעם אמירת משנת רבי חנינא, דהנה במסכתין נתבאר גודל חובת האדם בעולמו וכל אשר על האיש הישראלי לקיים, ויש בהם דברים שהם נגד טבע האדם ויקשה עליו לקיימם. אמנם מכיון שאמרו חז"ל מצוה גוררת מצוה, א"כ אם יעשה האדם מצוות אשר יקל עליו לקיימם ואינם נגד טבעו, וכגון מצות כיבוד אב ואם שהיא מצוה שכלית וכדומה, אזי מצוות אלו יגרוהו לקיים את שאר המצוות, ובכך יבוא לקיים אף את המצוות שקשה לקיימם.

וזהו "רצה הקב"ה לזכות את ישראל" שיוכלו לקיים את כל מצוותיו, "לפיכך הרבה להם תורה ומצוות", וכיניהם יש גם מצוות שיוכל האדם לקיימם בנקל, והם יגרמו שיקיים גם את שאר המצוות החמורות כיון שמצוה גוררת מצוה, והמצוות הקלות יתנו בו כח וסייעתא דשמיא לקיים אף את החמורות.

וזהו סיבת אמירת משנה זו לאחר פרקי אבות, לבל יפול לב האדם בקרבו בשמעו כל חובתו ויחשוב בלבו איך יוכל לקיים את כולם, כיון שע"י המצוות קלות יהיה בידו להשיג ולקיים את כל מצוות ה'.

רְצֵה תְּקַדּוּשׁ פְּרוּךְ הוּא לְזִכּוֹת אֶת יִשְׂרָאֵל, לְפִיכֶךָ הֲרַבָּה לָהֶם תּוֹרָה וּמִצְוֹת.

ישנם מצוות שאנו מבינים שצריך לקיימם גם בלא ציווי השי"ת, והוא ית' ציונו בהם רק כדי להרבות שכרינו

פי' הרע"ב והריב"ן (במס' מכות) דדבר זה שנצטוינו רק בכדי לזכותינו ולהרבות שכרינו, נוכל לראות באיסורי אכילת שקצים ורמשים, שאע"פ שבלא ציווי השי"ת גם לא היו אוכלים אותם בני האדם כי נפשו של אדם קצה בהן, עכ"ז ציונו הקב"ה זאת בתורתו כדי להרבות שכרנו כשניבדל מהם.

ובילקוט מעם לועז מבאר כי הנה יש ג' מיני מצוות שנצטוינו מאת ה'.
 (א) מצוות שכליות שאפי' אם לא היינו מצווים עליהם היינו מבינים בשכלינו שיש לקיימן, וכגון מצות כיבוד אב ואם, שהשכל האנושי מחייבנו לכבדם מאחר שהם הביאונו לעוה"ז, וגידלונו ועשו עבורנו כל צרכינו בטירחה ועמל ויגיעה רבה. וכן במצוות ל"ת גניבה וגזילה וכהנה רבות שציונו בהם השי"ת אף שהם מחוייבות מצד השכל. (ב) מצוות המשפטים בין אדם לחבירו, כגון דיני מקח וממכר ונזקי ממון, שהגם שהם מושגים ומובנים בשכל, עכ"ז אינם מובנים כ"כ כמו המין הראשון. (ג) מצוות שאין שכלינו משיג עניינם וסיבתם כלל, ואנו מחוייבים לקיימם רק מפני שהקב"ה ציונו על כך, וכגון מצוות פרה אדומה ושעטנז שהם בחי' חק בלי טעם.

אבן יש לתמוה על המצוות השכליות שהיינו מקיימם אותם גם בלא ציווי מפני שכ"א מבין בשכלו שיש לקיימם, א"כ למה זה ציונו עליהם הקב"ה בתורתו לחינם. ובאמת דבר זה בא רבי חנניא בן עקשיא לתרץ במאמרו, שהוא מחמת כי "רצה הקב"ה לזכות את ישראל לפיכך הרבה להם תורה ומצוות", וציוום אף על מצוות שכליות, ועי"ז יהיו בחי' גדול המצווה ועושה ממי שאינו מצווה ועושה, וכמו שביארו המפרשים שע"י שיש ציווי עליהם יתגבר בזה היצה"ר לפתות את האדם לבל יקיימם, וכאשר יגבר האדם על יצרו ויקיימם ירבה שכרו ביותר. ומפני שחפץ הקב"ה לזכות את עמו ישראל ולהרבות שכרם לעוה"ב, ע"כ צוה אותם אף על המצוות השכליות.

ריבוי המצוות הם לסיבה שעי"ז יקיים האדם לכה"פ מצוה אחת בשלימות לשמה ובכך יזכה לחיי העוה"ב

הרמב"ם בפירושו המשניות למשנה זו (מכות פ"ג) פי' כוונת רבי חנינא, דהנה מעיקרי האמונה הוא, שכאשר קיים אדם מצוה א' מכל תרי"ג המצוות כראוי וכהוגן, ולא ישתף עמה כוונה מכוונת העולם בשום פנים, אלא יעשנה לשמה מאהבה, הנה זכה בה לחיי העוה"ב. ועי"ז אמר רבי חנינא כי בהיות שהרבה הקב"ה לצוותינו במצוות רבות, אי אפשר שלא יעשה אדם בחייו אחת מהם בשלימות ובכוונה הראויה לשמה, ועי"ז אותה מצוה תחיה נפשו לעוה"ב באותו מעשה.

והביא ראיה ליסוד זה מעובדא שהובאה בגמ' אודות רבי חנינא בן תרדיון ששאל מה אני לחיי העוה"ב, והשיבו המשיב כלום מעשה בא לידך, כלומר האם נודמן לך לעשות מצוה כהוגן, והשיבו שנודמנה לו פ"א מצות צדקה בשלימות הגדולה ביותר, והסכים כי בעבור זה יזכה לחיי העוה"ב, ע"כ. והיינו כי בודאי התנא רבי חנינא בן תרדיון קיים מצוות רבות לאין שיעור ולמד תורה הרבה, ולמה זה מצא רק מצוות צדקה אחת לתלות בה שיזכה לחיי העוה"ב, אמנם כוונת השואל היתה אם עשה מצוה אחת בשלימות הגדולה ובכוונת לשמה הרצויה, כדי שיוכל לזכות על ידה לחיי העוה"ב, ועי"ז השיבו ממצות צדקה הזו שהיתה בשלימות ובזה יזכה לחיי העוה"ב.

ובמרד"ש שמואל (על מסכתין פ"ו מי"ב) ביאר שרבי חנינא בן עקשיא רצה לחזק בדבריו לבבות בנ"א לעבודתו ית"ש בתורה ומצוות, שלא יאמרו הנה התורה ארוכה מארץ מדה, וכך המצוות שפרטיהם ודקדוקיהם רבים מאד, ומי יוכל לקיים את כולם. לכן השמיענו התנא שאין ציווי השי"ת כציווי מלך בשר ודם, הנותן קצבה לעבדיו לעשות מלאכה בשיעור מסוים, ואם לא יסיימו את כולה יענשו, אלא ציווי השי"ת הוא כדאמרו חז"ל לא עליך המלאכה לגמור, וכן אמרו אחד המרבה ואחד הממעיט ובלבד שיכוין לבו לשמים, ואף אם לא יעלה בידם לקיים את כולם לא ייענשו. נמצא שאין הריבוי סיבה לעונש, אלא אדרבה סיבה לשכר כי רצה הקב"ה לזכות את ישראל אף מי שלא יכול לקיים את כולם, וע"כ הרבה להם מצוות, שכל אחד ימצא בהם מה שיהיה ביכלתו לקיים.

רְצָה תְּקַדֹּשׁ בְּרוּךְ הוּא לְזַכּוֹת אֶת יִשְׂרָאֵל.

כל מצוה שהאדם מקיים מזככת את האבר שעומד נגד המצוה היא

בספר מקוה ישראל פירש ד"לזכות" הוא מלשון זיכוך, והיינו דהנה רמ"ח מצוות עשה הם כנגד רמ"ח איברי האדם, ושם"ה מצוות לא תעשה כנגד שם"ה גידיו, ובכל מצוה שאדם מקיים או ל"ת שנוהר מלעבור עליה, הרי הוא מזכך את האבר או הגיד העומד נגד המצוה ההיא. [וזהו "רצה הקב"ה לזכות את ישראל" ולזכך את כל גופם, ע"כ "הרבה להם תורה ומצוות" וציוס תרי"ג מצוות נגד כל איביהם וגידיהם, בכדי שעל ידם יוכל כל גופם להזדכך בקיימם את כל המצוות].

לְפִיכָךְ הִרְבָּה לָהֶם תּוֹרָה וּמִצְוֹת.

הקב"ה נתן רשות לחכמים להוסיף גדרים וסייגים בכדי שירבה שכרינו ביותר

בפירוש ליקוטים (על המשנה במכות שם) ביאר את ב' הלשונות "תורה ומצוות" שנקט התנא, עפ"י פירוש רש"י עה"פ (דברים יז, יט"ב) לשמור את כל דברי התורה וגו' ולבלתי סור מן המצוה, ופירש"י דברי התורה כמשמעו ולבלתי סור מן המצוה אפילו מצוה קלה של נביא, ע"כ, הרי כי "תורה" קאי על תורה שבכתב ו"מצוה" על מה כשנצטוונו במשך הדורות ע"י החכמים. ובה יתפרשו גם דברי המשנה "רצה הקב"ה לזכות את ישראל לפיכך הרבה להם תורה" היינו מצוות התורה שבכתב, וגם "ומצוות" שהוא התורה שבע"פ שנתן רשות לחכמים להוסיף גדרים וסייגים, שע"ז ירבה שכרם ביותר.

ובילקוטי מעם לועז כתב על דברי המשנה, שטעם הדבר שהרבה לנו הקב"ה מצוות ל"ת, והמה מרובים יותר ממצוות העשה, הוא מפני שרצה לזכותינו שאפי' בעת שאנו יושבים ואין עוברים עבירות, שזהו דבר הבא בנקל יותר מאשר לטרוח במעשי המצוות בפועל, נחשב לנו הדבר כאילו קיימנו מצוות, ואנו מקבלים שכר על כך.

הקב"ה נתן לנו מצוות בכל פרט מחיינו כדי שירבה שכרינו
למאד

ובספר ירים משה כתב שבכדי להרבות את שכר האדם עד מאד, צוה הקב"ה את המצוות באופן שבכל חלק מחיי האדם ובכל פינה שפונה יהיו לו מצוות לקיים, ואף בעת עוסקו בצרכי גופו כאכילה ושתיה ומשא מתן, שהם דברים שכל בן אדם עוסק בהם, הרי איש הישראלי אם בעת אכילתו יזהר ממאכלות אסורות, ובעת עוסקו במשא ומתן יזהר לישא וליתן באמונה, לבל יקח פרוטה יתירה מממון חבירו, נמצא מקיים מצוות רבות. וכמו כן בכל יחסי האדם עם סובביו, כגון בהנהגתו עם אשתו ועם חבירו, שהם דברים המצויים אצלו בכל עת ורגע, אם יתנהג בהם כציווי התורה יסגל מצוות רבות, ועי"ז יוכל האדם להשיג בנקל שכר מאות מצוות במשך יום אחד.

כל אחד יכול לעבוד את השי"ת לפי המצב שהוא נתון בו

וכמו שהיה אצל הרה"ק מקאצק זי"ע שבא אליו א' מחסידיו, והתאונן לפניו שבשנים קדמוניות זכה לעסוק רוב שעות היום בלימוד התורה הק', אך במשך השנים כאשר נתרבו נפשות ביתו, הוצרך לצאת מכתלי ביהמ"ד בכדי להביא טרף לביתו, וממילא לא נותר לו כמעט זמן פנוי לעסוק בתורה, ותורה ועבודת ה' מה תהא עליה.

אמר לו הרה"ק הנה אמר רבי חנינא בן עקשיא רצה הקב"ה לזכות את ישראל, לפיכך הרבה להם תורה ומצוות, ולכאור' יש לתמוה מה ריוח יש בכך שיש לנו מצוות רבות, והרי קשה לנו לקיים את כולם, וכי לא היה טוב יותר שיהיו מיעוט מצוות וחייבים ואז נוכל לעמוד בכלם. אמנם התירוץ הוא כי ריבוי המצוות שנצטוינו בהם, נותן לנו יכולת לעבוד את השי"ת בכל מיני אופנים ומצבים, וכל א' יכול לקיים את מצוות ה' לפי המצב שהוא נתון בו, וע"כ אפי' סוחר שעסוק בפרנסתו, יכול לעבוד את השי"ת בכל עת, אם יקפיד לנהוג ע"פ השו"ע ויזהר מן הגזל וההונאה וכדומה.

הקב"ה הרבה לנו תורה ומצוות בכדי שלא ישאר בידנו זמן
לעסוק בהבלי העוה"ז, ונרכוש קנייני נצח ושכר רב בעוה"ב

כתב בספר מילי דאבות, כי אליבא דאמת אין להקב"ה כל צורך במעשי מצוותינו, וכדכתיב אם צדקת מה תתן לו, אך הקב"ה חפץ להיטיב עמנו ולכן ציוונו לקיים את מצוותיו, ועל ידיהם הוא משפיע לנו שפע רב מלמעלה, ומחמת זה הרבה לנו תורה ומצוות כדי שירבה לנו שפע רב יותר ויותר. ובזה

פירש את מאה"כ ה' חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר, והיינו כי טעם הדבר שהקב"ה הגדיל והרבה את התורה, היא בכדי לעשות עמנו צדקה וחסד ולהיטיב לנו ולהרבות שכרינו. ובילקוט מעם לועז כתב שיש שפירשו בזה גם את מאמר המשנה רצה הקב"ה לזכות ישראל לפיכך הרבה להם תורה ומצוות, שטעם ריבוי המצוות הוא לזכותנו ולהשפיע עלינו מרוב טובתו.

ובילקוט מעם לועז ובענף עץ אבות הסמיכו לזה את דברי המגיד מדובנא זי"ע (משלי יעקב סו"פ קדושים) שהמשיל ע"ז משל נפלא, לבחור אחד בנו של עשיר גדול שעלה בלבו ליסע למרחקים לרכוש סחורה ולמכרה בעירו, ולהרויח עי"ז הון רב, ולכן ביקש מאביו שיתן לו סכום כסף גדול כדי לקנות את הסחורה, ונסע עם הממון אל אחת מערי אירופה. ויהי כבואו אל העיר פגש את אחי אביו שהיה דר שם, וסיפר לו שבא עם ממון רב בכדי לרכוש סחורה, וכיון שכבר נטו צללי ערב פנה בראשונה אל בית מלון בכדי ללון שם, כשבדעתו היה להשכים בבוקר ולילך אל השוק בכדי לבחור סחורה ולקנותה, בינתיים הקדים דודו והלך אל הסוחרים הגדולים שבעיר, והודיעם כי סוחר גדול הגיע העירה, וכדאי להציע לו את הסחורות המעולות ביותר מפני שבידו הרבה מעות ובדעתו לקנות סחורה טובה.

בבוקר כאשר קם הבחור משנתו כבר המתין לו סוחר אחד כשדוגמאות מהסחורה בידו, והציע לפניו את המעלות שבסחורתו, והבחור סבר וקיבל וקנה ממנו את הסחורה. מיד כאשר יצא הסוחר הראשון, כבר בא סוחר שני ובידו סחורה משובחת ממין אחר וקנה גם אותה. אח"כ בא סוחר שלישי עם מין סחורה עוברת לסוחר, ולאחר שהבין כי עיסקה מצויינת נזדמנה לידו רכש גם אותה. וכך נמשך הדבר כל משך שהותו בעיר, עד כי היה עייף מאד, ולא עלה בידו לנוח מעט מחולשת הדרך ורוב טרחתו ברכישת הסחורה, וודאי שלא נותר לו זמן לטייל ברחובות קריה ליהנות מיופי העיר הגדול וכל מחמדיה, וכן הוציא את רוב המעות שהיו בידו על קניית הסחורות, ולא נשאר בידו כי אם מעט מאד עבור הוצאות הדרך לשוב לביתו.

כאשר הלך לבקר את דודו לפני שובו אל ביתו, התאונן בפניו על אשר לא היה יכול לנוח ולטייל בעיר בכל משך שהותו בה, מפני שכל העת הביאו לו הסוחרים סחורות לקנות, וכך גם לא נשאר בידו מעות בכדי לרכוש לעצמו דבר מה להנאתו. כאשר שמע זאת דודו שמח למאד, ואמר לו דע נא כי אני הייתי הגורם לכל זה, ואני שלחתי אליך את הסוחרים, יען כי יודע אנכי שיש בעירנו כל מיני תיאטראות, וכן יש מקומות שאפשר לאכול בהם ולקנות מיני תענוגות,

דרכי פרק א משנה רבי חנינא אבות קפא

ע"כ יראתי וחששתי שתבזבו את ממונך על הנאות חולפות והבלים שונים, ותחזור לביתך בידיים ריקניות ללא שום סחורה, וע"כ שלחתי את הסוחרים שיבואו אליך עם סחורתם כל העת, בכדי שתהיה טרוד בעסקים המועילים, ועי"ז לא ישאר בידך זמן וממון לעסוק בכל מיני הנאות של הבל, ובכך תוכל להרויח הון רב כאשר חפצת.

והנמשל הוא כי הנה הקב"ה שלח את האדם לעולם הזה עם כוחות עצומים בכשרון מוחו וכוח הגוף בכדי שיוכל לסגל מצוות ומעש"ט, ועי"ז יקויים בו מאחז"ל היום לעשותם ולמחר לקבל שכרם, ויהא שכרו רב בכואו לעוה"ב, תמורת כל הקנין הרוחני שרכש בעוה"ז. אמנם יש לחוש שמא בכואו לעוה"ז יסיתהו היצה"ר ללכת אחר הבלי עוה"ז ויטרידנו עם כל תענוגי העולם, ולא ישאר בידו זמן לרכוש קנייני נצח שהם הסחורות המשובחות של תורה ומצוות, לכן היתה עצת השי"ת אמונה להרבות לו תורה ומצוות, ותיכף ומיד כאשר יסיים לקיים מצוה אחת כבר תבא לידו מצוה שניה ומן השניה לשלישית וכן הלאה. וכן בעסק התורה הק' כאשר היא ארוכה מארץ מדה ורחבה מני ים, יהיה כל ימיו עסוק בלימוד התוה"ק ויהא עליו ללמוד תנ"ך, משניות, ש"ס בבלי וירושלמי עם פירושי הראשונים והאחרונים, טור ושו"ע עם כל ספרי הפוסקים וכן הלאה, ויהא טרוד תמיד בעסק התורה והמצוות ולא יוותר בידו זמן פנוי לעסוק בכל הבלי העוה"ז, ואז יבוא לעוה"ב כאשר עמו מטען רב של מצוות ומעש"ט, ושם ינוחו יגיעי כח ליהנות מזיו השכינה ולקבל שכרו הצפון לו בגן עדן.

ריבוי המצוות מועיל לשנות לב האדם לטובה כי אחר הפעולות נמשכים הלבבות

כתב בספר החינוך (מצוה טז) דע כי האדם נפעל כי פעולותיו, וכל מחשבות לבו נמשכות תמיד אחר מעשיו שהוא עוסק בהם אם טוב ואם רע. ואפי' רשע גמור בלבו, אם יעסוק בתורה ובמצוות אפי' שלא לשם שמים, מיד יטה לבו אל מעשה הטוב, ומתוך שלא לשמה בא לשמה, ובכח מעשיו ימית היצה"ר, כי אחרי הפעולות נמשכות הלבבות. ומאיך גיסא אפי' אם יהיה אדם צדיק גמור החפץ בתורה ומצוות, אם יעסוק בדברים של דופי ובאומנות רעה, ישוב אחר זמן מה מצדקת לבו להיות רשע גמור. וע"כ אמרו חז"ל רצה הקב"ה לזכות את ישראל לפיכך הרבה להם תורה ומצוות, כי מתוך הפעולות הטובות של תורה ומצוות אנחנו נפעלים להיות טובים וזוכים לחיי עולם הבא, עכ"ד.

שנאמר יי חפץ למען צדקו.

הרע"ב פירש ד"למען צדקו" היינו שחפץ להצדיק את ישראל ולזכותם, וביכין פירש שהוא בכדי להצדיק את בני ישראל בריבוי שכר, (והוא כמו שהובא לעיל בשם ילקוט מעם לועז ע"פ דברי המילי דאבות).

יגדיל תורה ויגדיר.

בספר ליקוטים (על המשנה במכות) ובשפת אמת תמהו על לשון הפסוק דנקט לשון עתיד "יגדיל", והרי הקב"ה כבר נתן לנו את ריבוי תורתו והול"ל "הגדיל". ופירשו שהכתוב מרמז על מה שעתיד להתרבות בתורה, והוא מה שעתידיים עם ישראל לחדש בתורתם בדורות העתידיים, שגם ע"ז נתכוין הקב"ה כאשר רצה לזכות את ישראל, וגם על ריבוי זה יקבלו שכרם.

וי"ל שהוא כמו שהובא לעיל משמו, לפרש בתיבות "הרבה להם תורה ומצוות" ש"תורה" קאי על התורה שבכתב, ו"מצוות" על התורה שבע"פ ומה שעתידיים חכמי הדורות לחדש, וע"ז מסמיך הפסוק "ה' חפץ למען צדקו יגדיל תורה" ונאמר בל' עתיד, ללמדנו שגם מה שעתידיים לחדש נכלל ברצון העליון לזכות את ישראל.

תוכן העניינים

פרק שני

משנה א

רבי אומר איזו היא דרך ישראל שיבר לו האדם. כל שהיא תפארת לעשה ותפארת לו מן האדם. קצה

האדם צריך לנהוג במדותיו בדרך הממוצע * לעצמו יהמיר האדם לנהוג לפניו משה"ד, אך מוולתו לא ידרוש כן * מה דעלך סני לחברך לא תעביד - כולל את כל התורה * יתור האדם אחר פרנסה המכבדת את בעליה

והווי זהיר במצוה קלה כבחמורה, שאין אתה יודע מתן שכרן של מצוות. קצה

הקב"ה לא הודיע מהו שכר המצוות כדי שיקיימו את כולם * חומרת עונש מי שמוזלזל במצוות קלות * אם מוזלזל אדם במצוות קלות, סופו לזלזל בחמורות

והווי מחשב הפסד מצוה כנגד שכרה וכו'. ר

עובדא נפלאה איך ששילם הקב"ה שכר מצוה על ידי ההפסד שנעשה על ידה

ושכר עברה כנגד הפסדה. רא

ההפסד שכא בנין העבירה גדול לאין ערוך מהנאתה

דע מה למעלה ממך, עין רואה, ואיזון שומעת וכו'. רא

כל עניני המכנולוגיה שנתגלו בדורות האחרונים עשה ה' בכדי שתתחזק אמונתנו בהשגחה פרטית וניטיב את מעשנו

דע מה למעלה ממך. רד

יתבונן האדם כי ע"י עבודתו ניוונים העולמות העליונים ובכך יתאמן בעבודתו לעשותה לש"ש

עין רואה, ואיזון שומעת, וכל מעשיך בספר נכתבים. רה

מכל מה שאדם רואה ושומע, יש לו ללמוד דבר מה לעבודת השי"ת * גם ראיות ומחשבות אסורות של האדם נכתבים בספר, והוא עתיד ליתן דין וחשבון עליהם

משנה ב

יפה תלמוד תורה עם דרך ארץ, שיגיעת שניהם משפחת עון. רו

בזכות עסק התורה ואהבת הבריות אין הקב"ה מעניש את בני * ג' מדריגות זו למעלה מזו בעסק התורה והמלאכה * על ידי היגיעה בתורה ומלאכה יותש כח האדם וימנע מן החמא * האדם צריך להסמך את עסק התורה למלאכה כדי שלא יבטל את זמנו * גם בעת עוסקו במלאכה יהרהר בר"ת

שיגיעת שניהם משפחת עון. רמ

על ידי יגיעת התורה יכיר האדם בעוונותיו ויחזור בתשובה עליהם

וכל תורה שאין עמה מלאכה, סופה בטלה. רי

התורה נקנית רק בעמל ויגיעה

קפד דרכי תוכן העניינים אבות

וְכָל תּוֹרַת שְׂאִין עִמָּה מְלֹאכָה, סוּפָה בְּמִלָּה וְגוֹדְרֵת עֶזוֹ. רי
כוונת האדם בלימוד התורה צריכה להיות במטרה לקיים את מצוותיה * מלאכה שאין עמה תורה גרועה יותר מתורה שאין עמה מלאכה

וְכָל הָעוֹסְקִים עִם הַצְּבוּר, יִהְיוּ עוֹסְקִים עִמָּהֶם לְשֵׁם שְׁמַיִם, שְׂוִכּוֹת אָבוֹתָם מִסִּיעָתָם וְכוּ'. . ריא
צרכי הציבור נעשים כהוגן רק בזכות האבות ועכ"ז יזכו העוסקים בהם לשכר * העוסק בצרכי ציבור מקבל כוחות למעלה מדרך הטבע * ימנו הציבור מנהיג לראשם אדם גדול בתורה

וְאַתֶּם, מַעֲלָה אֲנִי עֲלֵיכֶם שֶׁכֵּר תְּרַבָּה פְּאֵלוֹ עֲשִׂיתֶם. ריב
אף אם לא עלה ביד העוסק בצרכי ציבור לגמור פעולתו - יקבל שכרו * הנמנע מעשיית מצוה מחמת עסקו בצרכי ציבור, יקבל שכר כאילו עשהו

משנה ג

הוּוּ יְהִירִין פְּרָשׁוֹת, שְׂאִין מְקַרְבִּין לוֹ לְאָדָם אֲלֵא לְצַדִּיק עֲצָמוֹ, נְרָאִין פְּאוּהֵבִין בְּשַׁעַת הַנְּאֻתָה, וְאִין עוֹמְדִין לוֹ לְאָדָם בְּשַׁעַת דְּחֻקוֹ. ריג

הזהירות לנהוג בכבוד עם המלכות * העוסקים בצרכי ציבור צריכים לחוס על ממון הציבור * הפרנס יכול רשות מהציבור מרם שיעשה להם דבר * הכבוד שמכבדים את העשירים אינו כבוד אמיתי * יקדש האדם א"ע במותר לו, ואילו כשירבה בהנאות ילך אחריהם ביותר * עניני הרשות הם הפתח שעל ידו יכנס היצה"ר * הנאות עוה"ז נראים לאדם כמוכבים אך לבסוף ישלם עליהם תשלום מלא

משנה ד

עֲשֵׂה רְצוֹנוֹ פְּרָצוֹנָה, כְּדִי שִׁיעֲשֶׂה רְצוֹנָה פְּרָצוֹנוֹ. ריח
יש לקיים את המצוות מתוך רצון ושמחה * בגשת האדם להוציא הוצאות לצרכי מצוה יחשוב כאילו עושה זאת לצרכי עצמו, ויוציא הממון בשמחה * איש הישראלי חפץ מאד בפנימויות לבבו לעבוד את ה'

בְּמֵל רְצוֹנָה מְפַנֵּי רְצוֹנוֹ, כְּדִי שִׁיבְמֵל רְצוֹן אַחֲרֵים מְפַנֵּי רְצוֹנָה. רכא
יבמל האדם את רצונו ממש בביטול גמור כאילו אין לו רצון * את המצוות יקיים האדם רק מפני שכן ציוה השי"ת * עובדא נפלאה בענין במל רצונך מפני רצונו

כְּדִי שִׁיבְמֵל רְצוֹן אַחֲרֵים מְפַנֵּי רְצוֹנָה. רכב
העושה את רצון ה' יכול לבמל את גזירות הקב"ה * ע"י שמקיים האדם מצוות ה' מתוך חשק יזכה להכניע את יצר הרע * מותר לקיים מצוות בתקוה לזכות למצוות נוספות * ע"י קיום המצוות שלא לשמה, יבוא לקיימן לשמה * כאשר האדם מכוין בתפלתו על צער השכינה תתקבל תפלתו * כשיעסוק האדם בעניני עוה"ז למען רצון השי"ת יהא נחשב לו כמצוות

משנה ה

אַל תִּפְרוֹשׁ מִן הַצְּבוּר. רכה
האיסור לפרוש מן הציבור הוא דוקא מן ההולכים בדרך הטוב והישר, אך מן הרשעים מצוה לפרוש * הפרוש מן הציבור בעת צרתם, לא יזכה לראות בנחמתם * יתפלל האדם יחד עם הציבור ואז תתקבל תפלתו אף אם אינו ראוי * לא יתפלל האדם רק על עצמו אלא על כל הציבור * לחיות בפרישות ובהתבדלות מבני אדם, אינו טוב לאדם לגוף ולנפש

דרכי תוכן העניינים אבות קפה

ואל תאמין בעצמך עד יום מותך. רכט
היצה"ר מנסה להחטיא את האדם עד נשימתו האחרונה

ואל תדין את חברך עד שתגיע למקומו. רכט
א"א לידע מהי מדרגת האדם רק במקומו הקבוע ☆ רק בעולם האמת יוכלו לידע באמת מהי מדרגתו של אדם ☆ ע"י שישמע האדם את דברי חברו עם רצון להבין את דעתו ישורר השלום ביניהם

ואל תאמר דבר שאי אפשר לשמוע, שפופו להשמע. רלא
יזהר האדם מלהשמיע סודו אף לחברו הקרוב כי בסוף ישמעו אחרים ☆ לא יתכן הדבר שיתייגע האדם בתורה ולא יוכל להשיגה ☆ לא ידבר אדם דברי גנאי ונבלה אפי' בחדרי חדרים ☆ אין באפשרות האדם להשיג את כל עומק התורה"ק

ואל תאמר לכשאפנה אשנה, שפא לא תפנה. רלב
לא יאחר האדם את עסקו בתורה לאחר שיסיים מלאכתו, כי שמא ימשך במלאכה ולא יבא לעסוק בתורה ☆ האדם צריך לנצל לתורה ועבודה אפי' זמן מועט שיש לו ☆ כאשר בעלי החנויות לומדים תורה בזמנם הפנוי, שולח להם היצה"ר לקוחות בכדי למנעם מלימודם ועי"ז מתרבה פרנסתם ☆ סגולת התורה לצנן את אש היצה"ר, ואם אינו יכול ללמוד הרבה גם לימוד מעט יוכל לצננה ☆ לפעמים רצון השי"ת שיעבדו האדם דוקא מתוך הקושי ואף אם יהיה זה מעט הכמות ☆ כשהאדם אומר לכשאפנה אשנה, ודאי הוא שלא יפנה

משנה ו

אין בור ירא חמא, ולא עם הארץ חסיד. רלו
הבור שאינו מבין בטיב משא ומתן אינו מבין שיש גמול לכל מעשה ולכן הוא רחוק מיראת החמא ☆ ה"בור" ריק מכל מידה נכונה ולכן אינו מתרחק מן החמא ☆ ה"בור" דומה לסוס שאינו מרגיש דבר

ולא עם הארץ חסיד. רלט
התורה מאירה דרכו של אדם ☆ כמה עובדות המלמדות איך שהעם הארץ ברצותו להיות חסיד עלול להכשל בעוונות חמורות

ולא תבישן למד. רמ
הבושת מידה טובה היא אך לא בענין התורה

ולא תקפדן מלמד. רמא
על הרב להסביר פנים לתלמידיו, ולא יכעם עליהם אם לא הבינו דבריו ☆ התורה ניתנה בענוה, ולכן אין הקפדן - שיש בו שמץ גאווה - מלמד ☆ גם כאשר חפץ לחנך את בניו ובני ביתו, לא יהא קפדן

ולא כל המרבה בסחורה מחכים. רמג
לעתים ימצא שהחכים המרבה בסחורה, אך הוא מילתא דלא שכיחא ☆ החסרון הוא רק להרבות סחורה, ולא כשעוסק בה מעט בכדי פרנסתו ☆ חידוד השכל הבא ע"י העסק בסחורה, לא יועילנו להשגת חכמת התורה

ובמקום שאין אנשים השתדל להיות איש. רמד
אם אין לאדם מי שיוכיחנו יהיה הוא עצמו "איש" לחקן דרכיו ☆ האדם צריך לכבוש את יצרו אף אם נמצא במקום בני אדם שאינם מחנכים על יצרים ☆ האדם השרוי בין אנשים פשוטים, יש לו ליהרר ביותר לכל יתראל בעבודת ה'

משנה ז

אף הוא (הלל) ראה גלגלת אחת שיצפה על פני המים. אמר לה על דאטפת אמפוף, וסוף מטיפוף ומופון. רמה. הרשעים המענים את בני יקבלו את ענשם אף שהבורא גור על דבר זה, מפני שממרתם היתה עבור שנאתם את בני יי הלל רצה ללמד לסובביו את מרת ההשגחה פרטית של הקב"ה שהיא באופן מדויק ביותר י ב' עובדות אודות האופן המופלא שבו נתקיים ברוצח "על דאטפת אמפוף" י הנהגת מידה כנגד מידה של הקב"ה נובעת ממידת הרחמים וסוף מטיפוף ומופון. רנ. אף אם לא יבא הרשע על ענשו מיד, סופו להענש י לפעמים יענש הרשע כשיבוא לעוה"ז שוב בגלגול י גם אם רבים הרגו אדם א', יענשו במיתה על הרגתו

משנה ח

הוא תיה אומר מרבה בשר, מרבה רמה. מרבה נכסים, מרבה דאנה. מרבה נשים, מרבה כשפים וכו'. רנב. ריבוי התאוות מביא לאדם צער ויגון מרבה בשר, מרבה רמה. רנג. כבר בעודו בחיים יצטער האדם על שכשרו יעלה רמה לאחר מותו, ולכן ימעט באכילה י הנפש מרגשת צער כשהגוף מעלה רמה לאחר מותו מרבה נכסים, מרבה דאנה. רנד. ריבוי הנכסים לא יוסיף לאדם שמחה, וריבוי ההשתדלות בזה לא תוסיף לו על מה שנגזר עליו י העשיר מוסוב בדאגות רבות י הממון נראה כדבר טוב אך כאמת הוא מביא לצרות ודאגות, וגם אין לו קיום מרבה נשים, מרבה כשפים. רנה. מרבה תורה, מרבה חיים. רנה. הראגה בעסק התורה אינה מוקת אלא מוסיפה חיים י "מרבח תורה" - מי שמחזיק תורה בממונו מרבה ישיבה, מרבה חקמה. רנו. כשירבה בחכמת התורה יתוספו לו תלמידים י ע"י ריבוי התלמידים תתרבה חכמתו מרבה עצה, מרבה תבונה. רנו. ימול האדם עצה מהרבה בני אדם ועי"ז יוכל לברור מכולם את הדרך שנכון לילך בה י הרב ילמד עם תלמידיו מה שלבם הפץ מרבה צדקה, מרבה שלום. רנח. המפרנס את העני גורם שלא יתרעם על מידותיו של הקב"ה י ע"י שנותן צדקה לעני זוכה גם להשכין שלום בית קנה שם טוב, קנה לעצמו. רסא. קנין שם טוב שקנה האדם ע"י מעשיו הטובים, אין יכולים לקחתו ממנו

דרכי תוכן הענינים אבות קפז

קנה לו דברי תורה, קנה לו חיי העולם הבא. רסא. כששם האדם חפצו בתורה נעשית "תורתו"

משנה ט

רפן יוחנן בן זכאי קבל מהלל ומשמאי. הוא היה אומר אם למדת תורה הרבה, אל תחזיק טובה לעצמך. רסב.

לא יחזיק האדם טובה לעצמו בלימודו מפני שלא יוכל להשיג אפי' חלק מן התורה * כיון שהאדם חייב להגות בתורה כל היום וכל הלילה, אין לו להחזיק טובה לעצמו אף אם למד תורה הרבה * אף אם יעשה האדם מצוות רבות, לא יוכל לשלם אף על חסד ה' הראשון שעשה עמו שיצרו יש מאין

אם למדת תורה הרבה, אל תחזיק טובה לעצמך, כי לבך נוצרת. רסד.

אם האדם זוכה להשיג בתורה יותר מחבירו, אין הדבר מוכרח שזכה לזאת מחמת רוב השתדלותו, אלא בגין הכוחות שנמנע בו הקב"ה * ריבוי לימוד התורה מביא את האדם לידי ענוה ושלא יחזיק טובה לעצמו * הלומד תורה מחוייב ללמדה לאחרים * הלומד תורה הרבה זוכה שישפיע עליו הבורא טובה מרובה * אין לאדם להחזיק טובה לעצמו כי ודאי לא השיג כל מה שמוטל עליו * אף שהאדם פועל בתורתו ומצוותיו פעולות נשגבות בשמי רום, אינו עושה בעצמו אלא פועל דמיוני, והשי"ת הוא שעושה זאת למעשה * האדם צריך לחדש חידושי תורה ולא יסתפק רק בעצם לימודו * לא ילמד האדם לבדו אלא בצוותא חדא עם חבר * גם כשמקיים האדם את כל המצוות לא יחזיק טובה לעצמו, שהרי חייב הוא לתקן על ידם את כל איבריו וגידיו * עובדא נפלאה בענין "אל תחזיק טובה לעצמך"

משנה י

חמשה תלמידים היו לו לרפן יוחנן בן זכאי. רעא.

כאן נמנו רק המיוחדים שבתלמידי ריב"ז * מחמשה תלמידים אלו ה' לריב"ז עצמו תועלת גדולה * רבי יוחנן בן זכאי מנה את שבח תלמידיו העניים שלא הכירו במעלת עצמם

הוא היה מונה שבחן. רעג.

ריב"ז לא מנה כל שבחם אלא שבח א' מיוחד לכל תלמיד * האיסור לספר בשבח חבירו הוא רק בפני שונאיו * האיסור הוא להרבות בשבח חבירו, אך מקצת שבחו מותר לומר * בפניו ליכא איסור לשבחו * ריב"ז שיבח את תלמידיו דייקא במידה שעמלו נגד טבעם והגיעו לשלימות

רבי אליעזר בן הקנז, בור סוד שאינו מאבד מפה. רעה.

אף שהחל ר"א ללמוד בהיותו בן כ"ב שנה לא איבד מאומה מן התורה מחמת רוב אהבתו אותה * רבי אליעזר ה' דומה לבור סוד רק לענין שלא איבד מאומה, אך היו לו שאר מעלותיו של באר מים * ר"א לא שכת מאומה מתורתו, כיון שהיתה התורה חשובה וחכיבה בעיניו עד למאד

רבי יהושע בן חנניה, אשרי יולדתו. רעז.

ענין "אשרי" כולל את כל המידות הטובות * טבע המידות לעבור לצאצאים, וריב"ח נתעמר במידותיו הטובות כבח הוריו מולידיו * אמו של ריב"ח הניחה עריסתו בביהמ"ד בינקותו, וקדושת התורה השפיעה עליו בגדלותו * ריב"ח ה' בעל מוסר ודרך ארץ ע"י שיסרתו אמו בבחרותו

קפח דרכי תוכן העניינים אבות

רפי יוסי הכהן, חסיד. רעט

חסיד הוא מי שנוהג לפניו משורת הדין, וכן העניו השומע קללתו ושותק

רבי שמעון בן נתנאל, ירא חטא. רעט

הגודר את עצמו בסייגים והמתרחק מתאוות גשמיות נקרא "ירא חטא" ☆ ירא חטא הוא האדם שירא מן החטא עצמו ולא מן העונש

רבי אלעזר בן ערף כמעין המתגבר. רפ

מעלת ר"א בן ערף שהיה מפלפל ומחדש בתורה למעלה מדרך הטבע

הוא היה אומר אם יהיו כל חכמי ישראל ככה מאזינים, ורבי אלעזר בן הרקנוס ככה שניה, מכריע את כלם. אבא שאול אומר משמו אם יהיו כל חכמי ישראל ככה מאזינים, ורבי אלעזר בן הרקנוס אף עמקם, ורבי אלעזר בן ערף ככה שניה, מכריע את כלם. רפא

מעלת רבי אלעזר בן הרקנוס היתה לענין הידיעה, ומעלת רבי אלעזר בן ערף היתה לענין החידוד ☆ ריב"ז רצה להורות שקבלת המסורה עדיפה מהחריפות

משנה יא

אמר להם צאו וראו איזו היא דרך ישרה שידבק בה האדם. רפג

ריב"ז אמר לתלמידיו שיבחרו דרך הראויה גם להמון עם ☆ העסק בקניית המידות לא יבוא במקום לימוד התורה"ק ☆ כאשר האדם פורש מן הגשמיות, נפקחות עיניו לראות נכוחה ויכול לבחור בדרך הטוב והישר

איזו היא דרך ישרה שידבק בה האדם. רפה

כאשר ישלים האדם א"ע במידה אחת, וקל לו לחקן את כל המידות ☆ ריב"ז אמר לתלמידיו שיבחרו מידה שעל ידה ידבקו חלק הגשמי והרוחני ויחיו יחד

רבי אלעזר אומר עין טובה. רפח

מידת עין טובה היא הנדיבות ☆ ב"עין טובה" נכללת מידת ההסתפקות

רבי יהושע אומר חבר טוב. רפז

האדם צריך להיטיב גם לאחרים, וכן יתחבר לבעל מידות מתוקנות ☆ חבר טוב אמיתי יוכיחנו ויסייענו לבחור בטוב ☆ יש לדקדק היטב שהחבר יהא ירא ה' ☆ האהבה שבין חברים תתקיים רק אם היא מיוסדת על התורה ועבודת הש"ת ☆ חבר נאמן צריך לידע מהו כאבו וחסרונו של חברו

רבי יוסי אומר שכן טוב. רפח

כל אחד מחויב להיות שכן טוב לשכניו

רבי שמעון אומר הרואה את הגולד. רפח

הרואה את מה שעתיד להוולד מן החטא, יתרחק בכל כוחו מלחטוא ☆ הרואה את הגולד לא יוציא מעות עבור המותרות

רבי אלעזר אומר לב טוב. רצ

הלב הוא מקור כל המידות והפעולות ☆ לב טוב קאי על השכל, ועל ידו יבא האדם לשאר המידות ☆ התנאים הללו למדו ענין הטוב מהטוב הראשון שנכתב בתורה

דרכי תוכן העניינים אבות קפמ

אמר להם צאו וראו איזו היא דרך רעה שיתרחק ממנה האדם. רצא
ריב"ו הורה לתלמידיו שיחפשו דרך שתועיל גם לפשוטי העם

איזו היא דרך רעה שיתרחק ממנה האדם. רצב
אין הדבר מוכרח שהחיפך מן הדרך הטובה היא הדרך הרעה

רבי אלעזר אומר עין רעה. רצג
עין רעה היא שורש כל המידות הרעות

רבי יהושע אומר חבר רע. רצד

רבי יוסי אומר שכן רע. רצה
טבע האדם להמשך אחר אנשי מקומו ולכן יתרחק משכנים רעים

רבי שמעון אומר הלזה ואינו משלם. רצב
הלזה ואינו משלם אינו רואה את הנולד ☆ הלזה צריך לדעת מהיכן יוכל לפרוע את חובו

אחר הלזה מן האדם כלזה מן המקום, שנאמר לזה רשע ולא ישלם, וצדיק חונן ונותן. רצה
כאשר האדם אינו פורע את חובו, משלם הקב"ה למלוה ☆ הלזה נחשב ללזה מן המקום לפי שהלוהו מחמת ציווי ה' ☆ האדם שנהנה מתענוגי העוונות ואינו חושב שעתיד לבוא עת פרעון, הוא הלזה רשע שאינו משלם ☆ הלזה שאינו משלם הוא החוטא שאינו שב בתשובה ☆ מי שאינו מכיר טובה לחבירו נקרא לזה ואינו משלם, וסופו לכפור בטובתו של מקום ☆ על העשיר לדעת שהממון ניתן לו רק כהלואה, ויש לו לתת צדקה מממונו ולקיים בו מצוות

רבי אלעזר אומר לב רע. רצג
העצבות גורמת לכל המידות הרעות

משנה יב

הם אמרו שלשה דברים. רחא
שלשה דברים אלו היו אומרים תדיר

רבי אלעזר אומר יהי כבוד חברך חביב עליך כשלך. רחב
יכבד האדם את חבירו במידה שחפץ שיכבדוהו ☆ כבוד חברך כשלך - כי כשאדם מכבד את אחרים יהיה הוא מכובד ☆ כשמכבדים אותו ידמה בעינו כאילו הוא מכבד את עצמו ואז לא יבא לידי גאווה

ואל תקי גוף לבעים. רחג
אף כאשר צריך האדם לבעום, לא ימהר בדבר אלא יתבונן בו במתינות ☆ כשרוצה להדריך את בנו ותלמידו לדרך הטוב מותר לבעום עליהם ☆ ע"י שיכבד האדם את חבירו ימנע מן הכעס ☆ עין טובה מביאה לכך שיכבד האדם את חבירו

וישוב יום אחר לפני מיתתך. רחד
כיון שאין אדם יודע יום מותו ויהרהר תמיד בתשובה ☆ כאשר ידע האדם שיתכן שזהו יומו האחרון עלי אדמות, תהיה תשובתו אמיתית ☆ עד שעת מיתת האדם מתקבלת תשובתו ☆ אף אם לא נענש החוטא בגין עוונותיו, ימהר לשוב כי עוד עתיד להענש עליהם ☆ המשנה מונה את סדר הדברים שעל ידם יתגבר האדם על היצה"ר

קצ דרכי תוכן הענינים אבות

וְהוּי מִתְחַמֵּם בְּנֶגֶד אֹרֶן שֶׁל חֲכָמִים. דש.....
ע"י ההתקרבות לחכמים יצטנן האדם מהבלי העוה"ו ויתקרב לאש עבודת השי"ת

וְהוּי זְהִיר בְּנַחֲלָתָן שֶׁלֹּא תִכְנֹה וכו'. דש.....

וְהוּי מִתְחַמֵּם בְּנֶגֶד אֹרֶן שֶׁל חֲכָמִים, וְהוּי זְהִיר בְּנַחֲלָתָן שֶׁלֹּא תִכְנֹה. שש.....
הלומד מן החכם יתקרב אליו במידה ולא בקירוב יתר שמא יכווה מנחלתו ☆ לצדיק יש זמנים שאין יקוד עבודתו ניכר מבחוי, וצריך האדם לזהר לבלי ללמוד מזה להמעיט בעבודה ☆ הצדיקים מייחדים יחודים גדולים בשיחות חולין שלהם ☆ יש לזהר מאד שלא לזלזל בכבוד החכמים ☆ גודל עונש המזלזל בכבוד החכמים ☆ הצדיק צריך לזהר לבל זלזל בנשמת איש הישראלי שנראה כאדם פשוט

שְׁנֵישִׁיבְתָן נְשִׁיבֵת שׁוּעָל, וְעִקְוֹצְתָן עִקְוֵצַת עֶקְרָב, וְלִחִישְׁתָן לְחִישַׁת שָׂרָף. שח.....
ההיזק הבא מנשיכת הת"ח אינו בא מיד, אך כשכא קשה להרפא ממנו ☆ ג' מיני העונשים נאמרו כנגד ג' סוגים שבדברי החכמים

וְכָל דְּבָרֵיהֶם בְּנַחֲלֵי אִשׁ. שט.....
דברי החכמים נובעים מחכמה הנוערת בקרבם ☆ הזהירות בכבוד החכמים צריכה להיות גם לאחר פטירתם ☆ הקב"ה הטביע בבריאה שהחכמים יכולים לפעול פעולות אף כשמדברים שלא במתכוין

משנה יג

רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ אָמַר עֵין הָרַע. שיא.....
רבינו יונה: עין הרע - מי שמביט בזולתו וחפץ שיהיה לו כמוהו, גורם רעה לשניהם ☆ מדרש שמואל: עין הרע - הקנאה בהצלחת האדם, ויש בכח קנאה זו להזיק ☆ אל לו לאדם להמנע מלהשפיע על אחרים מחמת חשש עין הרע ☆ פי' ב' במדר"ש: עין הרע - עין החוטא המסתכל בדברים שאינם הגונים

וַיֵּצֵר הָרַע. שיג.....
היצה"ר חפץ להחטיא את הצדיק הרבה יותר מאשר את הרשע ☆ האדם צריך להשתדל להמית את היצה"ר כמו שהיצר רוצה להמיתו

וְשָׁנְאֵת הַבְּרִיּוֹת. שיד.....
רש"י ורע"ב: שנאת הבריות היא שנאת חנם ☆ פי' ב' ברע"ב: אדם שמביא עליו את שנאת הבריות ☆ מדר"ש: האדם ששונא את הבריות

מוֹצִיאִין אֶת הָאָדָם מִן הָעוֹלָם. שמו.....
היצה"ר מחטיא את האדם בעוונות קלות עד שלבסוף מושל עליו לגמרי, ומשל נפלא בענין זה ☆ ב' שימות אם גם הצדיק נכלל בהא ד"מוציאין את האדם מן העולם" ☆ בעוונות שבין אדם לחבירו נענשין תיכף ומיד ☆ ג' המידות הללו קשורים זה בזה ☆ היצה"ר מדמה לאדם על העבירות שהם מצוות ועי"ז מוציאו מן העולם

משנה יד

יְהִי מִמּוֹן חֲבֵרָךְ תְּכִיב עֲלֶיךָ בְּשִׁלְךָ. שיח.....
לא יוציא האדם שם רע שחבירו השיג את ממונו באיסור ☆ חומר עון גול, ואפי' כשרק גרם הזיק לחבירו ☆ רק הממון שאדם מפור לצדקה ומצוות נחשב שלו

קצא אבות תוכן העניינים דרכי

וְהִתְקַן עֲצָמָךְ לְלִמּוּד תּוֹרָה. **שב**
יבין האדם א"ע ביראת שמים ותיקון המידות, ועי"ז יוכל לזכות לקנין תורה ☆ ע"י ביטול העצמות ויכל האדם לזכות לתורה ☆ כשאדם מתרחק מעניני גשמיים ועוה"ז יוכל לעבוד את הבורא

שְׂאִינָה וְרִשְׁתָּה לָךְ. **שבג**
את התורה קבלנו בירושה מהקב"ה, אך את הכלים עבורה עלינו להכין בכוחות עצמנו ☆ התורה מחזרת על אכסניה שלה, רק במי שחפץ להכניסה ומכין לה מקום ראוי ☆ בל יסתפק האדם בכוחותיו שגולד עמם, אלא יוסיף אומץ ויגיעה לקנות את התורה

וְכָל מַעֲשֶׂיךָ יִהְיוּ לְשֵׁם שָׁמַיִם. **שבד**
אף כשעוסק האדם בצרכי הגוף, צריך הוא לכיין לשם שמים ☆ כשמעשי האדם נעשין לשם המלך הקב"ה אין בודקין אחריהם ☆ הכונה לש"ש נדרשת בין בעשיית המצוות ובין בעבירות לשמן וכן בעניני הרשות ☆ דברי רבי יוסי במשנתנו הם תרופה כנגד שלשת הדברים שמוציאין את האדם מן העולם דלעיל

מִשְׁנַה טו

רַבִּי שְׁמַעוֹן אָמַר הָיִי זְהִיר בְּקַרְיַת שְׁמַע וּבְתַפְלָה. **שבו**
לק"ש נצרכת זהירות יותר מתפלה ☆ בכח אמירת שמע ישראל להביא שיהא האומרו ירא שמים ויעלה במדרגות עבודת ה' ☆ הזהירות לרוץ לקיים ק"ש ותפלה ☆ הזהירות הנצרכת בק"ש ותפלה יותר משאר המצוות ☆ התפלה מביאה לשפע העליון כמו שהיה ע"י הקרבנות

וּבְשִׂאתָהּ מִתְפַּלֵּל, אֵל תַּעַשׂ תְּפִלָּתְךָ קָבַע, אֲלֵא רַחֲמִים וְתַחֲנוּנִים לְפָנֵי הַמָּקוֹם. **שבט**
גם כשהאדם מתפלל בכונה לא יחשוב שראויה תפלתו להתקבל

אֵל תַּעַשׂ תְּפִלָּתְךָ קָבַע, אֲלֵא רַחֲמִים וְתַחֲנוּנִים. **של**
יתפלל האדם כעני השואל דבר שנצרך לו מאד ☆ לא יסמוך האדם על תפלתו אלא יבקש שיהוננו הש"ת במתנת חנם ☆ האדם צריך להאמין שתפלתו תתקבל ☆ גודל הזהירות בכונת התפלה ☆ אין צריך להתפלל כל היום כולו וסגי שישטח האדם רחמים ותחנונים בג' תפלות ☆ יש לחדש בכל יום נוסח בקשה חדש לפי צרכיו

וְאֵל תְּהִי רִשְׁעֵי כַּפְּנֵי עֲצָמָךְ. **שלג**
כאשר האדם מחזיק עצמו כרשע הרי הוא מתרחק מן התשובה ומוסיף לעבור עבירות ☆ אל ישעה האדם לדברי היצר המחזיקו כרשע בעומדו להתפלל לפני בוראו ☆ גם כשנמצא לבדו יהא מורא שמים עליו וימנע מלחמא ☆ אף החוטא לא יפרוש מן הציבור ☆ החוטא גורם רעה לכל העולם

מִשְׁנַה טז

רַבִּי אֱלֶעָזָר אָמַר הָיִי שְׂקוּד לְלִמּוּד תּוֹרָה. **שלח**
בלא התמדה בתורה לא יגיע למעלתה ☆ לא יאריך האדם בעסקי צרכי גופו, בכדי שיוותר לו זמן רב לעסוק בתורה

הָיִי שְׂקוּד לְלִמּוּד תּוֹרָה, וְדַע מַה שֶׁתֵּשִׁיב לְאַפְּיִקוֹרוֹם. **שלו**
כשעוסק אדם בתורה ידע מה להשיב לכופרים

קצב דרכי תוכן העניינים אבות

וְדַע מַה שֶׁתָּשִׁיב לְאַפְיִקוּרוֹם. שְׁלוּ
אם ידע את תשובותיו בדיעה ברורה ויכל לנצח בוֹיֶכּוּחַו * ב' עובדות נפלאות בענין "ודע מה שתשיב לאפיקורוס" * אפיקורוס ישראל אינו מקבל תשובות * כשמבקשים את עזרת האדם לא יתנהג במידת הבטחון אלא ישנם מתניו לעזור

וְדַע לְפָנַי מִי אַתָּה עֲמֵל. שְׁמ
הידיעה להשיב לאפיקורוס שוה היא ללימוד התורה ומעשי המצוות

וְנֶאֱמָן הוּא בַּעַל מְלֶאכֶתְךָ, שִׁישְׁלֶם לְךָ שְׂכָר פְּעֻלָּתְךָ. שְׁמ
השי"ת מסייע לאדם לנצח את יצרו ועכ"ז משלם שכרו רבוב חסדו

שִׁישְׁלֶם לְךָ שְׂכָר פְּעֻלָּתְךָ. שְׁמֵא
ידיעת השכר מועילה להתגבר על היצר ולקיים המצוות מתוך אהבת השי"ת

שְׂכָר פְּעֻלָּתְךָ. שְׁמֵב
הקב"ה משלם שכר על הפעולה אף אם לא עלתה עבודת האדם בידו

משנה יז

הַיּוֹם קָצַר, וְהַמְּלָאכָה מְרֻבָּה. שְׁמֵג
אין האדם יודע אם יהיה למחר ולכן ימלא את היום בתורה ועבודת ה' * בכל יום יש חיוב מיוחד לעבוד את ה' וא"א להשלימו בעבודת יום המחרת * זמן השלוח של האדם קצר למאד ולכן צריך הוא למלאותו בעבודת ה'

וְהַפְּעֻלִים עֲצֵלִים. שְׁמֵה
גם הת"ח צריכים להתאמץ ולהתגבר על העצלות * האיברים שעמם מקיימים את המצוות עצלים במבטעם ויש להרגילים לזריזות * העצלן מוכרח לצאת מעט מעצלותו בכדי לשפר דרכיו

וְהַפְּעֻלִים עֲצֵלִים, וְהַשְּׂכָר תְּרֻבָּה. שְׁמֵז
גם רבים המתקבצים כאחד לא ימלטו מהעצלות

וְהַשְּׂכָר תְּרֻבָּה. שְׁמֵז
גודל שכר התורה והמצוות יודע רק בעוה"ב

וְהַשְּׂכָר תְּרֻבָּה, וּבַעַל הַבַּיִת דוֹחֵק. שְׁמֵח
הפועלים עצלים על אף שהקב"ה פוסק להם שכר הרבה וגם דוחקם ומזורם

וּבַעַל הַבַּיִת דוֹחֵק. שְׁמֵח
אם אין האדם מקיים את המצוות, לא די שלא יקבל שכר, אלא אף יעניש * הקב"ה שולח יסורים לאדם בכדי שייטיב את מעשיו * העצלות מעכבת את הגאולה * המשנה מדברת אודות חמשת מיני בני אדם המתרשלים מלימוד התורה, וכתבה תשובתם בצידם

הוּא תָּיִחַ אֲזַמֵּר לֹא עֲלִידָה תְּמַלְּאכָה לְגִמְרָה. שְׁנ
אף אם לא גמר האדם את כל התורה יקבל שכר על מה שלמד * האדם יתחיל במעשי המצוות והקב"ה יסייעו להשלימם

קצג

אבות

תוכן הענינים

דרכי

וְלֹא אֶתָּה בֶּן חוֹרֵינ׳ לְהַפְטִיל מִמֶּנָּה. שְׁנֵי

א"א לאדם להיות שעה אחת בלא התורה ☆ ב' חלוקות במשנה, אחת לחכם ואחת למי שלא זכה לחכמה ☆
בכל אדם ממונים כוחות נסתרים שיכולים לסייעו בתורה, ואם יעמול ויטייגע יזכה לגלותם ☆ האדם צריך
לעשות כל אשר ביכלתו להתגבר על היצר ואז יעזרהו השי"ת

אִם לְמִדַּת תּוֹרָה תִּרְבֶּה, נוֹתְנִים לְךָ שְׂכָר תְּרִבֶּה. שְׁנֵי

אף שהאדם משועבד ללמוד תורה כעבד, יקבל שכר הרבה ☆ עסק התורה נשתנה מכל שאר הדברים, לפי
שעליו מקבלים שכר על העמל עצמו ☆ אם למדת תורה הרבה - ריבוי באיכות וביגיעה רבה ☆ מי שמת
בקיצור ימים המלאים ביגיעת התורה, מקבל שכרו כאילו השלים שנים רבות

וְנֶאֱמָן הוּא בַּעַל מְלֶאכֶתְךָ, שִׁישְׁלֶם לְךָ שְׂכָר פְּעֻלָּתְךָ. שְׁנֵי

אף שהשי"ת מסייע לאדם בנמר המצוה, יקבל האדם שכרו משלם

וְדַע שְׂמִיתָן שְׂכָרְךָן שֶׁל צְדִיקִים לְעֵתִיד לְבֹא. שְׁנֵי

מתן השכר לעוה"ב אינה סיבה לעבודת ה' אלא יש לידע זאת ביריעה בעלמא ☆ הצדיקים מקבלים שכרם
בעוה"ב, הרשעים בעוה"ז, והבינונים מעט בעוה"ז ומעט בעוה"ב

פרק שני

א רבי אומר איזו היא דרך ישרה שיכיר לו האדם. כל שהיא תפארת לעשה ותפארת לו מן האדם. והוי זהיר במצוה קלה כבחמורה, שאין אפה יודע מתן שכרן של מצוות. והוי מחשב

רבינו עובדיה מברטנורא

א רבי אומר. שיבור. שיצור: כל שהיא תפארת לעושיה ותפארת לו מן האדם. שיהא נוח לו, ויהיו נוחין בני אדם ממנו. וזה יהיה כשילך בכל המדות בדרך האמצעי ולא יטו לאחד משני הקצוות. שאם הוא כלי ביותר, יש תפארת לו, שאוסף ממון הרבה, אבל אין בני אדם מפאריין אותו במדה זו. ואם הוא מפזר יותר מן הראוי, בני אדם המקבלים ממנו מפאריים אותו, אבל אינו תפארת לעושיה ואינו נוח לו, שהוא צא לידי עניות בשביל כך. אבל מדת הנדיבות שהיא אמצעית בין הכלות והפיזור, היא תפארת לעושיה, ששומר את ממונו ואינו מפזר יותר מן הראוי, ותפארת לו מן האדם, שבני אדם מפאריים אותו שנותן כמו שראוי לו ליתן. וכן הדין בכל שאר המדות: שאין אתה יודע מתן שכרן של מצוות. לא נתפרש במורה שכל המקיים מצוה עשה, ולא עונש המצטל מעשותן. דאלו ענשן של מצוה לא תעשה מפורשין הן, סקילה, שריפה, רג, וחנק, כרת, ומיתה צדי שמים, ומלקות. העונש הקל לעצירה הקלה, והחמור לחמורה: והוי מחשב הפסד מצוה. מה שאתה

משנה א

רבי אומר איזו היא דרך ישרה שיכיר לו האדם. כל שהיא תפארת לעשה ותפארת לו מן האדם.

האדם צריך לנהוג במידותיו בדרך הממוצע

פי' הרע"ב דכוונת התנא לומר שבכל המידות יבחר לילך בדרך האמצעי, (וכמו שיסד לנו הרמב"ם ז"ל בפ"א מהל' דעות), וכגון לענין יחס האדם לממונו, שאם הוא כילי ביותר (קמצן) אזי יש בכך "תפארת לעושיה" כיון שנשאר בידו ממון הרבה, אך אין בזה "תפארת מן האדם" כיון שאין בני אדם מפאריים אותו על הנהגתו, ואם הוא מפזר מממונו יותר מן הראוי, אזי יש בכך "תפארת מן האדם" כי המקבלים מפאריים אותו למאד, אך אינה "תפארת לעושיה" כיון שהוא עלול לבוא עי"ז לידי עניות, אך הדרך הרצויה היא שיתנהג במידת הנדיבות, שהיא ממוצעת בין הכלות לפיזור, מפני שדרך זו היא גם "תפארת

הַפֶּסֶד מִצְוָה כְּנֶגֶד שְׂכָרָהּ, וְשֹׁכֵר עֲבָרָה כְּנֶגֶד הַפְּסָדָהּ. הַסְּתַפְּל
בְּשִׁלְשָׁה דְבָרִים, וְאֵין אֶתָּה בָּא לְיַדֵּי עֲבָרָה, דַּע מַה לְמַעַלָּה
מִמֶּךָ, עַיִן רוֹאָה, וְאוֹזֵן שׁוֹמֵעַת, וְכָל מַעֲשֵׂיךָ בַּסֵּפֶר נִכְתָּבִים :

רבינו עובדיה מברטנורא

מפסיד מסחורתך וממונך מפני עסק המלוה, כנגד השכר שיעלה לך ממנה בעולם הזה או בעולם הבא שיהיה יותר מאותו הפסד: ושכר עבירה. הנאה שאמה נהנה בעצירה, כנגד הפסד שעמיד לצוא לך ממנה:

לעושיה" שממונו נשמר, וגם "תפארת לו מן האדם" שמפאריך אותו על כך שנותן כפי שראוי לתת, וכענין זה הוא גם בשאר המידות, כל אחת לפי ענינה.

ובמדרש שמואל הביא ביאור על משנתנו, שקאי על המידות שהנהגה בהם מועילה לאדם עצמו יותר מהאדם שנתקיימה בו המידה, וכגון הנותן צדקה לעני, שהמקבל קיבל רק את אלו המעות שניתנו לו, אולם הנותן זכה לקנות בנפשו את תכונת החסד ע"י נתינה זו, נמצא שעשה לעצמו טובה מרובה יותר ממה שעשה עם העני.

וזהו "כל שהיא תפארת לעושיה", היינו שלנותן שקיים את מצות הצדקה יש תפארת גדולה בנתינה זו, "ותפארת לו" היינו טובתו שלו היא הרבה יותר "מן האדם" שקיבל ממנו נתינה זו, שלא נותרה בידו כי אם פרוטה זו שקיבל (ועד"ז יתפרש גם בשאר המידות).

לעצמו יחמיר האדם לנהוג לפניו משוה"ד, אך מזולתו לא

ידרוש בן

פירוש נאה כתב בספר תולדות יהושע (להגאון רבי יהושע הלר מפאלונגן זצוק"ל) שדרך ישרה קאי על הנהגה לפניו משורת הדין, וע"ד שפירש"י בפסוק ועשית הישר והטוב דקאי על לפניו משורת הדין, ודקדק התנא לומר בלשון "שיבור לו האדם" ללמדנו כי רק מעצמו ידרוש האדם להחמיר ולנהוג לפניו משוה"ד, אבל מזולתו לא יתבע לנהוג במנהג חסידות לפניו משוה"ד, וכגון לענין מה שמוכא בהל' תשעה באב (או"ח סי' תקכה) שראוי ונכון לכל ירא שמים שיניח בליל ת"ב אבן למראשותיו בעת שכבו לישון, אולם כאשר יזדמן אורח

לבייתו בזמן זה לא יניח לו אבן במיטתו, אלא יכבדהו בכר וכסת בכדי שתערב לו שנתו.

מה דעלך סני לחברך לא תעביד - כולל את כל התורה

במדרש שמואל פירש בשם רבנו משה אלשקאר, שהמשנה באה ללמדנו אודות ענין א' הכולל את כל התורה כולה, והיא מצות עשה של ואהבת לרעך כמוך, ונודעו דברי הגמ' בשבת (לא ע"א) שבא נכרי לפני שמאי ואמר לו גיירני ע"מ שתלמדני כל התורה כולה כשאני עומד על רגל אחת, דחפו באמת הבנין שהיתה בידו, בא לפני הלל, גייריה, אמר לו דעלך סני לחברך לא תעביד, זו היא כל התורה כולה ואידך פירושה היא זיל גמור, הרי ש"ואהבת לרעך כמוך" כולל את כל מצוות התורה, וכפי שאמר רבי עקיבא (ירושלמי נדרים פ"ט ה"ד) ואהבת לרעך כמוך זה כלל גדול בתורה.

וזהו ביאור המשנה "איזו היא דרך ישרה" המביאה את האדם לידי כך שיעצד בדרך הטוב והישר, וע"ז השיב התנא, "שיבור לו האדם" כלומר שבכל דבר שיעשה לזולתו, יתבונן לפני כן אם היה חפץ שיעשו לו כדבר הזה, ומה שלא יחפוץ שיעשו עמו גם לא יעשה לאחרים, ומידה זו היא "תפארת לעושיה" שיתפאר בה לפני הבורא והבריות, "ותפארת לו מן האדם" שיפארו אותו בני אדם עבור כך, ויאהבהו כשירגישו שיש לו את התכונה הזאת.

יתור האדם אחר פרנסה המכבדת את בעליה

בספורנו פי' שמשנתנו מורה לאדם את הדרך הנכונה בענין סיפוק צרכי חי שעה, באיזה מין פרנסה יבחר לעסוק שבכך יקיים את חובת ההשתדלות המוטלת עליו, וע"כ אמר "איזוהי דרך ישרה" בעסק הפרנסה "שיבור לו האדם", הנה יבחר לעצמו דבר "שהיא תפארת לעושיה" למתעסק בה, ולא יבחר השתדלות בזויה, וכמו שאמרו חז"ל בקידושין (פב ע"ב) אשרי מי שאומנתו בשם, אוי לו למי שאומנתו בורסקי (מעבר עורות), וכן יחפש סוג השתדלות שיהא לבו שלם בה באופן ששיג על ידיה תפארת ותהלה מן הבריות, כי בזה יצליח ביותר.

במדרש שמואל הקשה כמה קושיות על דברי המשנה, וביאר כי הנה בתורתנו הק' ישנם ב' מיני מצוות, א' מצות שבין האדם למקום, ב' מצוות שבין אדם לחבירו, ואם הזדמנו לפניו מצוות מב' המינים ואינו יכול לקיים שניהם, ומתחבט בדבר מה עליו לעשות, לזה באה משנתנו ואמרה "איזוהי דרך ישרה שיבור לו האדם" האם יבחר במצוה שבינו לקונו או בזו שבינו לחבירו, לזה

אמר "כל שהיא תפארת לעושיה וכו'" כלומר שיבחר לקיים את המצוה שבין אדם לחברו, שהיא "תפארת לעושיה" היינו כי בזה גם יקבל את שכרו מאת ה', וגם "תפארת לו מן האדם" כי גם אלו העניים ואביונים או שאר בני האדם שנהנו מטובו וחסדו, יש להם תפארת ותועלת ממעשה זה, אמנם אם ספיקו אודות המצוה שיקיים הוא בין ב' מצוות ממין א', כגון שעומדים לפניו ב' מצוות שבינו למקום, לא יעדיף מצוה אחת על פני חברתה, מאחר שאין אתנו יודע עד מה, איזו מצוה חשובה יותר ושכרה מרובה ואיזו שכרה מועט, וע"כ אמר התנא בסמיכות למימרא זו "והוי זהיר במצוה קלה כבחמורה שאין אתה יודע מתן שכרן של מצוות".

וְהוּי זְהִיר בְּמִצְוָה קְלָה כְּבַחְמוּרָה, שְׂאִין אֶתָּה יוֹדֵעַ מֵתֵן שְׂכָרָן שֶׁל מִצְוֹת.

הקב"ה לא הודיע מהו שכר המצוות כדי שיקיימו את כולם

כתב רבינו יונה כי אף שבתורה נתפרשו עונשי העוונות, וידענו כי יש בהם שענשם כרת, ויש שבמיתה בידי שמים, גם יש עבירות שהעונש עליהם הוא בד' מיתות בית דין, ויש גם חטאים שסופגים עליהם מלקות ארבעים, אכן שכר המצוות לא נתפרשו בתורה, ולא ידענו מהו השכר שנקבל על קיומם, וטעם הדבר יתבאר ע"פ משל למלך שמסר לעבדיו פרדס בכדי שיעבדוהו ויטעו בו אילנות, ויש ביניהם אילנות שחפץ המלך ליתן שכר מרובה על נטיעתן יותר משאר האילנות, אך אם יגלה המלך לעבדיו מה הם אלו האילנות, היו כל העבדים ממהרים ליטע אילנות אלו, ונמצא פרדס המלך חסר את שאר האילנות והיה נפגם יופיו והדרו, ולכן לא גילה המלך את אזנם בדבר, וכל העבדים התאמצו בכל כוחם ליטע את כל מיני האילנות, עד אשר נמצא הפרדס מתוקן ומושלם בכל מיני יופי והדר. כדבר הזה הוא גם בענין שכר המצוות כי אם היה הקב"ה מודיע ומפרסם את שכר המצוות, אזי היו כל העם מחפשים לקיים רק את אלו המצוות ששכרם מרובה ומניחים את אלו ששכרם מועט, ולא היה אדם השלם בכל המצוות.

ומה שאמר התנא "והוי זהיר במצוה קלה כבחמורה" דמשמע מכך שיש מצוות קלות ויש חמורות, ואילו מיד לאחר מכן אמר "שאין אתה יודע מתן שכרן של מצוות", והיינו שאי אפשר לידע מהי מצוה קלה ומהי חמורה, ויתכן שמצוה שנראית בעיני האדם קלה, שכרה מרובה יותר, ביאר במד"ש שמה שאמרו שהיא קלה וחמורה אין זה לפי האמת, אלא לפי סברת האדם הבוחר מצוה א' על פני זולתה בסברו כי היא חמורה, אך להאמת "אין אתה יודע מתן שכרן של מצוות", ואי אפשר לומר מצוה זו קלה ומצוה זו חמורה.

חומרת עונש מי שמוזלזל במצוות קלות

הנה בענין הנלמד ממשנתנו כי אין לו לאדם לזלזל בשום מצוה, ואפי' במצוה הנראית קלה בעיניו, אלא יקיים כל אשר בידו לעשות, מן הראוי להביא את דבריו המאירים של האור החיים הק' בפר' עקב (דברים ח, מא) על הפסוק כל המצוה אשר אנכי מצוך היום תשמרון לעשות, ולכאו' יש לדקדק למה נכתב "כל המצוה", מאחר שכבר כתוב בתחילת הפרשה "והיה עקב תשמעון את המשפטים האלה ושמרתם ועשיתם אותם". וביאר כי בעשות האדם ממצות ה', שתים או שלש מאשר תבואנה, ומה גם אם יחזיקו באחת מכל מצות ה' בתמידות ובזריזות, יולד בהם הולדה רעה להתעצל בשאר המצוות הבאים לידם, ומה מאד פשה נגע זה, ובפרט בלב ההולכים בתורת ה', להבזות המצוות הקלות בראותם שהם לומדי תורה ומקיימים רוב המצוות, וזה הוא הסוכב יסורי האנשים, וימעט כבודם וירבה יגונם, לכן אמר משה רבינו ע"ה "כל המצוה אשר אנכי מצוך תשמרון לעשות", וצוה על כולה לבל יטעו בשגיון הנזכר, עכ"ד. נמצא מדבריו כי כאשר יזלזל האדם בחלק מהמצוות מפני שהם נראות בעיניו כמצוות קלות, יהיה עונשו חמור מאד ח"ו וכלשונו הק' "וזה הוא סוכב יסורי האנשים וימעט כבודם וירבה יגונם", וע"כ יראה האדם להקפיד במאד על קיום מאמר משנתנו הוי זהיר במצוה קלה כבחמורה, ועי"ז יזכה לטובה מרובה מאת ה' בזה ובבא.

אם מוזלזל אדם במצוות קלות, סופו לזלזל בחמורות

מרגלא בפומהו דבעלי המוסר בנוכהרדוק, שאדם שאין המצוות הקלות שוות בעיניו כחמורות, סופו שאפי' המצוות החמורות ישוו בעיניו כאילו הם קלות.

ובפי' המסופר שבאסיפת ועד הישיבות שהתקיימה בעיר וילנא בראשות מרן החפץ חיים זצ"ל ובהשתתפות הרבה רבנים וראשי ישיבות, ביקש החפץ חיים להחתים את הרבנים וראשי הישיבות על כתב, שהם מקבלים על עצמם להקפיד בזהירות רבה להשמר מעון דיבורים אסורים כלשון הרע וכדו', ויהיה הדבר חמור בעיניהם כמו אכילת דבר אחר, וכוונתו היתה שעי"ז יתעוררו כל העם להקפיד יותר בענין חמור זה, אולם הגאון רבי חיים עוזר גרודז'ינסקי זצוק"ל רבה של וילנא שישב לצד הח"ת, אמר לו אכן הצדק הוא עם מר שיש לחתום על הכתב, אולם מכיון שהאנשים מורגלים מאד בעון זה, ויקשה להם מאד להזהר בכך, חוששני שאם נלמדם שחטאי הלשון שוים לעון אכילת דבר אחר, יתחילו הבריות לזלזל באיסור דבר אחר כמו באיסורי לשה"ר...

וְהָיוּ מְחַשְׁבֵי הַפֶּסֶד מִצְוָה כְּנֶגְדֵי שְׂכָרָה וכו'.

עובדא נפלאה איך ששילם הקב"ה שכר מצוה על ידי ההפסד שנעשה על ידה

בילקוּמָה מעם לועז ביאר ע"פ מעשה שהיה עם אשה אלמנה צדקנית, שהיתה נוהגת לאפות בכל יום ויום ד' ככרות לחם, ג' מהם היתה מחלקת לעניים ואת הככר הרביעית היתה משיירת לעצמה. יום אחד נקש בדלתה עני א' וביקש ממנה לחם להחיות נפשו מאחר שכבר זמן רב לא בא דבר מאכל לפיו, ונתנה לו ככר אחת, לאחר זמן בא עני אחר ונתנה גם לו, וכך בשלישית, וכאשר עמדה לסעוד את לבה בככר הרביעית בא עני נוסף ולגודל רחמנותה עליו נתנה לו את הככר שהותירה לעצמה, וכיון שלא נותר לה מה לאכול נטלה שק של עור ומילאה אותו חיטים, ויצאה אל שפת הנהר מקום אשר שם נמצא הריחיים, כשבדעתה לטחון את החיטים להכין לחם למאכלה, ובגמר טחינתה הניחה השק ע"ג ראשה ופנתה לילך אל ביתה, אולם אז פרצה רוח סערה עזה למאד, והרוח נשאה את השק שעליה והפילתו אל הים, האשה נתמלאה צער על כך שאחר כל הצדקה הגדולה שעשתה נטלה הרוח את השק, וכעת אין לה מה לאכול, וחשבה בנפשה וכי זו מצוה וזו שכרה, ובגודל שברונה פנתה לעבר בית המדרש לשאול את פי החכמים שיבארו לה פשר הדבר, והגידה לפניהם את כל קורותיה.

ויחי כאשר כלתה לדבר את דבריה, נכנסו לביהמ"ד כמה בני אדם כשבידם כיס מלא מעות, ויספרו לחכמים כי הם שהו בספינה בדרכם אל העיר דרך הים, וכאשר עמדו בריחוק ג' אלפי אמות מן היבשה ניקבה הספינה, ונכנסו מים רבים לתוך חדר מחדרי הספינה, והספינה החלה לשקוע במים וחששו שמא תטבע הספינה ויבואו לכלל סכנה, ובצר להם נדרו נדר שאם יעשה להם הקב"ה נס ויצילם יתנו מעשר מממונם לצדקה, וכעת באו לשלם את נדרם מאחר שהקב"ה עשה עמהם נס ופלא והצליחו לבא אל היבשה, שאלום החכמים איך באמת נעשה הנס הגדול הזה ולא טבעה הספינה, הלכו לבדוק הדבר וראו כי הנקב נסתם ע"י שק של עור שבו היה קמח והביאו את השק אל ביהמ"ד, שאלו החכמים את האשה אם יש לה סימנים בשקה ומסרה הסימנים, ואז נוכחו לדעת כי זהו השק שלה, אמרו לה החכמים הנה שקך הציל ממות בטוח את נוסעי הספינה, ונתקיים כך מאמר חז"ל מצוה גוררת מצוה, כי בשכר שנתת לחם לארבעת העניים וזכית להחיות את נפשם, זיכו אותם משמים במצוה גדולה ואדירה זו של הצלת כמה וכמה נפשות מישראל, וכעת טלי את המעות כי שלך המה.

ובזה יתבארו דברי המשנה "הוי מחשב הפסד מצוה" היינו כאשר תסבור שבאת לידי הפסד ע"י שקיימת את המצוה, הוי מחשב זאת "כנגד שכרה" היינו שע"י מצוה זו עוד תזכה לשכר גדול.

וישכר עברה כנגד הפסדה.

ההפסד שבא בגין העבירה גדול לאין ערוך מהנאתה

כתב רבנו יונה פן יאמר האדם בלבבו הן כמה שכר עתיד אנכי להרוויח ע"י העבירה הזאת, וכמה גדולה תהא הנאתי בעשותי עון זה, ולמה זה אמנע מעשותה, ע"כ אמר התנא השמר לך וחשוב מה הנך עומד להפסיד בעבורה באחרית הימים, והפסד זה יהא גדול בכפלי כפליים מן הרווח שתרויח עתה, והצער שיבא עליך בעתיד יהא גדול וארוך לאין שיעור מהנאת השעה שתהנה מן העבירה.

ומרן החפץ חיים זצ"ל ביאר את מאמר המשנה בדרך דוגמא לבעל בנק אדיר, שכאשר הוא מדבר אודות רווחים העתידים לבא מעסקא מסוימת, הדבר מובן מאליו כי כוונתו לרווח אדיר של מליונים, שהרי עשיר מופלג שכזה לא ירבה שיחה אודות ריוח קטן, וכן כאשר נמצא בין פנקסיו ציון על הפסד כלשהו שאירע, פשוט וברור שמדובר בהפסד של סכום גדול מאד, כי אם לא כן לא היה הדבר מעורר ענין אצלו כלל וכלל.

וברומה לענין זה הוא גם אצל הקב"ה, שאם השי"ת שהוא אדון העולם כולו, מצייץ בתורתו הק' את ההפסד הנגרם לאדם בגין עוונותיו, ניתן להבין שמדובר בהפסד גדול עד מאד, ולעומת זאת כאשר נכתב בתורה שכר המצוות, נקל לשער שכוונתו לשכר גדול ואדיר לאין ערוך, שאין לנו כל השגה בכך.

דע מה למעלה ממך, עין רואה, ואוזן שומעת וכו'.

כל עניני הטכנולוגיה שנתגלו בדורות האחרונים עשה ה' בכדי שתתחזק אמונתנו בהשגחה פרטית וניטיב את מעשנו

כתב מרן החפץ חיים זצ"ל כי הדורות שהיו לפנינו, הנה ככל שהדור יותר מוקדם בזמן היה יותר גדול במעלתו, וכדברי חז"ל במס' עירובין (נג ע"א) לכן של ראשונים כפתחו של אולם ושל אחרונים כפתחו של היכל, ואנן כמלא נקב מחט סדקית וכו', ואם כה אמרו האמוראים בדורותיהם, שהמה כנקב מחט

לעומת הדורות הראשונים, אנן מה נימא אבתייהו בזמננו שהדור ירד מעלות רבות אחרונות.

ובתב שיש בני אדם המקשים על הדבר באומרם הן נראה בחוש שהחכמה בזמננו גברה הרבה על החכמה שהיתה בדורות הקודמים, שהרי בדורנו נתגלו כמה דברי חכמה שלא היו מעולם, וכגון מכונת הטלסקופ שאפשר לראות על ידו למרחק גדול מאד, וכן הטלפון שעל ידו יש יכולת לשמוע מה שמדברים במרחקים, גם ייצרו טייפ שמכניסים את קול הדיבור במכונה, ועי"ז לא נאבד הקול ואפשר לשמעו זמן רב לאחר מכן, ואף לאחר פטירת האדם מן העולם נשאר קולו למשמרת, וכן המצלמה שמכניסים בה את תמונת האדם אף בלא ידיעתו, ויכולים לראות את פעולות האדם ומעשהו שעשה לפני זמן רב.

אמנם הביאור בזה הוא ע"ד משל למלמד תינוקות שלימד לתלמידיו את אותיות האל"ף-י"ת, וכעת חפץ ללמדם את הנקודות והתנועות שידעו לבטאות אותם כראוי, ומכין להם לוח שעליו כתובים כל האותיות עם נקודותיהם, ובשורה ראשונה כתובים האותיות בניקוד קמ"ץ ובשניה בניקוד פת"ח וכן הלאה. והנה אם התלמיד הוא חכם ונכון, די שילמדהו איך מבטאים כמה אותיות ראשונות בניקוד קמ"ץ ועי"ז יבין מעצמו גם בשאר האותיות, וכן בשורה של נקודת פת"ח מראה לו את האותיות הראשונות, והילד ימשיך לקרוא עצמו את כל השורה, אולם אם התלמיד אינו בר חכים, ואינו מבין איך לקרוא את המשך השורה, מוכרח רבו ללמדו את כל השורה עד תומה, וסובר המלמד שבלימוד הפת"ח כבר יבין מעצמו, אך לא כן קורה בפועל, כי גם כשמלמדו כמה אותיות מן השורה השניה אין התלמיד יודע איך להמשיך בעצמו, וצריך שוב ללמדו עד כלות השורה, וגם בשורה השלישית של הניקוד שלאחריו אין מחשבת המלמד מתקימת וצריך להורותו את כל השורה, וכן עד סיום כל האותיות והתנועות צריך הוא ללמדו איך מבטאים את כולן.

ועפ"ז יובן, כי ככל שנתחדשו יותר דברי חכמה אלו, נוכל להבין ולשפוט כי מדריגתנו קטנה והולכת עד שמשמים צריכים להראות לנו אותות על כל שרשי אמונתנו הק', ואם בדורות הקודמים כאשר היתה האמונה בה' ובתורתו בתוקף וחוזק אצל כל אחד ואחד מבנ"י, לא היו נצרכים לאותות והמחשות בענין האמונה, אך כעת כאשר בעוה"ר רבו האנשים שנמשכו בעצת יצרם הרע, והפכו להיות מכחישים וכופרים בהשגחה העליונה ח"ו, ע"כ עשה הקב"ה את הדברים הללו שעל ידם יראו בחוש ויתברר הדבר כי הקב"ה משגיח בפרטות

על כל מעשי בני אדם, וכי אמת הוא מה שכתבה המשנה "דע מה למעלה ממך עין רואה ואוזן שומעת וכל מעשיך בספר נכתבים".

וביאר החפץ חיים את כל הדברים המנויים לעיל אחד לאחד, מה שהמציאו את המלפפון הוא, כי הנה בדורות הראשונים היו כולם מאמינים שאף שהקב"ה שוכן בשמי מרום, עכ"ז השגחתו נתונה על כל יושבי הארץ וכי הוא רואה את כל מעשי בני אדם, אכן בעבור הזמן כאשר החלו האנשים לפקפק בדבר ולא הבינו איך יתכן שהשי"ת רואה את כל הנעשה בארץ, הראנו הקב"ה בחוש כי יש אמצעי שנבנה ע"פ הבריאה שעל ידו אפשר להביט על דברים מרוחקים מאוד, וא"כ ודאי הדבר שהבורא ב"ה יכול להביט מלמעלה למטה.

והנה את המלפפון התקינו בכדי שיצא על ידו חיזוק בענין התפלה, כי הנה לפניו היו כל בני"ז זהירים בתפלה, כי היו מאמינים שאף שהשי"ת בשמים, הרי הוא שומע תפלת עמו בני"ז אף מרחוק ושועתם עולה השמימה, אבל כשהתחילו בני אדם לטעון ולומר במיעוט אמונתם, וכי איך ישמע הקב"ה לתפלתנו, הראה הקב"ה ענין זה בחוש כי אף בדרך הטבע יש אפשרות לשמוע את כל מה שמדברים בריחוק מקום, ובזה יאמינו כי ודאי הקב"ה שעשה את כל הבריאה, יכול לשמוע את תפלתנו בכל קראנו אליו.

ובענין המצלמה, הנה באמת בזוה"ק כבר נמצא שיש ענין כזה בשמים, שכל הנעשה בעוה"ז נחרט בשמי רום, וז"ל וכל מה דאיתעבד בעלמא אתרשים בההוא עובדא ממש, וההוא זכותא ממש וקיימי בקיומיהו, ע"כ. אמנם בני הדורות הראשונים לא תמהו בדבר הזה, איך יתכן שנשאר תמונת מעשי האדם בלא ידיעתו, כיון שאמונתם בדברי חז"ל והזוה"ק היתה שלימה וברורה בלא צל של ספק, אמנם בזמננו אשר בעוה"ר רפתה האמונה ובנ"א מסתפקים ותמהים האם יתכן הדבר, ע"כ הראה לנו השי"ת כי הדבר אפשרי בהחלט גם ע"פ דרך הטבע, ובזה נבין גם מה שאמרו חז"ל במס' חגיגה ושמא תאמר מי מעיד בי ליום הדין, אבני ביתו של אדם וקורות ביתו מעידין בו שנאמר כי אבן מקיר תזעק, כי אמת הוא שתמונת האדם וכל מעשהו נקלטים באיזה מקום בעוה"ב, ויבואו ויעידו נגדו ביום הדין, וממילא יזדעזע האדם וידע כי אף פעולותיו שאינם כהוגן שעושה בסתר כאשר עין אדם אינו שזופתו - ונראה לו ששום בריה לא תדע מזה - לא ישארו בסתר, אלא בסופו של דבר יתפרסמו הדברים לעיני כל ומה מאד תגדל חרפתו בעת ההיא.

ומה שיש לנו ללמוד מן הטייפ הוא, כי הנה בדורות הראשונים ראו האנשים את דבר הנביא (עמוס ד, יג) ומגיד לאדם מה שיחו, שלמדו מזה חז"ל כי

אפי' שיחה קלה שבין איש לאשתו מגידין לו לאדם בשעת הדין, ולא היה הדבר פלא בעיניהם, אמנם בדורות האחרונים רבו המכחישים האומרים שכל דיבוריהם שאמרו נאבדו זה מכבר, ואומרים איך יתכן שהדיבורים שדברנו בימי נעורנו יבואו ויעידו נגדנו ליום הדין, וע"כ הראה לנו השי"ת ע"פ דרך הטבע כי אפשר לקלוט את קול דיבורי האדם ולשמעם אף לאחר מיתתו כאשר נאבד מן העולם וגופו נעשה עפר ממש.

וזהו הרמז בדברי המשנה "דע מה למעלה", היינו כאשר תחפוץ לידע ולהתבונן מה נעשה למעלה בשמי רום, תוכל לידע זאת "ממך" היינו מכל הכלים שאתה האדם עושה ומתקן, ומזה תבין בקל וחומר שאם אתה יכול לעשות את כל מיני הכלים המנויים לעיל שעל ידם אפשר לשמוע מרחוק ולראות את תמונת האדם וכדו', עאכו"כ שהקב"ה יש ביכלתו לעשות שיהיה למעלה בשמים "עין רואה ואוזן שומעת וכל מעשיך בספר נכתבים" כי כל פעולה וכל דיבור של האדם נרשם ונקלט ונכתב בספר לנצח.

והנה את הדברים הללו דיבר החפץ חיים בזמנו, ואילו בימינו אנו כשמונים שנה לאחר מכן, כבר נתחדשו דברים רבים יותר, ומהפ"סקופ נעשה סאטעלייט (לוויין), והמצאת הטלפון כבר נתקדמה ביותר שאפשר לדבר עם פלא-פון שעשוי ללא חוט המחברו כמו שהיה בעבר, ומהמצלמה עשו מכונת ווידאו שעל ידה אפשר לראות גם את תנועות בני האדם וכל מעשיהם בדיוק כפי שנעשה, וכעיוס אפשר לראות כל מה שנעשה מסוף העולם ועד סופו ממש בשעת המאורעות עצמם, וכל זה עשה השי"ת במטרה שתתברר ותתאמת בלבנו ענין ההשגחה הפרטית, ושנאמין באמונה שלימה כי השי"ת רואה כל מעשי בני אדם וכל מחשבותם בכל עת ורגע, ובכך ניטיב את דרכינו לשמור ולעשות את כל דברי ה' אלוקינו, לטוב לנו כל הימים.

דע מה למעלה ממך.

**יתבונן האדם כי ע"י עבודתו ניזונים העולמות העליונים
ובכך יתאמן בעבודתו לעשותה לש"ש**

איתא בשם מרן הבעש"ט הק' זי"ע כי לפעמים מרוב ענוה מתרחק האדם מעבודת השי"ת, מפני שקשה לו להאמין שע"י תפלתו ותורתו הרי הוא גורם שפע רב בעולמות העליונים, ואף המלאכים ניזונים מעבודת ה' שלו, ואם היה מאמין בדברים אלו, היה מתאמן בכל כוחו לעבוד את בוראו ביראה

ובשמחה מרוב כל, והיה נזהר ומזדרז בכל פעולה שעושה בעבודתו ית', ואפי' בכל אות מעסק התורה והתפלה שמוציא מפיו, שיהא אך ורק לשם שמים לעשות נח"ר להבורא ית', בכדי שעבודתו תפעל את אלו הדברים הנשגבים שהיא פועלת בשמי רום.

וזהו הרמז בדברי התנא, שבא לזרוז את האדם ולומר לו "דע" לך אדם, כי כל "מה" ש"למעלה" היינו השפע והפעולות הנעשות בצבאות העליונים בשמי השמים, הכל הוא "ממך" ותלוי ועומד כך ובעבודתך בעולם הזה, כי האדם שרגליו נטועות בעולם השפל הזה, הוא דוגמא למאמר הכתוב "סולם מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה".

עין רואה, ואוזן שומעת, וכל מעשיך בספר נכתבים.

מכל מה שאדם רואה ושומע, יש לו ללמוד דבר מה לעבודת השי"ת

הנה כתבו תלמידי הבעש"ט הק' זי"ע כי כל דבר שאדם רואה או שומע מהנעשה מסביבו, ה"ז לאות כי משמים שלחו דברים אלו אליו, בכדי שילמד מהם איזה דבר לעבודת השי"ת, וכ"ק האדמו"ר מביאלא זצ"ל פירש עפ"ז את הפסוק בתהלים (קיט, לז) העבר עיני מראות שוא בדרכך חייני, היינו עזור לי יוצרי שלא יהיו ראיותי בבחי' "שוא" וחינם לבלי ללמוד מהם דברים נצרכים לעבודתו ית', אלא מכל מה שאראה אשכיל ללמוד דבר מה לתכלית העבודה הרצויה, ועי"ז "בדרכך חייני".

וזהו הרמז בדברי המשנה, "עין רואה" היינו מה שהעין רואה מהמתרחש סביבות האדם, וכן "אוזן שמעת" מה שהאדם שומע יתבונן בהם היטב עד שיוציא מהם דרכים המועילים לו לעבודתו ית"ש, ואז יהיו "כל מעשיך בספר נכתבים", כלומר שגם מה שרואה ושומע מענייני העוה"ז יהיו נעשים כולם בבחי' תורה.

גם ראיות ומחשבות אסורות של האדם נכתבים בספר, והוא עתיד ליתן דין וחשבון עליהם

הרה"ק רבי צבי הירש מרימנוב זי"ע פירש את מאמר המשנה, כי הנה יש אנשים הנמשכים בעצת יצרם הרע, שאומר להם כי ההסתכלות בראיות אסורות או שמיעת דיבורים אסורים, אינם חמורים כ"כ כמו מעשה העבירה גופא, וסוברים שכיון שלא עשו מעשה עון בידים אין פגמם גדול כל כך.

ב רֶבֶן גַּמְלִיאֵל בְּנוֹ שֶׁל רַבִּי יְהוּדָה הַנְּשִׂיא אוֹמֵר יָפָה תִּלְמוּד תּוֹרָה עִם דֶּרֶךְ אֶרֶץ, שְׂיָגִיעַת שְׁנֵיהֶם מְשַׁכַּח עוֹן. וְכָל תּוֹרָה שְׂאִין עִמָּה מְלֹאכָה, סוּפָה בְּטִלָּה וְגוֹרֶרֶת עוֹן. וְכָל הָעוֹסְקִים עִם

רבינו עובדיה מברטנורא

ב דרך ארץ. מלאכה או סמורה: שיגיעת שנים משכחת עון. שהמורה מתשת כמו של אדם, והמלאכה מפרכת ומשצרת את הגוף, ומתוך כך יצר הרע בטל ממנו: וכל תורה שאין עמה מלאכה. ואם תאמר, היא עמל במורה תמיד ויגיעתה תהא משכחת עון, ומה זוכך למלאכה. לכך הזקק לומר וכל מורה שאין עמה מלאכה סופה בטלה, לפי שאי אפשר לו בלא מזונות, ומלסטם את

ולבן בא התנא להזהירנו בדבר ואמר כי "עין רואה" היינו פגמי הראיה בהסתכלויות אסורות, וכן "אוזן שומעת" מה שמטה אזנו לשמוע דיבורים אסורים, שוים המה ל"וכל מעשיך" היינו מה שעושה מעשי איסור בפועל, וכולם "בספר נכתבים" להיות האדם נותן דין וחשבון על כל מפעליו בהגיעו לפני כסא הכבוד.

משנה ב

יָפָה תִּלְמוּד תּוֹרָה עִם דֶּרֶךְ אֶרֶץ, שְׂיָגִיעַת שְׁנֵיהֶם מְשַׁכַּח עוֹן.

בזכות עסק התורה ואהבת הבריות אין הקב"ה מעניש את
בנ"י

ביאר במדרש שמואל כי שני דברים אלו שציינה המשנה, המה עומדים לזכות האדם להגין עליו לבל ייענש בגין עוונותיו וכמו שיתבאר.

הנה בענין תלמוד תורה איתא בירושלמי (חגיגה פ"א ה"ז) על מה אבדה הארץ על עזבם את תורת וכו', שאילו אותי עזבו ותורתי שמרו המאור שבה היה מקרבן אצלי, הרי שכל זמן שבנ"י עוסקים בתורה, אין הקב"ה נפרע מהם אלא מוחל על עוונותיהם, ובמהרי"ט הביא מדברי רז"ל כל מי שעוסק בתורה אין שואלין ממנו שום חשבון בעוה"ב, וכן הוא להדיא בזוה"ק וז"ל מאן דאשתדל באורייתא לא מתבעי מיניה דינא כלל, עכ"ל.

ובתב שהדבר יוכן ע"פ משל למלך שהיה בממלכתו אדם אחד שהיה מטיב לנגן בכלי זמר עד למאד, והיה מהנה למלך בנגינה בכל עת מצוא, פעם א'

הַצְּבוּר, יְהִי עוֹסְקִים עִמָּהֶם לְשֵׁם שָׁמַיִם, שְׁזִכּוֹת אָבוֹתָם
מִסִּיעֵתָם, וְצִדְקָתָם עוֹמְדָת לְעַד. וְאַתֶּם, מַעֲלָה אֲנִי עֲלֵיכֶם שָׂכָר
הַרְבֵּה פְּאֵלוֹ עֲשִׂיתֶם:

רבינו עובדיה מברטנורא

הצרות ומשכח תלמודו: יהיו עוסקין עמהם לשם שמים. ולא כדי ליטול עטרה לומר כך וכך עשיתי בשביל הציבור: שזכות אבותם מסייעתן. שזכות אבותן של ציבור ולדקתן העומדת לעד היא המסייעת אל העוסקין עמהן להוסיף לאור דקן, ול אמת טוב השמדתן של העוסקים: ואתם מעלה אני עליכם שבר. אע"פ שאין הדבר צא לידי גמר טוב מצד מעשיכם אלא בשביל זכות אבותם של ציבור, מעלה אני עליכם שכר כאלו אתם עשיתם הישועה הזאת בישראל, הוסיף ואתם עוסקים לשם שמים. פירוש אחר, כל העוסקים עם הצבור להכריח ולכוף את הצבור לדבר מצוה לצדקה או לפדיון שבויים, יהיו עוסקים עמהם לשם שמים, שזכות אבות של צבור מסייעתן לתת מה שפסקו עליהם ואפילו ממון הרבה, והצדקה שיעשו תעמוד להם לעד. ואתם המתעסקים לכוף את הצבור למצוה זו, מעלה אני עליכם שכר כאלו עשיתם זאת המצוה ממנוכס ממנו. ורמז"ס פירש, ואתם מעלה אני עליכם שכר כאלו עשיתם, אם בשעה שאתם עוסקים עם הצבור נחצטלתם מעשיית איו מצוה בשביל עסקי הציבור, מעלה אני עליכם שכר כאלו עשיתם אותה מצוה שנתצטלתם ממנה:

קבלו אנשים לפני המלך שאדם זה גוזל וחומס את בני המדינה, אולם המלך לרוב ההנאה שהיה מפיק ממנו לא אבה להטות אזניו לתלונותם והשאירו על כנו, יום אחד נחתכה ידו של אותו מנגן ושוב לא היה ביכלתו לנגן, מיד אמר המלך הוציאוהו לתליה, והוא מפני שכל עוד שהיה עושה לו נח"ר בניגונו מחל לו על פשעיו, אך באותה העת שנפסקה ידו ופסק מלנגן, נפרע ממנו על כל מעשיו המקולקלים שעשה מאז ועד עתה. כן הוא גם לענייננו שכאשר בני"י עוסקים בתורה, מעלים הקב"ה עיניו מחטאייהם ואינו נפרע מהם.

ובענין "דרך ארץ" שהוא קירוב הדעת של בני"י אלו עם אלו, ואהבת הבריות והשלום שביניהם, מצינו שגם הוא מגין על האדם לבל ייענש בגין חטאיו, וכמו שדרשו חז"ל על הפסוק (הושע ד, יז) חבור עצבים אפרים הנח לו, שכאשר בני"י מתחברים זה עם זה באחדות, גם אם הם עובדי ע"ז מוחל להם הקב"ה.

וזהו שאמר התנא "יפה תלמוד תורה עם דרך ארץ שיגיעת שניהם משכחת עון" כי על ידם זוכין בני"י שיימחלו עוונותיהם ולא ייענשו עליהם.

ג' מדריגות זו למעלה מזו בעסק התורה והמלאכה

עוד פי' במדרש שמואל כי הנה לענין העסק במלאכה יש ג' מיני אנשים, יש שעושים תורתם עיקר ומלאכתם טפלה, ויש שמחלקים את זמנם חציו למלאכה וחציו לעסק התורה, ויש אשר מלאכתם עיקר ותורתם טפלה.

והנה כשאמר התנא "יפה תלמוד תורה עם דרך ארץ" דיבר על העושים את מלאכתם עיקר ותורתם טפלה, ולכן נקט בלשון "תלמוד תורה עם דרך ארץ" ותלה את הטפל בעיקר, לאמר כי הוא עוסק בעיקר בדרך ארץ ומצרף עמו גם מעט תלמוד תורה, והנהגה זו "יפה" נקראת (אם כי אינה משוכחת), יען כי היא טובה יותר מהנהגתו של העוסק רק במלאכה ולא בלימוד התורה, ומי שעומד בדרגה נעלית מזה ועוסק בשניהם כאחד, עליו נאמר "שיגיעת שניהם משכחת עון", כי עוד זאת לו שיזכה שישכחו עוונותיו, אך זה שעושה את תורתו עיקר ומלאכתו טפלה, עולה במעלתו על ב' אלו מחמת שזכה שרוב עסקו יהא בתורה, וסיים התנא ואמר "וכל תורה שאין עמה מלאכה" היינו זה שאינו עוסק כלל במלאכה ואפי' במקצת, אינו הולך בדרך טובה מפני ש"סופה בטלה וגוררת עון".

על ידי היגיעה בתורה ומלאכה יותש כח האדם וימנע מן החטא

הרמב"ם כתב אודות לשון "דרך ארץ" כי לפעמים הכונה בזה כמשמעו (ענין המידות) ולעתים יתכוין למלאכה כמו במשנה זו, ופירוש מאמר המשנה הוא כי ע"י שיהא האדם יגע בתורה ובמלאכה לא ישלוט עליו היצה"ר, שהרי בכל עת שאינו שמן ודשן אלא חלוש לא יערב לו לחטוא ולעשות עברות, וכיון שידענו כי התורה מתשת כחו של אדם וכן הוא גם ע"י המלאכה, לכן יעץ התנא לאדם שלא יעמוד בטל לעולם, פן יתענג הרבה ויתקיים בו מאמר הכתוב "ורם לבבך ושכחת את ה' אלקיך", וכן הוא אומר "וישמן ישורון ויבעט".

האדם צריך להסמיק את עסק התורה למלאכה כדי שלא יבטל את זמנו

והרה"ק רבי רפאל מבערשיד זי"ע פירש כי "יגיעה" דהכא הוא מלשון "נגיעה", ונתכוין התנא לרמוז שצריך האדם להשתדל שיהיו התורה והמלאכה נוגעים זה בזה, כלומר שתיכף לאחר שסיים לעסוק במלאכה ובמשא ומתן יזדרז לעסוק בתורה, ומיד לאחר גמר לימודו יעסוק במשא ומתן, ויזדרז מאד בעת

עסקו במלאכה בכדי שישאר לו זמן להמשיך לעסוק בתורה"ק, וכשינהג כך בודאי יזכה שיתקיים בו "שיגיעת שניהם משכחת עון". וכמו שהיה הרה"ק מקאצק זי"ע אומר לתלמידיו אין רצוני שתמנעו מן החטא בגין האיסור לחטוא, אלא מפני שלא יהא לכם זמן פנוי לחטוא.

גם בעת עוסקו במלאכה יהרהר בד"ת

החיד"א זי"ע פירש את אמרם "יפה תלמוד תורה עם דרך ארץ", כי יפה לאדם שגם בעת עוסקו במלאכה או באומנות יהא מהרהר בלבו בדברי תורה, כי אפשר שיהיו ידיו עוסקות במלאכתן, ובו בעת יהא מוחו ושכלו דבוק בתורת ה' ובדברי אלוקים חיים, "שיגיעת שניהם" בחדא מחתא, כלומר שהגוף מתייגע במלאכה והמחשבה עמלה בדברי תורה "משכחת עון".

ובספר מילי דאבות פירש את דברי המשנה שיבחר האדם לעסוק במלאכת הרבצת תורה לתלמידים ויהא מלמד דרדקי, וזהו "יפה תלמוד תורה עם דרך ארץ" שיהא התלמוד תורה עצמה מלאכתו ופרנסתו, "שיגיעת שניהם משכחת עון", (כיון שכשיעסוק בעניני מסחר וכדו' יוכל לבא לידי נסיונות גדולות ועלול הוא להכשל בעוונות של גזילה ואונאה וכדו').

שיגיעת שניהם משכחת עון.

על ידי יגיעת התורה יכיר האדם בעוונותיו ויחזור בתשובה עליהם

פירש הרה"ק מקאצק זי"ע ש"משכחת" הוא מלשון מציאה (טרעפין), שהרי בלשון ארמי נקראת המציאה בלשון זה, וזהו "שיגיעת שניהם" ע"י היגיעה בתורה "משכחת עון" יוכל האדם למצוא ולהכיר את עוונותיו, וידע מה עליו לתקן ויוכל לחזור למוטב, והוא כמו שאי' בירושלמי חגיגה (פ"א ה"ז) המאור שבו מחזירו למוטב, כי האדם שאינו עוסק בתורה הרי הוא טועה בעצמו ובמצבו בעבודת ה', וסבור שהגיע לכלל השלימות, אולם ע"י שיתייגע בתורה הרי המאור שבה יאיר את עיניו לראות בחסרונותיו ועוונותיו, ועי"ז ישוב בתשובה שלימה ויטיב את דרכיו.

וְכָל תּוֹרָה שְׁאִין עֲמָה מְלֹאכָה, סוּפָה בְּמִלָּה.

התורה נקנית רק בעמל ויגיעה

שמעתי מהרה"ג רבי אברהם טווערסקי שליט"א כי הנה ישנם בני אדם שנתברכו בכשרונות ובכח הזכרון, וע"כ יכולים ללמוד את התורה בנקל בלא יגיעה, וגם זוכרים את לימודם ורוכשים ידיעות רבות, אכן לא זאת היתה כוונת הבורא ית' בצוותו לנו את מצות תלמוד תורה, אלא מטרת נתינת התורה היתה שנעסוק בה מתוך עמל ויגיעה ואז נזכה לקנותה בקנין גמור.

וזהו שאמר התנא "וכל תורה שאין עמה מלאכה", והמלאכה קאי על התורה, היינו שלומד את התורה עצמה בלא מלאכת עמל ויגיעה, "סופה בטלה" כי לא זו הדרך להצליח בתורה, אלא רק ע"י הטורח והיגיעה אפשר לזכות לקניינה.

וברומה לזה מסופר שפעם א' נשא הצדיק רבי יעקב מפוריסוב זצ"ל מדברותיו, אודות חשיבות לימוד התורה בהתמדה רבה ומתוך התנתקות מוחלטת מכל עניני עוה"ז, והקשה אחד השומעים הלא ממשנתנו שאמרו "כל תורה שאין עמה מלאכה סופה בטלה" מפורש להדיא שבד כבד עם עסק התורה צריך האדם גם לעסוק במלאכה, נענה הצדיק ואמר, הן יש לדייק שלא אמר התנא "כל תורה שאין עמה אומנות סופה בטלה", אלא "שאיין עמה מלאכה", ופירוש הדברים הוא מלאכת ויגיעת התורה ועבודת השי"ת, והיינו שתורה הבאה בלא עמל ויגיעה רבה כזו, סופה להיות בטלה.

וְכָל תּוֹרָה שְׁאִין עֲמָה מְלֹאכָה, סוּפָה בְּמִלָּה וְגוֹרְרַת עוֹן.

כוונת האדם בלימוד התורה צריכה להיות במטרה לקיים את מצוותיה

פירש במדרש שמואל כי כוונת התנא להזהיר את האדם שילמד תורה על מנת לשמור ולעשות, והנה מעשה המצוות יקרא בשם מלאכה, וע"כ אמר כי "כל תורה שאין עמה מלאכה" ר"ל שאין כוונתו בלימודו בשביל לעשות מלאכה ולקיים את דברי התורה ומצוותיה, אלא בכדי שיקראוהו רבי או חכם או לשם שאר פניה חיצונית, הנה התורה הזאת "סופה בטלה" לפי שהיא היתה שלא לשמה, ולא עוד אלא שהתורה אשר למד תהא "גוררת עון", שהרי לפני שלמד תורה היו עוונותיו נקראים בשם "חטא" שהוא שוגג, כיון

דרכי פרק ב משנה ב אבות ריא

שלא ידע שאסור לעשות דבר זה, אך כעת שכבר למד תורה והוא יודע מה הינו מצווה לעשות וממה עליו להתרחק, אם הוא חוטא הוי החטא במזיד שנקרא "עון".

מלאכה שאין עמה תורה גרועה יותר מתורה שאין עמה מלאכה

שח רבינו בעל החפץ חיים זצ"ל אודות משנתינו, כי אם תורה שאין עמה מלאכה סופה בטלה וגוררת עון, הנה על אחת כמה וכמה שמלאכה שאין עמה תורה גדולה רעתה, וא"כ מה כבוד פשעו של אב אשר מלמד את בנו מלאכה ואינו מלמדו תורה, ומה גדולה הסכנה הרוחנית הממששת לבוא על הבן שלא טעם את צוף מתיקות התורה, ולכמה עוונות עלול הוא להגרר, ומה רבתה פרצת הדור בעטיו של חינוך שכזה.

וְכָל הָעוֹסְקִים עִם הַצַּבֹּר, יִהְיוּ עוֹסְקִים עִמָּהֶם לְשֵׁם שָׁמַיִם, שְׂזוּכוּת אֲבוֹתָם מִסִּיעָתָם וכו'.

צרכי הציבור נעשים כהוגן רק בזכות האבות ועכ"ז יזכו העוסקים בהם לשכר

פירשו רבינו יונה והספורנו שכאשר האדם עוסק בצרכי ציבור, כל תהיה כוונתו להתכבד מן הציבור וליהנות מהערכתם או להשתרר עליהם ח"ו, אלא תהי' כוונתו להנהיגם בדרך ישרה אך ורק לשם שמים, כי זאת עליו לידע, שאף שהוא עוסק עם הציבור וצרכיהם נעשים על ידו, אין הוא הגורם להצלחתם, אלא "זכות אבותם מסייעתם וצדקתם עומדת לעד", וע"כ אין לו לצפות להנאה, ולקבלת כבוד בגין עסקו עמהם, אכן על אף שאין ההצלחה באה מכוחו, עכ"ז "ואתם מעלה אני עליכם שכר הרבה כאילו עשיתם", כי העוסקים יקבלו שכר מאת ה' כאילו היו נעשים צרכי הציבור רק על ידי מעשיהם.

העוסק בצרכי ציבור מקבל כוחות למעלה מדרך הטבע

ב"ק האדמו"ר מצאנו קלויזנבורג זצ"ל תמה מפני מה נקט התנא "עמלים לשם שמים" ולא נקט "יהיו עוסקים לשמה", וכן יל"ב מהו ענין "לשם שמים", וביאר הדבר דהנה מצינו שהשמים מורכבים מאש ומים, וחיבור זה המורכב מב' דברים המנוגדים זה מזה בתכלית, מתאפשר רק ע"י שהקב"ה עושה שלום במרומו, ואילו בין בני האדם אין יכולת לקיים חיבור זה, ומעתה הנה העוסק בצרכי ציבור עומדים לנגדו מניעות וקשיים אשר בדרך הטבע א"א לבשר ודם להתגבר עליהם, ולזאת אמר התנא "וכל העוסקים עם הציבור יהיו עוסקים

ריב דרכי מסכת אבות אבות

עמהם לשם שמים", היינו שיקבלו מהקב"ה כוחות אשר הם למעלה מדרך הטבע, דומיא דחיבור שמים כנתבאר, ולזאת יזכו מפני "שזכות אבותם מסייעתם". ואם יתיירא האדם העוסק בצרכי צבור, כיון שאין הדברים נעשים בכחו אלא בסיוע נפלא מלעילא למעלה מדרך הטבע, שמא לא יקבל שכר על כך, לזאת גמר התנא ואמר "ואתם מעלה אני עליכם שכר הרבה כאילו עשיתם", ר"ל שיחשוב זאת להם הקב"ה כאילו עשאוהו וישלם שכרם ברוב רחמיו וחסדיו.

ימנו הציבור מנהיג לראשם אדם גדול בתורה

כתב במדרש שמואל בשם רבינו משה אלשקאר שהמשנה נתכוונה להורות שלא ימנו על הצבור כי אם מנהיגים תלמידי חכמים, שלפי שכבר הנהיגו את עצמם במעלות המידות ובמעלות השכליות, ראויים הם להנהיג את זולתם, אך אדם עם הארץ שאינו מנהיג את עצמו בדרך הישר איך ינהיג את זולתו, וכיון שכן אי לו לציבור שמנהיגו עם הארץ, כי מסתמא יהיה שונא תלמידי חכמים ויכבה את אור התורה.

ואתם, מעלה אני עליכם שכר הרבה כאילו עשיתם.

אף אם לא עלה ביד העוסק בצרכי ציבור לגמור פעולתו -
יקבל שכרו

פירש רבינו יצחק קארו כי לפעמים פועלים אלו העוסקים בצרכי צבור בכל כוחם, ומשתדלים רבות למען הציבור ונותנים עבור כך הרבה מזמנם, ואעפ"כ אין עולה בידם לגמור הדבר בפועל, ולזאת אמר התנא "ואתם" אף אם לא יצאה כוונתם הטובה אל הפועל להביא את התועלת אל הציבור, לא הפסדתם מאומה משכרכם ו"מעלה אני עליכם שכר הרבה כאילו עשיתם" ונגמרה פעולתכם עד תומה.

הנמנע מעשיית מצוה מחמת עסקו בצרכי ציבור, יקבל שכר
כאילו עשהו

כתב הרמב"ם בפירוש המשניות כי העמלים עם הציבור, אף אם לפעמים יימנעו מעשיית מצוות מפני שהם טרודים בעסק הציבור, יעלה עליהם השי"ת שכר כאילו עשו בפועל את המצוה ההיא, כיון שעסקם עם הציבור היה לשם שמים ולא עבור עצמם, ובספר מגן אבות הביא סימוכין לדבריו מדברי

ג הוּוּ זְהִירִין בְּרִשׁוֹת, שְׂאִין מְקַרְבִּין לוֹ לְאָדָם אֲלֵא לְצַרְדָּי עֲצָמָן,
נְרָאִין פְּאוּהֶבִין בְּשַׁעַת הַנְּאָתָן, וְאִין עוֹמְדִין לוֹ לְאָדָם בְּשַׁעַת
דְּחֶקוֹ :

רבינו עובדיה מברטנורא

ג הוּוּ זְהִירִים בְּרִשׁוֹת. אַתָּם הַמַּמְעַמְקִים צְנִרִי לְצוֹר אַע"פ שְׂאִתָּם צְרִיכִים לְהַמוֹדֵעַ לְרִשׁוֹת כְּדֵי
לְפַקֵּחַ עַל עַסְקֵי רְצִים, הוּוּ זְהִירִים וְכו':

התוספתא (ברכות פ"א) א"ר יהודה פעם אחת הייתי מהלך אחרי רבי עקיבא וראב"ע, הגיע זמן ק"ש וכמדומה אני שהתייאשו מלקרות קריאת שמע, אלא שהיו עוסקים בצרכי ציבור, הרי שביטלו מצות קריאת שמע מפני שעסקו בצרכי ציבור, ובירושלמי (ברכות) איתא העוסק בצרכי ציבור כעוסק בדברי תורה.

משנה ג

הוּוּ זְהִירִין בְּרִשׁוֹת, שְׂאִין מְקַרְבִּין לוֹ לְאָדָם אֲלֵא לְצַרְדָּי עֲצָמָן, נְרָאִין פְּאוּהֶבִין בְּשַׁעַת
הַנְּאָתָן, וְאִין עוֹמְדִין לוֹ לְאָדָם בְּשַׁעַת דְּחֶקוֹ.

כתב החסיד יעב"ץ כי משנה זו באה כהמשך לדברי המשנה הקודמת, שסיים בה התנא אודות העוסקים עם הציבור, והנה רוב העוסקים בצרכי ציבור צריכין להכנס בהיכל מלכים ושרים, ע"כ צריכים המה לדעת שאין הצלחתם תלויה בקרבתם למלכות, כי אהבתם ושנאתם אינו תלוי ברצונם העצמי אלא ביד הקב"ה הממליך מלכים, וכמאמר הכתוב (משלי כא, א) לב מלך ביד ה' לכל אשר יחפוץ יטנו, ולכן לא יועיל להם הקשר עם המלכים, ורק זכות אבותם מסייעתם שיתן להם הקב"ה חן וחסד ויוכלו לפעול אצל המלכות מה שהם צריכים, וע"כ צריך העוסק בצרכי ציבור לבטוח בקב"ה ואז יצליח ה' דרכו.

הזהירות לנהוג בכבוד עם המלכות

במדרש שמואל כתב בשם רבינו מתתיהו היצהרי שדקדק בלשון המשנה שלא נאמר הוּוּ זְהִירִים "מן הרשות" אלא "ברשות", וביאר כי כוונת התנא ללמד את הזהירות בכבודה ובמוראה של מלכות, ולא יזלזלו בדבר מחמת שיבטחו באהבת המלכים אותם, (ולפ"ז אין כוונת המשנה שיהו "מן הרשות" שלא

ירעו להם, אלא שיזהרו "ברשות" לנהוג בהם בכבוד הראוי), וכן שלא יתגאו בכך שהם קרובים למלכות והגאווה תגרום להם לצער את המון העם.

ובנגד ב' ענינים אלו המשיך התנא בדבריו ואמר "שאיין מקרבין לו לאדם אלא לצורך עצמן", היינו שמחמת גבהות לבם אין בהם אהבה אמיתית לזולתם, אלא המה מראים את עצמם כאוהבים כדי שיוכלו למלאות את רצונם, וממילא אם יקלו בכבודם אפי' מעט מזעיר יזיקום ולכן יש להזהר מאד בכבודם, וכנגד הענין השני אמר "ואיין עומדים לו לאדם בשעת דחקו", היינו שהמלכות לא תעמוד לימינו בעת שיצטרך עזר וסיוע, וע"כ לא יצער את המון העם, כי אז יתרעמו עליו וישנאו אותו ולא יחפצו להצילו בעת דחקו, אבל אם יתנהג אליהם כראוי יאהבוהו ותהא לו תועלת גדולה מהם.

והנה ענין זה שנשנה במשנה ראינו במוחש במשך כל הדורות, שהיו אנשים חשובים מבנ"י שהיו קרובים למלכות והיה להם מעמד ושררה במדינתם, ולבסוף בעת הגזירות לא עמדה להם קרבתם למלכות, והענישום וצערם מאד ולעתים אף הוציאו להורג, וכמו שהיה במדינת ספרד (שפאניא) שדר שם רבינו דון יצחק אברבנאל שמינהו המלך והמלכה כשר האוצר בממלכתם, ועמד לימינם בכל עת בעצה ותושיה, ואף סייע בידם לרכוש את המדינה מיד המוסלמים, ועכ"ז בעת שכבר לא נצרכו ליהודים וגזרו עליהם גזירת גירוש ממדינתם (בשנת רנ"ב 1492 למניינם) היה גם האברבנאל בכלל הגזירה ולא זכרו כל אשר פעל עבורם במשך שנים רבות, ואף שהציע להם סכום כסף גדול אם יניחו לו להשאר במדינה, לא הסכימו בשום אופן וגירשוהו יחד עם כל היהודים.

העוסקים בצרכי ציבור צריכים לחוס על ממון הציבור

במדרש שמואל כתב כי המשנה באה להזהיר באזהרה גדולה את העוסקים בצרכי ציבור, מכיון שפעמים רבות רוכשים הם בממון הציבור מתנות חשובות ויקרות ונותנים לשרי המלוכה (או שנותנים להם ממון רב) למצוא חן וחסד בעיניהם, וגם כי סבורים הם שמתנה מרובה כזו תעמוד לציבור גם בעת שידחקו עליהם ויגזרו גזירה נוספת ועי"ז נפחת ממון הקהל מאד.

וע"כ מזהירם התנא "הווי זהירין ברשות" ולא תכשלו בדבר ליטול הרבה מן הציבור בכדי לרצותם, כי ב' סברות אלו אינם נכונות, מה שאתם סוברים שע"ז ימצאו חן וחסד בעיניהם, זה אינו כיון ש"איין מקרבין לו לאדם אלא לצורך עצמו ונראין כאוהבין בשעת הנאתן", היינו שרק בשעת מעשה של קבלת המתנה נראים המה כאוהבים, אבל אין זו אהבה גמורה, וממילא אין המתנה מועילה לרכוש את אהבתם, והדבר השני שהנכם סבורים שמתנה זו תועיל על להבא, גם

זה אינו אמת כיון ש"אין עומדים לו לאדם בשעת דחקו", ר"ל כי לא יועיל זה לעת הדחק אחר, אלא תיכף כשיגמרו לאכול את המתנה הזו, אם תעמוד ח"ו צרה נוספת על עם ישראל, יצטרכו להביא להם מתנה חדשה בכדי שיצילום מצרתם, וע"כ כבר בתחילה יחוסו על ממון הציבור ולא יפריזו בנתינת המתנות.

הפרנס יטול רשות מהציבור טרם שיעשה להם דבר

בספר לב אבות פירש את דברי המשנה, שהעוסקים בצרכי ציבור צריכים להזהר מאד ליטול רשות מן הציבור טרם כל דבר שהם עומדים לעשות עבורם, שהרי "אין מקרבין" הציבור "לו לאדם" לפרנס הלזה, "אלא לצורך עצמן" רק בכדי שיעזור להם בצרכיהם ולא משום כבוד הפרנס, ולכן לא יעשה מאומה בעבורם בלא רשותם וכמו שהוא משרתם ומשמשם, וידע עוד כי הציבור "נראין כאוהבין בשעת הנאתן", היינו כי אם יעלה בידו לעשות דבר מה להנאתם אזי הם נראין לו כאוהבים, אך "אין עומדין לו לאדם בשעת דחקו", כלומר שכאשר תבוא שעת הדחק, שלא הצליח בפעולותיו ולא באה להם הנאה על ידו, אזי אין עומדים לימינו להצילו ממפלתו כי אומרים מי ציוהו לעשות כן, ולפיכך ישכיל הפרנס ולא יעשה דבר בלא רשותם.

ובמדריש שמואל כתב שרבינו משה אלמושנינו דקדק שלא אמר התנא "שהם אוהבין בשעת הנאתן" אלא "נראין כאוהבין", וביאר כי רצה לרמוז שאף בשעת הנאתן אינם אוהבים באמת אלא רק נראין כאוהבין, ותו שאפי' למדריגת "מראין אהבתם" לא הגיעו אלא רק "נראין כאוהבים" בדמיון כלשהו של אהבה אף "בשעת הנאתן", ולכן ראוי שלא יבטחו בהם העוסקים עם הציבור שיעשו את המתבקש מהם.

הכבוד שמכבדים את העשירים אינו כבוד אמיתי

בילקוט מעם לועז כתב אודות דברי המשנה, שענין זה רואים אנו גם אצל בעלי הממון העשירים, שנראה שיש להם הרבה אוהבים מפני שרבים נצרכים להם, אך באמת אין מכבדים אותם בכבוד אמיתי כיון שכל כוונת המכבדים הוא רק לצורך עצמם ולא לכבד את העשירים, ואם ביום מן הימים ירד העשיר מנכסיו שוב לא יכירוהו, ואף אם יפנה אליהם בבקשת עזרה לא יעמדו לימינו בשעת דחקו, ואפי' לא יהא להם פנאי לשמוע מה בפיו, ומכאן יקח האדם מוסר על ההבל שבכבוד המדומה ולא ירוץ אחר העשירות.

וידועה העובדא בעשיר גדול שהיה ביתו נודע לתל תלפיות להרבה בני אדם שהיו באים אליו, זה בא לבקש הימנו מעות וזה בא ללוות, והרבה באו

גם להתייעץ עמו בכל מיני דברים שעמדו על הפרק, אם בעניני עסקים ומסחר ואם בשאר עניני עסקנות וכדומה, לימים ירד אותו גביר מנכסיו ופסק זרם האנשים שבאו אליו עד שלא בא שום אדם, אמר לידידו הן באמת אבד לי כל כספי, אך מפני מה פסקו מלבוא כל אלו שהיו מתייעצים עמי, והלא חכמתי נשארה עמי כקדם, אמר לו ידידו הן כעת תבין כי גם כאשר באו עד עתה להתייעץ, לא היה זה בגין חכמתך המרובה אלא כי רצו להחניף לך מפני רוב עשרך, וכעת שאין לך ממון שוב אין להם צורך בך.

יקדש האדם א"ע במותר לו, ואילו כשירבה בהנאות ילך אחריהם ביותר

במדרש שמואל ביאר עוד את דברי המשנה באופן אחר, כי לא די לאדם שרק יקיים את דברי התורה, אלא עוד צריך לקדש את עצמו במותר לו ואף בדברי הרשות לא ירבה יותר מדי, וזהו "הווי זהירין ברשות" היינו שלא להרבות בהנאה מדברי הרשות, היינו במאכלים המותרים וכדו', "שאיין מקרבין לו לאדם" היינו תענוגי עוה"ז הללו אינם מקרבין לאדם שיהא לו תועלת מהם "אלא לצורך עצמן" כלומר כדי שילך האדם אחריהם ויחפוז מן התאוות עוד ועוד, (ועיי"ש שהאריך לבאר בזה מה שמצינו אצל דוד המע"ה), "ואין עומדין לו לאדם בשעת דחקו" היינו שבשעת הנסיון שהוא עת שדוחק בו יצרו לילך אחר התאוות, לא יועיל לו מה שכבר נהנה הרבה ושבע מהנאות עוה"ז, ואדרבה זה יגרום לו להתאוות יותר.

ובעין זה כתב גם בשפת אמת, ופירש "הווי זהירין ברשות" היינו שבדברי הרשות צריך האדם זהירות יתירה ושמירה גדולה מאד, כיון שהיציצה"ר מרמה את האדם ומראה לו כאילו בתוך התאוות כאכילה ושתיה וכדו' מונח כח הקדושה, וההליכה אחריהם תביאנו לעבודת ה', וזהו "נראין כאוהבין", שנראה לעיני האדם שזה אהוב ויביאנו לטוב, אכן באמת "אין מקרבין לו לאדם" להראות כאילו הם קרובים לקדושה, "אלא לצורך עצמן" לגנוב את דעתו ולגרום לכך שיתדבק בתאוות העוה"ז, ובענין זה כתב בחובת הלככות וז"ל קצת מן החסידים אמרו עליהם שהיו פורשים משבעים שערי היתר (עניני הרשות) בגלל יראתם מפני שער אחד משערי האיסור, ע"כ.

עניני הרשות הם הפתח שעל ידו יכנס היציצה"ר

ובגודל חסרון ההליכה אחר תאוות הרשות, כתב הראב"ד (בספר בעלי הנפש), כי הקב"ה מזהירנו בתורתו על הפתח הנקרא "לפתח חטאת רובץ", והוא

הפתח של עניני הרשות, אשר האדם הפוסע לתוכו אינו עושה איסור ממש כיון שהדבר מותר בעצם, אך זוהי עצת היצר שמסית את האדם להשביע את רעבונו נפשו בתענוגים המותרים, ועי"ז ישתוקק תמיד לתענוגים והנאות, ובכך יסיתנו לעבור איסורים קלים ומן הקל לחמור, וע"כ מי ששומר פתח זה מכל משמר ומקדש א"ע במותר לו, שוב אינו צריך שימור אחר מפני היצה"ר המסית שהרי רק בפתח זה רובץ החטא, ואם ינעול את הפתח על מסגר לא יוכל החטא להכנס.

**הנאות עוה"ז נראים לאדם כטובים אך לבסוף ישלם עליהם
תשלום מלא**

והנה"צ רבי שלום שבדרון זצ"ל (בספר הוא היה אומר) ביאר את מאמר המשנה, בהקדם משלו של המגיד מדובנא (פר' אמור) הנותן לנו פתח להבין את מצב האדם בעוה"ז ואלו דבריו, פעם הגיע אדם לעיר זרה לצורך מסוים, וכיון שהיה רעב מאד מאחר שכבר זמן רב לא אכל חיפש מקום שיוכל לסעוד את לבו ולא מצא, לפתע ניגש אליו אדם שאינו מכירו ומושיט לו את ידו לשלום כשחיוך רחב פרוש על פניו, ואומר לו שלום עליכם רבי יהודי מהיכן בא מר, אמר לו מעיר פלוני באתי ואיני מכיר שום אדם כאן, אמר לו א"כ בודאי עייף ורעב הנך, א"ל אכן רעב אני ולא מצאתי מקום שאוכל לסעוד שם, אמר לו הן גם אני דרכי כעת לסעוד את סעודת הצהרים, הצטרף נא אלי כאורחי ותוכל לאכול עמי חנם, שמח האורח ונכנס עמו למסעדה, וביקשו מבעל המסעדה שיגיש להם סעודה דשנה המכילה כל טוב עד ששבעו כל צרכם, תוך כדי שהם משוחחים כידידים על דא ועל הא, כטוב לבם בסעודתם ביקש ה"מארח" את סליחת "ידידו" החדש ואמר לו כי הוא מוכרח לצאת לרגע קט ויצא החוצה, המתין לו זמן מה ויהי כי נתארך הזמן ועדיין לא חזר פנה לצאת משם, וכאשר ראה בעל הבית שעומד לצאת ועדיין לא שילם על הסעודה, עצרו מלכת והגיש לו את החשבון שבו רשומים כל המאכלים שאכל כשהם מנויים ב' פעמים, אחת בשביל מנתו ואחת שביל מנת ה"מארח", ניסה האורח להסביר כי מארחו הטעה אותו ולא היתה בכוונתו כלל לבקש מאכלים יקרים כאלו, ומה גם לשלם עבור מה שלא אכל כלל, אולם בעה"ב לא קיבל את דבריו ואמר לו הן אכלת עם ידידך יחד, שלם תשלם את כל הסעודה, ובלית ברירה נתן לו את מלוא המחיר.

והנמשל מובן, כי בהיותנו בעולם הזה מחפשים אנו מקומות שנוכל לאכול בהם חנם אין כסף, והיצה"ר מפנה אותנו למקומות כאלו שכביכול כל מה

ד הוא הָיָה אֹמֵר עֲשֵׂה רְצוֹנוֹ כְּרְצוֹנָךְ, כְּדִי שְׂיַעֲשֶׂה רְצוֹנָךְ
כְּרְצוֹנוֹ. בְּטֵל רְצוֹנָךְ מִפְּנֵי רְצוֹנוֹ, כְּדִי שְׂיִבְטֵל רְצוֹן אֲחֵרִים מִפְּנֵי
רְצוֹנָךְ :

רבינו עובדיה מברטנורא

ד עשה רצונו כרצונך. פזר ממוקד בחפצי שמים כרצונך כאילו פזרת אותם בחפצך. שאם עשית כן, יעשה לרצונך כרצונו, כלומר יתן לך טובה בעין יפה: כדי שיבטל רצון אחרים. יפר עצת כל הקמים עליך לרעה. ואני שמעתי שאין זה אלא דרך כבוד כלפי מעלה, והרי הוא כאילו כתוב כדי שיבטל רצונו מפני רצונך, כאותה שאמרו צפרק צמה אשה (שבת סג.). כל העושה מצוה כחוקה אפילו גזר דין של שצעים שנה מתבטל מעליו:

שעושים שם "מותרים" הם ואין גובים עליהם תשלום, אולם בסופו של דבר יבא עת חשבון ונאלץ לשלם על הכל בכסף מלא.

ובזה ביאר רבי שלום את מאמר המשנה "הווי זהירים ברשות" כלומר התרחקו מדברי הרשות שהם דברים מותרים "שאינן מקרבינן לו לאדם אלא לצורך עצמן" שכאשר הגוף הגשמי רוצה למלא תאוותיו הרי הוא מתקרב לאדם, "נראים כאוהבים בשעת הנאתן" שבשעת מעשה נראים הגוף והנשמה כאוהבים, שהרי אוכלים ושותים יחדיו, ונהנים יחדיו מכל תענוגי עוה"ז, אכן "אין עומדים לו לאדם שעת דחקו", שהרי בשעת התשלום כשבבי"ד של מעלה יעמידו את הנשמה לדין, אזי תשלם הנשמה לבדה על כל מה שהגוף דרש וקיבל, ואילו הגוף עצמו הלך ונעלם ואינו עומד ליד האדם ליטול חלק מהעונש.

משנה ד

עֲשֵׂה רְצוֹנוֹ כְּרְצוֹנָךְ, כְּדִי שְׂיַעֲשֶׂה רְצוֹנָךְ כְּרְצוֹנוֹ.

פירש הרע"ב כי כשם שכאשר קונה האדם חפצים לצרכי עצמו הרי הוא מפזר על כך ממון הרבה, גם לחפצי שמים יפזר כך, ואז גם השי"ת יתן לו טובה בעין יפה.

יש לקיים את המצוות מתוך רצון ושמחה

והחסיד יעב"ץ ביאר את דברי המשנה בענין החשק והרצון בעת עשיית המצוה, שכאשר מקיים האדם מצוה, יעשה בנפש חפצה ובשמחה ולא מתוך

הכרח, ובשכר זאת גם כאשר השי"ת ישפיע עליו טובה, לא יתנם לו כדרך שהוא נותן לרשעים שלא ברצונו כביכול, אלא יתן לו כל טוב בחן ובחסד וברחמים, וזהו "עשה רצונו כרצונך" שיקיים המצוות מתוך רצון ושמחה, "כדי שיעשה רצונך כרצונו" שכאשר ישפיע עליו טובה יהא זה בהשפעה של חסד ורחמים מתוך רצון העליון.

ובילקוט מעם לועז כתב בזה דכשם שדברים שעושה האדם לרצונו, כגון כשתופר בגד לעצמו או כשבונה בית למגוריו הרי הוא חפץ שיהא זה מן המוכחר, ומרבה בהשתדלות שיצא הדבר על צד הטוב ביותר, על אף שצריך להשקיע בכך הרבה כח וטירחה, כן יעשה גם את מצוות ה' ולא יהיה הממון או הטירחה מניעה לפניו.

עוד כתב כי האדם העוסק במסחר הרי הוא משקיע את כל כוחות נפשו ומכניס את עצמו לסכנה בכדי שיצליח מסחרו, והנה כתיב (תהלים קיט, עב) טוב לי תורת פיך מאלפי זהב וכסף, הרי כי התורה והמצוות יקרים הם לאין ערוך מכסף וזהב, וע"כ ודאי הוא שצרכי התורה והמצוות יהיו יקרים בעיניו עד מאד, ויעשה כל אשר ביכלתו כדי שיוכל לקיימם באופן הנכון והטוב ביותר.

בגשת האדם להוציא הוצאות לצרכי מצוה יחשוב כאילו עושה זאת לצרכי עצמו, ויוציא הממון בשמחה

ובספר ענף עץ אבות הסמיך לדברי הרע"ב הנ"ל שכתב שיפזר האדם ממנו לחפצי שמים כמו שהוא מפזר לצרכי עצמו, מעשה שאירע באדם שהיה דר בארץ ישראל ולא הצליח למצוא סיפוק פרנסתו וע"כ החליט לגלות לאמריקה בכדי להביא משם פרנסה לבני ביתו, כעבור תקופה הצליח לצבור סך עשרת אלפים דולר, וכיון שחפץ שמסכום זה יתקיימו בני ביתו עד אשר ישוב מגלותו, חשב לשלוח את הממון על ידי שליח נאמן לביתו שבירושלים עיה"ק, אמנם השליח סירב לקחת את המעות אם לא יתנו לו שכר טרחתו בסך תשעת אלפים דולר, בדלית ברירה הסכים המשלח לכתוב לו בכתב ידו ובחתימתו כתב בזה הלשון "תן לאשתי כמה שאתה רוצה", ושמח השליח כי ידע שע"ז יוכל לפטור בכל סכום שיעלה על דעתו ולא תהא להאשה שום טענה ומענה נגדו.

כאשר בא השליח לירושלים ורצה ליתן סכום קטן זה של אלף דולר, נזעקה האשה ואמרה הן לא יתכן שזהו כל מה ששלח בעלי, הודה האיש שקיבל עשרת מונים ככה אולם הוציא את כתב יד הבעל שכתב בפירוש שזכותו לתת לה כפי רצונו, האשה פנתה לבית דין כשדמעתה על לחיה והרצתה את טענותיה לפניהם, חברי בית הדין התבוננו בכתב שביד השליח, ופסקו שעליו

ליתן לאשה סך תשעת אלפים דולר ולעצמו יקח רק אלף, ופירשו שכוונת הבעל בדבריו היתה שיתן לאשה את הסכום שהוא רוצה ליקח לעצמו, וכיון שחפץ לקחת בשכר טירחתו תשעת אלפים הרי שזה הסכום שצריך ליתן לאשה.

וזה נרמז בדברי המשנה "עשה רצונו כרצונך" כי אם היתה ההוצאה הלזו למען רצונך, כמה היית עושה זאת בשמחה ובחשק נמרץ, כך תעשה במצוות הקב"ה כגון צדקה מצה ואתרוג וכן הוצאות בניך לתלמוד תורה.

איש הישראלי חפץ מאד בפנימיות לבכו לעבוד את ה'

בילקוטי מעם לועז ביאר את דברי המשנה ע"פ דברי הרמב"ם (פ"ב מגירושין ה"כ) שכתב בטעם הדבר שאפשר לכפות על בעל לגרש את אשתו ומכין אותו עד שיאמר רוצה אני, ואין הדבר נחשב כמגרש בעל כרחו, משום שבאמת בפנימיות לבכו חפץ כל בר ישראל לעשות את רצון בוראו, אך מכיון שחומריות הגוף מחשיך את אור הנשמה ומונע ממנו להוציא את רצונו מן הכח אל הפועל, ע"כ מכים את האדם ובכך גורמים להסיר מעליו את כל המונעים ושבה נשמתו להאיר, וממילא חוזר לקיים את רצון השי"ת בלא שום עיכוב ומניעה.

ונתן משל לדבר לאדם שהכניס צפור לתוך כלוב, הנה אם רוצה לשחררה אינו צריך להכניס את ידו לתוך הכלוב ולהוציאה לחפשי, אלא די לו בכך שיפתח את פתח הכלוב ומיד תתעופף הצפור מעצמה, וכן הוא ג"כ בענין נפש האיש הישראלי אשר בעצמותה טובה היא עד מאד, ורק מחמת פיתויי היצר אין האדם מקיים את מצוות ה', הנה מיד כשיסירו את המונע ויכניעו את היצר, תבוא הנשמה מאליה לקיים את המצוות המוטלים עליה, ופירש בזה ג"כ את מאמר הכתוב "יעזוב רשע דרכו ואיש און מחשבותיו", היינו שהאדם צריך רק לעזוב את דרכו הרעה ואת מחשבותיו המגונות, ותיכף ומיד "וישוב אל ה' וירחמהו" כי מאליו תלך נפשו אל הטוב לקיים את רצון השי"ת. וזוהי כוונת התנא "עשה רצונו של בוראך" כרצונך הפנימי, כי חפץ האדם האמיתי הוא שלא לסטות ימין ושמאל מכל ציווי השי"ת.

ובמדרש שמואל ביאר בכוונת המשנה "עשה רצונו כרצונך", שבא התנא לומר לאדם שיעשה בפועל את כל המצוות ומעש"ט שברצונו לעשות, "כדי שיעשה רצונך כרצונו" היינו כי אז גם הקב"ה יעשה בפועל את כל הדברים שברצונו ית' להיטיב עמו, כי הנה רובא דעלמא חפצים לעבוד את בוראם, אלא שהשאר שבעיסה מעכבם, ולהבדיל אא"ה גם אצל הקב"ה נוהג דבר זה ממש, שהרי השי"ת חפץ חסד הוא, אך עוונותיו של אדם מונעים מאת ה' להיטיב עמו, וע"כ אם האדם יקיים את רצונו להוציא מן הכח אל הפועל את המצוות

דרכי פרק ב משנה ד אבות רכא

ומעש"ט, יתנהג עמו הקב"ה במידה כנגד מידה ויוציא את רצונו אל הפועל להיטיב לאדם עד מאד.

בַּטֵּל רְצוֹנָךְ מִפְּנֵי רְצוֹנוֹ, כִּי שִׁיבְמִלְ רְצוֹן אַחֲרֵים מִפְּנֵי רְצוֹנְךָ.

יבטל האדם את רצונו ממש בביטול גמור כאילו אין לו רצון

בשפת אמת כתב כי אין פירוש "בטל רצונך" כפי שסוברים בני האדם, שיכניע האדם את עצמו ולא יעשה כמו שהוא רוצה אלא כרצון השי"ת, שהרי אין דבר זה נקרא ביטול הרצון (כי אם כפיית הרצון), אמנם ענין ביטול הוא כמו דין ביטול איסור, שהוא כאשר נפל מעט איסור לתוך מאכל היתר שיש בו ששים נגד אותו איסור, שנהפך עי"ז האיסור להיות היתר גמור, וזה נתכוין התנא לומר וללמד שכאשר יראה האדם שרצון השי"ת אינו כרצונו, והוא חפץ דבר מה שאין רצון השי"ת נוחה הימנו, אזי יפעל בנפשו לחוש שמחמת כן בטל רצונו כעפר ממש וכמי שאינו, ועי"ז יזכה שיהא רצונו נהפך לטוב ממש.

את המצוות יקיים האדם רק מפני שכן ציוה השי"ת

ובמדרש שמואל ביאר ע"פ מאמר חז"ל (תו"כ קדושים י, יא) אל תאמר אי אפשרי בבשר חזיר, אלא אפשרי ואפשרי ואבי שבשמים גזר עלי, הרי שכן צריך להיות בכל המצוות שאדם מקיים, בין מצוות עשה ובין מצוות ל"ת, שלא יקיימם מחמת כי כן רצונו וחפצו וטוב הדבר בעיניו, אלא "בטל רצונך" כלומר אפי' רצונותיו הטובים, ויעשה את המצוות רק בגין שכן צוה הקב"ה.

עובדא נפלאה בענין בטל רצונך מפני רצונו

ובענין זה מסופר כי בישיבתו של הגאון רבי חיים מוואלאז'ין זי"ע למד בחור בשם ר' הלל מהורדנא שהי' יתום מאב, והבחור הלז נתעלה הרבה במעלות התורה והיראה, והיה לומד בהתמדה גדולה וגם נתעטר במידות טובות, ויהי בהגיע בתו של רבי חיים לפרקה היה חפץ ליקח את הבחור ר' הלל כחתן לבתו, וכאשר באה אמו של הבחור לבקרו בישיבה נכנסה גם אל הרבנית לדרוש בשלומה, וכאשר שמע רבי חיים מכך ביקש מזוגתו הרבנית שתציע לפניה את הצעת השידוך, אמנם למרבה הפלא סירבה האם באופן מוחלט ואמרה כי אינה חפצה בשידוך זה בשום פנים ואופן, ויהי אך יצאה האלמנה מן העיר בעגלת נוסעים לעבר ביתה, נשבר אחד מאופני העגלה והעגלה לא יכלה להמשיך בנסיעה, המתינו שעה ארוכה עד שתיקנוהו והמשיכו בנסיעתם, לא

עבר זמן רב והנה ציר העגלה נשבר, שוב הוצרכו לירד מן העגלה עד שתיקנהו העגלון, חזרו ליסע ולפתע שוד ושבר, אחד מן הסוסים נפל ומת, או אז הבינה האלמנה כי כל אלו הדברים ארעו מחמת שסירבה להצעת השידוך ומיהרה לחזור אל העיר, ופנתה לילך לביתו של רבי חיים ונכנסה לחדרו וחבטה בעוז על גבי שולחנו והכריזה, רבי הן אינני מעוניינת בשידוך זה וכי חפץ הרב לקחת את בני בכח, השיבה רבי חיים הן ודאי לא חפצתי לגמור השידוך בכח, ובירכה בברכת הדרך שתיסע לחיים ולשלום, ואכן כעת נסעה בבטחה ולא אירע לה כל תקלה.

בעבור זמן מה הוצרכה הרבנית ליסע לעיר הורדנא מקום מגורי האלמנה לצורך ענין מסוים, אמר לה רבי חיים בבואך אל העיר סורי נא לבית אמו של ר' הלל והציעי לה שנית את השידוך, ובטוח אנכי כי כעת ודאי תסכים, ורשות נתונה לך להביא את השידוך לידי גמר, התפלאה הרבנית למאד לשמע הדבר ושאלה את בעלה הגדול, הן ראית כי האם התנגדה נחרצות לשידוך זה ומפני מה סבור הינך כי כעת שינתה את דעתה, אמר לה רבי חיים הן אמרו חז"ל בטל רצונך מפני רצונו כדי שיבטל רצון אחרים מפני רצונך, והנה במשך התקופה האחרונה עמלתי רבות שאזכה לבוא לדרגה זו של ביטול רצוני מפני רצונו, וכיון שעלה הדבר בידי בס"ד ברור אצלי הדבר שכעת יבטל השי"ת רצון אחרים לרצוני והאלמנה תסכים להביא את השידוך לידי גמר, ואכן כדבריו כן היה והשידוך קם ונגמר למזל טוב.

כְּדִי שְׂיִבְטַל רְצוֹן אַחֲרִים מִפְּנֵי רְצוֹנָךְ.

העושה את רצון ה' יכול לבטל את גזירות הקב"ה

הרע"ב פירש ד"אחרים" קאי על השי"ת, והיינו שכביכול יתבטל רצון השי"ת מפני רצונו, ונקטו לשון "אחרים" בכדי לכתוב בדרך כבוד כלפי מעלה, וזהו ע"ד מה שאמרו חז"ל (שבת סג ע"א) כל העושה מצוה כתקנה אפי' גזר דין של שבעים שנה מתבטל מעליו, שנא' באשר דבר מלך שלטון ומי יאמר לו מה תעשה וסמך ליה שומר מצוה לא ידע דבר רע, נמצא מזה שע"י שיעשה האדם את רצון הבורא כתקנה, יזכה שיתבטלו מעליו כל הגזירות שנגזרו בדבר המלך הקב"ה.

ובענין זה הובא בזה"ק מעשה שהיה אצל התנא האלקי רבי שמעון בר יוחאי זי"ע שהיה הולך בדרך, וראה חשכה גדולה השוררת בעולם, אמר לבנו רבי אלעזר בא ונראה מה מבקש הקב"ה לעשות בעולם, יצאו ופגעו במלאך

שמפיו יוצאות שלשים שלהבות של אש, א"ל רבי שמעון מה הולך אתה לעשות, אמר המלאך אני הולך להחריב את העולם כיון שאין צדיקים בדור, א"ל ר"ש מבקש אני ממך שתלך ותעמוד לפני הקב"ה ותאמר לו בר יוחאי יש בעולם, הלך המלאך ואמר לפני הקב"ה גלוי וידוע לפניך מה שאמר לי ר"ש, א"ל הקב"ה לך והחרב את העולם ואל תשמע לדברי בר יוחאי, הלך המלאך להחריב את העולם, וכשבא ראהו רבי שמעון ואמר לו אם אין אתה מסתלק מכאן גוזרני עליך שלא תעלה עוד השמימה, עלה שוב לרקיע ואמור לפני הקב"ה, אם אין שלשים צדיקים יעמוד העולם בזכות עשרים צדיקים, ואם אין עשרים צדיקים יעמוד בזכות עשרה, ואפי' בזכות שנים או בזכות אחד וזהו אנכי, יצאה בת קול ואמרה אשריך רבי שמעון שהקב"ה גוזר גזירה ואתה מבטלה. הרי לנו מזה את גודל מעלת הצדיקים שמפני שהם עושים את רצון הבורא בשלימות יכולים הם לבטל את גזירות הקב"ה.

ע"י שמקיים האדם מצוות ה' מתוך חשק יזכה להכניע את יצר הרע

בשפת אמת ביאר את דברי המשנה כי הנה כל אדם צריך סיוע ועזר מאת השי"ת בכדי שיוכל להיות זך ונקי מכל חטא, והדרך שעל ידה יזכה האדם לסיוע זה, הוא כאשר הוא מקיים את מצוות ה' אף כשאין רצונו בזה, ועכ"ז הוא מתגבר ומקיים את המצוות מתוך חשק ואהבת הבורא, אזי יזכה לעזרת ה' בקיום מצוותיו.

וזהו דבר המשנה "עשה רצונו כרצונך" וקאי על מצוות עשה, כלומר אף אם אין רצונך מסכים לרצון השי"ת, עכ"ז עשה רצונו וקיים מצוותיו בחשקת הלב, ועי"ז תזכה "שיעשה רצונך כרצונו" היינו שהשי"ת יכניע את רצונך שיהיה שוה ומוסכם לרצונו ית', וכך אם יהיה ברצונך לעבור איזו עבירה ממצוות ל"ת, אזי "בטל רצונך מפני רצונו" ולא תעשה את הדבר הרע הזה, ובכך תזכה שהשי"ת יכניע את היצה"ר שלא יפתה אותך להתאוות כלל לדבר שהוא נגד רצונו, וזהו "כדי שיבטל רצון אחרים" היינו היצה"ר שהוא מסטרא דאלהים אחרים "מפני רצונך" ולא תתאוה לעשות רע, ואמר "רצונך" יען כי רצונו האמיתי של בר ישראל בפנימיות לבבו הוא רק לטובה לעשות רצון השי"ת כדכתיב "כי חלק ה' עמו".

מותר לקיים מצוות בתקוה לזכות למצוות נוספות

במדרש שמואל כתב שדברי משנתנו אמורים לענין מצוה גוררת מצוה ועבירה גוררת עבירה, כי על אף שאין הדבר ראוי לעבוד את השי"ת ע"מ לקבל

פרס, עכ"ז מותר לאדם לקוות שבשכר מצוותיו יזמינו לו משמים מצוות נוספות שיוכל לקיימם, וזהו מאמר התנא "עשה רצונו" קיים מצוותיו "כרצונך" באופן שתהא העשיה כאילו שהינך עושה את רצונך, "כדי שיעשה רצונך כרצונו" היינו כשם שרצונו הוא שיקיימו בני" את המצוות, כך יהיה גם רצונך העצמי לעולם להרבות במצוות, כלומר שתהא מטרותך בקיום המצוות שבשכר זה תזכה להוסיף עוד בקיומם, וכנגד ענין "סור מרע" המשיך ואמר "בטל רצונך מפני רצונו" היינו שתפרוש מן העבירות "כדי שיבטל רצון אחרים מפני רצונך" כלומר שיכניע את היצה"ר מלפניך.

ע"י קיום המצוות שלא לשמה, יבוא לקיימן לשמה

בילקוט מעם לועז הביא פירוש על משנתנו שבאה לרמוז מה שנתבאר בדברי חז"ל לעולם יעסוק אדם בתורה ובמצוות ואפי' שלא לשמה, שמתוך שלא לשמה בא לשמה, וזהו "עשה רצונו כרצונך" היינו שתוכל לעשות רצונו ולעסוק בתורה ובמצוות אף באופן של "רצונך" בחי' שלא לשמה, כלומר שתחפוץ לקבל איזה טובה עצמית מכך, "כדי שיעשה רצונך כרצונו" כיון שע"ז תזדכך נפשך ויהיה רצונך כרצונו ותבא לידי עסק התורה וקיום המצוות לשמן.

כאשר האדם מכוין בתפלתו על צער השכינה תתקבל תפלתו

בשם משמואל פירש את מאמר המשנה אודות ענין התפלה, וע"ד מה שאי' במס' סנהדרין (מו ע"א) בשעה שאדם בצער שכינה מה לשון אומרת קלני מראשי קלני מזרועי, הרי לנו מזה דכאשר איש הישראלי נתון במצור ובמצוק יש להקב"ה צער רב מכך, והנה בעת שמתפלל האדם ומבקש מהשי"ת שיושיענו מצרתו, אזי עומדים המקטרגים וחפצים למנוע מתפלתו לעבור, ובכך לא תבוא לפני השי"ת ולא תתמלא שאלתו, אמנם כאשר ישים האדם מגמתו בתפלתו אל צער השכינה הנגרם מן הצרה הזו, אזי לא יעשו המקטרגים מאומה יען כי אין להם רשות לנגוע בתפלה המכוונת אל צער השכינה, ועי"ז תתקבל תפלתו ויוושע מצרתו, וזהו "בטל רצונך מפני רצונו" היינו שלא תתכוין בתפלתך עבור צורך ורצונך אלא תכוין על צערו של מקום שנגרם מצרה זו, ועי"ז תתקבל תפלתך.

כשיעסוק האדם בעניני עוה"ז למען רצון השי"ת יהא נחשב לו כמצוות

במדרש שמואל ביאר את כוונת המשנה ע"ד מה שנאמר בכל דרכיך דעהו, והיינו שצריך האדם לכוין בכל עסקו בעניני עוה"ז אך ורק לשם שמים

ה הָלֵל אֹמֵר אֶל תְּפֹרֵשׁ מִן הַצְּבוֹר, וְאֵל תְּאַמֵּין בְּעֶצְמְךָ עַד יוֹם מוֹתְךָ, וְאֵל תְּדִין אֶת חֲבֵרְךָ עַד שֶׁתִּגִּיעַ לְמָקוֹמוֹ, וְאֵל תֹּאמֶר דְּבַר

רבינו עובדיה מברטנורא

ה אל תפורש מן הצבור. אלא השתמך צנרתם. שכל הפורש מן הצבור אינו רואה צנחמת הצבור (מעמית יא.): ואל תאמן בעצמך עד יום מותך. שהרי יומן כהן גדול שימש צנחמה גדולה שמונים שנה ולצנוף נעשה לדוקי (צרכות כט.): ואל תדין את חברך עד שתגיע למקומו. אם ראתה חברך שגא לדי נסיון ונכשל, אל תדינהו לחובה עד שתגיע לדי נסיון כמותו ותנצל: ואל

כגון שיאכל בכדי שיהא לו כח לעבוד את השי"ת וכיוצ"ב. וזהו שאמר התנא "עשה רצונו כרצונך" היינו שתהיה כוונתך רק לעשות רצונו בעת שאתה עוסק במילוי רצונך בעניני עוה"ז, ועי"ז יהיו נחשבים עניני עוה"ז שלך כאילו הם מצוות שהרי נתכוונת בהם למען רצון השי"ת, ולזה אמר "כדי שיעשה רצונך כרצונו" היינו שמה שהינך אוכל ושותה וכדו' בשאר מילוי רצונך יהיה נחשב כאילו עשית רצונו וקיימת בהם את מצוות השי"ת.

משנה ה

אל תפורש מן הצבור.

האיסור לפרוש מן הציבור הוא דוקא מן ההולכים בדרך הטוב והישר, אך מן הרשעים מצוה לפרוש

כתב רבינו יונה דהאיסור לפרוש מן הציבור הוא דוקא כשהם עוסקים בתורה ומצוות שהוא כתר הבורא וכבוד ממשלתו ית', מפני שכאשר מתאספים אנשים רבים לקיים את מצוותיו ית' מתקיים "ברוב עם הדרת מלך", ואין ראוי לפרוש מהם כיון שע"ז מתמעט כביכול הדר גאונו ית"ש, אך ציבור הנוטים לדרך רעה ומעשיהם מקולקלים, הפורש מהם ה"ז משובח, ועל מין ציבור שכזה אמר הנביא ירמיהו (ט, א) מי יתנני במדבר מלון אורחים ואעזבה את ערי ואלכה מאתם, כי כולם מנאפים עצרת בוגדים, וודאי שצריך לפרוש מהם ולא להשאר בחברתם.

הפורש מן הציבור בעת צרתם, לא יזכה לראות בנחמתם

הרע"ב פירש שקאי על הציבור שמתאספים בעת צרתם, לבל יפרוש היחיד מהם, אלא ישתתף עמהם בצרתם, וכדאי' במס' תענית (יא ע"א) בזמן

**שְׂאֵי אֶפְשֶׁר לְשִׁמוּעַ, וְשׁוֹפוֹ לְהִשְׁמַע. וְאֵל תֹּאמַר לְכַשְׁאֶפְנָה
אֲשֶׁנָּה, שְׂמָא לֹא תִפְנָה :**

רבינו עובדיה מברטנורא

תאמר דבר שאי אפשר לשמוע וסופו להשמע. כלומר, לא יהיו דבריך מסופקים שאי אפשר להזינס בתחלה ובעיון ראשון, ומסמוך שאם יעמיק השומע זהם לבסוף יזינס. כי זה יציא בני אדם לטעות בדבריך, שמה יטעו וינאו למינות על ידך. פירוש אחר, לא תגלה סודך אפילו זיך לבין עמך ותאמר שאינך מי שישמעך, לפי שסופו להשמע, כי עוף השמים יוליך את הקול. והגירסא היא לפי פירוש זה, שסופו להשמע. אבל רש"י גורס, ואל תאמר דבר שאפשר לשמוע שסופו להשמע. ונדברי תורה מדבר, אל תאמר על דבר תורה שאתה יכול לשמוע עכשיו שחשמע אותו לבסוף, אלא הט אזיך ושמע מיד: לכשאפנה. מעסקי, אעסוק בתורה:

שישראל שרויים בצער ופירש אחד מהם, באים שני מלאכי השרת המלוין לו לאדם, ומניחים את ידיהם על ראשו ואומרים פלוני זה שפירש מן הציבור אל יראה בנחמת ציבור.

ובמדרש שמואל הוסיף בדבר שיש לנו ללמוד דבר זה מן הקב"ה, שגם הוא מצטרף עמנו כביכול בעת צרותינו, וכדאמר הקב"ה ליעקב אנכי ארד עמך מצרימה, וכן כתיב גם על כל איש ישראל השרוי בצרה רח"ל, שאומר הקב"ה עמו אנכי בצרה, וע"כ גם אנו צריכים להשתתף עם הציבור בעת צרתם (אף אדם שאיך הצער נוגע אליו בעצמו).

**יתפלל האדם יחד עם הציבור ואז תתקבל תפלתו אף אם
אינו ראוי**

יש מפרשים (מדר"ש, יכין ובוטז, ילקוט מעם לועז וענף עץ אבות) את דברי המשנה על ענין תפלה בציבור, שצריך האדם להתפלל עם הציבור יחדיו, ולא יפרוש מהם להתפלל ביחידות, וכדאמרו חז"ל בברכות (ח' ע"א) מאי דכתיב ואני תפילתי לך ה' עת רצון, אימתי עת רצון בשעה שהציבור מתפללים, א"ר נתן מנין שאיך הקב"ה מואס בתפלתם של רבים, שנא' הן אל כביר ולא ימאס.

וביאר בילקוט מעם לועז כי כאשר האדם מתפלל ביחידות, אזי בכדי שהתפלה תתקבל ברצון בשמי מרום, צריכה התפלה להיות בכוונה עצומה ובלא שום פגם, וכן כאשר האדם עומד בתפלה לפני בוראו מפשפשים במעשיו ובודקים מי הוא זה השופך שיח לפני בוראו, ובהיות שבעת שהאדם חוטא

רח"ל מכריזים המלאכים בשמים בקול כי אדם פלוני עשה עבירה פלונית במקום פלוני, וכל דרי מעלה שומעים הכרזה זו, הנה כאשר תפלתו עולה למעלה, עלולים המלאכים להביאו לידי סכנה ברוב חרונם על עוונותיו, אכן זהו רק כשהאדם מתפלל ביחידות, אבל אם הוא מתפלל יחד עם הציבור מובטח לו שתעלה תפלתו ותתקבל ברחמים, מפני שהקב"ה אינו מואס בתפלת הרבים אף אם יש ביניהם עבריינים, וכן כתב גם הרמב"ם ז"ל (הל' תפלה פ"ח ה"א) תפלת הציבור נשמעת תמיד, ואפי' אם היו בהם חוטאים אין הקב"ה מואס בתפלתם של רבים, לפיכך צריך אדם לשתף עצמו עם הציבור ולא יתפלל ביחיד כל זמן שיכול להתפלל עם הציבור עכ"ל.

ובספרים איתא רמז נאה לדבר זה, שתיבת "ציבור" הוא ר"ת צ'דיקים ב'ינונים ור'שעים, והיינו שתפלת הציבור מתקבלת אף אם יש ביניהם מכל סוגי האנשים וגם בינונים ורשעים, ותפלתם עולה יחדיו אל הקב"ה, והוא ית' מקבלם באהבה וברצון.

והרה"ק רבי שמחה בונם מפשיסחא זי"ע המשיל הענין למטבע שחוקה שנפחתה מערכה, שאם ירצה האדם לקנות בה דבר מה או להכניסה בבנק לא ירצו לקבלה, אבל אם יניח את המטבע בין הרבה מטבעות טובות, לא יבחינו שמטבע אחת מהם פחותת ערך, ויקבלו את כולם כאחד. כן הוא גם כאשר האדם כולל את עצמו עם הציבור, אין נעמדים משמים להתבונן במיוחד בחסרונותיו, ואז מתקבלות תפלותיו יחד עם תפלות כל בני"ה הישרים בלבותם.

לא יתפלל האדם רק על עצמו אלא על כל הציבור

ובמדרש שמואל ביאר עוד בכוונת המשנה דקאי על התפלה, שלא יפרוש בתפלתו מן הציבור, והיינו שלא יתפלל רק על עצמו, אלא גם בעד כל עם בני"ה ועי"ז תתקבל תפלתו, [וכמו שכתב רש"י (ברכות ל ע"א ד"ה לישתף) וז"ל אל יתפלל תפלה קצרה בלשון יחיד אלא בלשון רבים שמתוך כך תפלתו נשמעת] והוא מפני כי אמרו חז"ל המתפלל על חברו והוא צריך לאותו דבר הוא נענה תחילה.

ובזה פי' את מאמר אסתר המלכה (אסתר ד, טז) "לך כנוס את כל היהודים הנמצאים בשושן וצומו עלי" היינו שמטרת הצום של כל היהודים היא עבור הצלת אסתר ולא עבור עצמם, "גם אני ונערותי אצום כן" שגם מטרתנו תהא בדומה לזה לא להצלת עצמנו אלא בעבור הצלת היהודים, וכך כשכל אחד יכוין על זולתו ולא על עצמו, תהא הישועה בשלימות.

לחיות בפרישות ובהתבדלות מבני אדם, אינו טוב לאדם
לגוף ולנפש

במדרש שמואל כתב (בשם ר"י שם טוב בן שם טוב) ענין נפלא, כי הגהה לכאורה בהשקפה ראשונה נראה כי האדם היושב בדד ואינו משתתף עם שאר בני אדם אלא עסוק בעבודת ה' שלו, הוא נקרא איש אלקים החי חיים אלקיים (א געטליכער לעבען), כי ע"י שהוא פרוש מבני אדם לא יחטא, ולא יעשה שום רע לבני אדם, ולא יכשל בגניבה וגזלה ודיבורי לשה"ר וכדו', אלא יוכל לעסוק כל ימיו בתורה ועבודה בלא שימנעוהו אחרים מכך ויהיה עובד ה' באמת, וע"כ יסברו רבים כי הפרישות הוא ענין קדוש וראוי, ועוד יביאו ראיה לדבריהם כי כל הדברים הרעים שבאו על האדם נגרמו מחמת שיתוף אנשים יחדיו, וכמו שנראה מתחילת בריאת העולם, כי חטא אדם הראשון נעשה כאשר נכראה חוה, וכאשר נולדו קין והבל נולדה הקנאה ועי"ז נגרם העון החמור של רציחה, ואח"כ כאשר "החל האדם לרוב על פני האדמה" ונתערבו אלו עם אלו, החלו לחטוא בקנאה תאוה וכבוד, ומכ"ז יוכיחו שהפרישות הוא דבר חשוב וטוב והגון ביותר.

אמנם האמת היא כי הפרישות וההתבודדות אינה טובה לנפש האדם, מפני שהקב"ה ברא את האדם שיהא בטבעו מעורב בין הבריות, וכמאמר הכתוב (בראשית ב, יח) לא טוב היות האדם לבדו, ודבר זה הוא גם מפני שלא יוכל האדם להשיג לבדו את כל הדברים המרובים הנצרכים לו בכדי חיותו אם לא ידור במקום שנמצאים שם אנשים, וכך לצורך שלימות נשמתו צריך שיתחבר עם אנשים אחרים, שהרי אמרו חז"ל איזהו חכם הלומד מכל אדם, נמצא שהתחברות האדם עם סובביו נצרכת הן עבור שלימות גופו והן עבור שלימות נפשו.

סיבה נוספת יש בדבר, כי כאשר ישב האדם בדד ויהיה פרוש ונבדל אזי תתגבר עליו השחורה (היינו מרה שחורה), וכמו שאירע לאנשים החלושים בדעתם היושבים לבדם, וע"כ אדם הפורש מן הצבור, אין לכנותו ולתארו לא בשם צדיק ולא בשם רשע, אלא יכונה בשם פרא אדם כי הוא דומה יותר לבהמה מאשר לאדם, וע"כ הזהיר התנא ואמר "אל תפרוש מן הציבור" כדי שתקבל את כל הטובות המרובות האלו שאפשר לקבל מן הרבים.

ואל תאמין בעצמך עד יום מותך.

היצה"ר מנסה להחטיא את האדם עד נשימתו האחרונה

כתב בילקוט מעם לועז שאף אם יראה האדם שזכה להיות דבוק בהשי"ת בכל לבו ומושרש היטב בעבודתו ית', לא יהא בטוח בעצמו לומר איני צריך עוד להתחזק ולהתאמץ לבל אפול ברשת היצר, אלא יהיה ירא וחרד כל העת שמא ישל בעבירה ח"ו, שהרי כח היצה"ר חזק למאד ואינו ישן בשום זמן, אלא עומד ומצפה אימת יוכל להכשיל את האדם, וכמו שמצינו (ברכות כט ע"א) שיוחנן כה"ג שימש בכהונה גדולה פ' שנים ולבסוף הכניסו היצה"ר ברשתו ונעשה צדוקי.

ובמדרש שמואל (בשם ר"י שם טוב בן שם טוב) פירש בזה את מאמר הכתוב (תהלים טז, ג) לקדושים אשר בארץ המה, כי הזמן שבו אפשר לידע על האדם שזכה להקרא הולך בדרך הישר וקדוש יאמר לו, הוא רק בזמן "אשר בארץ המה" היינו כאשר יובא למנוחות להיות משוכני ארץ אחר אריכות ימיו ושנותיו, אך כל עוד נשמתו באפו, אף אם מקיים את מצוות ה' כראוי, עדיין אין אנו בטוחים שלא יתגבר עליו היצה"ר להחטיאו רח"ל.

ובמו שנלמד דבר זה מן העובדא שהיתה אצל חד מן בני היכלא קדישא של הרה"ק מקאצק זי"ע, אשר היה מוטל על ערש דווי חולה ונוטה למות, ושאלוהו חבריו שעמדו סביבו על מה נסובות מחשבותיו בשעה זו כאשר מתכונן לשוב אל כור מחצבתו, אמר להם הנה כעת מפתני היצה"ר לקבל ע"ע עול מלכות שמים באמירת שמע ישראל ולהאריך באחד באופן מיוחד, בכדי שכל הרואים יתפעלו מגודל יראתי וצדקתי, ויאמרו שזכיתי להסתלק מן העולם בקדושה ובטהרה, הרי לנו כי עד נשימתו האחרונה של האדם עדיין רוצה היצה"ר להחטיאו, וע"כ אמר התנא "אל תאמין בעצמך עד יום מותך".

ואל תדין את חברך עד שתגיע למקומו.

א"א לידע מהי מדריגת האדם רק במקומו הקבוע

פירוש המשנה בפשטות הוא כמו שפי' הרע"ב, אם ראית את חברך שבא לידי נסיון ונכשל, אל תדינהו לחובה עד שתגיע לידי נסיון כמותו ותנצל, ע"כ. ולפ"ז "למקומו" היינו מצבו והדברים העוברים עליו. אמנם האברכנאל וכן במדרש שמואל (בשם רבינו מנחם לבית מאיר) פירשו דפירוש "מקומו" הוא

מקומו ממש, והיינו כי כשהאדם אינו נמצא בארצו ומקומו הקבוע אלא בארץ אחרת (אין די פרעמד), אף אם יהא נראה כאיש הגון ביותר ובעל מידות חשובות ויתנהג בענוה ובחסידות (א שיינע איד), עדיין א"א להחזיק בודאות שבאמת תוכו כברו, "עד שתגיע למקומו" שתבדוק איך הוא נוהג כאשר הוא שוהה במקומו הקבוע, כיון שרק שם אפשר להכיר באמת במעשיו אם טובים המה או שמא אינו מתנהג בדרך הישר.

רק בעולם האמת יוכלו לידע באמת מהי מדריגתו של אדם

עוד פירש האברבנאל במאמרם "עד שתגיע למקומו" דהיינו שתראהו בעולם העליון כאשר בא על גמולו, כי אף אם בעיניך אינו נחשב לצדיק, שמא בשמים מחשיבים אותו כירא ושלם והניחוהו במחיצת צדיקים, וכהעובדא שהובאה במדרש (בראשית רבה פר' וישלח) גבי אדם שהיה מוכר בשור במקולין (קצב) שזכה שיהיה מקומו בגן עדן בסמיכות אל גדול הדור ההוא, וכן כתיב באיוב (ג, יט) קטון וגדול שם הוא, והיינו כי רק שם בעולם האמת יהיה ניכר באמת מי הוא קטן ומי הוא גדול.

ע"י שישמע האדם את דברי חבריו עם רצון להבין את דעתו ישרור השלום ביניהם

בילקוט מעם לועז פירש בדברי התנא הללו דברים יסודיים הנוגעים לכל ענין השלום שבין אנשים, ושייכים הן בין אדם לחברו ובין איש לאשתו והן בין בני משפחה או אנשים העוסקים למחייתם בצוותא חדא, והוא כי דבר ידוע ומפורסם כי המחלוקות והקטטות הפורצים בין בני אדם, הם מפני שאין ב' הצדדים נדברים זה עם זה בשיחה מלב אל לב, אלא כ"א מתבצר בעמדתו וסוכר שהוא הצודק והחכם ואילו הבר פלוגתא שלו אינו צודק כלל, אך אם היה שומע את דברי השני וטענותיו עם רצון לשמוע ולהבין את דעת חברו, היה רואה שאינו צודק לגמרי בדבר וגם בדברי חברו יש אמת וצדק [והיינו שהוא אינו צדיק גמור ואילו חברו אינו רשע גמור], וע"כ בא התנא להזהירנו "אל תדון את חברך", ר"ל שלא יחרוץ האדם את משפט חברו כשיש לו פלוגתא עמו "עד שתגיע למקומו" ותדברו ביניכם ותשמע מה בפיו, שמא יתגלו לך פרטים שלא נודעו לך עדיין ועי"ז ישרור השלום במעונכם.

דרכי פרק ב משנה ה אבות רלא

וְאֵל תֹּאמַר דְּבַר שְׂאֵי אֶפְשֶׁר לְשִׁמוּעַ, שְׂסוּפוּ לְהִשְׁמַע.

יזהר האדם מלהשמיע סודו אף לחברו הקרוב כי בסוף ישמעו אחרים

פירש רבינו יונה, שכאשר יש לאדם דבר סוד שאינו חפץ שידעו ממנו הבריות, לא יספרנו לשום אדם ואף לחבירו הקרוב אליו ביותר אשר נפשו קשורה בנפשו, "ואל תאמר דבר שאי אפשר לשמוע" היינו שלא יחשוב שאי אפשר שיגיע הדבר לאזני אנשים אחרים, שהרי אין עומד שם ביניהם שום בריה, "שסופו להשמע" מפני שבסוף יבוא הדבר לאזני שאר אנשים, וכאמר שלמה המלך ע"ה בקהלת (י. כ) כי עוף השמים יוליך את הקול ובעל כנפים יגיד דבר.

לא יתכן הדבר שיתייגע האדם בתורה ולא יוכל להשיגה

במדרש שמואל פירש בשם רבינו משה אלמושנינו שמשנתנו מיירי מענין העסק בתורה"ק, כי נמצא לעתים שהאדם עוסק בסוגיא מסוימת או מעיין בדבר מה מהתורה ואין עולה בידו להבינה ולהשיגה בדעתו, וסובר ששוב לא יוכל להבין את הדבר, לזה אמר התנא "ואל תאמר דבר שאי אפשר לשמוע" ותיבת "שמיעה" תתבאר מלשון "הבנה", והיינו שלא יאמר האדם שלא יוכל להבין (צו דערהעריץ) את דברי התורה, "שסופו להשמע" כי אין דבר בתורה שלא שייך להבינו, אלא בסוף יוכל להשיגו ולהבינו ע"י שיעמול ביגיעה רבה (הארוואניא) וכפי שאמרו רז"ל במגילה (ו ע"ב) יגעתי ולא מצאתי אל תאמין, הרי לנו מזה שברור הדבר שע"י היגיעה מוכרח להיות שישגי האדם את התורה, וע"כ "יגעתי ולא מצאתי אל תאמין".

לא ידבר אדם דברי גנאי ונבלה אפי' בחדרי חדרים

במדרש שמואל ביאר כוונת המשנה דקאי על דברי גנאי ונבלה שלא יוציאים האדם מפיו בשום אופן, וזהו "אל תאמר" ותוציא מפין דברי גנאי "שאי אפשר לשמוע", היינו שאתה עצמך לא היית חפץ שישמעם אדם מפין מחמת גודל גנותם, ע"כ גם בחדרי חדרים כשאין שום אדם אצלך - לא תאמרם, מפני "שסופו להשמע" כי בסוף יישמעו ויוכרזו אותם דיבורים בפני כל ברואי עולם (ביום הדין הגדול והנורא) ואוי לאותה בושה וכלימה.

אין באפשרות האדם להשיג את כל עומק התורה"ק

והנה לרש"י היתה גירסא אחרת במשנתנו "ואל תאמר דבר שאפשר לשמוע שסופו להשמע", ופירש הרע"ב את גירסת רש"י שמדבר אודות דברי

רלב דרכי מסכת אבות אבות

תורה, והיינו שלא תאמר על דבר תורה שהנך יכול לשמוע עתה שתשמענו רק לאחר זמן, אלא הטה אזנך ושמע אותו תיכף ומיד.

ואילו במדרש שמואל פי' את גירסת רש"י באופן אחר, שכאשר האדם לומד איזה ענין בתורה"ק וזה נראה בעיניו כדבר שקל להשיגו ולהבינו, לא יחשוב שודאי יוכל לעמוד על הענין ולהבינו עד תכליתו, מפני שאפי' הדבר הפשוט והקל שבתורתנו הק' יש בו עומק גדול מאד שלא יוכל להשיגו האדם הקרוץ מחומר.

וזהו מה שאמרה המשנה "ואל תאמר דבר שאפשר לשמוע" היינו דבר שנראה בעיניך שקל לשמעו, "שסופו להשמע" שתוכל להבין ולהשכיל כל עומק נועם אמריה עד סופה, כי סוף הדבר ותכליתו לא יושג בשום אופן.

ואל תאמר לבשאפנה אשנה, שמא לא תפנה.

לא יאחר האדם את עסקו בתורה לאחר שיסיים מלאכתו,
כי שמא ימשך במלאכה ולא יבא לעסוק בתורה

מפרש המד"ש דהנה לעיל (מ"ב) שנינו יפה תלמוד תורה עם דרך ארץ, והיינו שמלבד זאת שעוסק האדם בתורה, צריך הוא גם לעסוק במלאכה ולהתפרנס ממנה כדי מחייתו ולא יצטרך לבריות, אמנם מלאכה זו צריכה להיות טפלה לתורתו, כמו שנאמר עוד במשנה לעיל (פ"א מט"ו) שמאי אומר עשה תורתך קבע, הרי שהתורה צריכה להעשות עיקר והמלאכה טפלה לה.

אך אם יחפוץ האדם לשנות את סדר הדברים, ובתחילה יעסוק במלאכתו עד שיהא לו כדי פרנסתו, וכאשר ישלים את מלאכתו ויפנה ממנה, יעסוק בתורה בכל שאר הזמן שישאר לו מן היום, אליו נתכוין התנא במאמרו "אל תאמר לכשאפנה" ממלאכתי "אשנה" מפני "שמא לא תפנה", שהרי אתה מכניס עצמך בספק שמא תמשך הרבה במלאכתך ולא תגיע כלל להפנות ממנה, ונמצא שלא תעסוק בתורה כלל ועיקר, ועל אדם כזה נתכוין דוד המלך ע"ה במאמרו (תהלים קיט, קכו) עת לעשות לה' הפרו תורתך, כלומר אלו האנשים הדוחים את עסקם בעבודת ה' לזמן מאוחר יותר, ואומרים כי כשיהיה "עת לעשות" ויהיה זמן פנוי בידם אזי יקדישו אותו "לה'" לעסוק בעבודתו, הנה הם עלולים להיות בכלל "הפרו תורתך" כי יש לחשוש שלא יבואו לעסוק בתורה כלל כי שמא לא ייפנו.

האדם צריך לנצל לתורה ועבודה אפי' זמן מועט שיש לו

ובספר ענף עץ אבות כתב כי משנתינו באה ללמדנו שאף כאשר יש לאדם רק מעט זמן פנוי מחמת רוב טרדותיו, לא יאמר וכי מה אוכל להספיק ללמוד בדקות מועטות אלו, אלא ימלא גם אותם בתוכן רוחני של תורה ועבודת ה', כיון שכל רגע ורגע מחיי האדם שהוא זוכה לנצלו, ערכו לא יסולא בפז, ולמשל כאשר הוא ממתין דקות בודדות לביאת האוטובוס שיקחנו למחוז חפצו, לא ישב בטל אלא יאמר תהלים או משניות. וזה נרמז בדברי התנא "אל תאמר לכשאפנה אשנה" היינו שלא תאמר רק כאשר אפנה במידת זמן הראוי להתכבד שאפשר להספיק בו לימוד מסוים, אזי אלמד בו, אלא אף כל זמן מועט שיש לאדם צריך הוא לתפשו בשתי ידיו וללמוד בו תורת ה'.

כאשר בעלי החנויות לומדים תורה בזמנם הפנוי, שולח להם היצה"ר לקוחות בכדי למנעם מלימודם ועי"ז מתרבה פרנסתם

ובספר פלא יועץ כתב כי בדור הקודם לפני כשלושים וארבעים שנה, כאשר היה שואל סוחרים ובעלי חנויות לממכר מיני מאכל אודות מצב פרנסתם, היו משיבים לו בפנים צוהלות וברוב שמחה דברי שבח והודאה להשי"ת המפרנסם בכל עת בריווח, ואילו בזמן הזה כאשר הוא שואל את בעלי המסחר שאלה זו, עונים לו בשפה רפה ובפנים נפולות שמצב הפרנסה נחלש ביותר (שוואך געווארן), וחקר לידע טעם הדבר וראה כי הסיבה לכך הוא, שבשנים עברו היה לכל אחד בחנותו ספר "חק לישראל" ושאר ספרים, וכאשר עמדו בין גברא לגברא בזמן שהלך קונה א' ועדיין לא בא השני, היו פותחים את הספר ולומדים בו, והיה רע בעיני היצה"ר דבר זה שהם מנצלים את זמנם לטובה, ומסגלים לעצמם מצוות רבות של תלמוד תורה אשר הוא כנגד כולם, וכיון שרצה למונעם מכך היה ממהר לשלוח להם קונים בכדי שיפסקו מלימודם וע"ז היו מתפרנסים בשפע רב, אולם בזמן הזה אשר בזמן שהמוכרים פנויים מלשרת את הלקוחות, הם קוראים בכתבי עת (צייטונגען) והיצה"ר שש ושמח בדבר וחפץ שימשיכו בכך, וע"כ הוא מונע את הלקוחות מלבוא בשערי חנותם ולכן מתמעטת פרנסתם.

(אמנם אליבא דאמת נראה שלא עלתה מחשבת היצה"ר בידו, ובעלי החנויות שהיו לומדים בזמנם הפנוי, נחשב להם כאילו למדו כל העת, וכמו שכתב האלשיך הק' - שבעצמו היה בעל חנות ובזמנו הפנוי בחנותו חיבר את ספרו - שכאשר האדם לומד בזמן שיש לו, אזי מקבל שכר כאילו למד גם בזמן

שהיה טרוד בפרנסתו, כי הקב"ה מחשיב לו זמן זה כאילו נאנס מללמוד ומקבל שכרו משלם, עכ"ד. ומעתה נמצא כי המה הרוויחו בכפליים, גם נתרבה פרנסתם וגם קבלו שכר כאילו למדו כל העת שעמדו בחנות).

סגולת התורה לצנן את אש היצה"ר, ואם אינו יכול ללמוד הרבה גם לימוד מעט יוכל לצננה

ועובדא הוי אצל מרן החפץ חיים זצ"ל שהיה לו תלמיד אחד שבזמן לימודו בישיבה היה לומד בהתמדה נפלאה ומופלגת, אך לאחר שנשא אשה ובנה את ביתו פסק לגמרי מלעסוק בתורה, כאשר נפגש עמו רבו החפץ חיים הוכיחו על דבר זה שעזב את עסק התורה לגמרי, ואמר לו כי אף אם אין באפשרותו ללמוד כל היום, לכה"פ היה לו להצטרף אל חבורת הלומדים דף גמרא בכל יום, או עכ"פ לחברת משניות הלומדים פרק משניות בכל יום, אמר התלמיד שלימוד כזה אינו נקרא אצלו לימוד כלל, מפני שהיה רגיל ללמוד בכל יום עשר שעות ברציפות, ולהספיק הרבה דפי גמרא בלימוד עיון ובלימוד בקיאות ולחזור עליהם שוב ושוב, וע"כ מה ערך יש ללימוד כזה של דף גמרא או פרק משניות א' ליום, ולכן מוטב הדבר שימתין עד שיוכל להתפנות לגמרי מטרדות עסקיו, ואז יוכל לשוב לתלמודו כמקדם לעסוק בתורה במשך כל שעות היום בהתמדה.

השיב החפץ חיים ואמר לו, הנה שנינו "אל תאמר לכשאפנה אשנה שמא לא תפנה", והענין יובן ע"פ משל לאדם חלוש שהזהירו הרופא שמחמת חולשתו אסור לו להכנס לבית המרחץ, כי החום השורר בו עלול להזיקו ולהביאו לידי סכנת נפשות. לימים עבר האיש בסמיכות לבית המרחץ וגבר חשקו להכנס לשם לרחוץ, ולא יכול להתגבר על רצונו ונכנס לרחוץ ושהה שם זמן מה, ואכן נחלש מאד ונטה להתעלף, וע"כ אזר את שארית כוחותיו ופנה במהרה לעבר החדר שבו היה בור מים קרים בכדי לקרר גופו ולמנוע את העלפון, אך לצערו ולרוב חרדתו היתה דלת החדר נעולה ולא היה יכול להכנס, התחיל קורא בקול כדי שמי שישמע את קולו יבוא וישיעו, תיכף ומיד רץ אליו אדם אחד, וכשראה את מצבו החל לזלף עליו מים קרים מהכלי שבידו בכדי להשיב את חיותו, צעק עליו החולה וכי מה בצע לי בטיפות מועטות של מים והלא הנני צריך מקוה שלימה, ענהו האדם שוטה שבעולם, וכי אינך יודע שגם טיפות בודדות של מים קרים יכולים ליתן חיים לאיש הנוטה להתעלף, וכי אם אין בידינו מים מרובים לא נעשה לכה"פ מה שבידנו לעשות.

וסיים החפץ חיים את דברו ואמר הן התורה נמשלה למים המסוגלים לצנן את אש היצה"ר הבווערת בקרב האדם, ואם אין ביכולת האדם לפי שעה -

דרכי פרק ב משנה ה אבות רלה

מחמת טרדותיו ועסקיו - לשקוד על התורה ולפלפל בה שעות ארוכות, האם בעבור זאת ירחיק מעליו את הטיפות המזלפות בדוגמת דף גמרא או פרק משניות, אשר גם המה יכולים להוות בעבורו סם חיים ולצנן במעט את רתיחת היצה"ר, והרי לשוטה יחשב אדם כזה שלא יחשיב את אלו הטיפות וימתין לכך שיביאו לו מקוה שלימה.

לפעמים רצון השי"ת שיעבדהו האדם דוקא מתוך הקושי ואף אם יהיה זה מעט הכמות

פעם בא חסיד אחד אל הרה"ק החוזה מלובלין זי"ע לשהות בצל קדשו בימי ראש השנה, ובעת התפלות של יום הדין היה מבקש שיתנו לו משמים בשנה זו מנוחת הנפש מכל טרדותיו בעסקי הפרנסה בכדי שיוכל לעסוק הרבה בתורה, ובשעה שבא ליטול ברכת פרידה מרבו לאחר ראש השנה, אמר לו החוזה הק' זי"ע (שכידוע נקרא בשם זה ע"ש שהיה צופה ומביט למרחקים) מנין לך שרצון השי"ת שתלמד תורה הרבה מתוך מנוחת ושלות הנפש, שמא יש לו יתר יותר נחת רוח מלימודך המועט כאשר הוא בא מתוך עמל ויגיעה להתגבר על כל המפריעים והטרדות, ופירש בזה את מאמר משנתינו "אל תאמר" ותבקש "לכשאפנה אשנה" ר"ל הלוואי יהא לי פנאי שאוכל ללמוד הרבה, "שמא" רצון השי"ת ממך שתעבדהו דייקא באופן זה של "לא תפנה", היינו ללמוד תורה מתוך הדחק וחוסר זמן, וזה יהיה לו לנח"ר מרובה.

ועד"ז פי' החפץ חיים זצ"ל את מאמר הקב"ה למשרע"ה (שמות ג, ה) "כי המקום אשר אתה עומד עליו אדמת קודש הוא", היינו כי האדם צריך לידע כי דוקא המקום והזמן שהוא עומד עליו מבחינת אפשרויותיו ומצבו הוא "קודש" עבורו, לעבוד את בוראו מתוך כך, כי יתכן שרצון השי"ת הוא דייקא בעבודתו זו היוצאת מתוך דוחק השעה.

כשהאדם אומר לכשאפנה אשנה, ודאי הוא שלא יפנה

הגה"צ רבי אליהו לאפיאן זצ"ל היה אומר בשם החפץ חיים זצ"ל אודות דברי משנתינו שאמרה "שמא" לא תפנה, כי באמת מי שאומר לכשאפנה אשנה, ודאי הוא הדבר שלא יפנה בסופו של דבר, וכמו שמוכח להדיא מדברי הרמב"ם ז"ל בהל' תלמוד תורה (פ"ג ה"ז), וז"ל שמא תאמר עד שאקבץ ממון אחזור ואקרא וכו' אם תחזור מחשבה זו על לבך אין אתה זוכה לכתרה של תורה לעולם, אלא עשה תורתך קבע וכו', ע"כ, הרי שאמר "אין אתה זוכה לכתרה של תורה לעולם" ונשמע מזה כי ודאי לא יפנה ולא רק שמא, ומה

ו הוּא הָיָה אוֹמֵר אֵין בּוֹר יֵרָא חָטָא, וְלֹא עִם הָאָרֶץ חָסִיד, וְלֹא הַבֵּישָׁן לָמַד, וְלֹא הַקֶּפֶדָן מְלַמֵּד, וְלֹא כָּל הַמְרַבֵּה בְּסַחֲוֹרָה מַחֲפִים, וּבְמָקוֹם שֶׁאֵין אֲנָשִׁים הַשְׁתַּדֵּל לְהִיּוֹת אִישׁ:

רבינו עובדיה מברטנורא

ו בור. ריק מכל דבר, ואפילו בטיב משא ומתן אינו יודע. והוא גרוע מעם הארץ. תרגום והאדמה לא משם (בראשית מז), וארעה לא תצור: ולא עם הארץ חסיד. אבל ירא חטא אפשר שיהיה, שהרי הוא צקי בטיב משא ומתן: ולא הביישן למד. שהמתבייש לשאול שמה ילעיגו עליו, ישאר תמיד בספקותיו: ולא הקפדן. הרב שמקפיד על התלמידים כשואלים אותו, לא ילמד כראוי, אלא צריך שיסביר פנים זהולה לתלמידו: ולא כל המרבה בסחורה מוכים. דכתיב (דברים ל) ולא מעצר לים היא, אין הסורה מנויה צמותם שהולכים מעצר לים: ובמקום שאין אנשים. לישב צראש ולהורות הוראות:

שנקטה המשנה בלשון "שמא" הוא כי לפעמים לעיני האדם נראה שהוא רק בכלל ספק שמא לא יפנה, ולכן אמרה המשנה שגם במצב של ספק בל יאמר לכשאפנה אשנה, אבל האמת היא שאם לא ישנה עתה אלא יאמר לכשאפנה אשנה, ודאי הוא שלא יפנה.

משנה ו

אֵין בּוֹר יֵרָא חָטָא, וְלֹא עִם הָאָרֶץ חָסִיד.

הבור שאינו מבין בטיב משא ומתן אינו מבין שיש גמול לכל מעשה ולכן הוא רחוק מיראת החטא

פירש הרע"ב שהבור הוא אדם הריק מכל דבר, ואפילו בטיב משא ומתן אינו יודע, והוא גרוע מעם הארץ, עכ"ד. ומשמע שמעלת העם הארץ על פני הבור היא, כי הע"ה יודע בטיב משא ומתן ולכן יתכן שיהיה ירא חטא, ולכאורה צ"ב מה שייכות יש בין ב' דברים אלו שהיודע בטיב משא ומתן יש לו יראת חטא.

ונראה לבאר הענין דהנה יסוד ענין משא ומתן הוא התשלום על כל דבר, והיינו שכשהאדם רוצה לקנות דבר מה, עליו לשלם תמורתו ואז נותנים לו את הדבר, והאדם היודע דבר זה מבין הוא בדעתו ושכלו שעל מה שהוא לוקח

צריך הוא לשלם. והנה כיון שהעם הארץ מביין ענין זה, הרי הוא מביין גם שאם הוא מצידו עושה את המוטל עליו ומה שנצטוה מאת השי"ת, אזי הקב"ה שהוא גומל לאיש טוב כמפעלו ישפיע לו כל צרכו, וכן אם יתגבר על יצרו מעשות חפצו לעבור עבירות, ג"כ יתן לו שכרו משלם, וכן מביין הוא שאם הוא לוקח דבר עליו לשלם תמורתו, ולכן יודע שאם הוא חוטא ועובר על רצון השי"ת, או שנהנה מהנאות העוה"ז באופן בלתי ראוי, יצטרך לשלם על כך, וכתוצאה מכך הרי הוא ירא חטא. משא"כ הבור שאינו מביין בטיב משא ומתן, ואינו משיג ענין זה של רווח והפסד ותשלום מחיר (ובדומה לילד רך בשנים, שכשרואה מיני מתיקה בחנות הרי הוא נוטלם ואינו מביין שצריך לשלם על כך) ע"כ אין מושרש בו ענין זה של שכר מצוה ושכר עבירה ואינו ירא חטא, ומוכן היטב אמרם "אין בור ירא חטא".

ה"בור" ריק מכל מידה נכונה ולכן אינו מתרחק מן החטא

אמנם רבינו יונה ביאר שבור הוא האדם שאין בו לא תורה ולא מצוות ולא דרך ארץ ושום מידה מן המידות הטובות, ומתוך שהוא ריק מכל ענין טוב ומידה נכונה אינו יודע להשמר מן החטא [מפני שהוא כבהמה ההולכת אחר תאוות נפשה ואין לה שום מושג של כבישת הרצון - ילקוט מעם לועז]. משא"כ העם הארץ שהוא מעורב בדעת עם הבריות והינו בעל מידות טובות, ויש בנפשו מקצת דעות ישרות, ע"כ הוא יודע לשמור את עצמו מן הפשעים, והולך לשמוע מזולתו ממה הוא צריך להזהר ויוכל להיות ירא חטא, אלא שלמעלה עליונה של החסידות לא יוכל לבוא בלא עסק התוה"ק.

ה"בור" דומה לסוס שאינו מרגיש דבר

הגה"צ רבי שלום שבדרון זצ"ל אמר משל נפלא בביאור דברי המשנה האלו, מעשה בסוחר שהיה רוכש ביריד כמות גדולה של סחורה בזול והיה מוכרה אח"כ בעירו בריווח נאה, ועלה בידו והעשיר עי"ז, פעם אחת קנה כמות גדולה מאד מסחורה מסוימת ומחמת כמה טעמים לא הצליח למוכרה בעירו, וכיון שהשקיע הון רב בקניית הסחורה היה עלול לפשוט את רגלו מפני כך, ולכן החליט בלית ברירה להבריח את הגבול (גרענעץ) עם הסחורה ולהביאנה למקום שימצא לה קונים, וחשב בנפשו שאף שיש סכנה בדבר אם יתפשוהו, כי אז יעמידוהו למשפט ויענישוהו בעונש כבד של תשלום קנס גדול, וגם יאסרוהו בבית האסורים ויצטרך לעבוד עבודת פרך, אכן זהו רק ספק אם יתפשוהו, אך אם לא ימכור את הסחורה יפסיד ודאי את כל רכושו, ולכן בא בדברים עם

רלח דרכי מסכת אבות אבות

עגלון המכיר היטב את הדרכים, והוא מנוסה בהברחת הגבולות, וסיכם עמו שבעוד מספר שבועות יצאו לדרכם כליל נטול ירח.

והנה במשך כל אותם השבועות היה הסוחר מהלך כשלו מלא פחד שמא יתפס ע"י השוטרים וישלחוהו לארץ גזירה (סיביר), וככל שהתקרב מועד הנסיעה היה פחדו גובר והולך עד כי לא היה יכול לישון בלילות בגין פחדו, אולם העגלון היה שליו ולא פחד כלל, ושנתו לא נדדה, מפני שאמר בלבו כי אם יתפושם השוטרים וירצו להענישם, יוכל לטעון ולומר להגנתו שכיון שהסחורה אינה שלו לא ידע כלל איזה סחורה הוא מוביל, ואפי' אם לא יקבלו את טענותיו, מ"מ לא ייענש בעונש חמור אלא יקנסוהו במעט ממון, ויניחוהו בבית האסורים לזמן מה, ויתכן שילקוהו כמה מלקות אך לא יותר, אכן בהגיע השבוע שבו הוצרכו ליסע, גם הוא איבד את שלוותו, וכאשר רצה לילך לישן אך לו זמן ארוך עד שנרדם מפני מחשבות הפחד שחלפו במוחו, אך הסוחר עצמו כמעט שלא עלה בידו לאכול ולישן מרוב פחד ומורא.

כאשר הגיע ובא הלילה האחרון שלפני הנסיעה היו בעל העגלה והסוחר נעורים כל הלילה, וטכסו יחדיו עצות ורעיונות היאך יוכלו להערים על השומרים ולהבריח את הגבול עם הסחורה בלא שירגישו בהם, אמנם עדיין הי' אחד שלא היה ירא כלל, והוא הנער המשרת שהיה משמש את בעל העגלה לעזור במשיכת הסוסים ובהאכלתם, וכן בכל המלאכות הקשות שהיו צריכים לעשות כגון משיחת אופני העגלה, והנער הלזה אף שידע כי אם ייתפשו, גם הוא ייענש בעונש כלשהו, אך חשב שיעשה את עצמו כתם שאינו מבין מאומה ולכן יענישוהו רק בעונש קל, ולפיכך היה שליו ורגוע לחלוטין ונם תנומתו בלא שום הפרעה.

בלילה המיועד כאשר כבר אחזו בדרכם והתקרבו לגבול, וריח הסכנה החל להכות באפם, אזי גם הנער המשרת שהיה רגוע עד עתה החל גופו לרעוד (געציטערט) מעט מחמת הפחד, ואצל בעל העגלה גבר הפחד עוד יותר עד שכמעט נשתתק ולא יכול היה לאחוז במושכות הסוסים ולעשות מלאכתו, ואילו עם הסוחר עצמו לא היו יכולים לדבר אפי' תיבה אחת מעוצם יראתו, ופניו הפכו להיות לבנים כסיד, אכן כאשר הגיעו אל הגבול ואשר יגורו בא להם כי נתפסו ע"י שומרי הגבול, אזי הנער כבר רעד ורטט בכל גופו, העגלון פניו נהפכו להיות לבנים כסיד, ומרוב פחד נעתקה לשונו ולא הצליח להוציא מפיו אפי' תיבה אחת, והסוחר התעלף, אמנם עדיין היה אחד שלא נתפחד כלל וכלל ולא נגע ללבו כל הסער הזה, והוא הסוס שהסתכל בפני שוטרי הגבול בשלוחה

דרכי פרק ב משנה ו אבות רל"ט

ובמנוחה, ועוד שמח על אשר ניתן לו מנוחה מן המרוצה, ויכול ללחך תבן כתאוות נפשו, וכל העונשים החמורים העלולים לבוא בגין הברחה זו אינם נוגעים לו כלל וכלל.

ובזה ביאר רבי שלום זצ"ל, כי הבור דומה אל הסוס הנזכר שאפי' בכוא רגע האמת שעומד ליתפס במצודה - והגיע עת לערוך חשבון נפשו עם בוראו, גם אז עסוק הוא באכילת תבן כדרכו מימים ימימה ואינו ירא מהחטא אפי' במקצת.

ולא עם הארץ חסיד.

התורה מאירה דרכו של אדם

במדרש תהלים (ק"ט מ"ד) משלו משל לענין זה ואמרו משל לאדם שהיה מהלך באישון לילה, נתקל באבן ונפל, קם והמשיך בדרכו, פגע באילן והכהו בפניו, הגיע לגומא ונפל לתוכה, היה נחל לפניו ונפל לתוך המים, כי לא ראה להיכן הוא מהלך וכמאמר שלמה המלך ע"ה (משלי ד, יט) דרך רשעים כאפלה לא ידעו במה יכשלו. אבל הלומד תורה דומה למי שמהלך באפלה ואבוקה בידו, הגיע לאבן סר ממנה, ראה אילן מסתלק לצדדים, ראה גומא משתמר ממנה, הגיע לנחל ומשתמר ממנה, וזהו שאמר הכתוב (תהלים ק"ט, קה) נר לרגלי דבריך ואור לנתיבתי, כי התורה מאירה את דרך האדם ומונעתו מלהכשל.

כמה עובדות המלמדות איך שהעם הארץ ברצותו להיות חסיד עלול להכשל בעוונות חמורות

ובמס' דרך ארץ זוטא (פ"ח) הובאה עובדא בענין זה: אמר רבי עקיבא כך היה תחילת תשמישי לפני חכמים, פ"א הייתי מהלך בדרך ומצאתי מת מצוה ונטפתי בו ד' מילין עד שהבאתי למקום בית הקברות וקברתי, וכשבאתי והרציתי דברים לפני ר"א ור' יהושע, אמרו לי כל פסיעה ופסיעה שפסעת מעלה עליך כאילו היית שופך דמים (מפני שמת מצוה קונה מקומו ומותר לקברו במקום שמת), אמרתי להם ומה אם בשעה שנתכוונתי לזכות נתחייבתי לשמים כרשע, שעה שלא נתכוונתי לזכות על אחת כמה וכמה, באותה שעה לא זיתי מלשמש לחכמים, ע"כ. הרי לנו מזה דוגמא למאמר המשנה "לא עם הארץ חסיד", כי יתכן שהעם הארץ ברצותו לעשות מצוה מובחרת, לא די שלא יקיים מצוה אלא עוד יעבור עבירה חמורה.

והרב חיד"א זי"ע פירש עד"ז את מאמר הכתוב (משלי יד, יב) יש דרך ישר לפני איש ואחריתה דרכי מות, והיינו כי לפעמים "יש דרך ישר לפני איש", כי יסבור שמעשהו הוא דרך ישר ומובחר, וכר"ע שהולך מת מצוה לביה"ק וסבר שמצוה קעביד, אך באמת "אחריתה דרכי מות" שעל כל פסיעה ופסיעה שהלך נחשב לו כאילו שפך דמים.

ובספר בן יהוידע (שבת סג ע"א) הביא עובדא שאירעה בענין זה, בעם הארץ שהיה דר מול מגורי רב העיר כאשר הרחוב מפסיק ביניהם, ויהי בשבת אחת ראה דרך החלון שבבית הרב העלו אש והבעירו מדורה והשלהבת עולה וגדלה, ונתלבשה בו אש קנאת ה' והחליט לילך לבית הרב להוכיח את בני ביתו על עוונם הגדול של חילול שב"ק, אך כיון שירדו גשמים עזים והיה קשה לו לעבור את הרחוב תחת מטרי עוז, לקח עמו מטריה (שירעם) ופתחה ופרסה מע"ג ראשו להיות לו למחסה מזרם וממטר, ורץ אל מול בית הרב והחל מצעק בקול גדול הן שבת היום לה', והיאך חיללתם את השבת במלאכה של הבערת אש, ומה גדול בזיון השבת וחילולה שעשיתם.

אמר לו הרב בניחותא הנה בביתי נמצאת בתי העומדת לילד, והמיילדת צייתה להדליק אש בכדי שיחם להיולדת והתינוק שלא יסתכנו בצינה העזה השוררת כעת, וציויתי לעשות כדבריה משום שפיקוח נפש דוחה שבת, וכיון שהכל נעשה כדין וכדת לא היה לך למחות, אולם אתה עצמך בעת שבאת כביכול למחות על חילול שבת, עברת על כמה וכמה איסורים חמורים של שמירת שבת, בראשונה הוצאת את המטריה מביתך לרשות הרבים אע"פ שאין עירוב בעירנו, ובזה עברת על איסור הוצאה מרשות לרשות, מרה"י לכרמלית, ומכרמלית לרה"י, וכאשר פתחת את המטריה עברת על איסור עשיית אוהל, וכשגרת אותה בהגיעך אל מול ביתי עברת על סתירת אהל, ובכלל בעצם נטילתך את המטריה עברת על איסור מוקצה, ראה בכמה עוונות נכשלת בחשבך להיות חסיד לבוא ולהוכיחני, ומזה תקח מוסר כי מקודם עליך ללמוד היטב הלכות שבת ואז תבוא להוכיח אחרים.

ולא הפי'שן לְמַד.

הבושת מידה טובה היא אך לא בענין התורה

כתב רש"י שזהו לפי שנא' במשלי (ל, לב) אם נבלת בהתנשא ואם ימות יד לפה, ופרשו חז"ל בברכות (סג ע"ב) "אם נבלת בהתנשא" אם מנבל

דרכי פרק ב משנה ו אבות רמא

האדם א"ע על דברי תורה סופו להתנשא, "ואם זמות" שמשים זמם בפיו ושותק מלשאול אחרים בהלכות, סופו שכשישאלוהו ישים "יד לפה" ולא ידע מה להשיב.

ובתב רבינו יונה שאף שידענו שמידת הבושת טובה היא מאד, והיא אחת מסימני ההיכר של בני ישראל, וחז"ל הפליגו מאד במעלתה ואמרו בושת פנים לגן עדן, אמנם לענין לימוד התורה אינו כן, אלא יתגבר ולא יתבייש, כי אם יתבייש מלשאול את רבו אודות ספק כלשהו המתעורר אצלו, לא ילמד וישאר תמיד בטעותו וחסרון הבנתו. וע"כ לא יאמר התלמיד איך ישאל טפש וחסר דעה כמוני - שאין לו לא חכמה ולא תבונה - דבר זה מאת החכם הגדול בתורה, כי אז לא ילמד לעולם, וכמו שאמרו חכמי המוסר בספר מבחר הפנינים "שאל שאלות השוטים ושמור שמירת הנדיבים", וכוונתם כי כדי שיחכם האדם, עליו לשאול אפי' שאלות הנראות כשאלות שוטים, וכאשר יקבל תשובות עליהם ויחכם, יזהר לשמור את חכמתו וינהג כמידת העשיר אשר אינו מפזר את ממונו במקום שאינו ראוי, אלא נותנו למקומות הראויים בחפץ לב, כך גם זה שקנה חכמה ידבר בה עם אנשים ראויים בזמן הראוי, ולא עם אדם שאינו ראוי, או בזמן שידע שלא יקבלו ממנו.

ולא תקפדון מלמד.

על הרב להסביר פנים לתלמידיו, ולא יכעס עליהם אם לא הבינו דבריו

כתב רבינו יונה לא יהיה הרב כעסן אלא רחב לב, ומשיב לכל אדם בכל מה שישאלו, וגם אם אינם מבינים את תשובתו יחזור עליה פעמים נוספות עד שירדו לעומקו של דבר.

ובספר מגן אבות ביאר שצריך הרב להסביר פנים לתלמידיו, וכמאמר הגמ' ביבמות (ק"ז ע"א) אודות מאמר הכתוב (משלי כז, יט) כמים הפנים לפנים כן לב האדם לאדם, רבי יהודה סבר ההיא בדברי תורה כתיב, ופירש"י (בפי' ב') שאם רבו מסביר לו פנים הוא מחכים ואם לאו אינו מחכים מרבו, וביאור הכתוב הוא שכמו האדם המביט בצורתו המשתקפת במים, הרי דמות הצורה שיראה תלויה לגמרי באופן שיביט במים, שאם יסתכל בפנים שמחות, יראה פנים שמחות, ואם יהיה מראה פניו כשל אדם עצב, יראה פנים עצובות, כן הוא גם לב האדם לאדם, שאם ילמד את תלמידו בלב שמח, גם

רמב דרכי מסכת אבות אבות

לב התלמיד יהא שש ושמה, ולכן צריך הרב ללמד את תלמידו בהארת והסברת פנים, וכמאמר חז"ל לעולם יהא אדם ענוותן כהלל ולא קפדן כשמאי.

ובענין זה פסק הרמב"ם (הל' תלמוד תורה פ"ד ה"ד) הרב שלימד ולא הבינו התלמידים כראוי מפני עומק הסוגיא שבתלמוד, או מפני שהיתה דעתם קצרה, לא יכעוס עליהם ולא ירגז, אלא חוזר ושונה הדבר אפי' כמה פעמים עד שיבינו עומק ההלכה, עכ"ל.

התורה ניתנה בענוה, ולכן אין הקפדן - שיש בו שמץ גאווה - מלמד

בילקוץ מעם לועז ביאר בסיבת הדבר שאין הקפדן יכול ללמד, מפני שבכל אדם הלקוי במידת הקפדנות, קיים בו סרך ממידת הגאווה המגונה, שבעבור כן הוא מקפיד על מי שאינו נוהג עמו במידה שהוא סבור שיש לנהוג עמו, והנה נודע שהקב"ה הניח את השמים ושמי השמים ובה להשרות שכינתו בנתינת התורה על גבי הר סיני שהוא הנמוך שבהרים, וגם נתן את התורה ע"י משה רבינו ע"ה שהעידה התורה עליו שהיה עניו מאד מכל האדם אשר על האדמה, ומזה נראה כי נתינת התורה לישראל היתה רק בכח מידת הענוה, וע"כ האדם הקפדן שיש בו שמץ ממידת הגאווה, אינו ראוי להיות מלמד תורה ולהעבירה לבני הדור הבא, ולכן אמרו "ולא הקפדן מלמד", לפי שיש בו שמץ גאווה.

גם כאשר חפץ להנך את בניו ובני ביתו, לא יהא קפדן

והנה"צ רבי שלום שבדרון זצ"ל היה אומר כי אין כוונת המשנה דוקא במלמד תורה לתינוקות של בית רבן, אלא אף כל מי שחפץ להוכיח את חבריו בדבר מה וללמדו את הדרך הישרה שיבור לו האדם, לא יוכל ללמדו דבר אם יהיה קפדן, עכ"ד. ומתוך דבריו נבין שקאי גם על האב המחנך את בני ביתו שילכו בדרך הישרה, שאם יהא קפדן לא יוכל להשפיע עליהם מאומה, ורק ע"י שיהא סבלן יצליח להנחותם בדרך הטוב והישר.

ולא כל המרבה בסחורה מחכים.

לעתים ימצא שהחכים המרבה בסחורה, אך הוא מילתא
דלא שכיחא

בשפת אמת דקדק בלשון המשנה שלא כתבה "לא המרבה בסחורה מחכים", אלא הוסיפו לומר "ולא כל המרבה בסחורה". וביאר הכוונה כי אם היה נכתב לא המרבה בסחורה מחכים, הוה אמינא שכללא איתמר שהמרבה בסחורה אין לו כלל אפשרות להתחכם, ע"כ אמר "ולא כל המרבה בסחורה מחכים" ללמדנו כי באמת לפעמים יתכן שימצא אדם המרבה בסחורה ועוסק הרבה בפרנסתו ועכ"ז יחכים ויהא תלמיד חכם, אמנם דבר זה הוי מילתא דלא שכיחא ו"לא כל המרבה בסחורה מחכים".

החסרון הוא רק להרבות סחורה, ולא כשעוסק בה מעט
בכדי פרנסתו

עוד כתב בשפת אמת, דלכאורה צ"ב היאך כתבה המשנה "ולא כל המרבה בסחורה מחכים" ומשמע שאין ההתעסקות בסחורה דבר טוב, וא"א להעוסק בה להחכים, ומאידך גיסא מצינו שאמרו רבותינו יפה תלמוד תורה עם דרך ארץ ומשמע להדיא שיש על האדם לעסוק גם במלאכה בצירוף עם עסקו בתורה. וע"כ ביאר שהן אמת שהאדם צריך לעסוק גם בפרנסה, אמנם עסק זה צריך להיות מועט וטפל לעסק התורה ואילו את רוב זמנו יקדיש לעסק התורה. ובאמת הדבר מדוייק היטב במאמר המשנה שנקטה "ולא כל המרבה בסחורה מחכים" ומשמע שאין החסרון בעצם העסק בסחורה אלא רק בריבוי העסק, כי באמת יש לאדם לעסוק בפרנסה כדי מחייתו, וכמו שכתב גם בתוספות יו"ט כי ודאי יש לאדם לעסוק מעט גם בסחורה, כי בלא זה לא תתקיים תורתו כדאמרו אם אין קמח אין תורה, וסופו להבטל לגמרי מעסק התורה.

חידוד השכל הבא ע"י העסק בסחורה, לא יועילנו להשגת
חכמת התורה

ובילקוץ מעם לועז כתב עוד בזה, כי הגם שע"י שירבה האדם בסחורה ויעמול למכרה ולסחור בה יהא שכלו חריף ויתחדד מוחו, עכ"ז אמרו "ולא כל המרבה בסחורה מחכים" כיון שחידוד זה לא יועיל לו במאומה להשגת חכמת התורה.

ובמקום שאין אנשים השתדל להיות איש.

אם אין לאדם מי שיוכיחנו יהיה הוא עצמו "איש" לתקן דרכיו

ענין זה הוא כמו שאי' במס' ברכות באתר דלית גבר תמן תהוי גבר, וביאר החסיד יעב"ץ שכאשר האדם נמצא במקום שאין מי שיוכיחנו להיטיב דרכיו, ישתדל הוא עצמו להיות "איש" ולעמוד על המשמר לראות במה עליו לתקן דרכיו וליישר אורחותיו.

האדם צריך לכבוש את יצרו אף אם נמצא במקום בני אדם שאינם מתגברים על יצרים

במדרש שמואל פירש ש"איש" מיקרי האדם הכובש את יצרו ומתגבר עליו, וע"ד הכתוב (תהלים קיב, א) אשרי איש ירא את ה' וגו', הרי כי הירא את ה' ושומע בקולו מכונה איש, ואם נמצא האדם במקום שאין "אנשים" ואין בני המקום מתגברים על יצרים אלא עושים ככל העולה על רוחם, לא ילמד מהם לעשות כמעשיהם, אלא הוא ישתדל להיות "איש" ולא ישית לבו למעשי הסובבים אותו.

האדם השרוי בין אנשים פשוטים, יש לו ליהדר ביותר לבל יתירשל בעבודת ה'

עוד פי' במד"ש כי במקום שיש אנשים גדולים וחשובים העושים רצון ה', אין צריך כ"כ להזהיר את האדם שישתדל להיות איש ולהחכים כמותם, כי קנאת סופרים תרבה חכמה, וברצותו לנחול כבוד החכמים ירצה מעצמו להיות איש, אמנם במקום שאין אנשים כאלו, והאדם נחשב כגדול וחכם יותר מכל בני עירו, יש מקום לחשוש שיתירשל ולא ישתדל להיות איש, ולכן אמר התנא כי גם "במקום שאין אנשים השתדל להיות איש" ולא יספיק לו מה שנחשב גדול וחשוב לעומת בני עירו.

ז אף הוא ראה גלגלת אחת שצפה על פני המים. אמר לה על
 דאטפת אטפוך, וסוף מטיפוך יטופוך:

רבינו עובדיה מברטנורא

ז על דאטפת אטפוך. רשע היית ומלסטם את הנפשות ומליפן בנהר, וצאומה מדה מדדו לך: וסוף
 מטיפוך יטופוך. שלא היה הדבר מסור צידן להרג, אלא לבית דין, והקצ"ה מסרך צידן שמגלגלן
 חוצה על ידי חייב, ועמיד הוא אחר כך למצוה מהן מיתמך:

משנה ז

אף הוא (הלל) ראה גלגלת אחת שצפה על פני המים. אמר לה על דאטפת אטפוך,
 וסוף מטיפוך יטופוך.

הרשעים המענים את בני יקבלו את ענשם אף שהבורא גזר
 על דבר זה, מפני שמטרתם היתה עבור שנאתם את בני

ביאר בספורנו שהלל ראה גלגלת אדם אחד על פני המים, והכירו שהיה רוצח
 ואיש דמים, וגם ידע שנהרג ע"י רוצחים אחרים שלא נמסרו לבית דין
 להענישם, ולכן אמר לגלגלת זו "על דאטפת", היינו שסיבת הדבר שנפלת ביד
 רוצחים שהרגוך והשליכו את גופך למים, היא מפני שאתה הרגת אנשים אחרים
 והצפת את גופם על פני המים, ולכן "אטפוך", והסוף שעתיד לבא על אותם
 האנשים שהרגוך [שלא הרגוך לענשך, אבל הרגוך בעבירת זדון] הוא שגם
 אותם יהרגו לסטים או ימסרו למלכות וישליכו את נבלתם המימה מידה כנגד
 מידה, וזהו "וסוף מטיפוך יטופוך".

והקשה בילקוט מעם לועז שהנה אדם זה היה ראוי לעונש מיתה על רציחתו את
 אחרים, וא"כ מפני מה נתחייבו מטביעיו בעונש טביעה, וכתב ששאלה
 זו נשאלה גם לגבי פרעה הרשע, מפני מה נענש על כך ששעבד את בני, והרי
 הקב"ה בעצמו גזר עליהם שעבוד זה, כאומרו ית' כברית בין הבתרים "כי גר
 יהיה זרעך בארץ לא להם ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה", ואולי אף צריך
 לקבל שכר על כך שעל ידו נתקיימה גזירת השי"ת, (ובאמת בדבר זה כבר דיברו
 הראשונים, והרמב"ם תירץ כי השי"ת לא ציוה שאומה מסוימת תעביד את
 בני, והם נענשו על כך שבחרו הם לשעבדם, והראב"ד כתב שנענשו מפני
 שהוסיפו לענות את בני יותר ממה שנכלל בציווי השי"ת).

ותירץ כי אם היה פרעה עושה כן בכוונה לקיים את גזירת השי"ת, אזי ודאי לא היה ראוי להענש על כך, אמנם מכיון ששעבד את בני ישראל, ע"כ ראוי הוא להענש בעונשים ומכות ואכזריותו ובגין שנאתו את בני ישראל, ע"כ ראוי הוא להענש בעונשים ומכות מופלאות אלו.

וישוב זה כתב גם האור החיים הק' בפרשת לך לך (טו, יד), וביאר עפ"י את המשך הפסוק "וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי", דכיון שהעונש שקבלו המצרים לא היה בגין מעשיהם שהרי בזה נצטוו מהקב"ה, אלא דוקא בגין מחשבתם וכוונתם, שעשו זאת מחמת שנאתם את בני ישראל, ע"כ הוצרך דייקא הקב"ה לדונם ולהענישם, כי הוא היודע מחשבות בני אדם ועלילותיהם, עכ"ד.

ובזה נראה לבאר אמרינו בתפלת שחרית (פסוד"ז) "ותתן אותות ומופתים בפרעה ובכל מצרים", וסיבת הדבר שבאו על ענשם הוא מפני "כי ידעת כי הזידו עליהם" היינו שמטרתם בשעבוד בני ישראל היתה במרד ובמזיד מתוך שנאתם אותם, ולא בכדי לקיים את ציווי השי"ת, וע"כ בדין היה שיקבלו את ענשם בשלימות, וע"פ דברי האוה"ח הנ"ל שכיון שנענשו רק בגין מחשבתם, הוצרך הקב"ה בעצמו להענישם כי רק הוא יודע מחשבות בני אדם, יומתק למאד לשון הכתוב "כי ידעת", והיינו שזה שהקב"ה בעצמו נתן בהם אותות ומופתים היה מפני "כי ידעת", ר"ל כי הוא ידע מחשבתם "כי הזידו עליהם" ולכן הענישם.

וסיים בילקוט מעם לועז שזהו גם הביאור בדברי הלל במשנתנו, כי באמת לאדם הלזה שצף בנהר הגיע עונש מיתה מכבר על רציחתו את אחרים, אמנם האנשים שהרגוהו והציפוהו במים, לא עשו כן מחמת העונש שהגיעו, אלא מפני שרצו לשדוד ממונו וליטול את רכושו, וע"כ "וסוף מטיפיך יטופוך", וכן מדויק גם מדברי הספורנו דלעיל שכתב "שלא הרגוך לענשך, אלא הרגוך בעבירת זדון".

הלל רצה ללמד לסובביו את מדת ההשגחה פרטית של

הקב"ה שהיא באופן מדוקדק ביותר

בילקוט מעם לועז ביאר עוד בזה מפני מה דיבר הלל אל הגלגלת ומה תועלת היה לו בכך, וכתב שהוא בעבור שישמעו זאת האנשים שעמדו מסביב, ועי"ז ילמדו ויקחו מוסר שהקב"ה משגיח בעולמו בהשגחה פרטית, כלומר שצופה ומביט בכל מעשי בני אדם הגלויים והנסתרים, ומשלם לכל אדם מידה כנגד מידה תמורת מעשיו ואין לפניו ויתור בדין. ומזה ילמד האדם שלא יטעה לומר שהמאורעות הנעשות עמו הם בגדר מקרה בעלמא, ואם יארע לו צרה ח"ו כגון שימות לו מת רח"ל או שיאבד ממונו, לא יאמר הן דרכו של עולם הוא

בכך, [כמו שבאמת טעו רבים לומר שיש תקופות שמצב הכלכלה שפל בכל המדינה, וע"כ הפסידו את ממונם], אלא ידע ויאמין כי הכל מתנהל בהשגחה מן השמים.

ובמדרש שמואל הוסיף נופך בזה, שההשגחה פרטית בענין זה היתה מדוקדקת למאד, כי אם היה הרוצח הזה רק הורג אנשים אחרים ולא היה מציפם במים, היה נענש בעונש מיתה לחוד ולא היה מטביעים את גופתו במים, ורק מפני שגם הטביעים במים עשו זאת גם לו, ונענש במידה כנגד מידה, ולכן לא אמר לגלגלת "על דקטלת קטלוך" אלא "על דאטפת אטפוך", כי הקב"ה אינו מודד לאדם יותר ממה שעשה, ומכיון ששתיים רעות עשה, הן הריגה והן הטלה אל המים, נענש בשניהם, כי כן דרך הקב"ה לנהוג במידה כנגד מידה בכל פרטי הפרטים, וסיים בלשונו "ולא היה הדבר בדרך מקרה אלא בהשגחה, היפך סברת הטפשים שחושבים שהוא דרך מקרה".

ב' עובדות אודות האופן המופלא שבו נתקיים ברוצח "על דאטפת אטפוך"

בילקוט מעם לועז הביא עובדא שהיתה בענין זה, עם ב' בני אדם עניים שהיו נדים ונעים ומחזרים על הפתחים לקבץ מעות, והיו מחלקים ביניהם כל מה שהרוויחו, ואחד מהם היה בטבעו חסכן (קארג) ולא היה מבזבז מעותיו לחינם, אלא היה מניחם בצרור מעותיו, אך השני היה בזבזן והיה רוכש במעותיו מיני מאכל והנאותו ולא נותר לו מאומה. פעם אחת בהיותם מהלכים בין ההרים ביום סגריר (א שווערע וועטער) שלא היו עמם עוד אנשים, חשב בלבו זה שלא נשאר לו מעות, הנה עתה הגיע עת להרוג את חברי וליטול אל כל מעותיו ולא ידע איש מזה, וכיון שהיה כחו רב משל חבירו קשרו בחבלים וביקש לשחטו, וחבירו החל להתחנן לפניו במר לבו שירחם עליו ולא יהרגנו, וכאשר ראה שאינו שומע לתחנונו אמר לו אל תהרגני למען לא יטול השי"ת את נקמתי ממך, שמא לא קראת בפרקי אבות את מאמרו של הלל לאותה גלגלת שצפה על פני המים "על דאטפת אטפוך וסוף מטיפיך יטופוך", אמר לו כלום יש כאן עדים שיראו את מעשי ויעידו נגדי, אמר לו הגשמים היורדים כעת יעידו נגדך ויטלו את נקמתי ממך, אך הרוצח צחק על דבריו וחשב כי הם דברי הבל ואין הגשמים יכולים לעשות לו מאומה, וקם עליו והרגו.

בעבור כמה ימים נכנס הרוצח למדינה אחרת שלא היה שם מעולם, ולא ידע את שמה ולא הכיר את מלכה, ומלך המדינה היה מנהגו להתהלך לעתים ברחובות ממלכתו כשהוא לבוש בגדים פשוטים כאחד האזרחים, כדי לראות

בעצמו את הנעשה במדינתו ולשמוע את שיג ושיח התושבים, ואם היה מוצא אדם שהיה מכיר בדבר שהוא המלך, היה הורגו. והנה ביום שנכנס הרוצח למדינה זו החלו לירד גשמים עזים, והרוצח חיפש מחסה מן הגשמים, וע"כ נכנס תחת גג אחד והמתין שיפסק הגשם, ובעודו עומד וממתין ורואה את המטר המזלף, נזכר בדברי חבירו הנרצח שהגשמים יטלו את נקמתו ממנו, וצחק צחוק גדול וחשב בלבו הנה כמה סכלות היתה בדבריו שלא נתקיימו כלל, ובדיוק באותו זמן עבר שם המלך, ובראותו את האיש מצחק חשב שמפני שהכיר שהוא המלך לכן הוא מצחק, וציוה למשרתו שהלך עמו שיתפשו ויוציאו להריגה, כאשר ראה שחפצים להרגו בכה והתחנן ושאלתו בפיו מפני מה דנוהו להריגה והוא חף מפשע, אמר לו המלך כיון שהנני המלך וראיתי שהכרת בדבר, אחת דתך למות כאשר מנהגי מאז, אמר לו האדם וכי איך אכירך אדוני המלך, והלא רק היום נכנסתי למדינה זו לראשונה ואינני מכיר כלל בשמה, וודאי שלא ידעתי מי המלך, ומה שצחקתי היה מחמת סיבה אחרת, אמר לו המלך אם לא תאמר לי את סיבת הדבר שצחקת אהרגך, וירא הרוצח כי כלתה אליו הרעה ויאמר בלבו, הן בין כך ובין כך נתון אני בסכנת מות, שמא אם אספר לו את האמת יניחני לנפשי, וסיפר לפני המלך אודות העני שהרג, ולפני הריגתו אמר שהגשמים יטלו את נקמתו הימנו, וכאשר ירדו הגשמים נזכר מדבריו וצחק. אמר המלך ראו את נפלאות הבורא שסיבב שהאיש הלזה יחפש מחסה מן המטר תחת הגג, ממש באותה שעה שעברתי שם כשאני מלובש כאדם פשוט, בעבור שאשלם לו כגמולו, וציוה למשרתו שיובילנו למקום מגורי משפחת העני, ויחזיר להם את הממון שנטל ממנו, ואח"כ ציוה להרגו כאשר עשה לחברו, ונתקיים בו כפשוטו מאמר המשנה "על דאטפת אטפוך".

ועובדא כעין זה הובאה בספר בן יהודע (תענית ח' ע"א ד"ה יד העדים תהיה בו בראשונה) אודות איש יהודי עשיר שהיה מהלך במדבר יחד עם שיירת בני אדם, ונשא באמתחתו צרורות רבות מלאות בדינרי זהב לצורך עסקיו, ויחד עמו בשיירה היה נכרי אחד שהרגיש שהיהודי נושא עמו הון רב וחמדו לעצמו, וע"כ נתחבר עמו ועשה עצמו כאוהבו והיה משמשו כל העת כמשרת, עד שהיו רוכבים כל שעות היום יחדיו כשבהמותיהם מהלכות זו אצל זו, והיה מהנהו כל העת בספרו לו סיפורי מעשיות. יום א' סיפר לו סיפורים נאים המושכים את הלב, והיה מנהיג את בהמתו באטיות יותר משאר בני השיירה, והיהודי שהלך שבי אחר דבריו וסיפוריו של הנכרי שסיפר בכשרון מיוחד, לא שם לבו לכך שהם הולכים ומתרחקים מן השיירה, עד שבאו לעמק המוסתר בין כמה הרים, שאין איש יכול לראותו והקולות אין נשמעים משם לבני הסביבה, ואז ירד

הנכרי מן הבהמה כשחרבו שלופה בידו, וכפת את היהודי ורצה להורגו בכדי ליטול את ממונו הרב, היהודי בראותו כי צר לו וכי בא עד שערי מות, הביט כה וכה וירא כי אין איש שיוכל לבא לעזרתו, רק ראה עוף אחד העומד ע"ג סלע בסמיכות אליו, נענה ואמר להנכרי הנה עוף זה - ונקט בשמו - יעיד על כך שנטלת את נפשי ויטול את נקמתי ממך, הנכרי שחק על דברי היהודי והרגו כשלבו טוב עליו בשל הממון הרב שנפל בידו.

הנכרי שב לעירו שהיתה עיר המלוכה, וע"י העושר שנטל מן היהודי הצליח מאד בעסקיו, ונתעלה מאד בעשרו וכבודו עד שנעשה משנה למלך, ובכל יום היה סועד את סעודתו יחד עם המלך, יום אחד קנה עבד המלך הממונה על ארוחותיו עוף שהיה ממין הזה של העוף שהעידו היהודי על נקמת דמו, והיה העוף הזה חשוב מאד במקום זה, יען כי לא היה מצוי כלל והיה בשרו שמן וערב מאד לחיך, והתקינו לאכילה, ובהגיע זמן הסעודה הגיש לפני המלך את הקערה ובו העוף ויאמר, אדוני המלך הנה זהו עוף פלוני שנזדמן לידי ואשר עשיתי ממנו מטעמים, יאכל ממנו המלך ויערב לו, והמשנה למלך נזכר מדברי היהודי ההרוג שעוף הזה יעיד על דמו וינקום נקמתו ממנו, ולא היה יכול להתאפק מלצחוק, כי אמר בלבו הנה היהודי הלז אמר כי העוף הזה ינקום נקמתו ממני, ועתה מה עלה בגורלי כי נתעליתי להיות המשנה למלך ואין קץ לחשיבותי וגדולתי במדינה, אך המלך שתמה למאד מפני מה מצחק המשנה למלך בלא סיבה, שאלו מה לך כי צחקת, והמשנה למלך שננער ממחשבותיו נבהל למאד, כי לא רצה שידע המלך ממעשהו הנפשע והנתעב, ולא אבה לומר למלך סיבת צחוקו, אך אז חרה בו אף המלך ואיים עליו כי אם לא יסביר לו את פשר הענין יהרגהו, בלית ברירה חשב המשנה למלך כי ודאי לרוב אהבתו אותו לא יקפיד המלך על שהרג איש ישראל וסיפר לו את כל הענין, אכן המלך בשמעו כל זאת אמר בלבו הנה דבר זה אירע כעת בהשגחה נפלאה מן השמים, שנתגלגל הדבר באופן שאתוודע להריגת היהודי, כדי שאטול את נקמתו מעם המשנה למלך הרוצח השפל, ושאלו המלך לשמו של היהודי הנרצח, וציוה למשרתיו לגרש את משפחת המשנה למלך מביתו הנאה והמפואר, ולשכן תחתם את משפחת היהודי, ואת המשנה למלך תלו על פתח ביתו ונתקיים מאמר הכתוב "קל נקמות ה' קל נקמות הופיע".

הנהגת מידה כנגד מידה של הקב"ה נובעת ממידת הרחמים

הגה"צ רבי שלום שבדרון זצ"ל ביאר (הובא בספר הוא הי' אומר), כי הנה לפי פשוטו של דבר נראה, כי הנהגת הקב"ה עם בריותיו במידה כנגד מידה

כמתבאר במשנתינו, היא מיסוד מידת הדין כי הקב"ה חפץ להעניש את החוטאים ומשלם להם כגמולם ממש, אך להאמת אין זה אלא מצד רחמיו המרובים של הקב"ה, וכפי שאמר דוד המלך ע"ה (תהלים סב, יג) ולך ה' חסד כי אתה תשלם לאיש כמעשהו, והיינו שדבר זה שהקב"ה משלם לאיש לפי מעשיו הוא מחסדיו המרובים.

וביאור הדבר הוא כי לפעמים חפץ האדם לשוב בתשובה ולתקן את כל מעשיו שעשה עד עתה שלא כהוגן, ולהתנהג מעתה בדרך הטוב והישר, אך אינו יודע מה מוטל עליו לתקן ובאיזה דברים עליו להשתנות, וע"כ הקב"ה ברוב חסדו עמו מענישו בהנהגת מידה כנגד מידה, ועי"ז יתבונן האדם במהות העונש, כנגד איזה דבר ממעשיו אשר לא טובים המה בא אליו עונש זה, וכך ידע אלו ממעשיו מעוותים ועליו לתקנם, וזהו "ולך ה' חסד כי אתה תשלם לאיש כמעשהו", כי תשלום העונש כגמול למעשי האדם באה ממידת הרחמים והחסד של הקב"ה.

יסוף מטיפיך יטופון.

אף אם לא יבא הרשע על ענשו מיד, סופו להעניש

החסיד יעב"ץ דקדק שלכאורה הו"ל להתנא למימר "ומטיפיך יטופון" ולמה זה נקט בלשון "יסוף מטיפיך", וביאר בזה דנתכוין התנא לומר דלפעמים יעבור זמן רב והרוצח לא בא עדיין על עונשו, בל יתמהו בני אדם על כך, ולא יחשבו שנפטר מעונשו, אלא ידעו שבסופו של דבר יגבה הקב"ה את חובו ממנו אם במקדם אם במאוחר, ולכן אמר "יסוף מטיפיך יטופון", לומר כי בסוף יקבלו את כל ענשם אם לא ישובו בתשובה.

וסיבת הדבר שמתאחר העונש לעתים, הוא מפני שע"י שיראה הרשע שלא נענש, יוסיף לחטוא עוד ועוד עד שתתמלא סאתו ויאבד ברוב עוונותיו, ונמצא שאיחור העונש היא לו לרעה, וכך כתיב במשלי (א, ל-לב) לא אבו לעצתי, נאצו כל תוכחתי ויאכלו מפרי דרכם וגו', כי משובת (מלשון השקט ומרגוע) פתים תהרגם ושלות כסילים תאבדם, והיינו כי מה שהם סוברים בטפשותם שהם יושבים בהשקט ושלוה, זה עצמו יגרום להם ליהרג וליאבד, מפני שע"ז הם מרבים לחטוא ועונשם יגבר למאד.

לפעמים ייענש הרשע כשיבוא לעוה"ז שוב בגלגול

והרב חיד"א זצוק"ל (בספר פתח עיניים והובא בענף עץ אבות) יישב הדבר באופן אחר, דהנה לפעמים נתברר שהרוצח לא מת דייקא באותה מיתה שהרג, וכגון שלא מת בהצפת מים אלא על משכבו כדרך העולם, ובזה יתמה האדם והרי לא נתקיימו דברי המשנה, לכן אמר "סוף מטיפיך יטופון", לומר כי אף אם בגלגול זה לא קיבל את עונשו באופן המגיעו אלא באופן אחר, מוכרח הוא לבוא בגלגול אחר ואז יהרג בהצפת מים.

גם אם רבים הרגו אדם א', ייענשו במיתה על הריגתו

במדרש שמואל תמה דכיון שאמר התנא "על דאטפת אטפון" והיינו שבשביל שהרג אחרים נהרג, שמעינן כבר שגם מי שהרגוהו ייהרגו כי גם בהם יתקיים "על דאטפת אטפון", ולמה זה חזר התנא עוד לאמר "וסוף מטיפיך יטופון". עוד תמה למה נקט "מטיפיך" בלשון נוכח כלפי הגלגלת לחוד, והלא כיון שמיירי בכללא שכל ההורגין נהרגין, הול"ל "וסוף מטיפיך יטופון", ולכלול בזה בין את הגלגלת הזו ובין את כל הנרצחים שבעולם.

ותירין כי אם היה נכתב רק הרישא "על דאטפת אטפון", הוה אמינא כי רק אם ההורג הרג לבדו בלא סיוע מאחרים, ימדדו לו במידה כנגד מידה להרגו נפש תחת נפש, אבל אם חברו יחדיו כמה אנשים לרצוח אדם, יתכן שלא ייענשו במיתה, מפני שלא הרג כל א' מהם נפש שלימה, ולא שייך לומר בזה נפש תחת נפש, וגם אין סברא לומר שיייהרגו כמה נפשות חילוף אדם אחד. ע"כ בא התנא להשמיענו "וסוף מטיפיך יטופון" בלשון רבים, לומר לגלגלת כי אפי' אם היו הורגיו מרובים, כולם כאחד יטופון וייהרגו תמורת מיתתו. ובזה מיושב למה לא אמר "וסוף המטיפין יטופון" כי אז היה משמעות הדבר כי על הורגים דעלמא קאמר, שכל רוצח שהרג אדם א' סופו למות, ולכן דייק לדבר בלשון נוכח ולייחד אמריו כלפי הגלגלת לומר "וכל מטיפיך", וגם "יטופון" בלשון רבים כלומר שסופם של כל מטיפיו ליהרג כעונש על הריגתו אף אם היו הורגים מרובים, וזה לא היינו שומעים מרישא דהמשנה, כי מן הרישא היה נשמע שרק כשאדם א' הורג ימות לבסוף.

ה הוא הִיָּה אֹמֵר מְרֻבָּה בְּשֵׁר, מְרֻבָּה רְמָה. מְרֻבָּה נְכָסִים, מְרֻבָּה דְּאָגָה. מְרֻבָּה נְשִׁים, מְרֻבָּה כְּשָׁפִים. מְרֻבָּה שְׁפָחוֹת, מְרֻבָּה זְמָה. מְרֻבָּה עֲבָדִים, מְרֻבָּה גְּזֹל. מְרֻבָּה תוֹרָה, מְרֻבָּה חַיִּים. מְרֻבָּה

רבינו עובדיה מברטנורא

ה מרבה בשר מרבה רמה. המרצה צאכילה ושמה עד שנעשה שמן וזעל צשר, מרצה עליו רמה בקצר. וקשה רמה למת כמחט צצשר החי. וקמשמע לן האי תנא, שכל ריבויין קשים לאדם, חוץ מריבוי תורה וחכמה וצדקה: מרבה דאגה. שמה יגלוהו (מציית המלך). או שמה יצואו עליו לטמים ויהרגוהו. וחסיד אחד היה מתפלל, המקום יצילני מפיוזור הנפש, ושאלו ממנו מהו פיוזור הנפש, אמר להם שיהיו לו נכסים מרובים מפוזרים במקומות הרבה וצריך לפזר נפשו לחשוב לכאן ולכאן: מרבה נשים מרבה כשפים. סדרא נקיט ואזיל, צתחלה אדם מקשט עצמו ואוכל ושותה ומרצה צשר, ואחר כך מצקש להרצות נכסים, ולאחר שהרצה נכסים ורואה שיש צידו סיפוק לפרנס נשים רבות הוא מרצה לו נשים, ולאחר שהרצה נשים כל אחת צריכה שפחה שתשמנה הרי מרצה שפחות, וכיון שיש לו צני צית מרובין צריך לשדות וכרמים לספק יין ומזון לצני ציתו ומרצה עבדים לעבוד השדות והכרמים, לכך היו שנויין צסדר זה: מרבה תורה מרבה חיים. דכתיב (דברים ל) כי היא חייך וארוך

משנה ח

הוא הִיָּה אֹמֵר מְרֻבָּה בְּשֵׁר, מְרֻבָּה רְמָה. מְרֻבָּה נְכָסִים, מְרֻבָּה דְּאָגָה. מְרֻבָּה נְשִׁים, מְרֻבָּה כְּשָׁפִים וכו'.

ריבוי התאוות מביא לאדם צער ויגון

פי' הרע"ב דכוונת התנא לומר לנו שהריבוי בכל דבר אינו טוב לאדם חוץ מריבוי תורה חכמה וצדקה. ובתפארת ישראל (יכין אות מז) ביאר דהתנא מונה ומסדר במשנתינו את סדר התאוות שיש לאדם מנעוריו (יונגע יארן) ועד זקנותו, כי בתחלה כשנולד הוא מתאוה לאכילה ושתיה ועל זה אמר התנא "מרבה בשר מרבה רמה", ולאחר מכן מתחיל להתגבר בו תאוות הממון ולכן אמר "מרבה נכסים מרבה דאגה", ובתקופה שאחריה כבר מתעוררת בו תשוקה לישא אשה, ולזה אמר שלא ירבה לו נשים כי "מרבה נשים מרבה כשפים", וכשמטבגר יותר חפץ שיכבדוהו, ואח"כ בעת זקנותו חפץ שיהיו לו משרתים שיעזרוהו, ולכן אמר "מרבה שפחות מרבה זימה מרבה עבדים מרבה גזול". וע"ז בא התנא לומר לנו דכאשר ירבה האדם מכל אלו התאוות, לא די שלא יתמלא רצונו ותאוותו, אלא אדרבה יוסיפו לו צער ויגון.

**יְשִׁיבָה, מְרִבָּה חֲכָמָה. מְרִבָּה עֲצָה, מְרִבָּה תְּבוּנָה. מְרִבָּה צְדָקָה,
מְרִבָּה שְׁלוֹם. קָנָה שֵׁם טוֹב, קָנָה לְעֶצְמוֹ. קָנָה לוֹ דְבָרֵי תוֹרָה,
קָנָה לוֹ חַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא :**

רבינו עובדיה מברטנורא

ימין: מרבה חכמה. שנותן טעם לדבריו, והסכרות שלו מתישבות על לב השומעין: מרבה ישיבה. הרבה תלמידים מתקנים וצאים לשמוע סברותיו. ואית דגרסי, מרבה ישיבה מרבה חכמה, מי שמרבה בתלמידים, התלמידים ממדדין אותו ומרצין ומוסיפין על חכמתו: מרבה עצה. מי שמרבה ליטול עשה: מרבה תבונה. מצין דבר מתוך דבר מעשות שיועילו נותנים לו: מרבה צדקה. מרבה שלום. שנאמר (ישעיה לב) והיה מעשה הצדקה שלום:

מְרִבָּה בְּשֵׁר, מְרִבָּה רְמָה.

**כבר בעודו בחיים יצטער האדם על שבשרו יעלה רמה
לאחר מותו, ולכן ימעט באכילה**

במדרש שמואל ביאר שתענוג שמתענג בו הגוף הוא תענוג מורגש, ודבק בעצם האדם ובבשרו, ובא התנא לומר כי אף תענוגים מורגשים אלו המעדנים את הגוף ומייפים אותו, הרי הם מרבים צער לאדם, וכדאמרו ז"ל בברכות (יה ע"ב) קשה רמה למת כמחט בבשר החי, אמנם אין הכוונה בזה שהמת בעצמו מרגיש את הצער בעת שנהפך בשרו לרמה, שהרי המת אינו מרגיש כלום, אלא שכל אדם בעל דעת נקיה יש לו להצטער עוד בעודו חי על ניוול גופו במותו, וישתדל שלא להרבות את אותו ניוול, ע"י שימעט באכילה ושתייה שלא לצורך, ויתבונן בדבר עד שירגיש את הרמה שתנשכנו במותו כמו שירגיש את המחט הדוקרת בשר החי.

אמנם בתוספות יו"ט תמה על דברי המד"ש, דמה יתאונן אדם חי על ניוולו כשיהיה בקבר, והרי אז הינו טמון בעפר ואינו רואה כלל, ומי ידע את אלה אם רמה תאכלנו או תולעת, וכיון שאין רואה ואין מרגיש כלום, נמצא שאין הניוול נחשב אצלו למאומה, וא"כ למה זה יש לו להצטער על דבר זה בעודו בחיים.

הנפש מרגשת צער כשהגוף מעלה רמה לאחר מותו

וע"כ ביאר דאמת הוא שהגוף אינו מרגיש מאומה מניוול זה לאחר מותו, אמנם נפש האדם שחיה וקיימת גם לאחר מותו, הרי מרגשת בניוול זה מאחר

שהיא רואה את הגוף בניוולו, ויש לה צער רב בגין כך, וכדכתיב (איוב יד, כב) אך בשרו עליו יכאב ונפשו עליו תאבל, כלומר שהנפש תתאבל ותצטער על הרמה השולטת בגוף, וע"כ דייקן חז"ל ואמרו "קשה רמה למת" ולא "לבשר המת", כי באמת המת עצמו שוכב דומם ואינו מרגיש כלל בצער רמה וניוול זה, ורק נפש המת שרואה בכך מרגשת את הצער "כמחט בשר החי". וכדברים הללו ממש כתב בספר חסידים (סי' תתשס"ג) וז"ל הנשמה רואה מה שנעשה לגוף אחר מיתה, ולכן קשה רמה למת, ולא שכואב למת אלא שהנשמה קשה לה זילותא של הגוף, כי הנשמה חיה וקיימת גם לאחר שמת ורואה מה שנעשה לגוף, עכ"ל.

מְרַבָּה נְכָסִים, מְרַבָּה דְאָגָה.

**ריבוי הנכסים לא יוסיף לאדם שמחה, וריבוי ההשתדלות
בזה לא תוסיף לו על מה שנגזר עליו**

כתב רבינו יונה לא יחשוב האדם כי כאשר יהיו לו נכסים רבים וירבה כבוד עשרו, יבלה ימיו בטוב ושנותיו בנעימים, מפני שדאגותיו יהיו נתונות על נכסיו כל העת ולא יוכל להיות שמח וטוב לב, וכלשון המדרש שמואל כי השמחה וההוללות בעושר ונכסים אינם אחד מני אלף מן הדאגות הנמשכות מן הנכסים, (ולכן אמר להוללים אל תהולו כי מרבה נכסים מרבה דאגה).

ובספר חובת הלבבות איתא (בפתיחה לשער הבטחון) שחכם אחד היה מתפלל "המקום יצילני מפיוזור הנפש", וכששאלוהו מהו פיוזור הנפש, אמר להם שהוא כשיש לאדם נכסים מרובים מפוזרים במקומות הרבה, וצריך לפזר נפשו לחשוב עליהם לכאן ולכאן, הרי כי הנכסים הרבים עלולים לגרום לאדם פיוזור הנפש, וירחיקוהו מרחק רב מן השמחה ושלוות הנפש, ובענין זה כתב בספר רוח חיים, כי כבר בראש השנה בעת הדין, נגזר על האדם כמה ממון יהא לו ואם יצליח בנכסיו אם לאו, ואם ישתדל להרבות את נכסיו הרי הוא רק מוסיף דאגה לעצמו, ולא ירוויח כלום מכך שירבה ממונו אפי' בפרוטה אחת.

העשיר מסובב בדאגות רבות

וכבר אמר שלמה המלך ע"ה החכם מכל האדם (קהלת ה, יא) מתוקה שנת העובד אם מעט ואם הרבה יאכל, והשקע לעשיר איננו מניח לו לישון, הרי כי העשיר על אף שנכסיו מרובים, אין לו שלוות הנפש ואיננו יכול לנוח על מיטתו בהשקט, משא"כ העני שעובד בפרך בכדי לפרנס את בני ביתו, מתוקה שנתו וטוב לו בעמלו. וביאר המד"ש שהסיבה לדבר שהעשיר אפוף דאגות הוא מפני

שהוא דואג שלא יפסיד את ממונו, וגם שלא יהיו מעותיו בטלות אצלו ללא עשיית מסחר בהם, וכאשר יש לו ממון הרי הוא שוכר אניות (שיפען) לילך עמהם ממקום למקום להוסיף על רווחיו, וכן כאשר רואה מין סחורה שהוקרה ועלה השער שלה, הרי הוא דואג ומצטער עד למאד על אשר לא קנה מסחורה זו, ולהיפך כאשר החזיק בסחורה והוזלה קודם שעלה בידו למכרה, הרי הוא מלא צער ועגמת נפש מפני מה לא מכרה זה מכבר, כי אז היה יכול להרוויח למכרה במחירה הגבוה.

הממון נראה כדבר טוב אך באמת הוא מביא לצרות ודאגות, וגם אין לו קיום

ובתב דטעם שנקרא ממונו של אדם בשם "נכסים", הוא מפני שמהותם האמיתית נכסית ונעלמת מעיני האדם, שהרי לעין האדם נראים הם כדברים נחמדים טובים ומועילים, ואילו תחתם תעמוד הבהרת, כלומר שלאמיתו של דבר הם מלאים בצרה ודאגה, ובשם תלמיד הריטב"א כתב דשמם ניתן להם ע"ש שהם מכסים מעיני האנשים את מומי האדם שמחזיק בהם, ועל ידם יקבל האדם ממשלה על אף שאינו ראוי לה, וגם מפני שאין להם קיום אצל האדם, כי היום נכנסים לרשותו ולמחר יוצאים ממנו ונכנסים לרשות אדם אחר, ולכן נקראו "נכסים".

מְרָבָה נְשִׁים, מְרָבָה כְּשָׁפִים.

ביאר רבינו יונה דכאשר יש לאדם יותר מאשה אחת, חפצה כל א' מהם שיאהבנה יותר מרעותה, ומחמת כן תעשה כשפים להגביר את אהבתו כלפיה, ואז האשה האחרת שנעשית שנואה, תעשה כשפים פי שנים, עד שיטה את לבו אליה, ועון החמור של כישוף שנאמר עליו "מכשפה לא תחיה", יהא תלוי על צוארו מפני שהוא גרם לזה.

מְרָבָה תּוֹרָה, מְרָבָה חַיִּים.

הדאגה בעסק התורה אינה מזקת אלא מוסיפה חיים

כתב רבינו יונה שזה נאמר כנגד מה שאמרו ברישא מרבה נכסים מרבה דאגה, ונודע שהדאגה מקצרת את שנות האדם, הנה עסק התורה הוא בהיפוך גמור, כי אף שגם בתורה יש דאגה גדולה למי שזכה לעסוק בה, כאשר הוא

מעייין בה הרבה במחשבתו עד שתצא ההלכה על מכונה דבר דבור על אופניו, הנה דאגה זו לא תגרום לו רעה כלל, ואע"פ שאמרו חכמי הטבע כי הדאגה מכלה את הלב ומביאתו לידי חולי, עכ"ז הדואג בתורה לא די שלא תזיקנו, אלא אדרבה אורך ימים ושנות חיים תוסיף לו, וכמו שאמר שלמה המלך ע"ה (משלי י, כז) יראת ה' תוסיף ימים, ולכן אמר התנא "מרבה תורה מרבה חיים". ובספר רוח חיים הוסיף בדבר, כי הגם שאמרו חז"ל כי התורה נקנית ע"י יסורים, עכ"ז היא מרבה חיים לאדם.

ועובדא הוה (הובא בילקוט מעם לועז) עם רבינו בעל הטורי זהב זי"ע, שפעם באה אליו אשה אחת בעת לימודו עם תלמידיו, וצעקה לפניו כשדמעתה על לחיה אודות בנה החולה שהולך ונחלש והגיע עד שערי מות רח"ל, אמר לה הט"ז וכי התחת אלקים אני להחיות את בנך, אמרה לו איני צועקת כי אם אל התורה שאתה לומד שהרי הקב"ה ותורתו אחד המה, אמר לה הנה זכות התורה שהנני לומד כעת עם התלמידים נתונה בזאת לבנך, ובזה יושע לצאת ממות לחיים כדכתיב כי בדבר הזה תאריכון ימים, ואכן תיכף באותה שעה חל שינוי לטובה במצבו של הילד ונתרפא.

"מרבה תורה" - מי שמחזיק תורה בממונו

כ"ק האדמו"ר בעל הלב שמחה מגור זצ"ל תמה על לשון המשנה "מרבה תורה", ולכאורה כיון שכתוב והגית בו יומם ולילה, הרי כל מה שיעסוק בתורה ואפי' ירבה בלימודה מאד, לא נקרא ריבוי, אלא קיום חובתו להגות בתורה כמצות ה' עליו. וביאר דקאי על הזוכים לתת ממון בעבור החזקת התורה, שבכך המה מרבים תורה אצל אחרים, שע"ז תתקיים בהם הבטחת התנא "מרבה חיים" ויזכו לחיים של טובה וברכה.

מְרַבֵּה יְשִׁיבָה, מְרַבֵּה חֲכָמָה.

כשירבה בחכמת התורה יתוספו לו תלמידים

רבינו יונה ומדר"ש גרסו "מרבה חכמה מרבה ישיבה" ופירשו את כוונת התנא, שע"י שמרבה בחכמת הסברא והפלפול בלימודו, ובמה שמוסר לפני התלמידים, עי"ז "ירבה ישיבה" כי יתוספו לו עוד תלמידים שיבואו לקנות ממנו את משנת תורתו, ולשמוע ממנו את הסברות שנתחדשו לו ולהתחדד על ידו.

ע"י ריבוי התלמידים תתרבה חכמתו

אמנם הספורנו גרס גירסא אחרת ששנשנה בהיפוך מרבה ישיבה מרבה חכמה, ולפ"ז פירושו הוא שע"י ש"ירבה בישיבה" ויעמיד תלמידים הרבה, "ירבה חכמה" כי יתעורר שכלו להבין ולהורות, וכדאי' במס' תענית (ז ע"א) הרבה למדתי מרבתי ומתלמידי יותר מכולם.

מְרַבָּה עֲצָה, מְרַבָּה תְּבוּנָה.

ישול האדם עצה מהרבה בני אדם ועי"ז יוכל לברור מכולם
את הדרך שנכון לילך בה

כתב בספר רוח חיים כי מרגלא בפומי דאינשי "שאל עצה ועשה כשכלך", והיינו כי כשיצטרך אדם עצה בדבר מה, ישאל לעצתם של אנשים אחרים, אך למעשה ינהג כפי הבנתו. והנה אף כי יש בדבר זה מן האמת, אך יש לתמוה כי אם עושה האדם כהבנתו למה זה ישאל לעצתם של אחרים, אמנם ההסבר בזה הוא כי אדם זר שאינו נוגע בגופו של ענין, לא יבין כ"כ בפנימיות הענין שמתייעצים עמו, אלא יבין מעט בחיצוניות, ולפי הבנתו יתן את העצה, וכך כשישאל את היועץ השני יקבל ממנו איזה עצה לפי מקצת הבנתו, אמנם בעל הדבר עצמו שמבין בשלימות את פנימיות הענין אלא שחסר לו שכל ותבונה איך להתנהג בדבר, וע"כ בהתקבץ אצלו עצתם והבנת שכלם של כל היועצים אותו, יכול לברור בשכלו עצה אחת משותפת מכל העצות שקבל, מזה מעט ומזה מעט, עד שתתברר לו הדרך הנכונה אשר ילך בה, וכמו שאמר שלמה בחכמתו (משלי יא, יד) ותשועה ברוב יועץ, וזהו שאמר התנא "מרבה עצה" ע"י שירבה בנטילת עצה מכמה וכמה אנשים, "מרבה תבונה" כי יקח משכלם ובינתם של כל נותני העצות, ואח"כ יבין דבר מתוך דבר מעצמו איך להתנהג בפועל.

הרב ילמד עם תלמידיו מה שלבם חפץ

ובספר חסדי אבות ביאר כי דברי המשנה עולים על הרב המלמד תורה לתלמידיו, שיש לו להתייעץ עם תלמידיו באיזה מסכת הם רוצים ללמוד ויעשה כדעתם, כי עי"ז תגדל תועלת הלימוד, מאחר שאמרו חז"ל (ע"ז יט ע"א) אין אדם לומד אלא במקום שלבו חפץ, וע"כ כאשר יהיה "מרבה עצה" כלומר שישמע לעצתם וילמד מה שלב תלמידיו חפץ, יתקיים בהם "מרבה תבונה" והם יחכמו יותר בלימודם, ועי"ז יבינו דבר מתוך דבר את מהלך כל הסוגיא.

מִרְבָּה צְדָקָה, מִרְבָּה שְׁלוֹם.

ביאר רבינו יונה שהנותן צדקה, אוהבים אותו בני אדם מאחר שנהנים מממונו, ובכך מרבה שלום, וגם שאחרים לומדים ממעשיו ליתן ג"כ צדקה (וכיון שהוא גרם לזאת, נחשב לו כאילו הוא עשאה), ועל כך מוסיפים עוד לאהבו ויש לו שלום עם הבריות.

המפרנס את העני גורם שלא יתרעם על מידותיו של הקב"ה

ובמדרש שמואל ביאר בכוונת התנא, שהוא על דרך שכתב הרמב"ם על המשנה לעיל (פ"א מ"ה) ויהיו עניים בני ביתך, שיקח האדם עניים מבני ישראל לתוך ביתו כדי שישרתוהו, ומזה יתפרנסו ויוכלו להביא טרף לביתם, ולא יקח עבדים מאוה"ע, ובזה יהא גם משים שלום בין העניים להקב"ה, שהרי כאשר העני מלא צער על שאין לו לחם לאכול, עלול הוא להתרעם על הקב"ה ולהטיח דברים כלפי מעלה ח"ו לאמר, מדוע זה הנני גרוע מפלוני העשיר הישן ע"ג מטה כבודה ואני צריך ללון ע"ג קרקע, ולעשיר יש בית רם ונשא ואילו אנכי צריך להיות גולה ולהתייטר בנע ונד, ולכן ע"י שיהא "מרבה צדקה" ויפרנס את העניים שהם ישרתוהו ויעשו צרכיו, אזי יהא "מרבה שלום" בין העני לבוראו שלא יתרעם ח"ו על מידותיו של הקב"ה.

ובענין זה היתה עובדא אצל קדוש ה' האר"י ז"ל שאמר פעם לתלמידיו, דעו שפורענות גדולה ממשמשת ובאה לעולם, ועומד לבא ארבה גדול מאד בגבול עיה"ק צפת, אשר יאכל את כל פרי העץ וירקות השדה ולא ישאר מזון לאכילה, וגזירה זאת באה מפני שיש בעירנו ת"ח א' שהוא עני מרוד ושמו רבי משה, אשר שרוי עם בני ביתו בדחקות עצומה ואין לו לחם לפי הטף, ומתלונן במר לבו על עניותו הגדולה, וע"כ יצא הקצף מאת הקב"ה על שכניו הרואים בצערו ואינם מסייעים בידו להושיעו ממצוקתו, ועתה קבצו ביניכם סכום הממון ושלחוהו אליו, אולי יחוס הקב"ה וירחם עלינו בזכות המצוה ויבטל את הגזירה הקשה. התלמידים נרעשו לשמוע דברים אלו מפני רבם הגדול, ומיד קיבצו סך כ"ה זהובים ושלחוהו לביתו עם שליח א' מבני החבורה, השליח רץ תיכף ומיד לבית רבי משה ומצאו כשהוא יושב ובוכה בכי עז, אמר לו מפני מה הינך בוכה, השיבו ואיך לא אבכה שמלבד העניות הגדולה שהנני סובל ממנה מאז, הגה עוד נשברה לי היום חבית חרס, שעמה היה דרכי לישא מים לבית שכני ומזה הייתי מתפרנס פרוטות מעטות, וכיון שאין בידי ממון לקנות חבית אחרת,

שוב אין בידי להביא אפי' פרוטות אלו בכדי קניית לחם צר, ומה פשעי ומה חטאתי שהנני סובל כ"כ יותר מכל בני עירי.

מיד הוציא השליח את המעות ונתנם לו, באומרו הרי לך מעות בכדי רכישת חבית חדשה עבור מכירת המים, וגם יותר לך בכדי פרנסת בני ביתך, אמנם אחת שאלתי ובקשתי לפניך לכל תתרעם יותר על מצבך הקשה, מאחר שע"י דמעותיך נגזר גזר דין קשה על כל סביבותינו, קיבל רבי משה דבר זה על עצמו לכל להתלונן עוד מעתה, ואז חזר השליח אל רבו האר"י ז"ל שקבלו בשמחה, ואמר לו ברוכים אתם לה' שמפני פעולתכם נתבטלה הגזירה, ושבו כל התלמידים לתלמודם, באמצע לימודם הגביהו את עיניהם ונבהלו לראות ארבה רב ועצום המכסה את עין הארץ, ונתייראו מאד שמא עדיין מרחפת הגזירה על ראשם, אך האר"י הק' השיב דעתם ואמר להם לכל יתייראו, מאחר שכבר מחל הקב"ה את הפגם שהיה בגין העני רבי משה, ומיד לאחר דבריו נשבה רוח עזה והשיבה את כל הארבה אל הים לא נשאר ממנו עד אחד, ומני היום ההוא והלאה נזהרו התלמידים לפרנס את רבי משה לכל יחסר לו דבר.

ע"י שנותן צדקה לעני זוכה גם להשכין שלום בית

בספר ענף עץ אבות ביאר את מאמר המשנה, ע"פ מאמר חז"ל (כ"מ נט ע"א) לעולם יהא אדם זהיר בתבואה בתוך ביתו שאין מריבה מצויה בתוך ביתו של אדם אלא על עסקי תבואה, שנא' השם גבולך שלום חלב חטים ישיביעך, א"ר פפא היינו דאמרי אינשי כמשלם שערי מכדא נקיש ואתי תיגרא בביתא, הרי לנו מזה שכאשר יש בבית האדם תבואה ומזון ככל הצורך יש שלום בביתו, ואילו כשיש חסרון מזון תהיה מריבה ותיגרה. וזהו שאמר התנא "מרבה צדקה" דכשהאדם נותן צדקה לעני ועי"ז יש לו מזון, הרי הוא "מרבה שלום" כי יחיו בני הבית בשלום ולא יבואו לידי מריבה, ונמצא כי בנתינתו מעות לצדקה זוכה להשכין שלום בבית העני.

והביא שם עובדא נפלאה בענין זכות הצדקה אשר היתה בעיה"ק ירושלים עם נגיד מופלג בעל צדקה וחסד בשם הרב אורנשטיין (אשר על שמו ולזכרו הוקדשו בתי אורנשטיין שבעיה"ק), שהיה דר בקצה שכונת מאה שערים סמוך לשער שכם, והיה דרכו לנדב בעין יפה לכל דבר מצוה. פעם א' פנה אליו יהודי עני ואביון שהיתה לו בת שבאה בכרית האירוסין, אך לא היו בידו אמצעים להשיאה, וביקש הימנו עזר וסיוע, וחשב שיתן לו איזה סכום לצורך הענין, אולם מה רבה היתה פליאתו והשתוממותו, כאשר אמר לו הגביר שהוא מוכן ומזומן ליתן לו את כל הסכום הנצרך עבור צרכי החתונה בשלימות, ואכן נתן

לו את הסכום הנדרש, וברצותו להיטיב את הרגשתו של העני אמר לו שנתניתו זאת היא בתנאי שיקראנו להשתתף בשמחת הנישואין של בתו, והעני נענה ואמר בשמחה ודאי אקראך לאות הכרת הטוב על עזרתך המרובה עמנו בתשלום כל הוצאות צרכי הנישואין.

העני יצא מביתו שמח וטוב לב והחל להכין את צרכי הנישואין, ורכש את כל צרכי הנדוניה, והזמין את כל קרוביו להשתתף עמו בשמחתו. בבוא יום הנישואין כאשר עמדו לצאת אל החופה ברוב רינה וצהלה, נזכר לפתע אבי הכלה אודות הבטחתו לקרוא להנגיד הרב אורנשטיין להשתתף בשמחת הנישואין, ונתמלא צער רב על כך שברוב טרדותיו בהכנות לחתונה, שכח לקרוא לנגיד רב החסד אשר רק בזכות נדבת לבו מתקיימת השמחה, כאשר חכך בדעתו מה לעשות, עלה רעיון במוחו, והכה ע"ג השלחן להסות את כל הנוכחים, וביקש את סליחתם ואמר להם בקשה לי אליכם, מאחר שכל צרכי החתונה נתרמו ע"י הגביר הרב אורנשטיין בנדבת לבו הטוב והרחום, ומחמת רוב טרדותי שכחתי להזמין להשתתף בשמחתינו, אנא בואו יחד עמי ונלך אל ביתו לקרוא לו, וכך הלכו יחדיו - המחותרים עם החתן וכל המוזמנים, יחד עם המנגנים שהביאו את כלי התזמורת עמם - לעבר ביתו של הרב אורנשטיין להביאו אל מקום החתונה.

באותה שעה פרצו אל ביתו של הגביר שודדים ערביים, ודרשו ממנו שיתן להם את כל ממונו, בלית ברירה פתח לפניהם את הכספת שבו היה מונח כל רכושו, והם הוציאו את תכולתה והניחוה ע"ג השלחן, אך ברוב חמדנותם לא הסתפקו השודדים בהון רב זה, אלא דרשו שיתן להם גם את תכשיטי אשתו ועוד כסף וזהב, וגם כפתו אותו ואת אשתו בחבלים וקשרו אותם לכרעי המיטות, כשהם מאיימים עליהם שיהרגום אם לא יתנו להם עוד דברי ערך שברשותם, בתוך כדי כך הגיע אבי הכלה יחד עם כל המוזמנים - כשכלי הזמר מנעימים ומנגנים בקול רעש גדול - בסמיכות לבית הגביר, כשבדעתם להכנס לביתו בקול המון חוגג ולהזמין לשמחת הנישואין, כאשר שמעו השודדים את קול הרעש המתגבר והולך, היו בטוחים שזהו המשטרה אשר הוצעה ע"י השכנים שהבחינו בהכנסם, וע"כ נסו מן הבית מרוב פחד, והניחו את כל הכסף הזהב והתכשיטים על השלחן, וכו בעת נכנסו כל הפמליא לבית הגביר, ונבהלו לראותם כפותים כשהם נתונים בחרדת מות, תיכף ומיד שחררו אותם מחבליהם, והגביר סיפר להם את כל הקורות אותם, וכי בואם היה ברגע האחרון כאשר עמדו כפסע לפני המות, והם הצילום ממות בטוח, וע"ז יש להמליץ את מאמר המשנה "מרבה צדקה מרבה שלום", כי ע"י הצדקה זכה

להיות שלם בגופו, ולא הצליחו השודדים לפגוע בנפשו, ונתקיים מאמר הכתוב "וצדקה תציל ממות", כי זכות מצות הצדקה עמדה לו ולבני ביתו להנצל ממות בטוח לחיים.

קְנָה שֵׁם טוֹב, קְנָה לְעִצְמוֹ.

קנין שם טוב שקנה האדם ע"י מעשיו הטובים, אין יכולים לקחתו ממנו

פירש רבינו יונה וכן אי' במד"ש, דכאשר זוכה האדם לקנות לעצמו שם טוב ע"י מעשיו הטובים, הרי נשאר שמו הטוב לעצמו לבד, ואין אחרים יכולים ליטלו הימנו, וזה ממש בהיפוך מן המרבה נכסים שנזכר בריש המשנה, כי הכונס נכסים הרבה, אינם נשארים לו לבד, אלא במותו יעזבם לאחרים, וזהו "קנה שם טוב" כאשר יזכה האדם לשם טוב, "קנה לעצמו" ישאר שם טוב זה שלו לעולמי עד ולא יוכל שום נכרא לקחת ממנו.

קְנָה לוֹ דְבָרֵי תוֹרָה, קְנָה לוֹ חַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא.

כששם האדם חפצו בתורה נעשית "תורתו"

ביאר במדרש שמואל שאחר שעסק האדם בתורה הק' ובפרטיה הנזכרים, אם חשקה נפשו בה הרי היא נקראת שלו ונעשית קנויה לו, וכדאיתא במס' קידושין (לב ע"ב) עה"פ (תהלים א, ב) כי אם בתורת ה' חפצו ובתורתו יהגה, דבתחילת לימוד האדם נקראת התורה תורת ה', אך אחר ששם חפצו בה הרי היא נעשית "תורתו", וע"כ "קנה דברי תורה קנה לו חיי העוה"ב" יען וביען דבקה נפשו בחיים האמיתיים, אשרי העם שככה לו.

ובאופן אחר פירש במד"ש את סוף דברי המשנה, דכאשר האדם קונה רק שם טוב, הרי היא שלו ולהנאתו רק בעוה"ז, אך כשישכיל לקנות לו ד"ת, אזי יקנה עבור כן חיי העוה"ב. וזהו "קנה שם טוב" אזי רק "קנה לעצמו" להנאתו בעוה"ז, אך "קנה לו דברי תורה" שקנה התורה בקנין נפש, "קנה לו חיי העוה"ב" ויטלנה עמו גם לעוה"ב.

ט רבן יוחנן בן זכאי קבל מהלל ומשמאי. הוא היה אומר אם למדת תורה הרבה, אל תחזיק טובה לעצמך, פי לכה נוצרת:

רבינו עובדיה מברטנורא

ט אל תחזיק טובה לעצמך. לומר הרבה תורה למדתי. ולפי שהוא לא הניח לא מקרא ולא משנה הלכה ואגדה שלא למד (סוכה כח. צנא צתרא קלד.), היה אומר כן:

משנה ט

רבן יוחנן בן זכאי קבל מהלל ומשמאי. הוא היה אומר אם למדת תורה הרבה, אל תחזיק טובה לעצמך.

לא יחזיק האדם טובה לעצמו בלימודו מפני שלא יוכל להשיג אפי' חלק מן התורה

כתב הרע"ב דריב"ז הוא בעל מימרא הלזו, משום שעליו אמרו חז"ל (ב"ב קלד ע"א) שלא הניח מקרא משנה וגמרא הלכות ואגדות, דקדוקי תורה ודקדוקי סופרים, קלים וחמורים, גזירות שוות תקופות וגימטריאות, ולמד את כולם בכדי לקיים מה שנאמר להנחיל אוהבי יש ואוצרותיהם אמלא, וכיון שהוא הי' כ"כ מושלם בכל חלקי התורה, לכן אמר מימרא זו להורות שאפי' אם למד אדם תורה הרבה כדרגה נעלית זו של ריב"ז, גם כן לא יחזיק טובה לעצמו.

ובמסכת סופרים (פט"ז ה"ח) אי' אמרו עליו על ריב"ז שאמר, אם יהיו כל השמים יריעות וכל האילנות קולמוסין וכל הימים דיו, אינם כדאי לכתוב את חכמת התורה שלמדתי מרבתי, ולא אצלתי מחכמתם אלא כמו הזבוב הטובל בים הגדול ומשהו מחסרו, ע"כ. ולפ"ז ביאר הרשב"ץ את כוונת ריב"ז במשנתו, שבא ללמד לכל מי שזכה להשגות מופלגות בתורה כמו שזכה הוא להשיג, לבל יחזיק טובה לעצמו כפי שריב"ז לא החזיק טובה לעצמו, ואמר שלא לקח מתורת רבותיו כי אם משהו, כי התורה הק' ארוכה מארץ מידה ורחבה מני ים, וכלפי גודלה העצום לא יוכל האדם להחזיק טובה לעצמו במה שזכה להשיג ממנה.

ובן כתב רבינו יונה דאפי' לאחר שלמד האדם הרבה תורה, עדיין הוא בהתחלה, ואין השגת אנוש יכולה להגיע עד קצהו האחרון, וכיון שהאדם מרוחק כ"כ

מללמוד את כל התורה, איך זה יחזיק טובה לעצמו ועדיין לא עשה אחד מני אלף ממה שיש לעשות.

ודבר זה הוא ע"ד מה שנודע שפירש הבעש"ט הק' זי"ע את הפסוק "תורת ה' תמימה", דככל שלמד ועסק האדם בתורה והשיג את דברה וסודה בכל כוחו, עדיין נשארה התורה תמימה ולא הגיע בה האדם אפי' לחלק קטן מאד מגודלה ועומקה.

וסיים רבינו יונה בכיאר המשנה, שיש סיבה נוספת מפני מה אין לאדם להחזיק טובה לעצמו אף כשזכה ללמוד תורה הרבה, והוא "כי לכך נוצרת" כי זוהי חובת האדם בעולמו, ומטרת יצירתו ע"י הקב"ה, וכשם שאדם הפורע את חובו אין מחזיקין לו טובה ע"כ, (ובפרט באופן שהיה מחוייב סכום גדול ופרע רק מקצת מחובו, שבודאי אין עבור מה להחזיק לו טובה ע"כ), כמו כן האדם הלומד הרבה, אינו עושה בכך יותר מתשלום חובו להשי"ת על כך שבראו ברוב חסדו.

כיון שהאדם חייב להגות בתורה כל היום וכל הלילה, אין לו להחזיק טובה לעצמו אף אם למד תורה הרבה

במדרש שמואל ביאר דברי ריב"ז כאן באו לבאר את דברי שמאי רבו, שאי' במשנה בשמו (לעיל פ"א מט"ו) שמאי אומר עשה תורתך קבע, והנה דבריו יכולים להתפרש בב' אופנים, או שנתכוין שיהא האדם קובע כמה שעות ביום לעסוק בתורה, או שיהא קביעות האדם לעסוק תורה כל שעות היום מן הבוקר עד הערב (ובאמת רש"י כתב את ב' הפירושים), וע"ז בא ריב"ז במשנתנו לבאר דעת רבו - ולכן נזכר כאן שקבל משמאי - ואמר "אם למדת תורה הרבה אל תחזיק טובה לעצמך", ומזה נבין כי אם חיוב האדם היה ללמוד רק כמה שעות ביום, הרי אם למד תורה הרבה, דהיינו משך כל שעות היום, היה יכול להחזיק טובה לעצמו כיון שעשה לפניו משורת הדין והוסיף על מה שנתחייב, ומזה שאמר "אל תחזיק טובה לעצמך" נשמע כי אמת חיוב האדם הוא לעסוק בתורה בכל שעות היום, וע"כ אף אם הרבה ללמוד בכל יכלתו ובכל שעותיו, לא יחזיק טובה לעצמו "כי לכך נוצרת", כי באמת זהו חיובו ללמוד באופן זה של "והגית בו יומם ולילה".

אף אם יעשה האדם מצוות רבות, לא יוכל לשלם אף על חסד ה' הראשון שעשה עמו שיצרו יש מאין

וממשיך לבאר בזה את מאמר המשנה בנתינת הטעם "כי לכך נוצרת", דהנה נודע כי חסדי הקב"ה עם האדם רבים הם עד למאד כחול אשר על

שפת הים, והמה סובכים את האדם בכל עת וכל רגע ובכל שעה, והחסד הראשון שעשה עמו הוא מה שיצרו ובראו יש מאין, ויש על האדם להבין בדעתו כי אפי' אם למד תורה הרבה מאד, הרי שעדיין לא פרע את חובו להשי"ת אפי' כלפי הדבר הראשון שעשה עמו, שהוא עצם בריאתו, וכודאי שלא התחיל לפרוע את חובו בגין כל שאר חסדיו המרובים עמו אשר הם מרובים ככוכבי השמים, וזהו שאמר "כי לכך נוצרת", כי כל ריבוי התורה הלזה בא לתשלום על החסד הראשון של הקב"ה עמך שיצרך בעולמו, גם על כך אין הדבר מספיק ולפיכך "אל תחזיק טובה לעצמך".

ובזה פירש מאמר הכתוב בתהלים (קטז, יב) מה אשיב לה' כל תגמולוהי עלי, והיינו כי על אף כל מה שאשיב להשי"ת ואשלם לו על מה שהטיב עמי, עדיין "כל תגמולוהי עלי" ונותר לי חובי העצום כלפיו ית', כי הלואי שאוכל לפרוע במעשי על החוב הראשון שיש לי אליו על מה שיצרני.

אם למדת תורה הרבה, אל תחזיק טובה לעצמך, כי לכה נוצרת.

אם האדם זוכה להשיג בתורה יותר מחבירו, אין הדבר מוכרח שזכה לזאת מחמת רוב השתדלותו, אלא בגין הכוחות שנטע בו הקב"ה

במפורנו פירש שהמשנה מדברת באדם שלמד תורה והשיג בה הרבה יותר מאשר חבירו - שגם השתדל לעסוק בתורה אך לא הגיע למעלתו ומדריגתו, ואמר התנא לבל תגרום לו הצלחתו להחזיק טובה לעצמו, ולומר כי בגין ריבוי השתדלותו למול מיעוט השתדלות חבירו, זכה להשגה זו, מפני שדבר זה יכול להיות גם כאשר היתה השתדלות שניהם במידה שווה, וזאת משום שלא נשתוו שניהם ביצירה, שהרי הקב"ה נתן לכל אדם כוחות וכשרונות אחרים ומין הבנה אחרת, ואין בנמצא ב' בני אדם שישוו בכל אלו בדמיון גמור, וע"כ מחמת הכוחות שקיבל מאת השי"ת יוצר האדם זכה להשיג מה שהשיג.

ולזאת אמר התנא "אם למדת תורה הרבה" והשגת בה יותר מחברך, "אל תחזיק טובה לעצמך כי לכך נוצרת", היינו כי הסיבה לכך היא מפני יצירתך, כי כך בראך ויצרך הקב"ה להיות מוכן יותר מחברך להבין ולהעמיק יותר בתורה הק', וכמו שאמרו חז"ל (גדה טז ע"ב) שהקב"ה אומר על כל אדם לפני לידתו אם יהא חכם או טיפש, וכן אמר הנביא (ירמי' ט, כב-כג) אל יתהלל

חכם בחכמתו וגו' כי באלה חפצתי, ויתפרש הכתוב כי אין לאדם להתהלל בריבוי חכמתו, שהרי "בכך חפצתי" היינו שזכה לכך רק מחמת חפץ ורצון השי"ת כי כך גזרה חכמתו ית', ומטעם זה גם אמרו חז"ל אחד המרבה ואחד הממעיט ובלבד שיכוין לבו לשמים, כיון שהריבוי והמיעוט בהשגת האדם בתורה אינו תלוי בו עצמו אלא בגזירת שמים, ומה שבידו לבחור הוא רק במידת כוונתו לשמים.

ריבוי לימוד התורה מביא את האדם לידי ענוה ושלא יחזיק טובה לעצמו

בשפת אמת פירש את מאמר המשנה, שכאשר האדם לומד תורה הרבה, זה עצמו יביאנו לידי כך שלא יחזיק טובה לעצמו, כי קדושת התורה תביאנו לידי ההכרה האמיתית להתבונן בשפלות עצמו וכי אין לו עבור מה להחזיק טובה לעצמו, אך מי שלומד רק מעט לא יזכה לבא למעלה זו, כי ע"פ רוב מי שלומד מעט מחזיק טובה לעצמו ומרגיש שיש לו חשיבות יתירה בעבור לימודו, וזהו "אם למדת תורה הרבה" זה עצמו יגרום ש"אל תחזיק טובה לעצמך".

הלומד תורה מחוייב ללמדה לאחרים

במדרש שמואל ובספר לב אבות פירשו שכוונת משנתנו להורות לאדם שלמד תורה, שגם ילמד את אחרים מתורתו ויזכה את הרבים, וזהו "אם למדת תורה הרבה אל תחזיק טובה לעצמך" להשאירה בנחלתך לבד, אלא הפץ ממעיינותיך חוצה ללמד את עם בני" תורה, "כי לכך נוצרת" למטרה זו לזכות בני אדם אחרים וללמדם את תורת ה'.

ובספר ענף עץ עבות הוסיף בדבר ברמז הכתוב "אדם לעמל יולד", לעמ"ל ראשי תיבות ללמוד על מנת ללמד, והיינו כי זוהי מטרת יצירת האדם שיהא לומד ומשפיע מתורתו ללמדה לאחרים, וחז"ל הק' הפליגו מאד בגודל העון של מי שאינו מלמד לאחרים, ואמרו (סנהדרין צט ע"א) ר"מ אומר הלומד תורה ואינו מלמדה זה הוא בכלל כי דבר ה' בזה, ובמדרש אמרו (דברים רבה ב, כו) עה"פ גם זה הבל, אמר ר' אחא מי שהוא לומד תורה ואין מלמד, אין לו הבל גדול מזה. והרמב"ם פסק בספרו (הל' ת"ת פ"א ה"ב) מצוה על כל חכם וחכם מישראל ללמוד תורה לתלמידים, שנאמר ושננתם לבניך מפי השמועה למדו בניך אלו תלמידיך שהתלמידים קרויין בנים.

הלומד תורה הרבה זוכה שישפיע עליו הבורא טובה מרובה

במדרש שמואל ביאר את דברי המשנה ע"ד הלצה, שהלומד תורה לא יצטרך לרדוף אחר הטובה ולתופשה לעצמו ולהחזיקה כביכול שלא תברח ממנו, אלא הקב"ה בעצמו ישפיע עליו רוב טובה וברכה בזכות התורה. וזהו "אם למדת תורה הרבה", אזי "אל תחזיק טובה לעצמך", כלומר שלא תצטרך להחזיק את הטובה לעצמך לבל תברח, "כי לכך נוצרת" ר"ל כי כך הוא רצון הקב"ה יוצר האדם שילמד האדם תורה הרבה, ועי"ז יריק וישפיע עליו טובה וברכה מרובה עד שיכלו שפתותיו מלומר די.

אין לאדם להחזיק טובה לעצמו על שלמד תורה, כי הקב"ה נתן לו את כח השכל

עוד ביאר במדרש שמואל כי כל הברואים שברא הקב"ה בעולמו הרי הם חומריים לגמרי ואין בהם כל צורה שכלית, זולת האדם מבחר היצירה אשר בו יצדק לשון יצירה, כי הקב"ה נפח בו נפש רוח ונשמה והוא בעל שכל, ולזאת אף אם זכה ללמוד תורה הרבה לא יחזיק טובה לעצמו, כיון שהקב"ה הוא זה שנתן לו את השכל בכדי שיוכל לעסוק בתורה, וזהו שאמר "אם למדת תורה הרבה אל תחזיק טובה לעצמך, כי לכך נוצרת" בבחי' יצירה דייקא המורה על הנפש השכלית, שלזה זכה האדם מה שלא זכו כל שאר הנבראים, והוא בכדי שיוכל לעסוק בתורה, וכיון שהקב"ה נתן לו מתנה זו, אין לו במה להחזיק טובה לעצמו.

אין לאדם להחזיק טובה לעצמו כי ודאי לא השיג כל מה שמוטל עליו

ובאופן אחר פירש המד"ש, כי התנא בא לומר לאדם שלמד תורה הרבה, "אל תחזיק טובה לעצמך" לומר "כי לכך נוצרת", שכבר זכית לבא לתכלית הרצויה, והשגת את כל מה שהיתה כוונת הבורא ית' ורצונו ממך בעת שיצרך, שהרי ודאי שלא באת לידי כך, כי לעולם אין האדם משיג אפי' מחצית מן השלימות שיש לו להשיג.

אף שהאדם פועל בתורתו ומצוותיו פעולות נשגבות בשמי רום, אינו עושה בעצמו אלא פועל דמיוני, והשי"ת הוא שעושה זאת למעשה

בספר ענף עץ אבות כתב לבאר את משנתנו בשם בעל ה"בן איש חי", ע"פ הנודע שכאשר האדם עוסק בתורה"ק ומחדש בה חידושים, הרי הדברים עושים רושם גדול לעילא, וכדאי' בהקדמת ספר הזוה"ק (דף ד ע"ב) שבכך בונה

האדם רקיעים חדשים, וכל תיבה שמחדש האדם בתורה עולה וטסה ושטה בשבעים אלף עולמות יעו"ש. והנה אף שהאדם במעשיו בעולם הזה עושה פועל דמיוני, מ"מ הפעולה העיקרית הנעשית בשמי מרומים לא נעשית על ידו אלא ע"י הקב"ה בכבודו ובעצמו.

ויובן ע"פ משל לאדם שהיה מהלך לתומו ביער עבות, ולפתע בא לקראתו אריה שואג ועמד נגדו באף ובחמה, ויפול לבו בקרבו במורא גדול מפני שלא היה לו שום כלי זיין להלחם עמו, וכידו היה רק מקלו, ומחוסר ברירה החליט כי מה שיש בכוחו לעשות יעשה, ויאחוז את מטהו לכוונו נגד פני האריה כאדם הדורך קשתו אל מול המטרה, ומטרתו היתה לכל הפחות לייראות את האריה שמא יעזבנו וילך, והנה מאחורי אדם זה היה צייד אחד שעמד בראש אילן גבוה מעצי היער, ובו בעת שהיה האדם הנפחד מכוין במטהו נגד האריה, ירה הצייד חץ עם קשתו אל מול ראש האריה, ויפול האריה ארצה מתבוסס בדמו ומת, וכראות האדם את האריה המת סבר שהחץ שפגע בראשו יצא מתוך מטהו, ושמח שמחה גדולה בהוכחו לידע את גודל חשיבות המטה אשר בידו והחל לנשקו ולחבקו, אכן מיד שמע את קול הצייד בקוראו אחריו, הן הינך סכל ופתי כי למטך אין שום יכולת להוציא חצים, אך אני יריתי את החץ בראש האריה, יען כי חמלתי עליך לבל תהיה טרף בפיו, ולמה זה תחזיק טובה למטך אשר בידך.

והנה כדבר הזה ממש הוא בעסק התורה הק', כי כל מעשהו של האדם בתורה ומצוות בעוה"ז, הכל הוא רק פועל דמיוני לגרום כדוגמתו בשמי מרומים, וע"כ לא יחשוב האדם שבאמת ע"י לימודו הוא בורא בפועל את השמים החדשים, אלא ידע כי ע"י מעשי ידיו ופעולותיו, בלימוד התורה או בשאר מצוות כגון נטילת לולב והנחת תפילין וכדו', נגמרת הפעולה בידי שמים לפעול פעולות גדולות למען הבריאה וזה עושה רושם גדול בשמים.

וזהו ביאור מאמר המשנה "אם למדת תורה הרבה אל תחזיק טובה לעצמך", לחשוב שע"י עסק תורתך הינך פועל את כל אלו הפעולות הנשגבות והתיקון העליון הנעשה בשמים, אלא עליך להאמין ולידע "כי לכך נוצרת", לעשות אך ורק פועל דמיוני, והשי"ת הוא שיעשה את הפעולה הממשית וכמו שנאמר ה' יגמור בעדי.

האדם צריך לחדש חידושי תורה ולא יסתפק רק בעצם לימודו

היה מרגלא בפומיה דמרן החתם סופר זי"ע שהאדם המתייגע בלימוד התורה ללמוד הרבה בכמות, אך אינו מתייגע לחדש חידושי תורה מדיליה, אינו

יכול להחזיק טובה לעצמו ולומר כי התורה שלמד שלו היא, שהרי כל זה היה מוכן ועומד כבר כאשר נוצר ולא חידש בה מאומה, וזהו "אם למדת תורה הרבה" ולא חידשת בה כלום, "אל תחזיק טובה לעצמך, כי לכך נוצרת" כי אתה נוצרת כבר למציאות הזו שהיתה התורה הלזו קיימת.

לא ילמד האדם לבדו אלא בצוותא חדא עם חבר

כ"ק האדמו"ר בעל האמרי חיים מויז'ניץ זצ"ל דיבר בקדשו אודות חשיבות הדבר שיעסוק האדם בתורה בצוותא עם חבר ולא ילמד לבדו, כי רק ע"י הלימוד בצוותא יבואו אל האמת וילמדו כראוי. והביא ראיה לדבר דהנה העובר בהיותו במעי אמו לומד את כל התורה כדאי' בנדה (ל ע"ב), וא"כ למה לו לצאת משם לאויר העולם, אלא זהו בכדי שיוכל ללמוד יחד עם חבר ועי"ז יוכל לזכות לקנין תורה.

וביאר בזה את מאמר המשנה "אם למדת תורה הרבה אל תחזיק טובה לעצמך", פי' אין הדרך הנאותה להחזיק ולקנות קנין התורה שנקראת "טוב", כאשר תלמד בפני עצמך בלא חבר, וראיה לדבר שהרי "לכך נוצרת" ויצאת ממעי אמך לאויר העולם, ואף שכבר לפני כן היית לומד תורה הרבה, וזאת מפני כי עיקר תלמוד תורה וקניינה הוא כאשר ילמד האדם בצוותא עם חברים מקשיבים.

גם כשמקיים האדם את כל המצוות לא יחזיק טובה לעצמו, שהרי חייב הוא לתקן על ידם את כל איבריו וגידיו

רבינו יונה ביאר דכוונת המשנה אינה רק על האדם שלומד תורה הרבה, אלא גם מי שזכה לקיים הרבה מצוות, לא יחזיק טובה לעצמו כי לכך נוצר.

ובספר מדרש שמואל כתב ג"כ ענין זה בשם תלמיד הריטב"א, וביאר הענין ע"פ מאמר הפסוק בקהלת (יב, יג) סוף דבר הכל נשמע את האלקים ירא ואת מצותיו שמור כי זה כל האדם, והנה "את האלקים ירא" קאי על מצוות לא תעשה שהמניעה מהם צריכה להיות מחמת יראת שמים, ואילו "את מצותיו שמור" קאי על קיום מצוות עשה, גם נודע כי רמ"ח מצוות עשה עומדים כנגד רמ"ח איברי האדם, ושס"ה מצוות לא תעשה הם כנגד שס"ה גידיו, כי זה לעומת זה עשה האלקים, וכאשר האדם מקיים את המצוות עשה ול"ת הרי הוא מזכך את איבריו וגידיו.

וזהו "סוף דבר" היינו מסקנת הדברים הוא, כי "הכל נשמע" את כל המצוות שציוונו השי"ת נשמע ונעשה במלואם, בין "את האלקים ירא" שהם מצוות

ל"ת, ובין "ואת מצותיו שמור" שהם מצות עשה, וטעם הדבר "כי זה כל האדם" כיון שהמצוות האלו מכוונות נגד כל איברי וגידי האדם, ובכדי לזכך את כולם יש לנו לקיים את כל המצוות אחת מהם לא נעדרה.

ומעתה אין לאדם להחזיק טובה לעצמו כשקיים את כל המצוות, שהרי היה מוטל עליו לזכך את כל איבריו וגידיו, וכמו שכתב הרשב"ץ שאין הפועל מחזיק טובה לעצמו כשעשה מלאכת בעה"ב באמונה, שהרי לשם כך שכרו בכסף מלא, וכן האדם אינו יכול להתפאר במה שקיים את המצוות, כיון שזוהי מלאכתו וחייב הוא לתקן ולזכך את גופו על ידם.

וזהו "אם למדת תורה הרבה" וכנתבאר שקאי גם על קיום מצוות הרבה, שזכה האדם לקיים את כל המצוות, "אל תחזיק טובה לעצמך, כי לך נוצרת" שהרי יצירת גופך בחילוק איברים וגידים מכוון בדיוק כנגד המצוות עשה ול"ת, ולכן ודאי הינך מחוייב לקיים את כולם בכדי לזכך את גופך, ואין לך להחזיק טובה לעצמך.

עובדא נפלאה בענין "אל תחזיק טובה לעצמך"

ומידה זו של אי החזקת טובה לעצמו בקיום המצוות, נוכל ללמוד מן העובדא הנפלאה שהיתה עם הרה"ק רבי זושא מאניפולי זי"ע, שכנודע היה דרכו בקודש לעבוד את השי"ת בצניעות וענוה מופלגת, והיה נחבא אל הכלים, והיה עוסק בכל זמנו בתורה ועבודת השי"ת ולא היה צריך לעצמו מאומה, ועל אף שהיה עני מדוכא ביסורים לא ניכר על פניו מאומה כי היה שרוי בשמחה תמיד. ויהי היום ובתו גדלה והגיעה לפרקה ולא היה בידו מאומה עבור הוצאות נישואיה, ואף שלא היתה דאגתו נתונה על כך כלל אלא היה בוטח בהשי"ת שיזמין לו כל צרכו, אמנם רבו הרה"ק ממצעזיטש זי"ע ידע את כל הנעשה והזמינו לביתו ונתן לו שלש מאות רובל בכדי שיוכל להשיאה, רבי זושא נטל את מקלו ותרמילו יחד עם צרור הכסף ויצא לדרכו לילך אל ביתו.

באמצע מסעו נקלע אל אחת העיירות ופנה לתור אחר אכסניא, וכשמצא אכסניא הניח שם את צרורו, והנה לאחר שעה קלה שמע שיש קול המולה בעיר, ובירר אודות פשר הדבר ואמרו לו שישנה אלמנה בעירם אשר שידכה את בתה עם איזה בחור, והאלמנה הבטיחה ליתן נדוניה בסך ג' מאות רובל, ואכן לאחר מאמצים רבים עלה בידה להשיג את מלוא הסכום והניחתו במקום סתר בביתה, והנה היום היתה אמורה החופה להתקיים, אך כבוא האלמנה אל המקום שהניחה את המעות ברצותה להביאם לחתן, נתגלה לה לדאבונה שצרור המעות נגנב או נאבד, וכעת החתן מסרב לילך אל החופה ללא

סכום המעות שהובטח לו, והאלמנה מתעלפת כל העת מרוב צער, והכלה בוכה ומייללת על כי נהפך לאבל מחולה, וכל המשתתפים אינם יודעים את נפשם מרוב צער ותרים אחר עצה נכונה כדת מה לעשות.

מיד בשמוע הרה"ק את כל המתרחש חש במהרה אל מקום החופה, והיסה את כל הנוכחים באמרו שהוא מצא את ג' מאות הרובלים, וכל הקהל פצחו בקול צהלה ורנה מתוך שמחה על שנמצא הכסף, וביקשוהו שיביא מהרה את המעות בכדי שיוכלו ליגש אל החופה, אמר להם רבי זושא הן המעות אינם נתונים אצלי מפני שיראתי שמא יאבדו ממני וע"כ הנחתים במקום משומר, וגם רצוני שיאמרו לי סימן מובהק על המעות בכדי שאדע שאכן אלו המעות שהיו שייכים לאלמנה, והאלמנה שבשמעה שנמצא הכסף שבה רוחה אליה - פירטה בפניו את סדר שטרות הכסף שהיו לה שבין כולם היו ג' מאות רובל, מיהר הצדיק ופנה עם צרור כספו אל השולחני (חלפן כספים) שבעיירה, וביקש הימנו להחליפם לשטרות שיהיו תואמים למה שפירטה לו האלמנה, וכעבור מחצית השעה חזר למקום הנישואין ואמר בקול רם שאכן אלו הם המעות שנאבדו, וכל הנוכחים נעמדו לראות איך שרבי זושא מוסר את המעות ובכך יוכלו סוף סוף להתחיל במעמד החופה, וכבר ציוו למזמרים לפצוח בשירי החופה, אולם מה מאד נשתוממו לשמע הדבר שהאורח שמחזיר את האבידה דורש עבור כך שכר טירחה, ופליאתם היתה רבה עד מאד, מאחר שלא שמעו מעולם שיהודי ידרוש מעות עבור קיום מצוה גדולה זו של השבת אבידה, ובפרט שבמעות אלו תלוי ועומד הכנסת כלה יתומה לחופה, אך רבי זושא עומד על שלו שרק אם יקבל שכר טירחה יחזיר את צרור הכסף, אחד מבני המשפחה פנה אליו בשאלה איזה סכום דורש הוא לקבל בשכרו, בסברו שודאי יבקש רובל או שניים וזאת יוכלו לתת לו בליט ברירה, אולם כאשר שמעו שרצונו לקבל סך עשרים וחמשה רובלים ולא פחות החלו לגעור בו בקול רם על רוע לבו, ונטלוהו עמם אל ביתו של רב העיירה בכדי שיפסוק כדת מה לעשות, כשמוע הרב את כל הנעשה כעס מאד על רבי זושא ופסק לבל יתנו לו אפי' רובל אחד, ואז הכריחוהו לתת להם את כל הסכום והוסיפו לחרפו ולגנותו בכל מיני מילות גנאי ואף ירקו לעברו לאות בזיון.

באשר הגיע שמע המעשה הלז לאזני רבו הק' ממעזריטש, שאלו מפני מה ראה לעשות דבר זה לבקש סך כ"ה רובל, אמר לו רבי זושא כאשר הסכמתי בדעתי ליתן את כל המעות להכנסת כלה, מיד בא אלי היצה"ר וביקש להחדיר בי גבהות וגאווה, ואמר לי הנה מה גדולה מעלתך עד למאד בעשותך מצוה רבה ונשגבה כזו, למסור את צרור כספך כאילו היו אלו מעות האלמנה, מה שלא

י חֲמִשָּׁה תְּלִמִידִים הָיוּ לוֹ לְרַבֵּן יוֹחָנָן בֶּן זִפְאִי, וְאֵלּוּ הֵן. רַבִּי אֱלִיעֶזֶר בֶּן הֶרְקֵנוֹס, רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן חֲנַנְיָה, רַבִּי יוֹסִי הַכֹּהֵן, רַבִּי שְׁמַעוֹן בֶּן נְתַנְאֵל, וְרַבִּי אֱלִיעֶזֶר בֶּן עֶרְבֵי. הוּא הָיָה מוֹנֶה שְׁבָחָן, רַבִּי אֱלִיעֶזֶר בֶּן הֶרְקֵנוֹס, בּוֹר סוּד שְׁאִינוֹ מְאֹבֵד טָפָה. רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן חֲנַנְיָה, אֲשֶׁרֵי יוֹלְדָתוֹ. רַבִּי יוֹסִי הַכֹּהֵן, חֲסִיד. רַבִּי שְׁמַעוֹן בֶּן

רבינו עובדיה מברטנורא

י בור סוד. גרסינן. ולא בור סיד. כלומר, כבור טוט צקיד: שאינו מאבד טפה. כך הוא אינו שוכח דבר אחד מתלמודו: אשרי יולדתו. מאושר במדות טובות עד שכל העולם אומרים עליו אשרי מי שילדמו. ויש אומרים, על שם שהיא גרמה לו שיהא חכם, שהיתה מחזרת על כל צמי מדרשות שזעירה ואומרת להם צקשה מכס צקשו רחמים על העובר הזה שצמעי שיהיה חכם, ומיוס שנולד לא הולאה ערשתו מצית המדרש כדי שלא יכנסו צאזיו אלא דצרי תורה: חסיד. שעושה לפניס

זכה עדיין אדם בהאי עלמא לקיים מצוה כזו, אך אני התגברתי עליו ולא נטיתי לבי אחר דבריו, אולם בשעת מעשה כאשר כבר החלפתי את השטרות ועמדתי למסרם לאלמנה, בא אלי שוב ואמר לי בחלקלקות לשונו דע לך זושא כי אין כמעלתך בכל העולם, ועוד כהנה וכהנה דברי התפארות וגאווה, בראותי שאיני יכול לעמוד נגדו ולהתגבר עליו ח"ו והנני מתחיל להרהר בדבריו, מיהרתי לדרוש את שכר הטירחה, ובכך זכיתי לצאת משם עם בזיונות מרובים, ושוב לא חשתי בשום הרגשי גאווה, ובכך נצחתי את היצה"ר מכל וכל.

משנה י

חֲמִשָּׁה תְּלִמִידִים הָיוּ לוֹ לְרַבֵּן יוֹחָנָן בֶּן זִפְאִי.

כאן נמנו רק המיוחדים שבתלמידי ריב"ז

במגן אבות הקשה הרי בלי שום ספק היו לריב"ז אלפי תלמידים, וכדאי' במס' פסחים (כו ע"א) אמרו עליו על ריב"ז שהיה יושב בצילו של היכל (ביהמ"ק) ודורש כל היום כולו, ופירש"י שם שההיכל גובהו מאה אמה, וצילו הולך למרחוק ברחוב שלפני הר הבית, ומתוך שרחוב גדול הי' ומחזיק בני אדם הרבה, היה דורש שם מפני החמה, שאין בית המדרש מחזיקן, עכ"ל, נמצא מזה שהיו לו תלמידים רבים ולא היו כולם יכולים להכנס לתוך בית מדרש אחד,

נְתַנְאֵל, יֵרָא חֲטָא. רַבִּי אֱלִיעֶזֶר בֶּן עֶרְךָ כְּמַעֲיֵן הַמִּתְגַּבֵּר. הוּא הִיָּה
 אוֹמֵר אִם יִהְיוּ כָּל חֲכָמֵי יִשְׂרָאֵל בְּכַף מֵאֲזָנִים, וְרַבִּי אֱלִיעֶזֶר בֶּן
 הֶרְקֵנוֹס בְּכַף שְׁנֵיָהּ, מְכַרֵּעַ אֶת כָּלָם. אָבָא שְׂאוּל אוֹמֵר מְשֻׁמוּ
 אִם יִהְיוּ כָּל חֲכָמֵי יִשְׂרָאֵל בְּכַף מֵאֲזָנִים, וְרַבִּי אֱלִיעֶזֶר בֶּן הֶרְקֵנוֹס
 אֵף עֲמָהֶם, וְרַבִּי אֱלִיעֶזֶר בֶּן עֶרְךָ בְּכַף שְׁנֵיָהּ, מְכַרֵּעַ אֶת כָּלָם :

רבינו עובדיה מברטנורא

משורת הדין: ירא חטא. מחמיר על עצמו ואוסר עליו דברים המותרים, מיראתו שמה יצא לדי
 חטא. דאס לא כן מאי רבותיה, אפילו עם הארץ אפשר להיות ירא חטא: מעין המתגבר. לכו רחב
 ומוסיף פלפול וסברות מדעתו: אבא שאול אומר משמו. של רבן יוחנן בן זכאי: ואלעזר בן ערך
 בכף שניה. מנאחי כחוב, דאצא שאול לא נחלק על תנא קמא, ושני הדברים אמרם רבן יוחנן בן
 זכאי, ושניהם אמת, דלענין הבקיאות והזכרון, היה ר' אלעזר מכריע, ולענין החריפות והפלפול היה
 ר' אלעזר בן ערך מכריע:

ולפיכך הוצרך לדרוש בפניהם ברחוב שלפני ההיכל, וא"כ למה זה אמר התנא
 שהיו לו רק חמשה תלמידים, וביאר שלא מנה התנא את כל תלמידיו, אלא את
 הגדולים שבהם שנמסרה להם הקבלה, והם התנאים הראשונים שנזכרו
 במשניות ובברייתות.

מחמשה תלמידים אלו הי' לריב"ז עצמו תועלת גדולה

ובמדרש שמואל ביאר הענין בהקדם הדיוק מפני מה נאמר "היו לו לריב"ז"
 ולא היה די באומרו חמשה תלמידים היו לריב"ז, ותירץ דהנה נודע
 שתועלת גדולה באה לרב ע"י שמלמד את תלמידיו, וכמו שאמרו חז"ל (תענית ז'
 ע"א) ומתלמידי יותר מכולם, אך תועלת זו אין הרב מקבל מכל תלמידיו אלא מן
 התלמידים המיוחדים (המחכימים את רבותיהם), ואצל ריב"ז היה שייך ענין זה רק
 אצל אלו חמשת התלמידים.

והנה תיבת "לו" נאמרת כאשר מדברים על הנאת וטובת המדובר, ונע"ד
 שפירש"י עה"פ (בראשית יב, א) לך לך מארצך, ש"לך" היינו להנאתך
 ולטובתך], וע"כ שפיר מנה התנא רק את אלו החמשה ונקט לשון "חמשה
 תלמידים היו לו", כי רק אלו התלמידים הועילו להנאתו ולטובתו, ובהם נתקיים
 אצלו המאמר ומתלמידי יותר מכולם.

וכמו שהתבטא פעם א' מרן החתם סופר זי"ע שיש לו רק י"ג תלמידים, וכאשר שאלוהו והרי רבינו העמיד משך השנים תלמידים לאלפים, ורק בשיבתו הרמה שבפרשבורג ישנם כמה מאות תלמידים, ענה ואמר כי התלמיד האמיתי הוא מי שדבוק ברבו בכל עוז, מן השעה שמשכים בבוקר משנתו עד עת שכבו על משכבו בלילה, ובכל מעשיו ומחשבותיו במשך כל שעות היום דעתו נתונה על רבו, להדבק בדרכיו ולעשות כמעשיו הטובים, ותלמידים כאלו יש לי רק י"ג.

רבי יוחנן בן זכאי מנה את שבח תלמידיו הענויים שלא הכירו במעלת עצמם

ובתפארת שלמה ביאר כי אלו חמשת התלמידים היו מופלגים למאד במידת ענוה ושפלות הרוח, עד כדי כך שלא הכירו כלל במעלת עצמם, ולכן היה ריב"ז מונה שבחם, ודוקא לפי שהיו מופלגים במידה זו זכו שתמסר אליהם הקבלה והם ימסרוה לדורות הבאים (וכדברי המגן אבות דלעיל).

והמעם שגילה את מעלתם, הוא משום שלפעמים יארע שהענוה גורמת שלא ידע האדם את מעלת עצמו, ואז לא ישתמש במעלות שנתן לו הקב"ה, וע"כ הוצרך ריב"ז למנות שבחם ולהודיעם זאת בכדי שידעו להשתמש בהם.

הוא היה מונה שבחן.

ריב"ז לא מנה כל שבחם אלא שבח א' מיוחד לכל תלמיד

במדרש שמואל דייק בלשון המשנה שנקטה לשון מונה שבחם ולא נקטה מגיד או מספר שבחם, וביאר כי כאן לא היתה כונת ריב"ז לפרט ולספר כל עוצם מעלתם ושבחם, כי אז יכלה הזמן והם לא יכלו שהרי הם היו גדולי התנאים, ולכן לא אמרה המשנה לשון הגדה או סיפור, כי לשונות אלו מורים על אמירת פרטים רבים, אלא נקטה לשון מונה, והיינו שריב"ז היה מונה על כל אחד מהתלמידים שבח אחד, וע"כ שייך שפיר לשון זה כאדם המונה דרך מנין.

ובשם רבינו יונה כתב לבאר, כי הנה באמת יש להקשות איך מנה ריב"ז את שבח תלמידיו, והלא אמרו חז"ל (ערכין טז ע"א) לעולם אל יספר אדם בטובתו של חברו שמתוך טובתו בא לידי גנותו, הרי שאסור לשבח אחרים, וע"ז תי' רבינו יונה כי ריב"ז באמת לא סיפר שבחם בפני אחרים, אלא היה רק מונה שבחם בינו לבין עצמו, ומעתה אתי שפיר למאד לשון "מונה שבחם" ולא

נקט לשון סיפור או הגדה, כי אז היה נשמע שסיפר את השבח לאחרים, אך באמת הי' רק מונה שבחם בינו לבין עצמו.

האיסור לספר בשבח חברו הוא רק בפני שונאיו

ובענין השאלה שהובאה איך סיפר שבח תלמידיו והלא אסור לספר בטובתו של חברו, יישב הסמ"ג (לאוין ט) שהאיסור בדבר הוא רק אם מספר שבח האדם בפני שונאיו, שאז חיישי' שמחמת שנאתם אותו יספרו בגנותו, אבל בפני אוהביו מותר וליכא למיחש למידי (וכן הוא גם דעת הרמב"ם בפ"ז מהל' דעות ה"ד).

האיסור הוא להרבות בשבח חברו, אך מקצת שבחו מותר לומר

ובשפת אמת תירץ ע"פ מה שפי' הראשונים (רש"י רי"ף ורשב"ם) ע"ד הגמ' בערכין שם, שהאיסור לספר בשבח חברו הוא רק להרבות בשבחו יותר מדאי, שכיון שמדבר כ"כ הרבה בשבחו יתכן שעיי"ז יבוא לספר בגנותו, אבל לספר מקצת שבחו מותר, ולפ"ז א"ש שכיון שריב"ז סיפר רק שבח ומעלה אחת שהיתה לכל א' מהם אין בכך איסור. ובאמת בספר חפץ חיים (הל' לה"ר כלל ט' במ"ח אות ה') כתב דהראשונים הללו למדו דין זה - לחלק בין כשמרבה בשבחו לכשממעט, מהא דריב"ז שמנה שבח תלמידיו, לפי שהי' זה רק שבח אחד.

בפניו ליכא איסור לשבחו

והרב חיד"א תירץ באופן אחר כי רק כשמספר בשבח האדם שלא בפניו, יש לחוש שמא האחרים שישמעו יספרו בגנותו, אבל כאשר מספר שבחו בפניו, אין לחשוש שמא שאר השומעים יספרו בגנותו (כיון שלא ירצו לבזותו בפניו), וכיון שריב"ז סיפר בשבחם בפניהם ליכא איסור.

ריב"ז שיבח את תלמידיו דייקא במידה שעמלו נגד טבעם והגיעו לשלימות

בספר "מפי ספרים וסופרים" תמה כמה תמיהות במשנה זו, האחת שלכאורה מסתבר שכל חמשת השבחים הללו היו ראויים להאמר על כל אלו התלמידים של ריב"ז, ולדוגמא מה שנשתבח רבי יהושע בן חנניא "אשרי יולדתו", בודאי גם שאר אמהות התנאים הק' שנזכרו, היו מאושרים בחלקם וגורלם שזכו להוליד בנים שכאלו, עוד יש לתמוה מפני מה באמת היה ריב"ז משבחם, וכי רצה לגרום להם לבוא לידי גסות הרוח והתנשאות ח"ו, ותו הא

דרכי פרק ב משנה י אבות ערה

פשיטא שלא מנה את כל השבחים שהיו אלו התנאים הק' מעוטרים בהם, ועל כרחק שהיתה לו כוונה מיוחדת בכך שפירט דברים אלו בדוקא.

והביא בשם הגה"צ רבי שאול בראך זצ"ל אב"ד קאשוי בספרו "חלק לעוה"ב", שהתנא משמיע בדבריו דברי הדרכה לרב המלמד את תלמידיו, שיתבונן היטב לעקוב אחר טבעו ומהותו של כל תלמיד מתלמידיו, ואת החלש ישבח אם מתייגע להבין ולהשכיל כפי כחו, ואילו את החכם שמתעצל בלימודו יוכיח, אפי' אם מחמת כשרונותיו מצליח לדעת ולהבין יותר מאחרים, מ"מ אין הקב"ה מונה דפים אלא שעות, ועל כל אחד ואחד מוטלת החובה לנצל את כוחותיו שנתנו לו מן השמים.

וזאת היתה כוונת ריב"ז ששיבח את כל אחד מתלמידיו בנקודה החלשה שהיתה בו מעיקרא, ואע"פ כן התגבר על כך כפי כחו, ובזה עודדם וחיזקם להמשיך במעשיהם ובעבודתם הק', ואילו את שאר התלמידים לא היה צריך לשבח בנקודה מסוימת זו שנשתבח חבירם, מפני שלא היו צריכים להתאמץ בענין זה בפרט, ובזה נתיישבו כל הדקדוקים.

רבי אליעזר בן הורקנוס, בור סוד שאינו מאבד טפה.

אף שהחל ר"א ללמוד בהיותו בן כ"ב שנה לא איבד מאומה מן התורה מחמת רוב אהבתו אותה

בשפת אמת ביאר את גודל השבח הלזה, באשר רבי אליעזר בן הורקנוס לא למד מאומה עד היותו בן כ"ב שנים, ואעפ"כ מחמת גודל אהבתו את תורת ה' וכמה שהיה מייקר כל דיבור ודיבור ממנה, היה מדבקה בגופו בחיבור עצום ולא היה מאבד ומשכח אפי' טיפה אחת.

וגופא דעובדא איתא בפרקי דרבי אליעזר (פ"א ופ"ב) שהורקנוס אביו של ר"א היה עשיר גדול והיו ברשותו שדות וכרמים, וחילק את שדותיו לבניו שיחרשו וזרעו אותם, ובחלקו של רבי אליעזר נפלה שדה שהיתה מלאה אבנים, יום אחד בא הורקנוס לבקר את שדותיו ומצא את אליעזר בנו כשהוא בוכה, א"ל אביו מפני מה אתה בוכה שמא מצטער אתה שנפלה בחלקך שדה מלאה אבנים, נתן לו שדה טובה הימנה, שוב בא הורקנוס ומצאו בוכה, שאלו מפני מה בוכה אתה, א"ל מפני שאני רוצה ללמוד תורה, א"ל אביו והרי בן כ"ב שנים אתה ועדיין לא למדת, איך תוכל ללמוד תורה, קח לך אשה ותוליד בנים ואתה מוליכם לבית הספר ללמוד תורה, נתן לו אביו שדה אחרת בהר, בא

לחרוש בה נפלה פרתו ונשברו רגליה, אמר לטובתי נשברה רגלי פרתי, נגלה אליו אליהו הנביא ומצאו בוכה, שאלו מפני מה אתה בוכה, א"ל מפני שאני מבקש ללמוד תורה, א"ל אם תרצה ללמוד תורה עלה לירושלים ולמוד אצל רבי יוחנן בן זכאי, מיד ברח ועלה לירושלים.

הלך אל רבי יוחנן שאלו רבי יוחנן בן מי אתה ולא רצה לומר לו, אמר לו וכי מימיך לא למדת קריאת שמע ותפלה וברכת המזון, אמר לו לאו, אמר לו עמוד ואלמדך שלשתם, אחר זמן מצאו שוב בוכה וכששאלו מפני מה הוא בוכה, אמר לו חפץ אני ללמוד תורה, והיה מלמדו שתי הלכות בכל יום והיה חוזר עליהן ומשנן, וכן עשה משך שמונה ימים, ולא טעם ר"א כלום עד שעלה ריח רע מפיו לפני ריב"ז והעמידו מלפניו, החל ר"א לבכות, א"ל ריב"ז מפני מה הינך בוכה, א"ל מפני שהעמדתי לפניך כמוכה שחין, א"ל אל תירא כשם שעלה ריח מפין לפני, כך יעלה ריח התורה ויהלך מפין מסוף העולם ועד סופו, א"ל בן מי אתה, א"ל בן הורקנוס אני, א"ל א"כ בן גדולי עולם אתה ולא הגדת לי, חייך היום אתה סועד אצלי, ובעת סעודתו נתגלה לריב"ז שזה ח' ימים שלא טעם כלום. לאחר תקופת זמן בא אביו כשבדעתו היה לנדומו מנכסיו מפני שברח, אמנם כאשר ראה שרבי אליעזר דורש לפני כל התלמידים ופניו מאירים, חזר בו מכוונתו והעניק לו את כל נכסיו.

רבי אליעזר הי' דומה לבור סוד רק לענין שלא איבד מאומה, אך היו לו שאר מעלותיו של באר מים

במדרש שמואל תמה כיון שידענו מכבר שמעלת בור סוד היא שאינו מאבד טיפה, למה הוצרך ריב"ז לנקוט ולפרש שבחו שאינו מאבד טיפה, והלא היה די שיאמר שהוא כבור סוד.

וביאר הענין כי הנה לבור סוד יש צד מעלה וצד חסרון, חסרונותיו הם כי מימיו אינם טובים ומתוקים כ"כ כמי באר מים חיים, כיון שהם מכונסים ועומדים ואינם מתחלפים, ולא עוד אלא שניזוקים הם בכך שמקבלים טעם מן הסיד, וגם שלעולם אין ניתוספים בו מים מיניה וביה, אך מאידך גיסא יש לו מעלה גדולה שאינו מאבד טיפה מן המים הניתנים בו.

והנה ודאי זאת אין לומר שרבי אליעזר היה דומה לבור סוד בכל מהותו, שהרי בודאי חכמתו ומימי תורתו היו מתוקים מדבש ונופת צופים ולא נפגמו כמימי בור הסיד, וגם ודאי חידש הרבה הלכות מדיליה, והיה מוחו נובע דברי תורה - שנמשלו למים - מיניה וביה, וע"כ הוצרך התנא לפרש בהדיא שהיה

דרכי פרק ב משנה י אבות רעז

דומה לבור סוד רק בדבר זה "שאינו מאבד טיפה", אמנם לענין שאר הדברים פשיטא שהיו מימיו דומים למי באר מים חיים.

ר"א לא שכח מאומה מתורתו, כיון שהיתה התורה חשובה וחביבה בעיניו עד למאד

שאלו את מרן החפץ חיים זצ"ל אודות השבח ששיבח ריב"ז את ר"א, וכי מה שבח יש בדבר שלא איבד טיפה וזכר את כל תלמודו, והלא זוהי מתנת שמים שניתנה לו שיהא כח זכרונו חזק ולא נתייגע כלל להשיגה, והשיבם שאף האדם בעל הזכרון לא ישמור בזכרונו כ"א דברים שהוא מקדיש להם תשומת לב מרובה ומשתוקק מאד לדעתם, וכדוגמא לדבר אמר כי זקן אחד סיפר לו שלפני שבעים שנה היה נוכח בעצמו בזמן שהקיסר ניקולאי חלף בעירת ראדין, והיה הזקן הלז עומד ומספר בדקדוק נפלא ובפירוט כל פרטי הפרטים שהיו בביקור ההוא, וכגון סוגי המרכבות והסוסים האבירים, וכן קישוטי פמליית המלכות, כלי הזמר שהיו שם והניגונים ששוררו, אך לעומת זאת כשהיו שואלים אותו אודות דברים שאירעו רק לפני שנים מעטות לא היה זוכרם כלל, וסיבת הדבר הוא כי ביקורו המיוחד של הקיסר היה נתון בראש מעייניו, והיתה לו השתוקקות עזה לזכור את כל המעמד לפרטיו ודקדוקיו, ולכן נשאר הדבר חקוק בזכרונו לעולם, ולא החסיר פרט א', וזאת היתה מעלתו של רבי אליעזר שהיו דברי התורה חביבין עליו ביותר והיתה תשוקתו רבה אליהם עד מאד, עד שנקלטו במוחו לעולם ולא שכח מהם אפי' דבר אחד.

ובדומה לדבר זה מסופר שפעם בא חסיד א' לרבו והתאונן לפניו שאינו זוכר את תלמודו, אמר לו רבו וכי למה זה אינך שוכח איך מכניסים את הכף עם האוכלין לתוך פיך, הרי שאם היתה התורה חשובה בעיניך כמו האכילה, ודאי לא היית שוכח דבר א' ממנה.

רבי יהושע בן חנניה, אשרי יולדתו.

ענין "אשרי" כולל את כל המידות הטובות

כתב רבינו יונה כי כשנאמר לשון "אשרי" בסתם הרי הוא כולל את כל המידות הטובות שאדם מאושר בהם, ומצינו שנאמר לשון זה על ענין יראת השם ככתוב (תהלים קיב, א) אשרי איש ירא את ה', וגם על קביעות מקום ללימוד התורה שנאמר (משלי ח, לד) אשרי אדם שומע לי לשקד על דלתותי יום יום, וכן על הדביקות בהשי"ת כדכתיב (תהלים סה, ה) אשרי תבחר ותקרב ישכון חצריך, וכן על

האמונה בו ית' ככתוב (תהלים פד, ו) אשרי אדם עוז לו בך, וגם על השומר שבת נאמר (ישעי' נו, ב) אשרי אנוש יעשה זאת, עוד מצינו שנאמר על ההולכים בתורת ה' (תהלים קיט, א) אשרי תמימי דרך ההולכים בתורת ה', ונאמר גם על שומרי כל המצוות שנאמר (שם פס' ב) אשרי נוצרי עדותיו בכל לב ידרשוהו, וכן על שומרי משפט ועושי צדקה ככתוב (תהלים קו, ג) אשרי שומרי משפט עשה צדקה בכל עת, גם נאמר על הבוטח בהשי"ת (משלי טז, כ) ובוטח בה' אשריו, וכן על מי שזכה לחכמה נאמר (משלי ג, יג) אשרי אדם מצא חכמה, וכאן שנאמר על רבי יהושע בן חנניה "אשרי יולדתו" בסתמא, הכוונה היא שהיה מאושר ומוכתר בכל הדברים הנזכרים והיה גדול בחכמה ומתוקן במידותיו ובכל ענייניו.

טבע המידות לעבור לצאצאים, וריב"ח נתעטר במידותיו הטובות בכח הוריו מולידיו

הר"ע מברטנורא פירש שהיה רבי יהושע מאושר במידות טובות עד שכל בני העולם אומרים עליו אשרי מי שילדתו.

ונראה להוסיף תבלין בדבריו ולבאר מפני מה קשרו כתר מידותיו הטובות לאמו לומר "אשרי יולדתו", ע"פ מש"כ הר"ן בדרשותיו (דרוש החמישי) בטעם הדבר שנמנעו האבות הק' מליקח לבניהם נשים מבנות כנען, ולא משכו את ידם מקחת נשים משאר אומות עובדי ע"ז, והוא כי בני האומה הכנענית היו מידותיהם רעות ומקולקלות, וטבע המידות שהם עוברות מן האבות לזרעם, ומכיון שהיו בנות כנען מוטבעות בתכונות רעות, בחרו האבות הק' להתרחק מהם בתכלית, וחפצו להתדבק במי שאין מוטבעים בו תכונות רעות על אף שהיה עובד ע"ז, עכ"ד.

נמצא מזה שהמידות הרעות המה כמו מיני חולאי הגוף הנקראים בספרי הרפואה "חולאים תורשתיים", הנמשכים גם בצאצאי מי שחולה בחולאים אלו, ומעתה מוכן היטב מפני מה אמרו על רבי יהושע בן חנניה שהיה מעוטר במידות טובות "אשרי יולדתו", משום שבמידות אלו נתעטר בכח הוריו מולידיו שהורישו לו זאת, והיה דומה להם במידותיהם.

אמו של ריב"ח הניחה עריסתו בביהמ"ד בינקותו, וקדושת התורה השפיעה עליו בגדלותו

עוד כתב הרע"ב שאמרו עליו "אשרי יולדתו" משום שאמו גרמה לו שיהא חכם, כיון שהיתה מחזרת על כל בתי מדרשות שבעירה, ואומרת לחכמים

דרכי פרק ב משנה י אבות רעט

בבקשה מכם בקשו רחמים על העובר הזה שיהיה חכם, ומיום שנולד לא הוציאה עריסתו מביהמ"ד כדי שלא יכנסו באזניו אלא דברי תורה.

והרה"ק בעל קדושת ציון מבאבוב זי"ע אמר בזה, כי אף שלא הבין מאומה ממה ששמע, עכ"ז זה גרם לו שיהיה חכם, כיון שקדושת התורה שקלטה נשמתו בקטנותו עשתה רושם גדול בנפשו, ומזה נעשתה לו תועלת גדולה בגדלותו, שיהיה חכם בתורה.

ריב"ח הי' בעל מוסר ודרך ארץ ע"י שיסרתו אמו בבחורותו

ובמדרש שמואל ביאר את סיבת הדבר שאמרו לשון זה על אמו של רבי יהושע, מה שלא נאמר בשאר אמהות התלמידים שנזכרו כאן, לפי שאפשר שהיה בעל מוסר ודרך ארץ, וקנה עניני מוסר אלו בקנין גמור מהמוסר שיסרתו אמו בבחורותו, וכמו שאמר שלמה המלך ע"ה (משלי לא, א) אשר יסרתו אמו, וע"כ ברכו את אמו מפני שהיא היתה סיבת המוסר שהיה בו.

רבי יוסי תפלה, חסיד.

חסיד הוא מי שנוהג לפנים משורת הדין, וכן העניו השומע קללתו ושותק

רבינו יונה והרע"ב פירשו שהיה נוהג בכל מעשיו לפנים משורת הדין ולפיכך נקרא חסיד. אמנם במגן אבות ביאר את מעלת היותו חסיד ע"פ המובא במדרש תהלים (פט"ז) הקב"ה נקרא חסיד שנא' (ירמ' ג, יב) כי חסיד אני נאם ה', ודוד קרא עצמו חסיד שנאמר (תהלים פו, ב) שמרה נפשי כי חסיד אני, א"ר אלכסנדר כל מי ששומע קללתו ושותק נקרא חסיד, ודוד שמע קללתו ושותק, בדין הוא שיקרא חסיד, ע"כ. נמצא שהעניו השומע קללתו ושותק זוכה ליקרא חסיד, וזאת נתכוין ריב"ז לשבח את רבי יוסי בקראו בשם חסיד, לומר שהי' מופלג במידת הענוה והיה שומע כשמקללין אותו ושותק.

רבי שמעון בן נתנאל, ירא חטא.

הגודר את עצמו בסייגים והמתרחק מתאוות גשמייות נקרא "ירא חטא"

פירש רבינו יונה שהיה גודר את עצמו בגדרים וסייגים להתרחק מן החטאים, והרע"ב הוסיף בזה שהיה מחמיר ואוסר על עצמו גם דברים המותרים,

מחמת יראתו שמא יבא לידי חטא, שאם נתכוין לשבחו רק על עצם יראתו מן החטא, מאי רבותיה והלא אף עם הארץ יכול להיות בכלל ירא חטא.

והאברבנאל פירש שהיה ר"ש בן נתנאל מתרחק מכל התאוות הגשמיות מפני שהיה חרד מלחטוא, וביאר עוד את החילוק שבין החסיד העושה לפנים משורת הדין לבין ירא חטא שגודר א"ע בסייגים, והוא כי החסיד נוהג כן במצוות עשה ומידתו נובעת ממידת האהבה, ואילו הירא חטא נוהג כן במצוות ל"ת וזה נובע ממידת היראה. ובמדרש שמואל כתב בשם רבינו יהודה לירמא כי באמת היה ר"ש בן נתנאל בטבעו ובמזגו נוטה אל החטא, אך היה מגדיל את שכלו על חומריותו מחמת יראת חטאו וכובש את יצרו.

ירא חטא הוא האדם שירא מן החטא עצמו ולא מן העונש

ובספר ממעינות הנצח הביא לפרש בשם הרה"ק מקוזניץ זי"ע, כי הנה יש אדם המתירא לחטוא מחמת העונש שעלול הוא לקבל בעבור חטאו, אמנם ר"ש בן נתנאל היה ירא מעצם החטא כי היה חושב ומתבונן איך יוכל האדם להמרות את פי אביו שבשמים ולעשות נגד רצונו. ובשפת אמת פירש שהיה רבי שמעון מתפלל לבוראו שיעזרהו להנצל מן החטא, כאדם המתירא מן הארי העומד לנגדו, ששופך שיח להקב"ה מעומק ליבו שיצילנו ממלתעותיו.

רבי אלעזר בן ערך במעין המתגבר.

מעלת ר"א בן ערך שהיה מפלפל ומחדש בתורה למעלה מדרך הטבע

פירש רבינו יונה שהיה רבי אלעזר בעל סברא ומפלפל הרבה, ומחדש דברים מדעתו, והוסיף בזה במדרש שמואל שכוונת הדברים הם שפלפולו וחדודו היה שלא כדרך טבע אנושי. והנה לשון "מתגבר" לגבי התגברות המים לא יוצדק לענין מעין אלא לענין נהר, וכמו ששנינו לקמן (פ"ו מ"ב) ונעשה כמעין שאינו פוסק וכנהר המתגבר (כן היא גירסת המד"ש שם), וסיבת הדבר הוא כי טבע המעין שממקורו יוצאים המים בריבוי, וככל שמתרחקים מן המקור המה מתמעטים והולכים שהרי המים מתפזרים לכל עבר, אמנם הנהר לפעמים מתגבר והולך ובפרט בעת הפשרת השלגים, שכל כמה שהולכים המים למרחקים מתגברים והולכים, ומסתפחים אליהם מים נוספים מהפשרת השלגים וממעיינות אחרים וכולם כאחד הולכים אל הנהר, הרי כי "מעין המתגבר" אינו כדרך הטבע, וע"כ בכוא ריב"ז לשבח את ר"א בן ערך שהיה מחדש ומפלפל

דרכי פרק ב משנה י אבות רפא

שלא כדרך הטבע, בחר לכנותו דייקא כ"מעין המתגבר" להורות שגם דרך לימודו ופולפולו בחידושי התורה היה שלא כדרך הטבע.

הוא היה אומר אם יהיו כל חכמי ישראל בכף מאזנים, ורבי אליעזר בן הרקנוס בכף שנייה, מכריע את כלם. אבא שאול אומר משמו אם יהיו כל חכמי ישראל בכף מאזנים, ורבי אליעזר בן הרקנוס אף עמהם, ורבי אלעזר בן ערך בכף שנייה, מכריע את כלם.

מעלת רבי אליעזר בן הרקנוס היתה לענין הידיעה, ומעלת רבי אלעזר בן ערך היתה לענין החידוד

ביאר רבינו יונה כי מעלת ר"א בן הרקנוס על פני כל חכמי ישראל היתה בענין הידיעה בתורה, שמכיון שהיה בור סוד שאינו מאבד טפה ולא שכח מאומה מכל לימודו, לא היה בכל חכמי ישראל מי שידע כמותו, ואילו אבא שאול דיבר לענין החידוד והסברא שבזה היתה מעלת ר"א בן ערך יתירה על כל חכמי ישראל. ומעתה לא נחלקו בדבריהם ושניהם כאחד אמת, כי לענין הידיעה הי' ר"א בן הרקנוס יותר מכל חכמי ישראל, ולענין החידוד והסברא היה ר"א בן ערך הגדול שבכולם.

ובמדרש שמואל ג"כ תמה אודות סתירה זו, שמתחילה אמר ריב"ז שאם יהיו כל חכמי ישראל בכף מאזנים, ומסתמא אף אלו חמשת התלמידים בכלל, יכריעם ר"א בן הרקנוס, ואח"כ אמר אבא שאול בשמו דבר הסותר, שר"א בן ערך יכריע את כולם אף אם ר"א בן הרקנוס עמהם, ובאמת ברשב"ם תירץ דהווי תרי תנאי אליבא דריב"ז, כלומר שנחלקו מה אמר ריב"ז.

אמנם בשם המפרשים הביא לתרץ, דהנה יש לדייק בשינוי לשון המשנה, שבתחילה נאמר סתם "אם יהיו כל חכמי ישראל בכף מאזנים" ולא נקטו בפרטות שם שום תנא, ואילו אבא שאול הוסיף ואמר "ור"א בן הרקנוס אף עמהם", וע"כ אפשר לבאר ולומר שמתחילה דיברה המשנה אודות כל שאר חכמי ישראל, חוץ מאלו חמשת התלמידים של ריב"ז, שר"א בן הרקנוס - אף שהיה הקטן שבאלו החמשה - הי' מכריע את כולם לפי שהיה גדול מכולם, אכן בתוך אלו החמשה הי' ר"א בן ערך הגדול שבהם ולכן אמר אבא שאול שאם היו כל חכמי ישראל "ור"א בן הרקנוס אף עמהם" היה רבי אלעזר בן ערך מכריע את כולם.

יא אָמַר לָהֶם צְאוּ וּרְאוּ אֵיזוֹ הִיא דֶּרֶךְ יִשְׂרָאֵל שֶׁיִּדְבַק בָּהּ הָאָדָם.
 רַבִּי אֶלְעָזָר אָמַר עַיִן טוֹבָה. רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ אָמַר חֵבֶר טוֹב. רַבִּי
 יוֹסִי אָמַר שָׁכֵן טוֹב. רַבִּי שְׁמַעוֹן אָמַר הַרְוָאָה אֶת הַנּוֹלָד. רַבִּי
 אֶלְעָזָר אָמַר לֵב טוֹב. אָמַר לָהֶם רוּאָה אֲנִי אֶת דְּבָרֵי אֶלְעָזָר בֶּן

רבינו עובדיה מברטנורא

יא עין טובה. מסתפק כמה שיש לו ואינו מבקש דברים יחידים ואינו מקנא כשרואה שיש לחבריו יותר ממנו: חבר טוב. שמוכיחו כשרואה אותו עושה דברי שאינו הגון: שכן טוב. מנאי אללו בין ביום בין בלילה. ואילו חבר טוב אינו מנאי אללו בכל עת: הרואה את הנולד. לופה ומניט כמה שעמיד להיות, ומתוך כך נמלא מחשב הפסד מנזה כנגד שכרה, ושכר עבירה כנגד הפסדה: לב טוב. לפי שהלב הוא המניע לכל שאר הכוחות והוא המקור שממנו נוצעים כל הפעולות. ואע"פ שיש לפעולות איברים מיוחדים, מכל מקום הכח המעורר לכל התנועות הוא בלב, לפיכך אמר ר' עלעזר

ריב"ז רצה להורות שקבלת המסורה עדיפה מהחריפות

ובספר לב אבות תירץ באופן אחר, שכוונת ריב"ז היתה להדריך את העם שיהיו רודפים אחר המסורה המקובלת מדור דור ולא יהיו נשענים על בינתם, ולכן הכריז ואמר לאזני כל שר"א בן הרקנוס הוא הגדול שבכולם, מפני שלא איבד מאומה ממה שקיבל מרבו, שהרי נשתבח בכך שהוא בור סוד שאינו מאבד טיפה, וכך יבינו הכל לילך אחר המסורה, אולם כשדיבר ביחוד עם אבא שאול בינו לבין עצמו, לא חשש שיבא לטעות כיון שהיה חכם מופלג, ולכן אמר לו האמת שערכו של ר"א בן ערך גדול מכולם מפני חקירתו ועיונו והבנתו דבר מתוך דבר.

במדרש שמואל דקדק מדוע נקטה המשנה שחכמי ישראל היו בכף אחת ור"א בן הרקנוס ור"א בן ערך היו מוטלים בכף שניה, ולא אמרו להיפך שהם בכף מאזנים אחת, וכל חכמי ישראל בכף שניה. וביאר דהמשנה נתכוונה להודיענו את רום מעלתם ושבחם של הני תלמידי ריב"ז, שאפי' אם יהיו מקדימים כל חכמי ישראל ליכנס בכף מאזנים אחת כאשר הכף השניה ריקנית, ועי"ז הכף המלאה תגיע עד לארץ, והריקנית שכנגדה תעלה עד לרקיע, שבאופן כזה יקשה ביותר להכריע את הכף, וצריך לכך כובד רב ועצום, ג"כ יכריעו את כולם, וע"כ אמר ור"א בן הרקנוס בכף שניה" ר"ל אף שהראשונה כבר מלאה ועומדת, ג"כ "יכריע את כולם".

עָרַךְ מִדְּבָרֵיכֶם, שֶׁבְּכָלֵל דְּבָרָיו דְּבָרֵיכֶם. אָמַר לָהֶם צְאוּ וּרְאוּ
 אִיזוֹ הִיא דֶּרֶךְ רַעָה שִׁיתַּרְחֵק מִמֶּנָּה הָאָדָם. רַבִּי אֱלִיעֶזֶר אוֹמֵר
 עֵינַי רַעָה. רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ אוֹמֵר חֵבֵר רַע. רַבִּי יוֹסִי אוֹמֵר שְׁכֵן רַע.
 רַבִּי שְׁמַעוֹן אוֹמֵר הַלֵּוֹה וְאִינוּ מְשַׁלֵּם. אֶחָד הַלֵּוֹה מִן הָאָדָם
 כְּלוֹה מִן הַמְּקוֹם, שֶׁנֶּאֱמַר לֹא רָשָׁע וְלֹא יֹשֵׁלִים, וְצָדִיק חוֹנֵן
 וְנוֹתֵן. רַבִּי אֱלִיעֶזֶר אוֹמֵר לֵב רַע. אָמַר לָהֶם ר׳ יוֹזֵה אֲנִי אֶת דְּבָרֵי
 אֱלִיעֶזֶר בֶּן עֶרְךָ מִדְּבָרֵיכֶם, שֶׁבְּכָלֵל דְּבָרָיו דְּבָרֵיכֶם :

רבינו עובדיה מברטנורא

לכ טוב, ומפני זה אמר ר' יוחנן בן זכאי רואה אני את דברי אלעזר בן ערך מדברייכם: איזו היא דרך
 רעה שיתרחק ממנה האדם. הוצרך לשאול מהם זה, ולא הבין מתוך דבריהם הראשונים שהדרך הרעה
 היא הפך הדרך הטובה, לפי שלא כל מה שהוא טוב יהיה הפכו רע, כי מדת המסידות והוא העושה
 לפניו משורת הדין היא טובה, ומי שאינו חסיד ומעמיד דבריו על דין תורה אינו רע, ואפשר היה לומר,
 שאם ההסתפקות והיא עין טובה היא דרך טובה, בקשת היתרונות לנו דרך רעה, לפי שאינו מויק לשום
 אדם בזה. וכן בשאר המדות. לפיכך הוצרך לשאול מהם איזו היא דרך רעה שיתרחק ממנה האדם:
 הלוא ואינו משלם. היא הפך הרואה את הנולד, שאם לא ישלם לא ימצא מי שילוו והיה מוטל צרעב.
 ולא אמר סתם, מי שאינו רואה את הנולד, לפי שאפשר לאדם שאינו רואה את הנולד שלא יצוא לידי
 תקלה, שיציל עצמו בצוא הנולד הוא: וצדיק חונן ונותן. הקדוש ברוך הוא שהוא נדיקו של עולם חונן
 ונותן למלוה מה שלוה זה ממנו ולא פרע לו, נמצא הלוה נשאר חייב למקום:

משנה יא

אָמַר לָהֶם צְאוּ וּרְאוּ אִיזוֹ הִיא דֶּרֶךְ יִשְׂרָאֵל שִׁיתַּרְבֵּק בָּהּ הָאָדָם.

ריב"ז אמר לתלמידיו שיבחרו דרך הראויה גם להמון עם

במפרשים דייקו בלשון המשנה "צאו וראו" וכי מהיכן היה להם לצאת, וביאר
 במדרש שמואל שריב"ז נתכוין לומר להם שיתורו אחר דרך ישרה
 שתהא שוה לכל נפש ואף להמון העם, וגם האנשים הפשוטים יוכלו לידבק בה
 ולהתקרב לעבודת השי"ת על ידה, וכיון שרצה להורותם דבר זה שלא יבחרו
 בדרך הראויה לרום מעלתם וחסידותם, שהרי לאו כל מוחא סביל דא לצעוד
 בדרכי התנאים הק', לכן אמר להם בלשון "צאו וראו", כלומר "צאו" מבחינת
 מעלתכם הגדולה "וראו" לברור דרך ישרה שגם שאר בני אדם יוכלו לצעוד

ולילך בה, ולהנצל מרשת היצה"ר המושך את בני האדם ברשתו, כאמור "כי יצר לב האדם רע מנעוריו".

עוד פירש במד"ש שאמר להם צאו מכתלי ביהמ"ד, ונראה לפרש את דבריו, כי הנה תלמידי ריב"ז היו יושבים בביהמ"ד במשך כל היום ועוסקים בתורת ה' ובעבודתו ית', וריב"ז היה חפץ שיצאו מביהמ"ד לרחובות קריה, ויתבוננו מהי הדרך המועילה לבני אדם הנאלצים לעסוק בענייני גשמיות, וטרודים בעסקי הפרנסה כל ימיהם, ולכן אמר להם "צאו וראו".

העסק בקניית המידות לא יבוא במקום לימוד התורה"ק

ובספר רוח חיים ביאר, שריב"ז נתכוין לרמוז לתלמידיו, שכל זמן שהם יושבים בין כתלי ביהמ"ד והוגים בתורה הק', יקדישו את כל זמנם אך ורק ללימוד התורה, ולא יתעסקו בחיפוש אחר אופני המידות והדרכים הישרים שיש לנהוג בהם, שהרי דרכו של היצה"ר היא לפתות את האדם שיתבטל מלימוד התורה ועסוק בשאר עניינים, ואפי' בענייני רוחניות, ועי"ז כבר ימצא דרך להסיטו לעסוק דברים אחרים, וע"כ אמר להם ריב"ז "צאו וראו" כלומר שרק כאשר יסיימו את חוק לימודיהם ויגיע העת לצאת מביהמ"ד, אזי יפנו לראות איזוהי דרך ישרה שיבור לו האדם.

ובילקוט מעם לועז ביאר, שכוונת ריב"ז היתה לאמר לתלמידיו, לבל יהיה מספיק בעיניהם מה שהשיגו בהיותם יושבים באהלה של תורה בין כתלי ביהמ"ד, אלא אף יצאו ויתהלכו בין הבריות ויראו מה שיש עוד עליהם לתקן.

כאשר האדם פורש מן הגשמיות, נפקחות עיניו לראות נכוחה ויכול לבחור בדרך הטוב והישר

עוד ביארו בספרים (וכעי"ז כתב במד"ש בשם רבנו משה אלשקאר) דהנה נשמת האדם מקורה במקום גבוה מאד, והיא חלק אלוך ממעל, ולפיכך היא אינה מוגבלת, ואין דבר המונעה מן הרצון והשאיפה לקיים את רצון השי"ת, אך הגוף העכור שנצרך לדברים גשמיים שונים הינו מוגבל ביותר, ועל כן לפעמים הגוף מְעַנֵּר את האדם כפי שהשוחד מעור את עיני השופט, ולכן אינו יכול לבוא אל ההחלטה הנכונה הראויה לצרכי עבודת ה', וע"כ אמר להם ריב"ז "צאו" מעצמכם ומכח הגשמיות שבכם, ועי"ז "וראו" תוכלו לראות ולבחור את הדרך האמיתית והישרה שיבור לו האדם.

אִיזוּ הַיָּא דְרָף יִשְׂרָה שְׂיִדְבַק בְּהָ הָאָדָם.

כאשר ישלים האדם א"ע במידה אחת, יוכל לו לתקן את כל המידות

פירש רבינו יונה שלא נתכוין ריב"ז שידבק האדם רק בדרך אחת ולא יהא לו חלק בשאר עניני מידות טובות ודרכים ישרים, אלא שיבחרו התלמידים מידה אחת, שאותה יקיים האדם בשלימות, וע"י שיאחזו במידה אחת בשלימות הרצויה, יהיה לו יותר קל להחזיק גם בשאר המידות הטובות.

ובביאור הדבר י"ל ע"פ מה שהיה מרגלא בפומיה דמרן החפץ חיים זצ"ל לומר דברי הדרכה לתלמידיו, שאין כדאי לעסוק בתיקוני כמה מידות בזמן אחד, אלא הדרך הנכונה היא שיעבוד האדם על מידה אחת בשלימות עד שישגיגה עד תכליתה, ואז ימשיך לדברים אחרים ויעלה לו הרבה יותר בנקל להיות מושלם. בהם והוא בדומה למסילת הברזל (רכבת, באן) שבקרונ הראשון צריך להיות מותקן מנוע קיטור חזק, ובכח המנוע הזה יוכל למשוך את כל הקרונות, וכן הוא גם בעניני המידות, שכאשר יזכה האדם להשלים את עצמו במידה אחת כל הצורך ממילא יהיה נקל לו למשוך אחריה את שאר המידות טובות לקנות בהם קנין גמור, עכ"ד. ולכן אמר ריב"ז לתלמידיו שיבחרו מידה אחת, ועל ידה יזכו להשלים עצמם בשאר כל המידות.

ריב"ז אמר לתלמידיו שיבחרו מידה שעל ידה ידבקו חלק הגשמי והרוחני ויחיו יחד

בספר חסד לאברהם ביאר את לשון ריב"ז "שידבק בה", דהנה האדם מורכב מב' חלקים השונים במהותם בתכלית, והם החלק הרוחני והחלק הגשמי, וכל אחד מהם נצרך לזולתו, מפני שקיום הנשמה נצרכת לגוף בריא, וקיום הגוף נצרך לנשמה, ולכן אמר להם ריב"ז שיחפשו מהי המידה שעל ידה ידבק הגוף לנשמה ויחיו בכפיפה אחת, והיא הדרך הטובה אשר על ידה יחיו חלק הגשמי והרוחני יחדיו.

רַבִּי אֱלִיעֶזֶר אֹמֵר עֵין טוֹבָה.

מידת עין טובה היא הנדיבות

פירש רבינו יונה שהתנא נתכוין למידת הנדיבות שהיא מידה נאה ומשובחת, ואחר שיזכה האדם לבוא לתכלית הנדיבות, יזכה להשיג את המעלות

האחרות, שהרי מחמת רוחב לבו ועינו היפה זכה להגיע למידת הנדיבות, ובכח זה יוכל לבוא לכל המידות הטובות.

ובספר ענף עץ אבות הביא מה שרמזו המפרשים בפסוק (משלי כב, ט) טוב עין הוא יבורך כי נתן מלחמו לדל, ואמרו חז"ל במסכת בבא בתרא (דף ט ע"ב) כל הנותן פרוטה לעני מתברך בשש ברכות, והמפייסו בדברים באחת עשרה, ומזה נמצא כי הנדיב לב שמקיים שניהם, שגם נותן לעני בפועל וגם מפייסו בדברים, זוכה לברכות בכפילא, וכולם כאחד הם שבע עשרה ברכות כמנין "טוב". וזהו רמז הכתוב "טוב עין הוא יבורך" היינו כשמקבל את העני בסבר פנים יפות ומפייסו בדברים, וגם "כי נתן מלחמו לדל", הוא זוכה לברכות כמנין "טוב".

ב"עין טובה" נכללת מידת ההסתפקות

הרע"ב פירש שענין עין טובה היא מידת ההסתפקות, כאשר האדם מסתפק במה שיש לו ואינו דורש ומבקש דברים יתרים, וגם אינו מקנא באחרים כשרואה שיש להם יותר ממנו. והרה"ק המגיד מקוונניץ זי"ע ביאר שבכדי לזכות להשיג מידה זו של עין טובה ולהסתפק במה שיש לו, צריך האדם להיות מושרש באמונה שלימה וחזקה בהשי"ת, ולהאמין כי כל מה שיש לו וכן מה שיש לחבירו, הכל בא בהשגחה פרטית מאת השי"ת, עכ"ד. ומזה נמצא כי שורש מידת עין טובה הוא ענין האמונה בהשי"ת.

רפי יהושע אומר חבר טוב.

האדם צריך להיטיב גם לאחרים, וכן יתחבר לבעל מידות מתוקנות

כתב רבינו יונה דענין חבר טוב הוא שיהא האדם טוב גם לאנשים אחרים, ושירגיל א"ע שתהא רוח אחרים נוחה הימנו. ובמדרש שמואל הוסיף שנכלל בזה גם קיום מצות עשה של ואהבת לרעך כמוך. ובספורנו פירש שכונת אמרו חבר טוב, הוא שיבחר האדם להתחבר עם אדם שזכה לקנות מעלות ומידות מושכלות, ועלה בידו לתקן את מידותיו, כי ע"י חברתו עמו יוכל לקנות ג"כ את אלו המידות ויזכה לקבעם קנין בנפשו.

חבר טוב אמיתי יוכיחנו ויסייענו לבחור בטוב

והרע"ב פירש דמעלת ההתחברות לחבר טוב היא שאם יראנו חברו שעושה דבר שלא כהוגן, כיון שחפץ בטובתו האמיתית, יוכיחנו שיסור מדרכו הרעה וישוב לדרך הרצויה, נמצא עושה תמיד את הטוב והישר בעיני השי"ת. ובמד"ש כתב (כשם רבי ישראל) שבזה נכלל גם שיחפש לדור בקרב קהילה כשרה אשר אנשיה יראים ושלמים ועושים את רצון ה', כי בזכותם ינצל מכל פגע רע.

יש לדקדק היטב שהחבר יהא ירא ה'

והנה הדרך שעל ידה יזכה האדם להשיג חבר טוב, כבר נתבאר במסכתין לעיל (פ"א מ"ו) וקנה לך חבר, וביאר בילקוט מעם לועז שהתנא נקט לשון קנין, להורותנו שכשם שדרך בני אדם בעת שקונים חפץ מסוים, הם מדקדקים יפה יפה שיהא הדבר בתכלית הטיב, כן גם בכואנו לקנות חבר, עלינו לדקדק בטיבו, ולידע שהחבר הלז הולך בדרך הטוב והישר ומקיים את רצון השי"ת.

האהבה שבין חברים תתקיים רק אם היא מיוסדת על התורה ועבודת השי"ת

ובספר ענף עץ אבות כתב שההתחברות לחבר טוב משפיעה שפע רב של ברכה משמים, ורמז לדבר כי חבר טוב עולה בגימטריא ברכה. עוד כתב כי אם יתחברו ב' אנשים זה עם זה מחמת סיבות עצמיות, ובלא שום קשר לענייני רוחניות ועסק התורה והמצוות, אין לחברותא זו שום ערך, כיון שנגיעה קלה ביותר עלולה למוטט את האחדות שביניהם ולהפרידם מאחוותם, וצא ולמד ממה שנוהגים בני העולם שאינם הולכים בדרך התורה, שבכדי להשיג ממון או כבוד, הופכים לשודדי יער, וכל רגשות האהבה וקשרי ידידות שהיו ביניהם עד עתה, נעלמים ומתנדפים כאבק פורת. אמנם כאשר האהבה מיוסדת על יסודות של תורה ומצוות, ובנויה על קיום רצון השי"ת, אזי יש לה בסיס חזק וקיים, ועתידה להיות קיימת אף אם יעברו ביניהם כל מיני מצבים שהיו עלולים למוטט את האהבה, וזהו פירוש דברי חז"ל שאמרו עה"פ ואהבת לרעך כמוך - זה כלל גדול בתורה, היינו כי האהבת חברים יכולה להתקיים, רק אם היא קשורה בקשר של תורה ועבודת ה' וכמו שנתבאר.

חבר נאמן צריך לידע מהו כאבו וחסרונו של חברו

ובענין מעלתו הגדולה של חבר נאמן, מובא (בספר לשונות של אש) בשם בעל ה"אמרי אמת" מגור זצ"ל, שמחבר טוב יתכן שיוכל האדם לקבל טובה לרוחניות עוד יותר ממה שיקבל מרבו.

והרה"ק רבי מנחם מנדל מרימנוב זי"ע אמר פעם, שלמד מהו חבר טוב משיחת שני גויים איכרים גסים, שפעם א' שמע איך שגוי א' שואל אל חברו, איוואן האם הינך אוהבני, אמר לו הן, שאלו שוב האם הינך אוהבני באמת, והשיבו הן, אמר לו וכי יודע אתה מה כואב לי אמר לו מנין אדע מה כואב לך, אמר לו אם אינך יודע מה הם כאבי, סימן הוא שאינך אוהבני באמת, ומזה למד הרה"ק לענין חבר טוב ונאמן שמוטל עליו לידע מה חסר לחברו ומה כואב לו, ולהשתדל לסייעו ולהקל מעליו את מכאוביו.

רבי יוסי אומר שכן טוב.

כל אחד מחויב להיות שכן טוב לשכניו

כתב רבינו יונה שפירוש שכן טוב הוא שיהא האדם עצמו מטיב לשכניו (והוא ע"ד שפירש גבי חבר טוב כמובא לעיל), והנה בזה יתיישב מה שקשה לכאורה במאמר רבי יוסי, וכי היאך יוכל האדם לבחור את שכניו, וכי אם בא לדור בשכנותו שכן רע, האם מוטל עליו לגרשו מלדור אצלו, ולדבריו א"ש כיון שזוהי הוראה לאדם עצמו, שיתנהג בטוב עם שכניו, ויהא הוא עבורם שכן טוב. אמנם הרע"ב פי' כפשוטו, שצריך האדם להשתדל שיהיו לו שכנים טובים, ובשכן טוב יש מעלה יתירה על פני חבר טוב, לפי שעם חברו שוהה האדם רק בשעות היום, אך עם שכניו הוא שוהה בכל עת בימים ובלילות.

רבי שמעון אומר הרואה את הנולד.

הרואה את מה שעתיד להוולד מן החטא, יתרחק בכל כוחו מלחטוא

פירש רבינו יונה שהרואה את הנולד, נותן את עיניו על כל דבר וכל פרט, ומתבונן בדברים העומדים להיות עוד טרם שנולדו, וכאשר רואה הוא דבר הגורם לשכר בתחילתו, אך סופו מביא להפסד, הרי הוא מתרחק ממנו בתכלית, ועי"ז לא יחטא לעולם, משום שתמיד יחשב שכר עבירה כנגד הפסדה, ועד"ז ישכיל לחשוב על כל מעשיו ופעולותיו כבר בתחילה, מה יהיה בסופם.

ובמדרש שמואל פירש גם בדרך זו, וכתב שהחטא בתחילתו ערב לאדם כצפיחית בדבש, אך אחריתה נושכת כנחש, וכמאמר הכתוב (משלי יד,

(ב) יש דרך ישר לפני איש ואחריתה דרכי מות, וע"כ האדם הרואה את הנולד, ומתבונן כמה צער ויגון עתיד החטא להביא לו, ואת גודל העונש הכרוך בעשייתה, בודאי שלא יחטא.

הרואה את הנולד לא יוציא מעות עבור המותרות

והנה בספר שפת תמים (פ"ה) למרן בעל החפץ חיים זצ"ל, האריך מאד במעלת הרואה את הנולד, וכמו שאמרו חז"ל (תמיד לב ע"א) איזהו חכם הרואה את הנולד, והיינו שאף אם האדם רואה שמצבו הממוני טוב מאד, וב"ה הוא איתן במסחרו, יתבונן בתהפוכות הזמן המצויים מאד בימינו, וע"כ לא יתנהג בעניני הוצאות ביתו רק בדרך אמצעי, לפי מה שהוא ולפי המקום, ואף אם חננו השי"ת עושר גדול, לא ילבש בגדים יקרים וחשובים נמפני שזה עלול להביאו לידי גאוה ו גם גורם שאחרים (או ילדיו) שאין ידם משגת יראוהו, וגם יחפצו להתנהג כמותו, ובכדי להשיג את המעלות ילוו ולא יהא בידם לשלם או יגזלו ויחמסו. ובסיבת המותרות הללו רבו בזמננו הוצאות הנישואין במלבושים, עד שרבות בנות באו לידי בזיון בהגיען לפרקן, ואביהן ואמן בוכים ואין להם מושיע, ומי גרם לכל זאת אם לא ריבוי ההוצאות, ומותרות המלבושים שנעשו קבע בעונותינו הרבים, יעו"ש.

ובענין זה של ראיית הנולד מסופר (בספר הוא היה אומר) כי בסביבות שנת תש"ט התקיימו בעיר בני ברק בחירות לעירייה, ועלה הנידון על הפרק, האם להקים רשימה בשותפות עם אנשי המזרחי, בכדי להבטיח שיהא שלטון דתי בעיר, ומרן החזון איש זצ"ל שלח שליח אל הגאון מטשעבין זצ"ל לשאול את חוות דעתו בענין זה, כששטח השליח את השאלה לפניו הרהר הגאון בדבר משך זמן מה, ואמר לשליח להשיב לחזון איש, שלדעתו לכתחילה אין לעשות שותפות כזו, אמנם יתכן שהיה מהנכון לעשות כן כהוראת שעה לצורך הצלת עיר בני ברק, אך מכיון שאין הוא דר בעיר בני ברק, ירא הוא שאם יורה לעשות כן כעת לצורך השעה, אזי בעוד חמשים שנה כאשר יעלה שוב נידון כזה, יאמרו אנשים שהרכ מטשעבין כבר התיר את הדבר בעבר, ולכן אינו חפץ להשיב שום תשובה על השאלה, כאשר חזר השליח לחזו"א עם התשובה, נענה החזו"א ואמר זה מכבר ידעתי את חכמתו, אבל עד היכן מגעת חכמתו זאת לא ידעתי.

רבי אלעזר אומר לב טוב.

הלב הוא מקור כל המידות והפעולות

כתב רבינו יונה שענין לב טוב הוא מעלת תיקון המידות, לפי שדעותיו של אדם נובעות מלבו, ובזמן שלבו טוב כל מידותיו ישרות ודעותיו נכונות, וכעין זה ביאר הרע"ב שהלב הוא המקור שממנו נובעות כל הפעולות, ועל אף שלכל אבר יש את הפעולות המיוחדות שהוא פועל, מ"מ הכח המעורר את כל התנועות הוא הלב, ולכן אמר רבי אלעזר שהדרך הישרה שיבחר לו האדם הוא לב טוב.

עוד פירש רבינו יונה וכן הובא במד"ש (בשם ר"י לירמא) שענין לב טוב הוא מידת הרצון, להיות האדם סבלן ולא קצר רוח, ומתרחק ממידת הכעס, ומשיב לבני אדם במענה רך (איידעלע שפראך) ואף אם יעשו לו דבר רע יסבלהו, ואין מר בפיהו (ר"ל שאינו מדבר דברים שאינם הגונים), כי חכו ממתקים וכולו מחמדים.

לב טוב קאי על השכל, ועל ידו יבא האדם לשאר המידות

ובספורנו ביאר שלב טוב מורה על כך שתהיה כוונת האדם לכבוד קונו בכל מעשיו שיעשה ובכל פניות שיפנה. ובמד"ש כתב שהלב הוא השכל, כדכתיב (משלי טז, כג) לב חכם ישיביל פיהו, ולכן אמר להם ריב"ז "רואה אני את דברי רבי אלעזר בן ערך מדבריכם שבכלל דבריו דבריכם", כי מי שיש לו שכל טוב יבוא לכל אלו המידות שנקטו, כי ע"י השכל יראה את הנולד, וידבק בחבר טוב ובשכן טוב ויהא לו עין טובה, וכן אמרו חז"ל במדרש (קהלת רבה ז, א) דעת קנית מה חסרת, ואם דעת חסרת מה קנית.

התנאים הללו למדו ענין הטוב מהטוב הראשון שנכתב בתורה

בסח"ק בני יששכר (מאמרי אייר, מאמר ב' אות א) כתב ביאור נפלא במשנתנו, דכאשר ריב"ז אמר לתלמידיו צאו וראו איזוהי דרך טובה שידבק בה האדם, (כן הוא הגירסא בספרים אחרים) הבינו כולם שכיון שאת כל עניני השכל אפשר לראות מן התורה, ודאי היתה כוונתו שיהיו מתבוננים בתורה הק' איזה דבר הוא כללות הטוב, וע"כ דקדקו בתורה וראו שהפעם הראשונה שנכתב בתורה תיבת טוב הוא בפסוק (בראשית א, ד) וירא אלקים את האור כי טוב, והבינו שמשם יש להם ללמוד מהי הטובה, והנה רבי אליעזר הבין כפשוטו, דכיון שע"י האור יכול האדם לראות, נלמד מזה כי הדרך הטובה הכללית היא

עין טובה, ורבי יהושע דקדק כיון שבשעת הבריאה היו האור והחושך בערבובייה והיו מחוברים יחדיו, ע"כ הבין דטוב קאי על חיבור (חבר'שאפט) ולכן אמר חבר טוב. רבי יוסי סבר כיון שאחר בריאת האור והחושך, הבדיל הקב"ה את האור מן החושך והיו מופרדים זה מזה, אך עכ"ז נשארו סמוכים זה לזה והאחד משלים לשני, ובגמר היום בא הלילה ובגמר הלילה בא היום, ע"כ אמר שטוב מרמז על שכן טוב. רבי שמעון סבר שכיון שהאור שהיה בששת ימי בראשית היה גדול עד למאד והיה אפשר לראות על ידו מסוף העולם ועד סופו, ובזה נכלל גם ראיית הזמן שהיו רואים מה שעתיד להיות, ומרומז בזה ענין ראיית הנולד, ע"כ אמר הרואה את הנולד. ורבי אלעזר דקדק שתיבת טוב היא התיבה השלושים ושלוש שבתורה, ולפני זה יש ל"ב תיבות העולים בגימטריא ל"ב ומזה למד שהטוב האמיתי הוא לב טוב.

אמר להם צאו וראו איזו היא דרך רעה שיתרחק ממנה האדם.

ריב"ז הורה לתלמידיו שיחפשו דרך שתועיל גם לפשוטי העם

הנה לעיל גבי איזוהי דרך ישרה, דקדק במדרש שמואל בלשון "צאו וראו", וכי מהיכן היה להם לצאת, וביאר דכוונתו היתה שיחפשו דרך הראויה אף לפשוטי העם שיוכלו להדבק בה, ולא יבחרו דרך טובה לפי מעלתם וחסידותם, כי מי יוכל לצעוד בדרכיהם, וע"כ אמר "צאו" מבחינתכם "וראו" איזה דרך שידבקו בה המון העם, עכ"ד. והנה לפ"ז יש לבאר הענין גם כאן, כי לא רצה שיאמרו מהי הדרך שראוי להתרחק ממנה לפי מדריגתם, כי ודאי הם צריכים להתרחק אף מסרך קל של עבירה ומידות רעות לפי גודל מעלתם ומדריגתם, וע"כ אמר להם "צאו" ממדריגתכם, "וראו איזוהי דרך רעה שיתרחק ממנה האדם", ר"ל אף המון העם ואנשים פשוטים.

והנה האברבנאל גרס ברישא דמשנה "בואו וראו" איזוהי דרך ישרה, ואילו בסיפא גרס כגירסתנו "צאו וראו", וביאור החילוק הוא כי ברישא שמיירי בדרך שראוי לאדם לבחור בה, נקט "בואו וראו" לומר שיכנס האדם לדרך זו ויתנהג על פיה, ואילו בסיפא דמיירי מן הדרך שצריך להתרחק ממנה, אמר להם "צאו וראו" היינו שיצאו מן הדרך הזו ויתרחקו ממנה.

רצב דרכי מסכת אבות אבות

איזו היא דרך רעה שיתרחק ממנה האדם.

אין הדבר מוכרח שההיפך מן הדרך הטובה היא הדרך הרעה

רבינו יונה והרע"ב תמהו מפני מה שאלם אודות הדרך הרעה אחר שכבר שאלם מהו הדרך הישרה, ומובן מאליו כי ההיפך מן הדרך הישרה, היא הדרך הרעה שצריך האדם להתרחק ממנה, ותירצו בסגנון אחד, שלא כל דבר שהוא טוב, יהיה ההיפך ממנו רע, וכגון הנוהג במידת חסידות לפנים משורת הדין, שהיא דרך טובה עד למאד, ועכ"ז ודאי שמי שאינו חסיד אלא מעמיד הנהגתו על שורת הדין, אינו נקרא רע, וכן מידת עין טובה שהיא הנדיבות שנחשבת לדרך טובה, אם ינהוג האדם במידת עין רעה שהיא הכילות (קארג), ואינו מזיק בזה לשום אדם, לא הוי דרך רעה, [והרע"ב שפירש שעין טובה היא ענין ההסתפקות כנ"ל, כתב שאם יתנהג האדם בהיפך מזה וילך אחר המותרות, כיון שאינו מזיק לשום אדם, א"א לקראו הולך בדרך רעה], ולכן שאלם במיוחד אודות הדרך הרעה, ולא סגי במה שפירשו מהי הדרך הטובה.

בשפת אמת תמה שמאחר שברישא אמר להם ריב"ז, "רואה אני את דברי רבי אלעזר בן ערך מדבריכם שבכלל דבריו דבריכם", היה להם להבין שלענין הדרך הרעה שיתרחק ממנה האדם, נכונים דברי רבי אלעזר שהעיקר הוא הלב, והיה להם לומר "לב רע", וביאר שהיו מודים על האמת ואמרו מה שהיה נראה להם בסברת שכלם, אף שידעו שבודאי יאמר גם עתה "רואה אני את דברי ר"א בן ערך מדבריכם".

וב"ק האדמו"ר רבי אהרן מסדיגורה זצ"ל ביאר (הובא בספר ממעינות הנצח) שנוזהרו שלא לגנוב דעת עצמם ולדבר על מדריגה שאינה שלהם, וכתב שכן נהגו חסידי אמת, שלא דיברו על נושאים מסוימים כאשר ראו שאינם אוחזים במדריגה זו (וואס מ'האלט נישט דערביי).

רבי אליעזר אומר עין רעה.

עין רעה היא שורש כל המידות הרעות

כתב רבינו יונה כי אף שאנשים אינם מכירים את גודל רעתו של בעל עין רעה, אכן רעת המידה הזאת רבה עד מאד, יען כי היא היסוד של כל המידות הרעות, ועל ידה יבוא האדם לעשות כל דבר רע. ובביאור הדבר כתב בתפארת

ישראל (אות צא) כי השקפת עין השכל של בעל עין הרע, היא לשפוט את הכל לרעה, וכן שאינו מסתפק במה שיש לו ומקנא בחבריו, ודן אותם לכף חובה, וגם יבוא להרהר אחר רבו ואחר הקב"ה, ויהיו לו ספיקות באמיתות יסודות הדת, ובאמונה כי התורה ניתנה לנו משמים, ובפירושי התורה שנמסרו לנו מדור דור, ובגלל אלו הדברים לא יזכה לאוצר התורה, ויירש גיהנם רח"ל.

עוד איתא כי בעל העין רעה יתהלך תמיד כשאינו שמח ומרוצה (אום-צופרידען), ואת כל מעשי חבריו הוא דן במאזני שכלו, ומסתפק אם עשה כהוגן וכיון לאמיתו של דבר, או שמא לא, וכהנה וכהנה רבות, עד אשר כל מהלך חייו נהפך להיות מקשה אחת של מרירות (פארביטערקייט).

רבי יהושע אומר חבר רע.

הנה כח השפעת החברים על האדם רבה היא עד למאד, וכמו שכתב הרה"ק בעל עבודת ישראל מקוזניץ ז"ע (במשנתנו לעיל גבי חבר טוב) ששאלו לחכם אחד מה מעשיך, אמר להם צאו וראו בחברי.

רבי יוסי אומר שכן רע.

טבע האדם להמשך אחר אנשי מקומו ולכן יתרחק משכנים רעים

כתב הרמב"ם (פ"ו מהל' דעות ה"א) דרך ברייתו של אדם להיות נמשך בדעותיו ובמעשיו אחר רעיו וחבריו, ונוהג כמנהג אנשי מדינתו, לפיכך צריך האדם להתחבר לצדיקים, ולישב אצל החכמים תמיד כדי שילמוד ממעשיהם, ויתרחק מן הרשעים ההולכים בחושך, כדי שלא ילמד ממעשיהם, הוא ששלמה אומר הולך את חכמים יחכם ורועה כסילים ירוע וכו', וכן אם היה במדינה שמנהגותיה רעים, ואין אנשיה הולכים בדרך ישרה, ילך למקום שאנשיה צדיקים ונוהגים בדרך טובים, ואם היו כל המדינות שהוא יודעם ושומע שמועתן נוהגים בדרך לא טובה וכו', ישב לבדו יחידי, ע"כ.

ואת גודל ההרחקה שיש להרחיק משכנים רעים, נלמד מן העובדא שהיתה אצל הגה"צ רבי צבי מיכל שפירא זצוק"ל (בעל ספר ציץ הקודש) שהיה דר בעיה"ק ירושלים, שהלך פעם בער"ש סמוך לכניסת השבת בדרכו לביהמ"ד, כאשר הרחוב מלא באבות ובניהם שצעדו לעבר ביהכנ"ס לתפלת מנחה וקבלת

שבת, וכאשר עבר סמוך לבית בנו הגה"צ רבי בן ציון זצ"ל, הבחין שאחד משכניו מצחצח את מנעליו, רץ מיד לעבר דירת בנו וביקשו שיעזוב בהקדם את דירתו, וימצא מקום אחר למגוריו, שאלו בנו מה ראה אבי על כך שאעזוב את דירתי, אמר לו הן ראיתי את שכנך שאינו מקבל את השבת כראוי, וממשיך לעשות מלאכות עד הרגע האחרון, וירא אנכי שמא ישפיע הדבר לרעה עליך ועל בני משפחתך לזלזל בכבוד השב"ק, וע"כ רצוני שתעזוב בהקדם האפשרי את דירתך, ואכן תיכף ומיד ביום א' שלאחריו עקר הבן יחד עם בני משפחתו לדירה אחרת.

רבי שמעון אומר הלוח ואינו משלם.

הלוח ואינו משלם אינו רואה את הנולד

כתב הרע"ב שמידת הלוח ואינו משלם הוא היפוך מן הדבר שנקט רבי שמעון בדרך ישרה שיבור לו האדם, שהוא "הרואה את הנולד, כיון שהלוח ואינו משלם לא ימצא מי שילוננו ויהיה מוטל ברעב, וסיבת הדבר שלא אמר סתם "מי שאינו רואה את הנולד", כיון שאפשר שיהא אדם שאינו רואה את הנולד שלא יבוא לידי תקלה, ע"י שיציל את עצמו בבוא הנולד ההוא.

ובמדרש שמואל יישב הדבר באופן אחר, כי הגם שהרואה את הנולד נחשב שהולך בדרך טובה וישרה, מ"מ האדם שאינו רואה את הנולד אין הדבר מוכרח שהוא הולך בדרך רעה כיון שמצינו אנשים רבים שאינם רואים את הנולד מהמצוות, דהיינו השכר שמקבלים על קיומם, וכן את הנולד מן העבירות שהוא העונש הבא עליהם, ועכ"ז טבעם ומזגם גורמים להם לילך בדרך ישרה, או אנשים המקיימים תורה ומצוות שלא לשם תקוה לקבלת שכר או מפחד העונש, כי אם מחמת ציווי הבורא ית', ולכן לא רצה לנקוט בהולכים בדרך רעה, את מי שאינו רואה את הנולד.

הלוח צריך לדעת מהיכן יוכל לפרוע את חובו

הקשה הלחם משנה כיון שמשנתנו עוסקת בעניני מידות ולא בעניני איסור, א"כ מפני מה נקט רבי שמעון שהדרך הרעה היא הלוח ואינו משלם, והרי זהו איסור דאורייתא ולא רק מדרכי המוסר והמידות, ותירץ דהכא לא מיירי מאדם שיש לו מעות לשלם את חובו ואינו חפץ לשלם, אלא במי שלוח מחמת דחקו, וגם כעת בבוא זמן הפרעון אין לו לשלם, והרי הוא אנוס בדבר, אך חסרונו הוא כי כבר בשעת ההלואה היה לו לבדוק ולראות אם יהא ביכלתו

דרכי פרק ב משנה יא אבות רצה

לפרוע את חובו בכוא העת, וזהו שאמר דוד המלך ע"ה בתהלים (לז, כא) לוח רשע ולא ישלם (ולא נאמר הלוח שאינו משלם רשע), כי כבר בשעת הלואתו נחשב לרשע, מאחר שידע שלא יהא ביכלתו לפרוע בכוא העת, הגם שמה שלא פרע לבסוף היה מחמת אונסו כי לא היו בידו מעות, וממילא מיושב שכיון שחסרון זה נכלל בעניני מידות לכן נאמר במשנתנו.

אַחַר הַלֹּה מִן הָאָדָם מִן הַמָּקוֹם,
שֶׁנֶאֱמַר לֹה רָשָׁע וְלֹא יִשְׁלַם, וְצָדִיק חוֹנֵן וְנוֹתֵן.

כאשר האדם אינו פורע את חובו, משלם הקב"ה למלוה

הרע"ב ביאר כי הקב"ה שהוא צדיקו של עולם, חונן ונותן למלוה מה שלוח ממנו הלוח הזה שלא פרע את חובו, נמצא שהלוח נשאר חייב למקום מה שהחזיר במקומו. ובמדרש שמואל בשם רבינו אפרים (וכן אי" בשפת אמת), כתב לבאר את טעם הדבר שהקב"ה נותן למלוה את הממון שלא פרע לו הלוח, דכיון שהשי"ת גזר שיהא להמלוה סכום ממון מסויים, וכעת שהלוח נטלו ממנו ולא פרעו, נמצא שחסר לו מהמעות שקבע וגזר לו השי"ת, ולכן משלים לו הקב"ה את הסכום הלז, ונמצא שהלוח שלא פרע נותר חייב כביכול את אותו הממון להקב"ה, וע"כ הינו "כלוח מן המקום ברוך הוא".

הלוח נחשב ללוח מן המקום לפי שהלוחו מחמת ציווי ה'

עוד ביאר בזה המד"ש, שהרי סיבת הדבר שהלוח המלוה מעות לחבירו, הוא מחמת כי כן ציוה אותנו השי"ת בתורתו באומרו (שמות כב, כד) "אם כסף תלוה את עמי", ולכן כל הלוח מעות מחבירו הוי ממש כמו שלוח מן המקום, שהרי מחמת ציווי הלוחו.

האדם שנהנה מתענוגי העוונות ואינו חושב שעתיד לבוא עת פרעון, הוא הלוח רשע שאינו משלם

במדרש שמואל הובא ביאור משנתנו באופן אחר, שהרואה את הנולד הוא האדם הירא מן החטא, (שכיון שהוא רואה את הנולד, הרי הוא נמנע מן החטא בכדי שלא יענש עליו), והיפוכו הוא "הלוח ואינו משלם" כלומר שנהנה מהנאות ותענוגי העבירות, ונקרא לוח לפי שכל אלו התענוגים הם אצלו בהלואה מכיון שעתידים ליפרע ממנו עליהם, וכלשון המשנה לקמן (בפ"ג) "כל הרוצה ללוות יבא וילוח", שאלו הם דברי יצה"ר שאומר לבני אדם שכל הרוצה ללוות הנאות

מתענוגי העוה"ז יבא אליו והוא יטעימנו מהם בהלואה, אמנם מזהירה המשנה "ונפרעין מן האדם" שזאת ההלוואה יש לפרוע, והפרעון יהיה באחד מב' אופנים, או "מדעתו" כלומר שיסגף את עצמו בסיגופים ותעניות תמורת אהבת התענוגים שלו, או "שלא מדעתו" שיביאו עליו ח"ו יסורין בעל כרחו ובכך יהיו נפרעין ממנו, וזהו שאמר רבי שמעון כאן, שההולך בדרך רעה הוא "הלוח ואינו משלם", היינו האדם שלוח ועבר עבירות והתענג בהם, וסבור שאין דין וחשבון ח"ו ולעולם לא יתבעוהו את פרעון החוב הזה, וע"כ "אינו משלם" כלומר אינו מחפש לשלם את חובו כמבואר לעיל, הוא האדם ש"אינו רואה את הנולד" את העונש שעתיד לבא עליו בעבור עוונותיו אלו.

אמנם השי"ת בהיותו רחום וחונן כדכתיב (שמות לג, יט) וחנותי את אשר אחון, ודרשו חז"ל (ברכות ז ע"א) אע"פ שאינו הגון ואינו כדאי, הרי אינו מפסיק ממנו שפעו וממשיך להשפיע עליו שיהא לו כל צרכו בעוה"ז, וע"ז סמכה המשנה לכאן את הפסוק (תהלים לז, כא) לזה רשע ולא ישלם וצדיק חונן ונותן, היינו שאף להרשע הנ"ל שלוח מהנאות תענוגי העוונות ואינו חושב שעתיד לפרוע על כך, גם לו "צדיק" - צדיקו של עולם הקב"ה "חונן ונותן" מתנת חנם אע"פ שאינו ראוי, שאינו מונע ממנו שפעו בעוה"ז.

הלוח שאינו משלם הוא החוטא שאינו שב בתשובה

בספר רוח חיים פירש שהלוח ואינו משלם קאי על אדם שחוטא ועובר עבירות ואינו שב בתשובה, כי תרגום חטא הוא חובה, וע"כ ה"לוח" רומז על החוטא שהוא כבעל חוב, "ואינו משלם" הוא כשאינו שב בתשובה על עוונותיו.

מי שאינו מכיר טובה לחבירו נקרא לוח ואינו משלם, וסופו לכפור בטובתו של מקום

כתב הר"י מטולידו שמי שאינו מכיר טובה למי שעשאה לו, וכן זה שאינו משבח ומודה למי שסייעו בשעת דחקו - נכללים בכלל "הלוח ואינו משלם", והאדם הלזה נקרא כפוי טובה, ומידה זו נחשבת לדרך רעה שצריך האדם להתרחק ממנה, דמכיון שאינו מכיר טובה לחבירו סופו שלא יכיר טובה להקב"ה ולא תהיה בו יראת ה'.

ובחידושי אגדות למהר"ם שיק ביאר מה שאמר זאת רבי שמעון כהיפוך להרואה את הנולד, כיון שהאדם הרואה את הנולד הינו מכיר טובה למי שעשה לו טובה, כי יודע שבלא שיכיר בטובתו לא ייטיב עמו שנית, אך מי

יב הם אמרו שלשה דברים. רבי אליעזר אומר יהי כבוד חברך
חביב עליך פשלך, ואל תהי נוח לבעוס. ושוב יום אחד לפני

רבינו עובדיה מברטנורא

יב הם אמרו שלשה דברים. נדון ארץ ונמוסריס ונמדות. דאילו צענין האסור והמוטר והפטור והמיוצ, דנריס הרצה אמרו. אי נמי, אלו השלשה דברים הוו מרגלא צפומייהו תמיד: יהי כבוד חברך חביב עליך בשלך. ואימתי יהי זה כשלא תהי נוח לבעוס, שאם אתה נוח לבעוס אי אפשר שלא לזלזל בצדוד חברך. הרי דבור אחד. ושוב יום אחד לפני מיתתך, הרי שנים. והשלישי הוי מתחמס

שאינו רואה את הנולד, אינו מבין בצורך הדבר להכיר טובה לחבירו, וע"כ הוא "לוה ואינו משלם" הכרת הטוב למלוהו שעשה עמו טובה.

על העשיר לדעת שהממון ניתן לו רק כהלואה, ויש לו לתת
צדקה מממונו ולקיים בו מצוות

פירש הר"י מטולידו שכוונת התנא להורות לאדם שהשפיע עליו השי"ת שפע עשירות, שעליו לחשוב תמיד כי כל העושר שניתן לו הוא אצלו רק בתורת הלוואה ואינו שלו ממש, ולכן יטול מממונו לצרכי עצמו רק מה שנצרך לפרנסתו במאכל ומשתה ובגד ללבוש, ואילו ביתר הממון ישתמש רק בכדי לקיים את מצוותיו של הקב"ה שהלוהו ממון זה, והיינו ליתן צדקה לעניים ושאר מצוות התלויות בממון, ובזה הינו פורע את חובו, וזהו שאמר התנא "אחד הלוה מן האדם כלוה מן המקום", שכשם שהלוה מן האדם חייב לפרוע את חובו, כך גם הלוה מן הקב"ה, ועל כך הביא רביה מן הפסוק "וצדיק חונן ונותן" כלומר שהצדיק מבין בדעתו שהעשירות ניתנה לו רק בכדי להיות חונן ונותן לעניים ולקיים מצוות, ואינו משאיר את הממון אצלו, [ולפי"ז פירוש תיבת צדיק הוא כפשוטו, וקאי על האדם הלז המתנהג עם ממונו בצדקות].

רבי אליעזר אומר לב רע.

העצבות גורמת לכל המידות הרעות

פירש בילקוט מעם לועז שבעל "לב רע" הוא האדם השרוי תמיד בעצבות, ומתלונן על פורעניות הפוגעות בו, שעי"ז יהיה כעסן, וכן כשלא יתקיימו

מִיתְתֶּךָ. וְהוּי מִתְחַמֵּם פְּנֵגֵד אוֹרֵן שֶׁל חֲכָמִים, וְהוּי זְהִיר
בְּגַחְלָתֶךָ שְׁלֵא תִפְוֶה, שְׁנִשְׁיִכְתֶּךָ נְשִׁיכַת שׁוּעֵל, וְעִקִּיצְתֶּךָ עִקִּיצַת
עֶקֶרֶב, וְלִחִישְׁתֶּךָ לְחִישַׁת שָׂרָף, וְכָל דְּבָרֵיהֶם כְּגַחְלֵי אֵשׁ:

רבינו עובדיה מברטנורא

כנגד אורן של חכמים וכו': שוב יום אחד לפני מיתתך. לפי שאין אדם יודע אימתי ימות, יעשה
משוזה היום, שמה ימות למחר: והוי זהיר בגחלתך. שלא תנהג צהן קלות ראש: שלא תבוה. שלא
תיענש על ידן: נשיכת שועל. רפואתו קשה, לפי ששיניו דקות עקומות ועקושות, ולריך הרופא
לחמוך הנשר באומל ולהרמיז הנשיכה: עקיצת עקרב. קשה מנשיכת נחש: ולחישתך. דיבורך:
לחישת שרף. כהצל היואל מן השרף ששורף צשעה שהוא לוחש. פירוש אחר, השרף הזה אינו מקבל
לחש כשאר נחשים, כדכתיב (תהלים נח) אשר לא ישמע לקול מלחשים, כך למיד חכם אם תקניטנו
ותצוה לפייסו אינו מקבל פיוס:

כל רצונותיו ידאג והדאגה תגרום לו לחולשת הלב, ומתוך עצבותו ימצאו בו כל
המדות הרעות, ולכן היא הדרך הרעה שיתרחק ממנה האדם.

משנה יב

הם אמרו שלשה דברים.

שלשה דברים אלו היו אומרים תדיר

כתב רבינו יונה כי ודאי אמרו הרבה יותר משלשה דברים, אך את ג' הדברים
הללו היו רגילים לומר בכל יום ויום, וכענין שאמרו חז"ל הוה מרגלא
בפומיה דרב, והיינו שדבר זה היה אומר תדיר. ואילו במדרש שמואל כתב
שודאי היו אומרים הרבה דברי תורה, אמנם בעניני מוסר ותוכחות דרך ארץ, לא
אמרו רק שלשה דברים אלו.

רבי אליעזר אומר יהי כבוד חברך חביב עליך כשליך.

כתב רבינו יונה שכוונת המשנה כאן ללמדנו הלכות דרך ארץ, ולכן אמרו
שיחזר אחר כבוד חברו, ויחפוץ שיכבדוהו כשם שחפץ בכבוד עצמו.
ובילקוט מעם לועז הוסיף בזה שכשם שאין האדם רוצה שיפגמו בכבודו, כך
לא יפגום בכבוד חברו.

יכבד האדם את חברו במידה שחפץ שיכבדוהו

במדרש שמואל ובספר רוח חיים בארו את דברי המשנה, כי הנה מדרך העולם כאשר אדם מכבד את חברו אפי' בכבוד מועט, נראה בעיניו כאילו כיבדהו כבוד גדול יותר ממה שמגיעו, ואילו כאשר מכבדים אותו, נראה בעיניו שלא כבדהו בשיעור הראוי לכבודו, והיא מידה רעה למאד. וע"כ בכדי להרחיק את האדם ממידה רעה זו, אמר התנא "יהי כבוד חברך חביב עליך כשלך", היינו שיהא חביב בעיניך לכבד את חברך, באותו שיעור ומידה שהינך חפץ שיכבדוך, ולא שיכבד האדם את חברו בשיעור מועט, וירצה שיכבדוהו בכבוד גדול ומרובה.

כבוד חברך כשלך - כי כשאדם מכבד את אחרים יהיה הוא מכובד

ובמד"ש כתב ביאור נוסף בדברי המשנה, כי הכבוד שמכבדין את האדם, נמשך ממה שהוא מכבד את אחרים, וכמאמר המשנה (לקמן פ"ד מ"א) איזהו מכובד המכבד את הבריות, וע"כ ודאי א"ש מה שאמרו יהי כבוד חברך חביב עליך כשלך, כי באמת כבודו הוא כבודך, שהרי לפי הכבוד שמכבד האדם את חברו, כן יכבדוהו סובביו.

כשמכבדים אותו ידמה בעיניו כאילו הוא מכבד את עצמו ואז לא יבא לידי גאווה

בספר דברי אבות (לראב"ד בוטשאטש בעמח"ס אשל אברהם) כתב לפרש דברי המשנה שבא התנא לרמוז איך יוכל האדם להנצל מליפול ברשת הגאווה כאשר מכבדים אותו, והעצה היעוצה לכך היא, שיהא חשוב בעיניו הכבוד והיקר שמכבדים אותו אחרים, כאילו הוא מכבד את עצמו, ודוגמא לדבר שכאשר יושיבוהו בראש המסובין, ויקראוהו כל הקהל בשם "רבינו", ידמה בעיניו כאילו הוא עושה כבוד זה לעצמו, כלומר שעלה לישב בראש המסובין בלא בקשת הקהל וקבלת רשותם, וקורא לעצמו רבי, הלא ללעג וקלס יחשב בעיני כולם (שהרי הכבוד אינו כי אם כאשר מתכבד ע"י אחרים, ולא כשהאדם דורש ומבקש את הכבוד לעצמו). וזהו שאמר התנא "יהי כבוד חברך" מה שחברך מכבדך ומנשאך יהא "חביב עליך כשלך" שיהיה בעיניך כאילו אתה הוא המכבד את עצמך, שהרי ודאי כבוד כזה אינו נחשב למאומה, ועי"ז לא תבוא לידי גאווה.

ובמו שמסופר על הרה"ק רבי שמואל שמעלקא מניקלשבורג זי"ע שבעת שנתקבל להיות רב ואב"ד בעיר ניקלשבורג, קיבלוהו בני העיר בכבוד

מלכים וערכו לכבודו מסיבת קבלת פנים ומעמד הכתרה נכבד במעמד כל הקהל, לרוב שמחתם על כי זכו לשים צדיק נשגב עטרת לראשם, ויהי באמצע המעמד נכנס הרה"ק לחדר פנימי, וכאשר ארך הזמן ועדיין לא שב, נפנו לשם ראשי הקהל לראות מה אירע עמו, ושמעו מבעד לדלת איך שאומר שלום עליכם הרב דניקלשבורג, כמה גדולה שמחת בני העיר בהכתרתך, הן זכינו לרב גאון וצדיק וגדול בתורה, וכן ירא שמים ובעל מידות תרומיות, וכדומה לזה עוד דברים רבים. ראשי הקהל נשתוממו מאד לשמע הדבר, והיה נראה בעיניהם לדבר זר ומוזר, שכך ישבח רבם את עצמו, וכאשר הביעו בפניו את תמיהתם, הסביר להם הן הנני יודע כי בעת ההכתרה יעטרוני וישבחוני בשבחים רבים ויכבדוני עד למאד, וכיון שחפץ אני שלא ישפיעו עלי הדברים להכשל בהרהורי גאווה וגבהות הלב, החלטתי לקיים בעצמי את מאמר המשנה יהי כבוד חברך חביב עליך כשלך, והיינו שהכבוד שיתנו לך חבריך יהא כמו הכבוד שאתה נוטל לעצמך, וכמו שאין לי שום הנאה בכבוד זה שהנני מכבד את עצמי כך לא אתפעל מדברי הכבוד והשבח שישבחוני אחרים.

וְאֵל תְּהִי נוּחַ לְכַעֲוִס.

אף כאשר צריך האדם לכעוס, לא ימהר בדבר אלא יתבונן
בו במתינות

כתב רבינו יונה כי הנה ידוע שמידת הכעס היא רעה ומגונה עד מאד, אמנם טבע האדם להיות נמשך אחריה, ולכן מזהיר התנא "ואל תהי נוח לכעוס" כי ודאי שרצונך יחפוץ לכעוס, אך לכה"פ בל תהא נח לכעוס מיד, אלא תשקול מתחילה את הדברים במאזני שכלך, האם דבר זה שמביאך לידי כעס אכן ראוי הוא לכעוס עליו, ואם תמצא בדעתך איזה סברא להסיר כעסך מעליו, בטל את הכעס [ובילקוט מעם לועז הוסיף שלא יבוא לידי כעס בנקל, אלא בתחילה יחשוב היטב שמא באמת אין בחבירו שום אשמה המצדיקה את הכעס], אמנם אם הדבר הזה ראוי לכעוס עליו צריך אתה באמת להשתמש במידת הכעס ולכעוס עליו, אבל יהיה הכעס באופן שאמר שלמה המלך ע"ה (קהלת ז, ט) אל תִּבְהַל בְּרוּחַךְ לְכַעֲוִס, דהיינו שלא יכעס האדם במהירות, אלא מתוך מתינות ורק לצורך גדול, וע"ז סיים הכתוב ואמר "כי כעס בחיק כסילים ינוח" דהיינו שלא יתנהג האדם כמנהג הכסיל הממהר לכעוס, כיון שהכעס שוכן בחיקו ואינו יכול למשול ברוחו להמנע מן הכעס.

דרכי פרק ב משנה יב אבות שא

ובמדרש שמואל כתב שלכן דייק התנא בלשונו ואמר "אל תהי נוח לכעוס" ולא אמר "אל תכעוס", מפני שאם הדבר כדאי והגון לכעוס עליו צריך להשתמש במידת הכעס, אלא שלא יכעס במהירות רק אחר מתינות והתבוננות אם באמת ראוי לכעוס על הדבר.

כשרוצה להדריך את בניו ותלמידיו לדרך הטוב מותר לכעוס עליהם

ובילקוט מעם לועז ביאר באופן אחר מפני מה לא נקטה המשנה שיש איסור לכעוס, שהרי אם רואה האב אצל בנו או הרב אצל תלמידו דבר שאינו הגון, עליו להביע כעסו עליו בכדי להדריכו בדרך הנכונה, ואדרבה מצינו שאמרו חז"ל עה"פ (במדבר יב, ט) ויחר אף ה' בם וילך, מאחר שהודיעם ה' סרחונם גזר עליהם נידוי וכעס עליהם, קל וחומר לבשר ודם שלא יכעוס על חברו עד שיודיעו סרחונו, הרי שכשצריך לכעוס על חברו, לא ימנע מלכעוס אלא יודיענו את הסיבה לכעסו, כדי שידע מה עליו לתקן.

ע"י שיכבד האדם את חבריו ימנע מן הכעס

ובמדרש שמואל ועוד מפרשים ביארו דב' הדברים הראשונים שאמר רבי אליעזר - והם יהי כבוד חברך חביב עליך כשלך ואל תהי נוח לכעוס - באים כאחד, וכונתו היתה להזהיר אודות מידת הכעס, והדרך שעל ידה יתרחק האדם מן הכעס הוא ע"י שיאהב את זולתו ויקיים מצות ואהבת לרעך כמוך, שהרי הסיבה לדבר שאדם כועס על חברו הוא מפני שאין כבודו חשוב בעיניו, ולכן הוא מסוגל לכעוס עליו לחרפו ולגדפו, אך אם יבא למדריגה נעלית זו שיהא כבוד חברו חביב עליו כשלו, זה יגרום שלא יכעוס על חברו, וזהו שאמר "יהי כבוד חברך חביב עליך כשלך" וזה יהיה לך לעזר ותרופה ש"אל תהי נוח לכעוס".

והנה גם רש"י פירש בדרך זו ששני הדברים אזלי כהדדי אך בסדר הפוך, וכה יתפרש "יהי כבוד חברך חביב עליך כשלך", ושמא תאמר ומי יסייעני לקנות בנפשי מידה נכבדה זו, לזה אמר "ואל תהי נוח לכעוס" כי אם יהיה בכעס ודאי שיזלזל בכבוד חבריו, ומניעת הכעס תביאנו לידי הזהירות בכבודם.

עין טובה מביאה לך שיכבד האדם את חבריו

והחסיד יעב"ץ כתב כי ב' דברים אלו נובעים ממידתו של רבי אליעזר, שבמענה לדברי ריב"ז איזו היא דרך ישרה שידבק בה האדם, אמר "עין טובה", והנה אם יביט האדם על סובכיו בעין רעה, אזי יראה את מומיהם, וזה יגרום לו

שיזלזל בכבודם וכעס עליהם, אך אם יסתכל על בני האדם בעין טובה, יראה לנגד עיניו את מעלותיהם ומידותיהם הטובות, ולכן ירצה לכבדם ולא יכעס עליהם.

וְשׁוּב יוֹם אֶחָד לְפָנַי מִיַּתְדִּי.

כיון שאין אדם יודע יום מותו יהרהר תמיד בתשובה

פי' רבינו יונה ורע"ב ושאר מפרשים שישוב היום בתשובה שמא ימות למחר, ולפי שאין אדם יודע את יום מותו נמצא כל ימיו בתשובה, והוא כמו שאמרו חז"ל במסכת שבת (קנג ע"א) אודות מאמר רבי אליעזר במשנתנו ושוב יום אחד לפני מיתתך, שאלו תלמידיו את רבי אליעזר וכי אדם יודע איזהו יום ימות, אמר להן וכל שכן ישוב היום שמא ימות למחר ונמצא כל ימיו בתשובה, ואף שלמה אמר בחכמתו (קהלת ט, ח) בכל עת יהיו בגדיך לבנים [נשמתך טהורה ונקיה, רש"י] א"ר יוחנן בן זכאי משל למלך שזימן את עבדיו לסעודה ולא קבע להן זמן, פיקחין שבהן קישטו את עצמן וישבו על פתח בית המלך, אמרו כלום חסר לבית המלך [ושמא יבהילונו לבוא פתאום, רש"י], טיפשין שבהן הלכו למלאכתן, אמרו כלום יש סעודה בלא טורח, בפתאום ביקש המלך את עבדיו, פיקחין שבהן נכנסו לפניו כשהן מקושטין, והטפשים נכנסו לפניו כשהן מלוכלכין, שמח המלך לקראת פקחים וכעס לקראת טפשים, אמר הללו שקישטו את עצמן לסעודה ישבו ויאכלו וישתו, הללו שלא קשטו את עצמן יעמדו ויראו, ע"כ.

כאשר ידע האדם שיתכן שזהו יומו האחרון עלי אדמות, תהיה תשובתו אמיתית

שאלו חסידים את הרה"ק רבי יחזקאל מקוזמיר זי"ע, הגה באבות דרבי נתן נוסח הדברים הוא, שכשאמר רבי אליעזר ושוב יום אחד לפני מיתתך, שאלוהו תלמידיו וכי אדם יודע באיזה יום ימות שיעשה תשובה, אמר להם כל שכן שיעשה תשובה היום שמא ימות למחר, ישוב למחר שמא ימות למחרתו, ונמצא כל ימיו בתשובה, ויש להבין מפני מה האריך עמהם רבי אליעזר בדברים, לאמר שישוב היום שמא ימות למחר וכו', ולא אמר להם בקצרה את תכלית הענין שיהיו כל ימי האדם בתשובה.

אמר להם הרה"ק, כי אדם הסבור שיש לו עדיין פנאי לחזור בתשובה, אפי' אם יעשה תשובה לא תהיה תשובתו בתכלית השלימות כראוי וכיאות, אמנם

כאשר יתבונן שאין לו עוד שהות ואולי זהו יומו האחרון עלי אדמות, וכעת יש בידו הזדמנות אחת ויחידה לשוב לבוראו, אזי תהא תשובתו אמיתית ושלימה. ובעין דברים אלו כתב בספר דרך חיים, בהקדם מה שיש להקשות עוד מפני מה באמת צריך האדם שיהיו כל ימיו בתשובה, והרי אם עשה תשובה פעם א' למה לו לעשות שוב תשובה, וביאר דודאי עיקר התשובה הוא בעת מיתת האדם, כאשר חש שהנה שבה נשמתו אל מקור מחצבתה ותעמוד לפני בוראה, ועי"ז תהיה תשובתו כראוי וכיאות מעומקא דליבא ובחרטה אמיתית, ולכן אף אם כבר שב בתשובה, צריך לקיים זאת עוד ועוד בכל יום מימי חייו, באופן שיחשוב שמא מת למחר, ואז תעלה תשובתו לפני הקב"ה ותתקבל על ידו ברחמים וברצון.

עד שעת מיתת האדם מתקבלת תשובתו

במודרש שמואל כתב כי כוונת המשנה לרמז כי אף אם יחטא האדם ח"ו כל ימיו, בל ימנע מלשוב בתשובה בכל זמן שהוא ואפי' ממש טרם מיתתו, ולא יחשוב שכיון שהעביר את כל חייו בעבירות וחטאים, ודאי לא יקבל השי"ת את תשובתו, אלא כיון שרחמי ה' המה מרובים עד בלי תכלית, הרי גם לאדם שהרבה חטא ופשע ירבה לסלוח, ואף בשעת גסיסתו אם תהיה תשובתו כנה ואמיתית יקבלנה ה', וע"כ אמר "ושוב יום אחד לפני מיתתך" כי אף ממש לפני המיתה יש לאדם אפשרות לחזור בתשובה ולהתרצות לבוראו.

אף אם לא נענש החוטא בגין עוונותיו, ימהר לשוב כי עוד עתיד להענש עליהם

החפץ חיים זצ"ל ביאר כי המשנה מדברת אודות אדם שכבר שנים רבות הולך בדרך לא טובה והרבה לחטוא רח"ל, לבל יטעה לומר כי אם לא נפרעו ממנו עד עתה להענישו על חטאיו, מסתמא כבר מחלו לו אף שלא שב בתשובה, ומזה יתיר לעצמו להמשיך בדרכו הרעה, אמנם טעות גדולה היא זו, כי כל אותם עוונות שלא שב בתשובה עליהם שמורים המה, ומשמים ממתנינם להפרע ממנו עליהם ביום הדין, שאז יבואו כל המקטרגים שנבראו מחמת עוונותיו ויעידו נגדו בב"ד של מעלה, ואף אם לעת עתה הקב"ה מתנהג עמו במידת ארך אפים וממתין מלהענישו, הרי כי סוף סוף יהא מוכרח ליתן עליהם דין וחשבון.

ואלו דברי המשנה "ושוב יום אחד לפני מיתתך" כי אף אם עברו עליו כל שנותיו בטוב ובנעימים ולא קיבל שום עונש על עוונותיו, לא יחשוב שודאי נמחלו לו, אלא ימהר לשוב בתשובה שלמה לפחות ברגע האחרון שלפני מיתתו.

המשנה מונה את סדר הדברים שעל ידם יתגבר האדם על
היצה"ר

עוד כתב במד"ש דדברי התנא "שוב יום א' לפני מיתתך" באים כהמשך לדבריו שמקודם שאמר "יהי כבוד חברך חביב עליך כשלך", ומפרש דהנה הדרך לכבד את חבריו הוא ע"י שירגיל א"ע לבלי לכעוס עליהם וכפי שהמשיך אחרי כן ואמר "ואל תהי נוח לכעוס", אך אם אינו מצליח לעמוד נגד יצרו ולהתגבר עליו ולהמנע מן הכעס, אזי ישתמש עם העצה שנתנו חז"ל "יזכיר לו יום המיתה", ולזה אמר "שוב יום א' לפני מיתתך", ואם גם זה לא יועיל לעמוד נגד היצר, יקיים את דברי חז"ל "משכהו לביהמ"ד", וזהו סיום דברי התנא "והוי מתחמם כנגד אורן של חכמים", כלומר שילמד תורה בביהמ"ד מן החכמים, ובכח זה יוכל בודאי לנצח את יצרו.

וְהוּי מִתְחַמֵּם בְּנֶגֶד אֲוֵרָן שֶׁל חֲכָמִים.

ע"י ההתקרבות לחכמים יצטנן האדם מהבלי העוה"ז
ויתקרב לאש עבודת השי"ת

בספר מילי דאבות ביאר שהמשנה באה ליתן עצה לאדם, איך יוכל להנצל מהבלי העוה"ז וחיי התאוות בעולם הגשמי, שהם מצננים את האדם מהדבקות בהשי"ת, והוא ע"י שיסתופף בצילם של החכמים, שהרי אצלם מצוי אור התורה הדומה לאש, ועי"ז יתחמם האדם בתבערת יקוד האש הרוחני ויתדבק בעבודתו ית'.

ובפרקי דרבי אליעזר (פרק כח) איתא דענין זה למדנו מאברהם אבינו ע"ה שהיה מקרב את העוברים והשבים ומכניסם לביתו, ונותן להם מאכל ומשתה ועי"ז לימדם אורחות חיים היאך צריך להתנהג בעולם הגשמי, הרי שע"י ההתקרבות לחכמים יתחמם האדם באור עבודתו ית'.

וְהוּי זְהִיר בְּנַחֲלָתָן שְׁלֵא תִבְּוֶה וכו'.

הנה התנא פתח ואמר "הם אמרו שלשה דברים", אמנם בדברי ר"א נמנו יותר מג', וכתב רבינו יונה שאת הדברים האלו לא היה רבי אליעזר רגיל לומר בכל יום כמו הדברים שברישא, כיון שאזהרה זו להיות זהיר בכבוד החכמים די לאומרה פעם אחת בזמן מרובה וא"צ להזכירה תדיר. והרמב"ם כתב (הובא

דרכי פרק ב משנה יב אבות שה

במדרש שמואל) שאת הדברים שנשנו בסוף המשנה לא אמרם רבי אליעזר מדיליה אלא שמעם מאחרים, ולפ"ז מנין הג' קאי על רישא דהמשנה.

וְהוּי מִתְחַמֵּם כְּנֶגֶד אֹרֶן שֶׁל חֲכָמִים, וְהוּי זְהִיר בְּגַחְלָתָן שְׁלֵא תִפְּוּהוּ.

הלומד מן החכם יתקרב אליו במידה ולא בקירוב יתר שמא יכווה מגחלתו

ביאר רבינו יונה ע"פ משל לאדם החפץ להתחמם בימות החורף אצל מדורת האש, שאם יתקרב אל המדורה יותר מדאי - יכווה בשרו מן האש, ואילו אם יתרחק הימנה למאד, אזי לא יצליח להתחמם כלל, אלא אם רוצה ליהנות מן האש עליו להתקרב אליה, אך יזהר מאד לבל יתקרב יותר מדאי וינזק מן האש.

ובדבר הזה צריך לעשות האדם החפץ לשמוע לקח מן החכמים ולהתחמם לאורם, שיעמוד לפניהם באימה ויראה וכובד ראש כראוי, ולא יתנהג בפניהם בקלות ראש, ולכן לא יתקרב אליהם יותר ממה שיקרבוהו הם (נישט ווערן צו היימיש), כי אם יתקרב אליהם יותר מדאי יתחייב עונש גדול (ומאידך אם יהא מאד מרוחק מהם לא יהא נשפע מהם לטובה).

ולזה דייק התנא באומרו "והוי מתחמם כנגד אורן של חכמים" ופי' כנגד הוא בקרוב, ור"ל שיעמוד בסמיכות אליהם בהתקרבות, אך "והוי זהיר בגחלתן" שלא תכוה" היינו שאף שהוא מתקרב אל החכמים, לא יתקרב אליהם ביותר מפני שזה יכול לגרום לו להכוות מאישם.

ואם יאמר האדם שאינו צריך להתיירא מהתקרב אל החכמים מחשש שמא יכוא לנהוג עמם בקלות ראש, שהרי הוא יכול לפתותם וכמו שלוחשין אל הנחש ואינו נושך, לזה גמר התנא אומר "שנשיכתן נשיכת נחש (כן היא גירסת רבינו יונה) ולחישתן לחישת שרף" אשר לא ישמע לקול מלחשים.

לצדיק יש זמנים שאין יקוד עבודתו ניכר מבחוזן, וצריך האדם ליזהר לבלי ללמוד מזה להמעיט בעבודה

הרה"ק המגיד מקוזניץ זי"ע ביאר את דברי משנתנו ע"פ מה שחז"ל דימו את התלמידי חכמים לאש, והנה באש קיים אור השלהבת הנראית לעיניים, וישנם גם גחלים שאינם בוערות, עד שלעתים נדמה שהם צוננות לגמרי מחמת האפר המכסה את הניצוצות הלוחשים בקרבם, אמנם בקרבן עדיין בוערת האש.

וכדבר הזה הוא גם אצל הצדיקים אשר יש בהם ב' בחי' אלו, כי מחד גיסא יש אצלם את האור הנראה לעיניים כאשר הם בוערים באש קודש, בעת עוסקם בתורה ובתפלה ועבודת הבורא מתוך שמחת הלב והתלהבות, אולם גם בעת שהם פוסקים לזמן מה מפעולת עבודתם בתורה ומצוות, ועוסקים בעניני עוה"ז ובצרכי חיי שעה, הינם עדיין בבחי' זו של הדביקות הנשגבה בחי העולמים ואם כי בחיצוניותם אין הדבר נראה, אמנם בפנימיות לבבם ממשיכים הם לבעור ביקוד העבודה, ובקרבם בוערות שלהבות אש קודש המכוסות כמו הגחלת המכוסה באפר, אכן הכסיל בחסרון ידיעתו את כל זאת, יבא ללמוד ממעשי הצדיק לעסוק גם בדברים של מה בכך ולדבר דברים בטלים, בחושבו כי הוא נוהג כמנהג הצדיק שגם הוא עוסק בעיני עוה"ז.

ולפיכך בא התנא לומר "והוי מתחמם כנגד אורן של חכמים" היינו שילמד האדם מן הצדיק להתנהג כמותו לעסוק בתורה ובתפלה בהתלהבות ואש קודש, שהאש הזאת נראית לעין כל, אולם בד בבד גם "והוי זהיר בגחלתן" היינו מעשי הצדיקים בעסקם בעניני העוה"ז הדומים לגחלים עוממות, יען כי לעיני בני אדם נראה שבזמן זה אין נראית דביקותם בבוראם מבחוץ, "שלא תכוה" להכשל בדבר ללמוד ממנו שאין חסרון בדבר, ועי"ז תרבה לעסוק בעניני עוה"ז.

הצדיקים מייחדים יחודים גדולים בשיחות חולין שלהם

וסיים התנא ואמר "וכל דבריהם כגחלי אש" וכוונתו שצריך האדם לידע שגם שיחת חולין של החכמים צריכה לימוד וכמאמר הגמ' (סוכה כא ע"ב), והיינו דאף בעת שהם עסוקים בדיבורים הנראים כדברים בטלים, הרי הם מייחדים בהם יחודים גדולים ועמוקים.

ובמו שנלמד מן העובדא שהיתה אצל הרה"ק מהרי"ד מבעלזא זי"ע כאשר עמד לנסוע מביתו למארינבד לצורך מנוחה ובריאות גופו הטהור, והיה עומד ומדבר עם המשמשים בענינים הנצרכים לנסיעה כגון איזה חפצים יטלו עמם ואיזה ישאירו, והיה ניכר על המשמשים כעין קלות ראש, אמנם בנו הרה"ק רבי אהרן זי"ע היה עומד בזוית הבית אחוז שרעפים כאשר כולו אומר דביקות (והיה צוקאכט) וכאשר שאלוהו המשמשים לפשר הדבר, נענה ואמר להם הנכם סבורים כי אבי מדבר כעת דברים פשוטים אודות חפצים גשמיים, דעו נא כי כל דבריו נסובים על ענינים העומדים ברומו של עולם.

ובעין דברי הרה"ק מקודניץ זי"ע איתא בשם הבעש"ט הק' זי"ע, ש"הוי זהיר בגחלתן" מרמז על הזמנים שהצדיק מניח על פניו מסוה בכדי להסתיר את גדולתו, ומתנהג כאחד מפשוטי העם, עד כדי כך שמי שמתבונן בו עלול

לחשוב כי אדם גס הוא ועי"ז לא ינהג בו כבוד כדבעי. וע"כ מעוררנו התנא "והוי זהיר בגחלתן" היינו בעת שהאש הגדולה אינה נראית לעין אלא חבויה כגחלים עוממות, אזי צריך לזהר מאד בכבודם.

יש לזהר מאד שלא לזלזל בכבוד החכמים

ובספר "מפי ספרים וסופרים" כתב (לאחר שהביא את דברי העבודת ישראל) כי זאת צריך לידע שאין מקרא יוצא מידי פשוטו, והתנא בא לעורר בדבריו שחובת האדם היא להשגיח ולהזהר הרבה בכבודם של תלמידי חכמים, לכבד ולאהוב רבנן ותלמידיהון, וחלילה מלנהוג בהם קלות ראש ולהתייחס אליהם בדרך בזיון, והעונש על כך חמור הוא מאד שהרי נשיכתן נשיכת שועל ולחישתן לחישת שרף, וכדברי חז"ל (שבת קיט ע"ב) כל המבזה תלמידי חכמים אין לו רפואה למכתו, ולכן צריך למחות באותם חסידים שוטים הסוברים שרק רבם הוא צדיק יסוד עולם ואין אחר זולתו, ולזה המה מורים היתר לעצמם לזלזל בכבוד צדיקים אחרים, ומחשבים דבר זה כמעשה מצוה, כאשר באמת הם עושים מעשה זמרי ומבקשים שכר כפנחס.

גודל עונש המזלזל בכבוד החכמים

ובענין הזהירות בכבוד החכמים מן הראוי להביא את העובדא שהובאה בירושלמי (ברכות פ"ב ה"ז), שזעירא הקיז דם והוכרח לאכול בשר להחיות את נפשו, וע"כ הלך אל האטליז לרכוש בשר, והקצב - שלא הכירו ולא ידע שאיש גדול וקדוש הוא - ביקש להתלוצץ ממנו ואמר לזעירא שלא ימכור לו בשר רק אם יכהו מכה אחת, זעירא הסכים לכך והקצב הכהו ומכר לו בשר, אמנם זעירא התפלא מאד על הדבר, וכאשר נכנס לביהמ"ד שאל את החכמים מהו המנהג הרע הזה שהרוצה לקנות בשר עליו לקבל מכה מן המוכר, והם שלחו לברר אצל הקצב אודות פשר הענין, וכאשר בא אליו השליח מצא שכבר מת, תמהו החכמים על זעירא מפני מה הענישו בעונש חמור שכזה, נשבע לפניהם זעירא שלא כעס עליו כלל לפי שהיה סבור שבאמת כן המנהג בעירם, וכתב בספר ילקוט מעם לועז שמגודל העונש שנענש הקצב אע"פ שלא כעס עליו זעירא ולא הקפיד עליו כלל, נלמד את גודל העונש הבא בעון המלגלגים על החכמים, ובפרט אם מוסיפים להרע לשלוח בהם יד.

הצדיק צריך לזהר לבל יזלזל בנשמת איש הישראלי

שנראה כאדם פשוט

ובספר שארית ישראל ביאר ד"הוי מתחמם כנגד אורן של חכמים" הוא הוראה, להמון העם שיתקשרו אל הצדיקים וילמדו מאורחותיהם הקדושים,

ואילו "הוי זהיר בגחלתן" הוא אזהרה לצדיקים שיהיו נזהרים בנפשות בני ישראל שאף אם המה בבחי' גחלים עוממות, אשר נראה לעיניים שנכתה מהם הנקודה הפנימית של יראת ה' ח"ו, עכ"ז ינהיגום בחמלה ונחת, כי בכל איש ואיש אשר בשם ישראל יכונה שוכן ניצוץ קדוש והוא יקר בעיני ה', ולכן לא יזלזל בו הצדיק.

שְׁנַשִּׁיכְתֶּן נְשִׁיכַת שׁוּעַל, וְעִקְצֶתֶן עִקְצַת עֶקְרֵב, וְלַחִישְׁתֶּן לַחִישַׁת שָׂרָף.

ההיזק הבא מנשיכת הת"ח אינו בא מיד, אך כשבא קשה להרפא ממנו

כתב הרע"ב שדימה את נשיכתן לנשיכת שועל דוקא ולא לשאר החיות, לפי שנשיכת השועל רפואתו קשה, מפני ששיניו דקות עקומות ועקושות, ובכדי להוציא את שיניו התחובות בבשר האדם, צריך הרופא לחתוך את הבשר באיזמל ולהרחיב את הנשיכה, וגם האדם המזלזל בכבוד הת"ח רפואתו עולה בקושי. ובילקוט מעם לועז הוסיף לומר בזה שכשם שבנשיכת השועל אין האדם מרגיש את הצער תיכף ומיד אלא לאחר זמן, כן היא גם נשיכת החכמים, שבתחילה נדמה לאדם שאין בה ממש ורק לאחר זמן מרגיש את חומרתה.

ג' מיני העונשים נאמרו כנגד ג' סוגים שבדברי החכמים

במדרש שמואל ביאר שכוונת המשנה להזהיר את האדם לבל יחלוק על דברי חז"ל, והנה דבריהם מתחלקים לשלושה, א' מדרשים אשר אין יוצא מהם נפקותא לדינא, ב' דיני ממונות, ג' ענייני איסור והיתר, וכנגד אלו הג' נקט התנא ג' לשונות, "נשיכת שועל" הוא כנגד המדרשים שאין יוצא מהם נפקותא לדינא, כי גם בנשיכתו אין סכנת מיתה אלא צער וסבל גדול, "עקיצת עקרב" שיש בו סם המות הוא כנגד דיני ממונות, וכאשר עבר על דברי חז"ל וחייב את הזכאי וזיכה את החייב ראוי הוא להענש, אמנם כיון שהקלקול בדיני ממונות ניתן להשבון ויכולין לקיים "והשיב את הגזילה" לכן נענש בעקיצת העקרב שאפשר להרפא ממנה ע"י רפואות, ואילו כנגד דיני איסור והיתר אשר הפוסק בהם את הדין שלא כדברי חז"ל, הוי פסקו מעוות שלא יוכל לתקון, אמר "לחישתן לחישת שרף" שמזה א"א להרפא לעולם.

ובספר אוצרותיהם של צדיקים הביא עובדא שהיתה עם הגה"צ רבי משולם זלמן אב"ד טפורוב זצ"ל שניגש פעם להתפלל לפני העמוד במחיצת קדשו של הרה"ק מרן מהר"א מבעלזא זי"ע, ודרכו בקודש של הרה"ק היתה

להתפלל במהירות נפלאה, ותיכף כשפסע לאחוריו בגמרו תפילת י"ח התחיל רבי משולם זלמן לומר חזרת הש"ץ, וכאשר שאלוהו אודות הדבר היאך הפסיק באמצע תפלתו ועשה דבר שלא ע"פ פסק השלחן ערוך, פתח פיו בחכמה ואמר הנה שנינו במשנה (ברכות פ"ה מ"א) ואפי' נחש כרוך על עקביו לא יפסיק, ואמרו ע"ז בגמ' (דף לב ע"ב) שכאשר עקרב כרוך על עקביו יפסיק מפני שבעקיצתו יש חשש סכנת מיתה, וכיון שאמרו חז"ל ועקיצתן עקיצת עקרב, ע"כ מפני כבוד הצדיק הותר לו להפסיק בתפלתו, וכאשר אמרו דבר זה לפני הרה"ק מבעלזא זי"ע הוטבו הדברים בעיניו.

וְכָל דְּבָרֵיהֶם פְּנַחֲלֵי אֵשׁ.

דברי החכמים נובעים מחכמה הנוערת בקרבם

ביאר רבינו יונה שכוונת התנא לומר לבל יאמר האדם הן גם בי יש רוח חיים, ויש ביכלתי לחלוק על דברי החכמים ולחדש סברות מלבי כמותם, כיון שדברי החכמים בחידוד ופולפול נובעת מחכמה הנוערת בקרבם. ובספורנו כתב כי אף שנתבאר לעיל שהמקרב א"ע לצדיק יותר מדי נכנס לכלל סכנה שהרי נשיכתן נשועל וכו', מ"מ צריך האדם להתקרב אליהם תמיד בכדי ללמוד מהם ארחות חיים, לפי ש"כל דבריהם כגחלי אש" המאירים ומחממים, ואפי' שיחה בטלה שלהם צריכה לימוד.

הזהירות בכבוד החכמים צריכה להיות גם לאחר פטירתם

ובמדרש שמואל כתב בשם רבינו יהודה אלשקאר שצריך האדם להזהר בכבוד החכמים בין בחייהם ובין לאחר מיתתם, לפי שגם במיתתן קרויין חיים ושומעין את חרפתם (ירושלמי ברכות פ"ב ה"ג), ולכן מדמין אותם לגחלת, שאע"פ שהיא טמונה בארץ עדיין האש בוערת בתוכה, ואם יתקרב האדם אליה עלול להכוות, כן המזלזל בכבוד הת"ח אפי' לאחר מיתתן כאשר הקדושים בארץ המה, יכול להכוות.

החיד"א זי"ע דייק בלשון "כל דבריהם", ופירש דבא לרבות דברים הנראין לכאורה כמילין דעלמא כגון שמדברים בדברי שיחה או בענייני חכמות העולם, וכל כיוצ"ב במשלי חכמים אשר ימתקו דבריהם לקרבם אל השכל ולהשרישם בלבבות המון עם, ובכל דבריהם יש ממש, ואפי' שיחות כאלו הינם "כגחלי אש" כגופי תורה המשולה לאש.

הקב"ה הטביע בבריאה שהחכמים יכולים לפעול פעולות
אף כשמדברים שלא במתכוין

הנאון רבי ברוך אפשטיין זצ"ל מפינסק בעל "תורה תמימה" ביאר, ש"וכל דבריהם" בא לרבות כי אף דברים היוצאים מפי החכמים שלא במתכוין או שאומרים אותם בדרך ספק ותנאי ג"כ מתקיימים, וכה אמר הגה"צ רבי אלחנן ווסרמן זצ"ל הי"ד שטבע הדיבורים היוצאים מפה קדוש לפעול אף בלא שום כוונה, בבחי' כשגגה היוצאת מלפני השליט, וכמאמר הכתוב בישעיה (נא, טז) ואשים דברי בפיך לנטוע שמים וליסוד ארץ, והיינו שדברי האדם יכולים לפעול פעולות בנטיעת שמים ויסוד ארץ, לפי שתחילת בריאת הקב"ה את האדם, היתה באופן זה שכח דיבורו יכול לפעול ולעשות רושם.

ובהעובדא שאירעה עם הרה"ק רבי נפתלי צבי מראפשיץ זי"ע (ספר י"ג אורות ח"ב עמ' קנג) שפעם א' בעת בואו לבקר בעיר אחת, הניחו ע"ג הקרקע - במקום שהיה צריך לחלוף בדרך הילוכו - אדם שהיה משותק ל"ע ולא היה יכול לילך, בכדי שהרה"ק יראהו וימשיך לו ישועה, וכאשר עבר שם הרה"ק ולא היה יכול להמשיך בדרכו מפני האיש הלז, היה סבור שהוא שוכב שם בחינם ורצונו למנוע ממנו עבור, וע"כ הרים עליו קולו בגערה "קום ולך מכאן", ותיכף כאשר יצאו תיבות אלו מפיו הק', אירע הנס והאדם קם והלך משם כאחד האדם. הרי כי אף דבריו שבאו שלא במתכוין, פעלו רושם רב בשמי מרומים תיכף ומיד להושיע אדם שהיה משותק רבות בשנים.

והנה כתיב (במדבר ל, ג) לא יחל דברו ככל היוצא מפיו יעשה, ופירש בזה הרה"ק רבי מנחם מענדל מקאסוב זי"ע "לא יחל דברו" היינו שהצדיק שאינו מחלל את פיו לדבר עמו דיבורי לשה"ר ורכילות או דברי שקר וכדו' יזכה לכך אשר "ככל היוצא מפיו - יעשה" הקב"ה, כלומר שהקב"ה יקיים את כל מה שיוצא מפיו, עכד"ק.

והנה גם כאן נאמר ענין זה עם ריבוי של "כל" דבריהם, ושמה י"ל גם בזה כדברי התורה תמימה דלעיל, שאפי' אם יצאו הדברים מפיו של החכם שלא במתכוין או בדרך ספק ותנאי, ג"כ יקיים הקב"ה דברים אלו וכמו שאחז"ל צדיק גוזר והקב"ה מקיים.

יג רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ אֹמֵר עֵין הָרַע, וַיֵּצֵר הָרַע, וְשָׁנְאָת הַבְּרִיּוֹת
מוֹצִיאִין אֶת הָאָדָם מִן הָעוֹלָם:

רבינו עובדיה מברטנורא

יג עין הרע. כמו עין רעה שאינו מסתפק במה שיש לו ומחזר אחר דברים אחרים. ויש מפרשים, עין הרע, שמכניס עין הרע בממון חבירו או צנניו ומזיק לו: ושנאת הבריות. שנאת חנם. ורמז"ס פירש, שמואס חזרת הצרות ואוהב לטעו יחידי. ואני שמעת, אדם קשה שמציא עליו שנאת הבריות וגורם שהכל שונאים אותו:

משנה יג

רבי יהושע אומר עין הרע.

רבינו יונה: עין הרע - מי שמביט בזולתו וחפץ שיהיה לו
כמוהו, גורם רעה לשניהם

הנה בענין מהות היזק "עין הרע" מצינו אריכות בדברי המפרשים, רבינו יונה פי' שהוא מי שאינו שמח בחלקו אשר נתן לו ה', [וכן מי שכל אשר יש לו אינו די בעיניו - ילקוט מעם לועז] ועויין (פי' שמביט בעיניו) את חבירו שהעשיר יותר ממנו, בחושבו כל העת מתי אהיה אף אני עשיר גדול כמותו, ועי"ז גורם רע בין לעצמו ובין לחברו, וכמו שאמרו חכמי הטבע כי מן המחשבות הללו עולה אויר השורף את הדברים שעויין בהם בעינו הרע, גם בקרבו ישרף אחר שמתאוה לדברים שאין יכולת בידו לעשותם, אזי המחשבה ההיא מקלקלת גופו כי יתקצר רוחו ומוציאתו מן העולם, ועי"ז אמר רבי יהושע שעין הרע מוציא את האדם מן העולם.

והביא רבינו יונה ראייה לפירוש זה מכך שנקט התנא "עין הרע" בלשון זכר, ודלא כלשונו לעיל (מ"ט) שאמר רבי אליעזר "עין רעה" בלשון נקבה, הרי כי לעיל דיבר התנא אודות מידת הכילות, והכא אמר בלשון זכר כי קאי על העויין ברע (היינו האדם).

ובענין זה שנתחדש בדברי רבינו יונה, שבכח המחשבה להזיק לדברים שמעייין בהם, מצינו שכתב החזון איש זצ"ל (חומ"ל ליקוטים) שזהו אחד מן הפלאים שישנם בכריאה, שהאדם יכול להזיק לחבירו ע"י המחשבה.

מדרש שמואל: עין הרע - הקנאה בהצלחת האדם, ויש
בכח קנאה זו להזיק

אכן במדרש שמואל ביאר שקאי על מה שמקנאים הבריות בהצלחת האדם ונותנים עיניהם בו ובממונו, ובדבר זה לחוד יש אפשרות להמיתו, וכן מצינו במס' בבא מציעא (דף ק' ע"א) שרב היה בבית הקברות, ובחכמתו הגדולה היה מכיר ורואה על כל א' מהמתים מאיזה חולי נסתלק לבית עולמו, ואמר שצ"ט חלקים מהם מתו מחמת עין הרע ורק חלק א' מתו משאר מחלות.

ומצינו שהאדם צריך להשתדל שלא תשלוט עליו עין הרע, וכדאי' במסכת בבא מציעא (דף קב ע"א) אמר רב אסור לו לאדם שיעמוד על שדה חבירו בשעה שעומדת בקמותיה משום עין הרע, והיינו דאמר רב יהודה לרבינן אחיו לא תקנה שדה הסמוכה לעיר, מפני שכל בני העיר מסתכלים בה ויפגעו בתבואתה בעין הרע. וכן נפסק בשו"ע בהלכות קריאת התורה (או"ח סי' קמ"א ס"ו) יכולים לקרות ב' אחים זה אחר זה, וכן הבן אחר האב, ואין מניחים אלא בשביל עין הרע, והוסיף ע"ז במשנ"ב (ס"ק יט) שיש מחמירין גם שלא יקרא אחר בן בנו משום עינא בישא. וכן אי' גם במס' סנהדרין (צב ע"א) אמר רבי אלעזר לעולם הוי קבל וקיים, ופירש"י קבל לשון אפל, עשה עצמך אפל ושפל, עכ"ל, והיינו שלא יבליט האדם את עצמו, ועי"ז יהא קיים ולא ישלוט בו עין הרע, וכמו שאמרה חנה אם שמואל כאשר התפללה שתזכה לזרע, ונתת לי זרע אנשים, ופירשו חז"ל (ברכות לא ע"ב) זרע שמובלע בין אנשים, וכו' לא חכם ולא טפש.

מזן החיד"א זי"ע (בספרו חסדי אבות) דייק במה שנקטו חז"ל עין הרע בלשון יחיד ולא עיניים רעות בלשון רבים, וביאר שאי אפשר להטיל עין הרע אם המסתכל פוקח את שני עיניו, כיון שב' עיניים הם בכלל צלם אלוקים, ואין עין הרע שולט על ידם.

אל לו לאדם להמנע מלהשפיע על אחרים מחמת חשש
עין הרע

ובספר ענף עץ אבות כתב כי האדם שחננו השי"ת בכח הדיבור, ויש ביכלתו להשפיע מדבריו על שומעי לקחו, ולזכות את הרבים בלימוד התורה וההליכה בדרכיה, אין לו להמנע מכך מחשש שמא תשלוט בו עין הרע, וכן האדם שחפץ ליתן סכום כסף גדול לצדקה, לא יחשוש שמא תעלה עליו עי"ז עין רעה של סובביו, משום ד"שומר מצוה לא ידע דבר רע", וכן שבודאי אף לגבי ענין חשש עין הרע עולים דברי הגמ' דמאן דלא קפיד לא קפדינן בהדיה,

דרכי פרק ב משנה יג אבות שיג

וכמו שכתב בספר נוהג כצאן יוסף שעובדא הוה שעלו ד' אחים לתורה בבהכנ"ס זה אחר זה ולא מיחה בידם רב ביהכנ"ס באומרו כי גם לענין עין הרע קיי"ל הא דמאן דלא קפיד לא קפדינן בהדיה.

פי' ב' במדר"ש: עין הרע - עין החוטא המסתכל בדברים שאינם הגונים

פירוש נוסף כתב במדרש שמואל, שעין הרע הנאמר כאן במשנתנו, קאי על עין הרשע והחוטא, המסתכל בדברים שאינם מהוגנים, והיא הסיבה הראשונה המוציאה את האדם מן העולם, כמו שאמרו חז"ל עין רואה והלב חומד וכלי המעשה גומריין, נמצא שע"י העין שרואה ראיות אסורות, בא האדם לידי חטאים ויצא מן העולם.

ובענין כח הראיה כתב מרן החפץ חיים זצ"ל, כי העין מזיקה לנפש יותר מכל כוחות הגוף, מפני שעל ידה בא גם כח הקנאה וגם כח התאוה, ופירש בזה את הפסוק באיכה (ג, נא) עיני עוללה לנפשי מכל בנות עירי, דהנה אמחז"ל עיר קטנה זה הגוף, נמצא ש"בנות עירי" קאי על הכוחות המוטבעים בגוף, כגון כח הכעס החמדה וכיוצ"ב, וזהו "עיני עוללה לנפשי" שהעין מזקת לנפש, יותר "מכל בנות עירי" מכל שאר הכוחות המוטבעים בגוף.

ויצ'ר הרע.

היצה"ר חפץ להחטיא את הצדיק הרבה יותר מאשר את הרשע

בספורנו ביאר דהתנא נתכוין באומרו "יצר הרע" אודות תאות התענוגים, ובמדרש שמואל הביא את מאחז"ל (קידושין ל ע"ב) שהיצה"ר צופה אל הצדיק מדי יום ומבקש להמיתו ולהוציאו מן העולם, וכתב שרצונו להמית את הצדיק הוא הרבה יותר מרצונו להמית את הרשע, לפי שחפץ להחטיאו ואז לקטרג עליו במרום ולהמיתו רח"ל.

ועובדא הוה עם מרן החפץ חיים זצ"ל, שנכנס אליו אדם א' ודיבר עמו אודות יצרו המתגבר עליו ובתוך הדברים אמר לו, רבי הלואי שהיה לי את היצה"ר של הרבי ואז הייתי גם אנכי צדיק כמותו, נענה החפץ חיים ואמר, חס ושלום, לו היית יודע מה גדול היצה"ר שלי ודאי לא היית חפץ בו (דו ווילסט נישט מיין יצה"ר), כמו שאמחז"ל (סוכה נב, א) כל הגדול מחברו יצרו גדול הימנו.

האדם צריך להשתדל להמית את היצה"ר כמו שהיצר
רוצה להמיתו

וכתב במדרש שמואל דהאדם שהיצה"ר שולט עליו, יהיה תמיד בכעס ותשלוט בו המרה שחורה, ועי"ז יקצרו ימיו וימות בלא עתו, וזוהי כונת המשנה שהיצה"ר הוא מן הדברים המוציאים את האדם מן העולם, עוד כתב המד"ש דכשם שהיצה"ר חפץ להוציא את האדם מן העולם ולהמיתו, כן צריך האדם להשתדל שיהא הוא ממית את היצה"ר ע"י שיתגבר עליו.

ופירש בזה את מאמר הכתוב (ויקרא יט, ה) וכי תזבחו זבח שלמים לה' לרצונכם תזבחוהו, והיינו שצריך האדם להכניע את לבבו בזמן ששוחטים ומקריבים את קרבנו, ויחשוב בדעתו שבאמת היה הוא ראוי להשחט בגין עוונותיו, וע"י גודל ההכנעה והתשובה יזבח את היצה"ר וימיתנו, וזהו "וכי תזבחו זבח שלמים לה'" ותהרהרו בדעתכם את אלו המחשבות של הכנעה, בזה "לרצונכם תזבחוהו" היינו שתמיתו את היצה"ר שמסית אתכם להתאוות תאוה ולמלאות את רצונכם בעניני עוה"ז, ובכך לא יסיתכם שוב.

ושנאת הבריות.

רש"י ורע"ב: שנאת הבריות היא שנאת חנם

הספורנו ביאר ששנאת הבריות היא השנאה הנובעת מחמת שהם מקנאים בו, אמנם רש"י והרע"ב פירשו שקאי על שנאת חנם, שהוא עון חמור עד למאד וכמאמר חז"ל (יומא ט ע"ב) מקדש ראשון חרב מפני עבודה זרה גילוי עריות שפיכות דמים וכו', אבל מקדש שני שהיו עוסקין בתורה ומצות ובגמ"ח מפני מה חרב, מפני שהיתה בו שנאת חנם, ללמדך ששנאת חנם שקולה כנגד שלש עבירות החמורות.

פי' ב' ברע"ב: אדם שמביא עליו את שנאת הבריות

עוד פירש הרע"ב ששנאת הבריות קאי על אדם קשה שמביא עליו את שנאת הבריות, וגורם בעצמו לכך שישנאו אותו הבריות. וכעין זה פי' המד"ש שכיון שאין דעתו מעורבת עם הבריות, אזי משמים מסלקים אותו מן העולם, באמרם שכיון שאין דעתו מעורבת עם הבריות, א"כ אינו מן הישוב, ולכן מוציאים אותו מן העולם.

מדר"ש: האדם ששונא את הבריות

במד"ש כתב דיש מפרשים שכוונת התנא היא שהוא שונא את הבריות (ולא שהבריות שונאין אותו) ואינו מוצא חבר שיתחבר אליו ומי שיגלה לו סודו, ועי"ז לא יהא לו נחת רוח והרחבת הדעת ויתקצרו ימיו מחמת רוב דאגתו, וכעין זה פי' הרמב"ם שזהו מי שמואס בחברת הבריות ואוהב לישב יחידי.

ובתב המד"ש ביאור נוסף בסיבת הדבר ששנאת חנם מוציאה את האדם מן העולם, ע"פ הביאור הנ"ל שהובא ברע"ב שמירי באדם קשה שמביא עליו את שנאת הבריות והכל מקללין אותו, ותחול עליו קללתם ויצא מן העולם, וכמו שאמרו חז"ל (מגילה טו ע"א) אל תהי קללת הדיוט קלה בעיניך, שהרי אבימלך קילל את שרה בכסות עיניים, שנאמר הנה הוא לך כסות עיניים, ונתקיים ביצחק שנא' ותכהין עיניו מראות.

מוציאין את האדם מן העולם.

בשפת אמת הסתפק בפירוש האי "מוציאין את האדם מן העולם", אם הכוונה שמחמת הדברים הללו מת קודם זמנו, או שמא לא ימות קודם עתו, אלא שכשיגיע זמנו להפטר מן העולם לא יועילו לו זכויותיו להאריך ימיו אלא מחמת הדברים האלו ימות, ונשאר בספיקו, [אמנם החסיד יעב"ץ (שיובא לקמן בס"ד) כתב דיוצא מן העולם בלא עת, וכ"א גם במד"ש].

היצה"ר מחטיא את האדם בעוונות קלות עד שלבסוף מושל עליו לגמרי, ומשל נפלא בענין זה

ובביאור הדבר שהיצה"ר מוציא את האדם מן העולם, ביאר מרן הבעש"ט הק' זי"ע בדרך משל לאדם שהיה לו בית נאה וגדול ורחב ידיים, ובא אליו אדם א' ואמר לו שחפץ לקנות מאתו את הבית, ולא הסכים בעל הבית למכרו, אך הלה חזר והפציר בו פעמים רבות ולא נתן לו מנוח, עד שפעם א' בא אליו וביקשו שימכור לו מקום קטן מאד בכותל ביתו שיוכל לתקוע שם מסמר אחד, וישלם לו עבור זה סכום כסף הגון מאד, בשמעו זאת חשב בדעתו הן על דבר זה אין לי שום סיבה להתנגד מה גם שארוויח בכך ריוח נאה, ולכן הסכים למכור לו מה שביקש, והנה ביום הראשון בא האדם הלז להניח שם בגד כלשהו, למחרת נכנס והסיר את הבגד והניח שם כובע, וכן המשיך להכנס לתוך ביתו בכדי להשתמש עם המסמר שלו, עד שביום א' נכנס כשבידו נבילה סרוחה המדיפה ריח רע מאד והניחה ע"ג המסמר שרכש, ולא הועילו כל מחאות בעל הבית, באמרו הן רכשתי זאת בכסף

מלא וזכותי להניח בו מה שרק אחפוץ, ובעה"ב שלא היה יכול לשהות בכיתו מחמת הריח הרע שהתפשט בו, לא נותרה בידו כל ברירה והוכרח לעזוב את ביתו כליל ומכרו לאותו אדם במחיר נמוך.

בן הוא גם דרכו של היצה"ר בכבשו את האדם, כי בתחילה מפתהו לעבור איזה עבירה קטנה, ואח"כ ממשיך לפתותו יותר ויותר, עד שבסופו של דבר הוא מושל לחלוטין על גופו ונפשו של האדם ומוציאו מן העולם.

ב' שיטות אם גם הצדיק נכלל בהא ד"מוציאין את האדם מן העולם"

במדרש שמואל דייק בלשון המשנה "את האדם" שהוא השם החשוב ביותר שבכינויי בן אנוש, וביאר שזה מורה על הצדיק, לומר כי אף הצדיק עלול להענש ח"ו באופן זה, אם יהיה בכל אלו הג' דברים. אמנם כתב פי' אחר שרק להרשעים אין ישיבה בעולם אפי' בעודם חיים, וכדכתיב (אסתר א, ב) בימים ההם כשבת המלך אחשורוש, ולא אמר בשבת המלך לומר שהרשעים אין להם ישיבה בעוה"ז, וע"כ אמרין "מוציאין את האדם מן העולם" כלומר שאין לו ישיבה בעולם.

בעוונות שבין אדם לחבירו נענשין תיכף ומיד

בספרי מילי דאבות כתב בטעם הדבר שג' דברים אלו מוציאין את האדם מן העולם, משום שעל חטאי האדם שבינו לבין קונו, אין הקב"ה נפרע ממנו לאלתר, אלא מאריך אפו וממתין לו שמא ישוב בתשובה, אך כאשר חוטא בחטאים שבין אדם לחבירו, אזי כאשר הנעשק צועק במר לבו להשי"ת ותובע שיעשה דין עם העושק, נפרעים ממנו מיד, וע"כ אמר התנא "עין הרע ושנאת הבריות" שהם החטאים שבין אדם לחבירו, בצירוף "יצר הרע" שמורה על חטאי בין אדם למקום, המה "מוציאין את האדם מן העולם" מיד, ואין הקב"ה ממתין עם עונשו כמו בשאר עבירות.

ג' המידות הללו קשורים זה בזה

וכתב החסיד יעב"ץ שג' מדות הללו שנזכרו במשנתנו אלו כהדדי ותלויי זה בזה, כי ע"י שעינו רעה בשל אחרים, יבוא להתאוות למה שיש להם, ואז יתגבר עליו יצרו הרע ויקח מהם את שלהם, ובכך יגרום שישנאוהו הבריות ויזיקוהו, ויצא מן העולם לפני זמנו.

יד רַבִּי יוֹסֵי אוֹמֵר יְהִי מָמוֹן חֶבְרָךְ חֲבִיב עֲלֶיךָ פְּשִׁלָּךְ. וְהִתְקַן
עֲצָמְךָ לְלִמּוּד תּוֹרָה, שְׂאִינָהּ יִרְשָׁה לָךְ. וְכָל מַעֲשֶׂיךָ יִהְיוּ לְשֵׁם
שָׁמַיִם :

רבינו עובדיה מברטנורא

יד התקן עצמך ללמוד תורה. שלא תאמר הואיל ואני חכם ואני חכם, תורה חוזרת לאכסניא
שלה ואיני צריך לזקש אחריה: וכל מעשיך יהיו לשם שמים. אף בשעה שאמה עוסק באכילה
ושמיה וצדך ארץ לא תמכין להסנות גופך, אלא שמהיה צריא לעשות רצון קונך:

היצה"ר מדמה לאדם על העבירות שהם מצוות ועיי"ז מוציאו מן העולם

ובספרים ביארו ענין זה שהיצה"ר מוציא את האדם מן העולם, ע"פ מה שאמר
בקדשו מרן הבעש"ט הק' זי"ע, כי היצה"ר אינו בא רק להסית את
האדם לעבור על רצון השי"ת ולמלאות תאוותיו, שזהו תפקידו שניתן לו
משמים, אלא אף מערים עליו ואומר לו על העבירות כי הם מצוות, ועיי"ז נופל
האדם בעבירות כי בעת עשותו העבירה הינו סבור שעושה בזה מצוה רבתי.

ופי' בזה אמרינו "וכוף את יצרנו להשתעבד לך", דהנה לכאורה יש לדקדק איך
מתפללים שיכוף ה' את היצה"ר לבל יתגרה בבנ"י להחטיאם, והלא זהו
התפקיד שהוטל עליו לפתות את בנ"י אל החטאים והם יתגברו עליו, אך
הפירוש הוא שמתפללים שהיצה"ר יעשה רק מה שנצטווה לעשות, דהיינו
להסית את האדם לעבור על רצון ה', כי בזה עוד יש ביכלתו להתגבר עליו,
שהרי רצון כל איש ישראל לעשות את רצון ה' ולא להמרות את פיו ח"ו, ולא
יעשה היצר מה שלא הוטל עליו, דהיינו להורות לאדם על העבירות שהם
מצוות, כי בזה יקשה עליו מאד להתגבר נגדו, מאחר שהוא סבור שמצוה
לעשות את הדבר הזה, וזהו "וכוף את יצרנו להשתעבד לך" היינו שיהא רק
משועבד למה שנצטווה מאת השי"ת לפתות את בנ"י לחטוא, ולא יעור את
עיניהם לחשוב על העבירות שהם מצוות, עכד"ק. ולפי"ז מובן אמרם ז"ל
במשנתנו, שהיצר הרע מוציא את האדם מן העולם, כיון שע"י שמערים עליו
ומדמה בעיניו על העבירות שהם מצוות, גורם לו ביותר ליפול בחטאים
ולהענש, ובכך מוציאו מן העולם.

משנה יד

יְהִי מְמוֹן חֲבֵרָךְ חָבִיב עֲלֶיךָ כְּשֶׁלֶךְ.

פירש בילקוט מעם לועז דכשם שאין האדם חפץ שיפגעו בממונו, כך לא יבקש לפגוע בממון אחרים. ובגמ' בבא מציעא (כד ע"א) הובאה עובדא במר זוטרא חסידא שכאשר שהה פעם באכסניא, נגנבה כוס של כסף מבעל האכסניא, ראה מר זוטרא את א' מתלמידיו שמנגב את ידיו לאחר הנטילה בבגד של חבירו, אמר כיון שאין אכפת לו מממון חבירו ודאי הוא הגנב, כפתו והודה כי הוא הגנב, נמצא כי מי שאינו חס על ממון חבירו עלול הוא לשלוח ידו בממון שאינו שלו.

וענין זה נפסק ברמב"ם (פ"י מהל' דעות ה"ג) מצוה על כל אדם לאהוב את כל אחד מישראל כגופו, שנא' ואהבת לרעך כמוך, ולכן צריך לספר בשבחו ולחום על ממון חבירו כאשר הוא חס על ממון עצמו ורוצה בכבוד עצמו.

והיעב"ץ העיר על לשון המשנה "כשלך" שהוא לאו דוקא, אלא אדרבה האדם צריך להזהר יותר שלא יזיק את ממון אחרים, מאשר שממונו יזק ע"י אחרים, ולפ"ז ממון חבירו צריך להיות חביב עליו יותר משלו.

לא יוציא האדם שם רע שחבירו השיג את ממונו באיסור

בילקוט מעם לועז ביאר עוד שכוונת המשנה לומר, שישתדל האדם להציל את ממון חבירו הנתון בסכנת איבוד, כפי שהוא דואג לממון עצמו. עוד פירש (ובעוה"ר ענין זה שייך מאד בימינו) שכשם שאין אדם חפץ שיוציאו שם רע על ממונו לומר שבא לו באיסור, כך לא יאמר דברים אלו על ממון חבירו, אלא יראה את ממון חבירו בעין יפה וברוח נדיבה, וע"ז לא יבוא לפגוע בו [ולבקש תואנות ותחבולות איך להוציא את הממון מיד חבירו].

ובענין זה הוי עובדא בעיר ניקלשבורג שפרצה שריפה גדולה ואנשי העיר יצאו מביתם במרוצה כדי לראות את מקום השריפה ולבדוק מה אפשר להציל, ובין היוצאים היה גם רב העיר הרה"ק רבי שמעלקא זי"ע, ויהי בצאתם ראו שמקום השריפה הוא במרחק גדול משם בצד השני של העיר, ואז הבחינו שפני הרה"ק נשתנו והלבינו, אמרו לו בני העיר מפני מה נבהל רבינו כ"כ, והלא השריפה נמצאת רחוק מאד מביתו, השיב להם הרה"ק ואמר אין אני מתיירא מן הדליקה, אלא כי הרגשתי עתה איך שצערי על השריפה נתמעטה בראותי שהאש עומדת במרחק גדול מביתי, ועל זאת ידאב לבי והרי המשנה אומרת יהי ממון חבריך חביב עליך כשלך.

חומר עון גזל, ואפי' כשרק גרם היזק לחבירו

כתב מרן החפץ חיים זצ"ל כי אדם העוסק במסחר ויש לו בית עסק, והוא ירא אלקים באמת וחפץ להיות זהיר בעניני ממון הזולת כדת וכדין, מחוייב ללמוד שו"ע חושן משפט ח"ב, ובפרט הלכת הונאה ומקח טעות (מסימן רכ"ז עד סימן רל"ח), אך לבר מן דין יש לו לידע כלל אחד, כי כל מה שהוא אינו חפץ שיעשו לו אחרים, לא יעשה הוא לרעהו.

עוד כתב כי איסור גזל הוא עון חמור עד מאד, עד שאפי' אם רק גרם הפסד לחבירו, נכנס הדבר בכלל איסור גזל, וכדאמרו חז"ל (ב"ק ק"ט) אר"י כל הגוזל את חבירו שוה פרוטה, כאילו גוזל את נשמתו ממנו, ולמדו זאת בגמ' מכמה פסוקים, וא' מהם הוא הכתוב ויאמר ה' אל שאול ואל בית הדמים אשר המית את הגבעונים, ובארו בגמ' שם למה הוצרכו כל הפסוקים, ואמרו על פסוק זה, שאילו לא נכתב, הו"א ה"מ היכא דקא עביד בידים, אבל גרמא לא, ת"ש ויאמר ה' אל שאול וגו', והיינו שאף שלא הרג שאול את הגבעונים עצמם, אלא את תושבי העיר נוב עיר הכהנים, שהיו מספקים מים ומזון לגבעונים, מעלה עליו הכתוב כאילו הרגם.

רק הממון שאדם מפזר לצדקה ומצוות נחשב שלו

ב"ק האדמו"ר רבי יהושע העשיל ממונסטרישץ זצ"ל ביאר את מאמר התנא, כי צריך שיהא חביב על האדם הממון שמעניק לזולתו בתורת צדקה וגמילות חסד, כאילו היה מוציאו לצורך עצמו, ועוד יותר מזה שיהא בדעתו כאילו הוא מניח ממון זה למשמרת בבית גנזיו ואוצרותיו, שיעמדו לו לימים הבאים, וזהו "יהי ממון חברך" הממון שאתה נותן לזולתך "חביב עליך" כאילו הוא "כשלך" ר"ל שהוא עומד לך למשמרת ונותן ברשותך. כי באמת מה שנשאר לאדם מכל עמלו במשך ימי חייו, הוא רק מה שפיזר מממונו לצדקה, וכמו שפירש מרן החפץ חיים זצ"ל את הפסוק (במדבר ה, י) ואיש את קדשיו לו יהיו, "ואיש את קדשיו" היינו מה שהאדם מפזר מממונו לצורך דברים שבקדושה, כגון מצות צדקה ושאר צרכי המצוות, "לו יהיו" זהו מה שישאר שלו לנצח נצחים, ואילו כל שאר ממונו אינו נקרא שלו כלל, וכדכתיב כי לא במותו יקח הכל לא ירד אחריו כבודו.

וכמו שנראה מהעובדא שהיתה עם רבינו דון יצחק אברבנאל זי"ע שהיה דר בספרד, ומצא חן בעיני המלך עד שמינהו לשר האוצר בממלכתו, אך השרים האחרים לא יכלו לסבול שהמלך אוהב את היהודי ומתחשב בדעתו ומאמין בו והמה קשורים זה לזה, ולכן היו מוציאים דיבתו רעה אצל המלך,

באמרם שזה שהאברבנאל נתעשר עושר רב, הוא מפני שהוא גונב לעצמו כסף וזהב מאוצר המלך, אך המלך שאהבו אהבת נפש, לא אבה לקבל את דבריהם ואמר להם שהיהודי נאמן וישר עד למאד, וודאי שלא נטל לעצמו מאומה מקופת המדינה, אבל כאשר חזרו על דבריהם כמה וכמה פעמים, התחיל המלך חושד שמא יש ממש בדבריהם, ולכן ביקש מהאברבנאל שיערוך לו רשימה מפורטת ומדוייקת מכל נכסיו, ועי"ז יוכל לידע עד היכן מגעת עשירותו, ואם באמת ממונו כשר. כעבור כמה ימים מסר לו רשימה שבה היה כתובים כל נכסיו, והיה כאשר התבונן המלך ברשימה ראה שנכתב בה סכום כסף שבודאי אינו מגיע לכל ערך נכסיו, ואז גברה חמת המלך עד מאד, ויפן אל האברבנאל ויאמר אליו, עתה נודע הדבר כי צדקו האנשים שדברו עליך רעות, כי בודאי יש לך הרבה יותר ממה שמנוי כאן, ונוכחתי לראות כי באמת גנבת מאוצר המדינה.

השיב לו האברבנאל, כאשר ביקש ממני המלך את הרשימה, הבנתי בדעתי שזה מחמת שהלשינו עלי השרים שגזלתי מממון המלך, וא"כ יתכן מאד שבגין הלשנה זו יחליט המלך להחרים את כל ממוני מידי, ואיך אכנה את רכושי כשלי בזמן שהמלך יכול לקחתו ממני בין רגע, ולכן מניתי ברשימה רק את אותם הנכסים שהם בודאי שלי וא"א לקחתם ממני בשום אופן, והם כל המעות שפזרתי לצדקה במשך השנים, כי רק הם נשארים שלי לעולם ואין ביכולת שום אדם ליטלם ממני.

והוא כמו שנתבאר לעיל בדברי המשנה "יהי ממון חברך" היינו הממון שנתת לזולתך לצדקה וגמ"ח, הוא יהיה "חביב עליך כשלך", יען כי הוא נשאר ברשותך לעולמי עדי.

והתקן עצמך ללמוד תורה.

יכין האדם א"ע ביראת שמים ותיקון המידות, ועי"ז יוכל
לזכות לקנין תורה

פירש רבינו יונה "התקן עצמך" במידות טובות כדי שעל ידם תוכל "ללמוד תורה", כיון שהמידות גורמות שיצליח האדם בעסק התורה, וכאמרם ז"ל דרך ארץ קדמה לתורה. ובמדרש שמואל פירש עד"ז את מאמר הכתוב במשלי (ח, ג) שמעו מוסר וחכמו ואל תפרעו, ציוה הכתוב שבתחילה "שמעו מוסר" ודרך ארץ, לתקן מידותיכם כראוי, ואח"כ "וחכמו" החכימו ועסקו בעסק

התורה"ק, אבל "אל תפרעו" לשנות הסדר למפרע ולהתחיל עם לימוד התורה טרם שמיעת המוסר ותיקון המידות, כי היא לא תצלח.

וזהו גם פירוש מאמר דוד המלך ע"ה בתהלים (קיט, כט) דרך שקר הסר ממני ותורתך חנני, היינו שבתחילה יש על האדם להקדים את ה"סור מרע", להסיר מלב העקוב את מידת השקר, וזהו "דרך שקר הסר ממני", ורק אח"כ "ותורתך חנני" ר"ל שיחוננו ה' בתורתו הק', ובילקוט מעם לוועז הוסיף בזה, דמהאי טעמא נקט התנא בלשון "והתקן עצמך" שהוא מורה על ההכנה, ללמדנו כי בתחילה צריך האדם לקנות יראת שמים מוסר ודרך ארץ ורק כשיהיה לו את אלו יוכל "ללמוד תורה" וכדכתיב (תהלים קיא, י) ראשית חכמה יראת ה', כי היראת שמים היא תנאי מוקדם לקניית החכמה. וכן היה מנהג רבותינו מרביצי התורה וראשי הישיבות, שלפני שפתחו מסירת שיעוריהם בתורה, היו אומרים לפני התלמידים דברי מוסר, כיון שעיי"ז היו יכולים לקבל ולקנות את דברי התורה, וכמו שאמרו חז"ל אומרים לו לאדם עד שתבקש רחמים שיכנסו ד"ת לתוך מעיך, בקש רחמים שימחלו לך על העוונות שעברת, וזאת הועילו דברי המוסר שיהא האדם מתבונן ביראת השם ומהרהר בתשובה, ואז יוכל להבין את דברי התורה ולהרגיש את מתיקותה.

ובספר ענף עץ אבות הביא משל נפלא בכדי לכאר ענין זה שצריך האדם להתקין עצמו ללמוד תורה, מעשה בעשיר שהיה מהלך בדרך בעיצומו של החורף, כאשר בחוצות שרר קור עז חודר עצמות, ובאמצע הילוכו ראה עני מרוד העומד בקרן הרחוב, כשהוא לבוש בבגדים דקים בלויים וקרועים, וכל גופו רועד מחמת הקור, ניגש אליו ושאלו מפני מה אינך לבוש בבגדים עבים ומחממים בעת צינה שכזו, אמר לו העני וכי מה אעשה ואין ידי משגת לרכוש בגדי חורף, נתמלא העשיר רחמים עליו, ואמר לו בא עמי ואלבישך בגדים הגונים שיגיננו עליך מהקור, נכנס עמו לחנות הלבשה וביקש מן המוכר שיביא עבור העני הלז בגדי חורף חדשים, המוכר הביט על העני לראות מהי מידת גופו ופנה להביא את הבגדים, וכשהביאם אמר לעני להכנס לחדר קטן בזוית החנות, ושם ימדוד את הבגדים אם הם הולמים את גופו, נכנס העני בשמחה אל החדר והם ממתנינים מבחוץ, כאשר עברו כחמש עשרה דקות והעני לא יצא עדיין, השתוממו שניהם למאד, וניגשו אל החדר לבדוק מה מעשהו ומפני מה הוא משתהה שם, מה מאד גברה פליאתם כשראו שהעני היה חס על בגדיו הבלויים והקרועים, ולכן הלביש את הבגדים החדשים על גבי הישנים, ולכן כשהכניס את ידו האחת לתוך הבית יד נפלטה ידו השנייה, וכשהחזיר את השנייה נפלטה הראשונה, וכן בלבישת המכנסיים היה מנסה להעלותו על רגליו ואינו

שכב דרכי מסכת אבות אבות

מצליח בגלל המכנסיים הישנות שהיה לבוש בהם, אמרו לו הן ודאי שלא תצליח ללבוש את הבגדים באופן כזה, הסר את בגדי הישנים ואז תווכח לראות שהבגדים מתאימים לגופך בדיוק רב.

ובדבר הזה הוא גם באדם שאין מידותיו מתוקנות והוא חפץ ללמוד תורה ולהגות באמריה, אי אפשר לו לזכות לתורה שהיא בחי' מלבוש, כל עוד הוא לבוש במידותיו המושחתות, אלא בראשית יתקן את מידותיו ויסיר הבגדים הצואים מעליו, ואז יוכל להתעטר בכתרה של תורה.

ע"י ביטול העצמיות יוכל האדם לזכות לתורה

בשפת אמת ביאר את דברי המשנה והתקן עצמך ללמוד תורה, שהאדם צריך לתקן את עצמו שיהא כלי מוכן לקבלת דברי תורה, וההכנה הזאת היא ע"י שיבטל את עצמו ורצונו לגמרי, שלא יחפוץ רק לידע מהו רצון השי"ת, וכמאמר חז"ל שהתורה נמשלה למים היורדים ממקום גבוה למקום נמוך, וע"כ כאשר האדם יסיר מלבו את נגיעותיו העצמיות ויבטל את רצונו לרצון השי"ת אזי יזכה להשגה בתורה.

כשאדם מתרחק מעניני גשמיות ועוה"ז יוכל לעבוד את הבורא

ביאור נוסף איתא ברבינו יונה, שהאדם צריך למעט בתענוגי הגוף בכדי שיוכל להשיג את התורה וללמדה, וכמו ששנינו כך היא דרכה של תורה, פת במלח תאכל ומים במשורה תשתה, ועל הארץ תישן וחיי צער תחיה ובתורה אתה עמל, כי המרבה בעידונים לא תשכון החכמה בגופו.

והרה"ק רבי זאב מסטרעטין זי"ע ביאר ענין זה ע"פ משל, דכשאדם רוצה לעקור מעירו לדור בעיר אחרת, הנה אם אינו חייב ממון לבני העיר, אזי יכול לעבור לעיר שחפץ ושום אדם לא ימנע בעדו, אמנם אם הוא חייב ממון לאדם א' או לכמה אנשים, אזי לא יניחו לו אותם בעלי חובות לעקור משם, ומעכבים אותו אצלם עד אשר יסיים לפרוע את כל חובותיו.

בן הוא הדבר גם בעת שאדם רוצה לעבוד את השי"ת בתורה ותפילה, שאם הוא אדוק ומקושר בתאוות העוה"ז ובעניני גשמיות, אזי התאוות האלו מעכבים אותו מהתקרב אל ה' ואל עבודתו התמימה, ומבלבלין את מחשבתו גם בעת גשתו אל אלקיו, ואין מניחים אותו לקיים את רצונו הטוב (דומיא דהבעל חוב האמור), ושוב לא יוכל לבא לשום מעלה רוחנית, אך אם הוא מתגבר על תאוותיו ומתרחק מעניני עוה"ז והגשמיות, אזי לא תהא לא כל מניעה לעבוד את בוראו בתורה ותפילה כדבעי.

שְׁאִינָה יְרֻשָּׁה לָהּ.

**את התורה קבלנו בירושה מהקב"ה, אך את הכלים עבורה
עלינו להכין בכוחות עצמנו**

כתב רבינו יונה שלא יוכל האדם להשיג את התורה אם לא יתייגע בה, כי אין התורה כדבר הבא מירושת אבות שיזכה בה הבן בלא כל טורח, אלא אפי' אם היו אבותיו חכמים ונבונים זה כמה דורות, לא יחשוב הן ודאי התורה תחזור על אכסניא שלה ואזכה בה בלא עמל כלל, אלא אם יחפוץ בה האדם עליו לקנותה בעצמו ביגיעת כפיו, וכן כתבו רש"י ורע"ב שלא יאמר האדם הואיל ואבי חכם ואבי אבא חכם, התורה תחזור על אכסניא שלה ואיני צריך לבקש אחריה.

ובילקוט מעם לועז הוסיף בזה, כי זהו שאמרו חז"ל (מגילה ו ע"ב) לא יגעתי ומצאתי אל תאמין, הרי כי אין התורה באה אלא ביגיעה רבה ועצומה, ומה שאמרו חז"ל (ב"מ פה ע"א) תורה מחזרת על אכסניא שלה, היינו דוקא כאשר יתקן האדם את עצמו להיות אכסניא לתורה, ולא כשיבריח את עצמו ממנה.

ובספרים אמרו משל נאה לדבר זה, לאיש עשיר מופלג שמת והניח אחריו כמה בנים קטנים, ובכדי שלא יבזבזו את הונו הרב הכולל כסף וזהב אבנים טובות ומרגליות, הניח את רכושו בידי אפוטרופוס, וציווהו שבבוא היום כאשר יגדלו בניו ויוכלו לעסוק בסחורה ימסרנו להם, בהגיע היום המיועד כאשר כולם גדלו, הודיע להם האפוטרופוס שיבואו ליטול את חלקם בירושה, אך עליהם להביא עמם מזוודות כדי שהיא להם עם מה ליטול את הרכוש לביתם, היתומים נשתוממו ואמרו הן אבינו השאיר לנו ירושה בשווי אלפי רבבות דינרים, ואיך יתכן שבכל הרכוש הגדול הזה אין מזוודות בכדי שנוכל לישא את הרכוש, אך האפוטרופוס שנה ואמר הן אמת שהשאיר אביכם נכסים רבים עד מאד, אבל כלים להכניסם בתוכו לא השאיר, וזאת אשר נותר לכם להשיג בכוחות עצמכם, ורק אם תביאו עמכם כלים ראויים, תוכלו ליקח את הירושה העצומה וליהנות ממנו.

והנמשל מובן, כי השי"ת נתן לנו את התורה הק' ברוב רחמיו וחסדיו, והיא עוברת לנו בירושה דור אחר דור, אמנם את הכלים עבורה לא קבלנו בירושה, וזאת עלינו להשיג בכוחות עצמנו, וע"י שנכין את הכלים יהא לנו היכן להניח את הירושה הגדולה הלזו.

**התורה מחזרת על אכסניא שלה, רק במי שחפץ להכניסה
ומכין לה מקום ראוי**

בספר רוח חיים איתא שהגה"צ רבי זלמן מוולאז'ין זצ"ל בהיותו כבר שית שנין, שאל את אחיו הגדול הגה"צ רבי שמחה, הן אמרו חז"ל תורה

מחזרת על אכסניה שלה, וא"כ כיון שכל בני ישראל באים מזרע האבות הק' אברהם יצחק ויעקב, איך יתכן שישנם בבנ"י עמי הארצות שאין להם חלק בתורה"ק, אמר לו רבי שמחה כי הדבר דומה לאדם ההולך אל עיר אחרת, ויש לו שם מכיר אשר הוא רגיל להתאכסן אצלו בכל עת בואו לעיר הזאת, הנה כאשר הוא בא אל העיר ומחזר אחר אכסנייתו הקבועה, אם יבוא בעל האכסניה לנגדו ויקבלו בסבר פנים יפות ובשמחה, ויתקן עבורו את האכסניה בכדי שיהא לו את כל צרכו על צד היותר טוב, אזי יקבע דירתו אצלו, אך אם יתנכר אליו האיש ולא ירצה לקבלו אל ביתו, אזי יסור מאתו ויפנה לתור לו אכסניה אחרת. הנה כן הוא גם גבי התורה שמחזרת על האכסניה שלה, רק אם יתקין האדם את עצמו לקראתה לקבלה כראוי וכיאות, יזכה שתכנס התורה לדור אצלו, אך אם לא יקבלנה בסבר פנים יפות, ולא יכין א"ע לקראתה בהכנה ראויה, אזי לא תאבה לדור ולהתאכסן אצלו, ותצא לבקש אכסניה אחרת טובה הימנה.

**בל יסתפק האדם בכוחותיו שנוולד עמם, אלא יוסיף אומץ
ויגיעה לקנות את התורה**

בילקוט מעם לועז הוסיף לבאר ע"ד משנתנו שאף אם יש לאדם כוחות וכשרונות שניתנו לו מעת יצירתו, ויכול להשיג על ידם השגות בתורה"ק, בל יסמוך על הכוחות הללו לבדם, אלא יקיים "התקן עצמך ללמוד תורה" להוסיף השתדלות והכנה מעצמו "שאינה ירושה לך" שלא יאמר שהיא כירושה שאין צריך יגיעה בכדי לקנותה, אלא יוסיף אומץ ויגיעה רבה, ואז יזכה לקנותה בקנין גמור.

וְכָל מַעֲשֵׂיךָ יִהְיוּ לְשֵׁם שָׁמַיִם.

אף כשעוסק האדם בצרכי הגוף, צריך הוא לכוין לשם שמים

רבינו יונה ורע"ב ועוד מפרשים ביארו דקאי על דברי הרשות, שהם אכילה ושתיה, ישיבה וקימה, הליכה ושכיבה ושאר צרכי הגוף, שיהיו כולם אך ורק לצרכי עבודת הבורא, והאריך רבינו יונה לבאר על כל אלו הדברים, איך מוטל על האדם לעשותם למען עבודת הבורא. וסיים בדבריו וז"ל כללו של דבר, חייב אדם לשום עיניו ולבו על דרכיו ולשקול את כל מעשיו במאזני שכל, וכשרואה דבר שמביא לידי עבודת הבורא ית' יעשנו ואם לאו יפרוש ממנו, עכ"ל.

והנה ענין זה מבואר בדברי השלחן ערוך (או"ח סי' רלא) שנלמד מן הפסוק בכל דרכיך דעה, שצריך האדם לעשות את כל מעשיו וצרכי גופו רק בעבור עבודת בוראו ית', וסיים בסוף דבריו, ומי שנוהג כן עובד את בוראו תמיד,

דרכי

פרק ב משנה יד

אבות

שכה

ע"כ, ובביאור ענין זה איך גם צרכי הגוף יהיו נחשבים לעבודת הבורא, היה מבאר מרן החפץ חיים זצ"ל, בדרך משל לאדם ששלח את משרתו למרחקים בכדי שיקנה לו סחורה במקום מסוים, הן ודאי שלא נאמר שרק בעת שרוכש את הסחורה נקרא שליח העושה שליחותו, אלא גם בכל מהלך נסיעתו אל המקום ההוא, בכל פסיעה ופסיעה הרי הוא עושה שליחותו של אדונו המשלח, וע"כ גם האדם שכל מטרתו היא לעבוד את בוראו, הרי גם מה שעושה מצרכי הגוף בדרכו לעבודה זו, נחשבת כעבודה שלמה, וע"ז נאמר בכל דרכיך דעהו.

ובילקוט מעם לועז כתב דענין זה מרומז בפסוק (תהלים קיט, מה) ואתהלכה ברחבה כי פקודיך דרשתי, והיינו שאמר דוד המלך ע"ה, כי אף בעת "ואתהלכה ברחבה", ר"ל שהנני מהלך ברחובות קריה לשאוף אויר צח ולהנפש, אין כוונתי בזה אלא למען "כי פקודיך דרשתי", ר"ל בכדי להחליף כח מעמלי בתורת ה', ושיהא לי אומץ וכח להמשיך בעסק התורה הק'.

ובענין זה מצינו באבות דרבי נתן, שכאשר היה הלל נכנס לבית הכסא היה אומר לעשות מצוה אני הולך, לקיים את הגוף שלא יתקלקל וכשהיה נכנס לבית המרחץ היה אומר הנני הולך לנקות את גופי לפי שנברא בצלם אלקים, הרי כי בכל מה שעוסק אדם בצרכי הגוף, עליו לכוין לשם שמים ויקיים בזה מצוה רבתא.

כשמעשי האדם נעשין לשם המלך הקב"ה אין בודקין אחריהם

ובשם הגאון מוילנא זצ"ל איתא לבאר ענין זה ע"ד משל, כי הנה בגבולות כל מדינה יש בית מכס, וכל היוצא ונכנס מן המדינה בודקין את צרורותיו לראות אם מוציא מן המדינה דברים המחוייבים במכס, וכמה הוא צריך לשלם דמי מכס, ולכן פותחין כל חבילה וחבילה שמביא עמו ולא מדלגין על אחת מהם, אולם כאשר אדם מביא חבילה אשר יש עליה את חותם המלכות, וזה לאות כי דבר זה מיועד אל בית המלוכה, אין פותחין אותה כלל, ומניחים אותו לילך מיד בלא בדיקה וחקירה.

וביאר שכדבר הזה הוא גם כאשר בא איש ישראל אל הבית דין של מעלה ממשמשין בכל מעשיו עלי אדמות ובודקין אותם אם היה מוכרח לעשותם או לא, ואם הי' נצרך לעשותם מתבוננים אם עשאו כהוגן או לאו, אולם האדם שבכל מעשיו כוונתו לשם שמים, אין בודקין את מעשיו כלל, שהרי חותם המלך עליהם ואז נמצא זכאי בדינו ונכנס לגן עדן לקבל את שכרו.

**הכונה לש"ש נדרשת בין בעשיית המצוות ובין בעבירות
לשמן וכן בעניני הרשות**

כתב במדר"ש בשם הרשב"ץ כי במה שאמר התנא וכל מעשיך יהיו לשם שמים, נתכוין לשלשה מיני מעשים שעושה האדם, מצוות עבירות ועניני רשות, מה שהצריך כונה לש"ש בעשיית המצוות, הוא כי רצון השי"ת דאף כשעוסק האדם בתורה ובמצוות, לא יהא זה במטרה ליטול עטרה לעצמו ולהתגאות על הבריות כי אם לקיים את רצון השי"ת.

גם העבירה שהיא דבר מגונה מאד, הנה אם צריך האדם לעבור על מצות קונו לצורך שעה, יכוין בזה לעשות רצון אביו שבשמים, וכמו שהיה אצל אליהו בהר הכרמל שהקריב בבמה בשעת איסור הבמות, בכדי לאבד ע"ז ושידעו הכל כי ה' הוא האלקים, שעל כגון דא אמרו חז"ל (הוריות י ע"ב) גדולה עבירה לשמה ממצוה שלא לשמה.

ובמו כן בחלק השלישי שהוא עניני הרשות צריך שלא יתכוין בהם האדם להנאתו, כי אם לצורך קיום גופו ובכדי שיוכל לעסוק בתורה ובמצוות, וכן בעת שירבה בתענוגים בשבתות ובימים טובים או בסעודות מצוה, יכוין שחפץ לקיים את מצות אביו שבשמים שצוהו על כן, ואז יהיו אכילתו ושתייתו מצוה רבתא ויהיו רצויים בעיני השי"ת כאילו הוא מתענה ביום הכפורים.

**דברי רבי יוסי במשנתנו הם תרופה כנגד שלשת הדברים
שמוציאין את האדם מן העולם דלעיל**

בילקוט מעם לועז כתב כי דברי רבי יוסי במשנתנו כאן הם תרופה כנגד שלשת הרעות שנזכרו בדברי רבי יהושע במשנה הקודמת "עין הרע ויצה"ר ושנאת הבריות מוציאין את האדם מן העולם". כנגד "עין הרע" אמר "יהי ממון חברך חביב עליך כשלך", שאם יהא ממון חברו חביב עליו כשלו, שוב לא יקנא בו ולא יכניס עין הרע ברכושו, וכנגד "יצר הרע" אמר "והתקן עצמך ללמוד תורה" שעל ידי לימוד התורה יוכל האדם לנצח את יצרו, וכמו שאמרו חז"ל אם פגע בך מנוול זה משכהו לביהמ"ד, ואילו כנגד "שנאת הבריות" תבא העצה "וכל מעשיך יהיו לשם שמים" כיון שאם יעמיד שם שמים לנגדו תמיד, ויכיר כי השי"ת עומד עליו בכל עת, אזי ידע גם כי כל הנעשה בהאי עלמא נפעל ע"י ההשגחה העליונה, וע"כ גם אם יעשה חבירו דבר מה נגדו, יקיים את מאמר הכתוב לא תשנא את אחיך בלבבך, ויכבוש שנאתו בידועו כי הכל מאת ה' (וכמו שאמר דוד המלך ע"ה כאשר קללו שמעי בן גרא (שמואל-ב טז, י) ה' אמר לו קלל).

טו רַבִּי שְׁמַעוֹן אוֹמֵר הָיִי זְהִיר בְּקַרְיַאת שְׁמַע וּבִתְפִלָּה. וּכְשֶׁאֲתָה מִתְּפִלָּל, אַל תַּעַשׂ תְּפִלָּתְךָ קֶבַע, אֶלָּא רַחֲמִים וְתַחֲנוּנִים לְפָנֵי הַמָּקוֹם, שֶׁנֶּאֱמַר פִּי חַנוּן וְרַחוּם הוּא אַרְךְ אַפַּיִם וְרַב חֶסֶד וְנָחֵם עַל הָרָעָה. וְאַל תְּהִי רָשָׁע בְּפָנֵי עֲצֻמָּךְ:

רבינו עובדיה מברטנורא

טו הווי זהיר בקריאת שמע. לקרואו צעונמו. וכן בתפלה להתפלל כל תפלה ותפלה צעונמה: קבע. כאלס שיש עליו חובה דבר קבוע ואומר אימתי אפרוק מעלי חוב זה. אי נמי, קבע, כאלס שקבוע לו לקרוא פרק אחד פרשה אחת, שאומר אותה בקריאה בעלמא ואינו אומרה בלשון תחנונים כאלס שמבקש רחמים: כי אל חנון ורחום הוא. רוצה בתחנונים, ועל ידי התחנונים הוא מרחם מיד: ואל תהי רשע בפני עצמך. אל תעשה דבר שהיוס ולמחר תרשיע את עצמך צו. והרמז"ס פירש, אל תהי רשע צעניך, כלומר לא תחזיק עצמך כרשע, שמתוך כך אחת יוצא לתרבות רעה לגמרי. ואני שמעתי, אל תהי רשע בדבר זה שתפרוש מן הכבוד ותעמוד בפני עצמך:

משנה טו

רַבִּי שְׁמַעוֹן אוֹמֵר הָיִי זְהִיר בְּקַרְיַאת שְׁמַע וּבִתְפִלָּה.

לק"ש נצרכת זהירות יותר מתפלה

הנה הגירסא במשנתנו לרש"י ספורנו והרע"ב הוא "בק"ש ובתפלה", אכן רבינו יונה גרס רק "הוי זהיר בקריאת שמע" ולא נזכרה הזהירות בתפלה, וביאר דטעם הדבר שהזהיר התנא על ק"ש יותר מן התפלה מפני שהזמן שבו אפשר להתפלל שהוא ד' שעות, הוא יותר ארוך מזמן קריאת שמע שאינו אלא ג' שעות, וע"כ האדם עלול יותר להתבטל מק"ש מאשר מתפלה, ולכן הזהירונו התנא ביותר על הק"ש.

והרה"ק מקוזניץ זי"ע ביאר כי התפילה שענינה היא שיבקש האדם את צרכיו מאת הבורא ית', הרי אין צריך להזהירו עליה כ"כ כיון שודאי יחפוך האדם לבקש על צרכיו מאבינו שבשמים שהוא כל יכול, אך מצות ק"ש שמהותה היא שיקבל האדם ע"ע עול מלכות שמים ועול מצוות, וכן שימסור את נפשו על קידוש ה', שדברים אלו אינם באים לאדם כ"כ בנקל, יש מקום לחשוש שיזלזל בה, וע"כ הוצרך התנא להזהירו אודותיה ביותר.

**בכח אמירת שמע ישראל להביא שיהא האומרו ירא שמים
ויעלה במדריגות עבודת ה'**

בשפת אמת כתב כי בכח קריאת שמע יש סגולה שאין כמותה בתפלה, לפי שהיא מביאה את האדם לידי יראת חטא. וכמו שנלמד ממה שסיפר הרה"ק רבי פנחס מקאריץ זי"ע (ספר אמרי פנחס שער הסיפורים אות א') אודות זקינו (ששמו הי' ג"כ רבי פנחס ועל שמו נקרא הרה"ק מקאריץ), שהיה מנהגו לתת למשומדים ופושעים סכום כסף קצוב מיד יום ביומו בכדי שיאמרו את הפסוק שמע ישראל ה' אלקינו ה' אחד, והי' אומר להם בשעת נתינת המעות שיכולים לעשות כל העולה על רוחם בתנאי שיאמרו פסוק זה, בהיותו בטוח שתיבות אלו יחדרו לעומק לבם ובסופו של דבר יזכו לחזור למוטב בזכותם, והנה על אחת כמה וכמה אדם כשר וירא אלקים הזוכה לשמור תורה ומצוות וחפץ להתקרב להשי"ת יותר ויותר, בודאי שתועיל לו קבלת עול מלכות שמים זו ויערה עליו השי"ת רוח טהרה ממרום שיוכל להתעלות מעלה מעלה במדריגות עבודת השי"ת.

הזהירות לרוץ לקיים ק"ש ותפלה

במדריש שמואל ביאר כי מה שנשתמש התנא בלשון "הוי זהיר", הוא מפני שבעת שהאדם מתעורר משנתו בבוקר מתגברת עליו העצלות, והיצר מפתהו שימשיך בשנתו ולא יקום ממיטתו, בקיץ מפני שהלילות קצרות ולא ארכה שנתו, ובחורף מפני הצינה השוררת ברחובות קריה, וע"כ אמר "הוי זהיר" ותדחה מעליך את העצלות ותקום משנתך לקיים מצוות "קריאת שמע ותפלה", ובילקוט מעם לועז כתב שיחשוב האדם כי אם היה נקרא בשעה זו למקום מסויים בכדי לקבל סכום כסף עצום, הלא לבטח היה זריז בדבר למאד והיה קם תיכף ומיד ורץ ליטול את הממון, כן צריך להיות בעת שהולך לקיים מצוות חשובות ויקרות אלו שירוצן לקיימם בשמחה.

הזהירות הנצרכת בק"ש ותפלה יותר משאר המצוות

הקשה החסיד יעב"ץ מפני מה הזהיר התנא דוקא על מצוות ק"ש ותפלה יותר משאר המצוות, ויישב בכמה אופנים, האחת כי מצוות אלו שונות משאר המצוות, מאחר שכל המצוות התלויות בזמן אין זמן קיומם מוגבל כ"כ, שהרי שנינו כל היום כשר למילה ללולב לשופר וכן להניח תפילין וללבוש ציצית, ואילו מצוות ק"ש ותפלה זמנם קצר ומוגבל לחלק קטן מהיום.

עוד חילק כי הנה בכל המצוות אף שקיי"ל מצוות צריכות כונה, הרי הכונה הנצרכת היא רק שידע שמקיים מצוה, ואף אם מחשבתו משוטטת בשאר ענינים יצא ידי חובתו, אמנם במצוות אלו צריך האדם גם לכוין כונת הדברים שאומר מלבד הכונה לקיים המצוה, ולכן הוא נצרך לזהירות יתירה שיקיים את המצוה כתקנה.

תירוץ נוסף כתב דכשם שבצרכי הגוף שברא הקב"ה ישנם צרכים כמו מים ומזון, שבלעדיהם אף אם יהיה ביתו מלא בזהב וכסף ימות ברעב, כמו כן הוא במצוות שנצטוונו, שאף כי את כל התרי"ג מצוות צוה השי"ת כדי שתמצא נפש אדם את הדברים הנצרכים לחיותה, אך ב' מצוות אלו של ק"ש ותפלה הם צורך גדול לנפש בדומה למים ומזון שא"א לאדם בלעדם, ולכן מי שיפשע ויזלזל באלו המצוות, הרי הוא פושע בנפשו פשיעה גדולה.

התפלה מביאה לשפע העליון כמו שהיה ע"י הקרבנות

ובענין החשיבות הגדולה של התפילה להשי"ת כתב במדרש שמואל, כי כשם שבזמן שביהמ"ק היה קיים היה נמשך אור ושפע עליון על נשמות בני"ז בזכות הקרבנות שהיו מקריבים, כן נשפע בימינו ע"י התפלה וכמו שאמחז"ל כי התפלות הם במקום הקרבנות.

ופירש בזה את מאמר דוד המע"ה בתהלים (סג, ה) כמו חלב ודשן תשבע נפשי ושפתי רננות יהלל פי, וכה יתפרש "כמו חלב ודשן" של הקרבנות שהיו קרבים בביהמ"ק על גבי המזבח, שהיו משפיעים שפע רב על נשמות בני"ז, כמו כן "תשבע נפשי" מהשפע העליון, עתה בימינו שאין ביהמ"ק קיים, ע"י "ושפתי רננות יהלל פי" כי התפלה תגרום לשפע הלזה.

וּכְשֶׁאֲתָהּ מִתְפַּלֵּל, אֵל תַּעַשׂ תְּפִלָּתְךָ קָבֵעַ, אֲלֵא רַחֲמִים וְתַחֲנוּנִים לְפָנֵי הַמָּקוֹם.

גם כשהאדם מתפלל בכונה לא יחשוב שראויה תפלתו להתקבל

במד"ש ובספר רוח חיים כתבו דהתנא נקט לשון "וכשאתה מתפלל", משום דלעתים מתפלל האדם ומוציא בפיו את תיבות התפלה, אך אינו שם לבו על תפלתו ומחשבותיו משוטטות אנה ואנה, נמצא שבזמן כזה אין האדם עצמו מתפלל כי אם פיו ושפתיו, וע"ז נתכוין התנא ואמר "וכשאתה מתפלל" ר"ל אף בעת שהינך מתפלל בכונה הראויה שבאמת מיקרי "שאתה מתפלל", גם

של דרכי מסכת אבות אבות

אז "אל תעש תפלתך קבע" ר"ל שלא תסבור שראויה תפלתך להתקבל וחוק קבוע הוא שצריכה להענות, "אלא" תחשוב בדעתך שהיא "רחמים ותחנונים" שאתה מצפה לרחמי השי"ת, ואם תתקבל התפלה הרי נעשה עמך חסד ורחמים מאת הבורא.

ובספר ממעינות הנצח כתב בשם הרה"ק רבי מנחם מנדל מוישווא זי"ע דהתנא דייק בדבריו לומר "וכשאתה מתפלל" בלשון יחיד, לרמוז כי אזהרת המשנה היא רק כאשר האדם מתפלל ביחידות, אך כאשר יתפלל עם הציבור אינו צריך לשום אזהרה, יען כי זכות הרבים מסייעתו שתהיה תפלתו מתקבלת לפני השי"ת.

אל תעש תפלתך קבע, אלא רחמים ותחנונים.

יתפלל האדם כעני השואל דבר שנצרך לו מאד

פירש רבינו יונה דהיינו שיאמר את התפלה כעני המתחנן ושואל דבר הנצרך לו מאד, ולא ישאל כאדם המבקש דבר שאינו צריך כ"כ, שאינו מתחנן בנמיכות הלב ובשכרון רוח, ואף אם באמת השעה משחקת לו ויש לו את כל צרכיו, ידע כי השי"ת מאריך אפו ולא מחמת צדקותיו הוא מרחם עליו, וע"כ מה מאד צריך הוא להרבות בתחינה לפני השי"ת פן ינחם ה' ויביא עליו רעה, שהרי לאו בכל יומא אתרחיש האי ניסא שיאריך לו השי"ת אפו, ויש לו לחשוש שמא יגרום החטא.

לא יסמוך האדם על תפלתו אלא יבקש שיחוננו השי"ת במתנת חנם

ובמד"ש כתב שלא יסמוך האדם על עצמו ועל תפלתו, וכדאי' במד"ר (פר' ואתחנן) שכשעלה משה למרום הראה לו השי"ת כמה אוצרות של שחר, אוצר א' לבעלי תורה, א' לגומלי חסדים, ואחד מהם היה גדול מכולם, אמר משה אוצר זה למי, א"ל הקב"ה למי שאין לו אני נותן מתנת חנם, והיינו למי שאינו רוצה לסמוך על זכותו ועל תפלתו, ולכן כשעמד משה בתפלה לפניו היה מבקש בתחנונים כאומרו "ואתחנן אל ה'", ולא ביקש אלא מאותו האוצר שיש בו מתנת חנם.

האדם צריך להאמין שתפלתו תתקבל

אמנם מאידך גיסא כשהאדם מתפלל צריך הוא להאמין בלב שלם שע"י תפלתו ימלא ה' את בקשתו, כי האמונה היא תנאי לברכה, וכן נקט הרשב"א (ברכות לב ע"א בפירושי האגדות) כי ענין זה הוא א' מג' יסודות התפלה.

אמנם לא ידמה האדם בנפשו כי בודאי הוא נכלל במאמינים, שהרי רבים האנשים האומרים שהם מאמינים בכל לב אך אינם בוטחים באמת, וכמו שנודע שבכית הרה"ק רבי זושא זי"ע היתה משרתת שהיתה אומרת שהיא מאמינה שיש בורא לעולם, אמר הרה"ק היא אומרת שיש בורא ואילו אני יודע.

גודל הזהירות בכונת התפלה

כתב במדרש שמואל וכן פי' בלב אבות, שכוונת התנא להזהיר את בני האדם שיתפללו בכונה, כי בהיות שתיבות התפלה שגורים מאד בפיהם מחמת שהם מתפללים אותה ג' פעמים בכל יום, לכן לפעמים יארע שיתפללו ולבם בל עמם, וכמו שנראה שבעת הגיע האדם לברכת מודים יכרע ראשו מתוך הרגל אף שלא יכוין לכרוע, לזה אמר התנא "אל תעש תפלתך קבע" כדבר הקבוע שעושהו האדם בלא כוונה כלל, "אלא רחמים ותחנונים" כאדם המתחנן על חייו לפני המלך שמכוין בדבריו בכל לבו וחפץ שיחוס עליו המלך.

עוד כתב במד"ש כי התפלה בלא כונה היא כגוף בלא נשמה, ובעוונותינו רוב בני העולם חולים בחולי זה, ולא ידעו ולא יבינו כי כח הכונה והמחשבה אין חקר לגדלה ולמעלתה.

שח הגה"צ רבי שלום שבדרון זצ"ל (הובא בספר הוא היה אומר) כי בעיר בארדיטשוב התגורר יהודי שהיה בתחילה רחוק משמירת המצוות וזכה לשוב בתשובה, אולם מחמת גודל ריחוקו לא ידע כיצד מתפללים ואפי' את אותיות האל"ף בי"ת לא הכיר, והרה"ק בעל קדושת לוי זי"ע לימדו לבטאות את האותיות, ואח"כ את התנועות, עד שלימדו לקרוא את התפלה מתוך הסידור, ובמשך הזמן התרגל להתפלל כראוי, והיה מתפלל במהירות גדולה מאד עד כדי כך שהיה בא לביהכנ"ס כשעמדו הציבור ב"ישתבח" וכאשר עמדו בתפלת שמונה עשרה היה כבר אוחז עמם, ולהקדושת לוי לא היה ניחא מה שמזלזל כ"כ בתפילה וממלמל את תיבותיה בחטף, וע"כ ניגש אליו פעם אחת ולחש באזניו "בז-בז" (צירוף מילים ללא משמעות), אמר לו היהודי אינני מבין מה כונת רבינו, חזר הרה"ק שוב על דבריו וגם אז לא הבין את דבריו, א"ל הקדושת לוי הן אם אתה אינך מבין את דבריו, כיצד תחשוב שהשי"ת מבין את

שלב דרכי מסכת אבות אבות

דבריו בתפלתך, נענה היהודי ואמר, אף כי אני לא הבנתי את דברי הרב, אך האב מבין את שפת בנו התינוק אף כשאינו מבטא את דבריו כהוגן, מחמת גודל אהבתו אותו, ולכך גם הקב"ה שהוא לנו אב רחום וחנון הרי הוא מבין את דיבורנו אפי' אם אנו ממלמלים אותם בחטף, כשמוע הרה"ק זי"ע את דבריו התפעל מאד מדברי סנגוריא אלו.

סיים רבי שלום את דבריו ואמר, ואני אומר כי אמת הדבר שכאשר התינוק צועק בשפה שאינה מובנת רץ אליו אביו בשמחה וממלא את משאלתו, אך אבוי לבן שהוא גדול בשנים היודע לדבר היטב ועכ"ז ידבר אל אביו באופן כזה, הלא ודאי יכהו אביו על לחיו בכפלים על אשר דיבר ככה.

אין צריך להתפלל כל היום כולו וסגי שישטח האדם רחמים ותחנונים בג' תפלות

עוד ביאר במדר"ש כי משנתנו באה לעורר כי בתפלה נצרכת הזהירות אך לא הקביעות, כלומר כי אף שבענין לימוד התורה צריך האדם לקבוע עסקו בה, אמנם בתפלה די בכך שיתפלל ג' פעמים ביום, ולא יהא מתפלל מן הבוקר עד הערב כי אז יחסר לו את חלק התורה, והרי אמר הכתוב (משלי כח, ט) מסיר אזנו משמוע תורה גם תפלתו תועבה, הרי שכשלא יעסוק האדם בתורה לא תתקבל תפלתו, ובאמת אמר שמאי לעיל (פ"א מט"ו) עשה תורתך קבע, והיינו שהאדם צריך שיהא קביעות עסקו בתורה, ואילו כאן השמיענו רבי שמעון שלא יעשה אדם כן בתפלה אלא "אל תעש תפלתך קבע" להאריך בה במשך כל היום, אלא הוי שוטח מעט "רחמים ותחנונים לפני המקום", ונתן התנא טעם לדבר מן הפסוק "כי חנון ורחום הוא", והיינו כי אם לא היה השי"ת רחום וחנון יתכן שהיה האדם צריך להתחנן ולצעוק לפניו במשך כל היום עד שימלא רחמים עליו, אך מכיון שהוא קל רחום וחנון ורב חסד סגי שיתפלל ג' פעמים ביום.

יש לחדש בכל יום נוסח בקשה חדש לפי צרכיו

בילקוט מעם לועז כתב בשם החיד"א ביאור נוסף במשנתנו, והוא "אל תעש תפלתך קבע" שלא יתפלל האדם בנוסח תפלה קבוע בכל יום ויום בשוה, אלא שבכל יום יבקש האדם רחמים על עניניו בברכת שומע תפלה לפי צרכיו שבאותו עת, ובזה יעשה נוסח חדש בכל יום בתפלתו הפרטית, ועי"ז יעורר ביותר את כונתו בתפלה.

וזהו שאמר התנא "הוי זהיר בקר"ש ובתפלה" לקיימם בכל פרטיהם ודקדוקיהם, "וכשאתה מתפלל" ר"ל כשתבא לבקש את משאלות לבך "אל תעש

תפלתך" הפרטית "קבע" שתהא בנוסח קבוע ושגור, "אלא רחמים ותחנונים לפני המקום" לבקש מעומק הלב רחמים ותחנונים מלפניו ית' בכונה רבה.

ואל תהי רשע בפני עצמך.

כאשר האדם מחזיק עצמו כרשע הרי הוא מתרחק מן התשובה ומוסיף לעבור עבירות

כתב הרמב"ם בפ"י המשניות וכן פירש רבינו יונה שלא יהא רשע בפני עצמו לאחוז בנפשו שאינו יכול לשוב בתשובה, כי אז יתיימש לבו מן התשובה, ועוד שאם יחזיק את עצמו כרשע יורה לעצמו היתר לעבור עבירות, בחושבו כי כלפי העוונות שעבר כבר, הרי אם יוסיף עוד עבירה אין בכך כלום.

וכתב המדרש שמואל שבזה יתבאר מה שדוד המלך ע"ה משתבח בעצמו ואומר (תהלים קיט, א) בלבי צפנתי אמרתך, הגם כי באמת אין זה מדרך האדם השלם לשבח את עצמו כמה שעובד את אלקיו, אמנם סיבת הדבר היתה בכדי שלא יחזיק א"ע כמי שאינו הולך בדרך הישר (שהרי לרוב ענוותנותו החזיק עצמו כרשע), ועי"ז יפגום חזקתו מכאן ואילך ויבוא לידי חטא, ולכן החזיק עצמו כחסיד ואמר "בלבי צפנתי אמרתך", והטעם לכך הוא "למען לא אחטא לך" היינו שלא יבא לחטוא ולא למען שבח את עצמו.

אל ישעה האדם לדברי היצר המחזיקו כרשע בעומדו להתפלל לפני בוראו

ובביאור השייכות שבין סיום דברי המשנה האלו "ואל תהי רשע בפני עצמך" לתחילת הדברים, ביאר הרה"ק רבי יחיאל מיכל מזלוטשוב זי"ע ואמר, הנה כאשר הנני עומד להתפלל לפני השי"ת מתמלא אני ברגשות בושה, בחשבי וכי איך אוכל אני השפל להתפלל לפני הבורא כאשר הנני מלא בעוונות ופשעים, אך לאחר מכן מתברר לי כי אלו הם דברי היצה"ר שחפץ למנוע אותי מעבודת השי"ת, ומנין לי זאת, כיון שלאחר התפלה כאשר אני בא לאכול אין אני חש בבושה זו לאמר וכי למה זה מגיע לי לאכול והרי אני מלא בחטאים, אין זה כי אם שהיצה"ר מכניס בי מחשבות אלו בכדי שלא אעבוד את ה', ואילו מכך שהנני עוסק בגשמיות לא אכפת ליה כלל.

ומעתה יובן היטב כי אחר שהזהיר התנא אודות ק"ש ותפלה הוצרך להוסיף באזהרת "אל תהי רשע בפני עצמך", יען כי שעת התפלה זהו הזמן שאומר היצר לאדם הן רשע אתה ואיך מעיז הינך לפצוח בתפלה לפני הבורא,

שלד דרכי מסכת אבות אבות

ועל האדם לידע כי שקר ענה היצר במאמרו ואין לו להחזיק עצמו כרשע, אלא יתפלל ויעבוד את השי"ת ברעותא דלבא כי באמת יש לו ית' נח"ר גדולה מעבודתו.

גם כשנמצא לבדו יהא מורא שמים עליו וימנע מלחטוא

רש"י פירש את דברי המשנה וז"ל כלומר אל תעשה דבר שהיום או למחר תעשה אתה את עצמך רשע, ותאמר למה עשיתי רשע זה עכ"ל. ובמדרש שמואל כתב לפרש שאפי' אם נמצא האדם לבדו במקום סתר בחדר לפנים מחדר ואין אדם רואהו, לא יעשה הרע באומרו הן מי רואני ומי יודע במעשי, אלא יהא מורא שמים עליו כי השי"ת עומד עליו ורואה במעשיו, וכן כתב בספר לב אבות והוסיף שיהא האדם זהיר מאד מהיות רשע אפי' ביחיד, כי ראוי שיתבייש מעצמותו דהיינו צורתו ונשמתו האלקית שהיא חלק אלוק ממעל.

במדרש שמואל כתב לפרש בשם רבינו אפרים שכונת המשנה לאמר לאדם, אל תרשיע להיות "בפני עצמך" כלומר לעשות את עצמך כאילו אתה יחיד בעולם, והיינו שלא תנהג באהבה ורעות עם שום אדם.

אף החוטא לא יפרוש מן הציבור

והרע"ב פירש שכונת התנא להזהיר את האדם לבל יפרוש מן הציבור להיותו בפני עצמו, וכ"ק האדמו"ר בעל בית אברהם מסלונים זצ"ל פירש דאף כאשר הרשיע האדם במעשיו, לא ישאר בודד בדרכו ובמעשיו, אלא יתערב ויתחבר עם ציבור יראי ה', וביאר ע"ד משל שכאשר תבא אל הסוחר מטבע שחוקה שנפסדה הרי יחזירנה לנותנה ולא יאבה לקבלה, אך אם המטבע מעורבת בין מטבעות אחרות טובות ושלימות, אזי יש תקוה שבין כל השאר יקבל גם אותה.

החוטא גורם רעה לכל העולם

עוד ביאר במדרש שמואל כי יש על האדם לידע, דאם יחטא איש אחד יקצוף ה' על כל העדה יען כי כל ישראל ערבים זה לזה, ולכן אמר התנא "אל תהי רשע בפני עצמך", כלומר כאשר אתה חוטא אין אתה מרשיע רק לעצמך, שהרי בחטא זה הינך מכריע את כל העולם לכף חובה וגורם אתה רעה רבה להכלל, ולכן יש לך להזהר מאד לבל לחטוא. והרה"ק בעל יסוד העבודה מסלונים זי"ע המשיל את הדבר לאדם היושב בתאו אשר בירכתי הספינה וקודח חור בקרקעיתה, ואומר לשאר הנוסעים המוחים בידו הלא רק במקומי הנני קודח

טז רַבִּי אֱלֵעָזָר אוֹמֵר הָיוּ שְׂקוּד לְלַמֵּד תּוֹרָה, וְדַע מֶה שְׂתָּשִׁיב
לְאַפְיִקוּרוֹס. וְדַע לְפָנָי מִי אֵתָּה עֹמֵל. וְנֶאֱמָן הוּא בְּעַל מְלֵאכְתָּךְ,
שְׂיִשְׁלֶם לְךָ שְׂכָר פְּעֻלָּתְךָ:

רבינו עובדיה מברטנורא

טז לאפיקורוס. לשון הפקר, המצוה את התורה ומחשיבה כחילו היא הפקר. אי נמי, משיס ענמו
כהפקר ואינו חס על נפשו לחוש שמא תצוה עליו רעה על שמצוה את התורה או לומדיה: ודע לפני
מי אתה עמל. במשנה זו שאתה משיב לאפיקורוס. שלא יפנה לך לנטות לדעתו:

ומה לכם כי נזעקתם, הלא בודאי ימנעו ממנו מלקדוח שהרי ע"י חור זה תטבע
הספינה כולה על כל נוסעיה.

משנה טז

רַבִּי אֱלֵעָזָר אוֹמֵר הָיוּ שְׂקוּד לְלַמֵּד תּוֹרָה.

בלא התמדה בתורה לא יגיע למעלתה

בילקוט מעם לועז הביא דפירוש תיבת שקוד הוא מלשון שקידה והתמדה, ובא
התנא ללמדנו שאע"פ שנתברך האדם בכוחות ובכשרונות ובמעלת
הזכרון המסייעים אותו ללימוד התורה, עכ"ז בלא השקידה לא יזכה להתעטר
בכתר התורה. עוד איתא שם שעיקר מעלת הלימוד היא שיחזור האדם על
תלמודו, שכן אמרו חז"ל הלומד ואינו חוזר כזורע ואינו קוצר, וע"כ אמר "הוי
שקוד ללמוד תורה" לחזור ולשנן בהתמדה את לימודך.

עוד הביא בילקוט מעם לועז דהנה מימרא זו נשנית ע"י רבי אלעזר, שמצינו
(לעיל מ"ח) ששבחו רבו רבי יוחנן בן זכאי שהוא כמעין המתגבר דהיינו
שהוא מבין דבר מתוך דבר, ולזאת בא רבי אלעזר ללמדנו מה היא הדרך שעל
ידה אפשר לזכות לבוא למעלה זו, וע"כ אמר "הוי שקוד ללמוד תורה, כי
התורה לא תושג אלא מתוך יגיעה עצומה והתמדה רבה, שיחזור האדם על
תלמודו פעם אחר פעם, ועי"ז יתגלו לו הסודות העמוקים שבתורה.

של דרכי מסכת אבות אבות

לא יאריך האדם בעסקי צרכי גופו, בכדי שיוותר לו זמן רב
לעסוק בתורה

ביאור נוסף הובא בילקוט מעם לועז שבכל הפעולות שעושה האדם עבור צרכי גופו ההכרחיים יהא "שקוד" בהם לסיים פעולותיו במהירות בכדי שיוכל לפנות לבו "ללמוד תורה", כיון שהאדם האוהב את התורה ומרגיש את מתיקותה, הרי כל צרכי העוה"ז נעשים טפלים אצלו, והוא מוותר ברצון על נעימות חיי הגשמיות, וכמאמר המשנה "כך היא דרכה של תורה פת במלח תאכל ומים במשורה תשתה ובתורה אתה עמל", ומקפיד ביותר שלא לבלות את זמנו בשינה יתירה או בטויל ושאר צרכי הגוף המיותרים, וכל איש הנלכב שאין לבו אטום מרגיש בחוש שהתורה היא ענין אלקי שעבורה כדאי לוותר על כל החמודות שבעולם.

הוי שקוד ללמוד תורה, ודע מה שתשיב לאפיקורוס.

כשיעסוק אדם בתורה ידע מה להשיב לכופרים

פירש רבינו יונה שכונת התנא לומר שיקבע האדם את עצמו ללימוד התורה בכדי שידע כיצד להשיב על דברי האפיקורוס, כי אם לא יהא בידו להשיבו כפי טענותיו ושקריו, יראו בני העולם שהאפיקורוס ניצחו בדבריו ועי"ז ילמדו ממנו וישתו מים הרעים ונמצא שם שמים מתחלל. ובספורנו כתב שנלמד מדברי התנא שבשקידת התורה לבדה ימצא האדם תשובה מספקת לכופרים, וכדכתיב במשלי (ב, דה) אם תבקשנה ככסף וכמטמונים תחפשנה אז תבין יראת ה' ודעת אלקים תמצא.

ודע מה שתשיב לאפיקורוס.

כתב במדרש שמואל שיש מפרשים את דבר התנא, כי הנה יש אדם שאומר בדעתו וכי למה זה לי לאחוז בויכוח עם האפיקורוס, אודה לדבריו ולא אכנס בצער הויכוח, לכן אמר התנא לבל יעשה כן אלא ישים נגד עיניו לפני מי הוא עמל - לפני הקב"ה, ואף אם יהא לו טורח ישלם לו השי"ת שכר פעולתו. ובמדרש שמואל דייק במאמר התנא ודע מה שתשיב לאפיקורוס, שלא ילך מעצמו אל האפיקורוס להקשות לו על סברתו ועל אמונתו, אלא רק אם יבוא אליו בקושיות, אזי יש לו לידע מה תשובה לענות לו.

אם ידע את תשובותיו בידיעה ברורה יוכל לנצח בויכוחו

במד"ש כתב בשם רבינו משה אלמושנינו יסוד גדול ויקר הנצרך מאד לאדם בכבוא לפלפל ולישא וליתן עם האדם שנחלק עליו בדעותיו, והוא שכאשר ישא ויתן עם אדם בענין מסוים, והתשובות שיאמר יהיו תשובות ששמע בקבלה או שראה כתובים בספר, יהיה הזולת מנצחו בנקל, אם לא ידע בידיעה שלימה וברורה את הדברים הללו שהוא משיב, אולם כאשר ישיב תשובות מצד ידיעתו אזי יוכל לנצח בויכוח, וזהו שאמר התנא "ודע מה שתשיב" ולא אמר "ודע להשיב" סתם, כי צריך שידע באמת בידיעה שלימה מה שהוא משיב, אבל כשתהיה תשובתו רק מתוך מה ששמע מאחרים לא יוכל לנצחו.

ב' עובדות נפלאות בענין "ודע מה שתשיב לאפיקורוס"

ודוגמא לדבר זה של "ודע מה שתשיב לאפיקורוס" יש לראות מהעובדא שהיתה עם האבן עזרא שהיה לו ויכוח עם שכנו הנכרי אודות בריאת העולם, שהנכרי טען שהעולם נברא מאליו ואילו האבן עזרא ניסה לשכנעו שהשי"ת ברא את כל העולם, וככל שהרבה לטעון לנגדו לא הצליח לשכנעו, והנה באמצע הויכוח הוכרח הנכרי לצאת מן החדר, והאבן עזרא ראה שנשאר על שלחנו גליון שבו נרשם זמר שהחל הנכרי לחבר ועדיין לא גמרו, ומיהר לסיימו עד שלא נכנס. כאשר חזר הנכרי החדרה השתומם עד מאד לראות את הזמר שהותיר שנסתים ביופי גדול ובכשרון רב, וברוב פליאתו שאל את האבן עזרא האם ידוע לו מי סיימו באופן נפלא שכזה, א"ל האבן עזרא שבפתע פתאום נפלה הקסת שע"ג השלחן ונשפך הדיו ע"ג הגליון שבו נרשם הזמר, וכנראה שהדיו נרשם מאליו במקרה בצורת האותיות וכך נגמר הזמר הנפלא, אמר לו הנכרי הכי צד ידבר פקח שכמותך דברי הבלים כאלו, וכי יתכן הדבר שתיבות יכתבו מאליהן בצורה נאה ומושכלת, השיב לו האבן עזרא, הן ממך בעצמך למדתי דבר זה, כי אם העולם ומלואו הכולל בריות רבות ודברים רבים עד בלי מספר, וכל הכוחות הנכללים בבריאה, ובנוסף לכך כל הדברים שמחוץ לעולם כגון השמש הירח והמזלות, כל אלו נוצרו מאליהם, מה לך כי הרבית להתפלא על גליון אחד שהתמלא בדיו מאליו באותיות מדוייקות שהרכיבו את הזמר הלזה, או אז הודה הנכרי בעל כרחו כי צדקו דברי האבן עזרא וכי אמת הדבר שיש בורא לעולם, ובכגון דא נתקיים מאמר המשנה "ודע מה שתשיב לאפיקורוס".

ובענין זה סיפר הגה"צ רבי שלום שבדרון זצ"ל כי פעם אחת נשא דברים בפני ציבור שעדיין לא זכו לשמור תורה ומצוות, וחיזקם בענין חיוב שמירת המצוות, לאחר גמר הדרשה ניגש אליו אחד מן הנוכחים ואמר לו הנה שמעתי

שלח דרכי מסכת אבות אבות

את כל דבריך, אולם מה אעשה שאין אני משוכנע כי אמת הדבר ואכן דברי התורה צודקים, וכן אינני משוכנע שקיים ענין שכר ועונש ותחיית המתים, שמא יצליח הרב להוכיח לי שהכל שריר וקיים. השיב לו רבי שלום אמור נא לי וכי בטוח הינך שההיפך הוא הנכון וכי כל מה שנמסר בידינו מאבותינו שקר הוא, אמר האיש צודקים דברי הרב, באמת איני בטוח בכך, אולם כל עוד הדברים נתונים אצלי בחזקת ספק לא אוכל לקבל עלי עול מלכות שמים, שהרי אין מסתבר שאשנה בתכלית את כל מהלך חיי בגין דבר שהוא בכלל ספק.

אמר לו רבי שלום אמשול לך משל למה הדבר דומה, מעשה באדם שהיה צריך לנסוע למקום מסויים לצורך נחוץ והכרחי, ויהי בהגיע האוטובוס המיועד וחפץ לעלות עליו, ראה כי אדם אחד יורד ממנו ומוותר על הנסיעה אף שכבר שילם את דמיה ונמצא כעת מפסידם, שאלו מפני מה החלטת לרדת מן האוטובוס, השיב לו האיש עלה בלבי הספק שמא המנהיג את האוטובוס שיכור, כיון שהנני מכירו במקצת ויודעני שדרכו לעתים לשתות לשכרה, וכיון שלפי תנועותיו יתכן שגם עתה הינו שתוי מתיירא אנכי לנסוע עמו שמא יגרום לאסון בדרך ולפיכך נחפזתי לרדת, הלה שהיה מוכרח להגיע ליעדו, הסתפק מה לעשות והאם גם עליו לוותר על הנסיעה, ולכן חזר ושאלו אמור נא לי האם הינך יודע בוודאות מוחלטת שהנהג שיכור, ויען ויאמר אין עמי ודאות על כך, אלא רק ספק עלה בלבי כאמור, וכשמעו זאת החליט שלא ישנה את תוכניתו בגין ספק, ועלה על האוטובוס ונסע עם נהג שהוא ספק שיכור, שעלול לסכן אותו ואת כל הנוסעים בסכנת מות מחמת שכרותו.

אמר לו רבי שלום, אמור נא מה דעתך על האדם הלז, אמר לו האיש, הנה לדעתי הוא נחשב כמאבד עצמו לדעת, שהרי הוא מוכן לסכן את חייו בנסיעה זו ואפי' שיש בזה רק ספק פיקוח נפש, סיים רבי שלום ואמר ישמעו אונך מה שפיך מדבר, הלא כעת אמרת שמי שמכניס את עצמו לספק סכנת נפשות שוטה גמור יקרא, והוא בכלל המאבדים עצמם לדעת, והנה תורתנו הק' מזהירה את כל העובר על מצוותיה עונש גדול ונורא שהיא המיתה הנצחית בעוה"ב, ומאיך אמרו חז"ל שמי שזכה לקיים את המצוות יקבל בבוא העת שכר עצום בגן עדן, גם הודית בדבריך שאינך בטוח בוודאות שהתורה והאמונה אינם אמת, וא"כ למה זה לא תחשוש לדברים הללו לכה"פ בתורת ספק, וכיון שאינך חושש לכך במה הינך שונה מאותו האדם הנוסע עם נהג שהוא ספק שתי.

אפיקורוס ישראל אינו מקבל תשובות

אמנם במסכת סנהדרין (לח ע"ב) אמר רבי יוחנן על דברי משנתנו "לא שנו אלא אפיקורוס עובד כוכבים אבל אפיקורוס ישראל כל שכן דפקר טפ"י", וסיבת הדבר מבואר בספרים כי מאחר שהוא בר ישראל המכיר את רבונו ומתכוין למרוד בו רח"ל, ואם יקבל את תשובת המשיב שהיא האמת יהא מוכרח לשנות את כל מהלך חייו, הרי שלא יאבה בשום פנים ואופן לקבלנה, משא"כ הנכרי שאינו מכיר את הבורא לשעבר, וגם אם יבין בשכלו כי תשובה זו אמת, לא יתחייב במצוות ולא יצטרך לשנות את כל מהלך חייו, לא תהיה לו התנגדות נחרצת לקבל את התשובה ושפיר יהיה ביכולת לנצחו בדברים.

ועוברא הוה עם הרה"ק רבי אלעזר מריישיא זי"ע שנסע פעם על מסילת הברזל בצוותא עם כמה מצדיקי דורו, ועמם נסע גם יהודי משכיל בעל דעות כפרניות, והמשכיל החל להראות את כוחו בויכוחים בעניני פילוסופיה, ולהצדיקים שנכחו שם היה צער גדול לשמוע את דברי האפיקורסות שיצאו מפיו, ביקש הרה"ק רבי אלעזר את רשותם שכאשר יפער שוב את פיו המשוקץ ישיבנו הוא כאוולתו והסכימו כולם על הדבר, וכאשר החל שוב בדבריו נענה רבי אלעזר לעומתו ואמר לו "איך האב דיר אין דער ערד", שמשמעות הדבר הוא שוה אתה כעפר ואינך כדאי שנתייחס לדבריך, וכן ענהו גם על שאלתו השניה, ואמר רבי אלעזר לשאר הרבנים שגם הם יענו לו בזה הנוסח, וכאשר ראה המשכיל שאינם מחשיבים אותו כלל והוא שוה בעיניהם כקליפת השום, נתבייש למאד ובתחנה הראשונה כאשר נעצרה הרכבת מיהר לרדת ממנה וברח משם, וברדתו נענה רבי אלעזר ואמר כי זהו כוונת המשנה "ודע מה שתשיב לאפיקורוס", כי באמת אדם כזה אינו שואל שאלות במטרה לקבל תשובות ולדעת את האמת אלא כל מטרתו היא להקשות, וא"כ אין צריך להשיבו מענין מה שמקשה אלא די לומר לו "איך האב דיר אין דער ערד".

כשמבקשים את עזרת האדם לא יתנהג במידת הבטחון אלא ישנס מתניו לעזור

וביון שאירינין מענין אפיקורסות נביא את מאמר הרה"ק רבי בונם מפשיסחא זי"ע, שהיה תמה כיון שכל מידה רעה יש לה תשמיש לטובה וכגון מדת הגאווה לקיים ויגבה לבו בדרכי ה' (דברי הימים-ב יז, ו) וכן גם בשאר המידות, אך מה תועלת יש במידת האפיקורסות, וביאר שמידת האפיקורסות באה לידי שימוש כאשר עני פונה אל העשיר בבקשת צדקה, לבל יאמר העשיר למה לי לפתוח את ידי וליתן לו צדקה והלא הקב"ה בודאי ישלח עזרו מקודש ויושיענו

מעניותו, אלא יחשוב בדעתו כי אם הוא יקפוץ את ידו מאחיו האביון אף הקב"ה לא יתן לו ונמצא מת ברעב, ומחשבת ה'כפירה' הלזו תגרום לו לקיים את חובתו ולעמוד לימין אביון.

וְדַע לְפָנֶי מִי אַתָּה עֹמֵל.

הידיעה להשיב לאפיקורס שוה היא ללימוד התורה ומעשי המצוות

רבינו יונה פירש שנתכוין התנא לומר כי האדם עמל לפני הקב"ה הבוחן כליות ולב, ובמדרש שמואל ביאר את משנתנו שבאה להזהיר על ב' דברים עיקריים שהם הלימוד והמעשה, ולכן אמר "הוי שקוד ללמוד תורה" שהוא הזהירות בלימוד התורה, וכן "ודע לפני מי אתה עמל" להזהיר על המעשה, וב' הדברים הללו נרמזו במאמר דוד המלך ע"ה (תהלים קיט, א) אשרי תמימי דרך ההולכים בתורת ה', והנה אודות המעשה אשר יעשון והדרך אשר ילכון בה שנרמזו ב"דרך", נקט אדוננו דוד לשון "תמימי" לומר כי המעשה צריך להיות שלם בבחי' תמים, אך לענין הלימוד נקט לשון "ההולכים בתורת ה'", כיון שבזה סגי אף כאשר עדיין לא השיג האדם את התורה עד תכליתה ולא נקראת "תורתו" אלא "תורת ה'" יען כי האדם עדיין הולך על דרך התורה (ועי' במס' ע"ז יט ע"א).

ומה שהכניס התנא בין ב' הדברים היסודיים הללו של התורה והמעשה את הפיסקה "ודע מה שתשיב לאפיקורוס", ללמדנו שלא נטעה לומר שהתעסקות בצבירת ידיעות בכדי להשיב לאפיקורוס הוא כעסק בדברי הרשות, אלא נדע כי הוא דבר החשוב לפני השי"ת במידה שוה ללימוד התורה ולמעשה המצוות ולפיכך קנה מקומו בין שניהם.

וְנִאֲמָן הוּא פֶּעַל מְלֹאכְתָּהּ, שְׂיִשְׁלֵם לָךְ שְׂכָר פְּעֻלָּתָךְ.

פירש רבינו יונה שהזהירנו התנא לבל נתרשל במלאכת התורה לעשותה רמיה, שהרי השי"ת בכבודו ובעצמו הוא בעל מלאכתנו ואין נסתר מנגד עיניו, ועוד כי איך לא נטרח בה בשעה שמעותד לנו שכר גדול ועצום עבור קיומה והרי השי"ת ישלם שכר פעולתנו בנאמנות.

השי"ת מסייע לאדם לנצח את יצרו ועכ"ז משלם שכרו
ברוב חסדו

והנה בטעם הדבר שנקרא השי"ת בשם "בעל המלאכה" נ"ל ע"פ מאמר הגמ' בקידושין (ל ע"ב) יצרו של אדם מתגבר עליו בכל יום ואלמלא הקב"ה עוזרו אינו יכול לו, נמצא דבאמת השי"ת הוא העושה ובעל המלאכה לסייע ביד האדם שיוכל להתגבר על יצרו.

אך יש להבין לפ"ז מפני מה מקבל האדם שכר על עבודתו ועל עמידתו בנסיגות כיון שכל נצחוננו הוא רק בעזר וסיוע ממעל, אמנם זהו באמת חסד ה' ליצוריו שנותן לאדם את שכרו כאילו הוא עצמו העושה, והתגבר על יצרו בכוחות עצמו, וע"ד שפירש בעל החפץ חיים זצ"ל את מאמר הכתוב (תהלים סב, יג) ולך ה' חסד כי אתה תשלם לאיש כמעשהו, ולכאורה יל"ב מפני מה הוי תשלום גמול האדם חסד מאת ה', והלא בדין הוא שיטול האדם את שכרו תמורת המצוות שקיים, אמנם להמבואר א"ש כיון שהאדם אינו יכול לעשות מאומה זולת עזרת השי"ת, הרי כי השי"ת הוא העושה הכל, ועכ"ז ברוב חסדו משלם לאדם "כמעשהו" כאילו הוא היה עושה.

וזהו שאמר התנא "ונאמן הוא בעל מלאכתך" כי אף שהשי"ת הוא בעל המלאכה, ורק בגין עזרתו יכול האדם להתגבר על יצרו ולעשות את רצון ה', עכ"ז נאמנותו קיימת "לשלם שכר פעולתך" מחמת רוב חסדיו.

שְׁיִשְׁלֵם לְךָ שְׂכָר פְּעֻלָּתְךָ.

ידיעת השכר מועילה להתגבר על היצר ולקיים המצוות
מתוך אהבת השי"ת

תמה רבינו יונה הרי לעיל (פ"א מ"ג) שנינו אל תהיו כעבדים המשמשים את הרב ע"מ לקבל פרס, ולמה זה לנו לדעת על שכר הפעולה. ותירץ כי באמת העשיה צריכה להיות שלא ע"מ לקבל פרס, אכן בכדי שיוכל האדם להתגבר על יצרו המונעו מקיום המצוות ומסירו מדרך הישר, טוב שיחשוב על השכר שעתידי לקבל, שבכך לא יתן ליצרו פתחון פה להחטיאו.

עוד יישב כי צריך האדם להתבונן בדבר שהשי"ת נותן שכר לעושי רצונו בכדי שיוסיף באהבתו לבוראו, כי יעלה על לבו את גודל חסדיו של מקום שאע"פ שהוא אדון כל המעשים וקונה הכל, וכל הברואים הם עבדיו ומחוייבים לשרתו, עכ"ז נותן לו שכר, וזה יגרום לו שיעבדנו מיראה ומאהבה, ובספורנו

תירץ בפשטות שלא יכוין על השכר בעת קיום המצוות, אלא שידע את מציאות נתינת השכר.

שְׂכָר פְּעֻלָּתָךְ.

הקב"ה משלם שכר על הפעולה אף אם לא עלתה עבודת האדם בידו

אמר מרן החפץ חיים זצ"ל כי הנה כל פועל העושה מלאכה לאחרים ומתפרנס מכך, משלמים לו רק אם יצליח במלאכתו, וכגון החייט שתופר בגד למאן דהו, אם יעבוד הרבה אך בסופו של דבר לא עלה בידו להשלים מלאכתו משום מה, הרי לא יקבל מאומה בשכרו, וכן אם סיים את הבגד בתכלית היופי אך מחמת סיבה ארכה מלאכתו יותר זמן מהרגיל, לא יקבל תמורת הבגד יותר שכר עבור כן, אכן כאשר האדם עובד את בוראו אין הדבר כן, כיון שהשי"ת משלם לאדם תמורת עבודתו גם על מה שעמל ויגע ואף אם לא הצליח להשלים את המלאכה (וכגון שלמד סוגיא ואח"כ נתברר לו שלא למדה כפי הביאור הנכון), וכן אדם שקיבל בחלקו כשרונות חלושים, והלימוד אורך לו זמן רב עד שמבין כל דבר על בוריו, הרי הוא מקבל שכרו על כל אותו הזמן שלמד ועל היגיעה הרבה שיגע, וע"כ אמר התנא "שישלם לך שכר פעולתך" (ולא נאמר "שכר מלאכתך") כיון שהאדם מקבל שכר על עצם הפעולה ולא רק אם זכה להשלים מלאכתו.

ובילקו"ט שמעוני (עקב רמז תתסג) הובא משל אודות ענין זה וז"ל משל למלך שהיה לו בור עמוק לאין סוף, אמר לבן ביתו שכור פועלים ומלא את הבור, ושכר פועלים, ומי שהיה טפש היה הולך ומביט אל תוך הבור אמר אימתי אני ממלא אותו (ונתיימש מן העבודה), ומי שהיה פקח אמר מה אכפת לי שכיר יום אני, אני שמח שמצאתי לי מלאכה, כך הקב"ה אומר לו מה אכפת לך, שכיר יום אתה עשה מלאכתך וקבל שכר, (ואם לא תעלה בידך, את שכרך לא תפסיד), עכ"ל.

יז רַבִּי טַרְפוֹן אוֹמֵר הַיּוֹם קָצָר, וְהַמְּלָאכָה מְרֻבָּה, וְהַפּוֹעֲלִים עֲצֵלִים, וְהַשְּׂכָר הֶרְבֵּה, וּבַעַל הַבַּיִת דּוֹחֵק. הוּא הָיָה אוֹמֵר לֹא עָלֶיךָ הַמְּלָאכָה לְגַמֵּר, וְלֹא אַתָּה בֶּן חוֹרִין לְהַבְטִיל מְמֻנָּה. אִם לְמִדַּת תּוֹרָה הֶרְבֵּה, נוֹתְנִים לְךָ שְׂכָר הֶרְבֵּה, וְנֶאֱמָן הוּא בַּעַל מְלֹאכְתְּךָ, שִׁישְׁלֶם לְךָ שְׂכָר פְּעֻלָּתְךָ. וְדַע שְׂמִתָּן שְׂכָרְךָ שֶׁל צְדִיקִים לְעֵתִיד לָבֵא:

רבינו עובדיה מברטנורא

יז היום קצר. חיי העולם הזה קצרים הם: והמלאכה מרובה. התורה ארוכה מאריך מדה: ובעל הבית דוחק. שנאמר (יהושע א) והגית בו יומם ולילה: לא עליך המלאכה לגמור. לא שכרך הקצרה לגמור את כולה כדי שתפסיד שכרך אם לא תגמרנה. ושנא תאמר איני לומד ואיני נוטל שכר: ולא אתה בן חורין ליבטל. על כרחך העול מוטל עליך לעבוד: לעתיד לבוא. לעולם הבא:

משנה יז

היום קצר, והמלאכה מרובה.

פירש רבינו יונה ד"היום קצר" קאי על ימותיו של אדם שהם קצרים ביותר, ולעומת זאת התורה שעליו ללמוד היא ארוכה מאריך מדה ורחבה מני ים, וזהו שאמרו חז"ל שאותם ארבעים יום ששהה משה רבינו ע"ה בשמים לא ישן, משל למלך שאמר לעבדו מדוד (ספור) זהובים מכאן ועד למחר וכל מה שתמדוד שלך הם, איך יישן העבד והרי בשעה שישן מפסיד הוא הרבה, כך אמר משה אם אישן, כמה מרגליות מדברי תורה אפסיד, עאכו"כ שאנו לא ניתן שינה לעינינו ולעפעפינו תנומה.

אין האדם יודע אם יהיה למחר ולכן ימלא את היום בתורה ועבודת ה'

במדרש שמואל דקדק בלשון התנא שאמר "היום קצר" ולא "הזמן קצר", וביאר שהוא בכדי שלא יחשוב האדם שעדיין יש לו זמן רב לעמוד בעוה"ז ולעסוק בתורה כיון שאז לא ייקר את הזמן למלאותו בתורה ועבודת ה', אלא יחשוב שרק "היום" נותר לו לעבוד את ה' ויקיים את מאמר חז"ל ישוב היום

שדמ דרמי מסכת אבות אבות

שמא ימות למחר, ויחשוב עוד שאפי' יום זה אינו ארוך כבתקופת תמוז אלא "קצר", ואז יזדרז לצבור מצוות ומעש"ט.

ובענין זה הביא בילקוט מעם לועז עובדא במלך שיצא לצוד ציד ביום חם, ולקח עמו נער אחד שישא את כליו וישמשהו, לעת האוכל אמר המלך לנער צא וקרא לאדם שיסעוד עמי בצוותא, יצא לחפש וראה רועה אחד עומד מרחוק והביאו אל המלך, א"ל המלך רחוק ידיך ובא לסעוד עמי, אמר לו הרועה לא אוכל לאכול עמך שהרי מי שהוא גדול ממך כבר קראני ונעניתי לו, אמר המלך ומי הוא זה, אמר הרועה הוא הקב"ה שקראני לצום והנני צם, אמר המלך וכיצד אתה צם ביום חם שכזה, אמר לו הנני צם לקראת יום שיהיה יותר חם מזה (כמו שנאמר (מלאכי ג, יט) הנה היום בא בוער כתנור), אמר המלך אוכל היום ותצום למחר, א"ל אוכל היום אם אתה תהיה ערב לי שאחיה למחר, אמר המלך זאת לא אוכל, השיבו א"כ השתדל במה שתוכל והנח את אשר לא תוכל (כלומר השתדל למלא את זמנך בדברים מועילים שדבר זה יש ביכלתך לעשות, ולא תעסוק בריבוי תענוגים, כיון שגם לעצמך לא תוכל להיות ערב שתחיה מחר), התבייש המלך והלך הרועה לדרכו.

והנה מדברים אלו יקח האדם מוסר גדול, כי כל מי שמוח בקדקדו ישים על לבו שאין לו הבטחה שיאריך ימים בעוה"ז, וכל מי שישים זאת על לבו באמת מובטח הוא שלא יחטא, וזהו שאמר הכתוב "ואתם הדבקים בה' אלקיכם" אם חפצים אתם להדבק בהשי"ת ולעשות את רצונו, עליכם לראות כאילו הנכם "חיים" רק בזה "היום", ועי"ז יכנס בלבבכם הרהור תשובה ולא תחטאו, עכ"ד.

ועל פי הדברים האלו פירש במדרש שמואל את מאמר דוד המלך ע"ה בתהילים (לט, ה) הודיעני ה' קצי ומדת ימי מה היא אדעה מה חדל אני, וכה אמר דוד ברוב ענוותנותו "הודיעני ה'" תן לי ידיעה שאדע מה יהא ב"קצי", כלומר שאזכור ואביט כל העת שאני עתיד ליתן דין וחשבון לפניך על כל מעשי, וכן תן לי התבוננות להכיר כי "מדת ימי מה הוא" דהיינו שאדע כי מדת ימי וסך כל חיי הוא מעט מזעיר, כי ע"י כך "אדעה מה חדל אני" ואבא להיטיב מעשי ולעסוק בתורת ה' ובמצוותיו.

בכל יום יש חיוב מיוחד לעבוד את ה' וא"א להשלימו בעבודת יום המחרת

ובספר מילי דאבות ביאר את מאמר רבי טרפון במשנתנו, שבא להזהיר שיחוס האדם על זמנו ולא יכלנו בהבל וריק, שהרי הזמן הוא יקר המציאות וכמאמר החכם אין אבידה כאבידת הזמן, ובעבודת השי"ת המוטלת על האדם

לעשות יש חיוב נפרד על כל יום ויום בפנ"ע, ואין אפשרות לפרוע את חובת היום בעבודת מחר, שהרי למחר מוטלת עליו עבודת היום ההוא, וכמו שאמרו חז"ל בכל יום ויום תן לו מעין ברכותיו, והיינו דכשם שהקב"ה משפיע על האדם את רוב טובתו בכל יום ויום, ומדי יום הוא נופח בו חיות חדשה, גם העבודה שעובד האדם להשי"ת צריכה להיות בכל יום ויום בכח ורצון חדשים, וע"ז אמרה המשנה "היום קצר והמלאכה מרובה" וכיון שבכל יום יש מלאכה רבה שצריכה להעשות בו ביום דייקא, ע"כ כל ידחה האדם את עבודת היום למחר.

ובענין זה היה רגיל החפץ חיים זצ"ל לומר תמה אני על אותם בני אדם ההולכים בטל ונראה שהם סובלים מעודף פנאי, כי הם מחפשים תמיד במה לבלות את זמנם, בו בעת שאני סובל כ"כ מחוסר פנאי, הן יש לפני מלאכה כה מרובה וימי החיים כ"כ קצרים.

זמן השלוח של האדם קצר למאד ולכן צריך הוא למלאותו בעבודת ה'

עוד ביאר במד"ש בטעם שאמר התנא "היום קצר" ולא "הזמן קצר", שבא ללמד לאדם כי אפי' באלו הימים המועטים אשר הוא חי, הרוב מהם מכוונים בשם "לילה" כיון שהאדם מסובב בהם בתלאות הזמן החולפות ועוברות עליו, כי השקט לא יוכל ורוב שנותיו הם חושך ולא אור, ואילו הזמן שזוכה לישיב בנחת והשקט ושלוח - ולעסוק בהם בתורה ובמצוות כראוי מתוך מנוחת הנפש - הוא מעט מזער, ולכן אמר כי "היום קצר" היינו הזמן שנחשב כיום בלא צרות וטרדות קצר הוא למאד, וע"כ אחזהו בשתי ידיך ומלאהו בעסק התורה והמצוות יען כי "המלאכה מרובה".

והפועלים עצלים.

גם הת"ח צריכים להתאמץ ולהתגבר על העצלות

כתב רבינו יונה שקאי גם על התלמידי חכמים הזריזים והשוקדים על תלמודם שגם בהם יש שמתעצלים, שהרי טבע האדם הוא להתעצל ואין אדם שניצול מן העצלות, אם כי האחד יש לו הרבה ממידה זו ואחד מעט. וכן כתב במד"ש כי לא מבעיא הבטלים מן התורה ויושבי הקרנות שהם עצלים, אלא אפי' ה"פועלים" שהם עוסקים בתורה יומם ולילה, גם הם נקראים עצלים בערך מה שהיה ראוי שיעשו.

בספורנו ביאר את המשך המאמר "הפועלים עצלים והשכר הרבה" כי רבי טרפון היה תמה על העצלות של רוב בני האדם וכמעט כולם, כי אף אם אינם חפצים לעסוק בתורה ובמצוות מחמת אהבת ויראת הבורא, היה להם לעסוק בה בשביל השכר המרובה הניתן עבורה, וזהו "הפועלים עצלים" אף כי "השכר הרבה", וזה לא יובן מפני מה הם מוותרים על כל אותו השכר הצפון ללומדי התורה ומקיימי כדבעי.

האיברים שעמם מקיימים את המצוות עצלים בטבעם ויש להרגילם לזריזות

במדרש שמואל פירש (וכן אי' בשפת אמת) כי "הפועלים עצלים" קאי על רמ"ח איברי האדם, שהם כלי המעשה הפועלים ומקיימים את כל המצוות, וכיון שגוף האדם קרוץ מחומר אין איבריו חפצים בקיום התורה והמצוות, אלא אדרבה הם עצלים ומתרשלים מלעשותם מחמת טבעם שהטביע בהם הבורא מצד יסודם החומרי, וע"כ הזהיר התנא להסיר מהאיברים את טבע העצלות ולהרגילם לזריזות.

ובענין גנות העצל אמרו במדרש ילקוט (משלי אות כד) אמרו לו לעצל הרי רבך במדינה לך ולמד תורה ממנו, אמר להם מתיירא אני מן הארי שנמצא בדרך שנאמר אמר עצל שחל בדרך, אמרו לו הרי הרב בתוך העיר, אמר להם מתיירא אני מן הארי השוהה בין הרחובות, הרי כי יחפש העצל סיבות שונות ומשונות בכדי שיוכל להשאר בעצלותו.

העצלן מוכרח לצאת מעצלותו בכדי לשפר דרכיו

הגה"צ רבי שלום שבדרון זצ"ל ביאר את מאמר הכתוב (משלי ו, ה) לך אל נמלה עצל, ולכאור' יש לתמוה על לשון "לך" וכי אין הנמלים מצויות אלא בגן החיות שצריך האדם להתאמץ ולילך דרך ארוכה בכדי לראותם, והלא ניתן לראותם בכל פינה ופינה, אך הביאור בזה הוא כי אם לא יתאמץ העצלן לפחות ללכת אל הנמלים בכדי לראות את דרכם ולהתבונן באורחותם אזי לא יתבונן בהם גם אם יבואו הנמלים בסמיכות אליו ונמצא שלא יחכים לעולם, מפני שהעצלן הינו עצל אפי' מלחשוב ולא תהיה לו כלל אפשרות להגיע לכלל "ראה דרכיה וחכם", ולכן אמר לו שלמה המלך החכם אל תשאר מושרש בעצלותך, אלא "לך" והתבונן בנמלה ולמד מהנהגותיה מה חובתך בעולמך.

וְהַפּוֹעֲלִים עֲצָלִים, וְהַשֹּׁכֵר הַרְבֵּה.

בשפת אמת תמה על סדר המשנה, שהיה לתנא להקדים ולומר "והשכר הרבה" שקאי על מהות עבודת ה' המביאה שכר רב, ורק אח"כ לדבר על עושי המצוה שהם עצלים. אכן כונת המשנה היא לבאר מה טעם מקבלים "שכר הרבה" כ"כ על מעשי המצוות, לפי ש"הפועלים עצלים" היינו מפני שטבע האדם מביאו לידי עצלות, ולכן אם מתגבר על העצלות ועובד את בוראו שפיר עליו לקבל שכר.

גם רבים המתקבצים כאחד לא ימלטו מהעצלות

ובמדר"ש תמה מפני מה נקט התנא "והפועלים עצלים" בלשון רבים, ואילו לאחר מכן נאמר "לא עליך המלאכה לגמור" בל' יחיד, ותירץ כי התנא חפץ להשמיענו את כוחו הגדול של היצה"ר, כי אף כאשר יתקבצו אנשים רבים לעבוד את ה' ולעסוק בתורתו, שמטבע הדברים היה ראוי להיות ש"איש את רעהו יעזורו ולאחיו יאמר חזק", עכ"ז הם עצלים ותרדמת היצה"ר נפלה על כולם.

וְהַשֹּׁכֵר הַרְבֵּה.

גודל שכר התורה והמצוות יודע רק בעוה"ב

בענין גודל השכר הניתן על התורה ומצוותיה אי' במדרש תהלים (פט), ביקש שלמה לדעת מתן שכרה של תורה כמו שנאמר יקרה היא מפנינים וכל חפצין לא ישוו בה, אמר לו הקב"ה וכתוב יושר דברי אמת עין לא ראתה אלקים זולתך וכו', הרי כי אין ביכולת שום בריה לידע את גודל השכר הניתן לעתיד בגין קיום התורה. וכן אי' במדרש רבה (משפטים סוף פר' ל) עה"פ עשיתי משפט וצדק בל תניחני לעושקי, משל לסוחר באבנים טובות ומרגליות שיצא לדרך, פגעו בו ליסטים מזויינים אמרו לו מה בידיך, אמר להם כלי זכוכית הם ושווים שתיים ושלוש בסלע, אמרו זה לזה בשביל דבר מועט כזה אנו הורגים אותנו והניחוהו, נכנס למדינה וישב למכור, נכנסו אותם הלסטים וראוהו שמוכר, אמרו לו אלו בכמה, אמר להם זו בעשרים זהובים וזו בשלשים, אמרו לו לא אתה הוא שאמרת לנו בדרך שתיים ושלוש בסלע, אמר להם הן אלא אותה שעה הייתי במקום סכנה, עכשיו אם אין אתם נותנים לי דמיה אין אתם נוטלים מאומה, כך ישראל בעוה"ז מי שעושה מצות אינו יודע מתן שכרן, אבל לעוה"ב

כשיראו מתן שכרן יהיו תמהים שנא' מה רב טובך אשר צפנת ליראיך עין לא
ראתה אלקים זולתך.

והשכר הרבה, ובעל הבית דוחק.

**הפועלים עצלים על אף שהקב"ה פוסק להם שכר הרבה
וגם דוחקם ומזרזם**

במד"ש ביאר את צירוף הדברים "השכר הרבה ובעה"ב דוחק", לפי שעצלות
הפועל הבונה בית תבוא מחמת אחת משתי הסיבות, או מפני שהשכר
מועט ולכן הוא מתעסק בבנין הבית בעצלות ולא בחשק ומהירות, או מפני
שאין בעה"ב עומד על גבו לדחוק בו ולזרזו, וכדאי' במסכת בבא מציעא (כט
ע"ב) הרוצה שיאבד מעותיו ישכור פועלים ואל ישב עמהם, ולזאת אמר התנא
כי בעסק מלאכת התורה והמצוות עצלים הפועלים אף שב' הסיבות לא קיימות
ואיכא תרתי לטיבותא, גם כי "השכר הרבה" ואין ערך ושיעור לשכר הצדיק
אפי' בעוה"ז וכ"ש לעוה"ב, וגם "הבעה"ב דוחק" לאמר להם מהרו בבניית
הבית וכלו מעשיכם, שהרי השי"ת מזהירם בכל שעה שיעסקו במלאכתם כראוי,
וכשהם מתרשלים הרי הוא שולח את הנביאים שיוכיחום ונוגשם ביסורים, ועם
כל זאת "הפועלים עצלים".

ובעל הבית דוחק.

**אם אין האדם מקיים את המצוות, לא די שלא יקבל שכר,
אלא אף ייענש**

ביאר רבינו יונה שקאי על השי"ת השליט בעולמו, וכונת המשנה לומר כי אין
האיש הישראלי כפועל - שאם יעשה מעט יקבל שכר מועט ואם יעשה
הרבה יזכה בשכר רב, ואין הבעלים מקפידים אם יספיק מעט או הרבה - אלא
הקב"ה מצוהו שיעסוק במלאכת התורה והמצוות ככל אשר יוכל לעשות, ואם
יעבור על מצותיו ייענש בעונש גדול, כי אין לו רשות להבטל אפי' שעה אחת,
וכן פירש ברוח חיים ש"בעה"ב דוחק" היינו כי הוא ית' מכריח את האדם
לעשות עבודתו, ואין הפירוש שרק לא יקבל שכר אם לא יעשה אלא גם ייענש
אם יעזוב את תורתו.

הקב"ה שולח יסורים לאדם בכדי שייטיב את מעשיו

ובמד"ש ביאר כי השי"ת נקרא "בעל הבית" ע"ש שהוא בעל העולמות כולם, והוא "דוחק" את האדם ומביא עליו יסורים רח"ל כדי שיתעורר וישוב אליו ויעסוק בתורתו יומם ולילה, כי אין הקב"ה מניח את האדם שיהא פורק עול שמים מעליו. וכן כתב בעל הדרכי תשובה (ממונקאטש) כי לכאורה יש לבאר איך יתכן שהשי"ת מביא יסורין על האדם, והרי כל מטרת בריאת העולם היתה בכדי להיטיב לנבראים, אמנם אליבא דאמת היסורים עצמם הם חלק ממידת טובו יתברך, יען כי חפץ לזרזנו ולהזכירנו את אשר לפנינו בעמדנו ליתן דין וחשבון על כל מעשינו, וע"י היסורים ניטיב את מעשינו ולא נלך שולל אחר הבלי עוה"ז.

העצלות מעכבת את הגאולה

ובספר חסדי אבות פירש אמרם "בעה"ב דוחק", דהיינו שע"י העצלות שלנו מתעכבת הגאולה, ואבינו רוענו אשר בית המקדש ממושכן אצלו בעוונינו, חפץ להחזיר את העטרה ליושנה ולגאלנו אך אנו מעכבים, וע"כ דוחק הבעה"ב ושאוג ישאג על נוהו עד מתי ישאר בחורבנו.

המשנה מדברת אודות חמשת מיני בני אדם המתרשלים מלימוד התורה, וכתבה תשובתם בצידם

רבינו משה אלשיך פירש (פרי' מצורע) שמשנתנו מדברת אודות חמשת סוגי בני אדם שלכל אחד מהם יש טענה וסברא מפני מה אינו עוסק בתורה כראוי וכיאות. ואלו הם:

סוג אחד הם בנ"א האומרים שהם עדיין צעירים בשנים ועדיין אין פרנסתם מיוסדת כראוי ולא בנו בית לגור בו, וע"כ הם חפצים לעסוק בתחילה בכיסוס עניני עוה"ז ואח"כ יעסקו בתורה, להם אמר התנא "היום קצר" כי גם אם יחיו שבעים שנה הרי הזמן הזה קצר מלהספיק ולהשתלם בתורה הק', ולכן מה נואלו להמתין מלעסוק בתורה עד אשר יסיימו כל עסקיהם כי אז ודאי לא יספיקו לעסוק בתורה ככל הצורך.

הסוג השני הם בני אדם האומרים כי די להם לקבוע ב' עתים ללימוד התורה אחת ביום ואחת בלילה, ולהם אמר התנא "והמלאכה מרובה" כי ב' עתים האלו הם כגרגיר חרדל לעומת גודל המלאכה שעליהם להספיק.

הסוג השלישי המה אנשים החפצים באמת לעסוק בתורה, אך אומרים עלינו לאכול מעט ולנוח מעט כדי שלא נבוא לידי חולי ח"ו, להם ישיב התנא

”והפועלים עצלים” לומר כי אף שהם כפועלים להיות תורתם אומנתם הרי הם עצלים בה, (כיון שטענות אלו נובעות מן העצלות המקננת בקרבם, ועליהם להתגבר ולהתאמץ בתורה בכל כוחם).

בני המין הרביעי הם בני האדם האומרים כי באמת היו חפצים לעסוק בתורה בכל שנותיהם יומם ולילה, אך כיון שקשתה עליהם פרנסתם, מוכרחים המה לעסוק גם מעט בפרנסה כדי שיוכלו לחיות בריוח ולא בצמצום, ואליהם יכוונו דברי התנא ”והשכר הרבה” לומר שיחשבו את השכר הגדול השמור להם לעוה”ב אם יהיו ניזונין בצמצום ויעשו עיקר מעסק התורה, וע”כ לא ישגו ויאבדו הרבה בשביל המועט.

המין החמישי הם מי שאומרים הן רצוננו עז לשים כל מגמתנו בעסק התורה, אך מה נעשה כי חולים אנו רח”ל ומדוכאים ביסורים, וכנגדם סיים התנא ואמר ”ובעל הבית דוחק” לומר כי לא היסורים האלו מונעים את האדם מלימוד התורה וגורמים לו את ביטולה, אלא הביטול מן התורה הוא שהביא את היסורים, ולכן אם אכן יעסקו בתורה בכל כוחם יזכו שיהיו יסורים בטלים מהם.

הוא ה”ה אומר לא עליך המלאכה לומר.

אף אם לא גמר האדם את כל התורה יקבל שכר על מה שלמד

ביאר רבינו יונה שלא תעלה על דעתך הן אינני רחב לב ולא אוכל לגמור את המלאכה, וא”כ מה יתרון בעמלי ומה אועיל ביגיעתי, לכן אמר שלא עליך החיוב לגמרה, אלא אם עמלת בתורה קיימת מצות בוראך. ובספורנו הוסיף כי כל חלק מן התורה שישגיג האדם הרי הוא נחשב אצל הקב”ה אף שלא יגמור המלאכה. והרע”ב פירש ג”כ בדרך זו שלא יחשוב האדם כי הקב”ה שכר אותו שיגמור את כל התורה, ואם לא יגמרנה יפסיד את כל שכרו, אלא ”לא עליך המלאכה לגמור”.

האדם יתחיל במעשי המצוות והקב”ה יסייעו להשלימם

במדרש שמואל ביאר כי משנתנו מיירי מקיום התורה והמצוות וכענין שאמרו חז”ל (יומא לח ע”ב) הבא ליטהר מסייעין אותו, והיינו שאין האדם מחוייב אלא להתחיל את מעשי המצוות ככל יכלתו והקב”ה יגמור בעדו ויסייעו להשלימם, וכמאמר דוד המלך ע”ה בתהלים (קלח, ח) ה’ יגמור בעדי, ובזה ביאר גם מה שנא’ עוד בתהלים (לו, ה) גול על ה’ דרכך ובטח עליו והוא יעשה, והיינו

דרכי פרק ב משנה יז אבות שנה

“גול על ה' דרכך” שתתחיל אתה לבדך לגלגל את מעשה המצוה, “ובטח עליו והוא יעשה” כי הקב"ה יעשה את השאר ויסייע בידך לגמרה.

ולא אתה בן חורין להפטר ממנה.

א"א לאדם להיות שעה אחת בלא התורה

כתב רבינו יונה שלא תאמר הואיל ואיני חייב לגמור את המלאכה (כאומר לעיל “לא עליך המלאכה לגמור”) לא אצער את עצמי אלא אלמד בכל יום שעה אחת, לא כן הדבר, כי עבד קנוי אתה עליה להגות בה יומם ולילה ואז תצליח את דרכיך ואז תשכיל עכ"ד. ובתנא דבי אליהו זוטא (יג) איתא מפני מה נמשלה תורה כמים וכלחם, ללמדך שכשם שאי אפשר לו לאדם להיות בלא לחם ובלא מים אפי' יום אחד, כך א"א לו להיות בלא תורה אפי' שעה אחת, שנאמר (יהושע א, ח) לא ימוש ספר התורה הזה מפיו, והלא דברים ק"ו ומה יהושע בן נון שהיה עוסק בתורה מקטנותו ועד זקנותו כתיב ביה לא ימוש ספר התורה הזה מפיו, שאר בני אדם על אחת כמה וכמה. ובמד"ש הוסיף כי לא זו בלבד שהאדם קנוי לתורה כעבד להגות בה יומם ולילה, אלא ידע עוד כי אם לא יעשה כן מוליכין אותו לגיהנם.

בספורנו ביאר את כונת המשנה שקאי באדם שלמד תורה הרבה וסבור שגמר את כל המלאכה, ואילו אומר התנא “ולא אתה בן חורין להבטל ממנה”, כי אם יוסיף בה שלימות תמיד ירבה שכרו ביותר לפי שימצא יותר חן בעיני המלך, וכדברי הגמ' בחגיגה (ט ע"ב) אינו דומה שונה פרקו מאה פעמים לשונה פרקו מאה פעמים ואחת.

ב' חלוקות במשנה, אחת לחכם ואחת למי שלא זכה לחכמה

במדרש שמואל ביאר כי אלו ב' הדברים שנאמרו ברישא דמשנתנו נחלקים הם, והאחד מדבר אל האדם שלא זכה לחכמה והשני מדבר אל החכם, וכה יתפרש, כי להאדם שלא נתברך בכשרונות והלימוד עולה לו בקושי, והוא מתייגע הרבה אך מוציא קמעא כי אינו זוכה להבין הרבה בתלמודו, אליו אמר התנא “לא עליך המלאכה לגמור” כי אחד המרבה ואחד הממעיט ובלבד שיכוין לבו לשמים, ולכן כל יפרוש מן הלימוד, ואילו לחכם שעלול לחשוב שאין כל המלאכה מוטלת עליו לגמרה, וכיון שכבר טרח והצליח והשיג הרבה בתורה

שנב דרכי מסכת אבות אבות

וידוע בה יותר משאר חבריו, סגי לו בלימודו שכבר למד ולא ימשיך להגות בה, אליו אמורים דברי התנא "ולא אתה בן חורין להבטל ממנה".

**בכל אדם טמונים כוחות נסתרים שיכולים לסייעו בתורה,
ואם יעמול ויתייגע יזכה לגלותם**

כתב בילקוט מעם לועז כי דברי המשנה הללו "ואין אתה בן חורין להבטל ממנה", באו ללמדנו שלא יאמר האדם מה אני ומה כוחי לעסוק בתורה, והרי הנני מכיר את עצמי ואין בי לא דעת ולא תבונה, אלא ידע כי לפעמים ישנם אנשים שטמונים בקרבם כשרונות וכוחות מעולים אך הם אינם יודעים מזה, ואם רק יתאמצו בכח רב ויחפשו כמטמונים יתגלה כוחם הגדול.

והביא עובדא בחכם אחד בעיר קסטיליא שהיה לו בן בית שהיה עוסק בחציבת אבנים, והיה שוקד במלאכתו בכל לכו אך היה עם הארץ גדול, ולא ידע לומר רק תיבה אחת "פיקו" שכך היה נקרא הדקר שבו היו מסייעים את האבנים לפני חציבתם, והחכם הזה הכיר בתכונות נפשו שיש בקרבו כוחות נסתרים שאם רק יעמול ויגלה אותם יוכל להיות גדול בתורה. פעם אחת בערש"ק אמר לו החכם מחר תעמוד על הבימה בביהמ"ד לפני כל הקהל ותדרוש בתורה, אמר לו החוצב וכי משחק בי הרב, כיצד אפתח פי לדרוש בתורה ואיני יודע מאומה, אמר לו החכם הסר דאגה מלבך אתה רק תפתח בדרשה ואני אגמור אחרריך, וכונתו היתה להוציאו עי"ז מעולם המעשה ולהכניסו להיכל התורה, למחר כאשר נתכנסו כל הקהל בביהמ"ד עמד על הבימה, וכאשר ראה את הציבור שנתאסף נרעש ונפחד והתחיל אומר את התיבה היחידה שידע "פיקו פיקו", מיד עלה החכם ועמד על הבימה במקומו, ואמר דעו נא שהדורש הזה חכם גדול בתורה אך הוא כבד פה, והיה חפץ לדרוש לפניכם בפסוק "פקודי ה' ישרים משמחי לב", אך לרוב אימת הציבור שיש לו התחיל לומר "פיקו" ואינו יכול לגמור את דבריו, ולכן אני אמלא את דבריו ואומר את מה שיש באמתחתו, והתחיל לדרוש בענין הזה דרשה נאה בנויה לתלפיות לשמחת כל הקהל שנהנו מאד מן הדברים המאירים, ובגמר הדרשה ליוו כולם את החוצב לביתו בכבוד גדול, לאחר שהלכו האנשים אמר לו החכם הנה נוכחת לראות בעיניך מה רב הוא הכבוד שנוחל מי שעוסק בתורה, עצתי לך שתעזוב את מלאכתך ותחל לעסוק בתורה הק' והקהל יפרנסוך בכבוד.

נכנסו הדברים בלב החוצב ועזב את מלאכתו והתחיל להגות בתורה בהתמדה גדולה, עד אשר בזמן קצר נהפך לאיש אחר, והיה מלא וגדוש בחכמת

התורה מחמת הכוחות שהיו גלומים בנפשו, ואז הכריז החכם שביום שב"ק ידרוש שוב החכם הגדול הלזה וישא מדברותיו בביהמ"ד, ואכן ביום השב"ק עלה על הבימה ופתח בפסוק פקודי ה' ישרים משמחי לב, ודרש על פסוק זה דברי חכמה נפלאים ביותר והיה פיו מפיך מרגליות. לאחר שסיים את דרשתו בעוד הקהל עומד נשתומם על חכמתו המרובה, עלה שוב החכם אל הבימה ופתח ואמר הנה כעת אגלה לכם את האמת, דעו לכם שהחכם הזה לא ידע בתורה כלל וכלל, וכיון שהכרתי בכוחותיו הנעלמים וחפצתי לקרבו אל תורת ה' ולעשות שלום בינו לבין אביו שבשמים, כבדתי לדרוש באותה שבת אך כל הדרשה שאמרתי בפניכם משלי היתה, ורק לאחר אותה השבת התחיל לעסוק בתורה ונתחכם למאד עד שהגיע לדרגתו הנעלית.

ומעובדא זו נלמד שבכל אדם טמונים כוחות נסתרים שע"י עמל ויגיעה יוכל לגלותם ולהוציאם מן הכח אל הפועל, וכמו שאמר שלמה המלך ע"ה (משלי ג, יג) אשרי אדם מצא חכמה ואדם יפיק תבונה, והיינו אשרי אדם שזוכה להפיק ולהוציא את החכמה והתבונה הנסתרת בקרבו, ולזאת אמר התנא "ולא אתה בן חורין להבטל ממנה", כיון שבקרב כל אחד מישראל יש כוחות עצומים הנעלמים מעיני כל, ואם רק ירבה ביגיעה יזכה לגלותם.

האדם צריך לעשות כל אשר ביכלתו להתגבר על היצר ואז יעזרהו השי"ת

עוד ביאר בילקוט מעם לועז כי משנתנו מדברת אודות מלחמת היצר, וע"ד שאיתא במס' קידושין (ל ע"ב) יצרו של אדם מתגבר עליו בכל יום ומבקש המיתו שנא' (תהלים לו, לבלג) צופה רשע לצדיק ומבקש להמיתו ואלמלא הקב"ה עוזרו אין יכול לו שנא' אלקים לא יעזבנו בידו. והנה אף שאין האדם יכול לכבוש את יצרו בכוחות עצמו, מ"מ הקב"ה חפץ לראות שהאדם עושה את כל אשר בידו, ומתאמץ בכל כחו לכבוש את יצרו עד אשר בא אל קצה גבול יכולתו, ואז ישפיע עליו הקב"ה את עזרו מקודש שיוכל להכניעו לגמרי. וזהו שאמר התנא "לא עליך המלאכה לגמור" כלומר לא תוכל אתה בעצמך לגמור את המלאכה ולכבוש את היצה"ר לגמרי ללא סיוע ועזר מהקב"ה, אך עכ"ז "אין אתה בן חורין להבטל ממנה" ועליך לעשות ככל אשר ביכלתך, ורק אז יעזרך השי"ת.

אם לְמִדַּת תּוֹרָה תִּרְבֶּה, נִתְּנִים לְךָ שְׂכָר תִּרְבֶּה.

אף שהאדם משועבד ללמוד תורה כעבד, יקבל שכר הרבה

פִּירֵשׁ בַּמְדַּרְשׁ שְׂמוֹאֵל שְׂדֵבְרֵי הַמְּשֵׁנָה הַלְלוּ בָאִים כַּהֲמִשְׁךְ לְמָה שֶׁנֶּאֱמַר בְּרִישָׁא "וְלֹא אַתָּה בֶּן חוֹרִין לְהַבְטִיל מִמֶּנָּה", וּמִבּוֹאֵר מִזֶּה שֶׁהָאָדָם נִחְשָׁב כְּעַבֵּד כִּיּוֹן שֶׁהוּא מְשׁוֹעֵבֵד לְלִמּוּד אֶת תּוֹרַת ה', וְהֵנָּה אֵף כִּי הָעַבֵּד אֵינוֹ מִקְבֵּל שְׂכָר עַל עֲבוּדָתוֹ כִּיּוֹן שֶׁהוּא קְנוִי לְאֲדוֹנּוֹ, אֲכַן הַלּוֹמֵד תּוֹרָה יִקְבֵּל שְׂכָר הַרְבֵּה בְּגִין לִיְמוּדוֹ, וְעַ"כּ סִמַּךְ הַתְּנָא לְמֵאמְרוֹ "וְלֹא אַתָּה בֶּן חוֹרִין" אֶת הַמֵּאמֵר "אִם לְמַדַּת תּוֹרָה הַרְבֵּה נִתְּנִים לְךָ שְׂכָר הַרְבֵּה", לֹמֵר שֶׁאֵף שֶׁלְעֵנִין הַשְּׂעֻבּוֹד הִרִי הוּא נִחְשָׁב כְּעַבֵּד, עַכ"ז לְעֵנִין הַגְּמוּל יִקְבֵּל שְׂכָר הַרְבֵּה.

עסק התורה נשתנה מכל שאר הדברים, לפי שעליו מקבלים שכר על העמל עצמו

דִּיִּיק הַחֲסִיד יַעֲבֹד מִלְּשׁוֹן הַמְּשֵׁנָה "אִם לְמַדַּת תּוֹרָה" דֵּהֲשַׁכַּר אֵינוֹ עַל יְדִיעַת הַתּוֹרָה אֲלֵא עַל הָעֵמֶל וְהִיגִיעָה שֶׁהִיא לוֹ בַּעַת לִיְמוּדוֹ, כִּי בְּשָׁמַיִם מוֹדֵדִין אֶת שִׁיעוֹר הַזְּמַן שֶׁלְמַד וְכִמָּה שֶׁטַרַח וְיִגַע בְּלִימּוּדוֹ וְלֹא אֶת מִידַת יְדִיעוֹתָיו.

וּבִיּוֹד הַדְּבָרִים הָאֵלּוּ פִּירֵשׁ הַחֲפִץ חַיִּים זַצ"ל אֶת הַנוֹסַח שְׂאוּמְרִים בַּעַת סִיּוּם מִסַּכַּת "אֲנִי עֹמֵלִים וְהֵם עֹמֵלִים, אֲנִי עֹמֵלִים וּמִקְבָּלִים שְׂכָר וְהֵם עֹמֵלִים וְאֵינִם מִקְבָּלִים שְׂכָר", וְלִכְאוּרֵה הַדְּבָרִים תְּמוּהִים שֶׁהִרִי כֹל בְּעַל מְלֵאכָה מִקְבֵּל שְׂכָר עַל עֲמָלוֹ וְלֹא רַק מִי שֶׁעֲמַל בַּתּוֹרָה, אֲךָ הַבִּיאוֹר הוּא כִּי הֵנָּה בְּנוֹהֵג שֶׁבְּעוֹלָם כֹּאשֶׁר אָדָם שׁוֹכֵר חַיִּיט שִׁיתְּפוֹר לוֹ בְּגָד, וְהַחִיִּיט עֲמַל בְּכֹל כַּחוֹ בִּיגִיעָה רַבָּה יוֹמָם וְלַיְלָה וְעַכ"ז לֹא עֵלָה בִּידוֹ לְתַפּוֹר הַבְּגָד, וְדָאֵי שְׁלֵא יִקְבֵּל מֵאוּמָה בְּשַׁכְרוֹ וְאִם רַק יִבְקֵשׁ שְׂכָר יַחֲשֵׁב לְשׁוֹטָה בְּעֵינֵי כֹל, שֶׁהִרִי הַבְּעָה"ב שְׁכָרוֹ שִׁיתְּפוֹר לוֹ בְּגָד וְכִיּוֹן שְׁלֵא יִקְבֵּל אֶת הַבְּגָד מֵהַ אַכְפַּת לוֹ מִרֹּב טַרְחָתוֹ וְיִגִיעָתוֹ, וְאִין הַתְּשׁוּלָם עוֹלָה עַל הָעֵמֶל כִּי אִם עַל הַיְצִירָה הַמוֹגְמֵרָת, אֲמֵנָם גְּבִי לִיְמוּד הַתּוֹרָה אִין הַדְּבָר כֵּן שֶׁהִרִי נִצְטוּוִינּוֹ בַּתּוֹרָתוֹ "אִם בַּחֲוֹקוֹתֵי תִּלְכוּ" וְדִרְשׁוּ חִז"ל שֶׁתְּהִיּוּ עֹמֵלִים בַּתּוֹרָה, הִרִי כִּי הָעֵמֶל לְכַשְׁעֲצֵמוֹ הִיא הַתְּכִלִּית הַנְּרָצָה, וְאֵף אִם לֹא יִזְכֶּה לְהַבִּין הַלִּימּוּד לְאֲשׁוּרוֹ, הִרִי קִיִּים אֶת מִצְוֹת ה' לְעֵמּוֹל בַּתּוֹרָה, וְמֵהָאֵי טַעְמָא נְמִי מְבָרְכִים אֲנִי בְּכֹל יוֹם בְּבִרְכוֹת הַתּוֹרָה "אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצוּנוֹ לְעַסּוֹק בְּדִבְרֵי תּוֹרָה", שֶׁעֵנִין הָעֵסֶק הוּא הָעֵמֶל וְהִיגִיעָה בַּתּוֹרָה.

וּמַעֲתָה כִּיּוֹן שֶׁהָעֵיקָר הוּא הָעֵמֶל וְהִיגִיעָה, עַ"כּ מִקְבֵּל הַלּוֹמֵד שְׂכָר עַל הָעֵמֶל בְּפָנֵי עֲצֵמוֹ, אֵף אִם לֹא זָכָה לְהַבִּין אֶת הַלִּימּוּד וְלֹא הַשְּׁלִים אֶת מְלֵאכְתּוֹ, וְשִׁפִּיר אֲמַרִּינָן "אֲנִי עֹמֵלִים וּמִקְבָּלִים שְׂכָר" כִּי בְּלִימּוּד הַתּוֹרָה מִקְבָּלִים שְׂכָר אֵף

על העמל לחוד, "והם עמלים ואינם מקבלים שכר" מפני שבעניני עוה"ז אין מקבלים שכר על העמל עצמו רק על תשלום המלאכה. וזהו גם מה שאמרה משנתנו "אם למדת תורה הרבה" אף אם לא הצלחת להשיג את הענין ולהבינו כראוי, הרי על עצם הלימוד "נותנים לך שכר הרבה" כפי שיעור שעמלת בה.

אם למדת תורה הרבה - ריבוי באיכות וביגיעה רבה

הקשה בילקוט מעם לועז שמדברי המשנה משמע שהשכר שמקבלים על התורה הוא לפי ריבוי הלימוד, ואילו במס' ברכות (ה ע"ב) איתא כשחלה רבי אליעזר נכנס ר' יוחנן לבקרו ומצאו כשהוא בוכה, אמר לו מפני מה הינך בוכה, אם משום שלא הרבית בעסק התורה הלא שנינו אחד המרבה ואחד הממעיט ובלבד שיכוין לבו לשמים, ע"כ, ותירץ שמה שאמרה המשנה "אם למדת תורה הרבה" אין הכוונה על הריבוי בכמות אלא על הריבוי באיכות, דהיינו שכאשר האדם מתייגע הרבה בלימודו ולומד בכל כחו אזי הוא נוטל הרבה שכר.

עוד כתב בילקוט מעם לועז בשם ספר חסדי אבות שכונת המשנה לומר לאדם שחושש שמחמת לימוד התורה הוא מתבטל מעסקיו ונמצא ממונו חסר, לבל ישית לבו על ההפסד הגשמי הלזה שהרי שכרו ירבה למאד, וע"ד שאי' במדרש שבאותם ארבעים יום שהיה משה רבינו ע"ה עומד על הר סיני לא היה ישן, משל למלך שאמר לעבדו מדוד (פי' ספור) זהובים מכאן ועד למחר וכל מה שתמדוד יהיה שלך, ודאי שלא יישן העבד באותו יום אפי' שעה קלה כיון שבזמן שיישן יאבד הרבה, כך אמר משה אם אישן כמה מרגליות מדברי תורה אפסיד, ע"כ. וזהו שאמר התנא "אם למדת תורה הרבה" אל לך לדאוג בגין ההפסד הגשמי שיהא לך, שהרי "נותנים לך שכר הרבה" מלעילא, וא"כ הריוח הגשמי שהיית יכול להרויח אינו נחשב למאומה לעומת הריוח הרוחני שתקבל בגין התורה שלמדת, ובדומה לאותו עבד שלא הביט על חוסר השינה שהיה לו אלא הרבה לצבור דינרי זהב השוים הון רב.

ובסיום דבריו כתב דדבר זה הוא תוכחת מוסר גדולה לכל אדם, כי הנה רבים האנשים אשר כאשר נוגע הענין להקדיש מזמנם לדברים שבקדושה, אזי הם חסים מאד על כל רגע ורגע, וכגון אם מתפללים בציבור והחזן מתפלל במתינות באופן שזמן התפלה מתארך בעוד חמשה רגעים, גובר כעסם למאד על שהוצרכו להתעכב בביהכנ"ס עוד מספר רגעים, ועוד שענינם צרה בלימודם ואינם חפצים כלל להתעכב מעט אחר התפלה ולהתחיל את יומם עם סדר לימוד קצר, וזה חוץ מכך שאת עצם התפילה הם אומרים במרוצה מפני גודל חפזונם לסיים התפלה ולצאת, אך כאשר מגיעים הדברים להתעסק בעניני עוה"ז, כמה

וכמה שעות המה מוציאים לבטלה עבורם, או ששוקעים בשיחות מרעים בדברים בטלים זמן ארוך, ומאבדים את זמנם היקר ומשליכים אותו לכל עבר כאילו היו שברי חרסים, ורק כאשר מגיע הדבר לענייני רוחניות כעסק התורה והתפלה אזי צרה עיניהם ברגעים מועטים אלו, וכן בשעה שסועדים את לבם הרי הם אוכלים במתינות גדולה כדי שתרבה הנאתם מן האכילה, אך בהגיע עת ברכת המזון שמטרתה היא שיודה האדם להקב"ה שיצרו וזנו ופרנסו ונתן לו את אלו המאכלים, הרי הם אומרים אותה במרוצה בלא שום כונה, [וכמו שאומרים בדרך צחות על אלו האנשים שהם אוכלים כבהמה ומברכים כעוף].

מי שמת בקיצור ימים המלאים ביגיעת התורה, מקבל שכרו כאילו השלים שנים רבות

ובאופן אחר ביאר בילקוט מעם לועז את כוונת משנתנו, ע"פ המעשה שסיפרו חז"ל במדרש (קה"ר ה, יז) שכשנפטר רבי בון מן העולם בקיצור שנים, עמד רבי זירא להספידו וכה אמר, כתיב בספר קהלת (ה, יא) מתוקה שנת העובד אם מעט ואם הרבה יאכל, משל למה הדבר דומה, למלך שהיה לו כרם ושכר פעלים שיעבדו בו, ובין כל הפועלים היה פועל אחד שהיה מצליח במלאכתו יותר מכולם, והיה מספיק לעשות זמן קצר מה שאנשים אחרים עושין במשך כל היום, וכאשר ראה המלך שסיים את מלאכתו נטלו בידו והיה מטייל עמו בחביבות גדולה, לעת ערב כאשר סיימו כל הפועלים את מלאכתם, באו ליטול את שכרם ונתן להם המלך את שכרם כמובטח, בא אותו פועל וגם לו נתן המלך כל שכרו כאילו עבד כל היום, התחילו הפועלים מתלוננים ואומרים בצער, הן אנו יגענו כל היום, ואילו זה יגע רק ב' שעות ולמה זה יזכה לשכר שלם כמונו, אמר להם המלך למה אתם מצטערים, יגע זה בב' שעות מה שלא יגעתם אתם בכל היום, והנמשל הוא שרבי בון היה שוקד על התורה ביגיעה עצומה והספיק בכ"ח שנים אלו מה שאין תלמיד ותיק יכול ללמוד במאה שנים, ע"כ.

נמצא מזה כי לעתים יש אדם שלא זכה ללמוד שנים הרבה אלא רק זמן מועט, אך באותו זמן שלמד היה משתדל הרבה ויגע בעוז ותעצומות, הרי הוא מקבל שכרו כאילו למד שנים רבות, וזוהי כוונת רבי טרפון במשנתנו "לא עליך המלאכה לגמור" אין השכר תלוי בגמר מלאכתך, שהרי "ואי אתה בן חורין להבטל ממנה", וא"כ אחר שאתה עשית כל אשר ביכלתך, אין לך לחשוש אף אם לא גמרת את כל המלאכה, שהרי "אם למדת תורה הרבה" בזמן הקצוב

אף שלא היה זה זמן רב "נותנים לך שכר הרבה" כאילו השלמת את כל המלאכה.

וְנֵאמָר הוּא פֶּעַל מְלֻאכָתָהּ, שִׁישְׁלָם לָךְ שְׂכָר פְּעֻלָּתָהּ.

כתב רבינו יונה שאין עובד השי"ת צריך להתיירא שיארע לו כמו שמצוי אצל הפועל, שכאשר בא לתבוע מבעל הבית את שכרו המגיעו בגין עבודתו דוחהו הבעה"ב בלך ושוב, כיון שאין מעות מצויים בידו, שהרי העובד ה' עמל לפני הבורא שיכול לשלם לו שכר פעולתו בשלימות, ומשלם בנאמנות.

אף שהשי"ת מסייע לאדם בגמור המצוה, יקבל האדם שכרו משלם

במדרש שמואל ביאר את כוונת התנא, כי הנה לעיל אמר "לא עליך המלאכה לגמור" והיינו שהאדם אינו עושה רק את ההתחלה והשי"ת גומר בעדו, ע"כ היינו סבורים לומר שגם לענין שכר המצוה ינוכה משכרו ויקבל רק את שכר תחילת המצוה, לכן אמר כי אין הדבר כן, אלא "ונאמן הוא בעל מלאכתך" כלומר שאף שהשי"ת נקרא "בעל המלאכה" כיון שהוא גמרה, ואין המלאכה נקראת אלא ע"ש גמרה, עכ"ז השי"ת "ישלם לך שכר פעולתך" כאילו פעלת אותה לבדך מבלי סיוע אלקי.

עוד כתב המדרש כי הנה איתא שבעת שהאדם מקיים מצוות הרי הוא עושה מלבוש לנפשו לעוה"ב הנקרא בלשון חז"ל "חלוקא דרבנן", ועם אותו מלבוש יעלה האדם לראות את פני ה' וליהנות מזיו השכינה הק' שהוא התענוג בעוה"ב, וא"כ היה מן הראוי שלא יקבל שכר נוסף בגין מצוותיו אלא יהיה די לו בזה המלבוש לבדו, שהרי מדרך העולם ליתן שכר לפועל הבונה בית לאחר, אבל אם בנה בית לעצמו למה זה יקבל שכר עבודתו, וכן זה שעשה מלבוש יקר זה לעצמו אין לו לקבל שכר, ולזה בא התנא לומר דאף שעשה מלבוש לעצמו ישלם לו הקב"ה שכרו כפועל, וע"כ אמר "ונאמן וכו' שישלם לך שכר פעולתך" היינו על זה המלבוש שפעלת ויצרת עבור עצמך, עוד תקבל שכר בנוסף לך, והשכר הוא התענוג העילאי שתתענג הנשמה בעלמא דקשוט.

ובתב בספורנו שאין בדברים אלו סתירה לדברי אנטיגנוס איש סוכו שאמר (פ"א מ"ג) אל תהיו וכו' אלא כעבדים המשמשים את הרב שלא ע"מ לקבל פרס, דמשמע שאין לאדם לשים מגמתו אל השכר כי באמת אין ראוי שיתכוין

האדם בעבודתו לשם קבלת שכר, אלא יעבוד את הבורא מאהבה, ומ"מ הקב"ה בעצמו נאמן הוא לשלם את שכר פעולתו כיון שאין הוא מקפח שכר כל בריה.

ודע שמתן שכרן של צדיקים לעתיד לבא.

כתב רבינו יונה כי התכלית היוצאת מידיעה זו, היא שעל ידה יתחזק האדם לעסוק הרבה בתורה שהיא ארוכה מארץ מידה ורחבה מני ים, ומתוך כך יעלה האדם על לבו את גודל חסדי הבורא ויוסיף בו אהבה.

מתן השכר לעוה"ב אינה סיבה לעבודת ה' אלא יש לידע זאת בידיעה בעלמא

ובמדר"ש כתב כי הגירסא במשנתנו הוא "ודע מתן שכרן" ולא "שמתן", ובזה יתיישב שלא יהיו דברי התנא סותרים את דברי אנטיגנוס איש סוכו שאמר לעיל (פ"א מ"ג) שלא יעבוד האדם את השי"ת ע"מ לקבל פרס, ואילו הכא אמר "ונאמן בעל מלאכתך שישלך לך שכר פעולתך", לזה אמר "ודע מתן שכרן של צדיקים לעתיד לבא" כלומר מה שאני אומר "ונאמן הוא בעל מלאכתך וכו'" אין הכוונה שיעבוד האדם על מנת לקבל פרס אלא שידע דרך ידיעה שיש שכר לצדיקים לעתיד לבא, וזהו לשון "ודע" היינו שיהא בבחי' ידיעה לבדה ולא שתהי' העבודה במטרה לקבל שכר.

ובספר לב אבות כתב בביאור לשון "ודע", כי בא לומר שמתן השכר לצדיקים לעתיד לבא יהיה שישכילו וישיגו בדעתם כל מה שאפשר להשיג, ולא כמו שהיה בעוה"ז שלא השיגו הכל, וזהו "ודע" היינו הידיעה וההשגה עצמה היא "מתן שכרן של צדיקים לעתיד לבא".

הצדיקים מקבלים שכרם בעוה"ב, הרשעים בעוה"ז, והבינונים מעט בעוה"ז ומעט בעוה"ב

בשפת אמת ומגן אבות פירשו מה שדייק התנא באמרו "מתן שכרן של צדיקים" שבא לאפוקי מרשעים, אשר אף אם יש להם זכות בגין מעשה טוב שעשו, אינם מקבלים שכרם לעוה"ב אלא משלמים להם כל גמולם בעוה"ז כמאמר הכתוב ומשלם לשונאיו אל פניו להאבידו, ואילו שכר הבינונים מתחלק כי מעט משכרם מקבלים הם בעוה"ז ומעט בעוה"ב.

תוכן הענינים

פרק שלישי

משנה א

עֲקָבְיָא בְּזוֹ מַחְלָלָא אָמַר הַסְתַּמֵּל בְּשִׁלְשָׁה דְבָרִים וְאִין אַתָּה כָּא לִידֵי עֲבָרָה. שַׁעַן
הָאָדָם צָרִיךְ לְצִייר בַּעֲנִינֵי בְּמוֹחַשׁ אֵת אֵלּוּ ג' הַדְּבָרִים וְאוּ לֹא יִבּוֹא לִידֵי עֵבִירָה

הַסְתַּמֵּל בְּשִׁלְשָׁה דְבָרִים. שַׁעַד
כֹּל שְׁלֹשֶׁת הַדְּבָרִים נִצְרָכִים בְּשִׁבִיל לְהַמְנִיעַ מִן הַחֲטָא

וְאִין אַתָּה כָּא לִידֵי עֲבָרָה. שַׁעַד
הַהֲתַבּוֹנָנוֹת בְּג' הַדְּבָרִים הַלָּלוּ מוֹעִילָה לְאָדָם שְׁלֵא יִחַטָּא אִף אִם תּוֹדְמָן הַעֲבִירָה לִידֵי

דַּע מֵאַיִן בָּאתָ, וְלֵאמֹן אַתָּה הוֹלֵךְ, וְלִפְנֵי מִי אַתָּה עֹתִיד לְהֵן דִּין וְחֶשְׁבּוֹן. שַׁעָה
חֵלֶק הָרֵאשׁוֹן שֶׁל הַמְּשֵׁנָה מְדַבֵּר אֵל הַנְּשֵׁמָה וְהַשְּׁנִי אֵל הַנּוֹף ☆ הַיְצֵה"ר מוֹנֵעַ אֵת הָאָדָם מִלְּקַיִם מִצְוֹת וְאוֹמֵר
לוֹ שֶׁעֲבֹדְתוֹ אֵינָה נְחֻשְׁבֶּת, וְתִשׁוּבָה לְדַבֵּר זֶה ☆ גַּם אַחַר שֶׁנִּסְתַּלַּק הָאָדָם מִן הָעוֹלָם מִמְּשִׁיךְ לִקְבֵל שֶׁכֵּר אִם
מַעֲשֵׂיו מְמַשְׁיכִים לְעֵשׂוֹת פִּירוֹת ☆ אִין לְאָדָם לְהַתְּעַמֵּק כ"כ הַרְבֵּה בַּעֲנִינֵי עוֹה"ז, מֵאַחַר שֶׁעִיקֵר בִּיאֲתוֹ לְעוֹה"ז
הֵיא בְּכַדִּי לְעַבּוֹד אֵת הַשֵּׁ"ת

דַּע מֵאַיִן בָּאתָ, וְלֵאמֹן אַתָּה הוֹלֵךְ וְכו'. שַׁעַמָּה
הָאָדָם צָרִיךְ לְזַכּוֹר שֶׁגַּם יוֹמוֹ יִבּוֹא וְהוּא עֹתִיד לְהַחְזִיר אֵת נִשְׁמָתוֹ לְבוֹרָאָה ☆ מִיּוֹם הַלֵּידָה מֵתְקַרֵּב הָאָדָם אֵל
הַמֵּיתָה

וְלִפְנֵי מִי אַתָּה עֹתִיד לְהֵן דִּין וְחֶשְׁבּוֹן. שַׁעַמָּה
הָאָדָם עֲצָמוֹ חוֹרֵץ אֵת הַדִּין וְלִפְ"ז יִקְבַּל אֵת עוֹנְשׁוֹ בְּשִׁמּוֹם ☆ דִּין - עַל הַעֲבִירָה עֲצָמָה, חֲשׁוֹבֵן - עַל חִילּוּל
הַשֵּׁם שֶׁנִּגְרַם מִמֶּנָּה ☆ דִּין - עַל הָעוּוֹן, חֲשׁוֹבֵן - עַל מַה שְׁלֵא עָשָׂה מִצְוָה בּוֹמֵן שֶׁחֲטָא ☆ לְעֹתִיד לְבֹא יוֹכִיחוּ
לְאָדָם מִמְּעֵשֵׂי עֲצָמוֹ וְיִסְתְּרוּ אֵת הַתְּנַצְלוֹתוֹ

לִפְנֵי מִלְּכֵי הַמְּלָכִים, תִּקְרֹזֵשׁ בְּרוּךְ הוּא. שַׁפָּא
עֲצֵם הַדְּבָר שֶׁדִּין הָאָדָם מוֹבֵא לְפָנֵי הַקַּב"ה בְּעֲצָמוֹ, מוֹרָה עַל חוֹמֶרֶת הַמְּשַׁפָּט

משנה ב

רַבִּי חֲנִינָא סָגַן הַכְּתָנִים אָמַר הוּי מֵתַפְּלֵל בְּשִׁלּוּמָה שְׁל מַלְכוּת וְכו'. רַפְּב
חֲשִׁיבֹת כַּח הַמְּלָכוֹת אִף אִם הֵיא מוֹשַׁחֲתָת וְנוֹהַגְתָּ שְׁלֵא כְּרֵאוּי

הוּי מֵתַפְּלֵל בְּשִׁלּוּמָה שְׁל מַלְכוּת, שְׂאֵלְמָלָא מוֹרָאָה, אִישׁ אֵת רַעְהוּ חַיִּים בְּלָעוּ. שַׁפְּג
מוֹרָא הַמְּלָכוֹת מוֹעִיל לְהַמְנִיעַ מִן הַחֲטָא בַּעֲנִינֵי בֵּין אָדָם לְחִבּוּרוֹ ☆ בַּחַג הַסּוֹכוֹת הִיוּ מְקַרְבִּים בְּבִיהַמ"ק פְּרִים
לְזִכוֹת אוֹה"ע מִשׁוּם "הוּי מֵתַפְּלֵל בְּשִׁלּוּמָה שְׁל מַלְכוּת" ☆ בּוֹמֵן שֵׁשׁ שְׁלוֹם בֵּין הָאוֹמוֹת עוֹל הַגּוֹלוֹת קָל יוֹתֵר
☆ הַמְּסִים וְאַרְנוֹנוּיּוֹת שֶׁהַמְּלָכוֹת נוֹטֵלָת מוֹעִילִים לְבִנֵי הַמְּדִינָה ☆ בּוֹמֵן שֶׁהָאוֹמוֹת בְּשִׁלּוּם זַע"ז צָרִיךְ לְהַתְּפַלֵּל
שְׁלֵא יִצְרוּ לְבִנֵי יִשְׂרָאֵל ☆ "שְׁלוּמָה שְׁל מַלְכוּת" - קָאֵי עַל מַלְכוּת שְׁל מַעֲלָה ☆ בְּלֵא עוֹרֵת הַשֵּׁ"ת אִין בְּכַח
שׁוּם נִבְרָא לְהַנְצִיל מִיַּד חוֹרְשֵׁי רַעְתּוֹ ☆ ע"פ מִשְׁנַתְּנוּ יְבוֹאֵר מַעֵם הַדְּבָר שֶׁקָּרַח וְעִדְתּוֹ יָרְדוּ חַיִּים שְׂאוּלָה ☆
בְּכַדִּי שֶׁהָאָדָם לֹא יִגַּע לְכַלּוֹת הַנֶּפֶשׁ מִמֶּשׁ בְּאַהֲבַת ה', עֲלִיו לְצַרֵּף גַּם אֵת מִידַת הַיִּרְאָה

שם דרכי תוכן העניינים אבות

משנה ג

שנים שיושבין ואין ביניהם דברי תורה,
הרי זה מושב לצים, שנאמר ובמושב לצים לא ישב.
שפת
ואין ביניהם ד"ת - שלומדים ביחידות * הלימוד צריך להיות בצוותא באופן שכל אחד ילמוד מזולתו *
כשלומדים מספרי רבותינו אפשר ללמוד ביחידות * עובדא עם החזו"א אודות ענין זה * הפורשים מציבור
העוסקים בתורה מראים שאינם מחשיבים את לימוד התוה"ק * המתבטל מן התורה הרי הוא כמבוה אותה
ומתלוצץ ממנה

הרי זה מושב לצים.
המקום שמדברים בו דברי ליצנות נטמא

שנים שיושבין ואין ביניהם דברי תורה, הרי זה מושב לצים וכו',
אבל שנים שיושבין ויש ביניהם דברי תורה, שכינה שרויה ביניהם.
שצב
גם שנים שלומדים תורה בדרך עראי ולא בבחי' עסק וקביעות זוכין ששכינה שרויה ביניהם * העסק במשא
ובמתן צריך להיות לצורך התורה ועבודת השי"ת * מעלת הענוה * האחדות חשובה כדברי תורה *
ישיבת רעים בצוותא מתוך אהבה וענוה נחשבת כדברי תורה

שכינה שרויה ביניהם.
כשבני ישראל עוסקים בתורה הקב"ה שורה בתוכם ומוצא מנוחה ביניהם
מנין שאפילו אחד שיושב ועוסק בתורה, שהקדוש ברוך הוא קובע לו שָכר, שנאמר ישב בדרך
וירם, כי נטל עליו.
גם על המחשבה בתורה מקבלים שכר

משנה ד

רבי שמעון אומר שלשה שאכלו על שלחן אחד ולא אמרו עליו דברי תורה, כאלו אכלו מזבחי
מתים וכו'.
ע"י שלומד תורה גם בעת האכילה מעלה את ערך אכילתו ומראה את גודל אהבתו לתוה"ק

שלשה שאכלו על שלחן אחד.
לא יאמרו ד"ת בשעת האכילה עצמה * התפלה צריכה להיות "ברב עם הדרת מלך", ואילו האכילה טוב
שתהיה ביחידות

ולא אמרו עליו דברי תורה.
האם אפשר לצאת עם ברכת המזון ידי חובת אמירת דברי תורה כסעודה * אימתי נחשבת ברכת המזון
לדברי תורה

כאלו אכלו מזבחי מתים, שנאמר כי כל שלחנות מלאו קיא צואה, בלי מקום.
אם האדם אוכל לצורך עבודת ה' נחשבת האכילה כעבודה עצמה, ואם לאו נחשבת כאינה בעולם
אבל שלשה שאכלו על שלחן אחד ואמרו עליו דברי תורה, כאלו אכלו משלחנו של מקום.
לימוד התורה גורם להשראת השכינה, ולכן נחשב כאכלו משלחנו של מקום * כשלומדים על השלחן יש
להקב"ה שמחה מעצם האכילה * עובדא נוראה בענין קדושת שלחן הצדיקים ואכילתם

דרכי תוכן העניינים אבות שסא

משנה ה

תגועור פלילה, והמחלה בדרך יחיד, ומפנה לבו למלאה, הרי זה מתחייב בנפשו. תב
התורה משמרת את האדם מכל רע * כשאין מי שמונע את האדם מללמוד ועכ"ו הוא מפנה לבו למלאה הרי
הוא מתחייב בנפשו * אזהרות המשנה הם לבל יזיק האדם לעצמו

תגועור פלילה. תג
גודל מעלת הלימוד בלילה * הלימוד בלילה חביב בעיני השי"ת יותר מן הכל

והמחלה בדרך יחיד. תד
האדם צריך לגרום גם לאחרים שילכו בדרך הישר * אם לא השיג האדם מה שיכול להשיג הרי הוא מתחייב
בנפשו

משנה ו

כל המקבל עליו על תורה, מעבירין ממנו על מלכות ועל דרך ארץ.
וכל הפורק ממנו על תורה, נותנין עליו על מלכות ועל דרך ארץ. תה

כשאדם מוסיף לקבל ע"ע עול תורה חדש יסירו ממנו גם את עול המלכות שהיה עליו מכבר * העושה תורתו
עיקר ומלאכתו ארעי לא יקוהו לעבודת המלך וגם פרנסתו תבא לו בנקל * קבלת עול תורה - ללמוד בכל
המצבים * קבלת עול תורה - להמית את עצמו עליה * עול תורה - ללמדה מתוך צער והתרחקות
מתענוגים * הת"ח אין צריך לשלם מסים וזוכה שמלאכתו נעשית על ידי אחרים * ע"י קבלת עול תורה
יוצאים לאחרות * מידת הסרת עול המלכות והד"א תלויה באיכות קבלת עול התורה * הסרת עול המלכות
באה בהדרגה * העמל בתורה יהא נפטר מכל מיני עמל וטורח * אף אם יצטרך לעסוק בפרנסה יצליח בה
ולא יהא זה עליו כעול בשכר קבלתו את עול התורה * גם את המצוות השכליות יש לקיים רק בכדי לעשות
את רצון השי"ת * המקבל עליו עול תורה תצילנו התורה מכל חטא ואינו צריך לחפש עצות אחרות עבור זה

וכל הפורק ממנו על תורה, נותנין עליו על מלכות ועל דרך ארץ. תיא
העול והשעבוד הם טובה לאדם לפי שעל ידם יעסוק בעשיית רצון ה'

משנה ז

עשרה שיושבין ועוסקין בתורה, שכינה שרויה ביניהם וכו'
ומנין אפילו חמשה וכו' ומנין אפילו שנים וכו' ומנין אפילו אחד וכו'. תיב

ביאור הלימודים שמהם למד התנא את דבריו במושנתו * בכל חלוקה ממושנתו יש חידוש מיוחד * יש
כמה דרגות בהשראת השכינה זו למעלה מזו ומשל נאה בענין זה

ומנין אפילו שנים, שנאמר אז נדברו יראי יי איש אל רעהו ויקשב יי וישמע. תמו
כשאיש ישראל יגע בתורה הקב"ה מתמלא עליו רחמים * גודל מעלת הדיבור אודות שבח מעשי הצדיקים
וראי ה'

ומנין אפילו אחד שנאמר בכל המקום אשר אנביר את שמי, אבוא אליך וברכתך. תמוז
כל מעשי האדם בעוה"ז ועבודתו את בוראו - הכל בא מכה השי"ת * כמה מעלות טובות ללימוד בחבורה
* ע"י שלומד בחבורה לא יפר את קביעותו * הלימוד בחבורה יזכנו ללמד תורה לאחרים * ע"י הלימוד
בחבורה תתרבה ידיעת התורה * ע"י מתקדש שם שמים ביותר והקב"ה נושא פנים לישראל * הגאולה
העתידה תבוא בזכות הלימוד בצוותא

משנה ה

רבי אלעזר איש ברתותא אומר תן לו משלך, שאתה ושלך שלו. תימ
ר"א איש ברתותא קיים בפועל את דבריו במשנתו "תן לו משלך שאתה ושלך שלו"

תן לו משלך, שאתה ושלך שלו. תב

"שאתה ושלך שלו" - הן גופך והן ממוןך * הממון נמצא ביד האדם בתורת פקדון מאת הקב"ה * הקב"ה העמיד את העשיר שיהיה אפטרופוס על הנכסים לחלקן לאחריו העניים * אף שהכל של הקב"ה, הרי הוא מחשיב כאילו נותן האדם משלו וזה ליתן להקב"ה בעצמו * העשיר מחויב בממון השייך לעני, ועליו ליתנו לו * יש לקיים את מצות הצדקה לשם שמים ולא משום רגשי רחמנות על העני * אם צריך למסור נפשו על קידוש ה' יעשה זאת בשמחה שהרי נשמתו אינו שלו כי אם של הקב"ה * אדם שאין לו ממון המקבל ע"ע שכשיהא לו ממון יתן ממנו לצדקה, נחשב לו כאילו נתן בפועל * משנתנו מלמדת על החיוב להחזיק ולתמוך את תלמידי החכמים

משנה ט

רבי שמעון אומר המהלך בדרך ושונה, ומפסיק ממשנתו, ואומר מה נאה אילן זה וכו'. תבו
כשלומד בדרך הילוכו אסור להפסיק ממשנתו * הלומדים בדרך זוכים ליווי השכינה הק'

המהלך בדרך ושונה. תבו
בדרך יש ללמוד רק לימוד שאינו מצריך עיון

ומפסיק ממשנתו, ואומר מה נאה אילן זה, ומה נאה ניר זה. תבו
אסור להפסיק מן הלימוד אף אם ההפסקה היא לצורך התבוננות במעשי השי"ת * לאחר מתן תורה אסור לחקור אודות מציאות השי"ת * החסרון באדם זה שאומר רק "מה נאה אילן זה" ואינו משבח את הבורא שיצר את האילן

ומפסיק ממשנתו וכו' מעלה עליו הפתוב כאלו מתחייב בנפשו. תכט
הלומד תורה משתמש בכחו של הקב"ה, ועליו להזהר שלא להפסיק בשיחה במלה * הדרכים בחוקת סכנה ולכן אם מפסיק ממשנתו בדרך עלול להתחייב בנפשו * המפסיק ממשנתו לדברים במלים ממש, עונשו חמור ביותר * המפסיק ממשנתו ומדבר מגדולת הבורא נענש בעונש חמור יותר, מכיון שסבור שאין הטא בידו * משנתנו רומזת לאדם לבל יתגאה בתורתו וכמעשיו הטובים * עובדא נוראה בחומרת עון המפסיק ממשנתו

משנה י

כל השוכח דבר אחד ממשנתו, מעלה עליו הפתוב כאלו מתחייב בנפשו,
שנאמר רק השמר לך, ושמר נפשך מאד, הן תשפח את הדברים וכו'. תלג

יש לאדם לשנן הרבה את תלמודו בכדי שלא ישכחנו * כיון ששכח את תלמודו אין הלימוד משמרו וכאילו מתחייב בנפשו * אם האדם שוכח את התורה, ה"ז לאות שאינו אוהבה ולימודו הוא שלא לשמה * התורה"ק היא עצם חיותו של נשמת איש הישראלי * כשירגיש האדם שהתורה היא חיותו לא ישכח ממנה דבר * אם בשביל חיי שעה מוכן האדם לעמול ולהתייגע, כ"ש שיש לו למרוח בעבור חיי נצח * העצה לזכרון היא החזרה והשינון * בחזרה יש סגולה לזכרון * החזרה היא עיקר הלימוד ונקראת לימוד לשמה

דרכי תוכן העניינים אבות שמוג

כָּל הַשּׁוֹכֵחַ דְּבַר אֶחָד מִמִּשְׁנֵתוֹ. תלו
בכל דבר מן התורה תלויים הרבה ענינים, והשוכח דבר אחד ממנה הוי כשכח הרבה ☆ יש להזהר שלא לשכוח אף דבר קל שבדברי התורה, כגון שם בעל המימרא

פֶּן תִּשְׁכַּח אֶת הַדְּבָרִים אֲשֶׁר רָאוּ עֵינֶיךָ. תלו
הנס הגדול שהי' בשעת מ"ת שהיו בני רואים את הקולות, הוא הוכחה לגדול קדושת התורה וע"כ אסור לשכחה

יָבוּל אֶפִּילוֹ תִּקְפָּה עָלָיו מִשְׁנֵתוֹ, תִּלְמוּד לִזְמַר וּפֶן יִסְוֶרוּ מִלְּבָבְךָ וּבִוִּי. תלח
"תקפה עליו משנתו" - שמחמת הקושי שבה שכחה

הָא אֵינוֹ מִתְחַיֵּב בְּנִפְשׁוֹ עַד שִׁיִּשֵּׁב וְיִסְרֵם מִלְּבוֹ. תלח
פלוגת רבותינו במי שאינו נוהר מדברים הגורמים לשכחה אם עובר על אזהרת התורה "השמר וגו' פן תשכח" ☆ "עד שישב ויסרם מלבו" - שאינו נוהר מדברים הגורמים לשכחה ☆ ב' דעות אם דברי המשנה אמורים גם בזמנינו שיש ספרים ללמוד בהם ☆ שו"ע הרב: "עד שישב ויסרם מלבו" - ע"י שאינו חוזר על תלמודו ☆ תוספות יו"ט: "עד שישב ויסרם מלבו" - ע"י שמפנה לבו לבטלה ☆ תכלית לימוד התורה היא הדביקות בהקב"ה

משנה יא

כָּל שִׁירָאֵת חֲמָאוֹ קוֹדֶמֶת לְחֻקֵּימֶתוֹ, חֻקֵּימֶתוֹ מִתְקַיְמָתוֹ. תמב
הלומד תורה בכדי שיוכל לקיים מצוותיה יזכה שתתקיים בידו ☆ התורה מונעת את האדם מן החמא, ואם אין רצונו להיות ירא חמא סופו לבקעט בתורה ח"ו

כָּל שִׁירָאֵת חֲמָאוֹ. תמב
כל אדם מוזמן אל החמא ויש לו להתירא שמא יבוא לחמאו

כָּל שִׁירָאֵת חֲמָאוֹ קוֹדֶמֶת לְחֻקֵּימֶתוֹ. תמג
כגודל מעלתו של האדם כך צריכה להיות יראת חמאו

כָּל שִׁירָאֵת חֲמָאוֹ קוֹדֶמֶת לְחֻקֵּימֶתוֹ, חֻקֵּימֶתוֹ מִתְקַיְמָתוֹ. תמד
ובל שחכמתו קודמת ליראת חמאו, אין חכמתו מתקיימת.
כאשר כוננת האדם בלימודו היא ע"מ לקיים - יזכוהו משמים לקיים את המצוות בפועל ☆ הלומד תורה ויר"ש בוערת בקרבו, יחוש תענוג גדול בלימודו ועי"ז תתקיים החכמה בידו ☆ המקדים יראתו לחכמתו יזכור את תלמודו אף אם הוא שכחן בטבעו, המקדים חכמתו ליראתו ישכחנו אף אם הוא בעל זכרון, וכאשר שניהם באים כאחד תלוי הדבר בטבעו ☆ היראה נחשבת לאוצר המחויק את התורה ☆ פתיחת זמן הלימוד בדברי מוסר הוא בכדי להקדים יראת חמא לחכמת התורה

משנה יב

הוּא הָיָה אוֹמֵר כָּל שִׁמְעֵשׂוּ מִרְבִּין מְחַכְמָתוֹ, חֻקֵּימֶתוֹ מִתְקַיְמָתוֹ. תמח
חסרון החכמה גורם לאדם להתאוות ולהוסיף חכמה ☆ ע"י שהאדם מקבל ע"ע לקיים כל מה שישמע, נחשב לו כאילו כבר קיים, ועי"ז הוי מעשיו מרובין מחכמתו ☆ מעשיו מרובין מחכמתו - כשמקיים גם מה שמוספק בו ☆ מעשיו מרובין מחכמתו - כשמקיים אף כשאינו מבין מעם הדבר ☆ מעשיו מרובין מחכמתו - כשמבקש בדעתו המצאות איך לקיים עוד מצוות ☆ כשאין האדם מסתמך על החכמה שקצבו לו משמים אלא מוסיף

שם דרכי תוכן הענינים אבות

לעמול - תתקיים החכמה בידו ☆ לעתים רואים שילדים שלא נתברכו בכשרונות גדלו והצליחו בתורה יותר מבעלי הכשרונות, מחמת גדול יגיעתם ☆ המלמד לאחרים ארחות חיים, רק אם הוא עצמו יקיים יותר ממה שמלמדם יתקבלו דבריו באוני השומעים

וכל שחקמתו מרבה ממעשיו, אין חכמתו מתקיימת. תנב

מעשי המצוות גורמות שתתקיים החכמה הרוחנית בגוף הגשמי ☆ המעשים הטובים שעושה האדם הם ככלי המחזיק את חכמת התורה ☆ ב' ביאורים אך יוכל חכם גדול מאד לקיים את דברי המשנה ☆ כלי הויין נגד היצה"ר הם מצוות ומעש"ם ☆ החכמה של חכמי אומות העולם לא הועילה להם להתגבר על יצרם בעת נסיון ☆ העושה תורתו עיקר ומלאכתו מפלה תתקיים חכמתו בקרבן

משנה יג

הוא ה"ה אומר כל שרוח הפריזות נוחה הימנו, רוח המקום נוחה הימנו. תנה
תלמיד שמשאו ומתנו באמונה מקלסים את התורה בזכותו וע"כ רוח המקום נוחה הימנו

וכל שאין רוח הפריזות נוחה הימנו, אין רוח המקום נוחה הימנו. תנו

אם אין רוח הבריות נוחה הימנו מתחלל שם שמים בגינו, ולכן אין רוח המקום נוחה הימנו ☆ מעשיך יקרבוך ומעשיך ירחקוך ☆ כלל זה של "כל שרוח הבריות וכו'" קיים לעולם ואף אם לעיני האדם אין נראה כן

כל שרוח הפריזות נוחה הימנו. תנו

רק כאשר רוח הבריות נוחה מן האדם בפנימיות לבבם, רוח המקום נוחה הימנו ☆ רק דעת יראי ה' צריכה להיות נוחה מן האדם ולא דעת רשעים עובדי רצונו ית' ☆ כשאדם עושה את רצון הבורא מטיל הקב"ה את אימתו על החיות ואינם הפצים להזיקו ☆ אין צריך להיות דעת כל הבריות נוחה הימנו אלא רק רובם ☆ כל שרוח הבריות נוחה מעצם מהות האדם ומידותיו ולא מחמת דברים שחיוץ לגופו

כל שרוח הפריזות נוחה הימנו, רוח המקום נוחה הימנו. תנמ

רוח הבריות היא חלק מרוח המקום ושניהם כהדרי אולי ☆ עצם הדבר שרוח הבריות נוחה הימנו גורם שגם רוח המקום תהא נוחה הימנו ☆ המקרב נפשות בני אדם אחרים לעבודת השי"ת גורם נחת רוח להבורא ית'

משנה יד

רבי דוסא בן הרפנים אומר שנה של שחרית וכו'. תם

ריבוי השינה מולידה בנפש האדם את מידת העצלות ☆ העצלות גורמת הפרת התורה ☆ העצבות גורמת קלקולים גדולים בגוף ובנפש, ועובדא בענין זה ☆ העצלות מביאה את האדם להפסדים גדולים עד שיהיה נצרך לבריות ☆ הקם ממטתו בהשכמה לעבוד את בוראו תעלה לו כל עבודתו בנקל ☆ עת השחר מסוגל מאד להבין כל נעלם בתוה"ק ☆ ריבוי השינה גורם לחולי רח"ל ☆ מותר לישן שינת הצהרים אם זקוק לכך לצורך עבודת ה' אך לא יאריך בה הרבה

ויין של צהרים. תסג

שתיית מעט יין גוררת את האדם להרבות בו ועי"ז יבוא לידי חמא ח"ו ☆ הרעות הרבות שנגרמות לאדם בנין שתיית יין

ושיתת הי"דים. תסד

שיתת הילדים גורמת לאבותיהם להתבטל מן התורה ☆ כל דיבורי האדם עושים רושם בשמים ☆ על האב מוטל לחנך את בנו שיהיו דיבוריהם כראוי

דרכי תוכן העניינים אבות שמה

וישיבת פתי כנסיות של עמי הארץ. תמו
חומר עון דברים במלים * חומר עון דברים במלים בביהכנ"ס

מוציאין את האדם מן העולם. תמו
כשאדם מאבד זמנו לריק אין נותנים לו עוד שנות חיים * אלו הדברים מוציאין את האדם מן העוה"ז והעוה"ב
* הרגיל בדברים אלו מובדל מן הבריות ונעשה כמו שאינו מישוּבו של עולם * שלשת הדברים עולים כנגד ג'
התקופות בחיי האדם * בשנות הילדות מתעורר האדם לתשובה בקל, ואילו בשנות העמידה יקשה לעוררו *
מי שלא עסק בתורה במשך ימי חייו, אף אם יחפוץ בסוף ימיו לשוב אל ה', לא יוכל רק לישוב בביהכנ"ס
ולעסוק בתפילות כעם הארץ * משנתנו מלמדת שהאדם צריך לשעבד את גופו נפשו וממונו לעבודת השי"ת

משנה טו

רבי אלעזר המודעי אומר וכו'. תע
כל העוונות שנמנו במשנה נכללים ב"כי דבר ה' בזה"

המחלל את הקדשים. תע
תלמידי החכמים נקראים "קדושים" והמבוזה אותם נקרא "מחלל את הקדשים" * גם הת"ח צריך להחשיב
את ערך עצמו * כל אחד מישראל יכול לזכות למדריגות נעלות בעבודת השי"ת, ולא תחלש דעתו משום
מעשי הנערות שעשה בילדותו

והמבזה את המועדות. תענ
המועדות נקראו קודש כמו הקדשים * גודל קדושת ימי חול המועד וחומרת חילולם * המועדים נתקנו
עבור החרדת האמונה בלבנו, ומי שמבזה אותם הרי הוא כמו שאינו מאמין ח"ו

והמלביץ פני חברו ברבים. תעד
הלבנת פנים היא תולדה של שפיכות דמים * הסבר הדבר שפני המבזה מלבינות * עונש המלביץ פני חברו
בא במידה כנגד מידה * אהבת הבריות היא יסוד כל התורה, והזלזול בכבודם שקול ככל העבירות *
עובדא נוראה בענין ההמנעות מהלבנת פני חברו ואף כשיש חשיו פיקו"נ * השכר המגיע למלביץ פני חברו
על מצוותיו שעשה - ינתן לו בעוה"ז * כל המצוות של המבייש עוברים למתבייש ועוונות המתבייש נוקפים
לחובת המבייש

והמפר בריתו של אברהם אבינו. תעז
כשם שהמהול אינו נכנס לגיהנם, כן המפר ברית אינו נכנס לגן עדן * המפר ברית באונס יזכה לעוה"ב כנגין
מעשיו הטובים * המפר ברית פורק מעליו עול מלכות שמים

בריתו של אברהם אבינו. תעח
המפר ברית כורת את עצמו מן האומה הישראלית

והמגלה פנים בתורה שלא כהלכה. תעמ
מותר לפרש פירוש חדש בתורה שלא כדברי רבותינו ובלבד שלא יהיה נגד ההלכה הפסוקה * המפרש את
מצוות התורה ואומר שהם רק משל ואינם כפשוטן נקרא מגלה פנים שלא כהלכה

אף על פי שיש בידו תורה ומעשים טובים. תפ
תורה ומעש"ט הנעשים מן השפה ולחוץ אינם מועילים להציל מן העונש

אין לו חלק לעולם הבא. תפ
 אם שב בתשובה זכה לחיי העוה"ב

משנה טז

הוי קל לראש. תפא
 החיוב לשמש תלמידי חכמים ועובדא נפלאה בענין זה * גם אם יש בעיר ת"ח העולה במעלתו על רב העיר, צריך הוא לנהוג כבוד במרא דאתרא

הוי קל לראש, ונוח לתשחרת. תפג
 ע"י שיעבוד את בוראו בנערותו, תבוא לו העבודה בנקל בעת זקנותו * יהא האדם קל לעשות רצון הבורא ית' * לא ירדוף האדם בצעירותו אחר תאוות גופו * יקל האדם בכבודו בכבואו לעשות את רצון השי"ת * צריך האדם למהר מאד בקיום המצות

ונוח לתשחרת, והוי מקבל את כל האדם בשמחה. תפד
 אין ראוי לרב לנהוג קלות ראש לפני תלמידיו

והוי מקבל את כל האדם בשמחה. תפה
 ע"י שיקבל את סובביו בסבר פנים יפות ויכל להשפיע עליהם טובה * יש לקבל את כל האדם בשמחה אמיתית, ולא די שיעטה על פניו סבר פנים יפות * ע"י לוויית האורחים זוכין להארה עליונה

הוי קל לראש, ונוח לתשחרת, והוי מקבל את כל האדם בשמחה. תפו
 יתנהג עם כל אדם לפי מדריגתו, אך את כולם יקבל בשמחה * השררה אינה אלא עבדות וצריך החכם לקבלה, אך יזהר לקבל את כל האדם בשמחה * מי שנתמנה פרנס על הציבור לא יתנאה עליהם אלא יסבול את מרחם * צריך לעבוד את הבורא בלבב שלם הן בזמן הטובה והן בזמן היסורים ח"ו * יש לקבל את עול הגלות או רע הנגרם מאיש פרטי בשמחה ובטוב לבב מפני שזהו רצון השי"ת

משנה יז

רבי עקיבא אומר שחוק וקלות ראש מרגילין את האדם לערוה. תפט
 דברי ר"ע באו כהשלמה לדברי המשנה הקודמת "והוי מקבל את כל האדם בשמחה" * היראה וכבוד הראש הם סיג להנצל מעון עריות * גם דבר שאינו חמא ממש אלא רק מגונה בעיני ה' יכול לגרור את האדם לחמורות

שחוק וקלות ראש. תצ
 גודל גנות השחוק ועובדא בענין זה

מרגילין את האדם לערוה. תצא
 היצה"ר מרגיל את האדם בעבירות כדי שלא יירא מעונש החמא * מי שגורם בידיו להכניס את כח היצה"ר לביתו וכגון המחזיק את כלי המכונולוגיה האסורים, לא תקבל מענתו שהיצה"ר התגבר עליו

מפרת סיג לתורה. תצב
 ע"י המסורת נתמעטו המעויות * ע"י המסורת אפשר לקיים את המצוות כתקונם * העברת המסורת מדור לדור בע"פ גורמת לנו שנוכח את דברי התורה ביותר * ענין המסורת ומה שכל אות בתורה נכתבה בדקדוק מחוק את האמונה בתורה

דרכי

תוכן העניינים

אבות

שם

מעשרות סוג לעשר. **תצד**

במצות מעשר מותר לנסות את הקב"ה * לא די בנתינת צדקה אלא צריך להפריש מעשר מממונו * מי שאינו נותן צדקה מממונו סופו שילקח הונו ממנו * הפרשת המעשר צריכה להיות בשמחה כשם שמפריש עבור עיסקה העשויה להכניס לו ריווח ועשירות * עצה טובה להפריש מיד את חלק המעשר ולהניחו בפני עצמו, ואז יתנו לצדקה בשמחה * ע"י הפרשת חומש תשמר עשירותו * המעשרות גורמים שלא יזק האדם בעבודת ה' שלו מחמת העשירות

נדרים סוג לפרישות. **תצו**

גדר הפרישות הוא ההרחקה מהנאות עוה"ז ועי"ז ימנע מהחמאים עצמם * ע"י שהאדם נודר מן ההנאות לזמן מה, יתרגל לשלוט על יצרו ואח"כ יחזור למורה בנינות * הנדר שלא לעבור עבודה מפחית את פיתוי היצה"ר לעבור עליה * רק מי שכבר עובד את השי"ת ושומר תורתו ומצוותיו ראוי שידור ויגיע אל הפרישות

סוג לחכמה שתיקה. **תצט**

ע"י שישתוק וישמע את דברי רבו יחכים ותהא סברתו ברורה * ריבוי הדיבורים המותרים מעבירים את מוח האדם מן החכמה * כנגד כל דיבור בדברים בטלים שמדבר האדם יוצאים מלבו דברי תורה * השתיקה מועילה לדברים רבים ולא רק לחכמה * השתיקה היא הסוג היחיד המועיל לחכמה

משנה יח

הוא היה אומר חביב אדם שנברא בצלם. **תקא**

מחמת חביבות האדם שנברא בצלם יש לו לזהר לעשות רצון קונו

חביב אדם שנברא בצלם. חפה יתרה נודעת לו שנברא בצלם. **תקב**

מה שהודיענו השי"ת על כך שבראנו בצלם הוי הטבה מיוחדת ומורה על גודל חיבתו כלפינו * הקב"ה הודיענו שנבראנו בצלם אלקים בכדי שנסגל הרבה מצוות ומעש"ט * החיבה היחידה של האדם שנברא בצלם נלמדה מכך שההורג אדם נתחייב מיתה * אף לאחר חטא עין הדעת נותרה החיבה היחידה של הקב"ה * חקירת המד"ש האם גם האומות נבראו בצלם או רק בני * דברי התנא "שנברא בצלם" קאי על צל של קרושה שבו תלויים חיי האדם, שזה שייך רק גבי בני * ולא גבי האומות * הא שנהרג מי שרצה בן נח אינו מושם הבן נח עצמו אלא בגין אדם כשר שהיה עתיד לצאת ממנו * צלם גשמי יש לכל אנשי העולם ואילו צלם רוחני יש רק לבני * ע"י הצלם אלקים שחקוק באדם אין בעלי החיים מזיקים אותו

כי בצלם אלהים עשה את האדם. **תקח**

הנשמה דומה כביכול להקב"ה בכך שאינה ניכרת מצד עצמה אלא מצד פעולותיה

משנה יט

חביבין ישראל, שנבראו בנים למקום. **תקח**

בני חייבים בכבוד המקום יותר משאר האומות לפי שהוא אביהם * חיבת בני ניכרת לעיני כל האומות מחמת רוב הניסים שעושה עמם ה' וכן שבצורת וזיו פניהם ניכר שהם יהודים * כיון שבני קרויים בנים למקום והוא אוהבם, הרי הוא חפץ במיבתם גם בעת שמענישם

חפה יתרה נודעת להם שנבראו בנים למקום, שנאמר בנים אתם ליי אלהיכם. **תקט**

בני נחשבים כאמת כבנים למקום מחמת שנשמתם נאצלת מאורו של השי"ת עצמו, ולכן נשמתם קיימת לעולם * יש לאדם לזכור כי בן המלך הוא ולכן אין ראוי שיתלכלך בעוונות * הקב"ה מצטער עם בניו בצערם ושמח עמם בעת שמחמתם

משנה כ

חֲכִיבִין יִשְׂרָאֵל, שְׁנֵיתֵן לָהֶם כָּלֵי חֻמְדָּה. תְּקִיא

התורה נקראת כלי חמד לפי שהמדוה עליונים ותחתונים ☆ כפי כמה שיתעצם האדם בלימוד התורה כך יחמוד ביותר להשיגה ☆ התורה שונה משאר חמודות תבל, בכך שאף לאחר שהשיגה האדם הרי הוא מתאוה אליה יותר ויותר

שְׁנֵיתֵן לָהֶם כָּלֵי חֻמְדָּה. תְּקִיב

בני קבלו את התורה בדרך מתנה ולא מחמת זכותם ☆ רצון הקב"ה היה שרק בני יקבלו את התורה ולא אומות העולם

חֲפָה יִתְרָה נֹדַעַת לָהֶם, שְׁנֵיתֵן לָהֶם כָּלֵי חֻמְדָּה, שְׁבוּ נִבְרָא הָעוֹלָם,

שְׁנַיָּמַר כִּי לָקַח מִזֶּבֶחַ נְתַתִּי לָכֶם, תִּזְרְתִּי אֶל תַּעֲזֹבוּ. תְּקִיג

חיבה יתירה נודעה לבני שקבלו את התורה ויכולים לפרשה ולדרשה כפי דעתם ושכלם ☆ העולם נברא בזכות התורה ובאמצעות התורה ☆ בני קבלו את התורה שהיא היתה כלי אומנותו של הקב"ה כבריאית העולם, ועל ידה הם מושלים בכל הבריאה ☆ בזמננו יש אפשרות לכל אחד שיהיה לו חלק בתורה, ואף שיתכן שיצא קלקול ע"י, כדאי הדבר למען החיות נשמות ישראל ☆ לכל אחד מישראל יש כח החמדוה ובידו הברירה אם להשתמש בו לטוב או למוטב ☆ עובדא נפלאה בענין מסירת רגשי האהבה להבורא ית' ☆ ע"י שיתבונן האדם בגודל אהבת הש"ת אליו, יתרחק מן החטא ☆ ג' עניני חיבה שנמנו במשנה הם כדי להרחיק את האדם מן העבירות החמורות ☆ מעלת האדם היא מצד תולדתו יחוסו ולימודו, ושלתם שייכים אצל בני בני גדולים במעלתם יותר מכל האומות לפי שהם בניו למקום, ולכן זכו לקבל את התורה ☆ ג' החיבות מרמזין על שלשת הרגלים

משנה כא

הַכֹּל צְפוּי. תְּקַבֵּא

הקב"ה מביט ממכון שבתו במעשי כל בני האדם ויודע כל מחשבותיהם ☆ התורה מורה לאדם את הדרך הנכונה שעליו לילך בה, ולכן לא יוכל להתנצל שלא ידע מה עליו לעשות

וְחִרְשֹׁתַי נְתוּנָה. תְּקַבֵּב

הקב"ה נתן את רשות הבחירה לאדם לבחור לעשות כפי חפצו ☆ דברי הרמב"ם שאין ידיעת הבורא סותרת את בחירת האדם ☆ הקב"ה הינו למעלה מן הזמן ואין ידיעתו סתירה לבחירת האדם ☆ מניעת הידיעה בענין זה היא לטובת בני האדם

וּבְמִיּוֹב הָעוֹלָם נִדוּן. תְּקַבֵּה

כיון שהאדם עצמו בוחר אך להתנהג ואין מכריחים אותו בדבר, ראוי הוא לקבל גמולו ☆ הקב"ה הן את האדם בצירוף טובו וחסדו ☆ העולם נידון לפי רובו - רק בכדי לזכות את בני העולם אם רובם צדיקים

וְהַכֹּל לְפִי רֹב הַמַּעֲשֶׂה. תְּקַבֹּ

כפי שירבה האדם בהנהגת החסד כן ירבו עמו משמים ☆ ריבוי פעולות טובות מותירות קנין בנפש האדם ☆ ע"י ריבוי נתינת צדקה תשתרש בלב האדם הידיעה כי כל ממונו הוא של הקב"ה ☆ האדם נידון לפי רוב מעשיו ☆ השכר הניתן על המעשים הטובים אינו לפי הכמות, אלא לפי האיכות וחשיבות המצוות ☆ בעשות האדם מצוה מקבל שכר אף על התוצאות הטובות שנגרמו מפעולתו ☆ אף שהקב"ה מסייע לאדם לקיים את המצוה, הרי הוא נותן לו שכר כאילו הוא קיים את הכל ☆ בעוה"ב מקבלים גמול על רוב המעשים, ולכן הצדיקים מקבלים שכרם על המצוות, והרשעים נדונין על עוונותיהם ☆ מצוות הרשעים שאינם נעשים לשי"ש, אינם מתקבלים בעוה"ב, ורק מחמת רחמי הבורא מקבלים שכרם בעוה"ז

דרכי תוכן העניינים אבות שסט

מישנה כב

הוא היה אומר הכל נתון בערבון. תקלא
על כל מה שהאדם נהנה בעוה"ז עתיד הוא לפרוע

הכל נתון בערבון, ומצודה פרוסה על כל התיים. תקלג
הקב"ה מעניק לאדם גם את המשכון כדי שאם יכעיסנו יגבה חובו על ידו * כל ישראל ערבים זה לזה ונתבעים בעוונם, ובעיקר הצדיקים שנתפשים בעון הרור * תחילת קיום המצוות היו כערבון על שאר המצוות, ואז מתחיל הקב"ה לקיים את היעודים הטובים

ומצודה פרוסה על כל התיים. תקלג
אין באפשרות האדם להנצל מן הגזירות ומן העונשים העומדים לבוא עליו

החנות פתוחה. תקלג
אדם נהנה בעוה"ז ואינו זוכר כי יבוא עת ויצטרך לשלם על כל הנאותיו * בעוה"ז יש ברירה ביד כל אדם אם לבחור בטוב או ברע

והחנוני מקיף. תקלד
העוונות אינם נשמטים בשביעית לפי שהם כהקפת החנות * תשובת האדם מתקבלת אף שגלוי וידוע לפני הקב"ה שעתידי אדם זה לשנות באוולתו * בדור עקבתא דמשיחא אין הקב"ה מקיף אלא מביא את כל הגזירות לפני ביאת המשיח

והפנקם פתוח, והיך בותבת. תקלו
גם החמאים הקטנים נכתבים בפנקם, ומיד בנמר עשיית החמא כבר כתוב הוא ועומד

וכל הרוצה ללוות יבא וילוח. תקלז
ביד כל אחד נתונה הברירה ממה ליהנות בעוה"ז * הקב"ה מלווה לאדם אף אם לא פרע את חובו הראשון ואף אם הוא בוש לבקש

הכל נתון בערבון, ומצודה פרוסה על כל התיים. תקלח
והחנוני מקיף, והפנקם פתוח, והיך בותבת, וכל הרוצה ללוות יבא וילוח. תקלח
השכר שמקבלים הצדיקים על מעשיהם הטובים הוא רק בגין מה שצריכים להתגבר על יצרם * עיקר מלחמת היצר היא נגד הצדיקים הקרויים חיים * היצה"ר רודף אחר בני האדם לפתותם ליהנות מתאוות עוה"ז * היצה"ר מזמין לאדם מעות כדי שיוכל להטוא

והנבאים מחזירין תדיר בכל יום. תקלמ
הקב"ה מחלק את העונש לבניו לחלקים רבים בכדי שיוכלו לעמוד בו

והנבאים מחזירין תדיר בכל יום ונפרעין מן האדם מדעתו ושללא מדעתו. תקמ
"הנבאים" הם מלאכי השלום המעלים להקב"ה את מצוות בני * גם מצוות שעושה האדם בלי דעת או בעל כרחו, מתקבלים בשמים

ונפרעין מן האדם, מדעתו ושללא מדעתו. תקמ
"מדעתו" הוא כשאדם זוכר את עוונותיו, ו"שללא מדעתו" הוא כשאינו שם על לבו שיש לו עוונות * עובדא נפלאה בענין היסורים שממרקין עוונותיו של אדם * האדם עצמו פוסק בלא ידיעתו מה יהיה דינו

שע

דרכי

תוכן הענינים

אבות

וַיֵּשׁ לָהֶם עַל מַה שִׁיִּסְמְכוּ. תִּקְמוּ
הקב"ה זוכר את כל מעשי האדם

וַיֵּשׁ לָהֶם עַל מַה שִׁיִּסְמְכוּ, וְהִדִּין דִּין אֲמָתוֹ. תִּקְמוּ
החוטא יכול לסמוך על התשובה בכל עת, ואם לא שב ראוי הוא לעונש

וְהִדִּין דִּין אֲמָתוֹ. תִּקְמוּ
היסורים שבאים על האדם המה למובתו ☆ מחשבות הקב"ה ודיניו עמקו ואיננו משיגים אותם בקוצר השגתנו, אך וראי דינו דין אמת

וְחַבַּל מִתְקַן לְסַעוּדָהּ. תִּקְמוּ
כל הפעולות שנמנו במשנה נעשים כהכנה לחיי העוה"ב ☆ גם הרשעים מתוקנים לסעודה ☆ הרשעים יהיו נוכחים בסעודת הצדיקים בכדי שיראו את גודל השכר של הצדיקים ותרבה גנותם ☆ האדם שמבין כי העוה"ז הוא כפרוודור לפני המרקליון, לא יקשה לו אודות הנהגת הבורא בעולמו ☆ העולם הזה דומה לסעודת נישואין - וככל שהנאת האדם פחותה בעוה"ז כך תגדל הנאתו בעוה"ב

מְשֵׁנָה כֵּג

אִם אֵין תּוֹרָה, אֵין דֶּרֶךְ אֲרִיז. תִּקְמוּ
בלא עסק התורה לא ידע האדם איך להתנהג בעניני מידות ודרך ארץ ☆ דרך ארץ הנובעת מן התורה חשובה לאין ערוך יותר מהד"א שבאה משכל האדם, אולם גם זה מועיל לתורה ☆ עובדא בענין גנות הדרך ארץ שאינה באה יחד עם התורה

אִם אֵין תּוֹרָה, אֵין דֶּרֶךְ אֲרִיז. אִם אֵין דֶּרֶךְ אֲרִיז, אֵין תּוֹרָה. תִּקְנוּ
כשבנ"י מתבטלים מן התורה מתבטל מבע הארץ.

אִם אֵין דֶּרֶךְ אֲרִיז, אֵין תּוֹרָה. תִּקְנוּ
התורה לא תשכון במי שאין בו דרך ארץ, וגם עתידה להשתכח ממנו

אִם אֵין חֲכָמָה, אֵין יִרְאָה. תִּקְנוּ
החכמה מסייעת לאדם למצוא את הדרך הישרה ☆ על האדם להתגבר על יצרו בתחילה בדברים שאין לו נסיונות בהם ואח"כ יצליח לכבשו לגמרי

אִם אֵין יִרְאָה, אֵין חֲכָמָה. תִּקְנוּ
עובדא נפלאה על כך שאין לסמוך על תורת מי שאין יראתו מרובה ☆ לימוד ספרי מוסר מועיל שיכנס תכלין התורה אל תוך חדריו לבו של אדם, ועי"ז יוכל להכניע את יצרו ☆ דברי חכמה נכונים היוצאים מפי אדם שאינו ירא שמים נטרפו, ואסור לשמעם ☆ העוסק בתורה בלא יראת שמים נתון בסכנה גדולה מן היצה"ר ☆ משנתנו מדברת על ב' מיני יראה - יראת העונש ויראת הרוממות

אִם אֵין דַּעַת, אֵין בִּינָה. אִם אֵין בִּינָה, אֵין דַּעַת. תִּקְנוּ
ג' כוחות ישנם בחכמת האדם ☆ עי"י שהאדם מרבה לגרום בתורה יוכל להבין דבר מתוך דבר ☆ בשעת יצירת האדם נתן הקב"ה בינה לאדם אולם עליו לעמול ולהוסיף חכמה

אִם אֵין קָמַת, אֵין תּוֹרָה. תִּקְנוּ
מן הראוי שישתדל האדם להשיג פרנסתו ☆ מי שאין לו פרנסה - בהכרח שיהטא בשביל להשיג מעות כדי חיותו ☆ כדי שתתקיים התורה ביד האדם צריך הוא להתרחק ממעדרים ☆ הקב"ה עשה שיצטרכו בני האדם

דרכי תוכן העניינים אבות שעה

מזונות דקים ומובחרים כדי שיעסקו בתורה ☆ מניעת התורה גורמת לעצירת גשמים ולחסרון הפרנסה ☆ השי"ת הכין לבני שפע פרנסה שיזכו לכך אם יצעדו בדרכי התורה ומשל נפלא על כך

אם אין תורה, אין קמה. תקסא

אם אין האדם עוסק בתורה למה לו קמה ☆ מאכל הרשעים נחשב כעפר בעלמא ☆ לא ריבוי העסק גורם את הפרנסה כי אם עסק התורה ☆ המשנה מדברת על ב' מיני קמחים, שהם מזון הגוף ומזון הנפש ☆ כפי רוב החסרון שיש לאדם בתורה, כך יגדל חסרונו בגשמיות

משנה כד

כל שחכמתו מרבה ממעשיו, למה הוא דומה, לאילן שענפיו מרבין ושרשיו מועטין. תקסג
הלומד לש"ש תורתו מתקיימת ☆ איברי האדם יונקים את חיותם מקיום המצוות ☆ הלומד תורה לשם יוהרא או בשביל שיהנהו בני אדם אינו כוונת בהש"ת ☆ הלומד תורה לשם שמים במחווה שלם באלוקיו ☆ האדם הסומך על חקירת שכלו ולא על האמונה התורנית עלול ליפול מאמונתו ☆ בזמן גזירת השמד מסרו נפשם רק המון העם שהיה להם אמונה פשוטה, ולא בעלי החקירה ☆ המעשים שעושה האדם מתקשרים בעצמותו

לאילן שענפיו מרבין ושרשיו מועטין, וחרוץ באה ועוקרתו והופכתו על פניו. תקסז
בעת מיתתו של האדם שחכמתו מרובה ממעשיו, מתגלית חרפתו לעיני כל ☆ האדם שחכמתו מרובה ממעשיו, תעמוד לו חכמתו לרעה ☆ אלישע בן אבויה נטרד מן העולם משום שחכמתו לא היתה לשם שמים ☆ אדם שחכמתו מרובה ממעשיו חדל לקיים גם את המעשים המועטים שכבר החזיק בהם

שנאמר והיה כערער בערבה, ולא יראה כי יבוא טוב וגו'. תקסח
ביאור הדבר איך עקירת האילן נרמזת בקרא ☆ גודל מעלת האדם המקדש את עצמו כמותר לו ☆ האדם לכשעצמו יעשה הרבה ואילו לאחרים יהיה מעט

שנאמר והיה בעין שתול על מים. תקעא
האדם שמעשיו מרובין מחכמתו אינו צריך לשוב לזה העולם בגלגול ☆ השי"ת נתן לאדם מתנה יקרה שיש בידו לצבור מצוות ומעש"ט בעודנו חי, ומה מאד יגדל עונשו אם יבעט במתנה זו ☆ האדם שעבד את השי"ת כפי כוחותיו, אף אם לא עשה הרבה, הרי הוא חשוב במעלתו יותר ממי שעשה הרבה אך לא כפי כל כוחותיו שניתנו לו משמים

משנה כה

רבי אלעזר בן חסמא אומר וכו'. תקעד
גודל חכמתו של ר"א בן חסמא ☆ טוב לשמוע דברי מוסר ממי שידע במעם ומיב תענוגות העוה"ז ועכ"ז זנחם ובחר בטוב

הן הן גופי תלבות. תקעז

הן הן גופי תלבות. תקעז
האדם צריך ללמוד תורה לשמה ולעסוק גם בהלכות שאינם נוהגות למעשה

תקופות ונמטריאות, פּרפּראות לתּכּמה. תקעז
חכמת החשבון מחדדת את האדם ומסייעתו לבוא לחכמת התורה ☆ תקופות ונימטריאות יש לאדם ללמוד רק אחר שסיים ללמוד את שאר חלקי התורה ☆ אצל בני ישראל החכמה היא רק אמצעי לבוא אל קיום הדברים בפועל ולכן כולם שייכים בה

שעב

דרכי

תוכן העניינים

אבות

פּרָפְרָאוֹת לְחֶבְרֵה. תַּקְעָמָה

פירוש א': תקופות וגימטריאות שוים לפרפראות הבאות אחר הסעודה ☆ פירוש ב': מיירי מפרפראות שקודם הסעודה הממשיכים את לב האדם לאכילה ☆ העסק בגימטריאות על פסוקי התורה נאותים רק למי שזכה להחכים בתורה ☆ אין להוכיח דברים מן הגימטריאות אלא הם באין רק לסיוע ולראיה לדברים הידועים ומבוררים ☆ האופן איך להחשיב את הגימטריא תלוי ברצון החכם הדורש ☆ עובדא בענין הגימטריאות שחדשו הצדיקים ☆ היו צדיקים שאמרו גימטריאות בלא לחשב את הדבר מתחילה והיו הדברים עולים נכונה

פרק שלישי

א עֲקֵבְיָא בְּן מַהֲלָאֵל אוֹמֵר הִסְתַּכַּל בְּשִׁלְשָׁה דְּבָרִים וְאֵין אַתָּה
 בָּא לְיַדֵי עֵבְרָה, דַּע מֵאֵין בָּאתָ, וְלֹאֲן אַתָּה הוּלֵךְ, וְלִפְנֵי מִי אַתָּה
 עֹתִיד לְתַן דִּין וְחֻשְׁבוֹן. מֵאֵין בָּאתָ, מִטְּפָה סְרוּחָה. וְלֹאֲן אַתָּה
 הוּלֵךְ, לְמָקוֹם עֶפְרָה, רַמָּה וְתוֹלְעָה. וְלִפְנֵי מִי אַתָּה עֹתִיד לְתַן דִּין
 וְחֻשְׁבוֹן, לְפָנֵי מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמַּלְכִּים, הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא:

פירוש רש"י

א עקביא. מטפה סרוחה. טפת שכנת זרע. ואע"פ שזשעת העבור אינה סרוחה, שאינה מסרחת
 זרחם האשה עד לאחר שלשה ימים וכשסרחת אינה ראויה להזריע, מכל מקום קרי לה טפה סרוחה
 מפני שהיא קרוצה להסריח מיד כשהיא חוץ למעי האשה. והמסתכל שצא מטפה סרוחה, ניזול מן
 הגאווה. וכמסתכל שעמיד לילך למקום עפר רמה ותולעה, ניזול מן התאוה והחמדה אל המנון.
 והמסתכל שעמיד ליתן דין וחשבון, פורש מן החטא ואינו נכשל בעצירה:

משנה א

עֲקֵבְיָא בְּן מַהֲלָאֵל אוֹמֵר הִסְתַּכַּל בְּשִׁלְשָׁה דְּבָרִים וְאֵין אַתָּה בָּא לְיַדֵי עֵבְרָה.

האדם צריך לצייר בעיניו במוחש את אלו ג' הדברים ואז
 לא יבוא לידי עבירה

ביאר החפץ חיים זצ"ל כי אפילו אנשים יראים ושלמים המאמינים בתמימות
 ובאמונה שלמה בכל עניני שכר ועונש, לא יתעוררו כ"כ לשוב בתשובה
 מעוונותיהם ולהוסיף אומץ במצוות ומעשים טובים בגלל אמונתם לחוד,
 מאחר שמטבע האדם להתפעל ולהתעורר רק ממה שהוא רואה בעיניו עתה,
 וכיון שהיצה"ר מסיתו לחשוב שיאריכו ימיו ושנותיו הרבה מאד, ע"כ אינו
 מתיירא מן העונש העתיד לבוא על עוברי רצונו ית', ולזאת הזהירנו התנא
 בלשון "הסתכל בשלשה דברים" לומר שיצייר האדם את העונש כאילו הוא
 רואה את הדבר בעיניו ממש, וזה יועילנו לבא לידי כך ש"ואין אתה בא לידי
 עבירה".

הַפְתִּיל בְּשִׁלְשָׁה דְבָרִים.

כל שלשת הדברים נצרכים בשביל להמנע מן החטא

במדרש שמואל דקדק מפני מה הוצרך התנא לכתוב "בשלשה דברים" וכי מניינא אתא לאשמועינן, וביאר שהתנא בא להשמיענו שהמסתכל צריך להתבונן בכל שלשת הדברים יחדיו, ואם יסתכל בחלקם לא יועיל להצילו מידי עבירה, מפני שאם יתבונן רק בכך שבא מטיפה סרוחה, יתכן שיאמר שבשביל כך אין הוא אשם בחטאיו כיון שיסודו נבנה מדבר מאוס ונבזה כזה, ולכן צריך שיסתכל גם "לאן אתה הולך" וכיון שיזכור את יום המיתה לא יבא לידי חטא, אכן גם אלו ב' הדברים אינם די, כי יסבור שכיון שאחריתו להיות עפר ואפר מאחר שהולך למקום עפר רימה ותולעה, ואין דעת וחשבון לעפר ואבן דומם, זה יגרום לו לעשות ככל העולה על רוחו, וע"כ הוסיף התנא גם את הדבר השלישי "ולפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון" ובידיעה זו ימנע האדם מן החטא ביודעו שעל כל מה שעושה יצטרך ליתן דין וחשבון.

וְאֵין אֶתָּה בָּא לְיַדֵּי עֲבֵרָה.

ההתבוננות בג' הדברים הללו מועילה לאדם שלא יחטא אף אם תזדמן העבירה לידו

במדרש שמואל דקדק במה שהאריך התנא לומר "ואין אתה בא לידי עבירה" ולא אמר "ולא תבוא לידי עבירה", ומפרש כי הנה יש יותר רבותא לאדם שיסור מן העבירה אף אחר שבא הנסיון לידו, ממה שאינו חוטא רק מחמת שלא נזדמן החטא לידו, וכמו שאמרו חז"ל (יומא פו ע"ב) ונפסק גם בדברי הרמב"ם (פ"ב מהל' תשובה ה"א) וז"ל איזו היא תשובה גמורה זה שבא לידו דבר שעבר בו ואפשר בידו לעשותו, ופירש ולא עשה מפני התשובה, עכ"ל, הרי שכאשר באה העבירה ליד האדם ועכ"ז הוא נמנע מלעשותו זוהי מדריגה גבוהה והיא תכלית התשובה, ונתכוין התנא לומר שכאשר יתבונן האדם באלו ג' הדברים, לא זו בלבד שלא יתאוה אל החטא אלא אף אם כבר נזדמנה העבירה לידו יוכל להתגבר, וזהו "ואין אתה בא לידי עבירה" היינו שאף שהעבירה תבוא לידך, אתה לא תפול בידה להכשל ולחטוא.

דַּע מַאיִן בָּאתָ, וְלֹאֵן אֶתָּה הוֹלֵךְ, וְלִפְנֵי מִי אֶתָּה עֹתִיד לֵהֵן דִּין וְחֶשְׁבוֹן.

עוד דקדק במד"ש כי מאחר שאמר "הסתכל בשלשה דברים", היה לו להמשיך ולומר מיד "מאיין באת" וכו', ולמה זה הוצרך להוסיף תיבת "דע", וביאר כי הנה את ב' הדברים הראשונים שהם מאיין בא האדם ושהולך למקום עפר רמה ותולעה, זאת רואה האדם בראיה חושית, אמנם את הדבר השלישי שהוא מה שעתיד ליתן דין וחשבון לפני המקום לא ראה אדם מעולם, ומשום דבר זה אמר התנא "דע" לומר שנאמין בדבר בתורת ידיעה אף שלא ראינוהו.

חלק הראשון של המשנה מדבר אל הנשמה והשני אל הגוף

המפרשים תמהו על כפל הלשון שבמשנה, שבתחילה אמר "דע מאיין באת ולאן אתה הולך" וכו', ואח"כ כשביאר את דבריו חזר פעם נוספת ואמר "מאיין באת מטפה סרוחה ולאן אתה הולך למקום עפר רמה ותולעה" וכו', ולכאורה היה די שיאמר רק חלק זה של "מאיין באת מטפה סרוחה" וכו'.

ותירץ בספר מילי דאבות (להגה"צ רבי יצחק ראש ישיבת וואלאז'ין זצ"ל) ע"ד משל לאדם גדול בתורה שניהן כרב באחת העיירות וגם היה עשיר מופלג ועתיר נכסין, ששלח את בנו מביתו ומעירו בכדי שילך לעיר רחוקה וילמד שם תורה בישיבה גדולה ומפורסמת שהיתה בה, ויהי באמצע דרכו הוצרך הבן לפוש מטורח הדרך, ויסר אל בית מלון א' שהיה שייך לאביו, אשר אביו מינה בני משפחה אחת שיהיו מתעסקים במלון ודואגים לכל צרכיו ומשם היתה פרנסתם בהרחבה ובכבוד, וירא שם בן הרב בחרו אחד מבני המשפחה שהיה בן גילו, וכאשר נכנס עמו בדברי שיחה מצא חן בעיניו למאד מפני שהיה מלובש בכגדים נאים, והיה מדבר בדברים המושכים את הלב, אולם הנער הלז היה פוחז וריק ומתנהג בהוללות, וכיון שהתחבר עמו בן הרב היו מבלים יחדיו זמן רב בבטלה בדברי שחוק וקלות ראש, וכך נמשך הדבר במשך תקופה ארוכה.

יום אחד בא אל המלון אחד ממכירי אביו הרב, ויהי כראותו שכן הרב מתרועע בחברת הנער הפוחז וכי לא הלך כלל אל הישיבה ששלחו אביו לילך אליה החל מוכיחם בדברים, ובתחלה פנה אל בן הרב ואמר לו הלא יודע הנך מאיין באת - מבית אביך הרב שהוא גדול בתורה ובעבודת ה', ולאן אתה הולך - שהיית בדרכך אל הישיבה הגדולה והמפורסמת במטרה ללמוד תורה ולדרוש בחכמה, והנה בהתנהגותך הזאת שאתה עוסק במעשי נערוות ובהוללות תבא לידי בזיון גדול, ומה תענה לאביך בעת אשר יודע לו הדבר ויגער בך על מעשיך, וע"כ היטיב נא את מעשיך ושוב אל הדרך הטובה והישרה. ואחר

שכילה את דבריו פנה אל הנער הפוחז לגעור בו בשפה אחרת לחלוטין לאמר, איך מלאך לבך להתנשא כ"כ ולהתחבר עם בן הרב, בהיות שאתה איש גס והמוני והוא בן איש חכם ונכבד ועדיו לתפארת, גם יש לך לזכור כי אם ישמע אביו בעל המלון שאתה מלמד את בנו תרבות אנשים חטאים ריקים ופוחזים יכעס מאד על כל בני משפחתך, ויגרשם ממלוננו וינשלם מחזקת פרנסתם, ואז יוכרחו לעבוד עבודת פרך לחטוב עצים ולשאוב מים, ועוד יענישך על כך שהתעית את בנו וגרמת לו לסור מדרך הישר.

ומעתה נבין כי אלו הם גם דברי משנתנו, והתנא כפל את לשונו כי בתחילת דבריו דיבר אל הנשמה ואח"כ אל הגוף, ואלו דבריו אל הנשמה הק', "דע מאין באת" כי מקור מחצבתך מתחת כסא הכבוד, "ולאן אתה הולך" כי סופך לחזור למקום רם ונישא אל הקב"ה כדכתיב (קהלת יב, ז) והרוח תשוב אל האלקים אשר נתנה, "ולפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון" כי רבה זכותך שהקב"ה בכבודו ובעצמו ידין בך ובמעשיך, וע"כ אין נאה לך לחטוא אלא יש לך לעשות הטוב בעיני בוראך. ואח"כ מדבר אל הגוף ואומר לו את המשך דברי המשנה "מאין באת מטפה סרוחה" היינו כי מקורך מבוזה למאד, "ולאן אתה הולך למקום עפר רמה ותולעה" כי עתיד אתה להיות שוכן בעפר, "ולפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון" על אשר התחברת אל הנשמה הטהורה אשר נאצלה ממרומים בכדי לעסוק במצוות ובמעש"ט, ובכך הטעית אותה לילך אחר תאוות העולם הזה והבליו המאוסים, וע"כ הזהר שלא למשכה אחר כך ולמנעה מלקיים את התפקיד שהוטל עליה כשנשלחה לזה העולם.

היצה"ר מונע את האדם מלקיים מצוות ואומר לו שעבודתו אינה נחשבת, ותשובה לדבר זה

ובספר ענף עץ אבות ביאר את כפל הדברים במשנתנו, כי הנה כאשר האדם חפץ לקיים מצוות ולעסוק בתורה ומעש"ט ותפלה לקל חי, מונעו היצה"ר מכך ואומר לו וכי הקב"ה זקוק לתפלתך ועבודתך, והרי יש לו בשמי רום אלפי אלפים משרתים שהם מלאכי השרת העומדים לפניו, ומה יתן לו ומה יוסיף לו עבודתך הפעוטה שאתה נחשב לעומתם כפרעוש קטן וע"כ שתיקתך יפה מדיבורך, ועי"ז מתרשל מאד מעסק התורה והתפלה.

אך כאשר יתבונן האדם באלו הדברים שנמנו במשנתנו יראה שאין דבריו נכונים כלל, שהרי זכור נא "מאין באת" היינו כי נשמתך הטהורה באה ממקום עליון וגבוה מאד שהרי היא חלק אלוך ממעל ונחצבה מתחת כסא הכבוד, ומעלת הנשמה גדולה למאד עד שאמרו חז"ל (חולין צט ע"ב) חביבים

ישראל לפני הקב"ה יותר ממלאכי השרת, שהרי המלאכים אומרים שירה לפניו רק פעם אחת ביום ויש שאינם זוכין לומר אלא פעם אחת בחודש, ואילו בני"י זוכים לומר לפניו שירה בכל שעה ושעה. ואמר עוד על גודל חשיבות הנשמה "ולאן אתה הולך" שהרי אחר שנפרדת הנשמה מן הגוף עומדת היא לשוב אל בית אביה כנעוריה לחזות בנועם ה' ולאור באור החיים.

גם אחר שנסתלק האדם מן העולם ממשיך לקבל שכר אם מעשיו ממשיכים לעשות פירות

ועל מעלת המעשים טובים שעושה האדם אמר "ולפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון" היינו שעתיד האדם לקבל שכר רב מאת ה' על פעולותיו, וביאור הלשונות "דין וחשבון" הוא כי ה"דין" הוא שיקבל האדם את שכרו על עצם פעולת המצוות ומעש"ט שעשה בעודנו חי, ולמה שנמשך ממצוותיו לאחר פטירתו, גם על זה יעשו עמו "חשבון" ויקבל שכרו משלם, וכגון המחבר ספרים שגם לאחר פטירתו לומדים בני אדם בתורתו אשר הותיר אחריו ברכה, וכן מי שזכה לייסד ולבנות בית חינוך שמתחנכים שם דורות של תלמידים בדרך התורה כראוי וכיאות אף לאחר שכבר נסתלק לבית עולמו, וכן אדם שהחזיק תורה בממונו ויש פירות ממעשיו בדורות הבאים, שכל אלו כאשר נידונים לאחר מיתתם בכל שנה בראש השנה לפני ב"ד של מעלה, דנים אותם בדין חדש ומתבוננים בכל מה שנוסף ע"י מעשיהם בזאת השנה, ומקבלים ע"ז שכר מרובה אף שכבר אינם יכולים להוסיף ולעשות בפועל.

ודבר זה שגם המתים נדונים נאמר להדיא במסכת ראש השנה (לב ע"ב) מפני מה אין אומרים הלל בר"ה, אפשר מלך יושב על כסא דין וספרי חיים וספרי מתים פתוחים לפניו וישראל אומרים שירה ע"כ, הרי שגם האנשים שכבר מתו נידונין וספריהם נפתחים, וכאשר אדם זיכה את הרבים נותנין לו בגן עדן מדור גבוה יותר מאשר היה לו עד עתה, שהרי בשנה זו עשו מעשיו פירות נוספים וגרם לבני אדם אחרים שילמדו ויקיימו יותר מצוות, ובדין הוא שיטול שכרו על זאת, וכענין הזה עושין בכל שנה ושנה. ומכל זה נלמד את גודל מעלת האיש הישראלי שע"י שעושה את רצון השי"ת ומסגל מצוות ומעש"ט יזכה לרב טוב הצפון בגן עדן.

ואחר שכילה התנא לבאר את רום מעלת הנשמה, פנה לייחד דבריו אל הגוף לבל ילך אחר הרע ושלא יכשל במידת הגאווה המאוסה שהיא מביאה את האדם לידי עוונות חמורים, וזהו אומרו לגוף "מאין באת מטפה סרוחה ולאן אתה הולך למקום עפר רמה ותולעה", וכיון שכך במה יש לך להתגאות, עוד אומרים לו

"ולפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון" כי גם במעשים הרעים שייך ענין זה של ה"דין" על עצם המעשה, ו"חשבון" על מה שנגרם מפעולתו אף לאחר מיתתו, וכגון אפיקורוס שחיבר ספר מינות שאנשים ממשיכים להיות מושפעים מדעותיו הכוזבות בקוראם את ספרו לאחר שמת, או מי שבנה בנין תיאטרון המושך את לבותם של בני הנעורים לדברי זימה ותועבה רח"ל, שאע"פ שכבר דנו אותו בשעת מיתתו ובא על עונשו כראוי לו, עכ"ז דנין אותו שוב בכל ר"ה, ואם נגרמו בשנה זו עוד רעות מחמת פעולותיו שעשה, מוסיפים על עונשו רח"ל.

אין לאדם להתעסק כ"כ הרבה בעניני עוה"ז, מאחר שעיקר ביאתו לעוה"ז היא בכדי לעבוד את השי"ת

מזן החפץ חיים זצ"ל המשיל משלו לבאר את דברי משנתנו, כי הנה כאשר מתקיים היריד הגדול שמשנתפים בו אלפי אנשים, אזי כל בעלי האכסניות שבמקום היריד מכינים הרבה מיני מאכלים בעבור כל ההמון הבאים לשם, וכיון שבאים גם עשירים מופלגים מכינים גם מיני מאכלים יקרים ומוטעמים עד מאד תרנגולים מפותמים וברבורים אבוסים וכדו', והנה ההמון הבא ליריד מורכב מכל סוגי האנשים, חכמים, בינונים וגם טפשים, וכל אחד מהם נוהג את מסחרו כפי מידת השכל שחננו ה', אמנם אף הטפשים הגדולים שמנהלים את עסקיהם בסכלות גמורה, אינם סבורים לרגע כי עיקר מטרת בואם אל היריד הוא בכדי לאכול מן המאכלים הערבים שאפשר להשיג שם, אלא המה מבינים כי סיבת בואם היא למען עסוק במסחר, וע"כ משתדלים הם שלא לאבד מזמנם היקר על דברים שוליים אלו של אכילה ושתייה וכדו', אלא מקדישים את כל הזמן שבידם בכדי לעסוק במסחר ולהרוויח ככל היותר.

והנה גם אנחנו כבואנו אל העולם הזה הלא הדבר ברור כשמש שמטרת הדבר שהלכנו דרך רחוקה כזו, היא רק בעבור התכלית הנרצית שנשכיל למלא את צידתנו בתורה ומצוות וקיום רצון ה', אולם היצה"ר מסית את לבות בני האדם וגורם להם לבל יתבוננו בסיבת ירידתם לזה העולם, אלא יחשבו שעיקר הצלחתם היא כאשר יוכלו להתענג בתענוגי העוה"ז, וע"כ הם עושים את כל ימיהם כחגים וממלאים את שולחנם בהבלי העולם, ולזאת באו דברי התנא באומרו "דע מאין באת" כי באת מן השמים מעון קדשו של השי"ת, "ולאן אתה הולך" היינו מהי מטרת ביאתך לעולם, שהרי באת בכדי לעסוק בסחורה הטובה באמת שהיא קיום המצוות ומעש"ט, בכדי שלא תשוב לביתך - העוה"ב - בידיים ריקניות, וע"כ מה לך להתעסק כ"כ הרבה בעניני העוה"ז שכל עיקרם לא בא אלא בכדי לספק את צרכך שתוכל לעבוד את השי"ת.

דַע מַאיִן בָּאתָ, וּלְאֵן אֶתָּה הוֹלֵךְ וְכוּ'.

האדם צריך לזכור שגם יומו יבוא והוא עתיד להחזיר את נשמתו לבוראה

ביאר החפץ חיים זצ"ל שהתנא דיבר אל האדם בלשון נוכח "מאין באת ולאן אתה הולך", מכיון שאף כאשר האדם הולך ללוויית המת או לבית האבלים ויודע בבירור כי כמקרה כל האדם יקרהו, וגם הוא עתיד להשיב את נשמתו לבוראה בבוא העת, הרי שאין הידיעה הזו פועלת מאומה בנפשו שייטיב את דרכיו ויכין א"ע לזמן שיתן דין וחשבון לפני הקב"ה [כיון שהיציאה מסיתו לחשוב שהוא אינו מכלל המתים, וכפי שיש "חברת תהלים" ו"חברת משניות" יש גם "חברת מתים" (חברה שטארבערס) והוא אינו נמנה על חבורה זו], ולכן הזהיר התנא את האדם בלשון נוכח "דע מאין באת ולאן אתה הולך", כי יש לך לידע ולזכור כי אתה עצמך עתיד למות כאשר ימלאו ימך, וזכור גם "לפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון" בזמן ההוא, וע"כ חזור בתשובה ומלא אמתחתך במצוות ומעש"ט כל עוד יש ביכלתך.

מיום הלידה מתקרב האדם אל המיתה

עוד דקדק החפץ חיים במאמר התנא שדיבר בלשון הווה "ולאן אתה הולך" ולא נקט "ולאן תלך" בלשון עתיד, שלכאורה לשון זה נכון יותר שהרי התנא מדבר אל האדם שעדיין חי ורק בהגיע יומו יעבור לעולם שכולו טוב, ותיירץ כי אף בזמן חיותו של האדם יש בגופו מקצת מן המות כיון שבכל יום ויום כוחותיו פוחתים לאיטם וכן מתמעטים ליחות שרשי שערותיו וע"כ המה מתלבנים, נמצא שכבר בעודנו חי מתקרב הוא אל הקבר, ושפיר יוצדק לומר עליו "ולאן אתה הולך" עתה "למקום עפר רמה ותולעה". וכעין זה פירש גם במדרש שמואל כי מיום הולדו של האדם הרי הוא מתקרב והולך אל המיתה.

וּלְפָנַי מִי אֶתָּה עֲתִיד לִתֵּן דִּין וְחֶשְׁבוֹן.

האדם עצמו חורץ את הדין ולפ"ז יקבל את עונשו בשמים

בביאור כפל הלשון "דין וחשבון" כתב במדרש שמואל (וכן כתב גם רבינו הגר"א מוילנא בספר קול אליהו דף נג) כי כאשר עולה האדם לעולם העליון לאחר פטירתו ועומד להשפט על כל מעשיו בעוה"ז, אזי מודיעים לו בתחלה את דיני התורה הק', ואח"כ שואלים אותו מה דין העובר עבירות שונות והוא משיב על

כל אחד מהם את העונש הקצוב עליו, ואח"כ אומרים לו כי הוא עצמו עבר את אלו העבירות וכפי אשר פסק כן ינתן לו בעונשו, (ואם היה דרכו בעוה"ז ללמד זכות על זולתו, גם עתה ילמד זכות על בעלי העבירות ויקל בענשם וממילא גם ענשו יוקל). וזהו שאמר "לפני מי אתה עתיד ליתן דין" פי' שבתחילה יקבע הוא עצמו את הדין והעונש שצריכים בעלי העבירה לקבל, ורק אח"כ יתן "חשבון" על כל מעשיו, ונמצא שהוא עצמו קבע את מידת העונש שעליו לקבל בגין מעשיו.

דין - על העבירה עצמה, חשבון - על חילול השם שנגרם ממנה

ובילקוט מעם לועז ביאר בשם מהרי"ל, כי הנה ישנם חטאים שכאשר האדם עובר עליהם, הרי מלבד עצם החטא עוד יש בהם משום עון חילול השם שהיא עבירה חמורה יותר משאר כל העוונות, ומה שמחלל את השם הוא יותר מן הפגם בחטא עצמו, ולזאת הזהירנו התנא "ולפני מי אתה עתיד ליתן דין" היינו על עצם העבירה "וחשבון" שידונו אותו על החילול השם שעשה בעונו, לפי שכל האנשים שראוהו בחטאו למדו ממעשיו.

דין - על העוון, חשבון - על מה שלא עשה מצוה בזמן שחטא

וחנה הגאון מוילנא זצ"ל פירש שה"דין" קאי על העוון עצמו, וה"חשבון" הוא על מה שבזמן שעשה את העבירה היה יכול לעסוק בתורה או לעשות מעשה טוב, כי יתבעוהו וידינוהו על שהשחית את זמנו לריק ולא עשה בו מה שהיה צריך לעשות.

וחיה מרן החפץ חיים זצ"ל מוסיף ע"ז ואומר, דהגם שהשי"ת הטיב עמנו עד מאד ונתן לנו את כח התשובה שעל ידה יתכפרו עוונותינו, אכן זהו רק על עצם העבירה, אך על ה"חשבון" המבואר שדנים את האדם גם על כך שלא מילא את הזמן עם תוכן ראוי, זאת אין בכוחה של התשובה לתקן שהרי במה יוכל להתמלאות הזמן היקר שהלך לריק, ובדומה לכובס בגדים מומחה במלאכתו שיכול לנקות את הבגדים מכל שמץ כתם ולכלוך עד שלא ישאר כל רושם מהם, אך לא יוכל להאריך את הבגד, כן הוא גם בענין התשובה שלא תוכל למלאות את הזמן החסר.

(אמנם אי' בספרים שכאשר יזכה האדם לשוב בתשובה מאהבה שעליה אמרו חז"ל (יומא פו ע"ב) שזדונות נעשין לו כזכות, הנה כיון שנחשב שעשה מצוה בזמן ההוא, הרי גם הזמן נעשה מתוקן למפרע).

לעתיד לבא יוכיחו לאדם ממעשי עצמו ויסתרו את התנצלותו

ובספר ענף עץ אבות ביאר את כפל הלשון באופן אחר, שביום הדין כאשר יבוא האדם ב"דין" על כל מעשיו ויצטדק על חטאתיו כי אינם באשמתו, אזי יערכו עמו "חשבון" ממעשיו והתנהגותו במשך ימי חייו ויוכיחו לו כי אין דבריו אמת, וכגון שכאשר ישאלוהו מפני מה לא החזיק כראוי במצות הצדקה לתת מממונו לדל, יענה ויאמר כי היו מזונותיו מצומצמים ולא היו לו מספיק מעות לצרכי עצמו ולכן לא היה ביכולתו לפזר ממעותיו לעניים, ואז יראו לו שעבור צרכיו ותענוגותיו וכל מה שעלה ברצונו הוציא מעות הרבה, וע"כ ידינוהו מפני מה לא פיזר גם לצדקה, ועל דרך זה יוכיחו לכל אחד ואחד לפי מה שהוא.

וזהו שאמר התנא "ודע לפני מי אתה עתיד ליתן דין" על מעשיך "וחשבון" שיוכיחו לך ממעשי עצמך איך היתה התנהגותך בדבר הזה כשהיה נוגע לצרכי עצמך, ואז לא יהא מענה בפך, וע"כ ראה להתנהג בכל דרכיך כראוי וכיאות למען תבוא על שכרך בעולם העליון ולא תענש.

לפני מלך המלכים, הקדוש ברוך הוא.

עצם הדבר שדין האדם מובא לפני הקב"ה בעצמו, מורה על חומרת המשפט

כתב בילקוט מעם לועז כי הנה כאשר נתבונן בדרכי המשפט אצל מלכותא דארעא, נראה כי יש כמה בתי משפט, ואם חטא אדם בדבר קל הרי הוא נידון בבית המשפט שבעירו, ואם החטא יותר חמור הרי הוא מובא לפני שופט הפלך שהוא יותר גדול משופט העיר, ובעון חמור יותר אין יכול לדונו רק השופט של כל המחוז, אך אם נודע לו כי הוא מוזמן להשפט לפני המלך בכבודו ובעצמו, אזי רעדה תאחזנו ביודעו כי זה לאות כי עונו חמור עד מאד והוא שרוי כעת בסכנה גדולה, וע"כ אמר התנא "לפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון לפני ממ"ה הקב"ה, וכיון שהמשפט עומד להתקיים אצל הקב"ה, מזה לבד נוכל להבין את גודל חומרת העוונות, וכמו שמצינו (ברכות כב ע"ב) שסיפרו לנו חז"ל אודות רבי יוחנן בן זכאי שכאשר נטה למות היה בוכה, ושאלוהו תלמידיו רבינו מפני מה אתה בוכה, אמר להם אילו לפני מלך בשר ודם היו מוליכין אותי שהיום כאן ומחר בקבר שאם כועס עלי אין כעסו עולם ואם אוסרני אין איסורו איסור עולם ואעפ"כ הייתי בוכה, ועכשיו שמוליכין אותי

ב רַבִּי חֲנִינָא סֶגֶן הַכֹּהֲנִים אָמַר הָיִי מִתְּפִלָּל בְּשְׁלוֹמָה שֶׁל מַלְכוּת, שְׂאֵלְמָלְא מוֹרְאָה, אִישׁ אֶת רֵעֵהוּ חַיִּים בְּלִעּוֹ:

פירוש רש"י

ב בשלומה של מלכות. ואפילו של אומות העולם: חיים בלעו. דכתיב (חזקוק א) ומעשה אדם כדגי היס, מה דגים שזיס כל הגדול מחזרו זולע את חזרו, אף בני אדם אלמלא מוראה של מלכות כל הגדול מחזרו זולע את חזרו (עבודה זרה ד:):

לפני מלך מלכי המלכים הקב"ה שהוא חי וקיים לעולם ולעולמי עולמים לא אבכה.

משנה ב

רַבִּי חֲנִינָא סֶגֶן הַכֹּהֲנִים אָמַר הָיִי מִתְּפִלָּל בְּשְׁלוֹמָה שֶׁל מַלְכוּת וכו'.

חשיבות כח המלכות אף אם היא מושחתת ונוהגת שלא כראוי

הנאון רבי מאיר שפירא זצ"ל ביאר את עומק דברי המשנה בהקדם מה שיש לתמוה על כך שהמשנה מכנה את רבי חנינא בשם "סגן הכהנים" בלשון רבים, וקשה וכי היה רבי חנינא סגן לכהנים רבים, והרי רק לכהן גדול העמידו סגן. אמנם הביאור בזה הוא שתקופתו של רבי חנינא היתה תקופה קשה ביותר לעם ישראל, משום שהצדוקים גברו על הפרושים, והמלך שהיה מזרע בית חשמונאי היה צדוקי, ומינוי הכהנים הגדולים לא נעשה לפי צדקתם וגדולתם בתורה ובמעש"ט, ולא תרו אחר אדם ירא השם וקדוש עליון, אלא המלכות העמידה את הכהונה הגדולה למכירה, והכהן שהציע את סכום הכסף הגדול ביותר נתמנה להיות כהן גדול, ומכיון שהכהנים גדולים היו צדוקים נהגו כדעתם הנפסדת והמוטעית, וביוהכ"פ הקטירו את הקטורת בתוך קודש הקדשים שלא כציווי ה', ולפיכך נענשו ולא הוציאו את שנתם, ומדי שנה הוצרכו למנות כהן גדול אחר שגם הוא כקודמו לא כיהן יותר משנה. והנה רבי חנינא שהיה צדיק וקדוש לא נתפתה לקנות את הכהונה הגדולה בממון, ולפיכך לא מינהו לעולם לכה"ג ונשאר תמיד בתפקידו כסגן הכה"ג, וכיוון שהתחלפו כהנים גדולים רבים בזמנו נמצא ששימש סגן לכהנים רבים, ובגין כך נקרא בשם "רבי חנינא סגן הכהנים".

והנה מצד השכל הפשוט היינו בטוחים שבודאי אדם כזה - שהמלכות השפילתו עד מאד, ולא מינו אותו לכהן גדול כראוי לערכו הרם, אלא העמידוהו לשמש כסגן תחת אנשים פשוטים, יהיה מתנגד לשלטון מושחת שכזה בכל לבו ויגנה את המלכות בכל לשון גנאי, ועכ"ז רבי חנינא לא נהג כך אלא ציוה ואמר "הוי מתפלל בשלומה של מלכות" על אף העוול שנגרם לו בעצמו מחמתה, וזאת משום שהמצב מחייב את כח השלטון, כי "אלמלא מוראה" היה המצב גרוע יותר ו"איש את רעהו חיים בלעו".

הוי מתפלל בשלומה של מלכות, שאלמלא מוראה, איש את רעהו חיים בלעו.

מורא המלכות מועיל להמנע מן החטא בעניני בין אדם לחבירו

כתב בספר מילי דאבות כי דברי המשנה כאן באו כהמשך לדברי המשנה הקודמת, כי הנה שם נתנו חז"ל עצה איך להתגבר על היצה"ר ואמרו "הסתכל בשלשה דברים ואין אתה בא לידי עבירה דע מאין באת" וכו', והנה שלשת הדברים הללו מועילים שיוכל האדם להתגבר על רצונו לחטוא בענינים שבין אדם למקום, כי ע"י שיתבונן בשפלות עצמו וברוממות השי"ת יימנע מן החטא, אך לענין חטאים שבין אדם לחבירו לא יועיל לו דבר זה, כיון שיחשוב בדעתו, הן אמת הדבר כי כלפי השי"ת הנני אפס ואין, אך לעומת חבירי ודאי מעלתי גדולה הרבה יותר ממעלתו שהרי אני תלמיד חכם למדן וירא שמים, ואת פלוני מצוה גדולה לרדוף כיון שהוא קל שבקלים, ובסגנון זה יחשוב האדם לעתים כיון שאין אדם רואה את נגעי עצמו וסבור הוא שהוא זך ונקי מכל חטא ועון ואילו חבירו מלוכלך בעוונות, וע"כ העצה היחידה היא הנהגת המלכות שמחמת מוראה נמנעים בני האדם מלעשות עול זה לזה, וע"כ אמרה המשנה "שאלמלא מוראה איש את רעהו חיים בלעו" כיון שלענין בין אדם לחבירו אין מועיל זכרון ג' הדברים אלא מורא המלכות. (וכע"ז פי' גם במדרש שמואל).

בחג הסוכות היו מקריבים בביהמ"ק פרים לזכות אוה"ע משום "הוי מתפלל בשלומה של מלכות"

רש"י פירש שמשום האי מילתא ד"הוי מתפלל בשלומה של מלכות" ציותה לנו התורה להקריב בביהמ"ק בימי חג הסוכות שבעים פרים כנגד שבעים האומות, שבזכות זו יהיו האומות שקטות ולא יתגרו זו בזו, ולא יהיו מלחמות

ביניהם, [שהרי בזמן שהאומות שקטות ושלוות אינם עושים צרות לבנ"י וגם ישראל שקטים].

והנה אי' במדרש (במדבר רבה פר' פנחס) שעתיד הקב"ה לנגוף ולהעניש את האומות על אשר לא עלו לחוג את חג הסוכות בירושלים, ולכאורה הוא מן התימה מאי שנא חג הסוכות משאר חגים שדייקא בו היה עליהם לעלות לירושלים ונענשים על שלא עלו, ובילקוט מעם לועז כתב שע"פ דברי רש"י האלו א"ש כיון שבחג הסוכות מקריבים קרבנות בביהמ"ק למען שלומם וטובתם, היה להם לעלות לירושלים להודות לבני ישראל ולשבחם על כך שהם מתפללים עליהם ומקריבים קרבנות עבורם, וכיון שאינם עושים כן בדין הוא שיענשו על הדבר.

בזמן שיש שלום בין האומות עול הגלות קל יותר

נצטוונו במשנה להתפלל בשלומה של מלכות שלא יהיו מלחמות בין המלכויות, וביאר בילקוט מעם לועז שכל זמן שיש שלום בין המלכויות אזי עול הגלות קל יותר, כיון שאין מוטלות על המלכים הוצאות המלחמות והגייסות, אך בזמן המלחמה ששיירות וגייסות המלחמה מצויות והולכות מעיר לעיר וגוזלים וחומסים ממון הבריות, ובנוסף לכך גם סר מורא המלכות מן הלסטים והם טורפים ונוטלים ממון כמו שאירע הרבה פעמים בגלות המר הזה, לכן יש להתפלל על השלום כיון שבזמן שיש שלום בעולם מתחזק מורא המלכות.

ענין נוסף יש בזה, שבזמן שיש לגויים פרנסה אינם מכבידים את עול הגלות, והשלום הוא סגולה לפרנסה ולשפע כדכתיב (תהלים קמז, יד) השם גבולך שלום חלב חטים ישיב, משא"כ בשעת המלחמה ששורר רעב ומחסור והם פושטים את ידיהם בממון ישראל. ובסגנון דברים אלו פירש במדרש שמואל שהמשנה דקדקה ולא כתבה "בשלום המלך" אלא "בשלומה של מלכות", כי כוונת המשנה היא על המשפט שבכל מדינה ומדינה.

המסים וארנוניות שהמלכות נוטלת מועילים לבני המדינה

וסיים בילקוט מעם לועז שמסיבה זו לא יתרעם האדם על כך שהמלכות מטילה על כל בני המדינה מסים וארנוניות, ויטען שהם מכלים ממון הבריות (והמדובר באופן שמטילים מסים במידה הגונה ולא חומסים בגזל), כיון שע"י הממון הזה שהמלכות נוטלת מן הציבור הרי היא מקיימת את סדר המדינה וזה גורם שהגנבים והגזלנים ייראו לגנוב ולגזול.

והענין יוכן היטב ע"פ מעשה שהיה במדינה אחת שבאו לתוך גבולותיה צפרים לאלפים ורבבות, וחששו ראשי המדינה שמא יאכלו הצפרים את כל השבלים הצומחים בשדות ומחוסר תבואה יהיה רעב בארץ, וע"כ הטיל המלך חובה על כל תושבי המדינה שמוכרחים המה להביא מדי יום ביומו סכום צפרים מסויים לתוך חצר בית השלטון בכדי שלא יזיקו את התבואה ואמרו שמי שלא יביא את הצפרים יקנס בזהוב אחד ליום, ובכך רצה המלך להפטר מן הצפרים ולהרגם עוד לפני שיספיקו להזיק את תבואת הארץ, והנה היו מקומות שהגיע אליהם דבר המלך ואכן בני העיר קיימו את דבריו והביאו את הצפרים למקום המיועד והרגום עבדי המלך, אך לאחר זמן מה נראו בסמיכות לשרשי השבלים תולעים רבים שמצצו את לחות התבואה ובכך גרמו שהתבואה לקתה בירקון ונפסדה כמעט לגמרי, כי רק עשירית מן התבואה נשארה ועי"ז נעשה שם רעב גדול, אך במקומות שלא הגיע דבר המלך והשאירו את הצפרים, אכלו הצפרים את כל התולעים ונשארה כל התבואה קיימת והיה שבע גדול עד מאד.

והנה כדוגמת מה שאירע במדינה זו הוא גם בגזירת המלכות ליתן מסים וארנוניות, כי אם האזרחים נותנים למלכות כפי המגיעה הרי היא מצילה את העם מן הגנבים והגזלנים, אך אם סבורים בני המדינה לחסוך ואינם נותנים המס (בדומה למדינה שהמיתה את הצפרים ולא רצו ליתן להם את חלקם) אזי הגנבים והלסטים יפעלו באין מפריע וינזקו האזרחים למאד.

בזמן שהאומות בשלום זע"ז צריך להתפלל שלא יצרו לבני ישראל

אכן הרה"ק השרף מקאצק זי"ע ביאר את משנתנו באופן אחר (ובהיפך מן הנשמע ממנה בפשטות), וכה אמר התנא "הוי מתפלל בשלומה של מלכות" היינו שצריך להתפלל ולבקש רחמים מאת ה', כאשר יש שלום בין המלכויות, וסיבת הדבר היא כי כאשר האומות טרודים במלחמות בינם לבין עצמם, אזי אין זמנם פנוי לגזור גזירות נגד כלל ישראל, אבל בזמן שהם בשלום זה עם זה יש לחוש שיחפשו תואנות להטפל אל היהודים ולהתייעץ נגדם בגזירות רעות, ואז הזמן להתפלל להשי"ת על קיום עם ישראל בגלות.

"שלומה של מלכות" - קאי על מלכות של מעלה

במדרש שמואל כתב בשם הריטב"א ד"שלומה של מלכות" קאי על השי"ת שהוא מלכו של עולם, והיינו שיש להתפלל על שלומו ית' כיון שנאמר (תהלים צא, טו) עמו אנכי בצרה וכן כתיב (ישעיה סג, ט) בכל צרתם לו צר, הרי

שהשי"ת נמצא עמנו בגלותנו וחש את צערנו וכביכול שרוי בגלות יחד עם בניו אהוביו, וכיון שהוא הולך עמנו הרי הוא שומרנו ומצילנו מכל רע, והוא מטיל מורא על כל האומות, ואלמלא זאת לא הי' נשאר משונאיהם של ישראל שריד ופליט, וע"כ אמרו "הוי מתפלל בשלומה של מלכות" היינו שלום הקב"ה מלכות של מעלה, כי אז שלום יהיה לנו.

בלא עזרת השי"ת אין בכח שום נברא להנצל מידי חורשי רעתו

שח הגאון מאוסטרובצא זצ"ל לתלמידיו תחת אחד השיחים, כי הנה דרכם של הדגים הגדולים לבלוע את הדגים הקטנים מהם ולאכלם, וכאשר פותחים את בטן הדג מוצאים פעמים הרבה דגים קטנים שנבלעו במעיו, ומעולם לא נמצא דג בלוע המונח כשראשו פונה כלפי חוץ אלא תמיד הראש נמצא כלפי פנים הדג והזנב כלפי חוץ, הרי כי הדג הגדול בולע את הקטן מצד הראש שראשו נכנס לתוך פיו, וביאר הגאון מאוסטרובצא את סיבת הדבר, כי הנה נודע שעיני הדג פקוחות תמיד, וע"כ סובר הדג בדעתו שמצד ראשו יכול הוא בעצמו להשמר מן הבאים להרע לו ואינו זקוק לעזרת ה' כיון שיש לו שם עיניים, וע"כ הוא משאיר אותם פקוחות בכל עת ורגע בכדי שיראה אם באים לטורפו ויברח, וסובר שרק מצד הזנב צריך הוא לעזר מהקב"ה שהרי שם אינו רואה, וממילא אינו עושה שם השתדלות להנצל אלא משליך על ה' יהבו, וכיון שכן דוקא מן הצד שהוא סבור שיכול להשמר לבדו ואינו נזקק לעזרת השי"ת, מאותו הצד בולעו הדג הגדול, ואילו מן הצד שאינו סומך על עצמו, באמת עוזרו השי"ת ואינו נותנו טרף לשיני הדגים, כי יש על כל הברואים לידע שבלעדי עזרתו ית' אין יכול שום נברא להשמר מחורשי רעתו.

והנה לפי דברי המדר"ש הנ"ל ש"שלומה של מלכות" קאי על הקב"ה, י"ל בביאור דברי המשנה שנתכוונה לומר שלא יטעה האדם לחשוב שיצליח להשמר מן הקמים עליו בכוחות עצמו, ואינו זקוק לעזרת השי"ת, כיון שאלמלא הקב"ה אזי "איש את רעהו חיים בלעו", היינו כי אפי' אדם השוה לו בבחי' רעהו שסבור שאינו יכול להתגבר עליו, ג"כ "חיים בלעו" לולי השגחת השי"ת ושמירתו עליו. (וי"ל עוד בכוונת אומרו "איש את רעהו" שקאי על רעו הקרוב אליו אשר הוא נאמן עליו עד מאד, והוא בטוח שאין לו מה לירא ממנו כי בודאי לא יעשה לו שום רעה, הנה גם הוא עלול לבלעו חיים, וכדוגמת הדגים הנ"ל שניזוקים דייקא ממי שסבורים שאין צריכים לירא מהם).

ע"פ משנתנו יבואר טעם הדבר שקרה ועדתו ירדו חיים שאולה

בספר חותם האבות כתב בשם הגאון רבי אהרן צבי גראס זצ"ל גאב"ד פאמאז, שע"פ דברי המשנה האלו יתבאר הטעם שקרה ועדתו נענשו דייקא בעונש זה שירדו חיים שאולה, כי הנה הם באו לחלוק על משה רבינו ע"ה כמו שנאמר (במדבר טז, ג) ויקהלו על משה, והיתה מטרתם בזה לבטל את מלכותו, וכיון שנתבאר שביטול כח המלכות ומוראה גורם לכך ש"איש את רעהו חיים בלעו", הנה בתורת מידה כנגד מידה וע"ד מאמר הכתוב (דברים יט, יט) ועשיתם לו כאשר זמם לעשות, היו ראויים הם עצמם להענש בעונש זה שתהיה הארץ בולעתם בעודם חיים.

בכדי שהאדם לא יגיע לכלות הנפש ממש באהבת ה', עליו לצרף גם את מידת היראה

ובספר עבודת ישראל להרה"ק המגיד מקו'ניץ זי"ע (פר' בחוקתי ד"ה והתהלכתי) פירש את מאמר המשנה ע"ד עבודה, ולדבריו נרמז במשנה זו מהי הדרך הנכונה שבה ילכו הצדיקים בעבודתו ית', כי הנה העבודה הרצויה היא שיהיה כל אחד ואחד מושלם הן במידת יראת ה' והן באהבתו ית' ולא די באחת מהנה, וזה שאמר התנא "הוי מתפלל בשלומה של מלכות" היינו שיהיה האדם מתפלל לבוראו על כך שיזכה לשלימות בהמלכת הבורא יתעלה, כלומר שבעת שהוא עוסק בעבודת הבורא בתורה ובתפלה שאז הוא ממליך את הקב"ה עליו, יזכה לשלימות העבודה - בין ליראה את הבורא ובין לאהבה אותו, "שאלמלא מוראה" כלומר שאם לא יהיה לו את מידת היראה אלא יעבוד עבודתו רק מתוך אהבה, הנה "איש את רעהו" - 'איש' רומז להקב"ה (כדאיתא בסנהדרין צג ע"א), ו'רעהו' רומז אל האדם שעובד את ה' מתוך דביקות ותענוג שעל שם כך הוא נקרא כביכול בבחי' אח ורע להקב"ה, והיינו שמחמת גודל התענוג והדביקות שיהיה לאדם זה, אזי "חיים בלעו" כלומר יהיה לו כלות הנפש והתפשטות הגשמיות עד אשר הנפש תפרד מגופו ותתדבק במקורה, ותפסק ותבלע חיותו רח"ל, ומסיבה זו צריך האדם להתפלל על כך שיזכה גם ליראת ה', והיראה תחזיק את נפשו וימשיך לחיות בעוה"ז עד הזמן שקצבו לו משמים, ובזה תתקיים "שלומה של מלכות" כלומר שיהא קיום ושלימות לרצון מלכות שמים, שהרי הקב"ה קבע כמה זמן יחיה האדם על פני האדמה, וכמאמר התנא (לקמן פ"ד מכ"ח) ועל כרחך אתה חי. ועד"ז ביאר גם את מאמר הכתוב (ויקרא טז, א) שנאמר על נדב ואביהוא - אחרי מות שני בני אהרן בקרבנות לפני ה' וימותו, שהאופן שבו נסתלקו מן

ג רַבִּי חֲנִינְא בֶן תְּרַדְיוֹן אוֹמֵר שְׁנַיִם שְׂוֹשְׁבֵינ וְאֵין בִּינֵיהֶם דְּבָרֵי תוֹרָה, הָרִי זֶה מוֹשֵׁב לְצִיִּים, שְׁנַאֲמַר וּבְמוֹשֵׁב לְצִיִּים לֹא יָשֵׁב. אֲבָל שְׁנַיִם שְׂוֹשְׁבֵינ וַיֵּשׁ בִּינֵיהֶם דְּבָרֵי תוֹרָה, שְׂכִינָה שְׂרוּיָה בִּינֵיהֶם, שְׁנַאֲמַר אֲז נְדַבְרוּ יְרָאֵי יי אִישׁ אֶל רַעְהוּ, וַיִּקְשָׁב יי וַיִּשְׁמַע, וַיִּכְתֹּב סֵפֶר זְכוֹרֹן לְפָנָיו, לְיָרְאֵי יי וּלְחֹשְׁבֵי שְׁמוֹ. אֵין לִי אֶלָּא שְׁנַיִם, מִנֵּיִן שְׂאֲפִילוֹ אֶחָד שְׂוֹשֵׁב וְעוֹסֵק בַּתּוֹרָה, שְׂהַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא קוֹבַע לּוֹ שָׁכָר, שְׁנַאֲמַר יֵשֵׁב בְּדָד וַיִּדַּם, פִּי נִטַּל עָלָיו :

פירוש רש"י

ג יראי ה' איש אל רעהו. הרי כאן שנים: וידום. לשון קול דממה דקה, כדרך השונה יחידי שהוא שונה בלחש: כי נמל עליו. כאלו נמינת כל המורה כולה היתה צעצורו בללד:

העולם היה ע"י "בקרבכם לפני ה'" כלומר שקרבו את נפשם ורוחם אל השי"ת יותר מדאי, ומרוב הדביקות הנפלאה הלזו "וימותו" ויצאה נפשם מגופם.

משנה ג

שְׁנַיִם שְׂוֹשְׁבֵינ וְאֵין בִּינֵיהֶם דְּבָרֵי תוֹרָה, הָרִי זֶה מוֹשֵׁב לְצִיִּים, שְׁנַאֲמַר וּבְמוֹשֵׁב לְצִיִּים לֹא יָשֵׁב.

ואין ביניהם ד"ת - שלומדים ביחידות

במדרש שמואל הקשה כמה קושיות על דברי המשנה ואלו הם: (א) מפני מה אמר התנא "שנים שיושבין ואין ביניהן ד"ת" ולא אמר "ואין עוסקים בתורה", כמו שאמר בסוף דבריו "מנין שאפי' אחד שיושב ועוסק בתורה". (ב) איך אמר שכאשר "אין ביניהן ד"ת ה"ז מושב לצים", והרי ליצנות מקרי כשמדברים דברי ליצנות האסורים, ולא כששותקים ואין ביניהם ד"ת. (ג) עוד הקשה איך הביא התנא ראייה לדבריו מן הפסוק בתהלים "ובמושב לצים לא ישב", והרי שם מיירי מלצים היושבים ומדברים דברי ליצנות, ואילו כאן מדבר התנא משנים שיושבים ואין ביניהם ד"ת כאמור. (ד) עוד תמה על מה שהביא התנא בהמשך דבריו ראייה להא ש"שנים שיש ביניהם ד"ת שכינה שרויה

ביניהם" מן הפסוק "אז נדברו יראי ה' וגו'" שמדבר בלשון נפעל, ולכאורה הראיה היתה נכונה אם היה אומר קרא "אז דברו יראי ה'" דהיינו שמדברים זה עם זה בד"ת, ועיי"ש שהאריך בעוד כמה וכמה קושיות אודות דברי המשנה.

וביאר הענין דכשאמר רבי חנינא בן תרדיון "שנים שיושבין ואין ביניהם דברי תורה" לא נתכוין שאינם עוסקים בתורה כלל, אלא שהם עוסקים כל אחד לבדו, ואינם מתחברים בצותא חדא ללמוד בחבורה שיהיה "ביניהם דברי תורה", ולכן לא נאמר "ואין עוסקים בתורה" לפי שבאמת עוסקים הם בתורה אך ביחידות, ומה שקראם "לצים" הוא מפני שהסיבה שלומדים ביחידות ולא בחבורה היא משום שכל אחד מהם חושב מה יתן לי ומה יוסיף לי ההתחברות ללמוד עם זולתי (כי סבור שידיעתו מרובה משל חברו), ומתלוצץ בקרבו מתורתם של חבריו ואינו מחשיבם, נמצא מזה שכל אחד מהם הוא לץ גמור מבלי לפצות פה, והנה על אנשים כאלו מדבר הפסוק "ובמושב לצים לא ישב" כיון שמתוך גאוותם מתלוצץ כ"א בלבו מהשגת חברו בתורה.

הלימוד צריך להיות בצוותא באופן שכל אחד ילמוד מזולתו

והמשיך התנא לאמר "אבל שנים שיושבים ויש ביניהם ד"ת" היינו שלומדים יחדיו ומחדדים זה את זה, אזי "שכינה שרויה ביניהם", והביא ראיה שפירתא לכך מן הפסוק, ודייקא ממה שאמר "אז נדברו" בלשון נפעל ולא "אז דברו", שרמז בזה הכתוב לאנשים הלומדים תורה לשמה, וכאשר הם נושאים ונותנים ביניהם בד"ת אין כוונתם לומר את דעתם וסברתם, אלא כל מטרתם לשמוע את השני וללמוד ממנו את דעתו ולבא אל האמת (ואם יבחון בדעתו שדבריו צודקים יקבלם ואין לו בזה נגיעות עצמיות לעמוד על דעתו), ולכן אמר "אז נדברו" היינו שהאחד נדבר מחברו [ר"ל שכל א' גורם שתהיה התורה נדברת מחמתו ע"י חברו], אמנם הכסיל נוהג בהיפך מזה ואינו רוצה ללמוד מחבירו ולקבל ממנו את האמת, אלא כל רצונו הוא רק להשמיע את דעתו וסברתו.

ובתוספת נופך ביאר ע"פ מאמר הגמ' בשבת (סג ע"א) שתיבת נדברו הוא מלשון הכתוב (תהלים מז, ד) ידבר עמים תחתנו שהוא ענין הכנעה, כי זוהי מידת יראי ה' להיות כל אחד נכנע לחברו ומודה על האמת ומקבל את האמת מזולתו, וע"כ אמר הכתוב גם "איש אל רעהו" לומר כי אף ששניהם עומדים במדרגה אחת ושונים בהשגתם בתורה, הרי שכל א' מכניע את עצמו לחברו לשמוע ממנו ולקבל את דעתו, ועיי"ש שהאריך לבאר וליישב את שאר

התמיהות והקושיות על משנתנו. (וכעין מהלך זה כתבו גם בספר מילי דאבות (סוד"ה עוד אמרנו) ובילקוט מעם לועז).

כשלומדים מספרי רבותינו אפשר ללמוד ביחידות

ובילקוט מעם לועז כתב כי יתכן שכל ההקפדה הזו ללמוד כ"א מזולתו, נאמרה דוקא בדורות הראשונים שלא היתה התורה כתובה אלא קבלוה בעל פה איש מפי איש, ועיקר לימודם היה בחבורה כדי שתתברר ההלכה לכל א' מפי חבריו לאסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא, אבל בימינו שגדולי הדורות הותירו לנו את משנתם הרחבה כתובה עלי גליונות ספריהם, אזי חביבים צדיקים במיתתם שהם מאירים את עינינו בהלכה ובכל הדבר הקשה, וע"כ אין להקפיד ע"ז כ"כ, וכן מצינו כמה וכמה רבנים וגדולי עולם שהיו לומדים ביחידות, ועוד שלא נאמר זאת אלא במי שלומד בקביעות לבדו, אבל אם האדם לומד לעתים לבדו ולעתים בחבורה אין קפידא בדבר.

עובדא עם החזו"א אודות ענין זה

ובהיות שבדברי המד"ש האלו נתבאר ש"הרי זה מושב לצים" הוא אף כאשר אינם מוציאים מפייהם דברי ליצנות כלל, מן הראוי להביא כאן עובדא שהיתה עם מרן החזו"ן איש זצ"ל, היה זה בזמן שהגאון רבי שלמה שמשון קרליץ זצ"ל שהה עמו בחדרו, ובתוך כדי כך נכנס אל החדר ת"ח אחד, כל הנוכחים ישבו והחרישו עד שכעבור זמן מה הפר החזו"א את השתיקה באומרו שנים שיושבים ואין ביניהם דברי תורה ה"ז מושב לצים, ולשמע הדברים הנוקבים החל מיד אותו ת"ח לומר חידשי תורה. והנה מסתמא החזו"א והגרש"ש וכן אותו ת"ח הרהרו בד"ת באותו זמן שישבו בשתיקה, ועכ"ז ראה החזו"א לנכון להעיר אודות כך שאין משמיעים ד"ת בקולם, ואף אמר בפניהם את לשון המשנה "ה"ז מושב לצים", הרי שסבר שגם כאשר יושבים בשתיקה ואין מדברים ד"ת, ה"ז נחשב כמושב לצים.

הפורשים מציבור העוסקים בתורה מראים שאינם מחשיבים את לימוד התורה

והנה מה שהקשה המד"ש איך כינתה המשנה את אלו ש"יושבים ואין ביניהם ד"ת" והיינו שאינם מדברים מאומה "ה"ז מושב לצים", והא לא דיברו שום דברי ליצנות, יש ליישב ע"פ דברי ספר מילי דאבות שהוסיף לתמוה איך נלמד מן הפסוק "ובמושב לצים לא ישב" ששנים היושבים ואין ביניהם ד"ת נחשבת הישיבה כמושב לצים.

וביאר דישנס ב' מיני לצים, האחד הוא האדם המתלוצץ בפועל כמו פיו ומלעיג על עובדי השי"ת בדברי שקר ואומר, ראו אדם זה שמשים את עצמו כירא ה' והוגה בתורה, ובאמת הוא צבוע וכל מעשיו אינם לשם שמים אלא רק בכדי לרמות את הבריות, וגם לימודו הוא רק מן השפה ולחוץ, וגם מה שמאריך בתפילתו הוא בכדי לסמאות עיני בני אדם שיסברו כי הוא אדם השלם, הנה האדם הלזה המלעיג נקרא לץ באמרי פיו, אכן יש עוד סוג לץ כגון שיושבים הרבה אנשים בבית המדרש ועוסקים בתורה בהתמדה, ושני בני אדם מן היושבים פורשים מכל השאר ואומרים נלכה נא לזוית אחת בביהמ"ד ונשוח שם במילי דעלמא, הנה הגם שלא פצו פיהם לומר דברי ליצנות במיעוט חשיבות התלמידי חכמים שעוסקים בתורה, הרי בעצם מעשיהם ניכר כי רוח הלצון אחזתם והמה מתלוצצים בלבם על לומדי התורה, כיון שאם לא כן למה זה נבדלו מתוך שאר הקהל, אלא ודאי שכוונתם להראות לכל הנוכחים שהלימוד הלזה שלומדים בביהמ"ד אינו נחשב בעיניהם למאומה.

והנה משנתנו כאן מדברת ממין ההתלוצצות השניה, שענינה הוא המניעה מלימוד התורה במקום שיש הרבה לומדי תורה, וע"ז אמרה המשנה "שנים שיושבין" היינו שיושבים במושב תלמידי חכמים שעוסקים בתורה, והם פורשים מהכלל ו"אין ביניהם דברי תורה, הרי זה מושב לצים" כלומר שמעצם ישיבתם בזוית ביהמ"ד ניכר שהיא לשם ליצנות כנ"ל, והביא התנא ראייה מן הפסוק ששם ליצנות נאמר גם באופן זה שאינם מתלוצצים בפועל, "שנאמר ובמושב לצים לא ישב" ולא אמר "בדברי לצים לא דיבר" כי אם "במושב לצים לא ישב", היינו כי עצם ישיבתם היא ישיבת לצים מאחר שפורשים מן הציבור העוסקים בתורה ומראים בכך שאינם מחשיבים את הלימוד, עכ"ד.

ומעתה שוב לא תקשה קושיית המד"ש כיון שהמשנה מדברת מן התלוצצות שאינה תלויה בדיבור כלל, אלא זה גופא ש"אין ביניהם דברי תורה" כבר מורה על ליצנותם שאינם מחשיבים את עסק התורה"ק.

המתבטל מן התורה הרי הוא כמבזה אותה ומתלוצץ ממנה

עוד פירש בילקוט מעם לועז ענין זה ע"ד משל לאדם שאומרים לו מנה זהובים אלו וכל מה שתמנה יהיו שלך, הנה אם אינו חפץ למנות בודאי אינם חשובים בעיניו למאומה והם מבוזים אצלו, כן הוא גם באדם שיש לו יכולת לעסוק בתורה ואינו לומד אלא מבטל זמנו לריק, הרי הוא כמבזה את התורה ומתלוצץ הימנה לומר שאינה שוה מאומה ח"ו.

הרי זה מושב לצים.

המקום שמדברים בו דברי ליצנות נטמא

בספר מילי דאבות כתב על לשון המשנה "הרי זה מושב לצים" שנלמד מן הפסוק "ובמושב לצים לא ישב" שלא נאמר "ועם לצים לא ישב", כי בא לומר שבמקום שעוסקים בו בתורה, הרי המקום עצמו מתעלה ומתקדש ע"ז, וכן להיפך ח"ו במקום שמדברים דברי ליצנות המקום עצמו נטמא ע"י הדיבורים הללו, והוא גורם למי שיבוא אל המקום להיות נטמא וע"כ נקרא המקום ע"ש הלצים, וזהו שאמר הכתוב "ובמושב לצים לא ישב" כי המקום נטמא מחמת הלצים שישבו שם ונקרא לו שם "מושב לצים".

שנים שיושבין ואין ביניהם דברי תורה, הרי זה מושב לצים וכו', אבל שנים שיושבין ויש ביניהם דברי תורה, שכנינה שרויה ביניהם.

גם שנים שלומדים תורה בדרך עראי ולא בבחי' עסק וקביעות זוכין ששכינה שרויה ביניהם

במדרש שמואל דקדק שלא נאמר "שנים שיושבין ואינם עוסקין בתורה" אלא "ואין ביניהם ד"ת", מפני ששם "עוסק בתורה" יוצדק רק כאשר האדם קובע א"ע אל התורה בכל כחו ומרצו, כמי שעוסק במלאכה או אומנות מסוימת, שכל מחשבתו והווייתו תפוסה בעסק הלזה, וע"כ לא תלה התנא את הענין ב"עסק התורה", כי אפי' אם אין לומדים את התורה באופן נשגב כ"כ של עסק וקביעות ג"כ אין נחשב כמושב לצים, ורק אם "יושבים ואין ביניהם דברי תורה" כל עיקר אזי הוי "כמושב לצים", וכן במידה הטובה שבהמשך דבריו "אבל שנים שיושבים ויש ביניהם ד"ת" אף אם אין זה בדרגה מעולה זו של עסק וקביעות אלא לומדים תורה בדרך עראי, עכ"ז כיון שרק יש ביניהם ד"ת זוכין למעלה נשגבה זו ש"שכינה שרויה ביניהם", ולזאת הביא התנא ראייה מן הפסוק "אז נדברו יראי ה' איש אל רעהו", כי הנה תיבת "אז" מורה שהזמן שנדברו ביניהם הוא רק באותה שעה לא לפניה ולא לאחריה, דהיינו שאין לימוד התורה שלהם באופן קבוע כהאומנות והעסק אלא בדרך עראי, עכ"ז "ויקשב ה' וישמע" והשכינה שרויה ביניהם.

אמנם זהו רק כאשר שנים יושבים ויש ביניהם ד"ת, אבל האדם שלומד לבדו אזי רק אם הוא עוסק בתורה בדרך קביעות ועסק יזכה לשכר, וע"כ סיים התנא את דבריו ואמר "ומנין שאפילו אחד שיושב ועוסק בתורה הקב"ה קובע

לו שכר שנאמר ישב בדד וידום כי נטל עליו", היינו שכאשר הוא קובע עסקו בתורה ומקבל ע"ע את עול התורה אזי יקבע לו הקב"ה שכר.

העסק במשא ובמתן צריך להיות לצורך התורה ועבודת השי"ת

והחסיד יעב"ץ ביאר את מאמר המשנה באופן אחר ובוזה יבואר גם לשון התנא "ואין ביניהם דברי תורה", דהנה לעיל (פ"ב מי"ד) אמר התנא "וכל מעשיך יהיו לשם שמים" והיינו שהאדם צריך לכוין בכל מעשיו הגשמיים שהם לצרכי עבודת הבורא, ועתה במשנתנו מדבר התנא אודות בני אדם העוסקים במשא ומתן ובמסחר, וע"כ לא נקט "ואין עוסקים בתורה" כי באמת עיסוקם הוא בסחורות ומשא ומתן כגזירת הקב"ה (בראשית ג, יט) בזיעת אפיך תאכל לחם, אלא אמר "ואין ביניהם דברי תורה" כלומר שאין כוונתם בעסק המשא ומתן לצורך התורה והמצוות ה"ז מושב לצים", ואילו אם "יש ביניהם ד"ת" וכל כוונתם בעסקיהם הוא לצורך התורה ועבודת השי"ת אזי "שכינה שרויה ביניהם".

מעלת הענוה

הרה"ק מקאצק זי"ע פירש את רמז דברי המשנה ע"ד עבודה כדרכו בקודש, וכה יתבאר "שנים שיושבים ואין ביניהם" כלומר שכל אחד מהם מחזיק את עצמו כאין ואפס, זהו גופא "דברי תורה" כי הענוה הזו עצמה חשובה כלימוד התורה, אכן כאשר "הרי זה" שכל אחד מחזיק את עצמו בחשיבות יתירה בחי' "זה", אזי הם כ"מושב לצים" ואין חשובים מאומה.

ובענין זה סיפר הגה"צ רבי אלחנן היילפרין זצ"ל (שיחתן של עבדי אבות ח"א עמ' רטז) עובדא שהיתה בעת שמחת נישואי כ"ק האדמו"ר מצאנז-קלויזנבורג זצ"ל בזיוו"ש, כאשר כ"ק האדמו"ר רבי מנחם מנדל מסטרופקוב זצ"ל ישב מצדו האחד, ואילו בצדו השני ישב כ"ק האדמו"ר רבי יואל מסאטמאר זצ"ל, והאדמו"ר מסטרופקוב כיבד את החתן לומר דברי תורה. נענה האדמו"ר מסאטמאר ואמר, הנה כל עיקר הנחיצות של אמירת דברי תורה בסעודה היא רק בכדי שלא ייכנסו היושבים בכלל מאמר התנא "שנים שיושבים ואין ביניהם דברי תורה ה"ז מושב לצים", אכן במקרה דידן כאשר בינותינו יושב חתן שכל כולו תורה, אין לנו "יש ביניהם דברי תורה" גדול מזה, וע"כ אין מן הצורך שהוא ידבר בפועל בד"ת, אמנם האדמו"ר מקלויזנבורג - שברוב ענוותנותו לא הסכים שיאמרו עליו דברי שבח כאלו - השיב ואמר, לדעתי יש לפרש ולרמוז בדברי התנא, שכאשר "ואין ביניהם" כלומר שהיושב ביניהם הוא

בחי" אין ואפס ומחוסר כל מידה נכונה, אזי חובה גדולה היא לדבר "דברי תורה", ותיכף ומיד פתח את פיו בחכמה בפלפולי דאורייתא בחריפות ובקיאות משך קרוב לשתי שעות.

האחדות השובה כדברי תורה

והרה"ק בעל בית אברהם מסלונים זי"ע פירש שהמשנה רומזת כי כאשר "שנים שיושבין" יחדיו בדעה אחת ובאחדות אמיתית "ואין ביניהם" שום מחלוקת, אלא השלום והשלום שורים ביניהם, זה עצמו נחשב כ"דברי תורה".

ישיבת רעים בצוותא מתוך אהבה וענוה נחשבת כדברי תורה

כ"ק אדמו"ר מהרנ"צ מבאבוב זצ"ל (בית צדיקים יעמוד ח"ב עמ' קלז) סיפר עובדא שהיתה עם החוזה הק' מלובלין זי"ע, שפעם אחת היה מהלך ברחוב העיר, ויהי בעת עוברו בסמיכות לאחד מבתי המדרשות שהיו שם ראה בעיניו הצופיות שמביהמ"ד זה יוצא אור גדול ונשגב, והיה סבור שבודאי נמצאים שם כעת בני אדם העוסקים בתורה ועבודה בדחילו ורחימו כראוי, ובכח זה המה גורמים לאור הנשגב הלז, נתקרב הרה"ק אל המקום ונכנס להיכל ביהמ"ד לחזות במו עיניו את עבודתם, ולפליאתו התברר לו שיושבים שם חסידים ומספרים זה לזה עובדות וסיפורי צדיקים מתוך אהבה אחוה ורעות, בענוה ואחדות וכדיבוק חברים. הוכיח החוזה מדבר זה שכאשר בני אדם יושבים בידידות בשלום ובשלום מתוך דיבוק חברים ומשוחחים אודות מפעלות הצדיקים, הרי הדבר הזה נחשב אצל הקב"ה כאילו הם עוסקים בתורה, וזה גופא גורם לאור גדול וקדוש.

ואמר החוזה שזה נרמז במשנתנו "שנים שיושבים ואין ביניהם" כלומר שמידת אין שרויה ביניהם, והם נוהגים בענוה ושפלות הרוח ובהתבטלות האחד לרעהו, ואוהבים זה את זה בלב שלם, הנה על אף שאינם עוסקים בתורה אלא משוחחים בדברים אחרים, וכגון שעוסקים בסיפורי צדיקים, נחשב להם זה גופא כאילו הם עוסקים ב"דברי תורה".

שְׂכִינָה שְׂרוּיָה בִּינֵיהֶם.

כשבני ישראל עוסקים בתורה הקב"ה שורה בתוכם ומוצא

מנוחה ביניהם

בספר מילי דאבות פירש ש"שרויה" הוא מלשון מנוחה, והיינו שהשכינה הק' תמצא מנוחה ביניהם. וביאר הדבר בדרך משל לאדם שהיו לו כמה בנים

ושכר עבורם בדמים מרובים אנשים שילמדו עמם תורה, כל אחד לפי מדת הבנתו והשגת שכלו, והעמיד לכל א' מבניו חדר מיוחד שישב בו עם המלמד תורה במנוחה והשקט ויוכל להתעלות בלימודו, יום אחד פנה האב אל חדרי הלימוד לבחון ולראות מקרוב איך לומדים בניו, ויהי בהכנסו אל החדר הראשון ראה שבנו יושב ומשחק עם המלמד במשחק השא"ך, ובראותו זאת נתמלא צער ויגון ואמר במר לבו אוי לי וכי על זאת הנני יגע תמיד בעסקי בכדי שבני יבטל את זמנו בשחוק, ופנה מן החדר כשלבנו מלא עגמת נפש באין מנוחה לנפשו.

ויהי כאשר נכנס לחדר השני והשלישי ומצא את בניו כשהם עוסקים בתורה יחד עם המלמד בחשק ובהתמדה, נתמלא שמחה ואמר להם הן כעת הנחתם את דעתי ונמלאתי נחת רוח מכם בראותי כי לא לחנם יגעת, ועל ידכם מצאתי מנוחה ללבי, ולרוב שמחתו לא עזב את חדרם ונשאר לשבת שם משך זמן מה לשמוע את לימודם ולרוות מהם נחת רוח.

ובענין הזה הוא גם כאשר יושבים אנשים בביהמ"ד אך אינם לומדים תורה, אלא מתאספים לדבר דברים בטלים ושיחות מחלוקת ופאליטיק וכדו' רח"ל, אזי בראות זאת השכינה הק' אין לה נחת רוח ומנוחה מהשהות ביניהם, ואומרת לעצמה כביכול מפני מה טרחת לבראות את העולם והרי כל העולם לא נברא אלא בשביל התורה [כדדרשו חז"ל (בר"ר א, א) על פסוק (בראשית א, א) בראשית ברא אלקים בשביל התורה שנקראת ראשית], אבל כאשר הוא מוצא ביניהם שנים שיושבים ועוסקים בתורה, הרי הוא מוצא בהם נחת רוח מרובה ושם יש לו מקום מנוחה.

מִנֵּינִי שְׂאֵפִילוֹ אֶחָד שְׂיֹשֵׁב וְעוֹסֵק בְּתוֹרָה, שְׂהַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא קוֹבֵעַ לוֹ שָׂכָר, שְׂנֵאָמַר יֵשֵׁב בְּדַד וְיִדְעַם, כִּי נִטְלָה עָלָיו.

גם על המחשבה בתורה מקבלים שכר

פירש רבינו יונה כי היחיד הלזה אינו עוסק בתורה בדיבור פיו אלא חושב במחשבתו בתורה, והקב"ה נותן שכרו גם על המחשבה כמו על הדיבור, והביאה ע"ז המשנה ראה מן הפסוק "ישב בדד וידום" כי אף כששותק ורק מחשב בד"ת, גם כן "כי נטל עליו" מקבל שכרו כאילו נטל על עצמו את עול התורה בהגיון ודיבור.

ד רבי שמעון אומר שלשה שאכלו על שלחן אחד ולא אמרו עליו דברי תורה, פאלו אכלו מזבחי מתים, שנאמר פי כל שלחנות מלאו קיא צואה, בלי מקום, אבל שלשה שאכלו על שלחן אחד ואמרו עליו דברי תורה, פאלו אכלו משלחנו של מקום, שנאמר וידבר אלי, זה השלחן אשר לפני יי:

פירוש רש"י

ד ולא אמרו עליו דברי תורה. ונצרכה המזון שמנצרכים על השלחן יוצאין ידי חובתן וחשוב כאלו אמרו עליו דברי תורה. כך שמעתי: מזבחי מתים. מקרובת עבודה זרה. דכתיב (תהלים קו) ויזמדו לזעל פעור ויאלכו זבחי מתים: מלאו קיא צואה. ועבודה זרה קרויה זואה, דכתיב (ישעיה ל) לא תאמר לו: בלי מקום. נשזיל שלא הזכירו שמו של מקום צרוך הוא על השלחן: שנאמר וידבר אלי זה השלחן אשר לפני ה'. מיד כשדיבר דברי תורה נקרא שלחן אשר לפני ה'. ויש אומרים מראשו של מקרא הוא יוצא, דכתיב והמזבח עץ שלש אמות, אל תקרי אמות אלא אמות, כמו יש אס למקרא, שלש כנגד תורה נביאים וכתובים, ואמרי לה מקרא משנה ותלמוד, שצריך אדם לדבר בהן על השלחן, ואז קרוי שלחן אשר לפני ה'. כך פירש רש"י:

משנה ד

רבי שמעון אומר שלשה שאכלו על שלחן אחד ולא אמרו עליו דברי תורה, פאלו אכלו מזבחי מתים וכו'.

ע"י שלומד תורה גם בעת האכילה מעלה את ערך אכילתו ומראה את גודל אהבתו לתורה"ק

כתב החסיד יעב"ץ וכן הביא בילקוט מעם לועז (בשם ר"י ב"ר שלמה) שכוונת המשנה לומר שלא יחשוב האדם בדעתו הן אמת שחייב אני ללמוד תורה בכל עת ורגע, אבל בשעה שהנני עוסק וטרוד באכילתי אין מן הראוי לערבב דברי אלקים חיים יחד עם עניני הגוף, ע"כ בא רבי שמעון ללמדנו שההיפך הוא הנכון, ואם חפץ האדם להעלות את ערך אכילתו שתהיה האכילה לשם שמים לא יתבטל מדברי תורה אפי' בעת יושבו על שלחנו לאכול [מפני שריבוי האכילה גורם לכל הרעות שבעולם, ולכן ציוו חז"ל לעשות את המאכל טפל ואת התורה עיקר].

ובאמת עת אכילת האדם זהו זמן המבחן לידע אם הוא אוהב את התורה אם לאו, וכמו אדם שיש לו בן הנמצא בריחוק מקום במדינת הים, שבעת שמחה הרי הוא עולה על זכרונו, כן הוא בזמן האכילה שהאדם שמח, הנה אם הוא זוכר את התורה ולומד בה נראה ברור שאהבת התורה קשורה בלבו, ואילו אם הוא שוכחה נראה שאין אהבתו אל התורה כראוי, וזה גורם שיתחזק היצה"ר על עמדו, ובדומה לב' בני אדם הנלחמים זה עם זה, שכאשר נופל האחד ארצה וחבירו קם עליו להכותו אזי שוב אין לראשון תקומה, וסיים החסיד יעב"ץ כי הכלל העולה מן המשנה שיש לאדם לעשות את התורה עיקר ואת האכילה טפל.

ובשם הר"י בן שושן כתב החסיד יעב"ץ כי טעם שכתבה המשנה דייקא "שלשה שאכלו" ולא "שנים", הוא מפני כי ב' אנשים שהתעסקו באכילה ולא עסקו בדברי תורה יהיו נדונים כשוגגים ולא ייאמר עליהם דברי גנות אלו, אך כשאכלו שלשה כאחד היה להשלישי להזכירם לומר ד"ת, וכיון שלא אמרו הוי כאילו אכלו זבחי מתים. ומדיליה ביאר החסיד יעב"ץ כי ככל שיגדל הקיבוץ יתחייבו יותר להזכיר את השי"ת ואת תורתו, והשוכחים מכך בעת ההיא הרי הם מחללים שם שמים רח"ל, ומזה הטעם גם חיוב ברכת הזימון הוא בשלשה שאכלו כאחד משום שאז יקדש אחד מן הג' את השם ברכים (שהם שני האנשים האחרים).

שְׁלֹשָׁה שָׂאֲכָלוּ עַל שְׁלַחַן אֶחָד.

לא יאמרו ד"ת בשעת האכילה עצמה

במדרש שמואל דקדק מפני מה אמר התנא "שאכלו" בלשון עבר, וביאר שהוא משום שקיי"ל (תענית ה ע"ב) אין משיחין בשעת הסעודה, ולכן לא ידברו בדברי תורה בשעת האכילה עצמה, אלא לאחר שסיימו לאכול יפתחו פיהם בד"ת ובכך לא יבואו לידי סכנה.

התפלה צריכה להיות "ברב עם הדרת מלך", ואילו האכילה טוב שתהיה ביחידות

עוד ביאר בהקדם מה שיש עוד לדייק בדברי המשנה שאמרה "על שלחן אחד" וכי מה לי אם אכלו על שלחן א' או כמה שלחנות, ויבואר ע"פ מאמר הכתוב (שמות כג, כה) ועבדתם את ה' אלקיכם וברך את לחמך ואת מימך, ויש לתמוה כי הפסוק פתח בלשון רבים "ועבדתם" וסיים בלשון יחיד "את לחמך ואת מימך", אמנם כוונת הכתוב היא כי הנה בענין התפלה טוב יותר שיתפללו הרבים יחדיו

ולא יעמדו בתפלה כל אחד לבדו וכדכתיב (משלי יד, כח) "ברב עם הדרת מלך", ולכן אמר הכתוב "ועבדתם את ה' אלקיכם" בלשון רבים להורות כי העבודה שהיא התפלה צריכה להעשות ברבים, אמנם בענין האכילה אין מן הראוי שיתקבצו יחדיו אנשים לאכול, כיון שאין שום דבר טוב נמשך מחיבור בני אדם לאכילה בצותא, ואף שבעצם האכילה ושתייה אין חטא ועון, עכ"ז מן החטא הקל (של קיבוץ אנשים) עלולים להמשך אל החמור, וע"כ אדרבה טוב יותר שיאכל כל אחד בפני עצמו, ולכן אמר קרא "וברך את לחמך ואת מימך" לשון יחיד.

ומעתה יתבארו שפיר דברי המשנה, כי באמת היה טוב יותר לבל יאכלו שלשת האנשים "על שלחן אחד" אלא יאכל כל אחד לבדו, אמנם אם כבר אירע ו"אכלו" השלשה (ולכן נכתב בלשון עבר) "על שלחן אחד" צריכים לומר עליו דברי תורה.

ולא אמרו עליו דברי תורה.

האם אפשר לצאת עם ברכת המזון ידי חובת אמירת דברי תורה בסעודה

כתב הרע"ב שבברכת המזון שמברכים על השלחן יוצאים ידי חובה וחשיב כאילו אמרו עליו ד"ת, וביאר בתוספות יו"ט כי הברכות שבבהמ"ז מרמזים על ספרי התנ"ך, שהרי את הברכה הראשונה תיקן משה רבנו ע"ה שכל חמשת חומשי התורה נקראים על שמו כדכתיב (מלאכי ג, כב) זכרו תורת משה עבדי, ואת הברכה השניה תיקן יהושע שספרו הוא הראשון מספרי הנביאים, והשלישית נתקנה ע"י דוד המלך ושלמה המלך ע"ה שספריהם פותחים את ספר הכתובים. עוד ירמזו ג' הברכות על ג' חלקי התורה שהם מקרא משנה ותלמוד עיי"ש, וכיון שכן אפשר לצאת באמירת ברכת המזון את ידי חובת אמירת דברי תורה על השלחן.

אמנם בסוף דבריו כתב התוי"ט שלא נתיישרה דעתו בפסק זה לומר שאפשר לצאת באמירת בהמ"ז, שהרי ודאי לא דיבר רבי שמעון ברשעים שאין מברכים בהמ"ז ועכ"ז הזהיר לדבר ד"ת על השלחן, וע"כ מוכרחים אנו לומר שצריך ללמוד תורה בפועל ממש בעת האכילה, וכן פסק המגן אברהם (או"ח ס' קע סק"א) בשם השל"ה הק' שצריך האדם לומר ד"ת ממש בסעודתו ולא יסמוך על אמירת בהמ"ז.

אימתי נחשבת ברכת המזון לדברי תורה

אמנם בספר שיח שרפי קודש (ח"ג ערך אכילה אות טז) כתב שבעל חידושי הרי"ם זי"ע יישב את דעתם של הרע"ב והתוס' יו"ט, שבאמת לא נחלקו זה עם זה, אלא כל אחד מהם דיבר על ענין אחר, הרע"ב מיירי מאדם שכשהוא סועד את לבו הרי הוא מרגיש בלבו הרגשה בבחינת הכתוב (יחזקאל מא, כב) זה השלחן אשר לפני ה', והוא יודע שגם בעת האכילה הקב"ה לנגדו, וממילא אכילתו הינה באופן הראוי, וגם בגמר סעודתו כשהוא מברך על מזונו הרי הוא שם לנגד לבו לפני מי הוא יושב ומברך, ומודה לבוראו בכל לב ובכוונה כדבעי, אין לך דברי תורה גדולים מהנהגה זו, ואז נחשב לו כאילו עסק בדברי תורה בעת הסעודה, ואילו דברי התוס' יו"ט עולים על איש המוני שאכילתו רחוקה מן האופן המבואר לעיל ואין לו שום מחשבה אודות מטרת האכילה הנכונה, וגם בשעת ברהמ"ז אינו מכוין את פירוש המילות, שבהמ"ז כזו בודאי אינה נחשבת כדברי תורה.

והחסיד יעב"ץ כתב דיש הנוהגים לשורר פזמונים או מזמורים לאחר הסעודה, ומנהג יפה הוא בכדי להפטר מן העונש, אמנם עיקר כוונת חכמינו ז"ל היא ללמוד תורה בדיבור ממש כגון לומר איזה דין או חידוש פסוק או דבר אגדה. [ובילקוט מעם לועז כתב דאם אין ביכולת האדם לומר דבר תורה יאמר מזמור תהלים או איזה משנה או שאר דבר שיודע, או שיאמר דבר מספר הזה (ילקוט מעם לועז) במקום שהוא חפץ, שהרי אין אדם יכול לטעון שאינו מבין מה שנכתב בו כיון שהוא שוה לכל נפש].

פֶּאֱלוֹ אֶבְלוֹ מוֹכְחֵי מֵתִים, שְׁנֵאֲמַר בִּי כֹל שְׁלֵחָנוֹת מְלֹאוֹ קִיא צוֹאָה, בְּלִי מְקוֹם.

אם האדם אוכל לצורך עבודת ה' נחשבת האכילה כעבודה עצמה, ואם לאו נחשבת כאינה בעולם

פירש החסיד יעב"ץ כי הנה השי"ת ברא ויצר את כל עניני העוה"ז כדי שבני האדם יעבדוהו עמם, ואם אכן עושים האנשים עמם את התכלית שלמענם נבראו, אזי ייחשבו ההכנות כמו התכלית עצמו, וכגון שאם אוכלים בכדי שיהא בכחם לעבוד את ה' הנה האכילה עצמה נחשבת כעבודת ה', אבל אם לא היתה האכילה לשם אותו התכלית, נחשבת האכילה כאילו לא היתה בעולם כלל, כיון שדברים שסופם להפסד הרי הם כאילו כבר נפסדו מעתה, ואף שלעניני הרואים נראים האנשים כמו שהם אוכלים, אין הדבר כן

ע"פ אמת, אלא הרי הדבר כאילו לא היתה האכילה בעולם כלל, ולכן דומים הם למתים שגם אינם אוכלים, אמנם אם "אמרו עליו דברי תורה" בעת האכילה נחשב להם "כאילו אכלו משלחנו של מקום", כי אף שהמאכלים כלים ונפסדים, מ"מ כשהם נעשים הכנה לדברים הנצחיים כדברי תורה אזי ייחשבו אף הם כאילו הם נצחיים.

אָבֹל שְׁלִשָּׁה שְׂאֵבְלוֹ עַל שְׁלַחַן אֶחָד וְאָמְרוּ עָלָיו דְּבָרֵי תוֹרָה, פְּאֵלוֹ אָבְלוֹ מִשְׁלַחַנּוֹ שֶׁל מְקוֹם.

לימוד התורה גורם להשראת השכינה, ולכן נחשב כאכלו משלחנו של מקום

כתב במדרש שמואל בטעם הדבר שנחשב כאילו אכלו משלחנו של מקום, כי הגה לעיל (מ"ב) אמר התנא כי שנים שיושבים ויש ביניהם ד"ת שכינה שרויה ביניהם, וכל שכן כאשר שלשה לומדים תורה, וכיון שכן כאשר אמרו אלו השלשה ד"ת על השלחן, פשוט הדבר שהם זוכין לכך שהקב"ה בא ויושב עמם, וע"כ שפיר נקרא השלחן "שלחנו של מקום" כמאמר הכתוב "זה השלחן אשר לפני ה'".

כשלוומדים על השלחן יש להקב"ה שמחה מעצם האכילה

ובספר מילי דאבות ביאר הדבר בדרך משל לאב שיש לו בן הלומד תורה בבית הספר, ובכל יום לעת האוכל כאשר הוא שב אל ביתו מנסהו אביו אם הוא יודע את לימודו, ואם הוא אכן יודע היטב יגיש לו אביו את מאכלו בשמחה, ויושב לצדו כשלבבו מתרונן על אשר חננו ה' ויש באפשרותו למלאות את רצון בנו, נמצא שאביו שמח לא רק בגין לימוד בנו אלא גם בגין אכילתו, אך אם בנו סורר ומורה ואינו שומע בלימודים כלל, אזי יגרשנו אביו משלחנו ויתן לו את מאכלו באחת מזויות הבית, שאז אין שמחה לבן מן האכילה ההיא כאשר הוא מרוחק מאביו, וגם בעיני האב רע מה שהוא צריך ליתן מאכל לבן זה שמרווהו מרורים ולכן הוא מתעצב באכילתו. והנמשל מוכן כי אם אומרים ד"ת על השלחן אזי אבינו שבשמים יושב ושמח כביכול בעת אכילת בנו אהוביו, ואילו אם אין ביניהם ד"ת ה"ז כאילו אכלו זבחי מתים יעו"ש מה שכתב באריכות. ובילקוט מעם לועז כתב בשם הזוה"ק כי בשמים יש מלאך אחד הממונה על השלחן שמדברים עליו ד"ת, וכאשר מדברים ד"ת על השלחן הרי הוא עושה בדוגמת השלחן הזה ומביאו לפני הקב"ה.

עובדא נוראה בענין קדושת שלחן הצדיקים ואכילתם

והנה מדברי התנא שאמר "אבל שלשה שאכלו על שלחן אחד ואמרו עליו ד"ת כאילו אכלו משלחנו של מקום" - מבואר שאמירת ד"ת בעת האכילה אינה מועילה רק לאפוקי שלא תהיה האכילה נחשבת כזבחי מתים, אלא אף מעלה את כל מהות הסעודה להיותה נחשבת כאילו הסועד זוכה לאכול מאכלים משלחן המלך הקב"ה. ומן הראוי להסמיך לכאן עובדא נוראה שהיתה עם הרה"ק בעל דברי חיים מצאנז זי"ע המובאת בספר מעשי אבות, היה זה בעת שהרה"ק שהה בעיירת מרפא, והיה כאשר הגיעה עת הסעודה והרה"ק ישב אצל השלחן בצוותא עם חסידיו, נכנס אל ההיכל יהודי שלא זכה לשמור תורה ומצוות והביט על המחזה אשר כמותו לא ראה מימיו, והנה כאשר סיים הרה"ק לטעום ממנתו חילק 'שיריים' ממאכלו - לקהל החסידים שהסתופף בצילו - כמנהג הצדיקים, וגם אותו אדם שעמד בין החסידים קיבל לידיו מקצת מן השיריים ואכלם מתוך נימוס, אולם בלבו פנימה היה בו לצדיק ולחסידיו ולעג על מנהגייהם שהיו תמוהים בעיניו. כאשר שב אותו אדם לביתו וחפץ לסעוד את לבו כמדי יום ביומו, נוכח לדעת לתמהון לבו שבשום פנים ואופן אינו מסוגל לטעום אפי' מאומה מן המאכלים שהוגשו לפניו, וכדבר הזה היה גם בעת ארוחת הערב וגם ביום המחר, והאדם לא היה יכול לאכול שום דבר מאכל, הדבר גרם לו סבל עז שלא יתואר ואף הביאו לידי אפיסת כחות באשר לא נכנס מזון לגופו, בני משפחתו שחרדו לשלומם הזעיקו אליו רופא אולם הוא לא הצליח למצוא מהי הסיבה לכך, קראו לרופא מומחה יותר אולם גם הוא כקודמו לא העלה ארוכה למכאובו, בני המשפחה היו קרובים ליאוש אולם אז נזכר האיש שהמחלה המסתורית פקדה אותו תיכף לאחר שאכל משיירי מאכלו של הצדיק, סח זאת לאשתו, אמרה לו האשה אם כן הדבר צריכים אנו לפנות אליו בכדי לברר את מהות המחלה, ומכיון שבאותו זמן כבר עזב הד"ח את עיירת המרפא ושב למעון קדשו, נסעו בני הזוג לציאנז, כאשר נכנסו אל הרה"ק הביעו בפניו את תרעומתם על אשר נתן לו דבר מאכל שגרם לו מחלה קשה ומשונה כזו.

כאשר סיימו את דבריהם פנה הרה"ק אל האיש ואמר לו תנוח דעתך ודע שאינך חולה כלל וכלל, ואז ביקש מבאי ביתו שיגישו לאורח מנת בשר עם פרפראות, וכאשר הגישו לו אותם, אכלם תיכף ומיד בתאבון רב, ואז הוכרר הדבר כי מאותו רגע שאכל משיירי מאכלו של אותו צדיק - אשר אכילתו היתה בקדושה ובטהרה - ונחשב כמו שאכל משלחנו של מקום, נתקדשו בני מעיו ולא היו מסוגלים לקלוט מאכלות אסורות, ומאחר שכל הכלים שבביתו היו

ה רַבִּי חֲנִינָא בֶּן חֲכִינָאי אָמַר הַנְּעוּר בְּלֵילָה, וְהַמְהַלֵּךְ בְּדֶרֶךְ יְחִידִי, וּמִפְנֵה לְבוֹ לְבַטְלָהּ, הָרִי זֶה מִתְחַיֵּב בְּנַפְשׁוֹ:

פירוש רש"י

ה הנעור בלילה והמהלך בדרך יחיד. ומחשבו נלצו דברי הנאי: הרי זה מתחייב בנפשו. לפי שלילה הוא זמן למזיקים, והמהלך בדרך יחיד הוא בסכנה מפני הלסטים וכמה פגעים רעים, ואם היה מחשב נדברי מורה היתה משמרתו:

בלועים באיסורים לא היה יכול לאכול שום דבר בביתו, כאשר שבו לביתם הכשירו את כל הכלים ומני אז היה יכול לאכול כמקדם בלא שום הפרעה, המאורע הזה השאיר חותם עז בנפשו וגרם לו להרהר בתשובה ואף לשנות את דרכו לחלוטין עד אשר זכה ליהפך לבעל תשובה גמור.

משנה ה

הנעור בלילה, והמהלך בדרך יחיד, ומפנה לבו לבטלה, הרי זה מתחייב בנפשו.

התורה משמרת את האדם מכל רע

פירוש הרע"ב לפי שהלילה הוא זמן שליטת המזיקים, ו"המהלך בדרך יחיד" עומד בסכנה מפי הלסטים ושאר פגעים רעים, ואם היה מחשב בדברי תורה היתה התורה משמרתו, אך כיון ש"פינה את לבו לבטלה הרי הוא מתחייב בנפשו" שהרי היה בידו להציל את עצמו מכל רע ולא עשה.

כשאין מי שמונע את האדם מללמוד ועכ"ז הוא מפנה לבו לבטלה הרי הוא מתחייב בנפשו

ובמדרש שמואל ביאר את דברי המשנה, כי אם אדם אינו משכים בבוקר משנתו לעמוד ללמוד תורה אינו מתחייב בנפשו, לפי שהוא קרוב לאונס כי השינה אנסתו, אך אם הוא "ניעור בלילה" ולא תקפתו השינה, ויש באפשרותו להרהר בד"ת ואעפ"כ אינו "מפנה לבו לבטלה, הרי זה מתחייב בנפשו". ובדרך זו ביאר גם ענין הב' שנזכר במשנה "המהלך בדרך יחיד" דהנה כאשר הולכים ב' בני אדם יחדיו ומדברים דברי בטלה והבאי, אינם מתחייבים בנפשם כיון שיצאם תקף עליהם לספר בהבלי העולם ונחשבים כאנוסים מיצאם הרע, אבל

האדם "המהלך בדרך ביחיד" שאין מי שימנע ממנו ללמוד או לחשוב בד"ת ועכ"ז הוא "מפנה לבו לבטלה, ה"ז מתחייב בנפשו".

אזהרות המשנה הם לבל יזיק האדם לעצמו

ובשם ה"ר מנחם לבית מאיר כתב במדרש שמואל שכוונת המשנה להעיר לאדם שאף שהוא מאמין שכל עניני האדם לפרטיהם נהוגים בהשגחת הבורא, עכ"ז ראוי לו שלא לפשוע בעצמו ויזהר מלהזיק את גופו, וכשאמר התנא "הנעור בלילה" נתכוין למי שנעור כל הלילה, כי חוסר השינה יתר על המידה מזיק לגוף וע"כ יש לאדם להמנע מכך.

וגם האזהרה לבלתי לילך בדרך יחידי נובעת מסיבת הסכנה, כיון שכל הדרכים בחזקת סכנה ואם ילך האדם יחידי עלולים הלסטים להזיקו כשימצאוהו.

עוד הזהירה המשנה שלא יפנה האדם את לבו לבטלה, יען כי אם אין האדם עוסק בשום דבר ומפנה לבו לבטלה, יבא עי"ז לתרדמה והשתוממות המחשבה, וכמו שא"י בגמ' כתובות (נט ע"ב) הבטלה מביאה לידי שעמום (ופירש"י שגעון), ומה"ט אם אשה נדרה שלא לעשות מלאכה צריך בעלה לגרשה, וע"כ יש לאדם ליזהר מאד שיתעסק בדברים מועילים ולא יפנה לבו לבטלה.

הנעור בלילה.

גודל מעלת הלימוד בלילה

כתב רבינו יונה כי אותן שעות של הלילה הם חשובות וראויות למחשבת התורה, כיון שאז אין לאדם מלאכה לעשות ואינו שומע קולות בני אדם, והרמב"ם (במורה נבוכים) כתב שהשעות שאדם נייעור בלילה נקראות "שעות מבורכות", והזהיר הרבה שלא יאבד את אותם השעות אלא ימלאם במחשבות של תורה.

ובן בהלכות ת"ת (פ"ג הי"ג) הפליג הרמב"ם מאד בגודל חשיבות לימוד התורה בלילה וז"ל אע"פ שמצוה ללמוד ביום ובלילה אין אדם לומד רוב חכמתו אלא בלילה, לפיכך מי שרצה לזכות בכתר תורה יזהר בכל לילותיו ולא יאבד אפי' אחד מהן בשינה ואכילה ושתייה ושיחה וכיוצא בהן, אלא בתלמוד תורה ודברי חכמה, אמרו חכמים אין רנה של תורה אלא בלילה שנאמר (איכה ב, יט) קומי רוני בלילה, וכל העוסק בתורה בלילה חוט של חסד נמשך עליו ביום שנאמר (תהלים מב, ט) יומם יצוה וכו', וכל בית שאין נשמעים בו ד"ת בלילה אש אוכלתו וכו' עכ"ל.

הלימוד בלילה חביב בעיני השי"ת יותר מן הכל

ובספר ילקוט מעם לועז כתב (בשם זוהר חדש וספר קב הישר) כי מעלת הלימוד בלילה אינה רק משום חסרון הטרדות והשקט השורר בשעות אלו, אלא גם בגלל עצם סגולת הזמן, כיון שמחצות הלילה ואילך מטייל הקב"ה עם הצדיקים בגן עדן כביכול, וכל צבא השמים וחיות הקודש אומרים שירות ותשבחות להשי"ת וגם הצדיקים בגן עדן, וכיון שאדם עומד משנתו באותה שעה, ולומד תורה, אזי הקב"ה יחד עם כל הצדיקים מאזינים לקולו מגן עדן, ושואלים הצדיקים מי הוא אדם זה הלומד עתה שאנו שומעים את קולו, והקב"ה משיבם ואומר להם זהו קולו של פלוני בן פלוני היושב ועוסק בתורה, והננו מאזינים לקולו מאחר שהוא חביב לפני יותר מכל השירות והתשבחות שאומרים המלאכים ברקיע. ומעתה מה יקרה וחשובה שעה זו שבה נעשית הנחת רוח המרובה הלזו לפני הקב"ה, ומה קטן לעומתה ערך הצער שיש לאדם מכך שמוותר על השינה בכדי לעשות נחת רוח ליוצרו, ומעתה יובנו למאד דברי המשנה שהפליגה כ"כ בעונשו של "הנעור בלילה ומפנה לבו לבטלה", כיון שאם נתעורר משנתו בזמן יקר זה ואינו לומד תורה אלא מהרהר בהבלי העוה"ז ראוי הוא להיות "מתחייב בנפשו".

והמהלך פְּדָרְךָ יְחִידִי.

האדם צריך לגרום גם לאחרים שילכו בדרך הישר

כתב במדרש שמואל כי הבי"ת של "בדרך" ננקדת בפת"ח והוא כעין ה"א הידיעה, ומורה על הדרך הידועה שהיא דרך התורה והמצוות וכלשון הכתוב (שמות יח, כ) והודעת להם את הדרך ילכו בה, וע"ז אמרה המשנה "מההלך בדרך יחידי" כלומר שהוא בעצמו מתנהג בדרך התורה והמצוות, אך אינו שת לבו על סובכיו לגרום שגם הם ילכו בדרך הישר רק אומר שלום עלי נפשי, "הרי הוא מתחייב בנפשו" מפני שיש חיוב על האדם להוכיח את זולתו ולהדריכו בדרך הישר, כיון שכל ישראל ערבים זה לזה.

אם לא השיג האדם מה שיכול להשיג הרי הוא מתחייב בנפשו

א' בספרים ביאור ע"ד המשנה בדרך מוסר, כי הנה לילה מרמז על הגלות אשר היא חשוכה כלילה, ויש לעתים אדם אשר אף באפילת הגלות המר הינו "ניעור" כלומר שנשמתו מתעוררת, והוא מבין אף בתוך החושך מה מוטל עליו לעשות ומה תפקידו בהאי עלמא, ולבר מן דין הינו גם "מהלך בדרך יחידי" כלומר שעל אף שהוא רואה את המון העם מסביבו שאינם הולכים בדרך הישר

ו רַבִּי נְחוּנְיָא בֶּן הַקָּנָה אָמַר פֶּל הַמְקַבֵּל עָלָיו עַל תּוֹרָה,
מֵעֲבִירִין מִמֶּנּוּ עַל מַלְכוּת וְעַל דֶּרֶךְ אֶרֶץ. וְכָל הַפּוֹרֵק מִמֶּנּוּ עַל
תּוֹרָה, נוֹתֵנִין עָלָיו עַל מַלְכוּת וְעַל דֶּרֶךְ אֶרֶץ:

פירוש רש"י

ועל מלכות. משא מלך ושרים: דרך ארץ. עמל וטורח הפרנסה, לפי שמלאכתו ממזכרת: הפורק ממנו עול תורה. האומר קשה עולה של תורה ואיני יכול לסובלה:

ואין מתנהגים ע"פ התורה והוא יחידי בדרכו, הרי הוא "מהלך בדרך" התורה והמצוות ועושה נחת רוח ליוצרו, והנה האדם הלזה שמעלתו גבוהה עד למאד ועכ"ז הרי הוא "מפנה לבו לבטלה" כלומר שאינו עושה מה שהוא יכול לעשות ואינו משיג מה שיש ביכולתו להשיג, אלא עוסק בדברים של מה בכך, "ה"ז מתחייב בנפשו" כלומר שעתיד הוא ליתן את הדין על כך שלא עשה עם נפשו מה שהיה יכול לעשות.

משנה ו

פֶּל הַמְקַבֵּל עָלָיו עַל תּוֹרָה, מֵעֲבִירִין מִמֶּנּוּ עַל מַלְכוּת וְעַל דֶּרֶךְ אֶרֶץ. וְכָל הַפּוֹרֵק מִמֶּנּוּ
עַל תּוֹרָה, נוֹתֵנִין עָלָיו עַל מַלְכוּת וְעַל דֶּרֶךְ אֶרֶץ.

כשאדם מוסיף לקבל ע"ע עול תורה חדש יסירו ממנו גם את עול המלכות שהיה עליו מכבר

במדרש שמואל תמה על שינוי הלשונות במשנתנו, שהתנא פתח ב"כל המקבל עליו עול תורה" ואילו בהפכו נקט "כל הפורק ממנו עול תורה", ולכאור' הול"ל "כל המקבל וכו' וכל שאינו מקבל" או "כל שאינו פורק וכו' וכל הפורק". עוד תמה על הא שברישא אמר "מעבירין ממנו עול מלכות" ובסיפא אמר "נותנים עליו עול מלכות" והיה לתנא להשוות בלשונו ולומר "מעבירין ממנו וכו' אין מעבירין ממנו עול מלכות" או "אין נותנים עליו עול מלכות וכו' נותנים עליו עול מלכות".

וביאר שכוונת התנא באומרו "כל המקבל עליו עול תורה" היא באדם המקבל ע"ע בכל יום עול חדש שעדיין לא היה עליו ביום אתמול, והרי הוא הולך ומתחזק בכל עת לעסוק בתורה יותר ויותר, והנה כאשר יעשה כן האדם זכה שהקב"ה ישלם שכרו באופן שלא זו בלבד שלא יתנו עליו עול חדש של

מלכות ודרך ארץ, אלא אף את העול שהיה עליו עד עתה יעבירו ממנו, נמצא ששכרו הוא במידה כנגד מידה, שבשכר שהוא מקבל ע"ע עול חדש שעדיין לא היה עליו, מעבירין ממנו את העול הישן שרבץ עליו, וזהו מה שאמר ברישא "כל המקבל עליו עול תורה" שמוסיף לקבל עליו תוספת עול בתורה, שכרו הוא ש"מעבירין ממנו עול מלכות ועול דרך ארץ", היינו שנוטלים ממנו את אותו העול שהיה שרוי עליו מכבר.

ואילו הסיפא מיירי מאדם שאינו חפץ לקבל ע"ע את עול התורה, ולא די שאינו מקבל ע"ע עול חדש בעסק התורה, אלא אף את העול שהיה עליו עד עתה הוא פורק מעל צווארו והרי הוא הולך ומתרפה יותר ויותר, אזי גם הוא ייענש במידה כנגד מידה, שלא זו בלבד שלא יעבירו ממנו את העול שהיה עליו מכבר, אלא עוד יוסיפו ליתן עליו עול מלכות ועול דרך ארץ חדשים, וזהו אומרו "וכל הפורק ממנו עול תורה" כלומר שפורק את העול שהיה כבר עליו, "נותנים עליו עול מלכות ועול דרך ארץ" בתוספת על מה שהיה עליו מקודם.

העושה תורתו עיקר ומלאכתו ארעי לא יקחוהו לעבודת המלך וגם פרנסתו תבא לו בנקל

רבינו יונה פירש את דברי המשנה כי האדם העושה את תורתו עיקר ומלאכתו עראי, ישמרהו הקב"ה מכל רע, ומה שאמר "מעבירין ממנו עול מלכות" הוא כי הנה דרך המלך שכאשר הוא נצרך ליקח אנשים שיעשו את מלאכתו, הרי הוא בוחר אנשים כרצונו והם מחוייבים לעשות את צרכי המלך, וכיון שהאדם הזה קיבל ע"ע עול תורה, יתן השי"ת בלב המלך שלא יקחנו למלאכתו אלא יקח אנשים אחרים, וגם "מעבירין ממנו עול דרך ארץ" דהיינו שלא יצטרך לעסוק הרבה במלאכה בכדי להשיג את פרנסתו, אלא הקב"ה יספיק לו את כל צרכיו במלאכה מועטת שהרי מלאכת הצדיק מתברכת.

קבלת עול תורה - ללמוד בכל המצבים

והנה המפרשים דקדקו במה שאמר התנא "המקבל עליו עול תורה" ולא נקט בסתמא "המקבל עליו את התורה", והרמב"ם פירש דכוונת המשנה לדמות את קבלת התורה לעול המונח ע"ג הבהמה, כי הנה תפקיד הבהמה הוא לחרוש באדמת בעליה בכל המצבים שהיא נתונה בהם, כן צריך האדם ללמוד תורה בכל מצב שהוא, וכלשונו (פ"א מהל' ת"ת ה"ח) "כל איש מישראל חייב בת"ת בין עני בין עשיר בין שלם בגופו בין בעל יסורין וכו' אפי' היה עני המתפרנס מן הצדקה ומחזר על הפתחים וכו' חייב לקבוע לו זמן לת"ת עכ"ל.

קבלת עול תורה - להמית את עצמו עליה

ובמד"ש ביאר שהוא ע"ד מה שאמרו במסכת שבת (סג ע"ב) אין התורה מתקיימת אלא במי שממית עצמו עליה, וזה ענין קבלת עול תורה שצריך האדם ללמוד תורה בהתמסרות, ואם יהיה חלק מסויים בתורה שלא זכה להשיגה יצטער על הדבר וידאג עליו עד שיזכה להשיגו, וזהו גם כוונת שלמה המלך ע"ה במאמרו (קהלת א, יח) יוסיף דעת יוסיף מכאוב, היינו כי מי שחפץ להוסיף דעת ולהצליח בלימודו, צריך שיוסיף מכאוב בלבו על מה שנחסר ממנו ולא זכה להשיג, כי ע"י שידאג על חסרונו יוכרח להשקיע כוחות הרבה בכדי להשלימו.

עול תורה - ללמדה מתוך צער והתרחקות מתענוגים

ובספר מילי דאבות פירש באופן דומה לזה ע"פ מאמר המשנה לקמן (פ"ו מ"ד) כך היא דרכה של תורה פת במלח תאכל ומים במשורה תשתה ועל הארץ תישן וחיי צער תחיה ובתורה אתה עמל, הרי כי הדרך לקנות את התורה הוא באופן שילמד האדם בבחי' "עול תורה" ויתרחק מן התענוגים, וע"כ אמר התנא "כל המקבל עליו עול תורה" היינו שלומד בדרך זו של קבלת עול כנ"ל, הוא יזכה שיהיו "מעבירין ממנו עול מלכות ועול דרך ארץ".

הת"ח אין צריך לשלם מסים וזוכה שמלאכתו נעשית על ידי אחרים

ובמדרש שמואל ביאר ש"מעבירין ממנו עול מלכות" קאי על הדין שנפסק כי התלמיד חכם העוסק בתורה אינו צריך לשלם מסים וארנוניות, וגם לענין שתהי' מלאכתו נעשית ע"י אחרים וכדאי' במסכת שבת (קיד ע"א) איזהו ת"ח שבני עירו מצווין לעשות מלאכתו כל המניח חפציו ועוסק בחפצי שמים, וכמו שמצינו גבי כלי המשכן שעל כולם אמר הכתוב בלשון "ועשית" כגון "ועשית שלחן עצי שטים" (שמות כה, כג) "ועשית מגרת זהב טהור" (שם פס' לג), ואילו גבי הארון נאמר (שם פס' י) "ועשו ארון עצי שטים", והוא מפני שהארון מרמז על התורה לפי שהיו הלוחות נתונות בו, וע"כ נאמר בו "ועשו" לרמז כי הלומד תורה אינו נצרך לעסוק בעצמו במלאכתו, אלא מלאכתו תהא נעשית ע"י אחרים.

ע"י קבלת עול תורה יוצאים לחרות

הרמב"ם פירש שענין "מעבירין ממנו עול מלכות ועול דרך ארץ" הוא על דרך מה שפירשו חז"ל (לקמן פ"ו מ"ב) על הפסוק (שמות לב, טז) והמכתב מכתב אלקים הוא חרות על הלוחות "אל תקרי חרות אלא חרות", וזהו "חרות על הלוחות" היינו שהאדם המקבל ע"ע וגם עושה בפועל כל מה שנכתב על

הלוחות, הוא יזכה שיהיה לו חירות מתולדות הזמן ועניני המלכים, וע"כ אמר התנא "כל המקבל עליו עול תורה מעבירין ממנו עול מלכות ועול דרך ארץ".

ובענין זה הוה עובדא עם הגאון רבי משה פיינשטיין זצ"ל שבהיותו בחור לפני נישואיו קיבל פעם אגרת מאת שלטונות הצבא שעליו להתייצב בפניהם בכדי לגייסו לצבא, וכיון שהשהיה שם לבר ישראל היתה סכנה נוראה הן ברוחניות והן בגשמיות, נסע אל מרן החפץ חיים זצ"ל לקבל את ברכתו שיזכה להנצל ממלתעות הצבא, כאשר הגיע לראדין נודע לו שהחפץ חיים שוהה כעת בכיהמ"ד, ופנה לילך לשם וראה כי החפץ חיים היה עוסק בשיחת דברי תורה עם הגאון רבי אלחנן וואסערמאן זצ"ל הי"ד, נעמד רבי משה אצלם והקשיב לשיחתם ותוך כדי השיחה השתתף גם הוא ואמר דברי תורה בענין שהיו משוחחים, ואז נוכחו החפץ חיים והגר"א וואסערמאן לידע כי הבחור הלז הוא צורבא מרבנן וידיו רב לו בחדרי התורה, לאחר זמן מה שאלו החפץ חיים לסיבת בואו, וסיפר לו רבי משה את כל הנעשה, אמר לו הח"ח הנה אמרו רבותינו "כל המקבל עליו עול תורה מעבירין ממנו עול מלכות", ויש לתמוה מפני מה אמר התנא "מעבירין ממנו" ולא "אין נותנים עליו עול מלכות", אכן מזה מוכח שאפילו כאשר עול המלכות הוטל עליו כבר, אם יקבל עליו עול תורה יעבירו מעליו את העול הלזה, ואכן דברי הח"ח התקיימו במלואם וכעבור זמן קצר קיבל אגרת שנית ובה הודיעוהו שפטרוהו משירות הצבא ואינו צריך לבוא. והנה בעובדא זו נתקיימו דברי המשנה במילואם שהמקבל עליו עול תורה נעשה בן חורין, וכמו שביאר בזה רבינו יונה שהוא כענין "חרות על הלוחות" היינו שהמקבל ע"ע עול התורה שנחרתה על הלוחות יזכה להיות בן חורין.

מידת הסרת עול המלכות והד"א תלויה באיכות קבלת עול התורה

ובענין זה היה דרכו של החפץ חיים לומר לתלמידיו, כי הנה לכאורה לפי דברי המשנה היה לכל בן ישיבה להשתחרר מן הצבא שהרי הוא מקבל ע"ע עול תורה, ולמה זה מצינו שישנם הרבה בני תורה אשר המלכות הכריחתם להתגייס לשירות הצבא. אמנם התשובה לדבר היא כי מן השמים מודדים לאדם במידה כנגד מידה, וההעברה מעול המלכות תלויה ועומדת במידת קבלת עול תורה של כל אחד, כי אם זכה האדם והוא מקבל ע"ע את עול התורה בעוז ותעצומות ובחוזק רב, אזי גם מה שהבטיחוהו חז"ל "מעבירין ממנו עול מלכות" יהיה באופן זה, אך אם קבלתו איננה איתנה הנה גם העברת עול המלכות מעליו לא תיעשה בכח ועצמה, אלא יתכן שתועיל לו קבלתו זו שיהא

השעבוד לזמן קצר יותר או ששעבודו יהא באופן שאינו כבד כ"כ, אבל לא תועיל לבטל את השעבוד לגמרי.

הסרת עול המלכות באה בהדרגה

עוד איתא בשם החפץ חיים, דגם האדם שקיבל ע"ע את עול התורה כראוי שמוכסח לו שיעבירו מעליו את עול המלכות, אין הכוונה שהעברה זו תהיה בבת אחת, ותיכף ומיד לאחר שקיבל ע"ע את העול יסור מעליו עול המלכות כפי שהיה האדם חפץ, אלא הדבר בא בהדרגה, שבתחילה מסירים ממנו את הדברים המפריעים ומונעים ממנו לקיים את קבלתו, וכך מוסיפים בזה עוד ועוד עד שבסופו של דבר יראה האדם בחוש שהעבירו מעליו את עול המלכות והדרך ארץ.

העמל בתורה יהא נפטר מכל מיני עמל וטורה

ובספר אוצרותיהם של צדיקים הביא עובדא הדומה להנ"ל, שהיתה עם הרה"ק בעל דברי חיים מצאנז זי"ע, פעם אחת נכנס אליו אברך חשוב ושפך שיחו לפניו שהוא נקרא להתייצב לפני ועד הצבא שיבדקו אם הוא ראוי להמנות בין הלוחמים, וכיון שהוא בעל גוף בריא וכחו במתניו הרי הוא חושש ודואג עד מאד שמא יגייסוהו לצבא בעל כרחו ויהיה נכנס לסכנה גשמית ורוחנית גם יחד, הרה"ק מצאנז אמר לו את דברי המשנה "כל המקבל עליו עול תורה מעבירין ממנו עול מלכות", והוסיף לומר כי הנה כל אדם נברא בכדי שיעמול וכמאמר הכתוב (איוב ה, ז) כי אדם לעמל יולד, ולפיכך צריך כל אחד לעסוק באיזה דבר מתוך עמל ויגיעה, אם יזכה יהיה בעסק התורה, ואם לאו יצטרך להתייגע בעמל הפרנסה או בעבודת הצבא, ומעתה אם יקבל על עצמו ללמוד תורה בשקידה וביגיעה רבה ולהכניס בכך את אותם הכחות שהיה משקיע באם היו מגייסים אותו לצבא, אזי יזכה שיעבירו ממנו עול מלכות וינצל מן הצבא, האברך קיבל על עצמו תיכף ומיד להתייגע בתורה בעוז ובתעצומות, ואכן כדבר הרה"ק כן היה ולמרבה הפלא פטרוהו מן הצבא ללא כל סיבה מוכנת.

אף אם יצטרך לעסוק בפרנסה יצליח בה ולא יהא זה עליו
כעול בשכר קבלתו את עול התורה

והנה לכאורה יש לתמוה אודות דברי התנא ש"כל המקבל עליו עול תורה מעבירין ממנו עול מלכות ועול דרך ארץ", והרי מצינו מרבותינו הק' התנאים והאמוראים זי"ע שהיו עוסקים באומניות שונות לצורך פרנסתם ופרנסת אנשי ביתם, וכנודע מן התנאים רבי יוחנן הסנדלר ורבי יצחק נפחא

ועוד מגדולי התנאים, וזה ברור כי מעלתם גדלה למאד, וקבלו ע"ע את עול התורה בתכלית השלימות, ועכ"ז היו צריכים לעסוק בדרך ארץ.

ויישוב הרה"ק מקאצק זי"ע כי אין כוונת התנא לומר ש"מעבירין ממנו עול דרך ארץ" מכל וכל ולא יצטרך לעסוק במלאכה כלל, אלא שאף אם יצטרך לטרוח באיזו מלאכה בכדי להביא פרנסה לביתו, לא יהיה זה באופן של "עול" ומשא על צוארו, אלא ירגיש כי זהו אחד מחוקי עבודת השי"ת המוטלים עליו למלאות צרכי בני ביתו, וגם יעלה בידו בנקל להשיג את המצטרך לו ויהיו עסקיו ומלאכתו לברכה והצלחה, משא"כ האדם "הפורק מעליו עול תורה" אזי "נותנים עליו עול מלכות ועול דרך ארץ", היינו שמלאכת פרנסתו תבוא לו בקושי ויהא נתון עליו כעול כבד עד מאד.

גם את המצוות השכליות יש לקיים רק בכדי לעשות את רצון השי"ת

בספר לב אבות פירש את מאמר המשנה בדרך רמז, כי הנה בתורתנו הק' נצטוונו במצוות שכליות אשר הם דומים למשפטים שדרך כל מלכות ומדינה לקבוע לאזרחיה כגון מצות לא תגנוב ולא תרצח וכדו', וישנם מצוות שכל אדם מבין בשכלו שעליו לקיים כיון שהם לטובתו וכגון מצות ונשמרתם מאד לנפשותיכם, אך מאידך גיסא ישנם גם מצוות שהם בגדר חק בלא טעם שאין ביכלתנו להבינם בשכלינו, ואנו מקיימים אותם רק משום שכן ציוה השי"ת ואנו חפצים לקיים את רצונו. אמנם האיש הישראלי אשר אמונתו בכוראו שלימה, יש לו לקיים גם את אותם המצוות השכליות רק משום שנצטווה עליהם מבוראו, ולא מחמת הבנתו השכלית.

וזהו שאמר התנא "המקבל עליו עול תורה" היינו שמקבל ע"ע לעשות ולקיים את מצוות ה' ורצונו, מן הראוי הוא שיתקיים בו "מעבירין ממנו עול מלכות ועול דרך ארץ" ר"ל שלא יהיה סיבת קיומו את המצוות מצד זה שה"מלכות" גזרה עליהם, כגון מצוות לא תרצח לא תגנוב וכדו' או מצד "דרך ארץ" שהוא מה שהשכל האנושי והנהגת דרך ארץ מחייבים לנהוג כן, אלא רק מחמת שהם מצוות שנצטוונו עליהם מעם הקב"ה.

המקבל עליו עול תורה תצילנו התורה מכל חטא ואינו צריך לחפש עצות אחרות עבור זה

במדרש שמואל כתב (בשם הר"א ז"ל) שיש להקשות מפני מה ראה התנא לנקוב דוקא בשכר זה של "מעבירין ממנו עול מלכות ועול דרך ארץ"

דרכי פרק ג משנה ו אבות תיא

הניתן לחכמים המקבלים ע"ע את עול התורה, ולא הזכיר את שכרם הגדול שהם ניצולים מכל מיני צרות ורעות.

ותירץ שמשנה זו באה כהמשך למשניות שקדמו לה בתחילת הפרק, כי הנה במשנה א' אמר עקביא בן מהללאל הסתכל בשלשה דברים ואין אתה בא לידי עברה, מאין באת ולאן אתה הולך ולפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון, והנה ההתבוננות בדברים אלו מכונה בשם "דרך ארץ" מפני שהם דברים הנוהגים בכל ילוד אשה והם מדרך כל הארץ, וכאשר יעלה אותם האדם על מחשבתו ויזכור שאין שום יציר נברא החי לעולם יזהר מן החטא, ובמשנה ב' איתא רבי חנינא סגן הכהנים אומר הוי מתפלל בשלומה של מלכות שאלמלא מוראה איש את רעהו חיים בלעו, והיינו שהמורא שיש לבני אדם מן המלכות מונע אותם מעוונות החמורים של גניבה וגזילה ורציחה וכדו'.

והנה בכח התורה הק' לקדש את האדם ולהרחיקו מן העבירה, וכמאמר הגמרא בסוכה (נב ע"ב) אם פגע בך מנוול זה משכהו לביהמ"ד אם אבן הוא נמוח אם ברזל הוא מתפוצץ, וכאשר יקבל האדם ע"ע את עול התורה לא יצטרך להגיע לידי העצות הנ"ל בכדי להתרחק מן העבירה, כי התורה עצמה תזכך את נשמתו ותעדין ותרומם את כל מהותו.

וע"כ אמר התנא "כל המקבל עליו עול תורה" ומקבל ע"ע לעסוק בה בכל כוחותיו, אזי "מעבירין ממנו עול מלכות ועול דרך ארץ" היינו שלא יצטרך להשתמש בעצות של מלכות וכמו שנתבאר שמורא המלכות מונע מבני אדם לחטוא, וכן בדרך ארץ הרומז על התבוננות בשלשת הדברים דע מאין באת ולאן אתה הולך וכו' שהם דברים הבאים מדרך כל הארץ וכנ"ל, כי התורה עצמה תרוממנו ותרחיקנו מכל חטא ועון, אך "הפורק ממנו עול תורה" היינו שאינו עוסק בה כראוי, אזי בהכרח יצטרך לבוא לידי "נותנים עליו עול מלכות ועול דרך ארץ", כלומר שבכדי להנצל מן היצר הרע החפץ להחטיאו ולהפילו לבאר שחת, יהיה עליו להשתמש בעצות חז"ל שהם מורא המלכות וההתבוננות ביצירתו וסופו של האדם.

וְכָל הַפּוֹרֵק מִמֶּנּוּ עַל תּוֹרָה, נוֹתְנִין עָלָיו עַל מַלְכוּת וְעַל דֶּרֶךְ אֶרֶץ.
העול והשעבוד הם טובה לאדם לפי שעל ידם יעסוק
בעשיית רצון ה'

אמר הרה"ק רבי משה מקוברין זי"ע כי "נותנים" הוא מלשון מתנה, והיינו שהתנא מיירי באדם שפרק מעליו עול תורה והרי הוא הולך בטל, והבטלה

ז רַבִּי חֵלְפָתָא בֶּן דְּוֹסָא אִישׁ כֹּפֵר חֲנֻנְיָא אוֹמֵר עֲשֶׂרָה שְׁיֹשְׁבֵיין
וְעוֹסְקֵין בְּתוֹרָה, שְׂכִינָה שְׂרוּיָה בֵּינֵיהֶם, שְׁנַאֲמַר אֱלֹהִים נֶצֶב
בְּעֵדַת אֵל. וּמִנֵּין אֶפִּילוּ חֲמֻשָּׁה, שְׁנַאֲמַר וְאֶגְדָּתוֹ עַל אֶרֶץ יִסְדָּה.

פירוש רש"י

ז עשרה שהיו יושבין בדין. גרסינן: בעדת אל. ואין עדה פחותה מעשרה, שנאמר צמרגלים
(צמדצר יד) עד מתי לעדה הרעה הזאת, יאלו יהושע וכלב, הרי עשרה: ומנין אפילו חמשה
שנאמר בקרב אלהים ישפוט. שלשה דיינים ושני בעלי דינים: ומנין אפילו שלשה. שנאמר
ואגודתו על ארץ יסדה, האש והאור והמים שהם שלשה, על ארץ יסדה, על יסוד הארץ הם מקיפים,
הרי לך שלשה קרויין אגודה. אי נמי, מצינו שלשה קרויין אגודה, אגודת אוב שהם שלשה קלמים.
ויש ספרים שכתוב בהן ומנין אפילו חמשה שנאמר ואגודתו על ארץ יסדה, שאדם אוגד זידו אחת
שיש בה חמש אצבעות, וכלל אצבעות שצד קרויין אגודה. וצראש המקרא הוא אומר, הצונה בשמים

הלזו עלולה להביאנו לידי שעמום ודעות רעות, לפיכך נותנים עליו מן השמים
עול מלכות שיטרידנו ללא הרף ועי"ז לא יהיה זמנו פנוי לעסוק בדברים של מה
בכך או דברים אסורים עכד"ק. והיינו כי לעתים שולח הקב"ה לאדם דאגות
שונות וכל מיני שעבודים (שווערעקייטן) ועי"ז לא יהא לבו פנוי לעסוק
בדברים שאין בהם תועלת או לחטוא, וע"ד שהיה הרה"ק מקאצק זי"ע אומר
לתלמידיו אינני חפץ שתמנעו מלחטוא מחמת שלא תתאוו אל החטא, אלא
רצוני שלא תחטאו משום שלא יהא לכם עת ופנאי לדברים אלו כלל.

משנה ז

עֲשֶׂרָה שְׁיֹשְׁבֵיין וְעוֹסְקֵין בְּתוֹרָה, שְׂכִינָה שְׂרוּיָה בֵּינֵיהֶם וכו' ומִנֵּין אֶפִּילוּ חֲמֻשָּׁה וכו'
ומִנֵּין אֶפִּילוּ שְׁנַיִם וכו' ומִנֵּין אֶפִּילוּ אֶחָד וכו'.

ביאור הלימודים שמהם למד התנא את דבריו במשנתנו

הנה רבו דברי המפרשים אשר ביארו את דברי המשנה בארוכה כאשר יובא
להלן בס"ד, אמנם בתחילת הדברים נביא בקצרה את מה שכתבו המפרשים
(רבינו יונה, והובא גם בילקוט מעם לועז ובשאר מפרשים) לבאר את הלימודים
שבמשנה איך נלמד הענין מכל אחד.

הנה עשרה שיושבין ועוסקין בתורה שנלמד מפסוק אלקים נצב בעדת קל, הוא
מפני שכל מקום שנאמר "עדה" אינו פחות מעשרה, וכמו שפרש"י על

וּמְנִין אֶפִּילוּ שְׁלֹשָׁה, שְׁנֵי אֶמְרֵי בְּקֶרֶב אֱלֹהִים יִשְׁפֹּט. וּמְנִין אֶפִּילוּ שְׁנַיִם, שְׁנֵי אֶמְרֵי אֶז נִדְבְּרוּ יְרָאֵי יי אִישׁ אֶל רֵעֵהוּ וַיִּקְשָׁב יי וַיִּשְׁמָע. וּמְנִין אֶפִּילוּ אֶחָד שְׁנֵי אֶמְרֵי בְּכָל הַמְּקוֹם אֲשֶׁר אֲזָכִיר אֶת שְׁמִי, אָבוּא אֵלַיָּהּ וּבִרְכָתֶיהָ:

פירוש רש"י

מעלותיו, כלומר השכינה שהיא נשמית יורדת למטה לארץ כשיש שם אגודה עוסקים בתורה. ומנין אפילו שלשה שנאמר בקרב אלהים ישפוט, שהדיינים הם שלשה: כי נטל עליו. לשון סכך, תרגום וסכות, ונטל, כלומר שהשכינה שרויה ביניהם.

הפסוק (במדבר ב, יד) עד מתי לעדה הרעה הזאת, וז"ל אלו המרגלים מכאן לעדה שהיא עשרה, וא"כ גם כאן שנא' אלקים נצב בעדת קל, ילפינן שמיירי בעשרה שעוסקים בתורה שהשכינה שרויה ביניהם.

וגבי חמשה שאמר התנא "מנין אפי' חמשה שנא' ואגודתו על ארץ יסדה", הוא משום ש"אגודה" קושרין עם היד שיש בה חמש אצבעות, וע"כ "ואגודתו" רומז על חמשה שעוסקים בתורה.

ומה שאמר "ומנין אפי' שלשה שנאמר בקרב אלקים ישפוט" הוא מכיון שנאמר "ישפוט" ומיירי מדיינים הדנים דין תורה, ובהיות שאין דין פחות משלשה, ילפינן שפיר שמיירי משלשה שעוסקים בתורה שהשי"ת שורה בקרבם.

וגבי שנים ילפינן מפסוק "אז נדברו יראי ה'" והיינו ב' המדברים דברי תורה שהרי כתיב "איש אל רעהו", שהשי"ת מקשיב לשיחתם וכותבם לפניו, וגבי אחד שלומד תורה ילפינן שפיר מדכתיב "אבא אליך וברכתך" בלשון יחיד שגם על היחיד משרה הקב"ה שכינתו.

בכל חלוקה ממשנתנו יש חידוש מיוחד

תמהו המפרשים כיון שהסיק התנא שאפי' אחד העוסק בתורה זוכה להשראת השכינה, אם כן ודאי ששנים ושלשה וחמשה העוסקים בתורה זוכין לכך, ולמה זה הוצרך התנא לפרט בכל א' מהם ששכינה שרויה ביניהם.

ותירץ בילקוט מעם לועז כי בכל א' מהחלוקות השנויות במשנתנו יש דבר חידוש מיוחד, כי הנה אחד שלומד תורה אף שזוכה להשראת השכינה,

אמנם אינו זוכה למעלתם היתרה של השנים שדבריהם נכתבים בספר זכרון לפני ה', וכשנאמרה מעלת השנים לא נדע מעלת השלשה שגם בעת שאינם לומדים בפועל אלא רק יושבים לדון את העם שכינה ביניהם, ולזה אמר "ומנין אפילו שלשה" לומר כי ג' שיושבים לדון (אף שאין זה לימוד תורה ממש) גם כן זוכין להשראת השכינה, ובעשרה יש מעלה מיוחדת שהשכינה מקדימה לבוא אליהם תיכף כאשר הם מכינים את עצמם לעסוק בד"ת, וכמבואר להדיא במס' ברכות (ו ע"א) שמקשה הגמרא וכי מאחר דאפי' תלתא עשרה מבעיא ומשני עשרה קדמה שכינתא ואתיא, הרי כי כשיש עשרה מקדימה השכינה לבא, ובמדרש שמואל דקדק זאת מן הפסוק שהביאה המשנה לראיה "אלקים נצב בעדת קל", שהקדים הפסוק זאת ש"אלקים נצב" לפני "בעדת קל" לומר כי הוא ית' נצב אצלם עוד טרם שנתכנסו כל העדה.

יש כמה דרגות בהשראת השכינה זו למעלה מזו ומשל נאה בענין זה

והחפיד יעב"ץ כתב (וכן הובא בילקוט מעם לועז) כי החילוק שבין רבים הלומדים תורה למועטים הוא בענין משך הזמן שזוכין להשראת השכינה, וביאר הענין בדרך משל למלך השולט על כמה מדינות, ואוה למושב לו אחת מן המדינות ובנה שם ארמון מפואר כראוי למלך אדיר כמותו ושם קבע את עיקר מגוריו, אמנם כיון שהיה מחבב מדינה נוספת במלכותו היה חפץ לשהות גם שם לעתים מזומנות, וע"כ החליט לבנות שם בית נאה הראוי למלכות אף שלא יהיה כ"כ מפואר כהארמון שבעיר מגוריו, והנה היה מקום נוסף שהיה דרך המלך לבוא שמה בחשאי למשך ג' או ד' ימים מדי תקופת זמן כאשר רצה לפוש מעט מטרדותיו, וכיון שלא חפץ שידעו הכל משהותו שם ויפריעו את מנוחתו ע"כ היה בא כשהוא לבוש בבגדים פשוטים למען לא יכירוהו, וכיון שכן לא בנו לו שם בית מלכות כי אם בית פשוט ויפה שיוכל לשהות שם במנוחה, והנה לפעמים מוכרח המלך לעבור ממדינה למדינה לאיזה צורך, ואז נצרך הוא לעתים להכנס למקום מסויים לאכול שם ולישן קצת בכדי לאגור כח, והנה עבור זאת אינו צריך שיהא לו שם בית משלו, אלא הוא נכנס לבית א' ממקורביו למשך כמה שעות ואח"כ ממשיך בנסיעתו.

ובדבר הזה הוא גם בענין משנתנו שמבוארים בה דרגות שונות בהשראת השכינה, כי הנה על היחיד העוסק בתורה כתיב "בכל המקום אשר אזכיר את שמי אבא אליך וברכתך", והיינו שאין השראת השכינה אצלו אלא בדרך

ארעי, והקב"ה בא רק לברכו ותיכף ומיד פונה משם, וגבי שנים הלומדים כתיב "ויקשב ה' וישמע" כלומר שהקב"ה מתעכב ביניהם להאזין ולשמוע את דברי התורה שאומרים, ובשלשה שנאמר "בקרב אלקים ישפוט" למדנו השראה יתירה כי לשון "בקרב" מורה על כך כי השי"ת שורה בתוכם ובקרבם, ובחמשה שנאמר "ואגודתו על ארץ יסדה" יש מעלה יתירה כי השראת השכינה שבזה הוא כענין אגודה וקשר ויסוד, ובדומה ליסוד הבנין שנשאר לעולם חלק מן הבנין, אמנם בעשרה יש את שלימות השראת השכינה כדכתיב "אלקים נצב בעדת קל" שמשמעו הוא ששורה שם ביציבות ובתמידות, וזה דומה לארמון המלך שבמשל שנמצא במקום מושבו ששם עיקר דירתו בתמידות.

ובמדרש שמואל ביאר את דברי המשנה באופן אחר, כי עשרה שעוסקים בתורה זוכים גם שהשי"ת יקדים לבוא אליהם עוד טרם שיתכנסו (וכדלעיל), וגם שהשי"ת שורה אצלם בעמידה ולא בישיבה וכלשון הכתוב "אלקים נצב", ובזה יש זכיה רבתא וכבוד גדול לעשרה אנשים הללו שכביכול השכינה אינה חפיצה לישוב במעמד נשגב זה אלא עומדת על עמדה, אכן בחמשה שנאמר אצלם "ואגודתו על ארץ יסדה" אינם זוכין לכבוד גדול זה והשכינה אינה עומדת עליהם אלא נמצאת ביניהם, ובשלשה שנאמר "בקרב אלקים ישפוט" הנה כיון שהדיינים דנין בישיבה, נמצא שגם הקב"ה הדין עמהם יחדיו את הדין - יושב ביניהם, ואילו כששנים עומדים אין הקב"ה יושב עמהם יחד אלא בא רק לאחר לימודם לשמוע את דבריהם (כדכתיב "אז נדברו" ר"ל לאחר שנדברו אזי "ויקשב ה' וישמע").

ומנין אפילו שנים, שנאמר אז נדברו וראי יי איש אל רעהו ויקשב יי וישמע.

כשאיש ישראל יגע בתורה הקב"ה מתמלא עליו רחמים

הנה פסוק זה כתיב בתרי עשר (מלאכי ג, טז) ושם המשיך הכתוב ואמר (פס' יז-יח) והיו לי ה' צבאות ליום אשר אני עשה סגולה, וחמלתי עליהם כאשר יחמל איש על בנו העובד אותו, ושבתם וראיתם בין צדיק לרשע בין עבד אלקים לאשר לא עבדו. וכתב בילקוט מעם לועז דבאלו הפסוקים נרמז מה שאמרו חז"ל (בר"ר סג, א) שכל מי שיש לו בן יגע בתורה האב מתמלא עליו רחמים שנאמר (משלי כג, טו) בני אם חכם לבך ישמח לבי גם אני, והנה לא רק אביו מולידו שמח עמו אלא גם אביו שבשמים שהוא הקב"ה שמח בלימודו ומתמלא עליו רחמים, וכנרמז בתוספת אומרו "ישמח לבי גם אני" שקאי על הקב"ה, ומעתה כאן שמיירי אודות שנים העוסקים בתורה הנה הקב"ה מתמלא עליהם

רחמים "ויכתב בספר זכרון לפניו" היינו שלימוד התורה הזה עומד להם לזכרון שירחם עליהם הקב"ה בזכותו לאחר זמן.

גודל מעלת הדיבור אודות שבת מעשי הצדיקים ויראי ה'

ובילקוט מעם לועז הביא שבמשנתנו נרמז גם גודל מעלת סיפורי הצדיקים וגדולי ישראל, שלא רק כשמדברים בני"י בדברי תורה בלבד שכינה שרויה ביניהם, אלא גם כאשר מדברים ומספרים אודות מעשי הצדיקים, מעלותיהם ומידותיהם התרומיות, ועד היכן הגיעה צדקתם ועבודתם את בוראם, שע"י הדיבורים הללו ילמד השומע לעשות כמותם, נמצא שאלו הדיבורים נחשבים כלימוד בספרי מוסר ויראה.

וזהו שאמר הכתוב "אז נדברי יראי ה'" היינו שהשיחה והדיבור שיהיו נדברים בין "איש אל רעהו" יסוב על "יראי ה'" והאחד ישוח אודות מעלתו הנשגבה של איש גדול פלוני, והשני יספר מה שידוע לו על דרכי העבודה של גדול בתורה אחר, ואז "ויקשב ה' וישמע" את דבריהם, כי דבר זה חשוב עד מאד בעיניו ית'.

השפת אמת תמה מהי ראיית המשנה מפסוק "ויקשב ה' וישמע" שהשכינה שרויה ביניהם, והלא הקב"ה שומע את דיבורי בני האדם גם כששוכן בשמי קדשו. וביאר שהנה את עצם שמיעת הקב"ה נוכל ללמוד אם יאמר קרא "וישמע ה'" ולמה זה הוסיף תיבת "ויקשב" ומזה מוכח כי כוונת הכתוב לומר שהקב"ה עושה מעשה מיוחד בכדי לשמוע את דבריהם, ומעשה זה הוא מה שהשכינה שורה ביניהם "ויקשב וישמע" את מוצא פיהם.

ומנין אפילו אחד שנאמר פכל המקום אשר אזכיר את שמי, אבוא אליך וכרכתיך.

כל מעשי האדם בעוה"ז ועבודתו את בוראו - הכל בא מכח השי"ת

בשפת אמת דקדק מפני מה אמר הכתוב "אשר אזכיר" ומשמעו כאילו הקב"ה הוא שמזכיר, והלא כאן מיירי ממה שהאדם הלומד תורה מזכיר את שם השי"ת, והול"ל "אשר תזכיר את שמי".

ותירץ כי כל הנעשה בהאי עלמא הכל הוא מאת השי"ת, וגם מה שהאדם לומד תורה או מקיים מצוות אין זה מכחו אלא השי"ת הוא הנותן לו כח לפעול ולעשות, וכמו שנראה מנוסח התפלה בתפילת "נשמת" "על כן איברים

שפלטת בנו ורוח ונשמה שנפחת באפנו ולשון אשר שמת בפינו הן הם יודו ויברכו וישבחו", הרי כי לא אנחנו משבחים את הקב"ה אלא רק האיברים שהוא ית' נתן בנו הם המפארים אותו ית', נמצא ששפיר נקט הכתוב בלשון "אשר אזכיר את שמי" לפי שבאמת השי"ת הוא זה שנותן לאדם את הכח והיכולת להזכיר את שמו ולשבחו ולפארו, ועכ"ז אומר הקב"ה ברוב רחמיו וחסדיו "אבא אליך וברכתיך" שאף שהקב"ה עוזרו לכך, יתן לו הקב"ה ברכה כאילו עשה זאת בעצמו ובכחו.

ובמדרש שמואל ביאר הענין באופן אחר ע"פ מאחז"ל (קדושין ל ע"ב) יצרו של אדם מתגבר עליו בכל יום ומבקש המיתו (לפתותו לחטוא) ואלמלי הקב"ה עוזרו אינו יכול לו, הרי כי השי"ת מסייע לאדם לעובדו ולהתגבר על יצרו, ולכן כתיב "אשר אזכיר" כי הכל בא מאת השי"ת. ומה שאמר הכתוב "אשר אזכיר את שמי" אף שהכא מיירי מלימוד התורה, ביאר במד"ש שהוא מפני שכל התורה כולה שמותיו של הקב"ה היא, ולכן שפיר ירמוז "אזכיר את שמי" על לימוד התורה"ק.

כמה מעלות טובות ללימוד בחבורה

הנה במשנתנו נתבאר שככל שלומדי התורה מרובים כך גדולה מעלתם, והנה מרן החפץ חיים זצ"ל בדבריו למשנה זו ביאר את גודל מעלת לימוד התורה בחבורה וכמו שאמרו חז"ל אין התורה נקנית אלא בחבורה, ואחד ממ"ח הדברים שהתורה נקנית בהם (להלן פ"ו מ"ו) הוא "דיבוק חברים", וכתב שמכיון שראו שיש אנשים המשתמטים מן הלימוד בחבורה ולומדים לבד ע"כ ראה לנכון להרחיב בדברים אודות מעלות הלימוד בחבורה, ואלו הם:

ע"י שלומד בחבורה לא יפר את קביעותו

א) כאשר האדם לומד בחבורה מתקיים ה"קביעות עתים" שלו ביתר שאת, ויהיה כוחו רב יותר להתגבר על היצה"ר המפתהו לבטל את קביעותו, כי אם ישכח מן הלימוד יזכירוהו בני החבורה אודותיו, ואם יתרפה מלבוא ישאלוהו חבריו מפני מה נפקד מקומו, ומחמת הבושה מהם יתאמץ מאד שלא להחסיר מן הלימוד. עוד מעלה תהיה לאדם שלומד בחבורה, כי אם יחסר יום א' מן הלימוד, הנה אם הוא לומד לבדו לא ירגיש כ"כ בחסרון היום הזה כיון שלמחר ימשיך בלימודו ממקום שפסק ועלול הוא להחסיר שוב פעם אחרת, אך כאשר לימודו בחבורה והוא חבר בשיעור תורה, הנה כשיבא למחרת אל השיעור יראה כמה גדול הפסדו מפני שחבריו המשיכו בלימודם והוא חסר כל

תיח דרכי מסכת אבות אבות

זאת, וזה יגרום לו שיעשה כל טצדקי שבעולם בכדי לא להחסיר שוב מן הלימוד.

הלימוד בחבורה יזכנו ללמד תורה לאחרים

ב) כשלומד עם בני אדם נוספים מצוי הדבר שיזכה שיבא לידו קיום המצוה הגדולה של לימוד תורה לאחרים, כי לעתים לא יבין א' החברים דבר מה מן הלימוד לאשורו והוא יבארנו לו.

ע"י הלימוד בחבורה תתרבה ידיעת התורה

ג) ע"י הלימוד בחבורה תתרחב ידיעת התורה שלהם ביותר, מאחר שכל א' מן הלומדים יקבל גם את ידיעות חבריו ובכך תתרבה הדעת, ומטעם זה היה רצון השי"ת שדרך הלימוד יהא בחבורה דייקא וכמו שדרשו חז"ל (ברכות סג ע"ב) על הכתוב (דברים כז, ט) הסכת ושמע ישראל וגו' עשו כתות ועסקו בתורה.

ע"ז מתקדש שם שמים ביותר והקב"ה נושא פנים לישראל

ד) הלימוד בחבורה גורם שיתקדש שם שמים ביותר ועי"ז השי"ת נושא פנים לישראל, וכדאיתא בתנא דבי אליהו (פרק כג) שמדת הדין שואלת את הקב"ה מפני מה אתה נושא פנים לישראל והלא כתיב (דברים י, יז) הקל הגדול הגבור והנורא אשר לא ישא פנים, והקב"ה משיב להם איך לא אשא פנים לישראל וכו' ולא עוד אלא שהם מלמדין את התורה ויושבין אגודות אגודות ועוסקינ בתורה וכו', ומבאר החפץ חיים דלפי שהחיוב של מצות תלמוד תורה הוא עצם הלימוד, וכאשר בני"י לומדים באגודה ומוסיפין על הציווי לפנים משורת הדין בכדי להרבות כבוד שמים, עי"ז גם הקב"ה נוהג עמהם לפנים משורת הדין ונושא להם פנים.

הגאולה העתידה תבוא בזכות הלימוד בצוותא

וסיים החפץ חיים את דבריו כי עוד איתא בתנא דבי אליהו זוטא (פרק יד) שאחר כל המצוקות והתלאות שיסבלו בני ישראל בסוף הגלות לא יזכו להגאל אלא בזכות שלומדים תורה בחבורה, וז"ל אין ישראל נגאלין לא מתוך הצער ולא מתוך הטלטול ולא מתוך הטירוף ולא מתוך הדחק ולא מתוך שאין להם מזונות, אלא מתוך עשרה בני אדם שהן יושבין זה אצל זה, ויהיה כל אחד מהם קורא ושונה עם חבריו וקולם נשמע וכו' ע"כ.

ח רבי אלעזר איש ברתותא אומר תן לו משלו, שאתה ושלך
שלו. וכן בדרוד הוא אומר פי ממך הכל, ומידך נתנו לך:

פירוש רש"י

ח תן לו משלו. לא תמנע מלהתעסק בחפצי שמים בין בגופך בין בממונך, [שאיך נותן משלך לא
מגופך ולא מממונך], שאתה וממונך שלו:

משנה ח

רבי אלעזר איש ברתותא אומר תן לו משלו, שאתה ושלך שלו.

ר"א איש ברתותא קיים בפועל את דבריו במשנתנו "תן לו
משלו שאתה ושלך שלו"

כתב הרשב"ץ במגן אבות כי הנה התנא רבי אלעזר איש ברתותא שהוא בעל
המימרא במשנתנו היה נאה דורש ונאה מקיים, ונתן מממונו לצדקה
באופן מופלג עד שהיה נותן לצדקה את כל אשר לו, וכמו שאיתא במסכת
תענית (כד ע"א) אלעזר איש בירתא כד הוון חזו ליה גבאי צדקה הוון טשו מיניה
(פרש"י, היו מתחבאים) דכל מה דהוה גביה יהיב להו, יומא חד הוה סליק
לשוקא למיזבן נדוניא לברתיה, חזויהו גבאי צדקה טשו מיניה, אזל ורהט
בתריהו אמר להו אשבעתיו (הנני משביעכם שתאמרו לי) במאי עסקיתו, אמרו
ליה ביתום ויתומה (פרש"י, לזווג זה לזו) אמר להן העבודה שהן קודמין לבתי,
שקל כל דהוה בהדיה ויהב להו, פש ליה חד זוזא, זבן ביה חיטי ואסיק שדייה
באכלבא (פרש"י, אוצר של חטים), אתאי דביתהו אמרה לה לברתיה מאי אייתי
אבוך, אמרה לה כל מה דאייתי באכלבא שדיתיה, אתיא למפתח בבא דאכלבא,
חזת אכלבא דמליא חיטי וקא נפקא בצינורא דדשא ולא מיפתח בבא מחטי
(היינו שמחמת רוב החטים שהיו שם לא יכלה לפתוח הדלת), אזלא ברתייה לבי
מדרשא אמרה ליה בא וראה מה עשה לך אוהבך (פרש"י, הקב"ה), אמר לה
העבודה הרי הן הקדש עליך ואין לך בהן אלא כאחד מעניי ישראל, ע"כ דברי
הגמ', נמצא כי רבי אלעזר איש ברתותא נהג למעשה כפי דבריו וכל ממונו היה
נחשב בעיניו כאילו הוא אינו שלו והוא אצלו רק כפקדון, ולכן אף לאחר שנתן
את כל ממונו לגבאי הצדקה ובדרך נס נתמלא אוצרו חטים, לא סבר שכתו
קודמת ליטול בזה אלא רק בשוה לשאר עניי ישראל.

תָּן לוֹ מִשְׁלוֹ, שְׂאֵתָה וְשִׁלְךָ שְׁלוֹ.

"שאתה ושלך שלו" - הן גופך והן ממונך

כתב רבינו יונה שדברי המשנה עולים בין לענין גוף האדם ובין לענין ממונו, ונתכוונה לומר שלא ימנע האדם את עצמו או את ממונו מחפצי שמים, וע"כ אמר "שאתה" היינו גופך "ושלך" היינו ממונך "שלו", כיון שאינך נותן משלך כלום אלא משל המקום ב"ה שהכל שלו עכ"ד. וביאר במדרש שמואל את דבריו כי ממה שלא כתבה המשנה "תן לו ממונו" אלא "תן לו מישלו" חזינן שאין הדברים עולים רק על העשיר הנותן מממונו לעניים, אלא אף על מי שאין לו ממון ליתן לעניים אבל יכול לסייע לזולתו בגופו, או ע"י דיבורו שידבר על לב העני לנחמו כענין מאמר הכתוב בישעיה (נח, י) וּתְפַק לְרַעֲב נַפְשְׁךָ, ולכן רמזה המשנה על שניהם כי בין האדם ובין ממונו הם שלו ית'.

הממון נמצא ביד האדם בתורת פקדון מאת הקב"ה

עוד כתב רבינו יונה כי ממון האדם הוא פקדון בידו משל הקב"ה, אלא שיש בו יתרון על פני שאר הפקדונות, שיכול ליטול ממנו די צרכו ואילו את השאר יוציא לפי רצון המפקיד שהוא מלך מלכי המלכים הקב"ה (כלומר לעשות בממונו מצוות ומעש"ט), ומשל למלך שנתן לעבדו אלף זוז ואמר לו טול אתה מאה לעצמך ותשע מאות תן לתשעה בני אדם, הלא ודאי שמח הוא בחלקו, כן יש לאדם לשמות הרבה מכך שיוכל ליהנות בכבוד מן הפקדון שהופקד בידו, ועם הנשאר יעשה את רצון בעליו.

ובעין זה כתב גם החסיד יעב"ץ והוסיף כי כיון שהממון פקדון ביד האדם א"כ נחשב האדם כגזכר של הקב"ה, וביאר בזה את מאמר הכתוב גבי תרומת המשכן (שמות לה, כב) וכל איש אשר הניף תנופת זהב לה', כינה הכתוב את נדבת לב האדם כ"תנופה" מפני שאין האדם נקרא נותן אלא הוא כמוציא מרשות לרשות, שהרי עד עתה היה בבית הנפקד וכעת הוא בבית המפקיד - הקב"ה.

הקב"ה העמיד את העשיר שיהיה אפוטרופוס על הנכסים לחלקן לאחריו העניים

ואיתא בספרים שדבר זה דומה למה שנפסק בשו"ע (חו"מ סי' רמו ס"ד) הכותב כל נכסיו לאחד מבניו בין שהיה בריא בין שהיה שכיב מרע וכו', לא עשאו אלא אפוטרופוס והרי הוא בכל הנכסים כאחד מאחיו, ואפי' האריך

בלשון כדרך שופרא דשטרי ילך יזכה יחזיק, אומדן דעת הוא שלא נתכוין אלא להיות אחיו נשמעים לו (היינו שיכבדוהו) ע"כ, וכדבר הזה הוא גם כאשר הקב"ה משפיע עושר ונכסים רבים לאדם מישראל, אין האדם הזה נחשב בעלים על הממון אלא הוא רק אפוטרופוס לחלק מנכסיו לאחיו העניים לתומכם ולסעדם, אמנם יש לכבדו על כך בדומה לכן שנעשה אפוטרופוס שעל אחיו להשמע לו ולכבדו, וכדמצינו (עירובין פו ע"א) שרבי היה מכבד את העשירים.

אף שהכל של הקב"ה, הרי הוא מחשיב כאילו נותן האדם משלו וזכה ליתן להקב"ה בעצמו

ובתב במדרש שמואל שאף שמן הדין אין להחזיק טובה למי שנותן צדקה מפני שהוא כנפקד המשיב פקדון למי שציווהו הבעלים להחזיר (שהרי אם לא היה מחזיר היה הממון גזילה בידו), עכ"ז הקב"ה ברוב רחמיו וחסדיו מעלה עליו כאילו נתן מתנה משלו ואינו כמחזיר פקדון, ולכן לא אמר התנא "החזר לו משלו" אלא "תן לו משלו" כי מחשיבים לו כאילו נתן מדיליה, והוסיף המד"ש כי לא די בזה אלא אף מעלין עליו כאילו נתן הממון להשי"ת בעצמו, וזה נכלל באומר "תן לו משלו" דהיינו שהקב"ה מקבל מנחתו מידו, וכמאמר שלמה המלך ע"ה בספר משלי (יט, יז) מלוה ה' חונן דל, דהיינו כי האדם שחונן את הדל, נחשב כמי שהלוה מעות להקב"ה.

ופירש בזה גם את המשך דברי המשנה, שלכאורה היה די שיאמר "תן לו משלו ששלך שלו" ולמה הוסיף אמר "שאתה ושלך שלו", אך זאת הוא מפני שלפעמים שוכח האדם את האמת וסבור שמה שעלה בידו והצליח במלאכתו לצבור הון הוא מפני יגיעתו שטרח בכל כחו, ואומר בלבו "כח ועוצם ידי עשה לי את החיל הזה", ע"כ אמר התנא שאף אם באמת עשה האדם בכחו, אמנם כל הכח הזה שייך להקב"ה שהרי קיי"ל (פסחים פח ע"ב) מה שקנה עבד קנה רבו, ולכן אמר "שאתה ושלך שלו" דכיון שאתה עבד קנוי להבורא, הרי כל מה שכנסת הוא של הקב"ה, ולכן יש לך ליתן מממונך למי שציוה הבורא לתת.

והביאה המשנה ראיה ע"ז ממאמר דוד המלך ע"ה (דברי הימים-א כט, יד) כי ממך הכל" היינו שכל מה שברשותנו הוא של הקב"ה כיון שקנין עבד כקנין רבו, וע"כ "מידך נתנו לך" כי אנו נותנים מידו של הקב"ה להקב"ה בעצמו, ורק מחשיבים לנו כאילו נתנו משלנו (וגם נחשב לנו כאילו זכינו ליתן זאת להקב"ה בעצמו כביכול וכדברי המד"ש לעיל).

העשיר מחזיק בממון השייך לעני, ועליו ליתנו לו

בספר לב אבות (הובא במד"ש) פירש ש"תן לו משלו" קאי על העני, והיינו שהאדם צריך ליתן צדקה לעני כיון שהממון הזה שייך באמת לעני, ורק ניתן כפקדון ביד העשיר שיתננו לעני כשיזדקק לו, שהרי הממון שיש לאדם יותר מן הנצרך לו לפרנסתו אינו שלו אלא של העניים, ורק מכיון שלא זכו נתן הקב"ה את ממונם לאחרים שיצטרכו להתפרנס על ידם, וכמרומו בכתוב (משלי ג, כז) אל תמנע טוב מבעליו בהיות לאל ידך לעשות, והיינו שאותו ה"טוב" היינו ממון הנמצא ברשותך שהוא יתר על צרכי פרנסתך, "אל תמנע" אותו ה"טוב מבעליו" כיון שהוא שייך לעניים ועליך לתיתו להם, וזהו "בהיות" שה"א-ל" נתנו ב"ידך" לפקדון בכדי "לעשות" בו ולספק את פרנסת העניים הנצרכים.

והנה יסוד זה שממון העניים מונח בידי העשירים כתב האור החיים הק' על הפסוק (שמות כב, כד) אם כסף תלוה את עמי את העני עמך ואלו דבריו, לאשר ישאל השואל בראותו כי ירבה כבוד אדם בזהב לרוב ואוצרותיו מלאים הון עתק ללא צורך, ויאמר הן אמת כי מה שיחסר לאדם מכדי צרכו יש טעם בדבר ליסרו על עונו, משא"כ אוצרות הון למה, ולזה הודיע הכתוב כי הסיבה לכך הוא משום אותם אנשים שאינם ראויים לקבל חוקם לצד מעשיהם, וה' בחסדו נותן שפע הצריך בריוח לכל איש ואיש די מחסורו, ואם יחטא ואינו ראוי לקבל השפעתו אין השי"ת נוטלו, אלא הוא משפיעו במקום אחר ותהיה פרנסתו ביד אדם אחר, ויבא פרנסתו לו בפחיתות ובכזיון וכאשר גזר הגזור בצדק, ויעשה ה' בדרך זה לב' מידות טובות האחד להשתלם האדם בעוה"ז פעלו הרע, והשני כדי שיזכה הנותן באמצעות נתינת צדקה וחסד לרעהו, וזהו "אם כסף תלוה את עמי" שראית שהיה לך כסף יתר על מה שאתה צריך שאתה מלווהו לאחרים, תדע לך שאין זה חלק המגיעך אלא חלק אחרים "את העני עמך".

והמשיך בספר לב אבות כי ישנם הרבה בני אדם שלא באו לעולם ולא נבראו אלא להיותם כלים וידיים להשי"ת (שיהיה רצונו מתקיים על ידם) אם לטוב אם לרע, ע"כ. [וכן כתב בספר חסידים (סי' קפז) שיש בני אדם שאין להם זכות לחיות אלא בשביל אחרים שנהנים מהם וזהו בכלל מה שנאמר (משלי י, ב) וצדקה תציל ממות].

וזהו הפירוש במאמר התנא "שאתה ושלך שלו" היינו עצם הדבר "שאתה" בעצמך נבראת, וגם "שלך" ר"ל מה שיש בידך וברשותך הכל "שלו" של העני, כי לכך נבראתם שתהיו כלים עבור העני להטיב לו ולעשות עמו חסד.

יש לקיים את מצות הצדקה לשם שמים ולא משום רגשי
רחמנות על העני

ובספר ענף עץ אבות הביא עובדא שהיתה עם הרה"ק רבי מנחם מנדל מרימנוב זי"ע שהיה יושב ולומד עם תלמידיו ולפתע נכנס אל החדר עני מרוד שגופו הצנום היה עטוי בגדים קרועים בלויים ומטולאים, ופניו חוורות מחסרון מזון, ומראהו עורר חמלה עזה בלב רואיו, ביקש הרה"ק ממשמשו שיכנס לחדר הפנימי ויוציא מכיס מעילו סך דינר זהב עבור העני, המשמש מילא אחר דבריו והביא דינר זהב והרה"ק נתנו לידי העני, בראות העני את הסכום הנאה שמח שמחה גדולה והלך לדרכו, אחר שהתיישב רבי מנחם מנדל בדעתו, התחיל מיצר ואמר בלבו הן כאשר נתתי לעני את דינר הזהב היה זה מתוך רחמנות גרידא, ולא חשבתי שהוא מפני שהשי"ת ציוה לקיים מצות צדקה, ואילו קרא קאמר (שמות כה, ב) ויקחו לי תרומה ופרש"י לי לשמי, הרי כי נתינת התרומה צריכה להעשות לשם שמים וברצון לקיים מצות צדקה, קרא רבי מנחם מנדל למשמש וביקשו שיחפש את העני ויביאנו אליו, הלך ומצא את העני מהלך ברחוב העיר ומסר לו שהרבי מבקש לקרוא לו, העני היה בטוח שעומד להפסיד את דינר הזהב, כי היה סבור שהרה"ק לא ידע מתחילה שנתן לו דינר זהב וכעת שנודע לו הדבר ודאי עומד לקחתו הימנו ויתן לו תחתיו מטבע בעל ערך קטן יותר, אך בדלית ברירה הלך עם המשמש.

ויחי כבואו אל הבית ציוה הרה"ק למשמשו להכנס שוב אל החדר הפנימי ולהביא עוד דינר זהב ומסרו להעני, העני שמח שמחה גדולה עד מאד בראותו שלא די שלא נטלו ממנו את הדינר אלא עוד הוסיפו לו דינר שני, אולם מתוך רוב פליאתו שאל את הרה"ק לפשר הדבר ואמר אם היה רצון הרבי ליתן לי שנים מפני מה לא נתן את שניהם בבת אחת, והרי באופן זה נפל לבי בקרבי בחשבי כי נקראתי לבוא בכדי שאחזיר את הדינר הראשון שקבלתי, אמר לו רבי מנחם מנדל הנה כתיב בתורתנו (דברים טו, י) נתון תתן לו, ולכאורה יש לדקדק מפני מה נכתב בכפל לשון, אכן כוונת התורה לרמוז כי אף אם נתן האדם לעני בפעם הראשונה מתוך רחמנות וחמלה, יש לו להוסיף נתינה אחרת שתבוא עם כוונה לשם מצוה, וע"כ המשיך הפסוק לאמר "ולא ירע לבבך בתתך לו", היינו שלא תהיה נתינתו רק מחמת שהורע לבבו ועגמה נפשו בראותו את מצבו הנחות של העני, אלא יפתח שנית את ידו בנתינה לשם מצות צדקה.

ונ"ל שלענין זה נתכוונה משנתנו באומרה "תן לו משלך", כי אם האדם נותן צדקה לעני באופן זה שהוא חש בקרבו רגשי רחמנות עליו, הרי שהוא

מרגיש וסובר שהממון שלו והוא זה שמרחם על העני ונותן לו, אמנם האמת היא שהממון אינו שלו כלל אלא נתון בידו מאת ה' בתורת פקדון, ועליו להשיב את הפקדון כרצון בעליו בלא כל הרגשים עצמיים וחשבונות אישיים כדבר התנא "תן לו משלו".

**אם צריך למסור נפשו על קידוש ה' יעשה זאת בשמחה
שהרי נשמתו אינו שלו כי אם של הקב"ה**

במדרש שמואל ביאר כי דברי המשנה אינם עולים רק על ממון האדם, אלא גם על האדם עצמו, היינו שכשאירע שהוא צריך למסור נפשו למיתה על קידוש ה' עליו לקיים מסירות נפש זו בשמחה רבה ויעלה אל המוקד בשמחה ובשירים, שהרי אין חייו ונשמתו שלו אלא של הקב"ה, וכאשר רצונו ית' שימסור את נפשו צריך הוא למלאות את רצונו בלב שלם ובשמחה, ולזאת אמר התנא "שאתה ושלך שלו וכן בדוד הוא אומר כי ממך הכל ומידך נתנו לך" היינו שהן גוף האדם והן ממונו הם של הבורא ית"ש, ואם זאת חפץ ה' מאתו שימסור נפשו על קידוש שמו ית' מחמת הסיבות אשר בכבשי דרחמנא, מוטל עליו לקדש שם שמים בשמחה ובצהלה.

ובספרים ביארו שמסיבה זה אסור לאדם לאבד את עצמו לדעת ח"ו, שהרי נפשו וחייו אינם שלו אלא של הבורא ית' אשר נתן לו את חייו בתורת פקדון, בכדי שיעשה את רצון בעל הפקדון ממ"ה הקב"ה, וכיון שכך אסור לאדם לקלקל ולאבד את הפקדון.

**אדם שאין לו ממון המקבל ע"ע שכשיהא לו ממון יתן
ממנו לצדקה, נחשב לו כאילו נתן בפועל**

פירוש נוסף ומחודש כתב במד"ש, שכוונת התנא לדבר על לב העניים אשר לבם עצב על כך שאין ביכולתם לקיים מצות צדקה כאוות נפשם מחמת שאין להם ממון, ואמר להם "תן לו משלו" כלומר שתגמור בלבך כבר מעתה שאם יתן לך השי"ת ממון תתן ממנו לצדקה, ועי"ז יהא השי"ת מחשיב את המחשבה כמעשה ויעלה עליך כאילו נתת צדקה, וזהו "תן לו משלו" כלומר שבעוד שהממון של הקב"ה ועדיין לא בא לידך תגמור בדעתך ליתן לצדקה שהרי "רחמנא לבא בעי", אמנם צריך שתהיה החלטה זו בלב שלם וברצון גמור, שרק אז יעיד עליו הקב"ה שכן יעשה בפועל כשיהיה לו ממון ויהא נחשב לו כאילו העניק מממונו לדל, אמנם כשהשי"ת הבוחן לבות וכליות יודע את

אשר בנבכי לכו שאין כוונתו אמיתית ודבריו הם רק מהשפה ולחוץ, וכאשר יהיה לו ממון לא יקיים את מחשבתו אזי לא ייחשבו רצונותיו אלו לצדקה.

[ופירש בזה את מאמר הכתוב במשלי (יט, כב) תאות אדם חסדו כי טוב רש מאיש כזב, והיינו "תאות אדם חסדו" כלומר שכל אדם מתאוה שתהיה יכולת בידו לעשות חסד וליתן צדקה לאחרים, אמנם כאשר השי"ת יודע שאף אם יהא לו ממון לא יתן צדקה אזי אינו נותן לו ממון, "כי טוב רש מאיש כזב" היינו שטוב לו יותר להישאר עני ורש כמו שהוא עתה, ממה שיעשיר אך יכזב ולא יעשה בפועל כמחשבתו עתה (ר"ל שלא יתן צדקה כשיעשיר) כי אז ימצא שקרן במה שאמר שכשיעשיר יתן מממונו לדל (ועלול להענש ע"ז ח"ו)].

ונמר התנא אומר "וכן בדוד הוא אומר כי ממך הכל ומידך" היינו אף כאשר הממון אינו ברשותנו עדיין אלא נתון בידי ה', ג"כ "נתנו לך" היינו שגמרנו בדעתנו שמהממון שתתן לנו בעתיד פתוח נפתח את ידינו ונחלק מהם לצדקה לעניים ואביונים.

משנתנו מלמדת על החיוב להחזיק ולתמוך את תלמידי החכמים

בילקוט מעם לועז כתב דיש שפירשו שמשנתנו מיירי אודות הענין הנשגב של החזקת תלמידי חכמים שאמרו חז"ל על כך (ברכות ו ע"ב) כל העולם לא נברא אלא לצוות לזה, כלומר שמטרת כל הבריאה היא להיות עזר וסיוע לאלו הת"ח העוסקים בתורה, וכדילפינן מן הפסוק (קהלת יב, יג) כי זה כל האדם, שכל הברואים נבראו בעבור זה שיחזיקו את לומדי התורה, מכיון שרצון הקב"ה הוא שבכל דור ודור יהיו תלמידי חכמים שכל עסקם יהיה בלימוד התורה"ק, ויוכלו להתייגע בה כשלא יהיה עליהם עול טרדת הפרנסה.

וזהו שאמר התנא "תן לו" לתלמיד חכם "משלו" כלומר שתחזיק בידו ותתן לו כדי פרנסתו, ולא תמנע מלתת לו ותאמר וכי למה צריך אני להפריש מממוני עבורו, "שאתה ושלך שלו" כי באמת כל העולם נברא עבורו והקב"ה נתן לך את הממון בכדי שתפרנסו.

ובזה יתבארו הכתובים בפרשת עשיית הארון במשכן, שאף שבכל כלי המשכן נאמר בלשון "ועשית" כגון (שמות כה, כג) ועשית שלחן עצי שטים, וכן (שם פסוק לג) ועשית מגרת זהב טהור, הנה גבי הארון כתיב (שם פסוק י) ועשו ארון עצי שטים, והטעם כי הנה הארון מרמז אל התורה לפי שבו היו נתונים הלוחות, וכיון שקיום התורה נעשה רק כאשר תומכים בעלי הנכסים בעוסקי התורה כמו

ט רַבִּי שְׁמַעוֹן אוֹמֵר הַמְהַלֵּךְ בַּדֶּרֶךְ וְשׁוֹנֶה, וּמַפְסִיק מִמְשַׁנְתּוֹ,
וְאוֹמֵר מַה נֶּאֱמָה אֵילָן זֶה, וּמַה נֶּאֱמָה נֵיר זֶה, מַעֲלָה עָלָיו הַפְּתוּב
כְּאֵלוֹ מִתְחַיֵּב בְּנַפְשׁוֹ:

פירוש רש"י

ט מה נאמר אילן זה מה נאמר ניר זה. הוא הדין לכל שימה בטלה, אלא שדבר צהויה שדרך הולכי דרכים לדבר מה שרואים בעיניהם. ויש אומרים דאשמועינן רבותא דאע"ג דעל ידי כן הוא מצד צדן שככה לו בעולמו, אע"פ כן מעלין עליו כאלו מתחייב בנפשו מפני שהפסיק ממשנתו: ניר. תלם המחרשה, כמו נירו לכס ניר (ירמיה ד):

שהיה זבולון מפרנס את יששכר, ע"כ נכתב בלשון "ועשו" לרמז שאחרים צריכים להחזיק ולתמוך את עוסקי התורה, ומסיבה זו היו כל מידות הארון עם חצאי אמות בשונה משאר כלי המשכן, ללמדנו שהתלמידי חכמים זקוקים להשלמה ע"י עזר וסיוע מצד תומכי התורה.

משנה ט

רַבִּי שְׁמַעוֹן אוֹמֵר הַמְהַלֵּךְ בַּדֶּרֶךְ וְשׁוֹנֶה, וּמַפְסִיק מִמְשַׁנְתּוֹ, וְאוֹמֵר מַה נֶּאֱמָה אֵילָן זֶה וְכוּ'.

כשלומד בדרך הילוכו אסור להפסיק ממשנתו

כתב במדרש שמואל (בשם רבינו מנחם לבית מאיר) כי מה שנקט התנא "המהלך בדרך" הוא בכדי לאשמועינן דלא מבעיא כשעוסק בתורה בדרך קביעות, כגון שלומד בביהמ"ד שודאי אסור לו להפסיק מלימודו ולעסוק בשיחה בטלה, אלא גם בזמן ש"מהלך בדרך ושונה" בשעת הילוכו בדרך ארעי (והיינו שהוא ממלא את זמנו הפנוי בדברי תורה) אסור לו להפסיק מלימודו.

ובתב עוד שדוד המלך ע"ה הודיענו את מעלת המהלך בדרך ושונה וכמאמרו בתהלים (ק"ט, א) אשרי תמימי דרך ההולכים בתורת ה', והוא מפני שדרך בני אדם שכאשר הם יוצאים לדרך הנה הם טרודים בדרך אשר הם הולכים, וזה גורם להם לפרוק את עול התורה והמצוות מעליהם, ומזה הטעם שיבא דוד ואמר "אשרי תמימי דרך" כלומר אשרי חלקם של אלו שאף בעת לכתם בדרך מעיר לעיר תמימים הם במעשי המצוות, וגם "ההולכים בתורת ה'" היינו שאף בעת הליכתם עוסקים הם בתורת ה' המאירת עיניים ומשמחת לב.

הלומדים בדרך זוכים לליווי השכינה הק'

וביאור עוד באומרו "ההולכים בתורת ה'" שע"י מעשיהם הטובים שהם עושים בדרך, גורמים הם לכך שהשכינה הק' בעצמה תלך עמהם ללוותם בדרך (ובכך יזכו לשמירה עליונה) וזהו "ההולכים בתורת ה'", ר"ל שהשכינה בעצמה תלך עמהם.

המחלה בדרך ושונה.

בדרך יש ללמוד רק לימוד שאינו מצריך עיון

בביאור לשון התנא שנקט "ושונה" ולא "לומד" וכדומה, אמר כ"ק האדמו"ר מליובאוויטש זצ"ל (בספרו על פרקי אבות) ע"פ מאמר הגמ' בתענית (י ע"ב) שאמר יוסף לאחיו (בראשית מה, כד) אל תרגזו בדרך ופירש רבי אלעזר אמר להם יוסף לאחיו אל תתעסקו בדבר הלכה שמא תרגזו עליכם הדרך, ומקשה איני והאמר רבי אלעאי בר ברכיה שני תלמידי חכמים המהלכים בדרך ואין ביניהן ד"ת ראויין לישרף וכו', ומשני לא קשיא הא למיגרס הא לעיוני, והיינו שדבר שצריכים לעיין בו לא ילמדו בעומדם בדרך אלא ילמדו בגירסא. ומעתה יתבררו היטב דברי התנא "המהלך בדרך ושונה", יען כי בדרך יש ללמוד רק דברים של שינון, כגון לימוד משניות או הלכות פסוקות שהם לימוד למיגרס, ולא דברים הצריכים עיון.

ומפסיק ממשנתו, ואומר מה נאח אילן זה, ומה נאח ניר זה.

אסור להפסיק מן הלימוד אף אם ההפסקה היא לצורך
התבוננות במעשי השי"ת

מה שנקט התנא את ההפסקה מן הלימוד דוקא בדוגמא זו של "מה נאח אילן זה וכו'" ביארו הרע"ב ושאר מפרשים כי המשנה באה ללמדנו שאע"פ שאינו מפסיק לדבר דברים בטלים ממש, אלא בהפסקתו הוא נותן שבח והודאה להשי"ת על האילנות הנאות שברא בעולמו, שיש בזה מעלה גדולה מאד, וכמו שנפסק בשו"ע (או"ח סי' רכה ס"י) שהרואה אילנות מבלבבים אומר ברוך אתה ה' אלקינו מלך העולם שככה לו בעולמו, עכ"ז "הרי הוא מתחייב בנפשו", ומזה נלמד כי על אחת כמה וכמה שאם מפסיק לדבר דברים בעלמא עונשו גדול.

והמעם לכך שגם הדיבור בשבח בריותיו של הקב"ה נאסר בעת הלימוד, הוא מפני שעל אף שההתבוננות בבריאה ובברואים היא דבר גדול ויכולה להביא את האדם לידי עבודת הבורא מתוך אהבה (ובעל חובת הלכות ייחד בספרו שער מיוחד לענין זה, הנקרא "שער הבחינה") עכ"ז אם יפסיק ממשנתו יתחייב מיתה, כיון שהתורה היא המקור הנאמן ביותר שעל ידה יהיה ביכולת האדם לעמוד על גדולתו ית', ולכן אינו צריך לתור אחר דרכים אחרים להגיע על ידם לחקר רוממות הבורא ית'.

לאחר מתן תורה אסור לחקור אודות מציאות השי"ת

ועל דרך שאמר הרה"ק מקאצק זי"ע כי אף שאברהם אבינו ע"ה השיג את מציאות הבורא ע"י חקירה, (וכמו שאמרו חז"ל (בר"ר לט, א) שהיה חוקר בדעתו וכי אפשר שהעולם מתנהל בלא יוצר ובורא, שהרי אם יש בירה ודאי יש לה בעלים, עד שזכה להכיר כי השי"ת הוא הבורא והוא מנהיג את כל היצירה), וזה הותר רק קודם מתן תורה, אבל לאחר שזכינו לקבל את התורה נאסרה לנו החקירה באמונת השי"ת (היינו להתבונן בחקירה לבד שלא ע"י התוה"ק), ולכן אדם זה החפץ להשיג את גדולת הבורא ע"י התבוננות ביצירה ואומר "מה נאה אילן זה" וכדו' ומפסיק מן התבוננות בגדולתו ית' ע"י לימוד התורה "מעלה עליו הכתוב כאילו מתחייב בנפשו".

החסרון באדם זה שאומר רק "מה נאה אילן זה" ואינו משבח את הבורא שיצר את האילן

באופן נוסף ביארו המפרשים (הובא בלקוט מעם לועז) כי מלשון המשנה משמע דכל דיבורו הוא "מה נאה אילן זה ומה נאה ניר זה", והיינו שהוא מתפעל מעצם יופי הדברים אבל אינו מסיים את דבריו להלל ולשבח את הבורא ית' אשר יצר ופעל את כל הבריאה בכלל ואת האילן הזה בפרט, וכן נתן כח וחכמה לבעל השדה לעשות את הניר הזה, נמצא כי לא פעלה ההתבוננות הזו את התכלית הנרצה להחדיר אהבת ויראת הבורא בלבו (ולכן נאמר עליו העונש הלזה), וע"פ הדברים האלו אמר כ"ק האדמו"ר מליובאוויטש זצ"ל בהמשך לדבריו הקודמים שהובאו לעיל, שהתנא השמיענו רבותא שלימוד התורה ואפי' באופן כזה של שינון משניות - עדיפא מן העבודה של התבוננות.

וּמְפָסִיק מִמְשָׁנְתוֹ וְכוּ' מַעֲלָה עָלָיו הַכָּתוּב כְּאִלּוּ מִתְחַיֵּב בְּנַפְשׁוֹ.

הלומד תורה משתמש בכתרו של הקב"ה, ועליו להזהר
שלא להפסיק בשיחה בטלה

ביאר רבינו יונה כי בזמן שהאדם לומד תורה אסור לו לשיח שיחת חולין, אלא צריך לעמוד באימה וביראה לפני התורה, דכיון שהוא משתמש בכתרה של תורה שהוא כתרו של הקב"ה יש לו לזהר שלא לדבר שיחה בטלה, ואם הוא מתנהג בזה בקלות הראש ומפסיק ממשנתו הרי הוא מתחייב בנפשו, וכך הדין נותן.

הדרכים בחזקת סכנה ולכן אם מפסיק ממשנתו בדרך עלול
להתחייב בנפשו

בילקוט מעם לועז כתב בשם המפרשים (מד"ש ותוי"ט) דכיון שהדרכים נתונות בחזקת סכנה, וכאשר האדם לומד תורה הרי הוא מובטח שלא יארע לו נזק וכל רע, ולא יסתכן בסכנת הדרכים, לפי שהתורה מגינה עליו ומשמרתו, ע"כ אם הוא מפסיק ממשנתו ודאי שעלול הוא לבא לידי סכנה ח"ו.

עוד כתב בילקוט מעם לועז כי בהיות האדם בדרך עלול הוא להנזק ע"י חיות רעות רח"ל, והנה אמרו חז"ל (סנהדרין לח ע"ב) שאין חיה רעה שולטת על האדם אלא כנדמה לה כבהמה, ואם הוא פוגם בחטא גדול כזה ומפסיק ממשנתו אזי הוא נמשל כבהמות נדמה, ועלול לבוא ח"ו לידי סכנת נפשות מן החיות האורכות לו בדרך.

ובתב המד"ש שלפי אלו הפירושים אינו מתחייב בנפשו אלא כאשר הוא עומד בדרך אשר הוא מקום סכנה וכנ"ל, אבל אם הוא יושב ושונה בביתו שאין שם חשש סכנה, הנה אין די בעון כזה שמפסיק מלימודו ומשבח את בוראו ואומר מה נאה אילן זה - לגרום חיוב מיתה, ולכן נקטה המשנה דוקא "המהלך בדרך" ולא נקטה סתמא "המפסיק ממשנתו ואומר מה נאה אילן זה" לפי שדוקא המהלך בדרך שהוא מקום סכנה עלול לבוא לידי סכנת נפשות ח"ו.

המפסיק ממשנתו לדברים בטלים ממש, עונשו חמור ביותר

במד"ש דקדק בלשון המשנה שלא נאמר כדלעיל (מ"ה) גבי הנעור בלילה והמהלך בדרך יחידי וכו' "ה"ז מתחייב בנפשו", אלא נקט לשון "מעלה עליו הכתוב כאילו מתחייב בנפשו". וביאר בשם רבינו משה אלשקאר כי הנה

כאן מיירי שעוסק בדבר שיש בו קצת מצוה (וכמו שנתבאר לעיל שאומר על מעשי הבורא "מה נאה אילן זה וכו'") ואעפ"כ אם הוא מפסיק ממשנתו ראוי הוא לעונש זה להיות מתחייב בנפשו, מפני שתלמוד תורה כנגד כולם ולא הי' לו להפסיק מלימודו בשום אופן, אמנם כיון שאין עון זה גדול כ"כ לכן אמר התנא שהוא רק "כאילו מתחייב בנפשו", אך האדם המפסיק מלימודו שלא לצורך כלל ומדבר דברים בטלים עליו נאמר "מתחייב בנפשו" ממש.

המפסיק ממשנתו ומדבר מגדולת הבורא נענש בעונש חמור יותר, מכיון שסבור שאין חטא בידו

בספר אוצרותיהם של צדיקים הביא (בשם ספר שנות ביכורים) לתמוה שלכאורה יש סתירה בדברי חז"ל, כי הנה במסכת ע"ז (ג ע"ב) אמרו כל הפוסק מד"ת ועוסק בדברי שיחה מאכילין אותו גחלי רתמים, ואילו כאן אמר התנא שעונש המפסיק ממשנתו הוא "מעלה עליו הכתוב כאילו מתחייב בנפשו", שעונש זה חמור הרבה יותר מאכילת גחלי רתמים.

אמנם הישוב ע"ז הוא כי בגמ' ע"ז מיירי מאדם שפוסק מלימודו לעוסק ב"דברי שיחה" שהם דברים בטלים בעלמא, שאדם זה בודאי מרגיש בנפשו שהוא עושה חטא ופשע (וידיעת החטא היא הפתח אל התשובה כנודע) ולכן די להענישו בעונש קל, משא"כ משנתנו המדברת באדם "המפסיק ממשנתו ואומר מה נאה אילן זה", שאינו מדבר דברים בטלים בעלמא אלא דברי חסידות, שהרי מדבר אודות גדלות הבורא ית', ואינו מרגיש כלל כי עבירה בידו (שהרי גם לזה אסור להפסיק מלימודו וכו"ל), ואדרבא הוא סבור שעשה בכך מצוה רבתי, ע"כ הוא נענש בעונש חמור.

וביסוד זה ביאר הסבא מקלם זצ"ל מה שמצינו (סנהדרין פ"ז מ"ח, פ"א מ"א) שהמכה את אביו נענש במיתת חנק ואילו המקללו עונשו בסקילה שהיא חמורה יותר מחנק, ולכאורה הוא מן התימה, כיון שהמעשה חמור מן הדיבור למה הענישו את המקלל שחטא רק בדיבור פה יותר מן המכה שעשה מעשה בפועל, אמנם להנתבאר נחא כיון שהמכה מרגיש שעשה חטא ופשע ולכן די לו בעונש קל, אך המקלל שסובר שאין חטאו חמור כל כך, מענישים אותו בעונש חמור.

משנתנו רומזת לאדם לבל יתגאה בתורתו ובמעשיו הטובים

הוה עובדא אצל הרה"ק רבי אהרן מטשערנאביל זי"ע (הובא באוצרותיהם של צדיקים) שבאו לפניו קבוצה מחסידיו שהיו מתגוררים בעיר אחת, וקבלו

לפניו על אחד מן החסידים שדר בעירם על אשר דרכו להתגאות עליהם ביותר מחמת שהיה ת"ח ובקי בתורה וגם נגיד ועתיר נכסין, כאשר נזדמן אותו אדם לפני הרה"ק אמר לו הנה שמעתי עליך לאמר כי נוהג אתה בגבהות והינך מתגאה על חבריך, הנה אשאלך במה יש לך להתגאות, אם מחמת התורה שלמדת, והרי התורה היא של הקב"ה ואינה שלך כלל, ואם ברוב עשרך תתגאה, והלא גם העושר אינו שלך וכדבר הכתוב (חגי ב, ח) לי הכסף ולי הזהב אמר ה' צבאות, והנה אמרו חז"ל במשנה המהלך בדרך ושונה ומפסיק ממשנתו ואומר מה נאה אילן זה וכו' כאילו מתחייב בנפשו, ולכאורה יש לתמוה וכי בעבור עון קל כזה שהפסיק ממשנתו יהא מתחייב בנפשו, אכן כוונת המשנה היא באדם "המהלך בדרך" התורה, והוא עוסק בתורה הק' ומתעלה בה הרבה, "ומפסיק ממשנתו ואומר מה נאה אילן זה" הנה האדם נמשל לאילן כמאמר הכתוב (דברים כ, יט) כי האדם עץ השדה, ורמז התנא שאומר האדם הלז הן כמה נאה אנכי וכמה גדולה מעלתי בהשגת התורה שזכיתי אליה, "ומה נאה ניר זה" ויתפרש מלשון הכתוב (הושע י, יב) נירו לכם ניר שדרשוה חז"ל על מעשים טובים, והיינו שמוסיף ואומר הן כמה נאים מעשי הטובים, מה שסיגלתי מצוות ופעולות טובות, וזה גורם שמתגאה בלבו עד מאד, ומעתה מובן מה שהחמירה המשנה בעונשו ואמרה "מעלה עליו הכתוב כאילו מתחייב בנפשו" מפני שהכניס את סמל הגאווה המאוסה בעיני ה' בהיכל התורה, וכדברי כיבושין אלו הפך את לבו לבלתי התגאות והשתרר על חבריו.

עובדא נוראה בחומרת עון המפסיק ממשנתו

בספר ענף עץ אבות הביא עובדא שממנה נקח לעבוד את ה' ונתעורר אודות חומרת הענין של המפסיק ממשנתו, מעשה באדם אחד ירא שמים שהיה דרכו לקרוא את כל ספר תהלים מדי שבת ובסיימו לקרוא היה פונה לישון את שינת הצהריים, שבת אחת באו אליו אנשים לבקרו באמצע קריאתו את התהלים לשאול בשלומו ולשוחח עמו, וכאשר דברו אליו ענה להם על שאלותיהם, וכמה פעמים אף הפסיק בדיבורו באמצע פסוק, ובאחד מדבריהם הביאוהו האנשים לידי כעס, ורגז וכעס עליהם מאד ודיבר עמהם קשות והכל תוך כדי אמירת התהלים, וכך נמשך הדבר עד אשר סיים את כל ספר התהלים ועלה על מטתו לישון כדרכו.

ויהי בשנתו וירא בחלומו איך שהוא יושב על כסאו ולפתע נכנסו החדרה שני מלאכים עטויים בכגדי לבן ויעמדו לימינו, ואח"כ נכנסו שני מלאכים

לבושים בגדים שחורים ועמדו לשמאלו, וביד המלאכים שעמדו לימינו היה מונח ספר תהילים ופתחוהו ואמרו לו, הנה ראה את מזמורי התהלים שקראת היום, ובהביטו בהם חשכו עיניו בראותו שכל דיבורי החולין שדיבר עם מבקריו נכתוב באמצע פסוקי התהלים ממש כפי שאמרם בעת אמירתו את התהלים, ועי"ז נעשתה ערבוביא גדולה בפסוקי התהלים, ולעתים אף נעשה מצירוף הדברים כעין חירוף וגידוף כלפי מעלה ח"ו, וכן היו פסוקים רבים שנתרו בלא משמעות כלל אלא נעשה מהם דברים מבולבלים אשר אין להם פשר, והעולה על כולנה שהיה מקום אחד שהיה בו סימן עבודה זרה רח"ל (וזה נעשה ממה שכעס ורגז וכפי שאמרו חז"ל (שבת קה ע"ב) כל הכועס כאילו עובד ע"ז), ויחדר האיש למאד, וישאלוהו מלאכי הרחמים האם יש ברצונך שנעלה לפני הקב"ה את מה שקראת היום בספר התהלים, אכן לאחר שראה את כל הנעשה ביקשם בתחנונים לבל יעלו זאת אלא יגנוזו את כל אותה הקריאה לבלתי תזכר ותפקד כלל, אמנם המלאכים שעמדו משמאלו חטפו מידם את הספר וירוצו במהירות רבה להביאו לפני פמליא של מעלה, והאיש בראותו זאת זעק מנהמת לבו זעקה גדולה ומרה ויתחנן על נפשו שיחזירוהו לו, אך הם אטמו את אזנם משמוע ופנו להביא את הספר לפני הקב"ה, ויקץ האיש משנתו.

כשזכר את דבר החלום ואת כל אשר קרהו נתמלא צער גדול על כך, וילך אצל רב קדוש אחד שהיה גדול ומפורסם במעשיו ויספר לו את פרשת התהלים ודבר החלום, וביקשו שיורה לו תיקון על מעשיו ועל אשר נגרם מהם. אמר לו הרב מכיון שהנך מתחרט על מעשיך בכל לב, עמוד על רגליך וקבל על עצמך בכל לב עד שיעיד עליך יודע תעלומות שמכאן ואילך לא תפסיק עוד באמצע קריאתך ולימודך כלל, ובפה מלא תאמר ג' פעמים 'ניחמתי' לאות ולראיה שחרטתך אמיתית ומעומקא דליבא ויעש כן. והנה בליל מוצאי שב"ק ראה שוב בחלומו את המלאכים לבושי הלכנים כשהם רודפים אחר לבושי השחורים ועלה בידם לחטוף מידם את הספר וגנזוהו, ויקץ משנתו ונתמלא לבו שמחה גדולה על אשר נתקבלה תשובתו ושב ורפא לו.

ומכאן נלמד כמה חמור הדבר כאשר האדם מערב קודש וחול ומפסיק בשיחה בטלה באמצע לימודו, ואשרי האיש אשר יזכה לשים את הדברים על לבו ולהזהר בכך בתכלית הזהירות.

י רַבִּי דוֹסְתָאֵי בַר יֵנְאִי מְשׁוּם רַבִּי מְאִיר אֹמֵר כָּל הַשׁוֹכֵחַ דְּבַר
אֶחָד מִמִּשְׁנֵתוֹ, מַעֲלָה עָלָיו הַכֶּתוּב כָּאֵלוֹ מִתְחַיֵּב בְּנִפְשׁוֹ,
שְׁנֵאמַר רַק הַשְּׁמֵר לָךְ, וְשִׁמְרֵן נִפְשֶׁךָ מְאֹד, פֶּן תִּשְׁכַּח אֶת
הַדְּבָרִים אֲשֶׁר רָאוּ עֵינֶיךָ. יְכוּל אֲפִילוֹ תִקְפֶּה עָלָיו מִשְׁנֵתוֹ,
תִּלְמוּד לֹא מֵר וּפֶן יִסּוּרוּ מִלְּבָבְךָ כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ, הֲאֵינוֹ מִתְחַיֵּב
בְּנִפְשׁוֹ עַד שְׁיִישֵׁב וְיִסְיָרֵם מִלְּבוֹ:

פירוש רש"י

י כל השוכח דבר אחד ממשנתו. בשביל שלא חזר עליה, מעלין עליו כאילו מתחייב בנפשו, שמתוך שכחתו הוא צא להתיר את האיסור ונמצאת תקלה צאה על ידו, ושגגתו עולה זדון. אי נמי, כאילו מתחייב בנפשו, לפי שאותה משנה הייתה משמרתו, ועכשיו ששכחה אינה משמרתו: תקפה עליו משנתו. שהיתה קשה עליו ומתוך הקושי שבה שכחה:

משנה י

כָּל הַשׁוֹכֵחַ דְּבַר אֶחָד מִמִּשְׁנֵתוֹ, מַעֲלָה עָלָיו הַכֶּתוּב כָּאֵלוֹ מִתְחַיֵּב בְּנִפְשׁוֹ, שְׁנֵאמַר רַק
הַשְּׁמֵר לָךְ, וְשִׁמְרֵן נִפְשֶׁךָ מְאֹד, פֶּן תִּשְׁכַּח אֶת הַדְּבָרִים וכו'.

יש לאדם לשנן הרבה את תלמודו בכדי שלא ישכחנו

פירש רבינו יונה (וכן כתב הרע"ב בקיצור) כי התביעה שיש על אדם זה היא (כי לכאורה יש להבין מהי אשמתו שנשכח ממנו תלמודו והרי השכחה מצויה בבני אדם) שהיה לו לתת לבו על כך ולשנן את תלמודו פעמים הרבה ולהרהר בו יומם ולילה עד אשר לא יוכל לסור מלבו, וכיון שלא עשה כן הרי הוא מתחייב בנפשו, משום שיבוא לסמוך על זכרונו להורות הלכה על פיו, וכיון שאינו זוכר היטב מחמת שלא חזר על תלמודו כדבעי יאסור את המותר ויתיר את האסור ויגרום שתצא תקלה מתחת ידו, והוא נחשב פושע בדבר מאחר ששגגת תלמוד עולה זדון (כדאיתא לקמן).

כיון ששכח את תלמודו אין הלימוד משמרו וכאילו מתחייב בנפשו

והרע"ב פירש שטעם הדבר שנחשב כאילו מתחייב בנפשו, הוא מכיון שאותו הלימוד שלמד היה משמרו מכל רע, ואילו כעת ששכחו שוב אינו

תלד דרכי מסכת אבות אבות

משמר, וכן אי' בגמ' (מנחות צט ע"ב) כל המשמר את תורתו נשמתו משתמרת, וכל שאינו משמר את התורה אין נשמתו משתמרת, תנא דבי רבי ישמעאל משל לאדם שמסר צפור דרור לעבדו (לשמרה) אמר כמדומה אתה שאם אתה מאבדה אני נוטל ממך איסר בדמיה, נשמתך אני נוטל ממך.

אם האדם שוכח את התורה, ה"ז לאות שאינו אוהבה ולימודו הוא שלא לשמה

ובילקוט מעם לועז ביאר את סיבת הדבר שמתחייב בנפשו, לפי שכל האוהב את התורה בכל לבו ונפשו, לא יתכן שתשכח ממנו דבר מה הימנה, וכמו שנאמר (שמואל-ב כג, ה) ערוכה בכל ושמורה ודרשו חז"ל (עירובין נד ע"א) אם ערוכה ברמ"ח איבריו של אדם היא שמורה, הרי מזה כי אם יחשוב האדם תמיד לקיים את התורה לא ישתכחו דברי התורה מלבו, כי דרך התורה שהיא מתיישבת בלב אוהביה (וכשם שאין אדם שוכח את יום הולדתו מפני שאוהב את עצמו, כן לא ישכח את התורה אם אוהבה כנפשו), אך אם האדם לומד תורה שלא לשמה, שאין רעיונותיו וכוונותיו טהורים, לא תמצא התורה מקום מושב בלבו, ועל כן אמר התנא כי "השוכח דבר א' ממשנתו מעלה עליו הכתוב כאילו מתחייב בנפשו", כי עצם השכחה מעידה על קלקול נפשו ואבדונה וכמו שנתבאר.

התורה היא עצם חיותו של נשמת איש הישראלי

כתב מרן החפץ חיים זצ"ל (תורה אור פ"ז) הנה כתיב (דברים לב, מז) כי לא דבר ריק הוא מכם כי הוא חייכם, והיינו כי התורה הק' איננה דבר נפרד ממהות נפש האיש הישראלי, שאפשר להפרידה ממנו ולהריקה מנשמתו, אלא היא עצם חיות נפשו, וכשם שהנפש מחיה את הגוף ובהסתלקותה ממנו תסתלק חיותו לגמרי, כך התורה היא נשמת חיים לנפש האדם שבלעדה תחסר לה חיותה וקדושתה ולא תוכל לאור באור החיים.

וזוהו שאמר הכתוב "כי לא דבר ריק הוא מכם כי הוא חייכם" פי' כי עצם חיות הנפש היא מן התורה, ולכן גמר הפסוק אומר "רק השמר לך ושמור נפשך מאד פן תשכח את הדברים" וגו', להזהיר על חיות הנפש כשישכח האדם את תלמודו, ואין הדבר בא בתורת עונש לאדם, אלא כך הוא מציאות הדברים שכפי כמה שיגרע האדם מחלק התורה שעליו להשיג במשך ימי חייו, הרי הוא מגרע מחיות נפשו ושלימותה בעולם הנצח, וע"כ ככל שירבה האדם יותר להתדבק בתורה ולקנות חלקי התורה בימי חייו, הרי הוא מרבה לתת כח וחיות בנפשו לנצח נצחים.

כשירגיש האדם שהתורה היא חיותו לא ישכח ממנה דבר

ובמו שידוע שפעם אחת בא אל הרה"ק בעל חידושי הרי"ם זי"ע אדם אחד ושאל ממנו עצה לכך שלא ישכח את התורה שלומד, אמר לו הרה"ק אמור נא לי שמא שכחת פעם איך הוא סדר האכילה, והאם אירע שבטעות הנחת את המאכלים לתוך אונך, הן ודאי שלא אירע כך מעולם, והוא משום דכיון שידוע אתה שכל חיותך תלויה באכילה ואדם שלא יאכל עלול לאבד את נשמתו ח"ו, ע"כ לא יצא הדבר מזכרונוך אף לרגע קט, והנה אם היית מכיר ויודע בידיעה ברורה כי התורה הק' היא חייך ואורך ימיך כמאמר הכתוב (דברים לב, מז) "כי הוא חייכם" לא היית שוכח מאומה מלימודך, ובזה יובן מאמר דוד המלך ע"ה בתהלים (ק"ט, צג) לעולם לא אשכח פקודיך כי בם חיייתי, היינו כי מה שאיני שוכח את דברי התורה הוא משום "כי בם חיייתי" כי התורה הק' היא מקור חיותי.

אם בשביל חיי שעה מוכן האדם לעמול ולהתייגע, כ"ש שיש לו לטרוח בעבור חיי נצח

וממשיך החפץ חיים שהאדם צריך לשים על לבו ולערוך חשבון בנפשו, כי הנה בכדי להשיג ממון ונכסים ולהרבות רכוש אין האדם מתעצל, והוא מתייגע על כך בכוחות רבים ועצומים יומם ולילה לא ישבות מתוך תשוקה גדולה, כי סבור שע"י רוב עמלו ישתכר הרבה, ולכן אינו מרגיש שום עצב וצער על כך אלא הוא שש ושמח בטרחתו, ואם יהא צורך להכנס לחשב סכנה בכדי להרויח ממון לא יימנע מכך, ויהיה מוכן אפי' להפליג מעבר לים ולפרוש במדבריות בכדי להשיגו.

וביון שכך עליו להתבונן שאם בעבור הבלי העולם הזה שאף אם יעלה בידו להשיג את רצונו, תהיה התועלת רק לשעה הרי הוא מוכן ומזומן לעשות כן, הנה קל וחומר בן בנו של ק"ו כאשר הוא עוסק בחיי העוה"ב שתועלתו היא לנצח נצחים, כמה יש לו לעמול ולהתייגע ולנדד שינה מעיניו בכדי להשיגו, ויש לו להזדרז בלימוד התורה בכל לבו נפשו ומאודו, וצריך לייקר את זמנו מזהב ומפז ולנצלו לקנות עוד ועוד חלקי תורה, ועי"ז יחיה את נפשו לנצח נצחים.

העצה לזכרון היא החזרה והשינון

כתב השפת אמת כי העצה היעוצה לאדם לבל ישכח את משנתו היא שיחזור על לימודו שוב ושוב וישננם תמיד, כיון שהסיבה שתורת האדם משתכחת הימנו היא מה שמתעסק בדברים אחרים, ואם יעסוק תמיד בלימודו בלא הפסק אזי לא ישכח את תלמודו.

בחזרה יש סגולה לזכרון

ובגודל מעלת החזרה היה דרכו של הרה"ק מהר"א מבעלזא זי"ע לומר כי כשחוזר האדם על לימודו, הנה חוץ מעצם הדבר שהחזרה מועילה לזכרון בטבע, יש בה גם כח סגולי כי החזרה סגולה לזכרון.

וידוע כי הגאון בעל צפנת פענח מרוגאצ'וב זצ"ל היה שולט בכל התורה כולה בידיעה מופלאה, ופעם התבטא הגאון רבי מאיר שמחה מדווינסק זצ"ל כי אין הדבר רבותא וגדלות כ"כ כיון שבכל מקום ששואלין אותו הרי למדו רק לפני זמן מועט, ולכן הוא זוכר הכל היטב.

ושמעתי מידידי שהיה תלמידו של הגאון רבי נתן צבי פינקל זצ"ל ראש ישיבת מיר וזכה לקירבה מיוחדת אצלו, שדרכו של ראש הישיבה היתה לבחון בחורים ואברכים על מסכתות שלמות מן הש"ס, והיה נותן להם סכום כסף לאות עידוד והערכה, פעם אחת שהה אצלו ידידי כאשר בא תלמיד אחד להבחן אצלו על מסכת נדרים בע"פ, ורבי נתן צבי שישב בלא שהיתה גמרא לפניו בחנו ושאלו שאלות על כל המסכת במשך זמן רב, לאחר שהלך הלה, הביע ידידי את תמיהתו והתפעלותו בפניו ושאלו איך זכה הרב לזכור את כל דברי הגמרא בע"פ, ענה לו רבי נתן צבי בפשטות "הן למדתי את מסכת נדרים כחמשים פעמים ולכן נחקק בזכרוני", ולא עלתה על דעתו כלל כי יש בדברים אלו גדלות מסויימת.

החזרה היא עיקר הלימוד ונקראת לימוד לשמה

ובמר"ש כתב בשם רבינו יוסף בן נחמיאש, כי באמת החזרה על הלימוד היא עיקר הלימוד, ולימוד זה נקרא לימוד לשמה, שהרי כאשר לומד בפעם ראשונה הוי לימודו בכדי להבין אך כאשר חוזר שוב על תלמודו הרי מטרתו היא רק בכדי לקיים את מצות הבורא, וע"כ הוי הלימוד לשמה ומעלתה רבה עד מאד.

כָּל הַשּׁוֹכֵחַ דָּבָר אֶחָד מִמִּשְׁנֵתוֹ.

בכל דבר מן התורה תלויים הרבה ענינים, והשוכח דבר אחד ממנה הוי כשכח הרבה

במדרש שמואל דייק בלשון המשנה שאמרה "כל השוכח דבר אחד", וביאר דכוונת המשנה לומר שאף אם שכח רק דבר אחד הוא כמו ששכח דברים רבים, מפני שבכל דבר מן התורה ישנם דברים רבים התלויים בו עד אין

תלז דרכי פרק ג משנה י אבות

סוף, ושכחת דבר אחד גורמת שכחה וחסרון גם בהרבה ענינים אחרים. ובזה יתיישב גם מה שהמשנה פתחה ב"דבר אחד" והביאה ראייה מן הפסוק "השמר לך וגו' פן תשכח את הדברים" ששם נכתב בלשון רבים, ולהנתבאר יובן היטב כי מה ששכח "דבר אחד" יגרום לו לשכוח דברים הרבה.

יש להזהר שלא לשכוח אף דבר קל שבדברי התורה, כגון שם בעל המימרא

עוד נראה לומר בביאור מאמר התנא "כל השוכח דבר אחד ממשנתו" ע"פ העובדא שהיתה עם הרה"ק מרוז"ן (הובא בממענינות הנצח) שישב פעם במסיבת תלמידי חכמים, והזכיר מימרא אחת מן הש"ס בשם בעל המימרא, העיר אחד מן המסובים שנכח שם כי בעל מימרא זו הוא אמורא אחר ולא זה שהזכיר הרה"ק, מיד הביאו גמרא ובדקו את הדבר ונוכחו כולם לראות שהצדק היה עם הרה"ק מרוז"ן, אמר אותו ת"ח בפליאה רבה הן רק אמש למדתי את דברי הגמ' וכבר טעיתי בשם בעל המימרא, אמר לו הרה"ק הנה אתה לומד רק את התוכן השכלי של דברי הגמרא, וכיון ששם האמורא אינו נחשב אצלך כחלק מתוכן הענין שכחת את שמו, אך כשאני לומד את דברי הגמרא הנה "אמר" נחשב אצלי כתורה ו"רבא" הוי חלק מן התורה, ולכן איני שוכח.

נמצא מזה כי לכל תיבה מדברי התורה ואפילו לשם האמורא יש חשיבות מיוחדת וצריך האדם ללמדה כראוי ולהזהר שלא ישכחנה, ומעתה י"ל שזה נרמז בדברי המשנה "כל השוכח דבר אחד ממשנתו", לרבות שאפי' דבר הנראה לעיני האדם כדבר קל, ג"כ אסור לשכוח.

פן תשכח את הדברים אשר ראוי עיניך.

הנס הגדול שהי' בשעת מ"ת שהיו בני" רואים את הקולות, הוא הוכחה לגודל קדושת התורה וע"כ אסור לשכחה

במד"ש דקדק מפני מה נאמר "אשר ראוי עיניך" בלשון ראייה ולא בלשון שמיעה, וביאר שהוא משום שעל זמן קבלת התורה כתיב (שמות כ, טו) וכל העם רואים את הקולות, ופירש"י בשם המכילתא שהיו רואים את הנשמע מה שאי אפשר במקום אחר ע"כ, והנה הנס הגדול הזה שעשה הקב"ה היה משום גודל קדושתם ורוממותם הנעלה של דברי התורה, ודבר זה הוא גם סיבה לכל ישכח האדם את דברי התורה שהם גדולים וקדושים כל כך, וע"כ אמר הכתוב "השמר לך פן תשכח את הדברים" היינו דברי התורה שהם קדושים עד

מאד, שהרי "אשר ראו עיניך" שנעשה לך נס גדול ונורא שכזה שלא כדרך הטבע שזכית לראות את הקולות, ומזה יש לך ללמוד את גודל מעלתם ולהזהר לבלי לשכוח מהם מאומה.

יכול אפילו תקפה עליו משנתו, תלמוד לומר ופן יסורו מלכבוד וכו'.

"תקפה עליו משנתו" - שמחמת הקושי שבה שכחה

פירש רבינו יונה אם שכחה ע"י הזקנה או ע"י אונס אחר רחמנא פטריה, עכ"ל, אמנם צ"ע בדבריו שהרי אם מיירי שהשכחה היתה באונס הלא קיי"ל בכל התורה כולה "אונס רחמנא פטריה" ולמה זה הוצרך התנא להביא לימוד מיוחד לענין שכחת התורה. אמנם הרע"ב פירש באופן אחר וז"ל דהיתה קשה עליו ומתוך הקושי שבה שכחה עכ"ל, ולדבריו יונח כיון שבאופן זה לולי דברי הכתוב הו"א שהיה לו להתחזק ולטרוח יותר עד שיקבעו דברי התורה בלבו, וכיון שלא עשה כן יתחייב בשכחה זו, קמ"ל קרא דאינו חייב עד שישב ויסירם מלבו.

הא אינו מתחייב בנפשו עד שישב ויסירם מלבו.

**פלוגתת רבותינו במי שאינו נוהר מדברים הגורמים לשכחה
אם עובר על אזהרת התורה "השמר וגו' פן תשכח"**

הנה דברי התנא הללו הם מקושי ההבנה, כי בפשטות אינו מובן איך שייך דבר כזה שהאדם מסיר מלבו את דברי התורה, וממה נפשך אם הוא זוכרם הרי עדיין הם מונחים בלבו ואינו יכול להסירם משם, ואם כבר נשכחו ממנו, לא הוא הסירם מלבו ועל מה נתחייב.

**"עד שישב ויסירם מלבו" - שאינו נוהר מדברים
הגורמים לשכחה**

והנה בקונטרס התעוררות תשובה (שנדפס בסוף חידושי המאירי למסכת ר"ה, סימן א) להגאון רבי שמעון סופר זצ"ל רב העיר ערלוי איתא, שאדם שעושה אחד מן הדברים המנויים במסכת הוריות (יג ע"ב) שהם קשים לשכחה, וכגון האוכל ממה שהותיר חתול או עכבר, או האוכל לב בהמה וכן הרגיל בזיתים וכדו', הרי הוא עובר על אזהרת התורה השמר לך פן תשכח את הדברים כיון שעיי"ז הוא גורם שיסורו ד"ת מלבו. וכן גבי הא שנפסק בשו"ע (או"ח סי' ד' סי"ח) אלו דברים צריכים נטילה במים הקם מהמיטה, היוצא מבית הכסא ומבית המרחץ,

והנוטל צפרניו וכו' ומי שעשה אחת מכל אלו ולא נטל אם תלמיד חכם הוא תלמודו משתכח, ע"כ, הנה מי שעשה אחת מהנה ולא נטל ידיו הרי הוא עובר על ציווי הכתוב השמר לך פן תשכח את הדברים האלה, וכן על המשך הכתוב ופן יסורו מלבך, מפני שמעשיו גרמו לו שיסורו דברי תורה מלבו, וכן מתאמרא נמי בשם מרן החזון איש זצ"ל (הובא בשו"ת שבט הקהתי ח"א סי' ב') דאדם שאינו נזהר מן הדברים המביאים לידי שכחה עובר בלאו זה של השמר לך פן תשכח את הדברים.

אמנם מדברי רבינו יהודה החסיד בספר חסידים (סי' תתר"ח) נשמע שלא ס"ל כן, כי הביא שם עובדא באדם ששאל את החכם באשר עכברים אכלו מלחמו אם הוא רשאי לאכול את הנותר, אמר לו החכם וכי למה לא תאכל, א"ל שאני ירא פן אשכח התלמוד אולם עתה הנני רעב, אמר לו החכם הן אין האדם חייב עד שישב ויסירם מלבו ואני רואה אותך שפעמים שאינך עוסק בתורה ואתה פנוי ובטל מד"ת וכו', ומוטב היה לך שלא היית נזהר מן הדברים המשכחים כדי שתשכח את הדברים הבטלים שאתה עוסק בהם, עכ"ד. מוכח מדבריו שאמר שאין האדם חייב "עד שישב ויסירם מלבו" שדעתו שאין עוברים על הלאו כשאוכלים דברים הגורמים לשכחה.

ובן מוכח משו"ת דברי מלכיאל (ח"ב סי' נג אות ב) שהקשה מפני מה לא הביאו הפוסקים להלכה את דברי הגמ' בהוריות המונה את הדברים הגורמים את שכחת הלימוד, כדי שנדע להזהר מהם ולא נעבור על לאו זה של המשכח דבר אחד מתלמודו. ותירץ דצ"ל שאין הדברים הללו משכחים בודאי, אלא יש בהם רק חשש בעלמא שיגרמו לשכחה, אך יתכן גם שהעושה אותם לא ישכח את תלמודו, עוד תירץ שיוכל לעשות כנגד זה דברים המביאים לידי זכרון הלימוד ועי"ז לא ישכח, וכמו שאמרו שם בהוריות חמשה דברים משיבים את הלימוד פת פחמין וכ"ש פחמין עצמן, והאוכל ביצה מגולגלת בלא מלח וכו', עכ"ד. **ומעתה** לפי דברי ספר חסידים וישוב ראשון של בעל דברי מלכיאל שאין עוברים על הלאו בכך שעושים דברים הגורמים לשכחה, מוטל עלינו לבאר איך יתקיימו דברי המשנה "אינו חייב עד שישב ויסירם מלבו" ובאיזה אופן יכול האדם להסיר ד"ת מלבו בפועל ידיו ומעשיו.

ב' דעות אם דברי המשנה אמורים גם בזמנינו שיש ספרים ללמוד בהם

והנה דעת הגאון רבי חיים מוואלאז'ין זצ"ל (בסוף ספר מעשה רב) שדברי המשנה האלו "השוכח דבר אחד ממשנתו וכו'" לא נאמרו אלא על הדורות

הראשונים שדרך לימודם היה בע"פ, ולא על דורנו אנו (שלומדים מתוך הספרים), אמנם בשו"ע הרב (הל' תלמוד תורה פ"ב ס"ד) נקט שלא זו נהוג גם בזמנינו, לפי שכתב וז"ל, וגם עכשיו שנכתבה תורה שבע"פ ויוכל לעיין בספרים מה ששכת אין זה מועיל כלום, כי מיד ששכת עובר בלאו קודם שיעיין, כמו בימיהם שעובר בלאו בשעה ששכת אף שאח"כ יחזור וישאל מרבו וילמדנו מה ששכת, עכ"ד.

שו"ע הרב: "עד שישב ויסירם מלבו" - ע"י שאינו חוזר על תלמודו

והנה בתחילת דבריו בהלכה זו כתב הרב וז"ל, וכל השוכח דבר אחד ממשנתו מחמת שלא חזר על לימודו כראוי מעלה עליו הכתוב כאילו מתחייב בנפשו, וגם עובר בלאו של תורה שנאמר רק השמר לך ושמור נפשך מאד פן תשכח את הדברים אשר ראו עיניך, ופן יסורו מלבבך כל ימי חיך והודעתם לבניך וגו' ע"כ, נמצא מדבריו שאדם שלא חזר על משנתו ומחמת זה שכח את תלמודו עובר בלאו זה משום שמה שלא חזר על תלמודו גרם שישכח ד"ת. ומעתה י"ל בדעת הספר חסידים ודברי מלכיאל שגם הם סוברים כשיטה זו שהאדם שנמנע מן החזרה והשינון על תלמודו, הרי הוא נחשב כמי שיושב ומסירו מלבו, וע"כ יתכן לומר שאף שע"י עשיית הדברים הגורמים לשכחה אין האדם נחשב כמסיר תורה מלבו, אמנם ע"י שאינו חוזר על תלמודו הוי כמסיר מלבו, וזאת היתה כוונת המשנה, ועדיין הדבר צריך תלמוד.

תוספות יו"ט: "עד שישב ויסירם מלבו" - ע"י שמפנה לבו לבטלה

ובתוספות יו"ט פירש דכוונת המשנה באומרה "עד שישב ויסירם מלבו" היא שהאדם יושב ומפנה לבו לבטלה ועי"ז מסיר מלבו את דברי התורה, ואע"פ שאינו מתכוין שע"י כך יסורו מלבו הרי הוא עובר בלאו זה, שהרי לא נאמר בקרא "פן תסירם מלבך" שיהא נשמע שעובר רק אם מסירם בכוונה תחילה, אלא "פן יסורו מלבבך" דהיינו שסרו מלבו מאליהם ע"י שפנה לבו לבטלה, ג"כ עבר על אזהרת הכתוב "השמר לך פן תשכח את הדברים ופן יסורו מלבבך".

ומסופר על הגאון רבי ברוך בער ליבאוויץ זצ"ל שבכל ימיו היה לבו מלא פחד שמא ישכח ח"ו דבר אחד מתורתו, והיה נזהר בזהירות יתרה מכל הדברים המביאים לידי שכחה, עד כדי כך שהיה נזהר מלכתוב אחר חצות של ערש"ק אפי' דברי תורה, מכיון שאמרו חז"ל (פסחים נ ע"ב) שהעושה מלאכה

יא רַבִּי חֲנִינְיָא בֶּן דְּוֹסָא אוֹמַר כּל שְׂרֵאֲת חֲטָאוּ קוֹדֶמֶת לְחֻכְמָתוֹ,
חֻכְמָתוֹ מִתְקַיְמָת. וְכֹל שְׂחֻכְמָתוֹ קוֹדֶמֶת לְיִרְאֵת חֲטָאוֹ, אֵין
חֻכְמָתוֹ מִתְקַיְמָת:

פירוש רש"י

יא כל שיראת חטאו קודמת לחכמתו. אני שמעתי שמקדים צמחשצמו יראת חטאו לחכמתו, שהוא חושב לצבו אלמוד צשציל שאהיה ירא חטא. וזה על דרך שאמרו תחלת המחשבה [היא] סוף המעשה: חכמתו מתקיימת. שהחכמה מציאתו למה שלצו חפץ, והוא נהנה צה: וכל שחכמתו קודמת ליראת חטאו. שאינו לומד על מנת לעשות. הואיל ואין לצבו פונה להיות ירא חטא אין חכמתו מתקיימת, שמתוך שהיא מונעת אותו מללכת אחרי שרירות לצו הוא קץ צה ומואסה ומניחה:

בע"ש אחר חצות אינו רואה סימן ברכה מאותה מלאכה, ע"כ היה חושש שמא ע"י כתיבתו בשעה זו לא יראה סימן ברכה בזה הלימוד וישכחנו, והוא מרגלא בפומיה כי האדם השוכח ד"ת הרי הוא בכלל מה שאמרו חז"ל איזהו שוטה המאבד מה שנותנים לו, ולעומת זאת החכם נקרא מי שחס על חכמתו לבלתי תאבד ממנו.

תכלית לימוד התורה היא הדביקות בהקב"ה

ובספר עבודת ישראל ביאר שכוונת משנתנו ללמדנו שתכלית לימוד התורה היא שנתדבק בהקב"ה נותן התורה עיי"ש איך שפירש לפי דרכו בקודש, ובספר תפארת שלמה (סוף ח"ב בד"ת על אבות) פירש בדרך זו את מאמר התנא "כל השוכח דבר אחד ממשנתו", כי הנה "אחד" קאי על יחידו של עולם הקב"ה, וכיון שהאדם צריך להדבק בהשי"ת בעת לימוד התורה, הנה אם לא למד באופן כזה מקרי "שוכח דבר אחד ממשנתו" והיינו ששכח בעת משנתו את הקב"ה יחידו של עולם, עכד"ק. [וענין זה שהקב"ה נקרא אחד מצינו בדברי הגמרא (ברכות כח ע"ב) שפירשו שהשמונה עשרה ברכות שבתפלת העמידה הם כנגד י"ח אזכרות שבק"ש והברכה הי"ט שהוסיפו חז"ל הוא כנגד "אחד" שבק"ש, הרי דגם תיבת "אחד" היא כינוי לשמו של הקב"ה].

ובדומה לזה מתאמרא בשם הבעש"ט הק' זי"ע לפרש את מאמר חז"ל (חגיגה ט ע"ב) אינו דומה שונה פרקו מאה פעמים לשונה פרקו מאה פעמים ואחד, היינו כי לא ישוה כלל הלימוד ללא דביקות בהבורא ית' להלימוד שיזכה האדם ללמוד בצירוף ה"אחד" היינו הקב"ה, כי תכלית הלימוד היא הדביקות וההתחברות בהשי"ת נותן התורה.

משנה יא

כל שִׁירָאתָ חָטָאוֹ קוֹדֶמֶת לְחֻכְמָתוֹ, חֻכְמָתוֹ מֵתְקַיֶמֶת.

הלומד תורה בכדי שיוכל לקיים מצוותיה יזכה שתתקיים בידו

פירש רבנו יונה כי זה האיש אשר "יראת חטאו קודמת לחכמתו", הרי הוא משתדל ללמוד ולדעת חכמה כדי שידע לשמור את נפשו מן החטא (והיינו שהיראת חטא גורמת לו לעסוק בחכמה), וע"כ "חכמתו מתקיימת בידו" כלומר שיוזכה לקיים את התורה כפי שלמד והשכיל, ויפרוש מן העבירות ויקיים את כל המצוות, אך האדם שאין כוונתו בלימודו בכדי לקיים את ציווי התורה, אלא רצונו רק להבין ולהשכיל בחכמת התורה, לא תתקיים התורה בידו, וכן הדין נותן, (מאחר שמטרת לימוד התורה היא בכדי לקיימה, וזה שאין רצונו בכך אין כתר התורה ראוי לו).

התורה מונעת את האדם מן החטא, ואם אין רצונו להיות ירא חטא סופו לבעוט בתורה ח"ו

עוד פירש רבינו יונה (וכן פי' הרע"ב) שכאשר "יראת חטאו קודמת לחכמתו" וזה גורם לכך שרצונו האמיתי ותשוקת לבבו הוא לזכות לקיים את דברי ה' ומצוותיו כראוי, הנה כאשר הוא לומד את תורת ה' אזי הלימוד משמרו שילך בדרך הטובה והישרה אשר הוא מורגל בה זה זמן ועידן, שהרי הוא ירא חטא וזה מה שלבו חפץ, ולא זו בלבד אלא שהוא מוסיף בה אהבה רבה ומתאוה להרבות בתורה ככל היותר, אכן האדם "שחכמתו קודמת ליראת חטאו" והיינו שאין לבבו פונה אל הדבר להיות ירא חטא, אזי "אין חכמתו מתקיימת" מפני שסופו לבעוט בתורה, שכיון שהתורה מונעתו מן החטאים והעוונות שהורגל בהן והוא אינו חפץ להתרחק מהם, ע"כ התורה דומה עליו כמשאוי כבד והוא מואס בה ומניחה.

כל שִׁירָאתָ חָטָאוֹ.

כל אדם מזומן אל החטא ויש לו להתיירא שמא יבוא לחטוא

בספר דרך חיים תמה מהי "יראת חטאו" (שמשמע שהחטא הוא שלו) ולכאורה הו"ל למימר "כל שיראתו מן החטא קודמת לחכמתו", ותירץ בתוספות יו"ט שכיון שנאמר בקרא (קהלת ז, כ) כי אדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא, נמצא שאין אדם שאינו מוכן אל החטא, ולכן אמר התנא "כל

שיראת חטאו" היינו החטא שמזומן לו לחטוא. ועד"ז פירש מה שאמרה המשנה להלן (פ"ד מ"א) איזהו גבור הכובש את יצרו, וייחס התנא את היצר אל האדם, לומר כי לכל אדם יש יצר הרע המיוחד לו החפץ להחטיאו, וכאשר יכבשנו האדם ויתגבר עליו מקרי גבור.

כל שיראת חטאו קודמת לחכמתו.

כגודל מעלתו של האדם כך צריכה להיות יראת חטאו

מדברי המשנה שהשוותה את "יראת חטאו" ל"חכמתו" מוכח שמידת יראת החטא שצריך האדם להחדיר בנפשו תליא בגודל חכמתו, ואם נתרבתה חכמתו בתורה צריך להגביר בעצמו את מידת יראת שמים ויראת חטא הרבה יותר מן האיש ההמוני שלא זכה לתורה כ"כ.

ובענין זה מסופר כי הרה"ק בעל נועם אלימלך מליז'ענסק זי"ע היה דרכו להוכיח את עצמו בדברים קשים כגידים, ואמר על עצמו תמיד שהוא חוטא ופושע, פעם אחת שמע אחד מתלמידיו את דבריו ואמר לרבו, וכי איך זה אומר רבינו כדברים הללו, והלא גם הרבי יודע שאין חטאיו מרובים כ"כ, אמר לו הרה"ק אמשול לך משל למה הדבר דומה, מעשה במלך שחפץ לבנות לעצמו פלטרין חדש גדול ומפואר עד מאד, ואחד מן הפועלים אשר היה בלבו על המלך מחמת סיבה כלשהי החליט לגרום לו היזק, ולכן הסיט את חפירת יסוד הארמון בעשר אמות מן המקום שהיה צריך להיות, כאשר נודע הדבר למשרתי המלך הענישוהו בעשר מלקות עם רצועת עור והורו לו למלאות שוב את החפירה שחפר.

בעבור תקופת זמן חפץ המלך שיעשו עבורו גם כתר מלכות חדש מיופה בכל מיני יופי כראוי וכיאות להוד מלכותו, וכאשר הושלמה מלאכת הכתר והוצרכו לקבוע בראשו מרגלית גדולה בערך רב ועצום, נתנו את המרגלית לאומן הידוע במומחיותו הנפלאה בכדי שיקבענה בראש הכתר, אולם האומן הלז לא נזהר כ"כ במלאכתו וטעה בעת שהכינה וחתכו במרחק קטן מאד (מילימטר) מן המקום שהוצרך לחתכו, ועי"ז נתקלקלה המרגלית ושוב לא יכלו לקובעה בכתר המלך, כאשר בא הדבר לפני השופטים פסקו את דינו להאסר בבית האסורים לשנים ארוכות.

אדם אחד מן הנוכחים תמה על המשפט שנעשה ואמר כי אינו משפט צדק, כי איך יתכן שהפועל שחפר את החפירה במרחק עשר אמות יצא ידי עונשו

בעשר מלקות, ואילו האומן שטעה בשיעור קטן שכזה הענישוהו בעונש כבד וצריך להיות נמק בכלאו זמן רב כ"כ. אמרו לו השומעים שוטה שבעולם, עליך להבין כי יש חילוק רב ועצום בין שני האנשים, כי זה שהסיט את חפירת היסוד לא הזיק אפי' אחד מאלף ממה שהזיק האומן, שהרי האבן הזאת שהיתה עתידה לעטר את כתר המלך היתה שוה לאין ערוך יותר מיסוד הבנין, וכאשר הוטל עליו להתעסק בה היה עליו לנהוג בזהירות יתירה עד למאד, וכל שינוי שמשנה ומסיטו ואפי' שינוי קל ביותר נחשב לעון גדול וע"כ מן הראוי להענישו בעונש כבד.

והמשיך הרה"ק את דבריו ואמר כי כענין הזה הוא גם החילוק שביני לבין שאר בני אדם, כי אדם העומד במדריגה רוחנית נמוכה אזי התביעה עליו היא רק כאשר הוא חוטא בחטאים גדולים, אך הצדיק שעומד במדריגה גבוהה ונשמתו מזוככת אזי אף אם משנה ממצוות השי"ת שינוי קל ביותר, נחשב לו לחטא גדול עד למעלה ראש, עכ"ל.

ובזה נבין היטב מה שפתחנו בו שהמשנה השוותה את מידת יראת חטא של האדם לחכמתו, כיון שכפי גודל מעלת האדם כך צריכה להיות גודל יראת החטא שלו והרחקתו מן העבירה, כי גם חטא פעוט גורם לפגם אדיר בנשמתו של אדם גדול.

כָּל שִׁירָאת חֲטָאוֹ קוֹדֶמֶת לְחֻכְמָתוֹ, חֻכְמָתוֹ מְתַקֶּמֶת.
וְכָל שְׁחֻכְמָתוֹ קוֹדֶמֶת לְיִרְאת חֲטָאוֹ, אֵין חֻכְמָתוֹ מְתַקֶּמֶת.

**כאשר כוונת האדם בלימודו היא ע"מ לקיים - יזכהו משמים
לקיים את המצוות בפועל**

ובמדרש שמואל ביאר את דברי משנתנו כי הנה יתכן שירצה האדם בכל לבו ונפשו לקיים את המצוות, ועכ"ז לא יזכה שתזדמן לידו האפשרות לקיימם, ובמשך כל ימי חייו יאמר בהשתוקקות "מתי יבואו לידי ואקיימם" אך לא יעלה בידו לקיימם בפועל. אמנם אמרו רבותינו (לקמן פ"ד מ"ו) כל הלומד ע"מ לעשות מספיקים בידו ללמוד וללמד לשמור ולעשות, נמצא כי כאשר ילמד האדם תורה ע"מ לקיים, יזכהו משמים שיוכל גם לקיימם, וע"כ אמר התנא "כל שיראת חטאו קודמת לחכמתו" היינו שחכמתו ולימוד התורה שלו באה בצירוף יראת חטא, והיינו שהוא חפץ לקיים את כל מה שלומד מתוך יראתו את בוראו (שירא שמא יחטא ויבטל את רצון השי"ת), אזי "חכמתו מתקיימת" היינו

שיזכה לקיים בפועל את כל דברי התורה והחכמה שלמד וכהבטחת חז"ל האמורה, אך אם מעיקרא בעת לימודו היתה כוונתו פגומה והיתה "חכמתו קודמת ליראת חטאו" היינו שלא היה לימודו ע"מ לקיים (ולא צירף את יראת בוראו ללימודו) "אין חכמתו מתקיימת" כי לא יזכה לבוא לידי כך שהתורה תביאנו שיוכל לקיים את המצוות בפועל ממש.

הלומד תורה זיר"ש בוערת בקרבנו, יחוש תענוג גדול בלימודו ועי"ז תתקיים החכמה בידו

ביאור נוסף כתב במד"ש בשם רבינו משה אלמושנינו, כי הנה בטבע האדם כאשר מתחיל לעסוק בחכמה עולה לו הלימוד בקושי, וסיבת הדבר היא כי קודם שיזכה האדם להתענג על השכלת החכמה תהי כעמל בעיניו, וכל כוחות גופו ונפשו ירגישו כמין כבידות וחוסר רצון בלימודו, יען כי אינם מתענגים עליה, אמנם כאשר יש לאדם סיבה חשובה לרצות לידע ולהשיג את החכמה הלזו, אזי התענוג מן הלימוד תאפוף את כל נימי נפשו.

וזהו שאמר התנא "כל שיראת חטאו קודמת לחכמתו" ובקרבנו בוערת אש יראת שמים, וחפץ הוא בכל לבו לעשות את רצון השי"ת, אזי "חכמתו מתקיימת בידו" כיון שירגיש תענוג מופלא אף בתחילת הלימוד, משא"כ כאשר "חכמתו קודמת ליראת חטאו", והיינו שאין לימודו בצירוף יראת שמים ואין בו את הרצון העז כהאדם שמקדים יראת חטא אל החכמה, אזי מדרך הטבע לא יחוש תענוג בלימודו ויעלה לו לימודו בקושי ואז "אין חכמתו מתקיימת".

המקדים יראתו לחכמתו יזכור את תלמודו אף אם הוא שכחן בטבעו, המקדים חכמתו ליראתו ישכחנו אף אם הוא בעל זכרון, וכאשר שניהם באים כאחד תלוי הדבר בטבעו

הקשה במד"ש שלכאורה דברי המשנה סותרים את עצמם מיניה וביה, כי ממה שאמר התנא ברישא "כל שיראת חטאו קודמת לחכמתו חכמתו מתקיימת" נשמע שאם באים יראת החטא והחכמה כאחד לא תתקיים החכמה בידו, ואילו מהמשך דבריו נשמע שרק כאשר "חכמתו קודמת ליראת חטאו אין חכמתו מתקיימת" אבל אם יבואו שניהם כאחד תוכל החכמה להתקיים בידו.

ותירץ כי הנה ישנם בני אדם אשר בטבעם הם נוטים לשכוח את תלמודם, אכן כאשר יקדימו יראת חטא לחכמה יקבלו שכרם על כך ויסייעו אותם

משמים שיוכלו לזכור את מה שלמדו חרף טבעם, שהרי הזכרון נתון בידי שמים וכמו שאמרו חז"ל (מגילה ו ע"ב) לאוקמי גירסא סיעתא מן שמיא הוא. ומאידך גיסא אדם שמטבעו הוא בעל כשרון חכם ופיקח ובעל זכרון חזק, אם חכמתו קודמת ליראת חטאו מענישין אותו משמים על כך שלא למד ע"מ לעשות, וגורמים לו שישכח את תלמודו. אך האדם שהחכמה ויראת החטא שוין אצלו ושתייהם עומדים במדריגה שוה, אזי מניחין אותו כפי טבעו ואם הוא בעל זכרון יוכל לזכור את תלמודו ואם לאו ישכחנו. ומעתה א"ש דברי המשנה ולא קשיא דיוקא דרישא אסיפא, כיון שמדיוק הדברים נלמד שכאשר יראת חטאו שוה לחכמתו ובאים כאחד אזי תלוי זכרונו לפי טבעו.

ופירש בזה את סמיכות משנה זו למשנה הקודמת שאמר רבי דוסתאי ברבי ינאי משום ר"מ כל השוכח דבר אחד ממשנתו מעלה עליו הכתוב כאילו מתחייב בנפשו, ולכאורה יש לתמוה כיון שהשכחה גוברת על האדם מדרך הטבע, וכשרון זה אינו תלוי במעשיו, א"כ למה יתחייב בנפשו כיון שלאו בדידיה תליא מילתא, אמנם דייקא לזאת הסמיכו למשנה זו את משנתנו שממנה נשמע כי מעלת הזכרון אכן תלויה בידי האדם ואם יקדים יראתו לחכמתו יסייעוהו מן השמים לזכור את תלמודו, ושתיהם מתקיימת בידו אף אם הוא שכחן בטבעו, ולכן אם לא עשה את המוטל עליו ולא הקדים יראה לחכמה, ובכך גרם שישכח את דברי התורה שלמד, "מעלה עליו הכתוב כאילו מתחייב בנפשו".

ובזה פירש עוד מאמר הכתוב במשלי (ג, א) בני תורתי אל תשכח ומצותי יצור לבך, והיינו "בני" כאשר תחפוץ לזכות לכך ש"תורתי אל תשכח", העצה הנתונה לכך היא "ומצותי יצור לבך" כאשר תקדים יראה לחכמה ותקיים מצוות ה' מתוך יר"ש, אזי יסייעוך משמים לזכור את תלמודך ו"תורתי אל תשכח".

היראה נחשבת לאוצר המחזיק את התורה

ובספר נפש החיים (שער ד פ"ה) ביאר ענין זה שהיראה מקיימת את החכמה, ע"פ מאמר הכתוב (ישעי' לג, ו) יראת ה' היא אוצרו, והיינו כי יראת שמים נחשבת כאוצר, ומעתה כפי גודל ערך היראה שהכין האדם בנפשו יוכל לאצור בתוכו יותר מתבואות התורה. והדבר דומה לאב שיש לו כרי גדול של תבואה ומחלק ממנו לבניו, שהוא נותן לכל אחד מהם כפי אשר יוכל אוצרו להחזיק, כי אם אין באוצר הבן מקום להניח תבואה רבה, אף אם יהיה ברצון אביו ליתן לו הרבה לא יתן לו, מפני שאין לו מקום להניחו, וע"כ גם בענין

לימוד התורה אין ביכולת האדם לכנוס בנפשו יותר ממידת היראה שיש לו, שהיא האוצר המחזיק את התורה.

ופירש בזה את מאמר הגמ' בברכות (נה ע"א) אין הקב"ה נותן חכמה אלא למי שיש בו חכמה שנאמר (שמות לא, ו) ובלב כל חכם לב נתתי חכמה, ולכאורה יפלא שאם כן חכמה הראשונה מאין תמצא אצל האדם. אמנם הנה גם יראת השי"ת נקראת חכמה כדכתיב (איוב כח, כח) הן יראת ה' היא חכמה, וכיון שנתבאר שהיראה מקיימת את החכמה א"ש למאד, כיון שאת החכמה הראשונה שהיא היראת שמים פועל האדם בעצמו בכך שמביא א"ע לידי יראתו ית', ואז יזכה שהקב"ה ישפיע עליו חכמת התורה, ויתקיים בו מאמר הכתוב ובלב כל חכם לב נתתי חכמה.

ובענין זה אמרו רבותינו במדרש (אגדת בראשית פל"ג) בנוהג שבעולם אדם מתפאר ואומר עשיר אני ויש לי חטים הרבה, ויין ושמן הרבה, אומרים לו חבריו הרי הכל יש בידך, האם יש לך אוצר היכן ליתנם, אם אין לו אוצר אין בידך כלום, כך החכם שאין בידו יראת שמים ויראת חטא אין בידו כלום.

פתיחת זמן הלימוד בדברי מוסר הוא בכדי להקדים יראת חטא לחכמת התורה

ב"ק האדמו"ר בעל "ויחי יוסף" מפאפא זצ"ל היה רגיל לומר בעת דרשתו לכבוד פתיחת הזמן בישיבתו הרמה, כי טעם הדבר שהנהיגו ראשי הישיבות לומר לתלמידיהם דרשת התעוררות ותוכחת מוסר בעת התחלת זמן הלימוד, הוא ע"פ דברי התנא במשנתנו שאמר כל "שיראת חטאו קודמת לחכמתו חכמתו מתקיימת", וע"כ בכדי שתהא התורה שלומדים מתקיימת, הקדימו לה דברי מוסר והתעוררות להגביר את מידת יראת שמים של התלמידים.

וברומה לזה איתא בגמרא (שבת לא ע"א) כל אדם שיש בו תורה ואין בו יראת שמים דומה לגזבר שמסרו לו מפתחות הפנימיות ומפתחות החיצוניות לא מסרו לו בהאי עייל, ע"כ, הרי מזה כי היראת שמים נמשלת לשער העומד לפני הבית, שכל החפץ להכנס אל הבית עליו לעבור דרך השער, וע"כ גם מי שחפץ לזכות לתורה עליו להקדים ולעבור דרך היר"ש שהיא הפתח והשער אל התורה, ולכן כשחפצו ראשי הישיבות שיצליחו התלמידים בלימוד תורתם הקדימו לעוררם לבוא ליר"ש והנהגה הראויה, ועי"ז יעלה בידם ללמוד ויצליחו בלימודם ויעשו פרי לטובה.

יב הוא הָיָה אוֹמֵר כֹּל שְׁמַעְשִׂיו מְרַבֵּין מִחֻכְמָתוֹ, חֻכְמָתוֹ מִתְקַיְמָתוֹ, וְכָל שְׁחֻכְמָתוֹ מְרַבֵּה מִמַּעְשָׂיו, אֵין חֻכְמָתוֹ מִתְקַיְמָתוֹ:

פירוש רש"י

יב כל שמעשיו מרובים מחכמתו. הכל מיידי שזרזו צמנות עשה. ולעיל כלל שראת חטאו קודמת לכחמתו איירי שזוהר צמנות לא תעשה:

[והיה האדמו"ר זצ"ל מסמיך ענין זה אל מאמר הכתוב (משלי לא, כו) פיה פתחה בחכמה ותורת חסד על לשונה, דהנה החכמה רומזת על יראת שמים וכדכתיב (תהלים קיא, י) ראשית חכמה יראת ה', גם פירשו חז"ל ואמרו (סוכה מט ע"ב) ש"תורת חסד" קאי על התורה שמלמד האדם לאחרים, ולפ"ז ירמוז הכתוב אל הדבר באופן זה "פיה פתחה בחכמה" היינו שיש בתחלה לפתוח בדברי יראת שמים הרמוזים בחכמה, ורק לאחר מכן "ותורת חסד על לשונה" כלומר שאחר שעסק ביר"ש יעסוק בלימוד התורה לאחרים שנקראת תורת חסד].

משנה יב

הוא הָיָה אוֹמֵר כֹּל שְׁמַעְשִׂיו מְרַבֵּין מִחֻכְמָתוֹ, חֻכְמָתוֹ מִתְקַיְמָתוֹ.

חסרון החכמה גורם לאדם להתאוות ולהוסיף חכמה

ביאר רבינו יונה בשם הראשונים שכאשר "מעשיו" של אדם "מרובין מחכמתו" (כיון שחסר לו בחכמה) נמצא תאוותו לחכמה גדולה מחכמתו, הרי תאוותו הזו גורמת לו להוסיף לו בכל יום ויום חכמה יתירה וע"כ "חכמתו מתקיימת", ומאידך גיסא אם "חכמתו מרובה ממעשיו" היינו שתאוותו אל החכמה פחותה מחכמתו (כיון שיודע שחכמתו מרובה), אזי "אין חכמתו מתקיימת" כיון שהיא תהא פוחתת והולכת מאחר שאין רצונו עז להשיג תוספת חכמה.

ע"י שהאדם מקבל ע"ע לקיים כל מה שישמע, נחשב לו כאילו כבר קיים, ועי"ז הוי מעשיו מרובין מחכמתו

אמנם תמה רבינו יונה איך יתכן שיהיו מעשי האדם מרובין מחכמתו והרי אם לא ישיג את המצוה ההיא בחכמת לימודו לא יוכל גם לקיימה, כי אין ביכולת האדם לקיים מה שעדיין לא למד ולא השיג.

ותירץ כי המשנה רמזה בדבריה לעצה נאה ומקובלת, שעל ידה יזכה גם מי שאינו יודע לעשות לבלתי תאבד נפשו, והיינו שיקבל על עצמו שיעשה את כל הדברים אשר יגידו לו החכמים ולא יסור מהם ימין ושמאל כאשר יבואו לידיעתו, ויחליט בלבו החלטה נמרצת כי ככל התורה אשר יורוהו והמשפט אשר יאמרו לו יעשה בלי כל פקפוק, הנה מיד כשיקבל על עצמו קבלה זו בכל לבו ובנפש חפצה, מעלין לו משמים כאילו אכן עשה וקיים את כל אלו המצוות ויקבל שכרו ע"ז בשלימות. וזוהי כוונת המשנה "כל שמעשיו מרובין מחכמתו" היינו שמכח קבלתו יהא נחשב כאילו כבר עשה בפועל, על אף שהם עדיין נעלמים מידיעתו ומחכמתו, ולכן מקרי ש"מעשיו מרובין מחכמתו".

והנה דברי רבינו יונה הללו בביאור המשנה, נמצאו מפורשים באבות דרכי נתן (פכ"ב) ששם איתא כל שמעשיו מרובין מחכמתו חכמתו מתקיימת שנאמר נעשה ונשמע ע"כ, והיינו שבנ"י בעת קבלת התורה התנהגו באופן זה שלא המתינו עד שעה שישמעו מה יצוה ה' ורק אח"כ יעשו בפועל, אלא כבר בתחילה קבלו עליהם לעשות את כל מה שישמעו אח"כ שיצוה אותם השי"ת, וכבר בעת הקבלה נחשב להם כאלו עשו בפועל ובאו על שכרם.

ובספר מגן אבות הביא סמך לענין זה מדברי המכילתא על הפסוק (שמות יב, כח) וילכו ויעשו בנ"י, וכי מיד עשו והלא לא עשו אלא עד יום ארבעה עשר, אלא כיון שקבלו עליהם לעשות מעלה עליהם הכתוב כאילו עשו, הרי לנו גם מזה כי עצם הקבלה נחשבת כעשיה בפועל.

מעשיו מרובין מחכמתו - כשמקיים גם מה שמסופק בו

והנה מצינו עוד יישובים על קושיית רבינו יונה, במד"ש תירץ דהיינו שעושה אף דברים שהוא מסופק אם הוא מחוייב לעשותם, הרי שחסר לו את הידיעה והחכמה במעשה זה ועכ"ז הוא מקיימו, ע"כ חשיב ש"מעשיו מרובין מחכמתו".

מעשיו מרובין מחכמתו - כשמקיים אף כשאינו מבין

טעם הדבר

ובשפת אמת כתב כי מיירי באדם שבאמת יודע את אשר מוטל עליו לעשות כיון שלמד את התורה והוא בקי בהלכותיה, אמנם אינו יודע את טעם הדברים אלא מקיימם לשם שמים כי כן ציוה בוראו ויוצרו, ומעתה שפיר מקרי "מעשיו מרובין מחכמתו" יען כי עושה אף שלא השיג את כל חכמת הדבר וטעמו.

מעשיו מרובין מחכמתו - כשמבקש בדעתו המצאות איך לקיים עוד מצוות

ובמדרש שמואל תירץ באופן נוסף דדברי המשנה "כל שמעשיו מרובין מחכמתו" עולים על אדם המבקש כל מיני דרכים ואופנים לקיים מצוות ומעש"ט שאין דרך אנשים לקיימם ואינם מחזרים אחריהם, והיינו שהוא מתחכם ומעיין בשכלו היאך יוכל להרבות במעשים טובים ואינו ממתין עד שיבואו אלו המצוות לידו ורק אז יקיימם.

וזהו מאמר המשנה "כל שמעשיו מרובין", היינו שמה שמעשי המצוות שלו מרובין הוא "מחכמתו" ר"ל מחמת חכמתו והמצאותיו אשר מחפש בשכלו מצוות ומעש"ט שיוכל לקיימם, הנה "חכמתו מתקיימת" היינו שמשמים יזכוהו שהמצאותיו אשר ימציא אכן יועילו ויעשו פרי ויזכה לקיים המצוות בגינן, אמנם "כל שחכמתו מרובה ממעשיו" היינו אדם שאם היה חפץ היה יכול להתחכם יותר ולהשיג יותר מצוות ומעש"ט, אלא שברוב עצלותו אינו חפץ להתבונן בדעתו איך להוסיף מצוות "אין חכמתו מתקיימת".

ולאות דוגמא לענין זה אציין מה שעשה הרה"ג רבי קלמן קראון שליט"א מלעיקוואד, שהיתה תקופה שמדי פעם היו מוכרים בחנות קופסאות שימורים (קאנוזרוון) של דגי טונה שהיה פגם באריזתם במחיר מוזל מאוד, פעם אחת חפץ רבי קלמן לסייע לאברך בן תורה שהיה מצבו דחוק מאד, וביודעו שלא יחפוץ לקבל שום סיוע מאחרים, התקשר אליו באומרו שכעת מוכרים בחנות הנ"ל קופסאות טונה פגומים (אף שבאמת לא היה דבר זה בחנות בשעה זו) ושאלו האם יש לו צורך בהם ויקנה גם עבורו, האברך השיב בחיוב ור' קלמן קנה בכסף מלא כמות גדולה של קופסאות טונה שאריזתם היתה חדשה ושלימה, והכה בהם בפטיש עד שנראו כפגומים ומכרם לאברך זה במחיר מוזל. וזהו ממש כדברי המד"ש על "שמעשיו מרובין מחכמתו" שאדם מתחכם להרבות מצוות בהמצאות שונות כדי לעשות נחת רוח לבוראו.

כשאין האדם מסתמך על החכמה שקצבו לו משמים אלא מוסיף לעמול - תתקיים החכמה בידו

ובמדרש שמואל כתב עוד לבאר בדברי המשנה שעולה על לימוד התורה, כי הנה מידת החכמה של האדם נגזרת מן השמים וכדברי חז"ל (נדה טז ע"ב) מלאך הממונה על ההריון נוטל טפה ומעמידה לפני הקב"ה ואומר לפניו טפה זו מה תהא עליה, גבור או חלש, חכם או טיפש, עשיר או עני, ע"כ, ומה

תנא אבות פרק ג משנה יב דרכי

שדיבר התנא על "מעשיו" של האדם יתפרש על עמלו בתורה שהיא תלויה בפעולותיו.

וע"ז אמר התנא "כל שמעשיו מרובין מחכמתו" היינו שאינו סומך בהשגת התורה על החכמה הנגזרת עליו מן השמים, אלא עוד מרבה במעשים לעמול ולהתייגע בתורה ללמדה ולהשיג בה יותר מכדי חכמתו, אזי "חכמתו מתקיימת" ויזכה שתשאר התורה בקרבו לאורך ימים על אף שגזרו לו חכמה מועטת, כיון שהשיגה ברוב יגיעתו וטרחתו, אך אם "חכמתו מרובה ממעשיו", היינו שאינו מרבה במעשים לעמול ולהתייגע בתורה, אלא סומך על חכמתו הנגזרת לו מן השמים, אזי "אין חכמתו מתקיימת" אצלו בדברי תורה שהרי לא עמל עליה, והחכמה שהקציבו לו תהיה בשאר עניני העולם.

לעתים רואים שילדים שלא נתברכו בכשרונות גדלו והצליחו בתורה יותר מבעלי הכשרונות, מחמת גודל יגיעתם

ובענין זה מובא בשם המבי"ט דאדם שאינו עוסק בתורה כפי יכלתו בשלימות, אלא נותן לחכמתו להתמעט מאליה, בסוף תתמעט חכמתו לגמרי עכ"ד. והנה דבר זה אפשר לראות בחוש, כי הנה יש ילדים או נערים שנתברכו בכשרונות מעולים, ומבינים היטב את תלמודם וזוכרים אותו אף בלא שהוצרכו לעמול ולהתייגע עליו הרבה, אולם כעבור כמה שנים מתגלה שחברייהם שהיו בעלי כשרונות בינוניים ואפי' כאלו שהיו כשרונותיהם חלשים ביותר, עולים עליהם הרבה בהשגת התורה אף שהיו צריכים לעמול הרבה להבין ולקלוט את לימודם, ואליבא דאמת דוקא העמל והיגיעה הרבה שהוצרכו להשיקע, היינו דאהני להו שתתקיים התורה בידם. וכמו שנתבאר בדברי התנא שמי שמעשיו מרובין מחכמתו, ומתייגע בטורח רב על התורה הוא יזכה שתהיה חכמתו מתקיימת.

וע"ז אמרו חז"ל (נדרים פא ע"א) הזהירו בבני עניים שמהן תצא תורה, ופירש בזה הגר"א מווילנא זצ"ל שהוא מפני שעבור בני העניים לא היה מי שישלם ממון בכדי לשכור להם מלמד שילמד עמהם וישכילם בדברי התורה, ובלית ברירה הוכרחו לעמול ולהתייגע בכל כוחם וע"כ זוכין להשגת התורה, משא"כ בני העשירים שאבותיהם הוזילו ממון רב מכיסם בכדי לשכור עבורם מלמדים מומחים העושים מלאכתם באמונה, וכן הוסיפו ליקח להם עוד מלמד פרטי אשר ילמדם לקח וסברא באופן אישי כפי טבעם ומזגם, וכיון שכך המה סומכים על המלמדים שילמדום היטב, וע"כ אינם נצרכים לעמול ולטרוח כ"כ ביגיעה עצמית ולכן אינם מצליחים כ"כ בלימודם.

המלמד לאחרים ארחות חיים, רק אם הוא עצמו יקיים יותר
ממה שמלמדם יתקבלו דבריו באזני השומעים

בספר לב אבות (הובא כמד"ש) ביאר את מאמר המשנה שדברי התנא עולים על האדם המלמד תורה לאחרים, שהוא עצמו מקיים יותר ממה שהוא דורש משומעי לקחו, וזהו "שמעשיו מרובין מחכמתו" היינו שמרבה במעשים טובים יותר ממה שמלמד לתלמידיו, הנה "חכמתו מתקיימת" אצל אחרים המקבלים ממנו, כי אז הם ילמדו ממנו ויקיימו את דבריו, אך האדם הדורש ואינו מקיים ו"חכמתו מרובה ממעשיו" אזי "אין חכמתו מתקיימת" ולא יתקבלו דבריו אצל השומעים, לפי שיאמרו שכל דבריו הם כצפופי עופות בעלמא, שהרי הוא עצמו אינו מאמין בדבריו ואינו רואה לנכון לקיימם.

ובל שחכמתו מרבה ממעשיו, אין חכמתו מתקיימת.

מעשי המצוות גורמות שתתקיים החכמה הרוחנית בגוף
הגשמי

רש"י פירש שאדם כזה הלומד ואינו מקיים דומה לאשה היולדת וקוברת את בניה ולאדם הזורע ואינו קוצר, וע"ז אמרה המשנה ש"אין חכמתו מתקיימת", ופירש בשפת אמת שחלק התורה שלמד שהוא מרובה יותר ממעשיו לא יתקיים בידו, כי הנה אמרו במשנה (לעיל פ"א מי"ז) לא המדרש עיקר אלא המעשה, וביאור הדבר הוא כי הנה עצם גוף האדם הוא גשמי, ואילו החכמה שבקרבנו היא דבר רוחני שא"א למששו בידים, וכיון שהחכמה והגוף הם ב' דברים הפכיים המנוגדים זה לזה בתכלית אינם יכולים להתקיים יחדיו, ולכן אין הגוף יכול להחזיק את החכמה הרוחנית, אמנם כאשר האדם מקיים מצוות ע"י פעולות גופניות שזהו דבר הממוצע שבין גשמיות לרוחניות, כיון שהם מצוות שציוה השי"ת הנעשות עם הגוף הגשמי, אזי יש בכוחם להחזיק את החכמה בגוף, אכן אם "חכמתו מרובה ממעשיו" כלומר שאין מידת מעשיו שווה לחכמתו אזי החכמה הנותרת שאין כנגדה מצוות גופניות תאבד ממנו ו"אינה מתקיימת".

המעשים הטובים שעושה האדם הם ככלי המחזיק את
חכמת התורה

ובספר מגן אבות הביא את דברי אבות דרכי נתן בענין זה ואלו דבריו, משל למה הדבר דומה, לאחד שהלך אצל חנוני אמר לו תן לי רביעית יין,

אמר לו הבא לי כלי ופתח לו הלוקח את חיקו (היינו חלק הפנימי של בגדו), שוב אמר לו תן לי שמינית שמן, אמר לו הבא כלי, ופתח לו את המשפלת (שהיא כלי העשוי מסיב הדקל שאינו מחזיק נוזלים), אמר לו בן אפילה (פי' חשוך השכל) כלים אין בידך ואתה מבקש ליטול שמן ויין, כך אמר הקב"ה לרשעים, מעשים טובים אין בידכם ואתם מבקשים ללמוד תורה, כדכתיב (תהלים נ, טז) ולרשע אמר אלקים מה לך לספק חוקי ואתה שנאת מוסר ותשלך דברי אחריו ע"כ. והיינו שהמעשים טובים הם כמו הכלי שמחזיק את חכמת התורה, ולכן מי "שחכמתו מרובה ממעשיו" ואין לו מספיק מעשים טובים בכדי להחזיק את חכמתו "אין חכמתו מתקיימת".

ב' ביאורים איך יוכל חכם גדול מאוד לקיים את דברי המשנה

בשפת אמת תמה כיון שאמר התנא "כל שחכמתו מרובה ממעשיו אין חכמתו מתקיימת", מה יעשה אדם שהשי"ת העניק לו חכמה רבה עד מאוד כמו שלמה המלך ע"ה החכם מכל האדם, ואיך יוכל להרבות מעשים כנגד חכמת אדירים זו, וכי לעולם יהיה בבחי' חכמתו מרובה ממעשיו. ותירץ כי דברי המשנה אמורים רק גבי סתם בני אדם, ובאמת חכם גדול כזה לא תזיק לו החכמה המרובה, עוד תירץ כי השי"ת שהוא הכל יכול נותן לאדם זה כוחות מיוחדים שיוכל להרבות במעשים ואז תהיה חכמתו מתקיימת.

כלי הזיין נגד היצה"ר הם מצוות ומעש"ט

מ"ן החפץ חיים זצ"ל ביאר את מאמר משנתנו ע"פ מה שאחז"ל (סוכה נב ע"א) כל הגדול מחבירו יצרו גדול הימנו, הרי שאם תגדל מעלת האדם בתורה גם יצרו יתגבר עליו ביותר להכשילו בחטאים, ואז יש לו להלחם עמו ביתר שאת ולהתאזר נגדו בכוחות רבים ועצומים, והנה הכלי זיין שעמהם אפשר לנצח ולהתגבר על היצר הם יראת שמים ומעשים טובים, ואילו החכמה לחוד לא תספיק למלחמה זו, וע"כ ככל שמתרבה חכמת האדם, יש לו להוסיף יותר ויותר ביראת השם, ולהרבות בקיום מצוות ומעשים טובים.

וזהו שאמר התנא "כל שחכמתו מרובה ממעשיו" היינו שהרבה בחכמה, והנה עי"ז מתגבר עליו היצה"ר ביותר, וכיון שאין בידו מספיק מעש"ט שעל ידם יוכל להתגבר על היצר, שהרי חכמתו מרובה ממעשיו, ע"כ "אין חכמתו מתקיימת" כי באמת לא יהיה בכוחו להתגבר על יצרו.

החכמה של חכמי אומות העולם לא הועילה להם להתגבר
על יצרם בעת נסיון

ובילקו מעם לועז הביא שהמשנה רומזת על חכמי אומות העולם, שעל אף שהיו ביניהם חכמים גדולים, וכמו שאמרו חז"ל (איכ"ר ב, יג) אם יאמרו לך חכמה בגוים - תאמין, אכן כאשר הגיע נסיון לידם לא התנהגו כראוי כפי שהשיגה חכמתם ונכשלו. וכמי שידוע על אריסטו שהיה חכם גדול מחכמי האומות, שהיה דרכו תמיד לדבר בגנות התאוות האסורות (ובפרט תאות המשגל) אולם לבסוף נכשל בעבירה מגונה, כאשר שאלוהו מקורביו לפשר הדבר והרי הוא עצמו גילה בחכמתו את גודל גנות הדבר, אמר להם אריסטו אף שכח חכמתי ושכלי גדול ביותר, עכ"ז כח תאוותי חזק יותר משכלי. וע"ז רמזו חז"ל באמרם "כל שחכמתו מרובה ממעשיו" היינו שיש בידו רק חכמה ואין בידו מעש"ט, "אין חכמתו מתקיימת" ולא תועיל לו חכמתו בעת נסיון.

העושה תורתו עיקר ומלאכתו טפלה תתקיים חכמתו בקרבו

בספר מגן אבות כתב פירוש נאה בדברי המשנה ולפי דבריו לא יתפרש "מעשיו מרובין" ו"חכמתו מרובה" שהם מרובין באמת, אלא שבעיני האדם נראים הם כמרובין, וכה פירש "כל שמעשיו מרובין" היינו שבשעה שהוא עוסק במלאכתו ובמעשי יגיע כפיו, סבור הוא שכבר עסק בהם יותר מכפי צרכו, "מחכמתו" היינו מפני שחפצו עז לעסוק בחכמה ובתורת ה', וע"כ הוא עושה את תורתו עיקר ומלאכתו טפלה, הוא יזכה ש"חכמתו מתקיימת" והתורה תתקיים בידו, אולם "כל שחכמתו מרובה" היינו שבעת שעוסק בתורה נראה בעיניו שכבר עסק בה הרבה מדי, ומחשבה זו באה לו "ממעשיו" היינו כי הוא חפץ לעסוק במעשי ידו ובמלאכת כפיו, ולכן הוא נוטש את לימודו בכדי לעסוק בפרנסתו ועושה את מלאכתו עיקר ותורתו טפלה, אזי "אין חכמתו מתקיימת".

יג הוא הָיָה אוֹמֵר כֹּל שְׁרוּחַ הַבְּרִיּוֹת נוֹחָה הַיְמָנוּ, רוּחַ הַמְּקוֹם נוֹחָה הַיְמָנוּ. וְכֹל שְׂאִיִן רוּחַ הַבְּרִיּוֹת נוֹחָה הַיְמָנוּ, אֵינן רוּחַ הַמְּקוֹם נוֹחָה הַיְמָנוּ:

פירוש רש"י

יג כל שרוח הבריות נוחה הימנו. כל מי שאהוב למטה צידוע שהוא אהוב למעלה:

משנה יג

הוא הָיָה אוֹמֵר כֹּל שְׁרוּחַ הַבְּרִיּוֹת נוֹחָה הַיְמָנוּ, רוּחַ הַמְּקוֹם נוֹחָה הַיְמָנוּ.

תלמיד שמשאו ומתנו באמונה מקלסים את התורה בזכותו
וע"כ רוח המקום נוחה הימנו

רש"י ורע"ב פירשו שכל מי שאהוב למטה בידוע שהוא אהוב למעלה. ורבינו יונה פירש שכוונת המשנה על מי שמשאו ומתנו נאה עם הבריות, וכולם מכירים שהוא נוהג באמונה במסחרו, והוא ע"ד מאמר הגמ' ביומא (פו ע"א) כל תלמיד שקורא ושונה ונושא ונותן באמונה עם הבריות, מה הבריות אומרות עליו אשרי פלוני שלמד תורה אשרי אביו אשרי רבו שלמדו תורה וכו'. פלוני שלמד תורה ראו כמה נאים דרכיו וכמה מתוקנים מעשיו, ע"כ. ומעתה כיון שע"י שנושא ונותן באמונה רואים הכל את חשיבות התורה והיא מתקלסת על ידו, ע"כ רוח המקום נוחה הימנו.

והנה עוד אמרו חז"ל במסכת סוטה (מט ע"ב) א"ר חייא בר פפא כל אדם שיש עליו חן בפני הבריות בידוע שהוא ירא שמים שנאמר (תהלים קג, יז) וחסד ה' מעולם ועד עולם על יראיו, והרשב"ם (הובא במד"ש) הסמיך לדברי משנתנו האלו את מאמר הכתוב (משלי ג, ד) ומצא חן ושכל טוב בעיני אלקים ואדם, הרי שנשיאות חן בעיני הבריות ובעיני המקום אלו כהדדי, וכדברי המשנה "כל מי שרוח הבריות נוחה הימנו רוח המקום נוחה הימנו".

ובל שאין רוח הבריות נוחה הימנו, אין רוח המקום נוחה הימנו.

אם אין רוח הבריות נוחה הימנו מתחלל שם שמים בגינו,
ולכן אין רוח המקום נוחה הימנו

כתב רבינו יונה שכאשר אין רוח הבריות נוחה הימנו ברור הדבר שגם רוח הש״ת אינה נוחה הימנו, ולא יהיה נקי מה' ומישראל ע"כ. והוא כמו שסיימו חז"ל בדבריהם שם (במס' יומא) אבל מי שקורא ושונה ומשמש ת"ח ואין דיבורו בנחת עם הבריות, מה הבריות אומרות עליו אוי לו לפלוני שלמד תורה, אוי לו לאביו שלמדו תורה אוי לו לרבו שלמדו תורה, פלוני זה שלמד תורה ראו כמה מקולקלים מעשיו כמה מכוערים דרכיו, נמצא ששם שמים מתחלל על ידו, ולכן אין רוח המקום נוחה הימנו.

ובענין זה איתא במסכת סנהדרין (קג ע"ב) אמר ריש לקיש מאי דכתיב (איוב לח, טו) וימנע מרשעים אורם וזרוע רמה תשבר, מפני מה עין של רשעים תלויה [שאינה כתובה בשיטת אותיות התיבה אלא תלויה היא למעלה ונראה ככתוב רשים, רש"י], אלא כיון שנעשה אדם רש למטה [שיש לו שונאים ואין רוח הבריות נוחה הימנו, רש"י] נעשה רש מלמעלה, ופרש"י בידוע ששונאים אותו מלמעלה, להכי כתוב "רשים" שני מיני רשות (רש למטה ורש למעלה).

מעשיך יקרבוך ומעשיך ירחקוך

עוד מצינו בחז"ל (עדות פ"ה מ"ז) שבשעת מיתתו של עקביא בן מהללאל אמר לו בנו פקוד עלי את חבריך (שיכבדוני), אמר לו איני מפקיד (כלומר אינני מצוה אותם כלום), אמר לו שמא עוולה מצאת בי, אמר לו לאו, מעשיך יקרבוך ומעשיך ירחקוך, ע"כ, והיינו שאם תתנהג בדרך טובה ומעשיך יהיו כראוי וכיאות יאהבוך הבריות ותהיה מכובד עליהם ואינך זקוק לדברי, ואם מעשיך לא יהיו כראוי מה תועיל צוואתי.

כלל זה של "כל שרוח הבריות וכו'" קיים לעולם ואף אם
לעיני האדם אין נראה כן

במדרש שמואל תמה מפני מה הוצרך התנא לשנות גם את הרישא וגם את הסיפא, והלא היה די שיאמר בבא אחת כגון "כל שרוח הבריות נוחה הימנו רוח המקום נוחה הימנו", ומזה יובן מאליו שאם אין רוח הבריות נוחה הימנו אין רוח המקום נוחה הימנו.

וביאר שלעתים יש אדם המתנהג בחסידות עד קצה האחרון, וע"כ אין רוח הבריות נוחה הימנו משום שדעתם אינה נוחה אלא מאנשים המתנהגים בדרך הממוצע, אמנם היינו סבורים לומר שרוח המקום נוחה הימנו עד מאד מפני שהוא חסיד גמור ובעל מדריגה, לזה אמר כללא ש"כל שאין רוח הבריות נוחה הימנו" בודאי הוא ש"אין רוח המקום נוחה הימנו". ואם היה משמיענו רק סיפא דמתני' היה מקום לומר שלפעמים תהיה רוח הבריות נוחה הימנו משום שמראה כלפי חוץ סימני טהרה כחזיר אך בקרבו ישים ארבו, וכיון שה' יראה ללבב אין רוח המקום נוחה הימנו, לכן השמיענו התנא שהכלל הוא כלל אמיתי וקיים לעולם כי מי שדעת כללות הבריות נוחה הימנו, ודאי שהוא צדיק גמור ותוכו כברו וגם "רוח המקום נוחה הימנו".

כל שרוח הבריות נוחה הימנו.

רק כאשר רוח הבריות נוחה מן האדם בפנימיות לבנם, רוח המקום נוחה הימנו

בספר לב אבות (הובא במד"ש) דקדק באמרו "שרוח הבריות" ולא "שהבריות נוחין הימנו", וביאר שאין להביא ראיה ולידע את מידת נוחות רוח הבריות ממה שהבריות משבחים ומפארים אותו, כי פעמים הרבה יש שהבריות מהללים אדם אחד, אך עושים זאת מתוך פחד ואימה מן האיש ההוא או כי חפצים להחניף לו, ואינם סוברים כן בלבם באמת אלא רוח אחרת היתה עמם. וע"כ אמר התנא כי אימתי תהא רוח המקום נוחה מן האדם, רק בעת ש"רוח הבריות נוחה הימנו" היינו דוקא בעת אשר רוחם ודעתם האמיתית נוחה הימנו, אך אם הם רק משבחים אותו בפיהם ולבם לא נכון עמו, הנה כיון שהקב"ה יודע באמת כל מעשי בני אדם ותחבולותיו ע"כ אין רוחו נוחה הימנו.

רק דעת יראי ה' צריכה להיות נוחה מן האדם ולא דעת רשעים עוברי רצונו ית'

רבינו הגאון רבי יונתן אייבשיץ ז"ע אמר (הובא בממעינות הנצח) כי אין כוונת התנא לומר שצריך שיהא רוחם של כל הבריות נוחה הימנו, אלא רק אנשים יראים ושלמים ההולכים בדרך הישר, כי ודאי שאין לאדם להחניף לרשעים ולבקש את קרבתם בטענה שהוא חפץ שתהיה רוח הבריות נוחה הימנו ובכך יזכה שגם רוח המקום תהא נוחה הימנו (כי ברור שבאופן זה שמתקרב לרשעים לא תהיה רוח המקום נוחה הימנו), אלא אדרבה מצוה על האדם להוכיח את הרשעים בדרכי נועם, על אף שאז ודאי לא תהיה דעתם נוחה הימנו

כיון שהוא מוכיחם בתוכחות מוסר (אולם באמת דעת בריות שכאלו אינה מעלה ולא מורידה בקביעת רוח המקום אם תהא נוחה או לאו).

כשאדם עושה את רצון הבורא מטיל הקב"ה את אימתו על החיות ואינם חפצים להזיקו

עובדא הוי עם הרה"ק רבי אורי מסטרעליסק זי"ע שנסע פ"א בצוותא עם תלמידיו למקום מסויים ובדרכם עברו דרך יער, לפתע עצרו הסוסים ממהלכם ולא חפצו להמשיך בדרך, הלך בעל העגלה לבדוק מהי הסיבה שאין הסוסים חפצים ללכת וראה כי דוב גדול חפץ לזנק על הסוסים ולהזיקם, התחיל בעל העגלה לזעוק מרוב פחדו שאם יוזקו הסוסים לא יוכלו לצאת מן היער, כאשר שמע הרה"ק את זעקותיו ואת גודל פחדו, הרגיעו לבל יתיירא וירד מן העגלה וצעד לעבר הדוב, וכאשר בא בסמיכות אליו הגביה מעט את מצנפתו מעל מצחו, ותיכף ומיד נס הדוב בבהלה. תלמידי הרה"ק רבי אורי שנכחו עמו נרעשו מאד למראה הנס הגדול שפעל רבם הק', אולם הרה"ק אמר להם שאין "מופת" בדבר, אלא מקרא מפורש בתורה (בראשית ט, ב) ומוראכם וחתכם יהיה על כל חית הארץ וגו', הרי כי הקב"ה הטביע בטבע הבריאה שאם האדם מתנהג כשורה ואינו מקלקל את צלם אלקים שעליו, אינו צריך להתיירא מן חיות השדה כי הקב"ה מטיל את יראתו עליהם.

ופירש בזה את מאמר משנתנו "כל שרוח הבריות נוחה הימנו" ולא נאמר "רוח בני אדם", אכן כוונת המשנה היא על כל הבריות וגם על בעלי החיים, כי כאשר נראה שהחיות אינן חפצות להזיק לאדם, הרי הדבר לאות ולראיה כי "רוח המקום נוחה הימנו" וכיון שמעשיו רצויים לפני הבורא הוא מטיל את אימתו על כל בעלי החיים.

אין צריך להיות דעת כל הבריות נוחה הימנו אלא רק רובם

הנה לשון המשנה הוא "כל שרוח הבריות נוחה הימנו", ולא נזכר שרוח "כל הבריות" צריכה להיות נוחה, ופירש רבינו יוסף נחמיאש (הובא במד"ש) כי אין אדם יכול להיות נח ורצוי לכל הבריות, אלא עליו להיות רצוי רק לרוב הבריות ואין צריך לחוש אל המיעוט, וכמו שמצינו אצל מרדכי הצדיק (אסתר י, ג) שהיה "רצוי לרוב אחיו" ולא לכל אחיו, וכן מצינו גם אצל אברהם אבינו ע"ה שאמר לו הבורא (בראשית יב, ג) ואברכה מברכך ומקללך אאר, והנה "מברכך" שהם האוהבים נכתב בלשון רבים ואילו "מקללך" שהם השונאים נכתב בלשון יחיד, והיינו שיהיו אוהביו רבים ושונאיו מועטים, אכן באמת יהיו

לו גם מיעוט שונאים, הרי כי אף אברהם שמידתו היתה מידת החסד, לא היה יכול להיות רצוי לכל הבריות כי אם לרובם.

כל שרוח הבריות נוחה מעצם מהות האדם ומידותיו ולא מחמת דברים שחוץ לגופו

בשפת אמת ביאר את לשון התנא "נוחה הימנו" לומר שהענין מדבר באופן שסיבת הדבר שדעתם נוחה מן האדם אינה בגין דברים שהם מחוץ למהות האדם, כגון שהוא עשיר ובעל נכסים מרובים והוא מטיב לאחרים עם ממונו וע"כ הם אוהבים אותו, שהרי זה לא נכלל בעצם מהותו ולא נחשב כ"דעתם נוחה הימנו", אלא מיירי כאשר רוחם נוחה "הימנו" ממש כלומר מעצם הנהגתו ומידותיו.

כל שרוח הבריות נוחה הימנו, רוח המקום נוחה הימנו.

רוח הבריות היא חלק מרוח המקום ושניהם כהדדי אולי

כתב רבינו יוסף נחמיאש בשם רבינו יצחק מלמד (הובא במד"ש) כי הנה אמר הכתוב (יחזקאל לו, כז) ואת רוחי אתן בקרבכם, הרי כי רוח האדם המחיה את גופו היא מאת הקב"ה, ומעתה "רוח הבריות" היא אצולה ולקוחה מ"רוח המקום", ולכן רוח הבריות שנוחה הימנו מורה על רוח המקום, כיון שאם לא היתה רוח המקום נוחה הימנו לא היתה רוח הבריות נוחה הימנו, כי שני אלו אחד המה וכמו שנתבאר.

עצם הדבר שרוח הבריות נוחה הימנו גורם שגם רוח המקום תהא נוחה הימנו

בשפת אמת פירש כי הא שרוח הבריות נוחה הימנו אינה רק סימן לכך שרוח המקום נוחה הימנו, אלא אף הסיבה לדבר, כי עצם הדבר ש"רוח הבריות נוחה הימנו" גורם לנחת רוח להקב"ה, מפני שהוא שמח כאשר הבריות נוהגים זע"ז באהבה אחוה ושלום, וכיון שרוח הבריות נוחה מן האדם הרי הוא נעשה גם אהוב למעלה ו"רוח המקום נוחה הימנו".

המקרב נפשות בני אדם אחרים לעבודת השי"ת גורם נחת רוח להבורא ית'

במד"ש פירש עוד כוונה בדברי התנא, שדבריו עולים על האדם שמקרב את הבריות לעבודת השי"ת, ואמר "כל שרוח הבריות נוחה הימנו" כלומר

יד רבי דוסא בן הרפניס אומר שנה של שחרית, ויין של צהרים,
 ושיחת הילדים, וישיבת בתי כנסיות של עמי הארץ, מוציאין
 את האדם מן העולם:

פירוש רש"י

יד שינה של שחרית. שהולך וישן עד שעונת קריאת שמע עוברת: ויין של צהרים. מושך לבו של אדם,
 דכתיב (קהלת 3) למשוך זיין את צשרי, ומציא אותו לידי שכרות: ושיחת הילדים. מנטלת את אבותיהם
 מלעסוק במורה: וישיבת בתי כנסיות של עמי הארץ. שמתכנסים ומדברים בדברים בטלים:

שיש להם נחת רוח בעוה"ב על ידו כיון שהדריכם בעבודת השי"ת, ועי"ז "רוח
 המקום נוחה הימנו" היינו כי הקב"ה מקבל ממנו את הנחת רוח הלזו, כיון
 שנפש האדם הוא חלק מן השי"ת, והטובה היא שעושה האדם הלז לרוח
 הבריות הוא כביכול עושה לרוח המקום.

אך "כל שאין רוח הבריות נוחה הימנו" היינו האיש שאומר שלום עלי נפשי
 ואני וביתי נעבוד את ה', ומה צריך אני להדריך אחרים, הוא האיש אשר
 "אין רוח המקום נוחה הימנו" כלומר שכביכול לא נתן נחת רוח לפני המקום.

משנה יד

רבי דוסא בן הרפניס אומר שנה של שחרית וכו'.

ריבוי השינה מולידה בנפש האדם את מידת העצלות

הרע"ב פירש שקאי על האדם שמאריך בשינתו עד אחר שעברה עונת קריאת
 שמע ועי"ז מבטל מצוה גדולה זו, ורבינו יונה פירש שמחמת שנתו
 מבטל תפלה בזמנה.

ובסיבת הדבר שהשינה הזו מוציאה את האדם מן העולם, ביאר במדרש שמואל
 כי עי"ז מרגיל האדם את עצמו במידת העצלות, ועי" שיתעצל ימעט
 במלאכת פרנסתו, וכשלא יהיה לו די צרכו ויחסר לחמו ילסטם את הבריות,
 וכאשר יתפסוהו אנשי השלטון יהרגוהו ובכך יצא מן העולם בלא עתו.

העצלות גורמת הפרת התורה

ובילקוט מעם לועז הוסיף בזה כי שינת השחרית מולידה בנפש האדם את מידת העצלות ומרחיקה ממנו את מידת הזריזות, והעצלות מולידה בו קלקולים רבים הן לגופו והן לנפשו, וכבר פירשו בדרך צחות את מאמר הכתוב (תהלים קיט, קכו) עת לעשות לה' הפרו תורתך, והיינו דהאדם שאומר תדיר "עת לעשות לה'" כלומר הלא אין צורך להזדרז ביותר ולמהר את העשיה בעניני עבודת ה', כיון שעדיין יש "עת" וזמן רב בכדי לעשותם, הוא יגרום ל"הפרו תורתך" כי בסופו של דבר לא יעשה את הדברים כלל ונמצאו הפעולות הטובות הללו בטלים ומופרים.

העצלות גורמת קלקולים גדולים בגוף ובנפש, ועובדא בענין זה

והביא עובדא בשני בני אדם שהיו נשכרים למלאכה אצל אדם א', והנה אחד מהם היה דרכו להשכים בזריזות משנתו והיה הולך מיד לביהכנ"ס לעמוד בתפלה לפני השי"ת במתינות ובכוונה, ובגמר תפלתו עוד היה לומד את סדר הלימוד היומי בספר "חק לישראל", ושב לביתו לזמן קצר שבו היה אוכל פת שחרית ומברך כראוי לפניו ולאחריה, ושוב היה מזדרז ופונה לעסוק במלאכתו, וכיון שהיה עושה הכל בזריזות נפלאה סיים את כל המוטל עליו ב' שעות קודם הזמן שהיה צריך לסיימם, וע"כ נשארו לו מדי יום ב' שעות תמימות שהיה מתעסק בהם בעסק אחר והיה משתכר במלאכה זו סכום ניכר, ואילו חברו שהיה לקוי מאוד במידת העצלות לא היה עומד ממטתו כי אם ב' שעות אחר זריחת השמש, והיה מתפלל במהירות גדולה מפני שכמעט לא נותר לו זמן עבור כך, ומיד היה רץ לבית המלאכה כדי שלא לאחר עוד יותר, ובכדי להשלים את כל העבודה המוטלת עליו היה מוכרח לעבוד עד שעות הלילה המאוחרות יען כי היה עושה את עבודתו בעצלות, הרי כי עצלותו גרמה לו להפסד רב הן בעניני הנפש שהיתה תפלתו במרוצה ולא בכוונה כראוי וכן שלא הספיק ללמוד כחבירו, וגם סכום המעות שהיה משתכר היה פחות בהרבה מחבירו הזריז והנשכר.

העצלות מביאה את האדם להפסדים גדולים עד שיהיה נצרך לבריות

עוד כתב בילקוט מעם לועז, ומה מאד צריך האדם להתרחק מן העצלות שהיא מידה מגונה עד מאד, ועליה אמר שלמה המלך ע"ה בחכמתו (משלי כד,

ל-לא) על שדה איש עצל עברתי וגו', והנה עלה כולו קמשונים וגדר אבניו נהרסה, והיינו שהשדה שאין עובדין בה כראוי לחרוש לזרוע וכדו', הנה לא זו בלבד שאינה מוציאה פירות טובים, אלא עוד מגדלת דברים רעים ומעלה קוצים ודרדרים, ואפי' אם בתחלה זרעה חטים והצמיחה תבואה, אם אינו מוסיף להשתדל בה לעבדה ולשמרה אזי מפסיד את הכל מפני שגדר השדה נופלת ונהרסת, ומחמת עצלותו הוא נמנע מלתקנה, הרי שגם המעט שהיה ראוי לצמוח מחמת עמלו הולך לריק, שכיון שאין גדר לשדה נוטלים הכל את תבואתו, שהרי כן הוא דרך העצלנים שאינם חוששים על הפסדם אלא בורחים מן העמל ונוהים אחר השינה, ומפני זה עתידים לירד מנכסיהם, וענין זה מרומז בתיבת עצל כי הוא ר"ת עיני צריך לבריות, לומר כי בסופו של דבר ייעני העצל ויצטרך לבריות ח"ו.

הקם ממטתו בהשכמה לעבוד את בוראו תעלה לו כל עבודתו בנקל

עוד כתב בשם ספר מילי דאבות שאם האדם ניעור משינתו בבוקר השכם, ודעתו מיד לילך לבית הכנסת להתפלל, הרי שבכל מהלך היום שהוא יזכה שתעלה לימוד התורה וכל עבודת ה' שלו בנקל, אך אם ישאר סרוח על מטתו מחמת גודל עצלותו, אזי אף כאשר יקום ויפנה לעבודת השי"ת תבוא לו עבודתו בקושי, וע"כ יש לאדם להזדרז לקום משנתו לעבודת בוראו כי עי"ז תתעלה עבודתו למאד, עכ"ד, ואם עוד יזכה גם ללמוד תורה בעת השכמתו מה רב שכרו.

עת השחר מסוגל מאד להבין כל נעלם בתוה"ק

ובענין זה מצאתי בע"ה דבר חידוש במד"ש בשם החסיד (יעב"ץ) כי אין שעה רצויה בכל היום להבין כל נעלם זולת עת השחר עכ"ד, נמצא מזה כי כשילמד תורה בעת ההשכמה יזכה להבין גם את דברי התורה העמוקים והנעלמים.

ריבוי השינה גורם לחולי רח"ל

ובענין המגרעת בריבוי השינה כתב במד"ש כי חוץ ממה שגורם לו הפסד לנפשו לבטל מצוות ק"ש ותפלה ולאחר את זמנם, גם גופו יחלש מכך וכמו שאמרו חכמי הרפואה כי רוב השינה מרבה את החום הטבעי שבגוף וגורם לו חולי רח"ל.

מוותר לישן שינת הצהרים אם זקוק לכך לצורך עבודת ה'
אך לא יאריך בה הרבה

בספר ערוך השלחן (או"ח סי' רלא ס"א) דייק ממה שנקט התנא "שינה של שחרית" ולא כלל עמו גם שינת הצהרים, שאין חסרון בדבר אם זקוק האדם לישן בעת הצהרים, וכתב שכן ראינו גם לגדולי עולם שהיו ישנים גם ביום שעה או שתים מחמת שכן הוצרכו לפי חולשתם והנהגתם, וכן כתב גם במשנה ברורה (סי' ד' ס"ק לו) בשם המחצית השקל שענין השינה ביום תלוי לפי מה שהוא אדם ולפי הנצרך לו לעבודת השי"ת, וכפי שכתב המחבר בשו"ע (סי' רלא ס"א) שאם א"א לו ללמוד בלא שינת הצהרים יישן ובלבד שלא יאריך בה הרבה.

ויין של צהרים.

שתיית מעט יין גוררת את האדם להרבות בו ועי"ז יבוא
לידי חטא ח"ו

כתב הרע"ב כי היין מושך את לבו של האדם, וכדכתיב (קהלת ב, ג) למשוך ביין את בשרי, והוא מביא את האדם לידי שכרות עכ"ד, ופירוש דבריו הם, שאף אם בכוונתו יהיה לשתות רק מעט מן היין וסבור הוא שאין בכך כל חסרון ופגם, הרי המעט הזה ימשכנו ויגררנו לשתות הרבה מן היין ויבוא לידי השכרות המגונה, ובסיבת גנותה כתב רבינו יונה כי השכרות גורמת לאדם ביטול תורה ומביאתו לידי עבירה.

ובמדרש שמואל כתב דהתנא דייק בלשונו וכתב "ויין של צהרים" ולא כל יין, כי הנה אמרו בירושלמי פסחים (פ"י ה"ו) שייין שבתוך הסעודה אינו משכר, וע"כ עד עת הצהרים שהוא עדיין זמן סעודה אין שתיית היין מזיקו, ורק בזמן הצהרים שהוא אחר עבור ד' שעות וכבר עבר עת הסעודה ודאי הוא משכר וראוי לאדם להמנע ממנו.

הרעות הרבות שנגרמות לאדם בגין שתיית יין

ובתב עוד כי חוץ ממה שהיין מזיק לחלק הרוחני של האדם, הנה יש בו גם היזק לגוף האדם, כיון שהוא מכה את עיני האדם ומקרר את חומו הטבעי ומרפה את עצביו, וגם גורם לאדם שיפסיד את ממונו כיון שיוציאנו על שתיית היין, וכשיכלה ממונו וירצה לשתות יין כהרגלו, יגנוב ויגזול ממון מן הבריות וסופו ליהרג ע"י המלכות כעונש על כך. ובילקוט מעם לועז הוסיף ברעת ריבוי היין כי הוא גורם לבלבול הדעת ולנזק לאיבריו הפנימיים של

האדם, וגם שהשכרות תפריענו מלעסוק במלאכתו ועי"ז יגרע מפרנסתו, הרי לנו כמה רעות גורם לאדם ריבוי היין.

ודבר זה נוכחתי לראות בעצמי בעת שלמדתי בילדותי בישיבת בית משה, והיה בכתתנו מורה שהיה מלמדנו בלימודי חול מקצוע פיזיקה, והיה אומר תמיד שהיה מצטיין בלימודים גבוהים והוא בקי בחכמות רבות, ובתחילה לא היו נראים דבריו אמתיים כי אם כן מפני מה הוא צריך לעסוק לפרנסתו כמורה לילדים, ואינו עוסק בפרנסה מכובדת יותר המכניסה ממון הרבה, אבל כעבור זמן ראינו כי דבריו צודקים והוא באמת בעל כשרון עצום ויש לו ידיעות רבות, אך עדיין פליאתנו נותרה בעינה, מה גם כי היה ניכר עליו ועל מלבושיו שאינו בעל אמצעים, ורבתה התמיהה בלבנו מפני מה אדם חכם שכזה סובל מחסרון ממון, והנה באמצע שנת הלימודים פסק מלבוא פתאום, וכאשר שאלנו את המנהל לפשר הדבר אמר לנו שנתברר להם שהיה שותה לשכרה ולכן העבירוהו ממשרתו. צא ולמד גודל גנות השכרות מאדם זה שהיה ביכלתו למצוא משרה מכובדת ולהרוויח על ידה ממון רב ולהתפרנס בכבוד, ואיבד כל זאת מחמת השכרות, וזהו לנו לדוגמא חיה למאמר המשנה כי היין מוציא את האדם מן העולם.

ושיחת הילדים.

שיחת הילדים גורמת לאבותיהם להתבטל מן התורה

כתב הרע"ב כי שיחת הילדים מבטלת את אבותם מלעסוק בתורה, ונ"ל בכיארור הדבר ע"פ מש"כ רבינו יונה שהשעשוע שמשתעשעים עם ילדים מושך את לבות בני האדם ע"י אהבתם את הנערים, וזה גורם להם להתבטל מתורתם, ובהסבר הדבר מפני מה בשיחת הילדים קיים חן מיוחד המושך את לבות בני אדם אחריו, מובא בספרים כי הילדים שעדיין אין דעתם בשלה כל הצורך, אין להם נגיעות או חשבונות עצמיים במעשיהם והם טהורים מכל סיג ופגם, וזהו סיבת החן הנסוך במהותם והכח שיש להם למשוך את האנשים לשמוע את פטפוטי דבריהם אף אם הם דברים שאינם מוכנים כל הצורך, וגם להתבונן בהם בשעה שהם משתעשעים במשחקי הילדות שלהם, וכן לראות איך שהם מחדשים מיני שחוק חדשים.

כל דיבורי האדם עושים רושם בשמים

כתב החסיד יעב"ץ כי ודאי שאין פירוש הדבר שיחה עם הילדים ממש שהרי שיחתם היא שטות גמורה ואין חשש שימשך האדם אחריה, אלא פירוש

הדבר הוא שיחה בטלה ופטפוטי דברים של מה בכך שהוא כעין השיחה ששחים הילדים אשר אין בהם חפץ.

ובעין זה פירש גם במד"ש, ומבאר שבכל דיבור שהאדם מדבר יוצא הבל מפיו והוא עולה עד לרקיע, ועושה רושם בשמים העליונים לפי הדיבור שדיבר אם לטוב אם לרע ח"ו, ודבר זה נרמז בפסוק (במדבר ל, ג) לא יחל דברו ככל היוצא מפיו יעשה, והיינו "לא יחל דברו" כלומר שלא ידבר דברי חולין אלא דברי קדושה, מפני ש"ככל היוצא מפיו" היינו שהדיבורים שמוציא מפיו "יעשה" עושים מעשה ומותירים רושם בשמים, ולכן הזהיר התנא את האדם לכל יחל דברו לדבר שיחת ילדים שהיא שיחה הראויה לילדים, כי השיחה הזאת מוציאה את האדם מן העולם.

ונ"ל תוספת ביאור בדבר לסבר את האוזן ע"פ משל למלך היושב על כסא כבודו, ולפתע באו לאזנו קולות דיבורים מעבר לכותל, ויהי בהטותו את אזנו להקשיב לדברים שמע כי שניים מאנשיו מדברים זה עם זה, והאחד משבח את המלך ואילו רעהו מחרפו ומגדפו, הנה ודאי שיחרה אפו מאד על זה שגינהו ולרעהו שדיבר טוב על המלך ייטיב כיד המלך, וכדבר הזה ממש הוא גם אצל ממ"ה הקב"ה ששומע במעון קדשו את כל דיבורי בני האדם, והם עושים רושם גדול לטוב או למוטב ח"ו.

על האב מוטל לחנך את בניו שיהיו דיבוריהם כראוי

במד"ש כתב ביאור נוסף בדברי התנא, כי האדם מחוייב לחנך את בניו במצוות ולהדריכם בדרך הישרה, ובין הדברים מוטל עליו למונעם מן השיחה הבטלה וניבול פה, אמנם אם אינו מחנכם ומשאירם כפי נטייתם לשוח ב"שיחת הילדים" שהוא הדיבור בדברים בטלים ודברים אסורים, הנה כיון שמעל בתפקידו ולא חנכם הרי שיחתם האסורה עתידה להוציאו מן העולם כעונש על כך שלא חנך את בניו כראוי ולא יסרם במקל וברצועה בכדי שישנו את דיבורם לטובה.

ובילקוט מעם לועז ביאר את סיבת העונש, לפי ש"שיחת הילדים" הם דיבורי שחוק וליצנות, וכיון שבעון ליצנות באים יסורים על האדם רח"ל, ע"כ "שיחת הילדים מוציאה את האדם מן העולם".

וישיבת פתי כנסיות של עמי הארץ.

חומר עון דברים בטלים

הרע"ב פירש שכוונת התנא למקום שעמי הארץ מתכנסים שם ומדברים דברים בטלים (וביזוי ת"ח, ילקוט מעם לועז), ובמד"ש כתב שנכלל בזה גם דברי ליצנות, ובזה ירכו אויביו הם האנשים אשר התלוצץ עליהם ובסוף יהרגוהו ויצא מן העולם. עוד כתב במד"ש כי ע"י הדברים הבטלים האלה יתבטל האדם מלימוד התורה שהיא עץ החיים, וכיון שהפורש מן התורה הוי כפורש מן החיים, נתחבר האדם הלזה אל המות, ולכן דיבורים אלו "מוציאין את האדם מן העולם".

חומר עון דברים בטלים בביהכנ"ס

בילקוטא מעם לועז הביא שיש מפרשים שמדובר בבתי כנסיות ממש, ודרכם של עמי הארץ לדבר שם דברים בטלים, שעון דברים בטלים בביהכנ"ס גדול למאד, וכמו שאי' בזה"ק כי השח שיחה בטלה בביהכנ"ס הרי הוא מבזה את השכינה ואין לו חלק באלקי ישראל.

ובאבות דרבי נתן (סוף פרק כא) הסמיך לדברי המשנה האלו מעשה ברבי עקיבא שהיה יושב ודורש ושונה לתלמידיו, נזכר מה שעשה בילדותו שהיה יושב עם עמי הארץ ואמר "מודה אני לפניך ה' אלקי ששמת חלקי מיושבי ביהמ"ד ולא שמת חלקי מיושבי בתי כנסיות של עמי הארץ".

מוציאין את האדם מן העולם.

כשאדם מאבד זמנו לריק אין נותנים לו עוד שנות חיים

בסיבת הדבר שאלו הדברים מוציאין את האדם מן העולם, כתב רבינו יונה שכיון שהאדם נברא אך ורק בכדי לעסוק בתורה שהיא מארכת ימי האדם ושנות חייו, ואם עושה דברים המבטלים אותו מן התורה למה לו חיים, אלא ראוי לטורדו מן העולם ח"ו כי הוא הבל וימיו הבל, ולאחר שעשה כן זמן ארוך ולא עזב את דרכו הרעה, למה זה יוסיפו לו חיים, והוא דומה לעבד שקיבל מן המלך מאה דינר כסף, הלך העבד והשליכם לים וחזר וביקש מן המלך שיתן לו אחרים, ודאי לא יתן לו המלך עוד מאומה, כך הוא האדם שאינו עוסק בתורה ומכלה את זמנו היקר לריק שודאי אין מן הראוי שיעניקו לו עוד מן החיים שזלזל בהם כל כך.

אלו הדברים מוציאים את האדם מן העוה"ז והעוה"ב

ובספורנו כתב שהדברים האלו מאבדים את זמן האדם בלא שירגיש כי הזמן כלה ונפסד, ומונעים אותו מלהשיג הן את חיי העולם הבא והן את חיי העולם הזה שהם חיי שעה.

הרגיל בדברים אלו מובדל מן הבריות ונעשה כמי שאינו מישוּבו של עולם

אבן מהר"י בן שושן פירש דאלו הדברים גורמים לאדם לצאת מן השייכות להאי עלמא ולבריות הדרות בו, כי הם גורמים לו שלא יהא מעורב עם האנשים הסובבים אותו, וכמו שמבאר והולך, כי הנה האדם המשכים משינתו בעת הבוקר, באים לידיעתו כל המאורעות שאירעו בלילה ויכול להתנהג בזה כפי המצטרך, וכגון ששומע מי חלה והולך לבקרו ולדאוג לצרכיו, או שיתברר לו שפלוגי מת וילך לקיים מצוות הלויית המת, וכן אם ישמע אודות קטטה שפרצה בין ב' בנ"א ישתדל במעשים להשכיך שלום ביניהם, אך אם הוא רגיל ב"שינה של שחרית" לא ידע את כל אלה, ובסיבה זו יהיה נעשה מוזר לאחיו וייחשב כאיש נכרי לבני עמו מאחר שאין לו שייכות עמהם כלל.

ובדומה לזה הוא מי שדרכו ב"יין של צהרים" ושותה לשכרה, שאינו יכול לעסוק ביישובו של עולם ולשלוח ידו במשא ומתן כיון שאינו יכול לצאת בין האנשים כשהוא תחת השפעת היין, ובכך נעשה כאילו אינו בעולם ואין לו עסק עם הבריות, ומה שמנה התנא "שיחת הילדים" הוא מפני כי שיחתם מבלבלת את דעת האדם ושוב לא יוכל להתערב עם בני דעת, וכן מי שנוהג לשבת ב"ישיבת בתי כנסיות של עמי הארץ" ומתרועע עם עמי הארץ בכל מקום שמתכנסים הרי הוא מובדל מיישובו של עולם.

שלשת הדברים עולים כנגד ג' התקופות בחיי האדם

רבינו משה אלשקאר פירש (הובא במד"ש) כי הדברים המנויים במשנה עולים כנגד התקופות השונות שישנם במהלך חיי האדם, וכה סידורם: כנגד שנות הילדות אמר "שינה של שחרית" ונתכוין לומר לאדם שלא יעביר את הזמן ההוא בשינה דהיינו לבטלו לריק, אלא יתגבר על יצרו ויתעורר משנת אוולתו. וכנגד זמן העמידה שהוא בעת שכבר התבגר האדם ועומד בכוחו ובתוקפו אמר התנא "יין של צהרים" דהיינו שלא ירגיש תחושת שכרות כתוצאה מהצלחותיו, הן ממה שעלה בידו להצליח בממונו והן בכבודו (אלא

יזכור כי הכל בא מאת השי"ת ורק מחמת רחמיו וחסדיו זכה לכל אלו). וכנגד זמן הירידה שהוא העת שבא האדם לזקנה ושיבה אמר התנא "וישיבת בתי כנסיות של עמי הארץ" כי בזמן שהוא מטבע האדם לחפוף להתעסק בדברים של מה בכך שאין בהם טרחה לגופו ושעבודים לנפשו, ולכן טוב לו יותר לישוב בהתאספות עמי הארצות, ויש לאדם להתגבר על נטייתו הטבעית ולהזהר מן הבטלה, אלא יוסיף אומץ למלאות את זמנו בתורה ועבודת השי"ת. אך אם לא יתנהג האדם באלו שלשת הזמנים לעשות כפי שנתבאר לכל עת הדבר המיוחד אליו, אלא עוד יזלזל בזמן שנתן לו ה' אלקיו ויפקירו לבלי לעשות בהם את רצונו ית', אזי הם "מוציאין את האדם מן העולם", דהיינו שאף שיחיה את שנותיו הרי לא נחשב הוא כחי שהרי ימיו ושנותיו הלכו לריק ח"ו (ער לעבט נישט).

בשנות הילדות מתעורר האדם לתשובה בקל, ואילו בשנות העמידה יקשה לעוררו

ובמדרש שמואל הוסיף על דבריו, כי הנה בימי ילדותו של האדם אף אם אינו מתנהג כראוי - הרי הוא נמשל לאדם הישן על מטתו - שאפשר להעירו בקל משנתו ע"י שקוראים בשמו, וכן הוא האדם הזה שאם יוכיחוהו מעט יתעורר לשוב אל הדרך הישרה (וזה נרמז ב"שינה של שחרית" כי הוא בבחי' תנומה בעלמא), אמנם אם נמשך האדם אחר יצרו וסר מן הדרך זה זמן רב עד עת הצהרים דהיינו שנות העמידה, הנה הוא נמשל לאדם ששתה לשכרה, שאף אם יכוהו מכות נמרצות לא יתעורר מפני ששכרותו גורמת לו שלא ירגיש מאומה, ולזאת ידמה האדם שהאריך בשינתו עד הגיעו לשנות העמידה שכבר גבר היצה"ר עליו מאוד ואף אם יוכיחוהו הרבה לא יועיל הדבר להחזירו בתשובה (ולכן נמשל ל"יין של צהרים").

מי שלא עסק בתורה במשך ימי חייו, אף אם יחפוץ בסוף ימיו לשוב אל ה', לא יוכל רק לישוב בביהכנ"ס ולעסוק בתפילות כעם הארץ

מ"ן החתם סופר זי"ע (בדרשות, לשבה"ג תקנ"ו ד"ה ועד"ז) פירש את דברי המשנה בדרך תוכחת מוסר, כי הנה אדם אשר העביר את ימי ילדותו ושחרותו בשינה, כלומר שהיה כישן ולא עסק אפי' בתאוות ממשיות הקשורות לעניני העוה"ז אלא רק בדברי הבל וקטנות הדעת, ואח"כ בהגיעו לימי עלומיו הנקראים צהרים גם לא השכיל לעסוק בתורה ולקנותה, אלא היה עסוק

ברדיפה אחר היין המורה על חמדת העוה"ז ותאוותיו, ובעבור תקופה זו כאשר נשא אשה היה טרוד עד צוואר ב"שיחת הילדים" דהיינו גידול צאצאיו והשאתם לכן זוגם, וגם אז לא מצא פנאי להגות בתורה ולהשתעשע באמריה, הנה אחר שהעביר את כל אלו השנים כשהוא רחוק ממבועי התורה, אף אם יזכהו הבורא לחיות עוד רבות בשנים מתוך עושר וכבוד, וגם יתן אל לבו לשוב אל ה' ולישב בביתו יומם ולילה, הנה שוב לא יעלה בידו לעסוק בתורה, אלא יתנהג ב"ישיבת בתי כנסיות של עמי הארץ" כלומר שישב כעם הארץ בביהכנ"ס לומר תפילות כל היום, ואילו לאכול מעץ החיים שהוא עסק התורה לא יהיה ביכולתו כלל אף אם יחפוץ בכך בכל לבו, מאחר שלא היה לו כל קשר אל התורה במשך כל ימי חייו, וזה יגרום לו לצאת מן העולם בסוף ימי חייו כשהוא ריק לגמרי מדברי התורה.

משנתנו מלמדת שהאדם צריך לשעבד את גופו נפשו וממונו לעבודת השי"ת

בפירוש 'אבות דרבי אליעזר' כתב שמשנתנו נתכוונה לרמז שהאדם צריך לשעבד את גופו נפשו ומאודו לעבודת השי"ת, ודבר זה מתבטא בעניינים אלו, כי הנה אם מפסיק האדם את שינתו וקם כארי לעבודת בוראו בעת השחר שאז השינה עריבה על האדם ביותר, הרי שעבד את גופו לבוראו, ואם מפסיק מיגיע כפיו באמצע היום בכדי להתפלל תפלת מנחה ואינו חושש על חסרון הכיס שנגרם לו מכך שנמנע מעבודתו, הרי בזה שעבד את ממונו עבור קיום רצון השי"ת, ואם גם בעת שוכו ממלאכתו בעת הערב כאשר נפשו עיפה ומרגיש צורך עז לנוח ממלאכתו (ולשוחח עם בני ביתו וילדיו שלא נפגש עמם כל היום), ועכ"ז הוא מתגבר על רצונו ומקיים מצוות בוראו לקרוא ק"ש ולהתפלל תפלת ערבית, נמצא שעבד בכך את נפשו לעבודת השי"ת, אכן אם בעת הבוקר יבחר ב"שינה של שחרית", ובאמצע היום יימשך אל היין של צהרים" ובערבית יפנה לבבו ל"שיחת הילדים", הרי לא שעבד את כוחות גופו ונפשו ואת ממונו לעבודת השי"ת, וע"כ הם "מוציאים את האדם מן העולם".

טו רַבִּי אֶלְעָזָר הַמּוֹדֵעִי אוֹמֵר הַמְּחַלֵּל אֶת הַקְּדוּשִׁים, וְהַמְּבַזָּה אֶת
הַמוֹעֲדוֹת, וְהַמְּלַבֵּין פְּנֵי חֲבֵרוֹ בְּרַבִּים, וְהַמְּפַר בְּרִיתוֹ שֶׁל

פירוש רש"י

טו המחלל את הקדשים. המציא קדשי המזבח לידי פגול ונותר וטמא, או המועל ונהנה צין בקדשי
מזבח צין בקדשי זדק הבית: והמבזה את המועדות. ימים של חול המועל עושה צהן מלאכה, או
נוהג צהן מנהג של חול באכילה ושתייה: והמלבין פני חברו ברבים. המתצייש, פניו מאדימות מחלה
ואחר כך מתלבנות. שהנפש יש לה שתי תנועות, אחת לחוץ ואחת לפניו. וכשמציישין את האדם,
במחלה הרח מתנועע ללד חוץ כמי שמתמלא חימה ופניו מאדימות. וכשאינו מולא טענה כיצד יסיר
הבושת ההוא מעל פניו, הוא דואג בקרבו ונכנס הרוח ללד פניו מפני הצער, ופניו מתכרכמים
ומתלבנים. וזהו שאמרו (צבא מליעא נח): צענים ההלצנה, דאזיל סומקא ואמי חיורא: והמפיר

משנה טו

רבי אלעזר המודעי אומר וכו'.

כל העוונות שנמנו במשנה נכללים ב"כי דבר ה' בזה"

רש"י הקדים בפירוש דברי המשנה שרבי אלעזר המודעי דרש את הפסוק
(במדבר טו, לא) כי את דבר ה' בזה ואת מצותו הפר הכרת תכרת, שיש בזה
ב' כריתות אחת בעוה"ז ואחת בעוה"ב, ועונש זה עולה על כל הנכללים בכלל
"כי דבר ה' בזה" רח"ל, ובאמת כל הדברים שנאמרו במשנתנו נכללים בזה,
וכמו שנבאר להלן בעז"ה.

המחלל את הקדשים.

פירשו רבינו יונה והרע"ב שזהו מי שמפגל את הקדשים או שמטמאם בידיים,
וכן המניחם עד שנעשו נותר, שכל אלו הם בקדשי המזבח, או המועל
בקדשים (שהוא מי שנהנה מהם) השייך בין בקדשי המזבח ובין בקדשי בדק
הבית. ובמילי דאבות הוסיף שנכלל בזה גם המבזה תרומות ומעשרות וכן
המחלל כלי שרת ליהנות מהם, וכן המחלל את התורה וכל כתבי הקודש.

תלמידי החכמים נקראים "קדושים" והמבזה אותם נקרא
"מחלל את הקדשים"

ובמדרש שמואל ביאר שכוונת התנא באומרו "קדושים" הוא על תלמידי
החכמים שנקראים קודש (וכמאמר חז"ל (מדרש משלי פ"ט) קדושים אלו

אֲבֵרָהֶם אָבִינוּ, וְהַמְגִלָּה פְּנִים בְּתוֹרָה שְׁלֵא כְּהִלְכָה, אָף עַל פִּי שֵׁישׁ בְּיָדוֹ תוֹרָה וּמַעֲשִׂים טוֹבִים, אֵין לוֹ חֵלֶק לְעוֹלָם הַבָּא:

פירוש רש"י

בריתו. שלא מל, או שמל וחושך עלתמו לכסות המילה כדי שלא יראה שהוא מהול: והמגלה פנים בתורה. שמראה פנים ופירושים בתורה שלא כהלכה, כגון המתרגם ומזערך לא תמן להעביר למוֹלך, ומזערך לא תמן לעצרה לארמיותא, ואין זה פשוטו של מקרא. וככלל זה הדורש דרשות של דופי. פירוש אחר, מגלה פנים, שמעיד פנים לעבור על דברי תורה מעצירות הללו ביד רמה, ואין לו זכות פנים: אע"פ שיש בידו תורה ומעשים טובים. ולא חזר בתשובה מאחת מעצירות הללו שבדו, אע"פ שבאו עליו יסורים ומת ציפורים, אין לו חלק לעולם הבא. אבל אם חזר בתשובה קודם מותו, אין לך דבר שעומד בפני התשובה:

בעלי תלמוד), והמבזה אותם נקרא "מחלל את הקדשים", ובילקוט מעם לועז כתב שכיון שהתלמיד חכם הוי בחינת שבת קדש, נמצא שהמבזהו הרי הוא כמחלל שבתות וימים טובים, שהרי מעלת התלמידי חכמים גדולה עד מאד וחשיבותם יתירה הרבה על פני שאר בני אדם, ויש על האדם לכבדם וללבוש בגדים נאים בעת שבא לשחר פניהם כשם שלובש בשבתות ובימים טובים. [ובענין זה שמעתי כי דרכו של הגה"צ רבי יונתן שטייף זצ"ל היתה שבעת ששוחח בטלפון עם הגה"צ רבי משה פיינשטיין זצ"ל היה חובש כובע לראשו והיה עומד על עמדו משום כבוד התורה של הגאון רבי משה זצ"ל, הרי שנהג בו כבוד זה אף כאשר לא היה בפניו ולא ראה רבי משה כלל את גינוני הכבוד הללו].

והר"י בן שושן פירש כי מיירי באדם המחלל את כבוד הת"ח באומרו הלא הנני מכירו זה ימים רבים, ובכל משך השנים היה כאחד מכל החבורה ולמה זה הפך פתאום את עורו ונעשה לת"ח ואיש יקר ערך אשר כל סוכביו יכבדוהו וירוממוהו (ודברים אלו הם כחילול הקודש, כי יש על האדם הלזה לידע כי הת"ח שקנה את חכמתו ברוב עמל ויגיעה ודאי יש לכבדו ולנשאו, וזהו חלק מכבוד התורה).

גם הת"ח צריך להחשיב את ערך עצמו

ואילו רבינו החיד"א זי"ע הוסיף בזה, כי יש פעמים שהתלמיד חכם עצמו נחשב כמחלל את הקודש בכך שאינו מכיר בערך עצמו, אלא הוא חושב בדעתו

הן הנני יודע מהיכן באתי ומה היו מעשי עד עתה, ולכן אינני אלא אדם פשוט וערכי שפל עד מאד, אכן צריך האדם לידע כי אין לו להחזיק א"ע כקטן שבערכין, אלא יזכור דברי האלשיך הק' שמצות "קדושים תהיו" נאמרה לכל אחד ואחד מבני ישראל, הרי שכל איש ישראל יכול להתעלות ע"י עבודתו ממדריגה למדריגה עד שיגיע למעלה נשגבה זו של הקדושה, ולכן אם זכה להשיג השגות בעבודת ה' ובעסק התורה עליו להכיר בכך (כי זה יגרום לו להמשיך ולהתעלות, אלא שלא ייחס את השגתו לעצמו כי אם להבורא ית' שסייע בידו לבוא לכל זה).

כל אחד מישראל יכול לזכות למדריגות נעלות בעבודת השי"ת, ולא תחלש דעתו משום מעשי הנערות שעשה בילדותו

ובענין זה מן הראוי להביא את העובדא שהיה מספר גאב"ד פוניבז' הגרי"ש כהנמן זצ"ל, בימי נעוריו התגורר הגרי"ש בעיר קולא, וכאשר עברו שנותיו בהתמדת ויגיעת התורה וכבר זכה להגיע להוראה, קבלוהו בני עיר אחת בפולין עליהם לרב, וכעבור תקופה פנה משם לכהן כרב בעיר אחרת ופעל שם גדולות ונצורות, ויהי ברבות הימים נתוודע לו שכס הרבנות בעיר מולדתו קולא נתפנה וכי הם תרים אחר רב שיוכלו למנותו אלוף לראשם, ושלח אגרת אל ועד הקהילה ושאלם אם יש ברצונם לקבלו כרב בעירם, וכתב שאם הם מרוצים בדבר מוכן הוא לשבות אצלם לנסיון בכדי שיבחנו ויראו מקרוב אם הוא נושא חן בעיניהם, אמנם בני הקהילה שלחו לו אגרת שאינם חפצים בכך, והוא סבר שככל הנראה טעו וחשבו שהמדובר באדם אחר, ומטעם זה דחו את בקשתו, ולכן שלח להם אגרת נוספת וכתב שם שהוא זה שהיה מתגורר בעירם, אולם מכתבו לא זכה למענה, ואז הבין כי אין ברצונם לקבלו עליהם לרב.

בעבור שנים מספר בעוד הרב כהנמן מכהן פאר בעיר פוניבז', ראה באחת השבתות בין המתפללים בבית מדרשו אחד מאנשי העיר קולא שגם היה מחברי ועד הקהילה, וכאשר נפרד הימנו במוצאי שבת שאלו הרב לפשר הדבר מפני מה לא אבו לקבלו לכהונת הרבנות בעירם, אמר לו האיש הן כולנו זוכרים את הרב בעודו ילד קטן כאשר היה משתובב כדרך הילדים, ומשחק במשחק הגולות (כדורים קטנים) כשהוא יושב ע"ג הקרקע, וכן שהיה רץ אנה ואנה ברחובות קריה, וכיון שראינוהו עוסק במעשי נערות כאלו בילדותו לא היינו מסוגלים להעלות על דעתנו שהוא יהיה זה שנעטרנו בכתר הרבנות והוא יאלפנו בינה ויורנו דעה, הרב הודה לו על דבריו ונפרד ממנו לשלום, ושנים

ארוכות לאחר מכן היה נוהג לספר את הדבר והיה מפטיר אחר כך, הנה מה טוב שלא נולדתי בפוניבז'... משום שאז לא היו מקבלים אותי בני העיר לרב.

והנה מעובדא זו יש לנו ללמוד מוסר השכל שכן הוא ג"כ אצל האדם עצמו שכיון שהוא זוכר את עצמו בהיותו נער ולמול עיניו נצבים הדברים שהיה עושה בילדותו, ע"כ סבור הוא שלא יתכן שהוא יוכל להתעלות בתורה ובעבודת השי"ת, ולכן אינו משתוקק להשיג מדרגות בעבודתו ית', אמנם יש לו לידע ולזכור כי כל בר ישראל יכול לזכות לגדלות נפלאה, וע"כ יאזור כגבר חלציו ויעמול ויתייגע עד אשר יזכה לכתר תורה ועבודת ה' לעשות נחת רוח לאביו שבשמים.

והמבזה את המועדות.

המועדות נקראו קודש כמו הקדשים

כתב רבינו יונה כי התנא סמך להדדי את ב' הדברים "המחלל את הקדשים והמבזה את המועדות" לפי ששניהם נקראים קדושים, כי גבי הקדשים כתיב (ויקרא ו, יח) קדש קדשים, וגבי המועדות כתיב (שם כג, ד) אלה מועדי ה' אשר תקראו אותם מקראי קדש, והמחללם אין לו חלק לעוה"ב משום שחילל את קדשי ה', וע"כ אמרו חז"ל (מכות כג ע"א) כל המחלל את המועדות כאילו עובד ע"ז שנא' (שמות לד, יז) אלהי מסכה לא תעשה לך וסמיך ליה (שם, יח) את חג המצות תשמור.

גודל קדושת ימי חול המועד וחומרת חילולם

ודקדק מלשון התנא שאמר "המבזה את המועדות" ולא "המחלל את המועדות" כי לא מיירי מחילול יום טוב ממש שהרי זאת לא צריכא למימר, כי ודאי המחלל יו"ט הרי הוא כמחלל שבת רח"ל, אלא דברי המשנה עולים על חול המועד, ואמר כי העושה מלאכה בחולו של מועד באלו האופנים שלא הותרו ע"פ תורה, הרי הוא מבזה את המועד באומרו כי אין ימי חול המועד קדושים כ"כ. וכעין זה פירש גם רש"י שהמשנה קאי על האדם שמחלל את חול המועד ע"י עשיית מלאכה או שנוהג בהם מנהג חול באכילה ושתייה, וסבור שבהיות שאין ימי חוה"מ חמורים כ"כ כמו שבת ויו"ט אין צריך לשמרם ולכבדם כראוי, והרי הוא נכלל ב"כי דבר ה' בזה" ח"ו.

המועדים נתקנו עבור החדרת האמונה בלבנו, ומי שמבזה אותם הרי הוא כמי שאינו מאמין ח"ו

ובילקוץ מעם לועז ביאר את חומר המבזה את המועדות, משום שהמועדים הם אות על ההנהגה הניסית וההשגחה הפרטית שמשגיח עלינו הקב"ה, וכגון חג הפסח שהוא לזכר הנס הגדול שעשה עמנו הקב"ה ביציאת מצרים, ולזאת נתן לנו הקב"ה את המועדות שבהם לא נעשה מלאכה, בכדי שיהיה לבנו פנוי להרהר ביסודות האמונה ונכיר בכך כי הקב"ה מנהיג את עולמו, אמנם האדם "המבזה את המועדות" ואינו מתעמק במחשבות אמונת השי"ת הוי כאילו שאינו מאמין באמונה הק' והוא נחשב כעובד ע"ז ח"ו, ועל כן "אין לו חלק בעוה"ב".

וְהַמְלִיץ פְּנֵי חֲבֵרוֹ בְּרַבִּים.

הלבנת פנים היא תולדה של שפיכות דמים

ביאר רבינו יונה כי הנה ישנם ג' עבירות חמורות שעליהם נצטוינו "יהרג ואל יעבור", שהם עבודה זרה, גלוי עריות ושפיכות דמים, והנה התולדה של עון שפיכות דמים היא המלביץ פני חבירו ברבים, כיון שדם האדם מסתלק מפניו מחמת הבושת, וע"כ אמרו חז"ל (ב"מ נח ע"ב) כל המלביץ פני חבירו ברבים כאילו שופך דמים ואין לו חלק לעוה"ב, וכך אמרו שם (נט ע"א) נוח לו לאדם שיפיל את עצמו לכבשן האש ואל ילביץ פני חבירו ברבים, מנלן מתמר דכתיב (בראשית לח, כה) היא מוצאת והיא שלחה אל חמיה לאמר, ולא גילתה הדבר להדיא כדי שלא לביישו ברבים.

הסבר הדבר שפני המבוזה מלבינות

ובביאור מהות הלבנת הפנים כתב במדרש שמואל שהוא ע"פ מה שאמרו בגמ' שם שבעת שמביישין את האדם אזיל סומקא ואתי חיורא, והיינו שבתחילה מאדימות פניו ואח"כ מתלבנות, וסיבת הדבר היא שהבושה גורמת לו לכעין יציאת נשמה וכאילו שהנשמה חפצה לצאת מן הגוף, וכל הדם שבגופו בא אל הפנים והם מאדימות, ואח"כ כאשר חוזר הדם אל מקומו מלבינים פניו כאדם המת, שתיכף בזמן צאת נפשו מלבינים פניו.

ודבר זה הוא מפני שהאדם השורה על פני האדם הוא מן הנפש וכמאמר הכתוב (ויקרא יז, יא) כי הדם הוא בנפש, וע"כ בזמן יציאת נפשו נעשים פניו לבנות, ומזה הטעם המבזה את חבירו ברבים שפניו מתלבנות הרי הוא כאילו שפך את דמו.

עונש המלביין פני חברו בא במידה כנגד מידה

ופירש בזה את מאמר הכתוב (בראשית ט, ו) שופך דם האדם באדם דמו ישפך, והיינו מי שמלביין את פני חברו ו"שופך דם האדם באדם" עצמו, כלומר שמחמת הבושה באדם נגד פניו והם מאדימות, "דמו ישפך" ע"י הקב"ה כעונש על מעשהו, וכמו שאמר התנא כאן "המלביין פני חברו ברבים אין לו חלק לעוה"ב", והעונש הזה בא לו במידה כנגד מידה, דכשם שהוא סילק את דם חברו שהדם הוא חיות הגוף, כן ינטל ממנו חיות הנשמה שהוא העוה"ב ששם מקבלת הנשמה את שכרה הצפון לה על כל מעשיה בעוה"ז, שהרי ללא שכר העוה"ב נחשבת הנשמה כמתה רח"ל.

ובילקוט מעם לועז ביאר הדבר באופן אחר, כי הבושה מחלישה את לב האדם, ובכדי לחזק את הלב מתכנסים הדמים שבכל גופו אל הלב, וכיון שחסר דם בפניו הם מלבינות.

אהבת הבריות היא יסוד כל התורה, והזלזול בכבודם שקול ככל העבירות

עוד כתב בילקוט מעם לועז בביאור גודל חומרת עון הלבנת פנים, כי המבזה את חברו מראה שאינו מאמין בקדושת האדם שנכרא בצלם אלקים, וע"כ אינו מחשיבו ומכבדו כראוי אלא מבזהו ומשפילו. וסיבת הדבר שהעונש על עון זה הוא שאין לו חלק לעוה"ב, הוא מפני שכשם שאהבת הבריות היא יסוד כל התורה, וכמו שאמר הלל הזקן לגר שבא להתגייר ע"מ שילמדהו את כל התורה על רגל אחת "מאי דעלך סני לחברך לא תעביד ואידך פירושא היא זיל גמור" (שבת לא ע"א), כך גם הזלזול בכבוד הבריות שקול כנגד כל העבירות שבתורה, וע"כ האדם שאינו נזהר בכבוד הבריות ומלביין את פניהם אינו זוכה לעוה"ב.

עובדא נוראה בענין ההמנעות מהלבנת פני חברו ואף כשיש חשש פיקו"נ

ועובדא נוראה היתה עם הגה"צ רבי יהושע לייב דיסקין זצ"ל (הובא בספר הוא היה אומר) בעת זקנותו כאשר לא היה בקו הבריאות, ומחמת מיעוט סוכר בדמו היה מוכרח לשתות משקה שיש בתוכו סוכר, וע"כ אף בעת שהיה מרצה את שיעורו לפני התלמידים היה משמשו מגיש לפניו משקה תה עם סוכר לצורך בריאות גופו, פעם אחת בעת שהיה הגרי"ל מוסר את שיעורו שמעו התלמידים כי הרבנית נזעקת בבהלה, נכנסו אליה לשאול לפשר הדבר, ואמרה להם כי רואה שהצלוחית עם המלח עומדת במקום שהדרך להניח את הסוכר, וע"כ חוששת היא

שמא בגין כך טעה השמש והכניס לכוס התה של הרב כפיות גדושות עם מלח חילוף הסוכר שהיה עליו לשים, והדבר עלול לגרום סכנה גדולה לחיי הרב, התלמידים הרגיעו אותה באמרם כי מסתמא לא נכון הדבר משום שהם לא ראו על פני רבם שום שינוי בעת השתיה, וכנראה היתה השתיה ממותקת כמדי יום ביומו, אמנם כאשר ביררו התלמידים את הדבר נוכחו לדעת כי הרבנית צדקה בחששה ובאמת שתה הרב את התה המלוח, פנו התלמידים אל מהרי"ל ושאלוהו ילמדנו רבינו היאך שתה את המשקה המלוח בזמן שהוא שעלול להכניסו למצב פיקוח נפש ממש, אמר להם הנה אמרו חז"ל (ב"מ נט ע"א) נוח לו לאדם שיפיל עצמו לכבשן האש ואל ילבין פני חברו ברבים, הרי שיש על האדם למסור את נפשו ובלבד שלא יגרום להלבנת פנים, ולפיכך כיון שיראתי שיבוא השמש לידי בזיון אם יודע שהוא עשה כזאת, לכן החלטתי שעדיף לי לשתות את המשקה אף אם אכנס בזה לחשש סכנת נפשות ובלבד שלא יתבייש השמש.

ובאמת מצינו דבר זה להדיא בספר פני יהושע שכתב כי אף שאמרו חז"ל שהמאבד עצמו לדעת אין לו חלק לעוה"ב, עכ"ז כאשר עומדים בפני האדם שתי פעולות או להלבין את פני חברו ברבים או לאבד את עצמו לדעת ועליו לבחור אפשרות אחת מביניהם, עליו לבחור לאבד א"ע לדעת ולא להלבין פני חברו, ומזה ילמד האדם כמה חמור עון זה של הלבנת פני חברו וינזק מזה כאדם הבורח מן האש.

השכר המגיע למלבין פני חברו על מצוותיו שעשה
- ינתן לו בעוה"ז

ובענין מה שאמרה המשנה על המלבין פני חברו ברבים שאין לו חלק לעוה"ב, כתב הרב חיד"א זי"ע כי אין מסתבר שלא יקבל שכרו בכלל, אלא שמשמים יתנו לו כל שכרו בעודו בעוה"ז ובכך לא יוותר לו מאומה לעולם הבא, וכעין מה שאמר הכתוב (דברים ז, י) ומשלם לשונאיו אל פניו להאבדו, והיינו שהקב"ה משלם לרשע שכר על המצוות שעשה כבר בעוה"ז בכדי שלא יקבל את שכרו בעוה"ב.

כל המצוות של המבייש עוברים למתבייש ועונות
המתבייש נזקפים לחובת המבייש

עוד כתב החיד"א כי יתכן ששכר המצוות שעשה המבייש יעבור לאחרים (והיינו לאדם שנתבזה על ידו). ובענין זה הביא בילקוט מעם לועז עובדא שהיתה עם חכם אחד שהיה עוסק כל ימיו בתורה ובעשיית המצוות, פעם אחת

הלבין פני אדם אחד וכיזהו ברבים ודיבר עליו לשה"ר לעיני כל הנוכחים במקום, לימים מת החכם הלז, וכאשר בא דינו לפני ב"ד של מעלה החלו למנות לפניו את החטאים שעשה במשך ימי חייו, וכיניהם מנו גם עבירות חמורות עד מאד, והוא היה מצעק במר לבו כי אין הדברים נכונים ומעולם לא עשה דברים אלו והדומים להם, אמנם ב"ד של מעלה לא השגיחו בדבריו ודנוהו לגיהנם. וכאשר הגיע עתו של האיש המתבייש להסתלק מן העולם, העמידוהו ג"כ לפני ב"ד של מעלה, ויהי כראותו את כל המעשים הטובים שהונחו על כף המאזניים, ובהם מצוות רבות וזכויות גדולות, התפלא מאד ואמר הן בכל ימי חיי לא קיימתי מצוות אלו ואיך מחשיבים לי אותם בחשבוני, אמנם על אף דבריו נידון לגן עדן בזכות המצוות הללו. אמר החכם הלז הנה צדיק ה' בכל דרכיו וחסיד בכל מעשיו, כי אמרו חז"ל על המלבין פני חבריו שהולך האודם ובא הלוֹבֵן, והרמז בזה כי העוונות המכוננות אדום הולכות מן המתבייש למבייש, והמצוות שהם הלוֹבֵן באות מן המבייש למתבייש, וע"ז אמר שלמה המלך בקהלת (ב, כא) יש אדם שעמלו בחכמה וכדעת ובכשרון ולאדם שלא עמל בו יתננו חלקו, והיינו שכל המצוות שעשה ילכו לאדם אחר שלא עמל ולא יגע בהם כלל.

וב"ק האדמו"ר בעל אמרי חיים מויז'ניץ זצ"ל היה אומר כי דברי המשנה האלו מעבירין רעד וחלחלה בבשרו, כיון שלפ"ז יתכן שיחיה אדם שמונים ותשעים שנה, וכל ימיו יהיו חטיבה אחת של עבודת הבורא בעסק התורה וקיום המצוות, ומעט לפני הסתלקותו מן העולם ילבין פניו של אדם מישראל ועי"ז ילכו לטמיון כל מעשיו הטובים שבאו בעמל ויגיעה רבה, כי ילקחו ממנו וינתנו למי שנתבזה על ידו.

וְהַמְפַר בְּרִיתוֹ שֶׁל אֲבֵרָהֶם אָבִינוּ.

רש"י פירש שהוא האדם שאינו חפץ למול א"ע, ורבינו יונה כתב שבזה נכלל גם המושך בערלתו לכסות את העטרה ועי"ז נראה כערל, ועושה זאת בכדי להכעיס את בוראו ולהבזות את המצוה הגדולה הזאת (והרע"ב כתב את ב' הפירושים).

כשם שהמהול אינו נכנס לגיהנם, כן המפר ברית אינו נכנס לגן עדן

ובמדרש שמואל ביאר את טעם הדבר שאין לו חלק לעוה"ב, ע"פ מאמר הגמ' (עירובין יט ע"א) שנשבע הקב"ה לאברהם שכל בר ישראל הנימול לא

ירד לגיהנם, ואברהם יושב על פתחו של גיהנם ואינו מניח שאדם מהול יכנס להענש שם ע"כ הגמ', והשמיענו התנא כי כשם שהאדם המהול אינו נכנס לגיהנם, כך גם מי שנשאר בערלותו ומפר את בריתו של אברהם אבינו ע"ה לא יהא לו חלק לעוה"ב ולא יכנס לגן עדן, אף אם יהיו בידיו תורה ומעש"ט.

המפר ברית באונס יזכה לעוה"ב בגין מעשיו הטובים

עוד כתב במד"ש שלא כל אדם שאינו נימול לא יהא לו חלק לעוה"ב, שהרי מי שמתו אחיו מחמת מילה אסור למולו, ואם יעסוק בתורה ובמעש"ט ודאי לא יגרע חלקו ויקבל שכרו בעוה"ב, ולפיכך דקדק התנא ואמר "המפר בריתו" ללמד כי רק המפר ברית להכעיס, ואינו נימול בכוונה תחילה לא יהא לו חלק לעוה"ב, אך האנוס בדבר יזכה לעוה"ב.

המפר ברית פורק מעליו עול מלכות שמים

בילקוט מעם לועז ביאר את חומר העון של המפר בריתו של אברהם אבינו שעונשו רב ועצום, לפי שמצות המילה לבד מכך שהיא מצוה יקרה וחשובה עד מאד, הרי היא אות ברית קודש החתומה בברנו, ועל ידה מעידים אנו כי השי"ת קל חי הוא חלקנו, ואנחנו מבני היכלא דמלכא והשי"ת בעצמו הוא שופטינו ומחוקקנו, וכמו שנשמע מדברי חז"ל שאמרו אמר הקב"ה לאברהם אם מקבלים בניך את המילה הרי הם מקבלים אלקותי, נמצא מזה כי המפר ברית קודש מעל צווארו עול מלכות שמים ומואס בעבודתו ית"ש, וכיון שהפרת הברית נוגעת ליסוד האמונה וקבלת עול מלכות שמים חמורה היא עד מאד ועונשה רב.

פְּרִיתוֹ שֶׁל אַבְרָהָם אָבִינוּ.

המפר ברית כורת את עצמו מן האומה הישראלית

בילקוט מעם לועז דקדק בלשון התנא שהאריך ואמר "בריתו של אברהם אבינו" ולכאורה היה די שיאמר "המפר ברית", וביאר כי המפר ברית בא להפר את יחוד האומה הישראלית שבניה הם צאצאי אברהם אבינו ע"ה ונקראים על שמו, וכמו שמצינו בכתובים שאמר יהושע לעם ישראל לפני שנסתלק מן העולם (יהושע כד, ב-ג) בעבר הנהר ישבו אבותיכם מעולם תרח אבי אברהם ואבי נחור וגו' ואקח את אביכם את אברהם, והיינו שלפני אברהם היה תרח נקרא אבינו, שכך כוונת הפסוק "ישבו אבותיכם מעולם תרח אבי אברהם" היינו שמתחילה היה תרח אבינו, "ואקח את אברהם אביכם" ר"ל שמשעה

שבחר הקב"ה באברהם נעשה אברהם לאבינו, ומאז נחשב הוא אבי אומתנו, ומעתה א"ש מה שנקט התנא "המפר בריתנו של אברהם אבינו", ומזה הטעם האדם המפר ברית בכוונה תחילה להתנתק מעם ישראל, עונשו הוא שלא יהא לו חלק לעוה"ב.

וְהַמְנִילָהּ פְּנִים בַּתּוֹרָה שְׁלֵא כְּהַלְכָהּ.

פירש רבינו יונה שקאי על האדם המעיז פנים כלפי קונו ועובר עבירות בפרהסיא, וכן המעיז פנים כלפי לומדי התורה, אך רש"י פירש שזהו העושה כמעשה מנשה המלך שהיה דורש דרשות של דופי.

**מותר לפרש פירוש חדש בתורה שלא כדברי רבותינו
ובלבד שלא יהיה נגד ההלכה הפסוקה**

ובמדרש שמואל פירש שהוא האדם המפרש פירושים בתורה, שעל ידם יצא הדין "שלא כהלכה" היינו שלא כמו שפסקו חכמי המשנה והגמרא, וע"כ "אין לו חלק לעוה"ב", אבל אם אמר פירוש בדברי התורה"ק בדרך דרוש שאין יוצא מפירושו שום נפקותא לדינא, מותר לפרש כן אף שפירושו זה הוא בשונה מדברי חכמי התלמוד, וכמו שכתב האור החיים הק' שכיון שיש שבעים פנים לתורה יכול האדם לפרש באיזה אופן שירצה ובלבד שלא יצאו מדבריו ענינים הנוגדים להלכה הפסוקה, וכבר מצינו גם אמוראים שפירשו את המקראות דלא כהתנאים שקדמו להם, והוא משום ששבעים פנים לתורה.

**המפרש את מצוות התורה ואומר שהם רק משל ואינם
כפשוטן נקרא מגלה פנים שלא כהלכה**

פירוש נוסף הובא במד"ש (בשם רבי מנחם לבית מאיר) שהיינו האדם המכחיש את חלק הנגלה מן המצוה ואומר שלא היתה כוונת הבורא אל הדברים כפשוטן אלא לדבר אחר, וכגון באיסור אכילת בשר חזיר אומר שאין כוונת התורה שלא יאכל אדם חזיר ממש כיון שאין באכילתו שום איסור, אלא הוא רק משל אל הדבר שיזהר האדם שלא יהיו מידותיו מגונות ומלוכלכות, האדם הלז הוא המגלה פנים בתורה שלא כהלכה, אבל אם הוא מודה שיש איסור באכילתו, אלא נותן טעם לדבר שהוא בכדי שיהא כל הדומה לחזיר אסור בעיני האדם, ומזה ילמד לתקן את מידותיו, בזה אין שום חסרון.

אָף עַל פִּי שְׁיֵשׁ בְּיַדוֹ תּוֹרָה וּמַעֲשִׂים מוֹכִיבִים.

תורה ומעשׂ"ט הנעשים מן השפה ולחוץ אינם מועילים
להציל מן העונש

כתב הספורנו כי מי שעושה מן הדברים הנ"ל, בלי שום ספק שאינו מכוין במעשיו לעשות רצון קונו, ותורתו ומעשיו הם רק מן השפה ולחוץ (ולכן אינם מועילים לו להצילו מעונשו).

אֵין לוֹ חֵלֶק לְעוֹלָם הַבָּא.

אם שב בתשובה יזכה לחיי העוה"ב

כתב רבינו יונה שעונש זה הוא רק למי שלא עשה תשובה ומת בעודו עושה כל אלה, אך מי שזכה לשוב בתשובה על חטאיו ודאי יזכה לחיי העוה"ב, לפי שאין דבר העומד בפני התשובה.

ובמד"ש כתב שדבר זה מדויק מלשון המשנה שנכתבה בלשון הווה, ולא אמרה "מי שחילל את המועדות" אלא "המחלל" וכן "המבזה" "המלביין", הרי כי מיירי באדם שעודנו מחזיק ברשעותו ועדיין מחלל את הקדשים ומבזה את המועדות, ולכן אין לו חלק לעוה"ב, אך אם היה חוזר בתשובה, היתה מתקבלת תשובתו והיה זוכה לעוה"ב, מאחר שאין דבר העומד בפני התשובה.

ובענין המלביין פני חבירו היתה עובדא עם הסבא מנובהרדוק זצ"ל שסיפרו לפניו על תלמיד ישיבה אחד שהלביין את פני חבירו ברכים, וכאשר הוכיחוהו על כך מדברי רבותינו שהמלביין פני חבירו ברכים אין לו חלק לעוה"ב, ענה הלה הן אני מוכן ומזומן אפילו להפסיד את חלקי בעולם הבא ובלבד שידעו הכל את מהותו של אדם זה (וידעו שצריכים להתרחק ממנו), נענה הסבא ואמר הן מתחילה יש לבדוק ולברר אם היה המלביין הזה מסכים לאבד מעט מן העולם הזה שלו עבור מטרה 'נעלית' זו של פרסום מהותו של חבירו בין סובביו, ואם יתברר לנו שאם היה צריך לדוגמא להוציא ממעותיו עבור כן, לא היה נותן מעות, אזי נוכח לידע כי אין הוא עומד בדרגה זו של מסירות נפש שמוכן לאבד את חלקו לעוה"ב, אלא הגורם לדבר הוא שבעיניו אין כ"כ חשיבות לעוה"ב ולכן הוא מסכים לוותר עליו.

טז רַבִּי יִשְׁמַעֵאל אֹמֵר הָיִי קָל לְרֹאשׁ, וְנוֹחַ לְתַשְׁחָרֵת, וְהָיִי
מְקַבֵּל אֶת כָּל הָאָדָם בְּשִׂמְחָה :

פירוש רש"י

טז הוי קל לראש. לפני אדם גדול זקן ויושב בראש בישיבה, הוי קל לעבוד עבודתו ולשמש לפניו: ונוח לתשחורת. לאדם צמור ששערותיו שחורות איך נריך להקל ענמך כל כך, אלא תעמוד לפניו צנחת ובישו: והוי מקבל וכו'. נגד כל אדם צין ראש צין משחורת תעמוד בשמחה. מקבל, כמו מקביל. צמורגס נגד, קבל. פירוש אחר, הוי קל לראש, בראשיתך, כשאתה צמור, הוי קל לעשות רצון צוראך, וצוקנותך כשהשחור פניך מפני הזקנה תהא נוח לו:

משנה טז

הוי קל לראש.

החיוב לשמש תלמידי חכמים ועובדא נפלאה בענין זה

רבינו יונה ורע"ב פירשו את מאמר המשנה דהיינו שיקל את עצמו לפני מי שהוא ראש ואדון וזקן היושב בישיבה, וכמו שנאמר (משלי כה, ו) אל תתהדר לפני מלך ובמקום גדולים אל תעמוד, והיינו שיקל האדם את עצמו להכניע לפניו ולשמשו, לעשות את חפצו ולהשלים את כל צרכיו.

ובספר ענף עץ אבות כתב בזה כי מרן החתם סופר זי"ע היה משמש בצעירותו את רבו הגדול הגה"ק רבי נתן אדלר זי"ע באופן נפלא עד מאד, והיה החתם סופר מספר לתלמידיו שזכה לקיים מצות שימוש תלמיד חכם ממש כעבד המשמש לפני רבו, ובעת שהיה לומד אצלו היה חוטב עצים ושואב מים עבורו, והיתה דרכו לעשות כל מיני מלאכות שהיה סבור שיגרום בכך קורת רוח לרבו, וכדוגמא לדבר סיפר כי פעם אחת בימות החורף הקרים יצא עם רבו בבוקר השכם לדרך רחוקה כאשר השלג היה על פני כל הארץ, ורבו היה יושב בתוך העגלה כשהוא עטוף בטלית ומעוטר בתפילין ושפתותיו מרחשות דברי תורה ותפלה, כאשר חפץ לסעוד את לבו בפת שחרית לא היה ברשותם מים לצורך נטילת ידיים, וע"כ ירד החתם סופר מן העגלה אל הקור העז השורר בחוץ, ונטל ספל ומלאו בשלג וקרח כדי שיעור נטילת ידיים, ואחזו בידיו למשך זמן מה עד שנתחמם הספל והשלג נמס ונהפך למים, ויצקם על ידי מורו ורבו בכדי שיוכל לאכול סעודתו. ובענין זה איתא בספר דרך הנשר שהרה"ק בעל דברי חיים מצאנו זי"ע אמר שאין כל פלא בדבר שנתעלה החתם סופר להיות

גאון וקדוש מופלא בדורו, אחר שזכה לשמש במסירות נפש איש קדוש שכזה אשר הרה"ק מראפשיץ זי"ע העיד ששמע מפי הרה"ק בעל נועם אלימלך זי"ע שכבר רבות בשנים לא ירדה לזה העולם נשמה עילאית וקדושה כנשמת הגה"ק רבי נתן אדלר, וע"כ היינו דאהני ליה להגיע למדריגות נשגבות כאלו.

**גם אם יש בעיר ת"ח העולה במעלתו על רב העיר,
צריך הוא לנהוג כבוד במרא דאתרא**

בספר מפי ספרים וסופרים הביא פירוש על דברי משנה זו בהקדם מה שאמרו צדיקים כי בני ישראל נותנים כח וגבורה במנהיגיהם ומעלים אותם במדרגותיהם, ולכן אין מן ההכרח שמנהיג הדור הינו צדיק גדול יותר מכל בני דורו, אלא יתכן שהוא נבחר ע"י הקב"ה לגדולה זו מאחר שהיה "המלך חפץ ביקרו" (לסיבות הידועות לו ית'), אמנם תיכף ומיד לאחר שנתמנה להיות מנהיג ישראל הרי הוא זוכה להתעטר במדרגות רמות ונפלאות בזכות הרבים, ופירש בזה את מאמר המשנה (לעיל פ"א מט"ז) עשה לך רב והסתלק מן הספק, שאם ירצה האדם ל"הסתלק מן הספק" ולידע את מי לעשות לו לרב ולקבלו כנזר תפארה על ראשו, ילך ויבדוק את מי הכתירו עם בני"י לרב ולמורה דרך, וידבר בו מפני שהוא קיבל מדריגות וכוחות נשגבים יותר מכפי כוחו מחמת הרבים שדבקו בו.

ובדרך זו ביאר בספר "חלק לעוה"ב" להגה"צ רבי שאול בראך זצ"ל אב"ד קאשווי את משנתנו, כי הנה לעתים מצוי בעיר אדם אחד שהוא גדול בתורה ויראה ומופלג במעשים טובים יותר מן האיש אשר בחרו להם הקהל לרב ומנהיג, ויתכן שמשום כך יבוא אדם זה לזלזל ברב העיר ח"ו, וע"כ בא התנא להורות כי גם באופן זה מחוייב הת"ח הזה להיות "קל לראש" ולהכניע את עצמו לפניו, משום שע"י שבחרו בו עם ה', ניתן לו כח ועוז כמו אביר הרועים.

ובהעובדא שהיתה עם הגאון רבי בנימין זאב לעוו זצ"ל בעל מח"ס שערי תורה שהיה אב"ד בעיר טאפֶלְטְשָאני, ובעיר זו התגורר ת"ח א' שלא היה נוהג בו בדרך כבוד משום שהחשיב את עצמו לגדול בתורה יותר ממנו, וכמובן שדבר זה גרם רעה רבה משום שאר בני העיר למדו ממנו להתנהג כך, שלח הרב לקרוא לאותו חכם והסביר לו בדרכי נועם כי אף אם הצדק עמו והוא עולה בידיעתו בתורה ממנו, עכ"ז יש לו לנהוג בו כבוד ומורא מחמת עצם תפקידו כרב העיר, כי לפעמים כאשר אחד מחשובי הקהל מזלזל בכבוד המרא דאתרא נמשכים אחריו אנשים ריקים ופוחזים, והדבר עלול לגרום שיאבד הרב את כל

כח ההשפעה שיש לו על צאן מרעיתו, והקולר תלוי בראש האדם שהחל לזלזל בו בראשונה.

והמשיל את הדבר למורה שעות התלוי במקום גבוה בככר העיר שעל פיו קובעים כל בני העיר את סדר יומם ומהלך חייהם, והנה אם יבוא אל העיר אדם עשיר כשברשותו מורה שעות קטן שעונדים אותו על היד, והוא יהיה מדוייק בתכלית, הרבה יותר מן המורה שעות הגדול, הן ודאי שלא ינהל שום אדם את עניניו ע"פ מורה שעות זה, כיון שכל סדרי העיר נחתכים לפי המורה שעות הגדול, וכן הוא גם בענין רב העיר שכיון שבחרו בו כל הקהל, צריכים כולם לנהוג בו כבוד ואף אם הם גדולים בתורה יותר ממנו.

הוּי קל לראש, ונוח לתשחורת.

ע"י שיעבוד את בוראו בנערותו, תבוא לו העבודה בנקל בעת זקנותו

רש"י והרע"ב פירשו ש"לראש" קאי על ימי הבחורות כאשר האדם עומד בראשית ימי חייו, והיינו שכבר בתקופה זו יהיה האדם "קל" לעשות רצון בוראו, וכאשר ירוץ לעבוד את בוראו בנערותו יהיה מורגל בטבעו בעשיית רצון השי"ת, ועי"ז יהיה "נוח לתשחורת", היינו שבעת זקנותו כאשר יושחרו פניו מחמת הזקנה, תהא העבודה נוחה אצלו ותבוא לו בנקל.

יהא האדם קל לעשות רצון הבורא ית'

ובמדרש שמואל ביאר בשם רבינו משה אלשקאר כי "לראש" ר"ת לעשות רצון אביך שבשמים, והזהיר התנא שיהא האדם "קל" וזריז "לראש" - לעשות רצון אביו שבשמים הבורא ית"ש, וגם "נוח לתשחורת", שיהיה נוח בהנהגתו לתלמידי חכמים המשחירים את פניהם על ד"ת.

לא ירדוף האדם בצעירותו אחר תאוות גופו

עוד פירש בשם רבינו יהודה לירמא כי הנה בימי בחרותו של האדם טבעו מושכו לרדוף אחר התאוות הגופניות, אמנם יש לו להתגבר על תאוותיו ולא לילך אחריהם, ולזה רמז באמרו "הוי נוח לתשחורת" היינו שבימי בחרותו כאשר מחלפות ראשו שחורות, יהיה בכחי' מנוחה ועצלות כלפי תאוותיו ורצונותיו, ולא ירדוף אחריהם.

ובספח"ק תולדות יעקב יוסף ביאר ע"ד משל דכשאדם חפץ לעלות על הר גבוה אם יהא משוי כבד על כתיפו יקשה עליו לעלות על ההר, ואם ירצה לעלות עד ראש ההר יצטרך בראשונה להשליך מעליו את משאו, וכדבר הזה הוא גם באדם שחושק להתעלות ברוחניות, אם יש בלבו משוי כבד של רצונות ותאוות לגשמיות יקשה לו להתעלות, ולזאת הזהיר התנא ואמר "הוי קל לראש" היינו שישליך מעליו את מלוא תאוותיו ורצונותיו, ועי"ז יהא קל ממשאו ויעלה בידו להתעלות במעלות עבודת הבורא ולקיים את רצון בוראו בשלימות.

יקל האדם בכבודו בבואו לעשות את רצון השי"ת

ובילקוט מעם לועז פירש בכוונת התנא, שמלמדנו אורחות חיים שכאשר האדם בא לקיים מצוות לא ינהג א"ע בגדולה ובכבוד אלא יהיה מוכן לזלזל בכבודו בכדי להגדיל כבוד שמים, וכשם שנהג דוד המלך ע"ה בעת שהובא ארון הברית לעיר הקודש ירושלים, שהיה מפזז ומכרכר בכל עוז לפני ה' ולא חס על כבודו, ולכן אמר "הוי קל לראש" שתקל בכבודך בעת בואך לעשות רצון השי"ת.

צריך האדם למהר מאד בקיום המצות

גם ירמוז "הוי קל" לומר שיהא האדם קל לרוץ אל המצוה ולא יתשלל בקיומה, כיון שאם יתעכב מעט בעשותה, שמא יפסיד את קיומה ותעבור המצוה מעל פניו, וכן גם זירזונו חז"ל במאמרם (פסחים ד ע"א) זריזים מקדימים למצוות. ועד"ז פי' גם את סוף דברי המשנה, שבא לרמוז שבעת שניגש האדם לעבור עבירה, לא ימהר לעשותה אלא ירבה לחשוב לפני כן כיון שפרי המהירות חרטה (היינו כי אולי אחר ההתבוננות והמחשבה ימנע מלחטוא), וזהו אומרו "והוי נוח לתשחורת" היינו כשעומד לעבור עבירה המשחירה את פני האדם, יהא נוח ומתון ולא ימהר לעשותה.

וְנוֹחַ לְתַשְׁחֹרֵת, וְהוּי מְקַבֵּל אֶת כָּל הָאֲדָם פְּשִׁמְתָּהּ.

הנה על תחילת דברי התנא "הוי קל לראש" ביארנו לעיל בשם רש"י ורע"ב שקאי על כך שצריך לנהוג כבוד ולשמש את הרב והזקן היושב בישיבה, ולפי"ז ביאור סוף המשנה הוא "והוי נוח לתשחורת" כלומר שלפני אדם צעיר בשנים שעדיין מחלפות ראשו שחורות, אינך צריך להקל מכבודך ולשמשו אלא יש לך לעמוד לפניו בנחת ולכבדו במידה.

אין ראוי לרב לנהוג קלות ראש לפני תלמידיו

ובמדרש שמואל כתב בשם רבינו מנחם לבית מאיר ביתר ביאור, שכוונת התנא לומר שלא ישפיל את עצמו לשרת ולשמש את האנשים הפחותים והילדים, ואם יצטרכו ממנו דבר מה לא יתן להם בקשתם מיד אלא בדרך נחת ובכבידות אחר שיפצירו בו כמה פעמים למלאות רצונם, וכתב הספורנו שסיבת הנהגה זו היא בכדי שלא תהא דעת הצעירים גסה בגדולים מהם, ועי"ז יוכלו לקבל מן הגדולים כאשר ילמדום אורחות חיים. ועד"ז ביאר את המשך דברי המשנה שסיים התנא ואמר "והוי מקבל את כל האדם בשמחה" וכוונתו לומר שאף שנתבאר שצריך לסרב לקטנים ולא למלאות את בקשתם מיד, מ"מ יש לקבל את פניהם בשמחה ולא לסרב בדרך גאווה וכעס אלא בדברים המתקבלים באזני שומעיהם, באופן שיבינו שיש לו סיבות המונעות ממנו למלא בקשתם. וכעין דברי הספורנו מצינו גם בדברי הרמב"ם (פ"ד מהל' ת"ת ה"ה) וז"ל אין ראוי לרב לנהוג קלות ראש לפני התלמידים, ולא לשחוק בפניהם ולא לאכול ולשתות עמהם כדי שתהא אימתו עליהן וילמדו ממנו במהרה ע"כ.

וְהוּי מְקַבֵּל אֶת כָּל הָאָדָם בְּשִׂמְחָה.

ע"י שיקבל את סובביו בסבר פנים יפות יוכל להשפיע עליהם טובה

בספורנו ביאר את כוונת התנא שלא יתנהג עם סובביו באופן שייראו מגשת אליו, אלא יקבלם בסבר פנים יפות, ועי"ז יוכל לקרבם לעבודת הבורא, וכמו שאמרו חז"ל (שבת לא ע"א) על הלל הזקן שנתעטף וישב לפני השואל ואמר לו בלשון רכה שאל בני שאל, וע"י שנהג במידה זו קירב גרים לחסות בצל כנפי השכינה ורבים השיב מעון.

יש לקבל את כל האדם בשמחה אמיתית, ולא די שיעטה על פניו סבר פנים יפות

ובמדרש שמואל כתב בשם רבינו ישראל כי לכאורה יש לתמוה מאחר שכבר בפרק א' (משנה טו) אמר שמאי "והוי מקבל את כל האדם בסבר פנים יפות", למה זה הוצרך התנא לשנות הדבר שוב ולומר "והוי מקבל את כל האדם בשמחה". וביאר כי תנא דידן הוסיף על דברי שמאי, כיון שלא די בכך שיקבל האדם את חבירו בסבר פנים יפות, שהרי יתכן שסבר פנים זה הינו רק מן השפה ולחוץ אך בלבו פנימה איננו שמח עמו, ולכן הוסיף והזהיר "והוי

מקבל את כל האדם בשמחה" לומר שיתקן את מידותיו עד שיגיע לדרגה זו שיקבל את כל האדם בשמחה אמיתית ופנימית.

ע"י לוויית האורחים זוכין להארה עליונה

ובילקוט מעם לועז כתב כי מצינו גבי אברהם אבינו ע"ה שע"י שקיבל את אורחיו כראוי וגם ליוום לדרכם וכדכתיב (בראשית יח, טז) ואברהם הולך עמם לשלחם, זכה להארה עליונה וכמו שאמר הכתוב תיכף לאחר מכן (פסוק יז) המכסה אני מאברהם אשר אני עושה, נמצא שבזכות הכנסת אורחים ולווייתם זוכין להארה גדולה, ומעתה מה ראוי ונכון שיחנכו ההורים והמורים את צאצאיהם למצוה רבה זו שעל ידה יזכו להצליח בלימודם.

הוי קל לראש, ונוח לתשחרת, והוי מקבל את כל האדם בשמחה.

יתנהג עם כל אדם לפי מדריגתו, אך את כולם יקבל בשמחה

במדרש שמואל ביאר שכוונת התנא במאמרו היתה ללמד את האדם וליישר דרכיו בענין הנהגתו עם שאר בני האדם שהם מתחלקים למינים שונים, ופתח התנא דבריו אודות אדם שהוא גדול ממנו במעלה ואמר "הוי קל לראש" היינו מי שהוא בחי' "ראש" וגדול ממך, ה"ה "קל" אליו ושמע בקולו לעשות ככל אשר יצוה אותך, ואם הוא קטן ממך, אזי תקיים "ונוח לתשחרת" היינו להתנהג עמו בנינוחות ולא תשתרר עליו בדרך גאווה, ואחר שהזהירו על הגדולים והקטנים ממנו, בא להזהיר על כללות בני האדם להתנהג עמם בהנהגה השווה לכל נפש, שהיא "והוי מקבל את כל האדם בשמחה", כי לענין זה שוים הקטנים והגדולים עם הבינונים.

השררה אינה אלא עבדות וצריך החכם לקבלה, אך יזהר לקבל את כל האדם בשמחה

ובילקוט מעם לועז פירש את מאמר המשנה ע"פ מה שסיפרו חז"ל (הוריות י ע"א) שרבן גמליאל היה חפץ למנות את שני החכמים ר"א חסמא ורבי יוחנן בן גדגדא לראשים, והם סירבו לכך, אך לאחר שאמר להם ר"ג כסבורים אתם שררה אני נותן לכם, עבדות אני נותן לכם, וכמאמר הכתוב (מלכים א יב, ז) "אם היום תהיה עבד לעם הזה" קבלו עליהם את ההתמנות.

וזוהו שאמר התנא "הוי קל לראש" יש לך להיות קל בדבר ולהסכים להתמנות להיות "לראש" על בני, וכן "נוח לתשחורת", הִיָּה נוח להיות שר, [תשחורת" מרמז על ענין שררה מלשון "הדבק לשחזור" (רש"י בראשית טו, יח) שקאי על שרי המלך].

אבן זהו רק אם תקיים גם זאת "והוי מקבל את כל האדם בשמחה", היינו לקבל כל אחד מבני האדם לפי מה שהוא, וע"ד שביקש משה רבינו ע"ה מעם הקב"ה (במדבר כו, טז) יפקוד ה' אלקי הרוחות לכל בשר ופירש"י מנה עליהם מנהיג שיהא סובל כל אחד ואחד לפי דעתו, וכשם שאמר הקב"ה למשה בני סרבנים הם טרחנים הם, ע"מ כן תהיו מקבלים עליכם שיהיו מקללים אתכם, שיהיו סוקלים אתכם באבנים ע"כ, והמתגאה על הציבור שלא לשם שמים אלא לשם שררה ענשו גדול עד מאד.

מי שנתמנה פרנס על הציבור לא יתגאה עליהם אלא יסבול את טרחם

עוד ביאר בילקוט מעם לועז את דברי המשנה "הוי קל לראש" היינו אם נעשית "ראש" על הציבור ונתמנית לפרנס עליהם, השתדל להיות "קל" עליהם, כלומר שיהיה "קל" למצוא אותך ולא תנהג בגאווה, ואל תעמיד עוזרים ומסייעים החוצצים ומבדילים בינך לבין הציבור, כיון שהאדם הממונה על הציבור יש לו לסבול את טרחם כנשוא האומן את היונק, [והנה בכלל הפרנס האמור נכללו כל סוגי המינויים השייכים אצל ציבור, וכגון הרבנות, גבאי צדקה, ראשי הקהל ואפי' הגבאי שעל פיו נחתכים כל עניני בית הכנסת, וכן כל כיוצא בזה], ואמר התנא עוד "ונוח לתשחורת" ויתפרש מלשון שחרור וחירות, והיינו שהרי נתבאר שהפרנס לא ישתרר על הציבור, וכ"ש הוא שאם האדם משוחרר מעול הציבור שעליו להיות "נוח" לסובביו ודורשי קרבתו, "והוי מקבל את כל האדם בשמחה" שתהא ניכרת השמחה על פניו ולא יפנה אל הבריות כשפניו זועפות (מיט א בייזען פנים).

צריך לעבוד את הבורא בלבב שלם הן בזמן הטובה והן בזמן היסורים ח"ו

עוד ביאר במדרש שמואל את מאמר משנתנו ש"הוי קל לראש" קאי על הקב"ה שהוא ראש כל העולמות וכל הברואים, והיינו שהאדם צריך להיות "קל" כנשר בעבודתו לבוראו ויערוך עבודתו אליו בלבב שלם, אכן עבודה תמימה ויקרה זו לא תהא רק בזמן שלבו טוב עליו מרוב כל, אלא

יז רַבִּי עֲקִיבָא אֹמֵר שְׁחֹק וְקִלּוֹת רֹאשׁ מְרַגְלִין אֶת הָאָדָם
 לְעֶרְוָה. מִסֵּג לְתוֹרָה. מִעֲשָׂרוֹת סֵג לְעֶשֶׂר. נְדָרִים סֵג
 לְפִרְיָשׁוֹת. סֵג לְחֻכְמָה שְׁתִּיקָה :

פירוש רש"י

זי מסורת סייג לתורה. המסורת שמסרו לנו חכמים בחסרות ויתרות שבתורה, הם גדר ומזיק לתורה שזכתה, שעל ידיהם אנו מצינים כמה מלות איך יעשו אותם. כמו צרכות צרכות צרכות, שנים חסרים ואחד מלא, שממנו אנו למדים להכשיר סוכה בשלש דפנות. וכגון מועדי ה' אשר תקראו אתם, שנכתב חסר בשלשה מקומות, ללמד, אתם אפילו שוגגים, אתם אפילו מזידים, אתם אפילו מוטעים: מועשרות סייג לעושר. עשר מעשר, עשר בשביל שחמשה: נדרים סייג לפרישות. זמן שאדם מתחיל צפרישות ומתיירא שלא יעבור, מקבל עליו צלשון נדר שלא יעשה כך וכך, ועל ידי כן הוא כובש את יצרו: סייג לחכמה שתיקה. צמה אגן קיימין. אי בשתיקה מדברי תורה, הרי כבר כתיב והגית בו וגו'. אי בשתיקה מרכילות ולשון הרע וקללה, דאורייתא נינהו. הא אינו מדבר אלא בשתיקה מדברי הרשות שצין אדם לחצרו, שיש לו לאדם למעט הדברו צהם כל מה שאפשר, ועליהם אמר שלמה (משלי יז) גם אויל מחריש חכם יחשב:

אף בזמן ה"תשחורת" והיינו כאשר עוברים עליו יסורים ח"ו (תשחורת רומז ליסורים שהם שחורים, שווארץ), יהא האדם "נוח" לבוראו ו"יקבל הכל בשמחה", כי גם כשהוא מלופף ביסורים ח"ו יקבלם באהבה ולא בעצבות ומרירות לב.

יש לקבל את עול הגלות או רע הנגרם מאיש פרטי בשמחה
 ובטוב לבב מפני שזהו רצון השי"ת

עוד פירש במד"ש שהתנא בא להזהיר לעם בני"ה הנתונים בצרה ובשביה ונאנקים תחת גלות האומות, שיקבלו את עול הגלות בשמחה ובטוב לבב לפי שזהו רצון השי"ת. וע"כ אמר התנא "הוי קל לראש" היינו כשתהיה נתון תחת "ראש האומה" או השר שלה וכן תחת שופט המדינה, תהיה "קל" כלפיו לעשות רצונו, ואף אם יקחך לעבודת המלך לעשות צרכיו וצרכי המדינה, גם אם יהיו עבודות בזויות למאד דוגמת כיבוד וריבוץ בית התבן ובית הבקר, "הוי נוח לתשחורת" היינו שלא יקשה בעיניך אותה האנגריא והשחורא (עבודת המלך) כיון שזהו רצון האלקים. וסיים התנא ואמר "והוי מקבל את כ"ה האדם בשמחה" כלומר שאת כל אדם שיבוא לעשות לך איזה דבר הן להרע והן להיטיב, קבלהו בשמחה משום שהוא שלוחו של השי"ת לדבר זה, וכמאמר דוד

המלך ע"ה על קללת שמעי בן גרא (שמואל-ב טז, י) ה' אמר לו קלל, וכיון שכן ודאי אלקים חשבה לטובה ויש לך לקבל את הדבר בשמחה.

משנה יז

רבי עקיבא אומר שחוק וקלות ראש מרגילין את האדם לערוה.

דברי ר"ע באו כהשלמה לדברי המשנה הקודמת "והוי מקבל את כל האדם בשמחה"

כתב במדרש שמואל כי הנה במשנה הקודמת אמר רבי ישמעאל "והוי מקבל את כל האדם בשמחה" ויש לחשוש שמא מתוך השמחה ימשך האדם אל השחוק כי הם קרובים במהותם זה לזה, וע"כ סמך רבי עקיבא את דברו והזהיר על הדבר ודיבר בגנות השחוק ועי"ז לא יבא האדם לידי כך. עוד אמר רבי ישמעאל "הוי קל לראש" וגם ע"ז הזהיר ר"ע שלא תביא הקלות הלזו לידי קלות ראש וע"כ אמר "שחוק וקלות ראש מרגילין את האדם לערוה".

היראה וכובד הראש הם סיג להנצל מעון עריות

כתב רבינו יונה כי השחוק וקלות ראש מרגילין את האדם לערוה, אבל היראה וכובד הראש הם סיג לבלתי הכשל בעריות. וביאר במד"ש את דבריו, שלכאורה יש לתמוה בסדר הדברים שבמשניות אלו, כי הנה אחר מימרא זו אמר רבי עקיבא ד' דברים שהם סייגים לענין אחר וכגון "מסורת סיג לתורה" וכו', וא"כ למה אמר בסמוך להם מימרא שאינה ממין הענין, ובאמת דבר זה נתכוין רבינו יונה לבאר בדבריו, שכיון שמכלל הן אתה שומע לאו, ומזה שאמר התנא "שחוק וקלות ראש מרגילין את האדם לערוה" נשמע את היפוכו של דבר שכובד ראש והיראה הם סיג להנצל מעון העריות, ומעתה א"ש שכל דברי המשנה עולים בשיטה אחת ובכולם מיירי התנא מן הסייגים.

אמנם לפ"ז יש לבאר מפני מה שינה התנא בלשונו בסיג זה ולא פירש דבריו כבשאר הסייגים לומר "כובד ראש ויראה סיג לעריות", ויישב המד"ש כי אם היה אומר התנא כן היינו מדייקים ואומרים שאם כובד ראש הוא סיג לעריות, הרי השחוק וקלות ראש מביאין את האדם לידי חטאים, והיינו שעלול להכשל בו פעם או פעמיים (כמו שאר המכשולות המצויות), ולפיכך בא ר"ע להשמיענו את רעת השחוק וקלות ראש, כי לא די שהם גורמים לחטאי הערוה אלא אף "מרגילין את האדם לערוה" דהיינו להיות מורגל בו בהרגל גמור, לפי

שכך הוא דרכו של יצה"ר, היום אומר לאדם עשה עבירה קלה זו ולמחר עבירה גדולה יותר, עד שאומר לו לך עבוד ע"ז.

גם דבר שאינו חטא ממש אלא רק מגונה בעיני ה' יכול לגרור את האדם לחמורות

ומזה נתבאר חידוש גדול דבמה שאמרו חז"ל (להלן פ"ד מ"ב) עבירה גוררת עבירה, נכלל גם שעבירה קטנה יכולה לגרור עבירה גדולה, ואף דבר שאינו נחשב לחטא בעצם והוא רק דבר המגונה בעיני אלקים דוגמת שחוק וקלות ראש, מביא את האדם לידי עוונות חמורים עד מאד כחטא העריות שהוא אחד משלשת העבירות החמורות שבתורה.

שחוק וקלות ראש.

גודל גנות השחוק ועובדא בענין זה

ומרן בעל החפץ חיים זצ"ל כתב על דברי המשנה האלו, הן בעוה"ר ישנם בני אדם המתענגים מן השחוק, ושמחים מאד כאשר הם מוצאים דבר שיוכלו לדבר עליו שיהיה לשחוק רב לשומעים, ובכל עת הינם מחפשים ותרים מה עוד יוכלו לדבר דברי הוללות ולעשות שחוק וקלות ראש כדי שירבו השומעים לשחוק ולשמות, ודבר שפל זה מצוי ביותר בין הטפשים, וכבר אמרו חז"ל בעונש הדבר כי הליצנות תחילתה יסורים וסופה כליה רח"ל, וע"כ מה מאד יש להזהר ולהתרחק מן הדבר בתכלית.

ובענין גודל גנות השחוק מסופר (ספר הוא היה אומר) כי הגאון רבי עקיבא איגר זי"ע נסע עם בנו בכדי לשדכו עם כלה נאה וחסודה, ובהגיעם אל בית המדוברת החל אביה לשוחח עם הבחור המדובר בכדי לתהות על קנקנו, וכאשר נסתיימה שיחתם פנה הגאון רע"א אל אבי המדוברת ושאלו האם מוצא בני חן בעיניך, השיב לו הלה בכדיחות הדעת - הלואי שימצא מר חן בעיני כשם שמצא החתן חן בעיני, רע"א שקיבל את הדברים כפשוטם והבין שדעתו אינו נוחה ממנו, שאל בדאגה וכי למה זה לא אמצא חן בעיניך, והלה שהבין כי טעה במאמרו השיב ואמר, חס ושלום, ודאי אין לי שום טענה על כת"ר והערכתו כלפיו גדולה עד מאד, ורק חמדתי לצון (געמאכט א ביסל ליצנות), ברגע ששמע רע"א את תשובתו קם ממקומו ואמר בסערת רוחו, לצון חמדתי, עם ליצנים איני חפץ להשתדך, לקח את בנו עמו ושב לעירו ולביתו ולא בא השידוך לידי גמר.

מרגילין את האדם לערוה.

היצה"ר מרגיל את האדם בעבירות כדי שלא ירא מעונש החטא

רש"י פירש שהשחוק וקלות ראש ממשיכים את האדם לעבירה, וביאר החסיד יעב"ץ כי הנה רוב האנשים יראים בטבעם מהחטאים מחמת שפוחדים מן העונשים הבאים בעבורם כי יודעים שהחוטא יורש גיהנם, וזהירותם מן העוונות הוא כדרך שהאדם נזהר ונשמר מן הסכנות, אכן היצה"ר שחפץ להחטיא את האדם רוצה להסיר ממנו יראה זו, וע"כ הוא מרגילו לאט לאט בחטאים, ועי"ז הוא מסיר ממנו את הפחד, וכדוגמת אדם שצריך להכנס אל מקוה מים צוננים ביותר שאינו יכול להכנס אליהם, וע"כ הוא נכנס לאט, בתחלה מכניס את קצה רגלו ואח"כ מעט יותר עד שהוא מורגל אל הקור השורר במים ושוב יכול הוא ליכנס עם כל גופו אל המים ולסבול את הקור, וכדבר הזה עשה גם הנחש הקדמוני לחוה, וכדאמרו חז"ל (מדרש תהלים א) שהנחש דחף את חוה לעבר עץ הדעת ואמר לה הנה זה לך לאות שלא תמותו בעון אכילת פרי העץ. ולפי זה פירוש דברי התנא "מרגילין את האדם לערוה" הוא כי ע"י השחוק וקלות ראש יהיה האדם מורגל בעבירה, וכדברי חז"ל (יומא פו ע"ב) העובר עבירה ושנה בה נעשית לו כהיתר.

מי שגורם בידיו להכניס את כח היצה"ר לביתו וכגון המחזיק את כלי הטכנולוגיה האסורים, לא תתקבל טענתו שהיצה"ר התגבר עליו

בספר ענף עץ אבות הסמיך לדברי המשנה האלו מעשה שהובא בספר עוד יוסף חי (פ' פנחס עה"פ לרב תרבה נחלתו), אודות עשיר אחד שהיה רכוב על סוסו ונסע לעירו, ובעודו רחוק ממחוז חפצו כערך שעה אחת, ראה איש חיגר יושב על אם הדרך כשהוא בוכה ומצעק על מר גורלו וביקש ממנו מתנת כסף להחיות את נפשו, והעשיר נענה לבקשתו ונתן לו בעין יפה, אח"כ ביקש ממנו החיגר להרכיבו על סוסו ולהביאנו עמו העירה כיון שאינו יכול ללכת לבדו את הדרך הרחוקה, הסכים העשיר בטוב לבו לכך וירכיבהו על סוסו, ואף הושיבו בקדמת העגלה אשר הישיבה שם נוחה ביותר ומסר בידו את רסן הסוס והעשיר עצמו ישב מאחור.

באשר נכנסו לעיר עצר החיגר את הסוס וציוה לעשיר רד מן הסוס ולך לדרכך לשלום, אמר לו העשיר הן שלי הסוס מימים ימימה ומה לך כי תדבר

דברי הבל, אך החיגר הרים קולו בזעקה גדולה ומרה כאשר הרסן עודו בידו ויאמר בקול בכי אל העוברים ושבים, ראו נא אנשים טובים מה חפץ האיש הרשע הזה להרע לי, ואינני יכול להלחם כנגדו כיון שאני איש חיגר, הנה עשיתי עמו טובה והרכבתיהו על סוסי, וכעת בא כפוי הטובה הלזה להשליכני מן הסוס ולגזלו ממני, חושו לעזרתי והושיעוני מידו, ומכיון שהיו דבריו נראים אמיתיים ודמעתו היתה על לחיו האמינו השומעים לדבריו, ולא שעו לטענת העשיר שאמר במר לבו הן כל דבריו הם שקר וכזב וההיפך הוא הנכון, כי אני ריחמתי עליו והעלתיו על הסוס בכדי להביאו אל העיר, וראו מה עולל לי כי רוצה לגזלני, ויהי כראות העשיר שאין מוצא מן הסבך הציע לחיגר שילכו שניהם אל השופט ואולי השופט יצליח להוציא את הצדק לאור, הלכו אליו והרצו את טענותיהם לפניו, ויען השופט ויאמר אל העשיר הן ניכרים דברי אמת היוצאים מפוך, אמנם מה אוכל לעשות מאחר שאיבדת את זכותך בידים, כיון שאף אם רצית לעשות עמו חסד ולהסיעו היה לך להושיבו מאחור ורסן הסוס ישאר בידך, אולם כעת שמסרת את הרסן בידיו והשלטת אותו על הסוס ונותרת לשבת מאחור, הרי אתה העידות בעצמך שהוא בעל הסוס וגרמת לך את ההפסד בידים.

וסיים בענף עץ אבות כי לאדם זה דומה כל מי שמכניס בידים את גורמי השחוק והקלות ראש לתוך ביתו, שהם כלי הטכנולוגיה, הטלוויזיה והאינטרנט אשר הם משחיתים כל דבר טוב, וע"י שהכניסם לביתו כבר מסר את השליטה עליו ועל צאצאיו ובני ביתו לידי היצה"ר, ומעתה בבואו לפני כס המשפט של בית דין של מעלה לא יוכל לטעון ולומר כי היצר הרע התגבר עליו בכל כוחו בכדי להחטיאו, כי אז יאמרו לו שהוא אשם בכל זאת לפי שהוא בעצמו הכניס את היצה"ר לתוך ביתו והשליטו עליו ועל משפחתו, וע"כ יענישוהו בשמי רום מאחר שהוא החריב בידיו את המצב הרוחני שלו ושל בני ביתו.

מפְרַת סִיג לְתוֹרָה.

כתב במדרש שמואל כי כל אלו הסייגים שנכתבו במשנתנו, הנה לשכל האנושי של האדם היה נראה שאין הסייגים האלו טובים ומועילים, אלא אדרבה הם מסייעים לפריצת גדר, ולזאת בא רבי עקיבא להשמיענו שהאמת היא שאלו הדברים הם סייגים וגדרים שתועלתם רבה. [ובע"ה נבאר בכל אחד מהם במקומו מה היה לנו לחשוב ומה מסקנת הדברים].

ע"י המסורת נתמעטו הטעויות

רבינו יונה ביאר ש"מסורת" היא החסרות והיתירות שבתורה וכן טעמי המצות שמסרו החכמים לתלמידיהם, ודבר זה הוא סיג לתורה שבכתב, כיון שאין מצוי מחלוקת בין הספרים רק במקומות מועטים (וזהו כתוצאה ממסורת זו), משא"כ בתורה שבע"פ שיש גירסאות חלוקות במקומות רבים, וכן שבכל יום ויום מתחדשות סברות שונות, ולעתים כותבים את הסברא ע"פ דעתם וסברת עצמם.

ע"י המסורת אפשר לקיים את המצוות כתקונם

הרע"ב פירש דבר זה שהמסורת מועילה לתורה שבכתב באופן אחר, והוא שע"י המסורת נוכל להבין בכמה וכמה מצוות איך צריכים לקיימם, וכגון מה שנכתב גבי מצות סוכה ג' פעמים "בסוכות" חד מלא ותרי חסר, שמזה ילפינן להכשיר את הסוכה בג' דפנות, וכן בפסוק אלה מועדי ה' אשר תקראו אותם במועד שכתב "אתם" בכתוב חסר בג' מקומות, ללמד אתם אפי' שוגגים אפי' מזידים אפי' מוטעים.

העברת המסורת מדור לדור בע"פ גורמת לנו שנוכח את דברי התורה ביותר

ובמדרש שמואל ביאר כי אופן מסירת התורה הנעשית ע"י העברה מרב לתלמיד בעל פה דור אחר דור, היא סיג לתורה שלא תשכח, כי אם האדם מעלה את הכל ע"ג הכתב אינו מתאמץ לזכרו, כיון שסומך על כך שימצא את הדברים ערוכים ושמורים בכתביו ברוב הימים, וזה גורם לו לשכחם, אכן כאשר המסירה היא בעל פה אזי עיניו ולבו של האדם נתונים כל העת על תלמודו, ולא ימושו הדברים מפיו לילה ויום מחמת שירא וחושש שישכחו ממנו. וסיים שמחמת כן אף שלפי הבנת השכל האנושי טוב יותר שיהיו דברי התורה נחרטים עלי גליון ולא ימסרו בע"פ, עכ"ז חידש לנו התנא ר"ע שההיפך הוא הנכון, והמסורת וההעברה בע"פ היא הסיג הנכון אל התורה וכמו שנתבאר. ודברים אלו שפירש המד"ש הם כפי דרכו בדבריו שהובאו לעיל שסייגים אלו הם שלא כפי שהיה נראה לאדם בשכלו האנושי.

ענין המסורת ומה שכל אות בתורה נכתבה בדקדוק מחזק את האמונה בתורה

והנה"צ רבי שאול בראך זצ"ל ביאר בספרו 'חלק לעוה"ב' שעצם ענין המסורת מחזק את האמונה בתורתנו הק', ועי"ז היא גופה נעשית סיג וחיזוק אל

התורה, כי הנה ענין המסורה הוא שמכל אות ותג שנכתבו בתורה למדו רבותינו תילי תילין של הלכות, וע"י הוספה או גרעון של אות אחת בקרי או בכתיב ביארו לנו חז"ל את הדרך הנכונה בקיום המצוות כרצון השי"ת, ולא מצינו דוגמת דבר זה בשום אחת מחכמות העולם, ומה מאד יש לנו להשתומם על גדולת התורה הק' שהיא ארוכה מארץ מידה, וכל דבריה נכתבו ונמסרו בדקדוק גדול ונפלא אשר אין השכל האנושי יכול להשיגו, וזה גופא הוכחה לכך שהתורה שנמסרה לנו מסיני היא תורת אמת ונכתבה באצבע אלקים, ולזה נתכוין התנא באומרו "מסורת סיג לתורה", כיון שהמסורת היא סיג וגדר לחיזוק האמונה בתורה ומסירתה מאת הקב"ה.

מעשרות סיג לעשר.

במצות מעשר מותר לנסות את הקב"ה

הנה אחז"ל במסכת תענית (ט ע"א) רבי יוחנן אשכחיה לינוקא דריש לקיש א"ל אימא לי פסוקיך, א"ל (דברים יד, כב) עשר תעשר, א"ל (ינוקא לרבי יוחנן, רש"י) ומאי עשר תעשר, א"ל (רבי יוחנן) עשר בשביל שתתעשר, אמר ליה מנא לך, אמר ליה זיל נסי, א"ל (ינוקא) ומי שרי לנסויי להקב"ה והכתיב (דברים ו, טז) לא תנסו את ה', א"ל הכי אמר רבי הושעיא חוץ מזו שנאמר (מלאכי ג, י) הביאו את כל המעשר אל בית האוצר ויהי טרף בבית, ובחנוני נא בזאת אמר ה' צבאות, אם לא אפתח לכם את ארובות השמים והריקותי לכם ברכה עד בלי די ע"כ. ומעתה זהו שאמר התנא "מעשרות סיג לעושר" כיון שע"י שיתן האדם מעשרותיו כדבעי ובעין יפה יזכה להתעשר וכאמרם עשר בשביל שתתעשר.

ובתב רבינו יונה שלא יאמר האדם הן יש לי אלף כורין תבואה, איך אתן מאה מהם למעשר והרי שוויים עולה להון רב, אלא יתנם כמו שנצטוו וידע כי הקב"ה נאמן לשלם לו את כל מה שיתן ויכפיל את שכרו, וסיים כי הדבר אמת גם על פי הנסיון, ובספורנו כתב כי נתינת המעשרות גורם לשמירת העשירות וכדאיתא במסכת כתובות (סו ע"ב) מלח ממון חסר, והיינו כי מה שהאדם מחסיר מממונו ומפריש ממנו מעשר זה מקיים את ממונו ומשמרו, כשם שהמלח מקיים את הברש ומשמרו לאורך ימים.

לא די בנתינת צדקה אלא צריך להפריש מעשר מממונו

ובתב עוד רבינו יונה כי גם נתינת צדקה דומה בענין זה למעשרות, כי כאשר ירבה ליתן צדקה יזכה שיוסיפו לו מן השמים עושר על עשרו. ואל יחשוב

העשיר הגדול שנותן צדקה הרבה אך אין נתינתו לפי עשרו ונכסיו, שהוא עושה כראוי ויצא זכאי בדינו, כי אף אם יטעון ויאמר הרי נתתי ממון רב לעניים ודלים והצלתי נפשות רבות ממיתת רעב, יש לו לידע כי הנה העני שיש לו רק סאה אחת והפריש ממנו מעשר כראוי, אף שעלה לדבר מועט יצא זכאי בדינו, ואילו הוא אף אם הפריש הון רוב כיון שלא השלים ליתן מעשר נתחייב בדינו עכ"ד. ובמדרש שמואל כתב בגודל מעלת הצדקה כי אין בכל המצוות מצוה הפועלת בשעת עשייתה כמו מצות הצדקה.

מי שאינו נותן צדקה מממונו סופו שילקח הונו ממנו

עוד כתב במד"ש [לפי דרכו שפירש שהסייגים הם שלא כפי דעת בני אדם בסתמא] כי לפי הנראה לאדם בשכלו האנושי, אדם שאינו מפזר מממונו להעניקו לעני ורש יתרבה ממנו ביותר ותרבה עשירותו, אמנם התנא מגלה לנו כי לא כן היא האמת אלא אדרבה הפרשת המעשרות גורמת לאדם לזכות לעשירות, וכמו שאמר שלמה המלך ע"ה (משלי יג, ז) יש מתעשר ואין כל מתרושש והון רב, והיינו "יש מתעשר" שנראה לעיני הכל כי הוא עומד להתעשר, מחמת ששומר את ממונו ואינו נותן צדקה לעניים, אך לבסוף יתקיים בו "ואין כל" כי עושרו ילקח ממנו מחמת זה, אך מי שכל סובביו סוברים כי הוא "מתרושש" ועתיד להיות עני כיון שמחסר הרבה מממונו ליתנו לאחרים, סופו לבוא לידי "והון רב" וישיג עשירות גדולה בזכות רוב צדקותיו, וכמאמרם עשר בשביל שתתעשר.

וביאר עד"ז (וכן כתב בילקוט מעם לועז) את דברי דוד המלך ע"ה בתהלים (קכא, ה) ה' צלך על יד ימינך, והיינו כשם שצורת הצל המתלווה לאדם תלויה בתנועותיו, ואם הוא פושט את ידו ופותחה אזי תהיה צורת הצל כיד פתוחה, ואילו אם הוא קופץ את ידו גם הצל יראה כך, כן הוא גם בנתינת צדקה שאם האדם פותח את ידו ונותן צדקה לעניים גם הקב"ה יפתח את ידו וישפיע עליו שפע רב, אך אם ידו קפוצה וסגורה ואינו נותן צדקה לעניים גם הקב"ה יקפוץ את ידו למולו ולא ישפיע לו מאוצרותיו.

ובספר מגן אבות הביא בשם המדרש עובדא עם אדם שהיתה לו שדה שהיה דרכה להוציא מדי שנה יכול של אלף כור והיתה מספקת לו פרנסתו בריווח גדול, והיה מדקדק להפריש ממנה מאה מידות שלמות למעשר, ובשעת פטירתו כאשר הוריש את השדה לבנו, אמר לו שידקדק גם הוא לעשר את תבואתו כראוי ובכך יזכה לשפע רב, שנה ראשונה הפריש הבן מאה כור ועשתה השדה אלף כור, בשנה שניה נמלך הבן ואמר בלבו כי אין ביכולתו להפריש

תבואה רבה כ"כ והפחית מן המעשרות, ובכל שנה ושנה היה יכול השדה פוחת והולך עד אשר לא הוציאה השדה אלא אחד מעשרה ממה שהיה דרכה להוציא בעבר דהיינו מאה כור, אמרו לו קרוביו בתחילה כאשר הפרשת מעשרות כראוי היית אתה בעל השדה והקב"ה היה כביכול הכהן שהפרשת לחלק גבוה עשירית מן היכול, עתה שלא הפרשת כראוי נעשה הקב"ה בעל השדה ואתה נעשית כמו כהן ונטלת רק מאה כורין שהן עשירית מיכול השדה.

**הפרשת המעשר צריכה להיות בשמחה כשם שמפריש
עבור עיסקה העשויה להכניס לו ריווח ועשירות**

אמנם לא די בכך שיתן האדם מעשר מממונו, אלא צריך ליתנו בשמחת הנפש ובהודאה להשי"ת על שזיכהו בממון והוא זוכה להפריש ממנו גם לאחרים, וכמו שכתב הגה"צ רבי שאול משה זילברמן זצ"ל אב"ד ווירושוב (הובא בממענות הנצח) שהראוהו בחלומו פירוש מאמר חז"ל עשר בשביל שתתעשר, שתיבת "שביל" הוא מלשון דרך (דומיא דשביל הכרמים הנזכר במשנה), ורמזו חז"ל שיש לאדם להפריש מעשר באותו דרך ושביל שהוא חפץ להתעשר, והיינו שכשם שכשמפריש מממונו עבור עיסקה העשויה להכניס לו ריווח גדול, הרי הוא שמח באותו הפרשה, כן הוא צריך לשמוח ולשוש בעת שמקיים את המצוה ומפריש מממונו לצדקה.

**עצה טובה להפריש מיד את חלק המעשר ולהניחו בפני
עצמו, ואז יתננו לצדקה בשמחה**

וראינו בספרים שכתבו עצה לדבר שיקיים האדם את הפרשת המעשר בנקל ובשמחה, שמיד בעת בוא הממון לידו יפריש ממנו את חלק המעשר ויניחנו בפני עצמו, ואז לא ירגיש שהמעות שלו אלא שהם כבר כספי צדקה והוא רק כגבאי צדקה שצריך לתתם לעניים, ואז יתנם לצדקה בלב מלא שמחה על אשר זיכהו השי"ת ונתן לו כדי פרנסתו וגם יש לו אפשרות לחלק ממעותיו לצדקה.

ע"י הפרשת חומש תשמר עשירותו

בילקונו מעם לועז דקדק בלשון התנא שנקט "מעשרות" בלשון רבים, וביאר שזהו בכדי לרמז שצריך האדם להפריש מממונו ב' פעמים מעשר שהוא החומש, ואם יזהר בכך יתעשר ועושרו ישמר. ובספר מפי ספרים וסופרים ביאר באופן אחר שקאי על כמה מיני מעשרות שהם מעשר ראשון ושני, מעשר עני ומעשר כספים, שהזהירות בכל אלו כראוי היא סיג לעשירות.

והנה"צ רבי שאול בראך זצ"ל אב"ד קאשוי כתב רמז נאה בתיבת מעשרות המרמז על סגולת העשירות הבאה על ידה, כי הנה האותיות שבראש וסוף התיבה הם מ"ת ואותיות שביניהם הם עוש"ר, ומרמז כי האדם המפריש מעשרותיו כראוי הרי הוא מקרב אליו את העשירות ומרחק ממנו את העניות הנרמזת במת כפי שאמרו חז"ל (נדרים סד ע"ב) עני חשוב כמת, וע"כ ע"י המעשרות מתרחקות אותיות מ"ת זה מזה ומצטרפות אותיות עוש"ר לרמז שהאדם המפריש מעשרות יזכה לעשירות.

המעשרות גורמים שלא יוזק האדם בעבודת ה' שלו מחמת העשירות

ובשפת אמת פירש במאמרם "מעשרות סיג לעושר", כי המעשרות משמשים כסיג וגדר שהעשירות לא תזיק לאדם בעבודת השי"ת, שהרי לעתים העשירות גורמת לאדם ירידה בעבודתו ובדביקותו בבוראו, אכן המעשרות שהוא מפריש מממונו גורמים שלא יוזק ע"י הממון.

נדרים סיג לפרישות.

גדר הפרישות הוא ההרחקה מהנאות עוה"ז ועי"ז ימנע מהחטאים עצמם

כתב רבינו יונה כי הפרישות היא מידה עליונה (הוייעכע מידה) וכמה מעלות טובות יש לאדם הזוכה להשיגה, וענין המידה הזו הוא הפרישות מהנאות עוה"ז ואפי' מדברים המותרים או מתאות הכבוד וכדו', והאדם המתרחק מדברים אלו ומתקרב אל עיקרי הנפש ויסודה לעבוד את בוראו - ואף כאשר הוא נזקק לאכול ולשתות או להשתמש בשאר עניני עוה"ז אינו עושה זאת לשם הנאת עצמו אלא בעבור עבודת בוראו - זכה להתעטר בכתר מידה זו ולהקרא פרוש.

והתועלת היוצאת מהפרישות היא שעל ידה ישמור האדם את נפשו מלחטוא, כי כאשר יתגבר עליו יצרו ויפתהו לעבור עבירה, יאמר בלבו והרי מן ההנאות המותרות אני נשמר ואיני הולך אחריהן, וא"כ איך אעשה את הרעה הגדולה הזאת וחטאתי לאבי כל הימים, אבל האדם המתקרב אל הטבע ונמשך אחר תאוותיו והנאותיו, אף שאינו עובר עבירה בכך הרי הוא מתרחק מעיקר הנפש ויסודה, וגורם שהנפש תמשך אחר הגוף העכור.

ע"י שהאדם נודר מן ההנאות לזמן מה, יתרגל לשלוט על יצרו ואח"כ יחזור למידה בינונית

ועל כן נתן התנא עצה לאדם שאינו יכול למשול ברוחו ונמשך אחרי ההנאות, שידור נדר לימים אחדים שלא יאכל או ישתה עד זמן מסויים, ובכך ישליט עליו את ההרגל, כי מתוך שהוא נמנע מן הדבר בכדי לקיים את נדרו הרי הוא מרגיל את עצמו לכבוש את יצרו, ועי"ז יוכל לבוא אל הפרישות. אמנם דבר זה הוא רק למי שאינו יכול למשול ברוחו אלא ע"י הנדרים, אבל מי שיכול להתגבר על יצרו אף ללא הנדרים מוטב שלא ינדר, וכמו שאמר חז"ל (ירושלמי נדרים פ"ט ה"א) לא דיך במה שאסרה עליך תורה אלא שאתה אוסר על עצמך את המותר.

והאדם הנצרך לנדרים כמו שנתבאר ונהג כן כפי הצורך לכבוש את יצרו, הנה לאחר שזכה לכבשו יחזור להתנהג במידה בינונית, משל לרופא שכאשר בא אליו חולה והוא רואה שהחולי קל ונוח להתרפאות עושה לו רפואה קלה, ואילו כאשר הוא רואה שהחולי חזק וכבד עד למאד הרי הוא בורר לו רפואות חזקות עד שיתרפא, ואח"כ חוזר ונותן לו דברים בינוניים המחזיקים את הגוף.

הנדר שלא לעבור עבירה מפחית את פיתויי היצה"ר לעבור עליה

ובמדרש שמואל ביאר את כוונת התנא, ע"פ דרכו שדברי התנא בסייגים אלו באו להוציא ממה שסוברים בני האדם בדעתם, כי אף שלפי שכל האנושי היה נראה שכאשר האדם נודר שלא לעשות דבר עבירה, אזי אדרבה דוקא מחמת הנדר יתקפנו יצרו ויסיתו לעבור עליה, ולפעמים אף יתגבר עליו בפועל, ונמצא שהנדר גרם לו לחטוא, לזאת בא רבי עקיבא לומר כי האמת אינה כן אלא ה"נדרים" הם "סיג לפרישות", והוא משום שיותר נקל ליצה"ר לפתות את האדם כשאינו מושבע מאשר כשהוא מושבע ועומד, ולכן מצינו גם בדברי חז"ל כי האמוראים היו משיבעים את עצמם שלא לעבור על העבירה.

רק מי שכבר עובד את השי"ת ושומר תורתו ומצוותיו ראוי שידור ויגיע אל הפרישות

והנה המפרשים הקשו מדברי המשנה האלו על דברי הגמ' בנדרים (כב ע"א) הנודר כאילו בנה במה שמשמע שאין טוב לנדר, ואילו מדברי המשנה מוכח שכדאי לנדר ואדרבה הנדרים הם סיג לפרישות.

וביאר במד"ש שדברי משנתנו מתייחסים לאדם שזכה להיות איש תם וישר ושומר את דברי התורה ומצוותיה כראוי וכיאות, אלא שחפץ להתעלות יותר ולהיות חסיד ופרוש, אזי טוב שידור ועי"ז יוכל לבוא למעלה גדולה זו של הפרישות, אך האדם שעדיין אינו עובד ה' ורק כעת הוא מתחיל להיות דורך בדרכי עבודת השי"ת, טוב לו שלא ידור לפי שעדיין לא הורגל לכבוש את יצרו, ויש לחשוש שהנדר יביאנו להוסיף חטא ע"י שיעבור על נדרו. עוד כתב המד"ש ליישב כי בגמ' נדרים מיירי מן הנודר לצדקה וכאן מיירי בנודר מעניינים הנוגעים לעצמו וגופו, (ואולי י"ל בביאור החילוק כי בנדרי צדקה מצוי שמחמת סיבה כלשהי לא יהיו ביד האדם מעות כדי לשלם את נדרו, משא"כ בנדרי גופו שבדרך כלל יכול לקיים מה שנדר).

פִּיג לְחֻכְמָה שְׁתִּיקָה.

ע"י שישתוק וישמע את דברי רבו יחכים ותהא סברתו ברורה

רש"י הסמיך למאמר המשנה את דברי הגמ' בפסחים (צט ע"א) יפה שתיקה לחכמים כ"ש לטפשים. ורבינו יונה ביאר כי ע"י שישתוק ולא ידבר בפני מי שגדול ממנו בחכמה יחכים, כיון שאם יאמר מיד את דעתו וסברתו לא ישמע את דברי רבו ולא ידע את סברות החכמים הקודמים, והדבר ברור שלא יוכל לכוין בסברתו כ"כ עד אשר ישמע את דברי הראשונים הגדולים ממנו בחכמה, ולכן צריך לפתוח בשתיקה ולשמוע את כל דברי רבו עד תומם, עד שיאירו דברי רבו ותהא סברתו חקוקה בלבו, ואח"כ תהיה סברת עצמו צלולה ומכוונת.

ובמד"ש ביאר גם כאן לשיטתו שסייגים אלו אינם כפי המובן לבני אדם בפשטות, כי אף שלשכל האנושי היה נראה כי ע"י הדיבור יהיה האדם קונה חכמה, לפי שעל ידו הוא שואל ומשיב ומתווכח, עכ"ז אין האמת כן אלא הסיג להשיג את החכמה הוא השתיקה.

ריבוי הדיבורים המותרים מעבירים את מוח האדם מן החכמה

ובספורנו ביאר כי השתיקה היא סיג ושמירה מן שכחת התורה ולכן היא גורמת לחכמה, כי הריבוי בדיבורים המותרים ושיחות בטלות מסיט את מוח האדם מן ההתבוננות בחכמה אל דמיונות כוזבות, ולכן כאשר ישתוק יתבונן בחכמה ולא ישכח את תלמודו.

כנגד כל דיבור בדברים בטלים שמדבר האדם יוצאים מלבנו דברי תורה

והרב חיד"א זי"ע (בספרו פתח עיניים) ביאר את דברי המשנה ע"פ דברי מדרש שוחר טוב (תהלים קיט, בפסוק מאויבי תחכמי) שכפי רוב דברים בטלים שמדבר האדם כך יוצאים מלבנו דברי תורה, ומשלו משל לחבית המלאה דבש עד גדותיה, כל רביעית מים שנכנסת לתוכה יוצאת כנגדה רביעית דבש, ולכן אמר התנא "סיג לחכמה" שתשאר בקרב האדם ולא תצא החוצה, היא "שתיקה" מדברים בטלים שעיי"ז יזכה שתותר התורה בתוך מעיו. וכעין זה אי' גם במדרש שיר השירים (א, כא) מה השמן הזה כוס מלא שמן בידך ונפל לתוכו טפה של מים יוצאת כנגדה טפה של שמן, כך אם וכו' נכנס ללב דבר של ליצנות יצא כנגדו דבר של תורה ע"כ.

וישנם כמה וכמה עובדות אודות גודלי ישראל שהיו מרבים בשתיקה, ומסופר שפעם א' בא אחד מגדולי המשגיחים זצ"ל (הגה"צ רבי יחזקאל לעוונישטיין זצ"ל משגיח ישיבת פוניבז' או הגה"צ רבי אליהו לופיאן זצ"ל) לבקר אצל הגרי"ז מבריסק זצ"ל וישבו יחדיו כמחצית השעה ולא הוציאו הגה מפייהם, וכאשר נסתיים הביקור ויצא אמר הגרי"ז לבנו זהו בעל מוסר אמיתי.

ובן הוה עובדא (ספר הוא היה אומר) שבעת שהותו של כ"ק האדמו"ר מהוסיאטין זצ"ל בעיה"ק ירושלים בא לבקר את כ"ק האדמו"ר רבי שלמה מזוועהל זצ"ל ולאחמ"כ השיב לו רבי שלמה ביקור גומלין ובא אליו יחד עם בנו, וישבו שם למשך שעה שלימה ולא דיברו מאומה, כאשר יצא רבי שלמה מן הביקור אמר לבנו, האם ראית איך רתח (געקאכט) הרבי מהוסיאטין עם היראת שמים שלו כל משך הביקור.

השתיקה מועילה לדברים רבים ולא רק לחכמה

ובשפת אמת דקדק מפני מה שינה התנא בלשונו בסיג השתיקה משאר הסייגים, כי בכולם הקדים ואמר את הסיג ואח"כ ביאר למה הוא מועיל וכגון "מסורת סיג לתורה מעשרות סיג לעושר", ואילו גבי השתיקה אמר "סיג לחכמה שתיקה". וביאר כי הנה מעלת השתיקה רבה היא עד למאד, ואינה מביאה רק לחכמה אלא למעלות רבות ונשגבות וכמאמר התנא לעיל (פ"א מ"ז) לא מצאתי לגוף טוב משתיקה, וע"כ אם היה אומר "שתיקה סיג לחכמה" היה משמע שרק זאת היא מעלת השתיקה, ולכן אמר "סיג לחכמה שתיקה" לומר כי החכמה היא אחת ממעלותיה, אבל באמת היא מביאה לדברים רבים וטובים.

יח הוא הָיָה אוֹמֵר חָבִיב אָדָם שֶׁנִּבְרָא בְצַלְמֵ. חֶבֶה יִתְרָה נוֹדַעַת לוֹ שֶׁנִּבְרָא בְצַלְמֵ, שֶׁנֶּאֱמַר פִּי בְצַלְמֵ אֱלֹהִים עָשָׂה אֶת הָאָדָם:

פירוש רש"י

יח חבה יתירה נודעת לו. רמז"ס פירש, חבה יתירה הראה הקב"ה לאדם שהודיעו ואמר לו ראה שבראיתך כללם, שהמטיב לחצרו ומודיעו הטובה שעשה עמו מראה חבה יתירה יותר משאלו הטוב עמו ואינו חשוד בעיניו להודיעו הטובה שעשה עמו. ויש לפרש, חבה יתירה נודעת לו, חבה גלויה ומפורסמת, שלא כלצד אהבה מסותרת היה לו למקום צרוך הוא עם האדם, אלא אף חבה גלויה וידועה לכל:

השתיקה היא הסיג היחיד המועיל לחכמה

ובמדרש שמואל ביאר באופן אחר כי לשאר הדברים המנויים במשנה כגון "מסורת סיג לתורה" ישנם עוד סייגים שיכולים להביא אל התורה ולא רק המסורת וכן בכלום, אך לענין השתיקה נקט "סיג לחכמה שתיקה" לומר כי השתיקה היא הסיג היחיד המביא לחכמה ואין אחר בלתה.

משנה יח

הוא הָיָה אוֹמֵר חָבִיב אָדָם שֶׁנִּבְרָא בְצַלְמֵ.

מחמת חביבות האדם שנברא בצלם יש לו ליזהר לעשות רצון קונו

הנה "הוא היה אומר" קאי על רבי עקיבא שהוא תנא דמשנה דלעיל, וביאר הספורנו שיש שייכות למימרא זו עם דבריו דלעיל, דכיון שבמשנה הקודמת אמר כמה דברי זהירות וזריזות לעבודת השי"ת, שהם "שחוק וקלות ראש מרגילין את האדם לערוה" וכן "מסורת סיג לתורה" וכו', ע"כ הוסיף ואמר שראוי לאדם לשים לבו אל הדברים הללו ולקיימם לכבוד השי"ת כיון שהאדם חביב לפני קונו שהרי בראו בצלם אלקים. ויסוד הדברים האלו מופיעים גם בדברי רש"י שכתב חביב אדם שנברא בצלם לכן מוטל עליו לעשות רצון קונו עכ"ל.

חָבִיב אָדָם שֶׁנִּבְרָא בְצַלְמֵם. חָכְהָ יִתְרָה נֹדְעֵת לוֹ שֶׁנִּבְרָא בְצַלְמֵם.

מה שהודיענו השי"ת על כך שבראנו בצלם הוי הטבה
מיוחדת ומורה על גודל חיבתו כלפינו

פירש רבינו יונה את כפל הלשון שבמשנה, כי הנה בתחילה דיבר התנא על עצם הדבר "חביב אדם שנברא בצלם", והיינו שאף אם לא היו הבריות יודעים זאת כבר היתה חביבותם מרובה אצל הקב"ה מחמת שבראם בצלמו, אמנם מזה גופא שגילה לנו את חביבותנו נתגלה עוד יותר גודל חביבותו כלפינו שחפץ כי גם נדע מחביבותו. וכעין זה פירש גם הרמב"ם כי פעמים שיגמול אדם טובה לאדם אחר מחמת רחמנותו, אך לא יודיענו מה שעשה עמו מפני שהוא נבזה בעיניו (היינו שסובר שאין הדבר לפי כבודו לדבר עמו), וא"כ מה שהוא מודיעו על הטבתו עמו זה גופא נחשב להטבה נוספת, ומעתה גם מה שהקב"ה הודיענו על טובתו עמנו שבראנו בצלם, מורה על החיבה היתירה שיש לנו בעיניו ית'.

הקב"ה הודיענו שנבראנו בצלם אלקים בכדי שנסגל הרבה
מצוות ומעש"ט

ומעם הדבר מפני מה באמת הודיענו הקב"ה ענין זה שנבראנו בצלם, יתבאר היטב ע"פ מה שביאר מרן החפץ חיים זצ"ל בדרך משל לאדם שפתח חנות לצורך פרנסתו, אמנם לרוע מזלו לא הצליח במסחרו והוכרח לסוגרה ונותר מחוסר פרנסה, אחר בדיקות וחקירות הוברר לו שיש כעת הזדמנות לפתוח עסק חדש, אולם לצורך כך יש לו להשקיע בו סך אלף רובל ובעז"ה יוכל לבסס א"ע מחדש, כיון שלא היה בידו סך זה פנה אל עשיר אחד שהיה ידיד נעוריו וביקשו שילוהו אלף רובל לתקופת זמן עד אשר יתבסס במסחרו, העשיר חמל על ידידו והסכים להלוותו סכום גדול זה עם שטר הלואה ושם נקבע זמן הפרעון בתום שנה אחת, העני נטל את הממון אך לא השקיעו במסחרו כפי המדובר אלא הניחו במקום סתר כמות שהוא ולא השתמש בו, בבוא זמן הפרעון הוציא את המעות ממקומם והשיבם למלוה, העשיר שהכיר שאלו הם השטרות עצמם שהלווהו וכי לא השתמש בהם כלל, כעס עליו מאד ואמר לו הן לא באה לידי ההלוואה בנקל כ"כ כי הייתי צריך להשתמש במעות אלו, אך חמלתי עליך כי רציתי שתוכל לעמוד על רגליך ושיהא לך כדי פרנסתך ולמה זה לא עשית כל שימוש בממון זה.

והנה כדבר הזה הוא ג"כ בענין הצלם אלקים שנבראנו בו, כי השי"ת הלוה לנו נשמה קדושה ונעלית למאד שנוכל להרוויח עמה רווחים רווחניים רבים

ועצומים ע"י שנעסוק בתורה ונקיים את מצוות ה', אמנם אנו נוהגים עמה כאותו עני השוטה ואיננו משתמשים עמה כפי מה שיכולנו להרוויח ולצבור הון רוחני, והנה כאשר יגיע זמננו ליתן דין וחשבון לפני הקב"ה בב"ד של מעלה לאחר אריכות ימינו ושנותינו, הרי הקב"ה שהוא המלוה שהעמיד לרשותנו את הנשמה הק' יוכיחנו על פנינו, ויאמר לנו למה הרווחתם כה מעט עם ההלוואה החשובה שנתתי לכם ולא השתמשתם בה יותר ויותר כפי אשר היה באפשרותכם עכ"ד. ומעתה מובן שפיר מפני מה הודיענו הקב"ה דבר זה שנבראנו בצלם אלקים, כי זהו בכדי שנדע את אשר לפנינו ואת גודל מעלת נשמתנו שהיא חלק אלוהי ממעל, ואת גודל הרכוש שאפשר לסגל על ידה בתורה ומצוות ומעש"ט, ועי"ז ננצל את ההזדמנות הגדולה אשר בידינו בעודנו בעוה"ז ואז נבוא על שכרנו בעוה"ב.

החיבה היתירה של האדם שנברא בצלם נלמדה מכך שההורג אדם נתחייב מיתה

במדרש שמואל תמה כמה תמיהות על לשון משנתנו, (א) יש להבין מפני מה כפל התנא את לשונו, ולכאורה היה די שיאמר "חיבה יתירה נודעת לו לאדם שנברא בצלם שנאמר וכו'". (ב) כיון שעיקר החשיבות היא שהאדם נברא בצלם אלקים וכפי שהביא התנא ראייה מן הפסוק "כי בצלם אלקים עשה אדם האדם", מדוע בתחילת דבריו אמר רק שנברא "בצלם" ולא "בצלם אלקים", ורק בהביאו את הפסוק הזכיר ענין זה. (ג) עוד יש לתמוה מפני מה לא הביא התנא ראייה מן הפסוקים הקודמים לו בתורה שגם שם נזכרה בריאת האדם בצלם אלקים, וכגון מה שאמר קרא גבי בריאת האדם (בראשית א, כו) נעשה אדם בצלמו כדמותנו, וכן כתיב (שם פסוק כז) ויברא אלקים את האדם בצלמו בצלם אלקים ברא אותו.

וביאר הענין כי הנה מן הפסוקים הראשונים שבפרשת בראשית לא היינו למדים אלא ענין זה גרידא שהאדם חייב לפי שנברא בצלם, אמנם לא ידענו את גודל החיבה היתירה שנודעת לו עד שראינו את הפסוק שהזכיר התנא, לפי ששם נאמר דבר זה לנתינת טעם לכך ש"שופך דם האדם באדם דמו ישפך" והיינו שהעונש המוטל על הריגת אדם הוא חיוב מיתה, וסיבת העונש החמור הוא בגין חשיבותו היתירה של האדם שנברא בצלם אלקים, וכיון שהרג אדם שחוקק בו צלם אלקים נתחייב מיתה, ומעתה כיון ששמענו את גודל חשיבות הצלם אלקים שבגינו נתחייב ההורג מיתה, שפיר נסיק כדברי התנא ש"חיבה יתירה נודעת לו שנברא בצלם".

ומעֵתָּה כֵּךְ הוּא בִּיאור דְּבָרֵי הַמְּשֵׁנָה, וּמִתְחִלָּה הַקְּדִים הַתְּנָא וְאָמַר "חֲבִיב אָדָם שֶׁנִּבְרָא בְּצֶלֶם" הֵינּוּ שֶׁמִּשְׁאֵר הַפְּסוּקִים שֶׁנִּאֲמָרוּ בְּעֵת בְּרִיאַת הָאָדָם לֹא נִדְעָה רַק זֹאת כִּי "חֲבִיב אָדָם שֶׁנִּבְרָא בְּצֶלֶם", אֲמַנָּם מִהַפְּסוּק שֶׁלִּפְנֵינוּ נִדְעָה שֶׁ"חֲבִיבָה יִתִּירָה נֹודַעַת לֹו שֶׁנִּבְרָא בְּצֶלֶם", פִּי' כִּי לֹא סִתְּמָה חֲבִיבָה הִיא אֲלֵא חֲבִיבָה יִתִּירָה עַד מֵאֵד "שֶׁנִּאֲמָר כִּי בְּצֶלֶם אֱלֹקִים עָשָׂה אֶת הָאָדָם", וְכִמוּ שֶׁנִּתְּבָאָר שֶׁמִּזֶּה שֶׁנִּתְּחַיֵּב הַהוֹרְגוֹ מִיֵּתָה נִדְעָה כִּמָּה גְּדוּלָּה חֲבִיבָתוֹ שֶׁנִּבְרָא בְּצֶלֶם אֱלֹקִים, וְנִתְּיָשֵׁב שֶׁפִּיר כִּפֵּל הַלְּשׁוֹן וְכֵן מָה שֶׁנִּקְטָה הַתְּנָא לְרֵאִיָּה דוּקָא פְּסוּק זֶה.

[וְהֵנָּה אוֹדוֹת הַקּוֹשִׁיא הַב' שֶׁלֹא הַזְכִּיר בְּתַחֲלִילָה עֲנִין "צֶלֶם אֱלֹקִים", לֹא בִיאָר הַמֵּד"ש אֵיךְ נִתְּיָשֵׁב, וִי"ל שֶׁהוּא מְכִיּוֹן שְׁאִין סִיבַת הַלִּימוּד מִפְּסוּק זֶה כְּדֵי שֶׁנִּלְמַד שֶׁהָאָדָם נִבְרָא בְּצֶלֶם אֱלֹקִים וְכִפִּי שֶׁסִּבַּר בְּקוֹשִׁיָּתוֹ, אֲלֵא כְּדֵי שֶׁנִּדְעָה אֶת חוֹמֵרַת עוֹנֵשׁ הַרוֹצֵחַ שֶׁנִּתְּחַיֵּב מִיֵּתָה שֶׁמִּזֶּה נִבִּין אֶת הַחֲבִיבָה הַיִּתִּירָה הַנֹּודַעַת לְאָדָם שֶׁנִּבְרָא בְּצֶלֶם, וְלִכֵּן לֹא רֵאִה לְנִכּוֹן לְהַזְכִּיר תִּיבַת "אֱלֹקִים" אֲלֵא כִּאֲשֶׁר הִבִּיא אֶת הַפְּסוּק בְּשִׁלְיֹמוֹתוֹ].

אָף לְאַחַר חֲטָא עֵץ הַדַּעַת נֹוֹתְרָה הַחֲבִיבָה הַיִּתִּירָה שֶׁל הַקֶּב"ה

וּבְשִׁפְתָּי אֲמַת יֵישֵׁב בְּאוֹפֵן אַחַר אֶת קוֹשִׁיָּת הַמֵּד"ש הַנִּלְמַד מִפְּנֵי מָה לֹא הִבִּיא הַתְּנָא רֵאִיָּה מִן הַפְּסוּקִים הַקּוֹדְמִים שֶׁנִּאֲמָרוּ בְּעֵת בְּרִיאַת הָאָדָם, כִּי פְּסוּקִים אֵלֹו נִאֲמָרוּ קוֹדֵם חֲטָא עֵץ הַדַּעַת, וְהִיָּה מְקוֹם לֹוֹמַר שֶׁבְּשַׁעַת הַחֲטָא נִסְתַּלְקָה מֵעֵלְתָּ הַצֶּלֶם אֱלֹקִים וְנִיטְלָה חֲשִׁיבּוֹת זֹו שֶׁל הָאָדָם, לִכֵּן יִלִּיף מִן הַפְּסוּק שֶׁנִּאֲמָר אֲצֵל נַח לֹוֹמַר שֶׁגַם אַחַר הַחֲטָא חֲבִיבָה יִתִּירָה נֹוֹדַעַת לֹו לְאָדָם שֶׁנִּבְרָא בְּצֶלֶם, שֶׁהָרִי גַם בְּשַׁעַת זֹו אֲמַר הַכְּתוּב "כִּי בְּצֶלֶם אֱלֹקִים עָשָׂה אֶת הָאָדָם".

חֲקִירַת הַמֵּד"ש הָאֵם גַּם הָאוֹמוֹת נִבְרָאוּ בְּצֶלֶם אוֹ רַק בְּנִי

חֲקַר בְּמִדְרַשׁ שֶׁמּוֹאֵל אֵם דְּבָרֵי הַתְּנָא "חֲבִיב אָדָם שֶׁנִּבְרָא בְּצֶלֶם" עוֹלִים עַל כָּל בְּנֵי הַמִּין הָאֲנוּשִׁי, וְגַם הָאוֹמוֹת נִכְלָלוּ בְּזֶה, אוֹ דְלִמָּא שֶׁנִּאֲמָר דוּקָא עַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְכִלְשׁוֹנוֹ "חֲבִיב אָדָם" שֶׁלְּשׁוֹן זֶה קָאֵי עַל יִשְׂרָאֵל, וְכִדְבָרֵי הַגַּמ' בִּיבְמוֹת (סָא ע"א) אֶתְּם קְרוּיִים אָדָם וְאִין עֲכוּרִים קְרוּיִים אָדָם.

וּבְתַבֵּב כִּי לְכַאוּרָה יֵשׁ לְדִיִּיק שֶׁבְּשֵׁנֵי הַמֵּאֲמָרִים הַשְּׁנוּיִים לְאַחַר מְשֵׁנָה זֹו, שֶׁהֵם "חֲבִיבִין יִשְׂרָאֵל שֶׁנִּקְרָאוּ בְּנִים לְמִקּוֹם" וְכֵן "חֲבִיבִין יִשְׂרָאֵל שֶׁנִּתְּן לָהֶם כְּלֵי חֲמֵדָה" נִקְטָה הַתְּנָא "יִשְׂרָאֵל" בְּדוּקָא, וְמִזֶּה נִשְׁמַע כִּי כֹאֵן שֶׁאֲמַר "אָדָם" כָּלֵל בְּמֵאֲמָרוֹ גַּם אֶת בְּנֵי נַח, וְתוֹ שֶׁהָרִי פְּסוּק זֶה שֶׁהִבִּיא הַתְּנָא לְרֵאִיָּה מְדַבֵּר בְּבִנֵי נַח, שֶׁהָרִי שֶׁם נִאֲמָרָה אוֹזְהָרָה וְעוֹנֵשׁ לְבְּנֵי נַח אֵם יֵהָרְגוּ אָדָם, וְע"ז נִתְּן הַכְּתוּב טַעַם

”כי בצלם אלקים עשה את האדם”, ומוכח שגם בני נח נכללו בחיבה זו שיש לאדם על אשר נברא בצלם אלקים.

דברי התנא ”שנברא בצלם” קאי על צל של קדושה שבו תלויים חיי האדם, שזה שייך רק גבי בני” ולא גבי האומות

אך כתב כי יש לפרש ש”צלם” האמור במשנתנו לא קאי על עצם תואר האדם שנשתנה מכל בעלי החיים, שזה שייך גם אצל האומות, אלא הכוונה לצלם של קדושה המיוחד לעם בני” לבדם, כי ענין ה”צלם” יסודו מתיבת ”צל” שהוא כמו צל על ראש האדם להגיין עליו, וע”ז אמר הכתוב (תהלים לט, ז) אך בצלם יתהלך איש, היינו כי אין חיות לאדם רק ע”י צלם זה ובו יתהלך ויחיה, וגילו לנו רז”ל כי שלשים יום קודם פטירת האדם מסתלק ממנו צלם זה, כי אילו היה צלם אלקים שורה עליו לא היתה המיתה יכולה לשלוט בו, וחכמי הזוהר - רשב”י וחבריו - היו מבינים בזה ומכירים כשנסתלק הצלם הלז מן האדם וידעו כי קרבו ימיו למות, ולזאת דברי התנא ”חביב אדם שנברא בצלם” מתייחסים רק על בני” כי רק הם לרום מעלתם זוכין לצלם קדוש זה [אמנם רשעי ישראל חקוקים בצלם שמאל שהוא צלם של טומאה].

ומה ששינה התנא את לשונו ולא נקט ”חביבין ישראל” כמאמרו במשניות שלאחר מכן, ביאר המד”ש כי יתכן ש”חביב אדם” שנאמר כאן הוא כינוי לאדם הראשון שהוא היה תחילת הבריאה יציר כפיו של הקב”ה, ונתכוין התנא כי הוא הדין לצדיקים כיוצא בו, שבדואי גם הם נבראו בצלם אלקים ויש עליהם צלם קדושה, וכן לכל עם בני ישראל.

ומה שיקשה ע”ז מפסוק ”כי בצלם אלקים” שקאי על בני נח, תירץ כי אין כוונת התורה בפסוק זה על בני נח, שאם כן הו”ל למימר ”כי בצלם אלקים נעשה” או ”עשאו” שהרי בו דיבר הכתוב ולמה האריך לומר ”עשה את האדם”, אמנם פירוש הקרא מתחילתו הוא ”שופך דם האדם” היינו מי שישפוך דם אדם מבני נח, ”באדם” ותרגם אונקלוס בטהדיא, היינו כאשר יש עדים על הדבר, אזי ”דמו ישפך” יהרגוהו, והטעם לדבר ”כי בצלם אלקים עשה את האדם” היינו שהאדם הידוע שהוא אדם הראשון נברא בצלם אלקים וכיון שהרג אדם הדומה בתוארו לאדם הראשון, אף שהנהרג עצמו לא נתברך בצלם קדוש זה, עכ”ז מחמת היחס שנתייחס הנהרג הזה לאדם הראשון שנברא בצלם אלקים, וכן משום שהוא דומה לו בצלמו, ראוי להענישו בעונש מות.

וכתב עוד המד"ש ששאל את החכם המפואר האלקי רבי חיים וויטאל לדעתו בענין זה אם דברי המשנה עולים גם על האומות או לאו, והשיב לו גם כמו שהסיק המד"ש כי ודאי אין בני האומות הרשעים בכלל הדבר, ומה שנקט התנא "חביב אדם" ולא "חביבין ישראל" כדבריו במשניות שלאחר מכן, לפי ששם "אדם" הוא כינוי חשוב יותר משם "ישראל", וכמו שמצינו במס' ב"מ (פד ע"א) שופריה דיעקב מעין שופריה דאדם, וכיון שאמרו שיעקב שהוא ישראל הוי רק מעין שופריה דאדם, חזינן שאדם הוא חשוב יותר מישראל ולכן נקט "חביב אדם", ועוד כי מקום מחצב נשמת אדם הראשון הוא גבוה יותר ממקום מחצב נשמת יעקב, וע"כ אמר "חביב אדם שנברא בצלם", וכיון שאדם הראשון נברא בצלם כמו כן אחריו כל אדם ימשוך, דהיינו הקדושים והטהורים אשר בארץ המה וכל עם בני ישראל.

הא שנהרג מי שרצח בן נח אינו משום הבן נח עצמו אלא בגין אדם כשר שהיה עתיד לצאת ממנו

אכן לכאורה צ"ב לפ"ז איך הביא התנא ראייה מקרא ד"כי בצלם אלקים עשה את האדם" שמייירי מבני נח, והרי הם לא נבראו בצלם אלקים.

והשיב ע"ז רבי חיים וויטאל בכיארור מחודש בפסוקים שבפרשת נח, והקדים לדיוק בפסוק שקודם לכן "שופך דם האדם באדם דמו ישפך", מהי משמעות תיבת "באדם" שהוסיף שנראה לכאורה ללא צורך, אכן כוונת הכתוב להודיענו את טעם הדבר שחייבה התורה מיתה לבן נח שהרג בן נח חבירו, והרי לכאורה כיון שלא הרג כי אם בן נח היה די לחייבו בתשלומין ולמה זה נתחייב מיתה, ולזאת באה התורה לבאר הדבר ואמרה "באדם" היינו כי שמא עתיד לצאת מבן נח זה איש צדיק וישר, וע"כ מקפיד השי"ת על שפיכת דם בן נח, כיון שבכך הרי הוא שופך את דם הצדיק שהיה עתיד לצאת מחלציו, וזהו שאמר הכתוב "שופך דם האדם" היינו ששופך את דם הצדיק הנמצא "באדם" כלומר שעתיד לצאת מזרעו של אדם זה, הנה "דמו ישפך" ובן מות הוא על אשר "כי בצלם אלקים עשה את האדם" הוא הצדיק שהיה עתיד לצאת ממנו כשהוא עטור בצלם אלקים, ולכן רבה אשמת הרוצח ובעונש מות יענישוהו על אשר גרם להרוג את הצדיק הלזה, ומעתה לא קשה כלל כיון שאכן "בצלם אלקים עשה את האדם" לא קאי על הבן נח שנהרג, אלא על האדם הצדיק והכשר שהיה עתיד לצאת מחלציו.

וסיים המד"ש וכתב ששאל את רבי חיים וויטאל וכי מכל בני נח עתידים לצאת צדיקים, שחייבה התורה בעונש מות את כל ההורג אחד מבני נח, והלא

הלואי שימצא בזרע בני נח אחד מעיר שיהיה צדיק בעל מעשים כשרים. השיב לו רבי חיים כיון שקיי"ל שאין בן נח נהרג אלא ע"פ עדים שראו שהרגו לזה (וכדתרגם אונקלוס על תיבת באדם "בסהדיא") ואם אין עדים למעשהו נפטר מעונשו, א"כ השי"ת הצופה את כל מה שעתיד להעשות, והוא מנהיג לכל הברואים והוא לבדו עשה ועושה את כל המעשים, הרי הוא מסוכב בחכמתו והשגחתו ית' שכאשר אין עתיד לצאת מבן נח זה זרע כשר ותמים במעשיו לא יהיו עדים הצופים במעשיו ולא יוציאוהו להורג.

צלם גשמי יש לכל אנשי העולם ואילו צלם רוחני יש רק לבנ"י

בשב"ק פר' בראשית שנת תשל"ט בעת שאמר כ"ק האדמו"ר בעל הלב שמחה מגור זצ"ל דברי תורה בשולחנו הטהור, הרחיב אודות דברי האור החיים הק' עה"פ (בראשית א, כז) ויברא אלקים את האדם בצלמו בצלם אלקים ברא אותו, שכתב שבפסוק נרמזו שני צלמים שיש באדם, האחד הוא צלם הגשמי שיש אצל כל בן אדם, והשני הוא הצלם הרוחני המצוי רק אצל עם בנ"י. ביום ראשון לאחר השבת אמר האדמו"ר למקורביו כי במוצש"ק הראוהו בחלום את מאמר משנתנו "חביב אדם שנברא בצלם וכו'", והבין מדברי החלום כי מן המשנה יש ראייה לדברי האוה"ח הק', כי ב' חלקי המשנה ירמזו אל ב' מיני הצלם שיש באדם, וכה יתפרש "חביב אדם שנברא בצלם" קאי על הצלם הגשמי שקיים אצל כל בני האדם ואף אצל הגויים, ואילו המשך הדברים "חביבה יתירה נודעת לו שנברא בצלם" קאי על בני ישראל שרק הם זכו למעלה גדולה זו של הצלם הרוחני הקדוש.

ע"י הצלם אלקים שחקוק באדם אין בעלי החיים מזיקים אותו

כתב במד"ש שפירוש "נודעת" היינו ניכרת, כלומר שכל חית הארץ וכל הנבראים מכירים בצורת האדם שחקוק עליו צלם אלקים, ולכן נאמר בתורה (בראשית ט, ב) ומוראכם וחתכם יהיה על כל חית הארץ ועל כל עוף השמים, כי אילו לא היו החיות יודעים ומכירים בכך היו מזיקים את האדם ורק הצלם אלקים שעליו מונע מהם מלהזיקו, וזה נרמז גם במקראי קודש גבי בריאת האדם (בראשית א, כו) נעשה אדם בצלמנו כדמותנו וירדו בדגת הים ובעוף השמים ובבהמה וגו', והיינו כי הצלם אלקים שיש באדם גורם שהוא ישלוט בבעלי החיים ולא הם ישלטו עליו.

יט חֲבִיבֵינּוּ יִשְׂרָאֵל, שְׁנֵקְרָאוּ בְּנִים לְמָקוֹם. חֶפֶז יִתְּרָה נֹדַעַת
לָהֶם שְׁנֵקְרָאוּ בְּנִים לְמָקוֹם, שְׁנֵאָמַר בְּנִים אֲתָם לִי אֱלֹהֵיכֶם:

כִּי בְּצַלְמֵם אֱלֹהִים עָשָׂה אֶת הָאָדָם.

הנשמה דומה כביכול להקב"ה בכך שאינה ניכרת מצד
עצמה אלא מצד פעולותיה

ביאר בילקוט מעם לועז כי ודאי שאין לייחס להקב"ה כל ענין צלם ודמות,
אמנם ביאור הדמיון שבין האדם להקב"ה הוא שלאדם ניתן כח אלקי
שהוא הנשמה, וכשם שהשי"ת אינו ניכר לברואי העולם מצד עצם מציאותו ית'
אלא מצד הנהגתו בעולם, כך גם הנשמה מצד עצמותה הרי היא נעלמת ומכוסה
מעיני כל, וניכרת רק ע"י פעולותיה הנגלות, ועד"ז יתפרש גם מאמר הכתוב
ומבשרי אחזה אלקי, כלומר שמנפש האדם (שהוא חלק אלוך ממעל) יוכל
האדם להכיר את בוראו, כי לענין זה יש להם איזה דמיון.

משנה יט

חֲבִיבֵינּוּ יִשְׂרָאֵל, שְׁנֵקְרָאוּ בְּנִים לְמָקוֹם.

בנ"י חייבים בכבוד המקום יותר משאר האומות לפי שהוא
אביהם

כתב במד"ש כי ישראל נקראו בנים למקום כדכתיב (שמות ד, כב) בני בכורי
ישראל וכן פעמים הרבה בפסוקי התורה, וכתב הספורנו שמשמע זה
חייבים בנ"י בכבוד אביהם שבשמים יותר מכל שאר האומות, שהרי רק הם
נקראים בנים למקום ואילו האומות לא זכו לכך, ולכן יש עליהם חיוב לכבד את
הקב"ה כפי שנתחייב הבן לכבד את אביו.

חיבת בנ"י ניכרת לעיני כל האומות מחמת רוב הניסים
שעושה עמהם ה' וכן שבצורת וזיו פניהם ניכר שהם יהודים

וביאר במד"ש שהתנא נתכוין להשמיענו בדבריו ב' ענינים, האחד הוא עצם
הדבר שהקב"ה חיבבנו וקראנו בנים, והשני "חיבה יתירה נודעת להם"
היינו שדבר זה ניכר לעיני כל יושבי תבל, כי כולם יודעים ומכירים שאנו בניו
אהוביו של מקום, הן מחמת רוב הניסים והנפלאות שהוא ית' עושה עמנו בכל

עת ועונה משום גודל רחמנותו עלינו כרחם אב על בנים, והן ע"י צורת האיש הישראלי שניכר עליו שהוא יהודי, (וילקוט מעם לועז כתב שבזיו פני ישראל ניכר כי הם בנים למקום) ועי"ז כל רואיהם יכירום כי הם זרע ברוך ה', ודבר זה הוא להם ל"חיבה יתירה".

כיון שבנ"י קרויים בנים למקום והוא אוהבם, הרי הוא חפץ בטובתם גם בעת שמעניישים

ובענין אהבת הקב"ה לעמו מפני שהם בניו, מן הראוי להביא את דברי חז"ל במסכת בבא בתרא (י ע"ב) ששאל טורונסרופוס הרשע את רבי עקיבא, אם אלקיכם אוהב עניים למה אינו מפרנסם, אמר לו ר"ע מצוה זו לטובתנו נאמרה כדי להצילנו מעונשי הגיהנם, לפי שגדולה זכות הצדקה להציל את האדם מדינה של גיהנם, אמר לו הרשע בצדקה זו שהנכם נותנים עוברים אתם על רצון בוראכם, משל למלך שכעס על עבדו וגרשו מפלטרין שלו וצוה שלא ליתן לו מזון ומשקה, בא אחד והאכילו והשקהו, כלום לא עבר אדם זה על מצות המלך, וכיון שאתם קרויים עבדים כדכתיב (ויקרא כה, נה) כי לי בני ישראל עבדים, יש לכם להעניש על הצדקה שעושים אתם עם העניים.

אמר לו רבי עקיבא טעות היא בידך, סבור אתה שהננו עבדים למקום, לא כן הוא אלא בנים הננו לו כמו שנאמר (דברים יד, א) בנים אתם לה' אלקיכם, ודומה הדבר למלך שכעס על בנו וציוה שלא להאכילו ולהשקותו, ובא אדם אחד והאכילו והשקהו, ודאי שמח המלך על הדבר ונותן מתנות לאדם זה, אמר הרשע הן קרויים אתם גם בנים וגם עבדים, ובודאי תלוי הדבר בכס כי כשעושים אתם רצונו של מקום דין בנים יש לכם, ואם לאו קרויים אתם עבדים, ואילו כעת אין אתם עושים רצונו של מקום שהרי אתם שרויים בגלות, אמר לו רבי עקיבא מ"מ נצטוינו לתת צדקה לעניים וכמו שנאמר (ישעיה נח, ז) הלא פרוס לרעב לחמך ועניים מרודים תביא בית. נמצינו למדים מזה כי גם בעת שהקב"ה מעניש את בניו הרי הוא אוהבם וחפץ בטובתם ויתן שכר גדול למי שייטיב להם בעת צרתם.

חַפֵּה יִתְּרָה נֹדַעַת לָהֶם שֶׁנִּקְרְאוּ בָּנִים לְמָקוֹם, שֶׁנֶּאֱמַר בָּנִים אַתֶּם לַיְי אֱלֹהֵיכֶם.

בנ"י נחשבים באמת כבנים למקום מחמת שנשמתם נאצלת מאורו של השי"ת עצמו, ולכן נשמתם קיימת לעולם

כתב במד"ש כי הנה היה מקום לחשוב שאין בנ"י ממש כבנים למקום, אלא הם רק מכוונים כבנים מחמת חיבתם אצל הקב"ה [ושם בנים הוא כלשון

מושאל אצלם] ודבר זה עצמו מורה על גודל האהבה שאוהבם הבורא, אכן בכדי לשלול סברא זו אמר התנא עוד "חיבה יתירה נודעת להם שנקראו בניו למקום", היינו שבנ"י יודעים ומבינים את הדבר בשורשו שהם ממש בניו להקב"ה ואין כינוי "בנים" רק בלשון מושאל, וסיבת הדבר היא מחמת שהנשמה שבקרב כל אחד מישראל נאצלת מעם הקב"ה עצמו והיא חלק אלוק ממעל.

וזהו פירוש הפסוק שהביא התנא לראיה "בנים אתם לה" אלקיכם ומקור נשמות ישראל מאת השי"ת, ולכן "לא תתגודדו ולא תשימו קרחה בין עיניכם למת" היינו שאין לכם לעשות פעולות אלו המורות על הצער העצום שיש לכם בעת מיתת המת, משום שאף כאשר האדם מת, הנה נשמתו שהיא עיקר מהות האדם לא מתה והיא קיימת לעד, שכיון ש"בנים אתם לה" אלקיכם" הנה כשם שאביכם שבשמים חי לעד וקים לנצח נצחים, כן גם נשמתכם החצובה מאתו ית' יש לה קיום לעולם והיא עומדת לחזות בנועם ה' ולבקר בהיכלו.

יש לאדם לזכור כי בן המלך הוא ולכן אין ראוי שיתלכלך בעוונות

ובענין זה מן הראוי להביא את מאמר הרה"ק רבי שלמה מקארלין זי"ע שהעון הגדול ביותר המצוי אצל איש הישראלי הוא כאשר הוא שוכח שהוא בן המלך הקב"ה. וכ"ק האדמו"ר בעל בית אברהם מסלונים זי"ע היה מפרש את מאמר הכתוב (משלי ג, יא) "מוסר ה' בני אל תמאס" באופן זה "מוסר ה'" היינו דברי המוסר שאומר לנו הקב"ה הם כך "בני" הלא אתה בן המלך - בני אהובי, ולכן "אל תמאס" ראה נא שלא תמאס ותלכלך את עצמך ברפש החטאים והעוונות, לפי שהם אינם ראויים לכבודך, שכן אתה בני יקירי בבת עיני, ולכן התנהג כראוי לבן מלך.

הקב"ה מצטער עם בניו בצערם ושמח עמם בעת שמחתם

ובתב החפץ חיים על דברי המשנה שמסיבה זו שבנ"י נחשבים כבנים להשי"ת, שמח הקב"ה בשמחתם ומצטער בצרתם ובצערם וכדאיתא במשנה (סנהדרין מו ע"א) א"ר מאיר בשעה שאדם מצטער שכינה מה לשון אומרת קלני מראשי קלני מזרועי (ולכאורה כ"ש הוא שבזמן שמחתם שמח הקב"ה עמהם), הרי כי השי"ת לנו ממש כמו אב ומצטער מאד בצערך של כל אחד מישראל ושמח בשמחתו.

כ חֲבִיבֵינּוּ יִשְׂרָאֵל, שְׁנַתֵּן לָהֶם כְּלֵי חֲמֻדָּה. חֶבְהָה יִתְּרָה נֹדַעַת לָהֶם, שְׁנַתֵּן לָהֶם כְּלֵי חֲמֻדָּה, שְׁפוּ נִבְרָא הָעוֹלָם, שְׁנֹאמַר פִּי לְקַח טוֹב נְתַתִּי לָכֶם, תּוֹרַתִּי אֶל תַּעֲזוּבוּ:

פירוש רש"י

כ שנאמר כי לקח טוב. כל מעשה צראשית שנאמר זו וירא אלהים כי טוב, לא נברא אלא בשביל התורה שנקראת לקח, כמה דאם אמר (דברים לד) יערוף כמטר לקחי:

משנה ב

חֲבִיבֵינּוּ יִשְׂרָאֵל, שְׁנַתֵּן לָהֶם כְּלֵי חֲמֻדָּה.

התורה נקראת כלי חמדה לפי שחמדה עליונים ותחתונים

במדרש שמואל ביאר את טעם הדבר שהתורה נקראת "כלי חמדה" משום שהמלאכים חמדו לתורה וחפצו מאד לקבלה, וכמו שאי' במס' שבת (פח ע"ב) שטענו המלאכים ואמרו כלשון הכתובים (תהלים ח, ב) ה' אדוננו מה אדיר שמך בכל הארץ אשר תנה הודך (פי' התורה) על השמים, והיינו שבקשו שהתורה תשאר עמהם בשמי רום, ואמרו עוד (שם פסוק י) מה אנוש כי תזכרנו ובן אדם כי תפקדנו, היינו שלא יתן הקב"ה את התורה לישראל. וכן פירש גם בשפת אמת כי העליונים והתחתונים חמדו את התורה בעת שניתנה לישראל (ויש להוסיף כי גם כל ההרים חמדו שתנתן התורה עליהם) זולת אומות העולם שלא חפצו בה.

כפי כמה שיתעצם האדם בלימוד התורה כך יחמוד ביותר להשיגה

עוד כתב בשפת אמת כי הנה טבע האדם שבתחילת לימודו אינו חומד ללמוד תורה, שהרי כל ההתחלות קשות והלימוד עולה לו בקושי, אמנם כאשר יתחיל ללמוד ויטעם מעט ממתקוה ויזכה לחוש את נועם עריבותה אזי יחמוד אליה עד מאד, וכעין זה פירש גם במדרש שמואל שהתורה נקראת כלי חמדה משום שכפי כמה ששיג בה האדם יותר, הוי זה סיבה שיחמוד אליה יותר ויותר ובאהבתו ישגה בה תמיד ויחמוד להשיגה.

התורה שונה משאר המודות תבל, בכך שאף לאחד
שהשיגה האדם הרי הוא מתאוה אליה יותר ויותר

ובספר מילי דאבות ביאר את טעם קריאת התורה "כלי חמדה", לפי שכל
חמודות העולם השייכים לעניני עוה"ז, אף אם האדם מתאוה להם
בחשק רב, הנה כאשר כבר השיגם ובאו לידו, שוב אין תאוה אליהם גדולה
כ"כ כמקודם, משא"כ בעסק התורה הק' החביבה, שככל כמה שירבה האדם
לעסוק בה ולטעום מנועם מתיקותה הרי הוא חומד להשיגה יותר ויותר.

שנתן להם גלי חמדה.

בנ"י קבלו את התורה בדרך מתנה ולא מחמת זכותם

במדרש שמואל ביאר שתיבת "שניתן" מרמז לכך שבני ישראל לא היו ראויים
לקבל את התורה, כי אם מצינו שבקשת מלאכי השרת לקבל את התורה
לא נענתה והם לא זכו לקבלה, כ"ש שבנ"י לא קיבלוה בזכות עצמם, אמנם
הקב"ה נתנה להם בדרך מתנה מחמת אהבתו אותם וע"כ אמר "שניתן להם כלי
חמדה", וכן גם מורה לשון הכתוב שהביא התנא לראיה "כי לקח טוב נתתי
לכם", שבנ"י זכו אל התורה בדרך מתנה.

רצון הקב"ה היה שרק בנ"י יקבלו את התורה ולא
אומות העולם

עוד כתב במד"ש כי בתיבת "להם" נרמז שלא כל החפץ בכלי חמדה זו יכול
לבוא וליטלו, כי לא ניתנה התורה אלא לבני ישראל, אבל איש משאר
האומות אף אם יקיימה בכל פרטיה ודקדוקיה לא תנתן לו התורה במתנה, ולכן
אמר התנא "שניתן להם כלי חמדה" היינו דייקא לישראל עם קרובו.

אמנם בילקוט מעם לועז הקשה, כי אם לא חפץ הקב"ה לתת את התורה
לאומות העולם אלא לישראל, מפני מה חזר על כל אומה ולשון לפני
נתינת התורה ושאלם אם הם חפצים לקבלה. ויישב כי סיבת הדבר היתה בכדי
שלא יהיה לאומות פתחון פה לומר אילו היית נותנה לנו היינו מקבלים אותה
כמאמר חז"ל (עין ע"ז ב ע"ב) אך לא חפץ באמת ליתנה להם, וראיה לדבר
שכאשר שאלו האומות מה כתיב בה, אמר הקב"ה לכל אומה ואומה את המצוה
שהיא נגד מזגם שיקשה עליהם מאד לקיימה, וכגון שלבני עשו אמר את מצות
לא תרצח ולבני ישמעאל מצות לא תגנוב, ולא גילה להם אפי' מעט מרום
מעלתה וגודל ערכה, ואת ריבוי סודותיה העמוקים המתוקים מדבש ונופת

צופים, וכן את השכר העצום שעתידיים לקבל הוגיה ומקיימיה כדת, משא"כ לעם בני" גילה את כל זאת ככתוב בפרשת קבלת התורה, הרי לנו מזה כי היה חפץ ורצון הקב"ה שרק בני ישראל יקבלוה ולא האומות.

וביסוד זה שרק בני" קבלו את התורה ביאר רבינו הגר"א מוילנא זצ"ל את נוסח הברכה החמישית שבתפלת העמידה, שלכאורה יש לדקדק מפני מה נשתנה הלשון, שבקשה על התורה מזכירים שהשי"ת אבינו ואומרים "השיבנו אבינו לתורתך" ואילו גבי העבודה אומרים "וקרבנו מלכנו לעבודתך". וביאר כי בעבודת השי"ת יש גם לעכו"ם חיוב שהרי נצטוו בז' מצוות בני נח, אולם לענין התורה לא שם חלקם כחלקנו כיון שרק אנו זכינו להשתמש בכלי חמדתו של הקב"ה ולהגות באמרי תורתו ולהשתעשע בהם, יען כי אנו בניו אהוביו של המלך. וזהו ביאור התפלה "השיבנו אבינו לתורתך" כי לתורת ה' זכינו רק משום שהקב"ה אבינו אוהבינו, וגבי עבודת השי"ת השייכת לעכו"ם שאינם בניו של מקום, אנו מתפללים בלשון "וקרבנו מלכנו לעבודתך" וזה קאי גם על העכו"ם כיון שכל הבריות נחשבים לעבדיו של מלך מלכי המלכים הקב"ה.

כָּפָה יְתִירָה נִוְדַעַת לָהֶם, שְׁנַתֵּן לָהֶם כָּלִי חֲמֻדָּה, שָׁבוּ נִכְרָא הָעוֹלָם, שְׁנַאֲמַר כִּי לְקַח טוֹב נִתַּתִּי לָכֶם, תּוֹרַתִי אֶל תַּעֲזוּבוּ.

חיבה יתירה נודעה לבני" שקבלו את התורה ויכולים לפרשה ולדרשה כפי דעתם ושכלם

כתב במדרש שמואל כי החיבה היתירה של בני" היא מה שנתן הקב"ה לחכמי ישראל רשות לדרוש את התורה ולפרשה כפי הבנתם ונטיית שכלם, ולכן סיים התנא בפסוק "תורתִי אל תעזובו" לאמר כי אף ש"לקח טוב נתתי לכם" ואתם מפרשים את התורה כפי דעתכם, עכ"ז הרי היא "תורתִי" היינו שמעתה כך יהיה הפירוש בתורתִי, כי הקב"ה נתן לחכמי ישראל את הכח לפרש את התורה"ק.

ופירש בזה את האמור בהגדה של פסח אילו קרבנו לפני הר סיני ולא נתן לנו את התורה דיינו, וכבר הקשו המפרשים שהדבר תמוה למאד, וכי איזו תועלת היתה לנו אם היה הקב"ה רק מקרבנו לפני הר סיני ולא היינו מקבלים שם את התורה. אכן להנתבאר יובן היטב, כיון שכוונת ההודאה בזה היא על ב' דברים, האחת עצם הדבר שקבלנו את תורת ה' היקרה מפז, וזה נכלל ב"קרבנו לפני הר סיני" וכאמור שכל התועלת בכך שנתקרבנו להר סיני היא מה שזכינו

תקיד דרכי מסכת אבות אבות

לקבל שם את התורה, והדבר השני שאנו מודים הוא על זה "שנתן לנו את התורה" היינו שאנו קבלנוהו לדרשה ולפרשה, והפירוש שנפרש יתקבל גם ע"י הקב"ה נותן התורה.

וסיים המד"ש שבזה יתפרש גם נוסח ברכת התורה "אשר בחר בנו מכל העמים ונתן לנו את תורתו" וגם הכא כוונתנו להודות על זאת ש"נתן לנו את תורתו" כלומר שקבלנוהו בנתינה גמורה ויכולים אנו לפרשה כדעתנו ולדרשה כראות עינינו.

העולם נברא בזכות התורה ובאמצעות התורה

במדרש שמואל ביאר את ב' חלקי המשנה, כי מכך שניתן לבנ"י כלי חמדה נתברר לנו שחביבין ישראל לפני המקום, אמנם כאשר נודע גודל מעלת כלי חמדה הלזו שבה נברא העולם, אזי נתברר חביבותם יותר ויותר ו"חייבה יתירה נודעת להם".

והמשיך לבאר שכוונת המשנה באומרה "שבו נברא העולם" היא על ב' דרכים, האחד ע"פ מאמר המדרש (בר"ר א, א) וז"ל היה הקב"ה מביט בתורה ובורא את העולם ע"כ, ולפ"ז יהיה ביאורו שבאמצעות התורה נברא העולם, והשני ע"ד מה שפירש רש"י עה"פ (בראשית א, א) בראשית ברא אלקים את השמים ואת הארץ וז"ל בשביל התורה שנקראת ראשית ע"כ, והיינו שבריאת שמים וארץ היתה בשביל התורה וכמאמר הכתוב (ירמי' לה, כה) אם לא בריתי יומם ולילה חוקות שמים וארץ לא שמת, ולפ"ז יתפרש "שבו נברא העולם" שבעבורו נברא העולם.

בנ"י קבלו את התורה שהיא היתה כלי אומנותו של הקב"ה בבריאת העולם, ועל ידה הם מושלים בכל הבריאה

החסיד יעב"ץ ביאר את דברי משנתנו ע"ד משל לאדם שצבר הון ונכסים רבים במשך כל ימי חייו, ובערוב ימיו עמד והעניק את נכסיו לבניו כל אחד לפי מידת אהבתו אותו, ולבנו אשר אהב יותר מכולם נתן את כלי האומנות שלו שעל ידם עשה את כל החיל וצבר את רכושו הרב, וזאת בכדי שיוכל בנו אהובו להמשיך את מלאכתו ועי"ז ירבה הונו למאד. וכמו כן עשה עמנו הקב"ה שנתן לנו ברוב טובו וחסדו את התורה הק' שעל ידה ברא את עולמו, אשר היא כביכול כעין כלי האומנות של הקב"ה, ועי"ז נוכל גם אנו לחדש ולברוא בריאות חדשות בעולם לפי המצטרך, ולפעול אותות ומופתים להיותנו מושלים בקרב תבל. והטעם שיש לתורה כח זה הוא משום שהעולם נמשל לחומר

והתורה לצורה, וכשם שהחומר משועבד אל הצורה כן העולם משועבד אל התורה ושומריה.

ובזה פירש את מאמר הכתוב (ויקרא כו, ג) אם בחוקתי תלכו וגו' ונתתי גשמיכם בעתם, והיינו "אם בחוקתי תלכו" היינו שתשמרו את החוקים שעל ידם חקק הקב"ה וברא את עולמו, שהרי ע"י התורה ברא הקב"ה את כל הבריאה כנ"ל, אזי "ונתתי גשמיכם בעתם" היינו שתתברכו במטר כפי אשר תצטרכו, ויהא הגשם מכונה בשם "גשמיכם" לפי שהוא שלכם ונמצא תחת רשותכם יחד עם כל הבריאה, כיון שביום קנותכם את התורה קניתם יחד עמה את הארץ ואת כל אשר בה.

בזמננו יש אפשרות לכל אחד שיהיה לו חלק בתורה"ק, ואף שיתכן שיצא קלקול עי"ז, כדאי הדבר למען החיות נשמות ישראל

הנה בזמנינו אפשר דרא כ"ה ונתרבו לומדי התורה מפני שניתוספו אפשרויות להבין ולהשכיל בה, ע"י שיצאו כמה וכמה ספרים המבארים ומפרשים את הש"ס ושאר דברי התורה, בכמה מיני לשונות ושפות (שפראכן) באר היטב, כשלחן הערוך ומוכן לאכול לפני האדם, ובנוסף לזה יש כל מיני אופנים המסייעים לכל מי שחפץ לקרב אל המלאכה ולעסוק בתורה, שיוכל להשיג את מטרתו בנקל (כדוגמת האפשרות לשמוע ע"י הטלפון שיעורי תורה שנאמרו בעבר וכדו'). אמנם ישנם רבים וטובים המפקפקים בדבר ואומרים שיצא שכר הדבר בהפסדו, לפי שע"י רוב הפרסום וההפצה הגדולה נעשים דברי התורה כהפקר לכל, ועי"ז גם אינשי דלא מעלי הרחוקים מקדושת התורה כרחוק מזרח ממערב, יוכלו להניח את ידיהם על התורה הק' ומזה עלולים לצאת חורבנות רבים. [וכשנעייין בדבר נמצא שכבר רבותינו התנאים נחלקו בהאי פלוגתא, וכדמצינו (ברכות כח ע"א) שבעת שהיה רבן גמליאל נשיא ישראל העמידו בפתח ביהמ"ד שומר שלא הניח להכנס למי שאינו ראוי, לפי שחפץ ר"ג שרק הראויים ללמוד ותוכם כברם יכנסו לביהמ"ד, ואילו ר"א בן עזריה הסיר את השומר ממשמרתו בכדי שכל הרוצה ללמוד תורת ה' יוכל לבוא].

והנה גם לפני כמה דורות בזמן תלמידי הרה"ק המגיד ממעזריטש זי"ע היה נידון זה אודות תורת החסידות האם יש לפרסמה בפומבי לפני כל באי עולם, או שמא רק לבני העליה שהיו ראויים לכך והיו הוגים בתורת החסידות כדבעי בחשיבות הנצרכת ובהכנה הראויה, ודעת הרה"ק בעל התניא זי"ע היתה שמן הראוי להפיצם ביעקב ולחלקם בישראל בכדי שיהיו מצויים לכל אחד

ואחד, אך כמה מצדיקי דורו חלקו עליו בזה. ופעם אחת בא הרה"ק רבי פנחס מקוריץ זי"ע אל בית מדרשו של המגיד ממעזריטש וראה דף שכתובים בו דברי חסידות מתגולל על הארץ בבזיון, וירע הדבר בעיניו ומחה על כך ואמר שאין מן הראוי להפיץ את דברי תורת החסידות באופן נרחב שכזה משום שזה גורם שיבואו לידי בזיון ח"ו.

בעל התניא שנכח במקום השיב על דבריו והקדים לומר משל לבנו יחידו של המלך שנחלה במחלה חמורה ומצבו נתדרדר עד מאד, והרופאים לא הצליחו למצוא מזור למחלתו ויבוא הילד עד שערי מות, המלך שרצה בכל לבו לראות את בנו יחידו מחמד נפשו מתרפא ממחלתו, שלח שלוחים שיפרסמו בכל רחבי המדינה כי האדם שימצא תרופה למחלת בנו יעניק לו המלך מתנה גדולה מבית גנזיו. כעבור מספר ימים בא אדם אחד ואמר שראה בספר רפואי עתיק, כי הרפואה למחלה זו היא ליטול מרגלית יקרה אחת ולשקה הדק היטב, ולערב את האבקה בתוך מים ולהשקות את החולה עם מים אלו, המלך ששמח לשמוע כי יתכן שיש תקוה לרפאות את בנו ציוה למשרתיו לתור ולחפש אחר המרגלית הלזו בהקדם האפשרי, אולם למרות כל מאמציהם המרובים לא עלה הדבר בידם, אמר אחד מיועצי המלך כי באמת אין להשיג את המרגלית בכל המדינה, אולם היא נמצאת כאן בהישג יד והיא המרגלית הגדולה הנתונה בכתר המלך, שהיא האבן החשובה ביותר העומדת בראשו ומייפה אותו עד מאד. נענה המלך ואמר קחו את האבן מהכתר ושקוהו בזריזות לצורך רפואת בני, או אז פנה אחד מן המשרתים אל המלך ואמר לו הן יודע אדוני המלך כי מצב בנו קשה מאד והחולי התגבר עליו לגמרי, ולפיכך אינו יכול לבלוע משקים, וממילא יתכן מאד שנאבד לריק את כתר המלך אשר ערכו לא יסולא בפז, ולא תבוא כל תועלת מכך לרפאות את בן המלך, משום שלא נצליח לערות את המשקה הלז לתוך מעיו.

אמנם המלך צעק לעומתם ואמר להם אל תשתהו אף רגע אחד ומהרו לשחוק את המרגלית ולהכין את המשקה, ונפתח את פיו של בני וננסה להגיס לתוכו מעט ממנו, ואף אם רוב המשקה ישפך ארצה ויאבד. עכ"ז אולי יצליח הדבר וכמה טיפות בודדות יכנסו לתוך פיו ובזה תנצל נפשו, וכדאי הוא ההפסד המרובה הלזה בכדי שיהיה ספק קל שמא יתרפא בני וישוב לארץ החיים.

וסיים הרה"ק את דבריו כי הדבר דומה לעניננו, ומזה יש לנו להתבונן כי אף אם יגרום הפרסום הגדול של תורת החסידות להרבות בזיונם, וכמו שראינו שנמצאו מוטלים על הקרקע בבזיון, עכ"ז אם ע"י ההפצה נרווה

דרכי פרק ג משנה כ אבות תקיז

שלפחות טיפות מועטות מטל התחיה המצוי בדברי החסידות יכנסו אל לבות כמה מבני ישראל, ויחיו את נפשם ויצילום ממיתה רוחנית, כבר נדע כי כדאי היה הדבר ומרובה התועלת מן ההפסד עשרת מונים.

ומעתה נקיש אנו את הדברים האלו לענין שפתחנו בו אודות ריבוי התורה אשר בדורנו והחששות העולים מכך, כי הנה זכינו והקב"ה נתן לנו את התורה היקרה מפז אשר היא נקראת כלי חמדתו, ואף כי יתכן שע"י שהתורה נפוצה באופן כזה אשר כל יחיד ויחיד יכול לטעום מנועם זיוה, ייגרם גם ביזוי התורה וכמו שנתבאר, עכ"ז זה היה רצון הקב"ה שהתורה תתפשט באופן נרחב זה משום שע"י יחלחלו אפי' מעט מדברי התורה לתוך נשמות בני"י, ובכך תהיה עליה לנשמתם להוציאם ממדריגתם הנחותה ולהעלותם מעלות רמות.

לכל אחד מישראל יש כח החמדה ובידו הברירה אם להשתמש בו לטוב או למוטב

הרה"ק מקאצק זי"ע פירש את דברי המשנה "חביבין ישראל שניתן להם כלי חמדה", כי הנה כל אדם נברא כאשר כח החמדה מצוי בתכונות נפשו, אמנם האופן שבו ישתמש עם מידה זו תלוי ועומד בבחירתו, כי האדם אשר יש לו מוח בקדקדו חומד לדברי תורה ומצוות ובכך גדולה תועלתו בזה ובכא, אולם הכסיל השומע לעצת יצרו הרע חומד את תענוגי עוה"ז והבליו הקלים והנפסדים, שמהם לא יהא לו שום תועלת אמיתית, וזהו שאמר התנא "חביבין ישראל שניתן להם כלי חמדה" היינו כי ענין החמדה ניתן לבני"י להיותה בידם ככלי ביד היוצר, ובידם לבחור באיזה מין חמדה יחפצו ואל מה יכספו בעוז. [ודבר זה הוא כעין מה שאמרו חז"ל (ברכות לג ע"ב) הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים, והיינו כי ענין היראת שמים אינו תלוי כלל בהשי"ת, אלא הוא ית' נתן לנו את הבחירה האם לחמוד להיות יראי השם או שמא להיפך ח"ו].

עובדא נפלאה בענין מסירת רגשי האהבה להבורא ית'

ובענין זה מסופרת עובדא נפלאה עם כ"ק האדמו"ר הרש"ב מליובאוויטש זצ"ל בזמן היות בנו כ"ק האדמו"ר רבי יוסף יצחק זצ"ל ילד קטן ורך בשנים, והיה חכם פיקח וטוב רואי, ואביו אהבו אהבה עזה והיתה נפשו קשורה בנפשו, פעם אחת חטפתו שינה בעת ששהה בחדר הלימוד של אביו הגדול, ואביו הגביהו בידיו ונשאו למיטתו, וכאשר התבונן בו נתעוררה אהבתו אליו וגבר חשקו לנשקו, אולם מנע את עצמו מכך, ובעומדו תחת ההתרגשות וההתעוררות הזו נתישב לכתוב מאמר חסידות אודות ענינים העומדים ברומו של עולם.

כעבור מספר רב של שנים קרא אליו את בנו הריי"ץ ומסר לו את תכריך הכתב של מאמר זה באומרו לו הרי לך בני 'נשיקה חסידית'.

וביאור עובדא זו הוא כי הנה בודאי אין כל עולה בדבר שינשק האב את בנו להראותו את אהבתו אותו, אולם כיון שבאותו עת היה הילד ישן, סבר הרש"ב בדעתו שלא תהיה כל תועלת לבנו מנשיקה זו, ויהא בזה רק משום הנאתו העצמית למלא חשקו, ע"כ בחר הרש"ב במקום למלאות את חמדתו, ליטול את רגשות האהבה שהתעוררו בלבו וכביכול למסרם להקב"ה ולהתדבק אליו ע"י האהבה הזו, וכתב את המאמר הזה בענין הנשגב של אהבת השי"ת.

ובעין זה ביארו המפרשים מה שמצינו אצל יעקב אבינו ע"ה בעת שראה את יוסף הצדיק בנו אהובו לאחר כ"ב שנים שלא ראהו, ואמר הכתוב (בראשית מו, כט) ויאסור יוסף מרכבתו וגו' ויפול על צוואריו, וכתב רש"י אבל יעקב לא נפל על צווארי יוסף ולא נשקו, ואמרו רבותינו שהיה קורא את שמע, ולכאורה יש לתמוה מפני מה קרא קריאת שמע דייקא בשעה זו, אמנם הביאור בזה הוא כי יעקב אבינו הרגיש בשעה זו רגשי אהבה עצומים ליוסף בנו מאחר שכבר זה זמן רב לא ראהו והיה סבור שכבר מת, אך לרוב מעלתו חפץ למסור את האהבה הלזו לבוראו, ולכן קרא קריאת שמע שבה נזכר יחוד הבורא ית' ואשר הוא יחידו של עולם.

ע"י שיתבונן האדם בגודל אהבת השי"ת אליו, יתרחק מן החטא

הנה במשניות אלו אמר התנא רבי עקיבא ג' ענינים של חיבה שזכו להם בני"י ואלו הם, חביב אדם שנברא בצלם, חביבין ישראל שנקראו בנים למקום וחביבין ישראל שניתן להם כלי חמדה, ונביא כאן כמה מדברי המפרשים בביאור ג' דברים אלו ואל מה ירמוזון.

האברבנאל פירש שדברי רבי עקיבא אלו עולים על דברי התנא עקיבא בן מהללאל (לעיל משנה א') שאמר הסתכל בשלשה דברים ואין אתה בא לידי עבירה מאין באת מטיפה סרוחה וכו', הרי שנתן ג' דברים שעל ידי ההתבוננות בהם יבין האדם את גודל פחיתותו ובכך יוכל להמנע מן החטא, והם מה שבא מטפה סרוחה והולך למקום עפר רמה ותולעה, ושעומד ליתן דין וחשבון לפני הקב"ה, ובא ר"ע לחלוק על דבריו כי ס"ל שלא זו הדרך שעל ידה יתרחק האדם מן העבירה, אלא אדרבה ע"י שיתבונן בגודל מעלת ורוממות האיש הישראלי, דהיינו מה שזכה להברא בצלם אלקים ונקרא בן להקב"ה וכן שזכינו שנתן לנו הקב"ה את התורה כלי חמדתו, מזה יקח אל לבו לראות כמה

גדולה חיבתנו לפני אבינו שבשמים, ויחשוב בדעתו אם כן איך אוכל לעשות את הרעה הגדולה הזאת לחטוא לפני בוראי ויוצרי אשר אהבתו אלי גדולה כל כך.

ג' עניני חיבה שנמנו במשנה הם כדי להרחיק את האדם מג' העבירות החמורות

ובמדרש שמואל ביאר שכוונת התנא ר"ע היתה להרחיקנו משלשת העוונות החמורים, שהם עבודה זרה גילוי עריות שפיכות דמים, ושלשת דברי חיבה אלו הם נגד ג' העבירות, כנגד שפיכות דמים אמר "חביב אדם שנברא בצלם" שזה נלקח מן הפסוק "שופך דם האדם באדם דמו ישפך כי בצלם אלקים עשה את האדם" ומזה ילמד האדם להזהר מעון הרציחה. וכנגד עון גילוי עריות אמר "חביבין ישראל שנקראו בנים למקום" והיינו שנשמת עם בניי קדושה מאד עד שזכתה להתייחס כבן להקב"ה, ומזה יבין האדם כי כשם שנשמת ישראל קדושה וטהורה, כך גם גופו צריך להיות נוצר בקדושה ובטהרה ולכן יתרחק מן העריות וישא רק אשה ההוגנת והמותרת לו ע"פ התורה. ואילו כנגד עבודה זרה אמר התנא "חביבין ישראל שניתן להם כלי חמדה", כי הנה אמרו חז"ל (נדרים כה ע"א) כל המודה בע"ז ככופר בכל התורה כולה, ומעתה כאשר יתבונן האדם במה שזכינו שניתנה לנו התורה שהיא כלי חמדתו של הקב"ה, בודאי לא ירצה להיות כופר בתורה ולאבדה, וע"כ יזהר ויתרחק מעון עבודה כוכבים.

מעלת האדם היא מצד תולדתו יחוסו ולימודו, ושלתם שייכים אצל בניי

ובילקוט מעם לועז ביאר שכוונת התנא שנקט אלו ג' חיבות שזכו להם בניי, כי הנה האדם נחשב כבן מעלה מצד ג' סיבות שהם תולדתו יחוסו ולימודו, ובכל אלו נתעטרו בניי ברוב חשיבות כמו שמנה התנא, מצד תולדתם אמר "חביבין ישראל שנבראו בצלם" והיינו מה שנולדו בצלם אלקים, מבחינת יחוסם אין יחוס נעלה מהם שהרי "חביבין ישראל שנקראו בנים למקום", ומצד לימודם הרי זכו לחיבה גדולה זו "שניתן להם כלי חמדה" והקב"ה נתן להם את התורה הק' שיעסקו בה תדיר.

בניי גדולים במעלתם יותר מכל האומות לפי שהם בנים למקום, ולכן זכו לקבל את התורה

ביאור נוסף הביא בילקוט מעם לועז, שכוונת ר"ע היתה לרמוז מהו טעם הדבר שזכינו לכך שהשי"ת בחר בנו מכל האומות ונתן לנו את התורה יותר

כא הכל צפוי, והרשות נתונה. ובטוב העולם נדון, והכל לפי רב
המעשה:

פירוש רש"י

כא הכל צפוי. כל מה שאדם עושה בחדרי חדרים גלוי לפניו: והרשות נתונה. זידו של אדם לעשות טוב ורע, כדכתיב (שם ל) ראה נתתי לפניך היום את החיים וגו': ובטוב העולם נדון. צמדת רחמים. ואע"פ כן אין הכל שוין צמדה זו, לפי שהכל לפי רוב המעשה, המרצה צמעים טובים נותנים לו רחמים מרובים, והממעט צמעים טובים ממעטים לו רחמים. פירוש אחר, והכל לפי רוב המעשה, לפי רוב מעשיו של אדם הוא נדון, אם רוב זכויות זכאי, אם רוב עונות חייב. ורמב"ם פירש, הכל צפוי, כל מעשה בני אדם מה שעשה ומה שעמיד לעשות הכל גלוי לפניו, ולא תאמר כיון שהקדוש ברוך הוא יודע מה שיעשה האדם אם כן הוא מוכרח צמעים שיהיה לדיק או רשע, כי הרשות נתונה זידו לעשות טוב ורע ואין שום דבר שיכריחנהו כלל, וכיון שכן הוא בטוב העולם נדון להפרע מן הרשעים וליתן שכר טוב לדיקים. שהחוטא חטא ברצונו, ראוי שיענש. והלדיק היה לדיק ברצונו, וראוי שיקבל שכר: והכל לפי רוב המעשה. לפי מה שאדם כופל ומתמיד צעשיית הטוב, כך שכרו מרובה. שאינו דומה המחלק מאה זהובים ללדקה צמאה פעמים, לנותן אותם צפעס אחת. וגרסת רמב"ם היא, והכל לפי רוב המעשה. אבל לא על פי המעשה:

מכל בני העולם שגם המה יצירי כפיו של הקב"ה, ולזאת נקט ג' דברים אלו, ופתח ואמר "חביב אדם שנברא בצלם" והיינו שבני האדם חביבים אצלו ית' יותר מכל בעלי החיים שאינם מדברים לפי שהם נבראו בצלם, ואמר עוד "חביבין ישראל שנקראו בנים למקום" לומר שחביבות ישראל יתירה על פני כל האומות משום שהם נחשבים כבנים להשי"ת, וכשם שבמהות כל אדם יש חלק ממהותו של אביו, כך גם בני ישראל שהם בנים למקום נוצרו עם מזג וחומר זך הגורם להם להיות להוטים אחר המצוות ולקיימם כרצון השי"ת, ומסיבה זו זכו לחיבה השלישית שהיא "חביבין ישראל שניתן להם כלי חמדה" כי ראויים המה לקבל את התורה הק' כלי חמדתו של הקב"ה.

ג' החיבות מרמזין על שלשת הרגלים

בשפת אמת ביאר כי אלו שלשת החיבות שנזכרו במשנה מרמזים על שלשת הרגלים, כי מה שאמר "חביבין ישראל שנקראו בנים למקום" רומז למועד חג הפסח שבו נגאלו בני ישראל מארץ מצרים שהיה בית עבדים, והקב"ה קרא עליהם "בני בכורי ישראל", הרי כי אז נתעטרו בחיבה זו שנקראו בנים למקום. ודבריו "חביב אדם שנברא בצלם" ירמוז על חג הסוכות שאז זוכין

בנ"י לצ"ו והגנה מכל רע בזכות שנבראו בצלם אלקים שהוא הכח השומר ומצילים. והחיבה השלישית "חביבין ישראל שניתן להם כלי חמדה" קאי על חג השבועות שאז זכינו להתעטר בכתר התורה, ומגודל חיבת השי"ת עלינו נתן לנו את תורתו החביבה שהיה משתעשע בה תתקע"ד דורות.

משנה כא

הכל צפוי.

הקב"ה מביט ממכון שבתו במעשי כל בני האדם ויודע כל מחשבותיהם

רש"י ורע"ב פירשו דהיינו שכל מה שהאדם עושה ואפי' בהיותו טמון בחדרי חדרים גלוי וצפוי לפני הקב"ה יודע כל הנסתרות, וכמו שהסמך לזה רבינו יונה את מאמר הכתוב (תהלים קלט, א) ה' חקרתני ותדע אתה ידעת שבתי וקומי בנת לרעי מרחוק וגו', היינו שכל מעשי האדם ועמקי מחשבותיו ידועים לפני הקב"ה. ובענף עץ אבות הוסיף תבלין לדבר כי לשון צפיה יתפרש במי שמביט מלמעלה למטה, ולכן נקרא השומר העומד בראש המגדל בלשון צופה, ובזה יובן כי הקב"ה אשר הוא גבוה מעל גבוה ונקרא שוכן שמים, הרי הוא משגיח ממכון שבתו על כל יושבי הארץ, והשגחתו הלזו מכונה בשם צפיה ושפיר אמר התנא "הכל צפוי".

התורה מורה לאדם את הדרך הנכונה שעליו לילך בה, ולכן לא יוכל להתנצל שלא ידע מה עליו לעשות

במדרש שמואל ביאר את דברי המשנה באופן אחר, שקאי על האדם שמבטו צופה על הכל, וכוונת המשנה היתה לומר כי לא יוכל האדם להתנצל בכוא יום הדין ולומר שלא ידע מהי הדרך הנכונה שהיה עליו לנהוג בה, כיון שהרי "הכל צפוי" לפני האדם, וכמו שאמר הכתוב (דברים ל, טו) ראה נתתי לפניך את החיים ואת הטוב ואת המות ואת הרע, והיינו שהתורה מורה לאדם את הדרך שעליו לילך בה ואת המעשה אשר יעשה.

ובתב שבזה יובן מפני מה נסמך מאמר זה למשנה שלפניה "חביבין ישראל שניתן להם כלי חמדה", כיון שע"י התורה שקיבלו ישראל זכו לבוא לידי כך שיהיה "הכל צפוי". ויבואר עוד מפני מה לא פתח מסדר המשניות משנה זו ב"הוא היה אומר" כשם שפתח בתחילת ג' החיכות (הוא היה אומר חביב אדם שנברא בצלם, וכן במשנה הבאה הוא ה"י אומר הכל נתון בערבון), אמנם

תקבב דרכי מסכת אבות אבות

להנתבאר שמשנה זו באה כהמשך למשנה הקודמת א"ש משום שלא נאמר כאן ענין חדש ו"הוא היה אומר" דלעיל קאי גם ע"ז.

בספר מילי דאבות ביאר שהמשנה נתכוונה לרמז כי אף ש"הרשות נתונה" היינו שמשמים נותנים לאדם את האפשרות לבחור איזה מעשים לעשות, עכ"ז "הכל צפוי" כי הנהגת הבריאה בכלליותה צפויה מראש ותלויה ע"פ מה שגזר הבורא ית', ואין ביד האדם לשנות את הנגזר מלמעלה ע"י פעולותיו אשר יפעל ואפי' בכל שהוא, וכמו שמצינו אצל שבטי י-ה שהשתדלו הרבה להפר את חלומו של יוסף שיהיה למלך עליהם ואף מכרוהו לעבד, ולבסוף דייקא מעשיהם הביאו לכך שיהיה יוסף משנה למלך מצרים, והם הוצרכו אח"כ לבוא אליו ולהכנע לפניו, כי הקב"ה ברצותו עושה שתתקיים מחשבתו ע"י המעשים שהאדם בוחר לעשות מעצמו.

והרשות נתונה.

הקב"ה נתן את רשות הבחירה לאדם לבחור לעשות כפי הפצו

רש"י רבינו יונה ורע"ב פירשו דהיינו שהשי"ת נתן רשות לבני האדם שיעשו ככל אשר יחפצו אם טוב אם רע, וכמו שאמר הכתוב הנ"ל ראה נתתי לפניך היום את החיים ואת הטוב את המות ואת הרע, וסיים הכתוב להורותנו את הדרך הטובה ואמר "ובחרת בחיים".

דברי הרמב"ם שאין ידיעת הבורא סותרת את בחירת האדם

ובן כתב הרמב"ם בהלכות תשובה (פ"ה ה"א) רשות לכל אדם נתונה לו אם רוצה להטות עצמו לדרך טובה ולהיות צדיק הרשות בידו, ואם רוצה להטות עצמו לדרך רעה ולהיות רשע הרשות בידו, הוא שכתוב בתורה הן האדם היה כאחד ממנו לדעת טוב ורע, כלומר הן מין זה של אדם היה יחיד בעולם ואין מין שני דומה לו בזה הענין, שיהא הוא מעצמו בדעתו ובמחשבתו יודע הטוב והרע, ועושה כל מה שהוא חפץ ואין מי שיעכב בידו מלעשות הטוב או הרע, וכיון שכן הוא פן ישלח ידו עכ"ל.

ובתב עור (ה"ב) אל יעבור במחשבתך דבר זה שאומרים טפשי אומה"ע ורוב גולמי בני"י שהקב"ה גוזר על האדם מתחילת ברייתו להיות צדיק או רשע, אין הדבר כן, אלא כל אדם ראוי לו להיות צדיק כמרע"ה או רשע כירבעם וכו' ועיקר זה עיקר גדול הוא והוא עמוד התורה והמצוה, שנא' ראה

נתתי לפניך היום את החיים וכתתי ראה אנכי נותן לפניכם היום ברכה וקללה כלומר שהרשות בידכם וכל שיחפוץ האדם לעשות ממעשה בני האדם עושה בין טובים בין רעים. שוב כתב (ה"ד) אילו היה הא-ל גוזר על האדם להיות צדיק או רשע וכו' היאך היה מצוה לנו ע"י הנביאים עשה כך ואל תעשה כך וכו' ובאיזה דין ואיזה משפט נפרע מן הרשע או משלם שכר לצדיק וכו'. וסיים את דבריו (ה"ה) עם היסוד הידוע בענין ידיעה ובחירה וז"ל שמא תאמר והלא הקב"ה יודע כל מה שיהיה קודם שיהיה, ידע שזה צדיק או רשע או לא ידע, אם ידע שהוא יהיה צדיק א"א שלא יהיה צדיק, וא"ת שידע שיהיה צדיק ואפשר שיהיה רשע הרי לא ידע הדבר על בוריו, דע שתשובת שאלה זו ארוכה מארץ מדה ורחבה מני ים וכמה עיקרים גדולים והררים רמים תלויים בה וכו' ואין דעתו של אדם יכולה להשיג דבר זה על בוריו וכו' וכיון שכן הוא אין בנו כח לידע היאך ידע הקב"ה כל הברואים ומעשיהם, אבל נדע בלא ספק שמעשה האדם ביד האדם, ואין הקב"ה מושכו ולא גוזר עליו לא לעשות כך ולא שלא לעשות כך עכ"ל.

הרי לנו מזה כי באמת הקב"ה יודע את כל אשר עומד האדם לעשות, ועכ"ז "הרשות נתונה" בידו לבחור באיזה דרך ללכת אם בדרך טובה או ח"ו להיפך.

הקב"ה הינו למעלה מן הזמן ואין ידיעתו סתירה לבחירת האדם

ובתב במדרש שמואל אודות קושיית הרמב"ם הנ"ל איך יתכן הדבר שיהיה הדבר נתון בבחירת האדם, והרי כבר לפני שעשה האדם את מעשיו כבר ידע הבורא ית' מה יבחר לעשות, כי הנה הרמב"ם עצמו לא יישב את הקושיא, אלא הסיק שהאדם חייב להאמין בשני הדברים האלו של ידיעת הבורא ואפשרות האדם לבחור, אף שהם נראים כסותרים זה את זה, אמנם נראה שאין כאן קושיא כלל כיון שהשי"ת מביט לסוף דבר כבר בקדמותו, וכל מה שיעבור על האדם עד יום מותו הכל גלוי וידוע לפניו ית', וכבר מעת לידת האדם ראה אותו הבורא מוטל לפניו מת (לאחר כלות ימי חייו עלי אדמות) והביט במה שבחר בימי חייו, כי אצל השי"ת אין שייך ענין קדימה ואיחור שהרי הוא אינו תחת הזמן, (היינו שמושג ה"זמן" אינו שייך כלל אצל הקב"ה שהוא למעלה מכל מוגבלות העוה"ז), וא"כ כל מה שאירע עם האדם אינו גזירה מאת השי"ת, אלא שהקב"ה הביט וצפה מה שיבחר האדם עד סוף ימיו.

וכתב בשם רבינו משה אלמושנינו לבאר ענין זה ע"ד משל לאדם שרואה את חבירו כשהוא רץ ברחובות קריה, והנה על אף שזהו ברור אצלו למעלה מכל ספק שפלוני אכן רץ שהרי הוא רואה זאת כמו עיניו, אמנם יחד עם זאת אין לומר שהלה מוכרח לרוץ כעת מאחר שחבירו רואהו במרוצתו, כיון שבאמת הראיה והידיעה של הרואה נכונים הם, אך הפעולה המעשית של האדם הרץ אינה אלא בגדר אפשרות לחוד.

ומעתה נוכל לקרב אל השכל את ענין ידיעת הבורא, כי עצם ידיעתו ית' אינה מכריחה את האדם לפעול כך, ומה שהוא יודע כבר עתה את כל מעשי האדם אף מה שהוא עתיד לעשות, זהו משום שאצל הבורא ית' אין כל חילוק בין ההווה לעתיד משום שהוא למעלה מן הזמן, וכל מה שאצל בני האדם נחשב כעתיד, אצלו הם כהווה. ומה שבכל זאת איננו מבינים בשכלנו ומקשים איך יתכן שידיעת הבורא אינה סותרת את בחירת האדם, הוא רק משום קוצר דעתנו וחסור השגתנו ולכן אנו מדמים ומקיישים את ידיעת הבורא לידיעתנו, אבל האדם שיודע את האמת שאין ידיעת הבורא כפופה למושג הזמן, יבין וישכיל כי כל הדברים העתידיים להעשות אצלינו הם הווים ונגלים אצלו ית' עד סוף כל הדורות.

וסיים במד"ש שלדברים אלו רמזו דברי התנא "הכל צפוי", שלשון זה מורה שהדבר כבר "צפוי" בעבר, ולא אמר בלשון הווה "הכל צופה", לומר שצפיית הקב"ה במעשי האדם אינה רק בהווה, כלומר רק במה שעושה עתה, אלא כבר בעבר ראה הקב"ה את כל מעשי האדם עד סוף ימיו כי הוא ית' למעלה מן הזמן כמבואר.

מוניעת הידיעה בענין זה היא לטובת בני האדם

ובענין זה היה אומר הרה"ק בעל בני יששכר זי"ע דכיון שידענו שהשי"ת הוא מקור הטובה והוא טוב ומיטיב לכל, מוכרחים אנו לומר שאם היה טוב לבני האדם שישגיגו ויבינו את ענין הידיעה והבחירה איך אזלו תרוויהו כהדדי ואין סתירה ביניהם, היה השי"ת פוקח את עינינו ומביננו את הדבר, ומכיון שהדברים נותרו סתומים וחתומים מאתנו, וכלשון הרמב"ם שהובא לעיל "אין דעתו של אדם יכולה להשיג דבר זה על בוריו", הרי זה לאות כי טובה גדולה היא לנו שלא נבין את הענין כל זמן היותנו בעולם השפל, וזאת לסיבה נעלמת הידועה אך לבוראנו החפץ בטובתנו.

ובְּטוֹב הָעוֹלָם נִדוֹן.

כיון שהאדם עצמו בוחר איך להתנהג ואין מכריחים אותו בדבר, ראוי הוא לקבל גמולו

פירש הרע"ב שכיון שנתבאר ש"הרשות נתונה" והיינו שהבחירה נתונה ביד האדם אם לעשות טוב או רע, ואין דבר שיכריחו כלל לשום צד, ע"כ "בטוב העולם נידון" היינו שמה שהקב"ה נפרע מן הרשעים ונותן שכר טוב לצדיקים הוא ממידה טובה וצודקת, כיון שחטאי החוטא נעשו ברצונו העצמי ויש לו לקבל עונש ע"כ, ואילו צדקת הצדיק נעשתה ברצונו וראוי הוא לבוא על שכרו.

הקב"ה דן את האדם בצירוף טובו וחסדו

אמנם רבינו יונה פירש כי הקב"ה אינו דן את האדם רק לפי מעשיו אלא מצרף ברוב טובו את מידת החסד, וגם הרשעים העוברים על רצונו נידונים בטובו וכמו שנאמר (תהלים קמה, ט) טוב ה' לכל, והרי גם הרשעים מכלל מעשיו של הקב"ה המה. וכתב בספורנו שדברים אלו הם חיזוק גדול והתעוררות לאדם שנכשל בחטאים, כי עליו לידע שיוכל לזכות לתשובה בנקל, כיון שהקב"ה שהוא הדיין מטה את הדין כלפי חסד.

העולם נידון לפי רובו - רק בכדי לזכות את בני העולם אם רובם צדיקים

במד"ש כתב כי כוונת התנא בדבריו אלו היתה ליישב מה שקשה על דברי חז"ל שאמרו במס' קידושין (מ ע"ב) העולם נידון אחר רובו, ולפ"ז נמצא שאם יהיה רוב העולם חייב ומיעוטו זכאי יהא העולם נידון לחובה ח"ו, ולכאורה יש לתמוה כתמיהת אברהם אבינו ע"ה (בראשית ט, כג) האף תספה צדיק עם רשע, וכן הוא אומר (שם פסוק כה) חלילה לך השופט כל הארץ לא יעשה משפט, שהרי כיון שהצדיקים שבהם כבשו את יצרם הרע ובחרו בטוב (כאומרו "הרשות נתונה" שביד כל אדם לבחור את דרכו אם לטוב או להיפך ח"ו) למה זה ייענשו שידונום בצוותא עם כל הרשעים להיות העולם נידון אחר רובו. וזאת נתכוין התנא ליישב ואמר "ובטוב העולם נידון" היינו כי באמת כל אחד מישראל נידון בפני עצמו בפרטיות לתת לכל אחד כפי מעשיו ודרכיו, ואם יזכה למעשים טובים ודאי יבוא על שכרו, אמנם מה שהקב"ה דן את העולם ע"פ רובו, הוא רק מחמת היותו רחמן על עמו וחפץ בטובתם וע"כ הוא חוזר ומעמיד לדין את כל בני העולם יחדיו, בכדי שאם ימצאו רוב בני העולם זכאין,

יהא העולם נידון אחר רובו ויזכו גם הרשעים, אמנם זאת לא עביד הקב"ה לחייב את הצדיקים מחמת רוב הרשעים וא"ש.

וְהַכֵּל לְפִי רֹב הַמַּעֲשֵׂה.

כפי שירבה האדם בהנהגת החסד כן ירבו עמו משמים

כתב רבינו יונה כי על אף שאמר התנא לעיל "ובטוב העולם נידון" ונתבאר שהקב"ה דן את האדם במידת החסד, עכ"ז אין כל בני האדם זוכים במידה שווה לחסד זה, אלא הכל לפי שיעור מעשי האדם, כי מי שמרבה להתנהג בחסידות יזכה שירבו עמו משמים בחסד הרבה יותר משיעור מעשיו, ואילו מי שממעט לנהוג בחסד יזכה למידה פחותה של חסד מאת השי"ת.

ריבוי פעולות טובות מותרות קנין בנפש האדם

ובתב שהרמב"ם גרס "והכל לפי רוב המעשה אבל לא על פי המעשה" וביאר הרמב"ם דהיינו שכאשר האדם עושה פעולה טובה פעם אחת בלבד אף שהיא באיכות גדולה עד למאד, אינו שווה במעלתו לאדם שעושה הרבה פעמים פעולה קטנה, וכגון מי שנותן צדקה סך אלף זהובים לאדם אחד אין מעלתו מגיעה לחבירו שהתנדב אלף זהובים באלף נתינות נפרדות, כיון שזה פעל בנפשו את מידת הנדיבות אלף פעמים ונקנתה המידה הזו בנפשו. וזהו "והכל לפי רוב המעשה" היינו כי חשיבות המעשה תלויה בריבוי הפעמים שעשה את המעשה הטוב הלזה, "אבל לא על פי המעשה" כי כשעשה פעם אחת פעולה גדולה ועצומה, עדיין אין חשיבות פעולתו כמו מי שעשה את המעשה הזה בחלוקה לפעולות רבות וקטנות.

ע"י ריבוי נתינת צדקה תשתרש בלב האדם הידיעה כי כל ממונו הוא של הקב"ה

וב"ק האדמו"ר רבי משה יחיאל מאוז'רוב זצ"ל ביאר את דברי הרמב"ם, כי הנה כאשר האדם זוכה לקיים מצות צדקה, הרי הוא עושה בכך ב' פעולות טובות, האחת עצם הדבר שמילא את מחסורו של העני בכך שנתן לו את מבוקשו, והשנית שהשריש בלבו את האמונה שכל קנייניו הארציים אינם שלו כלל אלא הכל ברשות הקב"ה, ועליו לעשות עם ממונו כפי רצון בעליו שהוא הבורא ית'. ומעתה לענין תועלת נשגבה זו אינו דומה מי שמרים נדבתו ונותן צדקה פעם אחת בלבד, למי שנותן פעם אחר פעם עד מאה פעמים, שע"י ריבוי

הנתינות תתאמת אצלו הידיעה הזו ותשתרש בלבו ההכרה כי כל ממונו ורכושו שייך להבורא ית'.

האדם נידון לפי רוב מעשיו

רש"י פירש (וכן הרע"ב בפירושו השני) "והכל לפי רוב המעשה" היינו שהאדם נידון לפי רוב מעשיו, שאם יש לו רוב זכויות יצא זכאי בדינו ואם רוב עוונות יתחייב ח"ו.

השכר הניתן על המעשים הטובים אינו לפי הכמות, אלא לפי האיכות וחשיבות המצוות

החסיד יעב"ץ פירש תיבת "רוב" על דרך לשון הכתוב (אסתר ה, יא) רוב בניו שהוא ענין גדולה וחשיבות, וכוונת המשנה לומר כי השי"ת אינו נותן לאדם שכרו על מעשיו לפי כמותם, אלא לפי איכותם וכן לפי מידת הקושי שהיה לו בעת שקיימם, שהרי אדם המוכן בטבעו לעשיית מעשים טובים, שאינו צריך להתגבר על יצרו בכדי לקיימם, ודאי שלא ישוה בקבלת השכר לחבירו שאין נטייתו וטבעו מושכו למעשים טובים ועליו להתגבר מאד בכדי לנצח את יצרו.

בעשות האדם מצוה מקבל שכר אף על התוצאות הטובות שנגרמו מפעולתו

בספרים ביארו ביאור נוסף, כי הנה מכל מעשה שעושה האדם יתכן שייגרמו מזה עוד הרבה תוצאות, וכגון אדם הנותן צדקה לאדם עני ומעמידו על רגליו, שבכך יכול העני להשיג מזון וטרף לבני ביתו, וכן יוכל לרכוש להם בגדים להחם את גופם ועצים להסיק את ביתו, ועי"ז נגרם ששלום ביתו יתנהל כראוי והשמחה תשרור במעונו, וממילא יזכה לגדל את צאצאיו בדרך הסלולה והראויה ויהגו בניו בתוה"ק ויעסקו בקיום מצוות, נמצא שמצות הצדקה גרמה לכמה וכמה מעשים טובים. ואילו מאידך גיסא אם אדם גנב ממון מאדם בעל משפחה, ומחמת כך יחסר מאכל בני המשפחה ולא יהא להם כסות, וכן שלום ביתו יופר ותפגם שמחתם, ויתכן שמחמת כן יעזבו צאצאיו את הדרך הישרה והסלולה ח"ו וילכו אחר בורות נשברים, הנה עון אחד שעשה גרר עוונות רבים.

והנה אמחז"ל במסכת סוטה (יא ע"א) כי השכר שמקבלים בעבור עשיית מצוה הוא הרבה יותר מן העונש שמקבלים בגין עשיית מעשה רע, והביאור בזה הוא כי האדם שמקיים מצוה כגון האיש שעשה את מעשה החסד הנ"ל הנה הוא עושה זאת ברצון טוב ונפש חפיצה, ובאמת יש ברצונו שיצאו ממעשהו כל אותם דברים טובים שאכן נגרמו ממנו, וע"כ נחשבים כאילו הוא עשאהם והם

נזקפים לזכותו ומקבל שכר עליהם, משא"כ האדם הלז שתקפו יצרו ופיתהו לגנוב, ולא עמד בנסיון כי חמד את הממון, אמנם לא היה חפץ שיצאו ממעשהו כל אותם דברים שנגרמו ע"ז, הרי הוא נענש רק על מה שהיה בדעתו לעשות ולא על שאר הדברים שנגררו ממעשהו כפועל יוצא.

ומעתה יתבארו דברי המשנה "והכל לפי רוב המעשה", היינו שהשכר שמקבל האדם על מעשיו נמדד "לפי רוב המעשה", כלומר שמקבל שכר גם על המעשים שנגרמו מפעולתו אף שלא עשאם בפועל, ומיירי רק במעשי מצוות ומעש"ט שעושה, ולא בחטאים שנכשל בהם, שעליהם נענש רק על המעשה שעשה בפועל ולא על התוצאות שנגרמו מפעולתו וכמו שנתבאר.

אף שהקב"ה מסייע לאדם לקיים את המצוה, הרי הוא נותן לו שכר כאילו הוא קיים את הכל

במדרש שמואל ביאר את דברי המשנה ע"פ מה שאמרו חז"ל (שבת קד ע"א) הבא ליטהר מסייעין אותו, והיינו שמשמים עוזרים ומסייעים לאדם שיוכל לקיים מצוות ומעש"ט, והנה מן הדין היה שבעבור כן ינכו משכרו את החלק שסייע השי"ת בעדו במעשה המצוה כיון שזאת לא עשה האדם, אמנם התנא בא להשמיענו כי השי"ת ברוב רחמיו וחסדיו אינו מנכה כלל בגין אותו חלק שסייעו, אלא נותן שכרו משלם כאילו הוא עשה את כל המעשה, ולכן אמר "והכל לפי רוב המעשה" היינו שקיבול השכר הולך לפי רוב הפעולה, וכיון שאת רוב המעשה עשה האדם, אף שהקב"ה סייע בידו, הרי הוא מקבל שכרו כאילו הוא קיים לבדו את המצוה כולה.

בעוה"ב מקבלים גמול על רוב המעשים, ולכן הצדיקים מקבלים שכרם על המצוות, והרשעים נדונין על עוונותיהם

הרב חיד"א ז"ע פירש את כוונת המשנה ע"פ מה שחקרו הראשונים על אודות מאמר הכתוב (דברים ז, י) ומשלם לשונאיו אל פניו להאבידו, והיינו שהרשעים מקבלים שכר על מקצת מעשיהם הטובים בעוה"ז, ולעוה"ב לא יותר להם שום שכר, ואילו הצדיקים מקבלים את כל שכרם לעוה"ב, ולכאורה יפלא מפני מה נשתנו הרשעים שמקבלים שכרם בעוה"ז ולא בעוה"ב. וכתבו שסיבת החילוק הוא משום שאזלינן בתר רובא ועל הרוב מקבלים גמול בעולם האמת, וע"כ הצדיקים שרוב מעשיהם הם מצוות ומעש"ט מקבלים ע"ז שכר בעוה"ב, ואילו על מיעוט חטאיהם הם נענשים בעוה"ז ע"י יסורים, וכך הם זוכין לעלות לעוה"ב כשהם מנוקים מכל אשמה, אולם הרשעים שרוב מעשיהם

הם חטאים, המה נענשים עליהם בעוה"ב, ועל מעט המצוות שעושים משלם להם הקב"ה שכרם בעוה"ז.

ולדברים אלו רמז התנא באומרו "והכל לפי רוב המעשה", וחפץ לבאר את סיבת החילוק בין מקום קבלת שכר הצדיקים לשכר הרשעים, ואמר כי אזלינן בתר "רוב המעשה" שבעוה"ב מקבל האדם גמול על רוב מעשיו, ולכן הצדיקים מקבלים שכר טוב על מעשיהם בעוה"ב והרשעים נענשים אז על עוונותיהם.

מצוות הרשעים שאינם נעשים לש"ש, אינם מתקבלים בעוה"ב, ורק מחמת רחמי הבורא מקבלים שכרם בעוה"ז

אמנם עדיין יש להקשות בדבר, שהרי אמרו חז"ל (קידושין לט ע"ב) שכר מצוה בהאי עלמא ליכא, והיינו שאין מקבלים שכר על המצוות בעולם הזה, וטעם הדבר משום שאין באפשרות לשלם בעוה"ז אפילו על מצוה אחת שעשה האדם, שהרי אמרו חז"ל (לקמן פ"ד מכ"ב) יפה שעה אחת של קורת רוח בעוה"ב יותר מכל חיי העוה"ז, וא"כ למה זה מקבלים הרשעים שכר על מצוותיהם בהיותם בעוה"ז, ולא מניחים להם את גמולם שיזכו ע"י מעשיהם הטובים לחיי העוה"ב.

וביאר החפץ חיים את הדבר ע"ד משל לאדם עשיר שרכש מכסיל אחד מאה שטרות כסף מזוייפות ונתן לו תמורתם שטר אחד אמיתי, אמר לו הכסיל ולמה זה תגנוב מאתי, ואיך תפטרני בשטר אחד תמורת מאה שטרות שנתתי לך, השיב לו העשיר שוטה שבעולם איך תחשוב לדמות בין שטרותיך לשטרי, הלא עם השטר שקבלת ממני תוכל לבוא אל חצר המלך ויקבלוך בסבר פנים יפות ויתנו לך את מלוא תמורתו, אך את שטרותיך המזוייפים לא אוכל להוציא רק בסתר בחדרי חדרים מחמת מורא המלכות, וע"כ לא אוכל לקבל עליהם כי אם פרוטות אחדות, ולכן כל מאת שטרותיך אינם מגיעים לשווי שטר אחד שלי.

ומעתה יובן היטב החילוק שבין מצוות הצדיקים למצוות הרשעים, כי הנה המצוות שמקיימים הצדיקים אשר הם עושים אותם בדחילו ורחימו לשם שמים, שמצוות כאלו עולות לרצון ולנחת רוח לפני הבורא ית', ואשר עליהם אמרו חז"ל במדרש (ילקוט רות ס"י תרד) אליהו ומלך המשיח כותבים אותה והקב"ה חותם על ידיהם, הרי הם כדוגמת השטר האמיתי אשר חותמו של המלך מתנוסס עליו, וכאשר באים השטרות האלו שנתעטרו בחתימת ידי הקב"ה לפני ב"ד של מעלה, הנה הם מתקבלים בתשואות חן והשכר ישולם לעושיהם בעין יפה כמידת טובו הגדול של הקב"ה אשר ציוה על אלו המצוות, אמנם מעשי המצוות המועטים של הרשעים אשר בדרך כלל אינם נעשים לשם שמים אלא בעבור קבלת כבוד או שער פניות, וכיון שכך אין חתימתו של

כב הוא הָיָה אוֹמֵר הַפֶּל נִתּוֹן בְּעֶרְבוֹן, וּמְצוּדָה פְּרוּסָה עַל פֶּל הַחַיִּים. הַחֲנוּת פְּתוּחָה, וְהַחֲנוּנִי מְקִיף, וְהַפְּנִקָּס פְּתוּחָה, וְהִיד פּוֹתֶבֶת, וְכָל הַרוּצָה לְלוֹת יָבֵא וְיִלְוֶה. וְהַגְּבָאִים מְחַזְרִין תְּדִיר בְּכָל יוֹם, וְנִפְרָעִין מִן הָאָדָם מְדַעְתּוֹ וְשֵׁלָא מְדַעְתּוֹ, וַיֵּשׁ לָהֶם עַל מָה שְׂיִסְמְכוּ. וְהַדִּין דִּין אָמֵת, וְהַפֶּל מְתַקֵּן לְסַעוּדָה:

פירוש רש"י

כב הכל נתון בערבון. רגלוהי דבר נש אינו ערצין ציה (סוכה נג.). לאחר דמתצעי תמן מוזילין ימיה: ומצודה פרוסה. יסורין ומיתה: החנות פתוחה. וצני אדם נכנסים שם ולוקמים בהקפה: והחנוני מקיף. ומאמין לכל הצא לטול, כך צני אדם חוטאים בכל יום והקצ"ה ממתין להם עד צא עתם: והפנקס פתוח. לכמוצ צו ההקפות כדי שלא ישכח: והיד כותבת. שלא תאמר אע"פ שהפנקס פתוח פעמים שהחנוני טרוד ואינו כותב הכל, לכך אמר והיד כותבת: וכל הרוצה ללוות וכו'. היינו והרשות נמונה דלעיל, שאין שום אדם מוכרח ללוות שלא ברצונו: והגבאים. יסורים ופגעים רעים: לדעתו. פעמים שזוכר את חובו ואומר יפה דתני: ושלא לדעת. שפעמים ששכח וקורא תגר כנגד דינו של מקום צרוך הוא: ויש להם על מה שישמכו. על הפנקס, ועל החנוני שהוא נאמן על פנקסו. כך היסורים הללו הן נסמכים על מעשיו של אדם הנזכרים לפני המקום צרוך הוא, אע"פ שהם נשכחים מן האדם: והדין דין אמת. שאין הקדוש צרוך הוא צא צטרוניא עם צרימיו: והכל מתוקן לסעודה. אחד לדיקים ואחד רשעים יש להם חלק לעולם הצא לאחר שגבו מהן את חובן:

הקב"ה חרוטה עליהם והרי הם כשטר מזוייף שאינו מתקבל באוצר המלך, ולכן אין שום אפשרות לשלם עליהם שכר בעולם האמת, אך כיון שהקב"ה טוב ורחום לכל ואינו מקפח שכר כל בריה ואפי' אדם רשע, הרי הוא משלם שכרם ונותן להם גמול על מצוותיהם לכל הפחות בעולם הזה.

משנה כב

הוא הָיָה אוֹמֵר הַפֶּל נִתּוֹן בְּעֶרְבוֹן.

על כל מה שהאדם נהנה בעוה"ז עתיד הוא לפרוע

כתב רבינו יונה כי על כל מה שהאדם נוטל מעניני עוה"ז, נעשו הוא ובניו ערבים, ולא יחשוב האדם שממונו נמצא ברשותו ויש ביכולתו לעשות עמו כפי רצונו, אלא ידע שכל חפציו אינם שייכים אלא להשי"ת, ומה שלוקח מהשי"ת אינו אלא בערבון, ועתידים לפרוע ממנו את הכל. ומבאר ע"פ משל

לאדם שנכנס לעיר אחת ולא מצא שם שום אדם, נכנס לבית אחד והנה לפניו שלחן ערוך בכל מיני מאכל ומשקה, החל לאכול ולשתות באומרו בכל אלו זכיתי ושלי המה, יכול אני לעשות עמהם כרצוני, אך הוא לא היה יודע שבעל הבית מביט עליו מן החרכים ורואה את כל מעשיו, וכי בסוף אכילתו יהיה גובה ממנו את מלוא ערך המאכלים והמשקאות שהיה נהנה מהם. והנמשל מובן כי גם על כל הנאות האדם בעוה"ז יצטרך לשלם בסופו של דבר.

ובספורנו הוסיף לכאר כי דברי התנא האלו באים כהמשך לדבריו שבמשנה שלפניה "והרשות נתונה", והיינו שהקב"ה נתן לאדם רשות לעשות את כל אשר יחפוץ בלבו אם טוב אם רע (וכמו שביאר רבינו יונה שם והובאו דבריו במקומם), ולזאת המשיך ואמר כי אף על פי כן יש לו לזכור ולידע כי "הכל נתון בערבון", והיינו שאין הרכוש ניתן לאדם לעולם אלא לזמן קצוב, ולאחר אריכות ימיו ושנותיו תשוב נפשו אל האלקים ואז יתן דין וחשבון לפני השי"ת על אופן השתמשותו בערבון.

הכל נתון בערבון, ומצודה פרוסה על כל החיים.

הקב"ה מעניק לאדם גם את המשכון כדי שאם יכעיסו יגבה חובו על ידו

במדרש שמואל ביאר את דברי המשנה באופן אחר, כי הנה ענין הערבון הוא שכאשר לזה אדם מעות מחבירו, הרי הלוה נותן משלו משכון למלוה ובכך הוא מובטח בהשבת ההלוואה, כמו כן הוא גם אצל השי"ת שנותן לאדם עושר ונכסים ובנים, כדי שהם ישמשו כערבון, שאם לא ילך האדם בדרך הישרה ויכעיס את הבורא יקחם ממנו, וזהו שאמר התנא "הכל נתון" היינו שאת הכל נתן הקב"ה לאדם משלו, הן את נכסיו והן את צאצאיו, ונתינתו זאת היתה "בערבון" כדי שיעמדו לערבון שיקחם ממנו אם יחטא.

והמשיך התנא ואמר "ומצודה פרוסה על כל החיים" כלומר שכשם שהצייד החפץ לצוד בעלי כנפיים מניח בתוך המצודה דבר מאכל, והעוף סבור שהמאכל הונח שם בדרך מקרה ולכן בא לקחתו, אולם הוא לא ידע כי מטרת ההנחה היתה לרעתו בכדי לצודו נפש, כמו כן הוא גם באדם שחושב שהטובות שנודמנו אליו באו להנאתו העצמית, ואינו יודע שלא ניתנו לו אלא בכדי שיעמדו לערבון שמהם יוכל הקב"ה לגבות את חובו, והם לו כ"מצודה הפרוסה

תקלב דרכי מסכת אבות אבות

על כל החיים" להטעימו על ידם טעם מיתה כאשר יקח ממנו הבורא את כל הטובות הללו [אם לא ינהג כשורה].

כל ישראל ערבים זה לזה ונתבעים בעוונם, ובעיקר הצדיקים שנתפשים בעון הדור

רש"י פירש שה"ערבון" הוא מלשון ערבות, וכוונת התנא היא על מה שאמרו חז"ל (תדבא"ר פי"א) כל ישראל ערבים זה לזה, וזהו "הכל נתון בערבון" שהתורה ניתנה לנו באופן שכל אחד מישראל ערב על השאר שגם הם ישמרו ויקיימו את התורה.

ובמדרש שמואל הוסיף לבאר בזה, כי דברים אלו באים כהמשך למשנה הקודמת ששם נאמר "חביבין ישראל שניתן להם כלי חמדה" שהוא התורה והמצוות שקיבלו ישראל, ועל זאת המשיך התנא ואמר "הכל נתון בערבון", היינו שבתורה ובמצוות הללו ערבים כל ישראל זה לזה, ואמר התנא עוד "ומצודה פרוסה על כל החיים" לומר כי ענין זה של הערבות היא כמצודה הפרושה, כי בזה ניצודים בני אדם ומתחייבים מיתה כאותם דגים הנתפסים במצודה, שהרי הם נתבעים גם בגין האחריות שיש להם על בני אדם אחרים, שאם לא נהגו כשורה הם נענשים בעוונם, ובמה שאמר התנא "על כל החיים" נתכוין לרמוז על הצדיקים הקרויים חיים, כי הם נתפשים בעיקר בערבות זו, לפי שהצדיקים נענשים בעון הדור, ובזה נפרעים מן הערב תחילה.

תחילת קיום המצוות הוי כערבון על שאר המצוות, ואז מתחיל הקב"ה לקיים את היעודים הטובים

עוד פירש במדרש שמואל, כי הנה כאשר יתבונן האדם במקראי קודש שנאמרו בפרשת בחקותי בענין הייעודים הטובים שהבטיחה תורה למקיימיה, יבין וישכיל כי רק אם יקיים את כל מצות ה' וחוקיו כאומרו ית' (ויקרא כו, ג-ד) "אם בחקותי תלכו ואת מצותי תשמרו", או אז יזכה לכל אלו הייעודים הטובים והנעימים שהמשיך הכתוב במאמרו "ונתתי גשמיכם בעתם וגו'", וע"כ יחשוב בדעתו שהרי אף אם יתאמץ בכל כחו לא יהיה ביכולתו לקיים את כל המצוות בשלימות הרצויה כציווי הבורא ית', כיון שרק אדם שזכה למדריגה עליונה בצדקות וחסידות יכול לבוא לכך, וזה יגרום לו להתייאש מכל וכל מקיום המצוות וימנע אפ"י מלהתחיל לעבוד את השי"ת, כיון שלדעתו אף אם יקיים מצוות לא יקבל עליהם שכר אם לא יסיים לקיים את כל מצוות התורה (שדבר זה הוא מקושי המציאות כנ"ל).

ובכדי להוציא ממחשבת טעות זו אמר תנא דידן "והכל נתון בערבון", דהיינו שההבטחות שהבטיח הבורא ליתן שכר טוב למקיימי המצות נתונים בערבון, כלומר שהוא כמו ה"ערבון" הניתן בעת קניית מקח כלשהו, שאם אין ביד הלוקח את כל המעות הרי הוא נותן בתחילה חלק מן הסכום בתור ערבון שישלים את הנוטר, הנה כענין זה הוא גם בקיום המצוות, שכאשר האדם מקיים מצוה אחת הוי זה כערבון וכתחילת פרעון, וכמו שמקבל ע"ע להמשיך לשלם ולפרוע את שאר החוב, שהרי המצוה הזו תגרום לו לקיים מצוות נוספות כמאמר חז"ל (לקמן פ"ד מ"ב) מצוה גוררת מצוה, ואף שבמקח וממכר שבין אדם לחבירו אין נקנה המקח באופן כזה, אמנם במקח שבין האדם למקום מיקרי קנין (ברוב חסדי השי"ת), וע"כ כבר בשעה זו מתחיל השי"ת לתת לו את היעודים הטובים שנזכרו בכתוב.

ומצודה פרוסה על כל החיים.

אין באפשרות האדם להנצל מן הגזירות ומן העונשים
העומדים לבוא עליו

רש"י רבינו יונה והרע"ב פירוש שקאי על המיתה (והיסורים), שאם נגזרה על האדם אין ביכולתו להנצל ממנה, והוא נתון בגזירה זו כדגים הנאחזים במצודה, ובספורנו פירש שהדברים עולים על העונשים הראויים לבוא על האדם רח"ל, שאין שום אדם יכול להמלט מן העונש שדנוהו עליו משמים בסיבת עוונותיו, כי אף אם לא נענש בהיותו בעולם הזה, סופו להענש בעולם הבא. וביאר בילקוט מעם לועז שהדמיון בזה הוא לצפור שנלכדה בתוך המצודה, שאין ביכולתה לצאת ממנה, כך אין באפשרות האדם להנצל מן הדין והעונשים העומדים לבוא עליו לעתיד לבוא.

(ויש להוסיף בזה כי אף שהצפור מצד עצמה אינה יכולה להמלט, אמנם בעל המצודה יכול להוציאה אם ירחם עליה, וכן הוא גם בענין העונשים, שאם ישוב האדם בתשובה שלימה על עוונותיו, ימלא הקב"ה רחמים עליו ולא יענישנו).

החנות פתוחה.

אדם נהנה בעוה"ז ואינו זוכר כי יבוא עת ויצטרך לשלם על
כל הנאותיו

פירש רבינו יונה שבני אדם נכנסים אל החנות ונוטלים משם (בהקפה) כל מה שנצרך להם בשעה זו, ואינם רואים את הנולד לחשוב אם בשעה שיגיע

זמן הפרעון יהיה להם די ממון לפרוע את חובכם, וסיבת הדבר היא מפני שבכל עת הם מוצאים את החנות פתוחה והרשות נתונה להם ליקח את כל צרכיהם ואינם מעלים על דעתם שבסופו של דבר יבוא עת פרעון ויצטרכו לשלם על כל מה שנטלו מן החנות. וכדמיון הדבר הזה הוא גם הנהגת בני אדם בזה העולם שנהנים מכל עניני העולם, ושוכחים כי יבוא יום ויבואו עמם חשבון לשלם על כל הנאותיהם.

בעוה"ז יש ברירה ביד כל אדם אם לבחור בטוב או ברע

ובילקונו מעם לועז ביאר דהדמיון לחנות הוא, כי כשם שבחנות עומדים למכירה הרבה מיני דברים ואפשר לקנות שם הן דברים מתוקים והן מרים, חמים וקרים, לחים ויבשים, וכל אדם נכנס לשם ובחור לרכוש מתוך כל המלאי מה שלבו חפץ, כן הוא גם בהיות האדם בהאי עלמא, שהוא כבן חורין ויכול לבחור בכל מה שיחפוץ, אמנם הקב"ה נתן לו גם את הברירה לבחור בטוב ולמאוס ברע, ואם אכן ישכיל לילך בדרך טובים יבוא על שכרו.

והחנוני מקיף.

כתב רבינו יונה שהתנא דימה את הענין לבעל חנות שנותן רשות ללקוחותיו ליקח בהקפה את הנצרך להם מחנותו, ולאחר זמן הם פורעים את חובכם, וכן הוא גם במה שנותן הקב"ה שהוא השליט בעולמו לכל באי עולם שיטלו כל חפצם אם טוב ואם רע, וסופו לפרוע מהם את התשלום לאחר זמן, וכעין זה כתב גם הרע"ב וסיים בדבריו בביאור הנמשל שכך גם בני אדם חוטאים בכל יום והקב"ה ממתין להם עד שיבוא עתם.

העוונות אינם נשמטים בשביעית לפי שהם כהקפת החנות

בספר מערכי לב (הובא בענף עץ אבות) ביאר את כוונת התנא, שלא יאמר האדם הן מה לי לדאוג על העוונות, והרי החטאים הם כמו חוב ומלוה שהאדם חייב להשי"ת, והא נפסקה ההלכה שהשביעית משמטת את כל החובות, וידענו כי השי"ת שומר תורתו, וא"כ אחת לשבע שנים בשנת השמיטה יישמטו ויימחקו כל העוונות. ולזאת אמר התנא "והחנוני מקיף" לומר כי אין העוונות כדוגמת חובת המלוה, אלא כענין הקפת החנות שהרי לא נעשו כדרך הלואה אלא בדומה להקפה, ושנינו במסכת שביעית (פ"י מ"א) הקפת החנות ושכר שכיר אינה משמטת, וכן נפסק להלכה בדברי הרמב"ם (הל' שמיטה ויובל פ"ט ה"א),

והוא מפני שציווי התורה לשמט כספים הוא רק כשלוה אדם מחבירו מעות ולא כשקנה ממנו חפץ או שכרו כפועל, ומעתה כיון שהעוונות נחשבים כהקפת החנות שוב אין הם נשמטים בשביעית, וצריך האדם לשוב בתשובה עליהם ואז יימחקו שטרי חובותיו ולא ייענש עליהם.

**תשובת האדם מתקבלת אף שגלוי וידוע לפני הקב"ה
שעתיד אדם זה לשנות באוולתו**

ובילקוט מעם לועז ביאר שהתנא נתכוין בדבריו אודות ענין התשובה אשר היא מועילה תמיד ובכל עת, ואמר "החנות פתוחה" לומר כי בכל זמן יכול האדם לשוב בתשובה על עוונותיו, "והחנווני מקיף" היינו שכאשר יהיה האדם שב ומתחרט באמת וצועק אל ה' מעומקא דליבא, אזי תתמלא משאלתו והקב"ה יקבל ברחמים את תשובתו וימחל לו על כל חטאיו, ואף שיודע הקב"ה שאחר שינצל מן היסורים עלול הוא לחזור לסורו, עכ"ז מוחל לו על פשעיו, כי אין מידת הקב"ה כמידת מלך בשר ודם, שהרי אם יחטא אדם למול מלך בשר ודם ומביע בפניו את חרטתו, אם חושש המלך שעתיד הוא לשוב על מעשיו, ודאי לא יקבלנו אלא יתן לו את מלוא ענשו, לא כן הוא הקב"ה, אבינו מלכנו המרחם עלינו כרחם אב על בנים, שהוא דן את האדם לפי המצב שהוא נתון בו כעת וכלשון הכתוב (בראשית כא, יז) באשר הוא שם (ופירש"י שהיה ישמעאל נידון לפי המעשים שהיה עושה אז ולא לפי מה שהיה עתיד לעשות), וע"כ אם כעת הינו שב בתשובה מקבל הקב"ה את תשובתו.

וזהו גם הפירוש במאמר הכתוב (שמות לג, יט) וחנותי את אשר אחון ורחמתי את אשר ארחם, היינו שגם מי שיודע הקב"ה שלא יהא די כמה שירחם עליו ויחון אותו בשעה זו, אלא עוד יצטרך לרחם עליו גם להבא משום שיוסיף לחטוא ויחזור פעם נוספת בתשובה על חטאיו, גם עליו הוא מרחם ומוחל לו על כל עוונותיו, וזהו "וחנותי" עתה "את אשר אחון" לעתיד כשישנה באוולתו ויחזור שוב תשובה, כי רחמי השי"ת מרובים עד אין קץ והוא חנון המרבה לסלוח לאין גבול. ובזה יתפרש גם הנוסח שאנו אומרים בתפילת יום הכיפורים (תפלת העמידה) ומעביר אשמותינו בכל שנה ושנה, והיינו שאנו משבחים בכך את הקב"ה, אשר אף שאנו נצרכים לכפרה מדי שנה בשנה, וגלוי וידוע לפניו ית' כי גם בשנה הבאה יהיו לנו עוונות שנצטרך להגיע לכפרתו, ושיהא הוא ית' מעביר אשמותינו, עכ"ז הרי הוא מוחל וסולח ומעביר האשמות.

**בדור עקבתא דמשיחא אין הקב"ה מקיף אלא מביא את כל
הגזירות לפני ביאת המשיח**

אמנם כתב הגה"צ רבי שלום שבדרון זצ"ל כי אף ששנינו להדיא "והחנוני מקיף" יש לנו לדעת כי אין החנוני מקיף לעולם, ואף הקב"ה גובה את חובו בתקופות מסויימות, וכהעובדא שהיתה עם מרן החפץ חיים זצ"ל שנכנס אליו אדם אחד בעת שהתגברו הצרות האימות על יהודי רוסיה, ושאלו בצער וברוב בכי מפני מה סובלים בני ישראל בדורות האחרונים צרות רבות כל כך ובתכיפות כה מרובה, אמר לו החפץ חיים אמשול לך משל למה הדבר דומה, הנה דרך בעלי החנויות לרכוש סחורה מסוחרים גדולים, וכיון שלעתים יש בעל חנות שאין ברשותו בעת הקניה די ממון לשלם עבור הסחורה, ע"כ נותן לו המוכר אשראי לתקופת זמן של חודש או יותר שיוכל לפרוע את חובו עד אז, והנה פעם אחת בעת בוא בעל החנות אל הסוחר לרכוש סחורה כדרכו מימים ימימה, אמר לו הסוחר איני יכול למכור לך יותר סחורה בהקפה וגם את חובך על הסחורה שקבלת ממני בעבר אבקש ממך שתשלם לי עתה, תמה הלה ושאל בפליאה מה יום מיומיים, הן זה שנים רבות מוכר אתה לי בהקפה וממתין אתה באורך רוח עד שאשלם לך, ולמה זה שינית את טעמך לבקש עתה את המעות, אמר לו הסוחר דע לך כי בכוונתי להפסיק לעסוק עוד במסחר זה, וכיון ששוב לא יהיו לי סחורות ממין זה, ולא תבוא אלי לקנות יותר אינני יכול למכור לך באשראי, ולכן גם הנני גובה את החובות הישנים מכל לקוחותי.

והנמשל הוא כי הנה במהלך כל הדורות דחה הקב"ה את כל הגזירות והצרות שהיו צריכים לחול על כלל ישראל מזמן לזמן ומדור לדור, ברוב אהבתו אותם וגודל רחמיו עליהם, וע"כ כל זמן שהיה באפשרות לדחותם לא מימש את הגזירות, אכן כעת כאשר הננו מתקרבים לסיום הגלות המרה וזמן ביאת משיח צדקנו, אי אפשר עוד לדחות את הגזירות ויש לסלק את החובות של כל השנים שעברו, ולכן בדור זה של עקבתא דמשיחא הגזירות הקשות תוכפות זו את זו, ובעז"ה בקרוב ממש נזכה להגאל בגאולת עולמים.

וְהַפְּנֵקִים פְּתוּחִים, וְהַיָּד בּוֹתְרֵת.

**גם החטאים הקטנים נכתבים בפנקס, ומיד בגמר עשיית
החטא כבר כתוב הוא ועומד**

**כתב רבינו יונה כי התנא נתכוין לגלות בזה ב' ענינים, האחד להודיענו שאין
שכחה לפני כסא כבודו, ודימה את הענין לחנוני המקיף לבני אדם הרבה**

בכל יום, ויש לקוחות שחייבים לו הון רב של אלפים ורכבות דינרים, ויש החייבים דינר אחד בלבד, וכיון שאין בכחו לזכור במוחו את כל חובות הלקוחות וחשבונותם, ע"כ פנקסו פתוח לפניו וכותב בתוכו את כל סכומי החשבונות ועי"ז אין נשכח ממנו מאומה, וכדבר הזה הוא כביכול - בדמיון גם אצל הקב"ה, שכל החטאים שעושים בני האדם מיד יום ביומו, הן החטאים הגדולים והן הקטנים נכתבים כביכול לפניו ית' ואינו משכח עוונות ראשונים. והדבר השני שבא התנא ללמדנו הוא כי אין ממתנינים בשמים בפתיחת הפנקס עד אחר שהאדם חוטא, אלא תיכף בגמר עשיית החטא כבר כתוב ועומד אותו עון, בכדי שלא יעבור רגע אחד שלא יהיה העון מיוחס אליו, כי אף שהעוונות נמחלים לבעלי תשובה, עכ"ז הם נמנין ונכתבים בתחילה תיכף בגמר עשייתן ואח"כ נמחקים בעת שובו בתשובה, ואין דומה מי שלא חטא כלל למי שחטא ונמחל לו.

והרע"ב כתב שהתנא נתכוין להוציא טעות מלב האדם שלא יאמר שעל אף שה"פנקס פתוח" פעמים יש שהחנוני טרוד בעסקיו ואינו כותב הכל, לכך אמר "והיד כותבת" שהכתיבה נעשית תמידים כסדרם בלא כל הפסק. וכתב במד"ש כי ממשנה זו נלמד שלא יחשוב האדם שלא ירגישו בו אם יהנה בדבר מה מעניני עוה"ז אשר לא כדת, כיון שכותבים כל מה שנלקח מן החנות בכל זמן ועת למן הדבר הגדול ועד הקטן.

וְכָל הַרוּצָה לְלוּוֹת יָבֵא וְיִלְוֶה.

ביד כל אחד נתונה הברירה ממה ליהנות בעוה"ז

פירש הרע"ב שקאי על "הרשות נתונה" דלעיל, דהיינו שאין שום אדם מוכרח ללוות, אלא ההלואה נעשית רק ברצונו. ורבינו יונה פירש כי כל אחד לפי מה שהוא רוצה יבוא ויטול, והכסילים סבורים שהעולם נברא בכדי ליהנות בו, ואילו הצדיקים כל מחשבתם נתונה להיום נקיים לה' ולקיים מצוותיו וזוהי הנאתם, וכיד כל אדם לברור לעצמו את הדרך אשר ילך בה ואשרי מי שיבחר בדרך הטובה.

הקב"ה מלוה לאדם אף אם לא פרע את חובו הראשון ואף אם הוא בוש לבקש

במדרש שמואל ביאר את לשון הריבוי שאמר התנא "וכל הרוצה ללוות", שהשמיענו התנא בזה כי הנה מדרך העולם שכל עוד שלא פרע הלואה את חובו הראשון אין מוספים להלוות לו עוד, וגם הוא עצמו בוש לבקש על כך, אכן

תקלה דרכי מסכת אבות אבות

אצל הקב"ה אין הדבר כן, אלא הוא ית' ממלא את משאלותיו ובקשותיו של האדם אף אם עדיין לא פרע את חובו - ע"י קיום מצוות ומעש"ט, כהכרת הטוב להקב"ה על רוב רחמיו וחסדיו אשר הרעיף עליו עד עתה ברוב אהבתו, ועוד שאף אם מחמת כן הוא מתבייש לבקש מאת ה' את משאלות לבו, הרי הקב"ה ממלא את משאלותיו ורצונותיו אף אם לא הוציאם בפיו.

הכל נתון בערבון, ומצודה פרוסה על כל החיים. החנות פתוחה, ותחנני מקור, ותפנקם פתוח, והיד בותבת, וכל הרוצה ללוות יבא וילוח.

השכר שמקבלים הצדיקים על מעשיהם הטובים הוא רק בגין מה שצריכים להתגבר על יצרם

במדרש שמואל ביאר ביאור נוסף על חציה הראשון של המשנה, שדברי התנא "ומצודה פרוסה" קאי על היצה"ר וסיעתו, אשר המה נחשבים כמצודות ורשתות שהונחו בכדי לצוד את בני"ו ולפתותם לחטוא, ויבואר בהקדם מה שיש להקשות מפני מה באמת ברא השי"ת את היצה"ר בעולם, ולכאורה היה טוב יותר לו היו בני ישראל כמו המלאכים שנאמר עליהם (תהלים קג, כ) גבורי כח עושי דברו, ולא היה להם כל נטיה אל החטא, אלא היו עושים באימה וביראה רצון קונם כל ימי חייהם. אמנם דבר זה תירץ אדוננו דוד המלך ע"ה באומרו (שם יא, ג) כי השתות יהרסון צדיק מה פעל, דהיינו אם "השתות" [שהוא כמו רשתות כדפי' המפרשים] "יהרסון" כלומר אם היו כוחות היצה"ר וכת דלילה נהרסין מן העולם ולא היו קיימים, אזי "צדיק מה פעל" לא היו הצדיקים ראויים לקבל שכר על מעשיהם הטובים, כיון שלא עמד אויב לנגדם להסיתם ולהגותם מן המסילה ומן הדרך הישרה, שהרי כל עיקר הדבר שהאדם מקבל שכר בעבור קיום המצוות הוא משום שהוא צריך ללחום עם יצרו ולהתגבר עליו, ואילו מלאכי השרת שאין להם יצה"ר המונע מהם לקיים את רצון ה' אינם מקבלים שכר על מעשיהם, ומשום כך גדולה מעלת הצדיקים ממדריגת מלאכי השרת.

עיקר מלחמת היצר היא נגד הצדיקים הקרויים חיים

ומבאר את דברי התנא, כי הנה אף אם "הכל נתון בערבון" והאדם קיים כבר מצוה אחת (שזהו כענין נתינת ערבון) לא יבטח בעצמו לומר שבודאי יזכה לגמור לקיים את כל המצוות, שהרי "מצודה פרוסה על כל החיים" היינו שהיצה"ר פורס מצודה לפני בני האדם לצוד ציד להביא ולהכניסם לרשתו, ואף אם כבר זכה האדם לקיים מצוות רבות אינו נפטר מידי היצה"ר, שהרי היצה"ר

נלחם בעיקר עם הצדיקים הגדולים וכמאמר חז"ל (סוכה נב ע"א) כל הגדול מחברו יצרו גדול הימנו, ועל כך רמז התנא באומרו "על כל החיים" כי הנה הרשעים אף בחייהם קרויים מתים, ואין היצה"ר פורס מצודתו ללכוד את אלו הרשעים המתים, אלא רצונו ללכוד דייקא את "כל החיים" שהם הצדיקים הקרויים חיים.

היצה"ר רודף אחר בני האדם לפתותם ליהנות מתאוות עוה"ז

ואמר התנא עוד "החנות פתוחה והחנוני מקיף" היינו כי העוה"ז דומה לחנות הפתוחה שאפשר לקנות בה כל מיני מגדים, ואף בעוה"ז עומדים לפני האדם כל התענוגים שכל החפץ לקנותם יכול להשיגם שהרי הבא לטמא פותחין לו, והיצה"ר הדומה לחנוני שהוא מציע לכל בני האדם להסתאב בתאוות העוה"ז, אין די לו להיות יושב בחנות ולהמתין שיבוא מי שירצה לרכוש את מרכולתו, אלא "החנוני מקיף" והולך סחור סחור אצל הלקוחות פעם במקום זה ופעם במקום אחר, ובכל פינה ופינה יארוך ויסובכ סביב לשוט בארץ ולהתהלך בה, לפתות ולרמות את בני האדם בחלקלקות לשונו, למען יקנו את אשר בידו ויצטרכו לשלם על הנאותיהם מחיר מלא בעולם הבא.

היצה"ר מזמין לאדם מעות כדי שיוכל לחטוא

וסיים התנא את דבריו "וכל הרוצה ללוות יבוא וילוה", ונתכוין בזה על האדם שהיצר רוצה לפתותו לדבר עבירה, אך יש לפעמים שהאדם נמנע מלעשותה מאחר שאין ברשותו מעות כפי הצורך עבור עבירה זו, אך היצה"ר אינו מניח טרפו מידו, ואומר לו אני אלוך מעות ואינך זקוק להמנע מעשות רעה זו, [וכן פירש ברוח חיים שהיצה"ר מזמין לאדם מעות לצורך החטאים].

והנבאים מחזירין תדיר בכל יום.

הקב"ה מחלק את העונש לבניו לחלקים רבים בכדי שיוכלו לעמוד בו

הרע"ב פירש שהנבאים הם היסורים ופגעים רעים שמחזירים על בני האדם תדיר בכל יום בכדי להענישם על עוונותיהם, ובמדרש שמואל כתב שדבר זה שהעונש בא על החוטאים מדי יום ביומו נלמד מן הפסוק (תהלים ז, יב) וא-ל זועם בכל יום, וסיבת הדבר היא משום רוב חסדי השי"ת על בניו שאף

בעת שמענישם אינו נפרע מהם בפעם אחת שאז לא יוכלו לעמוד בגודל הכאב, אלא מחלק את העונש לחלקים רבים ונותן להם מעט בכל יום.

רבינו יונה פירש אומרו "הגבאים מחזירים" דהיינו שמן השמים מחפשים ובודקים את מעשי בני האדם בכל יום, שנאמר (איוב ז, ח) ותפקדנו לבקרים, וזהו בכדי לידע ולהודיע מה הם עושים.

והגבאים מחזירין תדיר בכל יום ונפרעין מן האדם מדעתו ושללא מדעתו.

"הגבאים" הם מלאכי השלום המעלים להקב"ה את מצוות בני

במדרש שמואל פירש את דברי המשנה באופן אחר, שקאי על מלאכים טובים מלאכי השלום אשר הם גבאי השי"ת, היינו שהם ממונים לגבות את המצוות ומעש"ט שעושים בני ישראל, שהם באים כפרעון להשי"ת על טובו וחסדו אשר גמלם וקבלו זאת בהקפה, וכעת המלאכים מסובבים את בני האדם תמיד בכל יום וגובים את הפרעון הלז ומעלים את המצוות ומעש"ט לפני הקב"ה.

גם מצוות שעושה האדם בלי דעת או בעל כרחו, מתקבלים בשמים

ובזה פירש את המשך דברי המשנה ונפרעין מן האדם בין מדעתו ובין שלא מדעתו, היינו שבין אם עשה את אלו המצוות "מדעתו" ברצון שלם לעשותם, ובין "שלא מדעתו" שעשאה בהיסח הדעת וכגון כשנפלה פרוטה מכיסו ומצאה עני ונתפרנס על ידה שמעלין עליו שהוא החיה את נפש העני. ובאופן אחר פירש ד"שלא מדעתו" היינו בעל כרחו, כלומר שלא נתן צדקה מרצונו אלא מחמת הבושה, הנה אעפ"כ הגבאים "נפרעין ממנו" ונוטלים את אלו המצוות לפרעון החוב וכנ"ל.

ונפרעין מן האדם, מדעתו ושללא מדעתו.

"מדעתו" הוא כשאדם זוכר את עוונותיו, ו"שלא מדעתו" הוא כשאינו שם על לבו שיש לו עוונות

פירש רבינו יונה ד"מדעתו" היינו דכשבאה הפורענות על האדם, זוכר את העון שעשה ויודע ומכיר בכך שמשום חטא זה בא אליו העונש, ואשרי אדם כזה שבכך מצדיק עליו את הדין ושב בתשובה שלימה ועונו מתכפר, ו"שלא

מדעתו" הוא דכאשר באה הפורענות אינו זוכר את החטאים שעבר והכעיס את בוראו, ולפיכך סובר שהיסורין באו עליו שלא כדין ואומר צדיק אני ולא חטאתי, ועי"ז עלול למות מן העולם בלא תשובה כי ירשיע את הדין ויצדיק את עצמו, ואוי להם לאנשים אלו כי פשעו בגופם. משל למלך שהלוה מעות לאדם אחד ולא פרע הלה, אמר המלך לעבדו לך וטול ממנו משכון כפרעון על חובו, הלך ומשכנו, כאשר בא אל האיש מצאו שאינו זוכר את החוב, והוא תמה וצועק מרה - לחינם ממשכנין אותי כיון שלא נתחייבתי למלך מאומה, הנה מה רבה אולת האיש הזה וכמה יגבר כעס המלך עליו. וכעין זה פירש במד"ש בשם רבינו מנחם ב"ר מאיר ש"מדעתו" היינו כאשר הוא מקבל את היסורים בשמחה ויודע כי הם ממרקים את עוונותיו ומתודה עליהם, ו"שלא מדעתו" היינו כשאינו שם על לבו שיסורים אלו באו לו לכפרת עון.

עובדא נפלאה בענין היסורים שממרקין עוונותיו של אדם

ובענין זה שהיסורים ממרקין עוונותיו של אדם, הוה עובדא בתלמיד חכם אחד שדר באחת מערי מדינת תוניסיה, והיה היהודי הלזה מדוכא ביסורים קשים ומרים עד מאד, וזה גרם לו לצער רב ולא מצא מנוח לנפשו, יום אחד באה אליו השמועה כי הגאון החיד"א זי"ע בא לגבולות המדינה בשליחות רבני עיה"ק ירושלים לקבץ ממון עבור עניי ירושלים המסולאים בפז, וכיון שידע את גודל צדקתו ורוב חסידותו, חשב בלבו שכעת יוכל להמלט מצרותיו, כי אם יזכה לגשת אליו יבקש ממנו שיתפלל בעדו שיסורו מעליו החלאים שפקדוהו וכל חבילין דמעיקין, וודאי שתפילת הצדיק לא תשוב ריקם וישתנה מזלו וירום לטוב, בא החכם אל מקום חניית החיד"א וכירר איה מקום כבודו של החיד"א בשעה זו, אמרו לו כי הוא נמצא כעת בבית המדרש ודורש בהלכה בפני ציבור גדול המקשיבים לקולו ושומעים בצמא את דבריו, בא גם הוא אל ביהמ"ד הלז וכיון שביהמ"ד היה מלא מפה מפה מצא לעצמו מקום בזוית ביהמ"ד סמוך לפתחו, ישב שם והמתין עד שיסיים החיד"א לומר את דרשתו.

בתוך כדי המתנתו נפלה עליו תנומה ויחלום איך שהגיע קיצו ונסתלק מן העולם, וראה בחלומו איך שנשמתו עולה השמימה ליתן דין וחשבון על מעשיה לפני יוצרה ובוראה, וכל מעשיו עוברים בסך ועולים על המאזניים, המצוות בצד אחד והעוונות לנגדם, אולם מה מאוד נחרד לבו בראותו כי העוונות רבים יותר מן המצוות והמה מכריעים את הכף, לפתע נכנס מלאך לבוש בגדים לבנים וטען לפני הב"ד של מעלה שהוא נכרא מן היסורים שעברו על אדם זה בגוף ובנפש, ומן הראוי שיצרפו גם אותו אל כף הזכויות, הסכימו

הדיינים לדבריו וכאשר עלה על הכף החל לרדת כלפי מטה וכמעט שהכריע את כף העוונות, אולם בסופו של דבר נעצר הכף והיה חסר רק עוד מעט יסורים בכדי שהזכויות יכריעו.

בעת סיום החלום סיים גם החיד"א את דרשתו והחלו לומר קדיש דרבנן, ויענו כל העם יחדיו בקול רעש גדול אמן יהא שמיה רבה, ומחמת הקול נתעורר משינתו ופקח את עיניו, מיד בסיום הקדיש פנה אליו החיד"א ואמר לו, הן שמעתי אומרים כי חפשתני והיה חפצך לדבר עמי, הבה ואשמע מה בפין, אמנם החכם שהיה נתון תחת רושם החלום שהסעיר את לבו, וזכר כי היסורים הם אלו שיכולים להכריע את כף הזכות, הביין כי החלום היה מענה לשאלתו, ואמר להחיד"א כי כעת אינו מבקש מאומה. הרי לנו מזה כי צריכים אנו לידע ולהאמין כי היסורים הבאים על בני האדם הם רק לטובתם לכפר על עוונותיהם, ומזה ילמדו כולם להצדיק עליהם את הדין ולשוב בתשובה שלימה על חטאיהם, ובזה יזכו שיומתקו הדינים מעליהם ואך טוב וחסד ירדפום תמיד.

האדם עצמו פוסק בלא ידיעתו מה יהיה דינו

מִרְן הבעל שם טוב הק' זי"ע אמר כי לפני שנגזר איזה גזר דין בעולם לרעה ח"ו, שואלין משמים לדעתם של כל בני העולם אם הם מסכימים לגזירה זו, ושואלים אף לדעתו של אדם זה שעליו דנים אם לגזור את הגזירה, ורק אם גם הוא נותן הסכמתו נגמר הדין. והנה אם ישאלוהו בפירוש על עצמו מה לעשות בדינו על אשר עשה כך וכך ועבר על רצון השי"ת, ודאי יקל מעליו את העונש ויאמר כי אין ראוי לגזור בגין כך גזירה שכזו, וע"כ מטעים אותו ושואלים אותו אודות אדם אחר שעשה דבר כזה מה דינו, וכפי אשר הוא פוסק כלפיו נגמר הדין לו עצמו.

ובזה פירשו בספרים הק' את מאמר התנא "ונפרעין מן האדם מדעתו" היינו שהעונש שמקבל האדם הוא מדעתו ובהסכמתו, וכמו שנתבאר שאין נגמר הדין עד אשר האדם עצמו נותן הסכמתו, ואעפ"כ הוא "שלא מדעתו" כיון שהוא עצמו אינו ידוע שהשאלה נוגעת לעצמו, אך ע"י שהוא מכריע את הכף לגבי חבריו, בזה הוא פוסק וקובע את הדין על עצמו. והאופן איך שמתקיים ענין זה הוא עמוק מאד, כיון שבכל הדיבורים והסיפורים שאדם שומע, נמצאים שם דברים גבוהים ורמים, וצריך האדם ליזהר מאד בדבר שלא יגמור את הדין עד שישנה וישלש (הדבר במחשבתו) כי הוא סכנת נפשות ממש, [והדברים עתיקים כי בענין זה של סיפורי דברים יש ענינים גבוהים למאד].

וַיֵּשׁ לָהֶם עַל מַה שֵּׁיִסְמְכוּ.

הקב"ה זוכר את כל מעשי האדם

פירש הרע"ב דכשם שהחנוני נאמן על פנקסו, ויכולים הלקוחות לסמוך שהנכתב בפנקס אמת הוא, כך היסורים הללו שבאים להפרע מן האדם, נסמכין על מעשיו שאף אם האדם כבר הספיק לשכחם, הנה לפני המקום ב"ה הם נזכרים במלואם.

וַיֵּשׁ לָהֶם עַל מַה שֵּׁיִסְמְכוּ. וְהָדִין דִּין אֱמֶת.

החוטא יכול לסמוך על התשובה בכל עת, ואם לא שב ראוי הוא לעונש

ובמדרש שמואל פירש בשם רבינו מנחם לבית מאיר ש"יש להם על מה שיסמוכו" קאי על בני האדם, והיינו שאף שחטאו יכולים הם לסמוך תמיד על התשובה, כי אף אם נשתקע האדם זמן רב בדרכיו הרעים לא נסגרו דלתי התשובה בעדו, והיא לו למשען שיוכל לשוב אל השי"ת ויזכה למחילה ולסליחה על כל עוונותיו.

וביון שיש לחוטא לסמוך על התשובה ואפי' לאחר זמן רב שנשתקע בחטא, הנה אם לא התבונן בדבר ולא שב בתשובה לאלקיו, הרי הוא ראוי לעונש על הדבר, וע"ז אמר התנא עוד "והדין דין אמת" לומר כי העונש שיקבל אדם זה יבוא עליו בדין, וכמו המשל שנתנו הקדמונים על הגנב שהיה אסור בבית האסורים, וחתרו חבריו חתירה מתחת הכותל ונסו משם, אך הוא נשאר במאסרו ולא ברח, שבדין הוא שייענש בהמשך מאסרו, כך האדם הלז שהיה יכול לשוב בתשובה ולהפטר מעונשו ולא שב הנה ה"דין" שיבוא עליו יהא "דין אמת".

וְהָדִין דִּין אֱמֶת.

היסורים שבאים על האדם המה לטובתו

כתב בילקוט מעם לועז שאף אם באים על האדם יסורים רח"ל, שלפי דעתו סבור הוא שאינם בתורת מידה כנגד מידה כיון שלא הגיעו לו יסורים כאלו, יש לו לידע שהחסרון בדבר הזה הוא רק מצדו, שהרי העוונות והזכויות של כל בני האדם נשקלים רק בדעתו של הקב"ה שהוא א-ל דעות, והוא ית' יודע באיזה אופן ובאיזו צורה יש לערוך את הזכויות לעומת העוונות.

ולזאת אמרו חז"ל (ברכות נד ע"א) חייב אדם לברך על הרעה כשם שמברך על הטובה, משום שגם הרעה נשקלת באמת ובצדק ע"י תמים דעים הבורא ב"ה, והחסרון הוא רק מצד האדם, ודרשו חז"ל עוד על הכתוב (דברים ה, ה) ואהבת את ה' אלקיך בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאודך בכל מידה ומידה שהוא מודד לך הוי מודה לו במאד מאד, כי גם כאשר הקב"ה מודד לאדם במידה רעה ח"ו הרי היא מוצדקת ויש בה טובה לאדם ועליו להודות להקב"ה על כך.

מחשבות הקב"ה ודיניו עמקו ואיננו משיגים אותם בקוצר השגתנו, אך ודאי דינו דין אמת

ובספר חסדי אבות להרב חיד"א זי"ע הביא עובדא שהיתה עם חכם אחד שבא לפני הנשר הגדול רבינו הרמב"ם ושאלתו בפיו, היאך מותר לו לומר את סדר הוידיי שהתקינו לאומרו בסדר התפלה ביום הכפורים, ששם מנויים גם עוונות חמורים, והרי הוא יודע בנפשו כי הרבה מהחטאים הללו לא עשאים כלל, ואיך ידבר שקרים לפני הקב"ה שחותמו אמת. השיב לו הרמב"ם אילו היית יודע כמה גדולה חובתנו לעבוד את השי"ת וכמה חמורה עבודתו ית' המוטלת עלינו, היית יודע בידיעה ברורה שאין יום אחד שאין אתה עובר על רצונו ית' הרבה יותר מהנאמר בוידוי, וכל אדם נידון בזה כפי גודל חכמתו ורוח השגתו, וכגון מה שמצינו שעל דוד המלך ע"ה נתייחס עון אשת איש, על אף שבת שבע לא היתה כלל אשת איש באותו זמן שהרי גירשה אוריה בעלה, וכן מצינו בכתובים שנחשב לו עון במה שהרג את אוריה אע"פ שהיה חייב מיתה ע"פ דין לפי שהיה מורד במלכות, וכן חטאו של דוד שחתך את כנף בגדו של שאול המלך על אף שהיה חייב מיתה מדין הבא במחתרת, הרי שלפי גודל מעלתו של דוד המלך היה נחשב לו לחטא אף דברים שלא חטא בהם, וכן הוא גם לשאר בני אדם שכל אחד נידון לפי גדולתו. ומעתה נמצא כי בודאי "הדין דין אמת" ואין לנו להרהר כלל על מידת הצדק של הקב"ה, אלא שאנו בקוצר שכלנו ומיעוט השגתנו איננו מבינים מה נחשב עבירה ועל איזה דבר מתחייבים עונש.

וְחַבֵּל מִתְקַן לְסְעוּדָה.

כל הפעולות שנמנו במשנה נעשים כהכנה לחיי העוה"ב

פירש רבינו יונה שכל תועלת הדברים הללו אין סופם ואחריתם אלא להכשר הסעודה, כלומר לחיי העוה"ב. ובספורנו הוסיף לבאר דכל מה שנתבאר במשנתנו שדנים את בני האדם וגוברים מהם בעוה"ז הוא בכדי לתקן את

הסעודה שתהיה לעתיד לבוא בעת הגאולה, ומטעם זה נפרע הקב"ה מן הצדיקים ומדקדק עמהם עד כחוט השערה בכדי שבשמחתם לעת"ל לא יתערב להם שום ענין פורענות, וכן מה שמטיב לרשעים בעודם בעוה"ז הוא בכדי שלא יתערב שום גמול טוב בעת שיקבלו פורענות על עוונותם בעולם האמת, וכדכתיב (דברים ז, י) ומשלם לשונאיו אל פניו להאבידו.

גם הרשעים מתוקנים לסעודה

הרע"ב דייק בלשון התנא "והכל", וביאר שקאי על כל האנשים באי עולם, שכולם מתוקנים לבוא לסעודה ולקבל שכרם בעוה"ב, הן הצדיקים שיקבלו גמול על מעשיהם הטובים, והן הרשעים שיקבלו את חלקם לעוה"ב לאחר שיגבו מהם את חובם ויקבלו את עונשם.

הרשעים יהיו נוכחים בסעודת הצדיקים בכדי שיראו את גודל השכר של הצדיקים ותרבה גנותם

ובמדרש שמואל כתב כי יש מפרשים את דברי המשנה "הכל מתוקן לסעודה" ע"פ מה שמשלו חז"ל בשבת (קנג ע"א) למלך שהזמין את עבדיו לסעודה, הפקחים הכינו את עצמן והטפשים חזרו לעסוק במלאכתם, לפתע קרא להם המלך, נכנסו הפקחים כשהם מקושטים והטפשים כשהם מלוכלכים, שמח המלך לקראת פקחים וכעס על הטפשים, אמר המלך, הפקחים ישבו ויאכלו וישתו והטפשים יעמדו ויראו (ויהיו עצבים), נמצא שלעת"ל יבואו כל בני האדם לסעודה, הצדיקים יהיו מתכבדים ומתענגים בה ואילו הרשעים יצטערו לראות את כבוד הצדיקים ויהיה להם לגנאי, וע"כ שפיר אמר התנא "והכל מתוקן לסעודה" לומר כי באמת כולם יהיו מתוקנים לסעודה, הצדיקים בכדי לכבדם והרשעים בכדי לגנותם.

האדם שמבין כי העוה"ז הוא כפרוזדור לפני הטרקלין, לא יקשה לו אודות הנהגת הבורא בעולמו

כתב החסיד יעב"ץ כי התנא בא ליישב את קושיית הבריות שתמהים ואומרים מפני מה מצינו צדיק ורע לו רשע וטוב לו, אמנם תמיהה זו קיימת רק אצל אדם שעושה את העוה"ז כעיקר בפני עצמו, ולכן כאשר הוא רואה שרע לצדיק בעוה"ז הרי הוא תמה ומרגיש כאילו אין צדק בדבר, אכן האדם שמכיר בכך שהעולם הזה דומה לפרוזדור העומד לפני הטרקלין שהוא העוה"ב, אין לו שום קושיא ומבין כי זהו טובתם של הצדיקים שלא יחיו בעוה"ז כשהם

מסובכים בטובה, כיון שעיי"ז יהא כל שכרם שמור להם לעוה"ב שהוא עולם הנצח.

וזהו שאמר התנא "והכל מתוקן לסעודה" היינו שלא יקשה לאדם מאומה מהנהגת הבורא בעולמו ויהיה הכל "מתוקן" ומקובל בעיניו, אם יהיה העוה"ז אצלו כענין "לסעודה" מלשון הכתוב (בראשית יח, ה) וסעדו לבכם, והיינו שיהנה בעוה"ז רק כפי מה שהוא צריך לסעוד את לבו ולקיים את גופו, בכדי שיוכל להיות עובר בפרוודור ומכין א"ע אל העיקר, דהיינו שיוכל להכנס לטרקלין ולקבל שכרו בעוה"ב, כיון שאז הוא מבין בדעתו כי יסורי הצדיקים בעוה"ז הם רק לבעבור שיהא חלקם בעוה"ב מוכן בכל הטוב ולא יגרע מחלקם מאומה.

העולם הזה דומה לסעודת נישואין - וככל שהנאת האדם פחותה בעוה"ז כך תגדל הנאתו בעוה"ב

הרה"ג רבי מענדל קפלן זצ"ל ביאר את משנתנו באופן נפלא ביותר ע"פ מאמר חז"ל במס' עירובין (נד ע"א) האי עלמא דאזלינן מיניה כהלולא דמיא, והיינו שחיי העוה"ז נמשלו לסעודת נישואין, וביאר את הדבר כי הנה בכל סעודת נישואין יש הרבה משתתפים ואין הנאת כולם מהסעודה שוה, כי הנה האורחים הבאים לכבוד המחתנים והחתן והכלה ואין שמחתם גדולה כ"כ מעצם החתונה, הרי הם יושבים ונהנים מהמאכלים ומשקאות שמגישים בסעודה, וכן משיחת רעים שהם מקיימים עם ידידיהם השוהים ג"כ בשמחה זו, וגם נהנים המה לשמוע את קול כלי הזמר והמשוררים המנעימים בקולם לכבוד השמחה, אולם בשעה שסיימו את סעודתם ונפנו לילך לביתם, שוב אין להם שום הנאה משמחה זו ונותרו להם רק מעט זכרונות נעימים מהחתונה.

והנה הורי החתן והכלה טרודים ביותר בכל משך שמחת הנישואין, כי עליהם לקבל את פני האורחים ולהושיבם במקומות הראויים להם, וכן צריכים לסדר את כל עניני הסעודה, וכמעט שלא נותר להם זמן פנוי ליהנות מעצם הסעודה, וגם אין מחשבתם נתונה לדברים פעוטים כאלו בזמן נעלה כזה של נישואי צאצאיהם, וע"כ הם חוטפים ואוכלים ושותים מעט כאשר יש להם רגע פנוי בין גברא לגברא, אך מובן לכל כי שמחתם גדולה ועצומה יותר מן האורחים שנהנו מכל המאכלים שהוגשו בסעודה, ואף כאשר הם שבים לביתם לבם מתרונן בשיר ושבח להשי"ת על אשר זכו להגיע לזמן גדול שכזה, להכניס את צאצאיהם אל החופה ולראותם בונים בית נאמן בישראל ושלשלת הדורות תמשיך להטות מתוך רוב נחת.

אמנם החתן והכלה עצמם שלכבודם נעשתה כל השמחה, אין להם זמן במשך כל השמחה אפי' לראות איזה מאכלים מגישים לפנייהם ודעתם אינה נתונה לזאת כלל, כי הרי זהו יום שמחת לבם, והם מקבלים את איחולי "מזל טוב" מן האורחים ושמחים ומרקדים ברוב חדוה בשמחת בנין ביתם, ובכל מספר רגעים מושכים אותם לרקוד עם אורחים אחרים שבאו ועם בני המשפחה וכדו', עד שמסתיימת השמחה וכמעט שלא הכניסו דבר מה לפיהם, אך ודאי וודאי שאצלם הותירה השמחה רושם יותר מכל המשתתפים לפי שעתה מתחלת תקופה חדשה בחייהם, וזכו להגיע לשלימות הרצויה יען כי כעת נעשה גופם שלם, וביתם נעשה מוכן להשראת השכינה מתוך שמחה וצהלה כאמרם ז"ל (סוטה יז ע"א) איש ואשה זכו שכינה שרויה ביניהם.

נמצא מזה כללו של דבר כי כאשר ההנאה הגשמית מסעודת הנישואין גדולה יותר סימן הוא שהשמחה שלאחר מכן היא מעוטה ופחותה, ואילו כשההנאה הגשמית פחותה, גדולה ביותר השמחה לאורך ימים ושנים.

ומערתה מוכן שפיר מה שדימו חז"ל את העולם הזה לסעודת הנישואין, כי גם בעוה"ז שייך דבר זה בדמיון הנזכר, כי כפי כמה שהנאת האדם גדולה יותר בעוה"ז והוא נהנה יותר מעידוני העולם כך תהיה הנאתו בעוה"ב פחותה, ואילו מי שהנאתו מעוה"ז מועטת, יזכה להתענג יותר בתענוגי העוה"ב (בכמות ובאיכות).

וזהו הרמז בדברי המשנה (וכעין הפירוש הקודם) "והכל מתוקן" כי הכל מתוקן ומקובל ואין כל קושיא מענין צדיק ורע לו רשע וטוב לו, משום "לסעודה" היינו כי העוה"ז דומה לסעודת הנישואין וכנ"ל, וככל שהנאת האדם מרובה בעוה"ז כך מתמעטת הנאתו בעוה"ב, ולהיפך מי שטובתו והנאתו מועטת בהאי עלמא תתרבה הנאתו בעולם הבא, וע"כ הצדיק המזומן לחיי העוה"ב באופן נעלה ביותר, הרי חיי העוה"ז שלו אינם טובים בכדי שיוכל לירש את עולמו ולהתעדרן וליהנות מזיו השכינה.

כג רַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן עֲזַרְיָה אוֹמֵר אִם אֵין תּוֹרָה, אֵין דֶּרֶךְ אֶרֶץ. אִם
 אֵין דֶּרֶךְ אֶרֶץ, אֵין תּוֹרָה. אִם אֵין חֻמָּה, אֵין יִרְאַה. אִם אֵין
 יִרְאַה, אֵין חֻמָּה. אִם אֵין דַּעַת, אֵין בִּינָה. אִם אֵין בִּינָה, אֵין
 דַּעַת. אִם אֵין קַמַח, אֵין תּוֹרָה. אִם אֵין תּוֹרָה, אֵין קַמַח :

פירוש רש"י

כג אם אין תורה וכו'. אין משא ומתן יפה עם הזריות: אם אין דרך ארץ וכו'. סוף שמורתו
 משתכחת ממנו: אם אין דעת וכו'. דעת הוא שמואל טעם לדבר, וזינה שמזין דבר ממך דבר אצל
 אינו מראה לו טעם. ואם אין דעת לתת טעם לדבר, אין זינה, אחר שלא ידע טעמו של דבר, כאלו
 לא ידעו. ומכל מקום הזינה היא קודמת, לפיכך אם אין זינה אין דעת: אם אין קמח אין תורה. מי
 שאין לו מה יאכל היאך יעסוק בתורה: אם אין תורה אין קמח. מה יועיל לו הקמח שצידו הואיל
 ואין בו תורה, נוח לו שלא היה לו קמח והיה מת ברעב:

מושג כג

אם אין תורה, אין דרך ארץ.

בלא עסק התורה לא ידע האדם איך להתנהג בעניני מידות
 ודרך ארץ

פירש רבינו יונה כי אדם שאינו בקי בתורה ואינו ידוע מה שנכתב בה לא יכול
 להיות שלם בעניני דרך ארץ, כיון שרוב המידות הטובות הקיימות בעולם
 כתובות בתורה, וכגון מה שנצטוונו (דברים טו, ז-ח) לא תקפוץ את ירך מאחיך
 האביון, כי פתוח תפתח את ירך לו והעבט תעביטנו די מחסורו אשר יחסר לו,
 וכן (שם פסוק יד) הענק תעניק לו שנאמר גבי עבד עברי, וכן מה שציונו הבורא
 להזהר במידות ומשקלות וכמו שנאמר (ויקרא יט, לו) מאזני צדק אבני צדק וגו'
 יהיה לכם, וכן עוד כהנה וכהנה רבות ממצוות התורה המיישרות את מידות
 האדם, ולכן "אם אין תורה" ולא ידע האדם את כל אלו, גם "אין דרך ארץ" ולא
 יהיו הנהגותיו ב"דרך ארץ" שלמים וטובים בדרך הראוי והנכון.

והנה רש"י פירש שמאמר המשנה הלזה הוא כמו שאמר התנא לעיל (פ"ב מ"ב)
 יפה תלמוד תורה עם דרך ארץ שיגיעת שניהם משכחת עון, ולכן אמר
 "אם אין תורה אין דרך ארץ" לפי ששני הדברים האלו אלו כהדדי והאחד
 משלים את רעהו.

**דרך ארץ הנובעת מן התורה חשובה לאין ערוך יותר
מהד"א שבאה משכל האדם, אולם גם זה מועיל לתורה**

במדרש שמואל תמה שלכאורה דברי המשנה נראים כנסתרים מיניה וביה, שהרי בתחילה אמר התנא "אם אין תורה אין דרך ארץ" ומשמע שא"א לקנות דרך ארץ אלא אם קדמה לה קניית התורה, ואילו אח"כ אמר "אם אין דרך ארץ אין תורה" ומזה נשמע להיפך שבלא הקדמת דרך ארץ לא יוכל האדם לזכות לקנין התורה, וכן יש לתמוה שהרי מצינו כמה וכמה אנשים חכמים מאומות העולם שהשתלמו במעשיהם, והגיעו להיות בעלי מידות דרך ארץ אף שלא היה להם כל שייכות לעסק התורה"ק, ואף בין בני ישראל ישנם בני אדם הנקראים 'עמי הארץ', אשר לשון זה מורה שהם בעלי דרך ארץ אף שלא זכו להתעטר בכתר התורה ואינם מבינים בה כלל וכלל.

וביאר כי הנה לכל אותם המידות ועניני דרך ארץ שיקנם האדם מעצמו ומשכלו בדרך אנושית, אין כל חשיבות לעומת הדרך ארץ הנלמדת מן התורה"ק, כיון שהדרך ארץ הבאה ע"י לימוד התורה גדולה בכמות ובאיכות לאין ערוך מאותה שבאה מצד האדם בעצמו, ולכן שפיר אמר התנא "אם אין תורה אין דרך ארץ" כי הדרך ארץ הנקנית בשכל אנושי שלא ע"פ התורה אינה נחשבת לכלום כלפי הדרך ארץ הנקנית ע"י התורה, ולעומתה הרי היא נחשבת כמאן דליתא. אמנם אף שבאמת הדרך ארץ הנמשכת מן השכל האנושי אינה נחשבת כלום לעומת הדרך ארץ הבאה ע"י התורה, אכן יש לה מעלה שהיא גורמת לאדם שיזכה לבוא אל התורה, כיון שמי שאין בו אפי' את הדרך ארץ הפחותה הלזו לא יהא באפשרותו להשיג את התורה, וע"כ המשיך התנא את דבריו ואמר "אם אין דרך ארץ אין תורה" היינו כי בלא הדרך ארץ - ולכה"פ בדרגה הפחותה - א"א לאדם לזכות לבוא אל התורה. והוא על דרך מאמר הכתוב במשלי (ה, לג) שמעו מוסר וחכמו ואל תפרעו, ולמה שנתבאר שהדרך ארץ היא ההקדמה אל התורה יתפרש כה, "שמעו מוסר" היינו שיהיה האדם שומע אל המוסר ומתקן את עצמו בעניני דרך ארץ, "וחכמו" פירוש שאח"כ יעסוק בחכמת התורה, "ואל תפרעו" ר"ל שלא ישנה האדם בסדר הדברים לעשותם למפרע ולהקדים את חכמת התורה למוסר ודרך ארץ, אלא הדרך ארץ האנושית צריכה להקדים לתורה (ואח"כ יבוא אל הדרך ארץ התורנית שהיא הד"א השלימה במעלתה).

עובדא בענין גנות הדרך ארץ שאינה באה יחד עם התורה

ובענין הדרך ארץ שאינה באה ע"י התורה מסופר כי לפני מלחמת העולם השנייה שוחח מאן דהוא עם הגאון רבי יצחק הוטנר זצ"ל ראש ישיבת

רבינו חיים ברלין, ושיבח לפניו את מידת אנשי גרמניה אשר הם בעלי נימוסים נאים ובעלי דרך ארץ נפלאה, כמו שאפשר להוכיח מאופן דיבורם עם הבריות אשר הוא מוקפד עם כל כללי הנימוס, אמנם רבי יצחק לא קיבל את דבריו כלל, ואמר לו כי הדרך ארץ שאינה באה יחד עם התורה"ק אינה שוה מאומה ולא נקראת כלל בשם דרך ארץ. והנה בימי המלחמה והחורבן אשר פקד את עמנו באירופה שהה אדם זה באחד מן המחנות של הנאצים ימ"ש, אשר שם היו הרשעים הארורים עושים כל מיני ניתוחים בגופות היהודים הן לצורך ניסויים שחפצו לעשות בגוף האדם, והן שלא לצורך כלל רק בכדי לספק את תאות האכזריות הנוראה שקיננה בנפשותם המושחתות, והנה באחת ההזדמנויות קטע אחד מן הגרמנים האכזריים שבמחנה את ידו של האיש הנ"ל בלא סמי הרדמה, אשר כמובן הכאבים הנגרמים מכך הם קשים מנשוא, והאיש ההוא צרח בכל כוחו מחמת רוב צערו והכאבים העזים שחש, והנאצי שכדרך העם הגרמני היה אמון על נימוסים הגיב לו בכמין השתתפות ובלשון נימוס "עס טוט וויי מיין האר" (כלומר האם כואב לאדוני). ויהי אחר המלחמה כאשר נפגשו שוב, אמר לרבי יצחק הן נוכחתי בעצמי לראות כמה צדקו דבריך, וכי האמת עמך שהדרך ארץ הבאה בלא התורה אינה שוה מאומה, ואין מן הנמנע שינהגו בעלי דרך ארץ אלו באכזריות גדולה עד למאד.

אם אין תורה, אין דרך ארץ. אם אין דרך ארץ, אין תורה.

כשבנ"י מתבטלים מן התורה מתבטל טבע הארץ.

עוד ביאר במד"ש כי אין כוונת התנא על עניני מידות ודרך ארץ של בני האדם, אלא על דרך הארץ וטבעה, ובא התנא להשמיענו את חומרת עונש עון ביטול תורה. דהנה אמר הנביא (ירמיה ט, יא) על מה אבדה הארץ על עזבם את תורת, והיינו שאף שדרך הטבע הוא שהשמים יתנו טל ומטר והארץ תוציא צמחה והגינה זרועיה תצמיח, אמנם כאשר בנ"י בטלים מן התורה ח"ו הרי הקב"ה מבטל את הטבע והארץ נוטשת את דרכה הרגילה, וכמאמר הכתוב בתוכחה (דברים כח, כג) והיו שמך אשר על ראשך נחשת והארץ אשר תחתיך ברזל, וכך הוא גם לענין טבע האדם אשר מדרך הטבע כאשר האדם אוכל כדי שביעה הרי הוא נעשה שבע ונשקט רעבונו, אמנם כאשר אין ישראל עוסקים בתורה, נעשים כל חוקי הטבע כמי שאינם וגם השביעה מתבטלת כדכתיב (שם כו, כו) ואכלתם ולא תשבעו. וזהו ביאור הכתוב "על מה אבדה הארץ" היינו שסיבת הדבר שהארץ איבדה את דרכה ואת טבעה היא מפני "על עזבם את

תורתיו, וכמו שנתבאר שע"י ביטול תורה מתבטלת דרך הארץ וטבעה, עד אשר ישובו בני"י מדרכם ויעסקו בתורה ויקיימו את מצוותיה כראוי.

וזהו שאמר התנא "אם אין תורה" כאשר אין בני"י עוסקים בתורה אזי "אין דרך ארץ" ר"ל שאין דרך וטבע הארץ מתנהלת כסדרה אלא היא עוזבת את דרכה הרגילה ואין הגשמים יורדים ואין הארץ מצמחת, ואמר עוד "אם אין דרך ארץ" שכאשר בני האדם רואים שאפילו הטבע ודרך הארץ נתבטלו מן העולם ופסו המטר מן השמים והצמיחה מן הארץ, אף אם יפשפשו במעשיהם ולא ימצאו בהם עוונות חמורים במידה כנגד מידה לעומת העונש הלזה, לא יתמהו לאמר על מה עשה ה' ככה, כיון שהוא בא להם מחמת אשר "אין תורה" היינו שבטלו מן התורה, כי אף אם כל מיני העונשים באים להם, הנה עון ביטול תורה השקול כנגד כל המצוות, עלול לגרום לכל מיני העונשים וגם לביטול חוקי הטבע ודרך הארץ.

אם אין דרך ארץ, אין תורה.

התורה לא תשכון במי שאין בו דרך ארץ, וגם עתידה להשתכח ממנו

פירש רבינו יונה את כוונת התנא שהאדם צריך מתחילה לתקן את מידותיו ועי"ז תשכון בו התורה, כיון שהתורה אינה שוכנת בגוף שאינו בעל מידות טובות, נוכפי שנתבאר לעיל שהדרך ארץ היא כמו מפתח ומבוא אל התורה"ק]. והרע"ב הוסיף בזה שאף אם ילמד תורה סופו שתשתכח התורה ממנו כיון שלא היה לו דרך ארץ.

בילקוט מעם לועז המשיל את דברי התנא לדלעת שמרוקנים אותה מתוכנה ומתקינין אותה לשאיבת מים, אולם כיון שהיא קלה מאד ומדרכה לצוף על פני המים לא תצלח למלאכה זו, ואף אם ישקיעוה לתוך המים פעמים רבות לא יוכלו לשאוב עמה מים עד אשר יניחו בה אבן גדולה להכבידה ואז אפשר לשאוב עמה מים רבים. כך התורה נמשלה למים והאדם נמשל לדלעת השואבת ממימי התורה והדעת, וכל זמן שאין בקרבו מידות טובות יהיה צף על פני המים ולא יכנס מן התורה בקרבו אפי' מאומה, ויצא ריקן מן העולם כמו הדלעת היוצאת מן הנהר בלא מים, ורק אם יקדים האדם לתקן את נפשו במידות טובות ומשובחות ולהשתלם בעניני דרך ארץ, יזכה לקנות את התורה בקנין גמור לנצח, ומזה הטעם אמרו חז"ל (ילקוט"ש בראשית, לד) כ"ו דורות קדמה דרך ארץ

לתורה, והוא משום שבתחילה רצה הקב"ה להדריך את בניו במידות טובות וענייני מוסר ודרך ארץ ורק אח"כ היו בני ראויים לקבל את התורה.

ועובדא הוי כאשר בא הגאון רבי חיים עוזר זצ"ל רבה של העיר ווילנא בצעירותו בקשרי שידוכין עם נכדתו של מייסד תנועת המוסר הגאון רבי ישראל סלנטר זצ"ל, וכיון שכבר בבחירתו נודע בשערים בתור גאון ועילוי, היה אבי הכלה שש ושמש עד בלי די בכך שזכה לחתן ת"ח וגדול בתורה, וע"כ שלח להגאון רבי ישראל סב הכלה אגרת וצירף עמה מאמר תורני שכתב החתן בחריפות ובקיאות גדולה בכדי להראותו את רוב גדולתו, השיב לו רבי ישראל הן כתיב (דברים כב, טז) את בתי נתתי לאיש הזה, ופירוש תיבת "איש" הוא שיהיה אדם אנושי (א' מענטש) בעל מידות טובות ודרך ארץ, וע"כ בראש ובראשונה ברצוני לידע איך הם מידותיו ומה הם מעלותיו בענייני דרך ארץ ודרגת היותו 'איש', ורק כאשר אשמע שהוא אכן מושלם במידותיו אשמח להיווכח בדרגת גדלותו בתורה.

אם אין חכמה, אין יראה.

החכמה מסייעת לאדם למצוא את הדרך הישרה

כתב רבינו יונה שאין ביכולת האדם להשיג יראת שמים שלימה בלא שיקדים לה חכמה, כיון שהחכמה מחזקת את יראת האדם ומאירה את דרכו ומסייעתו למצוא את הדרך הישרה. ובילקוט מעם לועז דימה את הדבר לבשר, שכשם שאין הבשר יכול להתקיים בלא המלח, כך יראת האדם אינה יכולה להתקיים בלא חכמת התורה, ומאידך גיסא גם חכמת התורה אין מתקיימת באדם כאשר לא זכה ליראת שמים, וכמו שסיים התנא ואמר "אם אין יראה אין חכמה".

על האדם להתגבר על יצרו בתחילה בדברים שאין לו נסיונות בהם ואח"כ יצליח לכבשו לגמרי

והנה כתיב באיוב (כח, כח) הן יראת ה' היא חכמה, וביאר בילקוט מעם לועז ע"פ משל למלך שביקש לכבוש מדינה גדולה וע"כ יצא בראש חיילותיו לעבר אותה מדינה כשבדעתו להלחם בה בחזקה עד שיכבשנה, וכאשר ראה שר הצבא של המדינה ההיא את המחנה הגדול הבא להלחם נגדם, כינס את כל אנשי החיל אשר לו והכניסם לתוך מבצר גדול הבנוי בכמה שורות אבנים גדולות ומשם היו יורים חיצים ואבני בליסטראות לעבר המלך וצבאו, וככל שניסו לכבוש את המבצר לא עלה בידם בשום פנים ואופן, חכם אחד שהיה שם

פנה אל המלך ואמר לו אדוני המלך למה זה תפנה את כל כוחותיך כלפי המבצר הלא ראית כי אין ביכולתכם להכניעו, ואם עוד תמשיך בכך נבול תבול אתה וכל החיל אשר עמך, שמע נא לעצתי ותפנה להלחם בערי הפרזות שבמדינה ששם אין האויב מבוצר כ"כ ותוכל לנצחו, וכיון שישמעו יושבי המבצר מן הנצחון תפול רוחם ולא יהא שוב רוח באפם להלחם ועי"ז יפול גם המבצר בידך בנקל.

והנה כענין הזה הוא גם כלפי מלחמת היצר, שיש לאדם להתחכם כנגדו ביראת שמים, והיינו שאם יערוך האדם מלחמה נגד היצר בדברים שכבר נכשל בהם לרוב וכבר נהפכו אצלו להיתר - שזה דומה למבצר שהיצה"ר שוכן בה ונלחם בכל עוז - אזי לא יוכל לנצחו כלל ועיקר, אמנם העצה היעוצה היא שירבה לקיים מצוות ולהשמר מן העבירות בדברים שעדיין לא נכשל בהם - שהם דומים לערי הפרזות - שאין היצר מתגבר עליו כ"כ בדברים אלו, ועי"ז יבוא לכבוש ולנצח את היצר גם באותם הדברים אשר הוא עומד לנגדו בנסיונות גדולים ושכבר נכשל בהם הרבה בעבר. וזהו הביאור במאמר הכתוב "הן יראת ה' היא חכמה" כי יש לאדם להתחכם ולפעול נגד היצה"ר ע"י שיאזור א"ע ביראת ה' להתחיל לקיים מצוות שעדיין אין היצה"ר מתגבר בהם כ"כ לנגדו, ואח"כ יוכל להתגבר על היצה"ר ולכבושו לגמרי.

אם אין יראָה, אין חכמה.

פירש רבינו יונה שהאדם צריך להקדים את היראה לפני החכמה, ובלאו הכי לא תתקיים החכמה בקרבו, כי מאחר שאינו ירא את ה' יקוץ בחכמה ויעזבנה. והחסיד יעב"ץ הסמיך לדברי התנא האלו את מאמר דוד המלך בתהלים (קיא, י) ראשית חכמה יראת ה', וביאר כי אין חכמה אמיתית רק במי שחכמתו וציורו נראים מפעולותיו והנהגותיו, והיינו שיראת ה' מתנוססת בקרבו, וכל הנהגותיו הם רק לרצון ה' וכפי ציוויו.

עובדא נפלאה על כך שאין לסמוך על תורת מי שאין יראתו מרובה

ובענין זה שחכמת התורה ויראת ה' צריכים לבוא מאוגדים יחדיו, והאחד בלא רעהו אינו שוה מאומה, סיפר הגה"צ רבי שלום שבדרון זצ"ל (בספר הוא היה אומר) כי פעם אחת נכנס אדם אחד אל הגאון רבי ישראל מסלנט זצ"ל וסיפר לו אודות שאלה קשה וסבוכה בהלכה שנזדמנה לידו, ושלאח את התשובה לרב אחד אשר השיב לו תשובה נאה באריכות נפלאה בנויה ומיוסדת לתלפיות

והוציא את אגרת התשובה ששלח לו הרב והראה אותה לרבי ישראל, רבי ישראל החל לקרוא את התשובה, וכשסיים הורה לאותו אדם שלא יסמוך על תשובתו של הרב למעשה, שאלו האיש האם מצא ראיות שמשם מוכח נגד היתרו או שמא יש לו קושיות על דבריו, השיב רבי ישראל ואמר לא היתה כוונתי שאין לסמוך על דבריו משום שאינם נכונים, אלא מחמת שיראתו של רב זה לוקה בחסר וע"כ אין מן הראוי לסמוך על היתרו, חזר הלה ושאלו וכי איך נוכח רבינו לראות מקריאת התשובה את מידת היראת שמים שיש לרב זה, נענה רבי ישראל ואמר הנה בהקדמת התשובה כותב הרב "קבלתי מכתבו ואף שהנני טרוד מאד וידוע חולי וגם זוגתי חולנית, מה גם שאין הספרים מצויים תחת ידי, ועכ"ז אענה את אשר עלה במצודתי" ואח"כ כותב בארוכה את כל ראיותיו עד אשר בא למסקנת הדברים להורות היתר בשאלה זו, והנה אם היה מסיים בדבריו שמחמת כן שהוא טרוד והוא וזוגתו חולים ואין הספרים תחת ידו, אין לסמוך על דבריו לעשות מעשה על פיהם אלא רק אם יצטרפו להיתר זה עוד כמה רבנים, אזי נוכל להבין מפני מה הקדים הקדמה זו, אך אם על אף כל זאת מסיק להיתר וסובר שיש לסמוך על דבריו למעשה למה זה הקדים את כל דברי ההתנצלות, אמנם מוכרחים אנו לומר שכוונתו בדברים אלו היתה להראות את עוצם כחו בתורה וגודל חריפותו, שעל אף כל הטרדות והמניעות האופפות אותו וחסרון הספרים יש ביכולתו להשיב תשובה נפלאה שכזו בעמקות ובקיאות, ומכ"ז נשמע שאין יראתו קודמת לחכמתו ואינו ירא שמא יטעה בדין, כי לו היה ירא את ה' והיה ה' לנגדו בכל עת לא היה מתגאה בתורתו, וכיון שבכדי להורות הלכה למעשה ושלא יצא מכשול מתחת ידיו, צריך המורה להיות ירא שמים שעל ידה יזכה לסייעתא דשמיא מרובה, לא נוכל לסמוך על הוראתו של רב כזה שאין יראתו מרובה.

לימוד ספרי מוסר מועיל שיכנס תבלין התורה אל תוך
חדרי לבו של אדם, ועי"ז יוכל להכניע את יצרו

והוסיף רבי שלום כי מדברי משנתנו שאמרה "אם אין יראה אין חכמה" נלמד תשובה לאלו שאומרים שאין צורך בלימוד המוסר, וכדי לנצח את היצה"ר סגי לעסוק בתורה שהוא תבלין נגד היצה"ר כמאמר חז"ל (קידושין ל ע"ב), ואין צורך בדברים נוספים בכדי להלחם נגדו, אמנם אף כי האמת עמם והתורה היא התבלין היחידי המועיל נגד היצר, אכן לו יצויר שיקח אדם תבשיל של בשר וישפוך לתוכו כף מלח ויחפוץ לאכלו כמות שהוא ודאי שלא יוכל להכניסו לפיו כי טעמו יהיה מלוח עד מאד, ובמקרה זה לא הועיל המלח

לתבל את התבשיל אלא לקלקלו, והוא משום שבכדי שישפיע המלח או תבלין אחר על התבשיל צריך לערבבו היטב בתוך המאכל ולהחדירו אל תוך תוכו ואז חיך אוכל יטעם לו, ומעתה גם בענין התורה שהיא התבלין נגד היצה"ר, אף שיעסוק האדם בתורה הרבה, אם לא ילמד גם ספרי מוסר המחדירים יראת שמים ויראת חטא בלב האדם, ישאר תבלין התורה מחוץ לחדרי לבו ולא יפעל מאומה בנפשו, ורק ע"י ספרי מוסר ויראה יכנסו דברי התורה לעומק לבו ויפעל תבלין התורה את פעולתו להכניע את יצרו.

**דברי חכמה נכונים היוצאים מפי אדם שאינו ירא שמים
נטרפו, ואסור לשמעם**

ובענין זה מסופר (בספר מעשי אבות) אודות מגיד אחד שהיה הולך מעיר לעיר להשמיע את דרשותיו, ויצאה עליו שמועה שהוא נאה דורש ואינו נאה מקיים והשקפת עולמו כשל המשכילים, כאשר בא לעיר בריסק הורה רב העיר הגאון רבי חיים סאלאווייצ'יק זצ"ל שלא יתנו לו לדרוש בבתי הכנסיות שבעיר, כאשר שמע המגיד שהרב אוסר עליו לדרוש נכנס אליו וטענתו בפיו, אנא ישמע הרב את הדרשה אשר בפי, ואז יווכח לדעת כי כל דברי מתחילתם ועד סופם מכילים דברים כשרים, והם מבוססים על מקראות מהתנ"ך ומאמרי חז"ל מן הגמרא והמדרשים, ומשולבים עם דברי מוסר ויראה טהורה המקובלים בישראל מזה דורות, ואז יניחני הרב להשמיע מדברותי באזני אנשי העיר, השיב לו רבי חיים אף אם צדקת וכל דבריך לקוחים ממקורות קדושים גם לא אשנה את החלטתי ולא אניחך לדרוש בעירנו, כי הנה בודאי ידוע לך שבשר שנשחט ע"י שוחט מומחה בשחיטה כשרה בכל פרטיה וקדושיה ובכל ההידורים, אם יבשלוהו אח"כ בקדירת טריפה שלא הוכשרה כראוי, הרי שנטרף הבשר הזה לחלוטין ואסור לאוכלו, וכמו כן גם אתה אף אם דרשותיך לקוחות ממקורות טובים ונאמנים, כיון שהם עוברים בקרבך ויוצאים מפיך שאין לך יראת שמים, נטרפו הדברים ואסורים בשמיעה וכמאמר המשנה "אם אין יראה אין חכמה", ואסור לשמוע דברי חכמה מפי אדם שאין בו יראת שמים.

העוסק בתורה בלא יראת שמים נתון בסכנה גדולה מן היצה"ר

מ"ן החפץ חיים זצ"ל אמר (הובא בענף עץ אבות על משנתנו) כי האדם העוסק בתורה ואין לו יראת שמים, הרי הוא שרוי תדיר בסכנה גדולה מן היצה"ר, שכיון שאמרו חז"ל (סוכה נב ע"א) כל הגדול מחבירו יצרו גדול הימנו, הרי שיצרו גובר עליו ביותר מחמת התורה שלמד, ומשום שיראתו חלושה אין לו

את הכלים הנכונים להלחם נגדו, וע"כ הוא עלול מאד להכשל ברשת היצר וליפול בחטאים רבים, וע"כ יש לאדם להגביר בקרבו את היראה קודם שיעסוק בחכמה, וכמאמר הכתוב (תהלים קיא, י) ראשית חכמה יראת ה'.

משנתנו מדברת על ב' מיני יראה - יראת העונש ויראת הרוממות

ובמדרש שמואל תמה גם בדברי המשנה האלו (כפי שתמה ברישא גבי "אם אין תורה אין דרך ארץ" והובא לעיל), שלכאורה דברי התנא נסתרים מיניה וביה, כי ממה שאמר בתחילה משמע שהחכמה חשובה יותר מהיראה וכאומרו "אם אין חכמה אין יראה", ומיד לאחר מכן אמר "אם אין יראה אין חכמה" והיינו שהיראה היא העיקר. ותירץ בשם הר"ן כי הנה ישנם ב' מיני יראה, האחת 'יראת הרוממות' היינו שכאשר יצייר האדם לנגד עיניו את רוממות השי"ת ומעלתו הגדולה, אזי יזכה שתפול עליו היראה ויפחד מהדר גאונו ית', והיא נקראת יראה מאהבה, והיראה השנית היא 'יראת העונש' והיינו שהאדם ירא ומפחד שמא יענישהו השי"ת אם לא יקיים מצוותיו וימנע מעבור על גזירותיו.

ובזה יתבאר דברי המשנה, כי ב' הפעמים שנזכרה היראה עולים על ב' מיני היראה האלו, וזהו אומרו "אם אין חכמה אין יראה" זוהי יראת הרוממות, כי אי אפשר להשיג יראה נעלית זו אם לא יקדים אליה את השגת החכמה האלקית, שע"י החכמה יוכל להכיר ולידע מקצת מגדולתו ורוממותו ית"ש שהיא ענין יראת הרוממות כנ"ל, ומה שהמשיך התנא ואמר "אם אין יראה אין חכמה" נתכוין על יראת העונש, והיינו שאם לא תכון בקרבו יראת העונש לא יוכל להשיג חכמה, וכמו שאמר התנא לקמן (מ"ט) שצריך שתהיה יראת האדם קודמת לחכמתו.

אם אין דעת, אין בינה. אם אין בינה, אין דעת.

ג' כוחות ישנם בחכמת האדם

ביאר רבינו יונה כי הנה ישנם ג' ענינים בחכמת האדם ובמוחו, חכמה, תבונה, דעת, וביאורם הוא כי חכמה קאי על מה שהאדם לומד ומחכים מאחרים, תבונה היא מה שהאדם משתמש בדמיונו להבין דבר חדש מתוך הדברים שלמד מכבר, ואילו דעת היא מה שהוא משיג בעצמו בדעתו וסברתו. וזהו שאמר התנא "אם אין דעת" היינו שאין לאדם יכולת להשיג את הדברים ולדעתם מכח

עצמו, "אין בינה" ודאי שלא יוכל להוציא את הדברים ולהבינם מתוך מה שלמד כבר, שהרי הדעת קודמת אל הבינה, והמשיך התנא ואמר "אם אין בינה" היינו כאשר אנו רואים שאין האדם מצליח להבין את הדברים בדמיונו ולהוציאם ממה שלמד כבר, הרי זהו מחמת ש"אין דעת" ר"ל שלא זכה לדעת שלימה להשיג ולידע את עצם הדבר ההוא.

ע"י שהאדם מרבה לגרום בתורה יוכל להבין דבר מתוך דבר

ובמדרש שמואל כתב עוד ביאור בדברי המשנה שהדברים עולים על לימוד התורה, והדעת היא מה שהאדם גורס בתורה שבע"פ ובקי בה בלשונו, שע"ז תקנו אנשי כנה"ג ברכה מיוחדת בתפלת העמידה "אתה חונן לאדם דעת" משום שלזכות לדעת זו נזקק האדם לחנינה מיוחדת מאת השי"ת, וכמו שאמרו חז"ל (מגילה ו ע"ב) לאוקמי גירסא סיעתא מן שמיא הוא, וענין הבינה היא כנ"ל שיהא האדם מביין דבר מתוך דבר (ויש ענין נוסף הנכלל בכינה שהוא שיבין האדם את הדבר עצמו שגורס וידע את פירושו והבנת הענין), וע"כ אמר התנא "אם אין דעת" כלומר שאם אין לאדם ידיעה ובקיאות גדולה בכל התורה אזי "אין בינה" ולא יוכל להבין דבר מתוך דבר, וכפי שמצינו שאמרו חז"ל (שבת סג ע"א) ליגמר איניש והדר ליסבר, והיינו שרק אחר שיגרוס האדם את כל התלמוד יגיע למידת ההבנה והסברא בתורה, וסיבת הדבר היא משום שדברי תורה עניים במקום אחד ועשירים במקום אחר, וע"כ צריך האדם להקיף ולדעת את כל התורה בכדי שיבין גם את אותו מקום שנשנה בקוצר אמרים ובחסרון דברים בחינת עניות, ואמר עוד "אם אין בינה" היינו שאינו יודע להבין דבר מתוך דבר, אזי "אין דעת" ואותה הבקיאות שידוע הוי כמאן דליתא ולא יוכל לחדש חידושים בתורה.

בשעת יצירת האדם נותן הקב"ה בינה לאדם אולם עליו לעמול ולהוסיף חכמה

עוד פירוש נאה פירש במדרש שמואל בביאור ענין הבינה והדעת, כי הנה דעת קאי על הדעת המוטבעת באדם בטבעו ועל ההבנה שניתנה לו בעת יצירתו, ובזה מובן שפיר מה שייחסו לזה אנשי כנה"ג בתפלתם את ענין החנינה וכאמרינו "אתה חונן לאדם", משום שדבר זה אינו בא לאדם ע"י השתדלותו אלא ממידת חנינה שחננו השי"ת בשעת יצירתו, ואילו הבינה קאי על השכל המוסף לאדם מחמת השתדלותו ועומק עיונו בלימוד ובחקירה. ולזאת אמר התנא "אם אין דעת" היינו שאדם זה לא זכה שיחוננוהו משמים בדעה והשכל

בעת יצירתו, אזי "אין בינה" ולא יוכל להשיג את הבינה ע"י לימודו ונעל אף שיתכן שע"י טירחה מרובה ישיגנה אף אם לא קיבל דעת משמים, מ"מ התנא דיבר כלפי רוב בני אדם], "ואם אין בינה" כלומר שאם לא היתה כוונת הבורא ית' בשעת יצירת האדם שישתדל האדם בעצמו להכין ולהשיג בדרך לימודו מה שיש ביכולתו להשיג, אזי "אין דעת" לא היה הקב"ה נותן בו דעת כלל בשעת יצירתו.

אם אין קמת, אין תורה.

מן הראוי שישתדל האדם להשיג פרנסתו

הראשונים ביארו (רבינו יונה רש"י וספורנו) שאם אין לאדם קמת הרי הוא צריך לחזר אחר פרנסתו ואז אין לו פנאי לעסוק בתורה. והוסיף ע"ז בספורנו שהתנא נתכוין להורותינו שמן הראוי שיעשה האדם השתדלות כלשהי להשגת הפרנסה שעל ידה יוכל להשיג את צרכיו.

מי שאין לו פרנסה - בהכרח שיחטא בשביל להשיג מעות כדי חיותו

ובמדרש שמואל כתב כי האדם שאין לו פרנסה אף אם הוא חכם ונבון ועוסק בתורה ויודע בה, א"א שלא יחטא מחמת חסרונו, כי כיון שאין לו מעות להחיות את נפשו ונפש בני ביתו, בהכרח ישיג מעות באיסור, אם ע"י נטילת שוחד, או שיעבור על לאוין החמורים של לא תחמוד או גניבה או גזילה, ואם יחטא באחת מאלה אין תורתו שלימה, וזהו שאמר התנא "אם אין קמת" שאם אין לאדם פרנסה "אין תורה" כי ודאי לא ישמור את מצוות התורה וכאמור.

כדי שתתקיים התורה ביד האדם צריך הוא להתרחק ממעדנים

עוד כתב במדרש שמואל לדייק כמה שנקט התנא בדוקא בלשון "קמת", וביאר שהוא משום שהתנא חפץ להשמיענו אגב אורחיה שאין התורה מתקיימת אצל האדם אם יתענג במאכלים רבים ומעדנים ערבים לחיך, וכמו שאמרה המשנה לקמן (פ"ו מ"ה) כך היא דרכה של תורה פת במלח תאכל, וע"כ אמר "אם אין קמת" ולא "אם אין מזונות" להורות לאדם שיש לו לקיים את נפשו בקמת לחוד ולא במאכלים ערבים.

עוד ביאר במה שנקט התנא "קמח" ולא "חטים", לאשמועינן שאין התורה מתקיימת אלא במי שמזונותיו מזומנים לפניו ואינו צריך לטרוח אחריהם כ"כ, וכפי שאמרו חז"ל במדרש תנחומא (בשלח, כ) לא נתנה התורה אלא לאוכלי המן, והוא משום שהמן היה מוכן ומזומן לאכילה ולא היו צריכים לטרוח בו הרבה לתקנו שיהא ראוי למאכל, וממילא לא הוצרכו להתבטל בגינו מלימודם אפילו שעה אחת, וע"כ בכדי שתהא התורה מצויה אצל האדם מן הראוי שיהיה לו "קמח" שהנאתו קרובה והוא מוכן לאפיה מיד, ולא "חטים" הנצרכים לפעולות רבות.

הקב"ה עשה שיצטרכו בני האדם מזונות דקים ומובחרים כדי שיעסקו בתורה

ביאור נוסף על מה שנקט התנא "קמח" כתב בשם רבינו מנחם לבית מאיר כי הנה השי"ת עשה שיהיה מאכל בני אדם קמח שהוא ממיני המזונות הדקים (איידעלע עסן), כי כיון שחפץ השי"ת שבנ"י יעסקו בתורתו הנעלית והמזוככת, עשה להם מזונות מובחרים שהם יותר דקים לערך דקות החומר, ולא כשאר בעלי החיים שמזונותיהם חומריים (כגון בשר ועצמות וכדו'). וזהו שאמר התנא "אם אין קמח" היינו אם לא היו מזונות האדם ממין הקמח המורה על דקות כנ"ל אלא כשאר בעלי החיים, "אין תורה" לא היו מסוגלים להשיג ולהגיע לשלימות התורה, "ואם אין תורה" היינו כי לולא היתה כוונת הבורא שיעסקו בנ"י בתורה - "אין קמח" לא היתה מזקקת חכמתו ית' שיהיו מזונות האדם מובחרים, כי אז היתה מעלה זו לבטלה. וסיים המד"ש שכוונת התנא בדברים אלה היתה לעורר את האדם שיבין וידע את גודל מעלתו כלפי שאר הנבראים השפלים והבזויים, ויתעורר לחשוב שלא עשה הקב"ה הבדלה זו בין מאכל האדם לבע"ח בחנם אלא למען מטרה זו שיעסקו ויחכמו בתורה, וזה יגרום לו להזדרז ולהשלים את כוונת הבורא ביצירתו ויעסוק בתורתו כראוי.

מניעת התורה גורמת לעצירת גשמים ולחסרון הפרנסה

באור החיים הק' פרשת האזינו (דברים לב, ב) כתב בפירוש דברי משנתנו "אם אין קמח" שאם רואים שעצר ה' את השמים ואין התבואה צומחת ואין קמח, טעם הדבר הוא משום ש"אין תורה" כי מניעת התורה גורמת שלא יהיה מטר, וסיום דברי התנא גם מתפרש על זה הדרך "אם אין תורה" ודאי הוא שגם "אין קמח" ולא יהיה הקמח על פני האדמה, כי ה' יעצור את שמיו מלהוריד מטר.

השי"ת הכין לבני"י שפע פרנסה שייזכו לכך אם יצעדו
בדרכי התורה ומשל נפלא על כך

והרה"ק רבי נתן דוד משידלובצא זי"ע אמר ביאור נאה על דברי האוה"ח הק' בדרך משל למלך ששלח את חיילותיו להלחם עם מדינה אחת רחוקה ולכבושה, ובדרכם אל המדינה ההיא היה עליהם לעבור כמה מדבריות אשר אין צומח שם מאומה ואין אפשרות למצוא שם אפי' מעט מים, אולם המלך שלח להכין להם במדבריות אלו מקומות מחבוא ובהם אוצרות מלאים כל טוב עם שפע של מזון ערב ומים רבים, וכן מלבושים נקיים וכל הדברים הנצרכים להם בדרכם, והכל מוכן ומזומן בהרחבה גדולה כראוי לחיל המלך העומדים לעשות מלחמה ולכבוש מדינה בשם המלך, וכיון שהיו האוצרות האלו מוחבאים במקומות מסתור וטמונים במעמקי האדמה בכדי שלא ישלטו בהם ידי זרים, שלח עמהם המלך 'מפה' שעליה מצויינים מקומם של כל אותם אוצרות, וכן הדרכים המדוייקים שעל ידם אפשר להגיע אליהם.

ויהי בעת הילוכם טעו אנשי החיל ונטו מן הדרך המצויינת במפה והלכו בדרכים אחרות, ולכן לא יכלו למצוא את מקום האוצרות הנ"ל, ולא היה להם אוכל להשיב את נפשם וכמעט שמתו כולם ברעב ובצמא, ויהי בראות שר הצבא את אשר נעשה שב לעיין ביתר דקדוק במפה שמסר להם המלך, ונוכח לראות שטעו בדרכם וסרו מן הדרך הישרה שציין להם המלך ע"ג המפה, וע"כ זרזם לילך במהרה לעבר הדרך הנכונה, וכולם כאחד הלכו לשם בשארית כוחותם, וכאשר הגיעו אל מקום האוצרות מצאו את הכל מוכן לפנייהם כפי המדובר, ואכלו ושתו ככל צרכם ושוב לא ידעו מחסור במשך כל ימות המלחמה, עד אשר עלה בידם לכבוש את המדינה ונתעטרו בכתר הנצחון.

והנה כדבר הזה הוא גם מה שהיה בין בני ישראל לקונם, כי הנה בעת שנתן הקב"ה את התורה לישראל, הכין להם השי"ת בד בבד גם את כל הצטרכותם בהאי עלמא, ואמר להם שאם ילכו בדרך התורה והמצוות לא יחסר להם מאומה ויהיה להם כל מחסורם, אמנם כאשר יהיו בני"י נוטים מן הדרך הישרה ח"ו, הרי שלא ימצאו את אותו השפע המובטח להם וממילא יחסרו להם צרכיהם (שהרי השפע הזה מותנה בשמירת התורה), אכן תקנתם היא שיתורו ויחפשו את הדרך הטובה והישרה ויחזרו למוטב להתנהג כפי התורה, ואז גם הקב"ה יחזור להשפיע להם מרוב טובו ולתת להם מזון ומחיה וכל צרכם ביד רחבה.

וע"ז אמר התנא "אם אין קמח" ואין ישראל זוכין שתהיה הפרנסה מצויה להם בריווח, לא יתרעמו על השי"ת אלא ידעו ויזכרו כי זה בא להם על אשר

דרכי פרק ג משנה כג אבות תקסא

"אין תורה", היינו שלא הלכו בדרך התורה לעסוק בה ולקיים מצוותיה, כיון שהשי"ת מצידו הכין להם את כל הצטרכויותיהם אם יצעדו בדרכי התורה שהם כמו ה'מפה' הנ"ל, וכיון שנטו משם ופנו אל דרכים אחרות לא הגיעו אל אותו השפע, ואם רק ייטיבו את דרכיהם יזכו מיד לשפע הפרנסה.

אם אין תורה, אין קמח.

אם אין האדם עוסק בתורה למה לו קמח

פירש רבינו יונה שלאדם שאין תורה אין תועלת בדבר שיהיה לו קמח, שהרי כל התועלת המצויה בכך שיש לאדם עשירות ומזון בריווח היא רק בכדי שיהיו כל צרכי גופו מצויין לו ויהיה לו פנאי לעסוק בתורה, אבל אם אינו עוסק בתורה למה לו קמח, (ועד"ז כתב גם הרע"ב בחריפות לשון וז"ל אם אין תורה אין קמח, מה יועיל לו הקמח שבידו, הואיל ואין בו תורה נוח לו שלא היה לו קמח והיה מת ברעב עכ"ל).

מאכל הרשעים נחשב כעפר בעלמא

והרשב"ם פירש (הובא במד"ש) שאדם שאין לו תורה, על אף שיהיו לו עושר וכבוד מרובים לא יהיה נחשב לכלום אלא נמשל כבהמות נדמו, וכן אמר הכתוב (במדבר יט, יד) זאת התורה אדם וגו', היינו כי מי שזכה לתורה נקרא "אדם" ובלאו הכי לא יאות לקרותו כלל בשם "אדם".

ובעין זה פירשו החסיד יעב"ץ והמד"ש ש"אם אין תורה אין קמח" כלומר שהקמח שלו בטל ונחשב כעפרא דארעא, והיינו שמאכל הרשעים נחשב כעפר אף אם הם אוכלים מאכלים חשובים וערכים לחיך. והמד"ש ביאר שטעם הדבר הוא כיון שהארץ וכל אשר עליה נבראו רק בשביל התורה, וכמו שדרשו חז"ל (בר"ר א, א) עה"פ (בראשית א, א) בראשית ברא אלקים, בשביל התורה שנקראת (משלי ח, כב) ראשית דרכו, לפיכך כאשר אדם זה שאוכל את המאכלים הוא בן תורה ועוסק בה כראוי, אזי מתקיימת כוונת בריאת הקמח, ואילו "אם אין תורה" אז "אין קמח" ואין למאכלו חשיבות של מאכל וקמח אלא הרי הוא כעפרא דעלמא.

לא ריבוי העסק גורם את הפרנסה כי אם עסק התורה

האלשיך הק' ביאר שכוונת המשנה להוציא מלב בני אדם שנמנעים מלעסוק בתורה כראוי, כשטענתם בפיהם שאין זמנם פנוי ללימוד התורה כיון

תקסב דרכי מסכת אבות אבות

שהם טרודים מאד על המחיה ועל הכלכלה להמציא טרף לבני ביתם, וע"כ הם אומרים "אם אין קמח" היינו שבראשונה צריכים הם לדאוג ולהמציא את הקמח וצרכי הפרנסה, וכיון שעדיין לא השיגו כל צרכם - "אין תורה" אין הם יכולים להקדיש מזמנם לעסוק בתורה, אמנם התנא בא להשיב על טענתם ודברי ההתנצלות שלהם, והתשובה ע"כ היא כי דייקא דבר זה שהם אינם עוסקים בתורה היא הסיבה לחסרון פרנסתם, וזהו "אם אין תורה" שכאשר מתבטלים מעסק התורה, זה גורם לכך ש"אין קמח" וכמו שא"י במסכת תענית (ד ע"א) אין הגשמים נעצרים אלא בעון ביטול תורה, ולכן עצתם אמונה שיגבירו חיילים בעסק התורה, ואז יגמלם ה' וישפיע להם שפע פרנסה.

המשנה מדברת על ב' מיני קמחים, שהם מזון הגוף ומזון הנפש

והנה גם בחלק זה של המשנה דקדקו המפרשים אודות סתירת הדברים מיניה וביה, כי אין ברור מדברי המשנה האם הקמח הוא העיקר או שמא התורה. ובמדרש שמואל ביאר כי המשנה מדברת אודות ב' מיני קמח שונים, הראשון הוא הקמח הגשמי שהוא מזון הגוף המקיים את חיות האדם בעוה"ז, והשני הוא קמח רוחני מזון הנפש וחיותה לעוה"ב. וזהו שאמר התנא "אם אין קמח" גשמי ואין לאדם כדי מאכלו להחזיק גופו, "אין תורה" איך יוכל לעסוק בתורה, ואמר עוד כי "אם אין תורה" ולא ישביע האדם את נשמתו בעסק התורה"ק, אזי "אין קמח" לא יהיה לו מזון רוחני לנפשו בעה"ב, שהרי מי שטרח בע"ש יאכל בשבת ומי שלא טרח בע"ש מה יאכל בשבת, ועל אותם בני אדם שלא השכילו לעסוק בתורה בהיותם בזה העולם, אמר הנביא (ישעי' סה, יג) הנה עבדי יאכלו ואתם תרעבו, והיינו שכאשר יבואו לעולם האמת יגדל צערם עד למאד, בראותם את עבדי ה' שעסקו בתורה אוכלים לשובע ומתעדנים מזיו גן עדן והנאותיו הרוחניות, אשר עליהם נאמר (שם סד, ג) עין לא ראתה אלקים זולתך, והם יוותרו רעבים באין מזון לנפשם, וע"כ החכם יראה את הנולד וכבר בהיותו בעוה"ז יעסוק בתורה ואז תשבע נפשו בעוה"ב.

כפי רוב החסרון שיש לאדם בתורה, כך יגדל חסרונו בגשמיות

פירוש נוסף על דברי משנתנו אמר הגאון רבי שמעון שקאפ זצ"ל בהזדמנות מסוימת, וגופא דעובדא הכי הוי, פעם אחת בעת שהמצב הכלכלי של שיבתו הק' היה בכי רע, ולא היה ביד הנהלת הישיבה די מעות בכדי להספיק את צרכי בני הישיבה כראוי כמימים ימימה, נשא רבי שמעון דברים בפני תלמידי הישיבה ואמר להם, הנה שנינו "אם אין קמח אין תורה" והיינו שבכדי

כד הוא הָיָה אוֹמֵר כָּל שְׁחַכְמָתוֹ מִרְבָּה מִמַּעֲשָׂיו, לָמָּה הוּא דוֹמָה, לְאֵילָן שְׁעֲנַנְפּוֹ מִרְבִּין וְשִׁרְשָׁיו מוֹעֲטִין, וְהַרוּחַ בָּאָה וְעוֹקְרָתוֹ וְהוֹפְכָתוֹ עַל פָּנָיו, שְׁנֵאֵמַר וְהָיָה כְּעֶרְעֵר בְּעֶרְבָה, וְלֹא יִרְאֶה כִּי יָבוֹא טוֹב, וְשָׁכַן חֲרָרִים בַּמִּדְבָּר, אֲרִץ מְלַחָה וְלֹא

שיוכלו בני"י ללמוד תורה המה נצרכים לקמח ומאכלים ושאר צרכיהם, אמנם אם תעלה (תשאל) השאלה מהי מידת הקמח הנצרכת אל התורה, כי יש להסתפק האם צריך הרבה גשמיות או שסגי במעט, תשובה על זאת השיבנו התנא בהמשך דבריו שאמר "אם אין תורה אין קמח", וכוונתו שככל שחסרון התורה אצל האדם גדול יותר, היינו שכפי המידה שחסר לו בעסק התורה ושיגיעתו בה אינה כראוי - כך יגדל אצלו חסרון הקמח, וביאור הדבר הוא שבאמת כפי שיהיה לאדם יותר שפע גשמי כך יגבר רצונו לתוספת גשמיות ויחסר לו הרבה יותר, וכפי שאמרו חז"ל (עי' קה"ר א, א, יג) יש לו מנה רוצה מאתים, ולעולם לא תסתיים שאיפתו לגשמיות, אך האדם שהתעלה בתורה וזכה למעלות רוחניות ולהקרא בשם 'בן תורה', ואינו להוט כ"כ אל הגשמיות, אזי אף אם יחסר לו מן הקמח והגשמיות לא יחסר לו רק מעט.

משנה כד

כָּל שְׁחַכְמָתוֹ מִרְבָּה מִמַּעֲשָׂיו, לָמָּה הוּא דוֹמָה, לְאֵילָן שְׁעֲנַנְפּוֹ מִרְבִּין וְשִׁרְשָׁיו מוֹעֲטִין. כתב רש"י ש"חכמתו מרובה ממעשיו" זהו האדם שלומד הרבה ואינו מקיים, ודימה אותו התנא "לאילן שענפיו מרובין ושרשיו מועטין" וכיון שאמרו חז"ל לא המדרש עיקר אלא המעשה, נמצא שהשרשין שהם עיקר האילן מרמזים על מעשי המצוות.

הלומד לש"ש תורתו מתקיימת

ובמדרש שמואל (והובא גם בילקוט מעם לועז) ביאר שמה שאמר התנא בהמשך דבריו "כל שמעשיו מרובין מחכמתו" קאי על האדם שלימודו לשם שמים, היינו שחפץ לדעת מה הם המצוות אשר ציוונו השי"ת, שהוא זוכה לכך שתהיה "חכמתו מתקיימת", אך האדם אשר "חכמתו מרובה ממעשיו" שהוא מי שלימודו אינו אלא לשם יוהרא וגאווה, וכוונתו היא שישבחוהו הבריות ויחלקו לו כבוד או שיהנוהו מממונם, אזי "אין חכמתו מתקיימת".

תֵּשֶׁב. אֲבָל כָּל שְׁמַעְשֵׂיו מְרַבֵּין מַחְכְּמָתוֹ, לָמָּה הוּא דוֹמָה, לְאֵילָן שֶׁעֲנָפָיו מוֹעֲטִין וְשָׂרְשָׁיו מְרַבֵּין, שֶׁאֲפִילוֹ כָּל הָרוּחוֹת שֶׁבְּעוֹלָם בָּאוֹת וְנוֹשְׁבוֹת בּוֹ, אֵין מְזִיזִין אוֹתוֹ מִמְּקוֹמוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר וְהָיָה כְּעֵץ שֶׁתּוֹלַע מֵיָם, וְעַל יוֹבֵל יִשְׁלַח שָׂרְשָׁיו, וְלֹא יִרְאֶה כִּי יָבֵא הָם, וְהָיָה עֲלֵהוּ רַעֲנָן, וּבְשָׁנָת בְּצֶרֶת לֹא יִדָּאָג, וְלֹא יִמְיֵשׁ מַעֲשׂוֹת פְּרִי:

איברי האדם יונקים את חיותם מקיום המצוות

ובביאור הדבר מפני מה המשיל התנא את לימוד האדם לאילן, כתב במדרש שמואל כי הנה האדם דומה מאד במהותו לאילן שהרי שניהם יונקים משרשיהם, אלא שיש חילוק ביניהם שנטיעת האדם היא בהיפוך מדרך נטיעת האילנות, והיינו כי שרשי האילן נטועים בארץ ואילו נופו נוטה כלפי מעלה לעבר השמים, אך שרשי האדם נטועים בשמים העליונים וגופו מוטל על הארץ, כלומר שהאדם נחשב כאילו ראשו ושערותיו קשורים עם השמים והם שואבים את השפע העליון אשר בא אל האדם דרך ראשו, ואח"כ מתפשט ברמ"ח איבריו ושס"ה גידיו הדומים לענפי האילן, ומטעם זה ציוונו הבורא ברמ"ח מצוות עשה ושס"ה מצוות ל"ת כנגד האיברים והגידים שיש בגופנו, כיון שאלו המצוות הם שרשי האדם שמהם שואבים האיברים את יניקתם דומיא דענפי האילן היונקים מן השרשים. ומעתה יתבארו דברי התנא שכאשר "חכמתו מרובה ממעשיו" דהיינו שאין האדם מקיים כ"כ מצוות בפועל, אזי יש לו יניקה מועטת ולפיכך "אין חכמתו מתקיימת", אך אם "מעשיו מרובין מחכמתו" ומעשי המצוות נותנים יניקה רבה לאיברי האדם אזי "חכמתו מתקיימת".

הלומד תורה לשם יוהרא או בשביל שיהנוהו בני אדם אינו

בוטח בהשי"ת

וחנה התנא הביא ראיה לדבריו ממה שאמר הכתוב (ירמיה יז, ו) והיה כערער בערב ולא יראה כי יבא טוב וגו', והקשה במד"ש בשם האברבנאל שלא נזכר בפסוק זה מאומה מן החכמה והמעשים שיהיה המרבה בחכמה כערער בערבה, אלא שם מיירי מן האדם שאינו בוטח בהשי"ת וכמו שכתוב לפני כן (פסוק ה) כה אמר ה' ארור הגבר אשר יבטח באדם ושם בשר זרועו ומן ה' יסור לבו, ואיך למד התנא מכאן את גנות המרבה בחכמה יותר מן המעשים.

אמנם כתב המד"ש כי לפי המתבאר ש"חכמתו מרובה ממעשיו" קאי על האדם הלומד לשם יוהרא או בכדי שיהנוהו בני אדם מממונם יתורץ שפיר, כיון שאדם זה הסיר בטחונו מבוראו ותלה יהבו בבשר ודם שהם יהנוהו ויחלקו לו כבוד, שעליו אמר הכתוב "והיה כערער בערבה" היינו שהוא דומה לאילן הנטוע יחידי במדבר ואין אילנות אחרים בסמיכות אליו, וע"כ אין לו כל הגנה מן הרוחות המנשבות "והרוח באה ועוקרתו והופכתו על פניו", והוא משום שהקב"ה אומר לו כביכול, הן אתה לא תלית בטחונך בי כ"א בבני אדם בשר ודם, גם אני אסיר את השגחתי מאתך ואשאריך לחסדי הבריות אשר אין בכוחם להציל את האדם מהצרות המתרגשות עליו, וכאשר יבואו עליך רוחות המנשבות ולא אשמרך, יהיה גורלך תלוי בטבע העולם ו"הרוח באה ועוקרתו".

הלומד תורה לשם שמים בטחונו שלם באלוקיו

אמנם האדם "שמעשיו מרובין מחכמתו" שהוא האדם העוסק בתורה לשם שמים ואין מטרתו כלל שישבחוהו הבריות ויחלקו לו כבוד, אלא אדרבה הרבה בני אדם שונאים אותו מפני שהוא מוכיח אותם אם רואה אותם עושים דברים אשר לא כדת, ואף אם אינו אומר להם מאומה, עכ"ז כאשר הם רואים את מעשיו הטובים אשר הם אינם מתנהגים כך, מרגישים המה את עצמם כרשעים ולכן קנאתם מתגברת עליו וחפצים ברעתו, אך הוא אינו שת לבו לכ"ז, כאשר הוא משים את כל בטחונו בהקב"ה ויודע כי אין שום אדם יכול להיטיב לו או להרע לו רק ברצון השי"ת, ועליו ועל שכמותו אמר הפסוק (ירמיה יז, ז) ברוך הגבר אשר יבטח בה' והיה ה' מבטחו, והמשיך הכתוב ואמר (פסוק ח) "והיה כעץ שתול על מים ועל יובל ישלח שרשיו ולא יראה כי יבא חום וגו'" [ומזה הביא התנא ראייה למעלת מי שמעשיו מרובין מחכמתו], והיינו שבסיבת בטחונו בהשי"ת מובטח לו שהקב"ה ישמרנו מכל הרוחות שבעולם, ולא ייעקר ממקומו ולא יארע לו שום רעה, כי אם אך טוב וחסד ירדפוהו יען כי בטח בקונו וצורו.

האדם הסומך על חקירת שכלו ולא על האמונה התורנית עלול ליפול מאמונתו

והנה האברבנאל ביאר את משנתנו באופן אחר, שהחכמה הנזכרת בה קאי על המחקר השכלי שאדם חוקר בכח עיונו ועומק מחשבתו, ואילו המעשים עולים על מעשי התורה שהאדם מקיים את תרי"ג המצוות ואת כל דברי התורה, ואמר התנא שהאיש אשר חכמתו ועיונו בשכלו מרובה ממעשי המצוות שמקיים

בפועל, היינו שהוא נוטה אל דרך המחקר יותר מאשר דרכי התורה, הנה הוא דומה "לאילן שענפיו מרובין ושרשיו מועטים", כיון שהאדם נמשל לעץ השדה, אשר שרשו הוא התורה התקועה בלבו, והענפים הם התכונות שבקרבן וההסתכלויות שמתבונן בהם, וכאשר חקירתו השכלית גוברת ורבה על מעשיו התורניים בהכרח שלא תתקיים חכמתו שכיון שהעיקר אצלו הוא מה שעולה בדעתו בסברא ע"פ מה שחקר במוחו, הנה "הרוח באה ועוקרתו" היינו שיבוא אדם אחר עם סברא אחרת ובוזה יסתרו וייעקרו דעתו ומחשבותיו, "והופכתו על פניו" כי על כל מסקנא שבא אליה האדם ע"י שכלו עלולה לבוא טענה אחרת שהיא יותר מיושרת מטענותיו ובכך תתבטל סברתו, כפי שאנו רואים בעינינו אצל הפילוסופים והמחקרים אשר אחד מהם בונה מגדל ומייסד שיטה שלימה, והשני בא וסותרו במחי יד ונמצאים דברי הראשון בטלים ומבוטלים כחרס הנשבר.

ובזה א"ש גם הראיה שהביא התנא לדבריו מפסוקים המדברים על בטחון בהשי"ת, כי לפי פירוש זה ודאי הם מישך שייכי לעניינינו, כיון שהאדם העושה עיקר ממחקר השכלי והוא בוטח בחקירתו ושכלו, הרי הוא מסיר לבו מה' ומהדרך התורנית אשר ציוונו הבורא, וע"כ הוא דומה ל"ערער בערבה" הוא העץ הגדל יחידי במדבר, והיינו שלא יהיה לו על מי לסמוך, וגמר הכתוב אומר "ולא יראה כי יבוא טוב" היינו שאדם זה לא יסמוך על האמת הנבואית והתורנית שהיא הטוב באמת.

ומאידך גיסא אמר התנא עוד "אבל כל שמעשיו מרובין מחכמתו" היינו שעושה עיקר מן התורה וקיומה, וחכמתו וחקירתו העצמית טפלין אליה, "למה הוא דומה לאילן שענפיו מועטין ושרשיו מרובין שאפילו כל הרוחות שבעולם באות ונושבות בו, אין מזיזין אותו ממקומו", ולהאמור יתבאר שהרוחות הללו רומזות לסברות ודעות המתחכמים המחזיקים בדעות כוזבות, שאינם יכולים להזיזו מאמונתו, משום שהוא מושרש בתורתו ואינו נסמך על מיני מחשבות וסברות דקות שעלו במצודתו בחקירת שכלו, ואדם שכזה הרי בטחונו שלם בהשי"ת ומשים את אמונתו בהשי"ת ובתורתו ולא במחשבות אדם אשר המה הבל, ואמר הכתוב (שהביא התנא לראיה) "והיה כעץ שתול על מים" זהו רמז לנבואה "ועל יובל (פי' פלגי מים) ישלח שרשיו" היינו ששרשי אמונתו נטועים בחזקה על התורה והנביאים, הנה "לא יראה כי יבוא חום" היינו שאין לו להתירא מן השריפה שהיא טענות האפיקורסים וסברותיהם הכוזבות, מחמת השרשים האיתנים שיש לו, וע"כ מאמונת ה' הטהורה לא יסור.

**בזמן גזירת השמד מסרו נפשם רק המון העם שהיה להם
אמונה פשוטה, ולא בעלי החקירה**

ובענין זה מצינו עדות נאמנה שהעיד החסיד יעב"ץ כי בעת שהיו גזירות השמד במדינת ספרד, הנה המון העם וכן הנשים שהיו בעלי אמונה פשוטה ותמימה עמדו בנסיון הקשה הזה וכולם כאחד מסרו את נפשם על קידוש השם ית', ואילו כל אותם החכמים ובעלי החקירה שעסקו בחכמות חיצוניות, והכירו במציאות השי"ת ורוב גדולתו בכח שכלם והכרתם העצמית אחר שבחנו את הדבר בחקירות רבות, הנה בהגיע עת המבחן לא זכו לעמוד בנסיון וביכרו להמיר את דתם בכדי שלא יהרגום, והוא משום שרק ע"י האמונה התמימה וקיום התורה בפשטות יש באפשרות בני האדם לעמוד בנסיונות.

המעשים שעושה האדם מתקשרים בעצמיותו

ובשפת אמת ביאר מפני מה כח המעשים בפועל גדול יותר מכח החכמה, משום שהמצוות המעשיות שהאדם מקיים משפיעים על גופו ועל עצמיותו ונמצא שהוא עצמו מתקדש ומתרום, משא"כ החכמה שאין לה כיצד להתקשר עם עצמיות האדם, ולכן כאשר תנשבנה הרוחות הם יעקרו את הכל.

לְאִילָן שְׁעֲנַפָּיו מְרִבִּין וְשָׂרְשָׁיו מוֹעֲטִין, וְהַרוּחַ בָּאָה וְעוֹקְרָתוֹ וְהוֹפְכָתוֹ עַל פָּנָיו.

**בעת מיתתו של האדם שחכמתו מרובה ממעשיו,
מתגלית חרפתו לעיני כל**

ביאר במדרש שמואל כי בדבריו "והרוח באה" רמז התנא על מלאך המות הבא אל האדם בהגיע עתו וממיתו ועוקרו מן העולם. וביאר את אומרו "והופכתו על פניו", כי הנה ישנם ב' מיני עקירה באילן, האחד שהאילן נחתך ממקומו ונופל כולו על הארץ, אך שרשיו עדיין טמונים תחת הקרקע ועדיין כח היניקה קיים בהם, ויש מין שני של עקירה שהאילן נעקר לחלוטין וגם שרשיו יוצאין מתוך הקרקע, וזהו פירוש המשל שאמר התנא "והרוח עוקרתו והופכתו על פניו" היינו שהשרשים יוצאים ממקומם ועומדים גלויים כלפי השמים. ובזה יובן גם הנמשל, שהאדם שחכמתו מרובה ממעשיו הנה בעת מיתתו מגלה השי"ת את חרפתו והשרשים המועטים שלו נראים לעיני כל, כדי שידעו כל באי עולם כי מיתתו היתה בעוונותיו על אשר מה' סר לבו והיו שרשיו ומעשיו הטובים מועטים, ואף שהיתה חכמתו מרובה ובכך היה מראה סימני טהרה כחזיר, אמנם היה נאה דורש ולא נאה מקיים, ובכדי שלא יתחלל שם שמים

במיתתו - שיאמרו הבריות וכי זו תורה וזו שכרה שימות החכם הלזה שהיתה חכמתו מרובה כ"כ, ע"כ הופכו השי"ת על פניו ומגלה לעין כל את דרגתו האמיתית בכדי שיעידו ויגידו כולם כי צדיק ה' וצודקים דיניו.

האדם שחכמתו מרובה ממעשיו, תעמוד לו חכמתו לרעה

והחפיד יעב"ץ ביאר שב' הדברים שנקט התנא האחד "עוקרתו" והשני "והופכתו על פניו" עולים על ב' פעולות נפרדות שעושים לאדם הזה, שהנה כנגד האחיזה המעוטה שהיתה לו בקדושה מחמת מקצת המעשים טובים שהיו בידו שהם נמשלו לשרשים, באה הרוח "ועוקרתו" (והיינו שאין צריך פעולה גדולה אלא די בעקירה בעלמא), ואילו כנגד החכמה אשר הוא משתמש עמה לרעה, שהרי תכלית החכמה היא יראת ה', ואילו אצלו היא נהפכה להיות מרה כלענה, כי ע"י חכמתו יזיק לבני אדם אחרים ויתכן שימשכם אחריו לאמונתו הכוזבת, וגם החכמה היא סיבה לירידתו, כלפיה נאמר "והופכתו על פניו" (שכיון שהוא השתמש עם החכמה לרעה להיפך ממה שהיה צריך להשתמש עמה, ע"כ הופכת הרוח אותו על פניו לאבדו לגמרי), והיינו שלא די ששכלו וחכמתו לא יביאו לו תועלת אלא אדרבה הם יתהפכו להיות לו לרעה, בדומה לריבוי הענפים שבאילן שהם גורמים לנפילתו מחמת שאין לו שרשים מרובין המסוגלים להחזיק ענפים רבים, כן שכלו יגרום לנפילתו.

אלישע בן אבויה נטרד מן העולם משום שחכמתו לא היתה לשם שמים

והביא דוגמא לדבר זה ממה שמצינו אצל אלישע בן אבויה והתנא רבי עקיבא, כי הנה אלישע נטרד מן העולם מחמת שראשית כניסתו לעבודת ה' לא היתה לשם שמים, וכמבואר בירושלמי (חגיגה פ"ב ה"א) שבשעה שנכנס בכריתו של אברהם אבינו ע"ה היו יושבים החכמים ואש ליהטה סביבותם, אמר להם אבויה וכי לשרוף את ביתי באתם, אמרו לו לאו, עוסקים היינו בתורה והיו הדברים שמחים כנתינתן מסיני וע"כ באה האש הזאת, אמר אבויה אם כה גדול כבוד התורה, הריני מקדיש את בני הרך הנמול לתורה למשך כל ימי חייו, וכיון שלא היתה מסירתו לתורה לשם שמים אלא בכדי להשיג את הכבוד, לא היה בכח שכלו להצילו מנסיונות וע"כ נטרד מעולמו והיה שכלו הרחב סיבה לירידתו, אך אם היה זוכה ולימודו היה לשם שמים ע"מ לקיים היה מוצא חן בעיני הבורא והיה מסייעו להתגבר על נסיונותיו בשלימות, משא"כ רבי עקיבא שהיה בעל מעשים טובים וכפי שא"י בגמרא (כתובות סב ע"ב) שרחל אשתו חפצה להנשא לו כיון שראתה שהוא צנוע ומעלי, והיא גרמה לו לאחר

הנישואין לעסוק בתורה לשם שמים, ע"כ מצא חן בעיני ה' וזכה להתעלות ולהגיע למדריגות נשגבות, עד כדי כך שמצינו שאמרו עליו חז"ל (חגיגה טו ע"ב) שבקשו מלאכי השרת לדוחפו, אמר להם הקב"ה הניחו לזקן זה שראוי להשתמש בכבודי.

אדם שחכמתו מרובה ממעשיו חדל לקיים גם את המעשים המועטים שכבר החזיק בהם

כתב החפץ חיים זצ"ל כי הנה מדברי המשנה משמע שאדם שחכמתו מרובה ממעשיו לא די בזה שאין החכמה עומדת לו שירבה במעשים טובים, אלא היא עוד גורמת לו לעקירת המעשים שהיה עושה בעבר, ולכאורה טעמא בעי מפני מה נעקרים מצוותיו שעשה בעבר, וביאר כי הנה מדרך העולם שאם האדם עומד בתשלום חובותיו ומצליח לשלם את כל הנדרש ממנו, הרי הוא משתדל בכל יכולתו להמשיך לפרוע את מה שנתחייב בכדי שישאר שמו עליו כגברא פרענא, אך כאשר לא יעלה בידו לשלם חוב אחד מחמת סיבה כלשהי, אזי הוא חושב בלבו כיון שממילא הנני נחשב כאחד שאינו פורע את חובותי ויצא שמי כגברא דלא פרע, א"כ מה יתן לי ומה יוסיף לי אם אתאמץ לפרוע את החוב העתידי, והרי ממילא לא ילוו לי מעות מעתה, וזה גורם לו להשתנות לגמרי והוא חדל לפרוע את חובותיו לחלוטין.

ו**הנמשל** הוא כי האדם שחכמתו מרובה ממעשיו גם דומה להאדם הנ"ל, שכיון שהוא יודע שכל מה שעלה בידו לעשות נחשב כאין ואפס לעומת מה שהיה מוטל עליו לעשות לפי מידת חכמתו (שלא תהא חכמתו מרובה ממעשיו), זה גורם לו שגם במעט המעשים הללו שהיה רגיל לעשותם הרי הוא מזלזל בהם וחדל להקפיד על קיומם, כיון שאינו מרגיש שזה יועיל לו שהרי גם אם יקיים תהיה חכמתו מרובה ממעשיו, נמצא שריבוי חכמתו וידיעתו גורם לעקירת מעשיו הטובים משרשם, כפי שהענפים המרובים מהווים סיבה לעקירת האילן.

שְׁנַאמַר וְהָיָה בְּעֶרְעֵר בְּעֶרְבָה, וְלֹא יֵרָאָה בִּי יְבוּא טוֹב וְגו'.

ביאור הדבר איך עקירת האילן נרמזת בקרא

במדרש שמואל תמה שכפי הנראה בפשוטו לא נזכר בפסוק זה מאומה אודות הרוח שבאה ועוקרת את האילן והופכתו על פניו, ואיך הביא התנא ראייה לדבריו מפסוק זה, ותירץ כי הנה ל"ערער" הצומח "בערבה" ישנם ב'

חסרונות שהם גורמים שתוכל הרוח להופכו על פניו, האחד מה שהוא ערירי וצומח ביחידות, כי הנה כאשר צומחים אילנות רבים בסמיכות זה לזה אין הרוח יכולה להכנס ביניהם ולהזיקם ואי אפשר לה לעקור אפי' אילן אחד, כיון שכל אילן סובל מעט מן הרוח ובכך הם מגינים האחד על חברו, אך כשהאילן יחיד וערירי מנשבות עליו רוחות מכל ארבעת הצדדים ועוקרות אותו, החסרון השני הוא, כי אילו היה האילן נטוע בין הרים וגבעות היו הם מגינים עליו מפני הרוחות, כיון שהרוחות מכות בהרים ובגבעות ועד אשר הם באים אל האילן כבר נחלשו ואין בכחם לעקרו, אמנם כיון שהוא נטוע "בערבה" שהוא מקום מישור שאין שם שום דבר היכול לעצור בעד הרוח ולהגין על האילן ממנה, אזי מכה הרוח בעוצמה רבה על האילן ותיכף "עוקרתו ממקומו והופכתו על פניו", נמצא מזה ששפיר מרומז בקרא ענין זה שהרוח עוקרת את האילן הלזה ממקומו.

גודל מעלת האדם המקדש את עצמו במותר לו

במדרש שמואל ביאר ש"כל שמעשיו מרובין מחכמתו" קאי על מי שמקדש את עצמו במותר לו, ומה שאמר התנא "שאפילו כל הרוחות שבעולם באות וכו'" פירושו שאפי' אם יקטרגו עליו כל המקטרגים שבעולם, לא יצליחו ללמד עליו חובה ולגרם שיענישוהו ו"לא יזיזוהו ממקומו".

האדם לכשעצמו יעשה הרבה ואילו לאחרים יזהיר מעט

ובשם רבינו משה אלשקאר הקשה כי איך יתכן הדבר שיהיו מעשי האדם מרובין מחכמתו, והרי מה שעדיין לא השיג בחכמתו ולא ידעו, איך יוכל לקיימו למעשה, וביאר כי דברי התנא נאמרו לענין החכמה שמלמד לאחרים, והיינו שיש לאדם להיות נאה דורש ונאה מקיים, וע"כ הוא לכשעצמו יעשה הרבה ויתנהג כראוי ואף יהיה נוטה לצד החסידות לקיים דברים לפני משורת הדין. ואילו כשמלמד חכמה לאחרים ומזהירם על דברי התורה תהיה חכמתו מועטת דהיינו שיזהירם מעט, וכיון שהוא עושה הרבה כנ"ל יהיו דבריו נשמעים ויתקבלו בלבבות בני האדם השומעים את דבריו, ומה שדימהו התנא "לאילן שענפיו מועטים" הוא מרמז על הדיבור היוצא מפיו ללמד לאחרים שיהיה מועט ומצומצם, ואילו "שרשיו מרובין" היינו שהמעשים שהוא עצמו מקיים יהיו מרובין, וע"ז אמרינן "שאפי' כל הרוחות שבעולם" היינו הדעות הכוזבות המנשבות בעולם "אינן מזיזין אותו ממקומו", שכיון שהוא שלם בדעותיו אין הם יכולין להזיקו ולהסירו מאמונתו ודרכיו הטובים.

שְׁנַיִמָּר וְהָיָה פְּעִין שְׁתוּל עַל מַיִם.

האדם שמעשיו מרובין מחכמתו אינו צריך לשוב לזה העולם בגלגול

ביאר במדרש שמואל כי יש חילוק בין לשון "שתול" ל"נטוע", כי ענין הנטיעה היא הפעם הראשונה שנוטעין את הזרע, ואילו מה שמעבירין את הנטיעה ממקומה למקום אחר נקרא "שתילה", נמצא מזה שה"שתיל" מורה על המקום האחרון שבו מונח הזרע ויותר אין מעבירין אותו למקום אחר, ונתכוין התנא ללמדנו כי האדם שזכה שיהיו מעשיו מרובין מחכמתו יהיה "כעץ שתול" היינו שלא יצטרכו לעוקרו שוב ממקומו לאחר מלאות ימיו ושנותיו, אלא יזכה לבוא אל מקומו המתוקן לו בג"ע ולא יצטרך לשוב ולהתגלגל בעוה"ז וגופו ינוח בשלום על משכבו עד אשר יעמוד לקץ הימים.

השי"ת נתן לאדם מתנה יקרה שיש בידו לצבור מצוות ומעש"ט בעודנו חי, ומה מאד יגדל עונשו אם יבעט במתנה זו

ובנפש החיים ביאר ג"כ באופן זה את החילוק שבין לשון "נטוע" ל"שתול", וביאר את דברי המשנה בדרך משל למלך שראה בחצר של אחד ממקורביו מעיין נאה, ביקש ממשרתיו שיעקרו אילן אחד שצמח בגינת מלכותו וישתלוהו בסמכות אל המעיין, ואמר לבעל המעיין שיזהר במאד על אותו האילן משום שערכו גדול, אמנם הוא זלזל במצות המלך ולא שמר על האילן עד שנתקלקל, הנה ודאי שיכעס עליו המלך מאד ויחשיב לו זאת לחטא גדול, ובפרט אם אמר לו המלך שיכול ליטול לעצמו את הפירות שיצמחו מאותו אילן יקר הערך וליהנות מהם, ודאי שיגדל עונו עד מאד שהרי המלך חפץ להיטיב עמו ולהעניק לו פירות טובים ומשובחים כאלו, והוא בועט בטובתו ואינו מחשיבה כלל.

והנמשל הוא שהמלך הקב"ה נתן לאדם נשמה יקרה החצובה ממקור טהור שהיתה נטועה מתחת כסא כבודו ית', וביקש ממנו לקבעה אצל מעיין נפלא שנובעים ממנו מים חיים שהם התורה והמצוות אשר אין הנשמה יכולה לקיימם בעודה בשמים כי אם ברדתה ארצה בגוף, והנה כוונת השי"ת היא אך ורק לטובת האדם שיקבל שכר על כל מעשי מצוותיו, ואת הפירות היוצאים מאילן זה יטול עמו לעוה"ב ובשכרם יזכה ליהנות מזיו השכינה אשר א"א לתאר את גודל הנאת הנשמה מכך, ואם לא יצבור באמתחתו מצוות ומעש"ט

בעודו חי בעוה"ז לא יוכל עוד לקיימם לאחר מיתתו, וכמו שאמר הכתוב (תהלים א, ג) אשר פריו יתן בעתו, והיינו שאת הפירות האלו שהם קיום המצוות ומעש"ט א"א לאדם ליתן ולהוציא רק "בעתו" היינו בעת הזאת ובשנים המסוימות שנקצבו לו משמים לחיות בעוה"ז, וכמו שדרשו חז"ל (ע"ז ג ע"א) על הפסוק (דברים ז, יא) ושמרת את המצוה ואת החקים וגו' אשר אנכי מצוך היום לעשותם - היום לעשותם ולא למחר (לעוה"ב, רש"י) לעשותם, ומעתה כאשר לא ישית האדם לבו למתנה יקרה ונפלאה זו שקיבל מאת מלכו ויצרו הקב"ה למען היטיב לו באחריתו, ולא יקיים מצוות ומעש"ט בעודו בעוה"ז, מה מאד יגדל עונשו על אשר בעט וזלזל במתנת המלך, וע"כ ישכיל האדם להרבות ולצבור מצוות ומעש"ט כל זמן אשר נשמה באפו ואז ייטב לו בזה ובכא.

האדם שעבד את השי"ת כפי כוחותיו, אף אם לא עשה הרבה, הרי הוא חשוב במעלתו יותר ממי שעשה הרבה אך לא כפי כל כוחותיו שניתנו לו משמים

המב"ט (בהקדמת ספרו בית אלקים) פירש את כוונת המשנה באופן אחר, כי הנה ישנם אנשים שלמדו תורה וקיימו מצוות ומעש"ט באופן נפלא הרבה יותר ממה שקיימו בני אדם אחרים, אולם לפי הכוחות שניתנו להם משמים היו מסוגלים להשיג הרבה יותר, הרי שאע"פ שדרגתם גבוהה ומגיע להם שכר הרבה על כל מעשיהם, אך יש עליהם גם תביעה מפני מה לא עשו יותר כפי הכוחות שהעניקו להם משמים, אך מאידך גיסא יש אנשים שדרגתם פחותה מהם בהרבה ולא הגיעו מעשיהם למעשי האנשים שנזכרו לעיל, אך גם כוחותם היו מועטים ולא היו יכולים להשיג יותר ולא תהיה עליהם שום תביעה מלעילא, ומעתה לענין המדריגה שהם עומדים בה הנה הם נחשבים לבעלי מדריגה גבוהה ונעלית יותר מאותם שחננום משמים בכוחות גדולים, לפי שהם פעלו ועשו כל אשר היה בכוחם וביכולתם.

ו**חמשיל** את הדבר למלך שהטיל על ב' עבדיו לעשות מלאכה מסוימת, אחד מהם היה גיבור חיל ורעהו בעל כוחות חלושים, וכיון שידע המלך שאין אפשרותיהם שוות חילק במיסת העבודה בין הגיבור לחלש ועל הגיבור הטיל כפליים מן החלש, והנה כאשר נשלם הזמן אשר הקציב להם המלך, שלח לבדוק את הנעשה עם המלאכה ההיא, והוברר הדבר שהעבד החלש כבר סיים את מלאכתו ואילו הגיבור נתעצל ולא סיימה, והנה ודאי שיחרה אף המלך בעבדו הגיבור ויענישו על אשר נתעצל במלאכתו, על אף שבפועל עשה הרבה

יותר מאשר רעהו החלש, כיון שהיה ביכולתו לעשות הרבה יותר ולסיים את המלאכה.

וביאר בזה את דברי הגמ' בפסחים (נ ע"ב) שכאשר שב בנו של ריב"ל מעלייתו לשמים, אמר על שראה שם "עליונים למטה ותחתונים למעלה", ולהנ"ל יתפרש כה, כי אותם בני אדם שהיו "עליונים" בעת ששהו בעוה"ז, והיה כוחם להתעלות הרבה יותר ולהגיע לדרגות נעלות וגבוהות בעבודתו ית', אלא שלא התייגעו כראוי כפי כוחם ולא עשו את המוטל עליהם, הנה בעולם העליון הם "למטה" היינו שעומדים שם במדריגה פחותה ומעוטה מאלו האנשים שהיו בעוה"ז "תחתונים" ולא השיגו כמותם בעבודת ה', אולם מכיון שהשלימו את מעשיהם ועבודתם כפי הכוחות והכלים שנתנו להם משמים, זכו להיות בעולם העליון "למעלה".

ובזה ביאר את רמז כוונת המשנה "כל שחכמתו" זה ירמוז על החכמה והכוחות שקיבל אדם זה משמים בתכונתו, הם "מרובים ממעשיו" ולא השכיל לקיים מצוות ומעש"ט כפי היכולת שהיתה לו, הנה מזה נראה שאינו מחשיב את מעלת המצוות שמקיים, שאם היה מחשיבם היה מרבה לקיים מצוות ומעש"ט ביתר שאת וביתר עוז כפי הכוחות והיכולות שנתברך בהם משמים, וע"כ נתברר שאף המעש"ט שסיגל והוציא אל הפועל, לא עשאם לשם שמים, וע"כ "אין חכמתו מתקיימת" היינו שאין קיום לאלו המעש"ט שעשה מאחר שאין הוא מחשיבם ומעריכם כראוי, אך האדם "שמעשיו מרובין מחכמתו" היינו שעושה כל שביכולתו ומתעלה כפי שידו מגעת, אף אם בפועל לא עשה כ"כ הרבה, עכ"ז יש חשיבות מרובה למעשיו הטובים "ואפילו כל הרוחות שבעולם באות ונושבות בו אין מזיזין אותו ממקומו", וזוכה למקום נכבד בעולם העליון כגמול על מעשיו ורוב השתדלותו.

כה רבי אלעזר בן חסמא אומר קנין ופתחי נדה הן הן גופי הלכות. תקופות וגמטריאות, פרפראות לחכמה:

פירוש רש"י

יה קנין. קרבנות העוף קרוין קנין, לשון קן לפור. ויש בהן הלכות חמורות, כגון אם נתערצו חוצה בנדבה, או עולה שמעשה למעלה בחטאת שמעשה למטה: ופתחי נדה. הלכות נדה שאזדה וסמה וזריכה לשמור עד שמחזור לפתחה. ופעמים שהיא זריכה לטבול תשעים וחמש טבילות לדברי האומר טבילה בזמנה מזה: הן הן גופי הלכות. עיקר תורה שבעל פה, שמקבלים עליה שכן: תקופות. ענין מהלך המזלות: וגמטריאות. משבון האומיות: פרפראות לחכמה. כמו הפרפראות שרגילין לאכול בסוף הסעודה לקנות דרך תענוג, כך החכמות הללו מכבדות את בעליהם בעיני הצריות:

משנה כה

רבי אלעזר בן חסמא אומר וכו'.

גודל חכמתו של ר"א בן חסמא

הנה במסכת הוריות (י ע"א) איתא מעשה ברבן גמליאל ורבי יהושע הוו אזלי בספינתא, בהדי דרבן גמליאל הוי פיתא בהדי רבי יהושע הוה פיתא וסולתא, ופירש"י שנטל עמו גם סולת משום שדרך הפת להתעפש ואינו מתקיים כסולת, שלים פיתיה דרבן גמליאל סמך אסולתיה דרבי יהושע (היינו שאכל מן הסולת של ר"י), אמר ליה (ר"ג לר"י) מי הוה ידעת דהוה לן עיכובא כולי האי דאיתית סולתא, א"ל כוכב אחד לשבעים שנה עולה ומתעה את הספנים ואמרת שמא יעלה ויתעה אותנו, [פירש רש"י שדרך הספנים היה שרב החובל נותן עיניו בצפון והכוכב מתהלך בדרום, ואם רואה את הכוכב עומד לצד האחר יודע הוא שנהפכה הספינה ממהלכה ומיישרה לדרכה, וכוכב שעולה אחת לע' שנה פעמים נראה בצפון ופעמים בדרום, וכשרב החובל נותן בו עיניו בצפון והספינה בדרום ורואהו לצדו אחר, סבור שנהפכה הספינה ומיישרה לפי הכוכב ובכך הוא מתעה את הספנים], אמר ליה (ר"ג לר"י) כל כך בידך ואתה עולה בספינה, ופירש"י כ"כ חכמה יש בידך ואתה צריך לירד בספינה לצורך מזונות, א"ל (ר"י לר"ג) עד שאתה תמה עלי תמה על שני תלמידים שיש לך ביבשה רבי אלעזר חסמא ורבי יוחנן בן גודגדא שיודעין לשער כמה טפות יש בים ואין להם פת לאכול ובגד ללבוש, נתן דעתם להושיבם בראש ופירש"י כדי שיהיו מתפרנסים מאותה שררה שיתן להם, ע"כ דברי הגמ' הנוגעים לענינו. נמצא

מבואר שתנא דמשנתנו רבי אלעזר חסמא היה חכם גדול והיה לו ידיעה רבה גם בחכמת החשבון עד שהיה בקי ויודע לשער כמה טפות ישנם בים.

ובתב במדרש שמואל שמסיבה זו נתכנה בשם "בן חסמא", כי לרוב החכמה שהיתה בו, הנה בכל עת שהיה דורש בדברי תורה וחכמה נתקיים בו מאמר הכתוב (משלי כד, כו) שפתים ישק משיב דברים נכוחים, היינו שהאדם ש"משיב דברים נכוחים" ומדבר דברי חכמה מוצדקים ואמיתיים, גורם שכל הנצבים המאזינים לדבריו יהיו בבחי' "שפתים ישק" היינו שיסתמו את פיהם וישקו שפתותיהם זו לזו, כי לא יהא מענה בפיהם להשיבו או לסתור את דבריו, וכיון שהיה רבי אלעזר חכם גדול כמבואר, היה מכונה "חסמא" לפי שהיה כביכול חוסם את פיהם של כל השומעים, לפי שלא היו יכולים לענותו ולהשיבו דבר.

טוב לשמוע דברי מוסר ממני שידע בטעם וטיב תענוגות העוה"ז ועכ"ז זנחם ובחר בטוב

וביאר בספר דרך אבות (והובא כאן בהרחבת דברים) בטעם הדבר שדייקא התנא ר"א בן חסמא הוא בעל מימרא זו של "תקופות וגימטריאות פרפראות לחכמה", ע"ד מה שפירש הרה"ק רבי בונם מפרשיסחא זי"ע את הכתוב בקהלת (ז, ה) טוב לשמוע גערת חכם מאיש שומע שיר כסילים, ותמה שכיון שכוונת הכתוב היתה לשבח את השומע גערת חכם לעומת השומע שיר כסילים, היה לו לומר על משקל לשון אחד "טוב לשמוע גערת חכם מלשמוע שיר כסילים", וביאר כי כוונת הכתוב היתה לומר כי הנה אם האדם המוכיח לא יצא מעולם מתוך כותלי ביהמ"ד ולא טעם מעודו את תענוגי העולם, אזי מי שישמע את תוכחת מוסרו לא יקבלם ולא ייטיב את דרכיו, באומרו הנה האדם הלזה אינו מבין כלל בעניני העוה"ז ולא התנסה כלל בטיב הנאות ותענוגי העוה"ז וכל התאוות הכלולות בה, ואינו יודע כמה ערבים הם לחיך האדם, ואיך יכול להניאני ולהרחיקני מהם, שמא אם היו באים לידו לא היה מתגבר על תאוותיו, אמנם כאשר המוכיח בעצמו היה מהלך בתחילת דרכו אחר תאוות לבו ופירש מהם לעסוק בחיי עולם, אזי יתקבלו דבריו על לב השומעים, משום שהוא אומר להם הן אני בעצמי טעמתי והרגשתי את טעמם של כל עניני העוה"ז, ועכ"ז הנני אומר לכם כי הטוב ביותר בעבורכם שתבחרו בקיום המצוות, ותחיו חיי רוחניות שהם החיים האמיתיים ומהם יתמלא לב האדם שמחה בעוה"ז וגם יזכה לחיי נצח ולתענוגי העוה"ב. [וכעין זה כתב באור החיים הק' בפר' ראה עה"פ (דברים יא, כו) ראה אנכי נותן לפניכם היום ברכה וקללה, שמשו רבינו

ע"ה הוכיח את בני"י לבחור בטוב ולמאוס ברע כאשר הוא השיג והכיר את טיב העוה"ז שהרי היה גבור מלך ועשיר, וידע גם את מעלת העוה"ב לפי שהיה שם כמה פעמים עיי"ש].

וסיים רבי בונם זי"ע כי זהו פירוש הכתוב "טוב לשמוע גערת חכם" ולקבל תוכחת מוסר "מאיש" אשר הוא עצמו היה בעבר "שומע שיר כסילים" וכבר שבע ממטעמי העוה"ז, ועכ"ז בחר בדרך הטובה והישרה לשים את כל מגמתו בתורת ה' ועבודתו, כיון שהדברים היוצאים מפי אדם זה מתקבלים ביותר וכפי שנתבאר.

ומעתה יתבאר היטב כי דייקא ר"א בן חסמא שהיה בקי גדול בחכמת החשבון עד שהיה יכול לחשב כמה טיפות יש בים הגדול, הנה כאשר הוא אומר ש"התקופות והגימטריאות" היינו חכמת החשבון שנקראת 'מתמטיקה' אינה כ"א "פרפראות לחכמה" כלומר שכלפי התורה עצמה אינה אלא כפרפרת, כי אף שאין לומר שהפרפראות הבאות עם הפת אינם חשובים כלל שהרי הם נותנים טעם טוב בפת ובשאר האוכלין, אולם זה ברור שאין להחשיכם כעיקר אלא כטפל, וכן הוא גם לענין התקופות והגימטריאות שאין הם נחשבים כעיקר אלא כטפלות אל התורה עצמה, וההלכות הנלמדות מהם להם משפט הבכורה וכס יש לאדם להניח את מרבית כוחותיו ללומדם ולהבינם עד תכליתם.

קנין ופתחי נדה הן הן גופי הלבנות.

הרע"ב ביאר ש"קנין" הם קרבנות העוף והוא מלשון הכתוב (דברים כב, ו) "קן צפור" אשר יש בהם הלכות חמורות כגון אם נתערבו קרבנות חובה בנדבה, או שנתערבה עולה שדינה להעשות בגובה המזבח למעלה עם חטאת שנעשית למטה.

ו"פתחי נדה" פירש רש"י שהיא אשה שנאבד וסתה שצריכה לשמור ימים רבים מחשש שמא הם ימי וסתה עד שתחזור לפתחה ותדע איזהו יום וסתה, והוסיף בזה הרע"ב שפעמים שתצטרך אשה זו לטבול צ"ה ימים לדברי האומר טבילה בזמנה מצוה.

פירוש נוסף פירש רש"י שהיא האשה שנאבד פתחה, כלומר שיודעת שנפתח הפתח ונטמאת, אך אינה יודעת אם ראה זו היתה בימי נדותה או בימי זיבותה שדינה הוא שאינה חוזרת לפתחה עד שתשמור י"ז ימים בנקיות כמפורש במסכת ערכין (ח ע"א).

ורבינו יונה פירש כי "פתחי נדה" הם ג' מקומות בגוף האשה שיוצאים מהם דמים, בית עליה ופרוזדור, וכיון שלא כל הדמים היוצאים מגופה מטמאים, צריך לידע היטב מאיזה מקום מגופה יוצא הדם ובכך לקבוע את דינה.

הן הן גופי הלכות.

כתב רש"י וז"ל כלומר אל יהיו קלות בעיניך, אלא שים לבך עליהן כי חמורות הן יותר מדאי ותמצא בהן עומק גדול, עכ"ל. אמנם הרע"ב פירש בפשטות שהן עיקר תורה שבע"פ שמקבלים עליה שכר.

האדם צריך ללמוד תורה לשמה ולעסוק גם בהלכות שאינם נוהגות למעשה

כתב במדרש שמואל שהתנא חפץ להשמיענו שלא יאמר האדם אלמד רק את הדינים הנוהגים למעשה ולא את שאר חלקי התורה שאין לי צורך ממשי בלימודם, אלא יהא לימודו לשמה ואז לא יהא שום חילוק בעיניו בין הדברים הנוהגים למעשה ובין אלו שאינם נוגעים למעשה, אלא תהיה כל התורה לפניו בהשוואה אחת ויעסוק בכל חלקי התורה לעשות נחת רוח ליוצרו ובוראו נותן התורה. ומזה הטעם נקט התנא דייקא את אלו ב' ההלכות "קינין ופתחי נדה" כי הם מורים על ב' הקצוות האלו, שהרי הלכות קינין אינם נוהגים כלל בזמנינו כ"א בזמן שביהמ"ק היה קיים, ואילו הלכות נדה נצרכות לאדם בכל זמן ועידן והוא צריך ליזהר בהם מאד גם בזה"ז, וע"כ הוא לומדם ומשננם תמיד, אמנם השמיענו התנא בדבריו ששניהם צריכים להיות שוים בעיני האדם ויעסוק בהם תדיר וכן בכל שאר חלקי התורה בין בהלכות הנצרכות לו ובין אלו שאין נצרכים לו למעשה, ולזאת אמר התנא "קינין ופתחי נדה הן הן גופי הלכות" ושנה ב' פעמים תיבת "הן", לרמוז כי שניהם שוים בהשוואה גמורה ומוחלטת.

תקופות ונמטריות, פּרפּראות לחכמה.

רש"י והרע"ב פירשו ש"תקופות" הוא ענין הילוך המזלות, ועל "גימטריאות" פירש רש"י שהוא חשבון האותיות ונוטריקון. ובמדרש שמואל מנה כמה ענינים שמצינו בדברי חז"ל שדרשו את פסוקי התורה ע"פ הגימטריא, וכגון מה שאמר יעקב אבינו ע"ה לבניו (בראשית מב, ב) רדו שמה, שתיבת רד"ו עולה במספר ר"י, ורמז להם יעקב בזה שבניהם עתידים לשהות בארץ מצרים מאתים

ועשר שנים, וכן מאמר הכתוב (ויקרא טז, ג) בזאת יבא אהרן ופירש"י בזאת גימטריא שלו ארבע מאות ועשר רמז לבית ראשון (שעמד ת"י שנה) עכ"ד, ומצינו גם שכתבו התוספות (גיטין ב' ע"א ד"ה המביא גט) שתיבת גט בגימטריא י"ב ללמדנו שכותבים את הגט בתריסר שורות.

חכמת החשבון מחדדת את האדם ומסייעתו לבוא לחכמת התורה

ובתב רבינו יונה שתקופות וגימטריאות נחשבים פרפראות לחכמה לפי שיש בהם חשבונות רבים, וחכמת החשבון מחדדת את האדם ומסייעתו לבוא אל חכמת התורה, אך כתב רש"י שאין מקבלים עליהם שכר כ"כ כמו על לימוד שאר ההלכות שבתורה כיון שאין הם אלא פרפראות.

תקופות וגימטריאות יש לאדם ללמוד רק אחר שסיים ללמוד את שאר חלקי התורה

ובתב במדרש שמואל כי התנא חפץ להשמיענו שלא יעשה האדם את עיקר לימודו במין חכמה שהיא לו לכבוד ולתפארת בעיני העמים, שהיא לימוד התקופות והגימטריאות שעליה אמר הכתוב בפרשת ואתחנן (דברים ד, ו) כי היא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים (כמבואר בשבת עה ע"א), אלא ילמדם רק אחר אשר ימלא את כריסו בכל גופי ההלכות שבתורה שהם עיקר הלימוד, וכשם שהאדם אוכל את הפרפרת רק לאחר גמר סעודתו כאשר כבר סיים לאכול את הפת והתבשיל, והיא משמשת לו בתור קינוח סעודה, כן הוא גם לענין חכמות אלו של תקופות וגימטריאות שיש לאדם ללומדם רק לאחר שסיים ללמוד את שאר חלקי התורה. וסיים המד"ש שאף שאין חכמות אלו גופי הלכות, מ"מ יש מצוה לחשוב בהם, לפי שעל ידי לימוד זה מתקיים מאמר הכתוב הנ"ל "כי היא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים", וגם זהו רצון השי"ת שידעו אומות העולם שעם בני"י חכמים ביותר ויאמרו עליהם "רק עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה".

אצל בני ישראל החכמה היא רק אמצעי לבוא אל קיום הדברים בפועל ולכן כולם שייכים בה

ובילקוט מעם לועז כתב כי אף שגם חכמי אומות העולם עוסקים בחכמת התקופות והם בקיאים בה, עכ"ז יש הפרש גדול בין העסק של חכמי ישראל לזה של חכמי אומות העולם, כיון שמטרתם של הגויים היא רק להגיע לעצם הידיעה של החכמה, ומשהגיעו אליה המה מסתפקים בכך, משא"כ חכמי ישראל אשר עיסוקם בדבר הוא בכדי שיוכלו לקיימה הלכה למעשה, נמצא

שאינן העיקר אצלם החכמה גרידא, אלא היא רק בגדר אמצעי שעל ידה יבואו לקיום הדברים בפועל כהלכתן וכמסירתן בסיני. ומעתה כיון שעיקר העסק בחכמה זו של התקופות הוא בשביל לקיימה, הנה באשר כל כלל ישראל מקיימים את התורה, נמצאים כולם שייכים ושותפים בחכמה זו (אף מי שאינו מבין בה), משא"כ אצל אומות העולם שהחכמה נשארה נחלת היחידים שהחכימו בה.

ובזה פירש את מאמר הכתוב (שם פסוק ה) "ראה למדתי אתכם חקים ומשפטים" שזה קאי על לימוד חכמת התקופות כמו שפירשו חז"ל על מקראות אלו (שבת ע"א), ודקדק הכתוב לומר "למדתי אתכם" בלשון רבים על אף שהחכמה מצויה ביחידים לבד באשר לא רבים יחכמו עכ"ז אמרה לכולם, והסיבה לכך היא משום "כאשר צונו ה' אלקי לעשות כן בקרב הארץ" היינו שמכיון שהתכלית בלימוד חכמה זו היא שיעשוה ויקיימוה בפועל, הנה כולם שוים במעשה הזה וממילא נכללים כולם בחכמה זו, ועל כן סיים הכתוב ואמר (פסוק ו) "ואמרו רק עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה", יען כי כל העם נכללים בהשגת החכמה לפי שהם מקיימים אותה, ואינם כמו אומות העולם שהחכמה נחשבת לנחלת המועטים שהשיגוה וכנ"ל.

פרפראות לחכמה.

**פירוש א': תקופות וגימטריאות שוים לפרפראות הבאות
אחר הסעודה**

הנה בזה נאמרו ב' פירושים, האחד מה שפירש רש"י הרע"ב והמד"ש (שהובא לעיל) שדימה אותם למיני פרפראות שהדרך לאוכלם לקינוח בגמר הסעודה דרך תענוג, ובדומה לזה גם העסק בתקופות וגימטריאות צריך להיות רק אחר שהאדם כבר עסק הרבה בגופי ההלכות וזכה שמוחו נתמלא מהם.

**פירוש ב': מיירי מפרפראות שקודם הסעודה הממשיכים
את לב האדם לאכילה**

אמנם בפירושו השני פירש רש"י שקאי על מיני מאכל הגוררים וממשיכים את האדם לאכול, ומביאים אותם אל השלחן לפני הסעודה, וכעין זה הוא גם העסק בחילוק תקופות השנה שברקיע, וכן הדרישה בגימטריאות של תיבות התורה, שהם ממשיכים את לב האדם לעסוק בגופה של תורה.

העסק בגימטריאות על פסוקי התורה נאותים רק למי שזכה להחכים בתורה

הגה"צ רבי אלחנן היילפרין זצ"ל מלונדון ביאר מה שאמר התנא "פרפראות לחכמה", ע"פ מה ששמע מכ"ק האדמו"ר מצאנז קלויזנבורג זצ"ל, שביאר כי טעם הדבר שקרא רבינו יעקב בעל מחבר ארבעה טורים את שם חיבורו הכולל רמזים על התורה בשם 'בעל הטורים', הוא בכדי להורותינו וללמדנו שלא ידמה בנפשו אדם מן השורה שנתברך בכשרון עריכת חשבון שיכול ליקרב אל המלאכה ולחבר חיבור כעין זה ולחדש רמזים וגימטריאות על פסוקי התורה, כיון שרק גאון וחכם כדוגמתו שזיכוהו משמים לחבר חיבור הלכה נפלא שזכה על ארבעת חלקי ההלכות שבתורה, לו יאה ולו נאה לחדש חידושים ולחבר חיבור שכזה המיוסד על רמזים וגימטריאות עכ"ד. ומעתה יתבאר מה שאמר התנא "פרפראות לחכמה" כי העסק בגימטריאות הללו שייכים רק למי שזכה להחכים הרבה בחכמת התורה, ואין מן הראוי לכל אחד לגשת אל הדבר.

אין להוכיח דברים מן הגימטריאות אלא הם באין רק לסיוע ולראיה לדברים הידועים ומבוררים

עוד פירש בזה ע"פ מה שאמר הרה"ק בעל חידושי הרי"ם מגור זי"ע לפרש את מאמר הכתוב (במדבר כא, כז) על כן יאמרו המושלים בואו חשבון, וכה פירש "על כן" [מלשון הכתוב (בראשית מב, א) כנים אנחנו] היינו דבר נכון ואמת "יאמרו המושלים" אלו הצדיקים שמושלים ביצרם, "בואו חשבון" כלומר שהחשבון אמיתי רק כאשר עצם הדבר מבורר ונכון מכבר והחשבון בא לתוספת סיוע ולראיה, אבל במקום שרק החשבון הזה הוא הבסיס לדבר אזי אין להביא ראיה ממנו עכ"ד.

ובזה יתפרשו דברי המשנה "גימטריאות פרפראות לחכמה" היינו שרק אם יש דבר חכמה שכבר עומד נכון ומבורר מלפני כן, אזי באות הגימטריאות ומסייעות לו ומחזקות אותו, אבל אין הגימטריאות עצמן סיבה להחליט דבר חדש ולבנות הדבר על פיהן. וסיים שאף שמצינו עיקרי הלכות שנלמדו מן המקראות בדרך גימטריא, וכגון מה שאיתא בגמרא (תענית יז ע"א) שהאי הלכתא דסתם נזירות שלושים יום נלמדה מלשון הכתוב (במדבר ו, ה) קדוש יהיה, יהיה בגימטריא תלתין הוו, אין פירושו שזהו המקור היחיד להלכה זו, אלא בודאי היה כן בקבלה בידי חז"ל שנלקחה מהלכה למשה מסיני, אלא שסמכוהו על הגימטריא בפסוק. (וכן יש לומר גם לענין זה שהגט שנכתב ב"ב שורות משום

שגט בגימ' י"ב, ושאר דברים בדומה לזה, שאין המקור מצד הגימטריא לחוד אלא הוא רק אסמכתא לדבר).

האופן איך להחשיב את הגימטריא תלוי ברצון החכם הדורש

וביזון שאיירינן מענין הגימטריאות מן הראוי לברר ענין בנידון זה, הנה ידוע שמנהג צדיקים רבים היה לומר ולפרש פסוקים רבים ע"ד גימטריא, והנה בספר ישמח משה (פר' נצבים) כתב מסורת בידינו כללי ודרכי החכמה האמיתית וגימטריא, והנה יש כמה פליאות בדבר אשר כמה פעמים חושבין עם הכולל וכמה פעמים בלא הכולל, וכן יש דברים שמחשיבין מקצת עם הכולל ומקצת בלא הכולל, ושמה תתמה היתכן, שמע נא ואאלפך חכמה, כי כמו שיסד הרמב"ם בענין דרשות חז"ל וגזירות שוות ובפרט דרשות 'אל תקרי' שהמה סימנים מסורין לזכירה, וה"נ גימטריאות הם רק פרפראות לחכמה וסימנים, לכך הרשות נתונה לעשות הסימן כמו שירצה עכ"ד. נמצא מזה, כי מה שאמרו הצדיקים לפרש ברמזים וע"ד גימטריאות אינו אלא כרצון החכם הדורש, וברצותו מחשב את הגימ' עם הכולל וברצותו מחשבו בלא הכולל וכיוצ"ב, ואין לנו להרהר אחר דבריהם ורמיזותיהם ח"ו.

עובדא בענין הגימטריאות שחדשו הצדיקים

ובספר מפי ספרים וסופרים הביא עובדא נפלאה בענין הגימטריאות שחדשו הצדיקים, כי הנה מקובל מפי חסידים נאמנים כי ב' פעמים בלבד במשך ימי הנהגתו של הרה"ק בעל הצמח צדיק מויזניץ זי"ע אירע שהפסיק את שטף דיבורו באמצע שיחתו בדברי תורה בעת שערך את השלחן הטהור אשר לפני ה', כי בדרך כלל היתה יראה עילאה חופפת על פני כל הנוכחים בעת שנשא מדברותיו שהיו נאמרים באש להבה וברתת ונשמעים בזיע, אכן פעם אחת עמד מאחוריו החסיד המפורסם רבי שמואל אליעזר פעלדמאן ז"ל, ובשעה שאמר הרה"ק גמטריא מסוימת חישוב ר' שמואל אליעזר בדעתו את הגימ' ברצותו לבדוק אם היא אכן עולה יפה במנין כדברי הרה"ק, וככל הנראה שהרגיש הצדיק בדבר ומחמת כן נתבלבלה מחשבתו, וע"כ הפסיק ממרוצת דיבורו ופנה אל רש"א ואמר בקפידא "ציילן - זאלסטו שינדלען" [והיינו אם תחפוץ לספור ולמנות, תוכל לספור רעפים, כיון שחסיד זה היה עוסק לפרנסתו ברעפים שהיה הדרך להניחם על גגות הבתים בכפרים], וכוונתו הק' בדבריו היתה לומר לו, כי לא עתה הוא הזמן הנכון לחשב ולבדוק אם הדברים נכונים ותואמים, כיון שכעת יש לקבלם באמונה פשוטה ובתמימות (והיתה עוד פעם אחת שהפסיק באמצע אמירת דברי אלקים חיים יעו"ש).

היו צדיקים שאמרו גימטריאות בלא לחשב את הדבר
מתחילה והיו הדברים עולים נכונה

ובאמת היו צדיקים שאמרו גימטריאות מבלי שחישבו כלל לפני כן את המנין
האמיתי, ומן השמים סייעו בעדם שהיו תמיד עולים אל המכוון בדיוק
רב באופן פלאי, וכמו שאמר הרה"ק בעל 'צבי לצדיק' מבלאז'וב זי"ע שדרכו
היתה לומר גימטריאות בתוך דברי התורה, שהגימ' שאמר לא אמרם דוקא ע"י
שחישבם מתחילה אם הם נכונים, אלא אם נפל ברעיונו דמיון כלשהו וצד שזה
לב' ענינים שונים, ומדומיא דמילתא למילתא הבין בדעתו שהם שוים במהותם,
ידע שגם בחשבונם ומספרם צריכים להיות שוים, וכיון שכן אמרם בתורת
גימטריא, וסיים את דבריו ואמר "ומעולם לא טעיתי בהם".

תוכן העניינים

פרק רביעי

משנה א

אִיזְהוּ חָכֵם, הַלּוֹמֵד מִכָּל אָדָם וְכוּ' אִיזְהוּ גִבּוֹר, הַפּוֹכֵשׁ אֶת יָצְרוֹ וְכוּ' אִיזְהוּ עֲשִׂיר, הַשֹּׁמֵחַ בְּחֵלְקוֹ וְכוּ' אִיזְהוּ מְכַבֵּד, הַמְכַבֵּד אֶת הַפְּרִיזוֹת. ת.קצח

הגדרת אלו הדברים הם בהיפך ממה שמבינים בני האדם בשכלם האנושי ☆ אף שאמר הכתוב אל יתהלל החכם בחכמתו וגו' - אם משתמש האדם במידות אלו לעבודת ה' כדברי התנא יכול להתהלל בהם

אִיזְהוּ חָכֵם, הַלּוֹמֵד מִכָּל אָדָם. ת.ר

מכל אדם אפשר ללמוד דבר בעניני עבודת ה' ועובדא בענין זה ☆ החכם לומד גם ממי שקשה ללמוד ממנו ואינו יכול ללמד מצד תכונות נפשו ☆ החכם אינו מסיים ללמוד לעד ותמיד מבקש להוסיף לקח ☆ יש לאדם להתבונן ברשעים אך הם רודפים אחר תאוות לבם וללמוד מזה אך צריך לעשות את רצון השי"ת ☆ ג' דברים שיש ללמוד מן התינוקות לעניני עבודת השי"ת ☆ ד' דברים שיש ללמוד מן הגנבים

אִיזְהוּ גִבּוֹר, הַפּוֹכֵשׁ אֶת יָצְרוֹ. ת.רג

אין לבלות את היצה"ר לגמרי, אלא להתנהג עמו כפי הנצרך לקיום העולם ☆ נמיית בני האדם במבעם היא אל היצה"ר ולא אל היצה"ט ☆ היצר מפתה כל אחד בסגנון מיוחד ושונה ☆ האדם המשתמש מתפקידו שיעדו לו משמים ובוחר לעצמו תפקיד אחר בעבודת ה', נחשב כעריק הנמלט מן המלחמה

אִיזְהוּ עֲשִׂיר, הַשֹּׁמֵחַ בְּחֵלְקוֹ. ת.רה

תאות הממון נשתנתה מכל התאוות כי לא תשקוט לעולם, ואם לא ישמח בחלקו לא יקרא עשיר

הַשֹּׁמֵחַ בְּחֵלְקוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר יָגִיעַ כַּפִּידָּךְ בִּי תֹאכַל אֲשֶׁרִידָּךְ וְיִזְבֶּךָ לְךָ.

אֲשֶׁרִידָּךְ בְּעוֹלָם תִּהְיֶה, וְיִזְבֶּךָ לְךָ לְעוֹלָם תִּבְאֵ. ת.רו

האדם צריך להתייגע רק בכדי שיהיה לו לצורך קיום גופו ואו אשריו בעוה"ז ובעוה"ב ☆ כל אדם מתנסה בנסיונות הנצרכות לו לפי הנדרש לתיקון נפשו בעוה"ז

אִיזְהוּ מְכַבֵּד, הַמְכַבֵּד אֶת הַפְּרִיזוֹת. ת.רז

לכבד רק בעלי מעשים טובים שנקראו בשם "בריות"

אִיזְהוּ מְכַבֵּד, הַמְכַבֵּד אֶת הַפְּרִיזוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר בִּי מְכַבְּדֵי אֲכַבֵּד. ת.רח

ע"י שהאדם מכבד את חבריו יהיו הם מחוייבים להזור ולכבדו

משנה ב

בֶּן עֲזַאי אָמַר הוּי רִיז לְמַצְוֹת קִלְתָּ, וְבוֹרַח מִן הַעֲבֵרָה וְכוּ'. ת.רמ

המצוות בורחות מן האדם ואם לא ירוץ אחריהם לא יוכל לקיימם ☆ העבירות רודפות אחר האדם להתטאיו, ואם לא ינוס מהם בכל כוחו יפול ברשת החטאים רח"ל ☆ האדם צריך לעשות את המצוות בשמחה וזה יביאנו לקיים עוד מצוות ☆ ענין המרוצה למצוות בא להורות שהאדם צריך לעבוד את השי"ת מתוך צמאון ורצון עז ☆ בעת קיום המצוות יש לברוח מן העבירה ולהזהר שלא תתערב עבירה במעשה מצוה ☆ ביאור דברי בן עזאי לשיטתו

תקפר דרכי תוכן הענינים אבות

שְׂמִצּוֹת גּוֹרֶרֶת מִצּוֹת, וְעֵבֶרָה גּוֹרֶרֶת עֵבֶרָה. תריב

מצוה גוררת מצוות אחרות מעצם טבעה ☆ כשהאדם חוטא הרי הוא נמסר ביד יצרו אשר מחמיאו בעבירות נוספות ☆ האדם נפעל כפי פעולותיו ☆ כל המצוות הם מקשה אחת וקשורות זו בזו ולכן "מצוה גוררת מצוה"

וְעֵבֶרָה גּוֹרֶרֶת עֵבֶרָה. תריד

האדם נענש על העון הראשון שעשה שהוא גורר אחריו עונות נוספות

שְׂשֻׁבֵר מִצּוֹת מִצּוֹת. תריז

שכר המצוה מה שזוכה להתקרב על ידה להקב"ה ☆ העונג בעת קיום המצוה נחשב כמצוה בפנ"ע והאדם נוטל עליה שכר נוסף וכעין זה הוא גם בעבירה ☆ עובדא נפלאה אודות "שכר מצוה מצוה" ☆ אין כוונת היצה"ר על מצוה או עבירה זו לחוד, אלא לכל מהלך חיי האדם

וְשֻׁבֵר עֵבֶרָה עֵבֶרָה. תריז

הנמנע מלהטוא מזמנים לו משמים עבירה נוספת וכשימנע מלעשותה ירבה שכרו

משנה ג

הוא הִיה אומֵר אל תְּהִי כְּזו לְכָל אָדָם וְכו', שְׂאִין לָךְ אָדָם שְׂאִין לוֹ שְׂעָה. תריח

אף את מי שעושה מעשי רשע אסור לכוות כיון שהוא נברא למען כבוד הבורא, אמנם את מעשי הרשע הגמור מצוה לכוות ☆ יש לדון את הרשע לכף זכות כי היצה"ר מסיתו לחטוא וגם שאנשי מקומו גורמים לו לחטוא ☆ גם החוטא הגדול יכול לקנות עולמו בשעה אחת אם יתעצם בתשובה ☆ יש לדון כל אדם לפי טבעו ומדותיו שנוגד עמהם ☆ יש להזהר שלא לכוות אפי' אדם נכרי שפל ערך משום שיתכן שיעלה לגדולה ויטול נקמתו מהמבוים

וְאֵל תְּהִי מִפְּלִיג לְכָל דְּבַר וְכו' וְאִין לָךְ דְּבַר שְׂאִין לוֹ מְקוֹם. תרכב

כל חלק מחלקי הבריאה נוצר לצורך מסוים ואין בה דבר בטל ככל ☆ משל נפלא לבאר ענין "אין לך דבר שאין לו מקום"

וְאֵל תְּהִי מִפְּלִיג לְכָל דְּבַר. תרכג

גודל הוהירות לנוס מן המחלוקת ☆ חידוש אמיתי בתורה, אף אם אינו מתיישב במקום אחד יתיישב במקום אחר ☆ דיבורי האדם עושים רושם גדול בשמים ולפיכך יש לאדם לזהר מאוד לדבר רק דיבורים טובים

משנה ד

רַבִּי לְוִיטָם אִישׁ יִבְנֶה אוֹמֵר מְאֹד מְאֹד הָיוּ שְׂפָל רִיחַ. תרכד

עניו מיקרי מו שסובר באמת בלבו שהוא אפס ואין ☆ שם "יהודי" יאות לאדם רק אם מתנהג בשפלות הרוח ואינו מתנאה ☆ האדם צריך להיות שפל רוח בפני כל מיני בני האדם וימצא בכל אחד מעלה טובה שאין לו עצמו ☆ עובדא בענין "מאד הוי שפל רוח"

שְׂתַקְנִית אֲנִישׁ רְמָה. תרכז

תקות האדם להדבק באור העליון של השי"ת מתקיימת רק לאחר מיתתו ☆ רק לאחר כילוי הגוף בקבר באה הנשמה למנוחתה ☆ אין על האדם להתייחס לחרפות שמבוים אותו אחרים מאחר שסופם להיות רמה ותולעה ☆ גם בעוד האדם בחיים נקרא רמה וע"כ אין לו להתנאות ☆ חולשת האדם וקמנותו היא סיבה למחילת עוונות ☆ רק אם האדם מתנהג בענוה, יהיה לו למליץ מה שהוא בריה שפלה וחלשה ☆ ריבוי מעלות טובות שזוכה אליהן העניו ☆ עובדא בענין ענוותנותם של גדולי ישראל ☆ בעל גאון שיש בו תורה ומעש"ט מפסיד את כל מעשיו הטובים

תקפה **אבות** תוכן העניינים **דרכי**

משנה ה

כָּל הַמְחַלֵּל שֵׁם שְׁמַיִם בְּסִתְרָא, נִפְרָעִין מִמֶּנּוּ בְּגִלּוֹי וּבְיָדָא. תרלא

כאשר האדם חוטא בסתר אולם נענש בגלוי נגרם חילול השם בגין יסוריו, ולכן מודיע השי"ת את חרפתו ברבים ובכך נמנע חילול ה' * ישנם חטאים שבעצמם עשייתם הם גורמים חילול השם אף אם הם נעשים בצנעה * העובר עבירה בסתר דוחק את רגלי השכינה וכביכול עושה את המקום כריקן וחלל ממציאות הבורא ח"ו * כלפי השי"ת נחשב אף הסתר כגלוי * ככל שהאדם גדול במעלתו, כן נגרם חילול ה' ע"י מעשה חטא קטן יותר * כשאדם לומד תורה ואין הנהגתו עם הבריות כראוי מתחלל שם שמים על ידו * עון חילול ה' חמור יותר מכל העוונות

אֶחָד שׁוֹגֵג וְאֶחָד מְזִיד בְּחִלּוּל הַשֵּׁם. תרלב

גם מן המחלל את השם בשוגג נפרעים בגלוי, משום שהיה לו להזהר שלא יבוא הדבר לידו * גבי חילול השם אין נקרא שוגג מה שלא ידע שאסור לחלל את שם ה' * כשאדם מחלל ש"ש בסתר, ממתניים עד שיחלל עוד בגלוי ואז נפרעים ממנו על הכל

משנה ו

הַלּוֹמֵד עַל מְנַת לְלַמֵּד, מִסְפִּיקִין בְּיָדוֹ לְלַמֵּד וּלְלַמֵּד. תרלז

אף אם כוונת האדם בלימודו בעיקר בשביל ללמוד עם התלמידים וחפץ להתכבד בהם, עכ"ו הוי לימוד שלא לשמה המותר, ומספיקין בידו ללמוד וללמד * עיקר מטרת הלימוד צריכה להיות בכדי לאסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא

מִסְפִּיקִין בְּיָדוֹ לְלַמֵּד וּלְלַמֵּד. תרלז

אף שהמלמד תורה לתלמידים אינו יכול להתעמק בתורה כפי רצונו, משמים ייפתחו לו שערי אורה ויבין יותר ויותר * המלמד תורה לאחרים מרבה השפעתו לדורות, ומשל נפלא בענין זה * בזמן כזה אשר החושך יכסה ארץ אין די בקביעת עתים לתורה, אלא יש על כל אחד ללמד את אחרים ולעוררם למען ילכו בדרך הישרה

וְהַלּוֹמֵד עַל מְנַת לְלַמֵּד, מִסְפִּיקִין בְּיָדוֹ לְלַמֵּד וּלְלַמֵּד, לְשִׁמְרָא וְלְעִשְׂוֹתָא. תרלז

כשמטרת האדם בלימודו הוא בכדי שיוכל לקיים, יתקיימו בידו הלימוד והמעשה * כל אחד מישראל משפיע על סובביו מהנהגותיו הטובות ולכן הוא נקרא בשם מלמד * הלומד על מנת לעשות יזכה שגם הוא וגם תלמידיו יקיימו את התורה בפועל

משנה ז

וְאֵל תַּעֲשֶׂה עֲמֶרְהָ לְהַתְנַגֵּל בָּהּ. תרמא

אסור ללמוד תורה בכדי שיכבדוהו, אך אם כוונתו בכבוד זה משום כבוד התורה מותר * עובדא נפלאה מענין הכבוד לכבוד שמים * אם עדיין לא למד האדם תורה, יעסוק בה אף שלא לשמה ומתוך כך יבוא לשמה, אך כאשר כבר עוסק בתורה לא יעשה עמרה להתנגד בהם * אף שרצוי שילמד האדם רק לשמה, עכ"ז לא ימנע מלעסוק בתורה אף אם אינו עומד במדריגה זו * עובדא בענין גדול הזהירות שלא לעשות את התורה עמרה להתנגד בה

וְאֵל תַּעֲשֶׂה עֲמֶרְהָ לְהַתְנַגֵּל בָּהּ, וְלֹא תַּקְרִיב לְחִפְּרָא בָּהּ. תרמא

לא יחפזין הרב להתכבד בתלמידיו ולא ישתמש בהם * לא יעבוד האדם את בוראו בגין שכר העולם הזה ולא בגין שכר העולם הבא

ולא קרדם לתפר בת. תרמו

האדם צריך ללמד תורה לאחרים בחנם ☆ שכר במלה וכיוצ"ב אפשר ליטול ☆ ת"ח חולה שאין ביכולתו להתפרנס וכן מי שמינורו הציבור פרנס עליהם - מותרים להתפרנס מן הציבור ☆ מותר להשתמש בתורה לצורך הוספת תורה ☆ כמה עובדות מענין זהירות החכמים שלא לעשות את התורה קרדם לחפור בה.

וכך היה הלל אומר ודאשתמש בתנא חלף. תרמח

המשתמש בתורה לצורך עצמו, מחליף שכר העוה"ב בשכר העולם הזה ☆ אין ברכה בממון שנוטל עבור לימוד תורה לאחרים ☆ המקיים מצוות בכדי שישבחוהו בני אדם היו כמשתף דבר אחר עם עבודת קונו רח"ל ☆ גודל גנות המומר בקולו בתפלתו בכדי למצוא חן בעיני הבריות ☆ גודל האיסור להשתמש בשם המפורש

כל הנהגה מדברי תורה, נוטל תניי מן העולם. תרנ

האיסור להשתמש בכתר תורה הוא אף אם הוא בכדי להנצל ממיתה אם אפשר להנצל באופן אחר ☆ עובדא עם הרה"ק מקו"ניין בילדותו שהעדיף לסבול כאב המכות וכלבד שלא לספר שעסק בתורה ☆ הדורון שהותר להביא לת"ח הוא רק מה שנהוג ליתן לאנשים חשובים דעלמא ☆ בכדי שלא תשתכח תורה מישראל מותרים החכמים ליטול שכר מן הציבור אם אין להם כדי פרנסתם ☆ בזמננו אם היו הת"ח מתפרנסים במלאכת כפם היו מבוזים בעיני המון העם, ולפיכך טוב הדבר שיקבלו פרנסתם מן הציבור בדרך כבוד

משנה ה

כל המכבד את התורה, גופו מכבד על הפריות. תרנב

כבוד התורה - לעטרה בפירושי התורה ע"ד פרד"ס ☆ כבוד התורה - להזהר בכבוד הס"ת ולהניחה במקום מכובד וכן שלא לדבר בשעת הקריאה ☆ כבוד התורה - לכבד את ספרי הקודש ☆ הזהירות הנצרכת בנשיאת הטלית ותפילין ☆ גודל העונש על אי הזהירות הראויה בכבוד הספרים ☆ כבוד התורה - להזהר בכבוד לומדיה ולשבחם ☆ כבוד התורה - ללמוד תורה בנקיות הגוף והמקום ☆ המכבד את התורה הוא המכבד את השי"ת ☆ כבוד התורה - כשהוין מעסק התורה גם מידותיו מתוקנות ☆ אין כבוד ובזיון התורה מעלה ומוריד לתורה עצמה ☆ ביאור דברי המשנה ע"פ מעשה דקבורת המוכס

גופו מכבד על הפריות. תרנז

גם בעלי החיים מכבדים את התורה

משנה ט

החושף עצמו מן הדין, פורק ממנו איבה ונגל וכו'. תרנח

הדין צריך להשמיט א"ע מלדון אם יש אחר שיכול לדון ☆ מעלת הפשרה בין

פורק ממנו איבה ונגל ושבועת שוא. תרנח

ג' פירושים ב"שבועת שוא" ☆ חומר עון השבועות ואפי' שבועת אמת ☆ הבעל דין שמשלם מעצמו בלא שיתבעוהו לד"ת מונע איבה גול ושבועת שוא ☆ הדין צריך לסלק את כל נגיעותיו בעת הדין וב' עובדות בדבר זה

פורק ממנו איבה. תרסב

האיבה מעיקה לאדם ומונחת עליו כמשא כבד

תקפו **אבות** תוכן העניינים **דרכי**

וְהָנֵם לְבָבוֹ כְּהוֹרָאָה, שׁוֹמֵת רִשְׁעֵי וְגַם רוּחַ. תרסג
החכם בעיניו גרוע מן הכסיל ☆ גם בכלל הנהגת האדם עם הבריות ינהג במידת הרחמים ולא במידת הדין ☆
המעמיד דבריו על שורת הדין ישנאוהו כל מכיריו

משנה י

הוא תָּהָי אֹמֵר אֵל תְּהִי דָן יְחִידִי וְכוּ'. תרסה
מידת חסידות שאפי' דין מומחה לא ידון יחידיו ☆ כאשר לא ידון הדיין יחידיו לא יהיה בדין איבה גזל ושבעות
שוא

אֵל תְּהִי דָן יְחִידִי, שְׂאִין דָּן יְחִידִי אֶלָּא אֶחָד. תרסו
האדם מורכב מגוף ונשמה וע"כ אינו יכול לדון יחידיו ☆ עובדא בענין זה שקיום דברי המשנה הצילה את
הדיין מלפסוק דין מרומה ☆ גם אם הדיין אינו יודע כלל שנתנו לו שוחד, יש בכח השוחד לסלק את דבריו ☆
פלוגתת הפוסקים אם מותר לדון יחידיו באופן שקבלוהו בעלי הדין עליהם, ומנהג העולם בזה ☆ לא ישמע
הדיין דברי בעל דין אחד בתחילה אלא ישמע דברי שניהם כאחד ☆ הקב"ה שורה אצל הדיינים לראות אם
הם דנים כראוי ולא מטים את הדין

שְׂאִין דָּן יְחִידִי אֶלָּא אֶחָד. עתר
הדיינים עלולים למעות בדין בגין בעלי הדין והעדים ולפיכך צריכים לדון בחבורה ☆ דין מומחה יכול לדון
ביחיד, אך כל דין צריך לסבור שהוא אינו מומחה ☆ השי"ת נמלך במלאכיו בעת הדין, אבל הוא לבדו גזר
את הדין ומחתימו בחותמו ☆ כיון שהקב"ה משיב לאדם את הנלקח ממנו שלא כדין, נמצא שהדיינים דנים
את הקב"ה בעצמו

וְאֵל תֹּאמַר כִּבְלוּ דַעְתִּי, שְׁחַן רִשְׁאִין וְלֹא אֶתָּה. תערב
לא יבקש הדיין מבעלי הדין שיקבלוהו לדיין עליהם

שְׁחַן רִשְׁאִין וְלֹא אֶתָּה. תערב
זוהר האדם שלא ידון במחשבתו את הנהגת הבורא בעולמו, ומשל נפלא על כך ☆ אי אפשר לדון את מעשי
האיש הישראלי

משנה יא

רַבִּי יוֹנָתָן אֹמֵר כָּל הַמְּקוֹמִים אֶת הַתּוֹרָה מְעַנִּי, סוּפוֹ לְקִיּוּמָה מְעַשֵּׂר. תערד
כאשר האדם ממעט מעסק הפרנסה בכדי שיוכל להרבות בעבודת ה' יזכה לעשירות, ואז יוכל לעובדו ית'
בנקל ☆ האדם שמקיים את התורה על אף עניו מוכיח שמקיימה מחמת רצונו העצמי ולא יפריע לו המצב
שמסביב, וע"כ אפשר ליתן לו עשירות והיא לא תבטלנו מקיום התורה

וְכָל הַמְּבַטֵּל אֶת הַתּוֹרָה מְעַשֵּׂר, סוּפוֹ לְבִטּוּלָהּ מְעַנִּי. תרעה
ביאור נסיון ההצלחה והפכו ☆ העומד כראוי בנסיון העוני וביאנו השי"ת לידי נסיון העושר ויעזרנו לעמוד גם
בו ☆ העניות גורמת לאדם לעסוק בתורה ☆ האדם שהורגל לעסוק בתורה בעניותו ימשיך בכך גם אחר
שיתעשר ☆ המבטל את התורה מעושר לא יספיקו בידו לקיימה ועי"ז לא יוכל להזור להתעשר כשיעני ☆
לפעמים אין "המקיים את התורה מעוני" מתעשר, והוא משום כפרת עוונות או בכדי לנסותו ולהרבות את
שכרו ☆ סופו לקיימה מעושר בעוד"כ ☆ המתנהג בחיי רווחה לא תתקיים התורה בידו אף אם ישנה דרכו
לנהוג בחיי צער ☆ כאשר יזכור האדם את גודל השכר המעותר לו בעוד"כ בגין מצוותיו, לא יצטער בגין

חסרון העוה"ז * מי שעוסק בתורה אף שאינו מבין - סופו שיחוננו השי"ת בחכמה ויהיה עשיר בדעת *
 עובדא נפלאה בענין הסיוע האלקי בתורה שזוכה אליה מי שלומד מתוך עוני הדעת * העוסק בתורה בלא
 חשק יזכה למעט נפלא בלימודו * המקיים את התורה - הוא המחזיק תורה בממונו * המתגבר על יצרו יזכה
 שיהיה לבו חלל בקרבו ולא יפתהו היצר כלל

משנה יב

הוֹי מְמַעַט בְּעַסְקָה, וְעַסְק בְּתוֹרָה. תרפג

עיקר עסק האדם צריך להיות בתורה * יש להפריש זמן מיוחד לעסק התורה מן העת אשר הוא עוסק
 לפרנסתו * אין הרדיפה אחר הפרנסה מועילה להרבות ממון יותר ממה שנגזר על האדם * אין האדם
 מפסיד מאומה מפרנסתו מכך שהוא קובע עתים לתורה * פרנסת האדם נעשית ע"י הקב"ה ולא ע"י האדם
 * כונסי הממון נחשבים כצוברי מטבעות שערכם עומד לפוג * התורה ארוכה מארץ מידה וכמה שיעסוק
 בה האדם עדיין לא השלים חוקו * סיבת המיעוט בעסק תהיה בגין עסק התורה ולא מחמת עצלות * ריבוי
 העסק גורם לדאגות ואז לא תשכון התורה בלבו * לא יהיה הלימוד בפרסום וריבוי עסק * יש למעט
 בהכנות ללימוד התורה אלא צריך להתחיל תיכף ומיד בלימוד עצמו

וְהוֹי שֶׁפֶל רוּחַ בְּפָנָי כָּל אָדָם. תרפח

גם כשזכה האדם למעלות נשגבות בעסק התורה לא יתגאה לבו * כשאדם מתנהג בשפלות הרוח יהא נקל
 לו למעט בעסק ולעסוק בתורה * העוסק בתורה לא יזלול בבני אדם שלא זכו לכך * העניו האמיתי סובר
 שהוא אפס ואין ואילו כל סוכביו צדיקים וישרים

וְאִם פְּמִלְתָּ מִן הַתּוֹרָה, יֵשׁ לָךְ בְּמִלִּים תְּרִבָּה פְּנִינָךְ. תרצ

ה"במלים" הם רשעים המתבטלים ממלאכה או מלאכי חבלה * המבטל מן התורה נענש גם בגין ביטול תורה
 של הלומדים ממנו לבטל * המלאכים לומדים יחד עם האדם וכשהוא מתבטל גם הם בטלים

וְאִם פְּמִלְתָּ מִן הַתּוֹרָה, יֵשׁ לָךְ בְּמִלִּים תְּרִבָּה פְּנִינָךְ.

אִם עֲמַלְתָּ בְּתוֹרָה יֵשׁ לּוֹ שְׂכָר תְּרִבָּה לְתֵן לָךְ. תרצא

אם האדם עוסק בתורה ומצוות בכל עת שיש לו פנאי, נתברר שגם מה שהיה עוסק במלאכתו היה לצורך
 עבודת ה', ומקבל שכר גם על הזמן שהוא * כשאדם מביא עמו לעולם האמת גם מה שעסק בנשמיות - יחד
 עם תורתו ומצוותיו - יקבל שכר טוב על כולם יחד

אִם עֲמַלְתָּ בְּתוֹרָה יֵשׁ לּוֹ שְׂכָר תְּרִבָּה לְתֵן לָךְ. תרצב

את השכר נותן הקב"ה בעצמו, לפי שהוא חפץ להרבות בשכר בניו עושי רצונו * כשאדם מוריד מזמן עיסוקו
 בפרנסה ככדי לעסוק בתורה, יעזרהו השי"ת ויזכה הן לחיי העוה"ז והן לחיי העוה"ב * העמל ומורה בתורה
 זוכה לשכר הרבה מאת ה' בתורת מתנה * השכר על לימוד התורה ניתן לפי רוב העמל והגיעה בה *
 המתקרב אל התורה מעט יזכה להתחבר עמה לגמרי

משנה יג

רַבִּי אֱלִיעֶזֶר בֶּן יַעֲקֹב אָמַר הַעוֹשֶׂה מִצְוָה אַחַת קוֹנֶה לּוֹ פְּרָקְלִיט אֶחָד.

וְהַעוֹבֵר עֲבָרָה אַחַת, קוֹנֶה לּוֹ קַמָּנֹד אֶחָד. תרצג

לא תהיה שום מצוה קלה בעיני האדם מאחר שעל ידה יהא לו מליץ טוב * המצוה גורמת שיסורו הקלות
 וכחות הרע מן האדם * המצוה אינה מועילה להפטר מעונש העבירה ורק התשובה הוי כתרים בפני
 הפורענות * המלאך שנברא ממחשבת האדם לעשות מצוה או עבירה גורם לו לעשותו בפועל * הצדיקים

דרכי תוכן העניינים אבות תקפמ

יכולים לראות את המלאך שנברא ממעשי האדם ☆ לעתיד לבוא נוכל לראות גם בעין הפנימית הנמצאת בעיני האדם ☆ גם מצוה הנעשית בלא רצון מיוחד מוכה את העושה אותה בפרקליט, ואילו מן העבירה נברא קטיגור רק אם נעשית ברצון ☆ הקב"ה מצרף גוף מלאך שנברא ממעשה מצוה בלא מחשבה, יחד עם נשמה שנבראה ממחשבת מצוה בלא מעשה ועי"ו נעשה מלאך שלם ☆ העושה מצוה אחת - זהו האדם שמחדש מצוות בכח עצמו בכדי לעשות נחת רוח להקב"ה ☆ אף אם קיים האדם רק מצוה אחת נברא ממנה מלאך שימליץ טוב בערו ☆ האדם המחזיק באמונה הכוללת את כל המצוות יזכה שהקב"ה בעצמו יעיד עליו למותו

קוּנָה לֹא פֶּרְקָלִיט אֶחָד. **תשוב**
הצדיק נוטל גם את חלק הרשע בגן עדן ☆ הפרקליט והקטיגור ממעשי האדם הם רק לו לבדו ולא לבניו אחריו

הַתְּשׁוּבָה וּמַעֲשֵׂים מוֹבִיחַים בְּתַרְסֵי בְּפָנֵי הַפְּרָעָנוּת. **תשג**
השב בתשובה ומי שלא הטא מעולם - שוים לענין ההגנה מן הפורענות ☆ מעלת בעלי התשובה גדולה מן הצדיקים ☆ התשובה מגינה ומצילה את האדם מן המקטרגים שנבראו ע"י עוונותיו

בְּתַרְסֵי בְּפָנֵי הַפְּרָעָנוּת. **תשד**
התשובה ומעש"מ צריכים להיות במקום החטא ממש ☆ הקב"ה מעניש את האדם במידה כנגד מידה, ולכן ע"י העונש יוכל לידע על מה עליו לשוב בתשובה ☆ התשובה מועילה למנוע את הפורענות מן האדם אף לאחר גזר הדין, כל עוד שלא החלה לפגוע בו בפועל

מַשְׁנֵה יָד

רַבִּי יוֹחָנָן הַפְּנִדְלָר אָמַר כָּל כְּנִסְיָה שֶׁהִיא לְשֵׁם שָׁמַיִם, סוֹפָה לְהַתְקַיֵּם. **תשה**
כנסיה לצורך תורה ומצוות או אף לצורך עניני ערה"ו כשהכוונה לש"ש - מקרי כנסיה לש"ש ☆ ככנסיה לשם שמים שרויה השכינה ☆ גם אסיפה שכל מטרתה לצורך מצוות ותיקון הדת, אם מעורב בה מחשבה שלא לש"ש אין סופה להתקיים

סוֹפָה לְהַתְקַיֵּם. **תשו**
סוף הדבר מורה על תחילתו אם היה לש"ש או לאו ☆ כשאין כוונת כל המתאספים לשם שמים, הרי שרצון כל אחד שונה מחבירו בתכלית וע"כ אין סופה להתקיים ☆ הדבר השלם סופו להתקיים ☆ כנסת ישראל בהר סיני - כנסיה לשם שמים, דור הפלגה - כנסיה שאינה לש"ש ☆ שכר ועונש האדם בעוה"ב באים מאותם העולמות שנבראו מחמת מעשיו בעוה"ו ☆ מדיבורי לשה"ר של האדם נבראים מלאכים רעים ☆ הפרקליטים קיימים לעולם ואילו הקטגורים סופם להתבטל אחר שיקבל החוטא את עונשו

מַשְׁנֵה טו

רַבִּי אֱלֶעָזָר בֶּן שְׁמוּעַ אָמַר יְהִי כְבוֹד תַּלְמִידֶךָ חָבִיב עָלֶיךָ כְּשֶׁלֶּךָ וּבֹי. **תשיא**
ע"י שיהיה כבוד תלמידו חביב עליו בשלו וכו' תהיה כנסייתם לשם שמים ויהא סופה להתקיים ☆ בכלל החיוב לכבד את השי"ת נכלל גם החיוב לכבד את לומדי התורה ☆ התלמיד מסייע לרבו להחכים ולכן יש לו לנהוג בו כבוד ☆ אין אדם מתקנא בכנו ותלמידו אף אם יעלה עליו בחכמתו ☆ יש להוסיף בכבוד כל אחד מעט יותר מערך הכבוד המגיעו ☆ יש לזהר שלא לפחות מכבוד בני אדם ואף מי שנהנה ממנו רבות ☆ כאשר הרב מכבד את תלמידו ומעריך את דבריו, יזכה התלמיד להצלחה גדולה בתורה ☆ הדרך הנכונה ללמד את הצאצאים דרך והנהגה ☆ הביזוי שמבזים ילד עלול להותיר בנפשו נוק קבוע לכל ימיו ☆ יש לאדם להחשיב גם את הכבוד שמקבל מאדם פחות ממנו, ולא יחגאה לאמר מי הוא זה שיכבדני ☆ יעריך הרב את הכבוד שיכבדוהו תלמידיו כאילו הוא מכבד את עצמו ואז לא יעשה עליו הכבוד כל רושם

תקצו דרכי תוכן העניינים אבות

וְכַבֵּד חֲכָמָא כְּמוֹרָא רַבָּהּ. תַּשְׁמִז
האדם צריך לכבד את חכמו בלא לצפות שישב לו כגמולו

וּמוֹרָא רַבָּהּ כְּמוֹרָא שְׁמַיִם. תַּשְׁיז
גדר מורא הרב והשייכות שיש בינו לבין מורא שמים ☆ התלמיד צריך לירא מרבו אע"פ שיש לרב הנאה ממנו שעל ידו מחכים יותר ☆ אף אם רבו מוכיחנו ומדבר אליו קשות יבין כי הוא למובתו ☆ כשהתלמיד עושה לרבו דברים שלא כהוגן נחשב לו כאילו עשה נגד ה' רח"ל ☆ המורא מהרב צריך להיות בכל מקום ובכל זמן

כְּמוֹרָא שְׁמַיִם. תַּשְׁב
מורא הרב לא יגבר על מורא שמים

משנה טז

הַיּוֹי וְהַיָּהִר כְּתִלְמוּד, שִׁשְׁנֵי תִלְמוּד עוֹלָה וְדוֹן. תַּשְׁב
יש לאדם להזהר לתלמוד היטב כדי שידע את אשר עליו לעשות ☆ הלומד צריך לדקדק מאד בלימודו כדי שלא ישעה ויתנהג שלא כראוי ☆ התלמידי חכמים אינם נכשלים אף בדברים שבני אדם בעלמא שונגין בהם, ואילו הע"ה חוטאים אף בדברים שכל העולם יודעים את חומר איסורם ☆ עמי הארץ נענשים בתחילה בעונש חמור על ביטול תורה, וע"כ מקולין להם יותר על העוונות כי ענשם נכלל כבר בעונש הראשון ☆ היצה"ר מייעץ לאדם שלא ילמד בתורה את חובותיו ובכך יהיה נחשב לשונג, ומענה נפלא ע"ז בדרך משל ☆ על האדם לחזור על תלמודו בכדי שלא ישכחנו, ואם ישכח בשונג יבוא להסירו מלבו במזיד

שִׁשְׁנֵי תִלְמוּד עוֹלָה וְדוֹן. תַּשְׁכַּד
מרב שעושה האדם פעולה עליו לברוק אם מותר לעשותה ☆ מצות תלמוד תורה המורה מאד ושגגתה נחשבת כדונן של שאר עבירות ☆ הרב צריך לזהר ללמד את תלמידיו בלשון מבוררת בכדי שלא ימעו בלימודם ☆ צריך זהירות גדולה בעת לימוד חכמות חיצוניות שלא יביאוהו לידי פגם באמונה ☆ יש על האדם להזהר מאד שלא לחטוא בשונג, כדי שלא ילמדו ממנו אנשים אחרים ויבאו לחטוא במזיד ☆ החוטא בשונג מצוי שילמדו ממנו עמי הארץ לחטוא, יותר מן האדם החוטא במזיד

משנה יז

רַבִּי שְׁמַעוֹן אוֹמֵר שְׁלֹשָׁה כְּתָרִים הֵם, כְּתָר תּוֹרָה, וְכְתָר כְּהֻנָּה, וְכְתָר מְלָכוּת. תַּשְׁכַּח
נצטוונו בתורתנו לנהוג כבוד במי שנתעמר באלו הכתרים ☆ ג' הכתרים האלו, אינם נחשבים רק כשיש עמם גם כתר שם טוב ☆ שאר מעלות אינם נחשבים כלל לכתרים

כְּתָר תּוֹרָה, וְכְתָר כְּהֻנָּה, וְכְתָר מְלָכוּת. תַּשְׁכַּמ
כתר תורה הוא המעולה ביותר שבאלו שלשת הכתרים ☆ סדר הכתרים נכתבו לפי הסדר שנכתבו בתורה ☆ ביאור סדר הכתרים ע"פ דברים שבין אדם למקום ובין אדם לחברו ☆ ב' הכתרים משמשים אל כתר התורה ☆ שלשת הכתרים הם כנגד ג' עמודי העולם ☆ ג' כתרים אלו מנחמים אותנו בגלות הקשה הלוז

וְכְתָר שֵׁם טוֹב עוֹלָה עַל גְּבִיחָן. תַּשְׁלַב
כתר שם טוב - המעשים הטובים שהאדם עושה בלא פניות ☆ מי שעמל לחקן את מידותיו וזכה לשם טוב ☆ ת"ח המרכיב מתורתו לאחרים, שמו הטוב הולך לפניו ☆ רק בשעת מיתת האדם כאשר רואים שעבר את העוה"ל כראוי ושמו הטוב הולך לפניו - יש מקום לשמוח ☆ כתר שם טוב - יראת שמים המגינה על שאר הכתרים

דרכי תוכן העניינים אבות תקצא

משנה יח

רבי נהוראי אומר הוי גולה למקום תורה. תשלד

יש על האדם לגלות למקום תורה על אף שהדבר עולה לו בקושי וצער רב ☆ יש לאדם לגלות למקום תורה כאדם הנם ובורח מן החפץ להורגו ☆ האדם צריך לגלות למקום שכל מגמת האנשים הדרים שם היא עסק בתורה ☆ כאשר האדם מתרחק מכני משפחתו וקרוביו המפנקים אותו, אזי יוכל להשיג יותר בעסק התורה ☆ דרך האדם שאם גולה למקום תורה לא יסתפק במועט בעסק התורה אלא ישיג בה הרבה ☆ הגלות למקום תורה היא סגולה להצלחה בעסק התורה ☆ ג' סיבות לדבר שעל ידי הגלות יצליח התלמיד ביותר בהשגת התורה ☆ הגולה למקום תורה יזכה להורות הוראה בישראל ☆ ב' עובדות מן החפץ חיים בענין זה הנראות כסותרות, וישוב הדבר על נכון ☆ כשאדם גולה למקום תורה צריך להתייגע מאד להשיג השגות בתורה

ואל תאמר שהיא תבוא אחריתך, שתכריך יקנימוה פנדה. תשמא

על האדם לגלות בעצמו למקום תורה ולא יסמוך על מה שחבריו יגלו וילמדוהו את התורה ☆ על האדם ללכת אחר התורה ולטרוח להשיגה לפי שהיא אבידתו שנאבדה הימנו ☆ א"א שתתקיים התורה ביד האדם כ"א ע"י שלמד בצוותא עם חבריו ☆ גם מי שאביו וקנינו היו תלמידי חכמים אינו מוכמח שתתקיים התורה בידו ☆ לא יסמוך האדם על כך שהרב ילמדוהו תורה כי עיקר קנינה תלוי בחברים ☆ אם לא יעסוק האדם בתורה ימול אדם אחר את חלקו המיוחד לו בתורה, ומשל נפלא ע"ז

שתכריך יקנימוה פנדה. תשמא

התורה מתקיימת אצל האדם רק אם ילמדנה בצוותא עם חבריו

ואל בינתך אל תשעון. תשמו

אין די לאדם בלימוד ספרי יראה אלא צריך גם שיהיה לו רב ומורה שידריכנו בדרך הישר ☆ הלימוד מפי הרב ומורה דרך היא העצה לכך שיתגבר האדם על יצרו ☆ הכנת התורה תלויה בסיעתא דשמיא ויש לאדם להתפלל על כך

משנה יט

אין פנדינו לא משלות הרשעים ואף לא מיסורי הצדיקים. תשמו

אין ביכולת בני האדם לידע ולהבין מפני מה יש צדיק ורע לו רשע וטוב לו ☆ לעתים אין כל קושיא מכך שלצדיק רע ולרשע טוב, כי הרב תלוי בפנימיות מעשיהם ☆ שלות הרשעים בעוה"ז היא בכדי למורדם מן העוה"ב, ויסורי הצדיקים הם במטרה שינחלו חי העוה"ב ☆ עצם הדבר של "צדיק ורע לו רשע וטוב לו" יכול לגרום לאדם חזוק בעבודתו ית' ☆ הקב"ה לא נתן לנו שלוח גמורה כדי שלא נבעט בו, ולא ייסרנו בחזקה כיון שלא נוכל לעמוד בכך ☆ התנא מוכיח את בני האדם על מה שאינם מתאוננים ומצטערים די על כך שהרשעים שלווים בעוה"ז ואילו הצדיקים סובלים יסורים

מיסורי הצדיקים. תשמא

יסורי הצדיקים הם יסורים שאינם מבטלים אותם מעבודתם ☆ עובדא נפלאה ביסוד יסורי הצדיקים

משנה כ

הוי מקדים בשלום כל אדם. תשנב

כמה ביאורים כמה שנתכוין התנא לרבות באומרו "כל אדם" ☆ יש להקדים גם בשלום אויביו, וכשיאהבם

תקצב דרכי תוכן הענינים אבות

יתחפכו לו לאוהבים ☆ אם מוסיף בברכה על מה שבירכוהו היו כמקדים לו שלום ☆ יש להקדים את הדאגה לשלומו של זולתו לשלום עצמו

וְהָיוּ זָנְבֵי לְאֲרִיזוֹת, וְאֵל תְּהִי רֹאשׁ לְשׁוֹעֲלִים. תשנ"ד

יותר ראוי להיות תלמיד של רב גדול מאשר להיות רב של תלמיד קטן כחכמה ☆ תלמודי חכמים נקראים בשם אריות לפי שהם גבורי כח כארי לעשות רצון הבורא ☆ טוב לאדם להיות קטן שבלומדי התורה מהיותו ראש לסוחרים

וְאֵל תְּהִי רֹאשׁ לְשׁוֹעֲלִים. תשנ"ה

מי שנעשה ראש לרשעים סופו להיות רשע כמותם ☆ המתחבר לרשעים משום שהפץ להנהיגם, סופו להיות מונהג ע"י אחרים ☆ האנשים הנכבדים מכבדים אף את מי שקטן מהם במעלתו, ואילו הפחותים מביים את מי שגדול מהם

משנה כא

הָעוֹלָם הָיָה דוֹמָה לְפְרוֹזְדוֹר בְּפָנֵי הָעוֹלָם הַבָּא. תשנ"ו

אין לנו להצטער מכך שהרשעים שלווים ושקטים בעוה"ז והצדיקים סובלים בו יסורים, לפי שהעוה"ז הינו רק כפרוזדור לעוה"ב ☆ שבעת ההבדלים שבין הפרוזדור למרקלין, ובדומה להם החילוקים בין העוה"ז לעוה"ב ☆ משל נפלא לבאר הענין שיש לאדם לשים כל מעייניו בהכנת חלקו לעוה"ב

הַתְּקַן עֲצֻמָּה בְּפְרוֹזְדוֹר, כְּדִי שֶׁתִּכְנַס לְמַרְקְלִין. תשס"א

העוה"ז לא נברא לצורך עצמו אלא כהכנה לעוה"ב ☆ מי שטרח בע"ש - בעוה"ז, יאכל בשבת - בעוה"ב ☆ האדם צריך להיות מוכן בכל רגע שיקראוהו לעוה"ב וע"כ יש לו לצבור מצוות ומעש"מ, ומשל נפלא בענין זה ☆ רק אם האדם יזכר את עצמו בעוה"ב יזכה להכנס תיכף לחלקו בעוה"ב ☆ עצם כניסת האדם לנן עדין דיה בכדי לשלם את שכרו, ואילו שאר התענוגים באים במתנת הנם ☆ רק האדם שהכין א"ע כראוי בעוה"ז יזכה להכנס לעוה"ב ☆ הצדיקים נמצאים במרקלין - העוה"ב, כבר בעודם בפרוזדור - העוה"ז ☆ על האדם לידע שלא יהא לו כלל זמן להתכונן בעת שייקרא לבוא אל המלך, ולכן יהיה מוכן ומוזמן בכל עת ☆ העוה"ב דומה לארמון המלוכה שאין מניחים לכל אחד להכנס שמה ☆ העוה"ב נחשב לצדיקים כמרקלין ומקום תענוגים, ואילו אצל הרשעים הוא מקום צער ויסורים ☆ אין ביכולת הבריות בעולם הזה להשיג את מהות העולם הבא ☆ האדם צריך להשקיע את עיקר כחו ומרצו בחיי העוה"ב ששם ישהה לנצח, ומשל נפלא בביאור ענין זה ☆ מעשי האדם צריכים להעשות באופן שיהיה ראוי לזכות לעוה"ב בעבורם

הוּא הָיָה אוֹמֵר יִפָּה שְׁעָה אַחַת בְּתִשְׁבֵּה וּמַעֲשֵׂים מוֹזְבִּים פְּעוֹלִם הָיָה מִבֵּל חַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא. תשס"ב

לא יקוץ הצדיק בחיי העוה"ז משום שעל ידם יוכל לזכות לעוה"ב אשר עינוגו לנפש גדול עד מאד ☆ בשעה קלה בעוה"ז אפשר לקנות חיי העוה"ב ☆ בעוה"ז אפשר לצבור מצוות במירחה קלה ומועטת ☆ בעוה"ב א"א לקיים שום מצוה ☆ העוה"ז דומה לשמחת נישואין שבגמרה א"א לקבל ממאכלי הסעודה ☆ משל נאה הבא לקרב אל השכל את דברי המשנה "יפה שעה אחת בעוה"ז מכל חיי העוה"ב" ☆ מצוות ומעש"מ שאדם מקיים מתוך מניעות וטרדות חשובים בעיני הקב"ה עד מאד

וְיִפָּה שְׁעָה אַחַת שֶׁל קוֹרֵת רוּחַ פְּעוֹלִם הַבָּא מִבֵּל חַיֵּי הָעוֹלָם הַתָּה. תשע"ג

אף אם נקבץ את הנאותיהם של כל בני העולם הזה במשך כל הדורות - לא יגיעו לשיעור שעה אחת של קורת רוח בעוה"ב ☆ אף השכר הקטן ביותר שבעוה"ב, שהוא לעמוד מחוץ לג"ע ולהריח את ריחו - שוה יותר מכל חיי העוה"ז ☆ בעוה"ב יש לאדם שלוות הנפש, אך בעוה"ז יש לו דאגות מחמת צרותיו רח"ל ולכן אין לו קורת רוח שלימה ☆ דבר זה ש"יפה שעה אחת בעוה"ז" וכו' הוא רק לפי מה שנראה לאדם בשותו בעוה"ז ☆ אף שהשכר בעוה"ב חשוב יותר מחיי העוה"ז אין שיעור, אכן אצל הצדיקים שחפצים רק לעשות רצון בוראם חשוב יותר העוה"ז שבו אפשר לעשות נח"ר לו ית'

דרכי תוכן העניינים אבות תקצוג

משנה כב

רבי שמעון בן אלעזר אומר אל תרצה את חברך בשעת כעסו וכו'. תשעז

כשהאדם שרוי בכעס אין תגובתו תלויה בבחירתו, ועל כן ריצויו יגרום להכעיסו יותר * בזמן שהאדם כועס הוא עלול לדבר דברים שאינם מהוגנים ח"ו * המרצה את חברו בשעת כעסו עובר בלאו ד"לפני עור" * כשאדם הקניט את חברו וצריך לבקש מחילתו ג' פעמים, המניח מתחיל מזמן שנתקררה דעתו * הכועס בשעת תגבורת כעסו נחשב כשומה

בשעת כעסו. תשעמ

יש על האדם להתנהג עם חברו באופן הנאות ולא יכעיסם, וכך לא יצטרך לרצותם * אין למלאות את רצונו של אדם בשעת כעסו כי אינו שליט על רצונותיו

ואל תנחמהו בשעה שמתו מוטל לפניו. תשפ

המנחם את האדם בשעה שמתו מוטל לפניו הרי הוא מכעיסו, כיון שבכך הוא מראה שאין כאבו נוגע ללבו * בשעה זו יש לאדם להתאבל יחד עם רעהו ברומיה והשקט * כל זמן שלא נקבר גוף האדם לא מקרי שהוחזר הפקדון בשלימות

ואל תשא אל לו בשעת נדרו. תשפא

אין לבקש מן האדם שיפרע לאלתר את אשר נדר * כאשר האדם נדר ממון לצדקה אין מן הראוי לבקש ממנו עוד לצורך דבר אחר

ואל תשתדל לראותו בשעת קלקלתו. תשפז

גודל הוהירות שלא להכיש באדם בזמנים שהוא עלול להתכייש מכך וכגון בעת תאונת דרכים וכדו' * כשאדם רואה שמכישם בקלקלתו סבור שהרואים שמחים בצעריו * עובדא נפלאה בענין "אל תשתדל לראותו בשעת קלקלתו" * בני אדם הקשורים זה לזה במאד ויודעים איך לרצות האחד את רעהו, יכולים לנהוג בענינים אלו כפי דעתם * לעתים גם גבי מצוות ומעש"ט אין מן הראוי להזדרז, אלא יש לעשותם במתינות ובסבלנות

משנה כג

שמואל תקמן אומר בנפל אויבך אל תשמח וכו'. תשפו

שמואל היה מתפלל שלא יארע כל רע לשונאיו ולא לו שולולו בכבודו * יש לחזור ולשנן תמיד על ענין זה לפי שהרבה בני"א נכשלים בו * כשאדם שמח במפלת אויבו עוברים כל עוונות האויב לזה ששש במפלתו

בנפל אויבך אל תשמח. תשפז

עון השמחה במפלת האויב שוה לעון ע"ז התמורה * מידת עדינות הנפש הנדרשת מן האיש הישראלי * הצדיקים היו משלימים עם אויביהם וחפצים בטובתם * עובדות מופלאות מצדיקי הדורות אודות דרגתם הנשגבת בענין זה של ההטבה לשונאיהם ומבקשי רעתם * בעל "אהבת שלום" מקאסוב זי"ע העניק ממון רב לגדול מתנגדיו שהרבה להרע לו * הרה"ק רבי אלימלך מליזענסק זי"ע התפלל שלא יארע רע לאדם ששלח שליח להכותו

בנפל אויבך. תשצא

מותר לשמוח במפלת אויבי הש"ת ועמו ישראל * גם אחר שזכה האדם להתגבר על יצרו הרע לא ישמח במפלתו, אלא עדיין יש לו לעמוד על המשמר שלא ליפול ברשתו

תקצד דרכי תוכן הענינים אבות

ובכפָּשְׁלוֹ אֵל יָגֵל לְבָדָּךְ. תשצג
המדריגה הנעלית היא שלא ישמח האדם במפלת אויבו אף בסתר לבו
פֶּן יִרְאֶה יי וְרַע בְּעֵינָיו, וְהָשִׁיב מֵעֲלָיו אִפּוֹ. תשצד
השמח במפלת אויבו מחשיב שהקב"ה נעשה שלוחו להנקם מאויבו

מְשֻׁנָּה כֵּד

הַלּוֹמֵד יֵלֵךְ לְמָה הוּא דוֹמָה, לְדִיּוֹ כְּתוּבָה עַל נֶגֶד חֲדָשׁ. תשצה
מעלת גירסא דינקותא הנשארת בזכרון האדם ☆ החכם עיניו בראשו למלאות את ימי בחרותו בתורה ועבודת ה', כיון שכאשר יגיע לימי זקנותו לא יעמדו לו כוחותיו לכך ☆ הלומד ילד יוכל גם ללמד לאחרים מחמתו, אך הזקן לא יהיה סיפק בידו לכך ☆ עדיף לרב שילמד עם ילדים כי הם מבינים את הלימוד בנקל
לְמָה הוּא דוֹמָה, לְדִיּוֹ כְּתוּבָה עַל נֶגֶד חֲדָשׁ וכו'. תשצמ
בימי נעוריו של האדם מוחו זך ונקי והלימוד נקבע בו יפה יפה ☆ גם אדם בא בימים, אם שב בתשובה לפני לימודו נחשב ככותב ע"ג ניר חדש ☆ האדם הלומד עם חיות והרגש חדשים נחשב ל"לומד ילד"
וְהַלּוֹמֵד זָקֵן לְמָה הוּא דוֹמָה, לְדִיּוֹ כְּתוּבָה עַל נֶגֶד מְחֻקֵּי. תתא
האדם שלומד בקנותו ממהר לשכוח את תלמודו

עַל נֶגֶד מְחֻקֵּי. תתא
הילד - לומד ומלמד לאחרים, הזקן - אינו לומד ואינו מלמד, הבינוני - לומד ואינו מלמד ☆ אף הזקן ששוכח את תלמודו יקבל את שכרו בשלימות על עצם הלימוד ☆ עובדא אודות גדול בישראל שהיה לומד על אף שחלה ולא זכר מאומה מלימודו ☆ אף לימוד מועט בימי זקנותו של האדם עושה רושם לטובה בנשמתו

מְשֻׁנָּה כֵּה

רַבִּי יוֹסִי בֶר יְהוּדָה אִישׁ כְּפָר תְּכַבְּלִי אוֹמֵר הַלּוֹמֵד מִן הַקְּטַנִּים וכו'. תתד
מרויב בני האדם הקטנים אין ראוי ללמוד, ויש רק יחידי סגולה שאף שהם קטנים רצוי ללמוד מהם
הַלּוֹמֵד מִן הַקְּטַנִּים לְמָה הוּא דוֹמָה, לְאוֹכֵל עֵנָבִים קְהוֹת. תתה
הלימוד מן הקטנים מוזק ללומד גם להבא, כאשר כבר יחפזין לקבל תורה מן הזקנים
וְשׁוֹתֶה יַיִן מִגִּתּוֹ. תתו
ביאור "יין מגתו"

לְמָה הוּא דוֹמָה, לְאוֹכֵל עֵנָבִים קְהוֹת, וְשׁוֹתֶה יַיִן מִגִּתּוֹ. תתו
בלמוד מן הקטנים יש חסרון - בין בתורת הנגלה ובין בתורת הסוד ☆ מאדם כינוני באמצע שנותיו אפשר ללמוד תורת הפשט ולא תורת הסוד ☆ ב' תכונות ישנם בילדים - שכלם מוטבע בנוף החומרי, ורתיחתם גורמת שלא תהא מחשבתם מיושבת

וְהַלּוֹמֵד מִן הַקְּטַנִּים לְמָה הוּא דוֹמָה, לְאוֹכֵל עֵנָבִים כְּשׁוֹלוֹת, וְשׁוֹתֶה יַיִן יִשְׁן. תתח
הזקן מוסיף הבנה בתורתו כל משך ימי חייו וע"כ נקל להבין ממנו ☆ אף אם בעת ששומע מן הזקן אינו מבין, לאחר זמן יזכה להבנים ☆ הזקנים הינם בעלי סבלנות, ולכן הלומד מהם יבין יותר ☆ התלמיד צריך להתייחס לרבו כזקן שקנה חכמה ואז יזכה לקבל ממנו תורה וחכמה ☆ אם אין התלמיד מביט אל רבו בהערכה וחשיבות מספקת - לא יוכל לקבל תורה ממנו ☆ החכמים הזקנים יודעים לפסוק בכחא דהתירא במקום הצורך ☆ הזקנים דומים ליין בכך שמושבתים עם הזמן שחולף עליהם

דרכי תוכן העניינים אבות תקצה

משנה כו

אל תסתכל בקנקן, אלא במה שיש בו. תתיא
ב' עובדות בענין "אל תסתכל בקנקן אלא במה שיש בו" ☆ אין להסתכל על חיצוניותו של האדם אלא על מהותו בפנימיות ☆ מידת הצלחתו של האדם בתורה תלויה בגלגוליו הקודמים

יש קנקן חדש מלא יין. תתיד
לפעמים מצוי אדם צעיר שאפשר לקבל ממנו גם את חכמת הנסתר ☆ טוב יותר לקבל חכמה מחכם צעיר - מאשר מאדם זקן שאינו מניע לדרגת החכמה של הצעיר ☆ טוב לקבל ד"ת מאדם צעיר האומר דברים מצדיקים וזקנים שקדמו לו

וישן שאפילו חדש אין בו. תתמו
הכא מיירי באדם שאין בו תורה כלל ☆ המשנה מרמזת לנו שהקב"ה בעל הרחמים מוחל את עוונותיו של החורג בתשובה ☆ יש לאדם לשים לבו רק אל נשמתו ולמלאות חפצה, ולא יביט כלל אל תאוות הגוף ☆ יש לכבד את כל אדם באשר הוא ואף אם צורת גופו אינה נאה

משנה כז

רבי אלעזר הקפרא אומר תקנאה וכו' מוציאין את האדם מן העולם. תתימו
ישנם ג' מינים בענין הקנאה בגשמיית וג' בעניני רוחניות ☆ האדם שיש לו אמונה ובטחון בהש"ת ניצול מן הקנאה ברעהו כי יודע שאין אדם נוגע במה שמוזמן לחבירו ☆ המקנא במה שאינו שלו - מה שביקש אין ניתן לו ומה שבידו ניטל הימנו ☆ מידת החסידים לשמוח בטובת חבריהם כאמת ובלב שלם כפי שמצינו אצל אהרן הכהן ☆ המקנא בחבירו פוגם בכבודו של מקום

והתאווה וכו' מוציאין את האדם מן העולם. תתכג
גנות התאוה לעניני גשמייות ומעלת התאוה למצוות ומעשים טובים ☆ הרדיפה אחר תאוות עוה"ז נובעת מכך שהאדם פורש מן התורה ועבודת ה' ☆ עצה נגד התאוה - להביט באנשים שיש להם פחות ממנו, ועובדא עם רבי עקיבא ואלהיו הנביא ☆ ההולכים אחר התאוות לא ישיגו מאומה, ומשל נפלא על הדבר ☆ משל נוסף בענין זה שהתאוה אינה מוסיפה לאדם שום מובה

והכבוד מוציאין את האדם מן העולם. תתכז
הרודף אחר הכבוד שרוי בצער ומכאוב כל ימיו ☆ בקשת הכבוד לצורך התורה הינה דבר ראוי ☆ אף הכבוד שאדם מקבל מסוכביו שלא ברצונו, עלול למושכו אחריו ולעשותו רודף כבוד ☆ הכבוד שבני אדם חולקים הינו כבוד מדומה ☆ עצם הרגשת הכבוד הוא דמיון

מוציאין את האדם מן העולם. תתכט
דברים אלו גורמים למותה ממש ☆ הלקוי בדברים אלו ייענש שלא יהיה לו חלק בעוה"ב ☆ ג' דברים אלו מאבדים מן האדם את השכל הישר ולפיכך הוא נחשב כמת ☆ הרודף אחר תאוותיו טרוד בהשגתם ואינו שת לבו לשאר בני אדם ☆ ע"י שהאדם מתבונן במה שעתידי ליתן דין וחשבון לפני הש"ת, יתרחק מן הקנאה התאוה והכבוד

משנה כח

הוא הנה אומר תילודים למות. תתלג
כשידע האדם שהוא מעותר אל המיתה - ישוב בתשובה ככל עת

תקצו דרכי תוכן הענינים אבות

תִּילּוּדִים לְמוֹת, וְהַמָּתִים לְחַיִּים. תתלד
בשעת לידת האדם אין השמחה שלימה לפי שאין יודעים עדיין מה יהיו מעשיו בעוה"ז, ורק לאחר מיתתו אפשר לשמוח אם התנהג כראוי ☆ תכלית האדם בעוה"ז היא להמית א"ע על התורה ואז יזכה להחיות נפשו בעוה"ב

וְהַמָּתִים לְחַיִּים. תתלו
על האדם להשתדל לעשות מעש"ט במשך ימי חייו ואז יזכה לקום לתחיה לחיי נצח ☆ במשנה מרומזת הוכחה לתחיית המתים ☆ משנתנו מרמזת על ענין הגלגולים ☆ משמים מצעדי גבר כוננו להיכן ילך לצורך תיקון נפשו, ועובדא נוראה בענין זה ☆ המידות הטובות והרעות אינם תלויות בתולדה אלא ברצונו של האדם

וְהַמָּתִים לְחַיִּים, וְהַחַיִּים לְדוֹן. תתמ
הקב"ה מחבר את גוף ונשמת האדם בעת הדין ☆ סיבת הרבר שהדין נעשה רק בעולם האמת ☆ משנתנו מרמזת מענה לשאלה הידועה מדוע יש צדיק ורע לו ורשע וטוב לו

לִידַע לְהוֹדִיעַ וְלְהַנְדִיעַ, שְׁהוּא א-ל וכו'. תתמב
בעוה"ב ידעו הכל את גדולת הקב"ה בלא שיצטרכו ללמדם ☆ על האדם להשריש בלב בניו ותלמידיו את השגחת הקב"ה בעולמו ☆ רק אחר שהאמונה מושרשת בשלימות בלב האדם, הוא רשאי להתבונן ולהתעמק בהשגחת הבורא ובבריאתו ☆ האדם יכול להשפיע על אחרים שיאמינו בהש"ת רק אם אמונתו שרירה וחזקה ☆ לאחר תחיית המתים יעמידו את בני האדם לדין נוסף, וכפי מה שיעלה בדינם כך ישארו לנצח ☆ לעתיד לבא עתידים כל הנשמות לידע מה היו מעשיו של כאו"א בעוה"ז

שְׁהוּא א-ל. תתמו
בני האדם מעותרים אל המתה ואינם חיים לעולם, בכדי להסיר מכשול מלבותם

הוּא תְּיוֹצֵר, הוּא תְּבֹרָא. תתמוז
אף לאחר שהאדם נברא, הינו נצרך לבוראו בכל עת ובכל רגע ולא כמו כלי הנוצר ☆ "הוא היוצר" - קאי על בריאת האדם, "הוא הבורא" - קאי על תחיית המתים ☆ ממה שהקב"ה בורא את הוולדות נבין כי הוא יצר את כל הבריאה יש מאין

הוּא תְּמַבִּין, הוּא תְּדַבֵּן. תתמוח
הקב"ה דן בעצמו את בריותיו לפי שהוא מבין את מעשיהם בשלימות

הוּא תְּעַד, הוּא תְּעַל דִּין. תתמט
גם החטא שבין אדם לחבירו נחשב כחטא בינו למקום ☆ הקב"ה יכול להיות הן העד והן הדיין, לפי שהוא בעל וארון על כל הדינים

כְּרוּךְ הוּא, שְׂאִין לְפָנָיו לֹא עוֹלָה, וְלֹא שְׂבָחָה, וְלֹא מְשׁוֹא פְּנִים, וְלֹא מִקַּח שָׂחָד. תתנ
שבחים אלו הם כנגד "הוא הדיין הוא עד הוא בעל דין"

וְלֹא שְׂבָחָה. תתנז
הקב"ה זוכר את המעשים שהאדם שוכח ואינו שם לבו עליהם

וְלֹא מִקַּח שָׂחָד. תתנא
הקב"ה אינו נוטל את המצוות שהאדם מקיים בתור שוחד תמורת עוונותיו ☆ הקב"ה מסייע ביד האדם לגמור את מעשי המצוות ולפיכך הם נקראים על שמו ית'

תקצו

אבות

תוכן העניינים

דרכי

וְדַע, שְׁהַכֵּל לְפִי הַחֲשָׁבוֹן. תתנג

כל אדם נידון על מעשיו לפי תכונות נפשו והמבט שהמביט בו הבורא ☆ הסכל שאדם עובר בזה העולם מוריד מעונשו בעולם העליון ☆ כל עוונותיו של האדם יבואו בחשבון, ויענישוהו משמים אפי' על חטא קל, ולא יסתפקו בעונש על המעשה הגדול ביותר ☆ גם האדם שהמיר את דתו ענוש יענש על כל מצוה קלה שעבר ואף על סייג שציוונו רבנן

וְאֵל יִבְמִיחֶךָ וְיִצְרֶךָ שְׁחַשְׂאוֹל בֵּית מְנוּס לָךְ. תתנו

האדם מוכרח להתגלגל בעוה"ז שוב ושוב עד שישלים לתקן את מה שמוטל עליו לתקן

שְׁעַל כְּרַחֲמֵי אֱתָהּ נוֹצֵר, וְעַל כְּרַחֲמֵי אֱתָהּ נוֹלֵד. תתנו

ביאור ענין זה שמכריחים את האדם ביצירתו ובלידתו

שְׁעַל כְּרַחֲמֵי אֱתָהּ נוֹצֵר, וְעַל כְּרַחֲמֵי אֱתָהּ נוֹלֵד; וְעַל כְּרַחֲמֵי אֱתָהּ חֵי, וְעַל כְּרַחֲמֵי אֱתָהּ מָת, וְעַל כְּרַחֲמֵי אֱתָהּ עֲתִיד לָתֵן דִּין וְחֲשָׁבוֹן לְפָנֵי מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמַּלְכִּים, תְּקַדּוּשׁ כְּרוֹף הוּא. תתנח

כיון שהאדם אינו חפץ למות - יכולין להעמידו לדין על אף שנוצר בעל כרחו, ומשל נפלא בענין זה ☆ ביאור נוסף בדבר ע"פ סוגיא דב"ב גבי המקיף את חבירו מג' רוחותיו ☆ דבר צחות מרבי הערשלי מאוסטרופולי הנוגע למשנתינו

וְעַל כְּרַחֲמֵי אֱתָהּ עֲתִיד לָתֵן דִּין וְחֲשָׁבוֹן לְפָנֵי מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמַּלְכִּים, תְּקַדּוּשׁ כְּרוֹף הוּא. תתסא

"דין" - על עצם החטא, "חשבון" - על הזמן שביטל מן המצוות בעת שחטא

פרק רביעי

א בן זומא אומר איזהו חכם, הלומד מפל אדם, שנאמר מפל מלמדי השכלתי פי עדותיך שיחה לי. איזהו גבור, הפוכש את יצרו, שנאמר טוב ארך אפים מגבור, ומשל ברוחו מלכד עיר.

פירוש רש"י

א בן זומא. לפי שלא האריך ימים ולא נסמך שיקרא רבי, היו קורין אותו על שם אביו. וכן בן עזאי. ושניהם שמש שמעון: איזהו חכם. הכי קאמר, איזהו חכם שראוי שיהלל בחכמתו: הלומד מכל אדם. ואע"פ שהוא קטן ממנו. שכיון שאינו חס על כבודו ולומד מן הקטנים, ניכרים הדברים שחכמתו היא לשם שמים ולא להמיהר ולהתפאר בה: שנאמר מכל מלמדי השכלתי. וסיפא דקרא, כי עדותיך שיחה לי, כלומר הייתי לומד תורה מכל מלמדי ואפילו מן הקטנים ממני ולא הייתי חושש לכבודי, כי עדותיך שיחה לי, שכל כוונתי הייתה לשמים בלבד. וכן איזהו גבור שראוי שיהלל בגבורתו, הכוזב את יצרו: שנאמר טוב ארך אפים מגבור. הכי הו' פירושא דקרא, טוב ארך אפים הבא מלד

משנה א

איזהו חכם, הלומד מפל אדם וכו' איזהו גבור, הפוכש את יצרו וכו' איזהו עשיר, השמח בחלקו וכו' איזהו מכבד, המכבד את הפריות.

הגדרת אלו הדברים הם בהיפך ממה שמבינים בני האדם
בשכלם האנושי

הנהגה לכאורה יש לדייק מפני מה הוצרך התנא לדבר בדרך שאלה ותשובה, דהיינו לומר "איזהו חכם" ולבאר שהוא הלומד מכל אדם, והלא היה די שיאמר "הלומד מכל אדם הרי זה חכם, הכובש את יצרו הרי זה גבור". וביאר בספר מילי דאבות כי הנהגה כאשר יבוא אורח לעיר וישאל את בני העיר מי הוא החכם הגדול ביותר שבעירכם, ודאי יאמרו לו כי הוא רב העיר או המורה צדק, משום שכל בני העיר מריצים לפניו את שאלותיהם בהלכה ובכל חלקי התורה, ואילו הוא יודע הכל ואינו צריך לשאול מאומה, וכאשר ישאלם עוד מי הוא הגבור שבעירכם, ישיבוהו כי הפרנס (ראש הקהל) נחשב לגבור ותקיף הגדול ביותר, מפני שכל בני העיר יראים ממנו, ואילו הוא עושה את כל העולה על רוחו ואין מוחה בידו, ובונה והורס נוטע וזומר ואין פוצה פה ומצפצף, ואם יחקרם מי הוא העשיר הגדול שבעירכם יורו לו על אדם פלוני שהוא עשיר גדול ובעל נכסים, והוא סוחר גדול העוסק בכל מיני סחורות ומרוויח יותר מכל בני

אִיזָהוּ עֲשִׂיר, הַשְּׂמִחַ בְּחֻלְקוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר יִגִּיעַ פְּפִיךָ פִּי תֹאכַל אֲשֶׁרֶיךָ וְטוֹב לָךְ. אֲשֶׁרֶיךָ בְּעוֹלָם הַזֶּה, וְטוֹב לָךְ לְעוֹלָם הַבָּא. אִיזָהוּ מְכַבֵּד, הַמְכַבֵּד אֶת הַבְּרִיּוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר פִּי מְכַבְּדִי אֶכְבֵּד, וּבֹזֵי יִקְלוּ:

פירוש רש"י

הגבורה של כבוש היצר לא מצד רכות הטבע. וכן מושל צרוחו כשצבא מלוכד עיר, מן המלך שלאחר שכבש את העיר וצאו לידו האנשים המורדים בו, מושל צרוחו ואינו הורגן: איזהו עשיר. הראוי לו להסתכל בעשרו. השמח בחלקו: איזהו מכובד. לפי ששלשה דברים טובים הללו שנוכרו לעיל שהם החכמה והגבורה והעושר, הזוכה בהם וא נכבד מעצמו בעיני אלהים ואדם, ואף אם הצריח לא יכבדוהו בעצורם, לכך חיבר התנא לזה ואמר מי יעשה ויהיה מכובד מאחרים, יכבד את הצריח: כי מכבדי אכבד. והדברים קל וחומר, ומה הקצ"ה שהוא מלך הכבוד וכל מה שצבא בעולמו לא צבא אלא לכבודו, מכבד את מכבדיו, קל וחומר לצבא דם: ובזוי יקלו. למדנו ענותנותו של הקצ"ה. לא אמר ובזוי אקלל, אלא יקלו מעצמם, ובכבוד הצדיקים הקפיד יותר, שנאמר (צדקאשית יב) ומקללך אחר:

העיר, ובנוגע לשאלה מי הוא האדם המכובד ביותר בעיר זו, בלי שום ספק שיאמרו לו שהוא זקן אחד שכל האנשים מכבדים אותו בקידה ועומדים מפניו, ומושיבים אותו בראש כל אסיפותיהם.

אמנם האמת בהגדרת כל אלו הדברים היא אחרת לגמרי, דלא כמו שסוברים בני האדם, כי החכם הוא לא מי שאינו צריך לשאול מתוך שידיעותיו רחבות והוא שולט בכל חלקי התורה, אלא "הלומד מכל אדם" שאם אינו יודע דבר מה הרי הוא שואלו מאת כל אדם בלא כל בושה, כי בכך תרבה חכמתו עד מאד. וכן הגבור אינו מי שהוא בעל גבורה גשמית שיש בידו ללכוד עיר, שהרי אף שהוא גבור כלפי אחרים אבל הוא עצמו נלכד ברשות תאותו, אלא "הכובש את יצרו" שהוא הגבור האמיתי, ועד"ז הוא גם לענין האדם העשיר והמכובד שהאמת בזה אינו כפי מה שיאמרו בני האדם.

ומעתה יבואר היטב מה שהקדים התנא ופתח בשאלה "איזהו חכם", שכפי שנתבאר דרך העולם להשיב על שאלה זו שהוא האדם שיודע הכל ואינו צריך לקנות חכמה מאחרים, אמנם זאת בא התנא להשמיענו שהאמת אינה כן, אלא החכם הוא "הלומד מכל אדם" היינו מי שיודע שעדיין לא השיג את כל החכמה ורוצה להחכים יותר ויותר, ומטה אזנו לשמוע דברי חכמה מכל אדם, הוא החכם האמיתי, ועד"ז הוא גם בשאר הדברים שמנה התנא שהם הגבור העשיר והמכובד וכפי שנתבאר.

ובעין זה כתב במדרש שמואל לבאר מפני מה נקט התנא דייקא את אלו ארבעת הדברים ולא את שאר המעלות הקיימות, וכתב כי התנא רצה להשמיענו שנדע כי האמת בדבר זה היא בהיפך ממה שהשכל האנושי מורה, שהרי בפשטות נראה שמי שלומד מכל אחד לא יקרא חכם אלא תלמיד, כיון שעדיין הוא נצרך ללמוד מזולתו, ולזאת השמיענו התנא שאין הדבר כן אלא "איזהו חכם" שיוצדק לקראו בשם חכם, הוא "הלומד מכל אדם" כיון שע"ז תרבה חכמתו למאד, וכעין זה הוא גם בענין הגבורה העושר והכבוד, שהגדרתם אליבא דאמת היא להיפך מסברת השכל האנושי.

אף שאמר הכתוב אל יתהלל החכם בחכמתו וגו' - אם משתמש האדם במידות אלו לעבודת ה' כדברי התנא יכול להתהלל בהם

בענין הסדר שנכתבו הנך ד' דברים במשנתנו, ביאר רבינו יונה שהוא ע"פ מאמר הנביא ירמיה (ירמיה ט, כב) אל יתהלל חכם בחכמתו ואל יתהלל הגבור בגבורתו אל יתהלל העשיר בעשרו, והקדים בענין החכמה משום שהיא מעלה הנוגעת לנפש האדם שהיא מהותו, ואח"כ באה הגבורה שהיא מעלה שבגופו, ואילו העשירות שהיא מעלה שאינה קשורה כלל לגוף האדם אלא היא דבר חיצוני, נזכרה לבסוף. וע"ז סמך התנא את דבריו ופתח ב"איזהו חכם" שבו פתח הנביא והמשיך ב"איזהו גבור" ו"איזהו עשיר" שבאים אחרי כן, ונבסיבת הדבר שאמר התנא "איזהו מכובד" לאחר אלו הג', נ"ל לפי שג' הדברים הראשונים שווים בכך שהם ענינים השייכים אצל האדם בינו לבין עצמו, ואילו "איזהו מכובד המכבד את הבריות" שייך לענין שבין אדם לחבירו. ואע"פ שאמר ירמיה הנביא שאין לאדם להתהלל בחכמתו גבורתו ועושרו, הנה במיני החכמה הגבורה והעשירות שהזכיר בן זומא במשנתנו ודאי יכול האדם להתפאר כיון שהם מעלות רוחניות, וכמו שפירש בהם "הלומד מכל אדם" וכן "הכובש את יצרו" וגבי העשירות "השמח בחלקו", וזהו שסיים הכתוב את דבריו ואמר "כי אם בזאת יתהלל המתהלל השכל וידוע אותי", היינו כי במידות הללו עצמם שעליהם אמר הנביא שאין לאדם להתהלל בהם, אם יתנהג בחכמה וישתמש בהם לטובה כדי להשכיל ולידע את בוראו ולעבדו בהם כראוי וכיאות, אזי יוכל להתהלל בהם יען כי הביאם אל התכלית הנרצה.

איזהו חכם, הלומד מכל אדם.

מכל אדם אפשר ללמוד דבר בעניני עבודת ה' ועובדא בענין זה

מה שאמר התנא "מכל אדם", בא ללמדנו שמכל אדם בעולם אפשר ללמוד איזה דבר לעבודת ה', וכמו שמסופר על היהודי הק' מפרשיסחא זי"ע שאת

כח התמדתו המופלגת בתורה למד מיהודי פשוט שעסק לפרנסתו במלאכת הנפחות (שמיד), כי בתקופה הראשונה שלאחר נישואיו היה סמוך על שלחן חותנו, ובסמיכות לחותנו דר נפח, וכאשר השכים היהודי הק' בבוקר וחפץ להתחיל בעבודת הבורא שמע שהנפח מכה כבר בקורנסו ועסוק במלאכתו מזה זמן, חשב היהודי בלבו, הן אם בעבור הרווחת מעט ממון משכים הנפח ממטתו בשעה מוקדמת כזו, אנכי שהנני עוסק במלאכת שמים ובעבודת הבורא, ודאי יש לי להקדים ולהתחיל בעבודתי לפניו. כעבור זמן מה הרגיש הנפח שהאברך הצעיר משכים לפניו ועוסק בתורה, אמר לעצמו, אם שכני משכים כ"כ אף שאינו מרוויח ממון בעבור כך, הנה אנכי שעבור עבודתי הנני מקבל שכר, ודאי שאין כדאי שאשכב על מטתי ואבלה זמני בשינה, וע"כ הקדים עוד יותר להתחיל במלאכת כפיו, ובראות זאת היהודי הק' הקדים עוד יותר מלמנו, ולימים כשסיפר היהודי עובדא זו לתלמידיו אמר שהוא תלמיד של נפח זה בענין ההתמדה. הרי לנו כי מכל אדם ואף מפשוטי העם יש מה ללמוד בעניני העבודה, וע"כ יש לאיש הנלבב לפקוח את עיניו וללמוד מסוכביו ולקיים את מאמר התנא "איזהו חכם הלומד מכל אדם".

החכם לומד גם ממי שקשה ללמוד ממנו ואינו יכול ללמד מצד תכונות נפשו

במדרש שמואל כתב לבאר בשם רבינו יהודה לירמא כי הנה ישנם אנשים בעלי מדע אשר הם מלאים בחכמת התורה, אך אינם יכולים ללמד מחכמתם לאחרים, אם משום שאינם יודעים היאך לסדר את הדברים באופן שיוכנו היטב ע"י השומעים, אם משום שמרבים בהקדמות שונות ובהצעות רבות וזה גורם שלא יוכלו שומעי לקחם לקבל ולהבין את ריבוי הדברים ההם. ולכן אמר התנא "איזהו חכם הלומד מכל אדם" היינו שהוא לומד אף מאדם כזה שקשה מאד ללמוד ממנו, מתוך שהוא מכיר בחשיבות הדבר לקבל תורה מפיו ומתאמץ מאד ומחפש כל מיני עצות והמצאות לדבר זה, "שנאמר מכל מלמדי השכלתי" היינו שחפץ ללמוד מכל המלמדים ואף מאותם אנשים שאין יכולים מצד עצמם ללמד לאחרים.

החכם אינו מסיים ללמוד לעד ותמיד מבקש להוסיף לקח

בילקונו מעם לועז כתב שהתנא דייק ואמר "הלומד מכל אדם" בלשון הווה ולא "שלמד" בלשון עבר, לפי שהחכם האמיתי הוא מי שלומד תמיד בלא הפסק ואין די לו במה שלמד בעבר, ולפיכך נקרא האדם ההוגה בתורה תדיר בשם "תלמיד חכם", משום שהוא צריך להקרא לעד בשם תלמיד, ועליו לחפש ממי הוא יכול ללמוד ולהחכים עוד ולהוסיף לקח וסברה בתוה"ק, ובדבר זה

תרב דרכי מסכת אבות אבות

נשתנתה התורה הק' מכל שאר חכמות העולם, משום שבשאר החכמות אין מה להוסיף בהם בכל עת, וכאשר סיים האדם ללומדם הרי הוא כבר נקרא 'מלומד' (עזר האט שטאדירט) ואינו מוסיף לעסוק בחכמה זו, משא"כ העוסקים בתורת ה' שעליה נאמר (איוב יא, ט) ארוכה מארץ מידה ורחבה מיני ים, הנה אין הם מסיימים לעולם ללמוד את התורה"ק ובכל עת הינם בבחי' "הלומד מכל אדם".

יש לאדם להתבונן ברשעים איך הם רודפים אחר תאוות לבם וללמוד מזה איך צריך לעשות את רצון השי"ת

בספר תורת משה להחתם סופר זי"ע (פר' קרח ד"ה בפרקי אבות) פירש את דברי משנתנו ע"פ מש"כ בספר חובת הלבבות שמהעובדים על רצונו ית"ש שהם להוטים לעשות הרע בעיני ה' ומתאמצים לילך אחר תאוות לבם, יש לנו ללמוד במידת קל וחומר, ולומר שאם הם רודפים כל כך אחר תאוותיהם, ודאי יש לנו להתחזק ולהתאמץ בכל עוז בעבודת השי"ת ולקיים את תורתו ומצוותיו עכ"ד, וזהו שאמר התנא "איזהו חכם הלומד מכל אדם" לפי שיש לנו ללמוד אף מן הרשעים והנכרים באיזה מסירות צריכים אנו לקיים את מצוות ה' אשר ציוונו ברוב רחמיו, וכן אמר גם דוד המלך ע"ה (תהלים קיט, צח) מאויבי תחכמי מצותיך, היינו שמהרשעים יש לנו ללמוד ולהחכים איך לקיים את מצוות ה'.

ג' דברים שיש ללמוד מן התינוקות לעניני עבודת השי"ת

הרה"ק רבי זושא מאניפולי זי"ע היה אומר שלמד לעניני עבודת השי"ת ג' דברים מתינוקות וז' דברים מן הגנבים.

מהתינוקות למד: (א) שאינם יושבים בטל אף לרגע אחד, אלא כל העת עושים דבר מה. (ב) אם הם מרגישים צורך לדבר מסוים הרי הם תובעים ומבקשים את הדבר ואינם בושים לבקש את צרכיהם. (ג) כאשר התינוק מקבל את צרכיו העיקריים והבסיסיים הרי הוא שבע ורגוע ואינו מבקש עוד דברים אחרים למלאות תאוותו. [וכמו כן צריך האדם לנצל את זמנו ולא לאבדו לריק, וכן שלא יבוש לבקש מאת אביו שבשמים את כל משאלותיו ובקשותיו, וכמו כן שלא יחזר ויבקש אחר מותרות אלא יסתפק במה שיתן לו הקב"ה].

ז' דברים שיש ללמוד מן הגנבים

ומן הגנבים למד שבעה דברים: (א) שהגנב עושה עבודתו בצינעה שלא בפני בני אדם (ומזה נלמד ענין הצנע לכת עם אלקיך). (ב) אם אינו מצליח יום אחד במלאכת הגניבה אינו מתייאש אלא מנסה אף למחר ולמחרתיים ומאמין שבסופו של דבר יעלה בידו לגנוב. (ג) הגנבים מסורים ביותר זה לזה (געטריי)

ולעולם לא יגנבו האחד מן השני. ד) הגנב אינו מזלזל בשום דבר ומוכן לגנוב אף דבר בעל ערך מועט. ה) אף אם הגניבה עלתה לו בקושי ובאה לו בטורח גדול, הרי הוא מוכן למכרה לאחרים בממון מועט אף שלא ירוויח כ"כ על גניבתו, ובלבד שלא יכנס לחשש שיתפסוהו כשהגניבה בידו. ומזה ילמד האדם שלא לצפות מעם הבורא שיתן לו שכר גדול על מעשי מצוותיו, אלא ידאג רק אם מילא את חובותיו כלפי השי"ת ואם עשה מה שהקב"ה שואל מעמו. ו) אינו מספר לאחרים את מידת הצלחתו בגניבותיו, וכן לא יאמר להם מה בדעתו לעשות בעתיד והיכן חפץ לגנוב. ז) הגנב אוהב את מלאכתו ואינו מוכן להחליפה בשום מלאכה אחרת.

אִיֶּהוּ גְבוּר, הַכּוֹבֵשׁ אֶת יָצְרוֹ.

אין לכלות את היצה"ר לגמרי, אלא להתנהג עמו כפי הנצרך לקיום העולם

במדרש שמואל ביאר שהתנא נקט גבי יצה"ר לשון "הכובש" ולא לשון המורה על כילוי כגון "המכלה את יצרו" או "המאבד", משום שאין הדרך הנכונה לכלותו לגמרי, וכפי שאמרו חז"ל (בר"ר ט, ז) על הפסוק (בראשית א, לא) וירא אלקים את כל אשר עשה והנה טוב מאד, זה יצר הרע שאלמלא היצה"ר לא נשא אדם אשה ולא בנה בית ולא נטע כרם, ונמצא העולם חרב ע"כ. וע"כ לא אמר התנא רק "הכובש את יצרו" כי אין לאבד את היצה"ר מכל וכל אלא לכבשו ולהתנהג עמו באופן שצריך לו עבור קיום העולם.

נטיית בני האדם בטבעם היא אל היצה"ר ולא אל היצה"ט

ובביאור לשון "את יצרו" שאמר התנא (ולא "את יצר הרע"), כתב במדרש שמואל בשם הריב"ש כי באמת רוב בני העולם להוטים אחר דברי יצה"ר והולכים אחר שרירות לבם הרע, משום שטבעם ונטיית לבם נוטה ביותר לצד זה, משא"כ דברי היצר טוב אינם מתקבלים על לב בני האדם (וכמאמר הכתוב (בראשית ח, כא) כי יצר לב האדם רע מנעוריו) ונחשב כאילו אינו היצר של בני האדם, ולכן נקט "יצרו" בסתמא ונתכוין על היצה"ר.

היצר מפתה כל אחד בסגנון מיוחד ושונה

בספר ענף עץ אבות דייק מלשון התנא שאמר "הכובש את יצרו" שאת כל אדם מפתה היצה"ר בסגנון מיוחד ומותאם עבורו, דהיינו שאת תלמידי החכמים העוסקים בתורה ביגיעה ובהתמדה הוא מפתה ומשכנע שיעסקו בעניני

צדקה וגמילות חסדים, או שיצטרפו לחברי ה"חברא קדישא" העוסקים במצות קבורת מתים, ואין כוונתו בכך שיקיימו מצוות צדקה וחסד, אלא כל מטרתו היא שימעטו מעסק התורה, לפי שהוא יודע שזהו תפקידם בעולמם ורוצה למונעם מכך, ומאיך גיסא אל בעלי הממון שיש ביכולתם לעסוק בצדקה וחסד, ומסוגלים לעמוד לימין אביונים ולהושיעם מצרתם, הוא בא בדרך אחרת, ואומר להם בערמה כי מה טוב ומה נעים אם יעסקו בתורה בהתמדה רבה בלא הפסק, וישימו כל מעיינם בפתגמי אורייתא, וכוונתו בזה שלא יעסקו בצדקה וחסד שהיא ייעודם בעולמם כאשר קבעו להם משמים, וע"כ צריך כל אדם לכבוש "את יצרו" ולילך בחכמה ולידע את אשר לפניו, ויעשה את המוטל עליו בתכלית השלימות ולא ישית לבו לפיתויי המלך הזקן והכסיל.

האדם המשתמט מתפקידו שייעדו לו משמים ובוחר לעצמו תפקיד אחר בעבודת ה', נחשב כעריק הנמלט מן המלחמה

ובענין זה הוה עובדא בעשיר מופלג שדר בעיר ראפשיץ אשר כגודל עושרו כך היתה קמצנותו, פעם אחת בליל יום הכיפורים לאחר התפילה התכנסו יחדיו מספר אנשים עניים ודלים לאמירת תהלים בזוית בית הכנסת, והעשיר הלז הצטרף ג"כ עמהם לאמירת התהלים, הרה"ק מראפשיץ ז"ע ששהה בביהכנ"ס שלח לקרוא לעשיר הלז שיבוא אליו למקומו שבכותל המזרח, ובבואו החל משוחח עמו ואמר לו הן עתה הוא עת מלחמה שמדינת פולין הכריזה על מדינת אוסטריה, וכידוע שכל צבא מורכב ממיני גייסות שונים כגון חיל רגלי, חיל פרשים וחיל הים וכדו', וכעת הבה ואשאלך לדעתך אודות חייל אחד הנמנה על חיל הפרשים שיוודע גם לשמש כרב החובל באניית קרב, ויהי באמצע המלחמה עזב את מחנה חיל הפרשים ונכנס על דעת עצמו לתוך אניית מלחמה, ופנה להלחם באויב דרך הים, והצליח בכך מאוד והרג הרבה מחיילי המדינה הלוחמת, איזה שכר וציון לשבח עליו לקבל עבור הצלחתו במלחמה זו, אמר העשיר לא זו בלבד שאינו ראוי לציון לשבח על מעשהו, אלא עוד עליו ליענש בעונש חמור, ודינו כעריק הבורח מן הצבא בעת מלחמה, כיון שאין חייל יכול להחליט על דעת עצמו מה עליו לעשות לצורך המלחמה, אלא עליו לעשות רק מה שיורו לו ראשי הצבא, ואסור לו כלל לעזוב את משמרתו ומחנהו בלא הוראה מפורשת מן הממונה עליו.

הוסף הרה"ק לשאלו ומה תאמר אם היה הדבר להיפך שאחד מחיילי חיל הים עלה על סוס מלחמה, ורכב עליו לתוך מחנה האויב והפיל בהם חללים רבים, איזה ציון לשבח יקבל הלה, העשיר השיב גם כעת כי דין החייל הזה

כחבירו ועליו ליענש בעונש חמור כמו עריק הנמלט באמצע המלחמה, אולם הוסיף ואמר ירשה לי הרבי להביע את תמיהתי על פשר הדברים, והרי הלילה הזה הוא הלילה הקדוש ביותר שבכל ימות השנה, ולמה זה ראה הרבי לנכון לדבר אודות דברים אלו שאינם קשורים ליום הכיפורים. אמר לו הרה"ק כוונתי בדברים אלו היתה לומר לך שלפי דבריך נחשב אתה כעריק המשתמט מן המלחמה ועליך ליתן את הדין ביום הדין הגדול והנורא הזה, העשיר לא הבין את דברי הרבי ואמר בפליאה מפני מה אהיה נידון כחייל עריק והרי אינני נמנה כלל בין אנשי המלחמה, אמר לו הרה"ק דע לך בני כי מן השמים מייחדים מיני צבאות שונים שיעמדו הכן לעשות את רצון השי"ת, והיינו שישנם אנשים שנתנו להם משמים את התפקיד לשמש כתלמידי חכמים העוסקים בתורה בכל עת, וישנם אנשים עניים שאין להם השגה בתורה שנתמנו להיות צבא של אומרי תהלים, ואילו יש צבא של עשירים אשר עליהם להתנדב ממונם וליתן צדקה, והנה אתה שפר עליך חלקך והקב"ה העניק לך עשירות בכדי שתוכל להחיות את העניים בממונך, אולם אתה אינך מבצע את תפקידך ואת הדברים שהקב"ה דורש מעמך, אלא הינך עוזב את משמרתך ובוחר להצטרף אל העניים לאמירת תהלים, מה נשתנית מאותו עריק המשתמט מעשיית תפקידו במלחמה שעונשו חמור למאד, ועתה שמע בקולי לאשר איעצך ופנה לביתך לישון במנוחה ע"ג כרים וכסתות העשויות ממשי ורקמה נאה כראוי לערךך, ואילו למחר ביום הקדוש בעת שתיערך מגבית תרומות בביהכ"ס לטובת הישיבה, תשהה בבית הכנסת כשראשך שקט ושליך לאחר מנוחה עריבה, ותרים את תרומתך הנכבדה לצורך הישיבה בעין יפה ורוח נדיבה, ואז ילמדו ממך כל המתפללים וגם הם ירבו בנדבת לבם בכדי להגדיל תורה ולהאדירה. בבוא יום מחר טרם קריאת התורה פתח הרה"ק במגבית לטובת הישיבה, ובראשית דבריו פנה אל העשיר ההוא ושאלו כמה תרצה לתרום לישיבתנו, העשיר הרים את קולו והשיב עשרת אלפים רובל, כל הנוכחים שידעו את מידת הקמצנות של העשיר הלז לא האמינו בתחילה למשמע אזניהם, אולם כשנוכחו לראות שאכן תרם סכום עתק זה נתעוררו כולם על ידו וכל המתפללים הרימו את חלקם בעין יפה.

אִיֵּהוּ עֲשִׂיר, הַשְּׂמַח בְּחֻלְקוֹ.

תאות הממון נשתנתה מכל התאוות כי לא תשקוט לעולם,

ואם לא ישמח בחלקו לא יקרא עשיר

כתב במדרש שמואל כי המפרשים ביארו את דברי המשנה שהנה לכל התאוות הגשמיות יש גבול ותכלית, וכאשר ימלא האדם את תאותו תושבת התאוה

ולא תתקיים עוד, וכגון כאשר יתאוה האדם אל המאכל והמשתה, אם יאכל וישתה וימלא כריסו מהם תפסק תאותו, ואף אם יהיה שלחנו מלא וגדוש במאכלים הערבים לחיך עד מאד, כיון שכבר שבע ממאכלו שוב לא יהיה מסוגל להכניס מאומה לפיו, ועד"ז הוא גם בשאר התאוות (וכן בתאוות המשגל כפי שפירש שם), אמנם כאשר נתבונן בתאוות הממון נראה שהיא אינה דומה לשאר התאוות, כיון שאף אם יהיה ביד האדם סכום גדול עד מאד לא יקוץ בו, משום שלתאוות הממון אין גבול, ואדרבה כפי שיהיה לו יותר ממון יחפוץ שיהיה לו יותר וכמאמר חז"ל (עי' קה"ר א, א, יג) יש לו מנה רוצה מאתיים, וכן אמר הכתוב (קהלת ה, ט) אוהב כסף לא ישבע כסף. וכפי שדימו הקדמונים את חמדת הממון לאדם הצמא עד מאד שנזדמנו לו מים מלוחים, הנה ככל שיוסיף לשתות מהם כן תגבר צמאתו יותר ויותר, וכן הוא גם האדם הלקוי בתאוה זו, שכפי שיהא לו יותר ממון כך תגבר תאותו יותר ויותר. [ועד"ז אמר הרה"ג רבי אברהם יהושע סאלאווייצ'יק שליט"א ראש ישיבת בריסק שלעשיר חסר הרבה יותר מן העני, כי לפי גודל עשירותו הרי ה"רוצה מאתיים" שלו הוא הרבה יותר ממה שחסר לעני, שכל רצונו מסתכם במעט הממון שיש לו].

ומעתה כיון שאין לעשירות גבול מצד עצמה, הרי הגבול הוא שמחת האדם ומנוחת נפשו במה שיש לו אם מעט ואם הרבה, ואם ישמח בחלקו יהא נחשב לעשיר, אך אם לא ישמח בחלקו בשום אופן ולא יהיה גבול לתאותו לא יקרא עשיר כלל משום שתמיד יהיה נבהל להון ויחפוץ להרבות רכוש, וכמו שאמר הכתוב (משלי יג, ז) יש מתעשר ואין כל מתרושש והון רב, והיינו שיש אדם שיש לו נכסים רבים ואעפ"כ הוי כמי שאין לו כלום לפי שאינו שמח בחלקו, ומאידך יש אדם עני ורש חסר כל, ועכ"ז נחשב כמי שיש לו הון רב משום שנפשו שמחה במה שיש לו.

הַשְּׂמִיחַ בְּחֵלְקוֹ, שְׂנֵאֲמַר יִנְיַע בְּפִיָּךְ בִּי תֹאכֵל אֲשֶׁרֶיךָ וְיִטוֹב לְךָ. אֲשֶׁרֶיךָ בְּעוֹלָם הוֹה, וְיִטוֹב לְךָ לְעוֹלָם הַבָּא.

**האדם צריך להתייגע רק בכדי שיהיה לו לצורך קיום גופו
ואז אשריו בעוה"ז ובעוה"ב**

פירש במדרש שמואל שצריך האדם לשמוח "בחלקו", היינו שיסתפק רק בחלק הנצרך לו בהכרח ולא יבקש דברים שהם בגדר מותרות, וע"כ יתייגע ויטרח רק שיהא לו בכדי אכלו לבד, כיון שזהו החלק שהוא נצרך לו ובלעדיו אינו יכול להתקיים. וזהו פירוש הפסוק שהביא התנא כראיה לדבריו "יגיע

כפיך" היינו כאשר לא תתייגע במלאכה אלא בכדי "כי תאכל" כלומר כשיעור הנצרך לך לאכילתך ולקיום גופך, עליך נאמר "אשריך וטוב לך", וגמר התנא אומר "אשריך בעוה"ז" שכיון שנהנה מיגיע כפו לצורך אכילתו (ואינו מוציא ממונו עבור מותרות), הרי יש לו כדי צורכו בעוה"ז ואינו נצרך לבריות, "וטוב לך לעוה"ב" שמאחר שבגמר יגיעתו לצורך שיעור אכילתו אינו מוסיף לעסוק במלאכת כפיו, נותר לו זמן רב שהוא חלק נכבד מן היום שיוכל לעסוק בו בתורה ועי"ז ירבה שכרו לעוה"ב.

כל אדם מתנסה בנסיונות הנצרכות לו לפי הנדרש לתיקון נפשו בעוה"ז

מִרְן הַחֶפֶץ חַיִּים זַע"ל דִּיִּק ג"כ בלשון התנא שאמר השמח ב"חלקו" ולא "במה שיש לו", וכן תמה איך באמת יוכל האדם לבוא לידי מדרגה נפלאה זו שיהיה שמח בחלקו גם אם יסבול מחסרון גדול ויהא לו רק מעט לחם ומים בצמצום שבהם יצטרך לחיות את נפשו ואת נפשות עולליו. וביאר את הדבר ע"ד משל לאומן הנקרא חרש עצים שאומנותו היא לעשות כלי עץ, ולצורך זה יש לו מגרה גדולה המיוחדת לנסירת עצים, בא אליו אדם אחד ונטל ממנו את המגרה שבידו ונתן לו תמורתה מגרה קטנה המיועדת לליטוש אבנים טובות ומרגליות, אשר שוויה עולה עשרת מונים על שווי המגרה שהיתה לו מכבר, והנה אף שהמגרה שקבל יקרה הרבה יותר ממה שהיה לו לפני כן הרי לאומן הזה אין כל תועלת ממנה, ואדרכה נגרם לו מחליפין אלו נזק גדול בל יתואר, כיון שכעת אינו יכול לעסוק בפרנסתו שהרי א"א לחתוך עצים עם מגרה זו, אלא הוא צריך מגרה גדולה ופשוטה שיוכל לעסוק עמה במלאכת העצים.

והנמשל הוא כי הנה כל בני האדם ירדו לזה העולם בכדי להתנסות בנסיונות, ועי" שיעמדו בהם יזכו לקבל שכרם בשלימות בעוה"ב, והנה הקב"ה בהכירו כל נשמה ונשמה לאיזה צורך ירדה לעולם ומה מטרתה בחייה, ואיזה דבר עליה לתקן לסיבות הידועות לו ית', הרי הוא שולח לכל אחד ואחד נסיונות כפי מהותו ותיקונו, ולפיכך יש בני אדם שמתנסים בעוני וצרות רח"ל, ויש שמנסים אותם משמים בעשירות לראות אם יתנהגו בממונם כראוי ואם ינדבו מממונם לעניים, וכן כיוצ"ב משאר הנסיונות שיש לבני אדם, וכמו שאי' במדרש רבה (שמ"ר לא, ג) וז"ל אשרי אדם שהוא עומד בנסיונו, שאין בריה שאין הקב"ה מנסה אותה, העשיר מנסהו אם תהא ידו פתוחה לעניים, ומנסה העני אם יכול לקבל יסורין ואינו כועס וכו' ע"כ, ומעתה כל פרט ופרט שמזדמן לאדם במשך כל ימי חייו הרי זה דבר השייך אליו במיוחד לפי התיקון הנדרש

לנפשו, ואם היו נותנים לאדם זה את המצב הסובב של אדם אחר היה נצמח לו מזה כל מיני ענינים שאינם טובים לו ולנפשו, וע"כ אמר התנא "השמח בחלקו" כי עליו לידע שכל מה שקורה עמו ועובר עליו בעודו בעוה"ז, הוא "חלקו" ממש שנתנו לו משמים לצורך תיקון נפשו, וע"י שיעמוד בנסיונותיו כראוי יזכה לטובה מרובה בזה וכבא.

אִיזְהוּ מְכַבֵּד, הַמְכַבֵּד אֶת הַבְּרִיּוֹת.

לכבד רק בעלי מעשים טובים שנקראו בשם "בריות"

פירש במדרש שמואל כי מדברי התנא שאמר "המכבד את הבריות" נלמד כי צריך לכבד רק מי שמכונה בשם "בריה", והוא מי שזכה שיהא ניכר עליו צלם אלקים במלוא הדרו בגין מעשיו הטובים, אשר עליו ועל שכמותו אמרה תורה (בראשית א, כז) ויברא אלקים את האדם, שהוא האדם החשוב אשר ראוי הדבר שיכבדוהו, אמנם אין צריך לחלוק כבוד לכסילים, ואם יכבדם יביא על עצמו קלון וביזוי גדול יותר, וע"ז אמר שלמה המלך ע"ה במשלי (כו, ח) כצורר אבן במרגמה כן נותן לכסיל כבוד, והיינו שאם יקח האדם אבן ויצרור אותה בכבד ארגמן העשוי משי, לא די שאינו גורם בכך כבוד לאבן, אלא אדרבה הוא מפסיד את הכבד שהאבן נתונה בו משום שיתלכלך או יקרע מחמת האבן, כן הוא גם מי שחולק כבוד לכסיל שלא די שלא יתכבד הכסיל בכך, אלא עוד ייגרם מזה בזיון גדול להאדם החולק לו כבוד, שכשיראו האנשים שהוא נותן כבוד למי שאינו ראוי יבזוהו.

אִיזְהוּ מְכַבֵּד, הַמְכַבֵּד אֶת הַבְּרִיּוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר בִּי מְכַבְּדֵי אֲכַבֵּד.

ע"י שהאדם מכבד את חבריו יהיו הם מחוייבים לחזור ולכבדו

כתב רבינו יונה כי נמצינו למדים מזה כי בכל כבוד אשר האדם מכבד לבריות, לעצמו הוא מכבד, שגורם להם שיצטרכו לכבדו באשר הוא קדם וכבדם, והכבוד שנעשה בתורת חיוב הוא הכבוד האמיתי. והביא התנא ראייה לכך ממה שאמר הקב"ה "כי מכבדי אכבד", ומזה נלמד כי אם הקב"ה שכל עצם הדבר שברא את בני האדם לא היה אלא לכבודו שנאמר (ישעיה מג, ז) ולכבודי בראתיו, ולפיכך חייבים בכבודו (לפי שבראם עבור כן שיכבדוהו), וע"כ אינו צריך להחזיק להם טובה כלל על כך שכיבדוהו, ועכ"ז אומר השי"ת "כי מכבדי אכבד" והוא ישיב כבוד למכבדיו, ודאי הוא שאם האדם יכבד את חבריו על אף שאין הוא חייב בכבודם, יחזרו הם ויכבדוהו.

ב בן עזאי אומר הוי רץ למצוה קלה, ובורח מן העברה,
שמצוה גוררת מצוה, ועברה גוררת עברה, ששכר מצוה
מצוה, ושכר עברה עברה:

פירוש רש"י

ב שמצוה גוררת מצוה. כך מנהגו של עולם, העושה מצוה אחת נוח לו לעשות אחרות. והמתחיל
בעצירות קשה לפרוש מהם. ועוד, ששכר מצוה מצוה, שמן השמים מסייעין ומזמינים ציד מי
שעשה מצוה אחת שיעשה אחרת כדי לתת לו שכר על שתיהן. וכן שכר עצירה וכו'. פירוש אחר,
ששכר מצוה מצוה, שכל מה שאדם משתכר ומתענג בעשיית המצוה נחשב לו למצוה בפני עצמה,
ונוטל שכר על המצוה שעשה ועל העונג וההנאה שנהנה בעשייתה: ושכר עבירה עבירה. והשכר
וההנאה שמגיעת לו לאדם בעשיית העבירה נחשב לו כעבירה בפני עצמה, ולוקה על העבירה שעשה,
ועל השכר וההנאה שמקבל בעשייתה:

משנה ב

בן עזאי אומר הוי רץ למצוה קלה, ובורח מן העברה וכו'.

המצוות בורחות מן האדם ואם לא ירוץ אחריהם לא יוכל לקיימם

פירש במדרש שמואל שכוונת התנא היא שהאדם צריך לחשוב כאילו המצוה
בורחת ממנו, כיון שהיצה"ר מפליגה ומעבירה מכנגדו וגורם לו שלא יוכל
לקיימה, ולכן על האדם לרוץ אחריה כדי שישגיגה ויוכל לקיימה, וכמאמר רבי
יהודה בן תימא (לקמן פ"ה מ"כ) "הוי קל כנשר ורץ כצבי לעשות רצון אביך
שבשמים", היינו כי האפשרות לקיים את רצון אביך שבשמים בורחת ממך, ועליך
להיות קל כנשר ולרוץ כצבי בכדי שתוכל באמת לעשות את רצונו. ובזה יתפרש גם
מאמר דוד המלך ע"ה בתהלים (ק"ט, לב) דרך מצותיך ארוץ כי תרחיב לבי, והיינו
"דרך מצותיך ארוץ" כי בכדי לקיים את מצוות ה' יש על האדם לרוץ ולרדוף אחר
המצוה כי רק עי"ז יוכל לקיימה וכמו שנתבאר, והנה מדרך העולם שכאשר האדם
רץ במהירות רוחו מתקצרת, אמנם המרוצה אחר מצוות ה' אינה מקצרת את רוחו,
אלא "כי תרחיב לבי" היא מרחיבה את לבו ורוחו ומרוממת את נפשו.

העבירות רודפות אחר האדם להחטיאו, ואם לא ינוס מהם
בכל כוחו יפול ברשת החטאים רח"ל

אמנם העבירות אינם כמו המצוות, ואין הדרך בהם שהאדם צריך לרדוף
אחריהם ואם לאו לא יבוא לידי חטא, אלא החטאים רודפים אחר האדם
להשיגו ולהחטיאו, ואם לא יברח מהם בכל כוחו בהכרח שהם ישיגוהו ויפול

בעוונות רח"ל. וזהו שאמר התנא "הוי רץ למצוה" כי לעשיית המצוות צריך האדם לרוץ בכל כוחו ולטרוח אחריהם, וכפי שנתבאר שבלא זה לא יוכל לקיימם, "ובורח מן העבירה" כלומר שהעבירות הם להיפך, שהאדם צריך לברוח מהם כבורח מן האש, ואם לא ינוס מהם לא יוכל להמנע מן הנפילה ברשת החטאים. [ובמה שאמר התנא "ובורח מן העבירה" ולא הזכיר "קלה" כמו שאמר "הוי רץ למצוה קלה", אין כוונתו שאין צריך לברוח מעבירה קלה, שהרי גם מן הקלות צריך לנוס בכל כוחו, אלא שלא הזכירו להדיא כיון שסמך על מה שהזכירו גבי המצוות, ולכן הזכיר את העבירה בה"א הידיעה ואמר "והוי בורח מן העבירה", משום שזה עולה על ה"קלה" שהזכיר לפני כן, והיינו שיש לאדם לרוץ גם אחר המצוות הקלות ולברוח גם מן העבירות הקלות].

האדם צריך לעשות את המצוות בשמחה וזה יביאנו לקיים עוד מצוות

והחסיד יעב"ץ פירש שכוונת התנא באומרו "הוי רץ למצוה קלה" היא ללמדנו שצריך האדם לעשות את המצוות בשמחה ובטוב לבב, והמרוצה מורה על ענין זה שהאדם מקיים אותם בשמחה. וביאר במד"ש כי ע"י השמחה יתפעל האדם מן המצוה והיא תשאיר רושם עז בנפשו, וזה יגרום לו שיוסיף וירבה בעשיית המצוות.

ענין המרוצה למצוות בא להורות שהאדם צריך לעבוד את השי"ת מתוך צמאון ורצון עז

איתא לבאר בשם מרן הבעש"ט הק' זי"ע את ענין המרוצה לדבר מצוה, כי הנה האדם צריך לפעול בנפשו שלא יתהלך בהרגשת שובע מן המצוות, כיון שהדרך הנכונה שעל ידה יוכל האדם להתעלות ברוחניות היא שתהיה נפשו צמאה ונכספת להתקרבות להשי"ת, וע"כ אמר בן עזאי "הוי רץ למצוה" היינו שירוצו האדם אחר המצוה כאילו זאת היא הפעם הראשונה שהוא מקיים מצוה זו. וע"ד זה ביאר את תפילת דוד המלך ע"ה בתהלים (עא, ט) אל תשליכני לעת זקנה ככלות כחי אל תעזבני, והיינו שאנו מבקשים מהשי"ת שיעזרנו שלא תהיה עבודתנו את השי"ת באופן של זקנה, כלומר שלא נעשה את המצוות מתוך חולשה ועייפות, אלא נעשה בהתחדשות ובחיות בכל כוחנו בבחי' (תהלים קג, ה) תתחדש כנשר נעורכי.

בעת קיום המצוות יש לברוח מן העבירה ולהזהר שלא תתערב עבירה במעשה מצוה

בילקוט מעם לועז הביא פירוש שהתנא נתכוין לרמוז במאמרו תוכחת מגולה לאנשים הרודפים אחר המצוות, אך אינם משימים אל לבם כי לעתים

מתוך כוונה לעשות מצוה מצטרף עמה צד חטא ועון והוי מצוה הבאה בעבירה, ודבר זה שכיח למאד באנשים שחפצים לומר קדיש או לעבור לפני התיבה לע"נ קרוביהם שהלכו לעולמם, אולם הם דוחקים אנשים אחרים שגם מחוייבים כמותם, וע"כ מה מאד צריך האדם להזהר לדקדק הרבה בדברים כגון אלו, ולהוודע בבירור שאינו גורם צער לחבירו ע"י מצותו, כיון שאם יגרום לו צער לא תהיה תפלתו לזכות ולעילוי נשמת הנפטר אלא יעשה לו עוול בזה ויפגום בנשמתו, וזהו שרמז התנא "והוי רץ למצוה קלה" וכד בכד עם קיום המצוה הוי גם "בורח מן העבירה", היינו שלא יקיים את המצוה כשעבירה מצטרפת עמה יחדיו וכנ"ל. ופירש בזה גם את מאמר הכתוב אשרי איש ירא את ה' במצותיו חפץ מאד, והיינו שאשרי חלקו של מי שחפץ רק "במצותיו" ולא במצוותיהם של אחרים, ר"ל שאינו מונע מאחרים לקיים מצוות משום שחפץ לקיימם בעצמו.

ביאור דברי בן עזאי לשיטתו

הגאון רבי אריה לייב איגר זצ"ל בנו של הגר"ש זצ"ל ונכדו של הגאון רבי עקיבא איגר התקרב לחסידות, פעם אחת שוחח בדברי תורה עם זקינו הגדול, ובתוך כדי שיחתם דיברו אודות שיטת בן עזאי במס' שבת (דף ה ע"ב) שהמוציא מרה"י לרה"ר דרך כרמלית פטור, וביארו בגמ' בטעם הדבר דס"ל שמהלך כעומד דמי, ולכן נחשב כאילו נעמד בכרמלית באמצע הליכתו, וההוצאה מרה"י לרה"ר לא היתה בעקירה אחת (אלא עם הנחה בינתיים). והתוס' שם (ד"ה בשלמא) הביאו קושיא בשם הירושלמי שלשיטת בן עזאי לא יהא אדם מתחייב בשום אופן על העברת חפץ ד' אמות ברה"ר, שהרי הוי כאילו הניח את החפץ בכל פסיעה שפוסע ולא נשא אותו ד' אמות בבת אחת, ותירצו בירושלמי דמשכחת לה בקופץ, וכיון שהוא עובר את כל הארבע אמות בפסיעה אחת אינו נחשב כעומד באמצען.

שאל הגרעק"א את נכדו רבי לייבלי, אם כנים הדברים שאיסור העברה ברה"ר קיים רק כשהאדם קופץ, קשה לפי בן עזאי למה זה גזרו חז"ל (ר"ה כט ע"ב, סוכה מב ע"ב) שלא לתקוע בשופר כשחל ר"ה בשבת וכן שלא ליטול לולב בשבת מחשש שמא יעבירם ד' אמות ברה"ר, והלא כיון שכל החיוב אינו אלא בקופץ, אין זה מילתא דשכיחא שיהיה האדם מקפץ ומדלג בהליכתו ברה"ר, ולמה ביטלו חז"ל מצוות יקרות כאלו משום חשש רחוק זה. נענה רבי לייבלי ואמר שהדבר יתורץ בפשטות, שהרי אדם זה שמחזיק את השופר או הלולב בידו עומד לקיים עתה מצות עשה דאורייתא, ולכו בווער בקרבו לעשות רצון

קונו, ומעתה אין הדבר רחוק שיהיה מקפץ בדרך הילוכו ד' אמות שלימות מרוב התלהבותו בקיום המצוה.

וב"ק האדמו"ר בעל פני מנחם מגור זצ"ל הוסיף על כך, כי הדברים מתחברים באופן נפלא עם דברי בן עזאי במשנתנו שאמר "הוי רץ למצוה", הרי שהוא סובר שהדרך לקיים מצוות היא ע"י ריצה, ומעתה אזלו דבריו שפיר לשיטתו, שמאחר שהאדם רץ בבואו לקיים מצוה הוי מילתא דשכיחא שיהא קופץ ברה"ר בדרכו לתקוע בשופר וליטול לולב, ולפיכך הוצרכו חז"ל לגזור שלא לקיים מצוות אלו בשבת בכדי שלא יעבור על איסור העברה ברה"ר בקפיצה זו.

שְׁמִצָּה גוֹרֶרֶת מְצִוָּה, וְעֵבֶרָה גוֹרֶרֶת עֵבֶרָה.

מצוה גוררת מצוות אחרות מעצם טבעה

ביאר רבינו יונה שהמצוה גוררת מצוה מצד עצם טבעה, כי בעשות האדם מצוה קטנה פעם אחת הרי נשמתו מתקרבת אל השי"ת ורוחו מתרגלת בעבודתו, ואז נקל בעיניו לקיים מצוות אחרות משום שכבר הורגל טבעו למלאכת המצוה, ומאידך גיסא העבירה גוררת בטבעה עבירות נוספות, כי אחר שחטא האדם בחטא אחד נעשה מרוחק מעבודת השי"ת, וע"כ בבוא לידו עשיית עבירה אף אם אין יצרו מתאוה אליה כבראשונה יעשנה (וז"ל כי רוחו עלול אל היצר ותוקף עליו ע"כ).

כשהאדם חוטא הרי הוא נמסר ביד יצרו אשר מחטיאו בעבירות נוספות

ודברי רבינו יונה יתבארו היטב ע"פ מה שביאר במדרש שמואל, שהאדם מצד עצמו אין לו יכולת לעשות הטוב ולקיים את רצון השי"ת [וכמאמר חז"ל בקידושין (ל ע"ב) יצרו של אדם מתגבר עליו בכל יום ואלמלא הקב"ה עוזרו אינו יכול לו, הרי שבלעדי עזרת הקב"ה אין האדם יכול לקיים מצוות] אולם כאשר הוא מקיים מצוה אחת, הרי כח המצוה מסייעתו להמשיך ולקיים מצוות נוספות, ואילו כאשר האדם חוטא ועושה עבירה אחת מתרחק ממנו השי"ת ומוסרו ביד טבעו הרע שהוא היצה"ר, וכמאמר הכתוב (בראשית ח, כא) כי יצר לב האדם רע מנעוריו, ואז מחטיאו היצה"ר וגורם לו לעבור עוד עבירות.

האדם נפעל כפי פעולותיו

ובענין זה יש מן הענין להביא את לשונו הזהב של בעל החינוך (מצוה טז) וז"ל, דע כי האדם נפעל כפי פעולותיו, ולבו וכל מחשבותיו תמיד אחר מעשיו שהוא עוסק בהם אם טוב ואם רע, ואפי' רשע גמור בלבבו וכל יצר מחשבות

לבו רק רע כל היום, אם יערה רוחו וישים השתדלותו ועסקו בתורה ומצוות ואפי' שלא לשם שמים מיד ינטה אל הטוב, ובכח מעשיו ימית היצה"ר, כי אחר הפעולות נמשכים הלבבות, ואפי' אם יהיה אדם צדיק גמור ולבבו ישר ותמים חפץ בתורה ומצוות, אם אולי יעסוק תמיד בדברים של דופי, כאילו תאמר למשל שהכריחו המלך ומינהו באומנות רעה, באמת אם כל עסקו תמיד כל היום באותה אומנות, ישוב לזמן מן הזמנים מצדקת לבו להיות רשע גמור, כי ידוע הדבר ואמת שכל אדם נפעל כפי פעולותיו כמו שאמרנו עכ"ל, ועיי"ש עוד איך שהאריך בדבר, והוא כענין זה שכתב רבינו יונה שע"י שהאדם מקיים מצוות הוא מרגיל את עצמו לקיים מצוות נוספות, ולהיפך כאשר הוא חוטא ועובר עבירות הרי גופו נמשך להוסיף ולחטוא, כי האדם נפעל כפי פעולותיו.

כל המצוות הם מקשה אחת וקשורות זו בזו ולכן "מצוה גוררת מצוה"

ואילו החסיד יעב"ץ ביאר באופן אחר כי כל המצוות קשורות זו בזו, כי כשם שהקב"ה אחד גם תורתו אחת, ומהאי טעמא יש רמ"ח מצוות עשה כנגד איברי האדם ושס"ה מצוות ל"ת כמנין גידיו, כי כשם שכל איברי וגידיו האדם הם תלויים וקשורים זה בזה ויחדיו הם מהווים גוף שלם, כן כל התורה היא מקשה אחת וכל מצוותיה קשורות זו בזו.

וחנה האדם נברא בצלם אלקים והוא כולל את כל העולמות וכולם נחלקים בו, וגם התורה היא צלם של שם הוי"ה, וידוע כי כל התורה כולה שמותיו של הקב"ה היא, הרי כי כל תיבות התורה הם כינויים לשמו ית', נמצאת התורה נארגת ע"ש הוי"ה ב"ה, וכל התורה אחת היא כדמוכח מהא דכתיב (שמות כד, יב) "והתורה והמצוה", וכי מצוה אחת יש בתורה ולמה נכתב בלשון יחיד, אלא לומר לך שכל המצוות קשורות זו בזו, וע"כ מי שמחזיק באחת מהן יחזיק בכולן, כי אם ידבק יפה באחת ישיג גם את האחרות, ובדומה לאדם האוחז בחזקה בענף אחד מהאילן (באופן שאין הענפים נשברים ונפרדים ע"י החזקתו) הנה הוא אוחז בכל האילן, ומעתה יובנו דברי התנא שאמר "מצוה גוררת מצוה".

ובענין מצוה גוררת מצוה ידועה העובדא שהיתה בעת מעמד הנחת אבן הפינה לשיבת חכמי לובלין שעמדה תחת נשיאות הגאון הגדול רבי מאיר שפירא זצ"ל, כאשר החלו לבנותה ברוב פאר והדר בזכות אדם עשיר נדיב לב בשם ר' שמואל אייכנבוים ז"ל, שרכש שטח גדול באמצע העיר עבור בניית הישיבה, ושם נכח גם כ"ק האדמו"ר רבי ישראל מטשורטקוב זצ"ל וכיבדוהו לשאת דברים לכבוד המעמד, באמצע משאו פנה האדמו"ר אל הנדיב ואמר לו

הנה אודות עצם מצוה גדולה זו של רכישת הקרקע אינני מקנא בכ"כ, משום שהיא נעשתה בפומבי לעיני כל הקהל וכבר קבלת כבוד רב על כך, אך מה שיש להתקנא בכך הוא על המצוה הגדולה שעשית לפני כן שבשכרה זכית לקיים מצוה רבה וחשובה כזו וכאמרם ז"ל מצוה גוררת מצוה.

ועֲבָרָה גּוֹרֶרֶת עֲבָרָה.

האדם נענש על העון הראשון שעשה שהוא גורר אחריו עוונות נוספות

הקשה הרה"ק רבי אברהם מסוכטשוב זי"ע (הובא בשם משמואל וישב תרע"ב ד"ה במד"ר ויהי) כי אם אכן עבירה גוררת עבירה לא היה בדין להעניש את החוטא על העון שעבר, כיון שהעבירה שקדמה לה גררה את העבירה הזאת, והרי הוא כמעט כמו מוכרח ואנוס לעשותה. ותיירץ כי באמת אין העונש בא על החטא המאוחר אלא על העבירה הראשונה שהיא היתה הגורמת למה שבא אחריה והיא הביאתו לידי כך. ובנו בעל שם משמואל ביאר בזה מפני מה גם על חטא בשוגג צריך כפרה ע"י קרבן חטאת, משום שאף השוגג גורר אחריו עון אחר ויתכן שהוא יהיה במזיד, וע"כ בכדי שלא יגרור עון נוסף צריך האדם להביא קרבן לכפרה שע"י ימחק רושם החטא ולא יחטא עוד.

ובענין זה מסופר אודות הרה"ק המגיד מקוזניץ זי"ע שפעם אחת כאשר קם משולחנו הטהור בליל שב"ק הכה בטעות ע"ג השלחן ועי"ז נפל נר אחד ונכבה, החל המגיד הק' לבכות בכי עז במרירות רבה אודות עון חילול שבת שנגרם על ידו, ובנו ששהה לצידו חפץ לנחמו ולהרגיעו ואמר לו הנה לא נעשה הכיבוי הלזה בידיעה וברצון כי אם בשוגג גרידא ולמה זה יצטער אבי כ"כ על הדבר, אמר לו אביו אינני בוכה על העבירה הזו אלא על העבירה שתבוא לידי מחמת חטא זה. והנה לפי מה שהבאנו לעיל בשם רבינו יונה מובנים הדברים למאד, שכן החטא גורם שישתנה טבע האדם ויהיה מורגל לחטוא, וע"כ בכה הרה"ק מקוזניץ תמרורים, משום שירא שע"י חטא זה יבוא לחטוא עוד.

שִׁשְׁבֵּר מְצוּה מְצוּה.

שכר המצוה מה שזוכה להתקרב על ידה להקב"ה

הנה פשטות דברי המשנה הם כמו שפירש בתפארת ישראל שכאשר האדם מקיים מצוה שכרו הוא שמן השמים יסובכו שתבוא לידו הזכות לקיים עוד

מצוה. אמנם במדרש שמואל הביא בשם יש מפרשים ש"שכר מצוה מצוה" קאי על המצוה עצמה שקיים (ואין הכוונה על מצוה נוספת), והיינו כי עצם הדבר שנחשב לו שקיים את המצוה הוא שכרו ועל ידה הוא זוכה להתקרב להשי"ת, ואין שכר גדול מן התקרבות האדם הקרוץ מחומר להקב"ה אשר אין חקר לגדולתו, ועד"ז גם מה שאמר התנא על שכר העבירה פירושו שעצם החטא הוא הגמול על המעשה הרע, כיון שעל ידו מתרחק האדם מבוראו ואין לך עונש גדול מזה שהקב"ה מסלק את השגחתו מן האדם שחטא.

העונג בעת קיום המצוה נחשב כמצוה בפנ"ע והאדם נוטל עליה שכר נוסף וכעין זה הוא גם בעבירה

והרע"ב פירש שמה שהאדם מתענג בעת שהוא מקיים מצוות נחשב לו כקיום המצוה עצמה, והוא נוטל שכר הן על עצם המצוה והן על העונג שיש לו בעת קיומה.

ובמדרש שמואל הביא ראייה לפירוש זה ממאמר הכתוב בשיר השירים (ז, ז) מה יפית ומה נעמת אהבה בתענוגים, היינו שהאדם זוכה ל"אהבה" שתבער בקרבו אש אהבת השי"ת בגין ה"תענוגים" היינו מה שהוא מתענג בעת קיימו את מצוות ה', לפי שהתענוג עצמו נחשב כמצוה וכנ"ל. ומאידך גיסא מה שאמר התנא "ששכר עבירה עבירה", פירושו שהשכר וההנאה שבא לאדם בעת שחוטא נחשב כחטא בפני עצמו, והאדם נענש הן על החטא עצמו והן על ההנאה שבאה לו יחד עמה.

עובדא נפלאה אודות "שכר מצוה מצוה"

מ"ן החתם סופר זי"ע סיפר לתלמידיו שבעת שהותו בפרנקפורט כאשר למד אצל מורו ורכו הגה"ק רבי נתן אדלר זי"ע, התרגשה צרה על כל בני ישראל שבעיר אדנוואלד שהלשינו הגויים עליהם מלשינות רעה, ולפיכך יצאה הגזירה לגרש את כל היהודים מן העיר וכל הונם ורכושם יוחרם, והיתה הצרה גדולה עד מאד באשר גם נפשותם היו בסכנה גדולה מחמת הגירוש, וכיון שהיתה העיר הזאת נתונה תחת ממשלת השר מאדלברג שהיה מכירו של רבי נתן מאז וגם היה אוהב ישראל, שלחו בני העיר שלוחים לבקשו שיעשה עמהם חסד ויסע אל השר להתחנן לפניו ולהמליץ על בני העיר שתבטל הגזירה הרעה מעליהם. השלוחים הגיעו לעיר פרנקפורט כמחצית השעה לפני שפרסה שבת חנוכה את כנפיה על פני היקום, ופנו מיד אל רבי נתן כשבקשתם בפניהם, רבי נתן שמע את דבריהם וחפץ למלאות בקשתם ומיד במוצש"ק ביקש מאנשי

שלומו שישכרו עבורו עגלה שיוכל לנסוע עמה במשך כל הלילה, ואז יוכל לראות את פני השר מיד בבוקר ולהתחנן לפניו על עמו.

ביון שבאותו זמן שרר קור עז בחוצות והשלג כיסה את פני כל הארץ לא הסכים שום בעל עגלה לצאת אל הדרך בלילה, ולכן פנו נכבדי העיר אל רבי נתן וייעצוהו להמתין עד אור הבוקר בכדי שלא יסתכן בדרך ח"ו, אולם הצדיק אטם אזנו משמוע ואמר להם כי הנה אמרו חז"ל מצוה הבאה לידך אל תחמיצנה, וכיון שנודמנה לו מצוה גדולה וחשובה כזו של לא תעמוד על דם רעך, אינו חפץ לדחותה אפי' בכמה שעות, וע"כ ציוה לתלמידו החתם סופר שיחפש בעל עגלה שיסכים לנסוע וישכרנו בכל מחיר אשר יושת עליו, ואכן לאחר מאמצים רבים מצא החת"ס עגלון שאבה לקחתם שברשותו היתה עגלה רתומה לשני סוסים בעלי כח והחלו מיד בנסיעתם. עקב החשכה לא יכלו ללמוד מתוך ספרים וע"כ החלו ללמוד בעל פה, ומה מאד נשתומם החת"ס לשמוע את רבו אומר ע"פ הזכרון סוגיות שלמות בש"ס עם דברי הראשונים עליהם בלשונם ממש מלה במלה, וכך עברה עליהם הדרך כשהם מתענגים על התורה המתוקה מדבש.

כעבור ד' שעות נתקעה העגלה בערמות שלג ולא היה העגלון יכול להזיזה ממקומה, משום שהסוסים היו עייפים מטורח הדרך ולא הצליחו לחלץ את העגלה. העגלון לא ידע לשית עצות בנפשו, אמנם בעצת רבי נתן אסר העגלון סוס אחד ורכב עליו לעבר העיר הקרובה בכדי להביא משם עוד סוס או שתיים ולרותמם אל העגלה ובכוחות משותפים ינסו להוציא את העגלה מן השלג ויוכלו להמשיך בנסיעתם, רבי נתן הוסיף לו עוד ה' זהובים בכדי שילך, ושבו הרב והתלמיד לעסוק בתורה משובש חייהם, כעבור שלש שעות שב העגלון מן העיר כשבידו בעלי החיים ורתמם אל העגלה וחפץ להמשיך בנסיעתו, אמנם הגה"ק רבי נתן קפץ מיד מן העגלה וברוב חפזו נפל מנעליו החמים מעל רגליו, וכאשר בתי הרגליים הדקים לרגלו ירד אל השלג, והחל לרקוד ולפזז עליו בשמחה גדולה ועצומה, ולא הבין התלמיד הנאמן לשמחה זו מה עושה וכן דאג מאד על בריאות גופו של רבו שהיה חלוש ועומד יחף על השלג בעת צינה כזו וע"כ הביט עליו כמשתומם, אמנם רבי נתן הראה לו בפנים מלאות שמחה על הסוסים הרתומים לעגלה, ואז הבחין שהעגלון הנכרי לא מצא סוסים וע"כ הביא שני שוורים תחתיהם וירתמם אל העגלה יחד עם הסוסים, החת"ס פנה אל העגלון ושיבר את אזנו שהתורה הק' אסרה עלינו לרתום ב' מיני בהמות ולהנהיגם יחד, וביקשו שישוב עוד אל העיר ויביא משם ב' סוסים והוסיף לשלם לו בעין יפה גם עבור הטירחה הזאת, והנכרי נטל עמו את השוורים וחזר לעיר הסמוכה.

כאשר שבו אל העגלה הביע החת"ס בפני רבו את תמיהתו הגדולה על השמחה העזה שאפפה אותו בעת שירד מן העגלה, אמר לו רבו הן אתה ידעת שאנשי עירנו ניסו למנוע ממני את הנסיעה בלילה זו, אמנם אני לא שמעתי בקולם ויצאתי לדרך, ועתה ראה כי בשכר המצוה הזאת שקיימתי ונסעתי לשליחות הצלת נפשות זו, זיכני הבורא במצוה נוספת, כי הנה במשך כל שנות ישיבתי בפרנקפורט לא נזדמנה מצוה יקרה זו לידי שאוכל לקיימנה ולהמנע מלחרוש בשור וחמור יחדיו, ועתה זכיתי להמנע מאיסור זה וע"כ מה מאד גדלה שמחתי על המצוה וששתי עליה כמוצא שלל רב. ואכן השי"ת הצליח את דרכו ובבואו לפני השר מצא חן בעיניו והועילו דבריו לבטל את הגזירה, ושבו בני עיר אדנוואלד לישב בשקט ובשלום באין מחריד.

אין כוונת היצה"ר על מצוה או עבירה זו לחוד, אלא לכל מהלך חיי האדם

בספר פרקי שלום להרה"ג רבי ראובן פיינשטיין שליט"א כתב שכאשר האדם נמצא בעת נסיון, והיצר מפתהו לחטוא או להמנע מקיום מצוה, יש לו לשים לנגד עיניו את מאמר המשנה "מצוה גוררת מצוה ועבירה גוררת עבירה", והיינו שכאשר עומדת לפניו ברירה אם לקיים מצוה אם לאו, והיצה"ר מסיתו שלא לקיימה אם מחמת עצלות אם מחמת הפסד ממון וכדו', עליו לדעת שהמלחמה שהיצר עורך עתה לנגדו אינה נוגעת רק למצוה זו בלבד, אלא שאם יתגבר על יצרו ויזכה לקיים את המצוה, הנה מצוה זו תגרור אחריה מצוה נוספת והשניה תגרור את השלישית, עד שמזה תווצר שרשרת ארוכה של מעשים טובים, הנה לנו שע"י קיום מצוה אחת מעמיד האדם א"ע בנתיב הישר של עבודת השי"ת. ובדומה לזה הוא גם לענין החטאים, שכאשר היצה"ר מפתה את האדם לחטוא, אין מטרתו בכך רק על העבירה הזו, אלא על כל מהלך חייו, כיון שחטא זה יגררנו לידי מכשול נוסף, והוא יביאנו לחטא אחר וכן הלאה, עד אשר יהיה מסובב בעוונות ויקשה לו מאד להחליץ מרשעו.

ושכר עבירה עברה.

הנמנע מלחטוא מזמנים לו משמים עבירה נוספת וכשיימנע מלעשותה ירבה שכרו

תמה הרה"ק רבי מנחם מנדל מוורקא זי"ע על לשון התנא "ושכר עבירה עבירה", וכי איזה שכר מקבל האדם על כך שעשה עון, והו"ל למימר

ג. הוא הָיָה אֹמֵר אֵל תְּהִי בֶן לְכָל אָדָם, וְאֵל תְּהִי מִפְּלִיג לְכָל דְּבָר,
שְׂאִינְ לָךְ אָדָם שְׂאִינְ לוֹ שְׁעָה, וְאִינְ לָךְ דְּבָר שְׂאִינְ לוֹ מְקוֹם:

פירוש רש"י

ג. אל תהי בן לכל אדם. לומר מה יוכל פלוני להזיק לי: ואל תהי מפליג. מרחיק לכל דבר שיש
למוש עליו, אל תאמר רחוק הוא שיהיה ואין לדאוג ממנו:

"ועונש עבירה עבירה". וביאר שהתנא נתכוין בדבריו שהאדם שהתגבר על יצרו
ונמנע מלעבור עבירה, נותנין לו "שכר" שתזדמן לפניו "עבירה" נוספת, וכאשר
גם אז יתגבר על יצרו ולא יחטא בה ירבה שכרו עד מאד.

משנה ג

הוא הָיָה אֹמֵר אֵל תְּהִי בֶן לְכָל אָדָם וְכוּ', שְׂאִינְ לָךְ אָדָם שְׂאִינְ לוֹ שְׁעָה

אף את מי שעושה מעשי רשע אסור לבזות כיון שהוא נברא
למען כבוד הבורא, אמנם את מעשי הרשע הגמור מצוה לבזות

בשפת אמת ביאר כי הנה כל מה שברא הקב"ה לא בראו אלא לכבודו, וא"כ
אף הרשעים גורמים במידת מה כבוד שמים (אם ברצונם ואם שלא
מדעתם ורצונם), ולכן כאשר האדם מבזה אדם אחר ואפי' אם הוא רשע הרי
הוא מבזה את כבוד שמים וממעטהו, וזהו שאמר התנא "אל תהי בן לכל אדם"
היינו שלא יבזה האדם אף את הרשע. ומ"מ לא נאמרו דברי התנא על הרשע
הגמור, כי אותו מצווים אנו לבזות, ואדרבה כאשר מתבזים הרשעים מתרבה
כבוד שמים (כי עי"ז יתרחקו בני האדם מן הרשעים ומעשיהם), אמנם אף
כאשר מבזים את הרשע הגמור יש לבזות רק את מעשיו ולא את שם האדם
שבו, שהרי הוא עצמו יוכל לבוא על תיקונו כיון שלכל אדם יש אפשרות
להיתקן. [ובזה פירש את סיום המשנה ע"פ מה שפירשו בספרים הק' כי "שעה"
הוא מלשון ריצוי ומלשון הכתוב (בראשית ד, ד) וישע ה' אל הבל ואל מנחתו,
שפירושו הוא שהשי"ת נתרצה למנחתו, וזהו "שאינ לך אדם שאין לו שעה"
היינו שלכל אדם מישראל יש מידה טובה או פעולה טובה מסוימת שעל ידה
יוכל להתרצות לבוראו].

יש לדון את הרשע לכף זכות כי היצה"ר מסיתו לחטוא וגם שאנשי מקומו גורמים לו לחטוא

ובילקוט מעם לועז ביאר ג"כ שמשנתנו מיירי גם על הרשע, ופירש את אומרו "אל תהי בז לכל אדם" שגם את הרשע יש לדון לכף זכות ולא לכף חובה. ונתן ב' סיבות לדבר זה, האחת "שאיין לך אדם שאיין לו שעה" היינו כי לכל אדם יש שעות שהיצר מנסה להחטיאו ומכניס בקרבו את רוח העבירה, ואף אם הוא מתפתה ונכשל, הנה כאשר סרה ממנו השפעת היצה"ר והתאוה הרי הוא תוהה ומתחרט על עוונותיו, והסיבה השנית היא "שאיין לך דבר שאיין לו מקום" היינו שיש לדונו לכף זכות ולחשוב שאולי מקומו וסביבתו גורמים לו לחטוא, כיון שהוא נמצא במקום שדירים שם אנשים רעים וחטאים, ולכן הוא קרוב לאונס במה שהוא חוטא ועובר על רצון השי"ת.

גם החוטא הגדול יכול לקנות עולמו בשעה אחת אם יתעצם בתשובה

ובאופן אחר פירש את מאמר התנא שאיין לך אדם שאיין לו שעה, ע"פ מאמר הגמ' (ע"ז יז ע"א) אמרו עליו על ר' אלעזר בן דורדיא שלא הניח זונה אחת בעולם שלא בא עליה, פעם אחת שמע שיש זונה אחת בכרכי הים והיתה נוטלת כיס דינרין בשכרה, נטל כיס דינרין והלך ועבר עליה שבעה נהרות, בשעת הרגל דבר הפיחה, אמרה כשם שהפיחה זו אינה חוזרת למקומה, כך אלעזר בן דורדיא אין מקבלין אותו בתשובה, הלך וישב בין שני הרים וגבעות, אמר הרים וגבעות בקשו עלי רחמים, אמרו לו עד שאנו מבקשים עליך נבקש על עצמנו, אמר שמים וארץ וכו' וחמה ולבנה וכו' כוכבים ומזלות וכו', אמר אין הדבר תלוי אלא בי, הניח ראשו בין ברכיו וגעה בכביה עד שיצתה נשמתו, יצתה בת קול ואמרה רבי אלעזר בן דורדיא מזומן לחיי העוה"ב וכו', בכה רבי ואמר יש קונה עולמו בכמה שנים ויש קונה עולמו בשעה אחת ע"כ הגמ', ולפי"ז יתפרש שפיר שאחר מאמר התנא "אל תהי בז לכל אדם" גם לרשע, נתן טעם לדבריו ואמר "שאיין לך אדם שאיין לו שעה" היינו כי גם החוטא הגדול ביותר יכול לקנות עולמו בשעה אחת אם יתעצם בתשובה דומיא דרבי אלעזר בן דורדיא, וע"כ גם לרשע זה יש תקנה אם יחזור בתשובה שלימה.

יש לדון כל אדם לפי טבעו ומידותיו שנולד עמהם

הנה בהקשר לדברי המשנה הללו מן הראוי להביא את דברי חז"ל בתענית (כ ע"א) ת"ר לעולם יהא אדם רך כקנה ואף יהא קשה כארוז, מעשה שבא ר"א בן ר' שמעון ממגדל גדור מבית רבו, והיה רכוב על החמור ומטייל על שפת

הנהר, ושמח שמחה גדולה והיתה דעתו גסה עליו מפני שלמד תורה הרבה, נזדמן לו אדם אחד שהיה מכוער ביותר, אמר לו שלום עליך רבי ולא החזיר לו, אמר לו ריקה כמה מכוער אותו האיש שמא כל בני עירך מכוערין כמותך, אמר לו איני יודע אלא לך ואמור לאומן שעשאני כמה מכוער כלי זה שעשית. כיון שידע בעצמו שחטא ירד מן החמור ונשתטח לפניו, ואמר לו נענית לך מחול לי, א"ל איני מוחל לך עד שתלך לאומן שעשאני, ואמור לו כמה מכוער כלי זה שעשית, היה מטייל אחריו עד שהגיע לעירו, יצאו בני עירו לקראתו והיו אומרים לו שלום עליך רבי מורי מורי, אמר להם למי אתם קורין רבי רבי אמרו לו לזה שמטייל אחריו, אמר להם אם זה רבי אל ירבו כמותו בישראל, אמרו לו מפני מה, אמר להם כך וכך עשה לי, אמרו לו אעפ"כ מחול לו שאדם גדול בתורה הוא, אמר להם בשבילכם הריני מוחל לו, ובלבד שלא יהא רגיל לעשות כן. מיד נכנס רבי אלעזר ב"ר שמעון ודרש לעולם יהא אדם רך כקנה ולא יהא קשה כארו. ופירשו רש"י ותוס' שם שהאיש המכוער הלזה היה אליהו הנביא וכוונתו היתה להוכיחו שלא יהא רגיל בדבר לבזות אנשים אחרים.

ובספר הוא היה אומר להגה"צ רבי שלום שבדרון זצ"ל תמה בדברי הגמ', כי איך יתכן שגדול בישראל כהתנא רבי אלעזר ב"ר שמעון יזלזל באופן כזה בכבודו של אדם משום שהיה לו כיעור חיצוני, ועוד הקשה שאחר שהבין רבי אלעזר שטעה באופן דיבורו אליו וביקש הימנו מחילה עד שמחל לו לבסוף, היה מן הראוי שידרוש "אל תהי בז לכל אדם" או "לא ילכין אדם פני חבריו" ולמה זה דרש "לעולם הוי רך כקנה". וביאר שרבי אלעזר הכיר באיש הזה שהיה מושחת עד מאד והכיעור שלו היה כיעור פנימי שהיו מעשיו ומידותיו מכוערים, ולזה נתכוין בשעה שאמר לו "ריקה כמה מכוער אותו האיש" היינו כמה גדול כיעורו בפנימיותו [ובזה מובן לשונו שאמר "ריקה" היינו שנשמתו ומהותו מרוקנת ואין מעשיו כראוי], והשיב לו האיש "לך לאומן" היינו להקב"ה "שעשאני" שברא אותי עם מידות רעות ומושחתות כאלו, והיה לך לחשוב שמא עמלתי רבות בכדי לתקן את מידותי עד שעלה בידי לשבור אחת מהן, ומנין לך שלא עלה בידי לתקן מקצת ממידותי אחר יגיעה רבה ועצומה, והנה את תכלית בריאתי יודע ומכיר רק הבורא ית' אשר ידע את כל אשר עשה, והוא בראני באופן כזה שתכונות אלו שוכנות בקרבי, ומעתה שפיר יאות מה שדרש ר"א לאחר שמחל לו האיש הזה "לעולם יהא אדם רך כקנה" היינו שיתנהג במידת הרכות ויזהר שלא לדון את חבריו שלא כראוי אלא יעריך אותו כפי טבעו ומידותיו המיוחדים לו, וכאשר ישיג האדם מידה זו יוכל לקיים את דברי חז"ל שאמרו "אל תהי בז לכל אדם" ויכבד את הבריות כראוי.

יש להזהר שלא לבזות אפי' אדם נכרי שפל ערך משום
שיתכן שיעלה לגדולה ויטול נקמתו מהמבזים

הנה התנא נתן טעם לכך ש"אל תהי בז לכל אדם" משום "שאיין לך אדם שאין לו שעה", ובפשטות כוונתו שלא לבזות אפי' אדם שאין בידו יכולת להשיב שום רעה, ולא יאמר המבזה - מה יעשה לי אדם זה, אלא יזהר שלא לביישו בין בדיבור ובין במעשה משום ש"אין לך אדם שאין לו שעה", ויתכן שגם אדם זה יעלה בדרגתו ואז עלול הוא לנקום על בזיונו.

ובירושלמי (סוף פ"ח דתרומות) הובאה העובדא בנכרי אחד שהיה רועה חזירים ושמו דיקלוט, והיו תלמידי ישיבתו של רבי יהודה נשיאה משחקים עליו ומכים אותו ומשליכים עליו אבנים. לימים עלה נכרי זה בדרגתו עד שנעשה מלך רומי, ובזכרו את אשר עשו לו היהודים רצה ליטול נקמתו מהם, מה עשה, ירד לפמיים שהיא רחוקה מעיר טבריה וכתב אגרות לחכמי טבריה שיבואו אליו תיכף במוצאי שב"ק, נתן את האגרות ביד שליח וציווהו שלא ימסרם רק סמוך לכניסת השבת, כדי שלא יהיה ביכולתם להתייצב לפניו במועד אשר קבע להם מפני ריחוק המקום, ובכך ימצא מקום לגבות את חובו וליטול את נקמתו, ויענישם על אשר מרו את פיו, לאחר שמסר להם את האגרות נכנסו רבי יהודה נשיאה ור"ש בר נחמני אל המרחץ כשדאגתם מרובה מה יעשו עם דבר המלך.

בהיותם במרחץ נגלה להם שד בשם אנטיגריס, ביקש רבי יהודה לנווף בו ולגרשו, אמר לו ר"ש בר נחמני הנח לו כי משמים שלחוהו בכדי שייעשה לנו נס על ידו, שאל אותם השד למה פניכם זועפים, אמרו לו את אשר אירע, אמר להם אל תיראו ואל תעצבו כי עתיד הקב"ה לעשות עמכם נסים, במוצאי ש"ק הטענים השד על כתפיו וברגע אחד הגיעו אל היכל המלך, הודיעו המשרתים למלך שבאו החכמים, וירא כי לא עלתה מזימתו בידו ויאמר למשרתיו אל יראו את פני עד שירחצו בבית המרחץ, וציווה שיסיקוהו בחום עז פי שבע מהחום הרגיל, נכנס השד אל המרחץ וצינן את המים, רחצו ועמדו לפני המלך, אמר להם המלך וכי מפני שבוראכם עושה עמכם נסים גדולים כאלו, מרהיבים אתם עוז בנפשכם לבזותני, פייסוהו ואמרו לו את דיקלוט רועה החזירים היו הנערים מבזים אבל לא את אדוננו המלך דיקלטיאנוס. ומזה נלמד כי צריך להזהר למאד שלא לבזות שום בריה ואפי' נכרי שפל ערך ומבזזה וכדברי תנא דידן שאמר "אל תהי בז לכל אדם", מפני שא"א לידע עד היכן תגיע גדולתו וכיצד יוכל לנקום על בזיונו, "שאיין לך אדם שאין לו שעה" והוא עלול לעלות לגדולה.

תרכב דרכי מסכת אבות אבות

ואל תהי מפליג לכל דבר וכו' ואין לך דבר שאין לו מקום.

כל חלק מחלקי הבריאה נוצר לצורך מסוים ואין בה דבר בטל כלל

פירש החסיד יעב"ץ בכוונת המשנה "אל תהי מפליג לכל דבר" לומר על דבר מסוים בעולם שאין יצירתו לתועלת ולא היה ראוי להבראות, כיון ש"אין לך דבר שאין לו מקום" היינו שאין דבר מכל ברואי תבל שאין טעם נכון לבריאתו. והוסיף לבאר כי בריאת העולם היא שלימות היצירה והתורה היא שלימות הרוחניית, וכפי שאין דבר בטל בתורה כך אין דבר בטל בעולם ובבריותיו. [וכביאור כוונתו י"ל ע"פ מה שאיתא בזוה"ק (ח"ג קעח ע"א) אסתכל באורייתא וברא עלמא, הרי שהעולם והתורה תלויים זב"ז, וכשם שאין דבר מיותר בתוה"ק, כך לכל דבר הנמצא בעולם יש תועלת ותכלית מסוימת ואין שום דבר שנברא לבטלה].

משל נפלא לבאר ענין "אין לך דבר שאין לו מקום"

המפרשים (הובא בילקוט מעם לועז) משלו משל נפלא על משנתנו, מעשה בארי מלך החיות שהיה ישן בלב היער, בא עכבר ודילג אנה ואנה על גבו עד שעוררו משינתו, ויחר אף הארי מאד על עזותו וחוצפתו של העכבר וביקש לטורפו, פנה הארי אל העכבר ואמר לו, עכבר נבזה הלא תדע כי בן מות אתה ואיך העזת את פניך לעורר את מלך החיות משינתו, ועתה אחת דינך להיות טרף בפי על אשר מרדת במלכך, ויתחנן העכבר לפניו ויאמר לו דע נא אדוני המלך כי לא במרד ובמעל עשיתי זאת אלא שגגה היתה בידי, וע"כ אבקש ממך אנא שא נא לפשע עבדך אך הפעם, והנני מבטיחך נאמנה כי אהיה לך עבד עולם ואעמוד לימינך בכל עת להצילך מכל צרה שתיקלע אליה, וימלא הארי את פיו בשחוק בחשבו וכי מה יועיל לי ומה יושיעני עכבר פחות ונבזה זה, ואני גבור שבחיות ואף בני אדם יראים ממני, אמנם מחמת רוב תחנוניו נתמלא רחמים עליו ויאמר לו שא את רגליך וברח.

בעבור ימים מספר היה הארי הולך בדרכו לטרופ טרף כהרגלו, ויפול ברשת אשר טמנו הציידים ביער, וירא כי הוא נתון בסכנת הריגה וישאג שאגה גדולה לאות כי הוא בצרה גדולה, וישמע העכבר את שאגתו והבין כי הארי נתון בצרה, ויזכור את חסדו עמו כי ויתר לו על עונש המות ותוותר נפשו לשלל וע"כ מיהר לבוא אליו, ובראותו את הארי אחוז בחבלי רשתו והוא מפרכס בכל צד ביאושו כי רב, ניגש אל הרשת ויכרתהו בשיניו מעט מעט עד אשר ניתקה הרשת לגמרי והשתחרר הארי ויצא לחפשי. ויאמר העכבר אל הארי הן

כשנפלתי בידך ואמרתי לך שאעמוד להצילך בעת צרה בזיתיני בלבך וחשבתני כבריאה שלא תוכל להביא תועלת, ועתה נוכחת לראות בעיניך את עבודתי אשר עבדתיך בהצילי אותך מיד מבקשי נפשך, ולכן שים בזכרונוך ש"אין לך דבר שאין לו מקום".

ואל תהי מפליג לְכָל דְבָר.

גודל הזהירות לנוס מן המחלוקת

בילקוטא מעם לועז פירש בשם רבינו אפרים ש"מפליג" הוא מלשון פלוגתא ומחלוקת, וכוונת המשנה להורות לאדם שלא יחלוק על כל דבר, והיינו שאף אם לפעמים רואה האדם איזה דבר שנראה בעיניו שראוי לעשות בגינו מחלוקת, עכ"ז יש לו להשתדל לבלום את פיו ויעשה את עצמו כאילם ויברח מן המחלוקת כבורח מן האש, כי המחלוקת דומה לזרם מים רבים הנעצר ע"י סכר, וכאשר נפרץ אפי' נקב קטן מיד מתפרצים כל המים וא"א עוד לעצורם, כן הוא גם המחלוקת שאחר שהחלה הולכת ומתגבר עד מאד ושוב א"א להפסיקה, ולעולם אין דבר טוב יוצא מן המחלוקת.

חידוש אמיתי בתורה, אף אם אינו מתיישב במקום אחד
יתיישב במקום אחר

מִרְן הַחִידוּ"א זי"ע פירש שדברי התנא עולים על חידושי תורה, כי הנה לפעמים מחדש האדם איזה חידוש אמיתי בתורה, אלא שאינו מתיישב בפירוש אותו ענין ומקום שהיתה כוונתו לבאר, ואמר התנא כי אף על פי כן לא ירחיקהו האדם מדעתו לגמרי, אלא יניחהו במשמר עד אשר יצליח לפרשו וליישבו היטב במקום אחר בתורה, כי אף שאינו מתיישב כאן יתיישב במקום אחר כיון שהוא אמת, וע"ז סיימה המשנה במאמרה ונתנה טעם לדבר "שאיין לך דבר שאין לו מקום" היינו כי אם מחשבה זאת ודבר החידוש הזה אמת הוא, ודאי שיש איזה מקום שהוא מרומז בתורה.

דיבורי האדם עושים רושם גדול בשמים ולפיכך יש לאדם
ליזהר מאוד לדבר רק דיבורים טובים

רבינו יונה פירש את דברי התנא על הדיבורים היוצאים מפי האדם. וכיאר במדרש שמואל שכוונתו לומר שהמשנה באה לחדש לנו יסוד גדול וחשוב עד למאד, שלא יחשוב האדם שלא יבוא לו שום נזק מדיבורים רעים

ד רַבִּי לְוִיטָס אִישׁ יִבְנֶה אוֹמֵר מְאֹד מְאֹד הָיָה שְׁפַל רוּחַ, שְׁתַּקְנֹת אָנוּשׁ רַמָּה :

פירוש רש"י

ד מאד מאד הוי שפל רוח. אע"פ שצטאר מדות הדרך האמנעית היא המשוּכחַת, צמדת הגאווה אינו כן, אלא יטה לקצה האחרון של שפלות הרוח. לפי שהגאווה היא מאוסה ציזמר. ועוד, שרוז צני אדם נכשלים צה ולא צדילי מינה, לכן צריך לעשות לה הרחקה יחירה:

שידבר, כיון שכל דיבור ודיבור שיוצא מפי האדם עולה ובוקע עד לרקיע ושם הוא עושה רושם גדול, והדיבורים הטובים גורמים לשפע טוב ומבורך ואילו דיבורים שאינם כראוי גורמים להיפך הטוב.

וזוהו "אל תהי מפליג" היינו שלא תאמר שרחוקה ומופלגת ההשפעה הנגרמת ע"י "לכל דבר" היינו הדיבורים שמדבר האדם, ואין לאדם לירא ולהמנע מלדבר ככל העולה על רוחו, דבר זה אינו נכון שהרי "אין לך דבר" דיבור פה "שאיין לו מקום" אלא לכל הדיבורים יש מקום בשמי מרומים כנ"ל, וממילא גדולה השפעתם לטוב או למוטב ח"ו.

ופירש בזה את מאמר הכתוב (במדבר ל, ג) לא יחל דברו ככל היוצא מפיו יעשה, וכה ביאורו "לא יחל דברו" היינו לא יעשה האדם את דבריו חולין לדבר דברי נבלה או ליצנות וכיוצא בזה, לפי ש"ככל היוצא מפיו יעשה" רושם גדול בשמים שתהא ניכרת בזה העולם אם לטובה או לרעה, וע"כ מה מאד ישכיל האיש הנלבב להזהר על כל מוצא פיו לדבר רק דיבורי תורה ותפלה ושאר דברי מצוה וזכות.

משנה ד

רַבִּי לְוִיטָס אִישׁ יִבְנֶה אוֹמֵר מְאֹד מְאֹד הָיָה שְׁפַל רוּחַ.

כתב השפת אמת שאין פירוש הדבר שצריך האדם להיות מאד שפל ברוחו, שאם כן היה צריך לומר "הוי שפל רוח מאד מאד", ומזה שאמר "מאד מאד הוי שפל רוח" נלמד שכוונתו היא שהאדם צריך להשגיח היטב בדרכי הענוה ולראות איך להתנהג בשפלות הרוח תמיד, ואומרו "מאד מאד" קאי על רוב הזהירות שצריך האדם להזהר כאשר יבוא להשלים א"ע במידת הענוה, וטעם הזהירות היא כפי שכתב רבינו יונה ע"פ מאמר הגמ' אודות מידת הגאווה

(סוטה ה ע"א) אמר רבא בשמתא דאית ביה ובשמתא דלית ביה, והיינו שהאדם שיש בו את מידת הגאווה היא בנידוי וגם זה שאין לו ממידה זו בכלל היא בנידוי, משום שאף שהגאווה היא מידה מגונה עד מאד, עכ"ז צריך האדם שלא יהא שפל בתכלית עד כדי שיבזוהו בני אדם, ולכן יהיה בנידוי מי שאין לו אפי' מקצת גבהות הלב. ובזה יובן היטב גודל הזהירות הנצרכת במידת שפלות הרוח, כיון שמוטל על האדם לאחוז בב' דברים המנוגדים זה לזה, כי מחד גיסא עליו להתנהג בשפלות הרוח ומאידך גיסא צריך שיהא לו קצת גבהות הלב כנ"ל, ויש לו להזהר שיהא הכל במידה הנצרכת והמדוייקת לא פחות ולא יותר.

עניו מיקרי מי שסובר באמת בלבו שהוא אפס ואין

ובילקוּט מעם לועז ביאר ד"שפל רוח" קאי על מחשבות האדם בלבו, והיינו שגם בלבו יהא האדם שפל רוח ואוחז בענוה, כי הנה גם מחשבות הגאווה חטא נקראו וגם עליהם נענש המתגאה, ופעמים הרבה מצוי אדם שמתנהג כעניו בפעולותיו החיצוניות אך בלבו פנימה שוררת הגאווה המאוסה, ורק משום שחפץ שישבחוהו גם על ענוותנותו הרי הוא מתנהג בפעולות המורות על הענוה, וע"כ בא התנא והזהירנו באומרנו "מאד מאד הוי שפל רוח", וכפל בלשונו לרמז שיהא האדם שפל רוח "מאד" בהנהגתו ובפעולותיו וכן "מאד" בפנימיות לכוּבו לידע באמת ובתמים כי הוא אפס ואין.

וענין זה הוא כהעובדא שהיתה עם החסיד רבי אלעזר מביאליסטוק שהיה מתלמידי הרה"ק מקאצק זי"ע, שבעיירתו היה דר יהודי בשם ר' ירוחם שהתנהג בחסידות ופרישות נפלאה וגם היה מתענה במשך כל ימות השבוע, ובגין שהיתה הנהגתו בשפלות הרוח ובענוה יצא שמו כעניו מפורסם, רבי אלעזר חשש שמא ענוותנותו של ר' ירוחם אינה אמיתית ובלבו מכיר הוא בערך עצמו יותר מדי, וביקש להוכיח אם הדבר אמת ולכן המתין לשעת הכושר, פעם אחת בעת שעמד ר' ירוחם עם כמה אנשים פנה אליהם רבי אלעזר ואמר מן הראוי שתדעו כי ר' ירוחם מתענה כל שבוע בימי שני וחמישי, וכשמוע ר' ירוחם את דבריו נענה ואמר לא רק בימי שני וחמישי אלא בכל ימות השבוע, ובדברים אלו גילה לעיני הכל כי אין ענוותנותו כי אם מן השפה ולחוץ, אבל בפנימיותו יש לו הרהורי גאווה וע"כ היה אכפת לו שהמעיסו מכבודו וביקש להעמידם על האמת. וע"ז הזהיר התנא בכפל אמריו לומר "מאד מאד הוי שפל רוח" הן בהנהגת הענוה והן שיסבור כן בלבו באמת וכמו שנתבאר.

**שם "יהודי" יאות לאדם רק אם מתנהג בשפלות הרוח
ואינו מתגאה**

הרה"ק רבי בונם מפרשסיחא זי"ע אמר בדרך צחות כי הנה האיש הישראלי מכונה יהודי ובלשון אידיש קורין אותו "יוד", והוא משום כי כשם שאות יו"ד היא הקטנה שבאותיות, ואם יאריכו את רגלה תעקר שמה ותקרא וי"ו, ואם ירחיבו את גגה תקרא דל"ת, נמצא ששמה יו"ד נשארת עליה רק באופן שהיא נשארת בקטנותה כצורתה האמיתית, וכמו כן הוא גם גבי האיש הישראלי - ששמו "יהודי" יאות עליו רק אם ישאר בקטנותו ויתנהג בענוה ובשפלות הרוח, אבל אם יגדיל את עצמו ויתגאה בלבו אינו ראוי להקראות יהודי.

**האדם צריך להיות שפל רוח בפני כל מיני בני האדם וימצא
בכל אחד מעלה טובה שאין לו עצמו**

יש שגרסו במשנתנו "הוי שפל רוח בפני כל האדם", וביאר בילקוט מעם לועז את כוונת גירסא זו, שיש על האדם להתנהג בשפלות הרוח לפני כל מיני בני האדם ולהחשיבם במעלה יתירה ממנו, כי הנה לכל אדם יש איזה מעלה מיוחדת, ואם יתבונן האדם במעלה זו שיש לחבירו שאין לו עצמו, ישפיל את עצמו בפניו, וכגון אם חבירו חכם וזקן ממנו יחשוב שודאי מצא חן בעיני השי"ת ולכן נתן לו חכמה וזקנה, ואם הוא צעיר לימים יותר ממנו יאמר שכיון שימיו מועטים יותר ודאי גם עוונותיו פחותים ויש לו להכניע א"ע לפניו, ואם חבירו עני ובעל יסורים יחשוב כי הנה לחברי יהיה התנצלות לפני הבורא אם אינו עובדו כראוי שהוא מחמת עניו ורוב היסורים המלפפים אותו, אך לי לא יהיה מענה בפי בעת שאעמוד ליתן דין וחשבון לפני הבורא, וע"כ ודאי הנני שפל יותר ממנו, ואם המדובר באדם שיש לו מום יחשוב בדעתו כי הנה פלוני רחוק ממידת הגאווה ולא יכשל בה בגין מומו ואילו אנכי עלול ליפול ברשת הגאווה המאוסה, וכענין זה יחשוב על כל אדם את המעלה שיש לו ובזה יקיים "הוי שפל רוח בפני כל האדם".

עובדא בענין "מאד הוי שפל רוח"

מסופר על הגה"צ רבי אליהו לאפיאן זצ"ל שהיה משגיח רוחני של ישיבת כנסת חזקיהו בכפר חסידים, שפעם אחת בימי זקנותו לן בביתו אחד מתלמידיו, לקראת עלות הבוקר השכים אותו תלמיד וראה שרכו עומד ליד החלון ואומר בפיו דבר מה במשך זמן ארוך, אך אינו מרים את קולו אלא ממלמל בשקט בכדי שלא יתעורר האורח משינתו, האורח שרצה מאד לידע מה

אומר רבו בשעה זו, התקרב אליו בלאט והצליח לשמוע שהוא חוזר שוב ושוב על הפסוק (דברים ז, כו) "ולא תביא תועבה אל ביתך והיית חרם כמוהו שקץ תשקצנו ותעב תתעבנו כי חרם הוא", התלמיד התפלא מאד על הדבר והמתין לשעת הכושר שבה ישאל את רבו לפשר הענין, ואכן בהזדמנות אחת הפנה את שאלתו להגאון רבי אליהו, אמר לו רבי אליהו הן הנני יוצא להתפלל תפילת שחרית בישיבה, ובעת כניסתי להיכל הישיבה קמים לכבודי כל התלמידים ואח"כ ממתינים עלי עד שאסיים לקרוא ק"ש ותפילת העמידה, וחושש אני שמא אפול ח"ו עי"ז ברשת הגאווה, והנה כתיב (משלי טז, ה) תועבת ה' כל גבה לב, הרי כי הגאווה מכונה תועבת ה' כפי שנקראת עבודת אלילים, וע"כ הנני אומר ומשנן שוב ושוב את הפסוק ולא תביא תועבה אל ביתך, בכדי שאזכור את גודל גנות הגאווה וכמה שיש להתרחק הימנה, ועי"ז הנני מחזק את לבי שלא אכשל ח"ו בהרהורי גאווה המתועבת כ"כ בעיני השי"ת.

שְׁתַּקְוֹת אָנוּשׁ רַמָּה.

תקות האדם להדבק באור העליון של השי"ת מתקיימת רק לאחר מיתתו

כתב במדרש שמואל שכוונת התנא למנוע את האדם מלהתגאות ולכן אמר "מאד מאד הוי שפל רוח", כי איך יתגאה האדם וכמה יגבה רוחו אם "תקות אנוש רמה" היינו שהוא נבזה כ"כ וסופו שיהיה גופו מתמלא רמה ותולעה.

אמנם תמהו המפרשים בביאור התיבות "שתקות אנוש רמה" שמשמעותם שהאדם חפץ ומקוה להיותו נהפך לרמה, והרי אין שום אדם בעולם שמקוה ומצפה לזמן זה שימות וגופו יהפך לרמה.

וביאר במדרש שמואל בשם חכמי הקבלה שכיון שכל תקות האדם היא תכלית הטוב שיעשה הקב"ה לנשמתו באחריתו, שהיא הדביקות האמיתית בהשי"ת אשר זו היא הטובה הגדולה והנפלאה שבכל הטובות ולא תתואר בשפתיים, וכיון שאין ביכולתו של האדם להשיגו בעודו בחיים כי אם אחר מיתתו, נמצא שהאדם מקוה אל המיתה שאז גופו נהפך לרמה כדי שיזכה אל הטוב העליון כנזכר.

רק לאחר כילוי הגוף בקבר באה הנשמה למנוחתה

עוד ביאר במד"ש ע"פ הידוע מדברי חז"ל שלאחר הסתלקות האדם אין הנשמה מוצאת מנוחה במקומה בגן עדן עד אשר יכלה בשרו בקבר, וכמאמר הכתוב (איוב יד, כב) אך בשרו עליו יכאב ונפשו עליו תאבל, וכן איתא גם בזוה"ק שכל עוד שגוף האדם שלם אין נשמתו מסתלקת למעלה, הרי מזה כי אף שהאדם חפץ לחיות עלי אדמות ככל היותר ולקיים מצוות ומעש"ט, אמנם תקוותו שלאחר מיתתו יאכל בשרו מיד בכדי שתוכל נשמתו לבוא למנוחתה, ובזה א"ש מאמר התנא "שתקות אנוש רמה" כי תקות האדם היא שלאחר מיתתו תאכל הרמה את גופו בהקדם, בכדי שיעלה למקום מנוחתו ויקבל שכרו בגן עדן.

אין על האדם להתייחס לחרפות שמבזים אותו אחרים מאחר שסופם להיות רמה ותולעה

ואילו החסיד יעב"ץ ביאר את דברי המשנה באופן אחר, ובהקדם הדיוק כיון שהתנא דיבר אל האדם בלשון נוכח "הוי שפל רוח", למה זה שינה בלשונו לדבר אליו בלשון נסתר "שתקות אנוש רמה", ולכאורה הו"ל להמשיך בשיגרת לשונו ולומר "שתקותך רמה", אמנם כוונת התנא היא לומר לאדם שיהי' שומע חרפתו ואף אם יבזוהו חבריו ישתוק ולא ישיב על דבריהם. והנה הדרך לבוא למדריגה זו להיות מהנעלבים אינם עולבים הוא ע"י שיהא האדם אוחז במידת הענוה ויהיה שפל בעיניו מאד כעפרא דארעא, ואז לא ישית לבו כלל לדברי סובכיו ולא יעשו רושם בנפשו, וזהו שאמר התנא "מאד מאד הוי שפל רוח" ואף אם יבזוק בני אדם אל תשת לבך לחרופם, ואמר התנא סיבה לדבר מפני מה אין על האדם להתייחס אל הבזיונות, משום "שתקות אנוש רמה" היינו כי זה האיש אשר חרפך וגדפך הנה מחר ולאחר זמן תאכלנו רמה וע"כ מה אכפת לך על חרפתו.

גם בעוד האדם בחיים נקרא רמה וע"כ אין לו להתגאות

ובילקוט מעם לועז הביא ישוב נוסף לבאר מפני מה נחשבת הרמה כתקוה לאדם, כי הנה מבואר בדברי חז"ל (תמורה לא ע"א) שגם בעוד האדם בחיים נקרא רמה וכמאמר הכתוב (איוב כה, ו) אף כי אנוש רימה, וזהו שאמר התנא "מאד מאד הוי שפל רוח" ואין לך במה להתגאות משום "שתקות אנוש" היינו שגם בזמן שהאדם חי שזהו כל תקוותו (שהרי דרך האדם לקוות תמיד לזכות לחיים וכל אשר לו יתן בעד נפשו), גם אז יקרא "רמה".

[וביאר את התפילה הנאמרת בסיום תפילת העמידה "ונפשי כעפר לכל תהיה" שכשם שהעפר בעודנו גס אינו ראוי להצמיח זרעים, ורק לאחר

שכותשים אותו הוא מצמיח, כך הוא גם האדם שכל זמן שנפשו גסה עליו והוא מתגאה לא יוכל לזכות לשום קנין ומעלה רוחנית, ורק כאשר יהיה כתוש כעפר כלומר שיכניע א"ע ויתנהג בענוה יוכל להתעלות בעבודת השי"ת].

חולשת האדם וקטנותו היא סיבה למחילת עוונות

ובענין זה ביאר מרן החתם סופר זי"ע כי קטנותו של האדם וגודל חולשתו זהו סיבה לכך שהשי"ת יתמלא רחמים עליו וימחול עוונותיו, וכנוסח שאומרים בתפלת נעילה ביוה"כ פ" ואתה יודע שאחריתנו רמה ותולעה לפיכך הרבית סליחתנו, כי דבר זה שהננו כ"כ שפלים ונבזים עד כדי כך שיהיה גופנו נהפך למאכל לתולעים, הוא לאות שאין אנו נחשבים למאומה ואין לנו עצמנו שום חוזק ועצמה, וע"כ גם חטאינו אינם נחשבים לחטאים גדולים, וראויים אנו שירבה הקב"ה את סליחתנו וימחול לנו על עוונותינו.

ובמו שהמליץ סניגורן של ישראל הרה"ק רבי לוי יצחק מבארדיטשוב זי"ע בעת שעמד בתפלה לפני קונו ביום הכפורים וכה אמר, אומרים אנו "אנו מלאי עון ואתה מלא רחמים", רבש"ע הן אף אם אנו מלאים כל כולנו בעוונות, אכן מהו גודלו של אדם שהוא בשר ודם, ובכמה חטאים ועוונות יכול אדם קטן שכזה להתמלאות, אבל אתה הלוא הינך "מלא רחמים" וכיון שגדלך גדול עד מאד שהרי מלוא כל הארץ כבודך וכל כולך "מלא רחמים", נמצא שאין כל שיעור וגבול לעוצם הרחמנות שיש לך על בניך אהוביך, וודאי שתמחל לנו על כל פשעינו.

רק אם האדם מתנהג בענוה, יהיה לו למליץ מה שהוא בריה שפלה וחלשה

אמנם סיים החתם סופר שכאשר יבוא האדם לפני בי"ד של מעלה ויטען טענה זו שמחמת גודל שפלות ערכו ראוי שימחלו עוונותיו, יבררו מתחילה איך היתה הנהגתו במידה זו של שפלות הרוח בעודנו חי בעוה"ז, כי אם היה גבה לב על אף שהיה סופו עתיד להיות רמה ותולעה, לא ימחלו לו על חטאיו בגין כך, ורק אם באמת התנהג בענוה ושפלות הרוח יקבלו את דבריו ויזכה למחילת עוונות.

ובעין זה הוה עובדא באחד מן הצדיקים שהזדמן פעם לבית הקברות, ובעת עוברו ליד אחד מן המצבות ביקש שיביאו לו קרדום, וניגש עמו אל המצבה והחל להכות עם הקרדום על כמה מדברי השבח שנחרטו על גבה עד שנמחקו לגמרי, ואמר הנה עשיתי טובה גדולה עם נשמת הנפטר הזה, כיון שבעולם האמת היו דנים אותו עד עתה כאילו עמד בדרגה של שבחים אלו שנחרטו על מצבתו, וכיון שלא היו דברים אלו נכונים גרם הדבר צער עז

ויסורים גדולים לנשמתו, וכעת שנמחקו שבחים אלו ממצבתו יקלו מעליו את דינו, הרי לנו מזה שדנים את האדם לפי השבחים שמשבחים אותו בהאי עלמא כגון באופן זה שנחרטו על מצבתו, וכן הוא ג"כ שדנים אותו לפי איך שהתנהג במידת הענוה בעודנו חי בעולם הזה.

ריבוי מעלות טובות שזוכה אליהן העניו

ובילקוט מעם לועז הביא כמה וכמה מעלות טובות שזוכה אליהן האדם שמתנהג בענוה ושפלות הרוח, והוא מה שאמרו חז"ל (סוטה ה ע"ב) שע"י הענוה נחשב לאדם כאילו הקריב את כל הקרבנות וכדכתיב (תהלים נא, יט) זבחי אלקים רוח נשברה, ועוד זוכה העניו שיהיו כל עוונותיו נמחלים, ועוד בה שלישיית שנעשה כמו צינור אל השפע האלקי, ועל ידו עובר שפע זה אל כל בני ישראל, מעלה רביעית יש לעניו, שהשכינה שורה עליו וכל סובביו מתייראים מפניו, החמישית היא שהוא זוכה לבנים ולארץ ישראל, המעלה הששית שתפלתו מתקבלת אצל הקב"ה ואינה נמאסת לפניו ח"ו, וכן שזוכה לנחלה בגן עדן להיותו נהנה מזיו שכינתו ית', וסיים עם רמז נאה לדבר זה שענו עולה בגימטריא בעדן, לרמז שהוא זוכה לגן עדן.

עובדא בענין ענוותנותם של גדולי ישראל

ובמידה נפלאה זו של ענוה היו מצויינים גדולי ישראל אשר במקום גדולתם שם אתה מוצא ענוותנותם, וכמו שידועה העובדא (הובא בספר חוט המשולש) שכאשר דובר השידוך שבין מרן החתם סופר זי"ע לבתו של הגאון רבי עקיבא איגר זי"ע (בזיווג שני) שלח החתם סופר לשאול את רבי עקיבא איגר אודות בתו המיועדת לידע מה טיבה, ורע"א השיב לו אגרת וכתב בה דברי שבח ותהלה על בתו, שהיא יראת שמים בתכלית והיא כלה נאה וחסודה ועוד דברים מופלאים כראוי לבת גדולים זו, אמנם בסיום מכתבו הוסיף וכתב, הן ידעתי כי חשקה נפש מעלת כבוד תורתו לקיים את כל דברי חז"ל, והנה במסכת פסחים (מט ע"א) איתא לעולם ימכור אדם כל מה שיש לו וישא בת תלמיד חכם, ואילו אני בעוונותי הרבים לא הגעתי למידה זו להיות נקרא ת"ח, ולכן אין בתי נקראת בת ת"ח. והחתם סופר השיב לו באגרתו לאמר, דברי מעלת כבוד תורתו אודות מעלת בתו נאמנים עלי כמאה עדים, ברם לבי נוקפי ממה שאמרו חז"ל עוד (שם) לעולם ימכור אדם כל מה שיש לו וישא בתו לת"ח, והנני מסופק אם הגעתי לכלל מעלת ת"ח ואם ראוי אני לישא את בתו. הרי לנו שעל אף שהיו ב' גדולי עולם אלו מעניקים חמה בקומתם והאירו את העולם בתורתם, עכ"ז לא חשבו שזכו לבוא למדריגת תלמידי חכמים.

ה רַבִּי יוֹחָנָן בֶּן בְּרוּקָא אָמַר כָּל הַמְחַלֵּל שֵׁם שָׁמַיִם בְּסֵתֶר, נִפְרָעִין מִמֶּנּוּ בְּגִלּוּי. אֶחָד שׁוֹגֵג וְאֶחָד מְזִיד בְּחִלּוּל הַשֵּׁם:

בעל גאווה שיש בו תורה ומעש"ט מפסיד את כל מעשיו הטובים

והנה ישנם בני אדם המלאים בתורה מצוות ומעש"ט אך הם לקויים במידת הגאווה המאוסה, וחכמי המוסר משלו את משלם ואמרו כי אנשים אלו דומים לחבית מלאה יין ישן נושן משובח בטעמו אשר שוויו רב, שיש נקב קטן סמוך לשולי החבית שדרכו נשפך כל היין ונאבד, וכן היא גם הגאווה אשר בגינה נאבדים מן האדם הרבה מצוות ומעש"ט, וע"כ יחוס האדם על המצוות שסיגל וירכוש את מידת הענוה, ובכך יזכה שיהא לו קנין אמיתי במצוותיו ובמעשיו הטובים ויקבל שכרו עליהם בשלימות בעוה"ב.

משנה ה

כָּל הַמְחַלֵּל שֵׁם שָׁמַיִם בְּסֵתֶר, נִפְרָעִין מִמֶּנּוּ בְּגִלּוּי וכו'.

הנה דברי המשנה צריכים ביאור כי לכאורה הם נסתרים מיניה וביה, שהרי התנא פתח ואמר "כל המחלל שם שמים" ומשמעותו הוא שעשה זאת בפרהסיא לעיני אנשים רבים שבכך נתחלל שמו ית' רח"ל, וסיים דבריו ואמר "בסתר" והיינו שעשה זאת בצנעה בינו לבין קונו, וא"כ איך חילל את השם.

כאשר האדם חוטא בסתר אולם נענש בגלוי נגרם חילול השם בגין יסוריו, ולכן מודיע השי"ת את חרפתו ברבים ובכך נמנע חילול ה'

והנה רש"י פירש שמירי באדם שעשה עבירות בסתר, ואם יענישנו הקב"ה כמידה המגיעתו יאמרו האנשים - הראיתם את פלוני שהוא חכם וירא השם ועשה מעשים טובים ועכ"ז פגעו בו צרות רבות כל כך, והם לא ידעו כי זהו בגין עוונותיו שחטא בסתר, ועי"ז יתחלל שם השם כאשר יחשבו האנשים שאירעו רעות וצרות לעבדו העושה רצונו, וע"כ "נפרעין ממנו בגלוי" כלומר שהקב"ה מגלה את חרפתו לעיני הכל בכדי שידעו כולם שהוא חוטא ופושע, ואז יסורו תלונות האנשים ויפסק חילול השם שנגרם על ידו. [ולדבריו פירוש דברי המשנה הוא "כל המחלל שם שמים" ע"י שעובר עבירות "בסתר", והעונש שמקבל גורם לחילול השם].

**ישנם חטאים שבעצם עשייתם הם גורמים חילול השם אף
אם הם נעשים בצנעה**

אמנם רבינו יונה פירש שמשנתנו מיירי מאדם החוטא בסתר במיני חטאים כאלו שהם בעצמם מהווים חילול השם, וכגון שעובד עבודה זרה שע"ז מודה בקיום אלהות אחרת שהוא עצמו חילול שם שמים, או הנשבע בשמו של הקב"ה לשקר שמחלל את השם בכך, שנאמר (ויקרא יט, יב) ולא תשבעו בשמי לשקר וחללת את שם ה' אלקיך. וזהו מאמר התנא "כל המחלל שם שמים" וחוטא במיני עוונות שענינם הוא חילול שמו ית' וכגון ע"ז ושבעת שקר "בסתר", שאת עצם החטא עושה בצנעה, עונשו הוא ש"נפרעין ממנו בגלוי", ובזה מיושבת התמיהה כי באמת ישנם חטאים הגורמים חילול ה' אף אם עושים אותם בצנעה.

**העובר עבירה בסתר דוחק את רגלי השכינה וכביכול עושה
את המקום כריקן וחלל ממצויאות הבורא ח"ו**

אמנם בספר מילי דאבות ביאר את דברי התנא באופן אחר, ולפ"ז לא תקשה הקושיא שפתחנו עמה, ולדבריו תיבת "מחלל" תתפרש מלשון חלל וריקנות, והוא ע"ד מה שאמרו חז"ל במסכת חגיגה (טז ע"א) כל העובר עבירה בסתר כאילו דוחק את רגלי השכינה, והוא משום כי הנה השי"ת מלוא כל הארץ כבודו והשראת שכינתו נמצאת בכל מקום ומקום ואפי' בחדרי חדרים, וכמו שאמר הכתוב (ירמיה כג, כד) אם יסתר איש במסתרים ואני לא אראנו נאם ה', וכך הוא אומר (שם) הלא את השמים ואת הארץ אני מלא, והנה האדם החפץ לעבור עבירה ח"ו וירא שלא יראהו אדם וע"כ הוא מתחבא במקום סתר, אך אינו בוש וירא מהשי"ת שנמצא גם במקום סתר הלזה, הרי הוא דוחק את רגלי השכינה כביכול, והדבר דומה לאדם שרוצה לדבר איזה דבר סתר עם רעהו ועמהם נמצא אדם נוסף שאינו חפץ שיבואו הדברים לאזניו, הרי הוא אומר לו במחילת כבודך אבקשך לצאת לשעה קלה מן המקום בכדי שאוכל לדבר עם חברי, כן החוטא הלז הרי כמי שאומר להקב"ה צא ממקום זה ולא תראה את מעשי שהנני עומד לעשות.

וזאת רמז התנא בדבריו "כל המחלל שם שמים" היינו שעושה את מקומו ריקן וחלל מהקב"ה כביכול, בכך שעובר עבירה "בסתר" והוא כדוחק את רגלי השכינה מן המקום ההוא, עונשו הוא ש"נפרעין ממנו בגלוי".

כלפי השי"ת נחשב אף הסתר כגלוי

ובסיבת הדבר שנפרעים בגלוי אף מן המחלל שם שמים בסתר, כתב רבינו משה אלמושינו (הובא במד"ש) כי אף שהחילול הלזה נעשה בסתר ולא

נתגלה לעיני שום אדם, אמנם כלפי מי שחטא לו - שהוא השי"ת, נחשב הדבר כגלוי שהרי אין נסתר מנגד עיניו, ואף מה שנעשה בחדרי חדרים אצלו הוא כנעשה תחת השמים, וע"כ ראוי הוא שיהיו "נפרעים ממנו בגלוי".

ככל שהאדם גדול במעלתו, כן נגרם חילול ה' ע"י מעשה חטא קטן יותר

הנה התנא הזהירנו שלא נגרום חילול ה' ח"ו, וכתב רבינו יונה כי מידת חילול ה' אינה שוה אצל כל אדם, וכפי שהאדם יותר חשוב במעלתו כך נחשב אצלו חילול ה' אפילו בדבר קטן יותר, וכדאייתא במסכת יומא (פ"ו ע"א) היכי דמי חילול ה' אמר רב כגון אנא אי שקילנא בישרא מטבחא ולא יהיבנא דמי לאלתר, היינו שלוקח בשר בהקפה ואינו משלם מיד, ופרש"י משום שיאמרו עליו שהוא גזלן וילמדו ממנו לגזול, עוד אמרו שם רבי יוחנן אמר כגון אנא דמסגינא ד' אמות בלא תורה ובלא תפלין, הרי מזה כי לגבי האמוראים הללו היה נחשב חילול ה' אף אם היו עושים דבר שאינו נחשב לחטא כלל, אלא שלפי גדול מדריגתם ורום מעלתם לא היה ראוי להם מעשה זה וכבר נחשב להם כחילול ה', וע"כ החכמים ואנשי השם צריכים להזהר ולהשמר במעשיהם יותר מכל שאר בני אדם וכן כל איש ישגיח להיות מעשיו נכונים וראויים לפי מעלתו ודרגתו עכ"ד, ומדבריו נמצאנו למדים שאף אם האדם מחשיב את עצמו כשפל הערך וכיהודי פשוט ולא כבן מעלה, הנה כלפי הנכרים ואפי' כלפי בני ישראל שלא זכו לאור באור החיים ולשמור תורה ומצוות, הרי הוא נחשב כגדול מהם במעלה, והם סבורים שהתנהגותו צריכה להיות מעולה יותר משאר בני אנוש, ולכן עליו להקפיד מאד על כל מעשיו ותהלוכותיו שיהיו באופן הראוי בכדי שיתאהב שם שמים על ידו.

כשאדם לומד תורה ואין הנהגתו עם הבריות כראוי מתחלל שם שמים על ידו

עוד אמרו רבותינו בגמ' (שם) אביי אמר ואהבת את ה' אלקיך שיהא שם שמים מתאהב על ידך, שיהא קורא ושונה ומשמש תלמידי חכמים, ויהא משאו ומתנו בנחת עם הבריות, מה הבריות אומרות עליו אשרי אביו שלמדו תורה אשרי רבו שלמדו תורה, אוי להם לבריות שלא למדו תורה, פלוני שלמד תורה ראו כמה נאים דרכיו כמה מתוקנים מעשיו, עליו הכתוב אומר (ישעי' מט, ג) ויאמר לי עבדי אתה ישראל אשר בך אתפאר, אבל מי שקורא ושונה ומשמש ת"ח ואין משאו ומתנו באמונה ואין דבורו בנחת עם הבריות, מה הבריות אומרות עליו אוי לו לפלוני שלמד תורה, פלוני שלמד תורה ראו כמה מקולקלין

תּרלד דרקי מסכת אבות אבות

מעשיו וכמה מכווערין דרכיו ע"כ, הרי מזה כי ע"י שהאדם שלמד תורה אינו מתנהג כראוי בעניני בין אדם לחבירו ואין משאו ומתנו באמונה עם הבריות שם שמים מתחלל ח"ו, ואילו כשתהיה הנהגתו כראוי עם סובביו וינהג במשא ומתן באמונה, ירבה כבוד שמים ויתאהב על ידו.

עון חילול ה' חמור יותר מכל העוונות

ובתבנו המפרשים (מגן אבות, ילקוט מעם לועז) כי עון חילול ה' חמור יותר אף מן העבירות החמורות שבתורה, שהרי יש עוונות המתכפרים בתשובה לחוד, ויש שנצרכים לכפרת יום הכפורים, ויש שהתשובה מועילה רק עם יסורים, ואילו לחילול ה' אין מועיל כפרה רק במיתה רח"ל, וע"כ מה מאד יש לאדם להזהר מעון גדול זה ויקדש שם שמים בכל תהלוכותיו.

אַחַד שׁוֹגֵג וְאַחַד מְזַדְּדֵי בְּחִלּוּל הַשֵּׁם.

גם מן המחלל את השם בשוגג נפרעים בגלוי, משום שהיה לו להזהר שלא יבוא הדבר לידו

הנה לכאורה צ"ב איך דימה התנא את השוגג למזיד כאילו שניהם שוים, והלא הדבר ברור שאין השוגג דומה למזיד כלל. וביאר הרמב"ם דהן אמת שעונשם של השוגג והמזיד חלוק בתכלית, כי החטא שנעשה בשוגג מתכפר ע"י קרבן לחוד משא"כ העון שנעשה במזיד, אמנם מה שהשוה אותם התנא הוא רק לענין מה שאמר בריש דבריו "המחלל שם שמים בסתר נפרעין ממנו בגלוי", שבין המחלל שם שמים בשוגג ובין במזיד נפרעים מהם בגלוי, אך באמת כל אחד מהם יקבל את העונש המגיעו לפי ערך חטאו.

ובטעם הדבר שגם מן המחלל את השם בשוגג נפרעים בגלוי כמו המזיד, כתב רבינו יונה כי אף השוגג - כל זמן שאינו אנוס בדבר - היה לו להזהר מאד שלא יבוא חטא חמור זה על ידו, וכיון שלא נשמר מכך נפרעין ממנו בגלוי, ומזה הטעם גם בכל החטאים שעשה האדם בשוגג חייבו הכתוב קרבן משום שהוא צריך כפרה על הדבר.

גבי חילול השם אין נקרא שוגג מה שלא ידע שאסור לחלל את שם ה'

והאברבנאל פירש את דברי המשנה דהנה ישנם ב' מיני שגגות, האחד כאשר האדם שוכח את עיקר האיסור וכגון מה ששנינו (שבת סז ע"ב) כל

השוכח עיקר שבת, והיינו ששכח שאסור לעשות מלאכות בשבת, והשני שזכר את עיקר האיסור אך שכח את פרטיה, וכגון לענין מלאכת שבת ששכח שגם מלאכה זו אסורה בשבת. והנה לענין השוגג בחילול השם, גם היה סלקא דעתין לפרש ב' מיני שגגות, האחד שיהא האדם סבור שאין כל איסור במעשה חילול ה', והשני שלא ידע שבפעולה זו נעשה חילול ה', אמנם אליבא דאמת המין הראשון שזכרנו אינו נחשב כשוגג כלל ועיקר, משום שכל אחד מישראל חייב לכתוב על לוח לבו ולזכור בכל זמן ועידן שיש לו להכנע לפני השי"ת ולבלתי חלל את שמו הגדול. ולזאת נתכוין התנא באומרו "אחד מזיד ואחד שוגג בחילול השם" לומר כי גבי חילול השם נחשב מין השוגג הראשון - כאשר לא ידע האדם שאסור לחלל את ה' - כמו מזיד גמור.

**כשאדם מחלל ש"ש בסתר, ממתנינים עד שיחלל עוד בגלוי
ואז נפרעים ממנו על הכל**

ואילו במד"ש פירש הענין באופן אחר כי הנה כאשר חילל אדם שם שמים בסתר, אם היו נפרעים ממנו מיד ומענישים אותו בעונש חמור כפי שראוי לו, יהיה נגרם מזה חילול שם שמים כיון שאין בני האדם מכירים ברשעתו משום שלא ראו שחטא, והם סוברים שהוא צדיק וירא ה' ויסקו מכך ש"שוא עבוד אלוקים" ואין כדאי לעבדו ית' ח"ו, שהרי אף אדם העובד את בוראו נענש, ולפיכך ממתנינים משמים מלהפרע ממנו עד אשר יעבור עבירות אחרות בגלוי, שהרי קיי"ל שעבירה קלה גוררת אחריה עבירה חמורה, וכאשר יתברר לעיני כל כי חוטא ופושע הוא יענישוהו משמים על כל עוונותיו ואז ידעו כולם כי צדיק ה' בכל דרכיו.

וזהו שאמרה המשנה "כל המחלל שם שמים בסתר" ממתנינים מלהפרע ממנו עד לאחר זמן שיחלל עוד את שם שמים לעיני אחרים, ואז "נפרעין ממנו בגלוי" אך בכדי שלא נסבור כי מה שלא נענש מיד הוא משום שאין עונו הראשון חמור כ"כ לפי שעשאו בסתר, גמר התנא את דבריו ואמר "אחד שוגג ואחד מזיד בחילול השם" והיינו שעון חילול ה' חמור עד מאד שהרי החמירו בו על השוגג כמזיד, אלא שממתנינים משמים עד שיחטא עוד בגלוי, ואז יפרעו ממנו משמים בלא שיתחלל שמו הגדול וכנ"ל.

ו רַבִּי יִשְׁמָעֵאל אוֹמֵר הַלּוֹמֵד עַל מְנַת לְלַמֵּד, מְסַפֵּיקִין בְּיָדוֹ
לְלַמֵּד וּלְלַמֵּד. וְהַלּוֹמֵד עַל מְנַת לַעֲשׂוֹת, מְסַפֵּיקִין בְּיָדוֹ לְלַמֵּד
וּלְלַמֵּד, לְשָׁמֹר וּלְעֲשׂוֹת:

פירוש רש"י

ו הלומד על מנת ללמד מספיקין בידו ללמוד וללמד. גרסינן. והכי פירושו, הלומד על מנת להיות ממיד עוסק בתורה ואין צדעתו להיות גומל חסדים עם הבריות, כרבא[ה] דעסק בתורה ולא עסק בגמילות חסדים (ר"ה ית.), אע"ג דאיבעי ליה נמי לאסקוי בגמילות חסדים, מכל מקום מספיקין בידו ללמוד וללמד תהיה מחשבת נעשית. והלומד על מנת לעשות שהוא רואה לעסוק בתורה ולהיות גם כן גומל חסדים, כאציי דעסק בתורה ובגמילות חסדים (שס), מספיקין בידו להשלים מחשבתו ויזכה ללמוד וללמד לשמור ולעשות. ויש מפרשים הלומד על מנת ללמד, בשביל שיקרא רב, וגורסין אין מספיקין בידו ללמוד וללמד. וברוב הספרים מנאחי כגירסא ראשונה ועיקר:

משנה ו

הַלּוֹמֵד עַל מְנַת לְלַמֵּד, מְסַפֵּיקִין בְּיָדוֹ לְלַמֵּד וּלְלַמֵּד. וְהַלּוֹמֵד עַל מְנַת לַעֲשׂוֹת, מְסַפֵּיקִין
בְּיָדוֹ לְלַמֵּד וּלְלַמֵּד, לְשָׁמֹר וּלְעֲשׂוֹת.

אף אם כוונת האדם בלימודו בעיקר בשביל ללמוד עם
התלמידים וחפץ להתכבד בהם, עכ"ז הוי לימוד שלא
לשמה המותר, ומספיקין בידו ללמוד וללמד

כתבו רבינו יונה ומדרש שמואל (וכ"ה במגן אבות ועוד מפרשים) שאין לומר ולפרש "הלומד ע"מ ללמד" באדם שכוונתו היא רק ללמד ואין רצונו כלל לעשות ולקיים את מה שלומד, כיון שאדם זה בודאי אין מספיקין בידו אף ללמוד לחוד, שהרי אם אינו חפץ לקיים את מצוות ה' רשע נקרא, ומקרא מלא הוא (תהלים נ, טז) ולרשע אמר אלקים מה לך לספר חקי, וכן אמרו רבותינו בתלמוד ירושלמי (שבת פ"א סוף ה"ב) הלומד שלא לעשות נוח לו אילו לא נברא, אמר רבי יוחנן הלומד שלא לעשות נוח לו אילו נהפכה שוליינתו על פניו ולא יצא לעולם ע"כ, אמנם כוונת התנא היא באופן שכאשר תבוא המצוה לידו לאחר לימודו ודאי יקיימנה, אלא שאין עיקר כוונתו בלימודו עבור קיום המצוות אלא בשביל ללמד מתורתו לתלמידים, וחפץ שיהיו בעבורו כעטרה העשויה להתגדל בה שהוא הוי כלומד שלא לשמה, שאעפ"כ "מספיקין בידו ללמוד וללמד" וכמו שאמרו חז"ל (פסחים נ ע"ב) לעולם יעסוק אדם בתורה

ומצוות ואפי' שלא לשמה שמתוך שלא לשמה בא לשמה, אמנם "הלומד ע"מ לעשות" שהוא הלימוד הרצוי שמקרי לימוד לשמה, ודעתו לפלפל בדברי התורה כדי שיבוא ויגיע אל אמיתות הדברים, ומוכן לטרוח בכל כחו בכדי להשיג את האמת שיוכל לעשות את מצוות ה' בכל פרטיהם ודקדוקיהם, אזי "מספיקין בידו ללמוד וללמד לשמור ולעשות".

עיקר מטרת הלימוד צריכה להיות בכדי לאסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא

ובדומה לזה ביאר בספר מילי דאבות כי "הלומד ע"מ ללמד" היינו מי שלומד ומפלפל בדברי התורה ואין מטרתו להשיג בפלפולו את הדין העולה מדברי התורה, אלא רצונו רק ללמוד עם אחרים (היינו רעדן אין לערנען) להראות את חריפות שכלו אזי "מספיקין בידו ללמוד וללמד" יען כי השי"ת אוהב ומחבב את פלפול התורה, אמנם זה אינו עיקר תכלית לימוד התורה אלא יש ללמוד אליבא דדינא להוציא הלכה ברורה מלימודו, ולדעת את הדין היוצא מן הסוגיא לאסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא. ובביאור כפל הלשון "לשמור ולעשות" כתב במד"ש שקאי על ב' מיני המצוות "לשמור" היינו מצוות לא תעשה שיש להשמר שלא לעבור עליהן, ו"לעשות" עולה על מצוות שצריך לעשותם בפועל.

מספיקין בידו ללמוד וללמד.

אף שהמלמד תורה לתלמידים אינו יכול להתעמק בתורה כפי רצונו, משמים יפתחו לו שערי אורה ויבין יותר ויותר

כתב בילקוט מעם לועז שהתנא נתכוין לדבר על לב המלמד תורה לתלמידים, לבל יחשוב בלבו הן כיון שלימודי הוא בשביל להנחיל את התורה לתלמידים, והנני נצרך לצמצם את השגותי בתורה וללמוד באופן שיהיה הלימוד שוה לכל נפש כדי שיבינו התלמידים ויוכלו לקבל ממני את הדברים, א"כ נמצאתי אני חסר מן התורה ומבטל עצמי ממנה כיון שלא התעמקתי בה ככל מה שהיה ביכולתי, ובכדי להפיס את דעתו אמר התנא "הלומד ע"מ ללמוד מספיקין בידו ללמוד וללמד" היינו שנפתחים לפניו שערי אורה זו תורה וזוהי לראות בה נפלאות, ואע"פ שכבר למד בעבר, פותחין את לבו להבין יותר ויותר, וכתב שדבר זה הוא מדרך הלימוד שהאדם שמוציא את הדברים מלבו לפיו לצורך הסברת הענין לתלמידו או לחבירו הרי הוא עצמו מתחכם יותר מכח זה, וכמו שאמר רבי חנינא (תענית ז ע"א) הרבה למדתי מרבתי ויותר מחברי ומתלמידי יותר מכולם.

המלמד תורה לאחרים מרבה השפעתו לדורות, ומשל נפלא
בענין זה

והנה החילוק שיש בין הלומד תורה ואינה מלמדה לבין המלמד מתורתו לאחרים הוא גדול עד מאד, וכמו שהביא בילקוט מעם לועז משל נפלא לסבר את האוזן בענין זה, וזה דבר המשל, מעשה בשר אחד שהוצרך לנסוע יחד עם סיעת אנשים למדינה רחוקה אשר בכדי להגיע אליה היה לו לעבור מדבר גדול שאין בו מקור מים, וכיון שהיו מוכרחים שיהיה עמהם מים לצורך קיום גופם, לקח עמו חמורים רבים והטעין על גביהם חביות רבות מלאות מים בכדי שמהם יוכלו לשתות הוא ואנשיו. לימים הוצרך שר אחר משרי המלכות לעבור באותו מדבר ונתייעץ עם השר שכבר הלך שם איך יוכל לעבור את המדבר הגדול והנורא, ובשמעו את העצה שעשה שנשא מים ע"ג החמורים והביאם עמו, אמר לו רעהו הן לי לא יועיל דבר זה כיון שבאים עמי מחנה גדול של אנשים רבים וצריך אני להשקותם מים וכיצד יספיקו לי מים אלו שכמותם מוגבלת.

מה עשה השר, לקח עמו אנשים חכמים הבקיאים מאד בטיב האדמה והם מומחים להבחין ולהריח באיזה מקום באדמה אפשר למצוא מים, ולקחו עמהם כלי חפירה, ובכל מקום בואם פנו אלו המומחים לתור אחר מקור מים כגון מעין או בור המוסתר בבטן האדמה, וכך היה להם מים ככל צרכם בכל מקום חנייתם. והנה הפרש רב וגדול יש בין שני שרים אלו, כיון שהראשון הכין מים עבורו ועבור מלוויו בלבד, ואילו השני שחפר בארות מים בכל מקום עברו, הותיר את הבורות על מכונם וכל האנשים שבאו אחריהם היו ג"כ יכולים ליהנות מן הבורות הללו ולשתות מים לרוויה.

והנמשל מובן כי האדם שמסתפק במה שלומד בעצמו, הנה אף כי ודאי דבר גדול עשה וכל חפציה לא ישוו בה, כי ערך התורה הק' רב ועצום ובכח הלימוד הזה יושפעו כל מיני השפעות טובות משמים לדורו, אולם המלמד לאחרים מעמיד תלמידים הרבה ודאי כי רבה השפעת התורה שלימד ותעמוד לדורי דורות גם לאנשים הבאים אחריו.

בזמן כזה אשר החושך יכסה ארץ אין די בקביעת עתים
לתורה, אלא יש על כל אחד ללמד את אחרים ולעוררם
למען ילכו בדרך הישרה

כתב מרן החפץ חיים זצ"ל כי אף שאמרו חז"ל במסכת שבת (לא ע"א) שבשעה שמכניסים את האדם לדין בב"ד של מעלה שואלים אותו קבעת עתים

לתורה, ומשמע שדי לאדם בכך שיקבע עת מיוחדת ללימוד התורה ואין תובעים ממנו שילמד בכל עת, אמנם זהו רק בעת שיש שלום ושלוה בעולם, לא כן בזמן כזה שנתרכו אנשים אפיקורסים ומורדים בהשי"ת, ולא די להם בכך שאינם חפצים לעבוד את ה' בעצמם אלא הם משתדלים גם להפר דת מאחרים ולמונעם מעבוד את השי"ת, הנה כל עם בני"י משועבדים לעבודתו ית' כל אחד כמה שיש בכחו בכל שעה משעות היום והלילה, ומי שיודע ללמוד וה' זיכהו שיכול ללמד את אחרים, צריך להשתדל בכל כוחו ללמד לאחרים, אם לבעלי בתים ואם לנערים, לכל מי שיהא ביכולתו, ומי שחננו ה' בלשון לימודים ויכול לומר דברי מוסר לאחרים או להשפיע עליהם בדברי פיו שילכו בדרך הטובה והישרה, הרי הוא מוכרח לעשות כן ולעורר את לבב העם לקיום המצוות לשמור שבת וללמוד את התורה"ק, וכן שיחנכו את בניהם אחריהם בדרך התורה והיראה, ויש להשתדל בזה הרבה ואף לילך מעיר לעיר ללמד את בני יהודה קשת עד אשר יאיר אור התורה ויגבר על החושך השורר בארץ.

והלומד על מנת לעשות, מספיקין בידו ללמד וללמד, לשמר ולעשות.

כשמטרת האדם בלימודו הוא בכדי שיוכל לקיים, יתקיימו בידו הלימוד והמעשה

במד"ש ביאר את דברי המשנה, כי הנה במס' מגילה (כו ע"א) בעי הגמרא מהו למכור ספר תורה ישן ליקח בו חדש, כיון דלא מעלי ליה אסור (פי' כי לפני כן במשנה נתבאר שאפשר למכור דבר שבקדושה בכדי לקנות במעותיו דבר קדוש יותר, והכא לא ניתוספה קדושה ע"י מכירה זו), או דילמא כיון דליכא לעלווי עילוויא אחרינא שפיר דמי (היינו שאין קדושה יותר מקדושת הס"ת), ורצתה הגמ' להביא ראיה לדבר מדא"ר יוחנן משום ר"מ אין מוכרין ס"ת אלא ללמוד תורה ולישא אשה, ש"מ תורה בתורה שפיר דמי, ומדחה הגמ' דילמא שאני לימוד שהלימוד מביא לידי מעשה וכו' אבל תורה בתורה לא ע"כ הגמ', נמצא מזה שהמעשה וקיום התורה חשוב יותר מן התורה עצמה, ולכן מותר לאדם למכור ס"ת בכדי שיוכל ללמוד תורה כיון שהלימוד הלזה יביאנו לידי מעשה. ומעתה יבואו על נכון דברי המשנה כי "הלומד ע"מ לעשות" היינו שחפץ ללמוד בכדי שידע את האסור והמותר את הפטור והחיוב, ועי"ז יוכל לעשות ולקיים בפועל את מה שלומד, אזי "מספיקין בידו ללמוד וללמד לשמור ולעשות", שכיון שהעיקר אצלו הוא המעשה בפועל ומטרתו בלימודו היא לעשות ולקיים יזכה שגם הלימוד וגם המעשה יתקיימו בידו.

**כל אחד מישראל משפיע על סובביו מהנהגותיו הטובות
ולכן הוא נקרא בשם מלמד**

הקשו המפרשים על דברי התנא שאמר "הלומד ע"מ לעשות מספיקין בידו ללמוד וללמד לשמור ולעשות", כי הנה כיון שלא היתה כוונתו בכדי "ללמד" כ"א בעבור "לעשות" למה זה מספיקין בידו גם ללמד.

ונ"ל ביישוב הדבר ע"פ מה שאמר פוסק הדור הגאון רבי משה פיינשטיין זצ"ל בביאור מה שאנו מתפללים בכל יום (בתפלת אהבת עולם לשחרית) ותן בלבנו בינה להבין ולהשכיל לשמוע ללמוד וללמד לשמור ולעשות ולקיים, ולכאורה יש לתמוה כיון שהתפילה הזאת נתקנה שיאמרוה כל בני"א אנשים ונשים למגדול ועד קטן, ואין כל העם מלמדים תלמידים, א"כ למה להם להתפלל שיוכלו "ללמד", וביאר כי באמת כל אחד ואחד מבני ישראל במשך כל חייו משפיע גם על אחרים, משום שסובביו לומדים ממנו את הנהגותיו הטובות הן בעסק התורה וקיום המצוות והן בעניני משא ומתן באמונה וכיוצ"ב, וע"כ שפיר נקרא כל אחד מישראל בשם "מלמד" ויש לו להתפלל ע"כ שיזכה ללמד את סובביו דרכים טובים ונהגות ישרות עכ"ד.

ועפ"ז יש ליישב גם את דברי התנא, כי אף אם כוונת האדם בלימודו הוא רק "ע"מ לעשות", הנה אף בלי כוונה מיוחדת הרי הוא גם משפיע על אנשים אחרים מכח העשייה הזאת, והם למדים ממנו כיצד לנהוג בקיום התורה והמצוות, וע"כ "מספיקין בידו ללמוד וללמד לשמור ולעשות" שאכן יזכה שילמדו אחרים ממנו וינהגו גם הם כמותו בתורה ומצוות ומעש"ט.

**הלומד על מנת לעשות יזכה שגם הוא וגם תלמידיו יקיימו
את התורה בפועל**

ובמדרש שמואל ביאר בכוונת התנא ש"הלומד על מנת לעשות" יזכה שהתלמידים שיעמיד יקבלו את התורה באופן הנאות ביותר, והלימוד יביאם לידי קיום ועשייה בפועל, וזהו "מספיקין בידו ללמוד וללמד" באופן שגם מה שהוא עצמו לומד ובין מה שהוא מלמד לאחרים יהיה בבחי' "לשמור ולעשות", והיינו שהלימוד הזה יביאם לידי קיום בפועל.

ז רבי צדוק אומר אל תפּרש מן הצבור. ואל תעש עֲצָמָךְ
 פְּעוּרְכֵי הַדִּינִין. ואל תעשה עֲטָרָה לְהַתְגַּדֵּל בָּהּ, וְלֹא קָרְדִים
 לְחִפּוֹר בָּהּ. וְכֹף הָיָה הַלֵּל אוֹמֵר וְדֹאשְׁתַּמֵּשׁ בְּתַגָּא חֲלָף. הָא
 לְמִדַּת פֶּל הַנְּהִיגָה מְדַבְּרֵי תוֹרָה, נוֹטֵל חֲיָיו מִן הָעוֹלָם:

פירוש רש"י

ז אל תעשם עטרה להתגדל בהם. שלא תאמר אלמוד בשציל שאקרא רבי ויושיצוני בראש, אלא
 למוד מאהבה וסוף הכבוד לצוא: ולא קרדום לחפור בהם. ולא תלמוד תורה כדי לעשות ממנה
 מלאכה שמתפרנסים בה, כמו קרדום לחפור בה, שהעושה כן מועיל בקדושתה של תורה ומייב מיתה
 בידי שמים כמי שנהנה מן ההקדש. ומלמדי תינוקות נוטלין שכר שימור התינוקות בלבד, שמשמרין
 אותן שלא יפגעו ויזיקו, ושכר פיסוק טעמים, שאין הרב חייב לטרוח וללמד לתלמידים פיסוק
 הטעמים. אבל שכר לימוד אסור לטול, דכתיב (דברים ד) ואומי צוה ה' בעת ההיא ללמד אתכם
 חוקים ומשפטים כאשר צוה ה' אלהי, מה אני בחנם, אף אתם בחנם. וכן הדיין אסור ליקח שכר פסק
 הדין, אלא שכר בטלה בלבד, דבר שהוא ניכר כמה מפסיד מבטול מלאכתו כדי לשמוע טענות בעלי
 הדין, ובלבד שיטול משניהם בשוה. אם נוטל יותר מזה, דיניו בטלים. ומה שהתירה תורה לתלמיד
 חכם ליהנות מדברי תורה, הוא, שתמכר סחורתו בשוק קודם כל אדם. וגם שיפטר מכל מסים ועלים
 וארנוניות. ואפילו כסף גולגלתא חייבין הצבור ליתן עליו. ואפילו הוא עשיר יש לו ממון הרבה יכול
 הוא לשאול דדין שיפטרוהו. ואם תלמיד חכם חולה הוא ומדוכא ציפורין ומרביץ העם להביא מנות
 גדולות מפני כבוד תורתו, מזהו עליו שיטול ואין זה בכלל נאות מדברי תורה, הואיל ואי אפשר לו
 להתפרנס בדרך אחרת. וכן תלמיד חכם שמינו אותו הצבור עליהם פרנס או ראש הסדר ומתעסק
 בצרכי צבור, מותר לו ליקח מהם פרס ואפילו שכר הרבה יותר מכדי פרנסתו, כדי שיהיו מוונותיו
 בריות ומתוך כך יהיה גדול ויראוי ומאויים צעניים. כדאשכחן בהן גדול דכתיב ביה הגדול מאחיו,
 ודרשו חכמים (יומא יח.) גדלהו מאחיו, שיהיו אחיו הכהנים מעשירים אותו משלהן. וחכמים
 הראשונים שהיו נמנעים מזה, מדת חסידות היתה בהם, אבל לא מן הדין:

משנה ז

וְאֵל תַּעֲשֶׂה עֲטָרָה לְהַתְגַּדֵּל בָּהּ.

אסור ללמוד תורה בכדי שיכבדוהו, אך אם כוונתו בכבוד
 זה משום כבוד התורה מותר

פירשו המפרשים (רע"ב ועוד) דהיינו שלא ילמד האדם כדי להשיג גדולה וכבוד
 ע"י לימודו, וכדאיתא במס' נדרים (סב ע"א) תניא (דברים ל, כ) לאהבה את
 ה' אלקיך לשמוע בקולו ולדבקה בו, שלא יאמר אדם אקרא שיקראוני חכם,

אקרא שיקראוני רבי, אשנה שאהיה זקן ויושב בישיבה, אלא למד מאהבה וסוף הכבוד לבוא וכו', ר"א ב"ר צדוק אומר עשה דברים לשם פעלם (לשם הקב"ה, ר"ן) ודבר בהם לשמם (ומסיימת הגמ' עם דברי משנתנו) אל תעשם עטרה להתגדל בהם ואל תעשם קורדום להיות עודר בו ע"כ, הרי מזה שלימודו של האדם צריך להיות לשם שמים ולא בכדי שיכבדוהו בגין לימודו. אמנם כתב רבינו יונה שאם כוונת החכם בכבוד זה לכבוד התורה ולא לכבוד עצמו מותר, והיינו כי כשחולקים כבוד לעוסק בתורה התורה מתכבדת, ואם כוונתו בכל לבו היא רק לכבוד התורה ולא לכבוד עצמו שרי לו לעשותה עטרה להתגדל בה.

עובדא נפלאה מענין הכבוד לכבוד שמים

ובענין זה מן הראוי להביא עובדא נפלאה שהיתה עם הגאון רבי ברוך בער ליבאוויץ זצ"ל שהיה מגדולי גאוני ליטא, אשר נודע כבעל כשרון עצום על אף היותו נער רך בשנים, ובד בבד היה גם בעל מידות נפלאות ומעלות רבות ויקרות, ובכדי שיתעלה במעלות התורה כפי יכולותיו ושכלו שלחו אביו לישיבת וואלאז'ין אשר עמדה באותה תקופה תחת נשיאות הגאון רבי חיים מבריסק זצ"ל, ואכן הנער עסק בתורה בהתמדה גדולה ונתעלה מאד בהבנת התורה בעמקות.

בעבור שנה חזר לבית הוריו לרגל חג הפסח כנהוג, ובאחד מימי חודש ניסן תלה ברוך בער בבתי המדרשות שבעיירה מודעות אשר בהם כתוב כי הנער ברוך בער ליבאוויץ ידרוש בביהכנ"ס הגדול ביום פלוני בשעה פלונית בענין מסויים, וציין מספר מראי מקומות לענינים שיהיו נידונים בשיעור, בני העיירה שכבר ידעו את רוב מעלתו של העלם היקר ברוך בער ואת גודל כשרונותיו התכוננו הרבה לדרשה זו, ואכן בשעה המיועדת נתמלא ביהמ"ד מפה לפה כאשר רוב אנשי העיירה זקנים עם נערים נקבצו ובאו לשמוע את דרשת הנער, כאשר פתח רבי ברוך בער את פיו והחל לדרוש נשתוממו כולם לשמוע את חידושי התורה שיצאו מפיו שמחים ומאירים, ובחריפותו הרבה אמר פלפול נפלא ביותר אשר הותיר את כל בני העיירה פעורי פה, והיו כולם כחולמים וכאינם מאמינים אשר כל אלו הדברים יצאו מפיו של נער רך בשנים, והדבר הפך לשיחת היום בעיירה למשך כמה שבועות.

כאשר הגיע זמנו לשוב אל הישיבה ולהמשיך במשנת תלמודו, אמר לו אביו שרצונו ללוותו אל הישיבה, הנער תמה למאד משום מה ראה צורך ללוותו אך לא שאל את אביו על הדבר, ונסע יחד עם אביו בדרך הארוכה, והי כאשר הגיעו אל בנין הישיבה, נכנס האב ביחידות אל חדרו של ראש הישיבה

הגאון רבי חיים כשטענתו בפיו, הן אנכי שלחתי את ברוך בער אל הישיבה כאשר הוא מעוטר במידות טובות ומתוקנות ובראשם מידת הענוה, ואילו כאשר שב לעיירתנו נוכחתי לראות שהפך להיות בעל גאווה וזאת משום שבחר מיוזמתו לדרוש בבית הכנסת בחריפות ובקיאיות שכזו, ועד עתה הכל משיחים אודות הדרשה בהערכה מופלגת, רבי חיים שג"כ התפלא על הדבר באשר הכירו לעניו ושפל ברך, אמר לאביו הבה נקרא אל הנער ונשאלה את פיו ובכך נדע מפני מה ראה על ככה.

קראוהו החדרה ושאלוהו אודות הדבר, פתח רבי ברוך בער ואמר הנה בקבוצת בני גילי בעיירה היו שני בחורים שנתברכו בכשרונות מופלגים, האחד היה הנער זלמן והשני הייתי אנכי, והנה בזמן שהגיע זמני לילך לישיבה ואני בחרתי לפנות לישיבת וואלאז'ין המעטירה, בחר זלמן לילך ללמוד (שטאדירן) באוניברסיטה שבעיר לובלין, נוכידוע שבימים ההם היה זה נסיון גדול לבני הנעורים, כיון שמי שהלך ללמוד באוניברסיטה היה עתיד להחכים בחכמת הרפואה וכדו' ועי"ז היה יכול להצליח בפרנסתו ולהתעשר עושר רב, מה שלא היה מצוי אצל עוסקי התורה שהיו מורגלים בחיי צער, ועוני ומחסור היו מנת חלקם, ואכן רוב הצעירים לא עמדו בנסיון ועזבו את כתלי ביהמ"ד, וסופם היה שנטשו לחלוטין את הדרך הישרה ופרקו עול תורה רח"ל, והנה כאשר חזרתי כעת מן הישיבה חזר גם זלמן מלובלין, ונקלעה לאזני שיחת כמה מבני הנער שבעיירה שאמרו ראו נא כי ב' בחורים שבו כעת אל העיירה, ברוך בער וזלמן, ברוך בער שב כעני מרוד הלבוש בלבושים קרועים ובלויים (שלעפער) ואילו זלמן שב כשכפתורי זהב תפורים במעילו, כששמעתי זאת החילתי לחשוש מחילול ה' העלול להגרם מן הדבר, ושמא מסיבה זו ילכו שאר הצעירים בדרכו וגם יפנו ללמוד באוניברסיטה, וע"כ החלטתי לדרוש בביהמ"ד קבל עם ועדה בכדי שיווכחו כולם כי הכבוד שנוחלים לומדי התורה עולה עשרת מונים על ההנאה שבלבישת בגדי יקר, או אז הבינו ראש הישיבה ואביו של רבי ברוך בער את מעשיו והצדיקוהו.

והנה בדרשה המדוברת נכח אחד מצעירי בני העיירה בשם יחיאל מיכל רבינוביץ, שגם היה מתלבט מאד באם ילך ללמוד בישיבה או שמא ילמד חכמה זרה באוניברסיטה, אמנם כתוצאה מדרשת ר' ברוך בער החליט לילך בדרכיו וגם פנה לישיבת וואלאז'ין לקנות חכמה ודעת, ואכן התעלה שם מאד במעלות התורה, עד שנתגדל לחריף ובקי עצום וחיבר את ספר 'אפיקי ים' הנודע בעמקותו המופלאה, ולימים כאשר בא הספר לידיו של רבי ברוך בער הפטיר כשהספר נתון בידיו "דער 'אפיקי ים' איז מיינער" (ה'אפיקי ים' שייך

לי), והיינו שכתוצאה ממעשהו של רבי ברוך בער זכה ה'אפיקי ים' להגיע למעלתו הגדולה, ועובדא זו הינה דוגמא למה שנתבאר לעיל שבקשת כבוד למען כבוד שמים רצויה ומותרת.

אם עדיין לא למד האדם תורה, יעסוק בה אף שלא לשמה ומתוך כך יבוא לשמה, אך כאשר כבר עוסק בתורה לא יעשם עטרה להתגדל בהם

הקשה במדרש שמואל כי הנה במסכת פסחים (נ ע"ב) איתא לעולם יעסוק אדם בתורה ומצות אפילו שלא לשמה שמתוך שלא לשמה בא לשמה, ולכאורה דברי המשנה דידן שאמרה אל תעשם עטרה להתגדל בהם, עומדים בסתירה לדברי הגמ' בפסחים ששם התירו חז"ל ללמוד גם שלא לשמה.

ותירץ כי דברי הגמ' אמורים באדם שעדיין לא החל לעסוק בתורה וחפץ כעת להיות לו חלק בין עוסקי התורה, וחושב בדעתו שיהיה לו הנאה ע"י לימודו כיון שע"ז יגדל שמו וישיג כבוד או עשירות, הנה אין לנו למונעו מן הלימוד בגין מחשבות שלא לשמה האלו, כיון שאחר שיתחיל לעסוק בתורה וירוח מנועם זיוה ויחוש את מתיקותה, שוב לא יחפץ ללמוד בגין הדברים הללו אלא ילמוד לשמה שהרי "מתוך שלא לשמה בא לשמה", אך משנתנו מיירי באדם שכבר עוסק בתורה זה זמן רב, ועדיין חפץ להתכבד ע"י התורה, שדבר זה הוא רעה גדולה עד מאד (כיון שאין מן הראוי לעסוק בתורה ה' הקדושה והחביבה בגין סיבות כאלו), וע"כ הזהירו התנא "אל תעשם עטרה להתגדל בהם".

אף שרצוי שילמד האדם רק לשמה, עכ"ז לא ימנע מלעסוק בתורה אף אם אינו עומד במדריגה זו

ביאור נוסף כתב במד"ש, כי הנה באמת כשהתירו בגמרא פסחים הנ"ל ללמוד שלא לשמה אמרו "לעולם" יעסוק אדם בתורה ומצוות שלא לשמה, ופירוש ענין "לעולם" הוא שלא רק בתחילת לימודו ילמד שלא לשמה (כפי שביאר בפירוש הראשון), אלא אף לאחר שזכה להחזיק בעסק התורה מותר לו להמשיך ללומדה שלא לשמה. וביאור הדבר הוא שאף אם האדם אינו עומד במדריגה הרצויה של לימוד לשמה עכ"ז לא ימנע מללמוד משום כך, אלא ילמוד עכ"פ שלא לשמה כיון שבסופו של דבר יגיע ללמוד לשמה. אמנם משנתנו שנסנתה במסכת אבות שנקראת משנת חסידים שעיקר ענינה הוא קיום מילי דחסידותא, וכמו שאמר רבא (ב"ק ל ע"א) האי מאן דבעי למיהוי חסידא

לקיים מילי דאבות (ופירש ר"ח שקאי על מסכתין), הנה מצד מידת חסידות צריך האדם להשתדל להגיע לדרגה זו של "אל תעשם עטרה להתגדל בהם".

עובדא בענין גודל הזהירות שלא לעשות את התורה עטרה להתגדל בה

ובענין גודל הזהירות הנצרכת בענין זה של "אל תעשם עטרה להתגדל בהם" מן הראוי להביא עובדא שהיתה בעיה"ק צפת בעת שהאלישיך הק' זי"ע שימש בה כמגיד מישרים, והיתה דרכו לדרוש ברבים בכל שב"ק בזמן המנחה, ופיו היה מפיק מרגליות ממש ודרוש דרש משה ענינים מופלאים עד מאד בכל חלקי התורה, וגם האר"י הק' זי"ע שהיה דר בצפת היה נוהג לבוא עם הרבה מתלמידיו ולשמוע את דרשתו, פעם אחת קם האר"י הק' ממקומו באמצע הדרשה ויצא מביהמ"ד כשאחריו הולכים גם כל תלמידיו, לאחר השבת שאלו האלישיך הק' אודות הנהגתו, אמר לו האר"י הק' הנה בכל פעם כשאתה דורש את דרשתך בדברים מאירים ומשמחים יורדים ממרום מלאכי מעלה ובאים לכאן לשמוע את דברי תורתך, ועמם באים גם תנאים ואמוראים קדושי עליון, והנה בשבת זו כאשר חידשת דבר תורה מיוחד שהיה נפלא עד מאד, ולרגע כמימרא נכנס בלבך הרגש קל של התנשאות דקה מן הדקה - וחשבת כי דבר חידוש כזה היה ראוי גם לתנאים ואמוראים לאומרו, וכיון שלפי רום מעלתך נחשב דבר זה לפגם עזבו המלאכים והתנאים והאמוראים את ביהמ"ד באותו רגע, וגם אנכי לא חפצתי להשאר בביהמ"ד כאשר הם פנו והלכו. הרי לנו מזה שאפילו גדולי עולם המעניקים חמה בקומתם יש להם להזהר בזהירות יתירה שלא לעשות תורתם עטרה לראשם ולהתגדל בהם.

וְאֵל תַּעֲשֶׂה עֲטָרָה לְהִתְגַּדֵּל בָּהּ, וְלֹא קָרְדִים לְחַפֵּר בָּהּ.

לא יחפוץ הרב להתכבד בתלמידיו ולא ישתמש בהם

בילקוט מעם לועז ביאר שמשנתנו באה כהמשך למשנה הקודמת שאמרה "הלומד ע"מ ללמד מספיקין בידו ללמוד וללמד", והיינו שכיון שזכה האדם ללמד מתורתו לאחרים והעמיד תלמידים הגונים, פעמים שיחפוץ להתכבד בהם שהרי מדרך העולם שהתלמידים מעטרים את רבם, וע"כ בא התנא להזהיר ולומר לרב "אל תעשם עטרה להתגדל בהם" כלומר שלא תהא כוונתו להתגדל ולהתכבד ע"י תלמידיו, שיאמרו הבריות כמה חשוב חכם זה שיש לו תלמידים הרבה, ואמר עוד "ולא קרדום לחפור בהם", היינו שלא יעשה

את תלמידיו כקרדום, כלומר שלא ישתמש בתלמידיו [לדרוש מהם שימשוהו ויעבדוהו בגין מה שנתחייבו לו הכרת הטוב על כך שלימדם תורה והעמידם בקרן אורה].

לא יעבוד האדם את בוראו בגין שכר העולם הזה ולא בגין שכר העולם הבא

ובמד"ש כתב כי הנה שנינו לעיל (פ"א מ"ג) הווי כעבדים המשמשים את הרב שלא ע"מ לקבל פרס, והיינו שלא תהא מטרת האדם בעבודתו את בוראו בכדי לקבל שכר, והנה הכוונה בזה המאמר היא ג"כ ע"ז הדרך שלא יתכוין האדם לא לשכר הניתן בעוה"ז ולא לזה של העוה"ב, ואת זאת פירש תנא דידן במאמרו, ואמר "אל תעשם עטרה להתגדל בהם" וזה עולה על השכר הניתן לעתיד לבוא שעליה אמרו חז"ל (ברכות יז ע"א) "שצדיקים יושבים ועטרותיהם בראשיהם ונהנין מזיו השכינה", והיינו שלא תהיה עבודתו בגין עטרה זו שהוא שכר העוה"ב, וכנגד העוה"ז אמר "ולא קרדום לחפור בהם" היינו שלא יתפרנס מתורתו ליהנות ממנה בעוה"ז.

ולא קרדום לחפור פה.

האדם צריך ללמד תורה לאחרים בחנם

פירשו המפרשים שלא ישתמש האדם עם התורה כאומן המשתמש עם כלי אומנתו, והיינו שלא יתכוין להרוויח ממון ע"י התורה, וכן פסק הרמב"ם בהל' תלמוד תורה (פ"א ה"ז) וז"ל, אבל תורה שבע"פ אסור ללמדה בשכר שנאמר (דברים ד, ה) ראה למדתי אתכם חוקים ומשפטים כאשר צוני ה' וכו', מה אני בחנם למדתי אף אתם למדתם בחנם ממני, וכן כשתלמדו לדורות למדו בחנם כמו שלמדתם ממני, לא מצא מי שילמדו בחנם ילמדו בשכר שנאמר (משלי כג, כג) אמת קנה, יכול ילמד לאחרים בשכר (כיון שהוצרך לשלם ממון בכדי ללמוד) ת"ל ואל תמכור, הא למדת שאסור לו ללמד בשכר אע"פ שלמדו רבו בשכר עכ"ל.

שכר בטלה וכיוצ"ב אפשר ליטול

ובענין מה שנוהגים מלמדי תינוקות ליטול שכר על לימודם, כתבו המפרשים שאין השכר על עצם הלימוד אלא על מה שמלמדים אותם את פיסוק הטעמים שאינם מחוייבים ללמדם, וכן מה שהדיינים נוטלים שכר בעת שהם

פוסקים את הדין, אינו על עצם הפסק אלא על כך שהם בטלים ממלאכתם בשבתם לדון.

**ת"ח חולה שאין ביכולתו להתפרנס וכן מי שמינוהו הציבור
פרנס עליהם - מותרים להתפרנס מן הציבור**

ובתב הרע"ב שיש ב' אופנים שמותר לת"ח להתפרנס ע"י תורתו, האחד אם הוא חולה ומדוכא ביסורים רח"ל ואין ביכולתו להתפרנס, והעם מרבים להביא לו מתנות ופרנסה משום כבוד תורתו, אזי מצוה עליו ליטול מהם משום שאין לו דרך אחרת שיוכל להתפרנס על ידה, והשני כאשר מינו אותו הציבור לנשיא או פרנס עליהם מותר לו ליקח מהם פרס (משכורת) ואפי' יותר מכדי פרנסתו, בכדי שיהיו מזונותיו מצויין לו בריווח ומתוך כך תגדל מעלתו בעיניהם ותהיה יראתו מוטלת עליהם ויהיו דבריו נשמעים, משום שזהו כבוד התורה וכבוד הציבור, ודבר זה הוא כמו שמצינו גבי כהן גדול שהתורה קראתו (ויקרא כא, י) הכהן הגדול מאחיו, ודרשו חז"ל (יומא יח ע"א) גדלהו משל אחיו, שיהיו אחיו הכהנים מעשירים אותו משלהם, [והחכמים שהיו נמנעים מכך לא היה זה מצד הדין אלא משום מידת חסידות שהיו נוהגים בעצמם].

מותר להשתמש בתורה לצורך הוספת תורה

ובספורנו כתב כי אזהרת התנא היא רק כששתמש בתורה לצורך חיי שעה, כי זה דומה לאדם המשתמש בכלי הקדש לצורך עצמו שנקרא מועל בהקדש, אך אם משתמש בתורה להרווחת ממון לצורך התורה, כלומר שעי"ז יכול להוסיף על תורתו או להרבות תורה אצל אחרים, הוי כמי ששתמש בכלי הקדש לצורך כלי הקדש אחר שמותר, וכמו שא"י בשלהי מסכת כתובות (קו ע"א) שבביהמ"ק היו החכמים המלמדים את הכהנים הלכות שחיטה וקמיצה נוטלים את שכרם מתרומת הלשכה, כי אף שהמעות הללו הוקדשו לצורך קניית קרבנות, כיון שידיעות אלו נצרכו להקרבנות נחשב שכר המלמדים כקרבנות עצמן.

**כמה עובדות מענין זהירות החכמים שלא לעשות את התורה
קרדום לחפור בה**

ובענין גודל הזהירות בדבר זה שלא להשתמש בתורה ולא לעשותה קרדום לחפור בה, ישנם כמה וכמה עובדות מחכמי הדורות שנוהרו בדבר עד להפליא, וכמו שכתב בספר חובת הלבבות אודות חסיד אחד שהלך לשוק לקנות חפץ מסוים, ובבואו סמוך למחוז חפצו הכיר בו אחד מן המוכרים בשוק

ואמר לחבירו המוכר, דע לך שהאדם שבא לקנות ממך הוא חכם גדול וירא שמים ועליך לתת לו את מבוקשו במעות מועטות, שמע זאת החכם ואמר לא באתי לקנות בתורתך אלא בממוני, והלך משם וקנה את החפץ במקום אחר.

ובילקוט מעם לועז הביא מעשה בתלמיד חכם מופלג עני ואביון שהיה דרכו לילך מעיר לעיר ולחזור על הפתחים, ולא חפץ לגלות שהוא ת"ח וע"כ היו נותנים לו כאחד משאר העניים, ויהי בבואו לעיר אחת נתגלה בדרך כלשהי מגודל ידיעתו בתורה ובקשו בני העיר להוסיף לו בנתינות הגונות בגין כך, אמנם העני לא הסכים בשום אופן ואמר הנה עד עתה נתתם לי בשל עניותי ואביתי לקבל, עתה חפצים אתם להעניק לי בשכר התורה שלמדתי, אינני חפץ לעשות את תורתך קרדום לחפור בה.

וְכִּי תִּהְיֶה הַלֵּל אֹמֵר וְדֹאשְׁתָּמֶשׁ בְּתַנְאֵי חֵלְף.

המשתמש בתורה לצורך עצמו, מחליף שכר העוה"ב בשכר העולם הזה

רבינו יונה פירש ש"תגא" הוא מלשון כתר, ואם האדם משתמש בכתר התורה לצורך עצמו, הנה הוא "חלף" היינו שמחליף את שכרו המעותד לו לעוה"ב עם מה שלקח בעוה"ז, שכיון שמשתמש עם התורה לצרכי העוה"ז, שוב לא נותר לו מאומה לקבלת השכר לעוה"ב.

אין ברכה בממון שנוטל עבור לימוד תורה לאחרים

בילקוט מעם לועז ביאר כי האדם ש"משתמש בתגא" ונוטל שכר על מה שמלמד תורה לאחרים, הרי שכר זה "חלף" היינו שהממון שקיבל יחלוף ויעבור ממנו ולא יראה בו סימן ברכה.

המקיים מצוות בכדי שישבחוהו בני אדם הוי כמשתף דבר אחר עם עבודת קונו רח"ל

עוד כתב כי משנתנו רומזת שאדם המקיים מצוות שלא לשם שמים, ויש לו הנאה רבה כאשר בני אדם משבחים אותו על שקיים מצוות אלו, הרי הוא דומה לאדם המשתף ענין אחר בצירוף לעבודת קונו ח"ו, [וזהו פירוש המשנה "ודאשתמש בתגא" היינו שמשתמש להנאת וכבוד עצמו בכתר התורה והמצוות, "חלף" הרי הוא מחליף את מצוותיו מלעבוד בהם את הבורא ית' והוא עושה אותם בעבור ישות נוספת לשתפו יחד עם הבורא ית' דהיינו לצורך

עצמו], ואם עושה את כל עבודתו לשם מציאת חן בעיני הבריות הרי הוא כעובד עבודתו לבני אדם רח"ל.

גודל גנות המזמר בקולו בתפלתו בכדי למצוא חן בעיני הבריות

והאריך לבאר בפרט בענין הנגינה, שכאשר האדם מזמר בזמן ששופך שיח ומתפלל לפני השי"ת, אך כוונתו בזמרתו היא רק למצוא חן בעיני הבריות, הנה הדבר הזה דומה למלך שציוה להכין כלי זמר מיוחדים במינם ויקרים עד מאד, והעמיד אדם מומחה גדול בתורת הנגינה שינגן לפניו בכל עת אשר יעלה ברצון המלך, הנה אם יימנע המנגן הזה ולא ישיר בפני המלך כאשר ציוהו, ודאי יענש על המרותו את פי המלך. אולם אם אחר כלותו לנגן אצל המלך יקח את כלי הזמר המלכותיים וינגן עמהם לפני אנשים ריקים ופוחזים יושבי קרנות הפחותים בכדי לקבל מהם שכר מועט של כמה פרוטות, ודאי יהיה עונשו חמור עשרת מונים, ואדרבה מוטב היה שלא ינגן כלל בפני המלך מאשר ינגן עם הכלים הללו לפני אנשים פחותים כאלו, שהרי אין כל שייכות בינם לבין כלי הזמר היקרים והחשובים הללו, ובעשותו זאת פגם בכבוד המלך עד מאד, וכמו כן הוא גם באדם המזמר בקולו הנעים בכדי שישבחוהו בני האדם ויכבדוהו, שחטא בזה עד מאד כלפי בוראו שנתן לו את הקול בכדי שיכבד את ה' מגרונו ואילו הוא משתמש עמו לכבוד עצמו.

גודל האיסור להשתמש בשם המפורש

פירוש נוסף יש למשנתנו והוא מה שכתב באבות דרבי נתן (פרק יב הי"ב) ודאשתמש בתגא חלף כיצד שכל המשתמש בשם המפורש אין לו חלק לעוה"ב. ובספר שער רוח הקודש לרבי חיים וויטאל זי"ע כתב ששאל את רבו האר"י הק' זי"ע אודות מה שכתוב בכל ספרי המקובלים האחרונים כי איסור גדול הוא להשתמש בשם המפורש, והלא מצינו להתנאים הק' שהיו משתמשים בו וכגון מה שמצינו אצל רבי ישמעאל בן אלישע ורבי עקיבא, והשיב לו כי בזמנם היה אפר פרה אדומה מצוי והיו יכולים להטהר לגמרי מכל הטומאות ואפי' מטומאת מת, אבל אנו שלא זכינו לאפר פרה וע"כ אף שנוכל להטהר מכל הטומאות אמנם מטומאת מת לא נוכל להטהר והיא במקומה עומדת, ולפיכך אין לנו רשות להשתמש בשם המפורש והמשתמש בו עונשו גדול עד מאד.

כָּל תְּנַחֲנָה מִדְּבָרֵי תוֹרָה, נוֹטֵל חַיֵּיו מִן הָעוֹלָם.

האיסור להשתמש בכתר תורה הוא אף אם הוא בכדי להנצל ממיתה אם אפשר להנצל באופן אחר

כתב רבינו יונה שההנאה מד"ת האסורה אינה רק הנאת כבוד וממון, אלא אף להציל א"ע ע"י התורה ג"כ אסור (אם יכול להנצל באופן אחר), וכהעובדא המובאת בגמ' (נדרים סב ע"א) שרבי טרפון נכנס לשדהו, והאריס שעבד בשדה לא הכירו וסבר שהוא גנב וכפתו והכניסו לתוך שק וחפץ להשליכו לנהר, אמר רבי טרפון אוי לטרפון שזה הורגו, שמע אותו אדם והבין שזה רבי טרפון, הניח את השק וברח, וכל ימיו היה רבי טרפון מצטער על דבר זה ואמר אוי לי שנשתמשתי בכתרה של תורה שכל המשתמש בה אין לו חלק לעוה"ב, ואמרו שם בגמ' שהטעם שנצטער ע"כ אף שהיה בדבר משום חשש פיקוח נפש שהרי חפץ להשליכו לנהר, הוא משום שרבי טרפון היה עשיר גדול והיה לו לפייסו בדמים.

עוד מצינו בחז"ל (ב"ב ח ע"א) רבי פתח אוצרות בשנת בצורת, אמר יכנסו בעלי מקרא בעלי משנה ובעלי תלמוד ולא יכנסו עמי הארץ, דחק רבי יונתן בן עמרם ונכנס, א"ל רבי פרנסני, א"ל קרית א"ל לא, שנית לא, א"כ במה אפרנסך, א"ל ככלב וכעורב, עמד ופרנסו, לאחר שיצא אמר רבי אוי לי שנתתי פתי לעם הארץ, אמר לפניו ר"ש ברבי שמא בן עמרם תלמידך הוא שאינו חפץ ליהנות מכבוד התורה, בדקו ומצאו כדבריו. וכתב ע"ז רבינו יונה כי אילו לא היה רבי חפץ לפרנסו מכיון שהוא עם הארץ, מסתמא היה מתפרנס בכבוד התורה ולא מת ברעב, שהרי חז"ל למדו מן הפסוק (ויקרא יח, ה) וחי בהם - ולא שימות בהם, וא"כ לא היה לו למסור נפשו בכדי שלא לעבור על איסור השתמשות בדברי תורה (שהרי אין זה בכלל ג' העבירות החמורות שנצטוונו למסור נפש עליהם).

עובדא עם הרה"ק מקוז'ניץ בילדותו שהעדיף לסבול כאב המכות ובלבד שלא לספר שעסק בתורה

ובענין זה סיפר הרה"ק המגיד מקוז'ניץ זי"ע שבשנות ילדותו היה יוצא בלילות חנוכה מביתו לביהמ"ד בכדי לשנן את תלמודו, וכיון שהיו אז הרבה נערים משחקים בלילות ומבלים זמנם להבל וריק ואביו לא חפץ שיתחבר עמהם, ע"כ הזהירו שתיכף ומיד כאשר יכבו הנרות שבביהמ"ד ישוב לביתו, ואכן מדי לילה היה שב לביתו מיד לאחר שכבו הנרות, פעם אחת דלק הנר כל

הלילה (בדרך נס) והמשיך להגות בתורה במתיקות נפלאה במשך כל שעות הלילה הארוך, ולא הרגיש כי השעות חולפות והלילה מפנה את מקומו אל השחר העולה, עד שבאו ראשוני המתפללים להתפלל תפלת שחרית, אז הבין כי אתא בוקר וילך מהרה אל ביתו, ואביו בראותו כי לא עמד הפעם כדיבורו ולא שב אחר כלות הנרות, חשד שלא הלך לביהמ"ד ללמוד אלא כילה את זמנו לריק במשחק הקלפים עם הנערים, וכיון שרצה להנכו לבל יעשה שוב כדבר הזה הכהו מכות נאמנות, והפטיר הרה"ק ואמר יודע אני כי אילו הייתי אומר לאבי שאכן למדתי כל הלילה היה מאמין לדברי כי ידע שאינני משקר, אולם אנכי בחרתי לקבל את המכות ולא חפצתי להנות מדברי תורה ולהמנע מן הכאב ע"י שאספר לו שעסקתי בתורה כל אותו הלילה, שהרי אמרו כל הנהנה מד"ת נוטל חייו מן העולם.

**הדורון שהותר להביא לת"ח הוא רק מה שנהוג ליתן לאנשים
חשובים דעלמא**

רבינו יונה הקשה על דברי המשנה שאסרה להנות מדברי תורה, מדברי הגמ' בכתובות (קה ע"ב) כל המביא דורון לת"ח מעלה עליו הכתוב כאילו הקריב קרבן, ומשמע שמעלה גדולה היא להביא דורון לת"ח ולפרנסו, ותירץ שלא נאמר דבר זה אלא בדבר שבני אדם רגילים בו להביאו לפני אנשים חשובים אפי' אם הם עמי הארץ, שזאת מותר להביא גם לפני הת"ח, אבל באמת לא יטול הת"ח דבר שאין הדרך להביאו לפני אנשים חשובים דעלמא.

**בכדי שלא תשתכח תורה מישראל מותרים החכמים ליטול
שכר מן הציבור אם אין להם כדי פרנסתם**

והנה הרמב"ם (פ"ג מהל' ת"ת ה"י) פסק כפשטות דברי משנתנו שאסור ליהנות מד"ת והת"ח מחוייב לעסוק במלאכת כפיו בכדי להתפרנס, אולם הכסף משנה האריך מאד בענין זה וכתב שמנהג כל חכמי ישראל לפני הרמב"ם ולאחריו היה ליטול שכרם מן הציבור ולא חששו כלל לאזהרת חז"ל בדבר, וביאר שכוונת המשנה היא שאם יש לחכם די פרנסתו יסתפק בזה ולא יקח מן הציבור, אבל אם אין לו די פרנסתו יכול ליטול מעות מן הציבור ואין בכך כלום, משום שנאמר (תהלים קיט, קכו) עת לעשות לה' הפרו תורתך, כי אילו לא היתה פרנסת הלומדים והמלמדים מצויה לא היו יכולים לעסוק בתורה ולטרוח בה כראוי, והיתה התורה משתכחת מישראל ח"ו, וכעת שמספיקים להם הציבור פרנסה כדי צרכם יוכלו להגות בתורה יומם ולילה ובכך יקויים מאמר הכתוב (ישעיה מב, כא) יגדיל תורה ויאדיר.

ה רַבִּי יוֹסִי אָמַר כָּל הַמְּכַבֵּד אֶת הַתּוֹרָה, גּוֹפּוֹ מְכַבֵּד עַל הַבְּרִיּוֹת. וְכָל הַמְּחַלְלֵל אֶת הַתּוֹרָה, גּוֹפּוֹ מְחַלְלֵל עַל הַבְּרִיּוֹת:

פירוש רש"י

ה כל המכבד את התורה. הדורש הספרות והיתרות שנתורה ומראה טעם על כל קוץ וקוץ לומר שאין זה דבר לבטלה אין לך כבוד תורה גדול מזה. אי נמי, המכבד ספר תורה ומכבד לומדי תורה והעוסקים בה, כל אלו בכלל מכבד את המורה הן:

בזמננו אם היו הת"ח מתפרנסים במלאכת כפם היו מבוזים בעיני המון העם, ולפיכך טוב הדבר שיקבלו פרנסתם מן הציבור בדרך כבוד

ובספר אגדות אליהו (על ירושלמי שבת פ"ו) הביא סברא נוספת להתייר, כי הנה בזמן חכמי התלמוד היו כל אנשי הדור מתנהגים במורא של כבוד לכל תלמידי החכמים ובעלי תורה, ואף אם היו החכמים עוסקים לפרנסתם במלאכת כפם מפרכת כחטיבת עצים ושאיבת מים לא היה כבודם נגרע בעיני המון העם, כיון שכל העדה קדושים ומעריצים לומדי תורה וחכמיה, אבל בזמננו אם היו הת"ח מוכרחים לעסוק במלאכות כגון אלו בכדי להשיג פרנסתם ופרנסת אנשי ביתם, יהיו מבוזים ח"ו בעיני הבריות, ואז אם יחפצו החכמים להוכיחם על מעשיהם שאינם כראוי ולהדריכם בדרך הטובה והישרה לא יטו אזנם לשמוע, ונמצא שבכך ייגרם בזיון התורה, ולכן אדרבה מצוה רבה קעבדי בכך שמקבלים מתנות מן הציבור ופרנסתם ניתנת להם בדרך כבוד, ויכולים גם ללבוש בגדי כבוד כראוי למעלת תורתם, ובזה יהיו נחשבים בעיני ההמון ודבריהם יהיו נשמעים באזני העם ויעשו פעולתם לטובה.

משנה ח

כָּל הַמְּכַבֵּד אֶת הַתּוֹרָה, גּוֹפּוֹ מְכַבֵּד עַל הַבְּרִיּוֹת.

כבוד התורה - לעטרה בפירושי התורה ע"ד פרד"ס

בפירוש "המכבד את התורה" מצינו כמה וכמה פירושים בדברי רבותינו, הרע"ב פירש שהוא הדורש את החסירות והיתירות שבאותיות התורה ומראה טעם על כל קוץ וקוץ שבה לומר שאין בה דבר לבטלה, שאין לך כבוד

התורה גדול מזה. וכעין זה פירש הגר"ח פלאג"י זצ"ל בספרו 'עניני כל ישראל' ע"ד שפירשו חז"ל את ציווי התורה (שמות כ, יב) כבד את אביך ואת אמך, ואמרו (קידושין לא ע"ב) איזהו כיבוד מלבישו ומנעילו, וכן פירשו גם גבי כבוד שבת שאמר הכתוב (ישעיה נח, יג) וכבדתו מעשות דרכיך, וביארו רז"ל (שבת קיג ע"א) שלא יהא מלבושך של שבת כמלבושך של חול, הרי שענין הכבוד מתבטא במלבושים לכבד את השבת בכסות נאה, ומעתה גם "המכבד את התורה" יתפרש שמלביש את התורה בלבושים נאים, והיינו שהוא מעטר ומפרש את התורה בפרד"ס (פ'שט ר'מז ד'רוש ס'וד), ולפ"ז כוונת המשנה להורות לאדם שלא ילמד את דברי התורה רק ע"פ פירושים הפשוט, אלא עוד יוסיף לעטרם ולפארם בפירושים נאים ע"ד הפשט וכן בדרשות יפות וימשיך ברמזי התורה ויסיים בסודותיה הנפלאים והנסתרים, ואז יקבל שכרו ויהיה "גופו מכובד על הבריות".

**כבוד התורה - להזהר בכבוד הס"ת ולהניחה במקום מכובד
וכן שלא לדבר בשעת הקריאה**

רש"י והרע"ב (בפירוש ב') פירשו שקאי על המכבד את ספר התורה, והיינו שהוא נזהר להניחה במקום קדוש ולא במקום בלתי מכובד כגון על ספסל שיושבים עליו בני אדם וכיוצ"ב. ורש"י הוסיף עוד בזה שהכוונה להנזהר בכבוד הס"ת ואינו שח בזמן שהחזן קורא בה, וכן כתב גם החסיד יעב"ץ (בשם ר"י בן שושן) דכשם שבשעה שקבלנו את התורה מאת השי"ת לא היה שם רק קול אחד שהוא קול ה' בכח, כן ראוי שיהיה עתה בזמן שקורין בה, שישמע בהיכל ה' רק קול הקורא אותה בהדר, וכל הנוכחים ישמעו בשתיקה, ובזוהר הק' (ח"ב דף רו ע"א) איתא כי האדם המכוין באותה שעה (של קריה"ת) ואזניו פקוחות וקשובות ועיניו פתוחות מעלין עליו כאילו קיבל את התורה מהר סיני.

כבוד התורה - לכבד את ספרי הקודש

הרמב"ם ורבינו יונה פירשו ד"המכבד את התורה" קאי על המכבד את ספרי הקודש, וכן כתב בתפארת ישראל שיכבד את הספרים לאגדן יפה ולהושיבן במקום נכבד [וכ"ש את הספר תורה עצמו שחייב לכורכה במטפחת יפה ונאה]. ובמדרש שמואל כתב שיניחם ויצניעם במקום המוכחר שבביתו וכו', וכשהוא מטלטלם ממקום למקום לא יקחם כמו שאר כלי תשמישו של חול, אלא בדרך כבוד וצניעות כמו שמטלטל את בגדי המלך בפניו, ולא יגע בהם כי אם בידיים נקיות.

הזהירות הנצרכת בנשיאת הטלית ותפילין

והנה מזה יש ללמוד לענין מה שמצוי בזמננו תיק מיוחד לטלית ותפילין שיש אפשרות להחזיקו בידו עם בית יד (הענטל) הקבועה בו, ויש בו גם רצועה העשויה לתלותה על הכתף, שבודאי צריך להקפיד לאוחזו עם הידית בדרך כבוד ולא יתלנו על כתיפו, וכן לא יניח את הטלית ותפילין בתוך שקית כדרך שמוליך את כליו ובגדיו למקוה, שנשיאה כזו אינה מדרך כבוד לטלית והתפילין הקדושים אשר מקיימים עמהם מצוות יקרות ונעלות כ"כ, וגם זהירות זו נכללת במה שנצטוונו להיות מכבדים את התורה.

גודל העונש על אי הזהירות הראויה בכבוד הספרים

איתא בספר חסידים (סי' צז) מעשה באדם שהיה חסיד גדול ואחר פטירתו הוציאו את גופו מקברו והשליכוהו כדומן על פני השדה, ונצטערו כל העם על דבר זה עד מאד, ובא בחלום לאיש אחד ואמר לו שסיבת הדבר שאירע לו כן הוא משום שכשהיה רואה ספרי קודש וכן דפי ספרים קרועים לא היה מקפיד לקושרם יחד ולכורכם ולכבדם כראוי. ובספר ברית עולם להחיד"א זי"ע פירש עפ"ז את מאמר משנתנו "כל המכבד את התורה גופו מכובד על הבריות, וכל המחלל את התורה גופו מחולל על הבריות", והנה תיבת "כל" אתי לרבות דבר כלשהו, וי"ל שדברי התנא "שכל המחלל את התורה" באים לרבות כגון חסיד זה שאף שלא חילל את ספרי הקודש בידיים ממש, אמנם בבחינה מסוימת נגרם על ידו חילול התורה וביזוי הספרים, שכן לא הקפיד לכורכם כראוי, וע"כ נתקיים בו "גופו מחולל על הבריות", ודקדקו עמו כחוט השערה לכפר על הפגם שעשה, והוציאו את גופו מקברו ובכך נעשה גופו מחולל.

כבוד התורה - להזהר בכבוד לומדיה ולשבחם

עוד פירש הרע"ב בכוונת המשנה שדיברה אודות כבוד לומדי התורה, שניזהר לכבד את העוסקים בה, וכעין זה כתב גם רבינו יונה והוסיף שדבר ידוע הוא וכן הסברא נותנת - שכל המדבר טוב על החכמים מוחזקין אנו בו שהוא צדיק, ואילו הדין את החכמים לכף חובה ואין מוצא להם צד זכות, וכאשר מדברים לפנינו אודות הרשעים הרי הוא מצדיק את מעשיהם, בידוע שיש בו שמץ רשעות, וסיים רבינו יונה כי ע"י הסימן הזה יש ביכולת לבחון את לבות בני האדם ולידע את מעלתם (באשר נשמע מפיהם את מי הם משבחים ואת מי מגנים), ובאמת מקרא מפורש הוא במשלי (כו, כא) ואיש לפי מהללו, היינו

שמעלת "איש" נבחנת "לפי מהללו", כלומר כשנשמע מפיו את מי הוא מהלל כך נדע מהי דרגתו וכנ"ל.

כבוד התורה - ללמוד תורה בנקיות הגוף והמקום

במדרש שמואל פירש בכוונת המשנה שקאי על האדם העוסק בתורה שעליו לכבדה בשעת לימודו, והיינו שיזהר שיהיו גופו וידיו נקיות, וגם בגדיו יהיו נקיים לכבוד תורת ה' הק' אשר הוא שונה, גם יקפיד ללמוד רק במקום נקי מזוהמא ולכלוך, ובכלל הכבוד הזה נכלל שיהגה בתורה באימה ביראה ברתת ובזיע כמו בשעה שמדבר עם המלך.

המכבד את התורה הוא המכבד את השי"ת

כתב בספורנו ש"המכבד את התורה" פירושו שמכבד את השי"ת שהוא נותן התורה, וגם "המחלל את התורה" פירושו שחוץ ממה שמחלל את התורה הרי הוא גם מבזה את השי"ת, וכמו שנשמע מלשון הכתוב (במדבר טו, ל-לא) את ה' הוא מגדף וגו' כי דבר ה' בזה, והיינו שע"י שהוא מבזה את ה' מתחלל ומתבזה גם "דבר השם" שהוא התוה"ק. ושכר המכבד את ה' הוא שיהא "גופו מכובד על הבריות" וכמאמר הכתוב (שמואל א ב, ל) כי מכבדי אכבד, ואילו "המחלל את התורה" שהוא המבזה את השי"ת "גופו מחולל על הבריות" וכמו שסיים שם הכתוב ואמר ובוזי יקלו.

כבוד התורה - כשחוץ מעסק התורה גם מידותיו מתוקנות

עוד פירש במד"ש בשם רבינו מנחם לבית מאיר כי "המכבד את התורה" הוא האדם שעוסק בתורה ובד בבד מתקן את מידותיו והוא מעוטר במידות טובות ונעימות, שזה גורם כבוד התורה בעיני כל רואיו, וכמאמר הגמ' ביומא (פו ע"א) שיהא (אדם) קורא ושונה ומשמש ת"ח ויהא משאו ומתנו [באמונה ודבור] בנחת עם הבריות, מה הבריות אומרות עליו, אשרי אביו שלמדו תורה אשרי רבו שלמדו תורה, אוי להם לבריות שלא למדו תורה, פלוני שלמד תורה ראו כמה נאים דרכיו וכמה מתוקנים מעשיו, עליו הכתוב אומר (ישעיה מט, ג) ויאמר לי עבדי אתה ישראל אשר כך אתפאר, אבל מי שקורא ושונה ומשמש ת"ח ואין משאו ומתנו באמונה ואין דבורו בנחת עם הבריות, מה הבריות אומרות עליו אוי לו לפלוני שלמד תורה, אוי לו לאביו שלמדו תורה, אוי לו לרבו שלמדו תורה, פלוני שלמד תורה ראו כמה מקולקלין מעשיו וכמה מכווערים דרכיו ע"כ דברי הגמ', נמצא מזה דכבוד התורה או חילולה תלוי במעשיו ומידותיו של הלומדה, וע"כ מה שאמר התנא "המכבד את התורה"

היינו מי שלומד תורה וגם מידותיו מתקנות כראוי שעי"ז מתרבה כבוד התורה וכנ"ל. וכיון שאיירינגן מענין לימוד התורה ותיקון המידות יש בנותן טעם לציין דבר מעניין, שישנו מכתב שכתב מרן החפץ חיים זצ"ל (מכתב סו) להמליץ אודות הישיבה הק' בראדין שעמדה תחת נשיאותו, ובתוך דבריו כתב בזה"ל והיא ישיבה מפוארה עד מאד שלומדים בה גם תורה ומידות ע"כ.

אין כבוד ובזיון התורה מעלה ומוריד לתורה עצמה

כתב החסיד יעב"ץ כי אין הכבוד שמכבדים את התורה מעלה לתורה עצמה ואין פחיתות הכבוד מורידה בכבודה, כיון שהתורה הק' מעצמה תכובד, אמנם החילוק בזה נוגע רק לאדם עצמו, כי אם יכבדה יהיה גופו מכובד על הבריות, ואם יחלל את כבודה ויבזנה או שיתלוצץ ממנה, הנה כבוד התורה עצמה במקומה מונח, אך הוא יענש שיהיה גופו מחולל על הבריות.

ביאור דברי המשנה ע"פ מעשה דקבורת המוכס

רבינו מהר"י הכהן בעל מח"ס בתי כהונה פירש את דברי המשנה ע"פ המעשה שכתב רש"י (סנהדרין מד ע"ב ד"ה דבעיא מכסא) שמת יהודי רשע שהיה מוכס ובאותו יום מת באותה העיר גם אדם גדול בתורה, באו כל בני העיר ונתעסקו בכבודו של אותו אדם גדול, וקרובי המוכס הוציאו את מיטת המוכס אחריו, בתוך כדי כך קפצו עליהם אויבים ומחמת הפחד והמורא נסו כולם על נפשם ונשארו המיטות לבדם, זולת תלמיד אחד של החכם שהיה קרוב אליו מאד שנותר כל העת אצל מיטת רבו הצדיק, כאשר חלפה הסכנה חזרו כל בני העיר בראשות גדולי העיר לחלוק לחכם את כבודו ולקבורו בבכי ומספד, אולם בטעות נתחלפה להם מיטת החכם עם מיטתו של המוכס ונטלוהו לקבורה, התלמיד הנ"ל אשר ראה את כל הנעשה צעק בקול גדול כי חליפין אירעו כאן אולם מחמת המהומה לא שעו לדבריו ולא הועילו זעקותיו, ואכן כל העם ליוו את המוכס ואילו קרובי המוכס קברו את החכם.

אותו תלמיד נתמלא צער ויגון רב על אשר רבו הגדול נקבר בבזיון גדול כ"כ, וגם תמה מאד מפני מה זכה המוכס הרשע להקבר בכבוד גדול שכזה, יום אחד נגלה אליו רבו בחלום הלילה, ואמר לו אל נא תצטער, בא ואראך את גודל כבודי בגן עדן, וכן את עונשו של המוכס הרשע בגיהנם, ברם סיבת הדבר שנענשתי להקבר בבזיון היא משום שפעם אחת שמעתי כשאנשים מדברים בגנות תלמידי חכמים ולא מחיתי, ולכן נענשתי שגם בעת פטירתי יחסר מכבודי

ואקבר בבזיון, והמוכס הלז עשה מעשה טוב כי פעם אחת הכין סעודה לכבוד שר העיר ולבסוף לא בא השר, עמד המוכס וחילק את כל המזון שהכין לצורך הסעודה לעניים תלמידי חכמים, וע"כ בא על שכרו והגיע אליו הכבוד הזה להיות נקבר במעמד כל בני העיר.

וזוהו שנרמז בדברי התנא "כל המכבד את התורה" ואמר בלשון "כל" שהוא בא לרבות, ונתכוין לרבות את אותו המוכס שאע"פ שאת הסעודה שנתן לעניים תלמידי חכמים לא הכין במיוחד עבורם, אלא הכינה לכבוד השר ורק משום שבסופו של דבר לא בא נתנה להם, עכ"ז זכות זו גרמה לו ש"גופו מכובד על הבריות" וחשובי העיר וגדוליו נשאו את מיטתו וקברוהו בכבוד גדול במעמד קהל רב מישראל. והמשיך התנא ואמר "וכל המחלל את התורה" ירמוז לרבות את האדם הגדול הנ"ל אשר לא עלתה על דעתו מעולם כלל לחלל את כבוד התורה, אלא שלא מיחה כששמע דברי גנות על אותם ת"ח, ועכ"ז נענש בכך שהיה "גופו מחולל על הבריות" ונקבר גופו בבזיון ע"י משפחת המוכס שנשאו את מיטתו וקברוהו.

גופו מכבד על הבריות.

גם בעלי החיים מכבדים את התורה

פירש במד"ש בשם ספר לב אבות, כי מה שאמר התנא "על הבריות" כוונתו על כל הבריות שבעולם ואפי' על בעלי החיים, משום שע"י שהאדם מכבד את התורה נמשך עליו חוט של חסד ומתקיים בו מאמר הכתוב (איוב ה, כג) וחית השדה הַשְּׁלֵמָה לך, והוא כעין דבר המקרא (בראשית ט, ב) ומוראכם וחתכם יהיה על כל חית הארץ, וכן מצינו בדברי חז"ל על כמה מהחכמים שהיו עופות השמים באים לכבדם והיו סוככים עליהם בכנפיהם. וכן סיפא דמתני' "כל המחלל את התורה" שעונשו הוא ש"גופו מחולל על הבריות" נכללו בזה גם בריות בעלי החיים שהם הבהמות והחיות, כי מחמת חילולו את התורה סר הצלם אלקים מעליו ושוב אין בעלי החיים יראים ממנו.

ט רַבִּי יִשְׁמָעֵאל בְּנוֹ אֱמִיר הַחוּשְׁףִי עֲצָמוֹ מִן הַדִּין, פּוֹרֵק מִמֶּנּוּ
אֵיבָה וְגָזַל וְשָׁבוּעַת שָׁוְא. וְהִגֵּס לְבוֹ בְּהוֹרָאָה, שׁוֹטֵה רָשָׁע וְגַם
רוּחַ:

פירוש רש"י

ט החושף עצמו מן הדין. במקום שיש גדול ממנו. אי נמי, אומר לבעלי הדין שימפסרו: פורק ממנו איבה. שהיולא מניח דין חייב שונה לדיין, שאומר בלבו, לא היפך בזכותי: וגזל. שמה חייב הזכאי ונמנע שגזל על ידו: ושבועת שוא. שמה חייב שבועה למי שאינו חייב בה, ונמנע מניח לידי שבועת שוא. אי נמי, קרי תנא לשבועת שקר שבועת שוא, כגון האומר לא לוימי ולוה דבשעת השבועה ילאה מפיו לשוא: והגם לכו בהוראה. בלא עיון ובלא המתנה:

משנה ט

החוּשְׁףִי עֲצָמוֹ מִן הַדִּין, פּוֹרֵק מִמֶּנּוּ אֵיבָה וְגָזַל וכו'.

הדיין צריך להשמיט א"ע מלדון אם יש אחר שיכול לדון

הנה מדברי התנא משמע שעדיף לדיין לא לדון דיני תורה אלא לחשוך עצמו מן הדין, וכתב רבינו יונה כי אף שנצטוינו להעמיד שופטים ודיינים וכמקרא שכתוב (דברים טז, יח) שופטים ושוטרים תתן לך בכל שעריך, וכן כתיב (שם, כ) צדק צדק תרדוף, הרי שהדיינים מצווים לדון דין צדק, אכן זהו רק במקום שאין דיינים אחרים שיכולים לפסוק את הדין, אזי מחוייב כל מי שיוודע לדון להתמנות כדיין ולהוציא דין אמת, אך כל זמן שיוכל להשתמט מלדון (ז"ך ארויס דרייען) מוטב שלא ידון הוא עצמו אלא ישליך את עול הדיינות על כתפי חכמים אחרים הראויים לדון.

ובאופן שאין אדם אחר שיכול לדון את הדין כראוי, חייב הדיין שבא הדבר לידו לדון בעצמו ולהוציא משפט צדק, ואם לא יקיים את חובתו עתיד ליתן את הדין על כך, וכדאיתא במדרש תנחומא (משפטים, ב) מעשה ברבי אסי כשהיה מסתלק מן העולם נכנס בן אחותו אצלו ומצאו בוכה, אמר לו רבי מפני מה אתה בוכה, יש תורה שלא למדת ולימדת, הרי תלמידך יושבים לפניך, יש גמילות חסדים שלא עשית, ועל כל מידות שהיו בך היית מתרחק מן הדיינים, ולא נתת רשות על עצמך להתמנות על צרכי צבור, אמר לו בני עליה אני בוכה, שמא אתן דין וחשבון על שהייתי יכול לעשות דיניהם של ישראל ע"כ, הרי

שהיה רבי אסי חושש שיעמידוהו לדין על כך שנמנע מלדון את ישראל. ומזה נלמד שאם רואה הדיין שאין איש מבלעדו שיכול לדון את הדין כראוי הרי הוא מחוייב לדון בעצמו, אך אם יש אחר שיכול לדון יבכר הדיין לחשוך את עצמו מן הדין, ועל דרך שמצינו בירושלמי (סנהדרין פ"א ה"א) שאמר התנא האלוקי רבי שמעון בר יוחאי בריך רחמנא שאיני דין.

מעלת הפשרה בדין

אמנם הרע"ב ביאר שמשנתנו המורה לדיין לחשוך א"ע מן הדין מיירי רק באופן שיש דיין גדול ממנו שאז לא ידון הוא אלא הגדול. גם נתכוונה המשנה שיאמר הדיין לבעלי הדין שיעשו פשרה ביניהם, ואז יוכל לחשוך א"ע ולהמנע מלדון יען כי הם הסכימו להתפשר, וכדברי בעל הטורים עה"פ (שמות כא, א) ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם, שתיבות "המשפטים אשר" הם נוטריקון הדיין מצוה שיעשה פשרה פורם יעשה משפט אם שניהם רוצים, וכן נפסק להדיא בשו"ע (חו"מ סי' יב ס"ב) מצוה לומר לבעלי דינים בתחילה הדין אתם רוצים או הפשרה, אם רצו בפשרה עושים ביניהם פשרה, וביאר שם בסמ"ע (ס"ק ו) את כוונת המחבר שכיון שקיי"ל שמצוה בפשרה לפיכך יש על הדיין להסביר לבעל הדין את גודל מעלת עשיית הפשרה, ולדבר על לבם שמא יסכימו על הדבר להתפשר ביניהם.

פירק מ'מנו איבה ו'גזל ו'שבועת שוא.

ג' פירושים ב"שבועת שוא"

הרע"ב מפרש איך החושך עצמו מלדון מונע ממנו את הדברים האלו, בענין "איבה" כתב כי כאשר ידון את הדין ויצא אחד מבעלי הדין חייב בדינו הרי הוא שונא את הדיין מעתה כי אומר בלבו לא הפך הדיין בזכותי, וע"כ כשימנע מלדון לא ישנאוהו, ואודות "גזל" פירש שמא יטעה בדין ויחייב את הזכאי לשלם, וע"כ נחשב לו כאילו גזלו משום שבא הגזל בגין מה שפסק, וגבי "שבועת שוא" פירש כי שמא יחייב שבועה למי שאינו חייב, ונמצא עון שבועת חנם תלוי בו כי ישבע הלה אף שאינו מחוייב לישבע ע"פ דין (ולפ"ז קאי על שבועת אמת שנשבע לחנם), ובאופן אחר פירש שכוונת התנא לשבועת שקר כי פעמים יחייב שבועה את החייב, אך הוא ישבע לשקר ויאמר לא לויתי אף שבאמת לווה, נמצא שבגרמת הדיין יצאה שבועת שקר מפי הנשבע. והחסיד יעב"ץ פירש בשם הר"י בן שושן שאף אם יחייב שבועה את הנתבע ואף ישבע

שבועת אמת, ג"כ מקרי שבועת שוא מצד התובע שיודע כי האמת עם הנתבע, והא קי"ל שהנשבע על הידוע לאדם הוי שבועת שוא.

חומר עון השבועות ואפי' שבועת אמת

והנה ענין השבועות חמור הוא עד מאד, וכמו שאי' בשו"ע חו"מ (סי' פז ס"כ) שכשבאים ב"ד להשביע את האדם מאימים עליו ואומרים לו הוי יודע שכל העולם נודעזע בשעה שאמר הקב"ה לא תשא, ובכל העבירות שבתורה נאמר ונקה וכאן נאמר לא ינקה, וכל העבירות שבתורה נפרעים ממנו לבד וכאן ממנו וממשפחתו, ולא עוד אלא שגורם ליפרע משונאיהם של ישראל שכל ישראל ערבים זה לזה, כל עבירות שבתורה תולים לו שנים ושלושה דורות אם יש לו זכיות וכאן נפרעים ממנו מיד ע"כ, ובאמת לא רק על שבועת שוא נאמרו דברים נוראים אלו אלא מצינו שנענשים גם על שבועת אמת, וכדאי' במדרש (במב"ר כב, א) שני אלפים עיירות היו לו לינאי המלך וכולם לא חרבו אלא על שבועת אמת, כיצד אדם היה אומר לחבירו שבועה שאני הולך ואוכל כך וכך במקום פלוני, והיו הולכים ומקיימים שבועתם ואעפ"כ חרבו ע"כ. נמצא מזה כמה יש להתרחק מן השבועות ואפי' משבועת אמת, ומעתה גם דבר זה הוא סיבה נכונה ומוצדקת שבגינה יחזרו בעלי הדין אחר הפשרה בכדי שלא יבואו להכשל ח"ו בעון שבועות החמורות.

הבעל דין שמשלם מעצמו בלא שיתבעוהו לד"ת מונע איבה גזל ושבועת שוא

בילקוטי מעם לועז כתב כי יש שפירשו שהמשנה עולה על הבעל דין עצמו שחושך עצמו מן הדין, והיינו שכאשר הוא מסתפק שמא הוא חייב ממון לחבירו, אינו ממתין עד שיתבענו חבירו בב"ד, אלא מעיין בעצמו בדינו ואם מוצא שהוא חייב הרי הוא משלם לו מרצונו הטוב ובכך הרי הוא "פורק ממנו איבה וגזל ושבועת שוא".

ובמד"ש כתב כי אדם זה בודאי מקדש את שם ה' ומכבד את תורתו, וכן "פורק ממנו איבה" כי מכיון שמעצמו חפץ לשלם את אשר חב ודן את דינו, ממילא לא הוא יטור איבה לשום אדם ולא אחרים יטרו לו, שהרי האדם שתובע את חבירו בדין, כבר זרע את ניצני האיבה והשנאה ביניהם והם לא ישכחו אף אם יצא חבירו זכאי בדין.

ועד"ז פירשו המפרשים הללו גם את סוף דברי המשנה "והגס לבו בהוראה" היינו מי שמורה היתר לעצמו בעת שמכרר את הדין (לפני שתבעוהו

בבי"ד) ומפרש את הדין לזכותו ומחליט שאינו צריך לשלם לחבירו, וסובר שאינו צריך לשאול את פי הדיינים אודות דין זה מאחר שהוא חכם כמותם, ומה שיודעים הדיינים גם הוא יודע, הנה כאשר יתבעהו בעל דינו לבי"ד בתביעת הממון ויוציאו הדיינים מאתו את המגיע לחבירו, יוברר ויוכר גנותו שהוא "שוטה" משום שלא ידע את הדין, "רשע" לפי שרצה לגזול את ממון חבירו ולהשאירו אצלו, "וגם רוח" שהתגאה לאמר שידיעתו שוה לדיינים.

הדיין צריך לסלק את כל נגיעותיו בעת הדין וב' עובדות בדבר זה

ביאור נוסף יש במשנתנו כי "החושך עצמו מן הדין" היינו הדיין שמסלק משיקולי הדין את עצמו ונגיעותיו האישיות ואז יוכל להוציא דין צדק לאורה, ויפסוק את הדין לאמיתו, שהרי כאשר לדיין יש נגיעות בעת הדין לא יתכן שיפסוק דין צדק.

ובענין זה הוה עובדא עם הגאון רבי יהושע פאלק הכהן בעל הסמ"ע על שו"ע חו"מ שהלך לדון עם אחד בדין תורה, ופסקו הדיינים שהסמ"ע חייב לשלם לבעל דינו סך של כ"ב אלף זהובים, אמנם הסמ"ע לא הסכים לפסק הדין כי סבר שהצדק עמו וטען עם הדיינים בדין ודברים ע"פ סוגיות הש"ס ודברי הראשונים הנוגעים לענין הנידון שהיה בדין תורה, אך האב"ד הביא ראיה לפסקו מדברים מפורשים שכתב הסמ"ע בעצמו בספרו על חו"מ, או אז הפטיר הסמ"ע בהתפעלות ואמר צאו וראו כמה גדולים דברי חכמים שאמרו שאין אדם רואה חובה לעצמו, שהרי אף אני בעצמי שכתבתי את הדברים האלו בספרי, בהגיע עת שנגע הדבר אלי לא זכרתי את הדברים וסברתי שהדין עמי.

עובדא נוספת בדומה לזה מסופר על הגאון רבי חיים מוואלאז'ין זצ"ל שהיו לו ב' תלמידים חשובים מאד ושמו רבי דוד טעביל ממינסק ורבי דוד מנובהרדוק, פעם אחת באו ב' התלמידים הללו לדון לפניו בדין תורה, וכאשר עיין רבי חיים בדינם יצא הפסק שהצדק עם רבי דוד טעביל, ואף שכמובן קיבל עליו רבי דוד מנובהרדוק את פסק רבו ועשה כאשר ציווהו, אולם סבר בלבו ובדעתו שהצדק האמיתי עמו. כעבור שנה לערך היתה אסיפת רבנים במקום מסוים ושם התאספו גדולי הרבנים מרוסיה ליטא ופולין לצורך ענין ציבורי כלשהי, גם רבי דוד מנובהרדוק בא לאסיפה הזו ותיכף ומיד בבואו פנה אל רבו המובהק רבי חיים לקבל הימנו ברכת שלום, ובהזדמנות זו ביקש רבו מאתו כיון שבאו לפניו ב' סוחרים החפצים להתדיין בדין תורה והוא טרוד מאד בעניני אסיפת הרבנים, לכן הוא מבקש ממנו אם יוכל הוא לדון את דינם, רבי דוד

הסכים לדבר ואכן למחרת באו ב' בני אדם לאכסנייתו ושטחו לפניו את טענותיהם באר היטב, רבי דוד החל לדון בדבר וכיון שהזמן התארך אמר להם שיאמר את פסק הדין למחר, כאשר שבו למחרת פסק לפניהם את הדין ואמר מי חייב ומי זכאי.

בעבור מספר שעות פגש רבי דוד את רבו ושאלו רבי חיים אודות הד"ת שהיה אצלו, ורבי דוד סיפר את כל הנעשה מה היו טענותיהם ומה העלה בדינם, אמר לו רבי חיים הנה התבונן בדברים אלו ובטענות בעלי הדינים וראה כי ב' הצדדים בדין תורה היו ממש כמו הדין תורה שהיה לך עם רבי דוד טעביל, וראה גם כי אתה בעצמך פסקת הדין כפי שפסקתי אני אז, התבונן רבי דוד והודה כי דברי רבו צדקו למאד, ואז הביך כי מה שהיו לו טענות בשעתו לא היה זה כי אם מחמת שהנגיעות העצמיות שהיו לו בדין זה סמאו את עיניו מלראות נכוחה, וכעת שחקר ובדק את הדין אליבא דאמת ראה שהצד שכנגדו הוא הנכון.

שנים מספר עברו אחר המעשה הלזה ורבי דוד פגש את אחד מבעלי הדין האמורים, שאלו רבי דוד האם סידרתם ביניכם את הדבר ועשיתם כפי הנפסק בדין תורה, אמר לו הנה אגלה באזנך את האמת אשר אירע, דע לך כי לא היה כלל דין ודברים בינינו, אמנם אנו תלמידיו של רבי חיים והוא חפץ שנבוא לפניך עם הדין הלזה מאחר שידע כי הינך סבור שלא יצא כל הצדק לאור בעת שדנתם לפניו, ולכן סיכב את הענין שאתה עצמך תבוא למסקנה זו ותראה כי הדין היה דין אמת וצדק, והוא לימדנו איזה טענות לטעון וגם את דמי הפסק ששלמנו לך קבלנו ממנו.

פֹּרֶק מִמֶּנּוּ אֵיבָה.

האיבה מעיקה לאדם ומונחת עליו כמשא כבד

במד"ש דקדק על לשון התנא שלא אמר "מרחיק ממנו איבה" אלא "פורק ממנו איבה", וביאר שהתנא נתכוין לומר שה"איבה" הלזו שנגרמת מן הדין, מונחת על הדיין כמשא כבד המונח על כתיפו של אדם, וע"כ כשהוא נמנע מלדון הרי הוא "פורק" מעליו את המשא הזה, ובפשטות כוונתו משום שכאשר יש לאדם שונא הרי הוא נתון בכל עת בהרגשה בלתי טובה, וחושב בדעתו שמא עומד השונא לעשות לו איזה דבר שאינו הגון או להרע לו בדבר מה או לדבר בגנותו, וע"כ הדאגה הלזו מעיקה עליו ומוטלת עליו כמשא כבד.

וְהִנֵּם לְבוֹ בְּהוֹרָאָה, שׁוֹטָה רְשָׁע וְגַם רוּחַ.

החכם בעיניו גרוע מן הכסיל

הנה בשפת אמת פירש לפי דרכו שהגס לבו בהוראה היינו או שוטה או רשע או גס רוח, אכן כתב שרש"י פירש דכולהו איתנהו ביה (ובאמת כן היא גם דעת רבינו יונה וכמו שיבואר).

רבינו יונה פירש את דברי המשנה כי "הגס לבו בהוראה" הוא מי שחושב שידיעתו רבה ויכול להורות את הדין ואין חשש שיטעה בו, הנה הוא בגדר "שוטה" מפני שהוא חכם בעיניו ואין שטות גדולה מזו שיחזיק האדם את עצמו כחכם, כי אף לכסיל הגדול יש תקוה יותר ממנו, מפני שהכסיל אף שהוא חוטא ועובר עבירות הנה הוא עצמו יודע ומכיר שאינו הולך בדרך טובים ודרכו רצופה בטעויות, וע"כ יש תקוה שמא ביום מן הימים ישוב בתשובה שלימה אל ה' ויטיב את דרכיו, אמנם זה שגס לבו בהוראה והוא חכם בעיניו אין לו תקוה כלל כי מאחר שהוא סבור שהוא חכם ודרכו ישרה איך יחזור בו מדרך החכמה (המדומה). ומה שאמר עוד כי הוא "רשע" הנה אף שכבר נאמר עליו "שוטה" לא נכלל בזה שאינו ירא חטא, וע"כ הוסיף התנא עוד לומר עליו "רשע" ללמדנו שאין בו סרך יראת שמים, כי לו היתה בו יראת שמים לא היה ממהר כ"כ בדבריו לדון ולהורות, כי היה ברור לו שהשגגה מצויה באדם וכל ילוד אשה קרוב אל הטעות, ולכן היה מעיין היטב בדבריו לפני שפוסק את הדין. והנה כל זאת בא לו משום היותו "גס רוח" ובעל גאווה, כי מחמת שהוא חפץ להשתרר על הבריות סובר שאם יראו שחכמתו גדולה והוא יכול לפסוק את הדין מהרה, ימנעו להיות שופט ואדון עליהם, ועל כן "לבו גס בהוראה".

גם בכלל הנהגת האדם עם הבריות ינהג במידת הרחמים
ולא במידת הדין

בילקוט מעם לועז פירש שדברי המשנה רומזים על הנהגת האדם עם אחרים, והיינו שיש לאדם למנוע א"ע מן הדין לא רק במה שנוגע לדיני ממונות, אלא אף בכל הנהגתו עם הבריות לא יתנהג בקפידא ובחומרה אלא לפנים משורת הדין, וכמו שדרשו חז"ל (עי' שבת קלג ע"ב) עה"פ (דברים כח, ט) והלכת בדרכיו ואמרו הדבק במידותיו מה הוא רחום אף אתה רחום, הרי שהדרך הטובה והישרה שבה צריך האדם להתנהג עם סובביו היא במידת החסד

והרחמים שבזה הוא טוב ומטיב לאחרים, ועי"ז נעשים רוח המקום ורוח הבריות נוחים הימנו, והנהגה זו מקרבת את גאולת ישראל.

וזוהו שרמזה לנו המשנה במאמרה "החושך עצמו מן הדין", היינו אדם שבכל עצמותו הרי הוא נמנע מלהתנהג עם הבריות במידת הדין (כלומר לעמוד על שלו ולדרוש מה שמגיע לו וכדומה), הן בעניני ממונות והן בענין הכבוד וכל כיוצ"ב, הנה בכך הוא "פורק ממנו איבה" והיינו שלא יהיו לו אויבים כלל, לא בעוה"ז - כי מאחר שהוא מתנהג עם הבריות במידת החסד והרחמים אוהבים אותו כל רעיו ומכיריו, והן בעוה"ב - שלא יהיו המקטרגים דורשים את רעתו שהרי הבטיחונו חז"ל (ר"ה יז ע"א) כל המעביר על מידותיו מעבירים לו על כל פשעיו, נודבר זה שייך לכל ימות השנה, אך בפרט בחודש אלול ועשי"ת שבהם כבר כתבו הפוסקים (קיצור שלחן ערוך ועוד) שראוי לאדם לנהוג במידה זו עם הבריות, ועי"ז גם השי"ת ינהג עמו במידת הרחמים].

גם מן ה"גזל" ניצול זה האדם, כי כיון שהוא מוותר מממונו לאחרים ואינו עומד על שלו, ודאי לא ידבק בידו מאומה משל אחרים ולא יעבור על עון גזל, וכן מ"שבועת שוא" כי האדם שנוהג במידת הדין ודאי לא ימלט מלהקל בשבועות, אך זה שמוותר מממונו וכל הנהגתו היא לפנים משורת הדין לא יבוא להכשל בשבועת שוא.

המעמיד דבריו על שורת הדין ישנאוהו כל מכיריו

אמנם האדם שנוהג בהיפך מזה ומעמיד דבריו על שורת הדין הנה הוא "גס לבו בהוראה", היינו שמתנהג עם הבריות ע"פ הוראת התורה ומקפיד על כל פרוטה מממונו ואינו מוותר מאומה משלו, הנה הוא "שוטה" כיון שעיי"ז ישנאוהו כל מכיריו ומי שיש לו עסק עמו, ומה גדולה טפשותו ורבה שטותו שבגין פרוטות מועטות אלו כדאי לו הדבר שישנאוהו כל מכיריו, וגם יהיה נחשב ל"רשע" בעיני השי"ת, משום שאם הוא אינו מוותר ועומד על שורת הדין, ינהג עמו השי"ת במידה כנגד מידה ויפסוק דינו כרשע כפי המגיעו מצד מידת הדין, וגם יבוא להיות "גס רוח" כי הקפדתו תביאנו לידי כך שיחפוז שיכבדוהו בני האדם, ועי"ז יבוא להתקוטט עמהם אם לא ימלאו את רצונו ואין לך מידה גרועה מזו.

י הוא הָיָה אֹמֵר אֶל תְּהִי דֵּן יְחִידִי, שְׂאִין דֵּן יְחִידִי אֶלָּא אֶחָד.
וְאֵל תֹּאמַר קִבְּלוּ דַעְתִּי, שְׁהֵן רְשָׁאִין וְלֹא אָתָּה:

פירוש רש"י

י אל תהי דן יחיד. אע"פ שיחיד מומחה יכול לדון, מדרכי הססידות הוא שאפילו מומחה לא יהי דן יחיד. ודוקא כשלא קבלוהו בעלי הדין עליהם לדיין. אבל קבלוהו בעלי הדין עליהם, דן יחיד ואפילו מדרכי חסידות: שאים דן יחיד אל אחר. הקדוש ברוך הוא שהוא יחיד בעולמו: ואל תאמר. למצריך החולקים עליך: קבלו דעתי. שאני מומחה וצלא הצירוף שלכם הייתי יכול לדון: שהן רשאין ולא אתה. הואיך וצירפת אותם עמך ראו שיפסק הדין על פי הרבים:

משנה י

הוא הָיָה אֹמֵר אֶל תְּהִי דֵּן יְחִידִי וכו'.

מידת חסידות שאפי' דיין מומחה לא ידון יחיד

כתבו המפרשים (רבינו יונה, ספורנו ורע"ב) שאע"פ שקיי"ל שיחיד מומחה רשאי לדון את הדין יחיד, מ"מ מידת חסידות היא שלא יעשה כן בפועל, אלא יקח עמו עוד חכמים שידונו יחד עמו ויסייעוהו לבוא אל חקר האמת ולהוציא את הדין כראוי, ובזה ירוויח שאף אם לא יעלה בידם לדון את הדין לאמיתו ויטעו בפסקו, לא יהיה הקולר תלוי רק בצווארו אלא כל הדיינים יחדיו יטלו חלק מהעונש.

כאשר לא ידון הדיין יחיד לא יהיה בדין איבה גזל
ושבועת שוא

רבינו משה אלמושנינו (הובא במד"ש) האריך לבאר את משנתנו וכתב שהדברים באים כהמשך למשנה הקודמת, ששם אמר רבי ישמעאל "החושך עצמו מן הדין פורק ממנו איבה וגזל ושבועת שוא והגס לבו בהוראה שוטה רשע וגס רוח", והיינו שראוי לכל אחד להתרחק מלדון ובכך יחסוך מעצמו איבה וגזל ושבועת שוא, וא"כ יאמרו האומרים, תורה מה תהא עליה ומי ידון דיננו אם כל תופשי התורה והראויים לישב על מדין יתרחקו מלדון, אכן ע"ז בא רבי ישמעאל עצמו במשנתנו ונתן עצה טובה ונכונה לדבר זה שיוכל הדיין לדון בלא כל חשש, ואמר "אל תהי דן יחיד" והיינו שע"י שידון את הדין בצוותא חדא עם דיינים אחרים, לא יכשל בשום אחד מג' הדברים הנ"ל, מן ה"איבה"

ימלט מכיון שהבעל דין שיצא חייב בדין לא ידע מי מהדיינים צידד לזכותו ומי לחובתו, ועל כל אחד מהדיינים יחשוב שמא הוא רצה לזכותו אלא שההכרעה היתה לפי הרוב, וכלפי עון ה"גזל ושבועת שוא" העלולים לבוא ע"י הדיין, הנה לא זו בלבד שלא יהיה העון תלוי בו לבדו אלא יתחלק בין כל הדיינים, אלא אף יינצלו מהם לגמרי כיון שמחמת שיחקרו היטב את הדין ע"י המשא ומתן שביניהם תצא האמת לאור, ויפסקו את הדין הנכון ולא יגרמו לגזול ממון מן הזכאי, וכן השבועה לא תהיה לשוא.

אַל תְּהִי דֵּן יְחִידִי, שְׂאִין דֵּן יְחִידִי אֶלָּא אֶחָד.

האדם מורכב מגוף ונשמה וע"כ אינו יכול לדון יחידי

והנה החסיד יעב"ץ פירש ג"כ כדבריו, והוסיף לבאר בזה גם את מה שסיימה המשנה "שאיין דין יחידי אלא אחד" ולא אמרה "אלא הקב"ה", אכן בזה נתכוונה המשנה להודיענו את סיבת הדבר שלא ידון הדיין יחידי, והוא משום כי האדם שאינו יחידי אלא מורכב מגוף ונשמה (המנוגדים זה לזה) אין באפשרותו להמלט מן הטעות והשגיאה - אם מחמת קיצורו בהשגת האמת, או משום שהוא נוטה במזגו וטבעו לאחד מבעלי הדין [וכמו שמצוי לפעמים ששני אנשים מתווכחים זה עם זה וכל אחד מנסה להוכיח כי דבריו צודקים, ולפתע יבוא אל המקום אדם זר אשר לא ידעם ולא הכירם מעולם, וכשמעו את הדין ודברים שביניהם הרי הוא חושק שאחד משניהם יגבר ויצדק בטענותיו, והנה לכאורה הדבר תמוה למאד וכי מה אכפת לו בוויכוח זה והרי שני הצדדים נחשבים לו כמו זר, אמנם הסיבה לדבר היא כיון שהוא קרוב יותר בטבעו אל האדם המחזיק בצד אחד וע"כ הוא חפץ שיצדקו דבריו], ומחמת כן לא יוכל לדון את הדין לבדו, משא"כ הקב"ה שהוא "יחידי" במהותו ואינו מורכב מטבעים ונטיות שונות חלילה, לו נאה ויאה להיות "דין יחידי".

**עובדא בענין זה שקיום דברי המשנה הצילה את הדיין
מלפסוק דין מרומה**

ובספר ענף עץ אבות הביא עובדא שהיתה ובה אירע בפועל דבר זה שע"י שהדיין לא דן יחידי ניצול מטעות בדין, וגופא דעובדא הוה בגדול אחד שהיה רב אב"ד והיה דרכו לצרף עוד שניים מתלמידיו בעת שבתו לדון, פעם אחת באו שני אנשים עשירים מופלגים להתדיין לפניו, והתובע חפץ להקדים וליתן שוחד לרב לפני הדין בכדי שיפסוק את הדין לטובתו, אך לא מלאו לבו

לעשות כן מאחר שחשש שהרב לא יסכים ליטול ויגער בו, ולכן המתין לשעת הכושר שיוכל ליתן שוחד, והנה הרב הלזה היה רגיל להריח טאבא"ק מעת לעת, ויהי בעת שישבו העשירים מחוץ לחדר הדיינים והמתינו לתורם, תם הטאבא"ק של הרב וע"כ ביקש משמש בית הדין שילך לרכוש עבורו טאבא"ק, ובעת הליכתו ניגש אליו התובע הנ"ל והציע לו שהוא ילך במקומו לקנות את הטאבא"ק, השמש הסכים בשמחה ונתן לו את המעות לקניית הטאבא"ק, אמנם התובע עשה בערמה והכניס שלשת דינרי זהב בשולי חפיסת הטאבא"ק, ונתנו לידי השמש אשר מסרו להרב, כעבור זמן מה נכנסו ב' העשירים וטענו את טענותיהם לפני הרב וב' תלמידיו שהחלו מתדיינים אודות הפסק שיש לפסוק, והנה דעת האב"ד היתה לפסוק לטובת התובע, אך ב' התלמידים חלקו עליו וחפצו לפסוק לטובת הנתבע והרצו לפניו בדרך ארץ את טענותיהם ונימוקם, וכיון שלא הגיעו לעמק השוה לא ידע הרב מה להכריע, והחליט לדחות את מתן הפסק דין עד למחר.

בלילה ישב לעיין שוב באותו הדין והתעמק בו מאד, ובתוך כדי עיונו הרבה להריח מן הטאבא"ק עד שכמעט נגמר כל הטאבא"ק שבחפיסה, וכיון שנגע בשוליה הרגיש שיש שם מטבעות, הביט בהם וראה כי הם ג' דינרי זהב, והשתומם מאד על הדבר הכיזד באו לתוך הטאבא"ק דינרי זהב, בבוקר קרא הרב לשמש ואמר לו, אמור נא לי האם הלכת בעצמך אל החנות לרכוש את הטאבא"ק, השמש בתמימותו סיפר דברים כהויתם איך שהתובע הלז ביקש שהוא חפץ לרכוש את הטאבא"ק בעבור הרב והוא נענה לבקשתו, אמר לו הרב אכן נודע הדבר, כי כפי הנראה התובע חפץ לשחדני עם אלו הדינרים, למחרת כאשר שבו ב' בעלי הדינים השיב הרב את המעות לתובע וחזר לעיין באותו דין, והנה תיכף כאשר החל להתבונן בדבר שינה את דעתו מסברתו הראשונה ונוכח לדעת כי תלמידיו אשר חלקו עליו צדקו למאד, וע"כ הוציא את הפסק לטובת הנתבע. נמצא שבזכות שקיים את דברי התנא "אל תהי דן יחידי", ושמע לדברי תלמידיו ולא דחאם לאמר קבלו את דעתי כאשר הנני רבכם וגדול ממכם בשנים, זכה לסיעתא דשמיא מרובה ולפסוק דין אמת ופרק מעליו "איבה וגזל ושבועת שוא".

גם אם הדיין אינו יודע כלל שנתנו לו שוחד, יש בכח השוחד לסלף את דבריו

והנה כעין זה היתה גם עובדא עם הרה"ק בעל אוהב ישראל מאפטא זי"ע שבאו אליו ב' בעלי דין להתדיין לפניו אודות סכסוך שהיה ביניהם, ואחד מבעלי הדין שלשל בסתר סכום כסף לכיס מעילו של הרה"ק אשר היה תלוי ע"ג מסמר

בחדר החיצון וכמובן שלא ידע הרה"ק מזה כלל. והנה בעת שדנו את הדין הרגיש הרה"ק שיש בדעתו נטיה גדולה לטובת אדם זה שהכניס את המעות, שלא כדרך הרגיל בשאר דיני התורה שעשה, וכיון שכך הפסיק את מושב בית הדין ולא רצה לפסוק בדין זה, כעבור ימים מספר מצא את המעות הנתונות בכיס בגדו, ואז הבין למפרע כי השוחד הזה שניתן לו גרם לכך שיטה את דעתו לטובת הנותן, אמר הרה"ק צאו וראו כמה גדול כח השוחד לעוות את הדין, כי אף שלא ידעתי כלל מנתנת השוחד, כיון שהכניסו לרשותי את המעות, כבר נשתחדה דעתי ונטתה לפסוק לטובת נותן השוחד, ובכך לסלף את הדין.

ופירש בזה את מאמר הכתוב (דברים טז, יט) כי השוחד יעור עיני חכמים ויסלף דברי צדיקים, היינו שאף אם הדיין נשאר עדיין בצדקותו והוא נקרא בשם צדיק משום שאינו חפץ כלל ליטול שוחד, אלא הניחו את השוחד ברשותו בלא ידיעתו, ג"כ יש בכח השוחד הלזה לַסַּלֵּף את דבריו של הדיין ולגרם שיוציא פסק דין מעוות.

פלוגתת הפוסקים אם מותר לדון יחידי באופן שקבלוהו בעלי הדין עליהם, ומנהג העולם בזה

כתב הרע"ב שדברי התנא "אל תהי דן יחידי" אמורים רק באופן שלא קיבלוהו בעלי הדין לדיין עליהם, אך אם הסכימו לקבלו עליהם כדיין יחידי, יכול לדונם ואין לו להמנע מכך אפי' מצד מידת חסידות. אכן בספר מילי דאבות כתב כי הדבר תלוי במחלוקת הפוסקים, שהט"ז (ח"מ ריש סי' ג) מקיל בדבר ומתיר לדון יחידי בכה"ג, וכפי שנהג רבי אבא וכדאי' בירושלמי (סנהדרין פ"א ה"א) רבי אבא היה יושב בקיסרין ודן את הדין יחידי, אמרו לו תלמידיו והרי שנינו אל תהי דן יחידי, אמר להם כיון שבאים ורואים אותי שאני דן יחידי כאילו קבלוני עליהם, אמנם יש אוסרים אף באופן זה. וכתב בילקוט מעם לועז שהעולם נוהגים להקל בדבר וסומכים בזה על הט"ז שהקיל לדון יחידי אם קבלוהו ב' בעלי הדין עליהם, (עיין אריכות דברים בענין זה בש"ך ח"מ סי' ג' ס"ק ת, ובקצוה"ח שם ס"ק ד).

לא ישמע הדיין דברי בעל דין אחד בתחילה אלא ישמע דברי שניהם כאחד

בספר לב אבות ביאר את דברי משנתנו באופן אחר, כי התנא נתכוין להזהיר את הדיין שלא ישמע טענת בעל דין אחד שלא בפני רעהו, אלא ישמע את דברי שניהם כאחד. וכן כתב גם בעל הטורים בפרשת משפטים עה"פ (שמות כא,

א) ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם, תשים ר"ת תשמע שניהם יחד מדברים, וכן משמע מלשון הכתוב (דברים א, טז) שמוע בין אחיכם, והיינו שישמע הדיין את ב' בעלי הדין כאחד. ואת טעם הדבר ביאר המד"ש ע"פ מאמר הכתוב (משלי יח, יז) צדיק הראשון בריבו, והיינו שטבע האדם הוא שטענות הצד הראשון ששומע מתקבלים יותר בלבו ונחשבים אצלו כאמת, ואח"כ יקשה לו מאד לשנות את דעתו אל הצד השני, וע"כ אם ישמע דברי בעל דין אחד כשאינן השני אומר את דעתו, יקבעו דבריו בלבו ובעת שידון בדבר יטה את הדין לטובתו, ולכן צריך לשמוע את דברי ב' בעלי הדין כאחד.

וסיים הלב אבות שזהו שאמר התנא "אל תהי דן יחידי" היינו שאם יבוא אדם יחיד לפני הדיין ויאבה להרצות לפניו את הטענות שיש לו נגד רעהו, לא ישמע את דבריו עד אשר יבוא גם בעל הדין השני, משום "שאינן דן יחידי אלא אחד", והוא הקב"ה ששומע גם טענת צד אחד לבדו וכמאמר הכתוב (שמות כב, כב) שמוע אשמע צעקתו, וכן אמר (שם פסוק כו) והיה כי יצעק אלי ושמעתי כי חנון אני.

הקב"ה שורה אצל הדיינים לראות אם הם דנים כראוי ולא מטים את הדין

במדרש שמואל ביאר את המשנה כי התנא נתכוין להזהיר את הדיין כי אף אם הוא דן יחידי בלא שום צירוף של דיינים אחרים, צריך שידע שהשכינה נמצאת אצלו והקב"ה עומד עליו ורואה במעשיו אם הוא מטה את הדין, ויש לו להבין ולהשכיל כי אלקים נצב בעדת קל (תהלים פב, א), וע"ז אמר "אל תהי דן יחידי" כלומר לא תחשוב ותסבור שאתה דן יחידי ונמצא כאן לבדך, "שאינן דן יחידי אלא אחד" כלומר שרק הקב"ה יחידו של עולם דן לבדו את הבריות, אבל דיינים בו"ד אינם דנים לבדם, אלא הקב"ה עומד בסמיכות אליהם וצופה במעשיהם לראות אם ייטו מדרך הישר, ואם ידונו את הדין כראוי ויוציאו משפט צדק בלא להטותו לאחד מן הצדדים.

אי אפשר לדון את מעשי האיש הישראלי

סיפר כ"ק האדמו"ר בעל אמרי חיים מויז'ניץ זצ"ל שפעם אחת היה הרה"ק בעל אוהב ישראל מאפטא זי"ע יושב בחדרו ופתאום נכנס המשמש בקודש כשחיוך רחב פרוס על שפתיו, שאלו הרה"ק לפשר החיוך וסיפר המשמש שהרבנית יושבת בחדר השני וקוראת פרקי אבות, ובהיות שהיא קצרת רואי וזקוקה לבתי עיניים בכדי לקרוא את האותיות הקטנות, ובשעה זו לא

הרכיבה על עיניה את בתי העיניים, טעתה בקריאתה ותחת לומר "אל תהי דן יחידי" קריאה "אל תהי דן יהודי", נענה הרה"ק ואמר צדקה הרבנית במאמרה כיון שלדון איש יהודי על מעשהו יכול רק הקב"ה בעצמו הבוחן כליות ולב, ולפיכך אמת נכון הדבר שאמרה "אל תהיה דן יהודי" לפי שאין לשום אדם אפשרות ורשות לדון את בר ישראל חבירו.

והאר"י האמרי חיים לבאר את מה שאמר שרק השי"ת יכול לדון איש יהודי, כי הנה איתא במשנה לעיל (פ"ב מ"ה) אל תדין את חבירך עד שתגיע למקומו, וכתב ע"ז השפת אמת - ולמקומו לא תגיע, והיינו שלעולם לא יוכל האדם להגיע אל אותו מקום ומדריגה שחבירו עומד בו כעת כיון שאין דעות בני האדם שוות זה לזה, ולכן אין באפשרותו לדונו כלל וכלל, ועוד שהרי לכל יהודי יש בפנימיות נפשו נקודה טובה וחלק שלא נפגם, ולכן א"א לדונו ע"פ מעשיו החיצונים, ואת החלק הטוב השרוי בפנימיותו א"א לאדם אחר לראות וע"כ א"א לשופטו ולדונו, ולכן אמר הרה"ק מאפטא כי צדקו דברי הרבנית באמרה "אל תהי דן יהודי" כי אין יכולת לדון את האיש הישראלי.

שְׁאִין דָּן יְחִידִי אֱלֵא אַחַד.

הדיינים עלולים לטעות בדין בגין בעלי הדין והעדים ולפיכך צריכים לדון בחבורה

רבינו יונה והרע"ב פירשו שקאי על הקב"ה שהוא יחיד בעולמו, והוסיף הספורנו שהשי"ת דן יחידי לפי שהוא יודע את כל הנעשה ואינו נצרך שיטענו לפניו בעלי הדין את טענותיהם ויעידו העדים על מה שראו - שהם מטעים לפעמים את הדיינים, אלא כמאמר המשנה (לקמן משנה כח) הוא הדיין הוא העד והוא בעל דין, משא"כ הדיינים שהם קרוצי חומר שבכדי לדון הם חייבים לשמוע את טענות בעלי הדין ועדות העדים, נגרם מזה פעמים רבות טעות ומרמה בדין לפי שהם עלולים להטעות את הדיינים בדבריהם, ולפיכך מוכרחים הדיינים לדון בחבורה.

דיין מומחה יכול לדון ביחיד, אך כל דיין צריך לסבור שהוא אינו מומחה

פירש אחר פירש רבינו יונה "שאיין דן יחידי אלא אחד" היינו האחד המיוחד שהוא הדיין המומחה, הוא רשאי לדון לבדו, אך שאר דיינים שאינם מומחים אסורים לדון ביחידות, ולכן הזהיר התנא את הדיין "אל תהי דן יחידי"

לפי שאין לדיין להחזיק את עצמו למומחה אלא יחשוב כי הוא נצרך עדיין לדון בחבורה.

השי"ת נמלך במלאכיו בעת הדין, אבל הוא לבדו גוזר את הדין ומחתימו בחותמו

והנה אודות הפירוש הראשון של רבינו יונה שהשי"ת דן יחידי, הקשה בספר מגן אבות מדברי הגמרא בסנהדרין (לח ע"ב) שהקב"ה נמלך במלאכי השרת אם לברוא את האדם אם לאו, והיה דין ודברים ביניהם על הדבר עיי"ש באריכות, וכן איתא שם א"ר יוחנן אין הקב"ה עושה דבר אלא א"כ נמלך בפמליא של מעלה, וכן אמר הכתוב (מלכים-א כב, יט) ראיתי את ה' יושב על כסאו וכל צבא השמים עומד עליו מימינו ומשמאלו, ופירשו חז"ל (תנחומא שמות, יח) אלו מטין לכף זכות ואלו מטין לכף חובה, הרי לנו מכל זאת שהקב"ה נמלך במלאכיו מרוב ענוותנותו ולא דן יחידי, ותירץ כי בעת המשא ומתן של הדין הרי הוא נמלך עם המלאכים אך את גזר הדין הוא עצמו חותם ואין אחר עמו, וכמו שאמר הכתוב (דניאל י, כא) אבל אגיד לך את הרשום בכתב אמת, והיינו שגזר הדין נחתם עם ה"אמת" שהיא חותמו של הקב"ה, הרי שהחתימה וגזר הדין הוי ע"י השי"ת עצמו, וע"ז אמר התנא "שאיין דן יחידי אלא אחד".

כיון שהקב"ה משיב לאדם את הנלקח ממנו שלא כדיון, נמצא שהדיינים דנים את הקב"ה בעצמו

בספר רוח חיים כתב פירוש מחודש במשנתנו ע"פ מה שנאמר (דברים א, יז) כי המשפט לאלקים הוא, והיינו שהדיין הפוסק את הדין שופט כביכול את הקב"ה בעצמו, כיון שאם יטה את הדין ויפסוק שלא כהלכה ויגרום להוציא ממון ממי שאינו חייב, הרי הקב"ה ממלא את חסרונו ומגלגל ע"י כמה וכמה סיבות שישוּב סכום זה לידי מי שנתחייב, ומעתה אם הטה הדיין את הדין ולא דנו כראוי, הרי שדן את הקב"ה כביכול בדין שאינו אמת, וע"כ יש לו לזהר מאד בדבר ולא ידון לבדו אלא בצירוף כמה דיינים שע"ז יש להניח שידונו דיין אמת.

וזהו שאמר התנא "אל תהי דן יחידי שאין דן יחידי" כלומר אתה הדיין שהינך דן לבדך את הדין, דע כי באמת אין אתה דן את בעלי הדין העומדים לפניך, "אלא אחד" שהוא הקב"ה יחידו של עולם, כיון שאם תוציא משפט שאינו צודק נמצאת מטריח את הקב"ה להשיב לו את הנלקח ממנו שלא כדיון.

וְאֵל תֹּאמַר קִבְּלוּ דְעֵתִי, שְׁהֵן רִשְׁאִין וְלֹא אֶתָּהּ.

כתב רבינו יונה כי כוונת התנא לומר לדיין שצירף עמו עוד כמה דיינים ודן עמם בצוותא חדא, שאם יחלקו עליו בסברותיהם לא יאמר להם, הן אני מומחה בדינים יותר מכם, ע"כ קבלו נא את דעתי ובטלו את דעתכם כלפיה, שהרי כל מה שנטלתי אתכם להצטרף לדון לא היה כ"א מצד מידת חסידות ולולא זאת הייתי דן יחידי, לא יאמר להם זאת, כיון "שהם רשאים ולא אתה" כלומר שאם הם יחפצו לקבל את דבריך מעצמם יכולים הם, אך אתה אינך רשאי להכריחם על הדבר.

לא יבקש הדיין מבעלי הדין שיקבלוהו לדיין עליהם

רבינו מנחם לבית מאיר פירש (הובא במד"ש) שדברי התנא "ואל תאמר קבלו דעתי" עולים על דברים שאומר הדיין לבעלי הדין, והיינו שלא ימציא הדיין את עצמו לבעלי הדין, לומר להם אני אדון את הדין ביניכם, ו"קבלו את דעתי" מה שאפסוק לכם, "שהן רשאים" היינו שהם מצד עצמם רשאים לקבל אותך עליהם שתדונם אף בתורת יחיד מומחה, אבל "ולא אתה" כלומר אתה הדיין אינך יכול לכופם שיקבלו עליהם את דינך, ואמר "ואל תאמר" ללמד שאין כדאי לדיין אפי' רק לומר להם "קבלו דעתי" (פי' באמירה בעלמא אף שלא יכוף אותם אל הדבר), כי שמא יסרבו לקבלו ונמצא מתחלל כבודו ע"י עצמו (פי' שיגרום לעצמו בושה וזלזול).

שְׁהֵן רִשְׁאִין וְלֹא אֶתָּהּ.

הנה פירוש הדבר ע"פ פשוטו, הוא כמו שפירשו רבינו יונה (שהובא לעיל) ורש"י, "שהן רשאים" היינו הדיינים האחרים רשאים לקבל את דעתך אם הם רוצים "ולא אתה" רשאי לכפותם על הדבר שיסכימו לדעתך בעל כרחם. אמנם בספורנו פירש "שהן רשאים" היינו שהדיינים האחרים שהם הרבים - רשאים לפסוק את הדין ולהכריע, וכפי שציוותה לנו התורה במאמרה (שמות כג, ב) אחרי רבים להטות. והרע"ב כתב כי הואיל שצירפת את אלו הדיינים לדון את הדין יחד עמך, מן הראוי שייפסק הדין ע"פ הרבים.

יזהר האדם שלא ידון במחשבתו את הנהגת הבורא בעולמו,

ומשל נפלא על כך

בספר מתנת אבות פירש את מאמר המשנה "אל תהי דן יחידי" שקאי על השי"ת שהוא אחד יחיד ומיוחד, והתנא נתכוין להזהיר את בני האדם

שלא ידונו כביכול את השי"ת ולא יהרהרו אחר מעשיו ואופן הנהגתו את עולמו, כיון שאין לנו כל השגה בהנהגתו שהיא בתכלית הטוב והיושר כדכתיב (דברים לב, ד) קל אמונה ואין עול צדיק וישר הוא, וע"כ יש לאדם לקבל את כל העובר עליו בהאי עלמא באהבה ובאמונה תמימה.

ובענין זה כתב מרן החפץ חיים זצ"ל כי האדם המרהיב עוז לדון אחר הנהגת השי"ת את עולמו וסובר שאין הדברים הנעשים תחת השמש מובנים, הינו דומה לאורח שנקלע בערש"ק לעיר אחת שאינו מכיר את אנשיה, בבוקר יום השב"ק נכנס לבית הכנסת להתפלל, ובבוא עת קריאת התורה התבונן באופן שמעלה הגבאי את האנשים אל התורה, וראה שהוא מכבד בעליה הראשונה אדם העומד בצד ימין של ביהכנ"ס ובעליה השניה אדם אחר משמאל ביהכנ"ס, השלישי מלפנים הרביעי מאחור, ומערב זקנים עם נערים בלי כל סדר וחשבון. ובראותו כל זאת תמה מאד על הדבר וסבר כי בית הכנסת מתנהל בחוסר סדר ושלא בישרות, וע"כ תיכף לאחר התפילה ניגש אל הגבאי ושאלו אודות מעשיו התמוהים והמופרכים, הגבאי שמע את כל טענותיו ואמר לו דע נא יהודי יקר, כי כל קושיותיך נובעות מכך שבאת לכאן רק עתה, ואילו היית נוכח כאן במשך השבועות האחרונים לא היתה לך כל תמיהה, והיית רואה כי בכל שבת עולים לתורה אנשים אחרים ויש סדר בדבר, ואלו שלא עלו לתורה היום עלו בעבר בהגיע תורם, ובנוסף לכך היו כמה אנשים שהיתה להם סיבה מיוחדת מפני מה הוצרכו לעלות לתורה, לאחד נולדה בת בשעטו"מ, השני נשא אשה בשבוע החולף, ולשלישי יחול יום השנה (יאר-צייט) של אביו במשך השבוע הבא וכדומה לזה, ולאחר אלו הדברים הבין האורח כי כל הדברים התנהלו באמת וביושר וללא כל דופי.

והנה כדבר הזה ממש הוא גם באדם אשר בא לעולם הזה, שנחשב כמו אורח בעיר כיון שזמן שהותו בהאי עלמא הוא קצר מאד וכמאמר הכתוב (תהלים צ, י) ימי שנותינו בהם שבעים שנה וגו', ולפיכך אין באפשרותו לראות את כל מעשי השי"ת בעולמו ואת כל צפונות הבריאה וסוד הגלגולים, כי אם היה יודע את כל אלו היה מבין שכל מעשי השי"ת אמת וצדק ויש סיבות נכונות לכל פרט ופרט מהנעשה בעולמו, ורק אדם פתי וכסיל סבור שיש ביכולתו להבין את הנהגת השי"ת, וע"כ אם רואה דבר מה שאינו משיג בשכל את פשרו, הרי לבו מתמלא בשאלות וקושיות.

יא רַבִּי יוֹנָתָן אוֹמֵר כָּל הַמְקַיִם אֶת הַתּוֹרָה מֵעַנִי, סוֹפוֹ לְקַיְמָה
מֵעֶשֶׂר. וְכָל הַמְבַטֵּל אֶת הַתּוֹרָה מֵעֶשֶׂר, סוֹפוֹ לְבִטְלָהּ מֵעַנִי:

פירוש רש"י

יא המקיים את התורה מעוני. שהוא דמוק למוזנות ומתבטל ממלאכתו כדי לעסוק בתורה:
המבטל את התורה מעושר. מחמת רוב הממון צריך ליתן לבו פעם לכאן ופעם לכאן ואין לו פנאי
לעסוק בתורה:

משנה יא

רַבִּי יוֹנָתָן אוֹמֵר כָּל הַמְקַיִם אֶת הַתּוֹרָה מֵעַנִי, סוֹפוֹ לְקַיְמָה מֵעֶשֶׂר.

כאשר האדם ממעט מעסק הפרנסה בכדי שיוכל להרבות
בעבודת ה' יזכה לעשירות, ואז יוכל לעובדו ית' בנקל

פירש רבינו יונה וכ"כ גם הרע"ב "המקיים את התורה מעוני" היינו מי שמניח
את מלאכתו שעוסק בה לצורך פרנסתו, בכדי שיוכל לקיים את התורה
והמצוות [ואף שיודע שבכך תתמעט פרנסתו כי אינו עוסק בה כפי יכולתו],
וכיון שבעבור כך הוא עוסק בתורה ומקיים מצוות מתוך הדחק, הנה "סופו
לקיימה מעושר" כי בשכר זאת יזכה לעשירות, וכיון שלא יצטרך לעמול
ולטרוח הרבה בעבור הפרנסה יהיו לו הרבה יותר שעות פנויות שיוכל לעסוק
בהם בתורה ומעש"ט.

ובזה פירש בספר תפארת עוזיאל את מאמר הכתוב (תהלים קיח, ה) מן המצר
קראתי י-ה ענני במרחב י-ה, היינו כי אם אף "מן המצר" בהיותי שרוי
בדחקות ומצר "קראתי י-ה" ועסקתי בעבודת ה' לקיים תורתו ומצוותיו, אזי
"ענני במרחב י-ה" יתן לי השי"ת את שכרי שיהא לי הרחבה (ברייטקייט)
ופרנסה ככל הצורך, ועי"ז אוכל לעבוד את השי"ת ביתר שאת וביתר עוז כאשר
יהיה לבי פנוי מטרדות הפרנסה ויהיו עתותי מצויים בידי.

האדם שמקיים את התורה על אף עניו מוכיח שמקיימה
מחמת רצונו העצמי ולא יפריע לו המצב שמסביב, וע"כ
אפשר ליתן לו עשירות והיא לא תבטלנו מקיום התורה

ורבינו משה אלומשנינו (הובא במד"ש) ביאר הדבר בתוספת ביאור שהאדם
המשתדל שלא לבטל מלימוד התורה בעת דחקו אלא מקיימה בכל

יכולתו על אף עניו ומרודו המביאו לידי צער, יבוא על שכרו מאת השי"ת לזכות לעשירות, משום שדבר זה שקיים את רצון ה' היה מחמת ששם מבטחו בו ית' שסייענו לקיים את המצוות על אף מחסורו, נמצא שקיום זה הוא קיום אמיתי הנובע מרצונו הטהור ומחשבותיו הטובות לעשות נח"ר לבוראו, ואינו תלוי במצב הסובב אותו, וע"כ בטוחים אנו שהוא ימשיך לקיימה לעולם אף אם יעשירנו הקב"ה עושר רב, ומעתה הנה שכרו אתו להיות "סופו לקיימה מעושר" כי לפי הנהגתו עד עתה יש לנו לבטוח שלא יבוא לבטל מן התורה מחמת העושר הלזה.

וְכָל הַמְבַטֵּל אֶת הַתּוֹרָה מְעַשֵּׂר, סוֹפּוֹ לְבַטְלָהּ מֵעֵנִי.

פירש רבינו יונה שמיירי באדם שמחמת עשרו יש לו הרבה זמן פנוי שהוא יכול לעסוק בו בתורה ובקיום המצוות - כיון שאינו צריך לטרוח כ"כ בעסק הפרנסה, ועכ"ז הוא מבטל את זמנו לריק ואינו עוסק בתורה ומצוות לפי ערך הזמן שיש לו. והרע"ב כתב כי מחמת רוב הממון שיש לו הרי מחשבתו טרודה הרבה בגין עסקי ממונו (יותר מכפי הנצרך), ולפיכך אין לו פנאי לעסוק בתורה, הנה "סופו לבטלה מעוני" וכפירוש רבינו יונה שהשי"ת יסבב שבאמת יצטרך לטרוח הרבה על פרנסתו, או כפי מה שפירש הרע"ב שתהיה מחשבתו טרודה בה, ואז לא יהיה לו פנאי וישוב הדעת לעסוק בתורה אף אם ירצה, וזה יהיה לו כעונש בתורת מידה כנגד מידה על אשר לא עסק בתורה בעת שהיה לו פנאי.

ובתב בספורנו כי דברי המשנה הללו כתובים במקרא מפורש בפרשת התוכחה שאמרה תורה (דברים כח, מז) תחת אשר לא עבדת את ה' אלקיך בשמחה ובטוב לבב מרוב כסף, היינו שבטלת את התורה מעושר כאשר היה לך רוב כל, אזי יהיה כפי שהמשיך הכתוב ואמר (שם פסוק מח) ועבדת את אויביך אשר ישלחנו ה' בך ברעב ובצמא ובעירום ובחוסר כל, היינו שהעונש הוא שיהיה סופו לבטלו מעוני ומחוסר כל.

ביאור נסיון ההצלחה והפכו

בתפארת ישראל ביאר את דברי המשנה (וכעין זה ביאר גם האלשיך הק' בפר' בהר) כי הנה ישנם ב' מיני נסיונות, האחד 'נסיון ההצלחה' כאשר זכה האדם ומשמים סיעו בידו להצליח במעשי ידיו, והשני הוא בהפכו ונקרא 'נסיון חסרון ההצלחה', ושניהם כאחד שוים לענין זה שכאשר יזדמנו לפני

האדם עליו להתגבר על הנסיון ולעשות את הטוב והישר בעיני ה', והיינו דכשזכה להצלחה עליו לזכור כי הכל מאת ה' ולא יתגאה לחשוב כי כחו ועוצם ידו עשה את החיל הזה, אלא יכיר טובה להקב"ה על אשר עמד לימינו ובחסדיו המרובים הגיעו אל ההצלחה הזאת, וכאשר נתנסה בחסרון ההצלחה יכניע את לבבו הערל לפני בוראו וידע כי עוונותיו גרמו לכך.

העומד כראוי בנסיון העוני יביאנו השי"ת לידי נסיון העושר ויעזרנו לעמוד גם בו

והנה זה ברור כי נסיון ההצלחה קשה יותר מנסיון חסרון ההצלחה, כי יותר קל לאדם להכניע להקב"ה בעת אשר לא יתנהלו עניניו כרצונו, מאשר שיזכור כי השי"ת נתן לו כח לעשות חיל בזמן שתגבר הצלחתו עד למעלה ראש. וע"כ אמר רבי יונתן במשנתנו "המקיים את התורה מעוני" ועמד בנסיון זה של העוני וחסרון ההצלחה, והעניות לא העבירתו על דעת קונו, אזי יתעלה במדריגתו ומשמים יזמנו לידו שיהיה "סופו לקיימו מעושר" שהוא הנסיון הגדול יותר של ההצלחה, והשי"ת יעזרנו לעמוד גם בנסיון העושר שהרי אמרו רבותינו (יומא לח ע"ב) הבא ליטהר מסייעין אותו.

העניות גורמת לאדם לעסוק בתורה

ובמדרש שמואל כתב עוד כי לא די שהעניות הוי נסיון קטן יותר מנסיון העושר, אלא אדרבה הא אמרו חז"ל (חגיגה ט ע"ב) יאה עניותא לישראל, והוא משום שהעני אין לו שמחה וקורת רוח מכל העובר עליו בעוה"ז רק מלימוד התורה, הרי שהעניות עצמה גורמת לו לעסוק בתורה ולהשתעשע ולהתענג מזיווה, ולכן "יאה עניותא לישראל" כי על ידה יבואו לעסוק בתורה ולהשתעשע בה. ומזה הטעם דייק התנא וכתב "המקיים את התורה מעוני" ולא כתב "בעוני", לרמז כי קיום התורה שלו בא מן העניות דייקא, וכמו שנתבאר שהיא גורמת לו לעסוק בתורה.

האדם שהורגל לעסוק בתורה בעניותו ימשיך בכך גם אחר שיתעשר

ואם אכן ישיכיל לקיים את התורה בעודו בעניותו אזי "סופו לקיימה מעושר", והיינו כי אף שטבע העשירות להביא את האדם לידי ביטול תורה, משום שריבוי ממונו גורם לו להפליג בים באניות ולטייל על היבשה ועוד כהנה וכהנה רדיפות אחר תאוות העוה"ז והבליו, אכן כיון שהאדם הזה כבר זכה שעסק התורה וקיום מצוותיה יורש בקרבו ע"י שהגה בה בעודו עני, א"כ ודאי

שיזכה לקיימה גם מעושר ולא יזיק לו ריבוי הממון כיון שמצוה גוררת מצוה, ומה שקיים את התורה בעניותו יגרום לו לקיימה גם בעשירותו. אך מאידך גיסא האדם "המבטל את התורה מעושר" היינו שמחמת העשירות הוא בא לידי ביטול תורה, ונקבע להיות מבטל תורה בטבעו יען כי כן הורגל בעודו עשיר, אזי "סופו לבטלה מעוני" כי אף אם ירד מנכסיו ויהיה עני, ימשיך בביטולה אף שכבר אין לו את הסיבה לכך, משום שכבר הורגל שלא לעסוק בתורה ועבירה גוררת עבירה, ושוב יוקשה לו עד מאד לשנות את טבעו.

**המבטל את התורה מעושר לא יספיקו בידו לקיימה ועי"ז
לא יוכל לחזור להתעשר כשייעני**

מין הבעש"ט הק' זי"ע תמה על סוף דברי המשנה "כל המבטל את התורה מעושר סופו לבטלה מעוני", ולכאורה כיון שהוא מבטל את התורה כבר בעודו עשיר, למה הוצרך התנא להוסיף ולומר "סופו לבטלה מעוני" והרי אינו עושה דבר חדש בעניותו אלא ממשיך בביטולו, והול"ל "סופו להעני" היינו שיענש בכך שיעני (ואילו מדברי המשנה משמע שביטולו הוי חלק מהעונש).

וביאר כי הנה לאחר שנענש האדם הלזה ונעשה עני, עדיין לא אבדה תקותו מאחר שהברירה בידו לעסוק בתורה מעתה, וכיון שיקיימנה מעוני מוכרח להתקיים בו הבטחת התנא "סופו לקיימה מעושר" וע"כ ודאי יחזור לעושרו הקודם, לכן אמר התנא "סופו לבטלה מעוני" היינו שלא זו בלבד שיעני וירד מנכסיו אלא אף יבטל את התורה, כי מן השמים ימנעו ממנו מללמוד בכדי שלא יוכל להיות מן המקיימים את התורה מעוני, ובכך להתעשר ולהשתמש מהעונש המגיעו בגין מה שביטל את התורה בעודו עשיר.

**לפעמים אין "המקיים את התורה מעוני" מתעשר, וזהו
משום כפרת עוונות או בכדי לנסותו ולהרבות את שכרו**

כתב בילקוט מעם לועז כי מה שמצינו אנשים רבים שעוסקים בתורה מעוני ויגעים בה זמנים טובא מתוך הדחק, ועכ"ז נשארים בעניותם כל ימי חייהם ולא מתקיים בהם מאמר המשנה "כל המקיים את התורה מעוני סופו לקיימה מעושר", לעתים זהו משום שנגזרה על האדם גזירה לסבול יסורים בגין עוונותיו ח"ו, והקב"ה ברוב רחמיו המיר את גזירת היסורים בעניות שיתכפרו עוונותיו על ידה, ולעתים באה לו העניות בכדי לנסותו אם יקבל את היסורים באהבה ובכך להרבות את שכרו, שהרי הקב"ה מנסה את אהוביו וקרוביו

תרעה דרכי מסכת אבות אבות

העובדים אותו באמת וכמאמר שלמה המלך ע"ה (משלי ג, יב) כי את אשר יאהב ה' יוכיח.

ובשפת אמת ביאר (מחמת תמיהה זו) שאין כוונת המשנה שיתעשר בפועל ממש, אלא הבטחת המשנה היא שאף אם יתעשר לא יבעט בהקב"ה ולא יזוז מקיום התורה זיו כל שהו, אלא כפי שקיימה עד עתה מעוני ימשיך לקיימה מעושר.

סופו לקיימה מעושר בעוה"ב

ובמדרש שמואל תמה ג"כ אודות דבר זה שמצינו אנשים המקיימים את התורה מעוני ועכ"ז אינם מתעשרים, ולפיכך ביאר שהתנא דיבר אודות שני העולמות - העוה"ז והעוה"ב, וזהו ביאור המשנה "כל המקיים את התורה מעוני" בעוה"ז - "סופו לקיימו מעושר" בעוה"ב, וכפי שאמרו חז"ל כי בעולם האמת יהיו כל הצדיקים עשירים [והולכים מחיל אל חיל] כדכתיב (משלי ח, כא) להנחיל אוהבי יש ואוצרותיהם אמלא, ואמר התנא עוד כי "כל המבטל את התורה" בעוה"ז "מעושר" אף שהיה לו עשירות וכל טוב, "סופו לבטלה" בעוה"ב "מעוני", היינו מרוב היסורים שיהיו לו בעודו יורש גיהנם בעוה"ב, ולכן מה טוב חלקו של האדם העוסק בתורה אף מתוך עניו ומרודו, באשר יזכה לחלק נעלה ונשגב בעוה"ב.

המתנהג בחיי רווחה לא תתקיים התורה בידו אף אם ישנה דרכו לנהוג בחיי צער

בילקונו מעם לועז הביא שיש שפירשו שמאמר התנא "כל המקיים את התורה מעוני" מיירי מאדם עשיר שיש לו נכסים רבים ויכול לחיות חיי רווחה ברוב תפנוקים ומעדנים, ועכ"ז הוא מקיים את התורה כאילו היה עני וחסר כל, כיון שחפץ לקיים את דברי התנא (לקמן פ"ו מ"ד) כך היא דרכה של תורה פת במלח תאכל ומים במשורה תשתה, וע"כ הוא מתרחק מן התענוגים ונוהג חיי צער כדרך העניים, הנה "סופו לקיימה מעושר" היינו אף אם לפעמים יתנהג בהרחבה כדרך העשירים, לא יזיק לו זאת לעסק התורה ויעלה לימודו כראוי, אך "המבטל את התורה מעושר" היינו אם יתנהג כדרך העשירים ולא כפי דרכה של תורה דלעיל שהוא לחיות חיי צער, אזי "סופו לבטלה" היינו שלא יוכל לקנות את התורה ולא תתקיים בקרבו אף "מעוני", ר"ל אף אם ישנה את דרכו ויתחיל להתנהג כדרך העניים לאכול פת במלח וכדו' כפי שהיא דרכה של תורה, ג"כ לא יצליח בתורתו ולא תתקיים בידו.

כאשר יזכור האדם את גודל השכר המעותד לו בעוה"ב בגין מצוותיו, לא יצטער בגין חסרון העוה"ז

נראה לפרש את משנתנו בדרך מוסר ע"פ דברי החפץ חיים זצ"ל (בספרו נדחי ישראל פ"ה) כי אם היו בני האדם מתכוונים בגודל שכרם המזומן להם לעתיד לבוא בעוה"ב לא היו מצטערים כלל בסיבת העוני והדחק שהם שרויים בו בעוה"ז, אלא על אף כל הקושי והצער האופף אותם בחייהם היו ששים ושמחים לעשות רצון קונם. והמשיל את הדבר לאדם עני ואביון חסר כל שרכש בפרוטותיו האחרונות שטר הגרלה (לאטערי), ואכן שטרו עלה בגורל וזכה בסכום כסף גדול מאוד אשר יוכל להתפרנס ממנו בהרחבה גדולה במשך כל ימי חייו, אולם כיון שעושי ההגרלה שכנו בעיר רחוקה היה עליו לבוא אליהם בכדי לקבל את זכייתו.

ויהי בהוודע לו מזלו הטוב וזכייתו המופלאה נתמלא לבו חדוה ועלצון רוח, ומיד פנה והלך לביתו כשכולו אומר שמחה, והכרת פניו ענתה בו כי לבו טוב עליו עד מאד, בני ביתו שלא ידעו מכל אשר אירע שאלוהו בתמיהה ובפליאה גדולה וכי לשמחה זו מה עושה, והרי הינך רואה גודל חסרונו כאשר ביתנו ריק מכל ועוללנו שואלים לחם ופורס אין להם, גם ידעת לכמה בעלי חובות הננו חייבים ממון רב והנושים רודפים אחרינו לבקש את כספם, וא"כ מפני מה שמחתך מרובה כל כך. הוציא האיש את שטר ההגרלה והראהו לבני המשפחה באומרו, דעו לכם כי נעשינו עשירים מופלגים יותר מכל עשירי העיר, כי בהציגי את השטר הזה לפני עורכי הגורל עומד אנכי לקבל הון עתק, ואף כי לעת עתה אין ברצוני לפרסם את הדבר כי ירא אני פן ישמעו בני בליעל ויגנבו את השטר או ישדרו ממני את הממון בעודי בדרך, אולם בעוד זמן מועט נוסע אני לקבל את הממון, וע"כ אין אני מצטער כלל בגין הלחץ והדחק השורר אצלנו כעת, כי יודע אני שלא יעבור זמן רב ואהיה עשיר ובעל נכסים ויהיה כל הצער נשכח מאתנו.

וסיים החפץ חיים כי חיי האדם בעוה"ז דומים בדמיון גמור להאיש הנזכר, כי הנה ידועים דברי חז"ל במסכתין (לקמן משנה כא) יפה שעה אחת של קורת רוח בעוה"ב יותר מכל חיי עוה"ז, והיינו שאף זמן מועט של קבלת השכר בגן עדן תמורת מעשי המצוות של האדם שוה יותר מכל ההנאות שיש לאדם במשך כל ימי חייו בעוה"ז, ומעתה כאשר יפול לב האדם בקרבו בגין מצבו השפל בעוה"ז ורוב חסרונו ועוצם דלותו, יתבונן כי לא יעבור זמן רב עד אשר יעמוד לאכול מפירות מצוותיו ומעשיו הטובים בעוה"ב, אשר על כל מצוה ומצוה

שזכה לקיים יקבל שכר רב ועצום שא"א לאדם לתאר כלל, וע"כ יבין כי אין לו כלל מה להצטער על זאת שלעת עתה הוא מדוכה ביסורים, וכמו העני הנ"ל שכיון שידע שהוא עומד לקבל סך ממון עצום שוב לא התעצב בגין דלותו עכ"ד.

וי"ל שזה נרמז בדברי התנא וכה יתפרש "המקיים את התורה מעוני" הנה במה נחזק את לבו השבור בגין מצבו הדחוק וגודל עניותו אשר זה עלול לגרום לו לירידה בעבודת ה', לזה אמר התנא, ידע נא כי "סופו לקיימה מעושר" היינו שבהגיע עתו יזכה ללמוד את התורה במתיבתא דרקיעא מתוך תענוג מופלא ונערב אשר אין ביכולת בני האדם להשיגו כלל, ובד בבד יקבל את מלוא שכרו בגן עדן, ואז יהא נחשב כעשיר ממש כי באמת הנאת העוה"ב גדולה לאין ערך ולאין שיעור מכל עניני העוה"ז גם יחד, ובזוכרו זאת ודאי לא ישית על לבו שבזמן ארעי וקצר זה שנמצא בעוה"ז סובל יסורים מחסרון הממון ושאר עניני העוה"ז, וכן "המבטל את התורה מעושר" היינו שאינו עוסק בתורה אלא אץ להעשיר כי חפץ לשבוע מתענוגי העוה"ז וסובר שיש ערך כלשהו להבלי העולם החולף הזה, אליו יאמרו דברינו "סופה לבטלה מעוני" היינו שידע כי בסופו של דבר לא ישאר בידו מאומה מכל העשירות הלזו, וכמאמר הכתוב (תהלים מט, יח) כי לא במותו יקח הכל לא ירד אחריו כבודו, וכיון שלא התייגע בתורה ומצוות יהיה בטל מן התורה ועי"ז לא יהיו בידו שום זכויות לעוה"ב, ואז יהיה "מעוני" היינו שלא יזכה לשום הנאה וקורת רוח אמיתית שהוא השכר שמקבלים בעוה"ב.

מי שעוסק בתורה אף שאינו מבין - סופו שיחוננו השי"ת בחכמה ויהיה עשיר בדעת

במדרש שמואל ובאבני נזר פירשו שדברי המשנה אינם עולים על עוני ועשירות ממון אלא על הדעת והחכמה, ואמר התנא "כל המקיים את התורה מעוני" היינו שלומד ויגע בתורה על אף שהוא בטבעו עני בדעת ולא נתברך בחכמה ולכן אינו מבין את לימודו, "סופו לקיימה מעושר" כי השי"ת יזכהו במתנה מאתו ית' להיות עשיר בדעת וסופו להבין את דברי התורה בכהירות.

ובענין זה כתב בילקוט מעם לועז על דברי המשנה (לקמן פ"ו מ"ו) שהתורה נקנית בבנית הלב ואלו דבריו, ודבר בדוק ומנוסה הוא שאם אדם לומד באהבה וחיבה ימצא שלבו נובע ונפתחים לו דרכי חכמה, כי אם רואה הקב"ה את הכנתו של האדם שמשתדל ללמוד הרי הוא נתן לו חכמה.

עובדא נפלאה בענין הסיוע האלקי בתורה שזוכה אליה מי
שלומד מתוך עוני הדעת

סיפר הגה"צ רבי יצחק הוטנר זצ"ל להגה"צ רבי אהרן קוטלר זצ"ל שיהודי אחד שהיתה לו בת שהגיעה לפרקה חיפש עבורה חתן ת"ח ירא ושלם, ומצא בחור יקר מאוד שהיה בעל מידות תרומיות עניו ושפל ברוך, וגם עוסק בתורה בהתמדה רבה באופן מיוחד יותר מכל שאר בני גילו, אך דא עקא שכשרונותיו היו חלושים ועל אף גודל התמדתו בתורה יומם ולילה לא זכה להביא את לימודו בשלימות כמו שהבינו שאר בני הישיבה, ולפיכך לא ידע אבי הנערה באם כדאי לקחתו כחתן לבתו, וע"כ הלך לשאול בעצתו של השרף מבריסק הגאון רבי יהושע לייב דיסקין זצ"ל כדת מה לעשות, לאחר ששמע את כל הפרטים נענה ואמר הנה אמרו חז"ל במשנה כל המקיים את התורה מעוני סופו לקיימה מעושר, ולפי אחד מהפירושים קאי על העני בדעת שאם הוגה בתורה ומקיימה על אף קוצר דעתו ושכלו - יזכה שמשמים יפתחו לו שערי חכמה ובינה ובסופו של דבר ילמד מתוך עשירות בדעת, ומעתה עצתי נתונה לך ליקח אותו כחתן לבתך, משום שכיון שהבחור הלזה מקיים את התורה מעוני ודאי בלי שום ספק שבסופו של דבר יזכה לסיעתא דשמיא מרובה, ויתעלה מעלה מעלה בלימודו עד שיבוא למדרגה נעלית עד מאד, שמע האיש בקולו והביא את השידוך לידי גמר, ואכן ברוב יגיעתו נתעלה החתן עד מאד בתורה ועבודה עד שנתגדל להיות רב העיר איישישאק (ה"ה הגאון רבי יוסף זונדל זצ"ל) וחיבר את הספר המופלא חדרי דעה על שו"ע יו"ד.

כאשר סיים הגר"י הוטנר לספר את העובדא החל הגר"א קוטלר לבכות וכאשר שאלו הגר"י לפשר הבכיה והצער, השיב כי הוא היה בטבעו בעל כשרון עצום (עד כדי כך שאחותו חפצה שהוא ילמד באוניברסיטה ויהיה פרופסור למתמטיקה מחמת רוב כשרונותיו), וכיון שכך לא זכה לסיעתא דשמיא הגדולה המלוה את חלושי הכשרון וכמו שזכה הרב דאיישישאק, וזוהי סיבת צערו כי אם לא היו כשרונותיו וכח שכלו חזק כ"כ ודאי היה זוכה להיות גדול בתורה יותר ויותר, והיה משיג בה השגות נפלאות בכח העזר אלו-ה הגדול שיש לעוסק בתורה ביגיעה מתוך עוני הדעת וכנ"ל.

העוסק בתורה בלא חשק יזכה לטעם נפלא בלימודו

הרה"ק מקאצק זי"ע פירש את דברי המשנה באופן זה, כי "המקיים את התורה מעוני" היינו שלא זכה שיהיה לו חשק והנאה בלימודו, אלא הוא לומד מתוך קושי ועמל רק בכדי לעשות נח"ר לבוראו ולקיים ציוויו שאמר (יהושע א,

ח) והגית בו יומם ולילה, הנה שכרו יותן לו ש"סופו לקיימה מעושר", דהיינו שיזכה להרגיש טעם נפלא ונערב בעסק התורה ויהיה לימודו בחשק רב וחיות עצומה.

המקיים את התורה - הוא המחזיק תורה בממונו

במדרש שמואל ביאר (וכן פירש גם הרב חיד"א) כי הדברים עולים על מחזיקי התורה שהם האנשים אשר השכילו עשות ומפזרים ממונם ליתנם לתלמידי חכמים בכדי שיוכלו להמשיך לעסוק בתורה מתוך הרחבת הדעת, ואמר התנא כי "המקיים את התורה מעוני" היינו שמחזיק ומקיים את לומדי התורה בממונו על אף שהוא עצמו אינו משופע בממון והוא בגדר עני כיון שאין לו כ"כ מעות לצרכי עצמו, הנה שכרו עמו ו"סופו לקיימו מעושר" היינו שיזכה להחזיק תורה מתוך עשירות שיהיה לו ממון רב ומזה יפריש למען החזקת לומדי התורה, והשי"ת יעשירנו עושר גדול בכדי שיוכל לפרנס את לומדי התורה עוד יותר מבראשונה, אך "המבטל את התורה מעושר" כלומר שאף שה' העניק לו עשירות ויש לו ממון רב, ועכ"ז אינו מהנה תלמידי חכמים מנכסיו, ובכך גורם הוא לבטל את התורה שלא ירבו לומדיה ועוסקיה, כיון שהת"ח יהיו מוכרחים לבטל מזמנם בכדי להביא טרף לביתם, אזי "סופו לבטלה מעוני" ויתנהג עמו השי"ת במידה כנגד מידה וכיון שגרם לבטל תורה תבטל עשירותו וילקח הממון ממנו.

המתגבר על יצרו יזכה שיהיה לבו חלל בקרבו ולא יפתהו היצר כלל

במדרש שמואל הביא בשם הריטב"א שפירש "כל המקיים את התורה מעוני" היינו שמקיים את המצוות מתוך צער גדול מחמת הסתת ופיתויי היצה"ר, והיינו שהיצה"ר מנסהו בנסיונות גדולים שלא יקיים את המצוות ויעבור עבירות רח"ל, והוא נאזר כנגדו בגבורה רבה לכבוש את יצרו ולקיים את התורה ומצוות ה', שכרו הוא ש"סופו לקיים מעושר" רוחני, כלומר שיזכה ה' שיהיה לבו חלל בקרבו ולא תהיה ליצה"ר שליטה עליו כלל, ויזכה להתענג על ה' ולהשיג את עבודת השי"ת בשלימות דומיא דאדם הראשון קודם החטא שלא היה לו יצה"ר כלל, אכן האדם ה"מבטל את התורה מעושר" ר"ל שאף שזכה לעושר מבחינה זו שאין היצה"ר מפתהו, אלא הוא מגרה יצה"ר בנפשיה לילך מעצמו אחר התאוות והעוונות, אזי "סופו לבטלה מעוני" שיתגבר היצה"ר עליו בכוחות איתנים ואז כבר לא תהיה לו יכולת לעמוד כנגדו ולנצחו.

יב רַבִּי מְאִיר אָמַר הָיוּ מְמַעַט בְּעַסְקָא, וְעַסְקָא בְּתוֹרָה. וְהָיוּ שְׂפַל רוּחַ בְּפָנָיו כָּל אָדָם. וְאִם בְּטִלְתָּ מִן הַתּוֹרָה, יֵשׁ לְךָ בְּטָלִים הַרְבֵּה בְּנִגְדָּךְ. אִם עֲמַלְתָּ בְּתוֹרָה יֵשׁ לּוֹ שְׂכָר הַרְבֵּה לְתֵן לְךָ:

פירוש רש"י

יב הוי ממעט בעסק, המעט בעסק סחורתך ומלאכתך ויהיה עיקר עסקך בתורה: והוי שפל רוח בפני כל אדם. ללמוד אפילו ממני שהוא קטן ממך בחכמה: יש לך בטלים הרבה כנגדך. שסייעו לזנותך. פירוש אחר, יש בעולם כמה בטלים שהם הרשעים וחיות רעות שהם בטלים, ועל ידם הקצ"ה יציא עליך פורענות: ואם עסקת בתורה. הוא ענמו ישלם שכרך ולא על ידי שליט. וזוה יתירה מדה טובה על מדת פורענות:

משנה יב

היו ממעט בעסק, ועסק בתורה.

עיקר עסק האדם צריך להיות בתורה

הרע"ב פירש את דברי התנא שהאדם צריך למעט בעסקי סחורתו ומלאכתו ויהיה עיקר עסקו בתורה, ואין כוונת דבריו רק על הזמן - שיהיה עסקו ברוב שעות היום בתורה ולא בענייני גשמיות ומלאכת כפיו, אלא גם במוחו ומחשבתו צריך שיהא ממעט בעסק ועוסק בתורה, כלומר שעיקר מטרתו בחייו יהיה עסק התורה וחלק הרוחניות, וכמו שכתב רבינו יונה בפירוש משנתנו שיעשה האדם את מלאכתו ארעי ותורתו קבע, וכן כתב במד"ש שעסק הקניינים והסחורות יהיו מחוסרי חשיבות בעיני האדם ואילו עיקר העסק שיהיה בעל חשיבות אצלו הוא עסק התורה.

יש להפריש זמן מיוחד לעסק התורה מן העת אשר הוא עוסק לפרנסתו

ובשפת אמת ביאר שכוונת המשנה היא שיש לאדם לקמץ (ר"ל להפריש) זמן ממלאכתו איש איש מאשר הוא עושה, ולעסוק בזמן זה בלימוד התורה, ואף כי כל אדם נתחייב לקבוע עתים לתורה בכל יום ויום, עכ"ז חידש לנו התנא רבי מאיר שבנוסף לכך צריך האדם להפריש איזה חלק ממלאכתו דייקא, לעסוק בו בתורת ה' למען שמו ית'.

**אין הרדיפה אחר הפרנסה מועילה להרבות ממון יותר ממה
שנגזר על האדם**

ובילקוט מעם לועז כתב כי ממשנה זו למדנו שאין לאדם לרדוף יותר מדי אחר עסקי הפרנסה, כיון שאין ריבוי המזונות הבאים ליד האדם תלויים בריבוי העסק שיעסוק בהשתדלות להשיגם, שהרי אמרו חז"ל (ביצה טז ע"א) מזונותיו של אדם קצובים לו מראש השנה וע"כ לא יועיל ריבוי מעשיו להרבות ממון, ובנוסף עתיד הוא ליתן דין וחשבון לפני הקב"ה על כך שתחת להקדיש את זמנו לתורה תפילה ועבודת השי"ת, עסק בהשתדלות מיותרת לפרנסה - דבר שכאמור לא יועיל כלל - נמצא שביטל את זמנו להבל וריק. ועוד שאם ירבה מצוות ומעש"ט בזמן זה ויעסוק בתורה ותפילה הרי הרוויח ריווח ודאי, ואילו כשירבה בעסק במטרה להוסיף ריווח ממון, הנה אין זה ודאי שאכן יעלה הדבר בידו ויצליח, וע"כ יש לו לידע שאין ספק מוציא מידי ודאי ולטובתו עדיף שימעט בעסק ככל האפשר ותחת זה יעסוק בתורה ה'. ויזכור שאבותינו במדבר נתפרנסו מן המן אשר ירד להם מן השמים בלא שעשו השתדלות לכך, וגם אותו פרנס הקב"ה כפי אשר נגזר עליו מן השמים, ולא יפסיד מאומה מכך שלא הרבה בהשתדלות, וכפי שפירש בשפת אמת את סיום דברי המשנה ואם עמלת בתורה יש לו שכר הרבה ליתן לך, וכה יתפרש "ואם עמלת בתורה" היינו אם קיימת את תחילת הדברים "הוי ממעט בעסק ועסוק בתורה", אין לך לירא שבגין מיעוט העסק יהא לך נזק ותתמעט פרנסתך, שהרי "יש לו שכר הרבה ליתן לך" וודאי שהקב"ה ישלים את החסרון שבמיעוט העסק ואתה תבוא על שכרך בשלימות לקבל את כל אשר נגזר עליך בראש השנה במלואו עכ"ד, ועד"ז דייק במדרש שמואל בלשון המשנה שלא נאמר "הוי ממעט במלאכה" אלא "הוי ממעט בעסק", וזה בא להורות כי באמת לא יהיה המיעוט במלאכה עצמה, כיון שהיא תסתיים מאליה עד כדי השיעור הנצרך לפרנסתו על אף שהאדם יעסוק בתורה, אלא המיעוט יהא רק "בעסק" היינו בטרחת העבודה שמצד האדם.

**אין האדם מפסיד מאומה מפרנסתו מכך שהוא קובע
עתים לתורה**

ובענין זה מסופרת עובדא בעלת מוסר השכל רב, היה זה בעת אשר מרן החפץ חיים זצ"ל נסע לצורך מסוים אל העיר ווארשא שבפולין, והנה עשיר אחד מתושבי העיר חפץ מאוד לזכות לארח את הצדיק בביתו, וע"כ הקדים לעמוד במסילת הברזל מקום אשר היתה עתידה הרכבת (באן) לעצור, וכיון שהוא היה הראשון שזכה להקביל את פני החפץ חיים ביקש הימנו שיכרוך לו

את ביתו לאכסניא, ולרוב שמחתו נענה החפץ חיים לבקשתו והסכים לבוא אל ביתו, ולפיכך לאחר שנטל שלום מכל הבאים לקבל את פניו עלה על מרכבת העשיר המאושר כשבעל העגלה מנהיגם אל העיר לעבר בית הגביר, תוך כדי שיחתם שאל החפץ חיים את הגביר האם הוא קובע עתים לתורה מדי יום ביומו, אך הגביר התנצל באומרו שיש לו עסק גדול אשר הוא טרוד בו במשך כל שעות היום, ולכן אין באפשרותו כלל להתנתק מן העסק בכדי ללמוד תורה ולו לזמן מועט, החפץ חיים הסביר לו את טעותו במתק לשונו וסיבר את אוזנו בדרך משל לבן כפר שהיה צריך לנסוע אל העיר הגדולה בכדי לפגוש שם את אחד מאנשי השררה, ובעת נסיעתו ברכבת ראה כי הנסיעה אורכת זמן רב ויירא שמא יאחר לפגישה המיוחלת עם השר, וטיכס עצות בדעתו כדת מה לעשות עד שעלה רעיון במוחו איך לזרו את נסיעת הרכבת, וממחשבה למעשה ניגש אל דופן הקרון שמאחורי הקטר והחל לדוחפו בכל כחו, שאלוהו הנוסעים מה חפץ הינך לעשות, אמר להם בתמימות הנני דוחף את הרכבת ומסייע לה שתוכל לנסוע יותר במהירות, מילאו כל הנוכחים את פיהם בשחוק ואמרו לו והלא מנוע הקיטור הוא שמוליך את הרכבת ואין בדחיפתך שום עזר וסיוע לנסיעתה, וע"כ למה לך להשחית כוחך לריק.

והנמשל מובן כי הקב"ה הוא הזן ומפרנס את כל בריות העולם וגם אתה בכלל, וכבר נקצב לך משמים כמה עתיד עתה להרוויח ולא תועיל התאמצותך המרובה להוסיף אף פרוטה אחת יותר מן המגיעך, וע"כ למה זה תהיה יגע בכל זמנך בעסק הפרנסה, קבע לך בכל יום עת קבוע ללימוד התורה, ובודאי לא יחסר ממנוך ומן עסקיך מאומה בגין הזמן הזה שאתה מקדיש ללימוד התורה.

פרנסת האדם נעשית ע"י הקב"ה ולא ע"י האדם

ובענין זה מסופר כי פעם דיבר בעל "בית הלוי" מבריסק זצ"ל עם אדם אחד ובתוך הדברים שאלו "מה אתה עושה", השיב לו הלה כי הוא עוסק במסחר פלוני, שאלו הבית הלוי שוב "ומה אתה עושה", הלה סבר שלא הבין בדיוק את פרטי מסחרו ולכן ביאר בפרוטרוט את אופן וסדר הדברים ומהו סכום הריווח שבא מכך, אולם למרבה פליאתו שב הבית הלוי ושאלו בשלישית "ומה אתה עושה", בפעם הזו כבר פקעה סבלנותו ואמר הן אני שבתי והסברתי זה פעמיים במה הנני עוסק, ואם בכל זאת עדיין לא הבין הרב, אין ביכולתי לבאר באופן ברור יותר, אמר לו הבית הלוי הן כל דבריך שביארת לפני את סדר פרנסתך זה עושה הקב"ה המפרנס את כל יצוריו, ואילו אנכי שאלתי מה אתה עושה וזאת לא הגדת לי עדיין.

כונסי הממון נחשבים כצוברי מטבעות שערכם עומד לפוג

וביון שאיירינן מענין "הוי ממעט בעסק ועסוק בתורה" מן הראוי להסמיך דבר נאה שאמר הגאון המקובל מהרי"ל אשלג זצ"ל (בעל מחבר ביאור הסולם על הזוה"ק) לתלמידיו תחת אחד השיחים בגנות הרודפים אחר הממון וגודל הסכלות שבדבר, והגיד כי הדבר דומה למדינה אחת שהמלכות יצאה בהכרזה שערך המטבע של המדינה יפוג בעוד תקופת זמן של שנתיים, האם יעלה על דעתו של אדם בר דעת להשתדל בצבירת המטבעות הללו שיאבדו את ערכם לאחר ב' שנים. וכדבר הזה הוא גם לעניננו שכיון שחיי האדם ושנותיו קצובים ומדודים כפי שהעניק לו השי"ת ברוב טובו, והאדם יודע שלא יחיה לעולם, וגם יקויים בו מאמר הכתוב (תהלים מט, יח) כי לא במותו יקח הכל, א"כ מה לו לשטות זו לצבור ממון רב בו בשעה שלאחר מותו לא יהא כל ערך ושוויות למה שכנס, אמנם תחת זאת היה לו לאסוף לימוד התורה וקיום מצוות ומעשים טובים שערכם רב עד מאד ומקבלים עליהם שכר נצחי לעוה"ב.

התורה ארוכה מארץ מידה וכמה שיעסוק בה האדם עדיין לא השלים חוקו

במדרש שמואל ביאר כי מה שאמר התנא "הוי ממעט בעסק" ולא "מעט בעסק", בא להורות שיהא האדם מתמיד כל העת בדבר זה, ובכל יום ויום ישתדל להיות ממעט והולך מן העסק יותר ממה שמיעט אתמול ושלושום, [והיינו שלא יסתפק במה שמיעט בעבר פעם אחת מעסקיו לצורך עסק התורה]. עוד דייק בלשון התנא שנקט "ועסוק בתורה" ולא אמר "ומרבה לעסוק בתורה" בדומה ללשון שפתח ואמר "הוי ממעט בעסק", וביאר כי התנא נתכוין לומר בכך כי אף אם ירבה האדם מאד לעסוק בתורה, עדיין לא יהא נקרא בגדר "מרבה" בלימודה כיון שהתורה הק' ארוכה מארץ מידה ועדיין האדם רחוק מלהשלים חוקו בלימודה, [וכמו שאמר מרן הבעש"ט הק' זי"ע על הפסוק (תהלים יט, ח) תורת ה' תמימה כי כל כמה שילמדו בני אדם ויעסקו בתורה, עדיין היא תשאר תמימה כאילו לא התחילו לנגוע בה] ולפיכך לא השתמש התנא בלשון "מרבה", ומזה הטעם המשיך התנא בדבריו ואמר "הוי שפל רוח בפני כל אדם" כי מאחר שלעולם לא יוצדק לומר על האדם שהרבה ללמוד תורה, כי כמה שרק יוסיף לעסוק בה עדיין לא השלים חוקו, א"כ ודאי אין ראוי לו להתגאות אלא ישפיל רוחו ויתנהג בענוה.

סיבת המיעוט בעסק תהיה בגין עסק התורה ולא מחמת עצלות

המהר"ל מפראג זי"ע פירש שכוונת התנא היא שהאדם צריך להיות "ממעט בעסק" לא מסיבת עצלות שמתעצל להתייגע בטורח המלאכה או מחמת סיבה חומרית אחרת, אלא מסיבת "ועסוק בתורה" שיהא כל חפצו ומגמתו להרבות בעסק תורת ה' המאירה עיניים ומשמחת כל לב.

ריבוי העסק גורם לדאגות ואז לא תשכון התורה בלבו

במד"ש כתב בשם רבינו ישראל שלכות בני אדם נחשבים כמו בתים, כי השי"ת בנה אותם והכינם שיהיו אוצרות לחכמה, וכאשר האדם לומד תורה, הנה אם התורה מוצאת את לבו פנוי אזי תכנס אליו, אך אם יהיה הלב מלא בדאגות וטרדות הרהורים ומחשבות, אזי לא תמצא התורה שם מנוח ותנוס מהרה, ולפי שהרדיפה אחר הממון גורמת לאדם דאגה רבה וכאמרם ז"ל (לעיל פ"ב מ"ח) מרבה נכסים מרבה דאגה, ע"כ הזהירנו התנא "הוי ממעט בעסק" וימעטו דאגותיך, ואז "ועסוק בתורה" ותוכל התורה להכנס בלבך ותקנה אותה בקנין גמור.

לא יהיה הלימוד בפרסום וריבוי עסק

בספר לב אבות פירש שהמשנה נתכוונה לומר לתלמיד חכם שתורתו אומנותו, שלא יהיה לימודו בעסק גדול ובפרסום רב, באופן שיהיו כל רואיו ומכיריו יודעים כי בתורת ה' חפצו ובה יהגה יומם ולילה, אלא יעסוק בה בצניעות ובהסתרה ולא יתגאה בלימודו. וזהו שאמר "הוי ממעט בעסק" שלא יהיה הלימוד בעסק גדול הנראה לעיני כל, אלא "ועסוק בתורה" בינך לבין קונך בהשקט וצניעות וכנ"ל.

יש למעט בהכנות ללימוד התורה אלא צריך להתחיל תיכף ומיד בלימוד עצמו

ב"ק האדמו"ר בעל לב שמחה מגור זצ"ל אמר ברמז דברי המשנה, כי הנה ישנם אנשים שאינם מתחילים ללמוד עד אשר ימצאו מקום טוב שאפשר ללמוד בו בהשקט וברוגע, וכן צריכים שיהא הספר שלומדים ממנו מודפס באופן נאה ומשובח, והכסא שישבו עליו יהא נוח לשיבה, ובנוסף צריכים שיהא מוכן להם כוס משקה חם לפי טעמם, וגם כאשר הכל על מקומו בא בשלום המה מחפשים נושא שיהיה הלימוד בו נחמד וערב, ורק אז מתחילים סוף סוף לבוא אל העיקר וללמוד בפועל, והנה חוץ מן הביטול תורה שנגרם

להם בזמן ריבוי ההכנות עוד הם מבטלים לריק הרבה זמנים קצרים המזדמנים להם בין הפרקים - שהיו יכולים למלאותם בלימוד התורה - משום שזמן רב עובר עליהם עם ההכנה ללימוד, וע"כ אינם לומדים בזמנים הקצרים הללו כיון שיודעים שעד שיסיימו עם ההכנה יעבור הזמן. וזהו שהזהיר התנא "הוי ממעט בעסק" אל תעסוק כ"כ הרבה (מאך נישט קיין עסק) עם ההכנות ללימוד, אלא "ועסוק בתורה" התחל תיכף ומיד בעסק התורה, ועי"ז תצבור באמתחתך זמן רב של לימוד התורה שיצטבר מכל זמני הפנאי הקצרים המזדמנים לך.

והנה האדמו"ר זצ"ל היה נאה דורש ונאה מקיים, וכפי שהעידו עליו משמשיו שבכל עת שנזדמנו לו כמה דקות בודדות פנויות, כגון מספר דקות לפני הזמן המיועד לנסיעה וכן טרם כניסתו לשמחה או מאורע כלשהו, היה הוא זצ"ל ניגש בזריזות אל ארון הספרים, מוציא משם גמרא ומתיישב ללמוד בישוב הדעת ובשלוות הנפש כאילו היו עומדים לפניו כעת שעות ארוכות המיועדות ללמוד התורה.

וְהוּי שְׁפַל רוּחַ בְּפָנַי כָּל אָדָם.

גם כשזכה האדם למעלות נשגבות בעסק התורה לא יתגאה לבו

ביאר רבינו יונה כי אין כוונת זה המאמר "הוי שפל רוח" ציווי על תיקון מידת הענוה לכשעצמה, אלא גם פיסקא זו קשורה לענין התורה המדוברת במשנתנו, שהרי היא נשנתה בין ב' מאמרים אודות התורה (שהם "ועסוק בתורה" וכן "ואם בטלת מן התורה"), ופירושה הוא שאף אם יזכה האדם להצליח למאד בעסק התורה שהיא המעלה האמיתית, ג"כ לא ירום לבו ולא יתגאה אלא יהיה שפל רוח, ואם בתורה לא תגבה רוחו ודאי שלא יתגאה במעלות אחרות שיש לו משאר עניני גשמיות, שהרי הם נחשבים נכריות לעומת המעלה הנעלית של עסק התורה.

ובאומרו "בפני כל אדם" נתכוין התנא שהאדם צריך להיות שפל רוח אף בפני אנשים שפלים נבזים ופחותים, וזהו בכדי שיתרחק לחלוטין ממידת הגאווה המאוסה, ויתעלה במעלות הענוה. והרע"ב ביאר שע"י שיהיה האדם שפל ברוחו נגד כל אדם, יוכל לקיים את מאמר חז"ל (לעיל מ"א) איזהו חכם הלומד מכל אדם, כי אם הוא מחשיב את עצמו כשפל לפני כל אדם, ילמד דברים המועילים לעבודת השי"ת אף מאנשים הפחותים ממנו במעלתם.

כשאדם מתנהג בשפלות הרוח יהא נקל לו למעט בעסק
ולעסוק בתורה

אמנם בילקוט מעם לועז כתב שדברי המשנה האלו באו כהמשך לדבריה הקודמים "והוי ממעט בעסק", דהנה סיבת הדבר שהאדם רודף אחר הממון ומשום כך הוא טרוד יומם ולילה בעסקיו, הוא משום שמביט באנשים הסובבים אותו ואם הוא רואה שלאחד מהם יש דברים גשמיים שאין לו הרי הוא חפץ שגם לו יהיו אלו הדברים, וע"כ הוא מוכרח שיהיה לו ממון רב בכדי שיוכל לרכוש כל מה שיעלה על לבו, אולם אם יקיים את מאמר התנא "והוי שפל רוח בפני כל אדם" זה יגרום לו שלא יקנא באחרים המחזיקים בדברים יותר חשובים (כי יאמר בנפשו ומה בכך שלחברי יש יותר ממני והלא באמת הוא יותר ראוי ממני במעלתו) ויסתפק במועט וירוויח את פת לחמו במנוחה והשקט, וממילא יעלה בידו לקיים את דברי המשנה "הוי ממעט בעסק ועסוק בתורה".

העוסק בתורה לא יזלזל בבני אדם שלא זכו לכך

ובמדרש שמואל ביאר באופן אחר את סמיכות דברי משנתנו, כי התנא נתכוין לומר לאדם שהניח את הטפל ועסק בעיקר וזכה לקיים את מאמרו "הוי ממעט בעסק ועסוק בתורה", שעכ"ז לא יזלזל בבני אדם אחרים שלא זכו למעלה זו והם עוסקים בחיי שעה וסוחרים בסחורות, אלא יקיים גם את המאמר השני "והוי שפל רוח בפני כל אדם", ולא יתגאה עליהם בלבו ולא יפחות מכבודם.

העניו האמיתי סובר שהוא אפס ואין ואילו כל סובביו
צדיקים וישרים

המהרש"ם מבערזאן זצ"ל אמר בשם רבו מרן השר שלום מבעלזא זי"ע כי האדם המתנהג בענוה ושפלות הרוח ונחשב בעיני עצמו לאפס ואין, אולם גם את בני אדם אחרים מחשיב לאפס ואין, הנה לא זכה למעלת הענוה האמיתית, שהרי לא אכפת לו להחזיק את עצמו לשפל אם גם כל סובביו שפלים ונחשבים כאין ואפס, אמנם העניו האמיתי הוא מי שמחזיק את עצמו לאדם גרוע ובעל חסרונות רבים, ואילו כל האנשים שסביבו נחשבים בעיניו לצדיקים במעשיהם וישרים בלבותם ובעלי מדרגות נפלאות. וזהו שאמר התנא "והוי שפל רוח בפני כל אדם" ולא אמר "עם כל אדם" שמשמעותו שגם הם

שפלים כמותו, אלא שיסבור כי הוא לכדו השפל וכל בני האדם גבוהים וגדולים ממנו במעלתם.

וְאִם בְּטִלְתָּ מִן הַתּוֹרָה, יֵשׁ לְךָ בְּטָלִים הַרְבֵּה כְּנֶגְדְּךָ.

ה"בטלים" הם רשעים המתבטלים ממלאכה או מלאכי חבלה

פירש רבינו יונה כי ה"בטלים" הללו הם הרשעים שאין עוסקים במלאכה, והם משמשים כשבת מוכיח ומקל חובלים של הקב"ה, כי השי"ת אינו חפץ להעניש בעצמו אלא ע"י אחרים וע"כ הוא שולחם להפרע מן הבטלים מלימוד התורה. ובמד"ש ביאר שהם מלאכי חבלה העומדים בטל להיותם מוכנים ומזומנים בכל עת לצאת ולהפרע מן הבטלים מן התורה.

המבטל מן התורה נענש גם בגין ביטול תורה של הלומדים ממנו לבטל

ובמד"ש פירש באופן אחר כי ע"י שהאדם בטל מן התורה, למדים ממנו אנשים אחרים לנהוג כמותו וגם הם מתבטלים מלימוד התורה והקולר תלוי בצווארו. וזהו שאמר "אם בטלת מן התורה - יש לך בטלים הרבה כנגדך" שעשו כמעשיך וגם נתבטלו מלימודה, ואתה תיענש גם בגינם.

המלאכים לומדים יחד עם האדם וכשהוא מתבטל גם הם בטלים

עוד פירש במד"ש ע"פ מה שא"י בזה"ק שיש כתות של מלאכי השרת בשמים שמשתתפים יחד עם בני"י בעבודתם את בוראם, ובזמן שבני"י מתפללים או לומדים תורה בעוה"ז גם המה מתפללים ולומדים בשמי מרומים, וא"כ האדם הבטל מן התורה הרי הוא גורם שהמלאכים גם ידממו מן התורה כמותו, נמצא שהוא ממעט מן הנחת רוח שיש להקב"ה מעבודה זו. וזהו שאמר התנא "אם בטלת מן התורה יש לך בטלים הרבה כנגדך" שהם המלאכים שעומדים לנגד איש הישראלי וכעת הם בטלים מן התורה, והאדם שגרם לכך עתיד ליתן את הדין על הדבר.

וְאִם כְּמִלֵּת מִן הַתּוֹרָה, יֵשׁ לָךְ בְּמִלִּים הַרְבֵּה כְּנִגְדָּךְ. אִם עֲמַלְתָּ בַתּוֹרָה יֵשׁ לּוֹ שְׂכָר הַרְבֵּה לְתֵן לָךְ.

אם האדם עוסק בתורה ומצוות בכל עת שיש לו פנאי, נתברר שגם מה שהיה עסוק במלאכתו היה לצורך עבודת ה', ומקבל שכר גם על הזמן שהוא

בספר שם עולם למרן החפץ חיים זצ"ל (ח"א פ"ה) ביאר את דברי המשנה ע"פ היסוד המובא בספרים הק' על הפסוק (משלי ג, ו) בכל דרכיך דעהו והוא יישר אורחותיך, שבכל הפעולות שעושה האדם לצרכי עצמו ועסקיו וכן שאר עניני גשמיות הנצרכים יכוין בהם לשם שמים, וכגון בעת שעוסק במסחרו יחשוב שרוצה להשתכר בכדי שיהי' לו במה לרכוש מאכל ומשתה וכל צרכיו בכדי שיוכל ללמוד תורה לקיים מצוות ולעבדו ית', וכיון שכן מחשיב לו הקב"ה את כל מעשיו הגשמיים כאילו הם מעשי מצוות ומעש"ט ומקבל עליהם שכר טוב, [וכמו שכתב המחבר בשו"ע (או"ח סי' רלא) אחר שביאר איך יכוין בכל מעשיו הגשמיים לשם שמים, וז"ל ומי שנוהג כן עובד את בוראו תמיד].

אמנם זהו דוקא אם בכל עת שהוא פנוי ממלאכתו ועסקיו בעניני גשמיות הוא רץ מיד אל התורה לקיים מצות תלמוד תורה או שאר מצוות, כי אז הוכיחו מעשיו כי אכן כל מטרתו בעניני הגשמיות היא לצורך הרוחניות שהרי תיכף ומיד כשיש לו פנאי הרי הוא ממהר לקיים עוד ועוד מצוות ה', אך אם בכל עת פנאי שבא לידו הוא עוסק בדברים בטלים ובשאר עניני הנאות הגוף וצרכי גשמיות גרידא, הנה הוכיח במעשיו שלא היתה התעסקותו במסחרו ועניני גשמיות לצורך תורה ועבודת ה', ומעתה לא די שהוא מפסיד את השכר על הזמן הזה עצמו שתחת לצבור בו עוד מצוות עסק בעניני גשמיות הכלים שאין בהם שום שוויות, אלא עוד ירבה חסרונו והפסדו משום שעתה לא יקבל שכר על כל פעולותיו הגשמיות הנ"ל, יען כי כעת נתברר ונתגלה שלא היו כהכנה לעבודת השי"ת.

ובזה ביאר את דברי המשנה, והקדים מה שיש לדקדק בלשון המשנה שאמרה "יש לך בטלים הרבה כנגדך" ומשמע מזה שהעונש שמקבל על ביטולו הוא במידה גדולה - הרבה יותר מעצם מה שביטל, וזה צ"ב מפני מה יהיה עונשו יותר ממעשיו, ובדומה לזה גם במה שסיים התנא ואמר "ואם עמלת בתורה יש לו שכר הרבה ליתן לך" משמע שהשכר על העמל בתורה הוא "הרבה" יותר ממה שעמל בתורה בפועל, וגם זה משולל הבנה.

אמנם ע"פ היסוד המבואר לעיל יתבאר הכל שפיר, וכה יאמר התנא "אם בטלת מן התורה" בעת שלא היית טרוד בצרכיך ועסקיך הנחוצים לצורך פרנסת ביתך וכדו', אזי "יש לך בטלים הרבה כנגדך" היינו שגם על אותם הזמנים שנתבטלת מן התורה לצורך הפרנסה ושאר עסקיך תהיה נתבע על ביטול התורה שבהם, מאחר שכעת נתברר שלא היו כל אלו לצורך ההכנה לתורה ועבודת ה', שהרי אף בעת שהיה לך פנאי לא עסקת בתורה, ומאידך גיסא "אם עמלת בתורה" בכל עת ורגע שיש לך פנאי מכל טרדותיך, הנה "יש לו שכר הרבה ליתן לך", וריבוי השכר הוא משום שגם על אותם השעות שעסקת במשא ומתן ושאר עניני גשמיות תבוא על שכרך כאילו עסקת בהם בתורה, כיון שכעת נתברר שאותם הביטולים היו הכנה לתורה ועבודת ה', וראיה לדבר שכאשר נותר לך פנאי הינך מנצלו לתורה ועבודה.

והביא הח"ח סמך לדבר זה מדברי הגמ' במכות (י ע"ב) שרב חסדא זכה לאריכות ימים ושנים וזקנה מופלגת (וחי צ"ב שנים) בשכר שעסק תדיר בתורה"ק, ולכן לא היתה למלאך המות שליטה עליו ליטול את נשמתו, והנה לכאורה יש לתמוה והרי לא יתכן שהיו כל עתותיו מוקדשים לתורה ועבודת ה', כיון שודאי היה זקוק לעסוק בצרכי הגוף כאכילה שתיה ושינה כי הם דברים הכרחיים שכל אדם חייב לעשותם לצורך קיום גופו, אמנם הביאור בדבר הוא שכיון שבכל הפעולות הללו לא היתה מטרתו כי אם לצורך עבודת השי"ת, ואכילתו ושתיתו ושינתו היו בכדי שיהא לו כח ללמוד תורה ולקיים מצוות, לכן נחשב לו כאילו עסק בזמן זה בתורה ובמעש"ט בפועל, וע"כ גם אז היתה לו הגנה ושמירה ממלאך המות ולא הי' יכול ליטול את נשמתו.

כשאדם מביא עמו לעולם האמת גם מה שעסק בגשמיות - יחד עם תורתו ומצוותיו - יקבל שכר טוב על כולם יחד

בספר דרכי חיים שחיבר החסיד רבי רפאל סגל ע"ה משמשו של הרה"ק בעל דברי חיים מצאנז זי"ע (מדור שיחות ועובדות אות מב) מובאת עובדא, כי בעיר ווינה התגורר איש חסיד וירא אלקים תם וישר בשם רבי שמעון שעסק לפרנסתו במסחר ומזה נתעשר עושר גדול, ויהי היום והגיע זמנו להסתלק מן העולם ועלה למרום ונתכבד שם בכבוד גדול ע"י מלאכי מעלה, והעמידוהו למשפט לפני בי"ד של מעלה ונתבקש על ידם לפרט את סדר יומו ואת כל מעשיו בעוה"ז, פתח ר' שמעון ואמר בכל לילה הייתי נוהג לקום משינתי בחצות לומר תיקון חצות ולבכות על חורבן ביהמ"ק, אח"כ עסקתי בתורה עד אור היום, ואז הייתי מכין את מקטרת ומעשנהו, אח"כ הייתי שם פעמי לעבר

בית הכנסת להתפלל תפילת שחרית, ובגמר התפילה הזמנתי לביתי את האורחים שהיו בביהכנ"ס וסעדתי עמם פת שחרית ולאחר מכן יצאתי לעסוק במסחרי עד זמן המנחה, ובסיימי את תפילת המנחה הייתי נשאר בביהמ"ד ועוסק בתורה עד תפילת ערבית, ולאחריה הייתי פונה שוב לביתי לסעוד סעודת הערב ובהולכי בדרך כאשר הייתי רואה עניים הייתי מזמינם שיבואו לסעוד עמי, ובסיום הסעודה פניתי לישון את שינת הלילה, כה היו מעשי מדי יום ביומו. ויהי כאשר סיים את דבריו דנו הבית דין בדינו ופסקו שעליו לקבל חלק מובחר בגן עדן וליטול שכרו על כל מעשיו בעוה"ז, הן על השכמתו לומר תיקון חצות והן על לימודו, גם על עישון המקטרת בא על שכרו, וכן על כל שאר מעשיו שהם התפילה והאכילה וכן על עבודתו במסחר.

והנה באותו יום שמת ר' שמעון הלז מת גם סוחר שבילה את ימיו בעוה"ז בהבל ודברי בטלה ובכל ימיו היתה מגמתו רק להרבות הון ולצבור ממון (שבסופו של דבר עזב אותו לאחרים), וכן הרבה מאד באכילה שתיה ושינה כי רצונו היה למלאות את תאוותו, ויהי כשמעו שבי"ד של מעלה נותנים שכר גם על מה שהאדם עוסק בעניני גשמיות, שמח שמחה גדולה כי סבר שיוכל לקבל שכר הרבה שהרי מסחורה זו הביא עמו כמות גדולה, ולכן כאשר בקשו ממנו לפרט את סדר יומו פתח את פיו וסיפר איך שהתעורר בתחילת היום אחר שינה עריבה כאשר ישן כל צרכו, ואח"כ אכל את סעודת הבוקר שהיתה ארוחה דשנה עם כמה וכמה מיני מאכלים ערבים ומבושמים, ככלותו לאכול יצא לעבודתו עדי ערב ואז נפנה להכין את סעודת הערב שהיתה ערוכה מן המיטב ועם כל מיני מטעמים כראוי לאדם חשוב כמותו, ובסיומה שב אל מיטתו לישון את שינת הלילה, וכה העביר את ימי חייו עד אשר היום ניטלה נשמתו והובאה לעולם האמת. כשמוע הבי"ד את דבריו פסקו את דינו כרגע לירש גיהנם, אולם הוא תמה על כך תמיהה גדולה ויצעק ברוב צער, הנה מה שלא קבלתי שכר על מצוות ומעש"ט כר' שמעון ברור ומוכן שהרי לא קיימתי מצוות בעודי בעוה"ז, אך כיון שהוא קיבל שכר גם על אכילתו שתייתו שינתו וכל עסקיו הגשמיים ואף על מסחרו, והלא דברים אלו עשיתי גם אני ולמה זה יגרע חלקי ולא קבלתי שכר עליהם ונשלחתי לגיהנם, אמנם בי"ד של מעלה לא קיבלו את דבריו ואמרו לו כי כל פסקי הבי"ד נחתמים באמת וצדק ואין להרהר אחריהם.

והנה הרה"ק מצאנו זי"ע ביאר את הפסק הלזה ע"ד משל לסוחר שנסע ליריד כשברשותו מאה כור חיטים ומאה כור חומטון (פי' מין עפר מלוח שמשמיים בתוך החטים והם מתקיימין לזמן ארוך) וחפץ למכרם בימי היריד, אמנם כל הלקוחות לא חפצו לרכוש מן החומטון אלא מן החטים, וחשש

הסוחר שיצטרך לשוב לביתו עם כל כמות החומטון, מה עשה, הודיע לכל באי היריד שאינו מוכר חטים רק למי שיקנה גם חומטון במידה שוה לחטים שחפץ בהם, ובכדי שיקפצו הקונים וירצו לקנות אצלו הוזיל את מחיר החטים במידה ניכרת, וע"י תחבולה זו עלה בידו למכור את כל הסחורה שבידו וחזר לביתו שמח וטוב לב, בדרך חזרתו לביתו פגש את אחד מידידיו, וכאשר שאלו למעשהו סיפר לו שהוא שב כעת מיריד פלוני והצליח למכור שם מאה כור חומטון והרוויח סכום נאה, בשמוע חבירו את הדבר הזה העמיס על גבי עגלתו כמות גדולה של חומטון ופנה לעבר היריד, אולם למרבה פליאתו לא הצליח כלל במכירתם, היה שם חכם אחד שראה את התמיהה שאחזה את הסוחר הזה ואילפו בינה לבאר את החילוק שבינו לבין חבירו, ויאמר לו הנה חבירך הביא למכור גם חטים וגם חומטון והתנה את מכירתם זה בזה כי מי שיקנה חומטון יוכל לקנות חטים במחיר זול לכן עלה בידו למכור את שניהם ויצא בריוח נאה, אולם אתה שבאת למכור רק חומטון שאינם עוברים לסוחר, מי פתי ויקנה סחורה שאין לה ערך.

והנמשל מובן מאליו כי אף שלעניני הגשמיות אין חשיבות וערך כל עיקר, אמנם אם הם באים בצותא חדא עם הרוחניות אזי כיון שיש חשיבות לרוחניות נלקחים גם עניני הגשמיות יחד עמם. והיינו שכאשר האדם בא לעולם האמת כשתחת ידו סחורה טובה ויקרה של תורה מצוות ומעש"ט, אזי מקבלים ממנו יחד עמה גם את הסחורה הפחותה והזולה שהיא עסקי הגשמיות והוא מקבל את שכרו מאת ה' על כולם יחד, אבל מי שמביא להשי"ת רק סחורה גרועה וזולה של גשמיות שהם כולם הבל ורעות רוח, ודאי שאין הקב"ה מקבלה וכ"ש שאינו נותן על כך שכר.

אם עמלת בתורה יש לו שכר תרבה לתן לך.

**את השכר נותן הקב"ה בעצמו, לפי שהוא חפץ להרבות
בשכר בניו עושי רצונו**

הנה לעיל גבי העונש על ביטול התורה שאמר התנא "יש לו בטלים הרבה כנגדך" פירש רבינו יונה (והובא לעיל במקומו) שאין הקב"ה נפרע בעצמו מאלו מבטלי התורה אלא שולח שליחים שיענישום, ואילו כאן גבי קבלת השכר אמר התנא "יש לו שכר הרבה ליתן לך" ומבואר להדיא שהשי"ת בכבודו ובעצמו נותן את השכר לא ע"י מלאך ולא ע"י שליח.

ואת טעם השינוי ביאר רבינו יונה שאת העונש והפורענות שולח הקב"ה ע"י שליחים בכדי להקל את העונש מעל בניו אהוביו, ואילו כשבא ליתן להם את השכר חפץ הוא להרבות בשכרם ככל היותר, וע"כ הוא נותן זאת בעצמו שאז הוא מוסיף ומרבה בתוספת מרובה על העיקר.

וביאר את הדבר בדוגמא למלך שביקש מאומן גדול שיעשה לו כלי נאה לשמוש כלשהו, וכאשר סיים האומן את מלאכתו בתכלית היופי צוה המלך למשרתיו שיקחו מעות מאוצרו ויפרעו לאומן את שכרו בעין יפה, הנה ודאי שיקבל מהמשרתים הרבה פחות ממה שהיה מקבל לו היה המלך בעצמו פורע את שכרו, שהרי אין לבם רחב כמו לב המלך מחמת טבע נדיבות לבו וכן בסיבת רוב עשרו וכבודו, ועוד כי המלך שהוא בעל הממון יש ביכולתו להחליט להרבות את שכר האיש הלזה ואילו הם יראים להרבות לו יותר מדי ממון שאיננו שלהם [גם י"ל שהמלך מרגיש יותר רגשי הכרת הטוב לאומן שעשה את הכלי לצרכו ולכן הוא מרבה בשכרו, מה שאין לומר על משרתיו], וכדבר הזה הוא ג"כ בנתינת שכר על לימוד התורה שהקב"ה בכבודו ובעצמו נותן את השכר ללומדי התורה כיון שהוא חפץ להרבות את השכר.

**כשאדם מזויד מזמן עיסוקו בפרנסה בכדי לעסוק בתורה,
יעזרהו השי"ת ויזכה הן לחיי העוה"ז והן לחיי העוה"ב**

ובספורנו פירש "אם עמלת בתורה" היינו שהיית ממעיט מעסקי חיי שעה ותחת זה עסקת בתורה, הנה "יש לו שכר הרבה ליתן לך", היינו שבזמן המועט הלזה שהותרת לעסוק בו בעניני הפרנסה יעזרך הקב"ה ותרוויח בו הרבה כפי אשר יצטרך לך לכלכל את ביתך, נמצא שהאדם הזה זכה בכפליים, גם יהיו לו חיי עוה"ז מבורכים בפרנסה בריווח וגם יזכה לעוה"ב על אשר יגע בתורה ועמל בה כראוי. וזהו פירוש מקראי קודש בספר יהושע (א, ח) "לא ימוש ספר התורה הזה מפין והגית בו יומם ולילה" היינו שתעסוק בתורה בכל עתותיך, אז יתקיים בך "אז תצליח את דרכיך" שהוא מורה על השפע והברכה בחיי שעה, וגם "ואז תשכיל" שתזכה להבין את התורה ולהשיג את מושכלותיה, ועל זה תקבל את שכרך בעוה"ב ותזכה לחיי עולם.

העמל וטורח בתורה זוכה לשכר הרבה מאת ה' בתורת מתנה

במדרש שמואל ביאר את דברי המשנה ע"פ הדיוק בחילוק לשון התנא מרישא לסיפא, שהנה בתחילה אמר "ועסוק בתורה" שהוא לימוד בעלמא,

יג רַבִּי אֱלִיעֶזֶר בֶּן יַעֲקֹב אָמַר הָעוֹשֶׂה מְצוּה אַחַת קוֹנֶה לוֹ פְּרָקְלִיט אֶחָד. וְהָעוֹבֵר עַבְרָה אַחַת, קוֹנֶה לוֹ קַטְגוֹר אֶחָד. תְּשׁוּבָה וּמַעֲשִׂים טוֹבִים פּוֹתִים פְּנֵי הַפְּרָעָנוֹת:

פירוש רש"י

יג פרקליט. מלאך מליץ טוב: קטיגור. מליץ רע. ולשון קטיגור, קורא תגר. וקטיגור שהוא היפך קטיגור, פירושו שונא תגר:

אמנם לאחר מכן אמר "ואם עמלת בתורה" שהוא תוספת דרגה ללמוד תורה מתוך עמל ויגיעה, הנה שכרו יהיה כפול ומכופל וכמו שאמר "יש לו שכר הרבה ליתן לך" והיינו שיקבל "שכר הרבה" בתוספת מרובה מן המגיע לו בדין, והשכר הלזה לא יהיה בתורת תשלום גמול כי אם כענין המתנה, ולכן אמר "ליתן לך" ולא "לשלם לך".

השכר על לימוד התורה ניתן לפי רוב העמל והיגיעה בה

עוד כתב בשם רבינו יהודה לירמא שמה שאמר התנא "אם עמלת בתורה" ולא "אם למדת" בא להורות כי אין השכר משתלם לפי ריבוי הלימוד אלא לפי ריבוי העמל והטורח וכמו שאמרו חז"ל (מנחות קי ע"א) אחד המרבה ואחד הממעיט ובלבד שיכוין לבו לשמים, וכן אמרו (לקמן סוף פ"ה) לפום צערא אגרא, וע"כ אמר "ואם עמלת בתורה" לעסוק בה מתוך עמל ויגיעה, ע"ז "יש לו שכר הרבה ליתן לך" וירבה השכר לפי מידת העמל.

המתקרב אל התורה מעט יזכה להתחבר עמה לגמרי

בילקוט מעם לועז כתב ע"ד משנתנו, כי כשם שאמרו חז"ל (ירושלמי ברכות פ"ט ה"ה) שהעוזב את התורה מעט תרחק התורה ממנו הרבה שהרי "אם תעזבני יום יומיים אעזבך", הנה מידה טובה מרובה וכשהדבר להיפך שהאדם מתקרב אל התורה מעט, אזי תקרב אליו התורה יותר ויותר, עד שיזכה להיות גוף אחד עם התורה הק'. וזהו שאמר התנא "אם עמלת בתורה יש לו שכר הרבה ליתן לך" היינו כי העמל בתורה יגרום לו לשכר יקר ונפלא שיזכה להתקרב אל התורה ולהתדבק עמה כגוף אחד.

מְשֻׁנָּה יֵג

רַבִּי אֱלִיעֶזֶר בֶּן יַעֲקֹב אָמַר הַעֲוֹשָׂה מִצְוָה אַחַת קוֹנֶה לּוֹ פְּרָקְלִיט אֶחָד. וְהַעֹבֵר עֲבָרָה אַחַת, קוֹנֶה לּוֹ קַטְיָגוֹר אֶחָד.

**לא תהיה שום מצוה קלה בעיני האדם מאחר שעל ידה יהא
לו מליץ טוב**

רבינו יונה פירש כי "פרקליט" הוא המליץ טוב על האדם לפני המלך, ו"קטיגור" הוא המוציא את דיבתו רעה לפני המלך. וכתב המאירי שהתנא נתכוין לומר בדבריו שלא יזלזל האדם אף במצוה אחת ולא תהיה שום מצוה קלה בעיניו, כיון שאף על מצוה אחת שעשה קנה לו מלאך טוב שימליץ עליו טוב. והחפץ חיים זצ"ל כתב שהתועלת מן המלאך המליץ הזה גדולה עד מאד, כיון שהוא יליץ בעדו הן בעוה"ז להצילו מיסורים וממות, והן לאחר פטירתו ינצל על ידו מעונשים בעוה"ב.

המצוה גורמת שיסורו הקללות וכחות הרע מן האדם

ובמד"ש דייק שלכאורה היה להתנא להשוות את לשונו, וכיון שאמר "קונה לו קטיגור אחד" היה לו לומר בצד הזכות "קונה לו סניגור", וביאר כי משנתנו מירי בעוד האדם בעוה"ז, וכיון שקיי"ל שכר מצוה בהאי עלמא ליכא אכן לא שייך שע"י המצוות יהיה לו "סניגור" בעוה"ז, ורק לענין העבירות יתכן שיהיה לו "קטיגור" לקבל עונשו בעוה"ז, אמנם הדבר שזוכה לו האדם ע"י מצוותיו הוא שיהיה לו "פרקליט", כי הנה "ליט" הוא תרגום תיבת "ארור" (דברים כז, טו) ולפי"ז "פרקליט" פירושו לפרוק ולהסיר את הקללות, והיינו כי אף אם יש כמה ומלאכי חבלה שחפצים להזיק את האדם רח"ל, הנה בכח מצוה אחת שעושה זוכה ל"פרקליט" וכל הארורין והקללות האלו יסורו מעליו ויזכה להשפעת חסדים ורחמים מרובים.

וברימב"א ביאר ענין זה באופן אחר כי הנה נודע שרמ"ח איברי האדם מכוונים נגד רמ"ח מצוות עשה, וכאשר האדם מקיים מצוה הנה עי"ז הוא פורק את הקללה והטומאה שהיתה שורה על אבר זה, ומעתה כאשר הוא מקיים את כל המצוות אזי יזדככו כל אבריו ויסורו מהם כל כוחות הרע והטומאה שהיו שורים עליהם בגין עוונותיו.

**המצוה אינה מועילה להפטר מעונש העבירה ורק התשובה
היא כתריס בפני הפורענות**

עוד כתב במד"ש וכן ביאר המאירי שמה שכרך התנא את המצוה והעבירה כאחד, בא לרמוז לנו שלא נחשוב שכאשר האדם עושה מצוה ועבירה יצאו זה בזה ולא יקבל עליהם לא עונש ולא שכר, שהרי הקב"ה אינו נוטל שוחד לוותר על העבירה בגין המצוה שעשה האדם, אלא שמן המצוה שקיים נברא סניגור הממליץ בעדו שיקבל את שכרו בשלימות, ואילו מן העבירה נברא קטיגור הגורם שהאדם יקבל עונש בגין חטאו, והעצה היחידה המועילה להמנע מעונש העבירה היא מה שכתב התנא בסוף דבריו "תשובה ומעשים טובים כתריס בפני הפורענות".

**המלאך שנברא ממחשבת האדם לעשות מצוה או עבירה
גורם לו לעשותו בפועל**

הנה בספרים הק' האריכו הרבה בענין זה שמכל מצוה שאדם עושה נברא מלאך שעתיד להמליץ עליו וללמד עליו זכות בשעה שיעמוד לדין, ובענין מלאכים אלו כתב במהרש"א (ח"א מכות י ע"ב) ע"ד הגמ' בדרך שאדם רוצה לילך מוליכין אותו, ותמה מפני מה לא נאמר "מוליך אותו" בלשון יחיד כיון שבפשטות קאי על הקב"ה, ותירץ כי כיון שמכל מחשבה דיבור או מעשה של האדם נברא מלאך אם לטוב או להיפך ח"ו, לפיכך כאשר יש לאדם רצון מסוים ללכת באיזו דרך שהיא, אזי "מוליכין אותו" היינו כי המלאכים האלו שנבראו ע"י רצונו, מוליכין ומסייעין אותו להשיג את מבוקשו ולהוציא את מחשבתו מן הכח אל הפועל.

הצדיקים יכולים לראות את המלאך שנברא ממעשי האדם

עוד אי' בספרים כי אם היה האדם ראוי ומעשיו היו מתוקנים היה זוכה לראות במו עיניו את המלאך שנברא ממעשיו, וכמו שפירש הרה"ק רבי ישראל מרוזין זי"ע את מאמר הגמ' (שבת קיט ע"א) אין אדם רואה חובה לעצמו, והיינו כי מה ש"אין אדם רואה" שאינו זוכה לראות הוא רק משום "חובה לעצמו", היינו כי מחמת שמעשיו מקולקלים והוא מלוכלך בעוונות ע"כ אינו זוכה לראות בעיניו דברים רוחניים, וע"כ אין האשם תלוי אלא בו בעצמו, אמנם הצדיקים שאינם חוטאים ואין נשמתם פגומה הרי הם זוכים לראות את המלאכים הללו, וכפי שמסופר על הרה"ק רבי יחיאל מיכל המגיד מזלוטשוב זי"ע שהתפלל פעם תפילת מנחה בכית מדרשו של אחד מצדיקי דורו הגאון רבי

חיים צאנזער זצ"ל בק"ק בראד, לאחר התפילה פנה הרה"ק רבי יחיאל מיכל להגאון רבי חיים ושאלו מפני מה הניח מר לאדם נחות ובעל עבירה גדול שכזה לשמש כשליח ציבור, אמנם רבי חיים התפלא מאוד לשמע הדבר כי הכירו לאדם כשר, וע"כ שאל את רבי יחיאל מיכל מפני מה יאמר מר כדבר זה ומנין לו שהש"צ בעל עבירה, השיב לו המגיד הנה אמרו חז"ל (סוטה ג ע"ב) כל העובר עבירה אחת בעוה"ז מלפתו והולכת לפניו ליום הדין וכו', ר"א אומר קשורה בו ככלב, וכיון שראיתי בעיני את הקליפות שנבראו מעוונותיו קשורות ואדוקות בו יודע אני בבירור על איזה עבירות עבר.

[וביון שאירינן מענין מאמר חז"ל זה שהעבירה קשורה באדם ככלב מן הראוי לציין מה שכתב על כך בספר שם עולם להחפץ חיים (ח"א פכ"ד), שכאשר יתבונן האדם בענין נורא זה יש לו להזדעזע עד מאד אם עושה בסתר מעשים שאינם מהוגנים, הן בעיני בין אדם לחבירו והן בעיני בין אדם למקום, כי אף שהוא סבור שמעשיו ישארו לעולם בסתר, אמנם לא כן יהיה כי לבסוף כאשר יבוא לעולם האמת יתפרסמו מעשיו לעיני כל, ומה תגדל בושתי בשעה זו וכמה תרבה הכלימה שתכסה את פניו].

לעתיד לבוא נוכל לראות גם בעין הפנימית הנמצאת בעיני האדם

ובענין ההגבלה שבראייתנו כתב ההפלאה זי"ע שבתוך העין הגשמית של כל אדם ישנה עין רוחנית נוספת, אשר בהיותנו בעוה"ז איננו יכולים לראות עמה מחמת החומר העכור אשר הוא מונע מאתנו ראייה זו, אמנם כאשר נזכה להגאל מן הגלות המרה ויזדכך גופנו נוכל לראות גם באותה עין, ופירש בזה את מאמר הכתוב (ישעי' נב, ח) כי עין בעין יראו בשוב ה' ציון, והיינו "כי עין בעין" היינו שבתוך העין שרויה עין נוספת, ואימתי "יראו" בה בני האדם, "בשוב ה' ציון" כאשר ישיב ה' את שבותנו ויחזירנו לציון עירו כאשר נגאל גאולת עולם אזי נוכל לראות אף באותה עין פנימית.

גם מצוה הנעשית בלא רצון מיוחד מזכה את העושה אותה בפרקליט, ואילו מן העבירה נברא קטיגור רק אם נעשית ברצון

במדרש שמואל דייק בלשון התנא שגבי המצוה נקט בלשון "העושה מצוה" ואילו גבי העבירה אמר "העובר עבירה", ולכאוי היה לו להשוות את לשונו ולומר גם גבי המצוה "המקיים מצוה" או שיאמר גם גבי העבירה

"העושה עבירה". וביאר כי התנא בא להשמיענו כי אף המצוה שיעשנה האדם בלא כוונה מיוחדת לקיים מצוה, אלא שעשאה בשוגג ובהיסח הדעת, עכ"ז קנה לו פרקליט ע"י המעשה ההוא, משא"כ גבי העובר עבירה שאע"פ שגם אם חטא בשוגג יש לו להביא קרבן לכפרה, עכ"ז אין נברא קטיגור כי אם כשחטא בכוונה תחילה ובדעת שלימה.

ומעתה יובן היטב לשון המשנה, שלא אמר התנא גבי המצוה "המקיים" כי אז היה נשמע שרק אם עשאה בכוונה תחילה לקיים מצוה יזכה לפרקליט, אלא נקט "העושה מצוה" להורות שגם אם נעשתה המצוה ממילא בלא כוונה מיוחדת לקיים את מצות ה', גם יזכה ל"פרקליט אחד". ואילו בסיפא גבי העבירה אמר "העובר עבירה" כיון שרק אם יחטא האדם ברצון גמור הרי הוא "קונה לו קטיגור אחד".

הקב"ה מצרף גוף מלאך שנברא ממעשה מצוה בלא מחשבה, יחד עם נשמה שנבראה ממחשבת מצוה בלא מעשה ועי"ז נעשה מלאך שלם

ובביאור הדבר שגם מצוה שנעשית בלא כוונה מעלתה גדולה ונברא על ידה פרקליט, אי' בשם הרה"ק רבי זושא מאניפולי זי"ע אודות דברי הגמ' (חולין ז ע"ב) גבי מצות צדקה שמקיימים ישראל ואמרו "ישראל קדושים הם יש שרוצה (ליתן צדקה) ואין לו ויש שיש לו ואינו רוצה", והקשו התוס' כי אם האדם אינו חפץ ליתן צדקה אף שיש לו מפני מה הוא נקרא קדוש, ותירצו כי אף שאינו רוצה מ"מ נקרא קדוש לפי שהוא מזמן את חבירו שיאכל אצלו מפני הבושה ע"כ, ותמה הרה"ק רבי זושא שעדיין לא נתישבה קושית התוס' שהרי אם אינו נותן כ"א מחמת הבושה - הלזה קדוש יקרא, וביאר כי הנה מכל מצוה שמקיים האדם נברא מלאך שבו יש בחי' גוף ובחי' נשמה, וממחשבת המצוה נבראת נשמת המלאך וממעשה המצוה נברא גופו, אמנם כאשר האדם מקיים את המצוה כשאינו רוצה וכגון מי שיש לו ואינו רוצה ונותן רק מחמת הבושה, אזי ממעשה המצוה שנתקיים בפועל נברא גוף המלאך, אך כיון שלא היתה בזה כוונה ורצון נותר גופו בלא נשמה, ולעומת זאת מי שרוצה ליתן ואין לו, כיון שרצונו שלם נבראת נשמת המלאך אך הוא מחוסר גוף כיון שלא קיים את המצוה בפועל, נמצא שישנם גוף ונשמה של מלאך מופרדים זה מזה, אמנם כיון שכללות ישראל נחשבים כגוף אחד, הרי הקב"ה ברוב רחמיו מצרף אותם יחדיו ובורא מהם מלאך מושלם בעל גוף ונשמה, וזהו שאמרה הגמ' "ישראל קדושים הם" בלשון רבים, היינו כי הקב"ה מצרף את נשמת המלאך שנבראה

תשא **אבות** פרק ד משנה יג **דרכי**

מזה "שרוצה ואין לו" יחד עם הגוף שנברא ממי ש"יש לו ואינו רוצה" וקיים מעשה בלא מחשבה, ועושה משניהם יחד מלאך שלם עכד"ק.

וזוהו ביאור דברי משנתנו ש"העושה מצוה אחת קונה לו פרקליט אחד" ונתבאר שמדובר גם במעשה מצוה לחוד בלא כוונה, והוא משום שגוף המלאך שנברא ממעשה זה יתחבר יחד עם נשמה של מלאך שנבראה מאדם שהשתוקק רוצה לקיים מצוה ולא עלה בידו לקיימה, ובזה יהיו לאחדים להיות מהם מלאך שלם מורכב מגוף ונשמה.

העושה מצוה אחת - זהו האדם שמחדש מצוות בכח עצמו בכדי לעשות נחת רוח להקב"ה

ובילקוט מעם לועז ביאר באופן אחר את הדיוק שהובא לעיל, שגבי המצוה לא נאמר "המקיים מצוה אחת" אלא "העושה מצוה", כי התנא נתכוין לאלו האנשים שאינם מסתפקים במצוות שצויה הבורא, אלא עוד מוסיפים לעשות מצוות חדשות בכח עצמם, דומיא דרבי חייא שפעל ועשה רבות ברוב טירחא בכדי שלא תשתכח תורה מישראל, וכמו שאמרו בגמ' (ב"מ פה ע"ב) כמה גדולים מעשי חייא שהיה צד צביים ומעבד את עורם לצורך כתיבת חומשים ומשניות, והיה מלמדם תינוקות מישראל עד שמלאה הארץ תורה בזכותו, נמצא שהיה מחדש מצוות ומעש"ט ומקיימם בכדי לעשות נחת רוח לבוראו, ועליו נאמר "העושה מצוה אחת" ומחדש בעצמו קיום מצוות, הרי הוא "קונה פרקליט אחד".

אף אם קיים האדם רק מצוה אחת נברא ממנה מלאך שימליץ טוב בעדו

דייקו המפרשים בלשון המשנה "מצוה אחת" ולכאורה היה די שיאמר התנא "העושה מצוה קונה לו פרקליט אחד", וביאר במד"ש שכוונת התנא לומר שאף אם לא קיים האדם אלא מצוה אחת ויחידה, עכ"ז נברא ממנה פרקליט אחד שיליץ בעדו ויתקיים בו מאמר הכתוב אם יש עליו מלאך מליץ אחד, וכן להיפך מי שהיה צדיק בכל ימיו וקיים רק מצוות זולת עבירה אחת שעבר, גם "קנה לו קטיגור אחד".

האדם המחזיק באמונה הכוללת את כל המצוות יזכה שהקב"ה בעצמו יעיד עליו לטובתו

והנאון רבי שלמה קלוגר זצ"ל תירץ כי הנה מצינו שלפעמים הקב"ה בכבודו ובעצמו הוא העד המעיד לרעה בדינו של האדם, והוא כאשר האדם חטא באמונתו ית' והוא מכחיש את כח השי"ת, וכמאמר הנביא מלאכי (ג, ה) וקרבתו

אליכם למשפט והייתי עד ממהר במכשפים וגו' אמר ה' צבאות (והיינו כי הכישוף הוא כח הנראה מנגד להשי"ת ח"ו וכמו שאמרו חז"ל (חולין ז ע"ב) שנקראו מכשפים משום שמכחישים כח פמליא של מעלה), ומאידך גיסא הנה מידה טובה מרובה וכאשר האדם מאמין בהשי"ת יזכה שהקב"ה יעיד לטובתו. וזהו שאמר התנא "העושה מצוה אחת" היינו המצוה האחת שכוללת את כל המצוות שהיא האמונה בהשי"ת [וכמאחז"ל (מכות כד ע"א) בא חבקוק והעמידן על אחת שנאמר (חבקוק ב, ד) וצדיק באמונתו יחיה] אזי "קונה לו פרקליט" שהוא ה"אחד", היינו שהקב"ה יחידו של עולם יהיה המליץ והפרקליט שילמד עליו זכות בדינו, אך "העובר עבירה אחת" הוא מי שכופר במצות האמונה הכוללת את כל התורה כולה ואינו מאמין בהשי"ת ח"ו, הנה הוא "קונה לו קטיגור" שהוא ה"אחד" - הקב"ה, והיינו שהשי"ת עצמו יהיה המקטרג להעיד נגדו, ומזה יקח האדם אל לבו להחזיק באמונה יתירה בהקב"ה וטוב לו בזה ובכא.

קונה לו פרקליט אחד.

הצדיק נוטל גם את חלק הרשע בגן עדן

ובביאור לשון "קונה" כתב החסיד יעב"ץ שהתנא רמז לנו בזה ענין נאה, כי הנה אמרו חז"ל (חגיגה טו ע"א) שהצדיק נוטל בגן עדן הן את חלקו והן את חלק חברו הרשע, ואילו הרשע נוטל חוץ מחלקו בגיהנם גם את חלק חברו הצדיק, וזהו שאמר "העושה מצוה אחת קונה לו" היינו שקונה ע"י מצוותיו גם דבר שלא היה שלו מקודם והוא חלק חברו בג"ע, ולהיפך גבי "העובר עבירה קונה לו" היינו שקונה גם את חלק חברו בגיהנם.

הפרקליט והקטיגור ממעשי האדם הם רק לו לבדו ולא לבניו אחריו

עוד דקדקו המפרשים על מה שאמר התנא "קונה לו פרקליט אחד" וכן גבי החטא "קונה לו קטיגור אחד", וביארו המד"ש והחסיד יעב"ץ כי הפרקליט עומד רק לזכות עושה המצוה לבדו ולא לבניו אחריו, ואף שאמרה תורה (דברים ז, ט) שומר הברית והחסד לאוהביו ולשומרי מצוותיו לאלף דור, הרי שזכות המצוה עומדת אף לצאצאי מקיימיה, הנה זהו רק מחמת חסדי השי"ת ורחמיו המרובים וכלשון הכתוב "שומר הברית והחסד", אבל מצד התשלום והגמול הבא ע"פ דין אין הפרקליט מועיל רק למקיים המצוה לבדו, וכן נמי באדם העובר עבירה שרק הוא עצמו קונה קטיגור ולא בניו, וכמאמר הכתוב (דברים כד,

טז) לא יומתו אבות על בנים ובנים לא יומתו על אבות, וכן אמר גם שלמה המלך ע"ה (משלי ט, יב) אם חכמת חכמת לך ולצת לבדך תשא, (פירוש שצדקת האדם תעמוד לו לבדו וכן את העונש על רשעותו ישא הוא עצמו).

תְּשׁוּבָה וּמַעֲשִׂים טוֹבִים כְּתוּרִים בְּפָנֵי הַפְּרָעוֹת.

השב בתשובה ומי שלא חטא מעולם - שוים לענין ההגנה מן הפורענות

רבינו יונה והרמב"ם פירשו שה"תשובה" היא מה שהאדם חוזר בו ומתחרט על מעשיו הרעים שהוא ענין סור מרע, ו"מעשים טובים" קאי על המעשים טובים שעשה האדם מתחילת דרכו שהוא ענין עשה טוב, ואמר התנא ששני הדברים הללו הם "כתרים" המגיין על האדם "בפני הפורענות" ומצילים אותו מן הרעה שלא תבוא עליו. ובמד"ש הוסיף לומר שהתנא חידש בדבריו שהרשע ששב בתשובה על עוונותיו הרי הוא שוה לבעל מעשים טובים שלא חטא מעולם לענין זה ששניהם זוכין להגנה מן הפורענות.

מעלת בעלי התשובה גדולה מן הצדיקים

ומה שהקדים התנא "תשובה" ל"מעשים טובים" הוא ע"פ מה שאי' בגמ' (ברכות לד ע"ב) במקום שבעלי תשובה עומדים אין צדיקים גמורים יכולים לעמוד, הרי כי מעלת בעלי התשובה גדולה יותר מן הצדיקים, ולפיכך הקדים את התשובה למעשים טובים.

ובענין מה שנקט התנא לשון "מעשים טובים" ביאר בשפת אמת מהו החילוק שבין מצוות למעשים טובים, וכתב כי מצוות קאי על מה שנצטוה האדם בינו לבין קונו, ואילו מעשים טובים הם מצוות שבין האדם לחבירו שעל ידם נעשה האדם טוב לשמים וטוב לבריות, ולפיכך הם חביבים ביותר, ונקראים בשם "מעשים טובים".

התשובה מגינה ומצילה את האדם מן המקטרגים שנבראו ע"י עוונותיו

החסיד יעב"ץ ביאר את דברי המשנה כי הנה כיון שהתחיל התנא בדבריו ואמר "העובר עבירה אחת קונה לו קטיגור אחד" יאמר האדם בלבו מאחר שעוונותיו רבו ראש וכבר נבראו ממעשיו קטיגורים רבים, מה תועיל תשובתו כל עוד שהמלאכים הרעים קיימים וחפצים להוציא את דיבתו רעה לפני בי"ד של

מעלה, לכך סיים התנא ואמר "תשובה ומעשים טובים כתריס בפני הפורענות" היינו כי יש בכח התשובה והמעש"ט להגין בעד האדם ולהצילו מן המקטרגים שנבראו ע"י עוונותיו, ובכך לא תאונה אליו רעה ולא תבוא עליו הפורענות.

כתריס בפני הפורענות.

התשובה ומעש"ט צריכים להיות במקום החטא ממש

במדרש שמואל ביאר את הדמיון שבין התשובה לתריס, כי הנה לעתים לא יועיל התריס והמגן להציל את האדם אף אם יחזיקנו בידו, והוא כאשר לא יכוין אותו בזוית הנכונה שמשם יבוא לעברו החץ שישלחו שונאיו, וכמו כן גם התשובה שיעשה האדם צריכה להיות לאחר שפשפש במעשיו במה חטא ומה עיוות, ואת זאת יעמול לתקן בסור מרע ועשה טוב, וכגון שאם חטא בידיו ישוב בתשובה על חטאים אלו וירבה במעשים טובים בידיו, וכיוצא בזה גם בכל שאר האברים, ואז יהיו התשובה והמעשים טובים כתריס העומד מכוון נגד החץ שנשלח אליו ויצילוהו מן הפורענות, (אך אם חטא בעון חילול שבת והוא יפשפש במעשיו וישוב בתשובה על עון הכעס, יהיה כאותו אדם שיניח את המגן מאחוריו בעוד ששונאיו עומדים כנגדו שודאי לא יועיל המגן מאומה, כן תשובתו זאת לא תועיל להצילו מן הפורענות).

הקב"ה מעניש את האדם במידה כנגד מידה, ולכן ע"י העונש יוכל לידע על מה עליו לשוב בתשובה

ובילקו"ט מעם לועז הוסיף וכתב שכיון שהקב"ה מעניש את האדם במידה כנגד מידה יש לו להתבונן במין הפורענות שבאה עליו, ועי"ז יבין מה חטא ומה עליו לתקן. ועד"ז פירשו המפרשים את דברי הגמ' בכרכות (ה' ע"א) אם רואה אדם שיסורים באים עליו יפשפש במעשיו, פשפש ולא מצא יתלה בביטול תורה, ולכאוי' יש לתמוה כיון שאמרו "פשפש ולא מצא" הרי שאין בידו שום חטא ועון ובכלל זה נכלל גם עון ביטול תורה, ואיך אמרו שוב "יתלה בביטול תורה" והרי כבר פשפש ולא מצא שום עון, אמנם להנ"ל יתבאר היטב כי בתחילה אמרו "אם רואה אדם שיסורים באים עליו יפשפש במעשיו" והיינו שיפשפש באותו אבר שבו יש לו יסורים ויבדוק איזה חטאים עבר עם אבר זה, כי ודאי החטא שבגינו נענש נעשה באבר זה שהרי הקב"ה מעניש במידה כנגד מידה, וכיון שיתקן את העון יסורו ממנו היסורים, אך אם "פשפש ולא מצא" היינו שלא מצא שום חטא שעבר עם אבר זה, אזי "יתלה בביטול תורה" משום

יד רבי יוחנן הסנדלר אומר כל כְּנִסְיָה שְׁהִיא לְשֵׁם שָׁמַיִם, סוּפָה לְהִתְקַיֵּם. וְשְׂאִינָה לְשֵׁם שָׁמַיִם, אֵין סוּפָה לְהִתְקַיֵּם:

שכשם שהתורה מרפאת את כל הגוף שהרי עליה נאמר (משלי ד, כב) ולכל בשרו מרפא, הנה כאשר יבטל האדם מלימודו עלול הוא להענש בכל איברי גופו, ולכן מוכרח להיות שהיסורים שבאו עליו המה בעון ביטול תורה כי רק על עון זה נענש האדם בכל גופו.

התשובה מועילה למנוע את הפורענות מן האדם אף לאחר גזר הדין, כל עוד שלא החלה לפגוע בו בפועל

כתב בילקוט מעם לועז כי התשובה ומעש"ט מועילים להגין מן הפורענות אף אם כבר נגזר הדין על האדם, כי התשובה הוי כתריס המונע מן הפורענות לבוא על האדם, אמנם אם כבר החלה הפורענות לפגוע בו שוב לא יוכלו התשובה ומעש"ט להסירה ממנו, וכדכתיב (משלי יא, ד) לא יועיל הון ביום עֲבָרָה, כי כאשר כבר באו העונש והעֲבָרָה על האדם, לא יועילו התשובה ומעש"ט להורידם ממנו, ולפ"ז נ"ל שלכן דייק התנא בלשונו ואמר "כתריס בפני הפורענות" לרמוז כי רק לפני בוא הפורענות מועילים הם להיות תריס מפניה ולא לאחר שכבר החל הנגף, וע"כ ישכיל האדם למהר בתשובתו ויפה שעה אחת קודם בכדי שאכן תהיה התשובה לצינה ומגן שלא תקרב אליו הפורענות.

משנה יד

רבי יוחנן הסנדלר אומר כל כְּנִסְיָה שְׁהִיא לְשֵׁם שָׁמַיִם, סוּפָה לְהִתְקַיֵּם.

כנסיה לצורך תורה ומצוות או אף לצורך עניני עוה"ז
כשהכוונה לש"ש - מקרי כנסיה לש"ש

פירש רבינו יונה כי כל כנסיה שמטרתה לחזק תורה ולהגביר מעש"ט נקראת כנסיה לשם שמים וסופה להתקיים, ואילו כאשר מתקבצים אנשים יחדיו כשרצונם להשתרר זה על זה ומתכבדים אחד על חברו, זה הוי כנסיה שלא לשם שמים ואין סופה להתקיים. ובשפת אמת כתב שלא רק אסיפה לצורך דברים רוחניים נקראת כנסיה לש"ש, אלא אף כאשר יתכנסו הציבור לצורך דברים גשמיים ועניני עוה"ז, אם תהיה כוונתם ומטרתם לשם שמים וכמו שנצטוינו בקרא (משלי ג, ו) בכל דרכיך דעהו, והיינו שכל הענינים הגשמיים יהיו

הכנה וכלי לצורך עבודת ה', תתעטר אסיפה זו בשם "כנסיה לשם שמים" ויהיה סופה להתקיים.

בכנסיה לשם שמים שרויה השכינה

ובילקוט מעם לועז כתב שאסיפה הנעשית לצורך עשיית תיקון מסויים ולא לשם יוהרא, סופו של המעשה הזה להתקיים כיון שנעשה לש"ש, ועל אף שבתחילה נראה שאין מעשיהם מועילים, עכ"ז לא ירפו ידיהם כיון שודאי סופה להצליח, אך כשמתאספים לשם יוהרא או טובה עצמית להמתכנסים, אזי לא תתקיים המעשה שיעשו ויחליטו עליו בכינוס זה, ואף אם בתחילה יהא נראה שהדבר עולה בידם, עכ"ז בסוף יתבטל הענין. [ובמד"ש ביאר שלכן אמר התנא בלשון "סופה להתקיים" ו"אין סופה להתקיים" לומר כי אף אם בתחילה נראה שאינו כן, אמנם בסוף הדברים יהיה נראה לעין כל כי הכנסיה לש"ש נתקיימה ושלא לשם שמים לא נתקיימה. ובספורנו כתב שהכנסיה שלא לש"ש תכלה מאליה וכמו שאמרו חז"ל (סנהדרין יז ע"א) הנח להם לרשעים והם כלים מאליהם].

והוסיף בילקוט מעם לועז שדבר זה נרמז בתיבת "כנסיה" שהוא צירוף המילים "כנס י-ה" והיינו שאם מצרפים את שם השי"ת אל תוך הכנסיה הזו ועושים אותה אך ורק לשם שמים אזי סופה להתקיים, וע"כ בסיפא כשדיבר התנא על כנסיה שאינה לשם שמים לא הזכיר תיבת "כנסיה" אלא אמר "ושאינה לשם שמים", כיון שתיבה זו מורה על צירוף הקב"ה לכנס זה, ואילו כאשר אין האסיפה לשם שמים אין הקב"ה מתחבר אליה וע"כ לא שייך לקרותה בשם "כנסיה". וכעין זה כתב הרשב"ץ שבכנסיה לשם שמים שרויה השכינה, והיינו דאהני להו שיהיה "סופה להתקיים" שלכל מה שידובר בכינוס זה יהא קיום, אך בכנסיה שאינה לש"ש אין שורה השכינה וכיון שהיא מבלעדי עזרת ה' אין יכולה להתקיים.

גם אסיפה שכל מטרתה לצורך מצוות ותיקון הדת,
אם מעורב בה מחשבה שלא לש"ש אין סופה להתקיים

ובמדרש שמואל כתב דאף כאשר מתאספים אנשים לצורך תיקון הדת ועשיית גדרים בדבר מצוה, אם יהיה נתערב באסיפה זו מחשבת פיגול דוגמת הרהורי גאווה ויוהרת הלב, אשר הם מצויים לפעמים אצל בני אדם העוסקים עם הציבור שיש להם רצון להשתרר על הציבור, אין סופה של אסיפה זו להתקיים כיון שאינה לשם שמים. ולכן לא סיים התנא את דבריו בלשון "ושהיא לדבר עבירה אין סופה להתקיים", שהרי באמת איירינן מכנסיה שכל מטרתה היא

לדבר מצוה, אלא שיש בה חסרון שלא נעשית לגמרי לשם שמים, ולכן "אין סופה להתקיים". והוא כפי שאמר הגאון רבי מנחם זעמבא זצ"ל הי"ד באחד מהכינוסים שנערכו ע"י אגודת ישראל בפולין, כי גם "כנסיה לשם שמים" צריכה להעשות לשם שמים, והיינו שיש להזהר בזהירות רבתי שלא יתערבו מחשבות שלא לש"ש בפעולות הנעשות לצורך התורה ועבודת ה' שכולם הם חפצי שמים, כי אם יתערב בהם באפס מה רצונות שאינם לש"ש שוב לא ייחשבו "לשם שמים" ולא תהיה קיימת בהם הבטחת חז"ל שסופה להתקיים.

סופה להתקיים.

סוף הדבר מורה על תחילתו אם היה לש"ש או לאו

ובספר לב אבות כתב שהתנא רצה ליתן אות וסימן בכדי שנדע ונכיר אם הכנסיה והקיבוץ האלו היו לשם שמים או לאו, וע"ז אמר כי אם נתקיימה הכנסיה לבסוף והצליחה פעולת המתכנסים, ה"ז לאות ולראיה שאכן היתה כוונתם לשם שמים, אך אם לא נתקיימה לבסוף הוברר הדבר למפרע שלא היתה מטרתם לש"ש כ"א לתכלית כלה ונפסדת מענייני העוה"ז ולכן אין כנסייתם מתקיימת כלל.

כשאין כוונת כל המתאספים לשם שמים, הרי שרצון כל אחד שונה מחבירו בתכלית וע"כ אין סופה להתקיים

והאברנאל כתב ביאור נפלא להסביר ע"פ דרך הטבע מפני מה כנסיה שאינה לש"ש אין סופה להתקיים, כי הנה בני האדם שונים בטבעם ובתכונתם זה מזה, ולכן כאשר מתכנסים ונאספים קבוצת אנשים יחדיו לצורך מסוים, אם תהיה מטרת וכוונת כל אחד מהם למען תועלתו הפרטית, ודאי לא תהיה קיום לאסיפה זו, כיון שרצונו של זה אינו דומה לשל חבירו, ומה שיחפוץ האחד ישלול האחר, וכל אחד יתנשא למלוך ויאמר לשאר המתאספים קבלו את דעתי, אמנם אם מטרתם אחת וכולם מתכוונים לדבר אחד - לשם שמים, אם לתועלת יראת ה' אם לאהבתו או שאר צרכי שמים, שזו תועלת כללית השייכת לכולם, הרי המטרה האחת של כולם מאגדת ומחברת את כולם יחדיו, וכל אחד מהם מכניע את עצמו ואת דעתו אל הדבר שראוי לעשות באמת, ולא תהא מגמתו לתועלתו האישית, ובכך יצא הדבר אל הפועל על הצד הטוב ביותר ויהא "סופה להתקיים".

וביתר ביאור והרחב דבר מבואר בספרים כי הנה למשל כאשר אדם אחד מן הנאספים פוזרן בטבעו יהיו דבריו נוטים שינהגו כולם בפזרנות, ואילו

רעהו הקמצן יטו דבריו אל הקמצנות, וכמו כן מי שממוצע בתאוותיו ואינו נבהל לרדוף אחר הגשמיות וריבוי הממון, יחפוץ שיתקנו בקהילתו תקנות וסייגים למיעוט הקנינים הגשמיים, ואילו חבירו שהוא בעל תאוה ורודף אחר הגשמיות לא יחפוץ בתקנות אלו שיכריחוהו למעט בעניני הגשמיות, וכמו שאירע באמת במשך הדורות שכמה וכמה קהילות חפצו לגדור גדרים ולתקן שימעיטו הקהל ברכישת המלבושים היקרים ותכשיטי הנשים, אך בעלי הממון שחפצו להתהדר בלבושם מנעו בעדם ולא הניחום לגדור את אלו הגדרים ולקבעם במסמרות. וכמו כן אם יש אדם אחד מביניהם הירא ורך הלבב במזגו וטבעו, ודאי לא יחפוץ שיתריסו הקהל נגד השלטון והשרים מיראתו פן ירע להם, אך חבירו שהוא עז בטבעו ומזגו חם לא יירא כלל ואדרבה יחפוץ בכך, ולכן אם כל אחד יחפוץ לעמוד על דעתו ולבטל את דברי חבירו, לא יעבור זמן רב ויפרדו כולם איש מעל אחיו ויגרם מכך נזק גדול לכל הקהל, אכן אם מטרת כולם היא לשם שמים אזי יבואו כולם אל עמק השוה ויהיה תועלת מרובה מאסיפתם.

הדבר השלם סופו להתקיים

והנאון מהר"ם שיק זצ"ל הוסיף לבאר בזה שע"י שכל המתכנסים מכוונים לדבר אחד הרי הם נעשים כדבר השלם, ואילו כאשר כל אחד מתכוין לתועלת עצמו אין בהתאספותם אחדות אמיתית אלא חיבור חיצוני בלבד שאינו בגדר דבר השלם, וכבר ידענו שהדבר השלם מתקיים הרבה יותר מדבר שאינו שלם (דוגמת בצל שלם המתקיים לזמן ארוך יותר מבצל שנחתך), וע"כ גם הכנסיה שרצון כל המתאספים בה הוא רק לשם שמים הרי היא כדבר השלם ולכן "סופה להתקיים".

כנסת ישראל בהר סיני - כנסיה לשם שמים, דור הפלגה - כנסיה שאינה לש"ש

איתא באבות דרבי נתן (הביאו במד"ש) כנסיה לשם שמים זו כנסת ישראל בהר סיני, ושאינה לשם שמים זו כנסת דור הפלגה, וכיון שבהר סיני נתכנסו ונתחברו כל ישראל כאיש אחד כדכתיב (שמות יט, ב) ויחן שם ישראל - כאיש אחד בלב אחד, ואמרו כל אשר דיבר ה' נעשה ונשמע, ע"כ היתה הכנסיה ההיא קיימת לעולם ועד, ולא נתפרדה החבילה כי היה אז בין בני"א אחדות בלי פירוד כלל, ולכן כלל ישראל נצחיים וקיימים לעולם, וכמאמר הכתוב (דברים לב, כג) חצי אכלה במ - חצי כלים והם אינם כלים, [ומה שאמר התנא "סופה להתקיים" כוונתו הן על עצם מהות קיומם של כלל ישראל והן על כינוסם וחיבורם], כנסיה שאינה לשם שמים היא כנסת דור הפלגה שאין סופה להתקיים, שהרי

מיד כלל הקב"ה את שפתם לשבעים לשון, ויתפרדו איש מעל אחיו וגם הם עצמם ספו תמו מן הארץ.

**שכר ועונש האדם בעוה"ב באים מאותם העולמות שנבראו
מחמת מעשיו בעוה"ז**

בספר רוח חיים (להגר"ח מוואלאז'ין זצ"ל) ביאר את דברי משנתנו ע"ד עבודה, כי הנה נודע שבשעה שהאדם מקיים את מצוות ה' ועוסק בתוה"ק, הרי הוא בונה עולמות עליונים וקדושים וכמאמר חז"ל (ברכות סד ע"א) אל תקרי בניך אלא בוניך, וכן אמר הנביא ישעיה (נא, טז) ואשים דברי בפיך וגו' לנטוע שמים וליסוד ארץ, הרי שע"י שהאדם מוציא בפיו את תורת ה' הרי הוא נוטע שמים חדשים ויוסד ארץ, ובעוה"ב בא על שכרו בכך שנותנים לו את כל אותם עולמות עליונים שנבנו על ידו והאורות שנתנוצצו בגין פעולותיו, והוא זוכה להתעדן ולהתענג בהם בתענוג נצחי. אך כאשר האדם חוטא ועובר עבירות ח"ו הרי הוא בונה עולמות של שוא ומוסיף אומץ בכוחות הרע ובד בבד הוא גם מתיש את כח פמליא של מעלה, ומחריב ומהרס את העולמות העליונים, וע"ז קונן הנביא ישעיה (מט, יז) מהרסיך ומחריביך ממך יצאו, וכאשר יסתלק אדם זה מן העולם ותעלה נשמתו לעוה"ב יקבל את עונשו בגיהנם מן העולמות הללו, והם יהיו נפרעים ממנו כפי העונש הקצוב לו ממרום לעומת מיסת החטאים שעבר, ואחר שקיבל את כל עונשו יהיו העולמות הללו כלים מאליהם יען כי כל כוחם וחיותם הוא רק מן העוונות, וכיון שכבר בא העושה אותם על עונשו פגה השפעתם והם נמוגים ונעלמים.

ופירש בזה את דברי משנתנו "כל כנסיה שהיא לשם שמים" היינו העולמות העליונים הקדושים שכנסם ובראם האדם ע"י עסק התורה וקיום המצוות, הנה "סופה להתקיים" והוא עומד להתעדן ולהתענג בהם בג"ע לאורך ימים שהרי העולמות הללו עומדים לנצח וקיימים לעד, אך "כנסיה שאינה לשם שמים" הם העולמות שנבראו מחטאי האדם "אין סופה להתקיים" כי כל חיותם היא רק מהעבירות עצמם, ואחר שנתכפר כל חטאו ע"י אלו העולמות, שוב אין להם אמצעי קיום והם מתבטלים מאליהם.

מדיבורי לשה"ר של האדם נבראים מלאכים רעים

ויש להסמיך לפירוש זה עובדא שהיתה עם מרן הבעש"ט הק' זי"ע שיש בה מן הדומה לדברי הרוח חיים, לפי שגם ממנה נשמע שמן העבירות שעובר האדם נבראים מיד מלאכים רעים, דהנה ידוע ומקובל שאף כאשר ירדו גשמים

בחג הסוכות, לא נכנסו נטפי מטר אל תוך סוכתו של הבעש"ט, ואף בזמנים שגשמים עזים ירדו על פני הארץ בשטפון עז, לא נכנסה אפי' טיפה אחת לסוכתו, שנה אחת בליל יו"ט ראשון של חג הסוכות ירדו גשמי עוז בעיר מעזי"בוז ומטר רב ניתך ארצה, וכל בני העיר המתינו בכליון עיניים ובכיסופים רבים לרגע שיפסק הגשם בכדי שיוכלו לקיים את מצות היום הגדולה והחכיבה, ויהא באפשרותם לאכול לכה"פ כזית אחד של פת בתוך הסוכה, והנה רב ואב"ד העיר בזמן ההוא היה הגאון רבי אריה לייב זצ"ל שלא נמשך לדרכי החסידות והיה מן המתנגדים לשיטה קדושה זו, וגם הוא המתין יחד עם כל בני ביתו בתוך הבית שיפסק המטר, ובתוך כך סיפר אחד מן הנוכחים על שמועה ששמע שלתוך סוכתו של הבעש"ט אין נכנסים הגשמים לעולם, והגאון רבי אריה לייב שעדיין לא הכיר בגדולתו וקדושתו של הבעש"ט זלזל מאד בכך ואמר שהדברים אינם מתקבלים כלל על הדעת ושאין הוא מאמין גם לכל האותות והמופתים ומעשי הנסים שמספרים אודותיו, ועוד הוסיף לדבר דברי גנאי על דרך העבודה של הבעש"ט.

ויחי בבוקרו של יום, בדרך הילוכו של הבעש"ט הק' לבית הטבילה, פגש את הגאון ר' אריה לייב ואמר לו הבעש"ט יאמר לי מע"כ וכי לא היה ראוי יותר שכבודו יעסוק בליל קדוש כזה בדברי תורה ועבודת ה' ולא בדברי לשה"ר ורכילות האסורים, הבין הרב כלפי מה הדברים אמורים אבל תמה מאד איך הגיעו דבריו לאזני הבעש"ט הק', ושאלו מנין נודע לכבודו הדברים שדברתי בין כותלי ביתי, אמר לו הבעש"ט זאת נודעתי ממלאכים שבאו אלי וגילו לי את דבריך מליל אמש, אמנם פליאת הרב גברה ביותר ואמר איך יתכן כדבר הזה והלא מלאכי השרת משרתי עליון אינם מספרים לשה"ר כלל, אמר לו הבעש"ט הנה מכל חטא ועון שעובר האדם נברא מלאך רע, וגם מדיבורי לשה"ר שדיברת עלי נבראו מלאכים רעים שהם הולכי רכיל והם הוציאו את דיבתך רעה וסיפרו לי את כל מה שדיברת, [וזהו כעין מש"כ ברוח חיים באופן אחר קצת, שמחטאי האדם נבראים ממלאכים רעים].

לפני שנפרדו זה מזה אמר לו עוד הבעש"ט כי אין תימה בדבר מפני מה אין נכנסים הגשמים אל תוך סוכתו, כי הנה אמרו חז"ל (סוכה כח ע"ב) שהגשמים בחג הסוכות הם סימן קללה, ונתנו משל על כך לעבד שבא למזוג כוס לרבו ושפך לו רבו קיתון על פניו, והנמשל הוא שאם אין הקב"ה חפץ שנזכה לשמשו ולקיים את מצות הסוכה הרי הוא שופך עלינו קיתון ומוריד מטר בכדי שלא נוכל לשבת בסוכה, אמנם במי שהקב"ה חפץ בשימוש ויש לו נחת רוח מעבודתו בטל הטעם ואין שום סיבה שימנעו ממנו הגשמים מלקיים

טו רַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן שְׁמוּעַ אֹמֵר יְהִי כְבוֹד תַּלְמִידָךְ חָבִיב עֲלֶיךָ כְּשֶׁלְּךָ וּכְבוֹד חֲבֵרְךָ כְּמוֹרָא רַבָּךְ. וּמוֹרָא רַבָּךְ כְּמוֹרָא שְׁמַיִם:

פירוש רש"י

טו יהי כבוד תלמידך חביב עליך כשלך. שכן מנינו צמשה שאמר ליהושע תלמידו (שמות יז) צחר לנו אנשים, עשאו שוה לו: וכבוד חברך כמורא רבך. דאמר ליה אהרן למשה (צמדנר יצ) צי אדוני, ואחיו הגדול ממנו צעניס היה וקרי ליה אדוני: ומורא רבך כמורא שמים. דכתיב (שס יא) אדוני משה כללם, כלם מן העולם, כיון שמרדו כך כאילו מרדו צהקצ"ה ותיצין כליה:

את מצות הסוכה, ומעתה אין כל חידוש בדבר שאין מטר נכנס אל סוכת עובדי ה' שהרי רצון ה' הוא שיוכלו לקיים את המצוה באין כל מונע.

הפרקליטים קיימים לעולם ואילו הקטגורים סופם להתבטל
אחר שיקבל החוטא את עונשו

החסיד יעב"ץ פירש את דברי משנתנו שהדברים באים כהמשך למשנה הקודמת, ו"כנסיה לש"ש" קאי על הפרקליטים הטובים הנוצרים מהמצוות שהאדם מקיים, שהם סופם להתקיים ומלמדים זכות על האדם לעולם, אך "כנסיה שלא לש"ש" שהם הקטגורים שנבראו מן החטאים שעבר האדם, הנה אין סופם להתקיים כיון שלאחר שהחוטא קיבל את כל עונשו על עוונותיו המה בטלים ועוברים מן העולם, ובזה רמז התנא רבי יוחנן הסנדלר דברי תנחומין לבעלי התשובה שידעו כי אין המקטרגים קיימים לעולם וסופם להתבטל לגמרי, [או ע"י שישוב בתשובה שלימה ע"פ דרכי התשובה].

משנה טו

רַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן שְׁמוּעַ אֹמֵר יְהִי כְבוֹד תַּלְמִידָךְ חָבִיב עֲלֶיךָ כְּשֶׁלְּךָ וּכְבוֹד חֲבֵרְךָ כְּמוֹרָא רַבָּךְ. וּמוֹרָא רַבָּךְ כְּמוֹרָא שְׁמַיִם:

ע"י שיהיה כבוד תלמידו חביב עליו כשלו וכו' תהיה
כנסייתם לשם שמים ויהא סופה להתקיים

כתב במדרש שמואל בשם רבינו מנחם לבית מאיר וכן אי' בשם המהר"ל, כי דברי משנתנו באים כהמשך למשנה הקודמת ששם נאמר "כל כנסיה שהיא לשם שמים סופה להתקיים ושאינה לש"ש אין סופה להתקיים", ועתה בא רבי אלעזר בן שמוע לבאר מהי הדרך שעל ידה תהיה הכנסיה לש"ש ובכך יהיה

סופה להתקיים, והוא שיכבד האדם את הפחות ממנו במעלתו כאילו הוא שוה אליו, ואת השוה לו בדרגתו יכבד כאילו הוא גדול ממנו. והנה כאשר יעשו כזאת כל המתכנסים - תתקיים עצתם, משום שבזה אף אם לא ישתוו בדעתם ולא יסכימו לסברא אחת [כפי שכן הוא בד"כ באמת מציאות הדברים], הנה ע"י עצה זו שנתן התנא ר"א בן שמוע יודו כולם על דבר אמת ויגיעו לעמק השוה, משום שאף אם התלמיד יחזיק בדעה אחרת מרבו לא ידחה הרב את סברת תלמידו על הסף באומרו דברי הרב ודברי התלמיד דברי מי שומעים, אלא יקיים את דברי המשנה "יהי כבוד תלמידך חביב עליך כשלך" וישמע לדברי תלמידו ויבחנם במאזני השכל כפי שהוא מקבל את דברי עצמו, וכן כשהוא שומע את דברי חבירו אל יתגאה לאמר הן מעלתי שוה למעלת חברי ומפני מה אבטל את דעתי מפני דעתו, אלא יעשה כדברי התנא שאמר שיהיה "כבוד חברך כמורא רבך", ויתבונן בדברי חבירו ואם יראה שהם צודקים ואמיתיים יקבלם, ועי"ז אכן תהיה הכנסיה לשם שמים ויהא סופה להתקיים.

בכלל החיוב לכבד את השי"ת נכלל גם החיוב לכבד את לומדי התורה

בספורנו פירש שבכלל הכבוד שמוטל עלינו לכבד את בוראנו יוצרנו ית"ש, נכלל גם החיוב לכבד את הדברים הקדושים לו ית', וכן לכבד את קדושו שהם עוסקי התורה וכמו שנאמר (ויקרא יט, לב) והדרת פני זקן ויראת מאלקיך, וע"כ הזהירנו התנא שיכבד אדם את לומדי התורה (אף אם הם תלמידיו) באופן של מעלין בקודש, והיינו שאת כל אחד מלומדי התורה יכבד לפי מדריגתו בקדושה ועסק התורה, וזהו שאמר "יהי כבוד תלמידך חביב כשלך וכבוד חברך כמורא רבך ומורא רבך כמורא שמים".

התלמיד מסייע לרבו להחכים ולכן יש לו לנהוג בו כבוד

והנה דבר זה שיהא כבוד התלמיד חביב לרב ככבוד עצמו - נלמד מרעיא מהימנא משה רבינו ע"ה שאמר ליהושע תלמידו (שמות יז, ט) בחר לנו אנשים ולא אמר בחר לי אנשים הרי שהשווהו אליו, (ומקורו ממד"ר בשלח פר' כו, ואבות דר"נ פרק כז מ"ד). ואת טעם הדבר שיש לרב לנהוג כבוד בתלמידו, ביאר בילקוט מעם לועז משום שהתלמיד מסייע להחכים את הרב, וכמו שאמרו חז"ל (תענית ז ע"א) הרבה למדתי מרבתי ומחבירי ומתלמידי יותר מכולם, וכיון שהתלמיד גרם לרבו להחכים וללמוד, מן הראוי שיהא כבודו חביב על הרב ככבוד עצמו.

כתב רש"י שכיון שכבוד התלמיד הוא כבוד הרב (שהרי בזכותו זכה להשיג את תורתו) ולכן דין הוא שיהא כבודו חביב על הרב ככבוד עצמו, אכן גבי כבוד חברו לא מצי למתני חביב שהרי אין לו חלק בכבודו של חברו, ומה טיבו של כבוד חברו אצל כבוד עצמו, ולכן תלה הדבר במורא ואמר "וכבוד חברך כמורא רבך".

אין אדם מתקנא בבנו ותלמידו אף אם יעלה עליו בחכמתו

עוד כתב בילקוט מעם לועז כי משנתנו רמזה לנו שינהג הרב בטובת עין עם תלמידו ותהיה עינו יפה בהצלחתו, וירבה להאיר בו את אור החכמה ולהשפיע עליו מעצמו, ולא יחשוש שמא בסוף יעלה עליו במעלתו שהרי אמרו (סנהדרין קה ע"ב) בכל אדם מתקנא חוץ מבנו ותלמידו, וזאת משום שכבוד תלמידו הוא כמו כבוד עצמו. עוד רמז התנא בדבריו שאם יראה הרב בני אדם אחרים מכבדים את תלמידו בפניו, לא יקפיד על הדבר ויהיה הכבוד הזה בעיניו כאילו מכבדים אותו בעצמו.

יש להוסיף בכבוד כל אחד מעט יותר מערך הכבוד המגיעו

במדרש שמואל ביאר שהמשנה נתכוונה להזהירנו שנכבד כל אדם בכבוד הראוי לו, וכדי שלא נפחית מכבוד זה ציוונו לעשות סייג ולכבד את כל אחד במדריגה אחת למעלה מן הערך המגיעו, ועי"ז אף אם יארע שנפחית מלכבד אדם מסוים מכבודו הנה לכה"פ לא נמנע מן הכבוד המגיעו כערכו.

יש לזהר שלא לפחות מכבוד בני אדם ואף מי שנהנה ממנו רבות

והאברבנאל ביאר את דברי התנא, שבא לומר להרב כי לא מבעיא במי שלא היה לו כל קשר עמך ולא נהנה ממך בשום דבר, ודאי שאין לך לבזותו, אלא אף את תלמידך שהוא לך כמו בן ונהנה מחכמתך והשתדלת להעמידו בקרן אורה ולעשותו איש, גם אין לך לבזותו ולפחות מכבודו, אלא "יהא כבוד תלמידך חביב עליך כשלך" היינו שכפי שאינך מחלל את כבוד עצמך כך לא תחלל את כבודו.

כאשר הרב מכבד את תלמידו ומעריך את דבריו, יזכה התלמיד להצלחה גדולה בתורה

ובספרי מוסר ביארו טעם נוסף לדבר מפני מה צריך הרב להקפיד מאד על כבוד תלמידו, משום שע"י הכבוד יתקרבו יותר אל עסק התורה"ק ויצליחו

יותר בלימודם, כיון שכאשר התלמיד יודע שרבו מכבדו ומעריכו אזי הוא מרבה בביצועת התורה ומתעמק בה להבין אמריה, והנסיון מורה שככל שתרבה אהבת הרב לתלמיד כך תגבר חכמתו ויזכה לפתיחת הלב בתורה, אך הרב שאינו מכבד את תלמידו כראוי, וכאשר יאמר לו התלמיד דבר מה ידחה את דבריו ויזלזל בהם, הוא גורם בזה שיאבד התלמיד את חריפות שכלו ותסתם הבנת לבו, ואף אם הרב עושה כן מחמת שהוא סבור שבכך הוא מיישר את דעת תלמידו ומכוונו אל האמת, הנה למעשה לא יהיה כן, אלא יגרום שלא יהיה התלמיד בטוח בכוחות ויכולות אשר חננו השי"ת ויחשוב שאינו מסוגל להבין באמת את דברי התורה וירד בלימודו. אמנם הדרך הישרה והנכונה היא שכאשר יציע התלמיד לפני הרב את אשר העלה במצודתו במהלך לימודו אם קושיא או תירוץ אם דבר חידוש שזכה לחדש, ישמע את דבריו בסבלנות ובאורך רוח ויראה לו פנים שוחקות ויאמר לו יישר כחך, יפה דברת ומה נאים אמריך, ואף אם לא יכוין בדבריו אל האמת ויהיה בהם טעות לא ידחה את דבריו על הסף אלא יתקן את דבריו וידריכנו באופן נעים ובצורה נשמעת וישכנענו בדברי חן, ואז יעלהו על דרך המלך להבין ולהשכיל בדברי תורה.

ושמעתי שכן היה מנהג הרה"ג רבי שלמה היימן זצ"ל ראש ישיבת "תורה ודעת" שהיה מראה חיבה יתירה לתלמידיו, ודרכו היתה בעת שמסר את שיעורו שאם היה אחד מתלמידיו אומר סברא כלשהי או יישוב על קושיא שנאמרה, היה תמיד חוזר על דבריו ברוב חביבות ובקול רם, בכדי שישמעו כל הנוכחים מה שאמר, ואם היו דבריו שלא ממין הענין או שהיו דברי שטות היה ממתיקם ומתקנם לדברים נכוחים ואומר לתלמיד ודאי היתה כוונתך לומר כך וכך, כמה נאים אמריך ומה יפה יובנו דברי הגמרא לפי דבריך ואיך תתיישב הקושיא באופן מושכל, ואח"כ שילב את הדברים בתוך כל מהלך ובנין השיעור, כך שבגמר השיעור היה תלמיד זה יוצא כשלבנו טוב עליו שזכה לכוין לחלק נכבד מן השיעור, וודאי שדבר זה סייע בידו להמשך דרכו ולעלייתו עד שזכה לרכוש את דרך הלימוד האמיתי.

הדרך הנכונה ללמד את הצאצאים דרך והנהגה

והנה באמת אין דברים הללו אמורים רק גבי רב המלמד תורה לתלמידיו, אלא אף האב והאם שחפצים ללמד את ילדיהם עניני הנהגה הרצויה וכגון שמדריכים אותם ליטול חלק בעבודות הבית, אם בתחילת דרכם טועים ואינם עושים הדבר כראוי ואף גורמים לנזקים שונים, הנה אם ידברו אליהם בכעס ויגזרו בהם על הדבר, זה יגרום להרחיקם מכל וכל מאלו הענינים ולעולם לא

יחפצו ליטול חלק במלאכה, אמנם יש להורים להדריכם בשום שכל, ובתחילה יחפשו את הנקודות הטובות שעשו כראוי וישבחו אותם על כך, ואח"כ יבארו להם בנעימות ובנחת את האופן הנכון כיצד צריכים הדברים להעשות, וזה יגרום שבפעם שאחריה יעשו באופן נאות יותר עד שילמדו לעשות את הדבר בשלימות הרצויה, וכדבר הזה הוא גם בכל עניני ההנהגה ותיקון המידות וכדומה.

הביזוי שמבזים ילד עלול להותיר בנפשו נזק קבוע לכל ימיו

ובענין זה מתאמרא משמיה דהאדמו"ר בעל דברי יואל מסאטאמר זצ"ל כי לבזות ילד היא עבירה חמורה ביותר, וביאר את הדבר כי הנה אם היה נתברר שהשוחט דמתא שחט תקופת זמן עם מאכלת פגומה מחמת רשלנות ובכך האכיל את כל בני העיר בשר נבילות, ודאי היו קונסים אותו בקנסות רבות ואף היו משלחים אותו מן השחיטה וכל העיר היתה גועשת ורועשת בגין הדבר הזה, ובני העיר היו מצטערים צער גדול בלי נשוא על המכשלה הגדולה שבאה לידם. והנה כשנתבונן בדבר נראה כי אף שהעון הלזה באמת חמור עד מאד, אולם הוא היה רק לזמן מה וברגע שנתגלה הדבר פסק המכשול, וגם אפשר לכפר את העון ע"י שיחזור בתשובה שלימה לפני השי"ת, משא"כ אם המלמד ב'תלמוד תורה' מבזה אחד מן התלמידים בפני כולם או אב המבזה את בנו בנוכחות שאר ילדיו, יתכן שמותיר נזק בנפש הילד - אם בלימוד או במידות - אשר ילווה אותו לעולם, וגם התשובה לא תועיל למחוק את הרושם שנעשה בילד זה ע"י הביזוי שנתבזה.

יש לאדם להחשיב גם את הכבוד שמקבל מאדם פחות ממנו, ולא יתגאה לאמר מי הוא זה שיכבדני

ובמדרש שמואל ביאר את כוונת התנא, כי הנה דרך העולם הוא שהכבוד שמקבל האדם מאיש פחות וקטן ממנו אינו נחשב בעיניו למאומה, ורק אם יכבדוהו אנשים חשובים ונכבדים אזי יחשב בעיניו לכבוד (וזה נמשך מגאות לבבו שאומר בנפשו מה יוסיף לי הכבוד שבא מאדם פחות ערך שכזה), אמנם הדרך הנכונה היא שיעריך האדם כל כבוד שיכבדוהו ואפי' אם הוא בא מאדם שערכו פחות ממנו, וע"כ אמר התנא "יהי כבוד תלמידך" היינו שהכבוד שאתה מקבל מתלמידך שהוא לבטח פחות ערך ממך, "חביב עליך" יהא חשוב בעיניך "כשלך" כמו הכבוד שלך שאתה נותן לו ומכבדהו, שזה נקרא בעיניך כבוד לפי שבזה הגדול מכבד את הקטן, כן יהיה בעיניך הכבוד שאתה מקבל מן הקטן ממך, שיהא נחשב אצלך לכבוד ולא יהא כבוד זה בזוי ופחות לגביך.

**יעריך הרב את הכבוד שיכבדוהו תלמידיו כאילו הוא מכבד
את עצמו ואז לא יעשה עליו הכבוד כל רושם**

ואילו הגאון רבי שלמה קלוגר זצ"ל כתב כי המשנה באה ליתן לאדם עצה כיצד יוכל להשמר מן הגאות אשר ישאנו לבו בראותו את הכבוד הגדול שמכבדים אותו תלמידיו, והיא שיחשוב הרב אם היה הוא מעטר את עצמו ביותרת הכבוד כמה מגוחך היה הדבר, ואם עוד הי' מתפעל מזה הכבוד הלא לשוטה ייחשב, הנה כן יש לו להחשיב את הכבוד שחולקים לו תלמידיו, ולזה אמר "יהי כבוד תלמידך" הכבוד שמכבדים אותך תלמידך, יהא נחשב בעיניך "כשלך" כאילו אתה מכבד את עצמך שודאי שאין בזה כל סרך כבוד, כן תרגיש לגבי הכבוד שהם חולקים לך ובוזה תתרחק מן הגאווה.

וכמו העובדא שהיתה עם הרה"ק רבי שמעלקא מניקלשבורג זי"ע (הובאה באריכות בדברינו לעיל פ"ב מ"ב) שבעת מעמד ההכתרה שקיבלוהו עליהם בני העיר ניקלשבורג אלוף לראשם, נכנס לחדר הפנימי והתבודד שם זמן מה, וכשהיטו ראשי הקהל את אזנם אל דלת החדר שמעו שהוא משבח א"ע בשבחים רבים ונשגבים, כאשר הבחין שהם שמעו את דבריו ותמיהתם רבה עד למאד, אמר להם כי ביודעו שבעת ההכתרה עתידים הדרשנים להפליג בשבחו ולרוממו הרבה, חשש פן יכנסו הרהורי גאווה בלבו וע"כ הקדים לשבח א"ע, וכשם שלא יגבה לבו כתוצאה משבחים אלו כך לא יעשו עליו רושם השבחים שישמע מאחרים.

וכבוד חברך כמורא רבך.

כתב הרע"ב שמקור הדברים הוא ממה שאמר אהרן למשה (במדבר יב, יא) בי אדני, הרי שאף שהי' גדול בשנים ממשה קרא לו "אדוני". וטעם לדבר זה שיש לכבד את חברו כמורא רבו כתב האברבנאל ע"פ מה שאמרו חז"ל (ב"מ לג ע"א) אמר עולא תלמידי חכמים שבבבל עומדים זה מפני זה וקורעין זה על זה, ופרש"י עומדים זה מפני זה כדין תלמיד לרב, לפי שהיו יושבין תמיד בביהמ"ד יחד ומקשין ומפרקין וכולם למדים זה מזה עכ"ל, הרי שתלמידי חכמים למדים האחד מרעהו וע"כ המה צריכים לחלוק כבוד זה לזה כאילו הוא רבו. (והביא מה שהמשילו בירושלמי מס' נדרים את ענין יחסי האדם לרעיו, כי הוא דומה לאדם שאחז סכין בידו וחתך עמו בבשרו, ודאי שלא יעלה על לבו להנקם מן היד שבה היתה הסכין, כן יש לו להתנהג עם חברו שאף אם ירע לו יחרד לבבו מלהזיקו לפי שהוא עצמות עצמו ובשרו).

ובילקוט מעם לועז הסמיך לדברי המשנה הללו עובדא שהובאה במס' ברכות (לא ע"ב) שמשם נלמד עד היכן מגיעים הדברים וכיצד צריך אדם לנהוג כבוד בחבריו, כי הנה שם איתא דמר בריה דרבינא עבד הילולא לבריה, חזנהו לרבנן דהוי קבדחי טובא, אייתי כסא דמוקרא בת ארבע מאה זוזי ותבר קמייהו ואעציבו (פי' מר בריה דרבינא עשה שמחת נישואין לבנו, כאשר ראה שהחכמים צוהלים ושמחים יותר מדי, נטל כוס של זכוכית לבנה בשווי ארבע מאות זוז ושברה לפנייהם ונתעצבו).

ומזה נראה שאף שהיה לו להוכיחם על כך שהפריזו בשמחה יתירה בעת נישואי בנו ולמנעם מכך, עכ"ז לא אמר להם דברי תוכחה במישרין לומר מדוע נהגתם כך, אלא בכדי שלא לבזותם קיים מאחז"ל (ברכות יז ע"א) לעולם יהא לאדם ערום ביראה, ובחר לשבור כוס יקרה אף שהפסיד עי"ז סך רב של ד' מאות זוז בכדי שעיי"ז יתעצבו ויחדלו מן השמחה היתירה הלזו. ואגב אורחא נלמד גם את מעלת הנהו רבנן שהיה ממון אחרים חשוב בעיניהם כ"כ שההיזק שהיה למר בריה דרבינא נגע כ"כ ללבם וגרם להם להתעצב ולהפסיק את שמחתם, על אף שידעו שהוא שברה מדעת ובכוונה תחילה, וכ"ש שהיו נזהרים שלא לגרום בידים הפסד ונזק לממון אחרים.

האדם צריך לכבד את חבריו בלא לצפות שישב לו כגמולו

תמה הגה"ח רבי אהרן יוסף לוריא זצ"ל (מחסידי סלונים המפורסמים בעיר טבריה) ע"ד המשנה שאמרה "וכבוד חברך כמורא רבך" ולכאורה אינו מובן איזה דמיון יש בין הכבוד למורא שאפשר לחלוק כבוד לחבר כמו המורא שמתייראים מהרב. וביאר כי הדמיון הוא שכשם שהאדם מתיירא מרבו על אף שאינו מצפה שרבו ישיב לו כגמולו ויתיירא ממנו, כן יתנהג גם עם חבריו ויכבדנו במלוא הכבוד אף אם חבריו לא ינהגו בו כבוד, ולא יצפה לכיבוד גומלין מצידו.

ומורא רבך כמורא שמים.

הנה מקור הדברים שיש להשוות את מורא הרב למורא השי"ת נלמד ממה שאמר יהושע למשה אחר שהיו אלדד ומידד מתנבאים במחנה (במדבר יא, כח) "אדוני משה כלאם", ופירושו כלם מן העולם שכיון שמרדו בך כאילו מרדו בהקב"ה וחייבים כליה.

גדר מורא הרב והשייכות שיש בינו לבין מורא שמים

ובתב רש"י שכיון שדרשינן (פסחים כב ע"א) את ה' אלקיך תירא לרבות תלמידי חכמים, כ"ש הוא שיש לאדם לירא מרבו, וגדר מוראו הוא ע"ד שאמרו חז"ל (קידושין לא ע"ב) איזהו מורא האב לא יושב במקומו ולא סותר את דבריו, וכן אמרו "משנה שם אביו" והיינו שאסור לקרוא לאביו בשמו, וכתב במד"ש כי הנהגה כל אלו הדברים יש להם שייכות גם בהנהגת האדם כלפי השי"ת, כי האדם מחוייב לשמור לעשות ולקיים את כל מה שציווהו הקב"ה בתורתו ויש לו להזהר שלא ימרה את פי ה' ח"ו וזהו ענין "לא יסתור את דבריו", וכן מה שאמרו שאסור לקרוא לאביו בשמו הוא כנגד מה שאמרו חז"ל (סנהדרין ז ע"א) ההוגה את השם באותיותיו חייב מיתה, ואילו מה שאמרו "לא ישב במקומו" ג"כ נכלל במורא שנצטוונו לירא מהשי"ת, שהרי מלוא כל הארץ כבודו והוא ית' מקומו של עולם, ולפיכך צריך האדם לכוף כאגמון ראשו מפחד הדר גאונו הנמצא בכל מקום, וגם אסור לו לילך בקומה זקופה כי בכך הרי הוא כדוחק את רגלי השכינה וכביכול יושב במקומו ית', וכיון שכל אלו הדברים איתנהו גבי מורא שמים, יש לאדם לנהוג בזה גם כלפי רבו וע"ז אמרו "ומורא רבך כמורא שמים".

התלמיד צריך לירא מרבו אע"פ שיש לרב הנאה ממנו שעל ידו מחכים יותר

ובילקוץ מעם לועז ביאר מה שהשוה התנא את מורא הרב למורא שמים, כי אף שלרב יש טובה מתלמידיו כמאמר חז"ל (תענית ז ע"א) ומתלמידי יותר מכולם, לא יימנע התלמיד מלכבד את רבו בגין כך, אלא כשם שהוא ירא מן השי"ת אשר הוא משפיע ונותן לברואיו ואין לו שום קבלת טובה מברואיו, כן יתנהג גם עם רבו כאילו אין לרבו שום הנאה ממנו, שהרי גם ההנאה שיש לרבו ממנו אינה באה ממעשי התלמיד אלא מאליה היא באה, וכמו התינוק הניזון מחלב אמו שע"ז הוא גורם שיתרבה חלבה, ואין לו להתגאות בכך ולהמנע מלירא ממנו, אלא יהיה "מורא רבו כמורא שמים" כאילו אין לרבו הנאה ממנו כשם שאין להבורא שום הנאה מבריותיו וכנ"ל.

אף אם רבו מוכיחנו ומדבר אליו קשות יבין כי הוא לטובתו

עוד כתב בכיאר הדמיון שבין מורא הרב למורא שמים, כי אף שהאדם מתיירא שמא יבואו עליו רעות ח"ו עכ"ז הרי הוא מחוייב להודות להקב"ה על הרעה כשם שהוא מודה על הטובה (כדאי' בברכות נד ע"א) משום דכל מאי דעביד רחמנא לטב עביד, הנה כעין הדבר הזה צריך להיות גם כלפי רבו, שאף אם הוא מוכיחנו ומדבר אליו קשות ברצותו להדריכו בדרך טובים, יבין כי כוונתו היא רק לטובתו.

כשהתלמיד עושה לרבו דברים שלא כהוגן נחשב לו כאילו
עשאים נגד ה' רח"ל

ובשם שהשוה התנא את מורא הרב למורא שמים, מצינו עוד שהפליגו חז"ל בענין התלמיד העושה לרבו דברים שלא כהוגן שנחשב כאילו עשה כן להקב"ה, וכה אמרו במס' סנהדרין (קי ע"א) כל החולק על רבו כחולק על השכינה שנאמר (במדבר כו, ט) [גבי קרח ועדתו] בהצותם על ה', העושה מריבה עם רבו כעושה עם השכינה שנאמר (שם כ, יג) המה מי מריבה אשר רבו בני ישראל את ה' [ואף שרבו עם משה נחשב להם כמו שרבו על ה'], המתרעם על רבו כאילו מתרעם על השכינה שנאמר (שמות טז, ח) לא עלינו תלונותיכם כי על ה', כי המהרהר אחר רבו כאילו מהרהר אחר השכינה שנאמר (במדבר כא, ה) וידבר העם באלקים ובמשה.

המורא מהרב צריך להיות בכל מקום ובכל זמן

הגה"צ מהרי"ץ דושינסקי זצ"ל גאב"ד ירושלים פירש את הדמיון בין מורא הרב למורא שמים, כי כשם שכיפת השמים פרושה על היקום כולו בכל זמן שהוא ובכל אתר ואתר, כך תהא פרושה יראת הרב על תלמידיו בכל עת ובכל מקום אף כאשר הוא רחוק מרחק רב מרבו.

ובמו שהיתה עובדא עם כ"ק האדמו"ר בעל בית ישראל מגור זצ"ל שפעם נכנס אליו אחד מחסידיו ברצותו ליטול ברכת פרידה לרגל נסיעתו לצרכי מסחרו לחוץ לארץ במקום אשר כמעט אין רגל יהודית דורכת שם, כאשר עמד לילך אמר לו הרבי הנה במדינה זו שאתה נוסע אליה מצויים סיגרים משובחים מאד ממין פלוני, אבקשך אם תוכל לרכוש עבורי מספר קופסאות של סיגרים אלו, החסיד שמח שיוכל לעשות עבור רבו איזה פעולה, אכן מחמת רוב טרדותיו בעסקיו פרח הדבר מזכרונו במשך כל הזמן ששהה במדינה ההיא, ונזכר מכך רק בעת היותו בדרכו לשוב לארה"ק, בבואו ארצה נכנס הלה אל הבית ישראל בבושת פנים והתנצל לפניו כי שלא באשמתו שכח משליחותו וע"כ לא זכה לקיים את מצות הרבי, השיב לו הרבי וכי סבור הינך שבאמת נצרך הנני לסיגרים אלו, לא חפצתי כי אם שתזכרני גם כאשר תשהה בנכר, וכוונתו היתה שע"י שיזכור ממנו יזהר מלחטוא ויתנהג כראוי לאיש הישראלי ובזה יתקיים "ומורא רבך כמורא שמים".

טז רַבִּי יְהוּדָה אֹמֵר הָיוּ זְהִיר בְּתַלְמוּד, שְׂשֻׁנְגַת תַּלְמוּד עוֹלָה זְדוּן:

פירוש רש"י

טז הוי זהיר בתלמוד. שיהא תלמודך דקדוק וכהלכה: ששנגת תלמוד עולה זדון. אס מטעה זהוראה מתוך שלא דקדקת בתלמודך ותצוא להחיר את האסור, הקצ"ה מעלה על ידך כאילו עשית מזיד:

בְּמוֹרָא שְׁמַיִם.

מורא הרב לא יגבר על מורא שמים

הנה משמעות דברי המשנה היא שיהא המורא שיש לאדם מרבו במידה שוה למורא שמים שיש לו ולא שיירא מרבו יותר ממורא שמים, ודבר זה הוא כמו שסיפר הרה"ק רבי משה מקוברין זי"ע אודות היראה המופלגת שהיה להרה"ק המגיד ממעזריטש זי"ע מרבו הבעש"ט הק' זי"ע, עד כדי כך שכאשר פעם אחת מצא המגיד בגד שהיה בו מעט טבק שהותיר הבעש"ט ומרוב היראה שאחזתו נפל ארצה מתעלף, ואעפ"כ כאשר נגע הדבר לענין כלשהו של יראת שמים לא שת לבו כלל למורא רבו, וכפי שנזדמן פעם אחת שישב לדין בדין תורה שאחד מבעלי הדינים היה מקרובי משפחתו של הבעש"ט הק', ובעיצומו של הדיון ראה המגיד שהבעש"ט עובר בקרבת מקום, והיה ירא שמא עצם שהותו של רבו במקום יגרום לו לצדד לטובת קרובו ולהטות את הדין, וע"כ קרא ואמר בקול שע"פ פסק הבית דין מחוייב כל מי שאינו שייך לדין תורה לעזוב תיכף ומיד את הבית, ואכן תיכף ומיד פנה הבעש"ט והלך משם, ומזה נלמד שאף שיש על האדם לירא מרבו מאד עד כדי כך שהשוו רבותינו את מורא הרב למורא שמים, אמנם לא יהא מורא הרב יותר ממורא שמים (שהרי אתה ורכך חייבים בכבודו של מקום).

משנה טז

היו זהיר בתלמוד, ששנגת תלמוד עולה זדון.

יש לאדם להזהר לתלמוד היטב כדי שידע את אשר עליו לעשות

בספורנו פירש שדברי המשנה עולים על לימוד התורה, והיינו שהתנא מזהיר את האדם שילמד היטב ואמר "היו זהיר בתלמוד", והוא בכדי שידע

את המעשה אשר יעשה ויקיים את כל ציוויי התורה וחיוביה, והאדם שאינו עוסק בתורה מחמת התרשלות אינו נחשב לשוגג אלא למזיד, משום "ששגגת תלמוד עולה זדון", וע"כ הוא עתיד להענש על כך שהזיד בהתרשלותו הזאת.

הלומד צריך לדקדק מאד בלימודו כדי שלא יטעה ויתנהג שלא כראוי

ורבינו יונה פירש ג"כ שקאי על הלימוד, אולם ביאר את כוונת התנא לענין אחר, כי יש על האדם לידע שבכל דבר מן התורה יכול הוא לטעות ולהבין שלא כראוי, וע"כ יזהר שלא לסמוך על הבנתו הראשונה כפי מה שיעלה בסברתו בתחילת לימודו, אלא יעמיק בדבר וישתדל להבינו על בוריו, ואם לא יתנהג כך אינו נכלל בגדר שוגג אלא מיקרי פושע, כי היה לו לדעת שכל אדם עלול לטעות ולפיכך היה עליו להזהר מאד שלא יחטא. ובמדרש שמואל כתב כי לפי"ז יש לגרוס בדברי המשנה "הוי זהיר בלימוד", ובאמת שכן היא גירסת רש"י שפירש את מאמר המשנה כעין דברי רבינו יונה, ואלו דבריו "הוי זהיר בלימוד" לפלפל ולחקור דקדוקיו, "ששגגת לימוד עולה זדון" שמתוך שאין מדקדקין בלימוד ומורין הוראה שלא כדין נעשה כזדון, לפי שתלמידי חכמים השגגות נעשה להם כזדונות, פירוש אחר שאם נכשלת בה (ועברת על אחת ממצוות התורה) אפי' בשוגג חשובה כמזיד, שהיה לך לדקדק ולשמוע עד סופה עכ"ד.

התלמידי חכמים אינם נכשלים אף בדברים שבני אדם בעלמא שוגגין בהם, ואילו הע"ה חוטאים אף בדברים שכל העולם יודעים את חומרי איסורם

הנה במסכת בבא מציעא (לג ע"ב) הובאו דברי משנתנו אודות החילוק שבין הת"ח לעמי הארץ, ואלו דברי הגמ': מאי דכתיב (ישעי' נח, א) הגד לעמי פשעם ולבית יעקב חטאתם, הגד לעמי פשעם אלו ת"ח ששגגות נעשות להם כזדונות, ולבית יעקב חטאתם אלו עמי הארץ שזדונות נעשית להם כשגגות, והיינו דתנן רבי יהודה אומר הוי זהיר בתלמוד ששגגת תלמוד עולה זדון ע"כ.

ובמחרש"א (ח"א ד"ה הגד) הקשה כי לפי המבואר שלעמי הארץ נחשבים אפי' העוונות הנעשים במזיד כאילו נעשו בשוגג, יהיו כל עמי הארץ פורקין מעליהם עול התורה, ועדיפא להו שלא ללמוד כיון שאז ייענשו על הזדונות כאילו נעשו בשוגג, ואדרבה אם יעסקו בתורה ייענשו אף על השגגות כמזיד (וגם שלפי"ז מצינו חוטא נשכר).

תשכב דרכי מסכת אבות אבות

וביאר כי כוונת הגמ' לרומם את שבח העסק בתורה, כי הנה ה"שגגות" הם דברים שסתם בני אדם נכשלים בהם כיון שאינם יודעים שהם אסורים, אולם בעיני התלמידי חכמים הם נחשבים כ"זדונות", שכיון שהם לומדים תורה יודעים הם ומכירים את האיסור שבדבר וע"כ הם נוהרים מאד ומתרחקים מלהכשל בהם, נמצא שאין בידם עוונות שהרי הם אינם עוברים אף על השגגות כי הם יודעים שהם אסורים, משא"כ עמי הארץ לפי שאינם עוסקים בתורה, הנה אף ה"זדונות" שהם דברים שבני אדם יודעים את איסורם ונוהרים בהם מאד, אצלם הם כ"שגגות" כיון שלא ידעו את איסורם, וגם בהם יכשלו הע"ה כשם שנכשלים סתם בני אדם בשגגות, נמצא מזה כי העם הארץ - לחסרון לימודו - יהא נכשל בהרבה עוונות וסופו להענש עליהם.

**עמי הארץ נענשים בתחילה בעונש חמור על ביטול תורה,
וע"כ מקילין להם יותר על העוונות כי ענשם נכלל כבר
בעונש הראשון**

אמנם בפני יהושע כתב שממהלך דברי הגמ' לא משמע כן, וע"כ תירץ את קושיית המהרש"א באופן אחר, כי אף שאין הע"ה נענש על זדונותיו רק כאילו הם שגגות, אמנם זה אינו מעליותא לגביה, משום שכיון שאמרו חז"ל (קידושין מ ע"ב) אין תחילת דינו של אדם אלא על דברי תורה, הרי כבר נענש בתחילה בעונש חמור על עון ביטול תורה השקול כנגד כל העבירות, ובזה נכלל גם מה שעבר בזדון ובמשוגה, כי אילו היה לומד לא בא לכלל כל אלו, וכיון שכבר נענשו עליהם בכלל העונש של ביטול תורה שוב אין שייך להענישו בעונש גדול על העבירות עצמן, משא"כ התלמיד חכם שעוסק בתורה בכל ימיו, אינו נענש על ביטול תורה, אלא שאם נכשל באיזה עון מחמת התעצלותו בלימודו ועי"ז לא ידע להזהר היטב במעשיו, אזי מחמירין עליו יותר בגוף העבירה להחשיבו כמזיד משום שהיה לו ללמוד ולידע גם את אותו דבר, ונמצא שבאמת עונש הע"ה על חטאו החמור של ביטול תורה יותר גדול מעונש הת"ח].

**היצה"ר מייעץ לאדם שלא ילמד בתורה את חובותיו ובכך
יהיה נחשב לשוגג, ומענה נפלא ע"ז בדרך משל**

כתב מרן החפץ חיים זצ"ל (בספר אהבת חסד חלק ב' פ"ט בהגה"ה) כי הנה טענת היצה"ר אל האדם היא כך, למה זה תעסוק בתורה ועי"ז תהיה בקי בכל חיובי המצות ופרטותיהם, והרי אז אם לא תקיימם ידונך כמזיד, לפי שידעת מה עליך לעשות ועכ"ז לא עשית את המוטל עליך ובכך יכפל ענשך, וע"כ מה

טוב תעשה אם לא תלמד כלל ואז תחשב כשוגג אם לא תקיים את המצוות, לפי שלא ידעת כלל את חובתך וממילא יוקל העונש מעליך.

אמנם הביא בשם אחד מן הגדולים כי זה דומה לאדם ההולך בדרך, ויעצו לו אנשים שיישמר מללכת ברחוב מסוים כיון ששם מצויים בורות עמוקות ויש חשש שמא יפול בהם ויסתכן, ויען ויאמר יש לי עצה נכונה נגד הבורות, הביאו לי סודר ואז לא אכשל בהם, השומעים תמהו מאד על דבריו ואמרו לו וכי מה יועיל לך הסודר, האם תוכל לאטום עמו את הבורות, אמר להם וכי למה לא תבינו, הן יכולני לכסות בו את עיני, ואז אף אם אמעד ואפול אל תוך הבורות, שוב לא אהיה ללעג ולקלס בעיני הבריות, שהרי הכל יבינו שעיני היו מכוסות ולא היה ביכולתי לראות את הבורות, ויענו לו הסובכים שוטה שבעולם, הלא בגלל זה הדבר עצמו שכיסית את עיניך תהיה ללעג ולקלס בעיני כל רואיך, שהרי כיון שיש לך עיניים לראות למה זה התנהגת ככסיל וכיסית אותם ובכך נפלת לתוך הבורות.

והנה כדבר הזה ממש הוא בענין פיתויי היצה"ר שמייעץ לאדם שיעלים את עיניו מדברי התורה ולא ילמד כלל את גודל החיוב לקיים את המצוות ואת כל פרטיהם ודקדוקיהם, כדי שכשלא יקיימם ויעבור עליהם יוכל לתרץ א"ע ולומר הן עיני היו סתומות ולא ידעתי את מהות המצוות והעוונות, אכן זה גופא יקשה על האדם, למה באמת סתם את עיניו ולא הביט נכוחה, ולא למד את החיובים שהטיל עליו הבורא ית', וע"ז לא יהיה מענה בפיו, וע"כ לא יועילו דבריו להחשיבו כשוגג.

על האדם לחזור על תלמודו בכדי שלא ישכחנו, ואם ישכח בשוגג יבוא להסירו מלבו במזיד

רבינו יונה פירש את דברי התנא באופן אחר, כי הנה טבע בני האדם ששכלם ולבם קצרים מלהבין בחכמה וגם השכחה מצויה בהם, וע"כ אמר "הוי זהיר בתלמוד" לחזור על לימודך הרבה עד אשר לא תשכחם וגם לרדת לעמקם של דברים להבינם עד תכליתם.

ובעין זה פירש גם במדרש שמואל, והוסיף לומר שאם לא יהיה האדם זהיר לחזור ולשנן את תלמודו ולפיכך ישכח בשגגה מקצת מן ההלכות, הנה מכיון שעבירה גוררת עבירה, סופו לבוא לידי כך שיסיר את דברי התורה מלבו במרד ובמעל רח"ל, ופירש בזה את המשך דברי המשנה ששגגת תלמוד עולה זדון והיינו שע"י "שגגת תלמוד" שלא יחזור האדם על תלמודו וישכחנו בשוגג, "עולה זדון" יבוא להסירם מלבו בזדון ובכוונה תחילה.

ובזה פירש גם מקרא שכתוב בפרשת ואתחנן (דברים ד, ט) השמר לך ושמר נפשך מאד פן תשכח את הדברים אשר ראו עיניך ופן יסורו מלבבך כל ימי חיך, ולהמבואר יתפרש כה "השמר לך" היינו שתהיה זהיר בתלמודך לחזור עליו פעמים רבות, "פן תשכח את הדברים אשר ראו עיניך" כי אם לא ישנן האדם את תלמודו ישכחנו, ואף כי השכחה הזאת נגרמה בשוגג בסיבת חוסר החזרה, אכן סופו לבוא לידי "ופן יסורו מלבבך" היינו שעון זה של שכחת התורה בשוגג גורר עון אחר שישב האדם ויסירו מלבו בזדון. נוכחו שדרשה המשנה לעיל (פ"ג מ"י) על פסוק זה "יכול אפילו תקפה עליו משנתו תלמוד לומר ופן יסורו מלבבך כל ימי חיך הא אינו מתחייב בנפשו עד שישב ויסירם מלבו", שתיבות אלו עולים על האדם שמסיר את דברי התורה מלבו בכוונה].

ששנת תלמוד עולה זדון.

טרם שעושה האדם פעולה עליו לבדוק אם מותר לעשותה

בספר בית אלקים (שער התשובה פ"א) ביאר ענין זה, שכל פעולה שאדם עושה שאינה לא מצוה ולא עבירה אלא בגדר דברי הרשות, צריך שיהא ברור לאדם שהיא אכן נכללת בחלק הרשות, כיון שאם אין הדבר ברור אצלו יתכן שהפעולה נחשבת לעבירה, וע"כ אין לאדם לעשות שום פעולה עד אשר ידע בבחירות שהיא מותרת, ומזה הטעם גם החוטא בשוגג ראוי להענש, כיון שהיה עליו לברר קודם עשייתו את הפעולה שאכן היא מותרת בעשיה.

מצות תלמוד תורה חמורה מאד ושגגתה נחשבת כזדון של שאר עבירות

בספר רוח חיים ביאר מפני מה שגגת תלמוד חמורה כ"כ, כי כשם ששכר תלמוד תורה כנגד כל המצוות (כמאמר המשנה פאה פ"א מ"א) כך גם העונש על ביטול תלמוד תורה הוא כנגד כל העבירות, והנה כל עבירה לפי גודל חומרתה אם יעבור עליה בשוגג יגדל הרושם הרע בנפשו, וע"כ עון ביטול תלמוד תורה שהוא חמור ביותר - גם הרושם שנשאר משגגתו גדול יותר מכל עון אחר והוא שוה לזדון של עבירה אחרת, וזהו "ששגת תלמוד עולה זדון" שנחשב כמו זדון של עבירה אחרת.

הרב צריך לזהר ללמד את תלמידיו בלשון מבוררת בכדי
שלא יטעו בלימודם

עוד פירש במדרש שמואל שדברי המשנה עולים על הרב הלומד עם תלמידיו, ובאים כהמשך לדברי המשנה הקודמת שאמרה "יהי כבוד תלמידך חביב עליך כשלך", וכיון שעסק ברב המרכיץ תורה לתלמידיו, הוסיף התנא עוד להזהיר את הרב ואמר לו "הוי זהיר בתלמוד" כלומר שיזהר לשנות לתלמידיו בלשון נקיה וקלה, וכן ידבר בנוסח ברור ולא בלשון הסובל ב' פירושים, שעיי"ז לא יטעו התלמידים בדבריו (וע"ד שאמר התנא לעיל (פ"א מ"א) חכמים הזהרו בדבריכם שמא וכו' וישתו התלמידים הבאים אחריכם), וסיים התנא ואמר "ששגגת תלמוד" כלומר הטעות הנגרמת לתלמידים מאופן הלימוד הזה שאינו מבורר כל הצורך "עולה זדון", והיינו שנחשב לרב כזדון והוא עתיד להענש על כך כאילו היה מזיד בדבר, כיון שהיה הדבר בידו והיה לו להזהר בלשונו ולשנות לתלמידיו באופן שיבינו את לימודם על נכונה ויקיימוה באופן היאות.

ודוגמא לדבר מצינו בדברי חז"ל במסכת בבא בתרא (כא ע"א) שהביאו פלוגתת אמוראים בדבר שני מלמדי תינוקות, חד גריס ולא דייק (פי' שלומד הרבה אך אינו מדייק בלימודו), וחד דייק ולא גריס (שמדייק בדבריו אך אינו לומד הרבה), שלרבא מותבינן ההוא דגריס ולא דייק משום ששבשתא ממילא נפקא (היינו הטעות תצא מדעת התינוקות מאליה), ואילו רב דימי מנהרדעא סובר מותבינן ההוא דגריס ולא דייק קסבר שבשתא דעל על (היינו שהטעות הנקבעת במוחם של התינוקות לא תצא לעולם), ומייתי הגמ' מה שהיה בזמן דוד המלך (מלכ"א יא, טז) ששלח את יואב שר הצבא להלחם בעמלק, וכאשר שב מן המלחמה התייצב יואב לפני דוד המלך, ודוד התרעם עליו מאד מפני מה לא הרג גם את הנקבות, אמר לו משום שנצטוינו (דברים כה, יט) תמחה את זכר קרינן, א"ל יואב והא אנן זכר אקריון, אזל שייליה לרביה א"ל היאך אקריתון א"ל זכר [אלא שרבו לא התבונן בו ולא השגיח עליו בעת קריאתו], שקל ספסירא למיקטליה [נטל יואב את חרבו בכדי להרגו], אמר ליה אמאי, א"ל דכתיב (ירמיהו מח, י) ארור עושה מלאכת ה' רמיה א"ל שבקיה לההוא גברא דליקום בארור, איכא דאמרי קטליה ואיכא דאמרי לא קטליה ע"כ. הרי לנו מזה את גודל הזהירות הנדרשת המוטלת על הרב המלמד את תלמידיו לדקדק עמהם ביותר שלא יטעו בלימודם, ואם לא נזהר בדבר הרי שגגתם נחשבת לו כזדון.

וברומה לפירוש זה (שהדברים באים כהמשך למשנה הקודמת) כתב גם הריטב"א (הובא במד"ש) ע"פ הגירסא שגרסו בספרים אחרים "הוי זהיר בתלמיד", כי אחר שהורה ר"א בן שמוע שיש לרב להזהר בכבוד התלמיד, בא רבי יהודה והוסיף להזהירו גם על עצם לימוד התלמיד, משום שהיה מקום לסבור שמחמת שכבוד התלמיד יהיה חביב על הרב לא יכביד עליו בלימודו וימנע מלחנכו לעסק התורה במקום שצריך לגעור בו או להענישו, לפיכך אמר "הוי זהיר בתלמיד" ללמד את תלמידיך כראוי, "לפי ששגגת תלמוד עולה זדון" לרב שגרם את השגגה הזאת ונחשבת לו לעון במזיד, וגם עובר על לאו של (ויקרא יט, יד) לפני עור לא תתן מכשול.

**צריך זהירות גדולה בעת לימוד חכמות חיצוניות שלא
יביאוהו לידי פגם באמונה**

פירוש נוסף כתב רבינו יהודה לירמא (הובא במד"ש) כי "הוי זהיר בתלמוד" עולה על החכמות שאדם לומד וחוקר ודורש בהם, שיש על האדם להזהר עד מאד שלא יביאוהו אותם הלימודים לידי כפירה בהשי"ת ח"ו או לאיזו אמונה רעה ואסורה ח"ו הנגרמת ממנה (וי"ל בכוונת דבריו שהם כגון שמתעמק בחכמת טבע הבריאה ומחקריו שדברים אלו עלולים להביא את האדם לידי כפירה אם אינו יודע אותם לאמיתם, וכפי שאירע באמת להרבה חוקרים אשר כתוצאה מחקירתם אודות הבריאה הסיקו מסקנות שהם כפירה ממש), וטעם הדבר משום "ששגגת תלמוד" כלומר הטעות והכפירה שיעלו בידו מצד החכמה שנכנס אליה ולמדה בעומק הענינים, "עולה זדון" היינו שראוי לבוא עליו עונש בגין כך כאילו כפר במזיד ובכוונה תחילה, כיון שמשמים יש תביעה גדולה עליו למה נכנס לחקור ולדרוש בחכמה מסוכנת זו שאין שכלו יכול להשיגה כראוי על צד הנכון, וכפי שאמרו חז"ל (חגיגה יג ע"א) במופלא ממך אל תדרוש, היינו שיתעסק רק במה ששכלו מסוגל להבין ולהשכיל ולא יעמיק בדברים המופלאים ממנו ומכוסים מבינתו בכדי שלא תכנס בקרבן שום אמונה שאינה שלימה וראויה.

**יש על האדם להזהר מאד שלא לחטוא בשוגג, כדי שלא
ילמדו ממנו אנשים אחרים ויבואו לחטוא במזיד**

ורבינו מתתיהו היצהרי פירש (גם דבריו הובאו במד"ש) שהתנא מזהיר את האדם שיזהר מאד במעשיו שלא ילמדו אנשים אחרים ממנו לעשות מעשים שלא כהוגן, וזהו שאמר "הוי זהיר בתלמוד" שלמדת לקיימו כראוי וכנכון ולא לשגות בו, לפי "ששגגת תלמוד" היינו אף שאתה אינך מקיים את מה שלמדת

רק מחמת שוגג - הנה הוא "עולה" ונחשב לך כ"זדון", כיון שעמי הארץ יראו את מעשיך ויעשו כמותם בכוונה תחילה, שהרי הם אינם יודעים שאתה עשית כן רק בשוגג, נמצא שהשוגג שלך יגרום לאנשים אחרים לחטוא בזדון.

ופירש בזה את מאמר דוד המלך ע"ה (תהלים לב, ה) ואתה נשאת עון חטאתי, ולכאורה אינו מובן שכיון ש"עון" ו"חטא" הם ב' דברים שונים במשמעותם (כי חטא הוא בשוגג ועון הוא במזיד) איך יצדק לכרכם כאחד ולומר "עון חטאתי" והו"ל לאומרם בנפרד "עוני וחטאתי", אכן להמבואר יתפרש שפיר כי כוונת דוד המלך ע"ה היתה להודות להקב"ה על כך שמחל לו גם על אלו העוונות שעשו אנשים אחרים בגרמת העוונות שעשה הוא בשוגג, והם לא ידעו כי בשוגג בא הדבר לידו, וזהו "ואתה נשאת עון" היינו מה שעשו אנשים אחרים במזיד שנגרם מחמת "חטאתי", היינו ממה שהוא עשה בשוגג - למדו אחרים לחטוא כיון שלא ידעו שחטאו הי' בשוגג, והם כבר עשאוהו במזיד.

החוטא בשוגג מצוי שילמדו ממנו עמי הארץ לחטוא, יותר מן האדם החוטא במזיד

והנאון הנצי"ב מוואלאזין זצ"ל בספרו העמק דבר ביאר את דברי התנא "ששגגת תלמוד עולה זדון", כי באמת בשוגג ישנו צד חמור שאינו במזיד, כי הנה האדם החוטא במזיד, חטאו נובע מכך שיצרו תקפו והביאו לידי תאוה ולא התגבר עליו ולכן עבר את העבירה, אמנם אחר שכבר עשאה ותשקוט תאוותו אינו מוכרח שישוב ויעבור עליה, נמצא שחטאו היה רק לשעה ואין לחשוש כל כך שאחרים ילמדו הימנו ויחטאו כמותו, אכן כאשר יש לאדם "שגגת תלמוד" נמצא שהוא שוגג בחטאו ללא הרף, כי עדיין שוגג הוא וסבור שאין איסור בדבר, ויש מקום גדול לחשוש שילמדו אחרים ממנו וגם יחטאו כמותו, נמצא שהקלקולים הנובעים מן השוגג עולים על מה שנגרם מן המזיד.

ובזה ביאר את סדר הדברים שנכתבו בפסוקי י"ג מידות של רחמים (שמות לד, ז) נושא עון ופשע וחטאה, כי הנה לכאורה היה לו למנות הדברים מן הקל אל הכבד ולהקדים את ה"חטא" המורה על השוגג ל"פשע" שעניינו עבירה במזיד, אמנם להנ"ל יונח כיון שלגבי ענין זה, המזיד אכן קל יותר מן השוגג משום שאין האדם חוטא בחטא זה עוד וכפי שנתבאר, ולכן שפיר הקדים את המזיד אל השוגג.

יז רַבִּי שְׁמַעוֹן אוֹמֵר שְׁלֹשָׁה כְּתָרִים הֵם, פְּתֵר תּוֹרָה, וְכַתֵּר פְּהִנָּה, וְכַתֵּר מַלְכוּת. וְכַתֵּר שֵׁם טוֹב עוֹלָה עַל גְּבִיּהֶן :

פירוש רש"י

יז שלשה כתרים הם. הכתובים בתורה, שמייצג המורה לנהוג בהם כבוד: כתר תורה. כתיב ציה (ויקרא יט) והדרת פני זקן, זה שקנה חכמה: כתר כהונה. כתיב ציה (שם כא) וקדשתו קדוש יהיה לך: כתר מלכות. כתיב ציה (דברים יז) שום תשים עליך מלך, שמהא אימתו עליך: וכתר שם טוב. מי שיש צידו מעשים טובים ושמועתו טובה מחמת מעשיו, לא מלינו לו כתר בתורה שיהיו חייבים לנהוג בו כבוד, והוא עולה על גבי כולם, שכל השלשה כתרים צריכים לו. שאם תלמיד חכם הוא וסני שומעניה, שרי לצויה. ואם כהן גדול הוא, אמרינן ציומא (דף עא:): יתון בני עממיא לשלם דעבדין עובדי אהרן, ולא יתון בני אהרן לשלם דלא עבדין עובדי אהרן. ואם מלך הוא, כתיב (שמות כג) ונשיא צעמך לא תאור, צעושה מעשה עמך:

משנה יז

רַבִּי שְׁמַעוֹן אוֹמֵר שְׁלֹשָׁה כְּתָרִים הֵם, פְּתֵר תּוֹרָה, וְכַתֵּר פְּהִנָּה, וְכַתֵּר מַלְכוּת. נצטווינו בתורתנו לנהוג כבוד במי שנתעטר באלו הכתרים

כתב הרע"ב כי ג' כתרים אלו נזכרו בתורה וגם ציוותנו התורה לנהוג בהם כבוד וכפי שיתבאר, הנה אודות "כתר תורה" כתיב (ויקרא יט, לב) והדרת פני זקן ודרשו חז"ל (קידושין לב ע"ב) כי פירוש תיבת זקן הוא זה שקנה חכמה, הרי שיש חיוב להדר ולכבד את לומדי התורה שזכו להתעטר בכתרה, וכן גבי "כתר כהונה" שאמרה תורה (ויקרא כא, ח) וקדשתו וגו' קדוש יהיה לך, הרי שיש לנו לכבד את הכהנים, והשלישי שהוא "כתר מלכות" עליו אמר קרא (דברים יז, טו) שום תשים עליך מלך, ופירשו חז"ל (סנהדרין יט ע"ב) דהיינו שתהא אימתו עליך.

במדרש שמואל תמה מפני מה פתח התנא ואמר "שלשה כתרים הם" וכי מניינא אתא לאשמועינן, ותירץ כי אם לא היה אומר "שלשה" הוה אמינא שישנם ד' כתרים וגם כתר שם טוב נכלל עם אלו הג', לכן הוכרח התנא לומר כי שלשה הם, ו"כתר שם טוב" אינו מן המנין כי אינו דומה אליהם אלא הוא "עולה על גביהן" וחשוב יותר מכולם.

ג' הכתרים האלו, אינם נחשבים רק כשיש עמהם גם כתר

שם טוב

ובטעם הדבר מפני מה באמת "כתר שם טוב" אינו נמנה בפני עצמו, ביאר המד"ש כי באמת אינו כתר בפנ"ע אלא בא כהשלמה לשלשת הכתרים

האחרים, שהרי "כתר תורה" אינו נחשב לכתר אם אין עמו כתר שם טוב, וכן הוא גם גבי "כתר כהונה" ו"כתר מלכות", וזהו שאמר התנא "וכתר שם טוב עולה על גביהן" היינו שהוא משלים את ג' הכתרים האחרים. וכן כתב גם רבינו יונה שכל הכתרים נצרכים ל"כתר שם טוב" וכן "כתר שם טוב" נצרך לכתר תורה, כי במה יהיה לאדם שם טוב אם אינו עוסק בתורה ובמצוות.

ובספורנו האריך בענין זה ששלשת הכתרים מעטרים ומפארים רק את מי שזכה גם לשם טוב, וכפי שאיתא במסכת יומא (פו ע"א) אודות אדם שעוסק בתורה ורוח הבריות נוחה הימנו "מה הבריות אומרות עליו ראיתם פלוני שלמד תורה כמה מתוקנים דרכיו", ורק אז תהיה לו התורה לכתר ונזר הקודש, אך כאשר האדם שלמד תורה אינו נוהג כראוי עם הבריות, "מה הבריות אומרות עליו ראיתם פלוני שלמד תורה כמה מכוערים דרכיו", נמצא שאדם כזה לא יזכה שיהיה כתר התורה מעטר את ראשו, [ובדומה לזה יתפרש גם לענין כתר כהונה ומלכות].

עוד כתב במד"ש לבאר דבר זה, כי אין ביכולת האדם להשיג כתר שם טוב אם לא יקדים לקנות בנפשו אחד משלשת הכתרים האחרים [וכפי שכתב רבינו יונה שהובא לעיל], ולפיכך נכללו במנין זה רק ג' הכתרים, כיון שרק לאחר שיזכה האדם שיהיה אחד הכתרים האמורים קבוע וחקוק בנפשו אזי יעלה על גבו וירכב עליו גם כתר שם טוב, ולפיכך לא נמנה כתר שם טוב לכתר רביעי בפני עצמו.

שאר מעלות אינם נחשבים כלל לכתרים

תירוץ נוסף כתב במד"ש על הקושיא שהובאה לעיל מפני מה הוצרך התנא להקדים "שלשה כתרים הם", וביאר כי המנין בא למעט שאר מעלות ודברים שאינם נחשבים כלל לכתרים, כגון העושר הגבורה והבנים שאינם ראויים להכנס בגדר זה.

כְּתֹר תוֹרָה, וְכְתֹר כְּהֹנָה, וְכְתֹר מְלָכוּת.

כתר תורה הוא המעולה ביותר שבאלו שלשת הכתרים

כתב רבינו יונה כי כתר התורה גדול ונעלה יותר מב' הכתרים האחרים, כיון שכתר כהונה ניתנה רק לבית אהרן וכתר מלכות לא ניתנה אלא לבית דוד, אך כתר תורה מונח בקרן זוית וכל אחד מבאי עולם אשר עלה ברצונו להתקרב

אליו ולהתעטר בו יכול לזכות בו ע"י שיעסוק בתורה כראוי. וראיה לגודל חשיבותו נלמד ממה שמצינו בכלי המקדש, כי הנה במקדש היו שלשה זרי זהב שהם מרמזים על ג' כתרים הללו, כי הזר שהיה קבוע על הארון רמז על כתר התורה, הזר שע"ג המזבח הורה על כתר כהונה, והזר שעל השלחן היה כנגד כתר מלכות, והנה מן המקום שהיו מונחים כלים אלו במשכן נלמד את סדר מעלתם וחשיבותם, כי בעוד שהמזבח והשלחן היו מונחים בהיכל מחוץ לפרוכת, הרי הארון עם זרו המרמז על כתר התורה היה מונח בקודש הקדשים שהוא המקום הקדוש ביותר, הרי כי מעלת כתר התורה מעולה יותר מכתרי כהונה ומלכות. ובמד"ש הביא בשם רבינו משה אלשקאר סמך לדבר זה משינוי לשון הכתובים שנאמרו בהם, כי הנה גבי השלחן והמזבח נאמר (שמות כה, כד וכן ל, ג) ועשית לו זר זהב ואילו גבי הארון נאמר (שם כה, יא), ועשית עליו זר זהב סביב, ולרמז בא שהזר שרומז על כתר התורה הוא מעולה שבכולן (דומה ללשון "עליו").

ראיה נוספת לדבר מצינו בדברי חז"ל שאמרו (הוריות יג ע"א) שאפילו ממזר תלמיד חכם קודם לכהן גדול עם הארץ, והוא משום שאין דבר הגדול במעלתו מן התורה כפי שנאמר בה (משלי ח, יא) וכל חפצים לא ישוו בה ודרשו חז"ל (מועד קטן ט ע"ב) שאפי' חפצי שמים לא ישוו למעלת התורה, ולפי"ז א"ש מה שסידר התנא את כתר התורה לפני הכתרים האחרים משום שהוא חשוב ועולה במעלתו יותר על הכל.

סדר הכתרים נכתבו לפי הסדר שנכתבו בתורה

ובספר ענף עץ אבות תמה על מה שנתבאר שהכתרים נערכו במשנתנו לפי חשיבותם ומעלתם, כי אף שאכן כתר התורה חשוב מכולם, אמנם מתוך הכהונה והמלכות היה לו להקדים את כתר המלכות וכפי שאיתא במסכת הוריות (יג ע"א) שהמלך קודם לכהן גדול, ולמה זה הקדים כהונה למלכות.

וע"כ ביאר את הדבר באופן אחר כי התנא סידר את הכתרים האלו ע"פ הסדר שנתנם הקב"ה בטובו לישראל, כי החיוב לכבד מי שזכה לכתר תורה נאמר בחומש ויקרא בפרשת קדושים (יט, לב) מפני שיבה תקום והדרת פני זקן, ואח"כ בפרשת אמור כתיב (שם כח, ח) וקדשתו כי את לחם אלקיך הוא מקריב, שמזה למדנו את החיוב לכבד את נושאי כתר הכהונה, ואילו חיוב התורה לכבד את המלך שעליו הטילו כתר מלכות נאמר רק בחומש דברים בפרשת שופטים (יז, טו) שום תשים עליך מלך ודרשו חז"ל (סנהדרין יט ע"ב) שתהא אימתו עליך.

ביאור סדר הכתרים ע"פ דברים שבין אדם למקום ובין אדם לחברו

והאברבנאל כתב טעם אחר על סדר הכתרים שנשנו במשנתנו, והוא כי בכתר תורה נכללים בין הענינים שבין אדם למקום ובין הענינים שבין אדם לחבירו (לפי שב' ענינים אלו נאמרו בה) וע"כ הוא בראש, ואח"כ בא מקומו של כתר כהונה שענינו הוא דברים שבין אדם למקום שהוא עבודת בית המקדש מקום שכינתו ית', והרי הדברים שבין אדם למקום קודמים לאלו שבין אדם לחבירו, וע"כ באחרונה נאמר כתר מלכות לפי שענינו הוא דברים שבין אדם לחבירו בלבד.

ב' הכתרים משמשים אל כתר התורה

רבינו משה אלמושנינו (הובא במד"ש) ביאר את סדר הכתרים באופן אחר, והוא כי כתר תורה קודם לכל משום שהתורה היא יסוד הכל, ואילו השנים האחרים הם רק מהווים את הדרך להשיג את כתר התורה, כי כתר כהונה ניתן לאהרן ולבניו בכדי שידריכו את בני ישראל ויקרבו ללכת בדרכי תורת ה', וכמאמר המשנה (לעיל פ"א מ"ב) הוי מתלמידיו של אהרן אוהב שלום ורודף שלום אוהב את הבריות ומקרבן לתורה, וכן כתר מלכות גורם לקיום התורה כיון שלמלכות יש כח להעניש את עוברי התורה ועי"ז ישובו הרשעים מדרכם הרעה ויחזרו להתהלך בדרך התורה.

שלשת הכתרים הם כנגד ג' עמודי העולם

בספר מגן אבות כתב כי שלשת הכתרים האלו מרמזים על שלשת עמודי העולם שהם תורה עבודה וגמילות חסדים כדתנן במסכתין (לעיל פ"א מ"ב), כי "כתר תורה" הוא עמוד התורה, ו"כתר כהונה" מורה על עמוד העבודה שהרי עבודת ביהמ"ק היתה נעשית ע"י הכהנים, ואילו "כתר מלכות" מרמז על עמוד גמילות חסדים כיון שהמלכות מורה על עשירות ומשום ריבוי אוצרותיהם יש ביכולתם לגמול חסדים, וכן לפי שמלכי ישראל היו מלכי חסד, וע"כ גמילות חסדים נרמזת במלכות.

ג' כתרים אלו מנחמים אותנו בגלות הקשה הלזו

בספר חלק יעקב ביאר כי כוונת התנא בנוקטו את שלשת הכתרים היתה לנחם את בני ישראל הנאנקים ומצטערים בעול הגלות הארוכה הלזו אשר אנו נתונים בה, ולזאת שנה את אלו הכתרים, "כתר תורה" מורה על ההבטחה האלקית שקבלנו מאת בוראנו ית"ש כי אף בתוקף הגלויות יקויים בנו הכתוב

תשלב דרכי מסכת אבות אבות

(דברים לא, כא) כי לא תשכח מפי זרעו, והיינו שהתורה לא תשתכח מקרבנו לעד על אף שמלכויות אוה"ע חפצים להשכיחנו את תורת ה' וגוזרים עלינו שמדות בכדי שננטוש את התורה, "כתר כהונה" מזכירנו כי מהרה יבוא יום ישועתנו ויבנה לנו הקב"ה את בית מקדשנו ותחזור העבודה למקומה ע"י הכהנים הקדושים, "כתר מלכות" קאי על כך שבביאת הגואל נזכה שתחזור מלכות בית דוד ותתייסד שוב ביתר שאת וביתר עוז ותחזור העטרה ליושנה, וע"כ כאשר יזכרו בני"י את אלו הדברים ויבינו כי עתיד יום ישועתם לבוא - לא תפול רוחם בקרבם, ויתחזקו באמונת אומן כי הנה זה עומד אחר כתלנו להושיענו בתשועת עולמים.

וְכַתֵּר שֵׁם טוֹב עוֹלָה עַל נְפִיָּהוּ.

כתר שם טוב - המעשים הטובים שהאדם עושה בלא פניות

רש"י ורע"ב פירשו ד"כתר שם טוב" קאי על המעשים הטובים שהאדם עושה, וביאר בשם משמואל (פר' תצוה שנת תרע"ג ותרע"ו) כי אין הכוונה לכל מעשים טובים שיעשה האדם, אלא לאלו שיזכה האדם לעשותם כשהם מבוררים בתכלית הברור ואין בהם שום פניה אלא כל כוונתו בהם בלתי לה' לבדו, שהרי משמעות הלשון "טוב" הוא כאשר הדבר הוא טוב גמור בלא שום פסולת, ולכן "כתר שם טוב" יאות רק למעשים טובים שלא היתה לאדם בעשותו אותם שום פניה, אך המעש"ט שנעשו עם מחשבות שלא לשמה אינם נכללים בכלל "כתר שם טוב".

מי שעמל לתקן את מידותיו זוכה לשם טוב

ובספר מילי דאבות פירש שמהות "כתר שם טוב" קאי על המידות הטובות שהאדם מסגל וקונה אותם קנין בנפשו, ואם הם אכן מושרשות בנשמתו אזי הוא זוכה לחיי העוה"ב, וענין "שם טוב" מורה על עצמיות הדבר וכפי שאמרה המשנה (לעיל פ"ב מ"ח) קנה שם טוב קנה לעצמו, והשם הטוב הלזה ילווהו לבית עולמו ויביאנו לתכלית שלימות נפשו, וכמו שאמרו חז"ל במסכת ברכות (יז ע"א) רבי יוחנן כשהיה מסיים ספרו של איוב היה אומר סוף אדם למות וכו' אשרי מי שגדל בתורה ועמלו בתורה ונפטר בשם טוב מן העולם, והיינו שהשם טוב הלזה - שמורה על כך שהאדם קונה את המידות בנפשו - ילווהו לבית עולמו, וע"כ אשרי חלקו שזכה לכך.

ת"ח המרביץ מתורתו לאחרים, שמו הטוב הולך לפניו

ובילקוט מעם לועז כתב כי לכתר שם טוב זוכה רק מי שאין דאגתו נתונה רק לעצמו, אלא הוא משתדל לתקן גם את נפשות בני אדם אחרים ומגדל את בניו לת"ת וגם מרביץ מתורתו ברבים, וחז"ל (ילקוט"ש שיר השירים, תתקפא) נתנו משל על הדבר שהת"ח דומה לצלוחית של פלייטון (שהוא שמן יקר ערך המפיץ ריח טוב) שאם היא מגולה ריחו של השמן נודף ואם מכוסה אין ריחו נודף, וגם הת"ח אם הוא דורש טוב לעמו ומלמד מתורתו אחרים, הרי הוא כדוגמת הצלוחית המגולה וריחו נודף בסביבתו והתורה שזכה לקנות מועילה גם לאחרים מבלעדיו. וזהו ענין ה"שם טוב" כיון שבכה"ג שמלמד תורה לאחרים שמו הטוב עולה וצץ ויוצא למרחוק שהרי כל סובביו נהנים מאוצרו הטוב. וזהו ביאור דברי רבי יוחנן שהובאו לעיל "אשרי מי שגדל בתורה" היינו שעסק כל ימיו בתורה, וגם "ועמלו בתורה" שחוץ מעצם לימודו עוד עמל בתורתו ללמדה לאחרים ולזכותם, הנה הוא "נפטר בשם טוב מן העולם" יען כי תורתו הפיצה ריח טוב ונעים והשפיעה גם על אחרים. ועליו אמר שלמה המלך (קהלת ז, א) טוב שם משמן טוב ויום המות מיום הולדו.

וסיים את דבריו כי האדם שטרח לחדש חידושי תורה לשם שמים ועמל הרבה עד שזכה לראותם יוצאים לאורה ומודפסים עלי ספר, הנה גם הוא זכה לשם טוב כי בכך זכה להרביץ מתורתו לאחרים.

**רק בשעת מיתת האדם כאשר רואים שעבר את העוה"ז
כראוי ושמו הטוב הולך לפניו - יש מקום לשמוח**

ובספר מגן אבות הביא מדרש חז"ל על מאמר הכתוב הנ"ל טוב שם טוב משמן טוב וגו' ואלו דבריו, משל לשתי ספינות שהיו בנמל, האחת פורשת לים והאחת חוזרת ממסעה ונכנסת לנמל לעגון בה, היו האנשים שמחים על היוצאת ולא על הנכנסת, היה שם פקח אחד אמר להם טפשים אתם, זו שנכנסה וחזרה בשלום ממסעה בים, צריכים אתם לשמוח עליה, זו שהיא יוצאת עתה ואינכם יודעים אם תשוב בשלום אם לאו למה זה תשמחו עמה. והנמשל הוא כי הנה בשעת לידת האדם שמחים הכל בלידתו אף שאינם יודעים כלל מה יהיה בסופו ואם יצא מן העולם בשם טוב, והלא מן הדין היה שישמחו רק כאשר אדם נפטר לבית עולמו בשם טוב שאז אשריו ואשרי חלקו על כך שזכה ועבר את הים הגדול בשלום, וזה שאמר שלמה ע"ה בחכמתו טוב שם משמן טוב ויום המות מיום הולדו, היינו שכאשר האדם זכה להגיע ליום המות כאשר שמו הטוב מלווהו מחמת שזכה לעשות את רצון בוראו כראוי, אזי טוב "יום המות מיום

יח רַבִּי נְהוֹרַאי אוֹמֵר הָיִי גוֹלָה לְמָקוֹם תּוֹרָה, וְאַל תֹּאמַר שֶׁהִיא תְּבוּא אַחֲרֶיךָ, שֶׁחֲבַרְיָה יְקִימוּהָ בְּיַדְךָ. וְאַל בִּינְתֶךָ אֶל תִּשְׁעֶן:

פירוש רש"י

יח הוי גולה למקום תורה. אם אין תלמידי חכמים במקומך: ואל תאמר שהיא תבוא אחריך. תלמידי חכמים יצאו לכהן: שחברך יקיימוה בידך. ואל תסמוך שחברך כשיצאו מצית הרב יקיימו התורה צידך, שתלמוד מהם מה שלמדו הם מן הרב. אלא הוי גולה אתה בעמך למקום הרב, שאינו דומה שומע מפי תלמיד לשומע מפי הרב. פירוש אחר שחברך יקיימוה צידך, מפני מה אני אומר לך הוי גולה למקום תורה, שחברך יקיימוה צידך, שאפילו אתה חריף ומפולפל ביותר לא תתקיים התורה צך אלא על ידי חברך שתשא ומתן עמהם, והיינו דמסיים ואל צינתך אל תשען:

הולדו", לפי שכאשר נולד עדיין לא ידעו מה יהא בסופו ולא היתה השמחה על לידתו אמיתית ושלימה, אכן כעת שמת בשם טוב השמחה שלימה משום שעבר את העוה"ז בשלום.

כתר שם טוב - יראת שמים המגינה על שאר הכתרים

במהרש"א (ח"א יומא עב ע"ב ד"ה ואמר שמא) ביאר כי "כתר שם טוב" היינו יראת שמים שיש לאדם שהיא צריכה להתלוות אל ג' הכתרים האחרים, וכן כתב גם בספר רוח חיים שהיראת שמים מגינה על התורה והמצוות שעשה האדם ובדוגמת האוצר ששומרים בתוכו פירות, [וכפי שאמרו חז"ל (שבת לא ע"א) שיראת שמים דומה לקב חומטון, שכשם שהחומטון משמר את התבואה מלהתלע כך היר"ש שומרת את התורה ומעש"ט של האדם שיהיו כראוי עיי"ש], וזהו שאמר התנא "וכתר שם טוב עולה על גביהן" היינו שהיר"ש הנרמזת בכתר שם טוב הוא שעולה על גבן של ג' הכתרים לסכך עליהם ולשמרם.

משנה יח

רַבִּי נְהוֹרַאי אוֹמֵר הָיִי גוֹלָה לְמָקוֹם תּוֹרָה.

רבינו יונה פירש שכוונת התנא היא שהאדם צריך לדור במקום שיש בו תורה הרבה וחכמים מרובים, ורש"י פירש שיגלה למקום שהרב נמצא שם. אמנם בספורנו כתב שאין כוונת המשנה שהאדם צריך לצאת לגלות במיוחד בכדי לעסוק בתורה, אלא שאם יש לו צורך מסוים לגלות ממקומו אם משום שתת אחר מקור פרנסה או מחמת סיבה אחרת, יבחר לגלות למקום תורה.

**יש על האדם לגלות למקום תורה על אף שהדבר עולה לו
בקושי וצער רב**

במדרש שמואל הביא בשם כמה מפרשים שכיון שכתר תורה הוא ראש לכל הכתרים (כפי שנתבאר במשנה הקודמת), ציוה התנא שיהיה האדם גולה למקום תורה - ולא יחוש לצער הגלות אשר יסבול שם, כאשר ישים לנגד עיניו את הריוח והשכר שיגיעו לו כתוצאה מכך שיעסוק בתורה, וכמו שאמר שלמה המלך ע"ה (משלי ב, ד) אם תבקשנה ככסף וכמטמונים תחפשנה אז תבין יראת ה', והיינו שכשם שבכדי להרוויח ממון מוכן האדם להפליג בים ולפרוש למרחקים ביבשה, ואינו שם לבו לגודל הטירחה ורוב הצער אשר יעברו עליו, כן יש לו לעשות כל מיני השתדלויות בכדי לעסוק בתורה ולא יביט על הצער אשר יבואנו בדרכו להשגת התורה.

ובילקוט מעם לועז הוסיף לומר שאף אם במקומו יוכל האדם ללמוד תורה מתוך הרווחה, ואילו כשילך למקום אחר יסבול צער גלות, עכ"ז יעשה כפי שנהגו גדולי הדורות שהיו הולכים מרצונם לגלות בכדי ללמוד תורה. ומטעם זה מקום נתינת התורה לבנ"י היה במדבר שהוא מקום שומם שאין מצויים בו כלל עניני גשמיות, ללמדנו כי התורה מצויה רק אצל בני אדם הממעטים מתענוגי עוה"ז, נוכח אשר מצינו אצל יונה הנביא כששאלוהו הנכרים בספינה (יונה א, ח-ט) מה מלאכתך ומאין תבוא, מה ארצך ואי מזה עם עתה, ויאמר אליהם עברי אנכי, ופירוש הדבר הוא שאמר להם הנני עובר ממקום למקום כאדם שאינו עסוק במלאכה כלל ואף אין לו חבל ארץ המיוחד לו לבדו, כיון שהנני הולך מעיר לעיר ללמוד תורה].

**יש לאדם לגלות למקום תורה כאדם הנס ובורח מן
החפץ להורגו**

במדרש שמואל דייק בלשון התנא שאמר "הוי גולה" ולא נקט "הוי הולך", וביאר שהתנא נתכוין לרמוז בדבריו שיהיה האדם נס ובורח למקום תורה כאדם הנמלט על נפשו, ולכן אמר "הוי גולה" כי חפץ לדמותו לאדם ההורג נפש בשגגה שנס אל עיר מקלטו מיראתו שמא ימצאנו גואל הדם ויהרגנו. עוד ביאר ע"פ מה שהובא לעיל מדבריו שאף אם יש לו במקומו הרווחה ומזונותיו מזומנים לו שם בנקל, עכ"ז יש לו לגלות למקום תורה ואף אם יצטרך ללמוד שם מתוך צער ודחק וחוסר אמצעים, וע"כ אמר התנא "הוי גולה" ללמדנו שצריך לגלות למקום תורה אף אם הדבר כרוך בחיי צער ודחק.

**האדם צריך לגלות למקום שכל מגמת האנשים הדרים שם
היא עסק בתורה**

רבינו משה אלמושנינו (הובא במד"ש) ביאר כי פירוש "מקום תורה" הוא מדינה או עיר שעיקר העסק שעוסקים בה הוא עסק התורה"ק, וע"כ לא אמר התנא "הוי גולה למקום תלמידי חכמים" כי אז היה נשמע שצריך לבחור מקום שדרים שם ת"ח, אמנם לא זו היתה כוונת התנא אלא שיבחר האדם מקום מגורים שעיקר יסודם ותכליתם של האנשים הדרים בו הוא עסק התורה, ולכן אמר "הוי גולה למקום תורה" שזה מורה שהמקום יהיה מושתת ומיוסד על עסק התורה כנ"ל, כיון שדייקא מקום כזה מסוגל להשפיע על האדם הבא לדור שם שיהיה עוסק בתורה ויגע בה, כי מאחר שהוא רואה את אנשי המקום שכל מגמתם וחפצם הוא לעסוק בתורת ה' ובה הם משתעשעים והיא מקור חיותם, ייטה גם לבכו לעשות כמעשיהם, וכידוע שדעת האדם מושפעת הרבה מן האנשים הסובבים אותו, ובפרט באופן זה שכל עיקר הדבר שעזב את מקומו ובא לשהות בעיר זו היה למען מטרה נעלית זו של קנין התורה, ודאי שישתדל בכל עוז ותעצומות להתעלות במעלות התורה ולקנות בנפשו את קניניה.

והוסיף בזה במד"ש דאזהרה זו של "הוי גולה למקום תורה" נאמרה במיוחד לאדם שעומד בתחילת לימודו ולא זכה עדיין לעסוק בה כ"כ, כיון שטבע האדם להיות נוטה אחר חומריותו דהיינו תאוותיו ועניני הגשמיות שהוא נמשך אליהם, ואילו מהעסק בשלמות הנפש וקניני הנצח הרי הוא בורח כי אינו מורגל בהם, וע"כ בתחילת לימודו מוטל עליו להיות "גולה למקום תורה" שהוא המקום שדרים שם בני אדם ששאפתם ומגמת פניהם היא עסק התורה כנ"ל, ועי"ז יכנע לבכו ויהיה עז חשקו לעסוק בתורה כראוי.

**כאשר האדם מתרחק מבני משפחתו וקרוביו המפנקים
אותו, אזי יוכל להשיג יותר בעסק התורה**

כתב בספר לב אבות כי ממשנה זו נלמד שעיקר לימודו של האדם הוא כאשר הוא גולה ממקומו, ומתרחק מאביו ואמו ומתנתק מכל קרוביו ואוהביו, שהרי כאשר הוא שוהה בחברתם הרי הם מפנקים אותו ודואגים לענגו ומסירים ממנו את קשייו ומכשוליו, וכיון שאינו מורגל לעמול אזי גם לא יעמול ויטייגע בעסק התורה, אך כאשר הוא נמצא לבדו אזי הוא עומד לפני בוראו לבדו כמאמר הכתוב (תהלים כז, י) כי אבי ואמי עזבוני וה' יאספני, ובלא כל העזר שמקבל מכל קרוביו ומיודעיו הרי הוא מתאמץ בכל כוחו לעסוק בתורת ה' ולקנותה קנין בנפשו.

**דרך האדם שאם גולה למקום תורה לא יסתפק במועט
בעסק התורה אלא ישיג בה הרבה**

עוד כתב כי כאשר האדם גולה ממקומו ומארצו אינו מסתפק במועט בקניני התורה, ואין די לו במה שהוא יכול להביך ולהשכיל ע"פ כחו וטבעו, אלא כיון שגלה ממקומו ויש לו צער הגוף מכך, הרי הוא טורח ביותר להוסיף עיון ועמקות בעסק התורה ומוסיף והולך בכך מדי יום ביומו, כאשר הוא חומל על ימיו ושנותיו (כי חושב בדעתו אם כבר הקרבתי מחלבי ודמי וויתרתי על תענוגי הגוף וכחות הנפש, למה זה אתנהג ככסיל להשליך את כל העמל הזה לטמיון, ולפחות אזכה לקנות את התורה בקנין גמור), משא"כ כאשר האדם נמצא בקרבת בני משפחתו ומכיריו בהשקט ומנוחה אזי יסתפק במועט ויהא די לו במיעוט השגה, וכפי שיעידו על כך כל בעלי הנסיון.

ובענין זה של גודל מעלת הגלות למקום תורה מן הראוי להביא מה שסיפר לי ידידי ורעי תלמיד הרב הגאון רבי מאיר שטערן שליט"א מגדולי ראשי הישיבות בארה"ב אשר נודע כחו וחילו הרב בקנין התורה, שבהזדמנות אחת שאל את הרבנית מהו כח ההצלחה של בעלה ראש הישיבה ובאיזה זכות זכה למעלותיו הרמות בעסק התורה, ואמרה לו שלאחר נישואיהם עלו לארץ הקודש ודרו שם משך חמש שנים רצופות ואף לא נסעו לבקר בארץ מולדתם, והיה עסקו בתורה באותם השנים ביגיעה והתמדה גדולה עד שהיה לימודו בכל יום ויום באופן כזה כאילו יום זה הוא היום האחרון שהוא זוכה לשהות בארץ הקודש והוא חפץ לנצלו עד תום. הרי לנו שע"י שגלה למקום תורה ולמד באופן כזה זכה להשיג השגה נפלאה בתורה.

הגלות למקום תורה היא סגולה להצלחה בעסק התורה

ובילקוט מעם לועז כתב בשם ספרים הק' (שלי"ה ועוד) כי מה שהאדם גולה למקום אחר בכדי ללמוד תורה ואינו לומד במקום אבותיו, זהו סגולה גדולה להצלחה בלימוד התורה, וזכר לדבר - הלשון שטבעו חכמינו ז"ל (בהגדה של פסח) "צא ולמד" והיינו שע"י שיצא האדם ממקומו ויגלה למקום אחר יוכל ללמוד ולעסוק בתורה, והוא מרומז גם במקרא שכתוב (שמות לג, ז) והיה כל מבקש ה' יצא, והיינו שכל מי שמבקש את ה' וחפץ ללמוד את תורתו עליו לצאת ממקומו.

והנה ענין זה של גלות למקום תורה הוא בכלל מעשי אבות סימן לבנים, שהרי האבות הקדושים היו גולים למקום תורה וכדמצינו שיצחק אבינו וכן יעקב אבינו הלכו ללמוד תורה בישיבתם של שם ועבר, ורמז נאה יש שכתובת

'גלות' עצמה נרמז הדבר שהגלות למקום תורה היא גלות ראויה וטובה, לפי שהיא עולה בראשי תיבות של המאמר והוי גולה למקום תורה (הרה"ג רבי אלעזר קליין זצ"ל אב"ד באר שבע).

עוד כתב בילקוט מעם לועז כי טוב מאד הוא הדבר שיעזבו הבחורים את ביתם ואת עירם ויגלו למרחקים בכדי לעסוק בתורה ובפרט שבכל מקום יש מעלה מיוחדת המועילה ללימוד התורה שאין במקום אחר, וע"כ כאשר יבא הת"ח אל המקום ההוא יקלוט גם את אותה המעלה ויצליח יותר בלימודו, ומסיבה זו היה מנהג ישראל כבר מקדמת דנא שהיו גולים ממקומם למקום רחוק, והוא בכדי שיהיה לימודם כלול עם מעלת הגלות ובכך יתקיים תלמודם בידם כנ"ל, וכפי מה שאיתא בתוס' (קידושין כט ע"ב ד"ה הא לן והא להו) שבזמן האמוראים היה דרך כל העם לגלות למקום תורה, ובני בבל היו עולים לארץ ישראל, ואילו בני ארץ ישראל היו הולכים לבבל בכדי ללמוד תורה.

ג' סיבות לדבר שעל ידי הגלות יצליח התלמיד ביותר בהשגת התורה

ובתפארת ישראל ביאר כמה סיבות שישנם בדבר זה שע"י הגלות למרחקים יצליח התלמיד בעסק התורה, ואלו הם, האחת כי בכיתו ובעירו נמצאים רעיו וידידיו אשר התרועע עמם בצעירותו והשתעשע עמהם יחדיו במשחקי הילדות, וכיון שהוא מורגל עמהם לא יפרוש מהם בגדלותו וימשיך להתעסק עמהם במעשי נערות ולא ישים מעייניו לעסוק בתורה ה', אולם כאשר ירחיק לכת למקום אחר ינתק את קשריו שהיו לו עמהם ויוכל לצלול בים התלמוד.

הסיבה השניה היא כי הנה בשהותו בבית הוריו יהיה נקרא תמיד בשם 'ילד', והוריו יסובבוהו באהבתם ורחמי יולדיו יגברו עליו, וזה יגרום לו לשכרות ולא מייץ ולשכוח את תכליתו המיועדת להתחזק ולהיות לאיש ולהתעצם בעסק התורה, וע"כ אם יגלה ויתרחק מהם יוסיף אומץ בלימוד התורה ויכניס חילו באורייתא.

הדבר השלישי הוא מה שידוע שהאדם יתאמץ יותר לבחור בדרך הטובה והישרה ולעשות מעשים טובים כאשר אין מכריחים אותו על הדבר אלא הוא בא מחמת רצונו הטוב ובחירתו העצמית, ולכן בעודו שוהה בבית אביו לא יתאמץ לדרוש מעצמו להתעלות ולהשיג השגות ולקנות קנינים בעסק התורה, משום שידוע כי אביו עומד עליו ומשגיח על התעלותו וזה פוגם בבחירתו העצמית, אכן בראותו את עצמו כשהוא בודד לנפשו ואין מי שיזרזנו על הדבר,

הנה בזה יט שכמו לסבול מתוך רצונו העצמי וירבה להשתדל לעסוק בתורה עד שיצליח ויזכה להשיג בה השגות נכבדות.

הגולה למקום תורה יזכה להורות הוראה בישראל

בספר נפש החיים (וכן אי' מבעל החפץ חיים) הסמיך לדברי משנתנו את הפסוק שנאמר על שבט לוי (דברים לג, ט-י), האומר לאביו ולאמו לא ראיתיו ואת אביו לא הכיר ואת בניו לא ידע וגו', יורו משפטיך ליעקב ותורתך לישראל, ופירש כי כיון שנתרחק האדם מבית הוריו וגלה למקום תורה ונתקיים בו "האומר לאביו ולאמו לא ראיתיו וגו'", הנה בשכר זאת שעמד בנסיון גדול כ"כ ויצא לגלות למען לימוד התורה, יזכה שיתקיים בו סיפא דקרא "יורו משפטיך ליעקב ותורתך לישראל" כלומר שיזכה להיות מורה הוראה בישראל ולהנהיג את הדור.

ב' עובדות מן החפץ חיים בענין זה הנראות כסותרות, וישוב הדבר על נכון

ובענין זה הוה עובדא עם הגאון רבי שמעון שוואב זצ"ל שבעת היותו בחור רך בשנים יצא ממקום מגוריו שבגרמניה למדינת ליטא ושם קנה את תורתו בישיבת מיר המעטירה, והנה בתקופה זו לא היה מצוי כמעט כדבר הזה שבחור מגרמניה ישכיל על דבר אמת לשים עמלו ויגיעתו בעסק התורה, אלא כל בני גילו היו הולכים לאוניברסיטה ללמוד מקצוע בכדי שיוכלו להתפרנס מכך בכבוד, וכאשר בא פ"א רבי שמעון אל החסיד שבכהונה מרן החפץ חיים זצ"ל לקבל ברכתו, פנה אל הח"ח אחד מתלמידיו - ברצותו שהח"ח יחזק את ידיו על המסירות נפש הגדולה שהראה בכך שעזב את ביתו ומכורתו ופנה למקום רחוק בכדי לעסוק בתורה - וא"ל הנה בחור זה עזב את ביתו שבמדינת גרמניה לישיבת מיר בכדי לעסוק בתורה, והנה הח"ח לא השיב דבר על אמריו, ואותו תלמיד שסבר שמא לא שמע הח"ח מה שאמר, חזר ואמר שוב הנה הבחור הלזה מסר את נפשו ונטש את כל אשר לו והלך למרחקים בעבור לימוד התורה, אולם גם הפעם לא השיב הח"ח מאומה, אמנם התלמיד הלז לא התייאש וניסה פעם נוספת באומרו, רבי, הן בחור זה השליך אחר גוו את ביתו ומשפחתו היקרים לו עד מאד ויצא לגלות בכדי ללמוד תורה (שהוא דבר המנוגד להשקפתם של כל בני מכורתו), והנה בפעם הזאת כבר זכה למענה פיו של הח"ח שאמר "איז וואס, גאנץ כלל ישראל האבן אזוי געטאהן - זיי זענען געגאנגען אין מדבר מקבל זיין די תורה" (פי' וכי מהי גדלותו המיוחדת של אדם זה, והרי כל כלל ישראל עשו כדבר הזה, באשר גלו אל המדבר מקום ציה וצלמות בכדי לקבל את התורה ולשמוע את חוקי ה').

והנה עוד מסופר על החפץ חיים שהיתה הנאתו מרובה עד מאד בעת שהיה רואה בחורים שהגיעו מגלות אמריקה הרחוקה ללמוד בישיבתו שבראדין, ולעתים היה אף מדבר אח"כ כלפי מעלה ואומר, ראה ה' והביטה על בניך אהוביך, הנה בחור צעיר לימים שהיה מוכן לעזוב את משפחתו את ידידיו ואת ארץ מולדתו, וויתר על כל מנעמי החיים והנאות עוה"ז הקיימים באמריקה, ועל אף שגם שם ישנם ישיבות שאפשר לעסוק בהם בתורה, אולם כיון שהיה סבור שלימודו כאן יהיה באופן טוב יותר מאשר באמריקה, בחר לסכול את צער ועול הגלות למענך ולמען תורתך הק', ע"כ אבקשך שבגין סיבה זו לחוד רחם תרחם על עמך ישראל, ובגלל הגלות הזו שגולים בעבור התורה, הוצא מהרה את עמך ישראל מגלותם המר וקבצם ברחמיך בירושלים עיר קדשך, וכך היה מוסיף לשפוך שיח לפני ה' ומעורר רחמיו ית' על בניו אהוביו.

והנה יש לתמוה עד מאד כי לכאורה ב' העובדות סותרות זו את זו, כי מן הראשונה נשמע שלא אבה להסכים שישנה מעלה מיוחדת בגלות זו, ואילו מן השנייה נראה שסבר כי דבר זה נשגב למאד עד כדי כך שיש בכחו להשפיע לקרב את גאולת עם ישראל ברחמים.

אמנם נראה ליישב את הדבר כי כאשר מדובר אודות לומד התורה הזה שגלה למקום תורה, יש לנו להודיעו כי כך היא דרכה של תורה, והגלות הזו נכללת בחיובו לעסוק בדברי תורה ולהשיג את קניניה וכפי שעשו עם בני" במשך כל הדורות, ולפיכך בנוכחותו של אותו בחור לא חפץ הח"ח להראות את גודל שבח ויקר הגלות הלזו, אמנם אליבא דאמת דבר זה הוא נשגב ונעלה ביותר וודאי שיש בגלות זו ענין מסירות נפש מאחר שהוא נגד רצונו וטבעו העצמי של האדם, ואם אכן זכה האדם לקיים גלות זו מן הראוי שיתעוררו רחמי שמים על כנסת ישראל בזכותו, ולכן בראות הח"ח בחורים אלו פתח פיו בתחינה ובקשה מאת הבורא שירחם על בניו אהוביו ובזכות הגלות הזו יוציאם מן הגלות המר.

כשאדם גולה למקום תורה צריך להתייגע מאד להשיג השגות בתורה

בספר שפת אמת הקשה איך נקט התנא על אדם שהלך למרחקים בכדי ללמוד תורה בלשון "גולה" שמשמע שיש לו צער ויסורים מן הדבר, והרי בהדיא שנו חכמים (לקמן פ"ו מ"ב) אין לך בן חורין אלא מי שעוסק בתלמוד תורה, נמצא שאם ע"י גלות זו יוכל האדם להתעלות בהשגות התורה ובקניניה, הרי הוא נקרא בן חורין ומשוחרר ומה טוב חלקו וחבלו, ולמה זה יקרא "גולה".

ותירץ בהקדם דברי זקיננו בעל חידושי הרי"ם בביאור דברי רש"י בפר' יתרו (שמות יח, ה) שכתב וז"ל בשבחו של יתרו דבר הכתוב שהיה יושב בכבודו של עולם ונדברו לכו לצאת אל המדבר מקום תוהו לשמוע דברי תורה ע"כ, ולכאורה מן התימה הוא כיון שהקב"ה סיפק לבנ"י את כל צרכם במדבר והיה להם מזון ומים די סיפוקם, וגם ענני הכבוד שהגיננו עליהם מכל נזק, למה זה נקרא מקום תוהו, וביאר שהמדבר לא נקרא "מקום תוהו" כי אם לגבי יתרו, והוא משום שעד עתה כאשר היה דר במדין שכל תושביה היו אנשי רשע היה נחשב לצדיק לעומת כל בני המקום, אולם כעת כאשר בא אל מקום חניית עם בנ"י אשר היו כולם בעלי מדריגות נפלאות ונקראו דור דעה, הנה כאשר העריכוהו לעומת סובביו בנ"י לא היה נחשב כלל לבר-מעלה, ולכן נחשב לו דבר זה "שנדבו לכו לצאת אל המדבר" למעלה גדולה, לפי שהיה נחשב עבורו כ"מקום תוהו" לפי שעתה לא יהא נחשב כלל כצדיק ואיש מעלה עכ"ד החי' הרי"ם.

ועפ"ז ביאר השפת אמת גם את לשון משנתנו כיון שהאדם הלזה ששהה עד עתה בין אנשים שאינם בני תורה, הנה כלפי כל בני המקום היה נחשב בעיני השי"ת כבעל מעלה וע"כ היה נקל לו לסגל מצוות ומעש"ט, אך כעת שהולך ממקומו למקום תורה ששם דרים אנשים אשר כל עיסוקם ולחם חוקם הוא התורה"ק ובכדי להשיג איזה השגות בתורה עליו לעמול ולהתייגע בה ביגיעה יתירה, ותהיה התורה נקנית בנפשו ע"י צער ויגיעה רבה, ע"כ שפיר יאות לקראו בשם "גולה", ועל זאת אמר התנא "הוי גו'ה למקום תורה" היינו שכדאי והגון לאדם זה לילך ממקומו ששם היה נחשב כבן חורין לעומת שפלות אנשי המקום, ולבחור לו מקום אשר שם יצטרך לעמול ולהתייגע בבחי' גלות, וכפי שאמר התנא לקמן (משנה כ) הוי זנב לאריות ואל תהי ראש לשועלים.

ואל תאמר שהיא תבוא אחריה, שחבריה יקיימוה בידה.

על האדם לגלות בעצמו למקום תורה ולא יסמוך על מה שחבריו יגלו וילמדוהו את התורה

פירש רבינו יונה שכוונת התנא להוציא מלב האדם הסבור שהוא אינו צריך לגלות בעצמו למקום תורה, אלא יהא די לו בכך שחבריו ילכו ללמוד והם ישמעו את דברי התורה וכשישובו ילמדוהו אותם, כיון שהאדם בעצמו צריך לגלות יחד עם חבריו ולרדוף אחר התורה אם חפץ לדעתה, וע"כ אחר שאמר "הוי גולה למקום תורה" הוסיף התנא לומר "אל תאמר שהיא תבוא

תשמב דרכי מסכת אבות אבות

אחרי"ך" ותוכל לדעת את התורה אף שלא תגלה - ע"י "שחבריך יקיימוה בידך" כי הם יגלו למקום תורה וכשיחזרו יאמרו לך מה שנתחדש בה. ובטעם הדבר כתב הרע"ב משום שאינו דומה השומע מפי התלמיד לשומע מפי הרב, וע"כ מן הראוי שיגלה למקום תורה ויקבל בעצמו את התורה מן הרב.

על האדם ללכת אחר התורה ולטרוח להשיגה לפי שהיא אבידתו שנאבדה הימנו

איתא במדרש (משלי פ"ב) אמר רבי שמעון בן לקיש אם אין אדם הולך אחר דברי תורה הם אינם הולכים אחריו לעולם, משל לאדם שיש לו פרקמטיא, אם אינו הולך אחריה למוכרה היא אינה הולכת אחריו, וכן שנינו ואל תאמר שהיא תבוא אחריך, לכך נאמר (משלי ב, יד) כי טוב סחרה מסחר כסף ומחרוץ תבואתה, וכן כתיב (שם פסוק ד-ה) אם תבקשנה ככסף וכמטמונים תחפשנה אז תבין יראת ה', אלו ד"ת שאם אדם מחפש אחריהם זוכה לחכמה ובינה ויראת שמים.

והנאון רבי חיים פלאגי זצ"ל נתן טעם לשבח לדבר זה שצריך האדם ללכת אחר התורה ואין התורה הולכת אחריו, כי הנה דרשו חז"ל (פסחים מט ע"ב) על הפסוק (דברים לג, ד) תורה צוה לנו משה מורשה קהלת יעקב, אל תקרי מורשה אלא מאורסה, הרי כי התורה נחשבת כאשה המאורסת לאיש הישראלי שהוגה בה (ומה"ט מצינו בדברי חז"ל (מדרש משלי פ"ט) שנתכנו הת"ח בשם 'בעלי תלמוד'), והנה אי' במסכת קידושין (ב ע"ב) מפני מה אמרה תורה כי יקח איש אשה ולא כי תלקח אשה לאיש, מפני שדרכו של איש לחזור אחר אשה ואין דרכה של האשה לחזור אחר איש, משל לאדם שאבדה לו אבידה מי חוזר על מי, בעל אבידה מחזר על אבידתו. ומעתה א"ש שעל האדם מוטל ללכת אחר התורה ולחזור אחריה, משום שהיא בבחי' אשתו וכעין האבידה שאבדה ממנו (שהרי בהיותו במעי אמו ידע את כל התורה אלא שבעת לידתו נשתכחה הימנו), וע"כ אם ילך אחריה ויטרח בכל כחו להשיגה יזכה לקנותה קנין עולמים.

א"א שתתקיים התורה ביד האדם כ"א ע"י שילמד בצוותא עם חבריו

כתב הספורנו כי כוונת התנא היא שכאשר יצטרך הת"ח לגלות ממקומו לסיבה כלשהי, לא יאמר בלבו שכדאי שיגלה למקום שאין אנשיו בעלי תורה, ובכך יוכל להעמיד תלמידים הרבה וללמד תורה לבני אדם שעדיין לא זכו

ללחלוחית של תורה, ולזאת אמר התנא "הוי גולה למקום תורה" ואל תגלה למקום הרחוק מתורה "ותאמר שהיא תבוא אחרוך", היינו שהתורה תבוא אחרוך ואתה תגרום שיהא המקום מקום תורה ע"י שתלמד תורה לתלמידים, משום שאף אם תוכל להשפיע מתורתך לאחרים אבל מתורת עצמך יגרע ויפסד, לפי "שחבריך יקיימוה בידך" כלומר שביד החברים לגרום שהתורה תתקיים בידך - וזאת אין בכח התלמידים לעשות, וע"כ יש לך לגלות למקום תורה בכדי שחבריך יסייעו לך שתתקיים התורה בידך, ואמר עוד "ואל בינתך אל תשען" ר"ל שלא תסבור שהתורה תוכל להתקיים בידך מצד בינתך לבד אף בלתי לימודך בצוותא עם חברים, משום שיתכן שיארע עמך כפי שהיה עם רבי נהוראי עצמו - שהוא בעל משנתנו - שפרש מחבריו וע"ז שכח את כל תלמודו, ורק מכיון שחבריו בקשו עליו רחמים חזר לזכור את תלמודו.

גם מי שאביו וזקיניו היו תלמידי חכמים אינו מובטח שתתקיים התורה בידו

במדרש שמואל ביאר שכוונת התנא לומר לתלמיד חכם שאף אם אביו וזקיניו היו תלמידי חכמים לא יאמר הרי הבטיחונו חז"ל (ב"מ פה ע"א) כל שהוא ת"ח ובנו ת"ח ובן בנו ת"ח שוב אין תורה פוסקת מזרעו לעולם וכו', רב ירמיה אמר מכאן ואילך תורה מחזרת על אכסניא שלה, וע"כ איני צריך לגלות למקום תורה מאחר שהיא תבוא אחרי, כיון שעדיין הוא נצרך לחברים שיקיימוה בידו.

לא יסמוך האדם על כך שהרב ילמדהו תורה כי עיקר קנינה תלוי בחברים

עוד כתב לבאר "ואל תאמר שהיא תבוא אחרוך" היינו שלא יאמר שיש ביכולתו לשכור רב שיבוא ללמדו במקומו ולפיכך אינו צריך לגלות בפועל למקום תורה, כיון שהעיקר בקניית התורה אינו ע"י הרב המלמד תורה אלא בכח החברים שעמם לומד יחד, ולכן אמר התנא שלא יחשוב שיוכל לקנות את התורה ע"י שיביא אצלו רב שילמדנו, אלא "שחבריך יקיימוה בידך" היינו שיש לו לגלות למקום תורה ששם מצויים חבריו כי רק על ידם תתקיים התורה ביד האדם, וכמו שאמרו חז"ל במסכת תענית (ז ע"א) הרבה למדתי מרבתי ויותר מחברי, הרי כי מן החברים יכולים לקנות יותר מן הרב, אמנם אף אחר שגלה האדם למקום תורה וקנה שם תורה הרבה לא יסבור שכעת שוב אין לו צורך בחברים, אלא הצורך הלזה קיים לעולם, ועל כן סיים התנא את דבריו עם מאמר הכתוב במשלי (ג, ה) "ואל בינתך אל תשען" לומר שלעולם אין לאדם לסמוך

על בינתו העצמית, אלא יש לו ללמוד בצוותא עם חבריו ואז יזכה לקנות את התורה קנין גמור בנפשו.

אם לא יעסוק האדם בתורה ישול אדם אחר את חלקו המיוחד לו בתורה, ומשל נפלא ע"ז

ובילקוּ מעם לועז כתב לפרש את דברי המשנה שנתכוונה לומר שלא יאמר האדם כיון שמשה קבל תורה מסיני (לעיל פ"א מ"א) ולכל בני ישראל יש חלק בה, א"כ למה זה לי לטרוח ולהתייגע בה ברוב עמל, הן את חלקי המיועד לי אקבל בכל אופן אף אם לא אטרח בה כל כך.

אולם התשובה לדבר היא ע"פ משל לעשיר גדול אשר נולד לו בן יחיד לעת זקנותו, וכיון שירא שייגנבו ממנו את רכושו חפר חפירה באחת משדותיו וגנז שם את כל ממונו, ויהי היום והגיע עתו להסתלק מן העולם קרא לבנו יחידו ואמר לו דע שכל כספי וזהבי ורכושי הרב טמונים בשדה פלונית אך לא אמר לו את המקום המדוייק בו הניחם, ואמר בלבו אם יתנהג בחכמה יטרח עד מאד ובסופו של דבר ימצא את המטמון, וכיון שהוא חכם ישכיל וידע כיצד להשתמש עם הממון על צד היותר טוב, אבל אם יתעצל ולא ימצאנו, סימן הדבר שהוא חסר דעה וא"כ מוטב שלא יירשני בכדי שלא יבזבז את כל הממון לריק. כאשר מת אביו חשב הנער בלבו למה לי לטרוח ולעמול בכדי לגלות את המטמון, והלא הוא שוכן לבטח בתוך חלקת השדה השייכת לי ובכל עת אוכל לחפשו ולמצאו, אכן ברוב סכלותו לא הבין כי אם הוא לא יוציא את המטמון עלולים לבוא אנשים אחרים שדבר המטמון יגיע לאזנם ויקחוהו בלא ידיעתו, ונמצא מאבד את כל הונו הרב.

והנה כדבר הזה ממש הוא גם בענין חלק התורה של כל בר ישראל, כי הנה באמת הקב"ה נתן את תורתו לעם ישראל בירושה וכדכתיב תורה צוה לנו משה מורשה קהלת יעקב, והתורה נחשבת למטמון גדול וחשוב מאד במעלתו שהרי היא ארוכה מארץ מידה ורחבה מני ים, והנה הכסיל סבור שכיון שיש לו ג"כ חלק בתורה היקרה, הנה אין הוא צריך להתייגע בה וללמדה בעצמו, אלא משמים יקנו לו את חלקו ויגלו לו רזי תורה אף אם לא יעשה שום פעולה בכדי להשיגה, אמנם זאת לא ידע ויבין כי אם הוא לא יעסוק בתורה ולא ישתדל בכל כחו להשיג את חלקו, יתנוהו לרעהו הטוב ממנו שיגע וטרח הרבה בתורה, וע"ד שאמחז"ל על החלק שיש לכל אחד מישראל בעוה"ב (חגיגה טו ע"א) זכה נוטל חלקו וחלקו חבירו בגן עדן. וזהו כוונת התנא באומרו "ואל תאמר שהיא תבוא אחרריך" היינו שלא יחשוב האדם שחלקו המיועד לו בתורה יבוא אליו אף

אם לא יתאמץ ויטייגע בה כלל, משום "שחבריך יקיימוה בידך" היינו שע"י שיתייגעו חבריו בעמל התורה יזכו שחלק התורה שלו יתקיים אצלם וממנו יאבד לנצח, וע"כ ישכיל האדם על דבר אמת לעמול ולהתייגע בתורה בכל כחו ומרצו ובכך יזכה להשיג את חלקו ולקנותו קנין עולמים.

שְׁחַבְרִיךָ יְקַיְמוּהָ בְיָדְךָ.

התורה מתקיימת אצל האדם רק אם ילמדנה בצוותא עם חבריו

פירש רש"י שבני תורה המתחברים עמך בגלותך למקום תורה הם ישאו ויתנו עמך שם בהלכה ועי"ז תוכל להבין את דברי התורה, וכמו שאמרו חז"ל במסכת תענית (ז' ע"א) למה נמשלו דברי תורה כאש שנאמר (ירמיה כג, כט) הלא כה דברי כאש נאם ה', לומר לך מה אש אינו דולק יחידי אף ד"ת אינם מתקיימים ביחידי, והיינו דאמר רבי יוסי ב"ר חנינא מאי דכתיב (שם נ, לו) חרב אל הבדים ונאלו, חרב על שונאיהם של ת"ח שעוסקים בד בבד בתורה וכו', הרי מזה כי אין התורה מתקיימת אלא כאשר האדם לומד בצוותא חדא עם חברים, וכמו שאמר תנא דידן "שחבריך יקיימוה בידך" היינו שקיום התורה יתכן רק ע"י הלימוד עם חברים.

ובענין זה איתא בילקוט שמעוני (קהלת, תקעג) חמשה תלמידים היו לו לרבי יוחנן בן זכאי כל זמן שהיה קיים היו יושבים לפניו, כשנפטר הלכו להם ליבנה, ורבי אלעזר בן ערך הלך עם אשתו לדיומסת משום שהמים שם יפים והנוה יפה והאוויר צח וטוב לבריאות הגוף, המתין רבי אלעזר לחבריו ותלמידיו שיבואו אליו, לבסוף כשלא באו ביקש ללכת אצלם, ולא הניחתו אשתו אמרה לו מי צריך למי, אמר לה הם צריכים לי, אמרה לו הפת והעכברים מי דרכו ללכת אצל מי, הוי אומר העכברים הולכים אל הפת, שמע בקולה ונשאר לשבת שם, לימים שכח את תלמודו וכשקם לקרות בתורה בפרשת החודש, תחת לומר "החודש הזה לכם" טעה ואמר "החרש היה לכם", צווחו עליו כל הקהל והתחיל בוכה וגם חבריו בכו עמו עד שהתפללו עליו והחזירו לו משמים את תלמודו, והיינו דתנן הוי גולה למקום תורה ואל תאמר שהיא תבוא אחריך שחבריך יקיימוה בידך.

וְאֵל בִּינְתָךְ אֵל תִּשְׁעֶנּוּ.

אין די לאדם בלימוד ספרי יראה אלא צריך גם שיהיה לו רב ומורה שידריכנו בדרך הישר

פירש רבינו יונה שהתנא נתכוין לומר שלא יסמוך האדם על סברתו, אלא יעשה את כל מעשיו רק לפי עצת החכמים.

ובענין זה מובא בשם המדרש שמואל כי ישנם אנשים הסבורים שבכדי להתעלות בעבודת ה' וללכת בדרכיו די להם בכך שילמדו בספרי מוסר ויראה, ואינם צריכים רב ומורה דרך שידריכם ויראה להם את הדרך הנכונה אשר יש לאיש הישראלי לצעוד בו, אכן אין אמת בסברתם כיון שאף שע"י לימודו בספרים יכול האדם להשיג ולידע את הנכתב בהם, אמנם כאשר יקבל תורה מפי הרב ילמדנו הרב גם מה שקיבל הוא מרבו ורבו מרבו, וכן מה שהוסיף וחדש בדרכי העבודה ברוחב בינתו, ובנוסף לכך עוד ישמע ממנו איך נהגו חכמי הדורות בפועל ואיך צעדו בדרך הטובה והישרה, וכן איך צריך להיות מהלך המחשבה של בר ישראל ע"פ התורה, וע"י כל זאת יזכה ליישר אורחותיו ולנהל את חייו כרצון השי"ת וייטב לו בזה ובבא.

ובענין זה מתאמרא משמיה דהגאון רבי ישראל מסאלאנט זצ"ל מייסד תנועת המוסר כי בין ההולכים בדרך החסידות ובין אלו שהתנגדו אליה שגו בדבר מה בהנהגתם, כי החסידים סברו שכיון שמינו אלוף לראשם ויש להם רבי המנהיג את עדתם שוב אינם נצרכים ללמוד בספרי המוסר והיראה אשר הותירו לנו ברכה רבותינו מאורי הדורות, ואילו המתנגדים לדרך החסידות סברו שכיון שהם הוגים בספרי היראה שוב אינם נזקקים למנות להם רבי ומורה דרך, אך האמת היא ששני הדברים גם יחד נצרכים לאדם ועליו גם להכנע לרב ומורה דרך וגם ללמוד בספרי מוסר ויראה, ואז יזכה לעשות נח"ר ליוצרו ובוראו ולעבדו בלבב שלם.

הלימוד מפי הרב ומורה דרך היא העצה לכך שיתגבר האדם על יצרו

כתב מרן החפץ חיים זצ"ל כי כלל גדול יש שכל הדברים שנפשו של אדם מחמדתן ובפרט בתאות הממון, הנה כאשר עז חפצו ורצונו של היצה"ר להכשיל את האדם שילך אחר תאוותיו, הרי הוא מראה לו מ"ט סיבות להתיר את הדבר, וע"כ אדם שיראת ה' נוגעת בלבבו יש לו לקיים את מאמר משנתנו "ואל בינתן אל תשען" ולא יסמוך על דעת עצמו אלא ילך אצל חכם וישמע

יט רַבִּי יַנַּאי אָמַר אֵין פְּדִינּוּ לֹא מִשְׁלֹת הַרְשָׁעִים וְאַף לֹא מִיִּסּוּרֵי הַצְּדִיקִים :

פירוש רש"י

יט אין בדינו. כמו לא הוה צדיקה (יצמות קה.), כלומר אין הדבר הזה ידוע לנו מדוע דרך רשעים ללכה ומפני מה הצדיקים מדוכאים ציטורין. פירוש אחר, אין לנו זמן גלות לא משלוח והשקט שרגיל הקצ"ה לתת לרשעים כדי לטורדן מן העולם הבא, ואף לא מן היסורים המיוחדים לצדיקים שהן יסורים של אהבה שאין בהן ציטול תורה. כלומר יאלנו מכלל רשעים שאין לנו השלוח שיש לרשעים, ולכלל צדיקים לא הגענו שהיסורים שלנו אינן של אהבה כיסורי הצדיקים:

לקח מפיו, והוא ילמדנו מהי הדרך הישרה אשר יבור לצעוד בו, ולא יסור מן הדבר אשר יאמר לו ימין ושמאל.

הבנת התורה תלויה בסייעתא דשמיא ויש לאדם להתפלל על כך

כתב בילקוט מעם לועז שגם בכדי שיבין האדם את התורה צריך שיהא לו סייעתא דשמיא, וכמו שפנה תלמיד אחד לחכם גדול ושאלו מהו סדר הלימוד, סידר לו החכם את סדר הלימוד ואח"כ סיים ואמר לו כי יש לאדם להתפלל להשי"ת שיצליח בלימוד התורה, וכדאיתא בגמ' נדה (ע ע"ב) שאלו אנשי אלכסנדריא את רבי יהושע בן חנניה מה יעשה האדם ויחכם, אמר להם יבקש רחמים ממי שהחכמה שלו שנאמר (משלי ב, ו) כי ה' יתן חכמה מפיו דעת ותבונה.

משנה יט

אין פְּדִינּוּ לֹא מִשְׁלֹת הַרְשָׁעִים וְאַף לֹא מִיִּסּוּרֵי הַצְּדִיקִים.

אין ביכולת בני האדם לידע ולהבין מפני מה יש צדיק ורע לו רשע וטוב לו

רש"י רבינו יונה והרע"ב פירשו שדברי התנא עולים על הענין של יש רשע וטוב לו וצדיק ורע לו, שדבר זה הוא מן הדברים הכמוסים והנעלמים שאין בכח שכלו וידיעתו של בן אנוש להשיגו, וכפי שאמר הנביא ירמיהו (יב, א) צדיק אתה ה' כי אריב אליך, אך משפטים אדבר עמך מדוע דרך רשעים צלחה וגו',

והיינו שגם הנביאים תמהו ושאלו "מדוע דרך רשעים צלחה" ולא הבינו מפני מה יש פעמים שהצדיק סובל מרורות בעוה"ז ואילו הרשע עושה חיל ומצליח בכל אשר יפנה. וע"ז אמר התנא "אין בדינו לא משלות הרשעים ואף לא מיסורי הצדיקים" היינו כי באמת יש סיבה לדבר מפני מה הצדיקים מסובבים ביסורים והרשעים שלווים ושקטים וטוב להם בעוה"ז, אך לנו אין כל השגה והבנה בכך, וע"כ נקט בלשון "אין בדינו" לומר כי הטעם קיים אך אנו לא השגנוהו ולא בא לידינו.

לעתים אין כל קושיא מכך שלצדיק רע ולרשע טוב, כי הדבר תלוי בפנימיות מעשיהם

והנה בענין זה של התמיהה מפני מה יש צדיק ורע לו רשע וטוב לו, כתב במדרש שמואל כי יש פעמים שהקושיא הזו אינה נכונה באמת והיא נובעת רק מחמת שהאדם יראה לעיניו ואינו רואה את הנעשה בפנימיות לבות בני אדם, כיון שיתכן שהצדיק הזה המסובב בצרות רבות ורעות תהה על הראשונות והתחרט על כל מעשי מצוותיו ובכך איבד את כל זכויותיו, ומאידך גיסא זה הרשע הרהר תשובה בלבו ונעשה צדיק גמור ולפיכך זכה לקבל גמול ושכר טוב על מעשיו. וכן יתכן שהרשע היה נוטה בטבעו אל הרע והיה קשה לו מאד לקיים מצוות, וכיון שקיים מצוה אחת הרי היא שקולה כנגד כל המצוות ולכן שכרו רב עד מאד ומטיבין לו, אך הצדיק היה נוטה בטבעו אל עשיית הטוב וכמעט שלא היה היצה"ר מפתהו לעשות רע, וכיון שעבר עבירה אחת היא נחשבת לו כמו שעבר על כל העבירות ולפיכך מריעין לו וסובל מרורות.

שלות הרשעים בעוה"ז היא בכדי לטורדם מן העוה"ב, ויסורי הצדיקים הם במטרה שינחלו חיי העוה"ב

ובספר מילי דאבות כתב כי לא כל מה שנחשב כשלוה בעיני בני האדם הרי היא שלוה אמיתית, ולא כל מה שנראין בעיניהם כיסורים הם באמת יסורים, וע"כ יש לנו להאמין ולהשכיל על דבר אמת כי כל מעשי ה' עשויים בצדק ובמשפט, וכפי שאמר דוד המלך ע"ה (תהלים עג, יב-יז) הנה אלה רשעים ושלי עולם השגו חיל וגו', עד אבוא אל מקדשי א-ל אבינה לאחריכם, והיינו כי אף שבהשקפה ראשונה נראה לנו כי הרשעים זוכים לשלוה ואילו הצדיקים מתייסרים ביסורים קשים ומרים, אמנם אליבא דאמת שלות הרשעים עומדת להם לרעה כי בכך הם נטרדים מחיי העוה"ב ואחריהם עדי אובד, וכמאמר הכתוב (דברים ז, י) ומשלם לשונאיו אל פניו להאבידו, ומאידך גיסא היסורים שסובלים הצדיקים בעוה"ז משמשים לטובתם הנצחית כי בכך נפרעים מהם על

עוונותיהם המועטים, ועי"ז יזכו לנחול חיי העוה"ב וליהנות מזיו השכינה אשר היא תקות כל יציר נברא.

**עצם הדבר של "צדיק ורע לו רשע וטוב לו" יכול לגרום
לאדם חיזוק בעבודתו ית'**

ובילקוט מעם לועז כתב כי אדרבה מעצם הדבר הלזה שיש צדיק ורע לו יוכל האדם להתחזק באמונת השגחת השי"ת, ולידע כי השי"ת גומל טוב לשומרי מצוותיו ומעניש לעוברי רצונו ולא יגרום לו הדבר לאבד בטחונו בקונו וצורו, והוא ע"פ מה שסיפרו לנו חז"ל (בר"ר סה, כב) כי לאחותו של התנא רבי יוסי בן יועזר היה בן בשם 'יקום איש צרורות' שיצא לתרבות רעה ונעשה מקורב למלכות הרשעה, התקופה היתה תקופת שמד ויצאה הגזירה להרוג את רבי יוסי בן יועזר על אשר עסק בתורה על אף האיסור שהטילה המלכות על כך, זמן ההוצאה להורג היה בשבת קודש, והיה יקום רוכב על הסוס כשרבי יוסי מהלך אצלו ולפניהם מוליכין את הקורה שהיו עומדים לתלות עליה את רבי יוסי, אמר יקום לרבי יוסי הבט נא בסוס שאדוני - הוא השטן היצה"ר - הרכיבני עליו, וכן בסוס שאדונך - היצר הטוב - הרכיבך עליו, ונתכוין לומר לו שהוא הלך אחר עצת היצה"ר ומילא את תאוות לבו, וכעת הינו רוכב על הסוס וזכה ליקר וגדולה להיות מקורב למלכות, ואילו רבי יוסי שעמל כל ימיו בתורה וקיים מצוות ומעש"ט לרוב עומד להתלות ע"ג הקורה, השיב לו רבי יוסי הנה אם למכעיסיו כך ק"ו לעושי רצונו, והיינו שאם יקום שהרבה להכעיס את בוראו זכה לשלוח כזו בעוה"ז בגין מיעוט המעש"ט שעשה, ק"ו שישלם הקב"ה הרבה שכר טוב לעושי רצונו אשר הרבו לקיים מצוות ומעש"ט, השיב יקום לרבי יוסי כלום עשה אדם רצונו יותר ממך והנה עתה הקב"ה משלם לך רעה כזו ואתה יוצא ליהרג, אמר לו רבי יוסי אם כך עושה לעושי רצונו ק"ו למכעיסיו, והיינו שאם לצדיקים שעושים רצונו ית' הרי הוא מעניש באופן קשה כזה על מיעוט מעשיהם הרעים, ק"ו שיעניש את הרשעים על עוונותיהם הרבים בעונשים קשים ומרים ביותר, [ורבינו יונה (לקמן במשנה כא) ביאר שיקום הבין שאם כל כך מטיב הקב"ה בעוה"ז לרשעים שעברו על רצונו, הנה ודאי שלצדיקים ייטיב טובה כפולה ומכופלת בעוה"ב, וכמו כן הרעה אשר תמצא את הרשעים בעוה"ב תהיה כפליים ויותר מן הרעה שסובלים הצדיקים בעוה"ז], נכנסו הדברים בלבו של יקום כארס של עכנאי (נחש) והם גרמו לו להרהר בתשובה ולהתחרט על כל מעשיו הרעים, ומגודל חרטתו הלך לקיים בעצמו ד' מיתות בי"ד וחפץ שתהא מיתתו כפרתו על כל עוונותיו, נתנמנם רבי

יוסי וראה את מיטתו של יקום פורחת באויר, נענה ואמר בשעה קלה קידמני זה לגן עדן ע"כ.

נמצא מזה כי דייקא ענין זה של "רשע וטוב לו צדיק ורע לו" גרם ליקום לערוך את חשבון נפשו ולשוב בתשובה שלימה על כל עוונותיו, וע"כ כל אדם שיתבונן בדבר באופן נכון יקח מכך תוספת אומץ וחיזוק בעבודת השי"ת ובבטחון בו וכמו שנתבאר. ובזה ביאר את מאמר התנא לעיל (משנה א) איזהו חכם הלומד מכל אדם, והיינו שהחכם לומד מוסר וחיזוק לעבודת ה' מכל אדם ומכל דבר, ואף מכך שלרשע טוב בעוה"ז ואילו הצדיק סובל יסורים הרי הוא נוטל התחזקות בעבודתו ית'.

הקב"ה לא נתן לנו שלווה גמורה כדי שלא נבעט בו, ולא ייסרנו בחזקה כיון שלא נוכל לעמוד בכך

במד"ש כתב ביאור נוסף בדברי המשנה, כי הנה השי"ת קורא הדורות מראש ידע והתבונן בתכונות נפשם של בניו אהוביו עם בני"י, כי אם היו בשלוה בעוה"ז דומיא דהשלוה שיש לרשעים לא היו עובדים אותו כראוי אלא היו זונחים את עבודתו וכוועטים בו ח"ו כמאמר הכתוב (דברים לב, טו) וישמן ישורון ויבעט, ולכן לא נתן לנו שלווה זו, וכמו כן גם אינו מביא על כללות בני ישראל יסורים קשים כמו היסורים שסובלים הצדיקים משום שידע שלא יוכלו לעמוד בהם, וזהו שאמר התנא "אין בידינו לא משלות הרשעים" כי לא חפץ הקב"ה שנבעט בו ח"ו, "ואף לא מיסורי הצדיקים" שלא ייסרנו ביסורים הקשים שסובלים הצדיקים בעוה"ז בסיבת חמלתו הרבה עלינו, ומשום שידע כי הם למעלה מכח סבלנו.

עוד פירש במד"ש בשם רבינו אפרים (וכעין זה כתב הרע"ב) כי כוונת התנא בדבריו אלו היתה לעורר את לבבות בני האדם לעבוד את השי"ת, ודיבר כלפי ב' מיני בני"א שעלולים להתרשל בעשיית רצון ה', כי הנה יש אדם שמרגיש בנפשו כי הוא חוטא ופושע ונקרא רשע גמור וא"כ כבר אבדה תקותו כי ודאי לא יזכה לקנות חיי העוה"ב, וזה גורם לו שלא יאבה להתאמץ כלל בקיום המצוות ומעש"ט, ולאדם זה פנה התנא במאמרו "אין בידינו משלות הרשעים" והיינו כי אל לו לחשוש שמא הוי כרשע, משום שאם היה נחשב כרשע היה לו גם ליהנות משלוה יתירה כהרשעים, וכיון שאין לו "משלות הרשעים" בהכרח שאינו נידון כרשע גמור, וודאי ראוי לו לסגל מצוות ומעש"ט לעשות בהם נחת רוח ליוצרו ובוראו ויבוא על שכרו משלם בעוה"ב. ומאידך גיסא ישנו אדם שזכה לעסוק בתורה ובמצוות בתכלית השלימות ודבר

זה עלול לגרום לו לסבור שנחשב כבר כצדיק גמור וע"כ אין הוא צריך להתאמץ עוד ולעבוד את ה' בכל כוחותיו, הנה אל האדם הזה מיוחד התנא את דבריו "ואף לא מיסורי הצדיקים" היינו שכיון שאין היסורים הבאים עליו דומים ליסורי הצדיקים שהם יסורים של אהבה (שאינם מבטלים את האדם מעסק התורה ועבודת ה'), אלא הוא מקבל יסורי פורענות, הרי הדבר לאות ולמופת כי עדיין אינו נחשב לצדיק גמור ועליו לתקן את מעשיו ולהשלים את עצמו.

התנא מוכיח את בני האדם על מה שאינם מתאוננים ומצטערים די על כך שהרשעים שלווים בעוה"ז ואילו הצדיקים סובלים יסורים

ביאור נוסף על דברי משנתנו כתב רבינו אברהם אזולאי וכן כתב במד"ש, שהיה התנא רבי ינאי מתלונן ומתרעם על מיעוט הרגשתנו באורך הגלות המרה העוברת עלינו, כי הנה היה לנו לבכות ולהתאנח (קרעכצן) מאד במר לבנו על ב' הענינים האלו, האחד הוא מה שהרשעים הארורים יושבים שקטים ושלווים בטוב ובנעימים, והשני הוא דבר זה שהצדיקים מתייסרים ביסורים קשים עד כדי כך שמסרו את נפשם ומתו על קדושת שמו ית', ועד עתה נהרגו אלפים ורכבות מישראל שהיו יראים ושלמים ותמימים במעשיהם, ונתנה נבלתם מאכל לעוף השמים ולחיתו ארץ, ועל זאת ידוו כל הדווים. וזהו שאמר רבי ינאי בתוכחת מוסרו אשר הוכיח לבני דורו ולכל הדורות הבאים אחריו, הביטו וראו כי "אין בדינו" כלומר שאיננו נותנים לב להיות דואגים ומתאוננים ככל הצורך "משלות הרשעים ואף לא מיסורי הצדיקים", שהם ב' הדברים הנ"ל שהרשעים נהנים ויושבים בשלוה בעוה"ז ואילו הצדיקים מתייסרים ביסורים קשים ומרים רח"ל, אמנם הדרך הישרה אשר נלך בה היא שנתלונן על הדבר ונבכה ע"כ במרירות לב תמיד בכל עת ולא רק באקראי, וכשנעשה כך נזכה להגאל ולהושע בתשועת עולמים בב"א.

מיסורי הצדיקים.

יסורי הצדיקים הם יסורים שאינם מבטלים אותם מעבודתם

בביאור גדר "יסורי הצדיקים" כתב רבינו יונה שהם יסורים של אהבה שאינם מבטלים אותם מעסק התורה ועבודת השי"ת (וכן כתב במד"ש בשם רבינו אפרים).

כ רַבִּי מֵתָא בֶּן חֲרָשׁ אָמַר הָיוּ מְקַדִּים בְּשָׁלוֹם כָּל אָדָם, וְהָיוּ
זָנְבֵי לְאָרְיוֹת, וְאֵל תְּהִי רֹאשׁ לְשׁוּעָלִים:

פירוש רש"י

כ הוי מקדים שלום לכל אדם. ואפילו לנכרי נשוק: והוי זנב לאריות. לגדולים ממך: ולא ראש לשועלים. לקטנים ממך:

עובדא נפלאה ביסוד יסורי הצדיקים

ובענין זה מסופרת עובדא נפלאה המגלה לנו הבנה חדשה ומיוחדת במהות יסוריהם של צדיקים, היה זה כאשר הביאו את כ"ק האדמו"ר בעל דברי ישראל ממודזיץ זצ"ל לעיר ברלין לצורך כריתת רגלו, וכיון שבימים האלו (בשנות התר"ס לערך) היה עדיין אפשרות ההרדמה בעת הניתוח דבר חדש והיה כרוך בסכנת חיים, לא אבו כ"כ להשתמש בהרדמה והיה הניתוח נערך כאשר החולה בהכרה מלאה וחש את כל מהלך הניתוח, כאשר הגיע זמן הניתוח והרופא ניגש להתחיל במלאכתו, ביקש ממנו האדמו"ר שימתין מספר דקות לפני שמתחיל לערוך את הניתוח, ובזמן הזה התחיל לזמר וחיבר את הניגון הידוע על 'אלה אזכרה', והיה שקוע כל כולו בדביקות בנגינה ובשרעפיו הקדושים עד אשר לא הרגיש כלל את הצער הרב הנגרם מן הניתוח, כאשר הסתיים הניתוח אמר לו הרופא, הנה בחדר הסמוך שוכב אחד משרי הממשלה שגם הוא עבר כעת ניתוח זה, והוא היה גונח וצועק ובוכה עד אין שיעור ואמרו לו הרופאים שיש לו ללמוד מן הרב היהודי שעל אף כל הכאב שמסב לו הניתוח הרי הוא שוכב במנוחה ורוגע ואף משורר בקולו כאדם היושב בכיתו וסועד סעודה דשנה, נענה האדמו"ר ואמר לרופא, טועה אתה בכך שהינך סבור שאינני חש בצער, הנה גם אנכי מרגיש את הכאב והצער הגדול, אך אני נוטל את הצער הלזה ומכניסו אל תוך התפלה ואז מתהפך צערי למנוחה והשקט.

משנה כ

הָיוּ מְקַדִּים בְּשָׁלוֹם כָּל אָדָם.

כמה ביאורים כמה שנתכוין התנא לרבות באומרו "כל אדם"

כמה שנקט התנא "כל אדם" מצינו כמה ביאורים מה נתכוין להרבות בכך. כי הנה רש"י פירש שנתכוין לרבות נכרים, שיש להקדים גם בשלומם מפני

דרכי שלום, ובמדרש שמואל כתב שכוונת התנא לומר שצריך להקדים שלום גם למי שהוא גרוע בעיניו במעלתו, ואילו המהר"ל כתב שיש להקדים שלום גם לאדם רשע, וסיבת הדבר היא שהרי הרשע אינו רואה חובה לעצמו וסובר שהוא איש ישר דרך [וכמאמר הכתוב (משלי טז, כה) יש דרך ישר לפני איש (ואחריתה דרכי מות)], וע"כ אם אדם אינו שואל בשלומו, הרי הוא מסיק שזהו מחמת שאדם זה הינו מבזה את הבריות. עוד כתב במד"ש שהתנא נתכוין לומר שלא יסבור האדם שדי לו בכך שאם שואלים אלו הנזכרים בשלומו ישיבם בשלום, אלא מוטל עליו אף להקדים ולשואל בשלום כל אדם ואפי' אם הוא עכו"ם או איש גרוע, ואף אם הוא אדם רשע ורע מעללים.

יש להקדים גם בשלום אויביו, וכשיאהבם יתהפכו לו לאוהבים

ובתב עוד במד"ש כי האדם צריך להקדים שלום גם לאויביו וכמאמר דוד המלך ע"ה בתהלים (לד, טו) בקש שלום ורדפהו, והיינו שאף אם השלום בורח מן האדם (משום שהאדם הלז שונאו ואינו שואל בשלומו), הוא צריך לרדוף אחריו ולהשיגו ולשואל בשלומו, וכן פירש גם מרן החפץ חיים זצ"ל והוסיף בדבר שאם האדם מקדים שלום לאויבו, זה גופא יגרום שיתהפך להיות לאוהבו, ואף אם לא יהיה נכנע מעצמו להשלים עמו ולהפוך לאוהבו, הקב"ה ימסרנו לו ויכניעו בפניו, וכן כתב גם בספר נפש החיים (בסופו, ליקוט עץ החיים אות פא) שהוא בדוק ומנוסה כי אם יהיו לאדם שונאים, אם יפעל בנפשו לדונם לכף זכות ולהחזיקם כצדיקים במעשיהם, תיכף ומיד יתהפכו להיות לו לאוהבים.

אם מוסיף בברכה על מה שבירכוהו הוי כמקדים לו שלום

כתב בספר 'הוא היה אומר' כי אף האדם המקיים את דברי המשנה ומקדים שלום לכל אדם, הגה לעתים קורה שאדם אחר מקדים לשואל בשלומו ולכאורה איך יוכל לקיים את מנהגו הטוב ככהאי גוונא, אמנם יש לו לנהוג כפי שנהגו כמה וכמה גדולים שהוסיפו לברך את המברך יותר ממה שבירכם, ומעתה בברכה יתירה הזו שהוסיף לברכו אינו נחשב כמשיב שלום אלא כמקדים לו בראשונה, וסיפר אודות הגאון רבי שלמה זלמן אויערבאך זצ"ל כשאחד איחל לו 'א גוט מארגן' היה משיב לו 'א גוט מארגן א גוט יאר' ופעם אחת היה אדם אחד שבירכו מלכתחילה ב'א גוט יאר', ור' שלמה זלמן השתתק לרגע קט (בחושבו מה להשיבו) ואח"כ הפטיר באומרו 'א סאך גוטע יאהרן' בכדי להוסיף על מה שבירכו.

יש להקדים את הדאגה לשלומנו של זולתנו לשלום עצמו

בעל התולדות יעקב יוסף זי"ע ביאר כוונה אחרת בדברי התנא "הוי מקדים" שהוא מלשון 'דין קדימה', והיינו שיש לאדם להקדים את הדאגה למצבו של חבירו ולראות את שלומו וטובתו בכל ענינו, לפני שידאג לשלומו וטובתו של עצמו.

וְהוּי זָנֵב לְאֲרִיּוֹת, וְאֵל תְּהִי רֹאשׁ לְשׁוּעָלִים.

יותר ראוי להיות תלמיד של רב גדול מאשר להיות רב של תלמיד קטן בחכמה

פירש רבינו יונה כי כוונת המאמר היא שישמש האדם תלמידי חכמים וידבק בחברתם, כי יותר טוב ונוח לאדם שיהיה תלמיד של רב הגדול ממנו בחכמה, שעי"ז נמצא מוסיף חכמה על חכמתו בכל יום ויום, מאשר יהיה רב לאדם שקטן ממנו בחכמה שאז יהיה פוחת והולך מחכמתו בכל עת.

תלמידי חכמים נקראים בשם אריות לפי שהם גבורי כח כארי לעשות רצון הבורא

ובמעם הדבר שנקראו תלמידי החכמים בשם אריות, ביאר בילקוט מעם לועז כי הנה כל כח הארי הוא גבורתו ואומץ לבו, וכן היא דרגת תלמידי החכמים שהם נקראים גבורי כח משום שמקיימים את רצון השי"ת בגבורה, אמנם כח השועל הוא במוחו לפי שהוא בקי ומומחה לנהוג בערמומיות, ולזאת בא התנא ללמדנו "הוי זנב לאריות" לומר שנקבע בנפשנו את תכונות הארי להתגבר ולהוסיף אומץ בעבודת השי"ת לעשות נחת רוח ליוצרנו, "ואל תהי ראש לשועלים" שלא נלך בדרך השועל המנסה לאחוז את עיני הבריות בדרכי מרמה.

טוב לאדם להיות קטן שבלומדי התורה מהיותו ראש לסוחרים

במדרש שמואל פירש את דברי משנתנו בביאור נאה וע"ד מוסר, כי הנה כח הארי רב ויש ביכולתו לסבול ולישא על שכמו משא רב, ובהיות שאין משא כבד כמו משא התורה וכמו שאמר קרא גבי יששכר (בראשית מט, טו) ויט שכמו לסבול, וזאת על אשר הטה את שכמו לסבול את עול התורה וללמדה ביגיעה, הנה עבור כן כינו רבותינו (שבת קיא ע"ב, ב"ב פח ע"א ועוד) את היגע בתורה שזכה לחכמה בשם 'ארי שבחבורה' יען כי הוא מתגבר כארי לעסוק

בתורה תדיר ולסבול את עול משאה. ומאידך טבע השועל שהוא ערום בחכמה, ולפיכך נמשלו הסוחרים לשועלים, משום שהם נוהגים להערים ולרמות ולהרבות בתחבולות כשועלים בכדי להצליח במסחרם, וכמו שאמר הכתוב (משלי י, ד) ויד חרוצים תעשיר.

והנה יש ויאמר הבן תורה בלבו הן ראה ראיתי את עוני שכלי ומיעוט הבנתי כי בער אנכי ולא זכיתי שיחוננוני משמים בכינה ללמוד תורה כראוי, וע"כ לעולם לא אזכה להיות "ראש לאריות" ולהתעטר בכתר תלמיד חכם, אלא אהיה בגדר בינוני או אף פחות מזה בבחינת "זנב", וע"כ יותר טוב שאעזוב את כותלי ביהמ"ד ואכנס לעולם המסחר לעסוק בסחורות ובכך אהיה ראש לסוחרים, [ובפרט שקניתי כבר את עסק התורה ולכן יאמרו עלי שזכיתי לב' שלחנות שהרי נתברכתי בתורה וגדולה במקום אחד, וכדרך הנהוג בהאי עלמא דשיקרא שעל אדם סוחר שיש לו מעט ממון וגם קובע איזה זמן לעסוק בתורה אומרים עליו שזכה לתורה וגדולה במקום אחד].

ובלפי אדם זה אמר התנא "הוי זנב לאריות", היינו שטוב לך יותר לשים את כל מעייניך בעסק התורה הק', אף אם לא תשיג מחכמתה כי אם מעט מזעיר ותהיה רק כ"זנב" לעומת כל חכמי התורה ה"אריות", "ואל תהי ראש לשועלים" להיות ראש הסוחרים שנמשלו לשועלים לעשות חיל בעולם המסחר, ולהיות טרוד בכל נפשך ובכל מאדך במשך כל ימך עם הרווחת ממון וצבירת קנינים גשמיים - שהרי כל קניני העולם אינם שוים בערכם אף לדבר מועט מעסק התורה"ק אשר עליה אמר הכתוב (משלי ג, טו) וכל חפצך לא ישוו בה.

ואל תהי ראש לשועלים.

מי שנעשה ראש לרשעים סופו להיות רשע כמותם

עוד פירש רבינו יונה כי השועלים מרמזים אל הרשעים, והתנא נתכוין להזהיר בדבריו שלא יהיה האדם ראש וקצין לרשעים, כיון שעני"ז ירד ממעלתו ויהפוך להיות רשע וכפי שאמר שלמה המלך ע"ה (משלי יג, כ) הולך אל חכמים יחכם ורועה כסילים ירוע, והיינו שאם ייעשה האדם ל"רועה" ומנהיג לאלו ה"כסילים" והרשעים, אזי בסופו של דבר הוא "ירוע" כלומר שיהיה נהפך לאדם רע מעללים כתוצאה מכך שנעשה ראש ושר לרשעים, וע"כ אמר התנא

“אל תהי ראש לשועלים” להיות מושל לרשעים, כיון שבסוף גם אתה תהפוך להיות רשע ח”ו.

המתחבר לרשעים משום שחפץ להנהיגם, סופו להיות מונהג ע”י אחרים

ובמדרש שמואל בשם רבינו מתתיהו היצהרי פירש את הפסוק הנ”ל באופן אחר, והוא כי כאשר האדם מתחבר אל הצדיקים סופו להנהיג את אחרים, אך אם יתחבר לרשעים אף שהתחברותו היא במטרה להיות רועה ומנהיג עליהם, הנה לא די שלא יעלה רצונו בידו ולא הוא ינהיג אותם, אלא אדרבה הוא יהא מונהג ע”י אחרים, וזהו אומרו “רועה כסילים” מי שסובר להיות רועה ומנהיג לאנשים רשעים, בסופו של דבר “ירוע” היינו שאחרים ינהיגו אותו ולא הוא ינהיגם. וכעין זה כתב הספורנו במשנתנו כי האדם שנעשה “ראש לשועלים” אף שהוא סבור להיות ראש עליהם הנה סופו שהם ישתמשו בו ובמעלתו לצרכי עצמם.

האנשים הנכבדים מכבדים אף את מי שקטן מהם במעלתו, ואילו הפחותים מבזים את מי שגדול מהם

הנה ישנם בני אדם שחוששים מאד שמא לא יכבדו במידה הראויה להם לפי דעתם, וכיון שהם מתאווים שהאנשים הסובבים אותם יעניקו להם כבוד, אין ברצונם להיות זנב לאריות אלא ראש לשועלים, כיון שסבורים שע”ז יכבדו השועלים, ואילו אם יהיו בתחתית האריות לא יזכו לכבוד כלל, אמנם על כגון דא פירש האר”י בן שושן (הובא במד”ש) את דברי התנא, כי הנה דרך הארי להעלות את זנבו על ראשו ואילו השועל מוריד את ראשו למטה אל תחת זנבו, ועד”ז הוא גם במידות בני האדם, כי דרך האדם הנכבד לכבד את האדם הקטן ממנו במעלתו ולתור אחר מעלות המתנוססות בקרבו ולפיכך ערכו רב בעיניו, אך האדם הבזוי והנקלה דרכו לבזות את מי שנכבד ונעלה ממנו, והוא מורידו למטה ממנו ארצה, וע”כ יותר כדאי לאדם הנזכר לקיים את מאמר התנא “הוי זנב לאריות ואל תהי ראש לשועלים” כי זהו עדיפא ליה, כאשר אם יהיה ראש לשועלים הרי הם יבזוהו וישפילוהו כדרך השועל שמוריד את ראשו ארצה, ורק אם יהיה זנב לאריות לאנשים מכובדים וחשובים, הם ינשאוהו ויכבדוהו כדרך הארי שמעלה את זנבו מעל ראשו, וע”כ גם האדם שעז חפצו שיכבדוהו כדאי והגון לו להיות זנב לאריות וכפי שנתבאר.

כא רבי יעקב אומר העולם הזה דומה לפרוודור בפני העולם הבא, התקן עצמך בפרוודור, כדי שתפנס לטרקלין. הוא היה אומר יפה שעה אחת בתשובה ומעשים טובים בעולם הזה מפל חיי העולם הבא. ויפה שעה אחת של קורת רוח בעולם הבא מפל חיי העולם הזה:

פירוש רש"י

כא פרוודור. ציט שער. תרגום אולם, פרוודורא: טרקלין. מקום מושב המלך. כך אמה התקן עמך בעולם הזה כדי שמוכה לעולם הבא: יפה שעה אחת בתשובה. לנורך משוזה ומעשים טובים: מכל חיי העולם הבא. לפי שזאמתו זמן אין המשוזה ומעשים טובים מהניס לאדם, שאין העולם הבא אלא לקבל שכר על מה שקיים בעולם הזה:

משנה כא

העולם הזה דומה לפרוודור בפני העולם הבא.

רש"י פירש ש"פרוודור" היא תיבה בלשון יונית, ומשמעותה היא החדר שבין השער לחצר המלך אשר כל הנכנס להקביל פני המלך עובר דרך שם, וכעין זה פירשו הרע"ב והאברבנאל שה"טרקלין" הוא מקום מושב המלך ואילו ה"פרוודור" הוא בית קטן שנקרא 'בית שער' הנמצא לפני מושב המלך שדרכו נכנסים אליו.

אין לנו להצטער מכך שהרשעים שלוים ושקטים בעוה"ז
והצדיקים סובלים בו יסורים, לפי שהעוה"ז הינו רק
כפרוודור לעוה"ב

בילקוּטָא מעם לועז ביאר כי דברי המשנה הללו באים כהמשך למה שאמר רבי ינאי לעיל (משנה י"ט) "אין בידינו לא משלות הרשעים ואף לא מיסורי הצדיקים", והביאור בזה (כפי שהובא לעיל מדברי רש"י רבינו יונה והרע"ב) שאיננו מבינים מפני מה דרך רשעים צלחה והם עומדים בשלוה והשקט ואילו הצדיקים מתייסרים ביסורים בעוה"ז, וכיון שהדבר נשאר ללא מענה ועדיין הננו תמהים על הדבר, בא התנא רבי יעקב במשנתנו לומר שאין אנו צריכים להטרד כ"כ בגין חוסר הבנה זו, שהרי "העוה"ז דומה לפרוודור בפני העוה"ב" והוא

משמש רק כהכנה בעלמא לחיי העוה"ב שהם נחשבים לחיי נצח, ולעומתם אין לעוה"ז כל ערך ואפי' כקליפת השום.

ובעין זה פירש גם האברבנאל, והאריך לבאר בדבר שעניני עוה"ז כשלעצמם אינם בגדר הטובה ואף לא בגדר הרעה אלא כולם הם רק כהכנה אל העוה"ב, וע"כ אין מן הראוי שנביט אל ענין זה של שלות ויסורי הצדיקים והרשעים בעוה"ז, אלא נתבונן בחיי העוה"ב שהם העיקריים, ובאמת בהם יהיו הרשעים נאנקים מכובד היסורים שיסבלו בגיהנם, ואילו הצדיקים יהיו יושבים ונהנים מזיו השכינה בגן עדן, ומזה הטעם אמר דוד המלך ע"ה (תהלים קיט, יט) גר אנכי בארץ, לפי שבהיותו בארץ בעודנו חי בעוה"ז הרי הוא כמו גר השוהה זמן מועט, לפי שהעוה"ז הינו רק כפרוזדור לעוה"ב.

וביאר בזה את מאמר המדרש (בר"ר פד, ג) בשעה שהצדיקים מבקשים לישב בשלוח בעוה"ז, השטן מקטרג ואומר לא דָּן מה שמתוקן להם לעוה"ב אלא שמבקשים שלוח בעוה"ז, והיינו שהצדיקים חפצים שכבר בעוה"ז יהא להם כמו בעוה"ב ויוכלו לעבוד את השי"ת מתוך מנוחה והשקט, והרי רצונם שתעבור מעלת הטרקלין שהוא העוה"ב אל הפרוזדור שהוא העוה"ז, אמנם להאמת אמר הכתוב (בראשית טו, טו) ואתה תבוא אל אבותיך בשלום, וכן כתיב (ישעיה נז, ב) יבוא שלום ינחו על משכבותם, הרי שהשלום לצדיקים יתכן רק לאחר פטירתם ולא בשהותם בעוה"ז, ולכן אין להקשות ממה שהרשעים שלוח בעוה"ז ואילו הצדיקים מתייסרים, כיון שהעוה"ז אינו רק כפרוזדור שהוא משמש כדרך ומעבר לעוה"ב וע"י היסורים האלו הם קונים את שכרם המופלג לעוה"ב.

שבעת ההבדלים שבין הפרוזדור לטרקלין, ובדומה להם החילוקים בין העוה"ז לעוה"ב

בספר מילי דאבות מנה ז' הבדלים שיש בין הפרוזדור לטרקלין, וביאר את החילוקים שבין העוה"ז לעוה"ב אשר הם כנגד ז' הבדלים אלו. ונבארם בעוה"י אחד לאחד:

א) הנה הפרוזדור קטן מאד לעומת הטרקלין שהוא גדול מידות ורחב ידיים, ובדומה לזה הוא גם לעניננו כי הזמן שהאדם שוהה בעוה"ז הוא זמן קצר עד מאד וכמאמר הכתוב (תהלים צ, י) ימי שנותינו בהם שבעים שנה וגו', ואילו בעוה"ב הזמן ארוך עד למאד ומי שזכה לקבל שכרו בגן עדן הנה הוא זוכה לשהות שם חיי נצח וליהנות מזיו השכינה.

ב) ליושב בפרוזדור אין משיבתו שם כי אם הנאה מועטת, אך כאשר הוא נכנס אל הטרקלין הרי הוא מתענג שם עונג רב ונהנה מכל המנעמים הקיימים בטרקלין המלך, ובדומה לזה הנה כל תענוגי העוה"ז נחשבים כאין וכאפס לעומת התענוגים שיזכו להם נוחלי העוה"ב בשכר המצוות ומעש"ט שסיגלו בעוה"ז [וכלשון התנא להלן יפה שעה אחת של קורת רוח בעוה"ב מכל חיי העוה"ז].

ג) הזמן שהאדם שוהה בפרוזדור נחשב כארעי, ולעומת זאת המגורים בטרקלין נחשבים כקבועים, וכמו כן צריך האדם להתייחס לזמן שהוא נמצא בעוה"ז, ועליו לזכור שהשהות בה הוא רק בבחי' ארעי (כדכתיב (תהלים קיט, יט) גר אנכי בארץ) והוא שם כאורח ואילו עיקר מקום מושבו הוא בעוה"ב.

ד) את הפרוזדור אין בונים באופן נאה ומפואר, אך הטרקלין בנוי ומתוקן בכל מיני יופי והדר, וכענין זה הנה העוה"ז אין שייך כלל להשוותו ליופי והדר שנברא בו העולם הבא שעליו נאמר (ישעי' סד, ג) עין לא ראתה אלקים זולתך.

ה) האור השולט בפרוזדור אינו אלא מועט מאד לפי שאין נחוץ שיהיה כ"כ מואר, בשונה מהטרקלין שהדרך להאירו באורות מרובים המפיצים אורה רבה, וזה שוה להחילוק שבין העולמות, כי האור השולט בעוה"ז הינו מעט מזעיר לעומת האור העז שיש בעוה"ב שאין לנו כל השגה בדרגתו, ועליו אמר הכתוב (תהלים לו, י) כי באורך נראה אור.

ו) הנה הפרוזדור כיון שפתחו סמוך לרחובות קריה נכנסת אליו זוהמת הרחוב, ולכן הוא מלא עם אבק ועפר, אך הטרקלין שהוא מרוחק מן הרחוב באשר הפרוזדור מפסיק ביניהם, הרי שהוא נקי מכל שמץ לכלוך והאדם השוהה בו נהנה ממקום צח ומצוחצח, וכבחינה זו ממש הוא גם לענינו כי העוה"ז מלוכלך כולו בזוהמת החומריות והתאוות השפלות השולטות בבאי עולם, ואילו העוה"ב זך ומזוכך מכל אלו הדברים, ואין בו שום שייכות אל החומר העכור אלא כל כולו רוחני.

ז) בזמן שהאדם נמצא בפרוזדור הרי הוא מתקן את עצמו ואת מלבושיו ובודקם היטב אם יש בהם איזה לכלוך או דבר שאינו הגון, ואם מוצא בהם מעט לכלוך עמל הוא לנקותו ולהכין מלבושיו כראוי בכדי שימצא חן בעיני יושבי הטרקלין, אך כאשר הוא נכנס אל הטרקלין עצמו שוב אינו יכול להכין א"ע משום שהוא כבר עומד לפנייהם והם ראוהו כמות שהוא, וכדבר הזה הוא גם בעת שהאדם חי בעוה"ז שעליו להכין א"ע ולתקן את מעשיו, בכדי שיבוא אל

הטרקלין שהוא העוה"ב כשכל פעולותיו מתוקנים ומישרים בעיני השי"ת, וע"ז סיים התנא את דבריו ואמר "התקן עצמך בפרוודור כדי שתכנס לטרקלין".

**משל נפלא לבאר הענין שיש לאדם לשים כל מעייניו
בהכנת חלקו לעוה"ב**

כתב מרן החפץ חיים זצ"ל בספרו שם עולם (ח"ב פ"ד) כי הנה מדרך העולם שכאשר אדם קונה קרקע וחפץ לבנות עליו בית דירה, הרי הוא קורא בראש ובראשונה לאדריכל אומן אשר מומחיותו היא לייצץ לאדם באיזה אופן יבנה את ביתו, והיכן יהיה מקום כל חדר וחדר בכדי שההשתמשות בו תהא נוחה וטובה, ואומר לו גם מה יהיה גודלו של הבית ועד היכן יעשה את הפרוודור ומהיכן יתחיל מקום הטרקלין, והנה פעם אחת פנה אדם אחד אל האומן הלז ואמר לו הנה שמעתי עליך לאמר כי אומן גדול אתה ויש ביכולתך לייצצני אודות בנין ביתי, והנה אני חפץ לבנות לטרקלין גדול ומפואר שיהיה לשם ולתפארת בעיני כל יודעי ומכירי, וגם רצוני שיהיה מבוא הבית והפרוודור רחבים ביותר כראוי לטרקלין רחב ידים שכזה, ועתה אמור נא לי כיצד אבנהו על צד היותר טוב. ויתבונן האומן היטב בקרקע העומד לבניה ומדד את אורכו ורחבו, ויאמר לו הנה מדדתי את השטח העומד לבניית הבית וצר לי לומר לך כי אין באפשרותי למלאות את בקשתך, משום שקצר המצע מלבנות עליו גם טרקלין גדול וגם פרוודור רחב כרצונך, ואם תבנה פרוודור מרווח ורחב מידות, הנה כפי כמה שיגדל הפרוודור כן תהיה מוכרח להפחית ממקום הטרקלין, ואז לא יהא לו שום תואר והדר, ותהיה ללעג וקלס בעיני הבריות על אשר הטרקלין שהוא מקום עיקר מגוריך קטן כ"כ, ואילו הפרוודור שנעשה רק לצורך המעבר אל הטרקלין - רחב ביותר, וגם אתה עצמך כאשר תכנס לדור בביתך ותווכח בגודל האוולת שעשית תתחרט מאד על הדבר, כי תראה בעיניך שאין ביכולתך להשתמש בביתך באופן הנאות, לכן שמע נא לעצתי ותבנה בתחילה את הטרקלין עם כל החדרים הנחוצים שיהיו בנויים כהוגן באופן שתוכל להשתמש בהם כראוי וכנכון, ובשטח המועט שיוותר אחר בניית הטרקלין תבנה את הפרוודור, ואף אם יהיה צר מאד תסתפק בכך ביודעך שעיקר הבית שהוא הטרקלין בנוי באופן שישמש אותך כראוי.

והנמשל מובן מאליו, כי הנה בכל משך היות האדם בעוה"ז הרי הוא בונה לעצמו טרקלין שיהא מקום מדורו בעולם האמת לנצח נצחים, אמנם בכדי שיוכל לאגור מצוות ומעש"ט שעל ידם נבנה הטרקלין, הרי הוא נצרך לעסוק גם בבניית הפרוודור בעוה"ז ולדאוג לצרכי קיום גופו הנחוצים, והנה

אם נתבונן היטב בפעולותינו בכל יום ויום נראה שרוב זמננו מתבזבז והולך על בניית הפרוזדור, כיון שאנו עסוקים בהכנת דירה נאה למגורינו וכן בהזמנת מזונות למאכלינו ובגדים ללבושינו, וכן כיוצ"ב דברים רבים שאנו מתעסקים בהם שהצד השווה שבהם שכולם אינם נוגעים כלל לחיי העוה"ב שהוא הטרקלין אלא אל הפרוזדור, וע"כ כמעט לא נותר לנו זמן להכין מזון וצידה לנפשנו ונשמטנו ולבניית הטרקלין. אמנם הנה אין אנו דרים לעולם ועד בפרוזדור שהוא העוה"ז, ויבוא יום שנהיה מוכרחים לעקור מן הפרוזדור אל העוה"ב, ואם לא נמצא טרקלין מוכן ומזומן לפנינו ע"י עסק התורה והמצוות שנסגל בחיי חיותנו, כמה תרבה הבושה והכלימה אשר תכסה את פנינו אם נהיה מוכרחים משום כך לשהות מחוץ למחנה שכינה, וע"כ החכם עניו בראשו לשים את הדאגה לבניית הטרקלין בראש מעייניו ובוזה יהיה עיקר עיסוקו, ובעניני הפרוזדור יעשה רק מה שנצרך לו באמת ואז ייטב לו בזה ובכא.

תתקן עצמך בפרוזדור, פדי שתפנס לטרקלין.

העוה"ז לא נברא לצורך עצמו אלא כהכנה לעוה"ב

כתבו רבינו יונה והרמב"ם שהתנא חפץ לעוררנו שנדע כי כל קיום העוה"ז אינו כמטרה בפני עצמה - אלא נברא בכדי שנזכה על ידו לחיי העוה"ב, ולכן המשילו לפרוזדור, כי כשם שבניית הפרוזדור אינה מטרה בפני עצמה אלא כל מטרתו היא להיות שביל ודרך שיעברו על ידו אל הטרקלין, כך גם כל עצם חיי העוה"ז אינם אלא שבמהלכם יסגל האדם מצוות ומעש"ט ויזכה לבוא אל העוה"ב וליהנות מזיו השכינה.

מי שטרח בע"ש - בעוה"ז, יאכל בשבת - בעוה"ב

רש"י כתב ע"ד המשנה "התקן עצמך בפרוזדור כדי שתכנס לטרקלין" לפני המלך, לפי שהרוצה להכנס אל המלך מתקן את שער ראש וזקנו, ומכוין את מלבושיו (מסדרם) לפני בואו לחצר המלך, כך צריך האדם לתקן את עצמו בעוה"ז בתשובה ומעש"ט וכמו שאמרו חז"ל (ע"ז ג ע"א) מי שטרח בערב שבת יאכל בשבת. ובמדרש (משלי ו, ו) איתא א"ר יהודה בן פדי' עתידים הרשעים לומר לפני הקב"ה בעוה"ב, רבון העולמים הניחנו עתה ונעשה תשובה לפניך, אומר להם הקב"ה שוטים שבעולם, עולם שהייתם בו דומה לערב שבת והעולם הזה דומה לשבת, אם אין אדם מתקן עצמו בע"ש מה יאכל בשבת, ועוד עולם

שהייתם בו היה דומה לפרוזודור והעולם הזה דומה לטרקלין, אם אין אדם מתקן עצמו בפרוזודור היאך יכנס לטרקלין, ע"כ.

האדם צריך להיות מוכן בכל רגע שיקראוהו לעוה"ב וע"כ יש לו לצבור מצוות ומעש"ט, ומשל נפלא בענין זה

ובילקוט מעם לועז כתב שבדומה לזה אמרו חז"ל עוד, העוה"ז דומה ליבשה והעוה"ב דומה לים, מי שמכין עמו צידה לדרך בעודו ביבשה יהא לו מזון כשיפליג בים, והביא עובדא שהיתה עם שיירא שהלכה במדבר, נטה היום לערוב אמר להם בעל הצריף (מין אהל) שהיה שם הכנסו לצריף בכדי שלא יפגעו בכם חיות רעות או לסטים, אמנם ראש השיירא סירב לכך באמרו כי אין דרך ראש השיירא להתיירא מפני חיה רעה ולסטים, ולכן נשאר כל בני השיירא במדבר למשך הלילה, באישון ליל כאשר אפלה שלטה על היקום החלו לשמוע את קול החיות כשהם מתקרבות לבוא, וגם את הלסטים מחזרים ובאים כשכלי זינם עליהם וקול החרכות המשקשקות נשמע ברמה, נתיירא ראש השיירא למאד ושב ובא אל הצריף ונקש על דלתו כשהוא מתחנן לפני בעל הצריף שיפתח את הדלת ויניחם להכנס שם מפחד הלסטים והחיות, אמר לו כלום לא אמרתי לך מבעוד יום מהר והכנס אל הצריף והשבתני אין דרכו של ראש השיירא לפחד כלל, דע לך שאין דרכו של צריף להפתח בלילה ואין ביכולתי להצילך.

ובדבר הזה הוא ג"כ בענין חיי האדם בעוה"ז, כי הנה אמר שלמה המלך ע"ה בחכמתו (קהלת ט, י) כל אשר תמצא ידך לעשות בכחך עשה כי אין מעשה וחשבון ודעת בשאול אשר אתה הולך שמה, והיינו שבזמן שהאדם מסתלק מן העולם שוב אין לו שום אפשרות להוסיף מצוות ומעש"ט, וכיון שזה ברור לכל בר דעת שאין תכלית יצירת האדם בגין חייו בעולם הזה, שהרי העוה"ז אינו נחשב לכלום לפי שהוא עולם כלה ונפסד, וכן לפי שהוא מלא בצער ויגון וכל מיני יסורים, ואין לך אדם שחייו מתנהלים על מי מנוחות וכל מאווייו ורצונותיו מתמלאים, וכיון שלא יתכן שתכלית הבריאה תהא מלאה בצער ויסורים, ע"כ מוכרחים אנו לומר שמטרת הבריאה היא חיי העוה"ב ששם יקבלו בני"י שכר על מה שעשו את רצון השי"ת בהיותם בעוה"ז, וכל שהיית האדם בעוה"ז היא רק כפרוזודור ומעבר אל הטרקלין שהוא חיי העוה"ב, ומעתה כיון שאין האדם יודע עתיו ורגעיו ובכל יום ויום יתכן שיקראוהו להתייצב לפני המלך ליתן דין וחשבון על מעשיו, ומזמן זה ואילך שוב לא יוכל להוסיף שום מצוה, ע"כ לא יעשה כמעשה הסכלות של ראש השיירא שלא

הסכים לדאוג מבעוד יום על הלילה הממשמש ובא, אלא יהיה מוכן ומזומן תמיד בכל עת, וימהר לצבור זכויות ככל היותר, ואז יזכה ליהנות מזיו השכינה בעוה"ב ויאכל פרי מעלליו.

**רק אם האדם זיכך את עצמו בעודו בעוה"ז יזכה להכנס
תיכף לחלקו בעוה"ב**

ובספר אוהל אבות כתב כי כשם שנהוג שבשעה שאדם הלבוש עם שני מלבושים נכנס אל המושל, הרי הוא מסיר מעליו מתחילה את המלבוש העליון בעודו בפרוודור ומניחו שם, ורק אח"כ הוא פונה אל חדר המושל, כך הוא גם בעת שנשמת האדם מסתלקת מן העולם ועולה לעוה"ב וחפיצה להכנס לטרקלין, הנה מתחילה היא נצרכת להסיר מעליה את הלבוש החומרי ורק אח"כ היא מזומנת ליטול את חלקה המזומן לה בטרקלין, אמנם דבר זה יתכן רק אם האדם זיכך את עצמו עוד בשעותו בעוה"ז והפך את החומר לצורה, שאז תיכף ומיד בעלותו השמימה יכנס אל חלק עוה"ב שלו.

**עצם כניסת האדם לגן עדן דיה בכדי לשלם את שכרו,
ואילו שאר התענוגים באים במתנת חנם**

דקדק במדרש שמואל שכיון שכוונת התנא שיהא האדם מתכוון לשהייתו בטרקלין, למה זה נקט "כדי שתכנס לטרקלין" שיש בכך דגש על עצם הכניסה לטרקלין, והלא יותר נכון היה לומר "התקן עצמך בפרוודור לכניסתך לטרקלין".

וביאר כי הנה עצם הדבר שהאדם זוכה להכנס לגן עדן הוא נתינת השכר על כל מעשיו הטובים שזכה לקיים בעודו בעוה"ז, ואילו שאר התענוגים שזוכה להתעדן בהם בעוה"ב הם באים כמתנת חנם, וכמו שאמר הכתוב (הושע י, יב) זרעו לכם לצדקה קצרו לפי חסד, והיינו שה"קצירה" הרומזת על מה שהאדם מקבל שכר טוב בגין מצות הצדקה ושאר מצוות ומעש"ט שהוא מקיים, הנה רוב או אפי' כל השכר הלזה בא "לפי חסד", כלומר שהוא זוכה לכך רק מצד מידת החסד והרחמים של הקב"ה הטוב והמטיב, והוא כפי שנתבאר שבתור שכר על מעשי האדם די לו בכך שמכניסים אותו לשהות בגן עדן, ואילו שאר עידוני הנפש ותענוגי עוה"ב שזוכה לקבל אח"כ, אינם אלא מתנת חנם מצד רוב רחמי השי"ת על בניו אהוביו.

ומעתה יובן שפיר מה שאמר התנא "התקן עצמך בפרוודור" בקיום מצוות ועשיית מעש"ט כדי שבשכר זאת "תכנס לטרקלין", והוא כי עצם

כניסת האדם לטרקלין העוה"ב הוא תשלום השכר על מעשיו הטובים בעלמא הדין, ואילו כל שאר הדברים שזוכה להם בג"ע הם רק כתוספת הבאה בגין רוב טובו וחסדו של הקב"ה עמו.

רק האדם שהכין א"ע כראוי בעוה"ז יזכה להכנס לעוה"ב

והחפיד יעב"ץ תירץ כי אם היה התנא אומר "התקן עצמך להכנס לטרקלין" היה נשמע כי כל אחד מבאי עולם יזכה בכוא יומו להכנס לגן עדן, אלא שאופן כניסתו תלויה ועומדת במעשיו שעשה בעוה"ז, כי אם התנהג כראוי יקבלוהו בסבר פנים יפות ויזכה להתענג שם עד מאד, ואם לא הלך בדרך הישר יחסר כל זאת, ולכן בא התנא להזהירנו ואמר "התקן עצמך בפרוזדור" בקיום מצוות ומעש"ט, "כדי שתכנס לטרקלין" כי אין מובטח לאדם שיכנס לג"ע, ורק אם יתקין א"ע ויסגל מצוות ומעש"ט בעודו בעוה"ז יזכה שיכניסוהו לעוה"ב.

הצדיקים נמצאים בטרקלין - העוה"ב, כבר בעודם בפרוזדור - העוה"ז

ובילקוט מעם לועז ביאר הדבר באופן אחר ע"פ דברי הרמב"ן שכתב כי יתכן הדבר שיהיו נפשותיהם של אנשי מעלה צרורות בצרור החיים כבר בעודם בחיים, והיינו שיהיו דבוקים במחשבתם בצור העולמים ב"ה ויתענגו בכוראם עונג רב שא"א לתארו (שהוא כעין חיי העוה"ב שענינו הוא שהצדיקים יושבים ונהנים מזיו השכינה), ודבר זה נמצא כתוב במקראי קודש (תהלים צב, יג-יד) צדיק כתמר יפרח וגו' שתולים בבית ה' בחצרות אלקינו יפריחו, והיינו שישנם צדיקים אשר גם בעודם "בחצרות אלקינו" היינו בזמן שהם שרויים עדיין בחצרות עוה"ז וגופם חי, גם אז יהיו "שתולים" בכל נימי נפשם ובמחשבתם "בבית ה'" כלומר שיהיו דבוקים ומקושרים בחי החיים הבוראית"ש. ומעתה כה יאמר התנא "התקן עצמך בפרוזדור" לעבוד את השי"ת ולהדבק בו בשלימות, "כדי שתכנס לטרקלין", היינו שתזכה לבוא אל המעלה הרמה והנשגבה הלזו שכבר בעורך בעוה"ז יהיה הדבר כאילו שנכנסת אל הטרקלין, ותרגיש קרבת אלקים במוחש מעין הדביקות השוררת בעוה"ב.

על האדם לידע שלא יהא לו כלל זמן להתכונן בעת שייקרא לבוא אל המלך, ולכן יהיה מוכן ומזומן בכל עת

בילקוט מעם לועז ביאר כוונה נוספת בדברי התנא, ע"פ מה שאמרו חז"ל (שבת קג ע"א) על מאמר הכתוב (קהלת ט, ח) בכל עת יהיו בגדיך לבנים ושמך

על ראשך לא יחסר, משל למלך שאמר לעבדיו שיהיו מזומנים לבוא אל בית המלך ולא קבע להם זמן, פקחים שבהם היו מכינים את עצמם יום ביום בכדי שיהיו מוכנים ומזומנים בכל עת שיקראום להכנס לארמון המלך, שהרי אין לבוא אל שער המלך בלבוש שק ע"כ, נמצא שהאדם צריך לחשוב כאילו הוא עומד להכנס בכל רגע אל המלך ולכן עליו להיות מוכן ומזומן בתשובה ומעש"ט. וביאר שגם זה נכלל במאמר התנא "התקן עצמך בפרוזדור כדי שתכנס לטרקלין", היינו כי מהות ההכנה צריכה להיות כאדם העומד בפרוזדור טרקלין המלך אשר תיכף ומיד לאחר שייקרא אל המלך יהיה עליו לצעוד אל תוך הטרקלין, ולא יהיה לו אפי' זמן מועט בכדי להכין א"ע להראות אל המלך כראוי וכיאות, וכמו כן יהיה האדם מוכן ועומד תמיד במעשים רצויים לפני הקב"ה, ואז ימצא חן בעיניו בעת שיקראוהו אל המלך ה'. וכעין זה כתב גם ביכין (אות פג) ויחשוב א"ע כעבד המלך שומר הפתח שעומד שם וממתין כל רגע פן פתאום יקראהו המלך ויצטרך לכנוס, כן ישוב היום פן ימות למחר עכ"ד.

העוה"ב דומה לארמון המלוכה שאין מניחים לכל אחד להכנס שמה

עוד ביאר בילקוט מעם לועז כי התנא נקט משל זה בכדי שלא יסבור האדם שאל הטרקלין הלזה שהוא העוה"ב יש רשות לכל אחד להכנס כל אימת שירצה, ובכדי להוציא טעות זו מלבו אמר "העוה"ב דומה לטרקלין" שהוא ארמון המלוכה, וכפי שהארמון מוקף שומרים שאינם מניחים לכל הרוצה להכנס כי אם למי שקרוא אל המלך, כן הוא גם לענין הכניסה לעוה"ב, שרק מי שתיקן א"ע בהיותו בעוה"ז ע"י עסק התורה והמצוות ועשיית מעש"ט ותשובה שלימה בכל לב, הוא יזכה להכנס אל העוה"ב ולהתעדן מזיו שכינתו של הקב"ה, וע"כ אמר "התקן עצמך בפרוזדור כדי שתכנס לטרקלין".

העוה"ב נחשב לצדיקים כטרקלין ומקום תענוגים, ואילו אצל הרשעים הוי מקום צער ויסורים

דבר נוסף הובא בילקוט מעם לועז כי לכאורה יש לתמוה כיון שהתנא דימה את העוה"ז לפרוזדור לפני הטרקלין שהוא העוה"ב, מפני מה לא אמר להדיא שהעוה"ב דומה לטרקלין אלא אמר רק "העוה"ז דומה לפרוזדור בפני העוה"ב", וביאר ע"ד משל לעיר גדולה אשר שם נמצאים כל מיני חמודות העולם, ובקצה העיר יש גם בית כלא לפושעים ששם מענים בעינויים קשים את האנשים שעברו על חוקי המדינה, והנה כאשר נשאל את בני האדם מה טיבה של עיר זו נשמע ב' תשובות שונות, כי תושבי העיר יענו ויאמרו טובה העיר מאד והיא כגן עדן עלי

אדמות, אך האסירים היושבים בכור כלאם וסובלים יסורים קשים יאמרו כי העיר הזאת היא כגיהנם לפי שעבורם הוא מקום סבל מר.

והנה כדבר זה הוא גם לענין העוה"ב שהוא מקום הגמול על מעשי האדם במשך ימי חייו, כי הנה באמת לצדיקים שהם מעותדים לקבל שם את שכרם הטוב על עשייתם את רצון קונם בעוד רוח חיים באפם, יהא נקרא העוה"ב בשם "טרקלין" יען כי הם מזומנים לירש שם גן עדן, אמנם הרשעים שלא השכילו לצבור מצוות ומעש"ט והלכו בשרירות לבם הרע, הנה הם כיוורדי בור הכלא וע"כ לא יכנו את העוה"ב בשם טרקלין כיון שהם יורשים שם גיהנם, וכפי ששמעתי בשם אחד מבעלי המוסר שאדם שבהיותו בעוה"ז לא זכה לחביבות עסק התורה וע"כ אין הוא הוגה בה, הנה אף אם יזכה לחלק ונחלה בגן עדן, כיון שהתענוג שבג"ע הוא שהצדיקים עוסקים בתורה בישיבה של מעלה, הנה לאדם זה יהא הדבר כגיהנם שהרי אין לימוד התורה חשוב אצלו כתענוג והנאה.

וזהו הביאור במה שלא אמר התנא שהעוה"ב דומה לטרקלין, משום שבאמת אין הדבר כן תמיד אלא זה תלוי ועומד במעשי האדם בעוה"ז, כי הצדיקים שזוכים להתענג שם על ה' יקראוהו טרקלין ואילו הרשעים שנענשים שם על עוונותיהם יקראוהו גיהנם.

אין ביכולת הבריות בעודם בעולם הזה להשיג את מהות העולם הבא

ויש מפרשים שביארו את הדבר ע"פ מש"כ הרמב"ם (הל' תשובה פ"ח ה"ו) אודות חיי העוה"ב וז"ל, אבל אותה הטובה גדולה עד מאד ואין לה ערך בטובות העוה"ז אלא דרך משל וכו', אלא אותה הטובה גדולה עד אין חקר ואין לה ערך ודמיון עכ"ל, נמצא מדבריו שאין בשכל האנושי שום אפשרות להשיג את מהות העוה"ב וגודל הטובה והתענוג שיש בה, וע"ז נאמר (ישעי' סד, ג) עין לא ראתה אלקים זולתך, ומעתה יובן שפיר שלא דימה התנא את העוה"ב לטרקלין, משום שאין באפשרות שום אדם לדעת בבהירות מהו העוה"ב.

האדם צריך להשקיע את עיקר כחו ומרצו בחיי העוה"ב ששם ישהה לנצח, ומשל נפלא בביאור ענין זה

הגאון רבי יוסף לייב בלוך זצ"ל (הובא בספר הוא ה' אומר) ביאר את דברי המשנה בהקדם מאמר הגמ' בכרכות (יז ע"א) מרגלא בפומיה דרב, העולם הבא אין בו לא אכילה ולא שתיה ולא קנאה ולא תחרות ולא משא ומתן ולא פריה

ורביה אלא צדיקים יושבים ועטרותיהם בראשיהם ונהנים מזיו השכינה ע"כ, וביאר הענין ע"פ משל נפלא לאדם שהיה בדעתו להפליג באניה לאמריקה בכדי להשתקע שם, והנה באותם הימים היתה הנסיעה אורכת שבועות ארוכים ולגודל אורכה אף לא היתה אפשרות להשלימה ברצף אחד, ומן ההכרח היה לערוך באמצע הנסיעה הפסקה בת שבועיים עם הגיעם לחופי צרפת, לצורך החלפת כח וחיידוש מלאי המזון והמצרכים הנזקקים להמשך הנסיעה, ובמשך ההפסקה הזו היו נוהגים הנוסעים בדרך כלל לבקר במדינת צרפת וליהנות מן המקומות הנאים ואתרי התיירות הנמצאים שם.

והנה האדם הזה החליט להתכונן כראוי למסעו הארוך ולקראת השתקעותו במדינה חדשה, ולכן חפץ ללמוד היטב את שפת האנגלית שמשתמשים בה במדינת אמריקה בכדי שיוכל לשוחח עם אנשי המקום ובכך יוכל להשיג את כל צרכיו בנקל, וגם ימצא מקור פרנסה להתפרנס בה בכבוד, אולם כאשר נודע לו שבמהלך הנסיעה עתידים הם לשהות שבועיים בצרפת, החליט שמן הראוי שיקדים ללמוד את השפה הצרפתית שכן שפה זו תשמשנו בעת שהותו בצרפת - שהיא קודמת לשהותו באמריקה ששם יצטרך לידיעת השפה האנגלית - וכאשר ישלוט בשפה זו יפנה ללמוד שפת אנגלית, אמנם לבסוף לא הספיק הזמן שעמד לרשותו עד הנסיעה לרכוש את שתי השפות, ולכן את שפת צרפת ידע היטב בעוד שבשפה האנגלית לא היה יכול לדבר אפי' תיבה אחת.

בהגיע היום המיועד עלה אל הספינה והפליג יחד עם כולם לעבר צרפת, ואכן בכואו שמה ניצל היטב את שליטתו בשפה הצרפתית, והיא היתה לו לעזר רב משום שעל ידה היה יכול למצוא את כל מבוקשו ולמלאות את כל צרכיו, וב' שבועות אלו עברו עליו באופן נפלא כשהוא שואב הנאה מרובה מכל שעה ושעה מן השהות בצרפת, בסיומו של הביקור בצרפת הפליגה האניה כמתוכנן לעבר אמריקה כשלוכו של מיודענו טוב עליו על אשר השכיל לרכוש את השפה הצרפתית ובכך נהנה מאד מן הביקור.

אמנם כאשר הגיע לאמריקה נהפכה שמחתו לתוגה, משום שאז התברר לו לצערו, כי השפה הצרפתית אשר שימשו נאמנה והיתה לו לעזר וסיוע בכל אשר פנה במדינת צרפת אינה שוה באמריקה כקליפת השום משום שאין תושבי המדינה מכירים שפה זו, וכיון שלא היתה לו כל ידיעה בשפה האנגלית לא היה יכול ליצור קשר עם שום אדם מבני המקום ולא הבין אפי' מילה אחת מדבריהם, מכריו וידידיו אשר ידעו את כוונתו משכבר לרכוש את שפת האנגלית נשתוממו לגלות כי תחת ללמוד אנגלית השקיע את כל כחו ומרצו

בידיעת השפה הצרפתית, והחלו גוערים בו והרבו להקניטו באמרם, שוטה שבעולם, הלא ידעת שלא תשהה בצרפת כי אם שבועיים בלבד ואת כל שארית חיך תסיים באמריקה, וא"כ למה זה הסכלת עשו להשקיע כ"כ הרבה בעבור השבועיים האלו, ולא היה מוח בקדקדך לדחות את הטפל מפני העיקר ולשים את כל מעייניך ברכישת שפת המדינה שבה תשהה זמן ארוך, ואז היית מצליח מאד בשהייתך באמריקה ולא היית מצטער כאן כאדם אלם וחרש אשר אין לו שיג ושיח עם תושבי המקום.

והנמשל הוא כי הנה משך זמן שהות האדם בעוה"ז הוא שבעים שנה ואם בגבורות שמונים שנה, ואילו את עיקר ימיו ושנותיו עתיד הוא לעשות בעולם האמת שהוא עולם נצחי הקיים לעד, והנה השפה המדוברת בעוה"ז היא שפת הקנאה, השנאה, והתחרות, שפת אכילה ושתיה ושאר תענוגי העולם, אמנם בעולם האמת אין מכירים כלל שפה זו, משום שהשפה המדוברת שם היא מה ש"צדיקים יושבים ועטרותיהם בראשיהם ונהנים מזיו השכינה", וא"כ כאשר יעביר האדם את זמנו במשך חייו כאשר הוא מתעסק עם הבלי העוה"ז, הנה כאשר תעלה נשמתו לעוה"ב יהיה ללעג ולקלס על אשר בחר ללמוד את 'שפת העוה"ז', ולא השכיל לרכוש קניני נצח ולהתעסק ב'שפת העוה"ב' בדברים שיביאוהו לידי ההנאה מזיו השכינה, וגם הוא עצמו יהיה מלא חרטות ונפשו עליו תתאבל על אשר השחית את הזמן היקר שהיה בידו, ורכש שפה אשר אין כל חפץ ושימוש בה בחיי הנצח שיהיו לעוה"ב.

וזוהו שאמר התנא "העוה"ז דומה לפרוזדור בפני העוה"ב", וכיון שכל חיי העוה"ז נחשבים רק כמו מבוא שלפני הטרקלין שהוא חיי הנצח, א"כ ברור ומוכן מאליו שיש לאדם להקדיש את רוב כחו ומרצו ולהשקיע מאמצים רבים בכדי ללמוד את שפת העוה"ב, דהיינו לעסוק בתורה ומצוות ומעש"ט, משום שהעוה"ב הוא הטרקלין האמיתי ושם ישהה האדם במרבית ימיו ושנותיו, ולא יכלה את זמנו לריק ללמוד את שפת הפרוזדור שהיא לא תביא לו אלא תועלת קטנה למשך שהותו הקצרה בעוה"ז.

מעשי האדם צריכים להעשות באופן שיהיה ראוי לזכות לעוה"ב בעבורם

תמה הרה"ק בעל דברי חיים מצאנז זי"ע איך אמר התנא "התקן עצמך בפרוזדור כדי שתכנס לטרקלין", שמשמע שעשיית המצוות בעוה"ז יהיו בכדי לזכות ליכנס לטרקלין ולנחול חיי העוה"ב, והרי לעיל (פ"א מ"ג) שנינו אל

תהיו כעבדים המשמשין את הרב ע"מ לקבל פרס, ויותר הי' נכון לומר "התקן עצמך בפרוזדור ותכנס לטרקלין".

ותירץ שכוונת התנא במאמרו היתה לעורר את האדם שיעשה את מעשיו בסור מרע ועשה טוב באופן הנאות והטוב ביותר שיהיה ראוי להכנס על ידם לעוה"ב (אמנם לא תהיה מגמתו בעשותו את מצוות ה' בכדי לקבל שכר על מעשיו, אלא ר"ל שתהיה העשיה באופן ראוי), וזהו שאמר "התקן עצמך" באופן שתדע תמיד כי כל חיי העוה"ז אינם אלא כאדם הנמצא "בפרוזדור", וכל מעשיך בעולם הזה יהיו "כדי" היינו בשביל "שתכנס לטרקלין" ור"ל שמעשיך יהיו נעשים באופן שיהיו כהכנה ואמצעי להכנס לעוה"ב.

הוא היה אומר יפה שעה אחת פתשוכה ומעשים טובים בעולם הזה מפל חיי העולם הבא.

לא יקוץ הצדיק בחיי העוה"ז משום שעל ידם יוכל לזכות לעוה"ב אשר עינוגו לנפש גדול עד מאד

בספורנו ביאר את סמיכות מאמרי המשנה זה לזה, כי הנה ברישא דמשנה אמר התנא "העוה"ז דומה לפרוזדור בפני העוה"ב" והיינו שכל חיי העוה"ז אינם אלא כהכנה בעלמא לעוה"ב, אמנם אעפ"כ אין ראוי ליראי ה' וההולכים בדרכיו למאוס בחיי העוה"ז הכלים, ולחפוץ שיתקצרו הימים אשר הם חיים על פני האדמה - בהשתוקקותם לנחול במהרה את חלקם בעוה"ב ולהתענג על זיו השכינה בגן עדן, אלא עליהם לחפוץ בכל לב ולהשתדל הרבה בדבר שיאריכו ימיהם ושנותיהם ככל האפשר, והוא משום ש"יפה שעה אחת בתשובה ומעש"ט בעוה"ז" היינו כי בהיות האדם בעוה"ז יוכל לקיים מצוות ומעש"ט רבים אשר הם יזכהו לשכר טוב רב ועצום בעוה"ב, "מכל חיי העוה"ב" ששם לא יוכל האדם להוסיף אפי' מעשה קטן, וסיים ואמר "יפה שעה אחת של קורת רוח בעוה"ב מכל חיי העוה"ז", והיינו שאף שכדאי לאדם לחיות בעוה"ז, זהו רק בשביל ריבוי השכר בעוה"ב, אבל חיי העוה"ז לכשעצמן - אף אם יתמלאו כל מאוויי האדם ויזכה לכל מיני ההצלחות האפשריות - אינם נחשבים למאומה לעומת שעה אחת של קורת רוח בעוה"ב.

בשעה קלה בעוה"ז אפשר לקנות חיי העוה"ב

כתב רבינו יונה כי הטעם ששיבח התנא כ"כ שעה מועטת בעוה"ז, משום שבשעה קטנה בעוה"ז יכול האדם להרויח את כל חיי העולם הבא, והוא כפי שמצינו בדברי חז"ל (בר"ר סה, כב) אודות "יקום איש צרורות' בן אחותו של

רבי יוסי בן יעזר שחזר בתשובה שלימה וזכה בשעה קלה לחלק טוב בעוה"ב (וכפי שהובא באריכות לעיל במשנה יט). וזהו שאמר התנא "יפה שעה אחת בתשובה ומעש"ט" וכו', כי לפעמים יזכה האדם בשעה אחת בעוה"ז לסגל ולקנות חלק נכבד בגן עדן ולירש עוה"ב.

רש"י פירש בדברי התנא כי העוה"ז מקרי עולם העשיה ואילו העוה"ב מיועד לכך שיקבלו בו בני האדם שכר על כל המצוות שקיימו בעוה"ז, וכפי שאמרו חז"ל (ע"ז ג ע"א) העוה"ז דומה לערב שבת ועוה"ב דומה לשבת מי שטרח בע"ש יאכל בשבת ומי שלא טרח בע"ש מה יאכל בשבת, וכן אמרו העוה"ז דומה ליבשה והעוה"ב דומה לים, מי שהכין ביבשה יש לו מה לאכול בים. ובמד"ש הרחיב את הדיבור בענין זה שיפה שעה אחת של השתדלות בתורה ובמצוות בעוה"ז יותר מכל ההשתדלות שיתיר לעוה"ב, כיון שבעוה"ב שוב א"א להוסיף שום השתדלות להגדיל שכרו לעוה"ב (והסמיך לכך משל אודות שיירא שהלכה במדבר וביקשה להכנס באישון לילה אל הצריף, הובא לעיל במשנה יט).

בעוה"ז אפשר לצבור מצוות בטירחה קלה ומועטת

ובילקוט מעם לועז הביא עובדא שסיפר חכם אחד אודות אביו שהיה שוכב על ערש דוי ברגעיו האחרונים שלפני פטירתו מן העולם, וראה תינוק שנכח בחדרו כשבידו תפוח, כאשר ראה את התינוק החל לבכות ועיניו זלגו דמעות, שאלוהו האנשים אשר שהו לצידו, למה זה יתעצב מר אל לבו, ענה ואמר להם בוכה אני בגין התפוח הזה שביד התינוק, החלו סובכיו מתייראים שמא נטרפה דעתו עליו מחמת כובד חליו, שהרי הוא שופך דמעות בגין פרי ששוויו כמה פרוטות, כיון שראה אותם תמהים אמר להם דעו נא כי לא אל התפוח הנני נצרף, אמנם חשבתי בדעתי כי עד היום הזה היה תפוח כזה מזכני בב' ברכות יקרות וחביבות אשר הייתי מודה לבוראנו ית"ש על שכרא את הפרי הלזה, ועתה כיון שהנני הולך בדרך כל הארץ לא אוכל שוב לזכות במצוה יקרה זו. הרי לנו את גודל הזכות שיש לנו בעודנו חיים לקיים מצוות ומעש"ט אשר לא יסולאו בפז, וכמאמר התנא במשנתנו "יפה שעה אחת בתשובה ומעש"ט בעולם הזה מכל חיי העוה"ב".

בעוה"ב א"א לקיים שום מצוה

ובספר מגן אבות הסמיך לדברי המשנה את מאמר המדרש (רות רבה ב, כד) כביאור הכתוב (רות א, יז) שאמרה נעמי לרות (עי' מתנות כהונה שם) כה

יעשה ה' לי וכה יוסיף כי המות יפריד ביני ובינך, כה יעשה ה' לי וכה יוסיף אמרה לה בתי כל מה שאת יכולה לסגל מצוות וצדקות סגלי בעוה"ז, אבל לעתיד לבוא כי המות יפריד ביני ובינך [כלומר שבעולם הבא אין אפשרות להוסיף בקיום מצות ומעש"ט]. עוד אי' במדרש (שם ג, ג) עה"פ בקהלת (א, טו) מעות לא יוכל לתקון וחסרון לא יוכל להמנות, ואלו דבריו, בעוה"ז מי שהוא מעות יכול לתקן אבל לעתיד לבוא מי שהוא מעות אין יכול לתקן, שני חברים רשעים היו בעוה"ז, אחד מהם עשה תשובה לפני מותו ואחד לא עשה תשובה, עלו לעוה"ב זה שעשה תשובה עומד עם חבורת צדיקים והשני עומד עם חבורת רשעים, כאשר ראה את חברו בחברת הצדיקים אמר שמא משוא פנים יש בדבר, אני וזה גנבנו אני וזה הרגנו, למה הוא עומד בחברת צדיקים ואנכי בחברת רשעים, אמרו לו שוטה שבעולם, זה שעשה תשובה גרמה לו התשובה ליטול חיים וכבוד עם הצדיקים ואתה היה סיפק בידך לעשות תשובה ולא עשית, אמר להם הניחוני שאלך לעשות תשובה, ומשיבים לו שוטה שבעולם אין אתה יודע שעולם זה דומה לשבת ועולם שבאת ממנו דומה לערב שבת, אם אין אתה מתקן בע"ש מה תאכל בשבת.

העוה"ז דומה לשמחת נישואין שבגמרה א"א לקבל ממאכלי הסעודה

ובענין זה מן הראוי להביא מה שאמר מרן החפץ חיים זצ"ל אודות דברי הגמרא בעירובין (נד ע"א) חטוף ואכול חטוף ואשתי דעלמא דאזלינן מיניה כהילולא דמי, וביאר הדבר ע"ד משל לאדם עשיר ובעל נכסים שהכניס את בנו יחידו בכרית הנישואין, ולגודל שמחתו ערך סעודה גדולה ומפוארת וציוה להכין ע"ג השלחנות הרבה מיני מאכלים ערבים ומעדנים הראויים לעלות על שלחן מלכים, וגם יינות ומשקאות כיד המלך, הכל כראוי לאדם עשיר ועתיר נכסין כזה, ובטוב לבו בשמחתו הזמין את כל בני העיר להשתתף בשמחת הנישואין, והנה כל מי שבא אל הסעודה ליטול חלק בשמחה גדולה זו היה רשאי ליהנות מן המעדנים והמטעמים שהוגשו שם ככל אות נפשו, וליקח כמה שירצה מכל מין ומין ממני המאכלים והמשקאות חנם אין כסף, אמנם כאשר הסתיימה סעודת החתונה שוב אין באפשרותו של שום אדם לקבל ממאכלים אלו בחנם. וזהו ביאור המאמר "דעלמא דאזלינן מיניה כהילולא דמי" היינו כי כמו בשמחת הנישואין הנ"ל כך בזמן שהאדם שוהה בעוה"ז יכול הוא ללמוד תורה ולקיים מצוות ומעש"ט כפי אשר ישכיל לצבור ולכנוס באמתחתו, אמנם אם יעביר את שנותיו בהבל ורעות רוח ורק בעת שיסתלק מן העולם יחפוץ

תשעב דרכי מסכת אבות אבות

להתחיל בקיום המצוות, אזי עבר זמנו ושוב לא יוכל לקיים אף מצוה קלה, וכפי שדרשו חז"ל (עירובין כב ע"א) על הפסוק (דברים ז, יא) ושמרת את המצוה ואת החוקים ואת המשפטים אשר אנכי מצוך היום לעשותם - היום לעשותם ולא למחר (לעוה"ב) לעשותם, היום לעשותם ומחר לקבל שכרם.

משל נאה הבא לקרב אל השכל את דברי המשנה "יפה שעה אחת בעוה"ז מכל חיי העוה"ב"

הנה"צ רבי שלום שבדרון זצ"ל ביאר את דברי משנתנו, כי הנה לכאורה אין מובן איך יתכן הדבר ש"שעה אחת בתשובה ומעש"ט בעוה"ז" תהיה גדולה במעלתה יותר "מכל חיי העוה"ב", אמנם הדבר יתקרב אל הבנת השכל כשנדמה ענין זה לשני כלים העומדים זה אצל זה, האחד כלי קטן המכיל צבע, והשני יורה גדולה מלאה מים, והנה כאשר ישאלו לדעתו של איש המוני שאינו בר דעת כ"כ איזה מב' הכלים הללו חשוב יותר, לבטח תהיה תשובתו כי היורה שיש בה מים רבים ומכילה הרבה יותר מן הכלי הקטן שבו מונח הצבע - היא חשובה יותר, אמנם החכם יודע כי ההיפך הוא הנכון והצבע הוא החזק והחשוב שבין השניים, משום שעם כמות הצבע הזו אפשר לצבוע את כל המים ומעתה יהיה צבעם כצבע הלז. ובזה יובן גם המאמר במשנתנו, כי באמת זה ברור שעוה"ב עולה במעלתו ובחשיבותו על עוה"ז, אמנם כיון שאין באפשרות האדם לזכות לחיי העוה"ב רק ע"י עסק התורה והמצוות שיסגל בעת שהותו בעוה"ז, נמצא שהעוה"ז הקטן והבזוי הוא אשר גורם לאדם לזכות לחיי העוה"ב, והרי הוא כאותו צבע המשנה את צבע המים שביורה הגדולה, וע"כ הוא נחשב למאד, ומעתה שפיר אמר התנא "יפה שעה אחת בתשובה ומעש"ט בעוה"ז יותר מכל חיי העוה"ב".

מצוות ומעש"ט שאדם מקיים מתוך מניעות וטרדות חשובים בעיני הקב"ה עד מאד

ב"ק האדמו"ר בעל דברי ישראל ממודז'ין זצ"ל ביאר כי משנתנו באה לרומם ולשבח את העסק בתורה ומעש"ט הבאים מתוך קשיים וטורח רב, וזהו שאמרה "יפה שעה אחת בתשובה ומעש"ט בעוה"ז", היינו שהמצוות שהאדם מקיים על אף כל הטרדות והמניעות שמזמנים לפניו חיי העוה"ז הבאים מחמת החומר העכור, הנה הם חשובים בעיני השי"ת וגורמים לו נחת רוח רבה עד מאד "יותר מכל חיי העוה"ב" היינו מן הזמן שיהיה האדם יושב בישיבה של מעלה ונהנה מזיו השכינה במנוחה והשקט בלא כל טירדה.

וברומה לזה פירש הרה"ק רבי יחזקאל מקוז'מיר זי"ע ע"פ מאמר המשנה (להלן פ"ה מ"כ) בן הא הא אומר לפום צערא אגרא, והיינו כי המצוות הנעשות מתוך צער ויסורים שוויים רב עד מאד והשכר עליהם מופלג ביותר, וזהו שאמר התנא כאן "יפה שעה אחת בתשובה ומעש"ט בעוה"ז" שהוא עולם מלא בנסיונות קשים, ועבודת ה' הנעשית בו נצרכת לגבורה גדולה מצד האדם שיהדוף את פיתויי היצר הרע וישמע לקול היצר הטוב, הנה אפי' מיעוט מן העבודה הלזו חשובה בעיני השי"ת "יותר מכל חיי העוה"ב" היינו ממי שיושב אהלים בישוב הדעת ועובד את בוראו בלא שום טרדה בבחי' "חיי העוה"ב".

וַיִּפֶּה שְׁעָה אַחַת שֶׁל קוֹרַת רוּחַ בְּעוֹלָם הַבָּא מִכָּל חַיֵּי הָעוֹלָם הַזֶּה.

כתב רבינו יונה כי ענין זה הוא כמו שאמרו חז"ל (שבת סג ע"א) כל הנביאים לא נתנבאו (פירש"י דברי הנחמות שלהם עכ"ל, והיינו היעודים הטובים שעתידים לבוא על כנסת ישראל) אלא לימות המשיח אבל לעוה"ב עין לא ראתה אלקים זולתך יעשה למחכה לו (ישעיה סד, ג), והיינו שהטובה שיקבלו בני"י בעוה"ב היא גדולה ועצומה עד מאד ואין לה שום ערך ודמיון בעוה"ז, ומבלעדי הקב"ה לא שזפתה עין מעולם, וכך נשמע מדברי אדוננו דוד בתהלים (לא, כ) מה רב טובך אשר צפנת ליראיך.

אף אם נקבץ את הנאותיהם של כל בני העולם הזה במשך כל הדורות - לא יגיעו לשיעור שעה אחת של קורת רוח בעוה"ב

בספר מכתב מאליהו להגאון רבי אליהו דסלר זצ"ל ביאר את מאמר המשנה "מכל חיי העוה"ז", שאם נקבץ אל תוך שעה אחת את כל זמני האושר ונחת רוח שיש לאדם במהלך כל ימי חייו, ועוד נוסיף לצרף בתוך שעה זו את כל הרגשות האושר שיש לכל חבריו ומיודעיו מהנאותיהם במהלך כל ימיהם, ולא זו בלבד אלא נרבה להוסיף גם את כל האושר והתענוגים של כל ברואי העולם מראשית בריאתו עד סוף כל הדורות, ואת כל ריבוי האושר הזה אשר א"א לתארו מחמת ריבוי העצום - נעניק לאדם אחד שירגיש את הכל בשעה אחת, שהדבר ברור ומובן לכל שזה יגרום לו שמחת הלב גדולה ועצומה והוא יחוש את תכלית האושר השייך בהאי עלמא, הנה כל זה אינו מגיע לשעה אחת ויחידה של קורת רוח המיועדת להיות בעולם הבא לבנ"י שקיימו את רצון ה' והלכו בדרכיו.

אף השכר הקטן ביותר שבעוה"ב, שהוא לעמוד מחוץ לג"ע ולהריח את ריחו - שזה יותר מכל חיי העוה"ז

והוסיף לבאר את לשון התנא "קורת רוח" שהוא בדוגמת אדם עני וחסר כל שעבר בסמיכות לארמון המלוכה בעת שהכינו שם סעודה גדולה עם כל מיני מאכלים ערבים לחיך כראוי לבית המלכות, והנה אף שלא נכנס העני אל תוך הארמון ולא אכל מאומה מן הסעודה, אמנם לבטח היתה לו איזו הנאה מן הריחות שעלו מן המאכלים, והנאה זו נקראת "קורת רוח", ובדומה לזה היא גם כוונת המשנה, כי המדובר באדם שלא הספיקו מעשיו בכדי שיזכה לחלק משלו בעוה"ב, אך בגין מיעוט מעשיו הטובים הניחוהו לעמוד מחוץ לכתלי גן עדן בכדי שיהנה מן הריח הטוב היוצא מן העוה"ב המוכן לצדיקים, שהנאה זו מכונה בשם "קורת רוח בעוה"ב" והוא השכר הקטן ביותר המצוי בעוה"ב, ועכ"ז אמר התנא כי אפי' "כל חיי העוה"ז" וכמבואר שפירושו הוא התענוגים וההנאות שיש לכל בני העולם מיום בריאתו ועד אחרית הימים, אינם מגיעים למעלת "שעה אחת של קורת רוח בעוה"ב", שהיא הנאה זו לישיב מחוץ לג"ע וליהנות מן הריח היוצא ממנו וכמו שנתבאר.

בעוה"ב יש לאדם שלוות הנפש, אך בעוה"ז יש לו דאגות מחמת צרותיו רח"ל ולכן אין לו קורת רוח שלימה

במדרש שמואל תמה כי לכאורה דברי המשנה קשין מיניה וביה, כי ברישא אמר התנא "יפה שעה אחת בתשובה ומעש"ט בעוה"ז מכל חיי העוה"ב", ומשמע שמעט המצוות ומעש"ט שמקיימים בעוה"ז עולים בערכם ושוויים על כל חיי העוה"ב, ואילו בסיפא אמר "יפה שעה אחת של קורת רוח בעוה"ב מכל חיי העוה"ז", וכיון שבפשטות מיירי התנא מן המצוות ומעש"ט וחיי הרוחניות שהרי הם החיים האמיתיים, נמצא שחיי העוה"ב יתרים במעלתם על המצוות שמקיימים בעוה"ז ולא כדבריו הקודמים.

אמנם נראה לומר שע"פ מה שפירש רש"י גבי סיפא דמתני' לא תקשה הקושיא, כי הנה רש"י כתב שבעוה"ז אין לאדם קורת רוח שלימה מחמת הצרות המתרגשות עליו והרעות שסובל, וכך מחמת שהוא מתיירא בכל עת שמא מתקרב זמנו להסתלק מן העולם, וע"כ אינו יכול ליהנות באמת מחיי העוה"ז, אמנם לאחר פטירתו כאשר יעלה לשמי רום ויכנס לעוה"ב אזי יזכה לקורת רוח, באשר שם כבר מתקררת דעתו מכל הדאגות והיא מתיישבת עליו מחמת שמחתו בחלקו הטוב שמקבל בג"ע, הנה שעה

אחת של קורת רוח הלזו שוה יותר מכל חיי העוה"ז, שהרי במשך ימי חייו לא היה לו קורת רוח כלל עכ"ד. ומעתה יתבאר היטב כי באמת שאין כל סתירה בדבר, כי הן אמת ש"יפה שעה אחת בתשובה ומעש"ט בעוה"ז מכל חיי העוה"ב", כיון שהמצוות ומעש"ט שיכול האדם לסגל בעודו בעוה"ז שוים יותר מכל חיי העוה"ב, שהרי שם א"א לאדם להוסיף אפי' קיום מצוה אחת, אמנם "קורת רוח" שהיא ישוב הדעת ושלוות הנפש ושמחתה יהיה לו רק בעוה"ב, וע"כ "יפה שעה אחת של קורת רוח בעוה"ב יותר מכל חיי העוה"ז".

דבר זה ש"יפה שעה אחת בעוה"ז" וכו' הוא רק לפי מה שנראה לאדם בשהותו בעוה"ז

ובמדרש שמואל משמיה דנפשיה יישב את הקושיא בהקדם מה שיש עוד לדקדק, למה זה הדגיש התנא שמקום עשיית תשובה ומעש"ט הוא רק בעוה"ז וכאומרו "יפה שעה אחת בתשובה ומעש"ט בעוה"ז", והלא זה ברור ומובן לכל בר בי רב שאין כל יכולת לקיים מצוות ומעש"ט כאשר יעלה האדם לעוה"ב. אמנם כוונת התנא באומרו "יפה שעה אחת בתשובה ומעש"ט בעוה"ז" וכו' היא שכאשר האדם חי בעוה"ז נראה בעיניו שכדאי לחיות שעה אחת שיוכל לקיים בה מצוות ומעש"ט, מאשר שיסיים כעת את חייו ויעלה למרומים לקבל את שכרו בג"ע על כל פעולותיו הטובות שזכה לצבור עד עתה, משום שהאדם חפץ להאריך ימים בעוה"ז ככל היותר ולסגל עוד מצוות ומעש"ט, ולא למהר לאכול את שכרו המיועד לו בגין מעשיו הטובים, אמנם כאשר בוא יבוא עתו להשיב נשמתו לבוראה ויזכה לקבל בפועל את שכרו בג"ע, אזי יוכח לראות שההנאה בגן עדן רבה עד מאד ו"יפה שעה אחת של קורת רוח בעוה"ב מכל חיי העוה"ז", ואליבא דאמת היה טוב לו למהר ולסיים את ימי חייו בכדי לזכות לרב טוב הלזה הצפון למקיימי רצונו ית', ולהתענג בתענוגי גן עדן בשכר המצוות שכבר זכה לקיים, ואף אם לא הספיק לקיים מצוות רבות כ"כ.

ובזה יתיישב הדקדוק במה שאמר התנא "בעוה"ז" כיון שדבר זה ש"יפה שעה אחת בתשובה ומעש"ט יותר מכל חיי העוה"ב" הוא רק לפי מה שנראה לעיני האדם בזמן חיותו "בעולם הזה", וכן גם לא יקשה מסתירת הדברים, כיון שבהיות האדם בעוה"ז סבור הוא ש"יפה שעה אחת בתשובה ומעש"ט בעוה"ז מכל חיי העוה"ב", ואילו בעלותו למרומים יודע לו האמת ש"יפה שעה אחת של קורת רוח בעוה"ב מכל חיי העוה"ז".

כב רבי שמעון בן אלעזר אומר אל תרצה את חברך בשעת
פְּעִסוֹ. וְאֵל תִּנְחַמְהוּ בְּשַׁעַה שְׁמַתוֹ מִטָּל לְפָנָיו. וְאֵל תִּשְׁאַל לוֹ
בְּשַׁעַת נְדָרוֹ. וְאֵל תִּשְׁתַּדֵּל לְרֵאוֹתוֹ בְּשַׁעַת קְלָקְלָתוֹ:

פירוש רש"י

יה אל תרצה את חברך בשעת כעסו. דכמיז (שמות לג) פני ילכו והניחותי לך, אמר לו הקב"ה
למשה המתן עד שיעצרו פניו של זעם: ואל תנחמונו שעה שמתו מוטל לפניו. שזעם החורבן
כזיכול היה הקב"ה מתאבל, בקשו מלאכי השרתלנחמו, ורוח הקודש משיבן אל תאילו לנחמני: ואל
תשאל לו בשעת נדרו. למנוח פתחים להמיר לו את נדרו. מפני שאז על כל פתח שמתנחל לו
יאמר אדעתא דהכי נדרתי, ושזב לא תמנח לו פתח. ומנינו כשנשבע הקב"ה למשה שלא יכנס לארץ
לא התחנן מיד אלא המתין ואחר כך התחיל להתחנן: בשעת קלקלתו. כשנתקלקל צמטא. לפי שהוא
מתבייש מכל אדם. וכן אתה מנוח כשצמטא אדם הראשון לא נגלה עליהם הקב"ה עד שעשו חגורות,
דכמיז (בראשית ג) ויעשו להם חגורות, ואחר כך וישמעו את קול ה' אלהים:

אף שהשכר בעוה"ב חשוב יותר מחיי העוה"ז לאין שיעור,
אכן אצל הצדיקים שחפצים רק לעשות רצון בוראם חשוב
יותר העוה"ז שבו אפשר לעשות נח"ר לו ית'

אמנם הרה"ק מראפשיץ זי"ע (זרע קודש לחג השבועות ד"ה דבר אתה) ביאר הענין
באופן אחר, כי הנה לאמיתם של דברים ודאי "יפה שעה אחת של קורת רוח
בעוה"ב יותר מכל חיי העוה"ז", כי השכר שמקבלים עושי רצונו ית' בעוה"ב הוא
רב ועצום עד אין חקר, אמנם האדם שזכה להיות עבד נאמן להשי"ת והוא עובדו
באמת ובאהבה עזה, אינו משים לנגד עיניו את רבוי השכר הלזה, משום שכל
תענוגי גן עדן אינם נחשבים אצלו למאומה לעומת שמחתו על כך שזכה לעשות
נחת רוח ליוצרו ובוראו ית"ש, וכפי שדרשו חז"ל (ע"ז יט ע"א) על מקרא שכתוב
(תהלים קיב, א) אשרי איש ירא את ה' במצותיו חפץ מאד - ולא בשכר מצותיו, והינו
כי הירא את דבר ה' ואוהבו בכל לבו אינו מצפה לתשלום גמול בעבור מעשי
מצוותיו, וכל עצם השכר בטל ומבוטל בעיניו לנגד התענוג וההנאה שיש לו בכך
שזכה לגרום נחת רוח לקונו, וכעין זה פירש גם מרן החתם סופר זי"ע את דברי
התנא, שבעיני הצדיק "יפה שעה אחת בתשובה ומעש"ט בעוה"ז" שהוא עושה בו
את רצון קונו וגורם נחת רוח מרובה לעילא "יותר מכל חיי העוה"ב", כיון שתענוג
אדיר זה של מילוי רצונו וחפצו של הבורא יקר וחביב בעיניו יותר מן הכל, ואף
מהשכר הנפלא הצפון לצדיקים לעתיד לבא עכ"ד.

ובזה נסתלקה תמיהת המד"ש אודות סתירת הדברים, כי אף שאליבא דאמת "יפה שעה אחת של קורת רוח בעוה"ב יותר מכל חיי העוה"ז", אכן הצדיקים שלנגד עיניהם עומדת רק מטרה אחת ויחידה לעשות נח"ר ליוצרים ובוראם, ולא אכפת להם כלל מן השכר אשר יקבלו תמורת עבודתם, הנה אצלם "יפה שעה אחת בתשובה ומעש"ט בעוה"ז מכל חיי העוה"ב", יען כי בעולם העליון שוב אין אפשרות לקיים מצוות ומעש"ט ולעשות את רצונו ית'.

משנה כב

רבי שמעון בן אלעזר אומר אל תרצה את חברך בשעת פגסו וכו'.

כשהאדם שרוי בכעס אין תגובתו תלויה בבחירתו,
ועל כן ריצויו יגרום להכעיסו יותר

כתב הספורנו אע"פ שראוי לאדם להשתדל לעזור ולסייע לחבירו כדכתיב (ויקרא יט, יח) ואהבת לרעך כמוך, אך עכ"ז אין מן הראוי שישתדל לעזורו ולעמוד לימינו בזמנים אלו שכעסו גובר עליו, משום שהתפעלות והתרגשות הלב בעתות אלו מתפרצים ובאים מאליהם בטבע האדם ולא מחמת רצונו וחפצו בהם, ואין הדבר תלוי בבחירתו כלל, ומסתמא לא יקבל את הדברים שידברו אליו ולא יבוא הענין אל התכלית הנרצה, ואדרבה יתכן שהדברים רק יוסיפו קלקול לגרום לו לכעוס עוד יותר.

ועד"ז ביאר האברנאל את השייכות שבין משנתנו לזו שלפניה, כי הנה לפני כן אמר התנא רבי יעקב "יפה שעה אחת בתשובה ומעש"ט בעוה"ז יותר מכל חיי העוה"ב", ולימדנו בזה שהאדם צריך להשתדל לרדוף אחר קיום המצות ועשיית מעש"ט בעוה"ז ולמהר לתפסם, ולזאת בא התנא רבי שמעון בן אלעזר לומר כי ישנם מצוות שצריך להתנהג בהן בהיפך, והיינו שהאדם לא ירדוף אחריהן אלא יתמהמה בקיומם, וכגון הריצויו לאדם הכועס שאם ימהר לעשותו תיכף ומיד בעת כעסו, לא יעלה בידו לרצותו אלא כעסו יגבר וילך, ורק אם ימתין עד שתתיישב דעתו עליו במקצת, אז יוכל לרצותו ולהשקיט את חרונו, ובזה שימנע מלומר לו דברי פיוסין בעת שכעסו גובר יקיים את דברי חז"ל שאמרו (יבמות סה ע"ב) כשם שמצוה לומר דבר הנשמע כך מצוה שלא לומר דבר שאינו נשמע.

ועל דבר זה רמז המלך שלמה ע"ה בחכמתו (משלי טו, כג) שמחה לאיש במענה פיו ודבר בעתו מה טוב, ולהג"ל יתפרש כה כי אף ש"שמחה לאיש במענה

פיו" וע"י שידבר עם חבירו וירצהו יוכל להשקיטו מכעסו וחרונו ולשמח את לבו, אמנם בזה יש לדעת כי "דבר בעתו מה טוב" ואין כל הזמנים שוים בכך, כיון שבעת כעסו של האדם אין הדבר כדאי והגון לרצותו וכפי שנתבאר שזה עלול להגביר את כעסו, ורק אחר עבור זמן מה כאשר תשוב רוחו עליו וחמתו תשכך במעט, הגיע עת לרצותו ולשמחו.

בזמן שהאדם כועס הוא עלול לדבר דברים שאינם מהוגנים

ח"ו

כתב רבינו יונה בטעם הדבר שאמר התנא "אל תרצה את חברך בשעת כעסו", כי ע"י שירצה את רעהו בשעת כעסו יבוא הלה לומר דברים שאינם מהוגנים, כיון שהריצוי בשעה זו גורם לו להרבות כעס על כעסו. ובילקוט מעם לועז ביאר הדבר בדרך משל לשמן שעלתה בו האש ובווערת בו, הנה אם יזלפו עליו אפי' מעט מים במטרה לכבותו, אזי תתרחב האש ותתפשט ביותר. וכתב עוד שכיון שבזמן שהכעס מפעפע בקרבו אין דברי הריצוי נכנסים באזניו מאחר שאינו שולט ברוחו, עלול הוא ג"כ להטיח דברים כלפי שמיא ח"ו וכפי שאי' במסכת נדרים (כב ע"ב) כל הכועס אפילו שכינה אינה חשובה לנגדו.

ובתב רש"י כי המרצה צריך להמתין עד שתתקרב דעתו של הכועס ואז יפנה לרצותו, ומקור לדבר זה הוא מדברי חז"ל במס' ברכות (ז ע"א) אין מרצין לו לאדם בשעת כעסו שנאמר (שמות לג, יד) פני ילכו והנחותי לך, אמר לו הקב"ה (למשה) המתין לי עד שיעברו פנים זעומים.

המרצה את חבירו בשעת כעסו עובר בלאו ד"לפני עור"

ובתב במדרש שמואל כי אפשר שהמרצה לאדם בשעת כעסו עובר בלאו דלפני עור לא תתן מכשול (ויקרא יט, יד), לפי שהאדם מחוייב להיות נוח לרצות, וכעת שלא נתרצה עבר על הדבר והקולר תלוי בראש אדם זה שהגדיל את עון חבירו בכך שריצהו שלא כראוי טרם עת עכ"ד.

והנה דבר זה הוא ביותר לפי מה שכתב רבינו יונה (הנ"ל) שע"י כך יהיה הכועס מרבה כעס על כעסו, והנה הכעס היא מידה רעה ומגונה עד למאד וכפי שאמרו חז"ל כל הכועס כאילו עובד ע"ז, נמצא שזה שריצהו שלא באופן ובזמן הנכון גרם לו להכשל בעון הכעס החמור ובכך עבר על לפני עור לא תתן מכשול כאמור.

כשאדם הקניט את חברו וצריך לבקש מחילתו ג' פעמים,
המנין מתחיל מזמן שנתקררה דעתו

עוד כתב במדרש שמואל דבר חידוש למעשה הנלמד ממשנה זו, כי הנה איתא במס' יומא (פז ע"א) כל המבקש מטו (מחילה) מחברו אל יבקש ממנו יותר משלש פעמים, והיינו שא"צ לבקש מחילה מחברו יותר מג' פעמים, אמנם כיון שנתבאר שא"א לרצות את האדם בשעת כעסו, הרי שא"א להחשיב באלו הג' את מה שביקש מחילה בזמן שכעסו היה בתוקף, ורק אחר ששכך כעסו ונתקררה דעתו במקצת מתחילים למנות את ג' בקשות המחילה שצריך לבקש, ואם השלימם מאז שוב א"צ לבקש עוד.

הכועס בשעת תגבורת כעסו נחשב כשוטה

ובענין זה של הכועס כתב הרשב"א בתשובותיו (ח"א סי' תקע"א) דבר פלא אודות אשה שנתקוטטה עם בעלה, ובשעת הקטטה כאשר גבר כעסה פרעה את שער ראשה במעט וגילתה את מקצת זרועותיה בפני רבים, ביקש הבעל לגרשה בלא ליתן לה את מעות כתובתה כדין המובא במסכת כתובות (ע"ב) שאשה העוברת על דת יהודית (כענין מה שעשתה אשה זו) יוצאת מבעלה בלא כתובה, אמנם הרשב"א פסק שחייב ליתן לה את מעות כתובתה כיון שבשעת תגבורת כעסה הרי היא כשוטה גמורה ופטורה מכל המצוות

בשעת כעסו.

הצל"ח (במסכת ברכות) דייק מפני מה נקט התנא לשון "בשעת כעסו" ולכאורה היה די שיאמר "בכעסו", וביאר כי דבר זה בא ללמדנו שאף אם באמת אין האדם כועס בפועל ממש, אלא שהוא זמן שע"פ הנראה הוא עלול לכעוס בו, ג"כ לא ירצהו עד שתעבור שעה זו.

יש על האדם להתנהג עם חבריו באופן הנאות ולא יכעיסם,
וכך לא יצטרך לרצותם

ובספר לב אבות ביאר בכוונת התנא שיש על האדם להזהר בעת הנהגתו עם חבריו שיהא באופן הראוי והנאות, ושלא יבוא לידי מצה ומריבה עמם, ועי"ז לא יבואו חבריו כלל לידי כעס עליו ולא יצטרך לרצותם (והוא משום שא"א לרצות את האדם בשעת כעסו ע"כ מה טוב שלא להכנס כלל למצב שיכעיסנו ויצטרך לרצותו), וזהו שאמר "אל תרצה את חברך בשעת כעסו" ר"ל שתכבדהו ותנהג עמו באופן הנאות וכך לא תצטרך לרצותו בשעת כעסו.

**אין למלאות את רצונו של אדם בשעת כעסו כי אינו שליט
על רצונותיו**

עוד כתב בלב אבות פירוש מחודש בדברי המשנה, כי התנא נתכוין להזהיר את האדם שלא יעלה על לבו למלאות את רצון חבירו בשעה שכעסו גובר עליו, מכיון שהרצון שיש לו בשעה זו אינו רצונו העצמי הנובע מן השכל הטוב אלא נשפע מן הכעס המפעפע בו, ולכן לא יעשה את רצונו ולא ימלא את משאלותיו, ודוגמא לדבר הוא כי הנה כאשר יגבר כעס האדם עד מאד ובשעת רתיחת דמיו הוא שואל ומבקש מחבריו שיתנו לו חרב, הנה ודאי וברור שלא יתנו לו רעיו את מבוקשו בשום פנים, ואדרבה יעמדו לנגדו בעוז ובתעצומות להשגיח שלא תבוא החרב לידו פן יזיק את עצמו או את אדם אחר, וכענין זה הוא גם בשאר ענינים, ואלו הם דברי המשנה "אל תרצה את האדם בשעת כעסו" היינו שלא ימלא אדם את רצונו של חבירו בזמן שהכעס גובר בו.

ואל הנחמהו בשעה שמתו מפל לפניו.

**המנחם את האדם בשעה שמתו מוטל לפניו הרי הוא
מכעיסו, כיון שבכך הוא מראה שאין כאבו נוגע ללבו**

בסיבת הדבר שאין לנחם את האדם בשעה שמתו מוטל לפניו כתב רש"י שמתוך שצרתו עומדת לפניו (וכאבו רב עד מאד) אינו מקבל תנחומים, אמנם רבינו יונה כתב כי לא די שאינו מקבל תנחומים, אלא דברי ניחומים אלו גורמים לו עוד להוסיף כעס על המנחם ולהוציא מפיו דיבורים שאינם ראויים. וביאור הדבר על שום מה יבוא לכעוס, ביאר בילקוט מעם לועז שהמנחם את האדם בשעה שמתו מוטל לפניו הרי הוא מראה בכך שאין צערו של חבירו נוגע ללבו ולא אכפת לו מכאבו (כי אם היה מרגיש ביגונו היה מבין שהצער בשעה זו קשה עד מאד וא"א להשקיטו בדברי ניחומים) וזה יביאנו לידי כעס, ולכן אף שודאי מצוה רבתא איכא לנחם את האבל, אך זהו רק בזמנו - לאחר סתימת הגולל ולא בשעה שמתו מוטל לפניו.

בשעה זו יש לאדם להתאבל יחד עם רעהו בדומיה והשקט

והדבר שמוטל על האדם לעשות בשעה שמתו של רעהו מוטל לפניו, כתב במדרש שמואל שיעשה כמעשי חבריו של איוב בשעה שמתו עליו בניו ובנותיו, שנאמר עליהם (עי' איוב ב, יג) שישבו אתו לארץ שבעת ימים ואין דובר אליו דבר, כי מכאבו גם הם כְּאֵבִים, והיינו שהשתתפו בצערו ויגונו הרב באופן

שירגיש כאילו צערו הוא גם צערם, וישבו כמותו ע"ג קרקע בדומיה ובהשקט. והרע"ב כתב עוד שכדבר הזה מצינו בזמן חורבן הבית (עי' איכ"ר הקדמה, כד) שהיה הקב"ה מתאבל על ביתו והיכלו, וכאשר בקשו מלאכי השרת לנחמו השיבה להם רוח הקודש אל תאיצו לנחמני.

כל זמן שלא נקבר גוף האדם לא מקרי שהוחזר הפקדון בשלימות

הנה באבות דרכי נתן (פרק יד, ו) איתא, כשמת בנו של רבי יוחנן בן זכאי נכנסו תלמידיו לנחמו ולא קיבל מהם תנחומים, עד שבא רבי אלעזר בן עזריה ואמר לו אמשול לך משל למה הדבר דומה לאדם שהפקיד אצלו המלך פקדון, בכל יום ויום היה בוכה וצועק ואומר אוי לי אימתי אצא מן הפקדון הזה בשלום (כיון שירא שמא יתקלקל הפקדון ויכעס עליו המלך), אף אתה רבי היה לך בן שקרא תורה מקרא נביאים כתובים משנה הלכות ואגדות, ונפטר מן העולם בלא חטא, ויש לך לקבל עליו תנחומין שהרי החזרת פקדונך שלם, אמר לו, ר"א בני נחמתני כדרך שבני אדם מנחמים ע"כ.

וחנה יש שביארו שמשנתנו גם מיירי באדם המתאבל על בנו שמת על פניו רח"ל, שהנחמה הראויה שיש לנחמו על כך הוא מה שאמר רבי אלעזר בן עזריה לרבי יוחנן בן זכאי "יש לך לקבל עליו תנחומין שהחזרת פקדונך שלם", אמנם זאת א"א לומר בשעה שהמת עדיין לא נקבר משום שאז טרם שב הפקדון למקומו, בין מצד הגוף שעדיין לא נתקיים בו מאמר הכתוב (בראשית ג, יט) כי עפר אתה ואל עפר תשוב - היינו שכיון שהוא נלקח מן האדמה יש גם להשיבו שמה, ובין מצד הנשמה כמבואר בזוה"ק שאין נשמת האדם עולה למקומה הראוי לה במרומים כל עוד שאין הגוף מובא לקבורה, ומשום כך א"א לומר דברי תנחומים אלו כל זמן שלא נתקיימה מצות הקבורה, ולפיכך אמר התנא "ואל תנחמנו" לומר לו שהחזיר את פקדונו בשלימות "בשעה שמתו מוטל לפניו" ועדיין לא נקבר, כיון שעדיין לא נתקיימה החזרת הפקדון.

ואל תשאַל לוֹ בְּשַׁעַת נְדָרוֹ.

פירש רבינו יונה שלא ישאלנו החכם אודות פתחי היתר הנדר, דהיינו האם נדרת גם אדעתא דהכי ואדעתא דהכי, והטעם הוא כי מיד לאחר הנדר כאשר האדם עדיין כועס ולבבו חם בקרבו (היינו כאשר הוא מדיר את חבריו הנאה מחמת רוב כעסו עליו) יענה ויאמר על כל אשר ישאלוהו כי גם על דעת

כן נדר, וכיון שאסר גם זאת עליו שוב לא יוכלו להתיר לו את הנדר, הרי כי הרצון להתיר את נדרו מיד לאחר שנדר גורמת רעה לנודר.

ובתב הרע"ב שדבר זה מצינו כאשר נשבע הקב"ה למשה שלא יכנס לארץ ישראל, שלא הפיל משה את תחינתו מיד שיבטל השי"ת את גזירתו וינחם על שבועתו, אלא המתין מעט ורק אח"כ התחיל להתחנן, ובילקוט שמעוני (שלה, תשמג) איתא ואל תשאל לו על נדרו, אתה למד כן ממשה כשאמר (במדבר כ, י) שמעו נא המורים, שאז נשבע הקב"ה ואמר להם (שם פסוק יב) לכן לא תביאו את הקהל הזה אל הארץ, ואין לכן אלא שבועה שנאמר (שמואל-א ג, יד) לכן נשבעתי לבית עלי, אמר משה שעה של שבועה היא איני צריך לומר דבר, המתין עד סוף ארבעים שנה והתחיל להתחנן, שנאמר (דברים ג, כג) ואתחנן אל ה' בעת ההיא לאמר, אמר לו הקב"ה עלה ראש הפסגה ע"כ.

אין לבקש מן האדם שיפרע לאלתר את אשר נדר

פירוש נוסף אי' ברש"י שבזמן שהאדם נודר לעשות דבר מה, לא ישאלוהו ויבקשוהו ע"כ לאלתר לאמר לו קיים את נדרך מיד בכדי שלא יתחרט מאותו הנדר, שכיון שהוא רואה שדוחקים אותו לקיים את נדרו אזי הוא כועס ומתחרט ואומר טוב יותר היה לי לשתוק ומתחרט על אשר נדר, ובמדרש שמואל כתב כי אף אם לא יתחרט על מה שכבר נדר, ג"כ יש לחשוש שמחמת הדוחק שידחקהו לפרוע את נדרו לאלתר, יחרה אפו ושוב לא ידור, ובכדי למנוע את הדבר אמר התנא "אל תשאל לו בשעת נדרו".

כאשר האדם נדר ממון לצדקה אין מן הראוי לבקש ממנו עוד לצורך דבר אחר

במדרש שמואל פירש את משנתנו באופן אחר ולפירוש זה קאי על נדרי צדקה, שכאשר האדם נדר ליתן מממונו לצורך צדקה מסוימת, לא יבקשו ממנו גבאי הצדקה מיד להניף שנית תרומת לבו לצורך דבר צדקה נוסף, ואין הדבר ראוי ונכון לעשותו משום שיש לחשוש שמא יקפוץ את ידו וימאן ליתן לצורך צדקה זו (ויעבור על לאוין מפורשים שציוותה אותנו התורה הק'), אלא ימתינו ויבקשו ממנו בפעם אחרת), כיון שזהו טבע האדם שכאשר התחייב סך מסוים לצדקה, הנה אם מבקשים ממנו לצורך ענין אחר, מפתהו היצה"ר לאמר כבר יצאת ידי חובתך בנתינתך הראשונה ואינך צריך להוסיף עליה, וזהו שאמר "אל תשאל לו בשעת נדרו", הינו שבשעה שהאדם נדר ליתן ממון לצדקה לא יבקשו וישאלו ממנו עוד ממון, משום שזה יגרום לו שלא ליתן (ויעבור על דברי הבורא).

ואל תשתדל לראותו בשעת קלקלתו.

גודל הזהירות שלא להביט באדם בזמנים שהוא עלול להתבייש מכך וכגון בעת תאונת דרכים וכדו'

רבינו יונה פירש ד"בשעת קלקלתו" היינו בזמן שהאדם ניזוק או נכשל בחטא ח"ו והוא בוש בכך, אין מן הראוי שיביטו בו אנשים אחרים, משום שהדבר מביישו מאד. והנה כאשר מן הראוי לעורר בזה ולהרחיב על כך את הדיבור, כי לדאבון לב הדבר מצוי מאד ומחמת חוסר שימת לב אין בני אדם נזהרים בכך, ולדוגמא כאשר מתרחשת תאונת דרכים ל"ע ישנם אנשים שחפצים לראות את אשר אירע ומתקרבים אל המקום ועומדים מסביב, והאנשים שנפגעו בתאונה אינם במיטבם והם מתביישים מאד שמביטים בהם בזמן זה, וכ"ש שאם ניזוקו ונפגע גופם שאין מן הראוי לעמוד ולהביט בהם בזמן רגיש שכזה.

ובן כאשר מגיע רכב אמבולנס רפואי למקום מסוים בכדי לפנות אדם לבית הרפואה, דבר מגונה הוא לעמוד ולראות את מי מפנים ע"ג המטה, ואף שבלי שום ספק אין בכוונת אף אחד מן הרואים להזיק או לבייש את החולה או את הנפגע מן התאונה, אמנם יש לנוכחים לחוס על כבודם של החולה ובני משפחתו, שאינם חפצים שיעמדו כל אלו האנשים מסביב לראות את כל הנעשה ולספר אח"כ בפרוטרוט לכל מאן דבעי, והעצה היעוצה שעל ידה יתגבר האדם על סקרנותו היא שכאשר תתגבר בקרבו מידת הסקרנות בראותו דבר כזה ולבבו חפץ לראות את המאורע, יתבונן במחשבתו באם הוא היה נתון במצב זה ח"ו האם היה ניחא ליה שיעמדו קהל נרחב של אנשים זרים ויביטו בכל העובר עליו, ומובטחני שכל בר דעת היה מבקש בתחנונים - אם רק היה ביכולתו - הסירו כל איש מעלי ואל תביישוני בהביטכם עלי, וכאשר יתבונן האדם בכך יזדרז לקיים את מאמר חז"ל (שבת לא ע"א) דעלך סני לחברך לא תעבד, ולא יעשה לחבירו מה שאינו חפץ שיעשו עמו, ויתרחק מן המקום כמטחוי קשת וגם ישתדל להרחיק משם אנשים אחרים או ילדים אם יש ביכולתו.

ובענין זה היתה עובדא עם בעל החזון איש זצ"ל שהיה מהלך פעם אחת ברחובה של עיר בליווי אחד מתלמידיו הקרובים, ובדרך הילוכם כאשר חלפו בסמיכות לאחד הבתים נשמעו ממנו קולות מריבה וגערות בקול רם שהיו יוצאים מפיהם של בני זוג שהתגוררו שם, ברגע כמימריה אחז החזון איש זצ"ל ביד תלמידו ופנה מן הדרך אשר הלכו לילך לדרך אחרת לגמרי והיה הילוכו בזריזות נפלאה, והסביר לתלמידו שזהו משום שהוא מכיר את האנשים הדריים שם, ואם הם יחלפו במקרה ליד החלון ויראוהו עובר שם יבינו ששמע את דברי

תשפד דרכי מסכת אבות אבות

ריבותם ויתביישו ממנו מאד, וע"כ חרד על הדבר ונמלט מהרה מן המקום בכדי שלא יהיה להם צער ועגמת נפש מכך.

כתב הרע"ב שענין אזהרה זו שאמר התנא שלא לראות אדם בשעה שעובר עבירה, מצינו גבי חטא אדם הראשון שכאשר אכלו אדם וחווה מעץ הדעת, לא נגלה עליהם הקב"ה עד אשר עשו חגורות לכסות את בשרם וכדכתיב (בראשית ג, ז) ויעשו להם חגורות, ורק אח"כ נאמר (שם פסוק ח) וישמעו את קול ה' אלקים.

כשאדם רואה שמביטים בקלקלתו סבור שהרואים שמחים בצערו

במד"ש ביאר את דברי המשנה, כי כאשר באה הקלקלה על האדם הרי הוא מתחבא לבל יראוהו ברעתו, ואם הוא רואה מאן דהוא משתדל לראותו ומציץ מן החלונות להביט בו בכשלונו ונפילתו, יחשוב כי הוא שש ושמח במפלתו, והא אמר קרא (משלי כד, יז) בנפול אויבך אל תשמח. ובילקוט מעם לועז הוסיף בזה כי אף שידענו שמצוה גדולה היא לשאול בשלום חבירו, מ"מ איסורא איכא לבקרו בעת שאירעה לו קלקלה, לפי שאז אין דעתו מיושבת עליו והוא עלול לחשוב שהמבקר נהנה לראותו עטוף בצערו.

עובדא נפלאה בענין "אל תשתדל לראותו בשעת קלקלתו"

והנה אודות מה שפירשו רבינו יונה והרע"ב שכוונת התנא להזהיר שלא להביט באדם בשעה שנכשל ועבר עבירה ח"ו, מן הראוי לציין עובדא שהיתה עם הגאון רבי יצחק אלחנן ספקטור זצ"ל אב"ד קובנא שהלך בשבת אחת לבית הכנסת כשהוא מלווה בנאמן ביתו רבי יעקב ליפשיץ, בעודם הולכים ראו מרחוק את אחד מיהודי העיירה בא לקראתם כאשר סיגריה בוערת נתונה בפיו, כאשר נתקרב האיש מעט וראה כי רב העיר הנערץ בא למולו, מיהר להשליך את הסיגריה מידו ארצה בכדי שלא יראהו הרב מעשן בשב"ק ולא יתפשונו בקלקלתו, כאשר פגשו זה את זה הקדימו הרב בברכת 'שבת שלום' לבבית בסבר פנים יפות, והלה השיב לברכתו ככל הכבוד הראוי, ופנו כל אחד לדרכו, כאשר התרחקו מן האיש פנה רבי יעקב להגאון רבי יצחק אלחנן והביע בפניו את תמיהתו למה זה כיבדו הרב ובירכו בברכה כראוי לאנשים מהוגנים, והלא כיון שראינו בבירור שאדם זה מחלל שבת בפרהסיא, מן הראוי היה לנזוף בו ולהוכיחו בתוכחת מוסר, השיב לו רבי יצחק אלחנן הנה כאשר הקדמתי לברכו בברכת 'שבת שלום' מסתמא חשב בלבו אם הרב מברכני בפנים מאירות ודאי

שלא שם לב שהנני מעשן, כי אם היה שם לב לכך לא היה מקדים לשאול בשלומי, ולכן עלי להזהר מאד להבא שלא לעשן בשבת ברחובות קריה פן יפגשני הרב בפתע פתאום, ויראני בקלקלתי כשאני שומר שבת, ויסור ממני כל החן שיש לו עלי, ומטעם זה לחוד - סיים הרב את דבריו - היה כדאי שאברכו, בכדי שאמנע ממנו את חילולי השבת העתידיים, נמצא מזה שע"י שהשתדל שלא לראות אדם בשעת קלקלתו גרם שיפרוש לעתיד מעישון בשב"ק ועכ"פ בפרהסיא.

בני אדם הקשורים זה לזה במאד ויודעים איך לרצות האחד את רעהו, יכולים לנהוג בענינים אלו כפי דעתם

הנה במשנתנו נאמרו כמה כללים בדרך ההנהגה ומה שאין מן הראוי לעשות, אמנם יש לידע שאין הדברים קבועים כבמסמרות, ולעתים יש יוצא מן הכלל, וכפי שכתב רבינו יוסף בן שושן שאלו ההנהגות אינם בבחינת גזירת מלך, אלא שזוהי ההנהגה הראויה לסתם בני אדם, אמנם ישנם אנשים חברים שנפשותיהם קשורות זו בזו והם מכירים האחד את רעהו ואת דרכיו בהכרה אמיתית ושורשית, וע"כ יודעים הם היטב כיצד אפשר ליישב את דעת זולתם ומהי הדרך הנכונה לפייסם ולרצותם, וכלפי רעים אהובים כאלו לא נאמרו אלו ההנהגות, והם יכולים לעשות בכל עת כפי שיתכוננו בשיקול דעת באיזה אופן יוכלו להועיל להביא אל התכלית הנרצה.

לעתים גם גבי מצוות ומעש"ט אין מן הראוי להזדרז, אלא יש לעשותם במתינות ובסבלנות

כתב בילקוט מעם לועז כי מדברי המשנה הזו נקח לעבוד את ה' לימוד גדול בתורת המידות, והוא שאע"פ שנצטוונו לקיים מצות בעוה"ז וכל הזריז בדבר ה"ז משובח, יען כי ע"י הזריזות זכה להרבות בעשיית המצוות, אמנם לא יהיו מעשי המצוות מתוך בהלה וחפזון אלא בישוב הדעת, שהרי ישנם דברים שאין מן הראוי לעשותם בזריזות וע"ד שאמרו חז"ל (פסחים נ ע"ב) כלפי ענין מסוים יש זריז ונפסד, וגם לעניננו בעת שרואה את חבירו כועס, יש לו לנהוג במידת הסבלנות ולהמתין עד אשר יבוא העת לרצותו.

כג שְׁמוּאֵל הַקָּטָן אוֹמֵר בְּנִפְל אוֹיְבֶךָ אֶל תִּשְׁמַח, וּבִפְשָׁלוֹ אֶל יִגַּל לְבָבְךָ. פֶּן יֵרְאֶה יי וְרַע בְּעֵינָיו, וְהִשִּׁיב מֵעַלְיוֹ אָפוֹ:

פירוש רש"י

כג בנפול אויבך אל תשמח. פסוק הוא צמסלי, אלא ששמואל הקטן היה רגיל להוכיח בני אדם צמדה זו: פן יראה ה' ורע בעיניו. שעשיתו צלצנך כאילו הוא שלוחך למלכות מאותך: והשיב מעליו אפו. מדלל כמיצ ושג, אלא והשיב, משמע שיסירהו מעל אויבך ושיצוהו עליך:

משנה כג

שְׁמוּאֵל הַקָּטָן אוֹמֵר בְּנִפְל אוֹיְבֶךָ אֶל תִּשְׁמַח וכו'.

שמואל היה מתפלל שלא יארע כל רע לשונאיו ולאילו שזלזלו בכבודו

בספר דברי יחזקאל (במאמריו על אבות) תמה מה חידש שמואל במאמרו בנפול אויבך אל תשמח, והלא דברים אלו מפורשים במקרא (משלי כד, יז), עוד תמה מפני מה כינהו רבינו הקדוש מסדר המשניות בשם "שמואל הקטן" ולא בשמו לחוד כשאר התנאים שבמשנה, ולכאורה מה נפקא לנו מכך ומה אכפת לך אם היה קטן בקומתו או שמא גבה קומה. וביאר שהתנא שמואל נקרא "שמואל הקטן" לפי שהיה קטן בעיניו ושפל ברוחו וכמו שאיתא בירושלמי שנקרא כן ע"ש שהיה מקטין את עצמו, וכן אי' במסכת ברכות (ו ע"ב) שהיו מספידים אותו ואמרים אחר מיטתו אי עניו אי חסיד, והנה מדרך העולם שלא לנהוג כבוד כ"כ באדם שזכה לקנות את מידת שפלות הרוח, משום שאינו נוהג סלסול בעצמו והכבוד נחשב מאוס בעיניו, אמנם כיון שאליבא דאמת יש חיוב גדול לכבד את עוסקי התורה, היה ירא שמואל שלא ייענשו הבריות מן השמים מחמת שלא נהגו בו כבוד כראוי, ולפיכך היה מרגלא בפומיה תדיר מקרא זה של "בנפול אויבך אל תשמח", ונתכוין לומר בכך שאינו חפץ כלל במפלתם של שונאיו ושל האנשים שזלזלו בו ולא כבדוהו כערכו, והיה מתפלל תמיד על הדבר הזה שלא ייענש שום אדם בסיבתו עכ"ד, והינו שהחידוש בדברי שמואל יותר ממה שנכתב בקרא הוא שלא היה חפץ במפלת שונאיו ואדרבה היה מתפלל בכל עת שלא יארע להם כל רע.

**יש לחזור ולשנן תמיד על ענין זה לפי שהרבה בני א
נכשלים בו**

והנה כמה שהקשה שהוא מקרא מפורש הקדימו רבינו יונה, והוא ז"ל יישב ששמואל הקטן היה רגיל לחזור פסוק זה תדיר מפני שהוא דבר הנצרך מאד להנהגת בני אדם והרבה נכשלים בו, ובפרט שהפסוק מדבר גם באופן שהאויב רשע ואינו נוהג כראוי, שאין לשמוח במפלתו וברעה אשר תמצאנו. ובספר ליקוטי הרי"ם (מתורת בעל חידושי הרי"ם) ביאר שבכך שחזר שמואל פסוק זה והיה אומרה לתלמידיו, הפך את המקרא הזה מכלל תורה שבכתב והכניסו להיות בגדר תורה שבעל פה, והתועלת היוצאת מכך היא שכיון שהאנשים קרובים בלבם יותר אל התורה שבע"פ יבואו לקיים מימרא זו ביתר שאת.

**כשאדם שמח במפלת אויבו עוברים כל עוונות האויב לזה
ששש במפלתו**

עוד תירץ רבנו יונה כי יש שגרסו בדברי המשנה "והשיב מעליו אפו" ולא "חרון אפו", ופירוש הדברים שכאשר האדם שמח במפלת אויבו אזי מוחלין לאויב הלזה את כל עוונותיו [וזהו "והשיב מעליו אפו" היינו האויב שהינך שמח במפלתו], וא"כ ודאי שיש חידוש גדול בדברי שמואל יתר על דברי הקרא, שכאשר יראה הבורא שהאדם שמח במפלת אויבו, אזי ימחול עוונותיו של אותו אויב והחטאים יעברו לזה ששמח במפלתו. וכן כתב גם רש"י ז"ל והשיב מעליו אפו - שישוב ממנו ויבואו עליך, וגם הרע"ב פירש כן ודייק מלשון הכתוב שלא נאמר בו "ושב" אלא "והשיב", ומשמעותו היא שיסיר את חרון האף מן האויב וישימהו על השמח במפלתו.

פְּנֵל אוֹיְבְךָ אֶל תִּשְׂמַח.

עון השמחה במפלת האויב שוה לעון ע"ז החמורה

כתב מרן החפץ חיים זצ"ל כי עון זה של השמחה במפלת האויב הינו חמור למאד ומעורר תגבורת מידת הדין ח"ו על האדם שנכשל בכך, והעונש הבא בשל כך הוא רב למאד ושוה בגודלו לעון עבודת כוכבים החמורה ביותר, וכפי שאמרו חז"ל (איכ"ר הקדמה, כד) שלאחר חורבן ביהמ"ק נכנס אברהם אבינו ע"ה למקום הבית החרב, א"ל הקב"ה מה לידידי בביתי, אמר לו אברהם מפני מה גלו בני לבין אומות העולם, א"ל הקב"ה מפני שעובדים ע"ז ושמחים במפלת חבריהם אלו על אלו ע"כ, הרי לנו שהשוה הקב"ה ב' עוונות אלו כאחד

ומזה נלמד את רוב חומרתו, ולכן יזהר האדם במאד שלא להכשל בעון זה, אלא אם יזדמן לו לראות במפלת אויבו לא ישמח בכך כלל, אלא יתבונן במחשבתו כי לפי גודל עוונותיו וריבוי חסרונותיו היה גם הוא ראוי לסבול עונש כזה ולהתבזות ולהתגנות בעיני כל, אלא שהקב"ה חס וריחם עליו ברוב רחמיו בזכות אבותיו, וע"כ אין מן הראוי שישמח במפלת שונאו כאשר הוא עצמו היה ראוי למפלה כזו.

מידת עדינות הנפש הנדרשת מן האיש הישראלי

והנה ענין זה ששנינו במשנתנו שלא לשמוח במפלת האויב, מצינו בדברי חז"ל שאמרו (ילקו"ש אמור רמז תרנד) בפסח אין אתה מוצא שנאמר בו לשון שמחה אפילו פעם אחת, למה וכו' דבר אחר בשביל שמתו בו המצרים, וכן אתה מוצא שבכל שבעת ימי חג הסוכות אנו קורין את ההלל אבל בפסח אין אנו קורין אותו בשלימות אלא ביו"ט הראשון, למה משום בנפול אויבך אל תשמח ובכשלו אל יגל לבך עכת"ד. ואת דברי המדרש האלו היה הגה"צ רבי שלום שבדרון זצ"ל דורש ומדייק בהתבוננות נפלאה וכה אמר, מכאן נלמד כמה עדינות הנפש נדרשת מן האיש הישראלי בכואו להתנהג במידותיו באופן הראוי והנכון, כי הנה מחד גיסא מוטל עלינו להודות ולשבח לבוראנו יתברך על ניסיו המרוממים וחסדיו המרובים שעשה עמנו, אך מאידך גיסא הנה בעת שאירעו נסים אלו מתו הרבה משונאינו והרי נצטווינו שלא לשמוח במפלתם, וע"כ הורו לנו חז"ל את הדרך הנכונה אשר בה נתנהג, והיא כי באמת נודה ונהלל לה' ונשורר שירה בפינו ואף נשמח בפועל ולכן יש מצות עשה לשמוח ברגלים, אולם בתורה לא יזכר ולא יפקד להדיא שם שמחה בחג הפסח, וכן לענין ההלל כי אף שנשמח בשמחת החג לא נאמר הלל השלם להביע את גודל שמחתנו והלולנו, כיון שבזה יעבור הגבול שבין ההודיה והשמחה בחסדי ה' עמנו לבין גסות המידות שמתבטא בגילת הלב במפלת האויבים.

הצדיקים היו משלימים עם אויביהם וחפצים בטובתם

כתבו המפרשים כי חכמי ישראל וצדיקי הדורות היו מקיימים את דברי המשנה "בנפול אויבך אל תשמח" בשלימות הרצויה, וכאשר היו בני אדם שציערו אותם והתנהגו עמם שלא בכבוד הראוי, לא היו משיבים להם כגמולם אלא היה דרכם להשיב להם טובה תחת רעה, וכן כתב במדרש שמואל כי מדרך החסיד להיטיב אף לאויביו ולעולם הינו רודף אחריהם ברצותו להשלים עמם, ופירש בזה את מאמר הכתוב (משלי טז, ז) ברצות ה' דרכי איש גם אויביו ישלים אתו, וכה יתבאר "ברצות ה' דרכי איש" היינו כאשר דרכו והילוכו של האיש

החסיד הוא "ברצות ה'" לעשות את רצון השי"ת, כי אחת היא מגמתו וחפצו לרצות את בוראו, הנה לא די שהוא אכן מרצה את קונו וצורו ומקיים מצותיו ומאמריו, אלא הוא עוד רודף שלום וממציא את עצמו אל שונאיו ומקטין את עצמו בפניהם בכדי ש"גם אויביו ישלים אתו", משום שהוא יודע ומבין שגם דבר זה נכלל בעשיית רצון השי"ת החפץ שיהיו בני האדם נוהגים במידת השלום זה עם זה.

עובדות מופלאות מצדיקי הדורות אודות דרגתם הנשגבת בענין זה של ההטבה לשונאיהם ומבקשי רעתם

ובענין זה מובאת עובדא בירושלמי (כתובות פ"א ה"ג) אודות רבי יוסי הגלילי שהיתה אשתו מצערתו הרבה, עלה רבי אלעזר בן עזריה אצלו ואמר לו רבי גרשה לפי שאין זה מכבודך לדור עם אשה כזו, אמר לו רבי יוסי כתובתה מרובה ואין לי די מעות לשלם לה, אמר לו אני אתן לך את סך מעות הכתובה ותוכל לגרשה, נתן לו סך כתובתה וגירשה, הלכה ונשאת לשומר העיר, לאחר זמן ירד השומר מנכסיו וגם נסתמא בב' עיניו, והיתה אשתו מוליכתו על בתי אנשי העיר לקבץ מעות בכדי להחיות את נפשם, פעם אחת חזרו על כל בתי העיר ולא נתנו להם מאומה, אמר לה בעלה כלום אין כאן רחוב אחר שנוכל לשוב עליו לקבץ ממון, אמרה לו אכן יש כאן רחוב אחד שאישי הראשון שגרשני דר בו ואיני יכולה להכנס בתוכו מחמת הבושה, התחיל להתקוטט עמה ולהכותה בכדי שתכנס לאותו רחוב, בין כך ובין כך עבר שם רבי יוסי ושמע את קולם כשהם מתבזים בשווקים וברחובות, לקחם ונתנם בתוך בית אחד מבתיו, והיה מעלה להם מזונות ומפרנסם כל ימי חייהם, וזהו שאמר הכתוב (ישעי' נח, ז) ומבשרך לא תתעלם זו גרושתו של אדם.

בעל "אהבת שלום" מקאסוב זי"ע העניק ממון רב לגדול מתנגדיו שהרבה להרע לו

עובדא נוספת בענין זה מסופרת על הרה"ק בעל אהבת שלום מקאסוב זי"ע, כי בתחילת בואו לכהן פאר ברבנות העיר קאסוב סבל הרבה משונאיו ומתנגדיו שמיררו את חייו ללא רחם, ואף היו ביניהם כמה שחפצו למסרו למלכות, אולם אע"פ כן לא הקפיד עליהם כלל, ויהי היום עמד אחד מגדולי מתנגדיו לפני שמחת נישואי אחד מצאצאיו ולא היו בידו די מעות לצרכי הוצאות הנישואין, ובהכירו את לבו הרחום של הצדיק נכנס אליו בלא שמץ של בושה ושטח בפניו את מצבו הקשה, שמע הרה"ק את דבריו ותיכף ומיד הושיט לו מלא חפניו מטבעות זהב במאור פנים, ואותו אדם יצא מן הקודש בשמחה ובטוב לבב.

והנה מחוץ לחדרו של הרה"ק עמד באותו עת אחיו רבי יצחק מקאלאמי שהיה אדם פשוט, ובראותו את המתנגד יוצא מן החדר כשאותות של שמחה ניכרים על פניו הבין שאמתחת כסף נכבדה בידו, ויחר הדבר בעיניו עד מאד, ולא הבין איך יכול הרה"ק להיטיב כ"כ לאדם הגורם לו צרות רבות ורעות כ"כ, וע"כ נכנס אל אחיו כאשר רוחו סוערת עליו מאד, והוכיחו לאמר כי לאדם כזה הפוער את פיו ומדבר עליו בכל עת מצוא דברים קשים כגידיים ומצר לו תמיד אין מן הראוי ליתן אפי' שוה פרוטה, ובמיוחד בעת כזאת אשר מצב הפרנסה בבית הרבי דחוק עד מאד, ולמה זה נתן לו מר סכום גדול כ"כ, נענה הרה"ק ואמר לו דע לך כי כבר הקדימך מאן דהוא וטען ממש כדבריך ולא הטיתי אוזן לדבריו, רבי יצחק שנכח כל אותו הזמן בחדר החיצון ולא ראה שום אדם מבלעדיו שהיה עד לאותו מאורע התפלא מאד לשמע הדברים, ושאל בתמיהה מי הוא זה ואיזה הוא שהיה יכול לטעון טענה זו, השיב לו הרה"ק בניחותא, הן זהו היצה"ר שסובר ג"כ כמותך והוא ניסה לשכנעני שלא אתן ממון לאיש זה, וכפי שלא שמעתי בקולו כך אין בדעתי לשמוע בקולך. הרי לנו מזה את גודל מעלת הצדיקים שהיו מעדנים את מידותיהם באופן נפלא שכזה עד שהיו מטיבים לאנשי ריבם ושונאיהם.

הרה"ק רבי אלימלך מליזענסק זי"ע התפלל שלא יארע רע לאדם ששלח שליח להכותו

עוד עובדא נוראה מסופרת בענין זה על הרה"ק רבי אלימלך מליזענסק זי"ע שלן פעם באחת ממסעיו בבית אדם כפרי, בבוקר השכם השכים הרה"ק ויצא מן המקום כשפעמיו נתונות לעבר כפר אחר, כשנעור בעל האכסניה משינתו הבחין כי חסרה ככר לחם אחת מן הלחם שהיה בכיתו, כאשר נפנה לכאן ולכאן וראה כי מקום רבי אלימלך נפקד, נפל חשדו כי הוא גנב את הלחם ולפיכך נס מן המקום בבוקר השכם בכדי שלא יתפשוהו, וברוב חרונו עליו שלח מיד את משרתו הנכרי שירדוף אחר האורח, והורה לו שכאשר ימצאנו יכנו מכות נמרצות בכל כחו, בכדי שידע ויבין כי אסור לשלוח יד בממון זולתו, נשא המשרת את רגליו וירץ אחר האורח וכעבור זמן מועט השיג את הרה"ק שהיה מהלך לתומו בדרך, המשרת מיהר לקיים את ציווי אדונו והתנפל עליו שכשהוא מפליא בו את מכותיו, ואחר שנתמלא כל גופו בפצעים וחבורות הפילו ארצה, ולא נחה דעתו עד שכבל את גופו הטהור בחבל למען לא יוכל לקום ולילך, בכל אותו עת נשא הרה"ק את כל יסוריו בדומיה ולא הוציא הגה מפיו למחות במכה או להתאנח על מכאוביו.

והנה ממש באותה שעה שהכה המשרת את הרה"ק רבי אלימלך פרצה דליקה בבית האכסניה והקירות החלו בוערים באש אשר איימה לכלות את כל הבית, בעוד שבני הבית והשכנים רצו הלוך ושוב עם דליי מים בנסותם לכבות את השריפה, עברה מחשבה מבהילה במוחו של בעל האכסניה, שמא פגעה בו יד ה' בגין מה שחשד באורח העני אשר יתכן שהוא חף מכל פשע, מיהר ועלה על סוסו כשבדעתו להשיג את המשרת טרם שיקיים את שליחותו ולמונעו מכך, אולם כעבור זמן מה ראה את המשרת שב על עקבותיו ונוכח לדעת כי איחר את המועד, בשומעו כאשר הוא קורא לעברו מרחוק בשמחה רבה עשיתי כמצותך והכיתי את האורח מכות נאמנות ואף כבלתי בו בחבל, שאלו האדון ומה השיב האורח, אמר לו המשרת וכי מה היה לו להשיבני, הוא ספג את כל המכות שהכתינו בדומיה ולא ניסה אפילו להתנגד, וככל שהרבה המשרת לתאר את המעשים שעשה נתמלא בעל האכסניה צער גדול והתחרט מקרב לבו על אשר עשה, וחשב בדעתו אבוי לי ומה גודל השגגה אשר יצאה מתחת ידי ואיך אוכל לכפר על עון גדול זה.

בעודו תפוש בהרהורים אלו המשיך בעל האכסניה בדרכו עד שהגיע אל המקום שבו היה אמור האורח להמצא, ומה רבתה פליאתו כאשר תחת למצוא אדם כבול בחבלים מצאו כשהוא עומד על רגליו בלא כבלים ומתפלל לפני קונו וצורו, ושמעו אומר, רבש"ע לא אעמוד להתפלל תפילת מנחה עד אשר תכבה השריפה בבית האכסניה, תיכף ומיד הבין הכפרי שהאורח אינו אדם פשוט כפי שהיה סבור, אלא מדובר בצדיק נשגב ולא זו בלבד שדבר הדליקה שהתרחשה מרחק רב ממנו נודע לו, אלא הוא עוד מפיל תחינה ובקשה לפני השי"ת שהאש שפרצה כתוצאה מכך שהכוהו וביזוהו באופן נורא כ"כ תשקט ותכבה, הכפרי ניגש אל הרה"ק רבי אלימלך בהכנעה ובלב נשבר והפציר בו שימחל ויסלח לו על אשר הרבה לחטוא כנגדו, אמנם הרה"ק השיבו במאור פנים הן בטרם הגעת לכאן כבר סלחתי לך בלב שלם ואף העתרתי לפני הבורא שלא יארע לך כל רע מחמת מה שפגעת בכבודי, הרי לנו מזה גודל מעלתם של צדיקי הדורות, ולוואי שנזכר אנו לנגיעה קלה באפס הקצה של מידותיהם היקרות והמופלאות.

פְּנֵל אוֹיֵבךָ.

מותר לשמוח במפלת אויבי השי"ת ועמו ישראל

הנה לשון המשנה הוא "בנפול אויבך" בלשון רבים ולא נקט "אויב", והדברים יובנו היטב ע"פ מה שכתב רבינו יונה כי כאשר השמחה במפלת השונא

אינה בגין שנאתו אותו אלא מחמת שמפלת הרשע גורמת ריבוי כבוד שמים, הנה שמחה זו מותרת ורצויה עכ"ד, [וכענין זה כתב גם בילקוט מעם לועז כי בעת מפלת אויבי השי"ת מותר לשוב ולשמוח וע"ז קאי מאמר הכתוב (משלי יא, י) באבוד רשעים רנה]. ומעתה נ"ל שזה מרומז בלשון התנא שאמר "בנפול אויבך" והכוונה בזה כי רק כאשר מדובר במפלת אויבו הפרטי אזי "אל תשמח" אסור לו לשמוח, אבל אם השמחה היא בגין ריבוי כבוד שמים אין כל איסור, [ולכן לא אמר "בנפול אויב" כי אז היה נשמע שאסור לשמוח במפלת כל מיני האויבים].

והנה להאמת יש להוכיח כן מעצם הנהגתו של שמואל הקטן בעל משנתנו, וע"פ מש"כ בספר גן יוסף כי שמואל הקטן שאמר כאן שאסור לשמוח במפולת האויב, הוא עצמו תיקן את ברכת המינים וכדאי" בברכות (כח ע"ב), ובברכה זו נכללת תפלה על מפלת האויבים שתהיה במהרה, ונתכוין שמואל לומר במשנתנו כי מה שאנו מתפללים על מפלת השונאים זהו רק גבי השונאים הכלליים של כלל ישראל (שהם נקראים אויבי השי"ת), אך לענין השנאה על שונא פרטי שיש לאדם, ע"ז נאמר "בנפול אויבך אל תשמח", הרי לנו מזה כי באמת כן נהג שמואל בעצמו שאף שתבע שלא ישמח האדם במפלת אויבו, עכ"ז תיקן תפלה מיוחדת למען מפלת אויבי השי"ת ואויבי עמו ישראל.

**גם אחר שזכה האדם להתגבר על יצרו הרע לא ישמח במפלתו,
אלא עדיין יש לו לעמוד על המשמר שלא ליפול ברשתו**

בשפת אמת תמה על לשון "בנפול אויבך" שמשמע מכך שתמיד בכל עת ישנם לאדם אויבים, והרי באמת ישנם אנשים שאין להם כל אויב ושונא בדרך כלל. ותירץ בשם המפרשים שדברי התנא עולים על היצה"ר שהוא האויב הגדול ביותר של האדם ושנאתו תמידית וקיימת לעולם, והורה לנו התנא כי אף אם עולה ביד האדם להתגבר עליו ולהכניעו, כל ימהר לשמוח ולשוב במפלתו כיון שהיצה"ר עלול בכל רגע לחזור ולהתגבר עליו כמקדם, אלא עליו להיות ערוך ומוכן אל מול הפיתוי שעתידי היצה"ר לפתותו לעבור על רצון השי"ת.

ובענין זה כתב גם בילקוט מעם לועז כי בעת שהאדם זוכה להתגבר על היצה"ר, הנה הוא עלול לשמוח ולחשוב שזכה להפטר מאותו צר הצורר ושוב אינו צריך לחשוב שיתגבר עליו, אכן באמת אין הדברים נכונים כיון שעל האדם מוטל להזהר ולעמוד תמיד על המשמר לבל יתגבר עליו היצה"ר, כפי שאמר התנא (לעיל פ"ב מ"ד) אל תאמין בעצמך עד יום מותך, ודבר זה הוא משום שמה שהאדם מצליח להתגבר על יצרו הרע הינו רק בכח העזר האלוקי אשר השי"ת משפיע עליו משמי מעונו (וכמאמר חז"ל (קידושין ל ע"ב) יצרו של

אדם מתגבר עליו בכל יום ואלמלא הקב"ה עוזרו אינו יכול לו), והקב"ה אינו מסייע לאדם רק כאשר הוא מצידו עושה כל אשר ביכולתו בכדי להתגבר על היצה"ר, אבל אם הוא מתרשל בכך ואינו עומד על המשמר, אזי מסיר השי"ת את השגחתו ועזרתו ממנו והוא עלול ליפול ברשת היצה"ר ח"ו.

ובכִּשְׁלוֹ אֵל יִגַּל לְבָבְךָ.

המדריגה הנעלית היא שלא ישמח האדם במפלת אויבו אף בסתר לבו

בילקוט מעם לועז תמה מפני מה כפל הכתוב את דבריו לומר "ובכשלו אל יגל לבך" אחר שכבר כתיב "בנפול אוביך אל תשמח". וביאר ש"אל תשמח" פירושו שלא יראה את שמחתו בפרהסיא, ובמה שהוסיף לומר "אל יגל לבך" נתכוין שאפי' בסתר לבו ובפנימיות מחשבתו לא ישמח במפלת אויביו, ודבר זה הוא מן העבודות הקשות שבמקדש, כי האדם נצרך לעבודה גדולה בתיקון המידות עד שיזכה לבוא למדריגה זו, שאף בצפונות לבו לא ירגיש שום רגשות שמחה ורנה בעת מפלת אויביו.

הגה"צ רבי שלום שבדרון זצ"ל בכואו לבאר משנה זו בטוב וטעם ודעת כדרכו בקודש היה מספר עובדא דלהלן (ואף שמדובר במשל בעלמא היה מלביש את הדבר על עצמו בכדי שיכנסו הדברים בלב השומעים, ויקבלו את דברי התוכחה שיצאו מלבו הטהור, ואף אנו נביא את דבריו בלשונו המיוחדת והציורית), פעם אחת נסעתי לשבות בשבת ראש חודש בעיר אחת, בליל שב"ק דרשתי במקהלות עם בביהמ"ד המרכזי, ובצפרא דשבתא פניתי להתפלל תפילת שחרית באותו ביהמ"ד, באופן טבעי לחלוטין הכנתי שהעליה הראשונה שהיא עליית 'כהן' שייכת לי, וכי מדוע לא והרי בכל מקום מכבדים אותי בעליה זו, כמעט שלא הטיתי את אזני לשמוע את שם האדם שנקרא לעלות וכבר הכנתי את עצמי לצעוד לעבר בימת הקריאה, אולם למרבה הפלא שמעתי שקוראים בשמו של כהן אחר לעלות לתורה, בתחילה דנתי את הגבאי לכף זכות וחשבתי שמא לא ידע שהנני כהן ולפיכך לא קראני, אולם מיד דחיתי סברא זו וחשבתי שהרי בודאי ראני כשאני נושא כפיים בברכת כהנים בתפילת שחרית, ואז עלה ברעיוני שמא חפץ הגבאי לכבדני בעליית מפטיר של ר"ח שהיא עליה חשובה יותר, ולכן הייתי בטוח שהנני עומד לעלות לתורה לעליה זו, אולם מה מאד התפלאתי כאשר הגיעו למפטיר ואני שומע - לא פחות ולא יותר - שהגבאי כיבד בה את עצמו, לאחר זמן מה חשבתי שכנראה הגבאי יודע שהנני משמש כחזן בימים

הנוראים ולפיכך הוא חפץ שאעבור לפני התיבה בתפילת מוסף מיוחדת זו של שבת ר"ח שאומרים בה 'אתה יצרת', ובחשבי זאת אמרתי לנפשי אם כך הוא הדבר ניחא כי תפילה זו היא תפילה חשובה, בסיום ההפטרה המתנתי שהגבאי יטפח על שכמי ויבקשני לגשת לפני התיבה, אולם לאחר זמן מה כבר נשמע הגבאי כשהוא מסלסל בקולו בסיום תפילת 'מי שברך', ואומר 'וכל מי שעוסקים בצרכי ציבור באמונה' והבנתי כי בכוונתו של הגבאי לקחת גם תפלה זו לעצמו, וחלפה בראשי המחשבה כי התנהגות כזו נלוזה עד מאד ובושה וחרפה לאדם הנוהג כך, אמנם לאחר רגע כמימריה ניחמתי על המחשבות הללו, והרהרתי כי מה לי להתעסק בדברי הבל שכאלו והרי כעת הגיע עת לעמוד בתפלה לפני השי"ת, ואכן החילותי להתפלל בשכחי מכל אלו הדברים.

תפלת הלחש עברה לה והחלה חזרת השי"ץ, וכל הציבור התחילו לומר קדושה וכבר שכחתי לגמרי מכל המאורע, אולם כאשר סיים הגבאי את סדר הקדושה וברכת אתה קדוש שכח כי היום ר"ח והתחיל לומר 'תכנת שבת' כהרגלו בכל שבת, משום מה דוקא אני תפסתי את הטעות בראשונה ותיכף ומיד הרמתי את קולי בצעקה ואמרתי 'אתה יצרת', והנה כשנתכוונן בדבר ונחשוב מה חלף במחשבותי באותו רגע, אומר לכם כי בודאי לא היתה כוונתי לנקום בו על כך שלא כיבדני, וכן לא סברתי לחנכו וללמדו לקח, אלא כל כוונתי היתה אך ורק לתקן את טעותו, אולם מפני מה הרגשתי מיד איזו הרגשה טובה בלבי כאילו ירדה אבן קטנה מעליה, אך מוכרחים אנו לומר כי האמת היא שודאי נטלתי נקמתי ממנו ושילמתי לו כגמולו, ואת זאת הרגשתי היטב בפנימיות לבבי אמנם מכיון שהתביישתי להודות בכך ולחשוב על זאת בגלוי, לכן תירצתי לעצמי תירוצים כאילו כל כוונתי אינה אלא לתקן את טעותו.

ומעתה נבין היטב את כוונת המשנה שאמרה "ובכשלו אל יגל לבך" שהרי הקב"ה בוחן לבות וכליות, והוא חוקר ומבין את כל מחשבות לב האדם ואפי' אלו הצפונות והכמוסות ביותר, ועל האדם מוטל לתקן את מידותיו באופן שגם בעומק לבבו לא ירגיש שמחה וקורת רוח כאשר תהיה מפלה לאויבו.

פן יראה יי ורע בעיניו, והשיב מעליו אפו.

השמה במפלת אויבו מחשיב שהקב"ה נעשה שלוחו
להנקם מאויבו

הרע"ב ביאר שמה שאמר "ורע בעיניו" היינו כי כאשר האדם שמח במפלת אויבו בגין השנאה הישנה שיש לו עליו מחמת מה שעבר ביניהם, הרי

כד אֱלִישֶׁע בֶּן אֲבוּיָהּ אָמַר הַלּוֹמֵד יֵלֵד לְמָה הוּא דוֹמָה, לְדָיו
 כְּתוּבָה עַל נֶיֶר חָדָשׁ. וְהַלּוֹמֵד זָקֵן לְמָה הוּא דוֹמָה, לְדָיו כְּתוּבָה
 עַל נֶיֶר מְחֻקָּן:

פירוש רש"י

בר על נייר חדש. שהוא מתקיים, כך גרסת הילדות אינה משתכח: ענבים קהות. שלא נמשלו כל זרען
 ומקרות את השיניים, כך חכמת הילד לא נחשבה כל זרעה ואין דבריו מתקבלים ומתישנים על הלז:

הוא חושב בלבו שהקב"ה נעשה כביכול שלוחו למלאות תאוותו שחפץ להנקם
 מאויביו וזה "רע בעיני ה'".

במדרש שמואל תמה למה אמר "פן יראה ה'" שמשמעותו לשון ספק, והרי
 בראיית הקב"ה אין שום ספק כלל, וכן הקשה מפני מה מחמת שמחה
 זו ישיב השי"ת מעליו אפו וכעסו, וביאר (וזהו תמצית דבריו) כי יתכן שנפילתו
 של אדם זה היתה מחמת שגברו חטאיו ובעבור זאת פגעה בו מידת הדין, ואולי
 למחר או לאחר זמן תגבור מידת הרחמים על מידת הדין ויקימנו השי"ת
 ממפלתו. וע"כ אמר "פן יראה ה'" היינו שיש ספק בדבר כי יתכן שה' הרחמן
 יביט בעיניו בנפילתו ויהיה "רע בעיניו" היותו נופל, ואז "והשיב מעליו אפו"
 והוא עתיד להסיר ממנו את מידת הדין ויקימנו ממפלתו, וכיון שכן אין ראוי
 לאדם להיות שש ושמה בנפילת אויבו, דבר שאפשר שהוא רע בעיני השי"ת.

משנה כד

הַלּוֹמֵד יֵלֵד לְמָה הוּא דוֹמָה, לְדָיו כְּתוּבָה עַל נֶיֶר חָדָשׁ.

כתב רבינו יונה כי כשם שהדברים הנכתבים ע"ג הניר החדש אינם יכולים
 להמחק, כך הוא גם כאשר האדם לומד תורה בילדותו לא תשכח מלבו.
 ובספורנו הוסיף כי כח הזכרון אצל הילד הינו חזק מאד, כיון שאין עוברים
 במוחו כל מיני מחשבות המצויות אצל איש מבוגר בשנים אודות סדר חיי
 האדם, שהם מטרידים אותו ומונעים ממנו מלהבין את האמת.

מעלת גירסא דינקותא הנשארת בזכרון האדם

ובספר מגן אבות ביאר שהסיבה שלילד יש יותר זכרון מן הזקן, היא משום
 שהוא מקבל את כל המאורעות העוברות עליו בשמחה ובטוב לבב, כיון

שאינן מטרידים אותו דאגות העוה"ז והצער התלוי בו, ועדיין לא נתמלא מוחו מכל סיפורי הזמן ולכן מתקיימים בזכרונו כל הדברים ששמע, משא"כ הזקן שימיו ימי רעה והוא מלא דאגות ותמיד עומד לנגד עיניו כי הולך האדם אל בית עולמו, ומוחו מלא מסיפורי הזמן וכל מה ששומע, ולכן אין לימודו נחקק בזכרונו רק לפי שעה ושוכחו לאלתר, וע"כ אמרו חז"ל (עי' שבת כ"א ע"ב נפק"מ לגירסא דינקותא וברש"י שם) שהגירסא דינקותא מתקיימת בזכרון האדם לאורך ימים ושנים.

ובענין זה ברצוני לספר כי פעם פגשתי יהודי בא בימים כבן שמונים שנה שהיה שומר תורה ומצוות, אך למן ימי המלחמה כמעט שלא למד מאומה, ובתוך דבריו עמי שאלני מה הנני לומד ואמרתי לו שכעת הנני עוסק בפרק שנים אוחזין, והלה החל לומר את כל דבר המשנה מילה במילה בע"פ מזכרונו, אף שכבר חלפו שבעים שנה מאז שלמד זאת בפעם האחרונה. הרי לנו כמה גדול כחו של 'גירסא דינקותא' שנחקק במוחו של האדם לאורך ימים ושנים.

החכם עיניו בראשו למלאות את ימי בחרותו בתורה
ועבודת ה', כיון שכאשר יגיע לימי זקנותו לא יעמדו לו
כוחותיו לכך

הגה"צ רבי שלום שכדרון זצ"ל ביאר שכוונת התנא להזהירנו שיקדים האדם לעסוק בלימוד התורה ובתיקון נפשו כבר בשנות הילדות בעוד הוא צעיר לימים ובעל כח, כי אז הרושם הנותר בנפשו הוא כמו "דיו הכתובה על ניר חדש", ולא ימתין עד אשר יבוא לשנות הבגרות כי אז תקשה עליו העבודה שבעתיים באשר כחותיו יחלשו עד מאד.

ודימה את הענין למה שאמר יוסף הצדיק לפרעה אחר שפתר לו את חלומותיו (בראשית מא, לג) ועתה ירא פרעה איש נבון וחכם וישיתוהו על ארץ מצרים, ולכאורה אינו מובן מפני מה נדרש שהממונה על צבירת האוצרות יהא "איש נבון וחכם", והלא כיון שהמדובר הוא רק אודות ניהול כלכלת המדינה אין צריך אלא איש נמרץ ובעל כח המתמצא בכלכלה ויש לו גישה נכונה לעסקים, ולמה זה צריך עוד שיהא בעל חכמה ובינה, אמנם ביאר בזה הגה"צ רבי אליהו לאפיאן זצ"ל כי כיון שטבע האדם להמשך אחר מה שקורה בהווה וע"ז נתונה דעתו ומחשבתו, ואין דרכו לדאוג כ"כ אודות הדברים העתידיים לבוא, וע"כ כאשר הוא רואה שבמציאות יש כעת שובע רב ושפע גדול, איננו מסוגל לשים לנגד עיניו את הרעב הקשה העתיד לבוא, ולאסוף ולכנוס ולמלאות את האוצרות כתבואה בעבור שני הרעב, ורק ה"חכם" שהוא רואה את הנולד

וה"נבון" שמתבונן בדברים באופן נכון, רואה למול עיניו את הרעב העתיד כאילו הוא כבר נותן את מוראותיו על פני כל תושבי המדינה, וע"כ דייקא הוא יוכל למלאות תפקיד זה בשלימות ולדאוג שלא יחסר מאום בכל שנות הרעב הקשה עכ"ד הגר"א לאפיאן.

ובענין זה ממש - המשיך הגר"ש לבאר - הוא לענין שנות הילדות, כי רק האדם שנתברך בחכמה ותבונה יוכל לראות כבר בצעירותו את העתיד לבוא עליו בעוד שנים מספר כאשר טרדותיו יהיו למעלה ראש ולא יהיה ביכולתו לעסוק בתורה ועבודת ה', וע"כ הוא מנצל היטב את השנים הטובות הללו אשר לא ישובו עוד לעולם, וממלא אותם כראוי בעסק התורה והיראה ושיפור המידות, ובזה ימלא את אסמיו גם לשנותיו העתידים לבוא. ולפיכך עלינו להתנהג בחכמה ולהתבונן בכך שעתידיים לבוא עלינו ימי הזקנה ולידע בחוש כי בוא יבוא יום שיתמעטו כוחותינו, וכשנשים דבריו אלו לנגד עינינו לא נזלזל אף ברגע אחד של ימי הנעורים, וכמאמר שלמה המלך ע"ה החכם מכל האדם (קהלת יב, א) זכור את בוראך בימי בחורותיך עד אשר יבואו שנים אשר תאמר אין לי בהם חפץ.

אמנם הכאב הגדול הוא שבשנות הבחרות כאשר האדם צעיר לימים עדיין אינו מבין מה עליו לעשות, ומה גדול החסרון אם אינו ממלא את ימיו כראוי, ואילו כאשר שנותיו עוברים והוא מגיע לימי הזקנה, שאז הוא כבר יודע ומבין בבהירות כי כל העולם ומלואו הינו הבל הבלים ואין בו ממש, ורק לעניני הרוחניות יש שוויות אמיתית, אזי כבר איחר את המועד ושוב אין בכחו לשנות את הנהגתו ולהתחיל להתנהג כפי מה שהוא מבין שמוטל עליו לעשות.

ובנוגע לענין זה אמר הגר"א לאפיאן זצ"ל ששמע מאחד מגדולי ישראל שאחד מן הצדיקים מגזע תלמידי הבעש"ט הק' שאל פ"א את תלמידיו באם יודיעו לכם מן השמים כי הקב"ה חפץ לברוא את העולם בבריאה חדשה, וישאלו לדעתכם אלו שינויים נחוצים יש לעשות בבריאה זו מן הבריאה אשר היתה עד עתה, על איזה דברים תחוו את דעתכם כי יש לשנותם, ויתבוננו כל התלמידים בדבר איזה זמן ואח"כ אמר כל אחד את דעתו מהו הדבר שהיה נצרך לבראותו באופן אחר לצורך תיקון העולם, וכאשר סיימו כולם להרצות את דבריהם, נענה הצדיק ואמר כי לו היו שואלים לדעתו היה אומר כי יש לבראות את העולם ממש באותו אופן וצורה שבו נברא העולם הנוכחי, משום שכל מעשי הקב"ה אמת וצדק וכל בריאת העולם והנהגתו נעשית באופן נאה ומתוקן על צד הטוב ביותר. אמנם הגדול הנזכר סיים את דבריו ואמר כי לדעתו

אין הדבר נכון ואילו היה הדבר תלוי בו היה מבקש מהקב"ה שישפיע חכמה ודעת בבני הנעורים והאנשים הצעירים לימים, בכדי שידעו היאך להשתמש בכחותיהם ולנצלם כראוי וכנכון כל עוד יש ביכולתם, ואז יצברו מצוות ומעש"ט ויתעלו מאד בעבודת ה', או לחילופין שיתן לאנשים הבאים בימים - שכבר באו לידי תבונה זאת שכל עניני העוה"ז הם הבל ורעות רוח - כחות איתנים שאכן יוכלו להוציא את רצונותם ותשוקתם מן הכח אל הפועל, ולכה"פ בשנותם האחרונות עלי אדמות יוכלו למלא את אמתחתם בריבוי מצוות ומעש"ט שיהיה להם לצידה רוחנית לדרך הארוכה העומדת לפניהם עכ"ד הגר"א לאפיאן.

וסיים הגר"ש שבדרון את דבריו ואמר כי מכיון שאין הדבר תלוי בנו כלל והקב"ה ברא את עולמו כרצונו, ואין בני אדם מבינים הבנה זו רק כאשר המה באים בימים, הנה מוטל על בני הנעורים להטות את אזנם לדברי הזקנים אשר כבר קנו חכמה ותבונה, ולנצל את ימי הבחרות ע"פ הדרכתם של הזקנים אשר כבר יודעים בבירור כמה תורה ומצוות ועבודת ה' אפשר לקנות בימים אלו - מה שאין ביכולת האדם לסגל בימים העתידיים לבוא, ואז ישכילו להוציא את מלוא התועלת האפשרית מתקופה זו של ימי בחרותם.

הלומד ילד יוכל גם ללמד לאחרים מחמתו, אך הזקן לא יהיה סיפק בידו לכך

החסיד יעב"ץ פירש בכוונת התנא, כי הנה הלומד תורה מצווה ללמד מתורתו לאחרים ובזה ירבה שכרו ביותר, וגם יזכה שהחכמה שקנה תתקיים בידו (וכמאמרם (תענית ז ע"א) ומתלמידי יותר מכולם), והנה "הלומד ילד" שקונה את משנת תלמודו בעודו צעיר לימים יוכל לזכות לכ"ז, משום שעדיין יש לו זמן רב לחיות וע"כ הוא יכול להתחיל בעסק התורה עם מה שילמד הוא בעצמו, ולאחר שיזכה לקנותה בקנין גמור עוד יותר לו זמן ללמד מתורתו לאחרים ולהנחילנה לתלמידיו, וע"כ אמר התנא "למה הוא דומה לדיו כתובה על ניר חדש", והיינו כי כתיבה כזו עומדת ימים רבים ואנשים רבים יזכו ללמוד מן הספר הזה, וגם אדם זה יזכה אף ללמד מתורתו לאחרים, משא"כ האדם שהתחיל לעסוק בתורה לעת זקנותו, אף שבאמת יזכה לשכר הרבה בגין לימודו, אכן לא יהיה סיפק בידו גם ללמד תורה לאחרים, ולכן דימהו התנא ל"דיו כתובה על ניר מחוק" שלא יקבלו הרבה אנשים תועלת מקריאת כתיבה זו, אכן עצם הכתיבה נמצאת ע"ג ניר זה וכמו כן הזקן הלז יזכה לשכר על מה שעסק הוא עצמו בתורה.

עדיף לרב שילמד עם ילדים כי הם מבינים את הלימוד בנקל

כתב במדרש שמואל כי יש ספרים שגרסו "הלומד לילד" ו"הלומד לזקן", וביאר כי לגירסא זו מורה המשנה לרב המלמד תורה לאחרים שישתדל ללמד תורה לבני הנעורים, וזה עדיף ממה שילמד עם זקנים באים בימים, וזאת משום כי ע"י הגירסא דינקותא של הנער יעשה לימודו פירות ובפעם אחת שילמדנו כבר יחקק הלימוד בקרבו, וע"כ דימהו התנא ל"דיו כתובה על ניר חדש" שכיון שמוחו נקי יוכל לקלוט את לימודו בנקל, משא"כ "הלומד לזקן" היינו שמלמד לתלמיד זקן לא יצליח בנקל אלא יצטרך לחזור וללמוד עמו פעם אחר פעם, והרי הוא "דומה לדיו כתובה על ניר מחוק" היינו שכשם שניר שנמחק ממנו מה שהיה כתוב בו מעיקרא, הנה בכדי שיחקק עליו הכתב העליון כדבעי צריך להעביר את הקולמוס על כל אות ואות ד' או ה' פעמים, וגם אחר כל הטורח הזה אין הכתב מפואר אלא ניכר עליו שנכתב ע"ג המחק, כן הוא המלמד לזקן שצריך לחזור על לימודו עמו כמה וכמה פעמים עד שיקלט הלימוד במוחו וגם אח"כ לא יבינה על בוריו, [והוסיף שגם אם נגרוס כגירסתנו "הלומד ילד" ו"הלומד זקן" גם יתכן שיתפרש כפירוש זה].

לְמָה הוּא דוּמָה, לְדִיו כְּתוּבָה עַל נֵיר חֲדָשׁ וְכו'.

בימי נעוריו של האדם מוחו זך ונקי והלימוד נקבע בו יפה יפה

דקדקו המפרשים מפני מה דיבר התנא כלפי הנייר הנכתב ואמר "לדיו כתובה על ניר חדש" ולא ייחד דיבורו על האדם הכותב לומר "לאדם הכותב על ניר חדש", וביאר האברבנאל דהנה בתחילת דרכו של האדם הרי הוא תלמיד הלומד מאחרים, ורק כאשר הוא מתגדל וזוכה לקנות את חלקו בתורה יש ביכולתו להיות רב המלמד מתורתו לאחרים. ודברי התנא כאן נאמרו אודות זמן ילדותו של האדם שאז הוא תלמיד המקבל תורה מרבו, והזהירו שילמד במי נעוריו כראוי וכנכון לפי ש"הלומד ילד דומה לדיו כתובה על ניר חדש", והיינו שכשם שהניר החדש לא קיבל עליו עדיין שום תמונה והכתיבה בו נעשית מבוארת ומפורשת, כך גם הילד שלא הספיק עדיין לחשוב מחשבות שונות בעניני עולם הרי לבו דעתו ומחשבתו פנויים לקבל את התורה שילמד, ולכן ייקבע הלימוד במוחו יפה יפה.

ובכך מיושב הדיוק הנזכר, כי אם היתה כוונת התנא על הרב המלמד היה צריך לדמות הענין "לאדם הכותב על ניר חדש", אכן כיון שמייירי על התלמיד הלומד - שפיר אמר "לדיו כתובה על ניר חדש", ונתכוין לומר שתהא קבלתו את הלימוד באופן נכון דומיא דניר חדש המקבל את הדיו הנכתב עליו בבהירות, אך "הלומד זקן" שברכות השנים נתמלא מוחו הרבה מענינים המוניים, וכבר נחקקו בדעתו חשבונות רבים ונכתבו על לבו, הנה כאשר יחפוץ ללמוד יצטרך למחוק מלבו את כל אותם המחשבות, וכיון שלא יהיה באפשרותו לעשות זאת בשלימות "הרי הוא דומה לדיו כתובה על ניר מחוק", שא"א שלא ישאר רושם מן הכתיבה הישנה ויתערב עם הכתיבה החדשה.

וסיים האברכנאל כי הסבר זה הוא הסיבה לכך שבדרך כלל האדם זוכר בבהירות ובשלימות דברים שראה בילדותו לפני כיובל שנה יותר ממה שמונח בזכרונו מה שראה אך לפני שנה אחת, והוא משום כי זכרונותיו מראשית ימי חייו עלי חלד נחקקו ע"ג מוח נקי שהיה ריק מכל כמו ניר חדש ולכן נשאר רישומם זך ובהיר, אך הדברים שאירעו עמו לפני זמן מועט נכתבו על מוח מלא דומיא דניר מחוק וע"כ אין זכרונם נשאר אצלו בבהירות.

גם אדם בא בימים, אם שב בתשובה לפני לימודו נחשב ככותב ע"ג ניר חדש

הרה"ק מקוֹז'ניץ זי"ע היה אומר כי מה שאמר התנא "הלומד ילד" לא נתכוין דייקא לילד או נער, אלא גם איש בא בימים יכול לזכות למעלה זו אם ישוב בתשובה ויתחרט על חטאיו טרם לימודו, כיון שה'בעל תשובה' מתחדש כקטן שנולד וזוכה לשכל חדש, והרי הוא נחשב ל"לומד ילד" שלימודו שילמד מעתה יהיה כ"דיו כתובה על ניר חדש".

ובפי' שמסופר שהיה מנהג הרה"ק החוזה מלובלין זי"ע שבכל יום ויום בעת שהיה מתחיל לעסוק בתורה היה ממרר בכי ואומר ברוב ענוותנותו, איך אפצה פי ללמוד את תורת ה' והרי אני מלא בחטאים ועוונות ועלי אמר הכתוב (תהלים נ, טז) ולרשע אמר אלקים מה לך לספר חקי, ואחר כך היה אומר, רבש"ע אבל הנני מבטיחך נאמנה כי מכאן ואילך איטיב את מעשי, אמנם לאחר מכן היה שב ואומר לעצמו והלא גם תמול גם שלשום הבטחת כדבר הזה להיטיב את מעשיך ולא קיימת את הבטחותיך, וכך היה שוהה זמן מה עד אשר היה מתאזר עוז ומכריז, אף כי עד עתה לא עמדתי בדיבורי אכן כעת הנני מבטיחך באמת ובתמים ובלב שלם כי מעתה אתנהג כראוי, ורק אחר וידוי דברים הלזה היה מתחיל ללמוד בפועל.

האדם הלומד עם חיות והרגש חדשים נחשב ל"לומד ילד"

ובעין דברים אלו בפירוש משנתנו כתב הרה"ק בעל חידושי הרי"ם זי"ע ואלו דבריו, כי "הלומד ילד" אינו בדוקא אדם העומד כעת בימי נערותו, אלא כל אדם שילמד תורה עם רצון חדש והרגש מחודש (מיט א פרישקייט) הרי הוא דומה לילד שעושה את כל מעשיו בחיות ובהתחדשות.

והלומד זקן למה הוא דומה, לדין כתובה על ניר מחוק.

האדם שלומד בזקנותו ממהר לשכוח את תלמודו

פירש רבינו יונה שהדמיון לניר מחוק הוא שכשם שהכתיבה ע"ג ניר מחוק נפסדת מהרה, כך גם התורה שלומד האדם בעת זקנותו משתכחת הימנו במהרה, והמשיל את הלומד ילד לאדם החורט דבר מה ע"ג אבנים שכתובה זו מתקיימת למשך זמן רב, ואילו הלומד זקן דומה לכתיבה ע"ג החול שלא יעבור זמן רב ולא ישאר שום רושם מכל מה שעמל לכתוב, וכעין זה פירש רש"י בקצרה וז"ל שאין הכתיבה על המחק אדוקה ועומדת אלא נמחקת והולכת עכ"ל.

כתב במדר"ש בשם רבינו אפרים שדברי המשנה האלו מרומזים בדברי חז"ל במסכת סוכה (מו ע"ב) שדרשו עה"פ אם שכח תשכח, אם שמוע תשמע - אם שכחת מחדש, היינו שלא עסקת בתורה בימי בחורותיך כאשר מוחך היה חדש, אזי "תשכח בישן" כלומר שכאשר תבוא ללמוד בעת זקנותך, אזי תשכח את תלמודך, ולא יעלה הדבר בידך, אמנם אם "שמעת בחדש" שעשית את המוטל עליך ועסקת בתורה בתקופת ימי הבחורות אזי "תשמע בישן" ויעלה לך לימודך בימי זקנותך כהוגן ותוכל לזכרו.

על ניר מחוק.

הילד - לומד ומלמד לאחרים, הזקן - אינו לומד ואינו מלמד, הבינוני - לומד ואינו מלמד

בספר לב אבות דייק בלשון התנא שאמר "על ניר מחוק" ולא אמר "על ניר ישן" שהוא ההיפך מ"ניר חדש" שנקט גבי "הלומד ילד". וביאר כי התנא חפץ לרמוז שחוק מ"הלומד ילד" ו"הלומד זקן" שנזכרו להדיא, ישנו עוד מין והוא אדם בינוני שמידתו היא המידה האמצעית שבין הילד לזקן וכמו שיתבאר,

וע"כ השמיענו כי "הילד" דומה "לדיו כתובה על ניר חדש" דאית ביה תרתי לטיבותא, כי גם תחקק בו הכתיבה היטב וגם תתקיים לזמן רב ויוכלו אחרים ליהנות מן הכתב ולקרוא בו לאורך ימים, ובדומה לזה גם הילד הלז יהיה לימודו כראוי וכנכון ותורתו תבלע בדמו בשלימות, ומאידך גיסא כיון שהתחיל בלימוד זה בילדותו, הנה לאחר שלמד עוד יהיה סיפק בידו ללמד לאחרים מתורתו, ואילו "הלומד זקן" הינו בהיפך הגמור מן הילד, לפי שיש בלימודו תרתי לריעותא, האחד שלימודו לוקה בחסר עקב גילו המופלג, והשני שאף מה שיעלה בידו ללמוד, לא יספיק ללמדנה לאחרים משום שזמנו חלף ועבר, ולפיכך דימהו התנאי ל"דיו כתובה על ניר מחוק" דייקא שיש לו ב' חסרונות שהוא גם ישן וגם מחוק, ונתכוין לרמוז שלימוד הזקן הלזה, הנה לא מבעיא שלא יועיל לימודו לזמן ארוך כיון שקרוב יומו, אלא אף בזמן הקרוב לא תהיה תורתו בשלימות הרצויה ולא יוכל להוציא ממנה תועלת.

אמנם מבין ב' החילוקים הללו שנכתבו להדיא במשנה, נבוא אנו ונלמד את החילוק השלישי שביניהם, שהאדם השרוי בזמן שבין הילד והזקן הרי הוא דומה לדיו הכתובה על ניר ישן נושן שלא נכתב עליו דבר מעולם (ואינו מחוק), וכאשר הוא לומד תורה אזי תורתו מועילה רק לעצמו שיהיה לימודו נקבע במוחו, אבל לא לאחרים כיון שאחר שיסיים ללמוד יגיע לזקנה ושוב לא יהיה לו זמן ללמד את אחרים מתורתו, (וכעין פירוש זה כתב בשפת אמת בקוצר אמרים).

אף הזקן ששוכח את תלמודו יקבל את שכרו בשלימות על עצם הלימוד

כתב רבינו יונה כי אף שנתבאר במשנתנו כי תורת הזקן גרועה וחסרה, מ"מ לא יאמר הזקן לנפשו הן אני עץ יבש מאחר שאין התורה מתקיימת בידי כלל, ולמה זה אתייגע ואקרא ואעלה בידי הבל, כיון שעל מה שלמד וטרח וקיים מצות תלמוד תורה ודאי יזכה לשכר שלם מן השמים [וכפי שכתב הגר"א מוילנא זצ"ל (שנות אליהו עמ"ס פאה פ"א מ"א) שבכל דיבור ודיבור שלומדים מן התורה מקיימים מצוה בפני עצמה וע"כ כאשר ילמד ירבה מצוותיו מאד ושכרו רב], וע"כ מה אכפת לו אם לא יזכה לזכור את תלמודו כאשר השכר על עצם לימודו ינתן לו בכל אופן, והמשיל דבר זה לאדם ששכר שני פועלים שישאבו עבורו מים מן הנהר אולם נתן להם דלי נקוב, ופסק עמם לעשות עמו במלאכה - דייקא ע"י כלי זה - למשך יום אחד תמורת סכום קצוב, הטיפש שביניהם לא חפץ לעסוק במלאכה מאחר שאין בה שום תועלת והמים נשפכים ממנה מיד,

אך הפקח עשה מלאכתו ברצון ובחפץ לב, באומרו כי אחת היא לו אם המים מתקיימים בדלי או נשפכים ממנו כיון שבסופו של יום יקבל את שכרו, ודבר זה דומה ממש לעניננו, כי גם הזקן הלזה אף שלא תתקיים התורה בקרבו וימהר לשכחה יזכה לקבל את שכרו משלם, וכפי שסיים בזה רבינו יונה בלשונו הזהב אחד הרבה ואחד הממעיט בזכרונו ובלבד שיתכוין לבו בשמים, עכ"ל.

עובדא אודות גדול בישראל שהיה לומד על אף שחלה ולא זכר מאומה מלימודו

ובענין זה שמעתי מעד נאמן שסיפר על אחד מגדולי ראשי הישיבות אשר בסוף ימיו נחלה וגם כח זכרונו אבד ממנו, עד כדי כך שלא זכר מאומה אפי' משעה אחת לרעותה, ואעפ"כ היה יושב בביהמ"ד בפני עם ועדה והיה עמל ויגע בתורה בכל כחו, אף שכאשר היה פוסק מלימודו לא זכר אפי' דבר אחד ממה שלמד, ובהזדמנות אחת כאשר שוחח עם אחד ממקורביו אמר לו כי כהיום הזה נחשב לימודו כלימוד לשמה ממש, משום שהוא לומד רק בכדי לקיים מצות ה' ואין מצטרף ללימודו שום הרגשת סיפוק או רצון לקבל כבוד בגין הלימוד.

אף לימוד מועט בימי זקנותו של האדם עושה רושם לטובה בנשמתו

ובמד"ש ג"כ כתב אודות ענין זה, שהתנא רמז בדבריו דברי חיזוק לזקן הלומד שלא יתייאש מן הלימוד, ולפיכך לא המשילו ל"דיו כתובה על ניר כתוב" שאז לא היתה ניכרת כתיבתו כלל מחמת שהכתב מתערב עם הכתב שתחתיו, אלא ל"דיו כתובה על ניר מחוק" דהיינו שהכתב שהיה ע"ג הניר כבר נמחק וכעת נמצא עליו רק מה שכתב עתה, ולימוד הזקן הוא ג"כ כעין זה שהתורה שלומד תהיה נחקקת במוחו לכה"פ במקצת ויהיה לו קנין מה בתורה, וכודאי לא תהא נאבדת לגמרי ח"ו, וכדומה לזה אמר החזון איש זצ"ל כי אף אדם שלא זכה ללמוד מאומה עד אשר הגיע לגבורות שמונים, ואז הערה ה' בקרבו רוח טהרה להתחיל לעסוק בתורה, הנה אף שהמשנה דימתה אותו לניר מחוק, עכ"ז העיד עליו התנא שה"דיו כתובה", והיינו שהתורה משארת בקרבו איזה רושם, כי אפי' אם האדם יעסוק בתורה רק פעם אחת במשך כל ימי חלדו יעשה הלימוד הלזה רושם לטובה בנשמתו ומהותו. וכדומה לדברים אלו כתב גם בספר רוח חיים, והוסיף שבניר המחוק שבמשל הנה אם יכתוב עליו בדיו משובח וטוב יותר - כודאי יהא הכתב ניכר עליו יותר מאם יכתבנו בדיו פשוט, ומעתה גם הזקן אם הוא חפץ שיעשה הלימוד רושם גודל יותר בנפשו עליו

כה רַבִּי יוֹסִי בֶּר יְהוּדָה אִישׁ כָּפַר הַכֶּבֶלִי אוֹמֵר הַלּוֹמֵד מִן
הַקְּטָנִים לְמָה הוּא דוֹמֶה, לְאוֹכֵל עֲנָבִים קְהוֹת, וְשׁוֹתֶה יַיִן
מִגָּתוֹ. וְהַלּוֹמֵד מִן הַזְּקֵנִים לְמָה הוּא דוֹמֶה, לְאוֹכֵל עֲנָבִים
בְּשׁוֹלוֹת, וְשׁוֹתֶה יַיִן יֶשֶׁן:

פירוש רש"י

כה יין מגתו. ששמריו מעורבים בחוכו, כך חכמת הילד תערוצת ספיקות יש זה:

לדקדק בלימודו וישתדל ללמדה בעוז ותעצומות ואז ישפיע עליו הלימוד ביותר ויעשה בו אות לטובה.

משנה כה

רַבִּי יוֹסִי בֶּר יְהוּדָה אִישׁ כָּפַר הַכֶּבֶלִי אוֹמֵר הַלּוֹמֵד מִן הַקְּטָנִים וכו'.

מרוב בני האדם הקטנים אין ראוי ללמוד, ויש רק יחידי סגולה שאף שהם קטנים רצוי ללמוד מהם

במדרש שמואל תמה מפני מה במשנה זו המדברת אודות הלימוד מן הקטנים ומן הזקנים - נקט התנא בלשון רבים ואמר "הלומד מן הקטנים", וכן "הלומד מן הזקנים", ואילו במשנה שלאחריה (מכ"ו) המדברת מן הענין הזה גופא נקט בלשון יחיד ואמר "אל תסתכל בקנקן אלא במה שיש בו, יש קנקן חדש מלא ישן וישן שאפילו חדש אין בו". ותירץ כי הנה המפרשים האריכו לבאר האם רבי יוסי בר יהודה הסובר שאין ללמוד מן הקטנים, חולק על רבי שאמר "אל תסתכל בקנקן אלא במה שיש בו יש קנקן חדש מלא ישן" וכו', שמדבריו משמע שאין ראוי שיפסול האדם את עצם הלימוד מן הקטנים, שהרי יתכן שהקטן הזה מלא וגדוש בתורה שקבל מרביתו ויש הרבה מה ללמוד ממנו, וכיון שמפשוטם של דברים נראה שיש פלוגתא ביניהם, הוצרכה המשנה להורותנו כי מר אמר חדא ומר אמר חדא ולא פליגי, והיינו שרבי יוסי בר יהודה דיבר על כללות בני העולם, שבדרך כלל הלימוד מן הקטנים הוא חסרון גדול כיון שרוב בני האדם הצעירים בשנים אינם מיושבים בדעתם, ובאמת משום כך נקט בלשון רבים ואמר "הלומד מן הקטנים" שהרי דבריו נאמרו על רוב בני האדם הקטנים, אך דברי רבי אינם אמורים על רוב בני האדם אלא על יחידי

סגולה, שלפעמים ימצא "קנקן חדש מלא ישן" אשר כדאי ללמוד מאתו, ולפיכך אמר את דבריו בלשון יחיד "אל תסתכל בקנקן אלא במה שיש בו", וכאשר נמצא את הקטן הזה אשר הוא מלא וגדוש בחכמה ישנה, גם רבי יוסי ברבי יהודה מודה שאפשר ללמוד ממנו, שהרי הוא לא דיבר אלא בסתמא, ומעתה כאשר מזדמן לפני האדם אדם צעיר לימים והוא חפץ ללמוד ממנו, יש לו לבדוק האם הוא מן הרוב שגנאי ללמוד ממנו, או שמא הוא נכלל בהאי כללא ש"יש קנקן חדש מלא ישן" שאז רצוי וכדאי לקבל מאתו תורה ויראה.

והנה ע"פ הדברים האלו נראה ליישב גם מה שהקשו המפרשים על משנה זו, מדברי בן זומא שאמר (לעיל מ"א) איזהו חכם הלומד מכל אדם שנאמר מכל מלמדי השכלתי, ובאומרו "כל אדם" נכללו בודאי אף הקטנים, ושם לא נמצא שום חולק, ואילו כאן גינתה המשנה את הלומד מן הקטנים ודימוהו לאוכל ענבים קהות. אמנם להנתבאר יונח שפיר, כיון שבאמת ראוי להיות "לומד מכל אדם" אשר אפשר לקבל ממנו דברי תורה וחכמה, אכן יש לנו לידע כי בדרך כלל יש חסרון גדול להיות "לומד מן הקטנים" ויש לאדם להתרחק מכך, אמנם אם נמצא קטן אחד אשר הוא מלא בחכמה ישנה ואמתית אזי יש להתנהג בחכמה ולהיות "לומד מכל אדם" ואפילו הוא קטן, ולא להמנע מללמוד ממנו משום שהוא עדיין צעיר לימים.

הלומד מן הקטנים למה הוא דומה, לאוכל ענבים קהות.

הלימוד מן הקטנים מזיק ללומד גם להבא, כאשר כבר יחפוץ לקבל תורה מן הזקנים

בביאור אמרו "ענבים קהות" כתב הרע"ב שהם ענבים שלא נתבשלו כל צרכן, והם מקהות את שיני האוכלם (לפי שטעמם זוער - חמוץ), ובדומה לכך גם חכמת הילד לא נתיישרה כל צרכה, ודבריו אינם מתקבלים ומתיישרים על הלב. ובמדרש שמואל ביאר כי "ענבים קהות" הם המצב הממוצע שבין הבוסר לענבים בשלות, והנה באכילת הבוסר יש תועלת, וכפי שאמרו חכמי הרפואה כי במימיו יש כח להסיר מן האדם כל חולי וכל מכה, וגם הם מרוויים את צמאוננו, אמנם באכילת הענבים הקהות - שיצאו מכלל בוסר ולכלל ענבים בשולות לא הגיעו - אין שום תועלת לא מצד הרפואה ולא מצד טעם טוב, ולא זו בלבד שאין תועלת מצד האכילה עצמה, אלא היא אף מזיקה ומקלקלת, כי כאשר יאכל האדם מאכלים קהים וחמוצים הרי הם מקהים את שיניו, ואף אם יאבה לאכול אח"כ דברים טובים ובריאים, שוב לא ירגיש את טעמם הטוב,

תתו דרכי מסכת אבות אבות

וכענין הזה הוא גם אצל "הלומד מן הקטנים", כי כאשר שומעים ממנו את סברותיו הקלוקלות והנפסדות, הנה חוץ מעצם החסרון שבהם, הרי הם מקהים את שיניו וגורמים לו שיבוש בשכלו, ומעתה אף אם יבוא לאחר מכן ללמוד מן הזקנים לא יעלה הלימוד בידו, משום שכבר נשתבש מוחו מן הלימוד שקיבל מן הקטנים.

וְשׁוֹתָהּ יוֹן מִגְתּוֹ.

ביאור "יון מגתו"

פירש הרע"ב שבתוך ה"יון מגתו" מעורבים השמרים, וכן גם חכמת הילד יש בה תערוכת ספיקות. ורש"י פירש שיון זה אינו מתוק ואין לאדם כ"כ הנאה משתייתו (וכך גם תורת הקטנים אינה מושלמת).

לְמָה הוּא דוּמָה, לְאוֹכֵל עֲנָבִים קְהוּת, וְשׁוֹתָהּ יוֹן מִגְתּוֹ.

בלימוד מן הקטנים יש חסרון - בין בתורת הנגלה ובין בתורת הסוד

במדרש שמואל כתב ביאור נאה מפני מה האריך התנא להמשיל ב' משלים על חסרון הלומד מן הקטנים, הן מהענבים הקהות והן מן היין מגתו, כי הנה בתורתנו הק' ישנם ב' חלקים, האחד הוא חלק הפשט שהוא נגלות התורה, והשני הוא תורת הסוד שהוא נסתר ואינו גלוי לעיני כל, והנה הענבים הנראים לעינינו מרמזים על חלק הפשט הנגלה, ואילו היין הנחבא בתוך הענבים מורה על סודות התורה המכוסים ומוחבאים בתוך לימוד הפשט. והנה הלומד מן הקטנים פוגם בלימודו מהם בין בלימוד הפשט ובין בלומדו תורת הסוד כאשר מעורב בחכמתם רע בטוב וטוב ברע, וזהו שאמר התנא "הלומד מן הקטנים" פשט ונגלות התורה, הרי הוא "דומה לאוכל ענבים קהות" שכבר בשעת אכילתו מהם קהות שיניו, וכן הוא גם בלימודו שתיכף בשעת שמיעתו ממנו ימצא בדבריו קושיות וספיקות, אך כאשר יקבל ממנו בתורת הסוד היא הוא כ"שותה יין מגתו", שאף שלפי שעה בעת שתייתו היין מתוק וערב לחכו, הנה כעבור זמן מה יתסוס בקרבו ויהיו מעיו רותחות, וגם כשילמד ממנו - אף שלפי שעה ימתקו לו הדברים כדבש, הנה אח"כ יעלו רתיחה בקרבו מחמת הספיקות אשר

ירגיש בסיבתם, וגם יולידו בלבו סברות רעות ומחשבות כפירה שהם מרות כלענה.

מאדם בינוני באמצע שנותיו אפשר ללמוד תורת הפשט ולא תורת הסוד

עוד כתב במד"ש כי ישנם ג' סוגי אנשים במלמדים, קטנים בינונים וזקנים, והנה הלומד מן הקטן יש בו תרתי לגריעותא, וכפי הנתבאר שבין תורת הנגלה ובין תורת הסוד שמקבל הימנו לוקים בחסר ומזיקים לו, ומאידך גיסא הלומד מן הזקן יש בו תרתי לטיבותא בין בלימוד הפשט ובין בלימוד הסוד כאוכל ענבים בשולות ושותה יין ישן, ומעתה מבין שני דרגות אלו נשמע לענין האדם הבינוני אשר לא קטן ולא זקן, שיש בו חדא לטיבותא וחדא לגריעותא, כי מובן שהחכם שהגיע לחצי שנותיו או יותר, אף שלא השלים א"ע בלימוד הסוד, אך את לימוד הפשט יתכן שכבר זכה לקבל על בוריו, וכאשר ימשיך עוד לעסוק בתורה ישלים א"ע גם בלימוד הסוד עם עבור השנים כאשר יגיע לכלל זקן, ומעתה האדם הלומד ממנו באמצע שנותיו, הנה לענין תורת הפשט הרי הוא כ"אוכל ענבים בשולות", אך לענין תורת הסוד יהיה כ"שותה יין מגתו" שעדיין לא נתיישן ואינו טוב לשתייה.

ב' תכונות ישנם בילדים - שכלם מוטבע בגוף החומרי, ורתיחתם גורמת שלא תהא מחשבתם מיושבת

בספר דרך חיים להמהר"ל ישנו ביאור נוסף על אלו ב' המשלים שנקטה המשנה, כי הנה בימי נעורתו של האדם מצויים בו ב' תכונות, האחת שכיון שהוא עדיין משוקע בגשמיות, שכלו מוטבע בגוף החומרי ואינו נפרד מן הגוף, ולפיכך אין חכמתו נבדלת מן הדמיון (כי אינו רואה בשכלו את הדברים בצורה נכונה אלא בדמיון), והתכונה השנית היא שיש בקרבו רתיחת חום הטבעי והוא אינו שקט, וזה גורם שיהיה שכלו מעורב ולא יוכל לחשוב בישוב הדעת.

ובנגד ב' הדברים אלו מכוונים דברי התנא, שכנגד הדבר הראשון שאין שכלו נבדל מן הגוף אמר שהוא "דומה לאוכל ענבים קהות", כי גם בענבים שלא נתבשלו כל צרכם קיימת תכונה זו שטעם המשקה היוצא ממנו דומה ממש לטעם הפרי, ואין לו את הייחודיות של היין היוצא מן הענבים, וכנגד הדבר השני ששכלם של הילדים אינו שקט ומוחם אינו צלול בגין רתיחתם - דימה אותם ל"יין מגתו" שבזמן שהוא בתוך הגת הוא מעורב ותוסס ועולים ממנו

רתיחות, וההיפך מזה הם האנשים הזקנים הבאים בימים ששכלם נבדל מן החומר (והם נעשים רוחניים) וכבר נחה רתיחתם וגם שקטה ולפיכך שכלם צלול.

והלומד מן הזקנים למה הוא דומה, לאוכל ענבים בשולות, ושונה יין ישן.

הזקן מוסיף הבנה בתורתו כל משך ימי חייו וע"כ נקל להבין ממנו

כתב רש"י שתורתן של הזקנים שלימה כיון ישן המשיב את הלב ומשמחו, וגורם הנאה מרובה לאדם השותהו, ורבינו יונה פירש כי הזקן שעוסק בחכמה כבר שנים רבות, הרי הוא מוסיף פנים לדברי החכמה בכל יום ויום, ומתקן אותם עד שהוא יורד לסוף הדעת של הבנתם, ועי"ז נקל למקבלים ממנו להבין את דברי התורה שמוסר להם [וכזאת אמרו חז"ל במשנה (קנים פ"ג מ"ו) זקני תורה כל זמן שמזקינים דעתן מתישבת עליהן] שנאמר (איוב יב, יב) כי בישישים חכמה ואורך ימים תבונה.

אף אם בעת ששומע מן הזקן אינו מבין, לאחר זמן יזכה להבין

ובתפארת ישראל (יכין אות קב) פירש שהלומד מן הזקנים, הנה אף כאשר ילמד ממנו דברים אשר בעת שהוא שומעם הינם קשים להבנה ואינם ערבים לו, עכ"ז במשך הזמן כשתתחזק השגתו יזכה להביןם בשלימות ויהיו ערבים בפיו, בדומה לאדם השותה יין ישן שבשעת שתייתו אינו מתוק לחכו (מחמת חוזק היין) אבל לאחר זמן ירגיש כמה גודל כחו לשמח את הנפש.

הזקנים הינם בעלי סבלנות, ולכן הלומד מהם יבין יותר

בספר מדרש דוד ביאר את מעלת הלימוד מן הזקנים על פני הלימוד מן הקטנים, כיון שאדם צעיר לימים נפשו סוערת עליו בטבעו ומחמת כך אין לו סבלנות ורוחב לב, ולכן גם לא נתברך בישוב הדעת, להסביר את הדברים כראוי ולחזור עליהם שוב ושוב לפי הצורך, וזה גורם שלפעמים לא יבין הלומד ממנו כראוי, משא"כ הזקנים שהם מכובדים ובעלי סבלנות, הנה כאשר הם מלמדים תורה לאחרים מדרכם לחזור על הדברים מספר פעמים עד אשר יבינום הלומדים, ואם יראו כי עדיין לא התקבלו הדברים על לב השומעים

יוסיפו להקדים להם כל מיני הקדמות ומשלים בכדי שיתיישבו הדברים על לבם כראוי וכנכון.

התלמיד צריך להתייחס לרבו כזקן שקנה חכמה ואז יזכה לקבל ממנו תורה וחכמה

בספר בית ישראל כתב בביאור המשנה (וכן מובא בשם הרה"ק המגיד מקוז'ניץ זי"ע) כי התלמיד החפץ ללמוד מרבו לא יוכל לקבל ממנו אם לא יחשיבנו הרבה אלא יסבור שאין מעלת רבו גדולה ממנו כ"כ, ויש ביכולתו להגיע למדרגת רבו ולמעלת שכלו, כי אז לא יהנה מדבריו ולא יזכה להתעלות בתורה על ידו, אלא עליו לראות את רבו כגדול ממנו, ויש לו להחשיבו כזקן וחכם העולה עליו בדרגתו, ואז יוכל לקבל ממנו תורה ויועילו הדברים לעשותו כלי מלא וגדוש בתורת ה'. וזאת רמז התנא במאמרו "הלומד מן הקטנים" היינו שהוא מתייחס אל רבו כאילו הוא קטן במעלה הרי הוא "דומה לאוכל ענבים קהות" שאינו נהנה מאכילתם, וגם הוא לא יזכה להנות ולקבל מתורתו, אך "הלומד מן הזקנים" היינו זה המביט אל רבו כאדם זקן שקנה חכמה ומתייחס אליו כבעל מדריגה, הרי הוא "דומה לאוכל ענבים בשולות" שתרכה הנאתו מתורת רבו ויוכל לקבל ממנו מלא חפניים בדרכי החכמה ותורת ה'.

אם אין התלמיד מביט אל רבו בהערכה וחשיבות מספקת - לא יוכל לקבל תורה ממנו

ועד"ז פירש הרה"ק רבי זושא מאניפולי זי"ע את דברי הגמ' (מו"ק יז ע"א) א"ר יוחנן מאי דכתיב (מלאכי ב, ז) כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו ואם לאו אל יבקשו תורה מפיו, ופירש כי הגמרא אינה מורה בדבריה אלו לאדם איזה רב ישים אלוף לראשו, אלא שכל רב שהוא, הדרך שיוכל התלמיד לקבל תורה ממנו תלוי באופן שהוא מביט עליו, כי אם יש לו בקרבו הערכה אליו והוא רואה אותו כבעל מדריגה וכמלאך ה', אזי יוכל לשאוב ממנו מי באר מים חיים ולקבל ממנו תורה וחכמה, אך אם אינו מחשיבו כ"כ ונראה לו כי שהוא שוה לרבו במדריגתו, אזי לא יצליח בלימודו ממנו וע"כ אין כדאי לו לקבל תורה מפיו. וזהו "אם דומה הרב" בעיני התלמידים "למלאך ה'" ולאדם מורם מעם במעלתו, אזי יבקשו תורה מפיו ויהא להם תועלת בלומדם ממנו, אך "אם לאו" היינו שאינם מעריכים אותו ואין מביטים עליו כמלאך ה', "אל יבקשו תורה מפיו" כי ודאי לא יעלה בידם להחכים ולהתעלות בתורה מרב זה.

החכמים הזקנים יודעים לפסוק נכחא דהתירא במקום הצורך

ובספר ענף עץ אבות כתב על דברי המשנה שדיברה במעלת הלימוד מן הזקנים, כי הנה ע"פ רוב רוב רובא כי תלמידי חכמים מורי הוראה אשר המה עדיין צעירים לימים יראים לפסוק את ההלכות לקולא והם נוטים להחמיר בהוראותיהם, לא כן החכמים הזקנים שכוחא דהתירא עדיפא להו והם מחפשים להקל, וזאת משום שכבר הספיקו לראות במשך ימי חייהם סברות רבות להקל, ולכן ודאי שהאדם החפץ ללמוד היאך להורות הלכה למעשה, יש לו להעדיף כמידת היכולת לעשות שימוש תלמידי חכמים אצל זקני הרבנים ואז יוכל ללמוד מהם גם את כח ההיתר. והביא את דברי הגאון בעל נודע ביהודה שכתב בהגהה על אחת מתשובותיו (אבן העזר קמא סי' כח) וז"ל אמר יחזקאל תשובה זו כתבתה בילדותי זה ערך שלשים ושש שנה, ומחמת שהייתי צעיר לימים הייתי מיראי הוראה ביותר, ולכן נטיתי ברוב הסברות להחמיר יותר מלהקל, אבל עכשיו הדרנא בי ודברים שאמרת טעות הם בידי, (ועי"ש שביאר סברא חדשה בנידון ההוא שממנה עולה להקל, ובגינה הסיק להלכה לקולא).

הזקנים דומים ליין בכך שמשתבחים עם הזמן שחולף עליהם

ובי"ן שאיירינן ממעלת החכמים הזקנים וגודל החשיבות לקבל מהם דברי תורה וחכמה, מן הראוי להביא ענין נחמד בדברי הגמרא (מגילה טז ע"ב) שדרשו את הפסוק (בראשית מה, כג) ולאביו שלח כזאת עשרה חמורים נושאים מטוב מצרים, מאי מטוב מצרים, א"ר בנימין בר יפת א"ר אלעזר שלח לו יין ישן שדעת זקנים נוחה ממנו, ולכאורה טעמא בעי מפני מה דעת הזקנים נוחה דייקא מיין ישן, וביאר הגאון רבי יצחק הוטנר זצ"ל כי הנה טבעם של כל מיני המאכלים והמשקאות שבעולם שככל שהם יותר חדשים טעמם ערב יותר, והזמן שעובר עליהם גורם להם להיות יותר גרועים, אמנם היין שונה מהם בתכלית וטבעו הוא שככל שהוא מתיישן יותר נעשה טעמו משובח יותר, וחשיבות היין הישן עולה עשרת מונים על היין החדש, והוא דומה ממש למעלת הזקנים שכל כמה שהם מזקינים דעתם מתיישבת עליהם יותר, ולכן דעתם של הזקנים נוחה מן היין הישן, כי שניהם שוים בכך שהזמן שחולף עליהם מיטיב עמם ועושה אותם יותר משובחים.

כו רבי מאיר אומר אל תסתכל בקנקן, אלא במה שיש בו. יש קנקן חדש מלא ישן, וישן שאפילו חדש אין בו:

פירוש רש"י

כו רבי אומר אל תסתכל בקנקן. רצי פליג אדרבי יוסי צר' יהודה ואמר כי כמו שיש קנקן חדש מלא יין ישן, כך יש ילד שטעמו כטעם זקנים, ויש זקנים פחותים במעלת החכמה מן הילדים:

משנה כו

אל תסתכל בקנקן, אלא במה שיש בו.

רש"י והרע"ב פירשו (וכן משמע גם ברבינו יונה) שרבי קאי על דברי רבי יוסי בר יהודה במשנה הקודמת, שגינה את הלומד מן הקטנים ודימהו "לאוכל ענבים קהות ושותה יין מגתו", ועל זאת בא רבי לחלוק כי הוא סובר שלפעמים יש מעלה גדולה ללמוד מן הקטן, והוא כאשר התורה שבקרב לקוחה כולה מן הזקנים כי אז תורתו שלימה ומעולה ושפיר כדאי ללמוד ממנו, ולכן קאמר "אל תסתכל בקנקן אלא במה שיש בו". [אמנם עיין לעיל בדברינו בריש משנה כה שהמדרש שמואל ס"ל שאין מחלוקת בדבר, אלא שרבי יוסי בר יהודה דיבר על רוב בני האדם ואילו רבי דיבר על יחידי הסגולה עיי"ש].

ב' עובדות בענין "אל תסתכל בקנקן אלא במה שיש בו"

ובילקוט מעם לועז הביא עובדא שהיתה עם אלכסנדר מוקדון שהיה מלך אדיר ומושל בכיפה, שכינס פעם אחת את כל חכמי עירו בכדי לדון עמהם אודות עניני המדינה השונים, כאשר נכנסו כולם אל הטרקלין אמר להם המלך בחרו אתם אחד מביניכם שהוא ידבר בפני את דברי כולכם, עמדו ובחרו איש אחד צעיר לימים והגישוהו לפני המלך, ביקש אותו חכם לומר את דבריו, אולם המלך הקדימו ושאלו וכי אין נראה לך הגון וראוי יותר שיהיה הדובר אדם הגדול ממך בשנים, השיב לו הצעיר, אם נלך לפי מספר השנים, הרי יש אנשים גדולין מן המלך בשנותיהם שהם ראויים למלכות, אמנם יש לנו לילך אחר הלב והלשון שברא בנו הקב"ה, ולהשתמש בהם לדבר את דברי החכמה הטובים והראויים להיות נאמרים, והסכימו כל הנאספים עמו ואמרו כי צדקו דבריו למאד, והנה זהו ממש כעין דברי התנא "אל תסתכל בקנקן אלא במה שיש בו".

ופירש בזה את דברי אליהוא שהיה אחד מרעיו של איוב, וכיון שהיה הצעיר שבכולם לא אבה לדבר עד שיאמרו המה את דבריהם, וכמאמר הכתוב (איוב לב, ד) ואליהוא חכה את איוב בדברים כי זקנים המה ממנו לימים, אמנם לאחר מכן פתח את פיו ואמר (שם פסוק ו-ח) צעיר אני לימים ואתם ישישים על כן זחלתי ואירא מחוות דעי אתכם, אמרתי ימים ידברו ורוב שנים יודיעו חכמה אכן רוח היא באנוש ונשמת ש-די תבינם, והביאור בדברי התנצלותו הוא כי בתחילה היה סבור שעיקר החשיבות תלויה בימיו ושנותיו של האדם, ולכן היה ירא לדבר טרם שידברו רעיו הגדולים ממנו בשנים, וזהו "זחלתי ואירא מחוות דעי אתכם, אמרתי ימים ידברו ורוב שנים יודיעו חכמה", היינו שהחכמה תלויה בריבוי הימים והשנים של האדם, וכיון ששנותיו מועטות מחבריו אין ראוי שידבר ו"זחלתי ואירא מחוות דעי", אך אח"כ הבין את האמת כי "אכן רוח היא באנוש", היינו שמידת החכמה והתבונה אינם תלויים כי אם ברוח הבאה אל האדם מן השמים, "ונשמת ש-די תבינם" היינו כפי מה שקבלה הנשמה חלק בתורה, כך תאיר באור החכמה ותוכל להשפיע ממנה לאחרים, ומעתה מה אכפת לן ממידת שנותיו של הדובר אם זקן הוא או שמא צעיר לימים. ובענין זה מצינו בדברי חז"ל שאמרו (במד"ר יד, ד) מנין אתה אומר שאם שמע אדם דבר מפי קטן שבישראל יהא בעיניו כשומע מפי חכם שבישראל, שנאמר והיה אם שמוע תשמעו.

עוד הביא בילקוט מעם לועז עובדא נוספת אודות ענין זה שהיתה עם רבינו אברהם אבן עזרא, אשר בין כל נדודיו הרבים נזדמן לביתו של רבינו יהודה הלוי, וכיון שמחמת עניותו הגדולה היו בגדיו קרועים ובלויים, היה נראה כעני המחזר על הפתחים ולא ניכרה עליו חכמתו הגדולה והעצומה, והנה לרבי יהודה הלוי היתה בת כלילת המעלות ומושלמת בכל מידה נכונה אשר הגיעה לפרקה זה מכבר, ועדיין לא באה בברית השידוכין יען כי לא מצאה זיווג הראוי לה לרוב חכמתה ומעלותיה, אשתו של ריה"ל הפצירה בו עד מאד שימרה להשיא את בתם, והוא הבטיח לה שהבחור היהודי הראשון שיקלע לביתם יהיה לחתן לבתם, והנה כאשר נכנס ראב"ע אל הבית - שהוא היה האורח הראשון אשר פקד את ביתם לאחר ההבטחה - נזכרה אשת ריה"ל מן המדובר ובהלה אחזתה, ביודעה שכעת יוכרחו לקחתו כחתן לבתם על אף שהוא חסר חכמה ובינה, וניסתה לבחון ולחקור אם יש לו ידיעה לכל הפחות במקרא או במשניות, אמנם האבן עזרא עשה א"ע כאילו אינו מבין גם בהם ואפי' ידיעה פחותה, כיון שכך נתמלאה האשה צער רב ופנתה אל בעלה רבי יהודה כשהיא בוכיה, וסיפרה לו את אשר אירע ואת גודל הכאב והשבר שיש בדבר, אמנם ריה"ל

הרגיעה ואמר לה שלא תבכה כי הוא ילמד אותך תורה, ואכן נתנו לו את בתם לאשה ונשאה כדת משה וישראל.

תקופה לאחר מכן חיבר רבינו יהודה הלוי פיוט מסוים, כאשר עמד כמעט לקראת סיום הפיוט והוצרך לעשות חרוז המתחיל באות רי"ש, נתקשה מאד ולא עלה בידו למצוא חרוז המתאים לפיוט חרף מאמציו המרובים, צערו היה גדול (מאחר שעבודתו המרובה על כל הפיוט עומדת לירד לטמיון אם לא יצליח להשלימו) וכך ישב בביהמ"ד זמן רב ולא אכל ולא שתה מאומה מחמת שברון לבו, בחלוף הזמן שהיה ריה"ל רגיל לשוב לביתו ועדיין לא שב, שאל האבן עזרא את חמותו מפני מה לא שב רבי יהודה כהרגלו, ותספר לו חמותו את הסיבה, והפציר בה האבן עזרא שתביא אליו את הגליון עם החרוזים שכתב ריה"ל, הלכה חמותו לביהמ"ד והביאה לו כאשר ביקש, ויהי תיכף כאשר הביט האבן עזרא בגליון נטל קנה ודיו והשלים את החרוז החסר באופן נפלא ביותר, כאשר שב ריה"ל אל ביתו וראה את הגליון ואת החרוז המושלם הבין כי יד חתנו בדבר ושמח מאד על כך וחיבקו ונשקו, ואז נתגלתה חכמתו העצומה של האבן עזרא ונתוודע כי הוא מלא וגדוש בתורה וחכמה, ועל כגון דא רמזו רבותינו ז"ל במאמרם "אל תסתכל בקנקן אלא במה שיש בו", וחפצו להורותנו שלא נביט אל המראה החיצוני של האדם אלא אל תוך פנימיותו והחכמה אשר בקרבו.

אין להסתכל על חיצוניותו של האדם אלא על מהותו בפנימיות

עוד פירש רש"י בכוונת התנא, שבא לומר לאדם שלא יביט אל קומת האדם ומראהו לחלוק לו כבוד לפי צורתו, שאם יהיה נראה בחיצוניותו אדם מכובד ובא בימים אזי יכבדהו ואם יהא נראה כעלם צעיר לא יכבדהו, אלא יסתכל "במה שיש בו" דהיינו שיביט אל מהות האדם ומה שהוא מכיל בקרבו ולפי זה יכבדנו.

מידת הצלחתו של האדם בתורה תלויה בגלגוליו הקודמים

אמנם במדרש שמואל פירש כי אין כוונת התנא באומרו "אל תסתכל בקנקן" למשול משל על הגוף אלא על הנשמה, כיון שדירת הקבע של התורה היא הנשמה שהרי שם ביתה, והטעם לכך שהקנקן רומז אל הנשמה, הינו משום שהוא דומה לקנקן המתמלא בייך - שהוא התורה, ובא התנא להשמיענו שהכל תלוי בנשמה, שהרי אין כל נשמות אנשי העולם שוות, וכפי טהרת הנשמה שיש

לאדם כך הוא זוכה שיהיו מגלים לו רזי תורה, ולפיכך ישנה לעתים נשמה חדשה שהיא מוכנה ומזומנת להתמלאות בייך ישן כיון שמעולם לא טעמה טעם חטא, ועל נשמה כזו אמר התנא "יש קנקן חדש מלא ישן", שכיון שהיא נשמה חדשה ללא חטאים יכול האדם למלאותה בתורה ומצוות הישנים והמשובחים, אך מאידך גיסא יש גם נשמה הנחשבת ישנה לפי שהיא נתגלגלה בעוה"ז כבר כמה פעמים בעבור רוב עוונותיה, ועליה אמר התנא "וישן שאפילו חדש אין בו" שכיון שבתחילת היות הנשמה הזו בעוה"ז טעמה טעם חטא, ואח"כ בעת הגלגולים האחרים שהיתה בגוף המשיך האדם להעמיק בעוונות וחטאים, נגרם מזה שלא היה יכול להרבות בעסק התורה ומעש"ט, וזהו שאמר התנא "אל תסתכל בקנקן" כי אף אם תראה אדם שבעיניך יהיה נראה שיש לו נשמה טהורה ותסבור שקנקנו טהור, אין לך להביט רק בקנקן, "אלא במה שיש בו" התבונן בייך שבתוכו וראה את מידת חכמתו ובכך תוכל לעמוד על מהותו.

ובעין זה פירש גם בילקוט מעם לועז "אל תסתכל בקנקן" על התלמיד חכם עצמו, כלומר שאין די במה שיש בו תורה, אלא יש לעיין "במה שיש בו" ולוודאות שיש לו גם ענוה ויראת שמים, וכפי שהיתה מידתו של רבינו הק' בעצמו - בעל המימרא הלזו - שהיה מופלג בענוה ויראת חטא, וכמאמר חז"ל (סוטה מט ע"א) משמת רבי בטלה ענוה ויראת חטא.

יש קנקן חדש מלא ישן.

לפעמים מצוי אדם צעיר שאפשר לקבל ממנו גם את חכמת הנסתר

ביארו המפרשים (רש"י רע"ב וש"מ) שהמדובר כאן הוא בקנקן מלא יין, ובמדרש שמואל ביאר שמה שנקט התנא את משלו דייקא אודות היין ולא אודות הענבים, הוא ע"פ מה שפירש הוא עצמו במשנה הקודמת (והובא לעיל) שענבים מרמזים על חלק הפשט שבתורה והיין מורה על חלק הסוד והרז שבה, ובא התנא להשמיענו שגם כאשר עומד על הפרק ענין לימוד תורת הסוד, גם אז יש לנו לקיים את דברי המשנה "אל תסתכל בקנקן אלא במה שיש בו", ולא נאמר הן האדם הזה צעיר לימים והוא בבחי' "קנקן חדש", וודאי שאינו בקי ורגיל בעניני תורת הנסתר ואין לקבל ממנו בחכמה זו, אלא יש לנו לידע ולהתבונן כי "יש קנקן חדש מלא ישן" ולעתים גם קנקן חדש מלא בייך המרמז על תורת הסוד, וזכה האדם הלזה שנגלו אליו רזי התורה וסודותיה המכוסים, וראוי הדבר שנקבל ממנו אפי' חכמה זו.

טוב יותר לקבל חכמה מחכם צעיר - מאשר מאדם זקן
שאינו מגיע לדרגת החכמה של הצעיר

כתב רבינו יונה כי היין הישן לא יפסד וחשיבותו לא תחלש אם ישימוהו בתוך כלי חדש, ובדומה לזה גם לענין הלימוד, שאם הקטנים יחכמו יותר מן הזקנים, יעדיף האדם לקבל תורה מן הקטנים, ולזאת אמר התנא "יש קנקן חדש מלא ישן" ללמדנו כי לפעמים יחכם הילד יותר מן הזקן, ותהיה חכמתו מבושלת יותר ממנו וגם דבריו יהיו מתוקנים וברורים, ולפיכך טוב יותר ללכת אחר ילד שהוא חכם מאיש זקן ונשוא פנים אשר אינו כמוהו בחכמה.

וע"פ דברים אלו איתא לפרש בשם מרן החתם סופר זי"ע את מאמר הגמרא (יומא כו ע"א) מקום הארון אינו מן המידה, כי הנה נתבאר שלפעמים זוכה אדם צעיר לימים שיתגלו לו עניני תורה ע"י רוב יגיעתו וע"ז אמר התנא "יש קנקן חדש מלא ישן", ומעתה י"ל שעל כך רמזו חז"ל במאמרם "מקום הארון" היינו חכמת התורה שהיתה מונחת בתוך הארון - "אינו מן המידה" ר"ל שאינה תלויה במידת הזמן ומספר השנים של האדם, אלא יתכן שאדם רך בשנים יזכה להשיג בתורה ובחכמה יותר מאדם בא בימים. ובספר בני יהודה (שחיבר דיין דק"ק פרעשבורג) ביאר בזה מה שמצינו שהתורה נמשלה בין לייך ובין לחלב (חגיגה יג ע"א), כי הנה טבע היין שככל שהוא מתיישן הוא נעשה משובח יותר, ואילו החלב טוב יותר לשתותו תיכף סמוך לחליבתו, וכך הוא גם אצל לומדי התורה, כי לפעמים הם משביחים רק אחר תקופת זמן בזקנותם בדומה לייך, ולפעמים הם טובים לשתיה כבר בתחלת ימיהם ובצעירותם כמו החלב.

טוב לקבל ד"ת מאדם צעיר האומר דברים מצדיקים וזקנים
שקדמו לו

סיפר הגאון רבי בן ציון יאדלר זצ"ל מגיד מישרים בירושלים עיה"ק על הדרך שבה נתמנה לתפקיד הרם והנישא של 'מגיד מישרים דירושלים' וכה אמר, בהיותי בן עשרים שנה בערך שמעתי שיעורי תורה מפי הגאון רבי אריה לייב ראשקעס זצ"ל משניפישוק, שהיה גם אומן גדול באמירת דרשות ובקי נפלא באגדות חז"ל, והסדר אצלו היה שבכל יום לפני תחילת לימודו עם התלמידים היה מוסר שיחה קצרה באגדות חז"ל, באחד הימים קראני רבי אריה לייב ואמר לי: בן ציון, היודע אתה שהקב"ה טבע בך את כל הכשרונות הדרושים בשביל להיות דרשן, והינך מסוגל לכך ביותר, ולאחר זמן מה העמידני בעל כרחי על הבימה והורה לי לדרוש לפני לומדי ביהמ"ד, ומני אז בכיכול נטבע עלי חותם של 'דרשן' והיו מכירי פונים אלי מדי פעם בבקשות

שונוות, כגון: בן ציון דרוש נא בביהמ"ד פלוני, או בא ודרוש במקום פלוני, ואכן הייתי הולך ודורש במקומות שהזמינוני, עד שב'שבת כלה' - שבת שלפני חג השבועות שנת תרס"א דרשתי לראשונה בפרסום גדול לפני קהל ועדה בשכונת מגורי 'ימין משה', הפעם השניה היתה בביהכנ"ס שבשכונת 'מאה שערים', ובפעם השלישית נשאתי דרשה בביהכנ"ס שבשכונת 'בית ישראל', וכך נמשכו הדברים הלאה עד אשר לפני שבת זכור שנת תרס"ב קראני רבה של ירושלים הגאון רבי שמואל סלנט זצ"ל, וכיבדני לישא דברים בביהכנ"ס הגדול אשר בחורבת רבי יהודה החסיד ששימש כבית הכנסת המרכזי של העדה האשכנזית בירושלים עיה"ק.

בעלותי לדרוש פתחתי את דברי ואמרתי, הנה איתא במסכת אבות רבי אומר אל תסתכל בקנקן אלא במה שיש בו, ולכאורה יש לתמוה והרי באמת אין כן מנהג העולם להניח יין ישן בקנקן חדש, אמנם נראה לומר כי רבי מאיר בא להוסיף על מאמר המשנה הקודמת "הלומד מן הקטנים למה הוא דומה, לאוכל ענבים קהות ושותה יין מגתו", הרי מזה שאין טוב ללמוד מן הקטן, ולזאת הוסיפה המשנה ואמרה "רבי מאיר אומר אל תסתכל בקנקן אלא במה שיש בו", והינו שלפעמים יש קטן הדומה לקנקן שאינו נאה, ויש לך לבדוק "מה יש בו" ואיזה מיני דיבורים נמצאים בתוכו ויוצאים מפיו, כי אם הוא אומר חידושים שחידש בעצמו אזי דבריו הם כ"ענבים קהות" ו"יין מגתו" שאינם שוים מאומה, אך כאשר הוא חוזר על דברי זקנים ומביא דברים שנאמרו כבר בספרים - הרי הוא בבחינת "יין ישן", שאע"פ שהקנקן אינו נאה עדיין, והיינו שהוא איש צעיר לימים ובעל זקן שחור, עכ"ז יש לקבל את דבריו, וסיימתי ואמרתי כי גם אנכי אינני אומר לפניכם דברי עצמי וחידושי תורתי, אלא הנני רק חוזר על דברי הצדיקים והזקנים שהיו לפנינו, והמשכתי לדרוש לפניהם עד גמירא. אותה דרשה היתה מוצלחת מאד בעזרת השי"ת וכל השומעים נהנו ממנה, ובאותו שבוע הכתירוני חשובי ירושלים ובראשם רבם הגדול רבי שמואל סלנט זצ"ל בתואר 'מגיד מישרים של עיה"ק ירושלים', ומני אז הייתי דורש בקביעות בשבתות המיוחדים - כגון שבת ר"ח ושבת חנוכה וכדומה - בביהכנ"ס שבחורבת רבי יהודה החסיד.

וְיִשְׁן שְׂאֵפִילוֹ חֶדֶשׁ אֵין בּוֹ.

הכא מיירי באדם שאין בו תורה כלל

פירש רש"י ז"ל שאפילו חדש אין בו, שריקן הכלי, כך אדם זקן ובעל צורה שאפי' יין חדש אין בו עכ"ל, והיינו שהתנא חפץ להדגיש לנו שלא די

שאינן בו יין ישן, אלא אף חדש אין בו כי הוא ריקן מן היין לגמרי, ובא לרמוז שיתכן שיהיה אדם בא בימים שאפי' מעט תורה אין בו, והיינו שהאדם הלזה הינו נחות בב' דרגות מן האדם הדומה ל"קנקן חדש מלא ישן", כיון שאין בו לא יין ישן ולא יין חדש. וכתב במדרש שמואל שמחמת כן לא אמר התנא "הסתכל במה שיש בקנקן", לפי שאם היה החשש רק שמא יחליף האדם בטעות קנקן חדש מלא ישן עם קנקן ישן מלא חדש, היה להתנא להזהיר ולומר "הסתכל במה שיש בקנקן" שלא תחליף ביניהם, אבל כיון שיש חשש שלפעמים יש "ישן שאפילו חדש אין בו" והוא ריק מכל, הוצרך התנא להזהיר "אל תסתכל בקנקן" (לומר שאין כל ראייה מכך שיש קנקן שהוא מלא במשקה כלשהו, כי יתכן שהינו ריקן מכל ומאומה אין בו).

המשנה מרמזת לנו שהקב"ה בעל הרחמים מוחל את עוונותיו של החוזר בתשובה

כתב במדרש שמואל שאפשר לפרש את המשנה בדרך צחות, שדברי התנא אמורים כלפי אדם שנתלכלך בחטא וכעת ניחם על מעשיו וחפץ לשוב בתשובה שלימה ולהתקרב לבוראו, אמנם הוא עומד ומסתפק האם באמת לשוב בתשובה או לא, וזאת מחמת שנאמר בתורה (שמות לד, ז) ונקמה לא ינקה, והיינו שהשי"ת אינו מנקה מן העוונות אלא מעניש עליהם במלוא מידת הדין, ומעתה יתכן שיתייאש האדם הלזה מן הרחמים ולא ישוב בתשובה בסוכרו שבין כה ובין כה ייענש בגין עוונותיו, ולזאת אמר התנא "אל תסתכל בקנקן אלא במה שיש בו" והיינו שכאשר תתבונן בתיבות ונקמה-ינקה שבפסוק הנ"ל, "אל תסתכל" באותיות "קנקן" אלא באותיות שישארו שהם מרכיבים את תיבת הוי"ה שמו של הקב"ה המורה על מידת הרחמים, כיון שהקנקן טפל ואילו שם הוי"ה בעל הרחמים הוא העיקר, ולכן לא יפול רוחו בקרבו ולא יתייאש מן הרחמים, אלא ישוב בתשובה שלימה וידע כי ימינו של הקב"ה פשוטה לקבל שבים, וימחול לו את כל עוונותיו ולא יענישנו.

יש לאדם לשים לבו רק אל נשמתו ולמלאות חפצה, ולא יביט כלל אל תאוות הגוף

עוד הוסיף במד"ש ביאור נאה על דברי המשנה, כי הנה האדם מורכב מגוף ונפש שהם ב' כחות המנוגדים זה לזה בתכלית, וכאשר כח הגוף גובר מתמעט כח הנשמה, ואילו כשהנשמה גוברת נופל כח הגוף, וכיון שיצר לב האדם רע מנעוריו הרי הוא רודף בכל ימיו אחר תאוות גופניות יומם ולילה לא ישבות, ובכדי למנוע את הדבר ולהדריך את האדם בדרך הטובה והישרה אמר

כִּזְרִיבֵי אֱלֶעָזֶר הַקֶּפֶר אֹמֵר הַקְּנָאָה וְהַתְּאֵנָה וְהַפְּכוּד מוֹצִיאִין אֶת הָאָדָם מִן הָעוֹלָם:

פירוש רש"י

כו והתאווה. המנצק למלאות תאוותו נאלמה ושמיה ונעילה וכיוצא בהן: והכבוד. שיכבדוהו בני
אדם:

התנא "אל תסתכל בקנקן" המורה על הגוף, אשר הוא כמו קנקן ונבלי חרס מעשי ידי יוצר שהרי האדם קרוץ מחומר ונלקח מעפר, אל תביט בו לענגו בתענוגי העולם וליתן לו את מאוייו ותאוותיו, ואל תשים עיניך בו כלל שהרי הוא הטפל ואין ראוי לעשות מן הטפל עיקר, אלא עשה מן העיקר עיקר והסתכל "במה שיש בו" שהיא הנשמה הטהורה חלק אלוק ממעל, ורחם עליה ותן לה את תאוותיה ורצונותיה, ותן דעתך עליה לעולם להיטיב לה ולמלאות את משאלותיה וחפצה לעשות את רצון השי"ת בעסק התורה והמצוות, ודבר זה הוא בדומה לאדם הנכנס לחנות שמוכרים שם משקאות וחפץ לקנות קנקן יין, שאין הקנקן וצורתו גורמים לו לבחור יין מסוים, שהרי הוא נחשב בעיניו כנבלי חרס בעלמא, אלא הוא מביט רק על עצם היין טיבו וטעמו ולא אכפת ליה כלל היאך נראה הקנקן שהיין שרוי בתוכו.

יש לכבד את כל אדם באשר הוא ואף אם צורת גופו אינה נאה

עוד ביאר במד"ש שהתנא נתכוין ללמדנו אודות כבוד בני האדם, והזהירות שצריך להזהר לכבדם קטנים כגדולים בחורים כזקנים, ולזאת אמר "אל תסתכל בקנקן" כלומר כל אדם שתראה יש לך לכבד ואף אם יראה בעיניך בזוי ושסוי, שהרי ישנם אנשים שצורת גופם נעימה ועכ"ז אין בהם תבונה, ומאידך גיסא ישנם בני אדם שמראה גופם מכוער ואעפ"כ המה מלאים מדע וחכמה וחשיבותם רבה עד מאד, והעיניים הגשמיות יכולות לראות ולהביט רק בגופות בני האדם שהם כקליפה לנשמתם, אבל אינם מכירות במה שבתוכם, ולזאת הדריכנו התנא ואמר "אל תסתכל בקנקן" בצורת הגוף "אלא במה שיש בו" שהיא הנשמה, וכבד תכבד את כל אדם באשר הוא, שהרי נשמה קדושה באפו, וכמו קנקן יין שאין האדם מחשיבו מחמת יופי הקנקן אלא בגין טעם היין הנמצא בו.

❧ משנה כז ❧

רבי אלעזר הקפרי אומר הקנאה וכו' מוציאין את האדם מן העולם.

ישנם ג' מינים בענין הקנאה בגשמיות וג' בעניני רוחניות

כתב רבינו יונה כי ישנם ב' עניני קנאה, קנאה ברוחניות וקנאה בגשמיות, ובכל אחד מהם יש ג' דרכים וכמו שנבאר בעזה"י:

הקנאה בעניני רוחניות - הדרך הראשונה היא אדם שכאשר הוא רואה אנשים העוסקים בתורה ובמצוות והולכים בדרך טובה הרי הוא מקנא בהם, והקנאה הזו גורמת לו לשנוא אותם, הנה אדם זה הוא שונא את אוהבי ה' ועושי רצונו ולפיכך הוא נכלל בכלל "שונאי ה'", והמידה הזו היא הרעה ביותר שבין מיני הקנאה, ופשיטא שהיא מוציאה את האדם הלזה מן העולם. הדרך השנית היא אדם שאינו שונא את לומדי התורה ומקיימי מצוותיה בעצם, אלא שמכיון שלא זכה לילך בדרך התורה והיראה או שהוא מתרשל בקיום חובתו בעולמו, הרי הוא חפץ שלא יהיו בעולם אנשים יותר טובים ממנו, וע"כ אין ניחא לו שיהיו בני אדם אחרים הולכים בדרך הטוב והישר, והנה גם אדם זה נקרא שונא ה' כיון שרצונו למנוע ריבוי של תורה ומצוות בעולם, ונמצא שגם אדם זה אינו עושה מעשי השי"ת כראוי, וגם לו תגרום המידה הזו להוציאו מן העולם. הדרך השלישית היא המידה הטובה שבקנאה, וע"ד שאמרו חז"ל (ב"ב כא ע"א) קנאת סופרים תרבה חכמה, והיינו שע"י שרואה את סובכיו שהם עוסקים בחכמה ולומדים את תורת ה' ומתנהגים בקדושה, מתעורר בו רצון לעשות כמעשיהם, והקנאה הלזו גורמת לו להרבות על חכמתו ולטרוח להוסיף בקיום מצוות ומעש"ט וללכת בדרכים ישרות, והנה ודאי שהדרך הזו טובה והקנאה הזו היא קנאה ראויה, אמנם יותר טוב היה אם הילוכו בדרך הטוב היה מחמת רצונו העצמי לעשות את רצון ה' ולא בגין קנאתו בזולתו, וכמאמר שלמה המלך ע"ה החכם מכל האדם (קהלת ד, ד) וראיתי אני את כל עמל ואת כל כשרון המעשה כי היא קנאת איש מרעהו גם זה הבל ורעות רוח, והיינו כי גם הקנאה הטובה המביאה את האדם לידי מעשים טובים וכשרים - אינה מן המובחר ויש בה הבל ורעות רוח, וזאת לפי שהעושה את רצון השי"ת מחמת נדיבות לבו ורצון נפשו הרי הוא בוחר בטוב באמת ובלבב שלם, וחשיבותו רבה ומעולה יותר ממי שעושה כן רק מחמת קנאת סופרים. [ובילקוט מעם לועז הוסיף על כך שהאדם המשתמש עם מידת הקנאה, אף שהיא בבחי' קנאת סופרים והוא מרבה חכמה על ידה, עכ"ז הוא נכנס לסכנה שמא מתוך הקנאה הטובה יימשך גם לקנאה רעה לקנאות בזולתו בעניני חומריות וכדברים שאינם טובים.]

הקנאה בעניני גשמיות - הדרך הראשונה היא אדם השוחר רע, וקשה בעיניו אם יש לאחרים עושר ונכסים בזמן שברשותו אין הם קיימים, והרי רעתו מרובה מכולם כאשר הוא שונא את טובת בני האדם ואינו חפץ בתיקון העולם. הדרך השנית היא שקנאתו בעשירים אינה נובעת משנאתו אותם בעצם ומחמת שאינו חפץ שיהיה להם ריבוי ממון, אלא משום שהוא אוהב ממון ורצונו להעשיר עושר גדול יותר משאר בני אדם, וקנאתו טובת על כך שאין לו (ושונה מן הדרך הקודמת שקנאתו היא על מה שיש לאחרים, והבן). ואילו הדרך השלישית היא האדם האוהב כסף ומקנא במי שמחזיק בממון רב, וחפץ להתעשר עשירות גדולה ונכבדה, אמנם אין אכפת לו כלל ממידת העשירות שיש לבני אדם אחרים אם מעט ואם הרבה, אלא קנאתו היא רק בעצם רצונו וחפצו אל הממון, והנה הדרך הלזו היא הטובה מבין אלו הקנאות הרעות שבעניני גשמיות, אולם כבר הודיענו שלמה המלך ע"ה במאמרו (משלי כג, יז) אל יקנא לבך בחטאים כי אם ביראת ה' כל היום, שכל מיני הקנאה אינם טובים זולת הקנאה המביאה ליראת ה' ועבודתו ית', וע"כ האיש החפץ לילך בדרך הרצויה לפני ה' לא יהא לו שום קנאה מעניני גשמיות אלא רק בדברים שיקרבו אותו לקיום רצון אבינו שבשמים.

האדם שיש לו אמונה ובטחון בהשי"ת ניצול מן הקנאה
ברעהו כי יודע שאין אדם נוגע במה שמזומן לחבירו

והנה כאשר נתבונן בקנאה זו שהאדם מקנא בעניני גשמיות שיש לזולתו, נראה שהדבר נובע מחסרון אמונה ובטחון בהשי"ת, וכפי שנראה מן העובדא שהיתה עם הרה"ק רבי מאיר מפרמישלאן זי"ע, שפעם אחת נכנס אליו אחד מאנשי שלומו ותלונתו בפיו שעד עתה היתה פרנסתו מחנות שמוכרים שם דבר מסוים, וכעת החליט יהודי מבני העיירה לפתוח חנות נוספת מסוג זה בסמיכות לחנותו, והוא חושש מאד שמא יפנו לקוחותיו לקנות בחנות השניה, והוא ישאר מחוסר פרנסה ולא יהיה ביכולתו לרכוש לחם לעולליו, השיב לו הצדיק הנה כאשר הסוס רוצה לשתות מים ובא אל הנהר, דרכו היא שבתחילה הוא מכה ברגלו בקרקעית הנהר ורק אח"כ הוא מתחיל לשתות, וסיבת הדבר היא שכאשר הוא רוכן אל הנהר משתקפת דמותו במים, וכיון שהוא רואה בכואת סוס הרי הוא סבור שסוס אחר בא לנגדו וחפץ לשתות את מימיו, והוא מתקנא בו וגם ירא שמא יסיים לשתות את כל מימי הנהר ולא ישאר לו מאומה, ולכן הוא מתמלא עליו כעס ורוקע ברגליו בכדי להרוג את אותו סוס מדומה.

והנה זאת היא דרכו של הסוס הנבער מדעת, אבל האדם מביין בדעתו ויודע שאין מציאות כזו שסוס אחד שותה את כל מימי הנהר, ואף אם באמת יבוא סוס נוסף לשותות ממימיו לא יחסר לו מאומה, וכדבר הזה הוא גם לענין האמונה והבטחון בהשי"ת, שאיש יהודי שזכה לרכוש את מידת האמונה בצור ישראל יודע בבטחון שאין שום אדם יכול ליטול ממנו מאומה ממה שנגזר עליו שיקבל, וכן אין שום אדם יכול להוסיף על ממונו אפי' פרוטה אחת אם לא נגזר מן השמים שיקבלו, ולפיכך יש לאדם לשים את בטחונו בה' תמיד ואז לא יירא שמא אדם אחר יטול את שלו, וגם לא יקנא כלל במה שיש לאחרים כי ידע נאמנה שמה שהכריזו משמים שיהא שלו יבוא אליו ולא יהא ביכולת שום נברא ליטלו הימנו, ומה שקבל חבירו הרי זה מיועד משמים עבורו ואין לו כלל שייכות אליו.

המקנא במה שאינו שלו - מה שביקש אין ניתן לו ומה שבידו ניטל הימנו

כתב בספר ענף עץ אבות בדבר מה שאמר התנא כי הקנאה מוציאה את האדם מן העולם, כי לא די שלא תועיל לו קנאתו להשיג את הדבר שהוא מקנא בו, אלא אף מה שיש בידו מכבר עתיד הוא לאבד, וכפי שאמרו חז"ל גבי הנחש הקדמוני (ע"י בר"ר כ, ה) שנתקנא באדם הראשון שנתנה לו חוה אשתו, ולכן ביקש להחטיא את אדם בחטא עץ הדעת ולהמיתו בגין כך, ועי"ז יוכל לשאת את חוה לאשה, אמר לו הקב"ה אני אמרתי מלך תהיה על כל הבהמה וחית השדה, ותלך בקומה זקופה, עכשיו על גחונך תלך, מיד ירדו שני מלאכים וקצצו את ידיו ורגליו, נמצא שלא קבל את מה שנתקנא בו וגם נטלו ממנו את מה שהיה לו, וכן מצינו בקרח (תנחומא קרח, א) שנתקנא בנשיאותו של אליצפן בן עוזיאל שמינהו משה לנשיא על בני קהת ע"פ ציוויו של הקב"ה, אמר קרח ד' בנים היו לו לאבי אבא, עמרם הבכור נטלו שני בניו גדולה, משה נעשה מלך ואהרן כהן גדול, מי ראוי לטול את השררה הבאה אחריה, לא אנכי שאני בנו של יצהר שהוא שני לעמרם, והוא מינה לנשיא את בן אחיו הקטן מכולם שהוא אליצפן בן עוזיאל, הריני חולק עליו ומבטל את דבריו, נתן עיניו בכהונה ונטרד מן העולם, שפתחה הארץ את פיה ובלעה אותו ואת כל בני משפחתו, ובדומה לזה מצינו עוד אנשים שנתנו עיניהם במה שאינו ראוי להם ונענשו שמה שבקשו לא ניתן להם ומה שהיה בידם ניטל מהם.

מידת החסידים לשמוח בטובת חבריהם באמת ובלב שלם כפי שמצינו אצל אהרן הכהן

כתב בילקוט מעם לועז, אמר החכם אל תקנא בחברך, שאם תקנא בו הוא יוסיף נעימות במה שיש לו (שכיון שאתה מקנא בו תהיה הרגשתו טובה

יותר, שיש לו דבר הגורם שאחרים יקנאו בו) ואתה תוסיף דאגה (בכך שתחוש שחסר לך הדבר הלז), ומידת החסידים לשמוח בטובת חבריהם ובהצלחתם, וכפי שמצינו אצל אהרן הכהן, שהקב"ה אמר למשה רבינו ע"ה בעת שמינהו למלך ישראל וגואלם, שילך למצרים ושם יבוא לקראתו אהרן אחיו שהיה גדול ממנו בשנים, וז"ל הכתוב (שמות ד, יד) וראך ושמח בלבו [ופירש"י לא כשאתה סבור שיהא מקפיד עליך שאתה עולה לגדולה עכ"ל], הרי שאהרן שמח בכך שמשה הצעיר ממנו לימים עולה לגדולה ומתמנה למינוי גדול כזה, ובזכות ששמח על כך בלבו זכה לחושן המשפט שהיה מונח על הלב (רש"י שם), וביאור הדברים הוא שהנה ישנם אנשים השמחים בטובת זולתם, אולם השמחה הלזו היא רק למראה עיניים, והיינו שבחיצוניות הם מראים אותות שמחה על כך, אולם בלבם פנימה אינם שמחים בכך אלא הם מצרים על הדבר, אכן גבי אהרן הכהן העידה תורה ששמחתו היתה אמיתית וכנה ונבעה מעומק לבו הטהור כאומרו וראך ושמח בלבו, ולפיכך זכה לשכר הגדול הזה שיהיה לבו נעשה מרכבה להוראה (והוא החושן והאורים ותומים שהיו מונחים בו, שעל ידם הורה הקב"ה לבנ"י את הדרך ילכו בו ואת המעשה אשר יעשו).

המקנא בחבירו פוגם בכבודו של מקום

עוד כתב בילקוט מעם לועז ענין עמוק בגנות מידת הקנאה, כי הנה דרכו של הלקוי במידה זו שכשרואה אדם שזכה להצלחה כלשהי בעושר בבנים או בנכסים, הרי הוא מצטער בלבו ואומר מפני מה זכה פלוני למעלה הלזו, נמצא המקנא פוגע בכך בכבוד השי"ת ח"ו, שהרי את הטובות הללו קיבל אדם זה מחמת שכך עלה ברצונו של הקב"ה, ומי שיש לו תרעומת על הדבר הרי הוא מתרעם על מלך מלכי המלכים הקב"ה, והדבר דומה למלך שהושיב את שריו ועבדיו סביב שולחנו כפי ראות עיניו, והיו מהם שזכו להסב בסמיכות אליו אך היו גם שרים שהמלך הושיבם בקצה השלחן, והנה אם יבוא אחד מן השרים וישאל מפני מה הנני יושב במקום מרוחק ואילו שר פלוני זכה לישוב במקום מכובד שכזה בסמיכות אל המלך, ודאי שידונו את השר הלזה כמורד במלכות, וייענש עונש גדול על אשר זלזל בכבוד המלך שהורה לסדר את סדר המושבות באופן זה, והנה ק"ו הוא שהאדם המקשה על הנהגתו של הקב"ה ואין ניחא ליה במה שנתן לזולתו יותר ממה שהוא קבל, ודאי פגע בכבודו של השי"ת ומה מאד גדל עונו וירבה ענשו.

עוד הוסיף בזה כי יש לאדם ללמוד לקח בגנות מידת הקנאה מהנהגתו שלו עצמו, כי הנה אם יראה האדם את בניו שמקנאים זה בזה ודאי לא יהא

ניחא ליה בכך ויוכיחם על הדבר, ולא תנוח דעתו עד אשר יתקנו את המידה הזו ויחדלו לקנאות, והנה אם כלפי בניו שאין להם דעת כמוהו הוא מבין בדעתו כמה גרועה מידת הקנאה, ודאי יש לו להבין שכאשר הוא עצמו מקנא בזולתו הרי המידה הזו גרועה פי כמה.

והתאווה וכו' מוציאין את האדם מן העולם.

גנות התאווה לעניני גשמיות ומעלת התאווה למצוות ומעשים טובים

כתב רבינו יונה כי התאווה היא תחילה לכל הפעולות והמעשים שהאדם עושה וקודמת אף למחשבתו, כיון שמחמת שמתאווה לדבר מסוים הרי הוא חושב עליו. והנה כל התאוות רעתם רבה, וזאת אצל שהתאוות האסורות אשר היצה"ר מכניס בקרב האדם ומסיתו לחטוא הם רעים ומגונים, אלא אפי' התאוות לדברים המותרים שאין בהן שום סרך איסור כגון המאכל והמשתה וכדו' ג"כ רעים הם, וכפי שאמרו חכמי הטבע כי גם המאכלים הקלים והטובים (הגורמים בריאות לאדם האוכלם) מזיקים למי שיאכל מהם הרבה. אולם התאווה הראויה היא שיתאווה האדם לחכמה שתביאנו לעבודת השי"ת, וכן לעושר הנצרך לו כדי שיוכל לעשות על ידו את הישר בעיני ה' ולא לשום דבר אחר, וזהו שאמר דוד המלך ע"ה (תהלים לח, י) ה' נגדך כל תאותי, היינו כי "כל תאותי" ר"ל התאוות שהנני חפץ ומתאווה להם - הם רק "נגדך" לצורך שמים ועבודת ה' ולא מחמת קנאתי בבני אדם אחרים, וכעין זה מצינו גם אצל רבינו הק' (כתובות קד ע"א) שבשעת פטירתו זקף עשר אצבעותיו כלפי מעלה, ואמר רבש"ע גלוי וידוע לפניך שלא נהניתי [בעולם הזה - רש"י] אפי' באצבע קטנה, ואע"פ שהיה עשיר גדול כפי שאמרו חז"ל עכ"ז לא נהנה כלל מכל עניני העוה"ז, כיון שבכל עסקיו בצרכי העוה"ז לא היתה כוונתו כי אם לשם שמים, ולא היתה לו שום תאוה ורצון לעניני ארציות כלל. אמנם התאווה הטובה ביותר היא שיתאווה האדם להרבות בעסק התורה ובמעשי המצוות וכפי שאמר הכתוב (משלי יא, כג) תאות צדיקים אך טוב, כי תאותם הינה רק להרבות מעשים טובים ולעשות את רצון השי"ת בשלימות, וכן איתא במדרש (ויק"ר כב, ב) אוהב מצוות לא ישבע מצוות.

ובילקו"ט מעם לועז ביאר את הענין שהתאווה מוציאה את האדם מן העולם, וגם זה הוא ע"ד מה שאמרו חז"ל (סוטה ט ע"א) הנותן עיניו במה שאינו שלו, מה שמבקש אין נותנים לו ומה שבידו נוטלים הימנו, ופירש בזה את

תתכר דרכי מסכת אבות אבות

הפסוקים (תהלים קיב, ט) קרנו תרום בכבוד רשע יראה וכעס, שיניו יחרוק ונמס תאות רשעים תאבד, והיינו שהרשע מביט על הצדיק ורואה כיצד הוא שרוי בכבוד וקרנו מתרוממת, וכיון שאינו חפץ בטובת הצדיק הרי הוא חורק שיניו בכעס על כבודו, וזה יגרום שבסופו של דבר "תאות רשעים תאבד" כי גם מה שהוא עצמו מתאוה והשלוה שהיתה לו מקדם תאבד ממנו.

הרדיפה אחר תאוות עוה"ז נובעת מכך שהאדם פורש מן התורה ועבודת ה'

עוד כתב כי ע"י שהאדם פורש מעבודת ה' ועסק תורתו הרי הוא נופל ברשת התאוה המגונה, ורמז לדבר יש בפסוק (במדבר לג, טז) ויסעו ממדבר סיני ויחננו בקברות התאוה, היינו שכאשר האדם מסייע את עצמו מתורת ה' שניתנה "במדבר סיני" ופוסק מלהגות בה ולקיים מצוותיה, זה גורם לו ל"חנות" "בקברות התאוה" היינו שירדף אחר תאוות לבו המגונות (אשר הם קוברים את האדם תחתיהם ומובילים אותו לשאול תחתיות רח"ל).

עצה נגד התאוה - להביט באנשים שיש להם פחות ממנו, ועובדא עם רבי עקיבא ואליהו הנביא

והנה הרפואה לדבר זה שלא יתאוה האדם לעניני חומריות והבלי העוה"ז, הוא כפי שאמרו בספרים הק' ברמז הפסוק (דברים ד, לט) בשמים ממעל ועל הארץ מתחת, והיינו שבעניני "שמים" ועבודת השי"ת צריך האדם להביט "ממעל" היינו על אנשים העומדים במדריגה גבוהה ומעולה ממנו, ויחפוץ לעשות כמעשיהם בבחינת קנאת סופרים תרבה חכמה, ואילו "על הארץ" כלומר בעניני גשמיות וארציות יש לאדם לראות "מתחת" ויתבונן באנשים העומדים מתחתיו שיש להם פחות ממנו, ואז לא יתאוה לעניני גשמיות כי יאמר הן יש לי הרבה יותר ממה שיש לאחרים, ומה לי כי אתלונן ואתאוה להרבות בקניני העוה"ז.

ובדבר הזה מצינו במה שסיפרו לנו חז"ל אודות התנא רבי עקיבא, ואלו דבריהם במסכת נדרים (נ ע"א) בשעה שנשא ר"ע את רחל אשתו שהיתה בתו של כלבא שבוע היו מחוסרי כל, ואפי' מיטות לישן על גביהם לא היו להם, אלא היו מניחים תבן על הארץ ועל זה היו ישנים, יום אחד בא אליהם אליהו הנביא ונראה להם כאדם עני, וביקש מהם אם יוכלו ליתן לו מעט תבן באשר אשתו ילדה ואין לו אפי' תבן להציע תחת משכבה, הפרישו מן התבן שלהם ונתנו לו, כאשר הלך האיש אמר רבי עקיבא לאשתו ראי נא כי אדם זה הינו

מחוסר כל ואפי' מעט תבן אין ביכולתו להשיג, וכיון שראו שהם בעלי יכולת יותר מן האדם הלז הרגישו את עצמם כאילו הם עשירים יותר ממנו ובזה נתיישרה דעתם.

והנה בספרים הקשו על עובדא זו, כי אם כבר שלחו מן השמים את אליהו הנביא לסייעם במצוקתם וליישב את דעתם, למה זה לא נתן להם מספר מטבעות זהב בכדי שיוכלו להתפרנס בדרך כבוד, ורק הראה את עצמו כעני שאשתו ילדה, ותירצו כי אם היה ממלא את צרכם באותו זמן ונותן להם ממון, הנה אין זו מתנה שלימה שהרי אמרו חז"ל (עיי' קה"ר א, א, יג) אין אדם מת וחצי תאותו בידו, יש לו מנה רוצה מאתים, וע"כ ממון זה היה עלול לגרום להם רעה שכעבור זמן מה יתאוו לממון נוסף או לדברים אחרים, אכן עתה שנדמה להם כעני חסר כל וגרם להם לבוא להכרה שיש להם יותר מאנשים אחרים והחלו לשמוח במצבם, אין מתנה וברכה גדולה מזו משום שדבר זה הוא רפואה בדוקה נגד מידת התאוה, וכמו שנתבאר לעיל שבעניני ארציות צריך האדם להביט במי שיש לו פחות ממנו, ואז לא יתאוה להבלי העוה"ז.

ההולכים אחר התאוות לא ישיגו מאומה, ומשל נפלא על הדבר

בילקוט מעם לועז כתב משל נפלא הממחיש את אפסיות התאוות, משל לאדם שהיה מהלך במדבר, וכיון שאזלו המים שהיו בידו היה צמא ביותר ולא מצא אפי' מעט מים להפיג את צמאונו, והנה מדרך הולכי המדבריות שלפעמים נראה להם כמין מראה מים מרחוק, אך זהו מראה מדומה בלבד הנוצר מן השמש הזורחת על החול, וגם לאיש הלזה היה נדמה מרחוק שהוא רואה מים נובעים ושמח מאד על כך ומיהר לצעוד לקראתם, אולם לצערו הרב כל כמה שהיה מתקרב אליהם היו נראים לו כרחוקים יותר ויותר, ומחמת ההליכה גבר צמאונו ביותר, וכה המשיך לילך ברוב צער ויגון, מצאו אדם אחד ואמר לו, אמור נא אנה פניך מועדות, השיב לו האיש צמאתי מאד והנני הולך לעבר המים הנראים במקום ההוא, אמר לו דע לך כי לא מים הינך רואה כי אם חול המדבר הנדמה לך כמים, ועתה אם תשוב על עקביך לעבר המקום שממנו באת יש לך סיכוי ותקוה להגיע למקום ישוב ואז תוכל לשתות מים, אך אם תמשיך ללכת בדרך הזו לעבר מה שנראה לך כמים, סופך למות בצמא ח"ו.

והנמשל מוכן כי הנה בני האדם רצים בכל כחם אחר תאוות העוה"ז, והם סבורים שע"י המרוצה הזו וריבוי ההשתדלות שעושים יעלה בידם להשיגם, ולכן נראה להם כל העת שהם מתקרבים אל מחוז חפצם ועוד מעט

קט יהיו התאוות נתונים בידם, אמנם אין הדבר הזה אמת כלל, כיון שמה שנראה בעיניהם שהם עומדים למלאות את תאוותם הוא רק דמיון שוא, כיון שלמילוי התאוות לא יגיעו לעולם (שהרי כשישיגו תאוה אחת יתברר להם שעדיין הדרך רחוקה וחסרים להם עוד דברים רבים, וכן הלאה עד סוף חייהם), והדרך הנכונה היא שיחדלו מן המרוצה הזאת ומן הרצון להשיג עוד ועוד מהבלי העוה"ז השפל, אלא יתחילו להסתפק במועט אשר חננם השי"ת ואז אשריהם ואשרי חלקם וטוב להם בזה ובכא.

משל נוסף בענין זה שהתאוה אינה מוסיפה לאדם שום טובה

ובמדרש קהלת (קה"ר ה, כ) איתא עוד משל נפלא בענין זה, לסבר את האוזן ולהבין את גודל הטעות שיש לבני אדם הרודפים אחר תאוות העוה"ז ומה רבה סכלותם, וזה דבר המשל, השועל היה מהלך בדרך וראה כרם ובו ענבים נאים ונחמדים למאכל, התאוה השועל מאוד לאכול מן הענבים וניסה להכנס אל הכרם, אולם הכרם היה מסובב כולו בגדר ולא היה ביכולתו להכנס אליו, לפתע מצא השועל פירצה קטנה בגדר וניסה להכנס דרכה, אולם לצערו הרב היה גופו גדול יותר מן הפירצה ולא הצליח להכנס, השועל שלא אבה לוותר על תאוותו טיכס עצה מה לעשות, והחליט לצום עד שיכחש גופו ויוכל להכנס לתוך הכרם, ואכן כעבור מספר ימים היתה מידת גופו מתאימה לפירצה והצליח לדחוק א"ע להכנס, ומיד החל לאכול מן הענבים כאוות נפשו, שהה שם זמן מה והיתה הנאתו רבה, כאשר קרבו ימי הבציר פחד השועל שמא יהרגנו בעל הכרם כשיוודע לו שאכל מענביו ולכן ביקש לברוח מן הכרם, אך שוב לא היה יכול לצאת דרך הפירצה שבגדר מחמת שגופו גדל הרבה בגין הענבים שאכל, לא נותרה בידו ברירה והוכרח לצום פעם נוספת בכדי שירזה גופו כבתחילה, ורק אז יצא דרך החור שמשם נכנס, נעמד השועל על גבעה אחת בסמיכות אל הכרם ואמר, כרם כרם, כמה נאים פירותיך וכמה מתוק טעמם, אמנם מה הנאה היה לי ממך, כשם שנכנסתי אליך כחוש ורעב, כך יצאתי ממך כשאני רעב ודל בשר, וכלעומת שבאתי כך הלכתי.

ובדומה לזה הם כל ההולכים אחר תאוות העוה"ז שבסופו של דבר אין להם מאומה מכל תאוותיהם, וכגון אדם הלקוי בתאות ממון אשר כל ימיו אץ להעשיר ולהרבות נכסיו, הנה כשם שהוא נכנס לעוה"ז בלא נכסים כך הוא יוצא מן העולם כשאין בידו שום נכסים, ונמצא שלא הועיל ברדיפתו מאומה ועלו בתוהו מאמציו הרבים וריבוי יגיעתו, משא"כ האיש הנלכב אשר מח לו

בקדקדו מבין ומשכיל לרדוף אחר מצוות ומעש"ט ולעשות את רצון אבינו שבשמים, ועי"ז מה רב חלקו הצפון לו בשמים ויבוא על שכרו משלם, ונמצא שהועילו מעשיו וטוב לו בזה ובכא.

וְהַכְבוֹד מוֹצִיאִין אֶת הָאָדָם מִן הָעוֹלָם.

הרודף אחר הכבוד שרוי בצער ומכאוב כל ימיו

כתב במדרש שמואל כי האדם הרודף אחר הכבוד אין מרפא לשכרונו לכו וחייו אינם חיים, כי כל ימיו מסובכים במכאובים ואין רגע בלא נגע, כי לעולם הוא סבור שפגעו בכבודו, הן בכניסה והן ביציאה הן בישיבה והן בעמידה וכהנה רבות, וכיון שרודף הרבה אחר הכבוד ורב חפצו להיות מכובד על הבריות, והוא דבר שאינו יכול לבקשו מסובכיו ולתבעו בפה יען כי חרפה הוא לו לדרוש כבוד, הנה יהיה נאנח כל ימיו בשכרונו מתנים ורוב צער, וגם שנותיו תקצורנה בדרך הטבע, ולכן אמר התנא כי הכבוד הינו אחד מן הדברים ה"מוציאין את האדם מן העולם".

ובמסכת סנהדרין (קב ע"א) מצינו שנתקיים דבר זה בפועל שהכבוד הוציא את האדם מן העולם, וכה אמרו שם חז"ל על הפסוק (מלכים-א יג, לג) אחר הדבר הזה לא שב ירבעם מדרכו הרעה, אחר מאי, א"ר אבא אחר שתפשו הקב"ה לירבעם בבגדו ואמר לו חזור בך ואני ואתה ובן ישי נטייל בגן עדן, אמר לו מי בראש אמר לו בן ישי בראש, אמר אי הכי לא בעינא, הרי לנו שבגין שהיה להוט אחר הכבוד לעמוד בראש לפני דוד המלך גברה סכלותו וביכר לוותר על המעלה הגדולה הזו לטייל עם השי"ת בגן עדן ונטרד מן העוה"ב. [וכיון שהזכרנו את מאמר חז"ל הזה, יש להביא אגב אורחא מימרא נאה בדבר, הקשה הגאון רבי חיים שמואלביץ זצ"ל שהרי מסדר הדברים שאמר הקב"ה לירבעם, היה לו להבין כי בדעתו ית' לשימו לפני דוד המלך, וכפי שאמר לו "אני ואתה ובן ישי נטייל בגן עדן" ולמה זה הוסיף לשאול "מי בראש", ותירץ בדרך צחות שמחמת גודל רדיפתו אחר הכבוד, אף שהיה הדבר מוכן שהוא מעותד לעמוד בראש, היה חפץ לשמוע פעם נוספת מפי הקב"ה אודות הכבוד הגדול שעומד הקב"ה להנחילו, ולפיכך שאל להדיא "מי בראש"].

בקשת הכבוד לצורך התורה הינה דבר ראוי

והנה אף שנתבאר שבקשת הכבוד מוציאה את האדם מן העולם, אמנם כתב רבינו יונה שישנה בקשת כבוד המותרת, והוא כאשר כוונת האדם היא אך

ורק לשם שמים ולמען הרבות את כבוד התורה, ואינו נוטל את הכבוד לעצמו וגם אינו נהנה ממנו כלל, אמנם כל אופני בקשת הכבוד האחרים רעים הם למאד, וזאת נוכל ללמוד ממה שמצינו גבי מלך ישראל, שאף שאנו מצווים לירא ממנו כמאמר הכתוב (דברים יז, טו) שום תשים עליך מלך, ודרשו חז"ל (סנהדרין יט ע"ב) שתהא אימתו עליך, וגם לענין הכבוד ראוי שנכבדנו יותר מכל שאר הבריות הנמצאים תחת השמים, ואעפ"כ הזהירות התורה שלא יתגאה ולא יחפוץ כבוד וכמאמר הכתוב (שם פסוק כ) לבלתי רום לבכו מאחיו, כל שכן שיש לשאר בני"י שאינם מכובדים כמותו להזהר שלא לחפוץ את הכבוד ולא לדרשו [ועייין לעיל (משנה ז) שהובאה עובדא נפלאה שהיתה עם הגאון רבי ברוך בער ליבאוויץ זצ"ל השייכת לעניננו].

אף הכבוד שאדם מקבל מסובביו שלא ברצונו, עלול למושכו אחריו ולעשותו רודף כבוד

בספר לב שלום להגר"ש שבדרון זצ"ל דקדק בלשון התנא שאמר "הקנאה והתאוה והכבוד", כי הנה בעוד ש"הקנאה והתאוה" הם בעצמם ומהותם מידות רעות, ושם לבד מוכיח שיש להתרחק מהם, הנה "הכבוד" אינו אלא שם העצם של ענין הכבוד - שבו לכשעצמו אין שום פגם וכל החסרון בו הוא רק בקשת הכבוד והרדיפה אחריו, וכיון שכן היה להתנא לבאר ולומר "בקשת הכבוד" או "רצון הכבוד" ולא "הכבוד" בסתמא שאין לזה שום משמעות לעניננו. וביאר שהתנא נתכוין להורותינו בדבריו את גודל הסכנה המצויה ברדיפת הכבוד, שאף אדם שאין לו שום משיכה ורצון לקבל כבוד מאחרים, אלא שסובביו מכבדים אותו שלא ברצונו, גם הוא בכלל הסכנה הלזו, שכיון שהתחיל לקבל כבוד והוא מרגיש את טעמו, הרי הוא עלול להמשך אחריו ולהיות רודף כבוד, עד שיהיה כל כולו שקוע עד צוואר בטיט ורפש הלזה שנקרא כבוד שהוא מוציא את האדם מן העולם, ולפיכך יש לאדם להזהר עד מאד מן הנגע הזה ולהתרחק ממנו בתכלית ולברוח מכל צל צילו של כבוד.

הכבוד שבני אדם חולקים הינו כבוד מדומה

וחנה ישנה עצה שעל ידה יוכל האדם להתרפאות מרדיפת הכבוד, והוא כאשר יתבונן בדעתו שהכבוד שהאנשים חולקים לו אינו כבוד אמיתי אלא מדומה כיון שבלבם הם בזים לו, וכהעובדא שהיתה שפעם אחת בא אל הגאון רבי ישראל מסלנט זצ"ל אדם ששימש כחזן בבית הכנסת והיה בעל קול ערב למאד ותפלתו היתה נעימה לאזני כל שומעיו, וביקש ממנו עצה איך יוכל להנצל מרגשי הגאווה שיש לו בלבו כתוצאה ממה שהקהל מכבדים אותו בגין

קולו הערב ותפלתו הנפלאה. אמר לו רבי ישראל אתן לך עצה טובה אשר תוכל לקיימה בנקל, והיא שבעת שאתה עומד לפני העמוד תסיר את הטלית מראשך ותסתובב לעבר הציבור המתפלל בביהכנ"ס, ואז תווכח לדעת כי אף שהנאתם מרובה מתפלתך הרי הם מצחקים עליך ומזלזלים בך, ותבין כי הכבוד שהם מכבדים אותך הוא רק מן השפה ולחוץ. וזאת יש לנו לידע כי פעמים רבות אין ראייה מן הכבוד שאנשים חולקים לאדם - שהם גם רוחשים לו כבוד בלבם, שהרי פעמים רבות אין הם מעריכים אותו כלל ובסתר לבם הם מזלזלים בו, וכשאנו רואה אותם הם אף מדברים עליו דברי גנאי.

עצם הרגשת הכבוד הוא דמיון

והגאון רבי חיים שמואלביץ זצ"ל בעת דברו עם תלמידיו אודות הכבוד המדומה, היה מספר להם מה שאירע עמו בבחרותו בעת שלמד בשיבת מיר שבליטא, שפעם אחת קיבל ה'משגיח' הגאון רבי ירוחם ליבוביץ זצ"ל אגרת שנשלחה מאחד מתלמידי הישיבה שעבר להתגורר במדינת אמריקה, והקריא את המכתב ברבים בפני כל בני הישיבה, ובתוך הדברים הזכיר אותו תלמיד שמסר שיעור לפני מספר אנשים ובין הדברים אמר להם חידוש של רבי חיים, ובדיוק בעת כשאמר להם תיבות אלו הסתכל רבי ירוחם על רבי חיים שמואלביץ, וסיים רבי חיים ואמר, על אף שכולנו ידענו בוודאות כי לא היתה הכוונה עלי ולא את החידוש שלי אמר, עכ"ז נהייתי מאד מן הכבוד המדומה שהיה לי באותו זמן, שכל בני הישיבה שמעו חידוש בשם אדם ששמו ר' חיים, ומזה נבין כי גם כל מציאות ענין הכבוד אינו כי אם דמיונות בעלמא, ויש לאדם להבין ולהשכיל כי אין לו כלל מה לרדוף אחר תאות הכבוד כיון שאין בו ממש כלל וכולו הבל הבלים.

מוציאין את האדם מן העולם.

דברים אלו גורמים למיתה ממש

כתב רבינו יונה כי שלשת המידות הללו הם בגדר עון פלילי אשר אסורים לאדם, ומסיבה זו המה "מוציאין את האדם" הנכשל בהם "מן העולם". פירוש נוסף כתב כי כל אחד מן הדברים הללו יש בו כח להמית את האדם, שהרי גבי קנאה כתיב (משלי יד, ל) ורקב עצמות קנאה, הרי שהקנאה מביאה לידי מיתה שאז נרקבים עצמות האדם, וכמו כן גבי התאוה מצינו שאמר הכתוב (שם

כא, כה) תאות עצל תמיתנו, ובענין הכבוד מצינו (ברכות נה ע"א) גבי יוסף הצדיק שמת עשר שנים לפני אחיו מפני שהנהיג את עצמו ברבנות (בשררה וגדולה).

ובמדרש שמואל האריך לבאר ענין זה שדברים אלו מוציאים את האדם מן העולם, ולענין "הקנאה" כתב כי האדם המקנא במי שיש לו עשירות יותר ממנו, לא תפסק קנאתו לעולם, כיון שאם יקנא עתה ברעהו על אשר הצליח בפרנסתו ויחפוץ שכן יהיה גם לו, הנה אף אם תתקיים משאלת לבו ויעלה בעשירותו על רעהו הלזה, הנה מיד יתחיל לקנאות באדם אחר אשר יש לו יותר ממנו, ובאופן זה יהיה תמיד לבו כדונג נמס בתוך מעיו וכמאמר הכתוב (משלי יד, ל) רקב עצמות קנאה, ומסיבה זו יתיילדו בגופו כל חלי וכל מכה עד שהדבר יגרום להוציאו מן העולם רח"ל. וכדבר הזה הוא גם לגבי "התאוה", כי האדם הלקוי בתאוות - מחשבותיו נתונות בכל משך היום בתאוה להרבות כסף וזהב לאין שיעור, וכיון שא"א שיבוא האדם הזה לגבול מוגבל להחליט בנפשו כי עד פה יבוא ולא יוסיף להתאוות עוד, שהרי אמר הכתוב (קהלת ה, ט) אוהב כסף לא ישבע כסף, ונפשו דואבת עליו על אשר אינו משיג את תאוותיו, וכתוצאה מכך נולדים בו חלאים רעים ונאמנים הגורמים לו למות בקוצר ימים, ונמצא שתאוותו הוציאתו מן העולם בחצי ימיו. ובענין הכבוד הוא כפי שכבר נתבאר לעיל, שהרודף אחר הכבוד יסבור בכל עת שפגעו בכבודו, וגם שלעולם לא יוכל לקבל כבוד כפי רצונו ושאיפתו ועי"ז עתיד הוא למות בקיצור ימים ושנים רח"ל, ומזה יבין האדם וישכיל כמה ראוי לו להתרחק מן הדברים האלו בכל יכולתו ואז יזכה להאריך ימים בטוב ובנעימים.

הלקוי בדברים אלו ייענש שלא יהיה לו חלק בעוה"ב

והנה לפי המבואר נמצא שלרבינו יונה ומדרש שמואל הקנאה והתאוה והכבוד מוציאים את האדם מן העולם הזה, כי הוא יבוא על עונשו כבר עתה ע"י החלאים שיתילדו בגופו רח"ל, אמנם החסיד יעב"ץ הוסיף כי חוץ ממה שימותו בעלי מידות אלו בדרך הטבע, הנה עוד יגבר ענשם שיהא להם מיתה מחיי העוה"ב, ולא יזכו לקבל שכרם בעוה"ב אף על שאר המעשים טובים שעשו, וסיבת הדבר היא כי הנה ידוע שכל הנעשה בעוה"ז אינו אלא כהכנה אל העוה"ב, וכמאמר המשנה (לעיל משנה טז) העוה"ז דומה לפרוזדור לפני העוה"ב, והנה האדם אשר במשך חייו בעוה"ז מקנא בבני אדם אחרים במה שהשיגו מהבלי העוה"ז, וכן הרודף אחר התאוות השפלות של העוה"ז, או האדם שמגמתו להשיג שררה וכבוד, הרי הם עושים מן הטפל עיקר, ומפעולותיהם נראה שהם סוברים שאלו הדברים האפסיים הם התכלית והעיקר, ולא קיום

המצוות והמעש"ט המביאים את האדם לחיי העוה"ב, ולזאת יבואו על ענשם במידה כנגד מידה, שלא יזכו להכנס אל העוה"ב וליהנות מן הטוב הצפון לבני אדם בגין מעשיהם הטובים, תחת אשר ביזו את חיי העוה"ב ואמרו שאין להם כל צורך בהם, ולפיכך "הקנאה התאוה והכבוד" שהלך האדם אחריהם, הם "מוציאין את האדם מן העולם" הבא. והאברכנאל ג"כ הלך בדרך זו שהדברים הללו גורמים שלא יהא לאדם חלק בעוה"ב, ופירש ביתר שאת את לשון התנא "מוציאין את האדם מן העולם", שהרי לכלל ישראל יש חלק לעוה"ב מחמת עצם נפשם ונשמתם, וכיון שהקנאה והתאוה והכבוד גורמים לאדם הלקוי בהם להפסיד את חלקו הלזה, נחשב שהם מוציאין את האדם מן הטוב הרב שהיה צפון ומיועד עבורו בעולם הבא.

בספר מגן אבות כתב כי חוץ ממה שמנתה משנתנו את אלו שלשת הדברים המוציאים את האדם מן העולם, הנה מצינו במסכתין עוד ב' פעמים שהזהירונו התנאים על דברים המוציאים את האדם מן העולם, והם מה שאי' בפ"ב (משנה יג) עין הרע ויצר הרע ושנאת הבריות מוציאין את האדם מן העולם. ובפ"ג (משנה יד) תנן שינה של שחרית ויין של צהרים ושיחת הילדים מוציאין את האדם מן העולם. וביאר שבכל אחד מן שלשת הפעמים נתכוונו חז"ל לענין אחר, כי במה שאמרו בראשונה "עין הרע ויצה"ר ושנאת הבריות" נתכוונו שהדברים הללו מוציאין את האדם מן העולם הזה לכדו, ואילו במה שאמרו "שינה של שחרית" וכו' היתה כוונתם שהם מוציאין את האדם מן העולם הבא לחוד, אך במשנתנו שדיברו בגנות "הקנאה והתאוה והכבוד" היתה כוונתם שהם מוציאים את האדם משני העולמות גם יחד, כי גם יגרמו לו למות מיתה גופנית בקוצר ימים וגם יהא נטרד מן העוה"ב רח"ל וכדברי החסיד יעב"ץ. ובילקוט מעם לועז כתב שבדברים שנמנו במשנתנו ישנו חידוש מיוחד, שאף אם האדם לא עשה בפועל מאומה, אלא שבלבו התרוצצו מחשבות קנאה תאוה וכבוד, גם סופו להענש בעונש נורא זה, וע"כ יזהר להתרחק מהם עד למאד.

ג' דברים אלו מאבדים מן האדם את השכל הישר ולפיכך הוא נחשב כמת

רבינו משה אלמושנינו פירש (הובא במד"ש) כי הפסד השכל הישר נקרא בשם הוצאה מן העולם, כיון שהאדם נחשב לאדם רק בגין השכל הישר שנתברך בו (כיון שזולת זה הרי הוא נדמה לבהמה שהיא חסרת שכל), ואם הוא הולך אחר הקנאה התאוה והכבוד ולא כפי אשר יורה אותו השכל הישר, נמצא

תתלב דרכי מסכת אבות אבות

שאיבד את תואר "אדם" וזה בטל מן העולם, וע"כ אמר התנא "הקנאה התאוה והכבוד" שהאדם הולך אחריהם, הרי הם "מוציאין את האדם מן העולם", כלומר שהם מפסידים ומוציאין ממנו את תואר שם "אדם" משום שאיבד את השכל הישר. ומן הטעם הזה גם אמרו חז"ל (ברכות יח ע"ב) רשעים בחייהם קרויים מתים, שכיון שנעדר מהם השכל הישר שהרי הם הולכים בעצת יצרם הרע המתגבר עליהם, הנה הם נחשבים כמתים וכאילו יצאו מן העולם.

הרודף אחר תאוותיו טרוד בהשגתם ואינו שת לבו לשאר בני אדם

בספר יינה של תורה כתב כי האדם הלקוי בשלשת דברים הללו, הרי הוא טרוד כ"כ ברדיפתם והשגתם עד אשר אינו רואה אנשים אחרים ואינו מבחין כלל בסובביו, והנהגתו היא כאילו העולם נחרב ונפסק לחלוטין ורק הוא קיים בו, ופירש בזה את מאמר התנא "הקנאה והתאוה והכבוד מוציאין את האדם מן העולם", כי מבחינתו רק הוא לבדו קיים בעולם ואין אחר זולתו (והרי הוא כאילו יצא מן העולם).

ע"י שהאדם מתבונן במה שעתיד ליתן דין וחשבון לפני השי"ת, יתרחק מן הקנאה התאוה והכבוד

וב"ק האדמו"ר בעל ישועות משה מויז'ניץ זצ"ל אמר, כי בדברי המשנה נרמז הדרך שעל ידה יוכל האדם להנצל מן היצה"ר המושכו אחר ג' הדברים המאוסים הללו שהם "הקנאה והתאוה והכבוד", והוא ע"י שיתבונן בכך ש"מוציאין את האדם מן העולם", והיינו שישים לנגד עיניו כי לכל יציר נברא יש סוף וקץ ושום אדם אינו נצחי, ויום יבוא וגם הוא ימות ויעזוב את האי עלמא דשיקרא ויפנה לעלמא דקשוט, ואז יתן דין וחשבון לפני בורא כל עולמים, וכאשר יתבונן בדבר ידע כי על רדיפתו אחר התאוות יביאנו האלקים במשפט, וזה ימנענו מלרדוף אחר הקנאה התאוה והכבוד.

ובענין זה מסופר שכאשר בני קהילת ניקלשבורג קבלו עליהם את הרה"ק רבי שמעלקא זי"ע לרב ואב"ד בעירם, ערכו לו מסיבת קבלת פנים מפוארת וכיבדוהו בכבוד מלכים בהראותם את גודל הערכתם אותו ואת תורתו, ורוב שמחתם על שניאות לכהן כרב בעירם, לאחר מכן סיפר לתלמידיו כי בשעה שנתכבד בכבוד הגדול הלזה ניסה היצה"ר להכניס במחשבתו הרהורי גאווה, אולם הוא הצליח להנצל מכך ע"י שדימה בנפשו שהוא כבר מת ונסתלק מן העולם וכעת מלויים אותו אל קברו ומקום מנוחתו, וחשב בלבו וכי האם אז היה

כח הוא הָיָה אוֹמֵר הַיְלֻדִים לְמוֹת, וְהַמְתִּים לְחַיּוֹת, וְהַחַיִּים לְדוֹן. לִידַע לְהוֹדִיעַ וּלְהַנְדִיעַ, וְשֶׁהוּא אֵל, הוּא הַיּוֹצֵר, הוּא הַבּוֹרֵא, הוּא הַמְבַיֵן, הוּא הַדִּין, הוּא הָעֵד, הוּא בְּעַל דִּין, הוּא עֲתִיד לְדוֹן. בְּרוּךְ הוּא, שְׂאִין לְפָנָיו לֹא עוֹלָה, וְלֹא שְׂכָחָה, וְלֹא

פירוש רש"י

כח הילודים למוות. מי שנולד כבר עמיד הוא למוות: והמתים. עתידים לחיות ולעמוד ליום הדין. אלה לחיי עולם, ואלה למרפות ולכראון עולם: וחיים לדון. עומדין להיות נדונים ליום הדין: לידע. מאחרים: ולהודיע. לאחרים: ולהודיע. להצין מעצמו: הוא היוצר. שכל העולם הוא צידו כחומר צד היוצר. ומה טעם, לפי שהוא הצורא שצרא את כל העולם כולו מאין, לפיכך יכול לעשות בו כרצונו: הוא המבין הוא הדיין. אחר שהצין כל מעשיהם, מציאן צדין לפניו: הוא בעל דין. שהוא מוצע את החוטאים: והוא עתיד לדון. לעולם הצא:

עולה בדעתו להתגאות, והלא כאשר האדם מת בטלים ממנו כל התאוות ובכללם תאוות הכבוד, ובכח המדמה הלזה ביטל את הרהורי הגאווה מכל וכל.

משנה כח

הוא הָיָה אוֹמֵר הַיְלֻדִים לְמוֹת.

כשידע האדם שהוא מעותד אל המיתה - ישוב בתשובה בכל עת

ביאר רבינו יונה כי כוונת התנא בהודעה זו שאמר "הילודים למוות", שמאחר שידעו בני האדם שסופם למוות ויתכן שיחיו היום ואילו למחר יהיו בקבר, ימהרו לפשפש במעשיהם ולהתבונן בהם ואז יתקנו את הטעון תיקון וישוּבו בתשובה שלימה. ובמדרש שמואל הוסיף בזה שלא יאמר האדם כיון שאמר הכתוב (תהלים צ, י) ימי שנותינו בהם שבעים שנה וגו', הנה אנכי בטוח בחיי לעת עתה וחיו אחיה עד עת קץ השבעים, וזמני בידי לשוב בתשובה בעת זקנתי, ולפיכך אמר התנא "הילודים למוות" והיינו שכבר מרגע לידתו מעותד האדם אל המיתה, ולכן יש לו לשוב היום בתשובה על חטאיו ולהתרצות לבוראו שמא ימות למחר, ואל זה כיון שלמה המלך ע"ה במאמרו (קהלת ז, א) יום המות - מיום הולדו, כלומר כי כבר "מיום הולדו" מתחילה המתנתו אל

משוא פנים, ולא מקה שחד שהפל שלו. ודע, שהפל לפי
החשבון. ואל יבטיחך יצרך שהשואל בית מנוס לך, שעל
כרחך אתה נוצר, ועל כרחך אתה נולד, ועל כרחך אתה חי,
ועל כרחך אתה מת, ועל כרחך אתה עתיד לתן דין וחשבון
לפני מלך מלכי המלכים, הקדוש ברוך הוא:

פירוש רש"י

ולא משוא פנים ולא מקה שחד. שאינו נושא פנים אפילו לנדיק גמור שלא יענישו על עבירה
קלה שבאת לידו. ואינו לוקח שומד המנוה בשביל העבירה. אלא נותן שכר על המנוה ועונש על
העבירה. כן פירש הרמב"ם: ודע שהכל בא לפי חשבון. פרטה ופרטה מטרפן לחשבון גדול,
כך עבירות קלות כשהן מרובות עולות לחשבון גדול: שעל כרחך אתה נוצר. שהנשמה אינה רונה
לנאת מן הפרגוד מקום טהור שהנשמות מונחות שם וליכנס במעי אשה במקום טמא, ומלאך בא
ומוציאה בעל כרחו ומניסה במעי האשה: ועל כרחך אתה נולד. בשעת הלידה אינו רונה לנאת,
ומלאך מוציאו בעל כרחו: ועל כרחך את חי. יש אדם מדוכא ציפורים ורונה למות ואינו יכול:

"יום המות" ובכל רגע ורגע מימי חייו עלול הוא למות, וכעין זה כתב גם
בילקוט מעם לועז עיי"ש, ולכן ישכיל האדם לשוב בתשובה בכל עת, ובזאת
יבוא לפני המלך אביו שבשמים כשהוא זך ונקי, ויזכה לאור באור החיים
וליהנות מזיו השכינה בעוה"ב.

הילודים למות, והמתים לחיות.

בשעת לידת האדם אין השמחה שלימה לפי שאין יודעים
עדיין מה יהיו מעשיו בעוה"ז, ורק לאחר מיתתו אפשר
לשמוח אם התנהג כראוי

עוד כתב במד"ש כי יש לתמוה מה ראה התנא להודיענו ש"הילודים למות",
והרי כל בר נש יודע שכל בני האדם למיתה הם עומדים, עוד יש לדקדק
שהיה לו לומר "החיים למות" כלשונו לאחר מכן "והמתים להחיות" ולמה אמר
"הילודים למות". וביאר ע"פ מה דאיתא במדרש (שמו"ר מח, א) בביאור הכתוב
שהובא לעיל ויום המות מיום הולדו, וז"ל יום מיתתו של אדם גדול מיום לידתו,
למה, שביום שנולד אין אדם יודע מה (עתידים להיות) מעשיו, אבל כשמת
מודיע מעשיו לבריות, הוי יום המות מיום הולדו. א"ר לוי משל לשתי ספינות

שהיו פורשות לים הגדול, אחת יוצאת מן הַלְמִין (פי' מקום עגינת הספינות) ואחת נכנסת ללמין, זו שיוצאת היו הכל שמחין בה, זו שנכנסת לא היו הכל שמחין בה, פקח אחד היה שם, אמר חלופי הדברים אני רואה כאן, זו שהיא יוצאת מן הלמין לא היו צריכין לשמוח, שאינן יודעין באיזה פרק היא עומדת ומה ימים מזדוגין לה (פי' שיתכן שתבוא למין ים שלא תוכל לצאת ממנו ולא תנצל) ומה רוחות מזדוגות לה, וזו שנכנסת ללמין היו הכל צריכין לשמוח לפי שהם יודעים שנכנסת בשלום ויצאה בשלום מן הים, ע"כ דברי המדרש.

והנה האדם הנולד הינו דומה לספינה היוצאת מן הלמין ומפליגה לדרך ארוכה בים הגדול, שאין אנו יודעים היאך תעבור עליה הדרך הזו, וגם האדם הלזה אשר עומד להכנס אל העוה"ז ועומדים לעבור עליו גלים סוערים (כוואליעס) מסופקים אנו אם יזכה לעבור את ימיו בעוה"ז כראוי בדרך התורה, ולזאת אמר התנא "הילודים למות" היינו שמיד כאשר האדם נולד ובא אל העולם הרי הוא מעותד למות - כלומר שאנו חוששים שיתפתה מיצרו הרע הצופה עליו בכל יום ומבקש להחטיאו ובכך להמיתו, ולכן אין לנו לשמוח בעת לידת התינוק שאיננו יודעים מה ילד יום, ומה יהיו מעשיו בזה העולם ובאיזה מצב יסיים את חייו, אמנם אדם שבמשך כל ימי חייו היה מהלך בדרכי השי"ת, הנה בשעת מיתתו הרי הוא דומה לאותה ספינה שהגיעה למחוז חפצה בשלום, שעל זאת ראוי לשמוח בכל לב על אשר זכה לעשות הטוב בעיני ה' וכעת יבוא על שכרו, ונמצאת הבכיה במיתתו אינה בגין מה שמת ואבד מן העולם, כי אם על סובביו שאבדוהו ושוב לא יזכו לאורו. ועל הצדיקים הללו המשך התנא ואמר "והמתים להחיות" היינו שכעת בשעת מיתתם יזכו להחיות את נפשם לחיות בנועם ה' ולבקר בהיכלו, ויהנו מזיו השכינה בג"ע בגין כל מעשיהם הטובים שסיגלו במשך כל ימיהם עלי אדמות, ולפיכך יש לשמוח במיתתם. [ובזה נתיישבו הדקדוקים שלא בא התנא להודיענו את עצם הדבר שבני האדם עתידים למות אלא שבעת לידתם יש לחשוש היאך יהיו בסופן, וכן מה שנקט "הילודים" ולא "החיים" הוא לכוונה זו, וא"ש].

ובילקוּט מעם לוּעז הביא נוסח אגרת שכתב חכם אחד לבנו אשר תוכה רצוף דברי מוסר השכל, וכה היה כתוב בה, בני בני ראה להיטיב את דרכיך ולך בדרך ישרה, ושים על לבך שתהא שעת מיתתך כשעת לידתך, כי כשם שבשעת לידתך אתה לבדך בכית וכל סובביך שמחו, כך גם במיתתך תהיה שונה מכולם, אולם בהפוך מעת הלידה, שכעת אתה תשמח על אשר יצאת בשלום מן העוה"ז עם כל מעשיך הטובים שסיגלת לך, ואילו הכל יבכו על שעזבתם לאנחות.

**תכלית האדם בעוה"ז היא להמית א"ע על התורה ואז יזכה
להחיות נפשו בעוה"ב**

עוד ביאר במד"ש את דברי המשנה באופן אחר וגם על ידו יתיישבו הדקדוקים, והקדים את דברי חז"ל (תמיד לב ע"א) מה יעביד איניש ויחיה, ימית את עצמו, מה יעביד איניש וימות - יחיה את עצמו, ופירוש הדברים הוא שהאדם הממית א"ע בעוה"ז ומתרחק מן התענוגות והבלי העוה"ז, הוא יזכה לחיות בעוה"ב וליהנות מזיו השכינה בגן עדן, אולם הרוצה למות לעוה"ב ח"ו ולא לזכות לרב טוב הצפון לצדיקים לעתיד לבוא - יחיה את עצמו בעוה"ז וירבה להתעדן בתענוגיו.

ובזה נבין את אשר בא התנא להשמיענו במאמרו "הילודים למות", כי הנה תכלית ומטרת ירידת האדם לעוה"ז אינה בכדי לצבור הנאות ותענוגים במשך ימי חייו, אלא בכדי שיכין א"ע ככל היותר לרשת את העוה"ב וליהנות מעידוניה, ונתבאר שבכדי לבוא לכך צריך האדם בתחילה להמית א"ע, וכן גם אמרו חז"ל (ברכות סג ע"ב) עה"פ (במדבר יט, יד) זאת התורה אדם כי ימות באהל - אין התורה מתקיימת אלא במי שממית עצמו עליה, הרי כי בכדי להשיג את התורה צריך האדם להמית א"ע בסיגופים ולענות א"ע בעינויים. וזהו "הילודים" היינו שבני האדם נולדו בזה העולם בעבור "למות" שימיתו את עצמם על התורה ויתרחקו מעינוגי עוה"ז, [וא"ש ביותר מה שנקט "הילודים" ולא "החיים" לפי שביאר את המטרה שנוצרו בזה העולם], "והמתים" היינו הצדיקים שאכן נהגו בדרך הזו והמיתו את עצמם ואת תאותם, עי"ז יזכו "להחיות" את נפשם לעולם הבא ויקבלו את שכרם, אכן "והחיים" אלו האנשים אשר לא ישכילו להתנהג בדרך הזו, אלא יחזרו אחר תענוגי עוה"ז ויחפצו להיות בבחי' "חיים" בעוה"ז, הנה הם עתידים "לידון" כי על כל אלו יביאם האלקים אל הדין והמשפט.

והמתים לחיות.

**על האדם להשתדל לעשות מעש"ט במשך ימי חייו ואז
יזכה לקום לתחיה לחיי נצח**

פירש רבינו יונה כי הקב"ה יחיה את כל המתים לעתיד לבוא, והצדיקים יזכו לרשת חיי העוה"ב ואילו הרשעים יבואו על ענשם בגיהנם, וכמקרא שכתוב בדניאל (יב, ב) ורבים מישני אדמת עפר יקיצו, אלה לחיי עולם ואלה

לחרפות לדראון עולם, וע"כ הזהירנו התנא שבמשך כל ימי חיינו נרבה לעשות פעולות טובות ונקיים מצוות ומעש"ט, ועי"ז אכן נזכה להיות מאלו החיים חיי נצח ולא מאלו שיהיו לדראון עולם ח"ו. וזהו שאמר התנא "המתים" כל מי שמת, עתיד "להחיות" בבוא עת תחיית המתים, והצדיקים יזכו לחיי העוה"ב ואילו הרשעים יחיו לחרפות, ולכן החכם עיניו בראשו לסגל מצוות ומעש"ט בעוה"ז ואז יזכה לחיי עולם.

במשנה מרומזת הוכחה לתחיית המתים

כתב בילקוט מעם לועז כי יש מפרשים שביארו את דברי המשנה ע"פ מאמר הגמ' בסנהדרין (צא ע"א), שמין אחד אמר לגביהא בן פסיסא מה שאתם אומרים שעתידים המתים לקום בתחיית המתים אינו נכון, שהרי אם אף האנשים החיים כעת - סופם למות, ודאי הוא שהמתים ישארו למות ולא יקומו לחיות, אמר לו גביהא אוי לכם רשעים שאתם כופרים בתחיית המתים ואומרים שאין המתים עתידים לחיות, והרי יש להוכיח את הדבר בקל וחומר, כי אם יצורים שמעולם לא היו קיימים, בהגיע זמנם הם נולדים, בודאי שיתכן שאנשים שכבר היו חיים בעוה"ז אלא שמתו, יכולים לשוב לחיות בשעת תחיית המתים ע"כ דברי הגמ', נמצא מזה כי מלידת בני אדם יש הוכחה לכך שהמתים עתידים לחיות. וזהו שנרמז בדברי התנא "הילודים" היינו מה שאנשים נולדים והקב"ה בוראם יש מאין יען כי הוא ית' היוצר והוא הבורא, דבר זה מורה על כך (שאע"פ שסופם "למות", והיה מקום לטענת המין שאמר שאם החיים מתים, ודאי שלא יחיו המתים, עכ"ז מכך שהנולדים נוצרים יש מאין אף שלא היו קיימים לפני כן נוכיח) ש"המתים להחיות" שסופן של המתים לקום לתחיה בתחיית המתים, כי אם אלו שלא היו קיימים נולדים, ודאי כי מי שהיה כבר חי עתיד לחיות, נוגם לפי פירוש זה נתיישרה קושיית המד"ש דלעיל מפני מה לא אמר "החיים למות" כפי שאמר "המתים להחיות", כיון שהוכחתו היא דייקא מכך שבני אדם "נולדים" אף שלא היו קיימים כלל לפני כן].

משנתנו מרמזת על ענין הגלגולים

הרה"ק מרוזין זי"ע פירש (הובא בספר עירין קדישין) שמשנתנו מרמזת על ענין הגלגולים, דהיינו שאדם שהיה בזה העולם ומת, מורידים את נשמתו שוב אל העולם בגוף אחר בכדי שיתקן איזה דברים שעדיין לא תיקן בחייו הקודמים, וע"ז רמז שלמה המלך ע"ה במאמרו (קהלת א, ד) דור הולך ודור בא, כי דור שהלך מן העולם שב ובא לאחר מכן בגלגול, וידוע מה שאמרו המקובלים כי בזמנינו אין נשמות חדשות, אלא לכל האנשים יש נשמות שכבר

תתלח דרכי מסכת אבות אבות

היו בזה העולם ונתגלגלו שוב. וזה שרמז התנא "הילודים למות", כלומר הנולדים בזמנינו אינם פעם ראשונה בעולם הזה אלא כבר היו חיים ומתו ושוב כעת בגלגול בכדי להשלים את תיקונם, ואילו "המתים להחיות" היינו בני אדם שמתו ונסתלקו לבית עולמם סופם לחזור אל העוה"ז ולחיות ע"י גלגול.

**משמים מצעדי גבר כוננו להיכן ילך לצורך תיקון נפשו,
ועובדא נוראה בענין זה**

ובספר אמרי יהודה (לרכי ארי' יהודה לייבוש מבערוז'אן זצ"ל בפר' עקב) כתב שכל מסעותיו של האדם והמקומות שהוא מגיע אליהם הכל נקבע בגזירת שמים, ולעתים הוא בא למקומות שכלל לא עלה על דעתו לבוא אליהם, כי מן השמים שלחוהו לשם בכדי שיתקן שם דבר מה השייך לשורש נשמתו שרק על ידו יוכל התיקון להעשות.

ומביא עובדא ששמע מאביו אשר מרן הבעש"ט הק' זי"ע ישב פעם בצוותא חדא עם תלמידיו, ובתוך הדברים יצאה ממנו אנחה (א קרעכץ) וראו עליו כי אירע דבר מה הגורם לו צער רב, כאשר שאלוהו תלמידיו לפשר הדבר סיפר כי לפני מספר שנים היה אדם אחד שהרכה לחטוא ולפשוע וודאי שלא זכה להשלים ולתקן את נשמתו בעודו בחיים, וכאשר מת מן העולם בא דינו לפני הקב"ה, שברוב רחמיו וחסדיו על נשמתו האומללה פסק שנשמתו תתגלגל פעם נוספת בגופו של צפרדע שתשהה בכאר אחת הנמצאת במדינה מרוחקת מאד, ואם בנו של אותו חוטא יבוא אל אלו המים ויברך ברכת הנהנין בכוונה כראוי ואח"כ ישתה מהם תהיה נשמת אביו מתוקנת, והנה בנו של האיש הלז היה עני ומחוסר כל שבדרך הטבע לא היתה עולה על דעתו מחשבה מעין זו לטייל על פני הארץ, מה גם שמדובר במדינה מרוחקת מאד, אמנם הקב"ה בהשגחתו גלגל שימצא את פרנסתו בתור משרת אצל עשיר אחד שדר בעירו, ועמד על משמרתו זו באמונה במשך תקופת זמן, יום אחד נחלה העשיר בפתע פתאום ומצב בריאותו התדרדר מאד עד אשר הרופאים התייאשו מלרפאותו, אלא שאמרו לו שאם ירחיק נדוד לעיר מסוימת - שהיתה בקרבת הבאר הנ"ל - אולי ימצא מזור לחוליו באשר שם ישנו רופא אשר יש בידו מיני רפואות למחלה זו.

במובן שהעשיר שם לדרך פעמיו לעבר העיר ההיא כשהוא נוטל עמו את משמשו הנאמן בתור בן לוויה בכדי שיסייע לו בכל הצטרכויותיו, ובפרט שהיה חולה ומוטל על ערש דוי וזקוק לעזרה על כל צעד ושעל, ואכן שהו העשיר ומשרתו בעיר האמורה למשך מספר שבועות כשהעשיר מקבל את סמי

הרפואה מן הרופא הגדול, ולמרכבה שמחתם החלו התרופות להשפיע לטובה והיה מצבו של העשיר משתפר והולך, באחד הימים חפץ העשיר לטייל מעט ברחובות קריה ולשאוף אויר צח, ויצא לרחוב בליווי משרתו, והנה במהלך הטיול הרגיש המשרת צמאון עז אשר מעודו לא היה לו כזאת, והחל לתור אחר מקור מים שיוכל להרוות את צמאונו, ויהי בפנותו כה וכה ראה את הבאר האמורה עומדת שם ומיהר לשלשל לתוכה דלי ולהוציא עמו מים, ולגודל צמאונו ורוב בהלתו לשתות לא זכר לברך טרם השתיה, ובראותי כל זאת - סיים הבעש"ט הק' דבריו - מה מאד נצטערתי ונאנחתי מעומק לבי, שאע"פ שמשמים גלגלו בכל כך הרבה השתדלויות שיגיע בנו של הנפטר הלזה אל מקומו, ותעלה ארוכה למכתו ותוכל נשמתו לבוא על מקומה בתיקון שלם ע"י שיברך על המים האלו, עכ"ז לא הועיל הדבר ומעשה שטן הצליח ששכח הבן לברך על המים ובכך לא נתקנה נשמת אביו, וכעת מי יודע מה יהא בסופו וכמה זמן עוד תצטרך נשמה זו להיות מגולגלת בגוף הצפרדע במקום הנידח הזה עד שתזכה שיהיה לה תיקון.

המידות הטובות והרעות אינם תלויות בתולדה אלא ברצונו של האדם

בספר נטע שורק (הובא בספר חותם האבות) פירש את דברי המשנה בדרך רמז, והוציא את הדברים מפשוטם במטרה ללמדנו לימוד חשוב שיבוא לתועלת לעבודת ה' לרבים מבנ"י, והוא כי הנה ישנם בני אדם שאין מידותיהם מתוקנות, אולם הם מתנצלים שאינם אשמים בכך, כיון שנולדו עם נטיה למידות רעות כגון קנאה נקימה ונטירה וכיוצ"ב משאר מידות הרעות, וטענתם בפיהם לאמר מה פשענו ומה חטאנו שלא ניתנו בקרבנו בלדתנו מידות ותכונות טובות, כגון הרצון לעשות הטוב והישר ולעסוק בצדקה וגמילות חסדים, אמנם דבריהם אינם נכונים כלל משום שאף האדם שנולד עם נטיה למידות רעות, בידו לעמול ולתקן את מידותיו ולעקור את הנטיות הרעות ולהפכם, ומאידך גיסא גם אם נראה לעיניי שבעת לידתו לא זיכהו משמים לקבל מידות ותכונות טובות, הנה הם נמצאים בקרבו ואם יחפוץ יוכל להתייגע ולהוציאם מן הכח אל הפועל ואז ירכוש מידות טובות ומתוקנות.

וזהו שרמז התנא במאמרו "הילודים" היינו המידות הרעות שנולדו עם האדם בעת בואו לעולם - "למות", כלומר יש בכחו להמיתם ולבטלם ולעוקרם מלבו לגמרי, "והמתים" ר"ל המידות הטובות אשר נראה שהם מתים אצלו ולא זכה שיהיו קיימים בקרבו, הנה כאשר ירצה יעמול ביגיעה ויוכל "להחיות"

אותם ואז יהיה מעוטר במידות טובות, כי הכל תלוי ברצונו של האדם, ואם אכן ירצה באמת יוכל לעקור מקרבו את המידות הרעות ותחתם יתעטר במידות נפלאות וחמודות ויעשה נחת רוח ליוצרו.

וְהַמְתִּים לְחַיִּיתָ, וְהַחַיִּים לְדוֹן.

רבינו יונה פירש שמה שאמר התנא "והחיים לידון" קאי על דברי המשנה הקודמים, כי אחר שאמר "והמתים להחיות", הוסיף כי בעת התחיה הם עתידים "לידון" ולעמוד למשפט לפני המלך היושב על כסא רם ונשא, ואז יבואו על שכרם כפי פעלם ומעשיהם הטובים שעשו בעוה"ז. אולם רש"י (כפירושו הראשון) ביאר שתיבות אלו אמורים על בני אדם שעודם חיים, ולהם ייחד התנא את מאמרו "והחיים לידון", ונתכוין לומר שיזכרו תמיד שהם עתידים לעמוד לדין לפני ב"ד של מעלה ביום הדין. ובמגן אבות הוכיח כפירוש זה מלשון התנא "והחיים" שמשמע שמדבר אודות אנשים החיים עתה, ולא אמר "ואשר יחיו" שאז היה נשמע שכוונתו עולה על המתים שעומדים לקום לתחיה.

הקב"ה מחבר את גוף ונשמת האדם בעת הדין

ובילקוט מעם לועז פירש כדרך הראשונה ש"החיים לידון" קאי על "והמתים להחיות", וכוונת התנא היא ע"פ מאמר חז"ל (סנהדרין צא ע"א) א"ל אנטונינוס לרבי גוף ונשמה יכולין לפטור עצמן מן הדין, כיצד, גוף אומר נשמה חטאה שמיום שפרשה ממני הריני מוטל כאבן דומם בקבר, ונשמה אומרת גוף חטא שמיום שפירשתי ממנו הריני פורחת באויר כציפור, א"ל אמשול לך משל למה הדבר דומה, למלך בשר ודם שהיה לו פרדס נאה והיו בו תאנים בכורות נאות, והושיב בו שני שומרים אחד חיגר ואחד סומא, אמר לו חיגר לסומא תאנים נאות אני רואה בפרדס, בא והרכיבני ונביאם לאכלם, רכב חיגר ע"ג סומא והביאום ואכלום, לימים בא (המלך) בעל הפרדס אמר להן תאנים הנאות היכן הם, אמר לו חיגר כלום יש לי רגליים להלך בהן, אמר לו סומא כלום יש לי עיניים לראות, מה עשה, הרכיב חיגר ע"ג סומא ודן אותם כאחד, אף הקב"ה מביא נשמה וזורקה בגוף ודן אותם כאחד ע"כ.

חרי לנו מזה שהגוף והנשמה רוצים להפטר מן העונש העתיד לבוא עליהם בגין העוונות, וע"כ הם טוענים שכל אחד בפני עצמו לא היה יכול לעשות מאומה, אמנם הקב"ה מרכיבם יחדיו כפי שהיו בחיי חיותם ואז הוא דנם, וזה נרמז במאמר התנא "והמתים להחיות" היינו שהקב"ה מחבר את הגוף עם

הנשמה ומחיה את המתים, ורק בעת היותם "והחיים" אזי הוא מעמידם "לידון" ושופטם בצדק להענישם על מעשיהם, כי אז בטלה הצטדקותם מכל וכל.

סיבת הדבר שהדין נעשה רק בעולם האמת

והוסף עוד בזה כי הסיבה שאין הקב"ה דן את האדם בעוה"ז כי אם לאחר מיתתו כאשר הוא עולה לגנזי מרומים, הוא משום שאם ידונו את האדם בעודנו חי יש לחשוש שמאחר שאינו זוכר את כל מעשיו אשר לא טובים הנה, אם יענש עליהם לא יבין שהם באו כעונש על עוונותיו, ויתכן שיבעט ביסורים ואף ירבה קלקולו עי"ז, ואולי יסיתנו יצרו אף להטיח דברים כלפי מעלה ח"ו, ולכן ממתין הקב"ה עד שיסתלק האדם מן העולם ויבוא לפניו ב"ד של מעלה, אשר שם מצויים הספרים שרשומים בהם כל מעשי האדם ומחשבותיו במשך כל ימי חייו וכמאמרם ז"ל (לעיל פ"ב מ"א) וכל מעשיך בספר נכתבים, וכן יראה את חתימת ידו המאשרת את כל הרשומות הללו כאמרנו וחותם יד כל אדם בו, ואז יבין בשכלו כי הקב"ה יודע את כל מעשי בני אדם ומחשבות לבם וכמאמר התנא להלן "הוא הדיין הוא העד", ולפיכך אמר התנא "והחיים לידון" כלומר שדייקא לאחר תחיית המתים מעמיד הקב"ה את בני האדם לדין, כי אז לא יזעף לבם ויכירו וידעו כי דיני הקב"ה אמת וצדק.

משנתנו מרמזת מענה לשאלה הידועה מדוע יש צדיק ורע לו ורשע וטוב לו

במדרש שמואל כתב כי יש לפרש עוד בדברי התנא שבא ליתן מענה על השאלה הידועה המקננת בלב רבים, מפני מה יש צדיק ורע לו ורשע וטוב לו, וסיבת הדבר שהשיב תשובה על כך דייקא במקום זה, היא לפי שבמשנה הקודמת דיבר ר"א הקפר אודות הקנאה, הנה יתכן שתולד מחשבת קנאה בלב האדם לקנא בחטאים, בראותו את הרשעים שהרבו לפשוע - כיצד הם חיים בעוה"ז בשלוח ובמנוחת הנפש והנאתם מרובה, ומזה עלולים לצוף בקרבו הרהורי כפירה רח"ל באומרו כי עבודת האלקים אינו מועילה לאדם ח"ו, שהרי הרשע חי על מי מנוחות ואילו הצדיק מתייסר ביסורים, והיא "הקנאה" שעליה אמר התנא שהיא מן הדברים ה"מוציאים את האדם מן העולם", יען כי הרהורים אלו עלולים להסירו מן המסילה לחלוטין.

ולאזאת באו דברי התנא אל האדם לאמר לו אל יקנא לבך בחטאים (משלי כג, יז), שהרי "הילודים למות" כלומר כל אלו הרשעים למיתה הם עומדים, ובמיתתם לא יטלו עמם מאומה מכל הטובה שהיתה להם בעוה"ז, וכמאמר

הכתוב (תהלים מט, יז-יח) אל תירא כי יעשיר איש וגו' כי לא במותו יקח הכל לא ירד אחריו כבודו, ואילו הצדיקים אשר אתה רואה שהם סובלים יסורים ורעה אופפתם בעוה"ז, דע לך כי יסורים אלו הם להם לטובה גמורה, כמו שהמשיך ואמר "והמתים" היינו הצדיקים אשר נחשבים בעוה"ז כמתים מחמת רוב היסורים העוברים עליהם, הנה בזכות היסורים יזכו "להחיות" את נפשם ברוב טובה לעוה"ב וליהנות מן הטוב הצפון לצדיקים, שהרי אף אם היה להם איזה חטא או עון כמאמר הכתוב (קהלת ז, כ) כי אדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא, הועילו להם יסוריהם למרק את מיעוט עוונותיהם, ובכך הם מזומנים תיכף ומיד להכנס לעוה"ב ולבוא על שכרם. ואמר התנא עוד "והחיים לידון" ונתכוין לרמוז בזה על הרשעים אשר הם "חיים" בעוה"ז ונהנים ממנעמיו ומצליחים בכל מעשיהם, שכל זה הוא בכדי "לידון" כלומר שידונום בעוה"ב על כל מעשיהם הרעים ואז יבואו על ענשם (משום שעל מיעוט מעשיהם הטובים כבר קבלו שכרם בכך שהיה להם בעוה"ז כל אשר שאל לבם).

לִידַע לְהוֹדִיעַ וּלְהוֹדִיעַ, שְׁהוּא א-ל וכו'.

בעוה"ב ידעו הכל את גדולת הקב"ה בלא שיצטרכו ללמדם

פירש רבינו יונה שפירוש "א-ל" הוא חוזק מלשון הכתוב (יחזקאל ז, יג) ואת אילי הארץ לקח, והיינו שיש על כולם לידע שהשי"ת הינו חזק ואמין כח, ואת הדברים הללו שמנתה המשנה יש לאדם גם "לידע" כלומר שאחרים ילמדו אותו את גודל מעלותיו של הקב"ה, וגם מוטל עליו "להודיע" וללמד את הדבר לאחרים כל זמן שהוא חי בעוה"ז, וכאשר יבוא לעוה"ב יזכה "להודיע" זאת מאליו ללא שיצטרך למלמד שילמדהו, וכפי שאמר הכתוב (ירמיה לא, לג) ולא ילמדו עוד איש את רעהו ואיש את אחיו לאמר דעו את ה', כי כולם ידעו אותי למקטנם ועד גדולם נאם ה'.

על האדם להשריש בלב בניו ותלמידיו את השגחת הקב"ה בעולמו

בילקונו מעם לועז ביאר בכוונת התנא, שבכדי שיזכה האדם לשים לב ולהרגיש את השגחת הבורא ית"ש על כל בריותיו ועל כל הפעולות והמעשים הנעשים בעוה"ז - הוא נצרך לחכמה גדולה והתבוננות יתירה, אבל רוב אנשי העולם הולכים בחושך ואין שמים על לבם שכל הדברים הנעשים בזה העולם מנוהלים בהשגחה פרטית ומיוסדים על אדני הדין והמשפט, ובפרט בעת

ששורר הסתר פנים בעולם, שההשגחה נתונה בהעלם והסתרה וצריך לחפשה ביתר שאת ויתר עוז, ולפיכך מוטל על האדם להשריש בלב בניו ותלמידיו את האמונה בהשגחת הבורא ית"ש בעולמו, ע"י שיעביר להם את מה שמסרו חכמי הדורות שלפניו בענין זה, וגם לרבות מה שהוא בעצמו נוכח לראות במשך ימי חייו את הנסים הגדולים - הן הגלויים והן הנסתרים - שעושה הקב"ה עם בניו אהוביו מחמת גודל אהבתו אותם, ועל זאת ציוונו התנא "לידע להודיע ולהודע" היינו שהאדם ידע זאת בעצמו וגם יודיע הדברים לבניו ותלמידיו.

**רק אחר שהאמונה מושרשת בשלימות בלב האדם,
הוא רשאי להתבונן ולהתעמק בהשגחת הבורא ובכריאתו**

עוד כתב בילקוט מעם לועז כי התנא דקדק לומר את הדברים בסדר הזה דייקא "לידע להודיע ולהודע", משום שבתחילה יש לאדם לקיים "לידע" כלומר להשריש בקרבו בשלימות את האמונה שקיבל מאבותיו ורבותיו, ורק אח"כ הוא יכול "להודיע" לאחרים וללמדם את ענין האמונה בהשי"ת, וכמו כן גם הדבר השלישי שהוא "להודע" שפירושו שהאדם בעצמו יתבונן במעלתו וגדולתו של הקב"ה, יכול האדם לעשותו רק אחר שהשריש בקרבו את האמונה בשלימות, כי אם יתחיל להתבונן טרם השתלמותו באמונה, אזי יש לחשוש שע"י שיתבונן בעמקי הכחות האדירים הטמונים בכריאת העולם יבוא ח"ו לידי כפירה ואפיקורסות, כי תעלה בקרבו המחשבה שמא יש ח"ו כחות נוספות המעורבות בכריאה מבלעדי הקב"ה (כמו שטעו בזאת הרבה מהחוקרים אשר הרבו לחקור את הבריאה ובאו עי"ז לכפירה באלקי עולם רח"ל), ולכן יש לו להקדים לכך אמונה "לידע" בכל נימי נפשו כי השי"ת הוא לבדו הבורא והיוצר והמחיה את כל המפעל, וימשיך עם "להודיע" לאחרים את מציאות השי"ת, ורק אח"כ יוכל לקיים "להודע" ולהתבונן בפלאי הבריאה וסודותיה.

והביא סמך לדבר מדברי דוד המלך ע"ה נעים זמירות ישראל (תהלים קיט, ט-יא) במה יזכה נער את ארחו לשמור כדברך, בכל לבי דרשתך אל תשגני ממצותיך, בלבי צפנתי אמרתך למען לא אחטא לך, ולהנ"ל זהו המכוון בפסוקים אלו, "במה יזכה נער את ארחו לשמור כדברך" היינו מהי הדרך הראויה שבה ילך האדם, והשיב ואמר "בכל לבי דרשתך" וגו' כלומר שיש לאדם לדרוש ולחקור את פלאי הבריאה וגם להתבונן בהשגחת הבורא בעולמו ובגדולתו ית', אמנם הקדים הכתוב תנאי למעשה ואמר "בלבי צפנתי אמרתך" כלומר שכבר לפני כן תהיה האמונה בה' ובמאמרו צפונה וטמונה בקרבו בשלימות הגמורה, וישריש בקרבו את האמונה כפי שקבלה מאבותיו ורבותיו,

ורק אח"כ יוכל להוסיף התבוננות על ידיעתו, וסיבת הדבר היא "למען לא אחטא לך", כלומר שההקדמה הלזו נחוצה בכדי שלא תביאנו ההתבוננות הלזו לחטוא בדעות כוזבות היפך אמונתנו הק' הטהורה והתמימה, ולפיכך הקדים התנא שצריך האדם "לידע" טרם שיתחיל "להודע" ולהתבונן בעצמו בעניני האמונה בכדי שלא יבוא לידי חטא ומכשול ח"ו.

האדם יכול להשפיע על אחרים שיאמינו בהשי"ת רק אם אמונתו שרירה וחזקה

עוד נ"ל בביאור הסדר שנקט התנא, ע"פ מה שאמר הרה"ק מהר"י מבעלזא זי"ע בביאור הכתוב שנאמר גבי מכות מצרים (שמות י, ב) ולמען תספר באזני בנך ובן בנך את אשר התעללתי במצרים ואת אותותי אשר שמתתי במ וידעתם כי אני ה', ודקדק כי כיון שמדובר כאן על הבנים שיש לספר להם אודות נסי הקב"ה שעשה עמנו בהיותנו במצרים, היה לו לסיים ולומר וידעו כי אני ה', ולמה זה אמר הכתוב וידעתם כי אני ה' שמשמע שמדבר אל האבות.

ותירץ כי הנה האדם החפץ להודיע לאחרים את מהות אמונת השי"ת באופן שיושרשו הדברים בקרבם כראוי, צריך לדאוג מתחילה שתהא אמונתו שלו עצמו שלימה בתכלית, כיון שרק אז יהיו דיבורי האמונה שמדבר יוצאים מן הלב, ועי"ז יהיו גם נכנסים אל הלב ויעמיקו שרשים בלבות השומעים אותם, אך אם הוא עצמו לא זכה לאור האמונה כראוי ודיבוריו המה רק מן השפה ולחוץ, אזי לא יעלה בידו להחדיר את האמונה לשומעיו ולא יועילו דיבוריו כלל, וע"כ אמר הכתוב "ולמען תספר באזני בנך ובן בנך" וגו', אולם טרם שתדברו דיבורי אמונה לבניכם עליכם לקיים "וידעתם", היינו שאתם בעצמכם תדעו בידיעה ברורה "כי אני ה'", ואמונתכם תהיה שלימה, ואז תוכלו להשריש את האמונה גם בלבות צאצאיכם עכ"ד.

ומעתה נבין שפיר את סדר דברי התנא שאמר "לידע ולהודיע", כיון שרק אחר "לידע" היינו כאשר תהיה ידיעת האדם בשלימות הראויה, והוא עצמו יאמין באמונה שלימה במציאות השי"ת והשגחתו בעולמו, אזי יוכל "להודיע" לאחרים ולהשפיע עליהם שגם הם ידעו ויאמינו כי אין עוד מלבדו.

כתב במדרש שמואל כי יש לפרש את דברי התנא "לידע ולהודיע" שבאים כהמשך למה שאמר לפני כן "והחיים לידון", והיינו שהדברים שעליהם עתידים בני האדם להיות נידונים לפני בית דין של מעלה הם, הראשון הוא "לידע" כלומר האם הוא למד תורה וכתוצאה מכך הוא יודע ובקי בה כראוי, ואם אינו יודע את דברי התורה דנים אותו על כך, ואומרים לו מפני מה לא עסקת

בתורה והיית זוכה לדעת אותה על בוריה, ואם אכן השכיל האדם ללמוד תורה וזכה לידיעתה אזי דנים אותו על "להודיע", דהיינו שבודקים האם הודיע ולימד את דברי התורה לאחרים, ואם אף זאת עשה, וחזן ממה שלמד עוד הוסיף ללמד לאחרים, יעמידו אותו לדין אודות "להודיע" כלומר האם עשה כמעשיו של אברהם אבינו ע"ה שהיה מפרסם את אלוקותו ית' ומודיע את טבעו בעולם. [נומזה ילמד גם האדם שלא יסתפק במה שיוודיע לתלמידיו, אלא בכל פניה שיפנה ועם כל אדם שיהא במגע עמו ידבר אודות מציאות השי"ת והאמונה בו].

**לאחר תחיית המתים יעמידו את בני האדם לדין נוסף,
וכפי מה שיעלה בדינם כך ישארו לנצח**

והנה מרן החפץ חיים זצ"ל גם ביאר כי דברים אלו באים כהמשך לדברי התנא דלעיל, אלא שהוא מתחיל את ביאורו מתחילת המשנה, וכתב דברים נוראים, כי מה שלאחר מיתת האדם מעמידים אותו לדין על כל מעשיו שעשה בעודנו חי הוא רק אודות הזמן שנותר עד עת תחיית המתים, כי כפי אשר יצא משפטו יעמידו את נשמתו לתקופה זו אם בג"ע או להיפך ח"ו, אמנם כאשר יבוא זמן התחיה אזי יעמדו כל יצורי עולם לדין נוסף שהוא יהיה הדין הגמור שיכריע את מעמדם ומצבם לעולמי עד ולנצח נצחים.

זהו שאמר התנא "הילודים למות" כי כולם עתידים למות בכוא עתם, ובהגיע עת התחיה המקווה אזי יהיה "והמתים להחיות" ויקומו לתחיה, והנה בשעה זו יתקיים בהם "והחיים לידון" כי יעמדו כולם למשפט לפני השי"ת שידונם על כל מעשיהם שעשו בהיותם בעוה"ז, וכפי משפט הצדק שיצא לאור יהיה מצבם לעולמים, וע"ז אמר התנא "לידע" היינו שלאחר הדין והפסק הזה יהיה כל אדם יודע ומתבונן בעצמו ומכיר ממצבו שהכל היה תלוי ועומד במעשיו אשר עשה בעוה"ז, ולדוגמא אם יראה כי נפסק עליו להיות גידם בלא יד אחת ח"ו יבין כי הוא בסיבת זלזולו במצות תפילין של יד אשר לא היה מניחם כראוי וכנדרש ע"פ ההלכה, או מחמת שהיה גבר אלים ומכה תדיר בידיו את הבריות ולכן נענש שתקטע ידו, וכיוצ"ב בשאר הענינים.

**לעתיד לבא עתידים כל הנשמות לידע מה היו מעשיו של
כאו"א בעוה"ז**

עוד אמר התנא "להודיע", ונרמז בזה שהאדם בעצמו יהא מודיע לבריות היאך היתה הנהגתו בזה העולם, ומה היתה מידת עבודתו את בוראו, וע"ד שאמרו חז"ל מלמד שהרשע מתוודה כשם שהמצורע מתוודה, ואומר אני פלוני

בן פלוני עברתי עבירה פלונית ביום פלוני במקום פלוני בפני פלוני ובמעמד פלוני ופלוני, עוד אמר "ולהודיע" לומר כי לפעמים יתוודעו הבריות מעצמם את מצבו, משום שהם יזכרוהו בעוד שהיה חי בעוה"ז ויעלה על זכרונם כל אשר עשה, וכאשר יראו את העונש שפסקו עליו במידה כנגד מידה, יצדיקו את מעשי הקב"ה ויאמרו שהוא אמת ומשפטו צדק וכי הוא דן את האדם ממש כפי מעשיו אשר עשה ופעל.

שהוא א-ל.

בני האדם מעותדים אל המיתה ואינם חיים לעולם, בכדי להסיר מכשול מלבותם

ביאר החסיד יעב"ץ כי סיבת הדבר לכך שהקב"ה חפץ שלא יחיו בני האדם לנצח, אלא בתחילה ימותו ואח"כ יקומו לתחיה בתחיית המתים, הוא בכדי שיתפרסם אצל כל בני העולם שהוא יתברך ברא את העולם ואין זולתו, כיון שאם היו חיים של בני האדם נצחיים לא היו מכירים ביחודו ואחדותו של בורא כל העולמים, וכפי שפירש רש"י על הפסוק (בראשית ג, כב) ועתה פן ישלח ידו ולקח גם מעץ החיים ואכל וחי לעולם, וז"ל ומשיחיה לעולם הרי הוא קרוב להטעות הבריות אחריו ולומר אף הוא אלוה עכ"ל, ולכן אמרו חז"ל (עיי' בר"ר ט, ה) על הפסוק (בראשית א, לא) וירא אלקים את כל אשר עשה והנה טוב מאד - זה המות, והיינו כי הנה כל מה שברא הקב"ה לא בראו אלא לכבודו, והדבר הזה שהאדם מת בזמן מסוים ואינו חי לעולם מורה על כבוד הבורא, כיון שעיי"ז יודעים הכל כי השי"ת יחיד בעולמו ואין יחידות כמוהו, ולכן המות הוא דבר טוב כי הוא מועיל להרבות את כבוד השי"ת בעולמו.

וחוסף לבאר את הדבר כי כיון שהאדם הינו בעל בחירה ורצון ויודע את הטוב ואת הרע, אם היה חי לעד, אזי אם היה מחליט לבחור ברע וללכת בדרך נלוזה, היה ממשיך בדרך זו לעולם ועד ומי היה אומר לו מה תעשה, אמנם לעתיד לבוא יתחדש טבע חדש בנבראים שיבחרו כולם לעבוד את השי"ת לחלוטין, וכדכתיב (צפניה ג, ט) כי אז אהפוך אל עמים שפה ברורה, לקרוא כלם בשם ה' ולעבדו שכם אחד, ויהיה העולם בבחי' יום השבת של הקב"ה, ואז יטהר את ארצו כבעל הבית המתקן ומנקה את ביתו לכבוד השבת, וכמאמר הכתוב (זכריה יג, ב) ואת רוח הטומאה אעביר מן הארץ, וע"כ יוכלו בני האדם לחיות לעולם.

הוא היוצר, הוא הבורא.

אף לאחר שהאדם נברא, הינו נצרך לבוראו בכל עת ובכל רגע ולא כמו כלי הנוצר

במדרש שמואל הקשה מפני מה צריכים להודעה מיוחדת אודות דבר זה שהשי"ת הוא היוצר והבורא, והרי הוא דבר פשוט ומקרא מלא הוא (ישעיה מ, כח) הלא ידעת אם לא שמעת כי אלקי עולם ה' בורא קצות הארץ, עוד תמה על כפל הלשון שנקט התנא "הוא היוצר הוא הבורא", שהרי לשניהם יש משמעות אחת שהשי"ת עשה ופעל את העולם ולמה זה הוצרך לאומרם בכפילא. והנה כאשר נתבונן בפירוש רבינו יונה כאן נראה שבדבריו יישב את ב' הקושיות, כי הוא פירש ש"יוצר" הוא תחילת יצירת האדם ואילו "בורא" קאי על גמר המעשה, והיינו שהאדם אינו כמו כלי, שלאחר שנסתיימה יצירתו שוב אין האומן שעשאו צריך לעשות בו מאומה, אלא בכל עת ובכל רגע זקוק האדם לבוראו שימשיך לחיותו ויספק לו את כל צרכיו, וכפי שאמר דוד המלך ע"ה (תהלים ק, ג) דעו כי ה' הוא אלקים הוא עשנו ולו אנחנו עמו וצאן מרעיתו, הרי שמלבד שהוא יצרנו, הנה אנו בידו כצאן ביד הרועה וצריכים לו שיייענו בכל עת ובכל שעה, וזהו שאמר התנא "הוא היוצר" שיצרנו בעת בואנו לעולם "והוא הבורא" שממשיך לעמוד עלינו לסייענו ולחיותנו בכל עת ורגע עכ"ד. ומעתה לפ"ז יתיישבו תמיהותיו של המד"ש, כיון שודאי נצרך התנא לכפול ולומר "הוא היוצר הוא הבורא" לפי שכל אחד מהם מורה על ענין אחר, וגם מה שהקשה שהדברים פשוטים ואינם נצרכים להאמר, אינו קשה לדבריו, כיון שיש בדברים אלו חידוש גדול, שהאדם נצרך לבוראו בכל רגע מימי חייו, והקב"ה משפיע לו טובו וחסדו תמיד, ואינו כמו כלי שלאחר שנוצר מסלק העושה את ידיו ממנו ואין לו כל שייכות עמו.

"הוא היוצר" - קאי על בריאת האדם, "הוא הבורא" - קאי על תחיית המתים

וחנה החסיד יעב"ץ דקדק על סדר הדברים, שמכיון שלשון בריאה מורה על בריאתו של דבר והוצאתו יש מאין, ואילו לשון יצירה משמעו העמדת הדבר על תכונתו (כמו שכתב הרמב"ן בריש פר' בראשית וז"ל ואין אצלנו בלשון הקודש בהוצאת היש מאין אלא לשון ברא וכו', ואחר ההיולי (החומר הראשון) לא ברא דבר, אבל יצר ועשה כי ממנו המציא הכל והלביש הצורות ותקן אותן עכ"ל), היה לו להתנא להקדים "הוא הבורא" לפני "הוא היוצר" כי

כן הוא סדר הדברים לפי משמעותם, וכתב כי המפרש שביאר כי "יוצר" קאי על תחילת היצירה ו"בורא" קאי על גמרו של דבר - לא דיבר נכונה (ונראה שנתכוין בזה לדברי רבינו יונה הנ"ל), ולפיכך פירש את הדברים באופן אחר, כי התנא דיבר אודות מה שיהיה בעת תחיית המתים, כי הנה כעת בזמן הבריאה ידענו כי השי"ת "הוא היוצר" והיינו שהוא יצר את האדם בעוה"ז יש מאין באמצעות הוריו מולידיו (וכיון שהדבר מורגל אצלנו אין הוא נראה בעינינו לחידוש כל כך), אכן כאשר יבוא יום התחיה אזי תתפרסם גדולתו ית' מאד ונדע כי "הוא הבורא", כלומר שאז נראה דבר שיהיה בעינינו פלא והפלא שיש ביכולתו של הקב"ה לברוא אדם חדש מן הארץ, וכיון ש"הוא הבורא" עולה על זמן התחיה המאוחר - נקטו לאחר "הוא היוצר" שעולה על בריית בני האדם בעוה"ז.

ממה שהקב"ה בורא את הוולדות נבין כי הוא יצר את כל הבריאה יש מאין

ובילקוט מעם לועז ג"כ ביאר ש"הוא היוצר" קאי על יצירת הוולדות, וביאר בזה את מאמר התנא באופן שונה, כי מאחר שאנו רואים שהקב"ה מחדש בכל יום תמיד מעשה בראשית ו"הוא היוצר" את הולד במעי אמו אשר הוא דבר נפלא עד מאד, וכפי שדרשו חז"ל (ברכות י ע"א) על הכתוב אין צור כאלקינו - אין צייר כאלקינו, כי דבר כזה הוא למעלה מדרך הטבע (ושום יציר נברא אינו יכול אף להעלות על דעתו לעשות דבר בדומה לכך), וכיון שראינו את פעולותיו הנשגבות נבין גם כי "הוא הבורא" והוא כל יכול ומאומה לא נבצר ממנו, והוא ית' ברא את כל העולם יש מאין בששת ימי המעשה.

הוא המבין, הוא הדיין.

הקב"ה דן בעצמו את בריותיו לפי שהוא מבין את מעשיהם בשלימות

פירש רבינו יונה כי השי"ת "הוא המבין" את כל מעשי בני האדם לאמיתם, ומחמת כן "הוא הדיין" הראוי לדון את בריותיו, כי המבין בשלימות את מעשי בני האדם יוציא דין אמת לאמיתו.

הוא העד, הוא בעל דין.

גם החטא שבין אדם לחבירו נחשב כחטא בינו למקום

פירש רבינו יונה "הוא עד" לפי שהכל גלוי לפניו, נובספורנו הוסיף שהוא יודע את כל מעשי בני האדם, בין הנגלות ובין הנסתרות שלא נכחו עדים בשעת העשיה], "הוא בעל דין" כי הוא ית' תובע מן החוטאים את התשלום על חטאיהם, וכפי שאמר דוד המלך ע"ה (תהלים נא, ו) לך לבדך חטאתי והרע בעיניך עשיתי למען תצדק בדברך תזכה בשפטך (והיינו שהקב"ה בעצמו הוא השופט), ועוד שאף כאשר חטא האדם לרעהו כגון שהזיקו בדבר מה, לא יחשוב שחטאו מכוון נגד חבירו לחוד, אלא ידע כי חטא גם נגד הבורא כמאמרו "והרע בעיניך עשיתי", וע"כ הבורא ית' משים עצמו כבעל דין לתבוע ממנו את ההיזק שהזיק לזולתו. ובספורנו הוסיף ביאור בזה כי מאחר שאמר התנא לעיל "הוא א-ל הוא היוצר הוא הבורא" שהשי"ת ברא את העולם, ע"כ מה מאד ישמח הקב"ה עם מי שמסייע לכוונתו ומקיים את עולמו שברא, ומאידך גיסא יקפיד על האדם שעושה נגד רצונו וכוונתו בבריאה ומקלקל את עולמו, ולכן "הוא בעל דין" להכנס לעובי הקורה ולתבעו בדין בגין חטאיו המחריבים את העולם.

הקב"ה יכול להיות הן העד והן הדיין, לפי שהוא בעל ואדון על כל הדינים

אמנם במדרש שמואל הקשה על פירוש זה, כי אם במה שאמר התנא "הוא בעל דין" כוונתו שהשי"ת הוא התובע את האדם וקוראו לדין, למה איחר לאמרו אחר "הוא הדיין הוא עד", והרי דבר זה ש"הוא בעל דין" הוא עיקר הדבר וראשיתו כיון שבלא תביעה אין נכנסים אל הדבר לא הדיין ולא העד, וע"כ ביאר שאין כוונת התנא שהקב"ה הוא התובע בדין, אלא רצונו ליתן טעם נכון למה שאמר לפני כן "הוא הדיין הוא עד", שהוא לכאורה מן התימה שהרי קי"ל (ר"ה כו ע"א) אין עד נעשה דיין, ואיך זה נעשה הקב"ה גם עד וגם דיין, ולזאת בא התנא ואמר "הוא בעל דין" לומר כי אין הדברים שווים כלל, שהרי הסיבה שאין לדיין להעשות עד היא כיון שעליו לדון ע"פ דיני התורה (וכיון שהוא היה העד וראה את המעשה בעיניו יש לחשוש שלא ידון כפי אשר ציוותה התורה מאחר שהוא משוכנע שהנידון חייב), אך הקב"ה שהוא ציוה את החוקים והמשפטים ויגזור אומר ויקם לו, הנה כיון שהוא "בעל דין" כלומר בעל ואדון לכל דיני התורה, ורצונו הפשוט הוא הדין האמיתי, הנה מסיבה זו גם "הוא הדיין הוא עד" היינו שהשי"ת יכול להיות גם הדיין וגם העד אף שבעלמא אין עד נעשה דיין.

בְּרוּךְ הוּא, שְׂאִין לְפָנָיו לֹא עוֹלָה, וְלֹא שְׂכָחָה, וְלֹא מִשׁוּא פָּנִים, וְלֹא מִקַּח שָׂחָד.

שבחים אלו הם כנגד "הוא הדיין הוא עד הוא בעל דין"

כתב במדרש שמואל שיש לדקדק מפני מה מנה התנא דייקא את שבחי הקב"ה הללו, לומר שאין לו את אלו החסרונות של עולה שכחה משוא פנים ונטילת שוחד. וביאר שהתוארים הללו באו כנגד מה שאמר התנא לפני כן "הוא הדיין הוא עד הוא בעל דין", כי הנה מה שאמר "שאין לפניו עולה" הוא כנגד אומרו "הוא בעל דין", שהרי אצל בני אדם מצוי שבעלי הדין טוענים טענות שקר מחמת שיצרם תוקפם לעשות עולה ולדבר כזב, אכן הקב"ה אין לפניו כל עולה וע"כ הוא ראוי להיות בעל דין. והשבח שאמר "ולא שכחה" בא כנגד "הוא עד", כיון שכאשר בני אדם משמשים כעדי ראיה ובאים להעיד לפני בי"ד על מעשי זולתם, לפעמים הם שוכחים את המעשה אשר ראו - אם בכלול אם במקצתו - ואינם זוכרים אותו בדיוק, וע"כ אין מוכרח להיות שעדותם נכונה ואמיתית, אמנם השי"ת שאין שכחה לפניו כלל וכלל הרי עדותו אמת לאמיתה, ולפיכך "הוא עד" כי לו נאה ויאה להעיד עדות אמת שאין כמוה. וכלפי מה שאמר "הוא הדיין" אמר התנא "שאין לפניו לא משוא פנים ולא מקח שוחד", והנה משוא פנים ושוחד הם שניים הבאים כאחד, שהרי מה שהדיין נושא פנים לאחד מבעלי הדינים נגרם על הרוב בסיבת השוחד שנטל ממנו, וכיון שאין אצל הקב"ה שום שייכות למשוא פנים ונטילת שוחד שפיר אמר התנא "הוא הדיין", כי ודאי שהדין שהוא מוציא לאור הינו דין אמת בתכלית.

וְלֹא שְׂכָחָה.

הקב"ה זוכר את המעשים שהאדם שוכח ואינו שם לבו עליהם

הנה אנו אומרים בתפלת מוסף לראש השנה (בסיום ברכת זכרונות) כי זוכר כל הנשכחות אתה הוא מעולם ואין שכחה לפני כסא כבודך, ודקדק בזה הרה"ק מרוז'ין זי"ע כי הנה מתחילה נאמר "כי זוכר כל הנשכחות" ומשמע שקיים מושג של שכחה אצל הבורא אלא שהוא זוכר את הנשכחות, ואילו לבסוף נאמר "כי אין שכחה לפני כסא כבודך" ומשמע שאין כל מציאות של שכחה לפניו ית'.
שכחה לפניו ית'.

וביאר ש"כי זוכר כל הנשכחות" מורה על יסוד נפלא, שהקב"ה שוכח את מה שבני האדם זוכרים, ואילו את מה שהם שוכחים ואינם חוקקים בזכרונם

- זוכר הקב"ה (ובלשונו וואס מ'פארגעסט דא געדענקט מען אויווען, און וואס מ'געדענקט דא פארגעסט מען אויווען), וביאורו הוא כך, כי אם אדם שוכח את המצוות והמעשים הטובים שעשה ואינו מתגאה בלבו בגינם, אזי שכרו הוא שהקב"ה מתנהג בזה להיפך ממנו וזוכר את מעשיו, אכן אם האדם זוכר את מעשיו הטובים והם גורמים לו להתגאות בכך וסבור שבדין הוא שיטול שכרו, הנה אז יהיה הקב"ה שוכח את מעשיו הטובים ולא יעמדו לנגד עיניו ית'.

ובדומה לזה הוא גם לענין העוונות, כי אם האדם זוכר את פשעיו ומשימם לנגד עיניו בכל עת וכמאמר דוד המלך ע"ה (תהלים נא, ה) וחטאתי נגדי תמיד, ובעבור כן הוא שב בתשובה עליהם ועסוק בתיקון מעשיו בכדי להתרצות לבוראו, אזי הקב"ה מצידו שוכח את חטאיו ומוחל עליהם והם נמחקים כליל, אבל האדם ששוכח את עוונותיו ומעלים את עינו מהם בסברו שאינו צריך לשוב עליהם בתשובה או שכבר השלים את תשובתו כראוי, הנה הקב"ה יזכור את אותם העוונות והם עומדים לפניו. ומעתה א"ש כי באמת "אין שכחה לפני כסא כבודו" ית' בכלל, אך מה שהוא "זוכר כל הנשכחות" פירושו שהקב"ה זוכר את אלו המעשים שהאדם שוכח, ושוכח את מה שהאדם זוכר וכנ"ל.

ובענין זה מסופר שהרה"ג רבי גדליה שור זצ"ל ראש ישיבת תורה ודעת פעל גדולות ונצורות במסגרת ארגון 'ועד הצלה' בכדי להציל את אחינו בני"י בזמן השואה הנוראה, ואכן ברוב רחמי ה' וחסדיו עלה בידו להציל אנשים רבים ממלתעות הרשעים הארורים ימ"ש, אך מימיו לא אבה לדבר אודות אותם פעולות נפלאות שזיכהו הקב"ה לעשות באותם שנים, וכאשר היו אנשים ממקורביו מפצירים בו שיאות לספר להם את פרטי מעשיו הנאדרים האלו, היה אומר להם את דברי הרה"ק מרוז"ין האמורים לעיל, שכל זמן שהאדם זוכר את המצוות שעשה אין הקב"ה זוכרם, וע"כ הא עדיפא ליה שלא להזכיר את פעולותיו כי אז יבוא על שכרו משלם מאת ה'.

ולא מקח שחד.

הקב"ה אינו נוטל את המצוות שהאדם מקיים בתור שוחד
תמורת עוונותיו

הקשה במדרש שמואל למה הוצרך התנא לומר שאין הקב"ה נוטל שוחד, והלא לא יצוייר ולא ידומה כלל ליתן שוחד להקב"ה, וגם אינו מובן מה יהיה השוחד שיתן אדם ליוצרו וקונו (אשר תבל וכל אשר בו שלו הם). וכתב כי

הרמב"ם בפירוש המשניות כבר תמה תמיהות אלו, והוא יישב שכוונת התנא היא שהקב"ה אינו נוטל שוחד של טובות, כלומר למחול על עוונות האדם תמורת המצוות שעושה, וע"כ אף אם יקיים האדם אלף מצוות ויעבור עבירה אחת, אין הקב"ה מוותר לו על עווננו בגין רוב טובותיו אשר עשה ויחשיב לו רק תתקצ"ט מצוות, אלא יענישהו על הרעה שעשה ואילו על כל המצוות שזכה לקיים יקבל את שכרו בשלימות, וכמו כן גם מה שאמרו שאין לפניו "משוא פנים" פירושו שאין הקב"ה נושא פנים לאדם גדול בתורה ובמעשים שלא להענישו, אלא הוא מעמידו לדין אף על דבר מועט, וכפי שמצינו אצל משה רבינו ע"ה שהענישו הקב"ה על מה שנכשל וכעס על פקודי החיל.

הקב"ה מסייע ביד האדם לגמור את מעשי המצוות ולפיכך הם נקראים על שמו ית'

והמשיך המד"ש כי אף שודאי דברי הרמב"ם הם אמת ויציב, אכן לדבריו חסר ביאור במה שסיים התנא את דבריו ואמר "שהכל שלו", שלכאורה נראה שבזה בא ליתן טעם למה שאמר "ולא מקח שוחד", אמנם לדברי הרמב"ם נתן טעם לפגם, לפי שאם היה מדובר אודות שוחד של ממון היה מובן מה שנתן טעם "שהכל שלו", כי כיון שלו הכסף ולו הזהב אין הוא נצרך לשוחד שיקבל מברואיו, אבל עתה שפירש שהשוחד הוא שוחד של מצוות ומעש"ט, אין מובן מהו "שהכל שלו" דקאמר, ואיך מבאר בזה התנא את סיבת הדבר "שאינו לפניו מקח שוחד".

וביאר כי הנה כשהאדם מקיים מצוות הרי הוא עושה רק את התחלת המצוה, ואילו את גמר הקיום עושה הקב"ה לבדו כמו שנאמר (תהלים קלח, ה) ה' יגמור בעדי, והיינו שהשי"ת מסייע ביד האדם לגמור את מעשה המצוה בשלימות, והנה ידועים דברי חז"ל (עי' סוטה יג ע"ב) אין המצוה נקראת אלא ע"ש גומרה, וכיון שהשי"ת גומר המצוה הרי שכל מצוה אשר יעשה אותה האדם אין עשייתה מתייחסת אלא להקב"ה, ולהאדם אין בה כי אם חלק החפץ והרצון שהיה לו לקיימה, ומעתה מובנים היטב דברי התנא שאמר שאין לפניו מקח שוחד "לפי שהכל שלו", והיינו כי איך נוכל להעלות על דעתנו שיהא האדם נותן את המצוות שמקיים בתורת שוחד להקב"ה תמורת עוונותיו בכדי שלא יענישונו עליהם, והרי כל עיקרם של המצוות אינם של האדם אלא "הכל שלו" כי הקב"ה גומרם והם נקראים על שמו, משא"כ העבירות שהאדם עושה נחשבים לו שהוא עצמו עשאו מתחילה ועד סוף, נוכדמוכח מלשון הגמ' (שבת קד ע"א) הבא ליטהר מסייעין אותו והבא ליטמא פותחין לו, הרי שגבי עשיית

הטוב נקטו חז"ל לשון "מסייעין" כי השי"ת עוזרו בקיום המצוה, אך לגבי הטומאה ועשיית חטאים לא נאמר כ"א "פותחין לו", כיון שמשמים רק פותחין לו את הפתח שיוכל לחטוא, אבל את מעשה העבירה עושה האדם בעצמו].

ודע, שחבל לפי החשבון.

כל אדם נידון על מעשיו לפי תכונות נפשו והטבע שהטביע בו הבורא

פירש החסיד יעב"ץ כי כוונת התנא לומר בכך, שאע"פ שהשי"ת ברא את בני האדם בתכונות נפרדות זה מזה, והיינו שישנם בני אדם שמצד הכשרונות שנתברכו בהם ובסיבת חכמתם המה מוכנים ומזומנים לקנות את מידת החכמה, ומאידך גיסא ישנם בני אדם שלא זכו לכשרונות ולחכמה, וכך יש בני אדם אשר מצד טבעם הם מוכנים לפעולות מגונות כי לבם נוטה אחר תאוות העוה"ז והבליו, ואילו ישנם אנשים אשר מצד טבעם הם נמשכים לעשות רק פעולות טובות וישרות ואינם מרגישים כל צורך לרדוף אחר תאוות, ועל אף שכל אלו הם תכונות שהאדם נולד עמהם והם קיימים אצלו בטבעו, עכ"ז הקב"ה נתן לאדם שכל שיוכל לבחור בטוב ולמאוס ברע.

אמנם אמר התנא "ודע שהכל לפי החשבון", והיינו שבהגיע יום הדין אין הקב"ה מעמיד את כל בני האדם בדין אחד על מעשיהם, וקובע שעל עון זה מגיע עונש פלוני ועל מצוה זו בא שכר פלוני, אלא מעמיד כל אדם בפני עצמו ושוקל ובוחר את טבעו ותכונת נפשו בצירוף עם מעשיו ופעולותיו, ולפ"ז הוא פוסק את דינו, ובעבור זאת יתכן לפעמים שיגמר דינו של הרשע לקבל שכר טוב ולירש גן עדן, והוא כאשר מצד טבעו היתה נטייתו להרשע ולעשות הרע בעיני ה' ככפל כפליים ממה שאכן עשה בפועל, אמנם הוא כבש את יצרו והתגבר עליו בעוז ותעצומות ועלה בידו שלא להרבות בךשע, וכיון שהשי"ת נותן שכר לכל אדם לפי מעשיו ואמרו חז"ל (לקמן סוף פ"ה) לפום צערא אגרא, הנה בדין הוא שיבוא על שכרו ויקבל שכר הרבה על אשר התגבר על יצרו כ"כ, ומאידך גיסא אדם צדיק שהלך בדרך הטובה והישרה, אולם מצד טבעו ותכונותו אשר הטביע בו הבורא היה יכול להיות צדיק גמור ולהרבות במעשים טובים יותר ממה שסיגל בפועל, הנה הוא ראוי להענש על כך כיון שלא השלים את עבודתו המוטלת עליו, הרי לנו ש"הכל לפי החשבון" המדוקדק שעושה הקב"ה עם כל אחד ואחד. וסיים החסיד בדבריו שהידיעה הלזו תסיר את רוב מבוכת בני האדם ממה שמצינו צדיק ורע לו רשע וטוב לו, והוא כיון שלפעמים הרשע

נידון לפי טבעו כצדיק, ואילו הצדיק שהיה יכול להרבות במעשים טובים נענש על כך וכפי שנתבאר.

הסבל שאדם עובר בזה העולם מוריד מעונשו בעולם העליון

סיפר מרן החפץ חיים זצ"ל שפעם אחת ישב רבינו הגר"א מוילנא זצ"ל עם תלמידיו, ודרש בפניהם אודות גודל העונש שמקבלים הרשעים בגיהנם שאין לשום אדם שמץ של מושג אודות גודל היסורים שיש שם, ואמר שכל מה שתיאר בארוכה בספר ראשית חכמה (שער היראה פי"ג) - בפירוט כל מדורי הגיהנם והעונשים שנענשים שם הרשעים - הכל הוא רק כטיפה מן הים מן המציאות השוררת שם בפועל ממש, והנה אחד מן התלמידים שנכח שם התבונן הרבה בדברי רבו, ומרוב דאגה ופחד בגין העונשים הצפויים לו בגיהנם חלה ונפל למשכב, כשנודעה מחלתו לרבו הגר"א הלך לבקרו, וכשהתעניין בשלומו אמר לו התלמיד כי סיבת מחלתו היא בגין הדאגה היתירה שעלתה בלבו כתוצאה מדבריו על עונשי הגיהנם, אמר לו הגר"א הנה כל הדברים שאמרת הם נכונים ואמיתיים, אכן תנוח דעתך מן הדאגה, לפי שבכוא האדם לדין לפני בי"ד של מעלה שוקלים את עוונותיו לעומת רוב הצער והסבל שהיו מנת חלקו בעודנו חי, וכל סבל שהיה לאדם בעוה"ז ואפי' אם היה לו ממנו רק צער מועט, הרי הוא מצטרף לסאת היסורים ויחדיו הם מגיעים לחשבון גדול ביום הדין, ונמצא שאת רוב חובותיו כבר פרע האדם ע"י הסבל שהיה מנת חלקו במשך ימי חייו עלי אדמות.

ועפ"ז נראה לפרש את כוונת תנא דידן "שאינ לפניו לא עולה וכו' ולא מקח שוחד", כי השי"ת דן את האדם על כל מעשיו בדין אמת בלא שום משוא פנים, אולם "ודע שהכל לפי החשבון" היינו שאת העונש בגין מעשיו הוא מקבל בפועל רק לאחר שערכו חשבון מדוקדק לגרוע מעונשו את כל הסבל שסבל בעודו בעולם התחתון.

כל עוונותיו של האדם יבואו בחשבון, ויענישוהו משמים אפי' על חטא קל, ולא יסתפקו בעונש על המעשה הגדול ביותר

ונ"ל עוד ביאור בדברי המשנה ע"פ מש"כ הרמב"ם ב'אגרת השמד' הידועה, כי יש על בני האדם לידע דבר אשר הוא עיקר גדול מעיקרי הדת, כי האנשים אשר הגדילו עוונות עד למעלה ראש, ובדוגמת ירבעם בן נבט שהרבה לחטוא ולהחטיא את ישראל, וכן כל הדומים אליו, הנה כאשר העמידום בדין, היו נפרעים מהם הן על חטאיהם הגדולים כהעמדת העגלים שהיה חטא חמור של

ע"ז, והן על ביטול עירובי תבשילין שהיא מצוה דרבנן, וע"כ ידע האדם כי גם הוא יהיה נידון הן על העבירות הגדולות הנוגעות ליסודי התורה והן על העוונות הקטנות, ולא יחשוב בלבו כי ינהגו בו במידת "קם ליה בדרכה מיניה" להענישו על העון הגדול ביותר שעשה ולפטרו מלהענש על החטאים הפעוטים, כיון שמידה זו אינה שייכת אלא כדיני אדם בעוה"ז אבל הקב"ה נפרע הן על החמורות והן על הקלות. ובענין זה כתב כ"ק האדמו"ר בעל דברי שמואל מסלונים זצ"ל באגרת לאיש יהודי שלדאבון לב התרחק משמירת התורה והמצוות רח"ל, ואלו דבריו, חובה עלינו להודיע פסק שכתב הרמב"ם שאפי' מי שהמיר דתו לא יטעה ולא ידמה שיתנו לו רק עונש אחד גדול בעד המרת הדת רח"ל, וכיון שניתק א"ע מכלל ישראל ופרק עול מלכות שמים הותרה הרצועה וילך בשרירות לבו, ומעתה יעשה מה שלבו חפץ, זהו טעות גדולה, אלא הוא עתיד ליתן דין וחשבון על כל פרט ופרט, וימרקו אותו ביסורי גיהנם על כל עבירה בפני עצמה, ועל כל פעם שעבר לחוד, וכן על כל נטילת ידים שחיסר וכל ברכה שלא בירך, ואפי' על נדנוד דרבנן שזלזל בו עכ"ד.

וזהו הרמז בדברי התנא "שאיך לפניו לא שכחה" וכו' והקב"ה מעמיד את האדם לדין על כל מעשיו אחת מהן לא נעדרה, ולא יחשוב שידינוהו רק על עצם הדבר שסר מדרך הישר ועל זאת יענישוהו עונש אחד ותו לא, אלא "ודע שהכל לפי החשבון" כלומר שיבואו עמו חישובן על כל פרט ופרט ממעשיו שבועה"ז.

גם האדם שהמיר את דתו ענוש יענש על כל מצוה קלה שעבר ואף על סייג שציוונו רבנן

ובענין זה הוה עובדא עם רבינו הגר"א מוילנא זצ"ל שנקלע פעם אחת לביתו של יהודי אחד שהיה דר בעיר פסטרוב, וכדרכו בקודש בכל עת מצוא גם שם ישב והגה בתורה משוש חייו, לפתע נכנס אל הבית יהודי חוטא ופושע שהשתמד ונעשה מומר לכל התורה וביקש מבעה"ב שימזוג לו יי"ש, כשמוע זאת הגר"א ציוה לו שלא יתן לו את מבוקשו עד שיברך על המשקה טרם שתייתו, המשומד נתמלא טרוניה והתאונן על הדבר באומרו מפני מה עלי לברך על שתייתי, והרי כבר המרתי את דתי ונעשיתי לכל דבר כנכרי שמותר לו לעשות ככל העולה על רוחו, וודאי שאיני צריך לברך טרם אכילתי ושתייתי, השיבו הגר"א הן כאחד הכסילים תדבר, והאם לא ידעת שבהמירך את הדת לא נפטרת משום חיוב מחיובי התורה, ואף לא ממצוה קלה שבקלות שגם אותה הינך מחוייב לקיים בכל פרטיה ודקדוקיה, ואתה נידון עדיין כישראל גמור ועתיד אתה להענש על כל מה שתרשיע ואפילו על זלולך בסייג קל שנצטוונו

עליו מדרבנן, כאשר שמע המשומד את הדברים יוצאים מפורשים מפיו של הגר"א בלהבת אש קודש, נזדעזע עד מאד והתחרט בלבו על כל מעשיו הרעים, ומכח זה התחיל להיטיב את דרכיו עד אשר לימים זכה לשוב בתשובה שלימה ולהתנהג כישראל כשר ועובר ה' בכל לב.

וְאֵל יִבְטִיחֶךָ יִצְרָךְ שֶׁהַשְּׂאוֹל בֵּית מְנוּס לָךְ.

האדם מוכרח להתגלגל בעוה"ז שוב ושוב עד שישלים לתקן את מה שמוטל עליו לתקן

הקשה במדרש שמואל על דברי התנא שאמר שהיצה"ר משקיט את דאגת האדם ע"י שמבטיח לו שהשאוול - שהוא הגיהנום - יהא עבורו מקום מנוס ומפלט, והרי ברור ומובן מאליו שכאשר יחשוש האדם שע"י שישמע בקול היצה"ר יגיע לשאוול תחתיות לא תשקוט נפשו ולא יראהו כ"בית מנוס", אלא אדרבה יראה ורעד יאחזוהו, ולא יאבה ללכת אחר דבריו רק יתרחק ממנו ומפיתוייו ככל שישאוהו רגליו. ותירץ שהתנא נתכוין לומר שלא יחשוב האדם שאחר שירד לגיהנם ויבוא על ענשו כפי שידונוהו בכי"ד של מעלה לפי מידת עוונותיו שעבר בעודנו חי, הנה תיכף בגמר קבלת העונש יעלה ויפרח מן הגיהנם ויזכה לעלות ולהסתופף בצל כנפי השכינה בגן עדן (ובזה יחפוץ היצר לגרום לו לחטוא כי יאמר לו שאף אם יצטרך לסבול בגין כך בעונשי העוה"ב, הנה בחלוף זמנו יזכה מיד ליהנות מזיו השכינה בגן עדן), ולזאת אמר התנא כי יש לנו לידע שהאמת אינה כן, אלא שלא תמצא נשמת האדם מנוח לכף רגלה עד אשר תשוב ותתגלגל גלגולים נוספים בהאי עלמא, ואז תזכה להשלים את תפקידה אשר הועד לה משמים. וזהו שאמר התנא "ואל יבטיחך יצרך שהשאוול בית מנוס לך" היינו ששהייתך במדורי גיהנם לא תהא אלא לזמן קצוב ובוזה תזדכך על עוונותיך, ואח"כ תעלה משם לג"ע העליון להתענג מזיו השכינה, דע לך כי אין הדבר כן אלא שאח"כ יורידוך שוב לזה העולם, וכפי שהמשיך התנא ואמר "שעל כרחך אתה נוצר ועל כרחך אתה נולד", היינו שאף לאחר שתשהה בגיהנם יכריחוך לרדת שוב לעוה"ז ולהוולד בגוף, "ועל כרחך אתה חי" בכדי שתשלים את אשר לא זכית לשמור ולעשות בחיי חיותך, "ועל כרחך אתה מת" היינו שכאשר יסתיימו ימי חיך האלו בגלגול השני אזי "על כרחך אתה עתיד ליתן דין וחשבון לפני מלך מלכי המלכים הקב"ה", ולפיכך אל תסכת לדברי היצה"ר ולפיתוייו כי אין בפיהו נכונה, אלא מהר ותקן דרכיך כבר עתה וטוב לך בזה ובכא.

ובעין דברים אלו כתב מרן החפץ חיים זצ"ל בהל' יום הכפורים, אודות דברי המחבר (סי' תרכב ס"ב) שבתפלת מנחה ביוכ"פ קורין בתורה שלשה קרואים בפרשת עריות והשלישי מפטיר בספר יונה, וכתב המ"ב (סק"ז) בשם האחרונים שסיבת הדבר שמפטירין ביונה היא בכדי להורות לבני האדם שאין לשום נברא יכולת לברוח מן הקב"ה, ובשער הציון (סק"ו) הרחיב לבאר הענין, כי הנה מדרך האדם לחשוב מחשבות יאוש בסוכרו שאינו יכול לתקן א"ע בשום אופן ולהתנהג מכאן ואילך כפי אשר ה' אלקיו שואל מעמו, וע"כ הינו גומר בדעתו להמשיך בהתנהגותו ומעשיו כפי שנהג עד עתה, ואם יגזור עליו הקב"ה שימות (בגין שאינו עושה רצונו) ימות ומה עליו לעשות, אמנם יש לו לידע כי מחשבה זו בטעות יסודה, כיון שסוף הדברים יהיה שכל מה שהקב"ה דורש ומצפה מהאדם שיתקן יהיה מוכרח לתקן, ואם לא יסיים תיקונו בעודנו חי יביאוהו בגלגול לעוה"ז עוד ועוד עד אשר ישלים תיקוני נפשו בעל כרחו, ואם כן יערוך חשבון נפשו למה לו כל העמל הלזה למות ולסבול חיבוט הקבר ושאר צרות ועוד לשוב בגלגול לזה העולם.

והראיה הנכונה לדברים אלו היא מיונה הנביא, שהקב"ה היה חפץ שילך ויתנבא, אך הוא מיאן למסור דברי נבואתו וע"כ נס והפליג אל תוך הים שהוא מקום שאין השכינה שורה שם למסור דברי נביאות כידוע, והקב"ה גלגל את הדברים באופן זה שזרקוהו אל הים ונבלע בדג ושהה במעיו כמה ימים, ולפי מה שהיה נראה לעיניי בודאי לא היו יכולים דברי השי"ת להתקיים, ועכ"ז ראינו שבסופו של דבר נתקיים רצונו של הקב"ה במלואו, ויונה הנביא הלך והתנבא את אשר מסר לו ה', וכן הוא גם בענין מעשי האדם והנהגתו בעוה"ז, שבסוף הדברים יהא מוכרח להתנהג כרצון ה', וע"כ טוב לו יותר שישנס מתניו כבר עתה לילך בדרך התורה כאשר ציווהו ה' וטוב לו בזה ובכא, וסיים שעל זאת נתכוין התנא במאמרו "ואל יבטיחך יצרך שהשואל בית מנוס לך, שעל כרחך אתה נוצר" והיינו שכיון שבכל אופן יצטרך האדם לשוב בגלגול לעוה"ז בכדי לתקן את מעשיו, א"כ מה טוב לו לתקן הכל כבר בגלגול זה וכנ"ל.

שְׁעַל כְּרַחֵךְ אֶתָּה נּוֹצֵר, וְעַל כְּרַחֵךְ אֶתָּה נּוֹלֵד.

ביאור ענין זה שמכריחים את האדם ביצירתו ובלידתו

פירש הרע"ב "על כרחך אתה נוצר" כי הנה הנשמה אינה חפיצה לצאת מן הפרגוד ששם נמצאות כל הנשמות שהוא מקום טהור, ולהכנס אל תוך מעי האשה במקום טמא, ומלאך בא ומוציאה בעל כרחו ומכניסה שמה, "ועל

כרחך אתה נולד" בשעת הלידה שאז אין הולד חפץ לצאת לאויר העולם והמלאך מוציאו בעל כרחו. ובילקוט מעם לועז האריך בדבר, וכתב שבזמן שהאשה מתעברת בא המלאך הממונה על ההריון אל המקום ששם גנוזות הנשמות, ופונה לנשמה שעליה נגזר להכנס אל הולד ואומר לה בתי רדי והכנסי למעי אשה פלונית, אומרת לו הנשמה כיצד אניח את המקום הקדוש הזה וארד למקום מלוכלך, ומרבה להפציר בו בבקשות רבות שיותירנה במקומה ולא ידרוש ממנה להכנס לתוך העובר, עד שנוטלה המלאך בעל כרחו ומכניסה למעי האשה, וע"ז אמר התנא "שעל כרחך אתה נוצר", ובהיות שכשהתינוק שוהה במעי אמו נר דלוק על ראשו והוא לומד מפי המלאך את כל התורה כולה וגם צופה מסוף העולם ועד סופו, הרי שבהגיע עת הלידה שהוא צריך להוולד אינו חפץ לצאת, עד שגם אז מוציאין אותו בעל כרחו, וזה שאמר התנא "ועל כרחך אתה נולד".

שְׁעַל כְּרַחֲךָ אֶתָּה נּוֹצֵר, וְעַל כְּרַחֲךָ אֶתָּה נוֹלֵד, וְעַל כְּרַחֲךָ אֶתָּה חַי, וְעַל כְּרַחֲךָ אֶתָּה מֵת, וְעַל כְּרַחֲךָ אֶתָּה עֵתִיד לָתֵן דִּין וְחֶשְׁבוֹן לְפָנַי מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמַּלְכִּים, תְּקַדּוֹשׁ כְּרוּךְ הוּא.

כיון שהאדם אינו חפץ למות - יכולין להעמידו לדין על אף שנוצר בעל כרחו, ומשל נפלא בענין זה

בספר גן יוסף כתב ביאור נאה על מה שהסמיך התנא את הדברים יחדיו, כי הנה יש להקשות כיון שהאדם נוצר בעל כרחו, למה זה יעמידוהו ליתן דין וחשבון על מעשיו לאחר מותו, והרי הוא לא חפץ כלל להיות בזה העולם. וביאר את הדבר ע"פ משל לאדם אחד שהיו לו שתי בנות, האחת כעורה והשנית כעסנית שהיתה צועקת ומקללת תדיר, בהגיען לפרקן נישאו שתיהן, הכעורה נישאה לסומא שאינו יכול לראות את תואר פניה המכוערות, והכעסנית נישאה לאדם חרש אשר לא ישמע את גערותיה וקללותיה, וחיו ב' הזוגות בשלום ובשלוה בטוב ובנעימים, פעם אחת נזדמן לעירם רופא מומחה אשר היה ביכולתו לרפאות את כל המומים, ובין כל האנשים שדפקו על דלתותיו באו גם אלו ב' האנשים, ואכן עלה בידו לרפאותם, והסומא החל לראות והחרש החל לשמוע כאחד האדם. נקל לתאר את השמחה הגדולה שאפפתם בגין כך, אולם כעבור ימים מספר נהפכה שמחתם לתוגה משום שהחלו לסבול מנשותיהם, כי בעל האשה המכוערת ראה את גודל כיעורה ובעל הכעסנית היה שומע את צעקותיה וקללותיה, ופרצה מחלוקת עזה בין הבעלים לנשותיהם, בראותם זאת לא חפצו לשלם לרופא את השכר המגיעו בגין רפואתם, כאומרם

כי הוא גרם להם רעה גדולה משום שבגיננו הופר שלום ביתם, הרופא קרא אותם לדין, וכאשר שמע השופט את טענותיהם קבע כי הצדק עם הבעלים, וכיון שהרופא גרם להם רעה הרי הוא מוכרח להשיב את הסומא לסמיותו ואת החרש לחרשותו, למען יחזרו לחייהם הטובים והנעימים כמקדם, כאשר שמעו האנשים את פסק הדין החלו לזעוק במר לבם ולהתחנן שלא יעשו להם את הדבר הרע הזה, כי אם זכו סוף סוף להתרפא ממומם והם רואים ושומעים אין הם חפצים לשוב למצבם הראשון, ויהי כאשר שמע השופט את דבריהם אמר להם אכן נודע הדבר כי באמת נוח לכם במה שהרופא ריפא אתכם, וכעת שלם תשלמו את מלוא הסכום אשר התחייבתם לשלם בעבור מלאכתו.

ובזה יבוארו היטב דברי התנא, כי אף ש"בעל כרחך אתה נוצר ועל כרחך אתה נולד" ולא היה האדם חפץ כלל לבוא לזה העולם, הנה כיון ש"על כרחך אתה מת" ובהגיע העת שעליו להסתלק מן העולם אינו חפץ בשום אופן לעזוב את ארץ החיים, ומנסה לאחוז בקרנות העולם בכל כחו בכדי שיוכל להשאר בין החיים, עד אשר נוטלים את נשמתו בעל כרחו, הנה הראה בזאת כי מאד היה ניחא ליה לחיות בעוה"ז, אי לכך שפיר הדבר מה שאמר התנא "על כרחך אתה עתיד ליתן דין וחשבון לפני מלך מלכי המלכים הקב"ה" על כל מעשיו שעשה בעוה"ז, כי נסתלקה טענתו שכלל לא היה ברצונו לבוא לעוה"ז.

ביאור נוסף בדבר ע"פ סוגיא דב"ב גבי המקיף את חברו מג' רוחותיו

ובדומה לדברים אלו ביאר גם רבינו הגר"א מוילנא זצ"ל את דברי המשנה, שהתנא בא ליישב קושיא הנ"ל מפני מה עתיד האדם ליתן דין וחשבון על מעשיו אם לא הסכים כלל לבוא לזה העולם, וביאר ע"פ דברי הגמ' בבבא בתרא (ד ע"ב) שאדם שגדר את שדה חברו והקיפה משלש רוחותיה, פטור הניקף מלהשתתף עמו במה שהוציא על גדר זה, כיון שיכול לומר לו אין לי חפץ בגדר זה ולא הועלת לי מאומה, אולם אם עמד הניקף והשלים לגדור את הרוח הרביעית מגלגלין עליו את הכל וחייב לשלם את חלקו בהוצאות הגדר שגדר חברו, כיון שבכך גילה את דעתו שניחא ליה בהני ג' מחיצות ונהנה מהם הנאה שלימה.

והנה בדומה לזה הוא ג"כ מה שנעשה עם כל אדם בעת יצירתו, כיון שהקב"ה גודרו בשעה זו מג' רוחותיו בג' ענינים - שהם הדברים שמנה התנא במשנתנו, האחד "על כרחך אתה נוצר", השני "על כרחך אתה נולד", והשלישי "על כרחך אתה חי", והנה נתבאר שבכה"ג יכול הניקף לומר לא ניחא לי במה

שהקפתני ולפיכך אינו מחוייב לפרוע את חלקו, אמנם מכיון שהאדם חפץ מאד לחיות ואף להאריך ימים בעוה"ז ככל היותר, ומשתדל הרבה בדבר וכל אשר לו יתן האדם בעד נפשו כי חפץ חיים הוא, נמצא שכלפי הרוח הרביעית שהוא "על כרחך אתה מת" הרי הוא כמו הניקף שעמד וגדר מאליו, שאז מגלגלין עליו את הכל ומחוייב לפרוע חלקו בכל ג' הגדרות כיון שגילה דעתו שניחא ליה בכולן, וע"כ יענישו את האדם בגין כל מעשיו הרעים שעשה בזה העולם. וזהו שאמר התנא כיון ש"על כרחך אתה מת" ואינך חפץ למות, הנה בזה גילית את דעתך שנוח לך גם בג' הגדרות הראשונות שלא היה ניחא לך בהם בתחילה, שהם מה שהיית "נוצר" ו"נולד" וכן עצם הדבר שהיית "חיי", ומעתה יצדק הדבר שהמשיך התנא במאמרו "על כרחך אתה עתיד ליתן דין וחשבון לפני ממ"ה הקב"ה", והיינו שע"י גילוי הדעת הלזה מגלגלים עליו את הכל וחייב לפרוע כחשבון כל מעשיו.

דבר צחות מרבי הערשלי מאוסטרופולי הנוגע למשנתינו

ונביא בזאת דבר צחות הקשורה לפיסקא זו של משנתנו, שנאמרה ע"י רבי הערשלי מאוסטרופולי שהיה משמשו של הרה"ק רבי ברוך ממעזיבוז זי"ע, וגופא דעובדא הכי הוה, פעם אחת פנה רבי הערשלי לרבו הק' רבי ברוך ואמר לו יכול אנכי להיפטר מן הדין הגדול שיהא בעוה"ב, שאלו רבי ברוך וכי מה בידך לעשות בעבור כן, השיב לו ר' הערשלי הבה ואספר למע"כ מעשה שאירע עמי, שנה אחת בפרוס חג הפסח כאשר הוצרכתי ממון לצורך ההוצאות המרובות של החג הקרב ובא, ובידי לא היה אפילו פרוטה לפורטה, טכסתי עצות כדת מה לעשות, ועלה בדעתי לפנות אל אחד מעשירי העיירה ולבקש הימנו שיואל בטובו להלוותני סך חמשה רובלים, ואכן פניתי אליו ובקשתי ממנו הלוואה זו, בהבטיחי לו לפרוע את החוב לשיעורים כאשר מדי חודש בחודשו אתן לו רובל אחד, ובממון זה העברתי את החג בהרחבת הדעת כראוי וכיאות, בהגיע זמן הפרעון הראשון כחודש לאחר הפסח לא השיגה ידי רובל להשיב למלוה, ובלית ברירה לויתי רובל מאדם אחר בכדי שאוכל לעמוד בדיבורי, בחודש השני כבר לא עלה בידי ללוות רובל שלם כיון שבני העיר ידעו את גודל עניותי ולא חפצו להלוות לי מעות, וע"כ פניתי לאנשים רבים ומכ"א לויתי סך קטן, מזה שלישי רובל ומזה רבע עד אשר סוף סוף היה בידי רובל שלם והשיבותיו למלוה, בחודש השלישי כבר היה הדבר קשה למאד והיה בעיני כקריעת ים סוף כאשר לא השגתי ללוות ואפי' סכומים קטנים, ולא נותרה בידי ברירה כי אם לחזור על הפתחים ולקבץ מאנשי העיר כפי נדבת לבם,

וסובבתי זמן ארוך בין הבתים וקבצתי פרוטה לפרוטה עד אשר סוף סוף עלה בידי להשיג רובל שלם ולהשיבו למלוה, ויהי כאשר בא החודש הרביעי הוצרכתי למסור נפש ממש בכדי שאוכל להשיג את הרובל, והנה כאשר נתתי למלוה את הרובל הרביעי אמר לי כיון שראיתי את רוב טירחתך והיגיעה הרבה שיגעת בכדי לפרוע את ארבעת הרובלים כאשר דברת, הנני מוחל לך על הרובל החמישי ואינך צריך להשיבו.

ובררך הזה אפטר גם מן הדין בעוה"ב - סיים ר' הערשלי את דבריו - כי כאשר יחפצו בית דין של מעלה לדונני וישאלוני מה היו מעשיך בעוה"ז, אענה ואומר להם הנה המשנה מונה חמשה מיני "על כרחך", והנה הראשון שהוא "על כרחך אתה נוצר" בא לי בקושי אך בסופו של דבר הצלחתי לעבור אותו, השני שהוא "על כרחך אתה נולד" בא לי בקושי רב יותר מן הראשון אך גם אותו עברתי בשלום, השלישי שהוא "על כרחך אתה חי" היה קשה עד מאד ומלא בסבל וצער רב שהרי כמה הרפתקאות קשות עברו עלי במשך ימי חיי, אך עכ"ז השלמתי את ימי על אף גודל הקושי והצרות הרבות, ואילו הדבר הרביעי שהוא "על כרחך אתה מת" - זה כבר עלה לי בחיי ממש ונשמתי פרוחה ממני בהגיעי לקיים "על כרחך" זה, ומעתה גם אתם תסכימו עמי שעל הדבר החמישי שהוא "על כרחך אתה עתיד ליתן דין וחשבון" מן הראוי שתוותרו לי ותפטרוני מן הדין כשם שויתר לי אותו מלוה על הרובל החמישי, בכל משך דברו הסכית הרה"ק רבי ברוך זי"ע למאמרו בקשב רב, וכאשר סיים נענע את ראשו לאות הסכמה כשחיוך על שפתיו.

ועל כרחך אתה עתיד ליתן דין וחשבון לפני מלך המלכים, תקדוש פרוך הוא.

"דין" - על עצם החטא, "חשבון" - על הזמן שביטל מן המצוות בעת שחטא

ידועים דברי הגר"א מוילנא זצ"ל שדקדק על מה שכפל התנא לומר "דין" ו"חשבון" שלכאורה נראה שאחד מהם מיותר, וביאר כי ה"דין" הוא על עצם החטאים שחטא האדם ועבר בכך על רצון הבורא, ואילו "חשבון" קאי על הזמן ההוא שחטא וביטלו בהבל וריק, ועושים עמו חשבון על כך שהיה יכול למלאותו במצוות ומעש"ט, וגם ע"ז ייענש לעתיד לבוא.

